

REZEK - DOLENSKÝ - KOSINA

OBRÁZKOVÉ DĚJINY NÁRODA ČESKOSLOVENSKÉHO

OBRÁZKOVÉ DĚJINY
NÁRODA ČESKOSLOVENSKÉHO

OBRÁZKOVÉ DĚJINY NÁRODA ČESKOSLOVENSKÉHO

POMOCÍ PROF. DRA A. REZKA

NAPSAL

JAN DOLENSKÝ

ZA SPOLUPŮSOBENÍ

PROF. DRA JAROSLAVA KOSINY

S OBRAZY UMĚLCŮ:

VÁCL. BROŽÍKA, VÉNC. ČERNÉHO, J. DMYCHA, F. ENGELMÜLLERA, JOS. FÜHRICHA, ANT. HÄUSLERA, FERD. HETTEŠE, STAN. HUDEČKA, VOJT. KRÁLE, B. KUTINY, EM. LAUFERA, ANT. LHOTY, L. MAROLDA, B. ROUBALÍKA, JILJÍ SADELERA, ALFREDA SEIFERTA, H. SCHÜLLINGERA, KARLA SVOBODY, JANA THILETA, J. TRENKWALDA, JANA VILÍMKA, EM. ZILLICHA A JINÝCH.

JEDNOSVAZKOVÉ LIDOVÉ VYDÁNÍ

1932

NAKLADATELSTVÍ JOS. R. VILÍMEK V PRAZE

OSMÉ VYDÁNÍ

TISKEM JOS. R. VILÍMKA V PRAZE

Čtenáři a čtenářko,

otevíráš knihu života našeho předrahého národa Československého.

Napsali jsme ji s láskou pro Vás, abyste poznali svaté a nejdražší dědictví po otcích a posílili srdce svá ideami, za nimiž šel národ náš a vítězil v záři světel, jimž vévodí Hus, Chelčický, Blahoslav, Komenský, Masaryk.

Abyste poznali, jak těžce po mnohá staletí národ náš usiloval o obrození lidstva a jeho vysvobození ze říše tmy a bludů, a postavil je na stupeň čistého lidství a do skvoucí záře svých ideálů.

Abyste poznali, jak předkové naši ve svatém zápalu pro poznanou pravdu a lepší duchovní život neváhali odhodlaně postaviti se proti všem nepřátelům pokroku, nešetříce své krve, životů a statků.

Abyste poznali, že československý člověk může v přetěžkém tom zápasu za svobodu a lepší poznání úkolu svého života spoléhati jen a jen na svou poctivou práci, na své vzdělání a své nadšení.

Abyste poznali i úkladné naše nepřátele a jejich pomocníky, kteří ničili naše obrodné dílo lidství, rvali nám naši vzdělanost, ba i vyrvati nám chtěli posvátný náš jazyk a posléze chtěli i vyvražditi československý národ a zahubiti jeho duši a smazati bývalou slávu z paměti dějin.

Poznáte, jak naši předkové prožívali dny slz a hněvu, jak bylo jim patřiti na ohavné dílo zkázy, způsobené těmito úhlavními nepřáteli pokroku a pravdy, jak byli štváni jako zvěř po horách i do temna lesů, ba i do dalekých dálav nehostiné ciziny.

A přece předkové naši nepřestali doufati a pevně věřiti, že jednou bude temno zaplašeno záři našich národních ideálů a že posléze přece jen pravda, právo a duch nad hmotou zvítězí!

Poznáte, jak ve velikém dramatě světovém vedením a nadlidskou prací našeho politického a duchovního Osvoboditele, našeho velikého rádce a vůdce T. G. Masaryka zrodila se naše Československá republika.

„Dosáhli jsme samostatné republiky" — pravil náš veliký Osvoboditel ve svém poselství — „protože jsme horoucně věřili ve své národní ideály, že jsme ve svém nitru uznávali a ctili něco svatého a že jsme měli důvěru v lid a lid v nás; a stejně udržíme si svoji republiku a demokracii, když budeme věřit ve své ideály, když uznáme to svaté a když budeme důvěřovat jeden v druhého."

Naše republika zrodila se nadlidskou prací a jen prací svých synů a dcer se udrží a rozkvete.

V poctivé práci, v nadšené lásce ku pravdě a právu, v záři našich národních ideálů jest naše budoucnost.

KNIHA PRVNÍ.

NEJSTARŠÍ DĚJINY ČECH AŽ DO VYMŘENÍ RODU PŘEMYSLOVSKÉHO.

(Do roku 1306.)

Krev dědů i míza dějin slavných,
hrdinů starých věková setba,
planoucí výzva smělých zvuků
husitských písní, nepřátel kletba,
nás činí nepřemožitelnými.

Rudolf Medek.

ZEMĚ A LID ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V PRAVĚKU.

VLAST NAŠE V PRAVĚKU.

Uprostřed Evropy rozloženy jsou luhy a nivy naší milované republiky Československé. Od nepaměti obdařeny jsou přírodními krásami i úrodností a poklady nerostnými. Na západě a severu chráněny jsou vysokými horami jako valy před zhoubnými větry i nájezdy nepřátel, ve východní části ozdobeny jsou malebnými štíty Tater a k polední straně otevřeny jsou životodárnému jasu slunečnímu.

Milý a utěšený jest pohled na úrodné lány, na malebné dědiny, ponořené do moře zeleně, vábné jest podívání na čarokrásné krajiny horské, svlažované potoky a bystřinami a halící se v plášť hlubokých hvozdů. V četných městech, jimž stověžatá Praha, staroslavné residenční město, je hlavou, proudí čilý život, umění, průmysl zkvétají. Požehnaná, krásná jest naše vlast.

Však ne vždy bývala vlast naše tak utěšeným rájem.

Byl věk, kdy tu ani jezer, ani rostlin, ani živočichů nebývalo, kdy v základech půdy tvořily se tvrdé skály, jež považujeme za nejstarší horniny. Zeměžpytci znamenají v těchto nejstarších prahorních vrstvách rulu, žulu i svor.

Nadešly pak utěšenější doby. Vlny mořské vedraly se do nynějších krajin našich. Rozmanitá zvířata přepodivná oživovala hlubiny jejich. Na

miliony jich hynulo, na miliony zase se rodilo. Mrtvá těla jejich ukládala se na dně mořském. Když je později hlinité vrstvy zakryly, zkameněly jejich zbytky.

Než i ta doba minula, kdy tady vlny mořské hučely. Moře vyschlo, a dno jeho i se všemi zbytky po bývalém živočišstvu a naplaveninách ocitlo se na suchu.

A opět nastala doba nová, čas stále nové věci vytvořuje. Do nynějších krajin našich dostavilo se horké podnebí. Obrovské kapradiny, přesličky a plavuně bujely v bařinách, rostly, stárly, hynuly a novým a novým ustupovaly. Zbytky jejich ukládaly se na dně houštin. Na hrobech jejich vyrůstalo a bujelo rostlinstvo nové, svěží, zelené. Z pochovaných rostlin vytvořily se časem vrstvy uhelné jako mumie. Kopajíce v nich, nacházíme i části zhynulých těch rostlin.

A tak střídalo se v krajinách našich podnebí horké se studeným, vystřídala se i rozličná moře, a nynější naše krajiny byly tu ostrovem, tu zase pod mořem. Vystřídalo se i rozličné rostlinstvo, rozličná zvířena. Tvořily se břidlice, vápence, naplaveniny a j.

Zemězpytci pojmenovali rozličné doby ty, v nichž rozmanité vrstvy země se utvářely, útvary. Za nejstarší útvar pokládají **prahorní**. Útvary, jež po něm v různých dobách a okolnostech povstaly, různě jmenují. Tak rozeznávají útvar **kamenouhelný, křídový, hnědouhelný, útvar naplavenin a j.**

Trvalo zajisté mnohé věky, než se objevil nynější utěšený obraz naší vlasti. Zůstane i tajemstvím, kdy poslední moře prolomilo si hradby, kde nyní stojí hrad Děčín, kdy řeka Morava počala odváděti vody do Dunaje, a kdy malebné naše Slovensko rozložilo se po svazích Karpat.

Půda po odtoku vod osýchajíc zarůstala rostlinstvem bujným. Zazelenaly se lesy, a mnohá zvěř nacházela v nich útulku.

PO STOPÁCH PRVNÍCH OBYVATELŮ.

První stopy člověka objevují se v našich zemích v době, již zemězpytci nazvali diluviální. Jménem tím označují skupiny útvarů, které jsou přechodem z dávné minulosti k nynějším dobám. V těchto dobách několikrát nastaly různé změny v podnebí Evropy. Tak byl čas, kdy průměrná teplota na celé zemi z neznámých příčin poklesla a ohromné ledovce pokryly velkou část Evropy. I Krušné Hory, Krkonoše, Jeseníky, Bezkydy, Tatry i Šumava svítily jasem ledovců a věčného sněhu.

Tyto spousty ledu smýkaly se do údolí a nížin a odtékající voda zůstavovala naplaveniny. Jindy zase oteplilo se podnebí, ledovce ustoupily k severu a krajiny pokryly se stepmi a lesy, v nichž potulovali se ohromní tlustokožci, sloni a nosorožci, obrovští mamuti a jeleni, později i stáda sobů. Ve skalních slujích měly útulky dravé šelmy, medvědi, hyeny, lvi. A nadešly i doby, kdy vodní záplavy měnily naše krajiny v pustiny.

Četné nálezy v lůně země uložené svědčí, že již v době starších naplavenin neboli v době diluviální žili na území naší republiky lidé. V jesky-

*

ních a slujích hledali útulku před nepohodou a šelmami, živili se lovem zvířat a planým ovocem a odívali se kožemi. Přitlučený kámen byl jim zbraní, a z kostí ulovených zvířat hotovili si různé nástroje, jako šídla, jehly a pod. Tito diluviální lidé žili asi tak, jako ještě dnes žijí mnozí divoši na nejnižším stupni lidského vývoje.

Kosti nebo stopy činnosti diluviálního člověka spolu s kostmi medvědů, hyen a mamutů nalezeny byly u Prahy, u Rakovníka, v moravských jeskyních (jmenovitě v Býčí skále u Adamova) a jinde.

Míjely věky a s nimi se měnily i přírodní poměry. Nadešla mladší doba kamenná čili neolithická. V té shledáváme člověka již pokročilejšího. Zbraně a nástroje hotovil si již broušením a hlazením buližníku, žuly, břidlice a jiných nerostů, z hlíny dovedl dělati nádoby, pěstoval pšenici, ječmen a jiné plodiny, choval domácí zvířata, odíval se hrubě vyrobenými tkaninami. Před zimou se chránil v chyších, zrobených z proutí, slámy a dřev nad jamami. Jelikož počal pociťovati potřebu společenského života, aby mohl úspěšněji brániti se nepřátelům, stavěl na místech nesnadno přístupných osady, jež valy a náspy ohrazoval. Taková hradiště, v nichž se též soustřeďoval obchod, bývala na př. v Šárce, na Řivnáči, na Závisti, v Hrádku u Čáslavě, na Moravě v Brně, u Leskouna, Mírovce, Obřan a j.

Neolithický člověk, věře v posmrtný život, pochovával své mrtvé a do hrobu dával jim milodary.

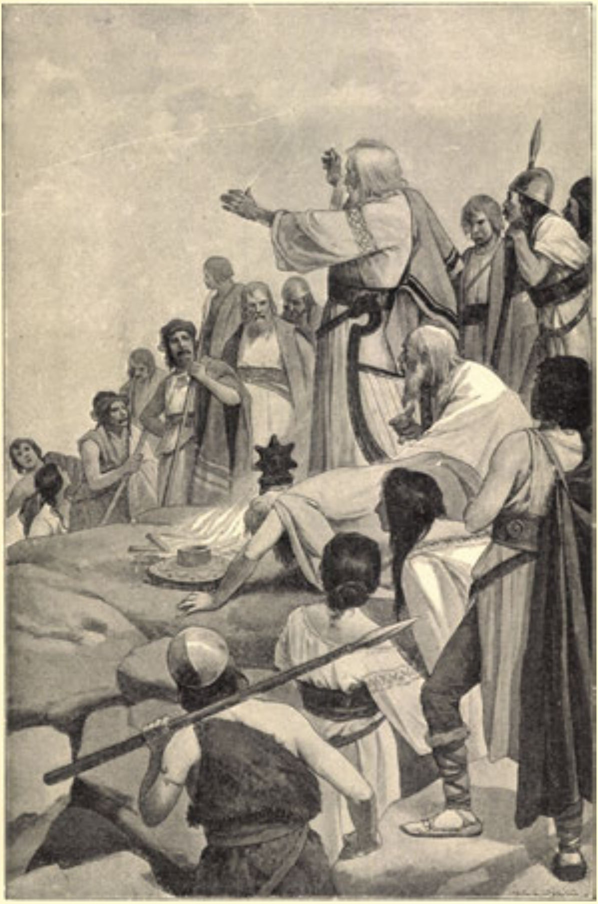
Asi ve druhém tisíciletí př. Kr. počal poznávati kovy, především měď, potom spěž čili bronz, cín, dále stříbro, železo a olovo. S kovy seznámili ho cizí obchodníci, od nichž naučil se odlévati z kovů i různé nástroje, které mu nahradily kamenné. Jelikož tito obyvatelé své mrtvé pochovávali v poloze skrčené, označováni jsou jako pokolení skrčených koster. Tyto hroby svým obsahem mnohé napovídají, jak lidé ti žili, čím se zdobili i jakých nástrojů a zbraní používali. Svědčí, že i zlato znali.

V dobách, kdy ve středních a severozápadních Čechách lid ponenáhlu postupoval od kultury*) kamenné k bronzové, obsadil jiný národ jižní a východní Čechy. I ten znal již bronz. Avšak mrtvé své nepochovával v poloze skrčené, nýbrž natažené, především však je spaloval a nad hroby nasypával mohyly. Pozůstatky hrobové, jako kované pásy, spony, jehlice, prsteny, náramky a j. svědčí, že tito přistěhovalci byli na znamenité výši vzdělanosti.

Které národnosti byli tehdy obyvatelé naší vlasti i ti, kteří přišli přes Šumavu, nevíme. Teprve o lidech, kteří v mladší době bronzové přišli ze severovýchodu do nynější Moravy a do Čech, právem se soudí, že to byli **Slované**. Buď přelidnění v původní jejich domovině, buď touha po úrodnějších krajinách je sem pudila. Ti mrtvé své spalovali, popel dávali do popelnic, jež na zvláštních hřbitovech pochovávali. V takových „popelnicových polích" nacházíme i různé ozdoby a nádoby, do nichž nebožtíkům při pohřbech dávali pokrmy a nápoje.

Tito noví obyvatelé přišli k nám do Čech hlavně dvěma proudy, z nichž jeden pronikal od Lužice a Saska a postupoval proti toku labskému,

*) Kultura neboli civilisace znamená tolik, jako vzdělávání, zdokonalování, pokrok.

Příchod Čechů na horu Říp.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnc. Černého.)

druhý překročil podél Metuje do severovýchodních Čech; na Moravu pronikli od severu ze Slezska. Památky na jejich kulturu, nazvanou dílem **lužickou**, dílem **slezskou**, svědčí, že ponenáhlu splývali se starším obyvatelstvem a pronikali k jihu zvláště podél Labe a jeho hlavních přítoků, na Moravě podél Moravy.

Tito noví příchozí do nynějších Čech a Moravy ponenáhlu splývají se starším obyvatelstvem. Později noví a noví osadníci, patrně též Slované, přicházeli od nynějšího Slezska, živíce se jako jejich předchůdci hlavně orbou a pastýřstvím.

V době, kdy v Čechách a na Moravě vyvíjela se slezská kultura, tvořila se v alpských zemích nová oblast kulturní, v níž počalo se užívati i železa. Dle ohromného pohřebiště, objeveného v Hallstattě, v němž nalezeny

Hroby skrčenců.

četné památky na tento stupeň vzdělanosti, pojmenována byla kulturou **hallstattskou**. Její vlivy šířily se i do severních krajin, také na Moravu a do Čech. Přinášeli ji sem zejména obchodníci, kteří sprostředkovali mimo jiné obchod jantarem ze zemí pobaltských. S nimi přicházeli i různí řemeslníci, jako kováři, slevači, do území nynější naší republiky. Vlivem hallstattské kultury na dosavadní, vyvinula se u nás kultura **bylanská**, pojmenovaná dle objeveného pohřebiště v Bylanech u Č. Brodu.

Nálezy hrobové svědčí, že kolem II. století před Kr. přišli do Čech z krajin západních výbojníci, kteří zvláště v poříčí Ohře, v Polabí a po středních Čechách se rozběhli a také i na Moravu pronikli. Meče, kopí, puklice od štítů, nože, sekyry a j. zbraně vedle ozdob, jež ve hrobech nacházíme, vypravují o jejich válečném zaměstnání. Stupeň vzdělání těchto bojovníků zván jest kulturou **laténskou** dle názvu mělčiny „la tène“ na

břehu jezera Neufchatelského ve Švýcařích, kde objeveno bylo veliké vojenské tábořiště s podobnými pozůstatky. Má se za to, že to byli **Gallové** nebo **Bojové**, kteří po nějaký čas panovali nad domácím obyvatelstvem.

V prvním století př. Kr. povstal proti Gallům mocný nepřítel, jemuž bylo těžko odporovati. Byli to Římané, jimž tehdy velel odvážný válečník Julius Caesar. Bojové pomáhali rodákům svým proti Římanům. Byli však poraženi, oslabeni a na pokraj záhuby přivedeni. Četné mince římské a tu a tam hroby, v nichž nalezeny byly římské zbraně, náčiní a nádobí, dosvědčují, že vliv **římské kultury** zasahoval až do našich zemí. Domácí lid od římských vojákův a obchodníků přiučil se mnohému, jako na př. výrobě nádob na hrnčířském kruhu.

Avšak domácí obyvatelstvo nezůstalo dlouho v pokoji. Krátce před narozením Kristovým vtrhli do Čech germánští **Markomani** a do Moravy i do nynějšího Slovenska jejich soukmenovci **Kvadové**. Vůdcem Markomanů byl **Marobud**, který vynikal postavou, smělou myslí a bojovností. Vzdělání svého nabyl v Římě, takže to byl „barbar více podle rodu než podle rozumu." Tento smělý válečník, touže státi se tak mocným a slavným jako římští císařové, založil velikou říši, jejímž středem učinil Čechy. Také Kvadové a jiní kmenové germánští ho poslouchali. Miluje nádheru dal si zbudovati pro svůj dvůr pevnou tvrz, již **Marobudum** nazval. Někteří znalci se domnívají, že stávala na vrchu Hradišti nedaleko Berouna. Také veliké vojsko pěší i jízdní po způsobu římském si zařídil. K jeho dvoru hojně přicházeli cizinci, zejména římští obchodníci.

Sláva Marobudova netrvala však dlouho. Naučil sice Markomany vládnouti zbraní, ale nikoli milovati práci klidnou. Války a lovy byly jim nejmilejším zaměstnáním, orba pak nejnutnější potřebou. V bídných chatrčích, ba i v jamách bydlili. Chválí se, že byli udatní a že milovali pohostinství. Ale byli také nestřídmí, hašteřiví a loupež za slušnou měli. Mužové nehrubě starali se o domácnost. Tu ženám svým na péči přenechávali. Řemeslné výrobky a jiné potřeby kupovali od Římanů. Často i rádi stěhovali se z krajiny do krajiny.

Kdo mečem zachází, mečem i schází, říkává se. Osvědčilo se to i na Markomanech.

Marobud záhy se znepřátelil s německými sousedy. Z těch největšími nepřáteli Markomanů stali se Cheruskové, udatní válečníci. Tehdejší náčelník jejich Armin se statečným vojskem utkal se s Marobudovými pluky někde v nynějším Sasku. Bitva byla sice nerozhodná, ale mnozí bývalí spojenci Marobudovi přec raději se poddali Arminovi r. 17 po Kr. Tím byla moc Marobudova nemálo zeslabena.

A potom neštěstí za neštěstím stíhalo Markomany. Když pak po dvou letech kníže gotský Katwald úplně potřel vojska markomanská, uchýlil se Marobud jako vyhnanec k Římanům. Tak skončila jeho moc a sláva. V ponížení a hanbě žil potom ještě mnoho let v italském městě Ravenně. Římané hrozívali nepokojným kmenům suevským jeho návratem, kdykoli počali ohrožovati Římskou říši. Podobný osud jako Marobuda stihl i v několika letech Katwalda.

Minula léta, plynulo prvé, plynulo i druhé století po Kr. Germáni a jiní barbaři nepřestávali tlačiti se do Římské říše. Římanům bylo stále s nimi bojovati. V těchto válkách, jež známy jsou pod jménem **markomanských** dle jednoho ze zúčastněných kmenů barbarských, bylo i naše území stále v neklidu. Po obchodních cestách hemžili se bojovníci, hordy cizích kmenů tlačily se od severu k jihu, na všech stranách ozýval se třesk zbraní a hluk války. Ze kmenů a národů, kteří v těch dobách procházeli Evropu, jmenují se zvláště **Langobardi**, kteří na své bludné cestě na čas zastavili se i částečně na území dnešní naší republiky.

Nejmocnější hnutí mezi národy způsobili v 5. století **Hunové**. Hordy jejich přivalily se do nynějších Uher a podmanily si mnohé sousední národy, také i zbytky Kvadů a Markomanů. Nejmocnějším jejich chánem byl Attila, bratrovrah, jehož pro ukrutnost nazvali bičem božím. Ten nebál se ani Římanů a odhodlal se podstoupiti s nimi boj. K veliké bitvě došlo mezi Huny a Římany někde v nynější Francii. Pyšný Attila byl poražen, vojska jeho zahubena, říše rozkotána.

Římští zpravodajové vypravujíce o výpravě Attilově na západ, vzpomínají též Markomanů. Zdá se, že tehdá asi většinou vyhynuli a zbytkové jejich odešli z Čech na západ, kde se zbytky jiných germanských kmenů splynuli časem v nový kmen Bavorů.

V těchto neklidných dobách bylo asi domácímu lidu v Čechách a na Moravě mnoho trpěti. Osady zanikaly, pole pustla a zarůstala lesy, v nichž divoké zvěře přibývalo. Na doby ty dochovaly se nám jen skromné památky. Ty svědčí, že příroda poskytovala neutěšený vzhled. Krajinami projížděli barbarští bojovníci a ti jakož i divoká zvěř ohrožovali pokoj a klid v zemi. Veškeren pokrok ve vývoji domácích obyvatelů za tak neutěšených poměrů vázl. Jen v klidných dobách přicházívali k nám mírumilovní cizinci za obchodem. Přinášeli k nám různé předměty, zvláště umělecky zpracované šperky. Po středních a západních Čechách nalezeny byly ojediněle hroby, v Podbabě u Prahy však celé pohřebiště, kde pochováni byli mnozí tito cizinci. Má se za to, že hroby ty jsou z V. a VI. století. Stupeň vzdělanosti těchto cizinců nazván byl **merovejskou** kulturou po panujícím rodu Meroveovců v říši Francké, za něhož tam dostoupila největšího vývoje. U nás nezůstavila patrného vlivu.

Zatím i druhdy slavná říše Římská v V. stol. byla ztroskotána a obchodní styky s ní přestaly.

NA ÚSVITĚ DĚJIN.

PŘÍCHOD SLOVANŮ.

Jak již vypravováno, není bezpečně zjištěno, kdy se Slované usadili na území nynější naší republiky Československé. Také bylo napověděno, že nejpodobněji se zdá, že zde bydlili již několik století před Kristem spolu s keltskými Boji, po nichž země nazvána Bohemia (německy Böhmen), potom s germánskými Markomany. Má se za to, že byli těmto národům poddáni. Když se Čechové vymanili z područí cizích národů, počali vystupovati samostatně a dějepisných zpráv o nich přibývá. První taková zpráva jest ze století sedmého.

Jest nepochybno, že území naší republiky nebylo hromadně osídleno příchodem Slovanů, nýbrž, že postupem času různé oblasti osazovali různí kmenové slovanští. Tak kolem Řípu a dále k jihu po březích Vltavy a dolejší Berounky, usadil se **kmen Čechův**, na východ od něho, zejména v nynějším Kouřimsku, bylo území osazené **Zličany**, kolem nynějších Litoměřic sídlili **Lemúzi**. V krajinách na pohled překrásných a přeužitečných, jež svlažuje hbitá Oharka, usadili se hrdí a stateční **Lučané**. Úrodné Žatecko bylo středem jejích sídel a slulo Luka nebo Lucko. Lesnaté krajiny od Lučanů dále na západ podle Oharky až k pomezí země zalíbili si **Sedličané**. Upomíná na ně jméno Sedlce u Karlových Varů. V území na severovýchod od Čechů a na východ od Lemúzů až do krajiny kolem nynějšího Bezdězu usadili se **Pšované**. Dnešní Mělník stojí na místě jejich hradu Pšova. Malebné Pojizeří až k pomezí zemskému zaujali **Charvati**, břehy Ploučnice až k Labí pak **Děčané**. Hrad Děčín podnes připomíná jejich jméno. Nejjižnější část země, kde je nynější Táborsko a Budějovicko, osadili **Netolici a Dúdlebi.**

Každý ten kmen zajisté měl různé pověsti o životě svých předků. Z pověstí těch některé dochovaly se až na naše doby a to zvláště z kmene Čechova. Zachovaly se zásluhou nejstaršího českého kronikáře Kosmy. Ten zaznamenávaje pověsti ty, vykrášlil je po svém způsobu.

Pověsti ty jsou vzácnými zkazkami minulosti, zastřené šerem nedostatku dějepisných zpráv. Co je v nich pravdy, nevíme. Český lid však rád je slýchal a jimi se potěšoval.

Jednou z nich jest **pověst o příchodu Čechů.**

Na úrodné rovině rozlehlé mezi Labem, Vltavou a Ohří vypíná se hora **Říp**, podobná zvonu.

Praotcové naši slovanští stěhujíce se na západ z původní své vlasti, zastavili se prý u hory té. Statečný vůdce jejich **Čech** vystoupil se zástupy mnohými na horu, aby obhlédl zemi. A tu naskytl se jemu i lidu jeho utěšený pohled. Od paty hory uzřeli rozkládati se malebné krajiny na vše strany. Bujná zeleň protkána pásy a páskami stříbrnými četných řek a potoků pokrývala luhy ty. Na krajích obzoru pak spatřili vysoké hory vypínati se k obloze. Zaradoval se statečný vůdce, zaradovali se i zástupové jeho. Čech, stoje na místě povýšeném, jal se, dle vypravování Kosmy, takto mluviti k zástupům:

„O, druhové moji, kteří jste se mnou těžké cesty vykonali krajinami neschůdnými a lesy hustými, zastavte kroky své a libou oběť bohům svým dejte! Pomocí jejich zázračnou přišli jsme konečně do této krásné země, osudem nám předurčené. To je ta země, již jsem vám často sliboval. Nikomu nenáleží, zvěře a ptactva plna jest, mlékem a medem sladkým oplývá; vody má hojné a rybné. Zde nebude vám nic scházeti, nikdo nebude vám v ničem překážeti. Jak však nazveme krásnou a velikou zemi tu, již nám bohové dávají?"

Jedním hlasem zvolal lid četný: „Není jména lepšího a příhodnějšího zemi této než tvého, vůdce náš! Sloveš Čech, nechť i země sluje **Čechy!**"

Tu vůdce Čech pohnut jsa výrokem druhů svých, počal radostně líbati zemi, raduje se, že nazvána jménem jeho. Povstav pozdvihl ruce své k nebesům a počal takto mluviti: „Vítej země nám souzená, tisícerými sliby vyhledávaná, která jsi v čas potopy prázdna učiněna byla lidu, nyní jako památky lidstva nás zachovej bez úrazu a rozmnožuj potomstvo naše od pokolení k pokolení."

Složiv pak radostně s beder svých obrazy dědův na zemi zasvěcenou, první obětoval oběť bohům svým a s ním všechen lid. Sešedše pak s hory, osady zakládati počali a zemi brázdili pluhem.

ŘÍŠE SAMOVA.

(627—658.)

Když se praotcové naši do nynější vlasti přistěhovali, byli zajisté počtem nehojní. I bylo jim podnikati těžké a kruté boje se sousedy, kteří je brzy počali sužovati.

Ku straně půlnoční a východní měli za sousedy své krajany, Slovany. Kde nyní jsou Rakousy, tam zůstávali kmenové němečtí, Slovany promíšeni. Také i krajiny na severozápad ležící byly osazeny Němci **Durynky.** O kmeni tom mnoho nevíme; jen v pověstech se vypravuje, že s praotci

našimi nebyli za dobře. Sami měli na západě za sousedy mocné **Franky**, kteří k mohutné říši své, rozložené po obou březích Rýna, připojili většinu kmenů německých a na konec si podrobili i Durynky. Tak praotcové naši stali se sousedy Franků. Často bylo jim s nimi zápasiti.

Ze nedlouho však vyskytl se v Evropě nový nepřítel pokojného života, **Avarové**, lidé velmi zlí. Z Asie, kde před tím sídlili, vypudili je Turci. Jako hejna kobylek pustošili krajiny, do kterých vpadli. Rozlehlé nížiny v nynějších Uhrách se jim konečně zalíbily. Tam zbudovali si sídla, jež ohradili náspy a vodou. Odtud vyjížděli pak na západ i na polední stranu na loupeže. Kam vpadli, tam bylo zle, odkud odešli, zbyla poušť.

Také předkové naši upadli v poddanství jejich. Předkům našim mnoho bylo od divochů těch snášeti.

Když jim však bylo nejhůře, přišel z říše Franské do Čech statečný muž záhadného původu, jménem **Samo**. Když Čechové poznali jeho statečnost, zvolili si ho za vůdce proti zlým Avarům. Samo byl znamenitý válečník a vůdce. V několika bitvách potřel loupeživé Avary a vyhnal je ze země. Pak měli Čechové od nich již pokoj. A nejen Čechové, ale i Moravané a jiní Slované, kteří v době té sídlili v nynějších Rakousích, Štýrsku a Korutanech. Z vděčnosti zvolili si ho praotcové naši a tito Slované za krále. Stalo se tak asi r. 627.

V říši Franské vládl tehdy král Dagobert. Mezi ním a Samem záhy vznikly spory, jejichž příčinou prý byla násilí, činěná kupcům z obou říší. I poslal Dagobert k Samovi posla žádaje, aby nahradil kupcům franským, co bylo jim zlého učiněno. Samo byl hotov k náhradě, ale když zpupný posel žádal, aby Samo poddal se Dagobertovi, dal ho vyhnati ze země. Dagobert sebrav vojsko veliké, táhl potrestat Sama. Se zlou však se potázal. U Vogastisburku, který byl snad někde u nynější Kadaně, byl od statečného Sama r. 630 zle poražen. Frankové utekli zanechavše mnoho kořisti vítězům. To když viděli slovanští **Srbové** neboli **Lužičané**, kteří na straně půlnoční od Čech sídlili, žádali Sama, aby jim byl také králem. Tím značně rozšířena byla jeho říše.

Samo pak šťastně vládl nad nejstarší velikou říší slovanskou, jejíž středem byly Čechy, až do své smrti r. 658. Zůstavil 22 syny a 15 dcer. Co se s nimi stalo po smrti otcově, neví se. Veliká říše Samova se nepochybně rozpadla. Každý z kmenů slovanských volil si zase svého vůdce a žil pro sebe. Skoro po půl druhého století nevíme, co se v Čechách dálo.

DOBA POVĚSTÍ.

(Druhá polovice 7. a první polovice 8. století.)

Ve druhé polovici 7. století byl vůdcem kmene z plemene Čechova **Krok**. Znamenitý muž ten oplýval statky zemskými a v uvažování soudů byl tak rozšafný, že nejen z vlastního jeho kmene, ale z kmenů celé země

*

všichni jako včely k úlům pro rozhodnutí v rozepřích se sbírávali. Tak svědčí o něm starý letopisec Kosmas.

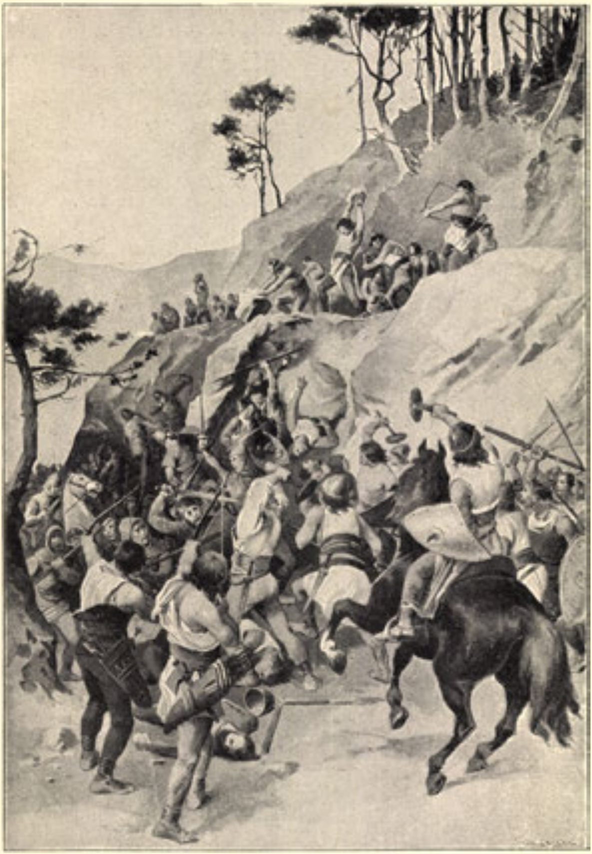
Krok měl tři dcery. Všecky byly ducha výtečného, všechny slynuly moudrostí. Nejstarší z nich byla **Kazi**. Ta znala léčivou moc bylin a dovedla předpovídati budoucí věci. Mladší sestra **Tetka** zase učila lidi, jak mají vzývati bohy, aby se jim líbili. Ještě po staletích, když již byli Čechové křesťany, byl venkovský lid věren zvykům z doby pohanské, jimž prý od Tetky byl vyučen. Třetí a nejmladší z dcer Krokových byla **Libuše**. Ta byla ženského pohlaví ozdoba i sláva. V radách byla prozřetelná, v řeči jistá, ke každému vlídná a mravů ušlechtilých. Rozuměla dobře starodávným právům, zákonům i obyčejům. Proto Čechové po smrti Krokově ustanovili ji nad sebou soudcem.

Kronikář Kosmas a po něm Hájek i jiní vypravují, že za doby, kdy byla Libuše soudcem, vznikl prý spor mezi dvěma obyvateli o meze a dědiny, kteréž vedle sebe měli. Obyvatelé ti vynikali bohatstvím i rodem. Pohádavše se spolu více než slušno bylo, předstoupili před kněžnu žádajíce, aby spor jejich rozhodla. Ta dle starodávných zvyklostí učinila nález. Ten, v jehož neprospěch pře skončila, nemálo se rozhněval a jal se Libuši hrubě a neslušně haněti. Za křivdu mužům vyhlásil, že pře jejich rozhoduje žena. Všecky prý ženské mají dlouhé vlasy, ale krátké rozumy, a že lépe jest všem umříti, než aby mužové snášeli ženskou vládu nad sebou. Libuše prý na pohanu tu odpověděla: „Proto zdám se vám málo rozuměti, že vás nesoudím metlou železnou. Protože žijete bez bázně, málo si mne vážíte. A kde není bázně, tam není kázně. Jest velice potřebí, abyste měli správce krutějšího než jest ženská. Tak také kdysi holubi pohrdli bělavou kání a zvolili si za knížete jestřába, který je pohubil." A dále pravila: „Jděte nyní domů a koho zítra zvolíte za pána, toho i já přijmu za manžela." —

Nazejtří kázala kněžna svolati sněm a shromážditi národ na posvátném Vyšehradě, sídle svém. Sedíc na vysokém stolci otcově takto hovořila k lidu: „Ó, lide politování hodný velice, který svobodně žíti neumíš! Svobodu, jíž stateční mužové neztrácejí leč se životy, dobrovolně zamítáš, skláněje šíji svou v služebnost." A hovoříc dále vykládala lidu, že vláda knížete bude mnohem přísnější než byla její. Když naposledy tázala se, zdali přece chtějí míti knížete, zvolal všechen shromážděný lid: „Dej nám knížete!"

Povstala kněžna na otcově stolci a ukazujíc ku straně půlnoční pravila: „Jděte tam, a naleznete dědinu, jež sluje Stadice. Tam kníže váš oře dvěma voly strakatými: jeden má hlavu bílou a takovou i pásku kolem, druhý jest od čela po zádech bílý a i zadní nohy má bílé. Vezměte roucho knížecí a jděte! Oznamte muži tomu, jehož jméno Přemysl, vůli národa i moji. Sobě pak přiveďte knížete a mně manžela. Ten bude panovati nad vámi, a pokolení jeho v této zemi panovati bude na věky!"

I vybráno bylo z lidu poselstvo slavné. Když přišlo do krajiny, jež osedlá byla Lemúzi, nalezlo u Stadic Přemysla, an oře. I vyřídili mu poslové vůli národa i kněžny. Přemysl lánu nedooral. Zaraziv otku do země kypré, obrátil pluh a s posly pojedl chléb a sýr, jež měl v kabele lýčené. Pak oděn byl v roucho knížecí a ve slavném průvodu ubíral se na posvátný Vyšehrad. Tu pojav Libuši za manželku zasedl na knížecí stolec, aby pa-

Bitva u Vogastisburku roku 630.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnc. Černého.)

noval nad lidem českým. Byl pak stolec ten kamenný. Kdykoli nový kníže ujímal se vlády, býval k němu přiveden v oděvu selském na znamení, že i knížata pocházejí z lidu prostého. Pak teprv oděn byl v roucho knížecí. Dlouho chovány v knížecí komoře na Vyšehradě lýčené střevíce Přemysla oráče na památku.

Takto stal se dle pověsti Přemysl oráč knížetem českým. Jest ovšem podobno pravdě, že nebyl prostým oráčem, nýbrž vojvodou kmene Lemúzů.

Libuše umínila si založiti nad stříbropěnnou Vltavou ještě jeden hrad. Stojíc jednou s Přemyslem na posvátném Vyšehradě rozhlížela se roztouženě po milé zemi. I upřela zraky své ku protějšímu břehu hustým a

Poselství Libušino u Přemysla.

tmavým lesem zarostlému. V tom naplněna jsouc duchem prorockým pozvedla ruku a zvolala v nadšení: **„Aj, město vidím veliké, jeho sláva hvězd se dotýká!“** A ještě dále mluvila Libuše předpovídajíc osudy nového města i milého národu.

Pak kázala dělnému lidu jíti třicet honův ku straně půlnoční a na lesnaté stráni nad potokem Brusnicí položiti základ k novému hradu. Libuše pak hrad ten nazvala **Prahou**, jelikož prý dělný lid vykonávaje vůli její našel v lese na místě tom člověka přitesávajícího práh k domu. Tak vysvětluje pověst původ jména hlavního města našeho. Více však je podobno pravdě, že jméno to odtud pochodí, že lesy, pokrývající prostor, na němž nyní stojí Praha, byly vypraženy t. j. vypáleny.

Tak založen byl hrad Pražský, do něhož později přenesli knížata čeští sídlo své z Vyšehradu. Pod hradem začalo vznikati na obou březích

VĚNCESLAV ČERNÝ:
LIBUŠE VĚŠTÍ SLÁVU PRAHY

Vltavy podhradí. Byl to počátek nynější Malé Strany a Starého Města Pražského. Právem tedy bývá naše residenční město Praha, klenot naší republiky, zvána městem Libušiným.

I bylo pak vystavěno v Čechách ještě hradů více. Z těch zejména připomíná se **Děvín**, k němuž víže se pověst o **dívčím boji** po smrti Libušině.

Za vlády Libušiny některé dívky prý totiž velmi zpyšněly. Když Libuše zemřela, nechtěly poslouchati mužů, ale chtěly jim i poroučeti. I jmenovaný hrad si vystavěly naproti Vyšehradu. Nejsměleji z dívek těch dle pověsti počínala si **Vlasta**. Proto prý zvolily si ji za kněžnu. Ta vládla na Děvíně i nad velkou části krajiny, ta poroučela pannám i ženám, které se do dívčího hradu utekly. Konečně byly však přemoženy a hrad jejich v ssutiny rozvalen.

O ŽIVOTĚ A NÁBOŽENSTVÍ NAŠICH PŘEDKŮ.

Slované již ve své pravlasti v zemích Zakarpatských žili v těsném spojení s přírodou, která je živila, úkazy svými těšila i bázní naplňovala. Vše, čeho potřebovali k živobytí, hojně jim poskytovala. V hustých lesích proháněla se nesčetná stáda zvěře, kterou štvali a na niž líčili oka i pasti, ve vodách hemžilo se plno ryb, které lovili na udice i do sítí, u bahnisek a stojatých vod žilo divoké ptactvo, vzduchem poletovaly medonosné včelky jako zlaté kapky deště snášejíce do dutin stromů med na přípravu medoviny a oslazení pokrmů, na travnatých stepích chovali stáda skotu a bravu, které jim poskytovaly vlny na oděv a mléka na přípravu sýra a másla. Když poznali užitečnost obilí, počali vypalovati a mýtili lesy a motykou kypřili půdu, která se odměňovala pak úrodou hojnou. Ponenáhlu pokračovali ve vývoji zemědělství novými a novými poznatky je zvelebujíce. Od silné větve, jíž kypřili půdu, pokročili k radlici ze dřeva, kamene a rohu, pak brázdili půdu sochou, hákem s vidlicí a posléze poznali pluh o kolečkách. Hrudy drtili trněnými branami. Když dozrál klas, uřezovali jej srpem. Na humně potom dobytek vyšlapal jim z klasů zlaté zrno, které ženy rozmělňovaly buď v hmoždířích nebo na ručních mlýnech. Z mouky pekly chleby v pecích; vařily také kaše, zejména prosné, jež sladily medem, různé jíchy, kyselice a j. stravu. Vůbec pak ženy trudily se domácími pracemi, kdežto muži štvali zvěř, zabývali se rybolovem, včelařstvím, chovem a ochranou dobytka, v případu potřeby i bojem s cizími rody.

Praslované s počátku měli útulky své v jeskyních, později nad jamami budovali si chýše. Stavby ty byly prosté, stěny robili z kolů spojených pletivem, jež vymazávali hlinou, střechy kryli chvojím a drnem. Ohniště v chýši bylo středem domácího života. Tu v hrnci nad ohništěm zavěšeném připravovány byly pokrmy, na rožni opékáno maso, odtud za šera oheň osvětloval vnitřek chýše. Dým a kouř unikaly otvorem ve střeše. Stolic a stolů i loží tu nebylo. Jídáno bylo v leže a z jedné nádoby, noc přespávána na zemi postlané listím a mechem nebo kožemi.

Ženy našich předků dovedly z ovčí vlny, lnu a konopí připravovati látky na oděv. Plášť, pás a lýčené střevíce byly asi přední části oděvu. Mužové kamennými noži řezali si vousy a bodlákem a štětkou pročesávali. Lázně připravovali si poléváním rozehřátých kamenů.

Společenský život našich praotců zakladal se na rodovém zřízení. V rodině viděli blaho, nejmilejší útulek, v ní hledali potěšení po lopotné práci. Členové rodiny se neopouštěli a majetku mezi sebou nedělili. Rozmnožila-li se rodina ve velkorodinu, v rod, takže jí jeden příbytek nestačoval, stavěny byly pro přibývající rodiny, pocházející od společného praotce nebo děda, nové příbytky v sousedství. Všecky ty rodiny tvořily jednotku, ves. Sbratřené a od jednoho praotce pocházející velkorodiny tvořily plémě. Takové praslovanské bratrstvo nazývalo se po prapředku,

Starožitnosti z hrobů v Čechách. (Bronzové náramky a spony.)
(Ze sbírek Musea království Českého.)

jehož památka žila již toliko v pamětech, společným jménem, na př. Vlkovici, Ratibořici, a pod. Jméno rodu přecházívalo i na jméno vsi, takže jména osad s koncovkou -ice jsou nejstarší naše místní jména. Ovšem třeba tu vyjmouti jména osad s touže koncovkou, která odvozena byla od jmen křesťanských, jako Pavlovice, Markvartice atd.

Členové těchto jednotlivých bratrstev, v jichž žilách kolovala příbuzenská krev, považovali území, na němž žili, za společný majetek a sdružovali se k společné práci i obětem bohům a duchům svých předků. Také společně pod jedním praporem neohroženě bránili se proti všem, kteří jim chtěli křivditi.

Naši prapředkové neznali mezi sebou ani pánův, ani poddaných; nebylo mezi nimi ani bohatců, ani chudáků. Rodná láska byla jim toliko poutem. V čele plemene byl volený starosta, který vykonával vůli shromáždění všeho lidu jsa i vůdcem jeho, vojevodou, jestliže nepřátelé ohro-

žovali plémě. Rovnost a svoboda byly našim praotcům svaty. Teprve od cizinců, zvláště Keltů a Germánů poznali knížata čili kněze a krále.

Ubil-li nebo zmrzačil některého příslušníka rodu člen jiného rodu, vzniklo mezi rody kruté nepřátelství, jež volalo po krevní pomstě. Nevykoupil-li se vrah za svůj zlý čin dobytkem, kožešinami nebo jinou pokutou a nebylo-li tak dosaženo mezi rozvaděnými rody míru a pobratimství, bylo povinností dědiců, třeba i vnuků pomstíti se za urážku rodu učiněnou.

Praslované nemajíce sice psaných zákonů a spravujíce se toliko obyčejem, přísně trestávali všecko zlo tu smrtí, tu zase vyhnáním z příslušnosti rodové nebo vymrskáním. Znali přísahy i smlouvy a při ujednávání právních závazků zachovávali různé obřady.

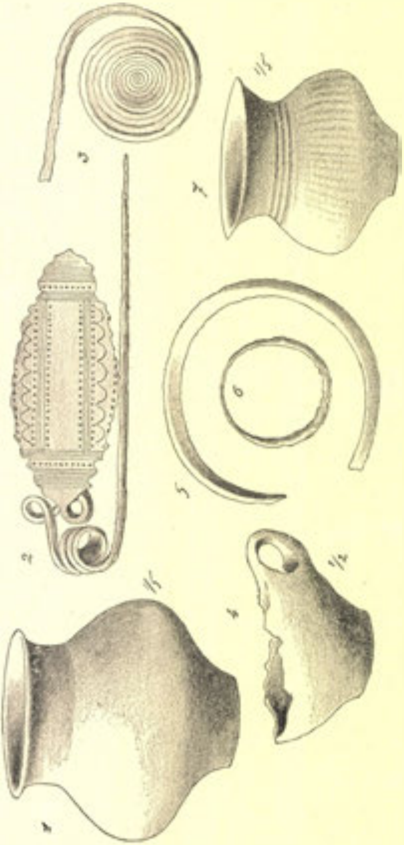
Se svými sousedy vyměňovali za dobytek, len, plátna, med, vosk, kožešiny a jiné přebytečné plodiny a předměty, šperky, kovové výrobky, sůl, jantar, zbraně atd. Bylo-li věno t. j. cena smluvena, ujednán byl obchod podáním rukou za přítomnosti svědka. Cizinec mohl si za dary koupiti přízeň a ochranu v domě nebo v rodě praslovanském. Takový host byl potom vážen a těšil se z pohostinství.

Územím, jež naši praotcové obývali, vedly mnohé obchodní cesty od strany polední k půlnoční, od východu na západ a to většinou podél řek. Po těchto cestách putovali cizí obchodníci, roznášejíce nejen zboží, ale seznamujíce lid i s pokrokem jiných národů.

Naši předkové sice boje nevyhledávali, ale došlo-li k němu, statečně vrhali se na nepřítele a vrahy. Zvláště některé rody vynikaly bojovností, chrabře vrhajíce se na nepřátele. Do boje chodili s písní na rtech a pod ochranou bohů. Svobodu milovali nade vše a proto pro ni nasazovali své životy. Zbraněmi neboli oružím byly jim sekery, nože, palice a kyje, oštěpy, kopí, sudlice. V toulu měli střely. Štítem ze dřeva urobeným a koží potaženým chránili svá těla. Husté lesy, bařiny, vrchy byly jim vítanými bojišti.

Praslované věřili v posmrtný život. O duši lidské věřili, že může opustiti tělo v podobě bílého stínu, ptáka, zvláště sivé holubice, motýla, hada a pod. a že může potom i lidi děsiti a mořiti. Měli za to, že nejvíce škod působí ty duše, které vzaly na sebe podobu vlka nebo staly se upíry. Duše bloudící po krajině objevovaly se nad bahnisky v podobě světýlek a bludiček.

Zemřel-li kdo z rodu, rozloučili se s ním příbuzní nářkem a, aby nezatoužil po návratu, vynesli jeho mrtvolu zvláštním otvorem z domu na pohřebiště, na místo žalu, které bývalo na pomezí osad. Tam ho pochovali nebo na hranici spálili, popel dali do popelnice a v té do země vložili. Věříce v nesmrtelnost, dávali zemřelému do hrobu, co za živa miloval nebo k živobytí potřeboval, mužům zbraně a různé nástroje, ženám šperky, jehly, přesleny a pod. I na pokrm a nápoje pamatovali. Někdy i žena dobrovolně provázela muže do zásvětí. Nad hrobem potom hodovali a provozovali válečné a jinaké hry, aby zlé zapudili duchy. Až duše nebožčova pobloudila světem, vrátila se mezi svaté dědy, aby s nimi ochraňovala rod

Ze žárových hrobů u Lhoty Záborné blíže Dobříše

(Čís. 1. a 7. popelnice, 2. spona, 3. spirála ze spony, 4. šálek, 5. bronzový náramek, 6. kroužek.)

a jeho starodávné obyčeje. Při rodových slavnostech mrtvých hostili ji jídlem a nápoji a vzpomínali zpěvem a veselím.

Praslované měli za to, že tito dědové ochraňujíce dům, béřou na sebe i podobu zvířat, nejčastěji hada; také představovali si je v podobách trpaslíků nebo i sami podoby jejich znázorňovali hrubě řezanými soškami nebo modlami. Rod starostlivě ochraňoval svaté dědy. Praslované měli za to, že duše zemřelých pobývají i v přírodě. Za svitu měsíce na lučinách tančily víly, v poledne mezi lány obilí bloudily polednice, ve vodách žil vodník, každá studánka i pramen měly své duchy. Životodárné slunce, snivá luna, třpytné hvězdy, zvláště dennice, zoře nový den oznamující, dále i divý vichr a rvavá bouře, hrom i blesk a jiné přírodní zjevy zosobňovali a za zlé i dobré bohy a bůžky měli, přinášejíce jim oběti. Za nejmocnějšího ze staroslovanských božstev byl považován **Perun.** Jeho hromové rány a vše drtící blesky otřásaly zemí a vláha, zjevy ty provázející, podporovala vzrůst plodin. Ochranci stád, jímž byl **Veles,** obětovali z úrody zemské, ženy a jejich práci chránila **Mokuša.**

Praslované zvláštních kněží z povolání neznali. Za velkorodinu obětoval starosta. Také zvláštních chrámů neměli, uctívajíce duchy předků a bohy doma a v přírodě, zvláště v hájích, sídlech duchův a bohů. Svatoháj byl jejich chrámem. Ten byl nedotknutelný.

Jest nepochybno, že tyto oběti a uctívání bohů provázeny byly starodávnými zvyky obřadnými, na něž upomínají pouhé jen zkazky. Zvláště oslavovali slunovrat zimní a letní, jakož i vítali návrat jara zpěvem, plesem a tanci. Věřili také, že osud člověka určují zvláštní božstva, jichž přízeň při narození dítěte snažili se získati obětmi. O budoucnosti hádali z letu a skřeku ptactva, ze šelestění stromů, z kouřící krve obětovaných zvířat a pod. Mnozí zvláště vynikali tímto prorockým duchem a proto sluli **věštci.** Na těle nosívali různé ochranné návazy, které jim měly dodati i síly, rychlosti a jiných vlastností, jako na př. zuby vlčí, medvědí a pod.

Nemoci a vše zlé připisovali zlým duchům. Proto rádi utíkali se o pomoc k zvlášť zkušeným členům rodu, kteří různými čarami, léky, zaklínáním, mumláním a breptáním tajemných slov dovedli je zapuzovati. Těchto **čarodějů, lékařů** a **hadačů** velmi si vážili.

Přírodní úkazy, pravidelně se vracející v určitém období, jako padání listů, záplavy květů a pod. bývaly základem pojmenování příslušného období ročního, na př. leden, květen, listopad atd. Nový den počínali večerem a dělili jej časem mezi jídlem a jídlem, noc dle měnícího se položení hvězd.

City své projevovali plesem, tancem a písněmi. Při veselí užívali bubnů a píšťal; také bili do strun nebo troubili na dlouhé tuří rohy.

Písma neznali, užívajíce toliko některých značek, na př. pro čísla.

*

POČÁTKY DĚJIN MORAVY A SLOVENSKA.

Dříve než budeme dále vypravovati, co dělo se v Čechách v době dějepisnými zprávami osvětlené, pohlédněme na Moravu a do Slovenska, s nimiž Čechy jsou již od osídlení Slovany nerozlučně spojeny jako bratři a sestry jedné rodiny.

Jako Čechy i Morava byla totiž osídlena slovanským lidem již v nepaměti. Slované přišli sem také ze severu a severozápadu a prožívali podobný život jako jejich soukmenovci v Čechách. I oni se dělili původně v různé kmeny s vlastními knížaty. Časem všecky tyto kmeny sjednotil kmen sídlící podél řeky Moravy. Toto sjednocení všech kmenů stalo se asi dříve než v Čechách.

Z Moravy se šířili Slované na východ do krajin, kde dnes rozloženo jest naše krásné Slovensko a kam již před tím pronikli někteří Slované od severu přes Karpaty.

Čechové, Moravané a Slováci jsou tedy bratři jednoho slovanského jazyka, rozvrstveného toliko dle nářečí, jehož pozůstatky dosud se ozývají, zvláště na Slovensku.

PRVNÍ PŘEMYSLOVCI.

(VIII. a IX. století.)

O prvních knížatech z rodu Přemyslova zachovaly se zprávy nemnohé. Praví se, že po Přemyslovi jimi byli Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít.

Jak dlouho který panoval a co se dělo za vlády kterého, je neznámo. Jisto však jest, že bylo jim podnikati časté boje s mohutnou sousední říší **Franskou.**

Nejslavnější a nejmocnější byla říše Franská za **Karla Velikého,** který nastoupil panství r. 768. Nynější Francie, veliká část Německa mezi Rýnem a Labem jakož i značná část Italie tvořily říši tu. Později zmocnil se veliký panovník ten i panství nad Bavory, sousedy Čechů, a nad Slovany Korutanskými i nad Slovany obývajícími v nynějším Braniborsku a Sasku. Byla to pak říše ohromná. Frankové té doby vyznávali už křesťanství. Které země Karel Veliký dobyl, v té zaváděl křesťanství. Chtěl si tak upevniti v nově nabyté zemi panství. Kdyby byl rozšiřoval učení křesťanské toliko z lásky k jeho zakladateli a pro dobro lidu, byla by bývala zásluha jeho větší. —

Čechové sousedili s říší Karla Velikého na straně půlnoční, západní a jižní. Z počátku byli s Franky za dobře. Když Karel Veliký bojoval s Avary, pomohli mu, ba dovolili, aby jedno vojsko franské táhlo zemí jejich. Panství Avarské bylo vyvráceno a hlavní jejich sídlo mezi Dunajem a Tisou rozvaleno. Pak již navždy měla Evropa od Avarů pokoj. Čechové měli o to také zásluhu.

Tehdy byl papežem Lev III. Ten maje Karla Velikého v lásce, že rozšiřoval křesťanství, korunoval ho r. 800 v Římě na císaře. Karel Veliký pokládal se od té doby za obnovitele starého císařství Římského a za ochránce církve. Mínil, že on i jeho potomci mají jedině právo panovati nade vším světem křesťanským.

Přátelství mezi Čechy a Franky netrvalo však dlouho, záhy došlo k válkám. Karel Veliký chtěl si Čechy podmaniti. O bojích těch však nedochovalo se nám bezpečných zpráv. Dle starých letopisů však lze souditi, že Čechové udatně se bránili. Nepřátelé byli zajisté velmi mocni, přes to však nevypravují souvěcí chvalořečníci Karla Velikého nic o jeho vítězstvích nad Čechy. Právem tedy můžeme souditi, že se předkové naši dobyvateli šťastně ubránili.

Když pak r. 814 císař Karel Veliký zemřel, vznikly v říši Franské domácí bouře a nepokoje. Tím pominulo pro Čechy nebezpečenství hrozící od říše Franské na delší dobu.

Dosud ještě měli jednotliví kmenové v Čechách své vojvody. Vojvoda kmene Čechů byl spolu knížetem zemským. Proto ho měli ostatní vojvodové poslouchati, což se však některým nelíbilo. Chtěli býti samostatnými a svrchovanými pány nad svými krajinami. Z toho vznikly mnohé spory domácí. Někteří vojvodové zapomněli se při tom tak, že hledali i pomoci v říši Franské proti svým knížatům.

O podobném vzbouření Vlastislava, vojvody Lučanů, proti knížeti Neklanovi vypravuje kronikář Kosmas.

Vlastislav prý nemálo sužoval sousedy své z kmene Lemúzů. Konečně usmyslil si, že se zmocní vlády nad kmenem Čechů. Kníže Neklan vyšel mu s vojskem v ústrety. Nemaje však dosti odvahy a statečnosti, aby utkal se s ním v boji, zavřel se s lidem svým na malém hrádku nad Vltavou, jehož jméno bylo Levý Hradec. Vlastislav se již radoval, že zvítězí. Proto hrdě vybízel lid svůj k boji. Ale pýcha předchází pád.

Ve vojště Neklanově byl junák nad jiné chrabrý, jménem Čestmír. Neklan svěřil mu vůdcovství nad lidem svým. Vyřítil se Čestmír jako lev proti odbojnému vojvodovi. Na poli, Tursko zvaném, srazila se vojska. Lučané byli strašlivě poraženi. Mezi padlými byli však Vlastislav i Čestmír. České vojsko vpadlo pak do území Lučanů, bořilo hrady, spalovalo vesnice a jinak se mstilo. Tak nesvornost se tresce. Pro svár a neshodu tratí lidé svobodu. Ztratili ji i Lučané.

Po Vlastislavovi zůstalo nevinné pachole, které Neklan kázal zachovati. Ano, tak byl Neklan sirotkovi nakloněn, že dal pro něj zbudovati hrad Drahouš nedaleko nynějších Postoloprt. Na hradě tom kázal pachole to chovati a opatrovati. Jakéhosi Srbína, jménem Durynka, ustanovil mu za vychovatele nevěda, že jest to člověk zlý a nešlechetný. Ten zabil nevinné pachole sobě svěřené. Domníval se, že se tím knížeti Neklanovi zavděčí. Proto s hlavou zavražděného pacholete spěchal na hrad Pražský. Po cestě těšil se již na odměnu, že zbavil Neklana budoucího nepřítele. A dostalo se mu odměny, jaké zasloužil za bídný skutek svůj.

Kníže Neklan seděl právě v radě s kmety, lechy a vojvodami, když nešlechetný Durynk přišel do hradu. Nemoha se dočkati odměny, vstoupil

ihned do rady. Všichni se poděsili, když ukázal hlavu nemluvněte. Kníže Neklan pravil: „Mně bylo dovoleno zabíti nepřítele, ale tobě pána nikoli. Jelikož za ukrutný zločin ten žádáš odměny, máš ji míti. Velikým darem budiž tobě, že dovolím ti zvoliti si jednu z trojí smrti: buď střemhlav skočíš s vysoké skály, buď se oběsíš, buď utratíš život svůj nešlechetný vlastním mečem!"

Smuten odešel bídník z hradu a oběsil se na nejbližší olši. Dlouho lidé ukazovali si strom ten, na němž došel nešlechetný Durynk náležité odměny.

NA ÚSVITĚ DĚJIN MORAVY A SLOVENSKA.

Kolem r. 830 panoval na Moravě kníže **Mojmír.** Pod jeho žezlem byla Morava, aspoň její větší část již sjednocena. Pouze na Slovensku se připomíná kníže **Privina,** který tam vládl se svého hradu Nitry.

A tenkrát počalo hroziti západním Slovanům, kteří byli dosud pohany, veliké nebezpečí. Již Karel Veliký a po něm král Ludvík ještě usilovněji šířili křesťanství mezi nimi. Ale ne pro jejich dobro, nýbrž proto, aby zmocnili se nad nimi vlády. Přijetí křesťanství znamenalo pro ně ztratiti jazyk a svobodu a přijmouti otrocká pouta, zamítnouti je, znamenalo vydati se nelítostné válce s panovačnými německými sousedy... Byla to těžká volba. Ani Mojmír, ani Privina nebránili vnikání křesťanství do svých zemí, aby ochránili svůj lid před krutými válkami. Ač Privina sám pohan, dal na svém hradě r. 830 zbudovati křesťanský kostel, první to chrám v našich zemích.

Z neznámých příčin obě knížata se znepřátelila a posléze Mojmír vypudil Privinu z Nitry. Má se za to, že chtěl sjednotiti též Slovensko s Moravou, podobně, jako již před tím Moravané sjednotili i ostatní kmeny na Moravě pod jedním panstvím.

Po vypuzení Priviny splynulo Nitransko, sahající na východě k pralesům po horách liptovsko-spišských a na jihu k Matře, s Moravou.

Samovládce Mojmír potom i dále věnoval svoji péči pořádku v zemi, vyhýbaje se všemu nepřátelství s Němci.

Když zemřel, počali se jeho nejbližší příbuzní svářiti o knížecí stolec. To bylo Ludvíkovi vhod. Vypravil se s vojskem na Moravu a ustanovil vévodu **Rastice** čili **Rastislava,** synovce Mojmírova, knížetem. Ten, aby se mu odměnil, uvolil se dle všeho k nějakému poplatku. Tak zavedla jej touha po panství, že snad stal se až Ludvíkovým poddaným.

Ludvík potěšen jsa zdárným výsledkem výpravy té, usmyslil si podobně hospodařiti i v Čechách. Domníval se, že i tu dostane knížete ve svoji moc. Zdá se, že při tom spoléhal na ty české vojvody, kteří před rokem v Němcích přijali křest a dali se v poddanství Němcům, aby si sjednali pomoci Ludvíkovy proti knížeti. Ale přepočítal se. Čechové vidouce, kam nesvornost přivedla Moravany, postavili se proti Ludvíkovi jako jeden muž. Němci byli poraženi a s hanbou ze země vyhnáni. Všecka kořist, již od-

váželi z Moravy, zůstala Čechům. Sám Ludvík byl rád, že zdráv unikl. Tak svornost zachránila Čechy před chystanou porobou.

Ludvík se chtěl Čechům za to hrozně pomstíti. Ale nemohl, ač po dlouhá léta je sužoval. Tak zvláště r. 849 vypravil do Čech veliké vojsko. Mnoho hrabat a opatů s velikými vojenskými průvody šlo s ním. Vojvoda Arnošt a markrabě Thakulf stáli vojsku v čele. Předkové naši měli býti navždy zahubeni. Avšak ohradili se proti Němcům náspy a zásekami. Bylo bojováno zoufale, ale bez rozhodného výsledku. Aby nebylo déle krve proléváno, poslali Čechové několik předních mužů k vyjednávání o mír. Když s nimi Thakulf jednal, vyřítili se Němci znovu na Čechy. Věrolomnost ta Čechy velice pohněvala. Jako lvové vyřítili se na zrádné Němce a pobili je strašlivě. Kdo nepadl v boji, uvízl v zajetí, neboť Čechové je na všech stranách obklíčili. Na to Němci sami prosili o mír a přijali i kruté a potupné podmínky, jež jim Čechové uložili.

Porážka a pokoření to způsobily v Německu zmatek a nemalou žalost. Ale Ludvíkova lačnost pomsty zůstala na ten čas neukojena, neboť říše jeho byla s několika stran válkami ohrožena. R. 858 stál celý slovanský východ od moře až k Dunaji proti Ludvíkovi. Jeho vláda vyplněna jest ustavičnými boji a lakotou po cizím majetku.

POKŘESŤANĚNÍ A SJEDNOCENÍ ČESKÉHO STÁTU.

SLOVANŠTÍ APOŠTOLOVÉ.

(863—885)

Jak již bylo vypravováno, král Ludvík po příkladu svého děda snažil se upevniti svoji moc nejen mečem, nýbrž i šířením víry křesťanské. Moravu chtěl připojiti k biskupství Pasovskému. Byl pak biskup pasovský a kněží jeho Němci. Slovy cizími učili zákonu lásky, slovy nesrozumitelnými lidu moravskému hlásali o pravém Bohu. Lid jim nerozuměl. Proto kníže Rastislav obrátil se do Říma k papeži, žádaje ho, aby na Moravu poslal schopné učitele víry křesťanské. Když však žádosti jeho nebylo vyhověno, vypravil posly k řeckému císaři Michalovi do Cařihradu a těm kázal mluviti: „Nemáme učitele, který by nám naším jazykem pravou víru křesťanskou vyložil. Pošli nám, pane, biskupa a učitele takového. Neboť od vás na všechny strany vždy dobrý zákon vychází.“ Bylíť Řekové národ vzdělaný a v říši jejich obývali přemnozí Slované. Proto Moravané k nim s důvěrou obrátili se a nebyli zklamáni.

Kříž cyrillometodějský.
(Z okolí Bernardic.)

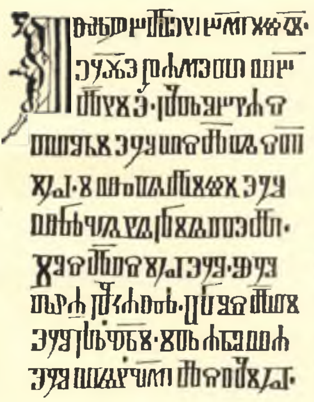
Na věrozvěstných svých poutích stavěli apoštolové slovanští při cestách a jiných vhodných místech hrubé, z pískovce neuměle tesané kříže. V tom jich následovali potom i jejich učenníci a žáci. Křížů takových hojně se dochovalo na rozličných místech.

Císař Michal vyslechnuv posly požádal druha svých let mladistvých, **Konstantina**, misionáře již zkušeného, aby úkolu toho se podjal. Jelikož však až do té doby neměli Moravané vlastních písmen k sepisování knih užívajíce toliko jakýchsi črt, počal Konstantin nejprve přemýšleti, jak by

měl psáti knihy slovanské. I sestavil azbuku, neboli abecedu, v níž každé písmě má své jméno, pro písmo slovanské.

Abecedu tuto nazývali dle názvu čtvrtého písmene (glagol, hlahol = hlas) **hlaholskou.**

A hned počal přepisovati písmo svaté jazykem slovanským. Záslužnou touto činností stal se Konstantin zakladatelem písemnictví staroslovanského a zjednal si nárok na vděčnost veškerých Slovanů.

Vzljublen bogem i čelovjeki jegože paměť v blagoslovleni jesť, podobna stvori jego v slavje svetich, i vzvjeliči jego v zracje ňeprijetel. I o slovesich jego ugodna pokaza. Proslavi jego preď cari darova jego vjencem ljudij svoich.

Překlad: Milý Bohu i lidem, jehož památka v požehnání jest: blažena stvořil ve slávě svatých i zveličil jej v očích nepřátel. I ke slovům jeho se přívětivým ukázal. Postavil jej před králi i obdaroval jej kruhem lidí svých.

Ukázka písma hlaholského. (Z hlaholského evangelia Remešského.)

A pak teprv šel na Moravu, vzav s sebou bratra svého **Metoděje** a mnohé pomocníky.

S velikou ctí přijal kníže Rastislav a lid jeho slovanské učitele slovutné učenosti i proslulé horlivosti kazatelskou. Památným povždy bude rok 863, kdy apoštolové tito zavítali na luhy sesterské Moravy. Ihned počali spolu s mnohými pomocníky svými vyučovati lid a sepisovati slovanské knihy. Moravané přilnuli k nim s horoucí duší a s nadšením a přijímali novou víru. Čeho dosud nepodařilo se kněžím vyučujícím jazykem cizím, to záhy dovedlo učení v jazyce mateřském. Blažení apoštolové mluvili k srdcím lidu, a ten jim je otevřel. I bohoslužby vykonávali tito učitelé

většinou v jazyce slovanském, všem srozumitelném, a nikoliv po latinsku, jako předchůdcové jejich.

Krajinám, kde rozloženy jsou dnes jihozápadní Uhry, říkávalo se v době té **Pannonie**. Tam zůstávali také Slované. Kníže jejich Kocel, vida úspěšné blahočinění moravských věrozvěstů, prosil jich, aby i lid jeho oblažili. Rád šel Metoděj do Pannonie, rád i tam dobře činil, křtil a křesťanské řády zaváděl.

R. 867 vypravil se Konstantin a Metoděj do Říma, aby tam u papeže Hadriana II., jakožto u nejvyšší hlavy církevní, vyžádali si zřízení biskupství pro země slovanské. Bavorští biskupové obávajíce se, že země slovanské vymaní se tím z jejich okresů církevních, osočili oba bratry u papeže z kacířství. Po dvě léta bylo slovanským věrozvěstům jak papeže, tak i mnohé biskupy na dvoře jeho přesvědčovati o pravověrnosti svého učení a působení apoštolském. Dobrá věc však vždy zvítězí. Papež přesvědčiv se o lichosti obžaloby a seznav, že učení jejich jest pravé, jmenoval Metoděje arcibiskupem moravským a pannonským.

Konstantin se však již nevrátil do milé Moravy. Ochuravěl a vstoupil do kláštera přijav jméno Cyrill. Tu dne 14. února 869 podlehl své nemoci maje 42 léta. Umíraje napomínal bratra svého: „Hle, bratře, dosud v jednom zápřeží jsme byli, jednu brázdu táhnouce, a já na léše padám konče věk svůj. Ty však setrvej v díle spasitelném a nedej se láskou k domovu zavésti, abys počatou práci opustil."

Byl pak slavně a čestně pochován.

ŘÍŠE VELKOMORAVSKÁ A JEJÍ PÁD.

(9. století a počátek 10.)

Působení slovanských apoštolů na Moravě stopoval Ludvík Němec okem nedůvěřivým. Netajil sobě toho, že se Morava takto vymaňuje z církevního područí německého, jako dříve se již vyvětila z jeho panství světského. Proto ještě téhož roku (867), kdy Konstantin a Metoděj odešli do Říma, vtrhl s vojskem na Moravu. Rastislav byl na hradě Děvíně obležen. Jelikož viděl, že by tentokrát Němce sotva přemohl, snažil se raději s Ludvíkem dohodnouti po dobrém. Ludvík radoval se již úplnému pokoření Moravanův, ale nikoli na dlouho. Rastislav záhy odřekl mu poslušenství. I došlo k nové válce hned již r. 869. Ludvík vypravil na Moravu veliké vojsko, jež vedli synové jeho Karloman a Karel. Ač způsobilo na Moravě veliké škody, přece Rastislava nepřemohlo. Konečně došlo k míru, jehož podmínek sice neznáme, který však sotva pro Němce byl příznivý.

Čeho nemohl dokázati nepřítel, vykonala však zrada domácí.

Rastislav měl synovce Svatopluka, muže sic udatného, ale z míry ctižádostivého. Aby spíše došel trůnu, přátelil se za zády Rastislavovými s Němci. Když Rastislav o tom zvěděl, dal neupřímného synovce zajmouti. Ale Svatoplukovi podařilo se ujiti zaslouženému trestu. Sám zajal Rasti-

slava a na dovršenou zrady své vydal ho v moc úhlavních jeho nepřátel, Němců (r. 870). Nešťastný panovník v okovech přiveden byl do Řezna a postaven před soud svých nepřátel. Ti odsoudili ho k smrti. Král Ludvík však daroval mu život a to za cenu ukrutnou. Dal ho oslepiti a zavříti do kteréhosi kláštera.

Svatopluka však záhy za nešlechetný skutek jeho stihl trest.

Sotva byl Rastislav odvezen do Němec, vtrhl Karloman, syn Ludvíkův, s vojskem do Moravy. Bez nesnází a bez krveprolití obsadil hrady lidem svým a podrobil si všecku zemi. Engelšalka a Viléma, hrabata německá, ustanovil Moravanům za pány.

I arcibiskup Metoděj trpce pocítil následky zrady Svatoplukovy. Jsa pozván k arcibiskupovi solnohradskému odešel ze země ničeho zlého netuše ani jsa si jaké viny vědom. Sotva však přišel do Solnohrad, byl jat a půl třetího roku nevinně vězněn. Biskupové němečtí majíce ho v moci své neštítili se ani osobně trestati ho na těle. Nebohý Metoděj trpělivě snášel všecka ta příkoří věda, že dobré a záslužné skutky mnohdy na světě bývají zneuznány.

Zrada však vždy nejvíc vlastního pána tepe. Tak se stalo i Svatoplukovi. Ač prospěl Němcům, přece pohlíželi na něho nedůvěřivě, soudíce, kdo byl schopen takové nešlechetnosti na vlastním strýci, ten že ani jim přítelem nebude spolehlivým. Proto byl pozván ku Karlomanovi. Sotva však k němu přišel, byl r. 871 jat a uvržen do žaláře. Co připravil strýci, připravil i sobě. Tak zrada tresce se i těmi, jimž prospěla.

Zatím na Moravě krutě hospodařila hrabata Vilém a Engelšalk. Proto Moravané tajně a opatrně umlouvali se, jak by se jich zbavili. V čele spiknutí byl kněz Slavomír. Když objevilo se povstání povážlivým pro německé panství na Moravě, vzpomněl si Karloman na Svatopluka. Snažil se ho zase udobřiti a nakloniti k pokoření odbojných Moravanů. Svatopluk nelenil uchopiti se příležitosti vhodné. Na oko tvářil se Karlomanovým věrným, ale v srdci plála mu pomsta. Tvrdý žalář poučil jej, jaké odměny dochází zrada spáchaná na vlastní krvi. Proto již po druhé nechtěl pokusiti se zase o podobnou odměnu. Karloman netuše, že jest již Svatopluk vyléčen z chyby své, vypravil ho s vojskem na Moravu na pomoc Vilémovi a Engelšalkovi. Sotva však Svatopluk přivedl do rodné země vojsko německé, sobě svěřené, smluvil se tajně se Slavomírem, přešel k němu a Němce vydal záhubě. Z neslýchané porážky jen málo kterým Němcům podařilo se kvapným spasiti se útěkem; obě hrabata zůstala mezi mrtvými na bojišti. Svatopluk stal se pak knížetem moravským.

Předvídal, že Němci budou se mu mstíti za utrpenou porážku. A neklamal se.

Již r. 872 vypravil Ludvík dvě vojska na pokoření Čechův a Moravanův. Ti však byli připraveni na vpád ten a vyhnali německá vojska ze země. Po roce Svatopluk sám vypravil se s vojskem za Dunaj do území Karlomana, syna Ludvíkova. Nyní Němci sami prosili Svatopluka, aby uzavřel s nimi mír. Ten prosbě jejich vyhověl. Roku 874 ve **Forchheimě** učiněn byl mír mezi Němci a Svatoplukem a to pro Moravany úplně příznivý.

*

VĚNCESLAV ČERNÝ.

PŘÍCHOD SV. VĚROZVĚSTŮ CYRILLA A METODĚJE NA MORAVU R. 863.

Jako po noci bouřné nastává osvěžující jitro, tak i nyní Moravanům po mnohých utrpeních zazářila doba utěšenější.

Svatopluk připojil k Moravě především i slovanské knížectví v Pannonii. Tyto spojené země, jež zveme **říši Velkomoravskou,** za nedlouho Svatopluk značně rozšířil.

Na půlnoční straně od Moravy zůstávali slovanští Vislané, Slezané a Milčané. Podmaněním jich rozšířil Svatopluk panství své až ku břehům Labe v Sasku.

Od Němců měli pak drahně let Moravané pokoj. R. 875 zemřel král Ludvík. Říše jeho byla po mnohých bojích o trůn rozdělena konečně ve tři části mezi syny jeho, kteří se stále mezi sebou hašteřili. Svatopluk také zasahoval do rozbrojů těch vyhledávaje v nich mnohých prospěchů pro sebe.

Starodávný kostelík sv. Klimenta na Levém Hradci.

Nejvíce potěšilo Moravany, že se k nim vrátil i milovaný jejich arcibiskup Metoděj. Biskupové něměčtí nebyli by ho sice tak snadno propustili, ale papež Jan VIII. je vyhrůžkou klatby k tomu přiměl. Po mnohých utrpeních postavil se nyní Metoděj v čelo duchovní správy v říši Velkomoravské.

V Čechách stal se tou dobou po Hostivítovi r. 870 knížetem Bořivoj. Za manželku měl Ludmilu, dceru Slavibora, vévody Pšovanův. Kníže Bořivoj věrně pomáhal Moravanům proti Němcům. Dle zachovaných zpráv dal se i s manželkou a družinou svojí pokřtíti od Metoděje hned po návratu jeho ze zajetí německého. Tím byla křesťanství otevřena cesta i do Čech. Právem tedy bývá Bořivoj zván **prvním křesťanským knížetem českým.**

A opět i tu objevilo se, že učení v jazyce mateřském jest klíčem k srdci. Čechové, následujíce příkladu knížete a manželky jeho, rádi dali se křtíti od žáků Metodějových. Zejména kněžna Ludmila skvěla se záhy jako vzor ctnosti křesťanských. V době té byly v Čechách stavěny i první kostely. Nejstarší svatyně křesťanská zbudována a sv. Klimentu zasvěcena

byla na Levém Hradci. Druhý kostel byl prý vystavěn na hradě Pražském a zasvěcen Panně Marii; chatrné jeho zbytky byly nedávno objeveny. Kostelík sv. Klimenta na Vyšehradě a v Hradci Králové zdají se býti také památkami z první doby křesťanské v Čechách.

Se Svatoplukem žil Bořivoj v dobré shodě. Když však později bojovný Svatopluk značně rozšířil říši Velkomoravskou, podrobil se mu i Bořivoj. V poměru tom ku Svatoplukovi byli pak i synové a nástupci Bořivojovi Spytihněv a Vratislav. Nebyli dosazeni v panství nad celou zemí, ale ustanovení toliko vévody nad kmenem Čechů. I jim bylo poslouchati Svatopluka.

Veliká byla a slavná říše Velkomoravská, veliký a slavný byl i její panovník. Z památného Velehradu, který stával nepochybně někde na Slovensku, poroučel Svatopluk veliké části střední Evropy. Že Slovany osvobodil z područí německého, bylo jeho předním činem záslužným. Kdyby byl i podobně pečoval o duševní snahy svého národu, bývala by říše Velkomoravská upevněna ještě více, zvláště ve příčině církevní.

Než Svatopluk neměl porozumění snahám šlechetného arcibiskupa Metoděje, neměl smyslu pro samostatnou církev slovanskou, která by byla podřízena toliko římskému papeži a nikoliv také biskupům německým. Naopak ještě pronásledoval Metoděje řídě se radou Wichinga, biskupa nitranského, rodilého Němce. Ten nejen nepřátelil Svatopluka s Metodějem, ale odvážil se i slovanského arcibiskupa viniti u papeže z kacířství. Nepřátelství Wichingovo hlavně v tom své mělo zřídlo, že Metoděj užíval při službách Božích jazyka slovanského.

Pronásledovanému apoštolu nezbývalo, než znova roku 880 putovati do Říma. Papež Jan VIII., jenž jednou již zachoval se k Metodějovi šlechetně, vyslechl ho i nyní otcovsky. Nenaleznuv na něm žádné viny, propustil ho k domovu. Po vůli papežově bylo nyní všecko duchovenstvo říše Svatoplukovy podrobeno vrchní správě Metodějově. Papež opět schválil, že možno užívati při službách Božích jazyka slovanského; který však duchovní si přál, mohl užívati jazyka latinského.

Leč ani tím nebylo udušeno nepřátelství proti Metodějovi. Když pak r. 885 vysoce šlechetný a svatý ten muž zemřel, dostal se k nejvyšší moci jmenovaný Wiching. Ten jal se krutě pronásledovati oddané žáky velikého apoštola tak, že nezbývalo většině z nich než opustiti milovaný lid a odstěhovati se do Bulhar, kde je pohostinnu přijal mocný tamní cář Symeon. Také přemnohé památky církevního písemnictví slovanského z Moravy s sebou vzali do Bulharska. Nešťastné zmatky ty byly osudny a k nemalé škodě nejen ve příčině církevní, ale i národní pro Moravany a říši Velkomoravskou vůbec. Arcibiskupský stolec moravský nebyl také obsazen, a počátky prvních řádů křesťanských na Moravě byly ve zmatek uvedeny.

Pokud byl Svatopluk živ, utěšeně rozkvétala říše Velkomoravská. Když však r. 894 zemřel, nastaly pro říši tu časy velmi zlé. Ukázalo se i tu, že budoucnost velikých říší nezáleží toliko na hmotné moci, ale mnohem více v lidu samém a jeho duševním životě. Sám Svatopluk tušil na sklonku svého života, že snad s ním zanikne i sláva veliké říše jeho. Vy-

Svatopluk a jeho synové.
(Kreslil Věnceslav Černý.)

pravuje se, že zavolal ke smrtelnému lůžku svému tři syny své. I podal prvorozenému z nich svazek tři prutův, aby je zlomil. S to když nebyl, dal svazek ten synu druhému a pak i třetímu. Žádný z nich však toho nedokázal. Svatopluk rozvázav pruty dal každému po jednom, i nebylo jim nesnadno po vůli otcově přelomiti pruty rozvázané. Tu Svatopluk, použiv příkladu toho, poučil syny své řka: **„Zůstanete-li v lásce a svornosti, nepřátelé vaši vás nikdy nepřemohou** aniž do zajetí odvedou. Budete-li se však svářiti a říši rozdělíte, budete potřeni od nepřátel a moc vaše zlomena."

Prorocká slova ta, ať byla opravdu pronesena, ať jsou pouhou pověstí, tajila v sobě hlubokou pravdu. Žel, že synové Svatoplukovi, z nichž známe dle jména toliko Mojmíra a Svatopluka, jich nedbali. Již po smrti otcově roku 894 počali se mezi sebou svářiti. A následky nesvornosti té záhy se objevily.

První, kdo ze svazku říše Velkomoravské vystoupil, byl Spytihněv, syn Bořivoje, knížete českého. Zmocniv se celé země České odebral se do Řezna, aby tam na německém králi Arnulfovi vyžádal si ochrany. A to byl nešťastný krok, neboť Čechové i ve příčině církevní odloučili se od Moravy a byli připojeni k diecesi Řezenské. Liturgie slovanská ponenáhlu ustupovala pak liturgii latinské.

Pokřtění knížete Bořivoje při dvoře Svatopluka.

(Obřad vykonává sv. Metoděj. Svatopluk jest kmotrem.)

(Nástěnná malba Karla Svobody v letohrádku Belvedere.)

Mojmír, nejstarší ze synů Svatoplukových, ujímal se vlády dosti statečně. Zanášel se i záměrem, že obsadí znovu arcibiskupský stolec na Velehradě, uprázdněný od smrti sv. Metoděje. Přes odpor biskupů německých dosáhl k tomu i souhlasu papežova. Než nenadále snesla se záhubná bouře na říši Velkomoravskou.

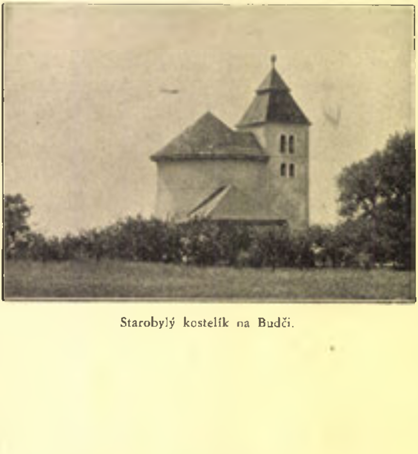
V době té na rozložitých nížinách uherských mezi Dunajem a Tisou usadil se podivný zase národ. Byli to **Maďaři,** kteří před nedávnem prodrali se do Evropy. Války a loupeže byly jejich zaměstnáním. Na rychlých koních projížděli téměř půl Evropy. Kam vpadli, tam vraždili, příbytky pálili a co mohli, odnášeli. Těžko bylo se jim brániti, neboť způsob jejich válčení byl nový, nezvyklý.

Zajeli také do Němec a přinutili Němce částečně k poslušnosti, částečně k poplatkům. Vpadli i do Moravy a zemi obrátili v poušť. Velehrad obrácen od divokých Maďarů, kteří se takto stali bezprostředními sousedy Čechů, v popel a rum. Podrobných zpráv o nešťastném vpádu tom se nám však nedochovalo. Tím byly i počátky křesťanské vzdělanosti zahubeny; nad zbylými obyvateli pak krutě vládli po dlouhý čas chaganové maďarští. Stalo se to někdy na počátku desátého století, snad r. 907.

VRATISLAV I. — SVATÁ LUDMILA.

(Asi od r. 905—921.)

Po smrti Spytihněvově panoval v Čechách bratr jeho **Vratislav I.**, o němž nedochovalo se nám podrobnějších zpráv. Lze však bezpečně souditi, že to byl panovník statečný. Že předkové naši neupadli v ruce nebezpečných sousedů Maďarův, a země nebyla jim vydána na pospas, bylo zajisté jen zásluhou statečného Vratislava. D... kníže, jak se zdá, chtěl se vymaniti i ze závislosti německé.

Starobylý kostelík na Budči.

Jest to mimo jiné zřejmo i z toho, že dal syna svého Václava návodem hodné babičky jeho Ludmily vyučovati prve znalosti kněh slovanských a

teprv později latinských v Budči. Ale šlechetnému Vratislavovi nepodařilo se Čechy odloučiti od biskupství Řezenského. Příčinou toho byly zase nesváry domácí. Vévodové zličtí všelijak mu totiž ve vladaření překáželi. Spoléhali při tom na značnou moc svoji a na přátelství cizích panovníků, s nimiž byli za dobré. Proto bylo Vratislavovi s nimi těžce zápasiti. Znova se ukázalo, že nesvornost je kletbou každé zemi.

Kníže Vratislav zemřel okolo r. 920 a pochován ve chrámě sv. Jiří

Zavraždění sv. Ludmily r. 921.
(Kreslil Věnceslav Černý.)

na hradě Pražském, jejž založil. Zůstavil tři syny: Václava, Boleslava a Spytihněva.

Václav, jemuž bylo při smrti otcově 18 let, ustanoven byl nástupcem na stolci knížecím, mladší Boleslav dostal podíl neboli úděl v území Pšovanův, a nejmladší Spytihněv záhy zemřel.

Než by Václav dospěl, ustanovena byla matka jeho Drahomíř za vladařku. Ta byla ze Stodoran ze země slovanských Luticů, té doby ještě pohanů.

Když pak po čase došlo k nějakým, nám neznámým rozbrojům při dvoře knížecím, počala se Drahomíř obávati, aby ji někdo nepřipravil

*

o vládu. Zvláště zdála se jí býti nebezpečnou ve příčině té hodná babička Václavova, Ludmila. Nerada viděla, že lidumilnou a nábožnou paní tu Čechové velice milují. Ctižádost Drahomíř tak zavedla, že odhodlala se i dáti zavražditi tchyni svoji, která té doby zůstávala na vdovském sídle svém Tetíně. Dva nešlechetní mužové, Tůňa a Gomoň jménem, dali se ke zlému skutku tomu přemluviti. Se zástupem branného lidu vešli za večerního soumraku dne 15. září r. 921 do hradu Tetína, obstoupili palác a pak hanebně hodnou paní zardousili.

Drahomíř sice zbavila se nenáviděné Ludmily, ale lásky lidu nezískala. Čechové od doby té až dosud váží si sv. Ludmily, spoluzakladatelky křesťanství v Čechách, jako trpitelky, světice a mateře českého národu. Tělo její bylo později přeneseno do Prahy a uloženo k věčnému odpočinku v chrámu sv. Jiří. Dosud tam odpočívá.

Bídné vrahy stihl záhy zasloužený trest. Čechové počali se bouřiti proti nim i proti Drahomíři. Kněžna, aby vinu se sebe smyla, rozkázala postaviti se jim před soud. Jeden z nich i se svými příbuznými uprchl a nikdy již se nesměl vrátiti do vlasti, druhý pak propadl hrdlo.

Nejmocnějším vévodou v Čechách byl té doby Radslav, vévoda zlický. Panství jeho rozkládalo se od Krkonoš po východních krajinách Čech až k Šumavě na nejjižnější hranici s Bavory.

Téměř dvě pětiny České země mu náležely. Sídlil na hradě Libici nad ústím Cidliny. Zdá se, že vévoda ten pozval si na pomoc proti Přemyslovcům bavorského vévodu Arnulfa s vojskem. Ač Němci mnoho v Čechách nepořídili, moc Radslavova se přece značně rozšířila. Hned na to r. 925 ujal se vlády Václav.

SVATÝ VÁCLAV.

(925—929.)

V těžké době zasedl Václav na stolec svých otců. Němci za záminkou, že rozšiřují křesťanství, hubili Polabské Slovany; i bylo se právem obávati, že by týž osud stihl Čechy. Předkové naši byli tehdy ještě jen povrchně obráceni od pohanství a nad to i závisli byli ve věcech církevních na Němcích. Václav, aby Němcům odňal záminku mečem a výboji šířiti a upevňovati křesťanství v Čechách, všemožně staral se o povznesení křesťanství mezi svým lidem. Dal stavěti kostely, přivolával kněze z jiných křesťanských zemí, zřizoval školy k vychování domácího kněžstva, opatřoval církevní ústavy potřebnými důchody. Také snažil se uvésti zákony a obyčeje zemské i pohanské mravy lidu ve srovnalost s předpisy církve. Zřízením českého arcibiskupství neb aspoň biskupství zamýšlel pak vymaniti národ český ze závislosti německé.

Z toho všeho jest zřejmo, že Václav rozuměl povolání svému vladařskému velmi dobře a že nad míru starostlivě pečoval o samostatnost a nezávislost milého národu svého. Stále měl na péči povinnosti knížete zbožného a řádného. Vše, co se o něm vypravuje, jakoby pro stálou pobožnost

Smrt sv. Václava.

byl zanedbával povinnosti vladařské, zakládá se na pozdějších legendách nesprávných.

Žel, že pro krátkost času, po který vládl, nepodařilo se mu provésti všech šlechetných úmyslů. Však i za to, co vykonal pro český lid, zasloužil si právem vděčné paměti, jíž se mu dostalo a dostává. Zejména dal uměle vystavěti podle vzoru římského kostel sv. Víta na hradě Pražském. Utvrzováním křesťanství pak dobyl si zvláště velikých zásluh o český národ jako předchůdcové jeho Bořivojem počínaje, neboť jinak byl by národ český zajisté propadl nešťastnému osudu Polabanů, po kterých dnes už není ani památky.

Václav však byl též panovník nemálo statečný. Bylo-li potřebí podniknouti boj na ochranu vlasti proti nepřátelům, nemeškal postaviti se v čelo vojska. Tak zejména pokořil hrdého Radslava, vévodu zlického, u Žitomíře. I s Němci se srazil. Byl toho času německým králem Jindřich I. Ten nepochybně jako pomocník odbojného Radslava přitáhl s vojskem r. 928. do Čech. Václav nejsa s přesilu nepřátelskou, jal se jednati o mír. Uvolil se raději odváděti Němcům opět poplatek, a snad plniti i některé lenní povinnosti, jen aby vlast nebyla hubena dalšími válkami.

Avšak ani ten, kdo dobře činí, nebývá nepřátel prost. Toho zakusil plnou měrou také kníže Václav.

Mladší bratr jeho Boleslav, jenž dostal za podíl krajinu Psovskou, byl zcela jiný. Rázná a prudká povaha jeho nikterak neshodovala se s Václavovou milostí a něžností. To zejména ukázal, když dal sobě stavěti nový hrad u stoku Jizery s Labem. Nechtěl jej míti již po staroslovansku dřevěný, nýbrž po římsku zděný. S tím nesouhlasili přední mužové z kmene Pšovanů. Tu Boleslav plný hněvu sťal hlavu nejspurnějšímu ze shromáždění. I vystavěl hrad po vůli své a nazval jej jménem svým. (Nyní Boleslav Stará.) Právem tedy získal si již jako správce údělu Pšovského příjmí Ukrutného.

Nepěkná povaha Boleslavova byla však vhod některým velmožům, kteří na útraty knížecí rádi se obohacovali, ale Václavova statečnost tomu nedopustila. Proto zanevřeli na Václava a přidrželi se raději Boleslava, jehož popuzovali proti staršímu bratrovi. Konečně mu i namluvili, že mu hrozí od Václava nebezpečí. Tím přiměli ho ke skutku nejohavnějšímu.

Boleslav dle úmluvy s nešlechetnými velmoži pozval Václava na posvícenskou slavnost v neděli dne 27. září r. 929. Václav přijel s družinou do Boleslavě. Když bylo po službách Božích, chtěl se vrátiti do Prahy, ale Boleslav ho žádal, aby zůstal ještě na hody a přes noc. Při veselí kdosi varoval Václava, že prý mu bratr ukládá o život. Avšak Václav nedbal výstrahy, byl dále vesel a bez starostí.

Nazejtří pak, když Václav ubíral se dle zvyku svého na jitřní, potkal ve vratech paláce bratra. Pozdraviv ho dobrým dnem chválil včerejší veselý večer. „Dnes tě chci lépe častovati," odpověděl Boleslav a ťal po něm mečem. Václav, silnější bratra, povalil ho k zemi řka: „To ti Bůh odpusť, bratře!" V tom však již přiskočil jeden ze spiklenců a sekl Václava do ruky. Ten vida přesilu, pustil bratra, hledaje ochrany ve chrámě. Však již dveří chrámových přepadli jej Tista a Týra. Mnohými ranami porazili ho

Památky svatováclavské.

Přílba sv. Václava
uložená v kapli Svatováclavské na hradě
Pražském.

Meč sv. Václava,
uložený v kapli Svatováclavské na hradě
Pražském.

k zemi, a jiný ze spiklencův, Hněvsa jménem, dokonal se sprostými zbrojnoši dílo ukrutné.

Družina Václavova se rozprchla. Kdo se z nich nespasil útěkem, byl zabit.

Spiklenci však chtěli, aby dal Boleslav zahubiti i matku Drahomíř. K tomu však již nepřipustil. Drahomíř uslyševši, co se stalo, přiběhla ke kostelu a hořce plačíc jala se celovati mrtvolu syna svého. Pohřbu však se nedočkala. Aby ochránila života svého, spěšně utekla z Boleslavě. Obrátila se ke kmeni Charvátskému, kdež zůstala až do smrti.

Po smrti Václavově ukázalo se teprv, jak lid jej miloval. Za neštěstí pro národ pokládali smrt jeho a svatým ho zvali. Vzývali ho jako dědice České země a jako předního přímluvce a orodovníka za všecky věrné Čechy. Slavná úcta k památce jeho nejlépe svědčila, čím byl národu. Knížata a králové čeští dávali obraz jeho vyrážeti na peníze, na pečeti rýti a na korouhve malovati.

Prapor jeho jako svátost chovali, pod ním i srdnatě jako lvové bojovali.

Kdykoli těžké doby dolehly na zemi Českou, vždy povznášeli mysli své k památce svatého knížete toho a velebným zpěvem dožadovali se jeho přímluvy a ochrany:

Svatý Václave!
vojvodo České země!
Kníže náš!
Pros za nás Boha,
svatého ducha!
Kyrie elejson!

Ty jsi dědic České země,
rozpomeň se na své plémě;
Nedej zahynouti
nám ni budoucím!
svatý Václave!
Kyrie elejson!

Píseň tato, vzniklá záhy po smrti milovaného panovníka, bývala předkům našim také písní válečnou. Život Václavův vypsal v latinské legendě

Kaple sv. Kosmy a Damiana ve St. Boleslavi.
Románská krypta tato je nejstarší částí chrámu sv. Václava, zbudovaného v II. stol. na základech bývalého kostela staršího.

jeho synovec Strachkvas, mladší syn Boleslavův, jemuž se dostalo jména, že se narodil v noci osudného hodokvasu. Stav se v Italii mnichem, přijal řeholní jméno Křišťan.

Tělo svatého Václava odpočívá v posvátném dómu Svatovítském na hradě Pražském ve zvláštní kapli, řečené Svatováclavské.

ROZKVĚT ČESKÉHO STÁTU ZA BOLESLAVA I. A II.

PANOVÁNÍ BOLESLAVA I. A II.

(929—967, 967—999.)

Zločin, kterým Boleslav došel stolce knížecího, zavdal příčinu k nové válce s Němci. Pokládalť německý král Jindřich I. násilnou smrt sv. Václava, s nímž od své výpravy do Čech žil ve shodě, za urážku sebe. Poněvadž mu smrt zabránila provedení jeho úmyslu, přešla válka s Čechy dědictvím na mocného jeho syna a nástupce Otu I. Po čtrnácte let vlekla se válka nerozhodně. Boleslavovi stížena byla tím, že s nepřítelem zahraničním spojila se domácí zrada některých odbojných velmožů. Naproti tomu však byl také král německý zaměstnán současnými boji na stranách jiných, i nemohl dosti důrazně válčiti s Čechy.

Teprv r. 950. vtrhlo mocné vojsko německé do Čech. Přese všechen hrdinný odpor Čechů proniklo až ku Praze, které hrozilo záhubou. Toho dopustiti nechtěje, dal se Boleslav s Otou do jednání o mír, kterým přejal zase povinnost předešlého poplatku. Byl tedy odtud stav věcí zase týž jako za sv. Václava. Jako tento s Jindřichem, žil potom i Boleslav s Otou v dobrém přátelství, ano pomáhal mu i v jeho bojích. Nad jiné proslavili se Čechové chrabrostí a udatenstvím v bitvě u Augsburka.

Sveřepí Maďaři až po tu chvíli trvali v Uhřích ve stavu původní své nezkrocené divokosti, sužujíce nájezdy loupežnými okolní země. Roku 955. odvážili se v počtu 100.000 jezdců vpádu nad jiné smělejšího do jižních Němec, kořistíce z tehdejších domácích rozepří v královské rodině německé. Bez překážky pronikli až k Augsburku, ale tam postavil se jim na odpor statečný Ota v čele dobře zřízeného vojska, při němž byl také pomocný sbor český, vyslaný knížetem Boleslavem. A Čechům prvním bylo odraziti útok divochů, neboť Maďaři po způsobu svém na rychlých koních obejeli postavení nepřítelovo a udeřili na zadní voj, chránící zavazadla. A tam právě sešikováni stáli junáci čeští, jichž na tisíc položilo tu životy své. Ale nebyla prolita hrdinná krev marně, neboť bitva skončila dokonalou porážkou Maďarů. Tyto, v divokém zmatku z boje prchající, očekával kdesi na západní hranici Čech Boleslav, a porazil je po druhé,

načež jim odňal Moravu i se Slovenskem, kteréž obě země připojil k říši České.

Ne za dlouho stal se chrabrý Boleslav za okolností nám neznámých také pánem veliké části Slezska a horního Povislí, v nichž obýval polský kmen Vislanův. I stali se takto Čechové sousedy říše Polské, té doby právě vznikající, jejímž zakladatelem byl Mečislav z rodu Piastova. Obě slovanská knížata lnula k sobě upřímným přátelstvím, jehož zdroj prýštil se z pevného přesvědčení, že jen svornost říše České a Polské může býti hrází proti rozpínavosti Německa, od něhož jim nebylo lze naditi se pokoje trvalého. Přátelství to pak bylo roku 965. utuženo i sňatkem **Doubravky**, dcery Boleslavovy, s Mečislavem. Působením této knížecí dcery české byl kníže polský i většina lidu jeho obrácena od pohanství na víru křesťanskou. Co se nepodařilo u slovanských národů vykonati vojskům německým, to provedla při bratrském národě polském vlídným slovem knížecí dcera naše.

Boleslav I. rozšířiv tak značnou měrou knížectví své, stal se zakladatelem nové, veliké říše České. Přes Moravu až na Slovensko, přes Poodří až do okolí Krakova sahala moc jeho. Vévodové domácích kmenův obávajíce se ho neodvažovali se působiti mu nesnáze jako jeho předchůdcům. Proto mohl také Boleslav vládnouti rozhodněji, rázněji i spořádaněji upevňovati moc knížecí než tito.

Boleslav skutky těmi jakož i lítostí, jíž jevil nad zločinem spáchaným na svém bratru, smyl částečně vinu svoji. Tělo Václavovo dal přenésti do Prahy a pochovati ve chrámu sv. Víta.

Po 38letém panování r. 967 zemřel.

Po Boleslavovi I. stal se českým knížetem nejstarší jeho syn **Boleslav II.**, z nejslavnějších panovníků z rodu Přemyslova. Nejen říši Českou znamenitě rozšířil, ale snažil se také ji upevniti. Zmocnil se na čas také širých a rozlehlých krajin ruských v nynější Haliči. Nabyl takové moci, že mohl i proti říši Německé jinak vystupovati, než jeho předchůdcové.

Až do té doby byly Čechy ve věcech církevních podřízeny biskupství Řezenskému. Proto Boleslav II. počal pracovati k tomu, aby pro říši jeho zřízeno bylo zvláštní české biskupství. Bylo potřebí k tomu především svolení císaře německého, jehož nabyl Boleslav od Oty I. krátce před jeho smrtí r. 973. Bylo dále potřebí i svolení biskupa Řezenského. Tím byl tehdy Wolfgang, muž vysoce šlechetný, křesťan vzorný, kterému vždy šlo jen o spásu duší, nikoliv o časný zisk. Podnes jest památka jeho křesťanskému světu svata. Rád a ochotně vyhověl přání českého knížete. Konečně i papež svolil, aby nové biskupství bylo zřízeno.

Tak bylo roku 973 zřízeno biskupství v Čechách. Sídlem biskupovým stal se chrám sv. Víta na hradě Pražském.

Bohužel však, že nebylo nové biskupství to obnovením bývalého arcibiskupství Velkomoravského se slovanskými obřady. Byloť novému biskupovi přímo rozkázáno, aby užíval v diecesi své při obřadech jazyka latinského. Také nebylo biskupství to hned od počátku samostatné. Kníže a narod český sice biskupy volili na obecném sněmě, ale potvrzovati je vy-

Chrám sv. Jiří na Hradčanech.
(Podle staré litografie z poloviny 19. století.)

mínil si císař německý. Jakožto biskupství podřízeno bylo pak arcibiskupství Mohučskému.

Prvním biskupem českým stal se **Dětmar**, muž vysoce výmluvný a učený. Ač byl rodem Sas, uměl dokonale česky, neboť již před tím delší dobu žil v Čechách. Biskupoval 9 let. Čechové počali stavěti mnohé kostely a přemnozí, kdo dosud byli pohany, dali se křtíti. Za biskupování Dětmarova byl založen také první klášter, panenský to dle řehole sv. Benedikta při kostele sv. Jiří na hradě Pražském zřízený. Kněžice **Mlada**, sestra Boleslava II., ho založila a první opatkou se v něm stala.

Po smrti Dětmarově svolal Boleslav II. na Levý Hradec sněm k volbě nového biskupa. I byl zvolen **Vojtěch**, syn Slavníka, vévody zlického.

Prvního vychování a vzdělání dostalo se mu na rodné Libici. Na kněžství se připravoval a byl vysvěcen v Magdeburce. Pak odebral se do Prahy. Vynikal nejen vědomostmi, ale i příkladnými ctnostmi křesťanskými. Proto Čechové zvolili ho za biskupa.

Nový biskup ujal se úřadu svého velmi horlivě. Avšak cesta, po které se mu bylo bráti, byla trnitá. Vojtěch však nedbal nesnází ani protivenství, ale všemožně se snažil, aby zásady učení křesťanského vštěpovány byly v srdce lidu, a aby zemské zákonodárství a všecka správa říše České byla uvedena ve srovnalost se zásadami těmi. To však nebylo možno tak snadno provésti. Sluší jen na paměti míti, že Čechy bývaly pod správou biskupů řezenských, kteří asi mnoho nestarali se o zemi tuto. Vždyť byli i jiného jazyka. Proto asi mnozí Čechové setrvávali v pohanství. Dětmar ve pří-

Mitra sv. Vojtěcha
ve Svatovítském pokladu na hradě Pražském.

PROF. JOS. TRENKWALD.

PŘEVEZENÍ OSTATKŮ SV. VOJTĚCHA Z HNĚZDNA DO PRAHY DNE 25. SRPNA 1039

OSTATKY NESOU KNÍŽE BŘETISLAV I., ABATYŠE KLÁŠTERA SV. JIŘÍ MILADA A BISKUP PRAŽSKÝ.

Zavraždění sv. Vojtěcha.
(Původní reprodukce podle kresby Věnceslava Černého.)

činé té učinil počátek, na Vojtěcha zbyla hlavní práce. A Vojtěch úkol ten snažil se usilovně vykonat přinášeje do něho nadšení a nejlepší vůli. Záhy byla příkladná horlivost jeho pastýřská široko daleko známa. I maďarský chán Geyza pozval ho do země své. Z ruky jeho přijímaly zástupy lidu uherského křest. I kněžic uherský, pozdější slavný král Štěpán Svatý, byl jím dle pozdější legendy pokřtěn.

Ale mezi Čechy docházely snahy Vojtěchovy ohlasu jen dosti skrovného. Mnozí nechtěli upustiti od zděděných zvyklostí z dob pohanských, nechtěli zachovávati posty a světiti svátky. Podobně i v jiných příčinách nemohl získati žádoucí nápravy, očekávaje od své horlivosti a snah více, než mohly mu dáti tehdejší poměry. Velmi želel, že se mu dílo nedaří. Konečně odhodlal se raději pastýřského úřadu svého vzdáti. R. 989. vyšel z Čech a odebral se do Říma, hodlaje tam vstoupiti do kláštera.

Kníže Boleslav velmi těžce snášel Vojtěchovu nepřítomnost. Proto počal vyjednávati o jeho návrat. I bylo slibeno Vojtěchovi všestranné poslušenství, a na sněmu zemském byly vydány zákony, jimiž se křesťanství ve mnohém značně podporovalo. Také o dostatečné důchody pro kněžstvo, biskupy a kostely postaráno měrou náležitou.

I navrátil se Vojtěch do Čech a přivedl s sebou z Italie mnichy dle řehole sv. Benedikta, kterou byl přijal v Italii sám, pro něž založen první mužský klášter v Břevnově u Prahy r. 993. Ale ne na dlouho bylo druhého

pobytu Vojtěchova v Čechách; opustil vlast svou záhy znovu, aby ji nespatřil v životě už nikdy. Příčinou toho byly spory, vypuklé mezi Boleslavem II. a Vojtěchovými bratry. Slavník žil s Boleslavem I. i II. ve shodě dobré, o čemž svědčí jednomyslná volba Vojtěcha za biskupa od knížete i národu. Však po smrti Slavníkově r. 981 zkalily se poměry tyto. Zanechalť Slavník sedm synů, z nichž kromě Vojtěcha stavu kněžskému se oddal také nejmladší Radim. Ten byl bratru svému nejvydatnější oporou v díle jeho apoštolském, věrným průvodčím po všech cestách jeho misionářských, s ním také oděl se v roucho mnišské. Ostatních pět bratří, jimž čelil nejstarší Soběbor, uvázalo se v dědictví otecké rukou společnou a nerozdílnou.

Slavníkovcům nepřítelem odpovědným byl rod mocných Vršovců, těšících se přízni dvora knížecího. Nezdar snah Vojtěchových z velké části byl dílem jejich, neboť popuzovali velmože k nezachování příkazů biskupových. Jejich působením vypukla r. 995 z příčin jinak nedosti známých válka mezi knížetem zemským a Slavníkovci. Ta sice záhy přerušena příměřím, ale za něho vydal se Soběbor do Němec k císaři Otovi III. Mladistvý tento, náboženské blouznivosti nakloněný císař vysoce si vážil Vojtěcha, s nímž se byl seznámil v Italii. Tehdy právě bojoval proti slovanským Polabanům a v táboře jeho byl jako spojenec také polský kníže Boleslav Chrabrý, po matce Doubravce pocházející z krve Přemyslovy. Zdá se, že si asi Soběbor při obou panovnících vedl stížnost do knížete svého, což Boleslava II., tehdy právě těžce nemocného, rozlítilo do té míry, že nařídil příměří přerušiti a na Libici udeřiti útokem. V den sv. Václava r. 996 jí dobyto i odevzdán hrad památný plamenům. Čtyři Slavníkovci na Libici přítomní, Spytimír, Pobraslav, Porej a Čáslav, vylákáni z chrámu, do kterého se utekli, a pobiti i s ženami a dětmi svými.

Po události této nevrátil se již Vojtěch do Čech, nýbrž zdržovav se po některou dobu v Němcích a Polsku, odešel v průvodu věrného bratra Radima mezi pohanské Prusy, aby jim hlásal kříž. Ale když se odvážil vstoupiti na posvátné jich pole Romové, jest od pohanův ubit a došel takto koruny mučennické. Také Radim byl zajat, ale podařilo se mu šťastně uniknouti, načež ušel do Polska, kde se r. 1000 stal prvním arcibiskupem. Polský kníže Boleslav Chrabrý vykoupil za veliký peníz tělo českého mučenníka a pochoval je slavně v sídle svém Hnězdně. Měl-li svatý Vojtěch úctu obecnou po všem křesťanstvu již za živa, tím více vzrostla po mučennické jeho smrti. Roku 1000 sám císař Ota III. vykonal pout k jeho hrobu do Hnězdna.

ZMĚNY VE STARÉM ZŘÍZENÍ ČESKÉM.

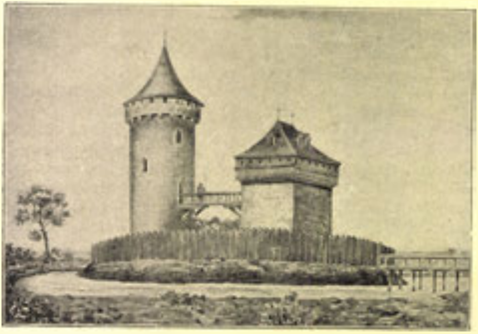
Za panování obou Boleslavů staly se mnohé změny ve zřízení zemském. Bývalí vévodové jednotlivých kmenů buď vymřeli, buď byli rodové jejich zahubeni. I jména došla zapomenutí. Tím stalo se, že již oba Bole-

slavové nebyli toliko předními mezi knížaty, ale stali se skutečnými panovníky po vší zemi.

Obyvatelstva přibývalo. Nestačovala již orná půda k výživě všeho lidu. Proto byly lesy mýceny, nové vesnice zakládány.

Jako dříve byla země rozdělena na území jednotlivých kmenů, tak nyní byla rozdělena na kraje. Přesný počet a podrobné hranice jednotlivých krajů z doby té nám ovšem nejsou známy, ale nepochybno je, že zřízením krajským úplně se proměnil všechen způsob správy zemské.

Všecko, co dříve bývalo jměním obecným a vévodským, všecka půda v zemi, která nebyla zdělána a majetkem soukromým, stala se majetkem knížecím. Zejména patřil k němu všecek les neboli hvozd pohraničný,

Starobylá tvrz Krchleby.
(Příklad, jak vypadaly nejstarší tvrze.)

jakož i veliké lesy uvnitř země, jako Zvíkovské, Křivoklátské a j. Tím bylo jmění knížecí značně rozmnoženo.

Dříve spravovali území kmenová neodvislí vévodové, nyní kraje knížecí úředníci. Panovník sám je sesazoval a dosazoval. Nejvyššímu úředníku v každém kraji říkalo se **kmet**, později **purkrabí**. Jemu podřízen byl **cudař** neboli **sudí**, který předsedal krajským soudům. Jiný úředník byl **komorník**, jehož péčí bylo spravovati knížecí důchody v kraji. Správci knížecích statků byli **vladařové**, knížecích lesů **lovčí**. Mimo ně bývali ustanovováni ještě i jiní nižší úředníci knížecí, jako písař a j.

Ti všichni i s rodinami svými bydlili v krajském hradě, kde chována i branná posádka.

Nad krajskými byli úředníci při dvoře knížecím, zejména: **nádvorní župan**, jemuž později říkalo se **nejvyšší purkrabí, nejvyšší sudí, nejvyšší komorník, nejvyšší lovčí, nejvyšší písař** a j.

Břetislav unáší Jitku.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

Těmto krajským a dvorním úředníkům nedával kníže peněžitých odměn, ale poskytoval jim za věrné služby jejich jednotlivé dědiny nebo statky k užívání, tak řečené **výsluhy**. Těch dle vůle knížete užívali do smrti, později i dědičně až do vymření přímého potomstva. Po úmrtí majitelově, po případě jeho dědiců, staly se výsluhy zase majetkem knížecím.

Každého úřadu nabývalo se toliko milostí knížete, pozbývalo jeho hněvem. Byli tedy majitelé výsluh ve všem odvislí na knížeti. Nicméně přece všickni toužili po hodnostech těch, nabývajíce tak jmění i moci. Bývali pak za úředníky ustanovováni nejen synové ze starých rodin vladyckých, ale i z tříd a stavů nejnižších. Tím nastaly veliké proměny ve všech poměrech společenských. Stávalo se, že mnohým rodům bývali vnuceni také dědiční vladaři původu cizího. Tím nejedno veliké příbuzenstvo, které mívalo vladyku voleného, dostalo se v poddanství dědičné vrchnosti a stalo se lidem **robotným**, který byl povinen na statku vrchnostenském konati mnohé těžké práce. Dědiční tito vladaři a vysocí úředníci, kteří obdrželi výsluhy, začali se považovati za šlechtu vyšší. Majitelé menších dědin tvořili pak stav šlechty nižší a sluli **dědinníci** neboli **svobodníci**.

Zemské sněmy sice nepřestaly, ale při novém zřízení měly moc malou. Bývaly svolávány, jen aby vyslechly rozkazy panovníkovy. Úředníci měli na nich první slovo, a ti nikdy neodporovali vůli knížete, neboť byli od něho závislí.

Za těch okolností byla moc knížecí neobmezená. Kníže vládl také velikým majetkem a požíval značných příjmů. Byla vybírána cla a mýta na hranicích, na vodách i na březích; také i mnohé příjmy plynuly z panství a z pokut soudních. Nad to pak bývala každoročně sbírána obecná daň, jíž se říkalo **mír**.

Ač vším tím zařízením svobody lidu byly ve mnohém omezeny, přece obecný blahobyt za vlády moudrého knížete mohl zkvétati značnější měrou než dříve. Bylť kníže mnohem mocnější, mohl lépe odporovati nepřátelům a tím opatrovati mír domácí. A v míru dobro zkvétá.

Důležitými v dobách těch staly se krajské hrady. V nich soustřeďoval se život všeho kraje, při nich usazovali se řemeslníci i obchodníci, kteří si příbytky stavěli kolem hradů. Tak vznikala podhradí. Největší a nejživější podhradí utvořilo se pod pražským hradem knížecím. Jest to nynější Malá strana a Staré Město. Tu konávaly se také veliké trhy na prostranství, kde nyní jest Karlovo náměstí na Novém Městě. Pro cizí kupce byl zřízen Týnský dvůr. V tom skládali zboží své, tu odváděli clo z něho. Také židé počali se usazovati v podhradích župních, zejména pak v podhradí Pražském. Ti záhy slynuli velkým bohatstvím.

Přes Vltavu, která dělila podhradí Pražské, zřízen byl dřevěný most. První zmínka o něm činí se již r. 1115. Podhradí župních hradů, která byla tu menší, tam větší, stala se pak základem příštích měst.

Od založení biskupství Pražského počalo také duchovenstvo docházeti vynikajícího postavení v zemi. Vzdělání svého nabývalo zejména ve Vlaších a v Němcích. Při biskupském kostele na hradě Pražském, jakož i při jiných kostelích, kde bylo více kněží, povstaly kapitoly. Také při nich zřizovány školy, v nichž vyučováno bylo jazyku latinskému a jiným vě-

cem k duchovní správě potřebným. I kláštery, zejména benediktinské, jichž několik založeno už od Boleslava II., byly sídly učenosti a vzdělanosti. Také hospodářství polní a lesní bývalo při nich vzorné. Duchovenstvo i kláštery dostaly jmění i statky od knížete. Jmenovitě biskupství Pražské nadáno bylo rozsáhlým zbožím tak, že biskup nejen svým postavením, vzděláním a církevní mocí, ale i majetkem byl prvním po knížeti v zemi a měl na všechny záležitosti veřejné veliký vliv. —

Jelikož duchovenstvo v té době jediné vyznalo se pořádněji v umění písařském, obstarávalo v knížecích kancelářích práce, k nimž bylo potřebí větších vědomostí. Zvláště tak zv. knížecí kaplanové obstarávali i dopisování ve věcech zahraničních. Tím nabyli značného vlivu na záležitosti ty a styky s cizími mocnáři a okolními panovníky.

ČESKÉHO STÁTU ÚPADEK A POČÁTKOVÉ NOVÉHO ZMOHUTNĚNÍ.

(999—1037)

Smrtí Boleslava II. r. 999 na dlouho pobledla sláva knížat českých, a to vinou prvorozence jeho Boleslava III., jejž lid po barvě jeho brady vůbec nazýval Ryšavým. Jakkoli o něm dějepisci málo dochovali zpráv, činy jeho ukazují, že to byl krvelačný ukrutník, člověk podezíravý, mstivý a zvrhlý. Také duševní jeho schopnosti byly nevalné. Bylo to tím nebezpečnější pro říši Českou, čím mohutnějšího panovníka mělo sousední Polsko v bratranci knížete českého, v Boleslavu Chrabrém. Ten nic nedbaje toho, že styky obou slovanských sousedův až potud vždycky bývaly přátelské, jal se z neschopnosti Ryšavcovy těžiti ve prospěch svůj. Dobyl hradu Krakova, zmocnil se Slezska, opanoval i Moravu se Slovenskem. R. 1000. vymohl si při stolici papežské zřízení zvláštního arcibiskupství pro Polsko se sídlem ve Hnězdně, kterému podřídil také tyto země všechny a vyvětil je takto z církevního příslušenství k Čechám. Tak zůstaly Boleslavovi Ryšavému z veliké říše toliko Čechy.

Ukrutník na knížecím stolci českém, zle rozzuřený ztrátami tolikerých bohatých zemí, hleděl zjednati průchod své pomstě třebas i na nevinných. V srdci jeho nebylo lásky bratrské a bratři jeho měli býti zbaveni údělů, vykázaných jim otcem. Jaromíra dal Boleslav Ryšavý zmrzačiti, Oldřich měl býti utracen, ale oběma podařilo se ujíti úkladům nešlechetného bratra útěkem do Bavor, jejichž vévoda Jindřich brzy potom roku 1002 stal se císařem římsko-německým. Také tehdejší biskup Pražský a mnozí velmožové světští unikli do ciziny před úklady Ryšavcovými.

Když dovršena byla míra nepravostí Boleslava Ryšavého, shodli se přední velmožové čeští na tom, aby do země za panovníka povolán byl Vladivoj. Byl to nepochybně mladší bratr Boleslava Chrabrého a syn české

*

Břetislav truchlí na zříceninách slovanského chrámu na Velehradě.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

kněžny Doubravky. Vladivoj vskutku přišel do Čech a ujal se vlády, ale nadějí, které v něj kladeny, nesplnil. Nezadalť neschopností vladařskou mnoho svému předchůdci, nad to pak zmítán byl neustálými přístrachy o svůj trůn, věda, že Jaromír a Oldřich mají naň právo lepší. Aby se proti ním zajistil, dal se s Čechami dobrovolně v poddanství císaře německého. Tak byla země Česká bez vědomí a svolení lidu prodána vrchnosti cizí. Panovníkům německým bylo to arci vhod. Dlouho ještě i potom tvrdili, že jsou oni vlastně vrchními pány nad Čechy. Nešlechetného kroku Vladivojova následovali později i jiní čeští panovníci, zaprodávajíce samostatnost vlasti své cizině pro svůj prospěch. Tam vedou ctižádost a sváry.

Když Vladivoj už po několika měsících zemřel roku 1003, povolali Čechové na stolec Přemyslův Jaromíra a Oldřicha. Toho však nemínil dopustiti Boleslav Chrabrý, jenž brannou mocí do Čech uvedl Boleslava Ryšavého poznovu — nepochybně v tom úmyslu, aby se Čech tím jistěji zmocnil sám, až se Ryšavec obyvatelstvu znechutí znova. Podruhé bylo Jaromíru a Oldřichovi podniknouti trpkou pouť do vyhnanství. Boleslav Ryšavý skutečně záhy ukázal, že si z posavadního osudu poučení nevzal

žádného. Když roku 1003 hověli si u večer masopustní v obyčejných té doby veselostech, pozval i Boleslav Ryšavý přední velmože české, zvláště Vršovce, k sobě na hody. Ti, nic zlého netušíce, přišli a počali se veseliti. Když nejlépe se bavili, dal je kníže všechny povražditi, ba sám vlastní ruku zprznil krví nevinnou. To však byl poslední jeho skutek zlý.

Když nazítří roznesla se o tom zvěst, ustrašili se Čechové nemálo. I prosili Boleslava Chrabrého, aby jim pomohl od nehodného knížete. Král polský přišel do Čech s vojskem, zajal Boleslava Ryšavého, dal jej oslepiti a zavříti do žaláře, načež zmocniv se celých Čech, připojil je ku své říši Polské. Tak povstala nová veliká říše slovanská, jejíž sídlem měla býti Praha.

Ale říše takové zalekl se německý král Jindřich II., který zdvihl proti Boleslavovi Chrabrému válku, když se mu nechtěl poddati. Vojsko německé, při němž se nalézali Jaromír a Oldřich, proniklo až k Praze. Přátelé Přemyslovců, dorozuměvše se tajně s oběma kněžici, dopomohli jim k tomu, že se zmocnili podhradí i hradu. V bojích o Prahu padl bratr sv. Vojtěcha, Soběbor, poslední Slavníkovec, který se byl před rokem pod ochranou Boleslava Chrabrého do Čech vrátil.

Tak navrácen roku 1004 knížecí stolec v Čechách Přemyslovcům, ale panství jejich vztahovalo se jen na Čechy samotny. Knížetem stal se starší z obou bratří **Jaromír.** Když však mezi ním a mladším Oldřichem vznikaly stále nové a nové různice, byl roku 1012 zbaven vlády a na trůn povolán **Oldřich.**

Kronikář Kosmas zachoval nám o něm známé vypravování o sňatku jeho s Boženou, dcerou Křesinovou. Když prý jednou Oldřich vracel se z lovu, spatřil u studánky dívku postavy krásné, sněhu bělejší, labutě jemnější, slonoviny skvělejší. Nedbaje prostého rodu jejího, učinil ji kněžnou, pojav ji za manželku.

Jelikož Oldřich dostal se na trůn násilím, necítil se na něm dosti bezpečen. Že potřeboval i ochrany, byl v dosti značné závislosti od králů německých. Teprve když v Polsku zemřel r. 1025 Boleslav Chrabrý, naskytla se vhodná příležitost, povznésti Čechy z úpadku, do něhož dostaly se po smrti Boleslava II.

Nepořádků a rozbrojů, které vznikly mezi uchazeči o trůn polský, snažili se využiti všichni sousedé ve svůj prospěch. Byl to zejména Štěpán, král uherský, jenž chtěl zmocniti se Moravy. Oldřich měl statečného syna Břetislava, jenž pro chrabrost svou nazýván českým Achillem. Břetislav statečně a znamenitě počal válčiti s Uhry, maje za pomocníka krále německého, Konráda II. Po tříletém válčení došlo r. 1031 k míru. Morava byla rozdělena. Část západní, obsahující nynější Moravu s Opavskem, byla připojena k Čechám, část východní, nynější Slovensko, k Uhrám. Rozdělení to bylo osudným po všechny věky až do našich dnů.

Oldřich ustanovil syna svého Břetislava správcem Moravy. Ten především zřídil správu země podobně jaká byla v Čechách. Založil i mnoho nových hradů a staré dal opraviti. Také opatřil náležitě pomezí. Všechnu kořist, jíž nabyl ve válce s Uhry, věnoval na opravu kostelů a klášterů. Sám o sobě vypravuje, jak v nejhlubším srdci byl až k slzám pohnut, když

přišel na ona svatá místa, kde někdy křesťanství tak utěšeně prokvetlo, když uzřel zříceniny někdy slavného Velehradu a zpustlý chrám Páně. Blahodárně působil Břetislav na Moravě a právem nazván byl prvním vévodou moravským.

O jeho zmužilosti svědčí i hrdinný způsob, kterým dobyl si manželky, spanilé Jitky, sestry knížete Otty. Ta byla schovankou v klášteře Svinobrodském. Nechtěje snížiti se ku prosbám za ni u pyšných Němců, umínil si, že

Kníže Oldřich setkává se se sv. Prokopem v lesích sázavských.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

se jí zmocní smělým činem. Kdysi u večer vloudil se s družinou svojí do kláštera. Když vycházela Jitka z kostelních dveří, uchopil ji a odnesl na kůň v náruči své. Vtom již stal se pokřik, brány klášterní byly zavřeny a řetězy zataženy. Břetislav směle mečem přeťal řetěz jako stéblo a šťastně ujel. Přivezl Jitku do Prahy, dal se s ní oddati a pak se odebrali oba do Olomouce. Tu bylo Jitce holdováno jako vévodkyni země moravské.

Památnou událostí z panování Oldřichova je také založení slovanského kláštera na Sázavě. V místech, kde klášter ten zřízen, byly před tím husté hvozdy, do nichž jen zřídka kdy zabloudila noha lidská. Právě tato místa, vzdálená hluku světského, oblíbil si k životu poustevnickému svatý Prokop, rodilý ze vsi Chotouně u Českého Brodu. Dle starobylého podání učil

Zbytky slovanského kláštera na Sázavě.
(Nynější stav. Podle fotografie.)

se za mladých let na Vyšehradě, kde posud kvetlo staré učení jazykem slovanským. Stav se knězem prchl před hlukem světským do hvozdů při Sázavě, kde si stesal poustevnu a neumělý chrámec ku ctí Marie Panny. O setkání jeho s knížetem Oldřichem vypravuje pověst takto:

Asi r. 1031 přijel Oldřich do lesů na Sázavě s družinou na lov. Pronásleduje krásného jelena prodral se houštinami až ke skále, na níž vztyčen byl kříž. Jelen skryl se tam za muže oděného v žíněné roucho poustevnící a otesávajícího trám. Kníže sklonil se před sv. Prokopem a vyzpovídav se mu vyptal se ho na poměry v okolí. Již roku následujícího založen v týchž místech z rozkazu Oldřichova klášter, jehož prvním opatem stal se svatý Prokop, s chrámem zasvěceným sv. Janu Křtiteli. Místo latiny užíváno v klášteře tom při bohoslužbách jazyka slovanského. Byla to té doby v Čechách svatyně jediná, v níž ctěn a veleben byl Bůh hlaholem slovanským. Z kláštera Sázavského dochovala se nám také vzácná památka církevního písemnictví staroslovanského, překlad totiž některých částí evangelií, jehož několik stran vlastní rukou psal sv. Prokop sám. Evangelium to dostalo se později po přerozmanitých osudech do francouzského města Remeše, kde bývali francouzští králové korunováni, při čemž přisahávali na českou tuto knihu.

Žel, že rodinné rozbroje mezi Přemyslovci nebraly konce a německému králi tím opět a opět že zavdávala se příčina ku vměšování se do věcí českých. Nemoha v sobě potlačiti záští k bratru Jaromírovi, dal jej Oldřich oslepiti, a když Břetislav i potom zachovával s oslepeným strýcem styky přátelské a ve správě Moravy často k němu se obracel o radu, dospěly věci tak daleko, že se na konci svého života Oldřich znesnadil s vlastním synem a vypudil jej z Moravy. Ale smrt otcova r. 1037 připravila hrdinnému Břetislavovi cestu na stolec knížecí.

JARO ČESKÉHO STÁTU.

OBNOVITEL VELIKOSTI A SLÁVY ŘÍŠE ČESKÉ.

(1037—1055)

Břetislav byl statečný panovník a neohrožený válečník. Umínil si, že zase povznese slávu říše České. Všecky země, které někdy Boleslav Chrabrý Čechám odňal, chtěl opanovati, ba i Polsko k říši své připojiti. Tím obnovena měla býti říše Boleslava Chrabrého, ale tak, aby tato nová veliká říše slovanská spravována byla Přemyslovci. Břetislav umínil si dále pojistiti samostatnost nové říše té zřízením vlastního arcibiskupství českého. Byl to záměr sice odvážný, ale Břetislav odhodlaně přistoupil k jeho uskutečnění.

Doba k podniku tomu byla velmi vhodna. Jelikož v Polsku byly zmatky a nesváry, podařilo se Břetislavovi r. 1038 dobytí Krakova již prvním útokem. Hned následujícího roku opanoval Slezsko a také i Velkopolsko s hlavním městem Hnězdnem. Vítězným vojům Břetislavovým dostalo se za kořist mnoho pokladů a skvostů vzácných. Nejvíce však toužili po ostatcích sv. Vojtěcha ve Hnězdně pohřbených. Ty chtěli si Čechové odnésti do vlasti.

Byl s Břetislavem na výpravě té také pražský biskup Šebíř. Ten nedovolil vyzvednouti svaté ostatky dříve, pokud by vojsko třídenním postem a konáním pobožnosti k úkolu tomu se nepřipravilo. Břetislav pak uchopil se příležitosti té, aby zjednal platnosti některým nařízením a zákonům, jimiž měly býti vykořeněny zbytky pohanství ze srdcí Čechů. Teprv potom byly ostatky sv. Vojtěcha vyzvednuty a s velikou slávou a ctí odvezeny do Čech. Dne 25. srpna r. 1039 vyšlo slavné procesí z polí mezi Libní a Vysočany, kde průvod přenocoval, do Prahy. Kníže a biskup sami nesli kosti svatého mučenníka do kostela sv. Víta, kde byly uloženy a podnes jsou chovány.

Kdykoli však rozkvetla sláva říše České, vždy předkům našim hrozilo nebezpečí se strany německé. Tak i nyní. Postačila císaři Jindřichovi III. záminka, že mu bylo na Břetislava z Polska žalováno, aby vystoupil nepřátelsky proti Čechům. Břetislav byl ochoten smířiti se s Němci, chtěl i odváděti jim poplatek 120 volů a 500 hřiven stříbra, leč vše nadarmo. Císař Jindřich III. žádal, aby Břetislav odřekl se všech výbojů v Polsku a vydal

mu všechny poklady v Polsku nakořistěné. K tomu ovšem nemohl přistoupiti Břetislav. Bylo tedy strojeno k válce.

V srpnu r. 1040 přestoupila dvě vojska německá hranice české. Jedno táhlo Šumavou, druhé Krušnými horami. Rozdělil tedy i Břetislav voje své, sám s jedním oddělením spěchaje přivítat Němců přes Šumavu se valících. Po dva dny bylo tu krutě bojováno, po dva dny prolévána krev. I byli Němci poraženi a ze země vyhnáni. Na památku vítězství toho byla na bojišti vystavěna kaple ku cti sv. Václava. Jest to dle všeho kaple u vsi Brodku, která podnes jest památkou na statečnost českou. Když byli Němci vyhnáni ze Šumavy, spěchal Břetislav na pomoc i druhému oddílu svého vojska, bojujícímu u Krušných hor. I tu byli Němci nyní poraženi a ze země vyhnáni.

Kostelík sv. Václava na Brodku.

Dlouho však se stateční Čechové netěšili z míru. Jindřich III. se na ně velmi rozhněval, že tak pokořili Němce. Nechtěl zůstati poražen. Vypravil tedy již r. 1041 zase dvoje vojsko do Čech. Co nepodařilo se dříve přesile, to nyní vykonala lest a zrada. Německý poustevník Vintíř, který už mnoho let se zdržoval v Šumavě, znaje všechny cesty a cestičky, ukázal Němcům cestu do nitra země. Podobně i druhé vojsko německé zradou bilinského kmeta Prkoše dostalo se do rovin českých. Obě vojska po 24 dny vypalovala dědiny a plenila krajiny, jimiž táhla ku Praze. Tu postavila se na nynějším Žižkově. Břetislav, vida nezbytí, poddal se. Zřekl se výbojů svých v Polsku a podržel si toliko Slezsko s Vratislaví. Zemí tu r. 1054 postoupil za roční plat polskému knížeti Kazimírovi.

Ač Čechy byly ušetřeny tím ode všech břemen mimo starodávný poplatek, přece mír ten byl osudným pro smělé a nadějné plány Břetislavovy. Ani k založení samostatného arcibiskupství Pražského nedošlo. Zrádného kmeta Prkoše neminul však zasloužený trest. Byly mu osekány ruce a nohy a pak uvržen jest do řeky Bíliny.

Mimo nepřátelství s Němci měl Břetislav pro výpravu svoji do Polska i spor s papežem Benediktem IX. Byl u něho obžalován, že prý znesvětil chrám hnězdenský. Břetislav, uvoliv se v náhradu za škody, vojskem jeho v Polsku církvi způsobené, vystavěti nový klášter v Čechách, udobřil papeže. I byl r. 1046 zřízen klášter ten ve Staré Boleslavi. Jest to nynější kollegiátní chrám tamější.

I byl nyní zase mír a klid v zemi České. Břetislav moudrými zákony i jinak pečoval o zvelebení blahobytu lidu svého. Aby zemi ochránil před vpády nepřátel, postaral se k účelu tomu o vhodné zřízení na hranicích zemských. Také Pražský hrad opevnil novými zdmi.

Břetislav měl syny: Spytihněva, Vratislava, Kunrata, Jaromíra a Otu. Obávaje se, aby po smrti jeho nevznikly mezi nimi rozepře o trůn jako kdysi za jeho předchůdců, postaral se o nález sněmovní, jímž ustanoveno, **aby vždy nejstarší člen rodu Přemyslova byl knížetem**; proto se nazývá zákon ten **starešinským**; ostatní mužští potomci měli dostati toliko úděly a býti poddáni knížeti.

Břetislav zemřel dne 16. ledna r. 1055 v Chrudimi, ubíraje se do Moravy.

Podobný starešinský zákon o něco později vydán byl i v Polsku. Mladší Piastovci potom dostávali úděly především ve Slezsku podobně jako mladší Přemyslovci na Moravě a později i v Čechách, když se panovnický rod značně rozvětvil. Účinky těchto zákonů byly v obou těchto slovanských říších neblahé. Ačkoliv měly zabrániti sporům o nástupnictví na trůn, samy k nim vedly zvláště tehdy, byl-li někdo nejstarším z panujícího rodu, však nikoli syn panovníka právě zemřelého. Mimo to bývaly příčinou, že stát tříštěn byl na mnoho malých knížectví údělných. Bylo tomu tak zejména ve Slezsku, kde údělná knížata z rodu Piastova se udržela ještě i dlouho po tom, když celá tato země ve XIV. století stala se součástí České říše.

SLOVENSKO ZA PRVNICH ARPÁDOVCŮ.

Osudným mírem, který uzavřel r. 1031 kněžic Břetislav s uherským králem Štěpánem, odloučeno bylo Slovensko na dlouho své mateřské zemi. Nepřestaly sice mezi ním a Českou říší občasné styky vzájemné, avšak stavši se částí Uherského království, po devět století odcizeno bylo od státního života zemí našich.

V době, kdy Slovensko přičleněno bylo k Uherskému království, Maďaři žili ještě polodivoce. Kronikáři o nich vypravují, že neznali budovaných domů a nechtělo se jim pracovati, nýbrž že nejraději ve dne v noci pili ve veselé společnosti. Do boje, místo pod prapory, táhli jako jich příbuzní Turci pod koňským chvostem. Tito noví páni činili mnohé zlé našim slovenským předkům. Král Štěpán sv., jenž byl z Arpádova rodu, který prý přivedl před staletími Maďary do střední Evropy, bystře prozíral, že lid jeho bude vyhuben, setrvá-li v pohanství a i dále bude žíti po kočovni-

cku. Proto po dobrém i mocí snažil se ve své říši zaváděti křesťanské řády a pokojný způsob života. Není bez zajímavosti, že v maďarské řeči jest na sta slov, které Maďaři od Slovanů převzali, nemajíce vlastních slov pro mnohé pojmy a to zvláště ty, které se odnášejí k vyšším potřebám kulturním. Jest nepochybno, že Slováci byli ve mnohém Maďarům učiteli.

Krále Štěpána při šíření křesťanství mezi Madary účinně podporoval papež Sylvestr II. Ten jej r. 1000 obdařil královskou korunou a svolil, aby založeno bylo samostatné arcibiskupství v Ostřehomě, pod jehož pravomoc připadlo i Slovensko. Potom četně byly zakládány kostely a kláštery ovšem s liturgií latinskou.

Všemu svému království dal Štěpán nové zřízení, rozděliv je na **župy** neboli **stolice** (latinsky komitaty). Župní zřízení to bylo sice později pozměňováno, zvláště dle franských vzorů, byzantských a především českých z doby prvních Boleslavů, avšak v podstatě se zachovalo na Slovensku až do našich dnů.

Středem župy byl župní hrad. V tom sídlil župan s ostatním královským úřednictvem. Z těchto úředníků stala se časem maďarská šlechta, která slovanský lid ponenáhlu uvedla ve své poddanství. Počet žup se časem měnil. Nejpřednější župou byla asi župa Zvoleňská.

Maďaři přijímali novoty, zaváděné králem Štěpánem, jen s odporem a nechutí. Dlouho ještě zůstávala v národě mocná strana, která toužila po obnově pohanství a kočovnickém životě. Přání ta snažila se uplatňovati zvláště při častých změnách na trůně, což se jí však nikdy nepodařilo.

Přičleněním Slovenska k Uhrám stalo se toto zemí dvojjazyčnou. Šlechtická menšina maďarská byla pány nad slovanskou většinou, rozsazenou po vsích a zabývající se téměř napořád rolnictvím.

Ve XII. století přibyli na Slovensko němečtí osadníci. Byl to král Geyza II. (1141—1161), který usadil Němce z dolního Porýní do Spišské stolice. Ti potom založili tu hornictví.

Na území, kde dnes rozložena jest Podkarpatská Rus, byl již před příchodem Maďarů domovem ruský národ. Tehdy území to náleželo ke kyjevské Rusi. Husté lesy je pokrývaly. Obyvatelů bylo nemnoho. Živili se pastevstvím a byli kočovníky. Buď král Štěpán nebo některý z prvních jeho nástupců si je podmanil a území přivtělil k Uhrám. Na počátku XII. století přišli na území to od severu přes Karpaty další slovanští osadníci. Těmto osadníkům byla za povinnost uložena vojenská obrana severních hranic proti možným vpádům kočovných národů, zvláště tureckých Kumánů. Proto říkává se Podkarpatské Rusi také i „marka rusinská". Nicméně Kumáni, Maďarům příbuzní, pronikali přece do Uher a posilovali tu národ maďarský.

*

PRVNÍ ČESKÝ KRÁL.

(1055—1092)

Po Břetislavovi stal se knížetem dle nového zákona **Spytihněv**, nejstarší ze synů jeho. Byla mu 24 léta. Mladší tři bratři jeho dostali úděly na Moravě, Jaromír pak zůstal při dvoře knížecím, neboť připravoval se tu ku stavu kněžskému.

Spytihněv II. nepřál Němcům. Vypravuje se, že hned, jakmile se ujal panství, nařídil, aby se všickni Němci do tří dnů vystěhovali z Čech. I Jitka, matka jeho vlastní, rodem Němkyně, byla nucena opustiti Čechy. Tak byl přísný rozkaz ten. Vypověděl i pyšnou abatyši svatojirskou, která ho pohaněla. Pro neznámé nám příčiny vypověděl však pohříchu také za nedlouho i slovanské mnichy z kláštera Sázavského a usadil tam mnichy řádu latinského.

Umínil si též, že přestaví kostel sv. Víta na hradě Pražském. Chtěl, aby rozlehlejší a velkolepější chrám zdobil sídlo biskupské i milou zemi naši. Sotva však počal stavěti, zemřel r. 1061 v jaře svého života po šestiletém panování.

Na trůn nastoupil zase nejstarší z bratří **Vratislav**. Tak stanovil Břetislavův zákon. Mír a pokoj v zemi chtěl Břetislav zákonem svým zabezpečiti, ale pravý opak stal se skutkem. Již za nebožtíka bratra Spytihněva byli mladší bratří jeho nesvorni. Nechtěli-li poslouchati Spytihněva, tím méně chtěli po vůli býti Vratislavovi II.

Kníže Vratislav II. přičinil se, aby bylo v Olomouci zařízeno biskupství. Stalo se tak r. 1062, čímž Morava ve věcech církevních oddělena od Čech. Po pěti letech na to zemřel Šebíř, biskup pražský. Čechové přáli si, aby nástupcem na stolci biskupském byl Jaromír, nejmladší bratr knížete. Vratislav však tvrdil, že o volbě biskupa musí rozhodnouti sněm, který tudíž svolán, an kníže byl právě na vojenském tažení proti Polákům, pod širým nebem na Dobeníně u Náchoda. Tam v těch dnech bylo právě ležení vojenské. Tu před tváří sněmu kázal kníže, aby před něho předstoupil Němec Lanz, probošt litoměřický. Lanz předstoupil a kníže podal mu prsten a berlu biskupskou, dávaje takto na jevo, že chce, aby byl biskupem českým. Čechové počali reptati. Bývalo zvykem, že po volbě biskupa blahopřáli přední mužové novému biskupovi. Lanzovi však nikdo nepřál k volbě. Mezi zástupy byl též nádvorní župan Kojata, syn Všeborův. Ten byl člověk pravdomluvný, v řeči prostý. I šťouchl do boku Otu, bratra Vratislavova, řka: „Co tu stojíš jako špalek a nezastáváš se bratra? Což nevidíš, že bratr tvůj, syn knížete, jest odstrkován a příchozí cizozemec, jenž otrhaný přišel do této země, sází se na stolec biskupský? Anebo jestliže se ti nelíbí bratr tvůj, proč zdají se ti býti sprostými četní domácí duchovní, rovněž tak učení jako tento Němec? Či domníváš se, že by nás cizozemec více miloval a lépe této zemi přál než biskup zvolený z našich? Taková zajisté jest přirozenost lidská, že každý více miluje národ svůj než cizí. A proto nechceme Lanze míti biskupem!"

Čechové dobyli Říma.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

Podobně i jiní Čechové mluvili a seskupivše se konečně, vyšli z tábora a položili se u Opočna. Mladší tři bratry knížete vzali s sebou. Toho ulekl se Vratislav. Spěšně vrátiv se do Prahy, svolil, aby Jaromír byl biskupem. Kojata Všeborův a jiní, kteří ujali se Jaromíra, rychle vyšli ze země. Tušili, že by se jim dobře nevedlo.

Nový biskup ujal se velmi vřele duchovní správy v Čechách. Chudým hojně uděloval almužny, o duchovenstvo, zvláště mladší, horlivě pečoval a o služby Boží příkladně se staral. Když však počal se příti s biskupem olomouckým o některé statky, ukázal, že nezná hněvu svého mírniti. Přijel do Olomouce a tam v domě biskupově počínal si nenáležitě. Byl proto obžalován u papeže. Papež nařídil, aby přišel ospravedlnit se do Říma. Pokud tak neučiní, že nemá býti biskupem. Spor o statky ty trval velmi dlouho. Teprv r. 1075 byl ukončen.

Než to bylo ukončeno, došlo již zase k důležitějším událostem.

Byl tehdy papežem Řehoř VII., jeden z nejznamenitějších papežů. Snažil se zejména povznésti církev a vybaviti ji z područí světského. S tím však nesouhlasil mladý král německý, Jindřich IV. Došlo ke sporu. Všecka knížata německá přidala se k papeži proti svému králi. Kníže Vratislav zůstal mu však věren, i v bitvách mu pomáhal. Tak zejména dopomohl mu r. 1075 k vítězství slavnému nad vzbouřenými Sasy na řece Unstrutě v Durynsku. Proto mu král německý z vděčnosti hory doly sliboval, ano i dával — čeho ovšem Vratislav sám si dobyl. Tak zejména připojena byla k Čechám nynější Hořejší Lužice, v níž bydlili zbytkové obyvatelstva slovanského. Vratislav snažil se použiti přátelství s Jindřichem IV. i k tomu, aby vlasti své zabezpečil samostatnost a úplnou neodvislost od říše Německé.

R. 1081 vypravil se Jindřich IV. válečně proti papeži do Italie. Kníže Vratislav poslal mu na cestu hojně peněz a nad to 300 oděnců, statných to junáků. Viprecht Grojský, nejznamenitější válečník tehdejší doby, je vedl. Dlouho obléhala vojska Řím. Omrzevše se hrdinové čeští z dlouhého obléhání, dobyli útokem hradeb římských a uvedli vojska německá do města. Za udatenství to zasnoubil Vratislav Viprechta Grojského se svojí dcerou a dal mu Lužici v léno.

Když Jindřich IV. bojoval ve Vlaších a nad zeměmi jeho bděl kníže Vratislav, povstal Leopold II., markrabě rakouské, proti králi německému. Se zlou však se potázal. Vratislav porazil ho v jedné z nejkrvavějších bitev toho století u Meilberku dne 12. května r. 1082.

Jindřich IV. z vděčnosti za služby ty znamenité poctil Vratislava II. **titulem královským.** V den slavného hodu sv. Víta, dne 15. června 1086, byli kníže Vratislav a jeho choť Svatava oblečeni v roucho královské a v hlavním chrámu sv. Víta na hradě pražském pomazáni a korunováni od biskupa trevírského. Byla to slavnost v Čechách dosud nevídaná. Mnoho knížat, biskupů i všeho panstva bylo slavnosti té přítomno. Zástupové lidu byli nesčetní. Srdce Čechů a Moravanů plesala a všecken národ nadšeně volal: „Požehnání, vítězství a sláva Vratislavovi, králi českému, od Boha korunovanému, velkomocnému a milostivému!"

Vratislav od těch časů jako král zván byl **Vratislavem I.** Královské důstojenství to bylo ovšem propůjčeno toliko pro Vratislava a nikoli pro jeho

nástupce. Byl to tedy zisk dosti chatrný, a to tím více, že důstojenství to bylo závislé toliko na zdání mocnáře cizozemského a nikoliv na vůli a svo-

Opat Božetěch putuje do Říma.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

lení národu. Nicméně s povýšením tím byly spojeny přece některé výhody. Upuštěno bylo odváděti zejména starodávný poplatek do Němec. Místo toho bylo za čestnou povinnost ustanoveno, aby německého krále vždy při

cestě do Říma provázelo 300 českých oděnců. Povinnost ta mohla však vyplacena býti také zlatem.

Tím vším byla nemálo oslavena vlast naše. Žel, že ještě dále trpěla nesvorností v rodě Přemyslovců. I se synem Břetislavem žil král Vratislav ve vůli zlé. Nesváry ty nejvíce působil milec králův Zderad. Nikdo v Čechách mimo krále neměl muže toho rád, ale král byl mu bezpochyby proto nakloněn, že mu dovedl lichotiti. Kdysi pohaněl Zderad Břetislava, jehož sluhové pak ho pro pohanu tu zavraždili. Král se proto na syna velmi rozhněval. Ač všickni velmožové přimlouvali se za Břetislava, přece dlouho nechtěl se dáti rozhněvaný král obměkčiti a synovi odpustiti.

Břetislav, žije ve společnosti nehodných mladých synů panských, naučil se hýřiti. Ti mu také namluvili, že se s ním otec upřímně nesmířil. I počal Břetislav obávati se, aby ho otec snad přece nepotrestal za smrt Zderadovu.

Proto nešel s otcem ani do Prahy, ale jel do Hradce nad Labem. Tu shromáždil kolem sebe něco přátel a odvážil se s nimi táhnouti proti vlastnímu otci. Zlí společníci dovedli ho sice ponuknouti až k činu tak hanebnému, ale nic nepořídil. Když mu později namluvili zase lehkovážní druhové , že král stojí o jeho život, odejel do Uher. Tu usadil přátele své v okolí Trenčína, sám pak zdržoval se na dvoře uherského krále, Ladislava Svatého.

Než byl nepěkný spor ten skončen, zemřel král Vratislav I. dne 14. ledna r. 1092. Nešťastně spadl na lovu s koně a tím způsobil si smrt. Za všeobecného zármutku byl pochován na Vyšehradě v nádherném chrámě kollegiatním, který sám založil a bohatě nadal.

Čechové ztratili v králi Vratislavovi I. panovníka chrabrého a moudrého. Všickni rodem, věkem i zkušeností vynikající Čechové byli mu věrně oddáni, všechen národ ho ctil a miloval. Dovedlť Vratislav I. v době největších sporů mezi mocí papežskou a císařskou čest českého národu zachovati a vlast svoji oslaviti.

Avšak i hospodářství státní dobře a obezřele bylo za něho spravováno. Ač přemnoho skvostných darův a peněz rozdal na zřízení a zvelebení kostelův a klášterů, přece vždy míval dosti peněz pro potřeby své i jiné. Také křivdu bratra svého, učiněnou mnichům slovanským na Sázavě, napravil, povolav je zpět do kláštera toho.

Nový opat slovanských mnichů jmenoval se **Božetěch**. Ten vynikal duchem neobyčejným, výmluvností nevšední, i uměním vzácným. Byl nejen malířem dovedným, ale i řezbářem a sochařem mistrným. Král Vratislav byl mu proto nad jiné příznivě. Kdysi o veliký svátek použil Božetěch přízně té a vstavil králi korunu na hlavu, což bylo výhradně právem biskupovým. I rozhněval se naň tehdejší biskup pražský Kosmas velice, až jej chtěl zbaviti opatství. Když se však za něho mnozí čeští páni přimlouvali, uložil mu za pokutu vyřezati ze dřeva obraz Ukřižovaného s výškou svou a donésti jej na vlastních ramenech do kostela sv. Petra v Římě. Božetěch vykonal pokorně, co mu biskup uložil.

Králi Vratislavovi zalíbily se slovanské obřady mnichův sázavských tak, že žádal papeže Řehoře VII., aby svolil konati služby Boží v jazyce slovanském po vší České zemi. Když se však Vratislav zatím postavil na stranu Jindřicha IV. proti papeži, bylo ve příčině té po vyjednávání.

DOBA PRVNÍCH ROZEPŘÍ O TRŮN.

(1092—1125)

Nejstarším členem rodu Přemyslova byl po smrti Vratislavově jeho bratr Kunrat, který tedy nastoupil na trůn, zemřel však již po několika měsících. Po něm stolec knížecí připadl po zákonu Břetislavovi, synu krále Vratislava, jenž nedávno byl utekl do Uher. Vrátil se tedy do vlasti a stal se knížetem.

Ač od zavedení křesťanství do Čech uplynulo již přes tři sta let, přece ještě dosud tu a tam zachovával lid mnohé obyčeje pohanské. Jelikož se zapovídalo ctíti pohanské bohy a konati modloslužby v posvátných hájích, putovali mnozí Čechové na daleký sever do Arkony a Retry k tamějším Slovanům, kteří byli dosud pohané. Nařídil proto Břetislav II., aby byly všechny háje pohanským bohům zasvěcené spáleny a všichni hadači a čarodějové ze země vyhnáni. Tím vyhubeny byly mnohé pohanské zvyky a obyčeje, jakož i mnohé pověry. Tak zejména nebylo dovoleno přinášeti dárků ke studánkám, zabíjeti obětí zlým duchům darovaných, pohřbívati mrtvých těl na křižovatkách a j.

Břetislav II. nebyl však také přítelem slovanských obřadů při službách Božích. Použiv jakýchsi různic mezi mnichy v klášteře Sázavském, vyhnal je r. 1096 opět ze země. Na místo nich pak usadil mnichy řádu latinského.

Za Břetislava II. počala tažení křížová k vysvobození Svaté země a Jerusaléma z moci Mahomedánů. Všecken křesťanský svět byl tehdy zaujat výpravami těmi. První výprava křížová, podniknutá r. 1096, ubírala se také Čechami. Kde křižáci našli Židy, nutili je násilně přijmouti křest. Tak činili i v Praze. Ač tehdejší biskup pražský, Kosmas, všemožně se přičiňoval, aby nelidským způsobem tím rozšiřováno křesťanství nebylo, přece bylo mnoho Židů, kteří se vzpouzeli přijetí křtu, pobito.

Když Poláci Břetislavovi odpírali povinný poplatek za Slezsko, skrušil je kníže tento vítěznou polní výpravou.

Nepěknou však památku zůstavil po sobě Břetislav II. tím, že porušil nástupnický zákon dědem svým vydaný. Chtěl totiž pojistiti trůn bratru svému Bořivoji, ač byli jiní členové rodu Přemyslova nad tohoto starší. Aby úmysl ten mohl jistěji uskutečniti, neostýchal se hledati opory i u dvora císaře Jindřicha IV. R. 1099 vypravil se s Bořivojem za tím účelem do Němec. Vzali s sebou veliké dary, aby si mohli jimi nakloniti císaře. Ten jim rád byl po vůli, zvláště když český kníže sám nabízel Čechy v léno říše Německé. To bylo veliké právo, neboť mohl císař dáti Čechy komu chtěl.

Břetislav II. nepěkným činem tím nejen zase vyvolal bývalou nesvornost v rodě knížecím, ale pokořil nemálo i vlastní svůj národ.

Brzy na to zemřel Břetislav II. smrtí násilnou. Když totiž jednou roku 1100 vracel se z lesů Zbečenských u Rakovníka z lovu, vyřítil se na něho nenadále jakýsi jezdec a proklál ho oštěpem. Mělo se za to, že vrah ten, jehož jméno bylo Lorek, byl najat Vršovci; dost možno, že příčina pomsty té byla soukromá. Kníže za několik dní na to zemřel. Byl pak slavně pochován v kostele sv. Víta. Při pohřbu jeho plakali prý kněží i lid, plakali bohatí i chudí. Dobrota jeho získala mu mnoho přátel i lásky v národě.

Osudný byl krok, který učinil Břetislav II. ve prospěch bratra svého Bořivoje. Vlast naše byla jím přivedena na pokraj záhuby a vydána na pospas různým sporům mezi uchazeči o trůn knížecí. Hned po smrti jeho objevily se následky neutěšené. Jak Břetislav II. ujednal s císařem, nastoupil již o Vánocích na trůn knížecí bratr jeho **Bořivoj II.** zvaný. Dle zákona o posloupnosti v rodě knížecím měl býti však knížetem Oldřich, údělný kníže na Moravě. Ten nemínil od práva svého ustoupiti. Jelikož pozbyl zákon starešinský v Čechách, hrubě byv porušen, úcty, spěchal Oldřich do Němec, aby si vymohl u císaře Jindřicha V. uznání. Císař za veliké peníze schválil, aby byl knížetem v Čechách, ale vzal peníze a dále se o něho nestaral. Vešel tedy Oldřich s vojskem do Čech, než nepochodil. Vrátil se pak na Moravu, vládl tam až do smrti své, zůstávaje poslušen knížete českého.

Bořivoj II. jednoho soupeře přemohl, jiný se vyskytl. Byl to kníže olomoucký Svatopluk, horší prvního.

Nastala pro Čechy doba zlá, velmi smutná, až trudno jest o ní i vypravovati. Čechové, spustivše se lehkomyslně zákona, na němž stát jejich jako na pevných základech spočíval, dožili se nejhlubšího pokoření. Nastaly vzájemné úklady a války, Čech stál proti Čechu a cizí mocnáři rozhodovali, kdo má panovati v Čechách. Byla vlast naše zmítána ctižádostí jednotlivců, kteří ne dobro její, ale prospěch svůj na zřeteli měli. Domácí šlechta pak nejednou i pro zisk svůj ráda viděla sváry ty, ano mnohdy i popuzovala knížete proti knížeti. Tak i Svatopluk zbudoval si naději na trůn. Nejdříve popudil Bořivoje II. proti nejvěrnějším sluhům jeho, a když byli tito knížetem pronásledováni a odpadli od něho, sám pro sebe je získal. Pak na jaře r. 1107 vtrhl do Čech, vyhnal Bořivoje a sám dne 14. května téhož roku ujal se vlády. Bořivoj utekl k císaři Jindřichu V. a slíbil mu mnoho peněz, dopomůže-li mu k trůnu. Jindřich V. rozkázal Svatoplukovi, aby přišel k soudu. Ten obávaje se následků horších, šel. Sotva však dostal se do Němec, byl jat a uvězněn. Bořivoj pak byl s vojskem poslán do Čech, aby si dobyl stolce. Byl však zahnán, takže v Čechách nebylo panovníka vůbec.

Konečně dostal se Svatopluk ze zajetí. Slíbil císaři Jindřichovi 10.000 hřiven stříbra a ten ho propustil na svobodu. Jelikož však Svatopluk značný peníz ten nemohl hned zaplatiti, dal do zástavy bratra svého Otu. Bylo však krušno sehnati mu tolik peněz. I počal sháněti po celé zemi. Sebral poklady chrámové, sebral i ozdoby ženské, dal snésti vše, co jen mělo cenu a bylo možno zpeněžiti. Biskup Heřman musil půjčiti mu z pokladu

Krajina, kde stával hrad libický.
A Ves Libice (podhradí.) — B Hradiště. — a Most — b Staré koryto Cidliny, které se u C s jižním ramenem se spojovalo. — Valy horní ohrady B (o 6 metrů vyšší než dolní ohrada) jsou 3—5 metrů vysoké.

kostela Svatovítského 70 hřiven ryzího zlata. I pláště kostelní byly zastavovány. Nebylo kláštera, nebylo kostela, nebylo zámožnějšího člověka, aby nebyl býval nucen přispěti k zaplacení tak veliké sumy. Za nesvornost svou platili Čechové lakotné cizině majetkem ochuzené otčiny. Německý král kořistil, Čechové naříkali.

Sotva se Svatopluk usadil, již účastnil se války proti Kolomanovi, králi uherskému, která však nepřinesla mnoho dobrého Čechům. Byl Koloman za dobře s Boleslavem, knížetem polským. I požádal ho, aby vpadl do Čech, zpustošil zemi a tím přinutil Svatopluka vrátiti se z Uher. Boleslav nedal se pobízeti. Vtrhl s vojskem do Čech, a než se Svatopluk vrátil, zvítězil nad Čechy a zemi zpustošil. Mělo se za to, že porážku tu zavinil Mutina, rodem Vršovec. Domněnka ta donesena byla též Svatoplukovi, jenž náruživě počal mysliti na pomstu.

Na zpáteční cestě z Uher setkal se u Litomyšle dne 26. října r. 1108 s velmoži českými, mezi nimiž byl i Mutina. Přátelé varovali Mutinu před hněvem knížete. Ten však nedbal výstrahy pravě, že není udatný, kdo se bojí smrti. I táhli všickni se Svatoplukem dále do země. Na hradě Vratislavi, který stával tam, kde nyní jest dědina Vraclav u Vysokého Mýta, přenocovali. Nazejtří pozval Svatopluk všecky přítomné, zejména členy rodu Vršovického, do hlavní síně hradové. Když se všickni shromáždili, jal se k nim mluviti hroznými slovy: „Ó plémě nenáviděné a pokolení bohům protivné, ó zlosynové Vršovici, našeho rodu nepřátelé domácí!" A nyní vytýkal jim vše zlé, jež kdy proti Přemyslovcům podnikli. Mísil ovšem pravdu s pověstmi. Když domluvil, kázal katanům, aby Vršovice skláli. Byl tu zavražděn Mutina i oba jeho synové. Hned na to vyjeli jezdci Svatoplukovi z Vratislavě do Libice, hlavního sídla Vršoviců. Když jim byl hrad otevřen, jali se vražditi každého na potkání. Vršoviců bylo však v Čechách mnoho. Někteří postavili se na odpor. Byli však ponenáhlu zjímáni a schytáni a pak dílem na tržištích, dílem na hoře Petříně, ano i ve příbytcích a na ulicích stínáni. Nejvíce dojímala smrt synáčků Mutinových. Byla to — jak praví očitý svědek jejich popravy Kosmas — pacholátka dobrá, obličeje milého, pohledu líbezného. Na popravišti volala neustále: „Máti má, máti má!" I rozutíkal se všechen lid, bije se v prsa svá, aby neviděl kata,

KORUNOVAČNÍ PRŮVOD VRATISLAVA, PRVNÍHO KRÁLE ČESKÉHO A JEHO CHOTI SVATAVY
DNE 15. ČERVNA 1086.

Bořivoj II. jako zločinec odváděn do Němec.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

ukrutný skutek vykonávajícího. Před 112 léty byli Slavníkovci povražděni působením Vršoviců a nyní byl rod Vršoviců zase utracen tak, že jméno jeho od této doby tratí se v českých dějinách úplně. Jen jediný Vršovec ještě objevil se později, aby pomstil smrt svých příbuzných.

V době, kdy Svatopluk Vršovice krvavě trestal, vpadl uherský král Koloman na Moravu, pustoše všecku zemi. Svatopluk pospíšil hájit této země. Tu jednou v temné noci spěšně jel lesem tmavým. Nepřítele chtěl zaskočiti. V tom vrazil na ostrou větev tak prudce, že si probodl oko. Polomrtev spadl s koně a těžce zraněn přivezen byl do Prahy, kde se dlouho léčil.

Sotva se pozdravil, do Uher spěchal do války již zase. Když se vrátil, vydal se na pomoc císaři Jindřichovi V., válčícímu s Poláky. U města Hlohova sešli se. I radili se oba panovníci, jak vésti válku. Když večer dne 21. září 1109 ubíral se Svatopluk ze stanu králova do českého ležení, přidružil se do průvodu jeho jakýsi jezdec neznámý. Ten z nenadání proklál knížete oštěpem. Bezduch skácel se Svatopluk s koně, rychle uháněl bídný vrah. Nedostihli ho. Praví se, že poslal ho Jan, syn Tistův, z rodu Vršovického, aby pomstil záhubu rodu toho.

V českém táboře povstal poplach nemalý. Jedni druhé obviňovali z vraždy knížete, hádali se, přeli. Sám Jindřich V. chlácholil rozhněvané a

nepokojné vojiny. Nastala pak i hádka, kdo má býti knížetem v Čechách. Jedni chtěli, aby jim byl Bořivoj II., jenž byl r. 1107 z Čech vyhnán, druzí stranili Otovi Černému, knížeti olomouckému, třetí pak přáli zase Vratislavovi, bratru Bořivojovu. Ti i oni prosili Jindřicha V. o pomoc. Ten bral peníze ode všech, sliboval všem a konečně uznal Vladislava.

Vladislav pospíšil od Hlohova do Prahy. Sotva však se vrátil, byl volán na dvůr císaře Jindřicha, kam se tedy odebral v prosinci r. 1109. V nepřítomnosti jeho vrátil se neočekávaně kníže Bořivoj II. s vojskem k Praze. Pomocí přátel zmocnil se nepřipravené Prahy i Vyšehradu. Nastal zmatek. Jedni přáli vítězi, jiní před ním utíkali, opouštějíce domy i rodiny své. Mnozí zase podrobili se novému panovníkovi, ucházejíce se o jeho přízeň. Paběn, starý hradník vyšehradský, vida řádění to, pronesl známá slova: „Ó, běda tobě, ubohá vlasti! Jsi tak neveliká, a přece máš asi dvacatero mladých pánů, z nichž každý chce panovati nad tebou!"

Vladislav dověděl se o tom všem v Plzni. Nedošel tedy do Němec, ale rychle se vrátil. Sebral vojsko a počal bojovati o trůn s Bořivojem. Před hradbami pražskými bylo válčeno mezi nejbližšími příbuznými. Kosmas, pamětník událostí těch, nechtěl ani popisovati, co se tehdy kolem Prahy dálo. Synové stáli proti otcům, otcové proti synům, bratři i strýcové se potýkali, krev se valila proudem. S bolestí napsal Kosmas do své kroniky: „O Ježíši, dobrý Hospodine, co necháš díti se v lidské rodině!" Vladislav, dychtiv jsa brzkého vítězství, žádal císaře Jindřicha V. za pomoc — proti příbuzným a rodákům svým. Ten přišed, pozval rozvaděné příbuzné do Rokycan, aby je soudil. Tak daleko přivedla nesvornost v rodě knížecím národ český, že knížata jeho jako zločincové byli voláni před soud mocnáře cizího. Vladislav i Bořivoj přijeli tedy do Rokycan.

Císař ustanovil, aby knížetem byl Vladislav; Bořivoje dal zatknouti a tak hrubě s ním naložiti, jakoby nebyl ani synem knížecím. Řetězy byl spoután a jako zločinec odvezen na tvrz Hammerstein do Porýní (r. 1110).

Vladislav vrátil se do Prahy jako kníže i jako soudce nad bývalými svými nepřáteli. Netrestal jich sice smrtí, ale mnohé dal oslepiti, mnohým pak pobrat majetek. Mnozí byli zvláště ohyzdnými pokutami trestáni. Tak Privitanovi, jednomu z předních úředníků v posádce pražské, byl na záda přivázán prašivý pes, načež nebohého kmeta vodil biřic po Pražském tržišti provolávaje: „Tak děje se tomu, kdo knížeti Vladislavovi věrnosti nezachoval!" Naposled byly mu vousy uřezány a vyhnán jest ze země. Ubožák uchýlil se do Polska.

Tím půtky o český trůn však nebyly skončeny. Ti, kteří před hněvem knížete uprchli z vlasti, utekli se do Polska. Mezi nimi byl i Soběslav, nejmladší syn knížete a krále Vratislava I. Čeští uprchlíci zvolili si ho za vůdce. Soběslav pohnul polského knížete Boleslava Křivoústého, aby s Čechy podnikl válku, vysvobodil Bořivoje ze žaláře a pomohl mu ke stolci knížecímu.

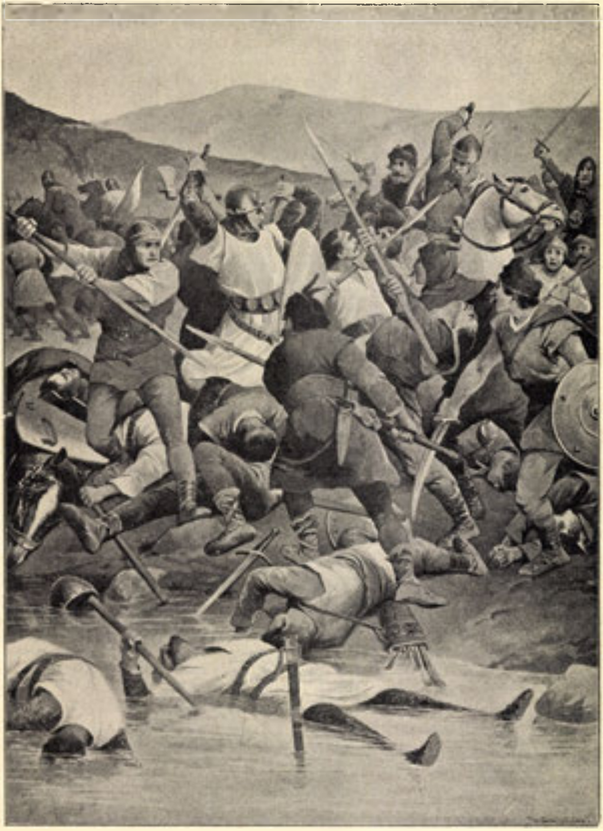
V měsíci říjnu r. 1110 stálo již polské vojsko i s četnými českými vystěhovalci v Čechách. Až k řece Cidlině u Chlumce se dostalo. Mladistvý kněžic Soběslav pečoval, aby vojsko to nevypalovalo dědin a neloupilo, jak bývalo obyčejem v dobách tehdejších. Vladislav I. dosti pozdě dověděl

se v Praze o vpádu nepřátel. Rychle sebral nečetné vojsko. Již dne 4. října čelil s ním Polákům. Po čtyři dny stála vojska proti sobě, aniž došlo k rozhodné bitvě. Bylo více vyjednáváno než bojováno. Když jednání nevedlo k cíli, chtěl Boleslav Křivoústý vrátiti se krajinou Trutnovskou do Polska. České vojsko táhlo za Poláky. Při malém potoku Trutině blíže Miletína srazila se konečně vojska. I bylo krutě bojováno. Čechové byli úplně poraženi. Ve vojsku českém nejvíce se vyznamenal župan Dětříšek, syn Buzův. Ten jen asi se sto bojovníky volil raději zemříti, než z bitvy utéci. Chrabrý hlouček jeho v hrdinném boji za vlast raději se obětoval, než by jako jiní zbaběle z bojiště byl utekl. Ač byl Boleslav Křivoústý vítězem, přece nedbal zisku z bitvy té, ale vrátil se do vlasti své. Byliť knížecí rodové český i polský velmi zpříbuzněni a spřáteleni. Bylo tedy možno i v pokoji a bez boje docíliti smíru, což se také brzy stalo. I vrátil se pak Soběslav do Čech, a Vladislav I. dal mu úděl v Žatecku.

Mír mezi Přemyslovci však dlouho netrval. Mnozí velmožové namlouvali Soběslavovi, že Vladislav stojí o jeho záhubu. Vypravovali mu zejména, že má býti pozván do Prahy a tam popraven. Když pak opravdu na to pozval kníže Soběslava do Prahy, zdály se býti zprávy ty pravdivy. I dal Soběslav Vacka, rádce knížete Vladislava, z úkrytu zabiti a pak uprchl zase do Polska. Boleslav Křivoústý snažil se však zase smířiti rozvaděné Přemyslovce. To se mu také podařilo r. 1115. Ač Vladislav byl často přísný, nicméně rád zapomínal na hněv, rád i odpouštěl. Byl smířlivý a dobrotivý. Přemyslovci ostatně mnoholetými boji byli dosti poučeni, kam přivádí nesvornost. Proto se smířili v pokoji. Soběslav vrátiv se do Čech dostal za podíl bohatou část země v pozdějším kraji Hradeckém, potom na Moravě. Avšak i nešťastný Bořivoj, starší bratr knížete, byl z vazby na Hammersteině propuštěn. V prosinci r. 1117 byl již zase v Praze.

Vladislav vřele uvítal útrapami zestárlého bratra. Na důkaz bratrské lásky a šlechetnosti dobrovolně sestoupil s trůnu a posadil jej na místo své. Vzácný případ ten svědčí, že srdce Přemyslovců nezatvrdila se úplně dlouholetými boji. Bořivoj přijal nabídnutý sobě bratrem trůn. Šlechetnému a ústupnému bratrovi však ponechal téměř půl země České k výživě. Bez rady jeho také nic nekonal, ale ve všem se s ním dorozumíval. Byl to opravdu vzácný případ svornosti a lásky bratrské. Žel, že však dlouho nepotrval. Již po půltřetím roce nastaly zase mezi oběma neshody. Kdo jich zavinil, nevíme. Vladislav vypudil zase Bořivoje ze země, a sám roku 1120 ujal se vlády. Nebohý Bořivoj uchýlil se nyní do Uher, kde později zemřel. Po třech letech nepohodl se Vladislav také i se Soběslavem. I ten byl nucen vyjíti ze země. Utekl k Jindřichovi V., pak se toulal po Německu a konečně našel útulek u saského vévody Lothara, jenž se stal později císařem.

R. 1124 sklíčen byl Vladislav nemocí zlou. A tu počal rozjímati o budoucnosti své vlasti. Uvažoval, kdo by měl býti jeho nástupcem, aby země vhodnou volbou jeho byla uchráněna od rozbrojů, krveprolévání a úpadku. Zdálo se, že ustanoví za nástupce svého Otu Černého, jenž dlel u lůžka jeho na Vyšehradě po čas nemoci. Tu však nenadále vrátil se

Bitva u Trutiny.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

Kosmas.
(Z budyšínského rukopisu jeho kroniky.)

Soběslav a počal se ucházeti o přízeň umírajícího bratra. Stařičké královně Svatavě, matce obou, podařilo se je smířiti. Slzami a prosbami pohnula ctihodná stařena ta umírajícího syna, aby odpustil bratrovi.

Dal tedy Vladislav vyhlásiti Soběslava za svého nástupce. Brzy potom dne 12. dubna 1125 zemřel. Kníže Ota Černý byl nemálo pohněván, že se jemu nedostalo trůnu. Umínil si, že půjde do Němec a tam koupí si přízeň. Penězi chtěl zase dokázati, čeho odepřela mu láska národu.

Jak patrno, bylo panování Vladislava I. bohato převraty přerozmanitými. Jakkoli vlast naše hluboce ponížena domácími rozbroji Přemyslovců o trůn, které zavdávaly závistné cizině často podnět k zakročování, ba i rozhodování ve věcech českých, nabyli panovníci naši tehdy také práva velice důležitého. R. 1114 vidíme Vladislava I., kterak ponejprv vykonává čestný úřad číšníka říše Německé. Jak čestného úřadu toho nabyl, není známo, a také není vyloučeno, že snad jej zastávali už někteří jeho předchůdcové, ale byl to úřad velmi důležitý, neboť s ním bylo spojeno i právo účastenství při volbách panovníků německých.

Téhož roku, kterého kníže Vladislav I. vykročil ze života vezdejšího, odešel k otcům také nejstarší po Křišťanovi náš zpravodaj o dějinách českých, stařičký letopisec Kosmas. Byl to muž na svůj věk neobyčejně vzdělaný, který nechtěje, aby příběhy otcův upadly v zapomenutí, vypsal dějiny české od příchodu Čechova až na dny své. Psal po latinsku slohem prostým a barvitým. Jeho kronika jest výrazem jeho osobnosti a národního uvědomění. Také syn jeho a manželky jeho Božetěchy Jindřich Zdík, později biskup olomoucký, vysoko vynikal vzděláním nad své vrstevníky. V pokročilém už věku mužném přijal Kosmas svěcení na kněžství a v posledních letech svého života byl kanovníkem, na konec i děkanem kapitoly u sv. Víta na hradě Pražském.

BOJE S NĚMCI. NESNÁZE ZÁKONA STAREŠINSKÉHO.

(1125—1140)

Dne 16. dubna r. 1125 byl Soběslav slavně dosazen na knížecí stolec. Panovník ten vynikal nevšedními dary ducha, neboť dosavadní život jeho byl trpkou sice, ale na zkušenosti bohatou školou. Naučil se nebýti pyšným

ve štěstí a malomyslným v neštěstí, nabyl i velikého rozhledu ve světě. Také chválí se, že byl střídmý. Láskou nevšední, moudře řízenou lnul ke svému národu. Bylo-li však potřebí, byl i přísným soudcem, neohlédaje se na stav obviněného. Dobrého tedy měli Čechové knížete, avšak těžce bylo mu zápasiti, aby se na trůnu udržel. Údělný kníže Ota Černý nepřestal za hranicemi kouti plány, jak by se trůnu zmocnil. Vévoda saský Lothar nařídil, aby Soběslav přišel do Němec, že ho chce souditi, čímž chtěl ukázati, že má moc nad Čechy. Ano, neostýchal se vyhlásiti, že prý nikdo nesmí býti dříve českým knížetem, dokud mu Čechy nebudou uděleny v léno od německého císaře.

Když poslové císařovi Soběslavovi vyřídili, co mu vzkázal Lothar, rozhněval se nad opovážlivostí takovou. Že do Němec k soudu nepůjde, odpověděl. A dodal: „Doufám v milosrdenství Boží a pomoc sv. Václava a Vojtěcha, svatých našich, že země naše nebude dána v moc cizinců." Tušil, že nastane válka, neposlechne-li císaře.

Poslové odešli. Soběslav jal se shromažďovati vojsko a činiti přípravy k boji. Prapor sv. Vojtěcha dal upevniti na kopí sv. Václava. To měl býti první prapor český v boji nastávajícím.

Soběslav se neklamal, neboť ještě v zimě vypravil se Lothar s vojskem do Čech, chtěje českého knížete překvapiti. Přes Krušné hory převalilo se vojsko německé a v krajině okolo Teplice se rozložilo. Soběslav však nebyl vpádem tím překvapen, očekával již Němce, i mnoho zásek dal nadělati v Krušných horách. Když pak vojsko německé sestupovalo do údolí u Chlumce, obklíčilo je vojsko Soběslavovo. Strhla se bitva strašlivá. Nad hlavami Čechů vlál prapor sv. Václava, knížecí kaplan Vít volal hlasem velikým: „Oj, milí bratří, tovaryši! Buďte statečni, udatni! Hle, tam vidím sv. Václava. Sedí na bílém koni, bílým rouchem oděn jest. Nad svatým praporem vznáší se již, s vámi bojuje!" A Čechové jako rozdráždění lvové vrhali se na nepřátele. Ti padali pod ranami jejich, smrt kosila tu řady mnohé. Padlo i mnoho šlechticů saských a durynských, padl i Ota Černý, jenž byl mezi Němci. Sám císař se zbytkem vojska sotva vyvázl z krvavé seči. Na nedaleký pahorek uprchl. Ale Čechové jako krupobití hnali se za Němci. Oblehli pahorek, obklíčili císaře i s vojskem jeho zbylým. O mír byl nucen prositi císař knížete českého, nechtěl-li se dáti zahubiti. K žádosti Lotharově šel Soběslav do ležení jeho. To pak mu pověděl: „Ne proto bojovali jsme, vzácný pane, abychom ubližovali důstojenství tvému nebo prolévali krve tvých milých, ale my bojovali proto, že nechtěli jsme poddati šíjí svých pod jho zákonů nových, otcům našim neznámých. Nyní spravedlnost naše potvrzena jest soudem Božím, pročež není příčiny k dalším sporům. Cokoli otcové naši činívali královským předkům tvým, i my jsme hotovi činiti. Něčím novým však zavazovati sebe nemínime!" Lothar rád slyšel slova ta, rád uzavřel i slavnou smlouvu o mír se statečnými Čechy. Spokojil se se vším a slíbil, že nebude ničeho více od Čechů chtíti, než co bylo smluveno mezi králem Vratislavem I. a Jindřichem IV. Pak propuštěn byl bez nesnází domů. Přesvědčil se, že se statečnými Čechy ničeho nesvede. Na památku svého velikého vítězství u Chlumce dal Soběslav I. na vrcholu Řípu zbudovati a od Jindřicha Zdíka vysvětiti

kapli sv. Jiří. Stojí tam podnes, ač dlouhými věky již valně schátralá. Soběslav nemstil se na Lotharovi, ale později i nejednou pomáhal mu proti jeho protivníkům v říši.

Když Lothar zemřel, svářil se rod Bavorský s Hohenštaufským o trůn. Soběslav přál Hohenštaufovcům. Nicméně však dle možnosti stranil se sporů těch, snaže se raději povznésti rodné své knížectví.

Dosud ještě byli mezi Přemyslovci mnozí, kteří toužili po trůnu na úkor knížete svého. Spiknutí za spiknutím vznikalo, úklady strojeny byly mnohé. Tak zejména roku 1128 dva synové mocného župana jednoho spolčili se s kněžicem Břetislavem, aby knížete Soběslava připravili o život. Zlý úmysl ten odhodlali se provésti, když r. 1130 vracel se Soběslav z Kladska do Moravy. Avšak byla mu v čas dána výstraha, spiklenci byli zatčeni a dne 22. června r. 1130 před soud postaveni. K soudu tomu sešlo se prý asi 3000 lidí na Vyšehrad. Spiklenci přiznali se a byli popraveni. Také i kněžic Břetislav byl přísně potrestán.

Události ty svědčily, že nelze Břetislavova zákona starešinského neboli seniorátního, dle něhož měl být knížetem vždy nejstarší člen z rodu Přemyslovců, bez neshod prováděti. Bylo zřejmo, že nutno jej pozměniti, mají-li nastati utěšenější doby v rodě Přemyslovském a i v národě. Proto umínil Soběslav o to se pokusiti, aby přijat byl zákon, dle něhož by vždy prvorozený syn panujícího knížete byl nástupcem. Na sněmu zemském, konaném v Sadské r. 1138, žádal, aby podle prvorozenství zvolen byl za budoucího knížete nejstarší syn jeho Vladislav. Velmožové nemohli toho odepříti knížeti, ač s krokem tím nesouhlasili. Jim líbil se více nepořádek než jakýkoli zákon ve příčině té. Chtěli trůn vždy dle vůle své zadávati, aby spíše mohli se tak obohacovati. Proto, když brzy potom onemocněl Soběslav, počali se raditi, komu by po jeho smrti trůn dali. Z počátku činili tak tajně, později veřejně. Chtěli míti knížete, který by se řídil dle vůle jejich a nikoli oni dle vůle jeho. Sotva Soběslav dne 14. února r. 1140 zemřel, upustili od Vladislava, ale jiného Přemyslovce za knížete si zvolili. Jmenoval se rovněž Vladislav a byl to nejstarší syn někdy knížete Vladislava I. I byl také jakožto **Vladislav II.** již dne 17. února dosazen na starodávný stolec knížecí v Praze.

DRUHÉ KRÁLOVSTVÍ.

(1140—1173)

Vladislav před nastoupením na knížecí stolec žil v ústraní na pohled si veřejných záležitostí ani nevšímaje. Proto těšili se čeští velmožové, kteří ho na trůn povolali, že i dále bude nečinný a oni že budou moci dle své vůle vládnouti. Avšak zklamali se.

Vladislav sotva se zabezpečil na trůně, objevil se zcela jiným. Ukázal, že dovede nejen panovati bez rady a pomoci velmožů, ale že má i tolik ráznosti, že i předchůdce svého Soběslava ve příčině té předčí. Velmožům,

Boj před Milánem.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

kteří ho zvolili, ponechal sice úřady jejich, ale dovedl jim poroučeti a vládnouti nad nimi samostatně. Dal na jevo též brzy, že v konání spravedlnosti nedá se omezovati nikým. Toho ovšem velmožové neočekávali, ale pro český národ bylo to štěstím. Kdyby byl na knížecí stolec zasedl panovník slabý, nesamostatný, kdož ví, zdali by říše Česká nebyla se rozpadla a zanikla. Bylo ještě tehdy mnoho těch, kdož ve svůj prospěch byli ochotni domácí bouře rozdmychovati.

Když velmožové viděli, že se ve volbě nového knížete zmýlili, tajně se shromáždili k úradě. Tu tvrdili, že jest Vladislav k vládě neschopen, a že jest proto nutno pomýšleti na změnu. Vyhlédli si tedy nového knížete, jímž měl býti Kunrat, údělný kníže znojemský. Byla to zrada velmi ošklivá. Téměř všickni přednější velmožové však se jí účastnili a jen několik z nich zůstalo Vladislavovi věrno, tak jmenovitě Jindřich Zdík, biskup olomoucký, syn letopisce Kosmy. Bídné jednání to záhy přineslo ovoce — válku domácí. Přišel Kunrat Znojemský s vojskem do Čech, aby po vůli zrádných velmožů opanoval zemi. Vladislav odhodlaně postavil se s vojskem proti němu. Blíže Malešova v Čechách svedena byla bitva krutá. Již klonilo se vítězství na stranu Vladislavovu. V rozhodné chvíli však vyskytli se v samém vojště jeho ohavní zrádcové, kteří počali křičeti: „Spas se, kdo můžeš!" Sami první pak buď utíkali, buď přeběhli k nepřátelům. Nastal zmatek ve vojště Vladislavově, který byl nucen ustoupiti. Avšak i protivníci jeho doznali velikých ztrát. Sám náčelník odboje proti Vladislavovi, velmož Načerad, došel tu zasloužené odměny. Přišel o život.

Vladislav pospíšil do Prahy, opatřil hrad dle možnosti a jel do Němec pro pomoc. Byl tehdy německým císařem Konrád III. z rodu Hohenštaufského. Ten hned poskytl Vladislavovi pomocí. Spěšně vracel se kníže zase ku Praze, která byla vojskem Kunratovým již obležena. Vladislav udeřil na nepřátele, porazil je a vyhnal ze země. Pak vypravil se válečně za nimi na Moravu a Kunrata Znojemského podle zásluhy pokořil.

V době té zaplálo v Evropě znova nadšení po vymanění zaslíbené země z rukou nevěřících. První křížové tažení do Svaté země zdařilo se sice, ale zánovní království Jerusalemské vlastní vinou křesťanů záhy počalo se rozpadávati. K upevnění jeho zamýšlel německý císař Konrád III. spolu s francouzským králem, Ludvíkem VII., podniknouti druhé tažení křížové. K vojsku císaře Konráda připojil se r. 1147 i kníže Vladislav se svým vojskem, avšak nedospěl ani cíle výpravy, Svaté země. V nepřítomnosti Vladislavově počali se mnozí Přemyslovci pokoušeti o trůn knížecí. Proto Vladislav byl nucen vojsko své opustiti a domů se vrátiti. Tu pak po delší dobu bylo Vladislavovi napínati všechny síly své, aby zemi Českou přivedl zase do pořádku. České vojsko ve Svaté zemi, jež svěřil Vladislav pod ochranu krále francouzského, většinou pohynulo.

Tažení křížová roznítila v saském vévodovi, Jindřichu Lvu, snahu obrátiti dosud pohanské Slovany na víru křesťanskou. Byli to Bodrci, Lutici, Pomořané a mnozí jiní Polabané, kteří dosud klaněli se modlám. Nešlo ovšem při tom saskému vévodovi jen o rozšíření křesťanství, nýbrž také o podmanění si jejich zemí. Bylť pak skutečně tito slovanští národové ponenáhlu zbaveni i své národnosti a konečně i vyhubeni. Bohužel, že

i mnohá moravská knížata pomáhala saskému vévodovi hubiti bratry své slovanské. Sám Jindřich Zdík, který v diecesi své horlivě pracoval o vyhubení posledních zbytků pohanství, súčastnil se výpravy té r. 1147, maje na zřeteli ovšem jenom její stránku náboženskou.

Záhy na to stala se změna na trůně německém. Císař Konrád III. r. 1152 zemřel a císařem německým stal se Fridrich, řečený Barbarossa, t. j. Rudovous, jeden z vynikajících císařů německých. Vladislav II. však již na počátku měl s ním spor. Zmocnil se totiž císař bezprávně Hořejší Lužice, která patřila k Čechám, což nemohlo býti knížeti českému vhod. Spor ten však byl uklizen bez boje. Roku 1156 strojil se Fridrich Barbarossa podniknouti válečnou výpravu do Italie na pokoření hrdého Milánu. Potřeboval tu pomoci. Proto Vladislavovi nejen vrátil Hořejší Lužici, ale slíbil mu i titul královský a to nejen pro osobu jeho, nýbrž dědičně, bude-li mu pomáhati ve válce. Vladislav byl ochoten vypraviti se s ním do Italie. Aby však mohl svolati vojsko na výpravu tu, bylo potřebí souhlasu českého sněmu. Sněmy české, nabyvše veliké moci ve předešlých sporech v rodě knížecím, měly právo buď povolovati i zakazovati válečné výpravy do ciziny. Sněm nevida prospěchu pro Čechy ve výpravě té ve prospěch cizího mocnáře podnikané, nepovolil peněz na vojsko. Vladislavovi nezbývalo než na vlastní útraty najmouti bojovníky. Okolo 10.000 bojovníků shromáždil a vytáhl s nimi do Italie na pomoc německému císaři. Za tuto ochotu byla mu dne 11. ledna 1158 slavně propůjčena slíbená koruna královská. V listině na to dne 18. ledna téhož roku vydané přiznal se císař Fridrich, **že slavné pocty té královské dostává se nejen Vladislavovi, ale i všem jeho nástupcům budoucím na věky** za věrné a důležité služby, jež Vladislav a všecken národ říši činili.

Na počátku měsíce června vypravil se král Vladislav s vojskem svým Tyrolskem do Italie. Byl tam dříve nežli sám císař. Čechové na tomto tažení udatenstvím a hrdinností nejen oslavili jméno české, ale rozhodli i válku ve prospěch císařův. Tak zejména neváhali dne 23. července r. 1158 vrhnouti se v dravý proud rozvodněné řeky Addy a přeplaviti se na protější břeh. Statečný rytíř český Odolen, syn Střížův, provázen jsa dvěma soudruhy, směle se vrhl v rozkacené vlny. Chvílemi jižjiž se zdálo, že zaplatí odvahu svou životem, ale na konec přece stanul na břehu protějším. To vida Vladislav král kázal udeřiti v bubny a prohlásiv: „Co ti dovedli, všem dokázati sluší," dal všemu vojsku rozkaz, by následovalo příkladu Odolenova. Ač mnozí bojovníci čeští zahynuli ve vlnách dravých, přece tím učiněn byl rozhodný, prospěšný krok k vítězství. Toho se Milánští nenadáli. Němci, vidouce hrdinné Čechy, divili se odvážnému činu jejich. Však i před Milánem ukázali Čechové, co zmůže jejich paže. Sám král Vladislav kopím probodl vůdce milánského Dacia a také zprostředkoval Milaňanům mír u císaře.

Když mír ten oslavován slavnými bohoslužbami, tu císař Fridrich za přítomnosti všech knížat světských i duchovních sám vstavil králi Vladislavovi na hlavu drahocennou korunu, již před tím nedávno obdržel darem od anglického krále. Mnohou kořisť, i hojné a vzácné dary odnášeli čeští

hrdinové, vracejíce se na podzim r. 1158 do své vlasti. Ještě několikrát potom Vladislav pomáhal císaři Fridrichovi v bojích jeho v Italii.

Za nedlouho naskytla se králi českému nová příležitost oslaviti jméno české. Dva uherští královici, z nichž jeden zval se Štěpánem III. a druhý Štěpánem IV., svářili se o trůn uherský. Štěpánovi IV. pomáhal císař řecký, soupeři jeho chtěl pomoci král český. Avšak sněm český nepovolil zase králi svému ani peněz ani hotovosti vojenské. Nezbývalo tedy Vladislavovi než opět na svůj peníz najati bojovníky a táhnouti do Uher. Sotva však Řekové slyšeli, že Čechové se blíží, prchli a všecko velkolepé ležení zůstavili Čechům v plen. I byl Štěpán III. dosazen na trůn uherský jen z vůle a moci krále českého.

Ač slavnými skutky těmi válečnými oslaveno bylo jméno české i daleko za hranicemi, přece červ dávných svárů domácích neustával hlodati v samém rodě knížecím. Zejména kněžic Soběslav stál o trůn. R. 1161 podařilo se mu zmocniti se Olomouce a odtud chtěl opanovati celé království. Vladislav však zbavil se ho ne sice tak vojenskou mocí jako lstí.

Aby konečně vzpourám a rozbrojům těm domácím učiněna byla přítrž, snažil se i král Vladislav založiti nástupnictví na trůn dle prvorozenství. To ovšem nebylo vhod ani Přemyslovcům četně rozvětveným, ani šlechtě, která chtěla i dále voliti panovníka dle vůle své a nepřála si míti ve příčině té pevného řádu.

Ku konci života znepřátelil se král Vladislav s Fridrichem Barbarossou. Ten zapomenul se ve hněvu tak, že přestal i pamětliv býti vzácných a velikých služeb od českého krále prokázaných a podporoval proti němu i jeho protivníky. Všecko to nemálo rmoutilo krále Vladislava. I umínil si, že vzdá se vladaření a na trůn dosadí nejstaršího syna svého Fridricha. A také tak učinil r. 1173 po 33letém kralování. Stavové čeští před Vladislavem slibovali novému králi poslušnost a oddanost.

Ostatek života svého chtěl Vladislav ztráviti v zátiší Strahovského kláštera, který založil pro zánovní řád premonstrátský. Řádu tohoto horlivým šiřitelem byl zvláště Vladislavův důvěrník, Jindřich Zdík, jenž seznav řeholi tu v cizině, sám do ní vstoupil. Po čase některém odebral se však Vladislav král do ciziny, kde po několika měsících zemřel. Kosti jeho později převezeny do Prahy a uloženy v klášteře Strahovském.

* *
*

Za kralování Vladislava přijel do Čech papežský vyslanec neboli legát, kardinál Guido. Měl za úkol přesvědčiti se o stavu církevním v Čechách a nařízeni, aby předpisy, jež vydal papež Řehoř VII., byly zachovávány. Bylo tehdy zejména nařízeno, aby území, jež spravoval pražský biskup, neboli diecese Pražská, bylo náležitě rozděleno na farnosti. I jiná prospěšná nařízení ve příčině církevní tu zavedl a uskutečniti se snažil. Přísná kázeň měla býti nejpřednějším zákonem ve věcech církevních.

DOBA ÚPADKU. ZMĚNY VNITŘNÍ.

(1173—1197)

Po době slávy a rozkvětu přesmutný nadešel říši České úpadek. Sobectví, pýcha, lest i zrada vlastních synů z rodu knížecího rozbujely tak, že český trůn ve 24 letech desetkrát měnil svého pána. Nejsmutnější při tom bylo, že cizina, kořistíc ze sporů bratrovražedných, do věcí českých samovolně se vkládala, ba dokonce o nich i rozhodovala. Nikdy před tím — ani v dobách nejhorších — neoctla se vlast naše v ponížení tak bídném jako tehdy. Jak poklesla vážnost říše České, toho svědectvím, že není zjištěno, užíval-li kdy Fridrich, syn Vladislavův, vstoupivší na trůn český r. 1173, titulu královského, ač otci jeho udělen byl dědičně. Jeho vstoupení na trůn stalo se heslem k divokým zmatkům, jež horlivě živil císař Fridrich Barbarossa, nesvornosti mezi Přemyslovci dobře znalý. Tak rozepře domácí poskytly Barbarossovi toho, co zmařila statečnost česká Lotharovi III.: aby rozhodoval, kdo má býti knížetem českým. Sotva Vladislav II. zesnul, dosadil císař proti Fridrichovi za panovníka Čechům Soběslava II., ne však již s titulem královským, nýbrž jen knížecím. Soběslav II., syn Soběslava I., již proti králi Vladislavovi několikeré nastrojil povstání, ale byl přemožen a po dvakráte vězněn na tvrdém hradu Přimdě. Za druhé vazby své chován tam po 11 let jako sprostý zločinec u vězení nejtužším. Teprv když se král Vladislav odhodlal zříci se trůnu, byl na přímluvy císařovy propuštěn a povolán do Prahy. Nesmírný byl jásot obecného lidu, mezi nímž Soběslav velice byl oblíben, když se bos ubíral ke chrámu sv. Víta, aby poctu vzdal ostatkům svatých patronů českých. Ale zvěděv, že jej Fridrich Přemyslovec zamýšlí oslepiti, prchl do Němec k císaři, jehož pomoc uvedla jej na knížecí stolec český proti nenáviděnému soku. Za to však musil Barbarossovi pomáhati v neúspěšných jeho bojích v Italii. Ale když se boje ty skončily v neprospěch císařův, vrátil se opět Fridrich Přemyslovec a ujal se vlády podruhé. I nezbývalo, než prchnouti Soběslavovi, „selskému knížeti", jak nazýván byl od šlechty za to, že nedovoloval jí utiskovati sedláků. V ústech šlechty bylo to jméno potupné, ale před soudem dějin je nositeli svému ke cti. Učinil sice nešťastník ještě jeden pokus, aby se domohl ztraceného trůnu, ale když poražen byl u samé Prahy na místě, kterému doposud říkají „na Bojišti", prchl poznovu.

Ale ani druhé panování Fridrichovo v Čechách nebylo požehnáno. Aby se udržel, musil mnoho peněz odváděti do Němec, a poněvadž jich neměl, vydíral je způsobem všemožným, až se znechutil velmožům, kteří proti němu povolali na trůn Kunrata Otu, údělníka moravského. Když pak Fridrich útulku i ochrany proti němu hledal u císaře Rudovousa, zavolal tento rozvaděné Přemyslovce i s četným průvodem panstva k sobě do Řezna. Do sněmovní síně dal nanositi seker, jakých v době té katové užívali při popravách, na znamení, aby každý, kdo by se nepodrobil vůli jeho, věděl napřed, co jej očekává. A po té rozkázal: Fridrich bude knížetem v Čechách, Kunrat Ota markrabětem na Moravě. Markrabství to podával císař německý Kunratovi tak, že bylo zřejmo, kterak je odděluje od Čech a závislým činí na říši Německé. Tím nejsmutněji ukázal se úpadek moci a

slávy české. Cizí mocnář tu prostě rozkazoval a čeští velmožové byli nuceni mlčeti.

Císař Rudovous dal sice Čechům knížete, ale lásky národu mu dáti nemohl. Již za krátký čas byl proti němu na trůn povolán Václav, bratr Soběslava II. Avšak i jeho vypudil Fridrich zase vojskem nakvap sehnaným, načež vytáhl na Moravu, aby přiměl k poslušenství Kunrata Otu. U Loděnic došlo r. 1185 mezi Čechy a Moravany k bratrovražedné bitvě,

Soběslav II. vězněm na hradě Přimdě.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

v níž na 4000 mrtvol pokrylo bojiště. Čechové zvítězili a Kunrat Ota, aby nebyl dále příčinou prolévání krve vlastní, vzdal se názvu markrabského a dobrovolně poddal se českému knížeti. Tím bylo nebezpečí, že Čechy a Morava budou roztrženy, zažehnáno.

Ale míra smutných rozepří domácích ještě nebyla dovršena. Záhy se totiž octl kníže Fridrich v tuhých sporech s jiným Přemyslovcem, biskupem pražským Břetislavem Jindřichem, který po neblahém příkladu jiných členů svého rodu šel žalovat císaři do Němec. Tento hned prohlásil, že pražský biskup není poddán knížeti českému, ale že jest sám jako biskup knížetem říše Německé, tudíž poslušen že má býti toliko císaře. Zřejmý byl úmysl Barbarossův; chtěltˇ rozděliti Čechy v knížetství dvě, jedno světské, jedno duchovní, obě jednostejně závislá na říši Německé.

Veliké hrozilo nebezpečenství samostatnosti české, ale na štěstí zažehnáno sběhem různých okolností. Když totiž r. 1190 zemřel nehodný kníže Fridrich, stal se nástupcem jeho Kunrat Ota, ale panování jeho bylo jen na krátce, neboť pomáhaje synu a nástupci Barbarossovu císaři Jindřichovi VI. v jeho bojích v Italii, složil v daleké cizí zemi svoje kosti. O uprázdněný trůn nadešla znovu sváda. Jedna strana přála Václavovi, synu Soběslavovu, druhá chtěla míti knížetem Přemysla, bratra zemřelého knížete Fridricha. Ten také si vymohl ihned za veliký peníz schválení německého císaře, který při té příležitosti znova prohlásil Moravu samostatným markrabstvím, neodvislým od Čech, a udělil je Přemyslovci jinému.

Přemysl však slíbil císaři peněz více, než mohl sehnati. Když nebyl s to aby zaplatil, zbavil ho císař trůnu, na který dosadil pražského biskupa Jindřicha. Tím nejvyšší hodnost církevní i světská v Čechách byla v jedněch rukou spojena. Císař tu počínal si již tak, jakoby byl opravdu pánem trůnu českého. Dával jej, komu chtěl. Přemysl zrádně ode všech opuštěný uprchl před knížetem-biskupem. Nehodný panovník ten však již po třech letech zemřel. Roku 1197 velmožové čeští povolali na trůn kněžice Vladislava. Přemysl ihned shromáždil proti němu vojsko. A nyní po dlouhé době smutné zjevuje se nám utěšenější obrázek. Vladislav, aby nebyla dále prolévána krev mezi členy rodu Přemyslova a aby moc česká nehynula ještě více než dosud, dobrovolně Přemyslovi ustoupil, spokojiv se s zemí Moravskou. Přijal ji pod názvem markrabství a to tak, aby byla s Čechami spojena a od říše Německé neodvislá. Panování Vladislava III., jakkoli kratičké, jedním proslulo skutkem slavným. Když se uprázdnil stolec biskupský v Praze, dosazen naň probošt Daniel, jehož Vladislav sám uvedl v úřad podáním prstenu a berly. Toto právo náleželo až potud císaři římsko-německému, i byl by skutek Vladislavův za okolností jiných sotva prošel bez nové války s Německem. Ale tam nastaly právě téhož času spory o trůn ne nepodobné oněm, jakých jevištěm do nedávna byly Čechy. Sporů těch velmi chytře dovedl využitkovati Vladislavův nástupce Přemysl Otakar I., jehož nastoupením na trůn r. 1197 vlasti naší počíná doba nového uklidnění.

Za těchto smutných dob mnohé se změnilo v Čechách. Poklesla moc knížete, poklesla i jeho vážnost. Minuly doby, kdy panovník rázně vystupoval doma i proti cizině, minuly doby, kdy velmožové čeští i lid s úctou a bázní patřili ke stolci knížecímu. V posledních letech Přemyslovci hašteříce se o trůn kupovali si nejen přízeň ciziny, ale i přízeň domácích velmožů.

Nejsmutnějším následkem těchto poměrů bylo, že šlechta úřednická dělala si, co chtěla. Nebylo kázně, nebylo bázně. Úřadů bylo nečestně zneužíváno, prospěch a ziskuchtivost byla přemnohým nad dobro vlasti. Při soudech nebylo spravedlnosti, obecný lid byl obtěžován, ano i týrán nesmírnými robotami a všelikými dávkami. Svobodní majetníci menších statkův a řemeslníci hynuli. Proto přemnozí z nich, aby ušli bezpráví a násilnostem úřednictva, žádali přednějších velmožů za ochranu. Tak dobrovolně podstupovali jho poddanské. Tím téměř všechen méně zámožný lid svobodný vymizel. Úředníci vydírali na lidech, velmožové pak bránili a hájili

*

PROF. JOS. TRENKWALD:
VLADISLAV ZŘÍKÁ SE TRŮNU VE PROSPĚCH BRATRA SVÉHO PŘEMYSLA OTAKARA I. ROKU 1197.

Znaky starých rodů českých.
(Kreslil Vojtěch, rytíř Král z Dobré Vody.)

svých poddaných ne z lásky, ale aby užitek z nich měli. Nastal boj všech proti všem. Blahobyt země klesal a střední třída mizela. Klesala však i moc knížecí, neboť šlechta značně kořistila ve sporech mezi Přemyslovci. Služby své dala si platiti velikými penězi a dary značnými, čímž nemálo bohatla. Nad to pak zmocnila se v době zmatků ledačeho i nesprávně. Majetek knížecí byl ztenčován a stával se majetkem soukromým. Moc rodů panských nespočívala již jen v hodnostech, ale i na jmění. Nicméně však, byť i velmožové byli zbohatli, nepřestávali státi o úřady zemské, nýbrž naopak počali považovati je jen za své právo. Konečně došlo tak daleko, že nikdo nemohl se státi zemským úředníkem, kdo nebyl šlechticem.

Velmožové vládnouce velikými statky, počali poddaný lid na nich sami souditi a spravovati. Žoldnéře své vodili do války pod vlastní korouhví. Proto zváni byli také **pány korouhevními** neboli vysokou šlechtou. Staré zřízení krajské stalo se pro ně zbytečným.

Když tito páni soudili a spravovali poddaný lid, pak ovšem také i ve svých sporech nechtěli se říditi soudy krajskými, ale považovali nad sebou za rozhodčího jen nejvyšší soud zemský. Na tom zasedali nejvyšší úředníci a soudci zemští, ten řídil sám panovník. Jen chudší šlechta zůstala v područí kraje. Poddaní takových méně bohatých pánů ovšem pak také nebyli vymaněni z moci krajské, ale bylo jim vykonávati vše, co dříve konali i

poddaní pánů korouhevních. Tím uvalena byla na ně břemena větší, a proto vlastně jim při tom se vedlo nejhůře. Byla-li válka, šli menší tito páni s lidem svým pod praporem kraje, kdežto páni korouhevní vedli lid svůj pod korouhví vlastní. Těmto zvyklo se pak říkati vůbec jen „páni", oněm pak „zemaní" nebo „rytíři".

V dobách těch se jmenují již z pánů mnozí, kteří stali se zakladateli velikých a slavných rodů šlechtických v Čechách. Tak Vítek, jenž byl seděním na Prčicích, jest zakladatelem rodu **Vítkoviců**, jehož statky byly v jižních Čechách. Rod **Hronoviců**, jehož zakladatelem jest Hron, měl statky zase v severních Čechách a v Lužici. Ve středních Čechách a v krajině kolem nynějšího Berouna vynikal mnohými statky rod **Buziců**, jehož zakladatelem jmenuje se Dětříšek, syn Buzův. Od Markvarta vznikl rod **Markvarticů**, jemuž patřily veliké statky v pozdějších krajích Boleslavském, Litoměřickém a Jičínském, od Držislava zase rod **Držislaviců čili Drslaviců**, z nichž jeden jmenoval se **Černín**, přítel a pomocník Přemysla Otakara I.

Rodové ti a jiní dávali znaky své neboli **erby** malovati na korouhve, štíty a j. Tak Hronovici měli za znak **ostrev**, Buzici **svíní hlavu**, Markvartici **lva**, Drslavici **poloutrojřičí** atd.

Zemské sněmy také valně za posledních dob se změnily. Zbohatlá, od kraje neodvislá šlechta počala rázně na nich vystupovati. Když pak knížata byla nucena nejednou zakupovati si přízeň její, tu ovšem panovník nemohl již prostě oznamovati sněmům vůli svoji, ale byl nucen domáhati se, čeho žádal. Tím staly se sněmy velmi důležitými. Bez svolení sněmů nesměla se již od 12. století uložiti v zemi žádná berně, nesmělo se vydati žádného zákona, nesměl kníže podniknouti válečných výprav za hranice zemské. Šlo-li o obranu země, mohl kníže ovšem bez svolení sněmovního svolati vojsko. Jinak však byl nucen žádati za to sněm. S příjmy, které plynuly ze statků, jež knížatům dosud zbyly, mohli panovníci po vůli své naložiti. Mohl si kníže z nich vydržovati vlastní vojsko, mohl důchodů těch i jinak užívati. Mnozí čeští panovníci, jimž šlo opravdu o povznesení moci knížecí, hledali moudrým a rozumným chováním v lidu oporu proti šlechtě. Ujímali se slabých proti silným zejména při soudech a lid je miloval. Než počet svobodníků nemálo se omezil a to zvláště tím, že lid sám dával se vyšším v poddanství, hledaje tak ochrany proti násilnostem úředníků.

Obyvatelstva v Čechách stále přibývalo. Orná půda nestačovala všech vyživiti, bylo potřebí nové získati. Vzdělávána byla země ladem ležící, káceny byly hvozdy a lesy pohraničné. Nové a nové osady byly zakládány, staré rozšiřovány. Již ku konci 12. století způsobem tím vykácena byla část pohraničního hvozdu. Panovníkům i jednotlivým velmožům šlo o to, aby pozemky jejich neboli **zboží** bylo pokud jen možno nejvíce zalidněno a vzděláváno. Proto volávali na panství své i cizí osadníky, dali jim určitý majetek a řády. Tím stalo se, že ponenáhlu vznikaly vedle starých dědin nové, zcela jinak zřízené.

Ve vesnicích staršího původu náležel všechen majetek všem; jednotlivý rolník nemohl tedy říci: to neb ono jest mé. Říkal ale: to je naše. Když pak místo voleného vladyky nastoupila dědičná vrchnost, počala považovati se za **majetníka půdy** od vesničanů vzdělávané. Ti byli toliko

lidé poddaní, závislí na vůli vrchnosti. Všeliké platy byli nuceni vrchnosti odváděti a konati pro ni mnohé práce neboli **roboty.**

Jinak bylo ve vesnicích původu nového. Tam každý otec rodiny dostal pro sebe určitý pozemek, jenž patřil jemu a rodině jeho dědičně. Ovšem nebyli ani tito vesničané prosti všech povinností k vrchnosti, ale byli rovněž nuceni — byť i ne hned — nějaké dávky jí odváděti. Byli tedy celkem lépe postaveni než vesničané v dědinách starších.

Nejen však zřízením, ale i zevnějškem lišily se vesnice nové od starých. Ve starých vesnicích žili obyvatelé v nedílnosti, a proto byli také vzájemně na sebe odkázáni. Vesnice ty byly okrouhlé a v prostředku bývalo návsí. Jinak byly stavěny vesnice nové, v nichž měl každý rolník svůj lán. Tu ne kolem návsí, ale u lánů byly stavěny domy a hospodářská stavení. Tím staly se vesnice takové rozložitými, obyčejně podélnými. Ještě dnes možno rozdíly ty v zařízení vesnic u nás pozorovati. Je-li vesnice okrouhlá, seskupená kolem návsí, jest původu staršího, je-li podélná, jest původu novějšího.

Obyvatelé starých vesnic vidouce, že sousedům jejich v nových vesnicích vede se lépe, počali zhusta opouštěti příbytky své a raději vzdělávali půdu novou, aby tím také lepšího bytu dosáhli. — Ti kteří tak učinili a založili nové vesnice, byli po některý čas osvobozeni od všech dávek. Tomu říkalo se **lhůta.** Ze jména toho vznikly pak názvy samých vesnic. Proto jest v Čechách několik set vesnic nazváno po „lhůtě" **Lhotami.**

Následky zmohutnění moci velmožů jevily se však i v průmyslu a obchodě a to ne příznivě. Obchod a průmysl dařil se jen v krajských podhradích. Obchodníci a průmyslníci nemohli však v nich míti vlastní půdy, neboť všecko zde patřilo knížeti. Byli tedy jen jaksi v podruží. Nad to pak krajští úředníci hleděli z nich kořistiti, všelijak je vydírajíce. Za těch okolností nemohl ani průmysl, ani obchod domácí zkvétati. Mnohem lépe vedlo se řemeslníkům a obchodníkům, kteří se do Čech přistěhovali, a to zejména z Francie, Vlach a zvláště z Němec. Ti přinesli si peníze a mohli si vykupovati rozličné svobody, ano i zřizovati osady. Nad to pak bývali i znalejší řemesla i obchodu, neboť mohli se v povolání svém lépe vycvičiti. Osady jejich záhy kvetly blahobytem. Tak vznikla na konci 11. století i osada Němců v Praze na Poříčí, kolem kostela sv. Petra. Obyvatelé její měli svobodné domy dědičné; byli též prosti všech povinností ke krajským hradům. Také svého zvláštního soudce neboli rychtáře měli. Ten byl ze středu jejich ustanovován a vedl správu obce. Ve druhé polovině 12. století dostala obec ta již také výsadu neboli privilegium na svobody své a to zejména tak, aby každý, kdo by se v ní usadil, byl účasten všech práv a zařízení obce té. Jest zřejmo, že podobné osady svobodné mnohem lépe zkvétaly než řemeslnické a obchodnické osady v podhradích krajských, odírané neslýchaným způsobem od úřednictva.

Svobodné osady ty však začaly býti počátkem značného usazování cizinců v naší vlasti. Skoro všecka knížata rodu Přemyslova podporovala osazování jejich. Mimo to bývalo nechvalným zvykem, že Přemyslovci nebrali si za manželky dcery domácích šlechticův a velmožů, ale že zasnubovali se s cizinkami. Zejména chodívali pro manželky do Uher, do Polska

a zvláště do Němec. Kněžny cizinky přiváděly si obyčejně mnoho světských i duchovních služebníků z rodných svých zemí, jimž v Čechách zaopatřovaly pak úřady a jiná výhodná postavení. Žel, že příkladu Přemyslovců následovali i jiní velmožové. Matky Němkyně učily pak děti své ovšem milovati více jazyk německý než český. Tím knížata z rodu Přemyslova podkopávala si sama půdu ve vlasti, uvádějíce a povyšujíce obyvatelstvo cizí nad obyvatelstvo domácí. — —

Rok k roku přibývalo v Cechách ústavů církevních měrou velikou. Knížata zakládala kostely a kláštery, přála také i řádům duchovním, jež se v Čechách usazovaly. U četných kostelů zřizovány byly sbory kněžské, jež řídili představení, nazvaní **proboštové.** Při těchto **kapitolách** odchováváni a vyučováni byli také žáci pro stav duchovní. Řádů duchovních rovněž přibývalo. Tak koncem 12. století bylo v Čechách již 9 klášterů **benediktinských** mužských a 2 kláštery řehole té pro mnišky. Podobně později zaváděny byly v Čechách i řády **premonstrátský** a **cisterciensk**ý, pro něž stavěny byly četné kláštery mužské i ženské. Také i **rytířský řád johanitů** usadiv se v Čechách nabyl tu majetku. Farních kostelů po Čechách také přibývalo. Ten, kdo kostel stavěl a zřizoval, pokládán byl potom za ochránce neboli **patrona** jeho a měl právo dosazovati k němu kněze.

Od času papeže Řehoře VII. polepšovaly se i zřízení církevní i kázeň duchovní v Čechách. Papežští vyslanci přicházívali do země, aby ustanovili, co a jak má býti. V dobách těch vzniklo i nové rozdělení církevní. Nad jistým počtem far ustanoven byl vždy **děkan.** Těmto duchovním hodnostářům bylo bdíti nad podřízeným kněžstvem, pečovati o řádné konání bohoslužeb a kázeň v něm. Vyšší dohled nad děkany měli **arcijáhnové.** Těch bylo 13. Sídla jejich byla v Praze, Kouřimi, Bechyni, Horšově Týně, Plzni, Rokycanech, Žatci, Bilině, Litoměřicích, Roudnici, Boleslavi, Hradci n. L. a Žerčiněvsi (nynější ves Žerčice v Boleslavsku).

Kláštery a kapitoly byly sídly tehdejší vzdělanosti. Obecný lid a většinou i šlechta málo o vzdělání ducha pečovali a pečovati mohli. Kněží, zejména pak mnichové, byli písma znalí, umění i vědy nacházely útulku v klášteřích. První kronikář český, Kosmas, děkan kapitoly Pražské, i jeho následovníci v dějepisectví byli kněží. Avšak vzdělanost pěstována a hlásána byla v dobách těch toliko v jazyku latinském. Učenci po všem křesťanském světě tak činili; byl jazyk latinský považován jaksi za jejich společnou řeč. Pro národní písemnictví bylo by blahodějnějším bývalo, kdyby byla v Čechách zachovala se liturgie slovanská. Pak byl by se záhy také vzdělával i jazyk náš.

OBNOVITEL ČESKÉHO STÁTU.

(1197—1230)

Novým zakladatelem státu Českého stal se po divých bouřích **Přemysl I.** Bývá zván i Přemyslem Otakarem I., protože ke jménu jeho připojeno německé pojmenování Otakar. Přemysl I. byl ve mnohé příčině pa-

novník znamenitý. Především staral se, aby odstranil nároky, jež si němečtí císařové začali osobovati na České království. Chtěl býti úplně samostatným. Zejména bylo důležito, aby Pražské biskupství vzdalo se nároku na samostatné duchovní knížectví, od království Českého neodvislé, jak tomu chtěli němečtí panovníci na úkor státu Českého. Čin bratra a předchůdce Přemyslova Vladislava při dosazení biskupa Daniela snahy takové zmařil.

Poměry, které nastaly v říši Německé, nemálo byly na prospěch úmyslům Přemysla I. Zemřel tam císař Jindřich VI. a vznikaly hádky o trůn. Jedni chtěli míti císařem Otu IV. Brunšvického, druzí Filipa Švábského. Jindřich VI. zůstavil však syna Fridricha, který měl také mocné přátele. Přemysl I. maje na paměti, jak císařové němečtí druhdy těžívali pro sebe z rozbrojů o trůn český mezi Přemyslovci, splácel jim rovnou měrou. Přidal se z počátku ke straně Filipa Švábského, který po přání jeho musil roku 1198 uznati všecka práva země České, panovníkům českým navrátiti název královský na všecky časy a přiznati, že se nesluší německým císařům míchati se do voleb knížat v Čechách. Když však Filip nepohodl se s papežem Innocencem III., Přemysl ku přání papežovu odpadl od něho a přidal se k Otovi Brunšvickému, jeho soupeři. Musil však Oto potvrditi Přemyslovi všecko, čeho nabyl od Filipa. A rád tak učinil, jen když získal statečného spojence. Ale důležitost největší v dobách tehdejších mělo, že i papež zvláštní listinou neboli bullou, vydanou roku 1204, propůjčil panovníkům českým titul královský na věčné časy. Přemysl snažil se příznivé doby té užíti ku splnění dávné tužby svých předchůdců: povýšiti totiž biskupství Pražské na arcibiskupství a tím Čechy učiniti úplně neodvislými od arcibiskupství Mohučského. Záměr ten se však nezdařil.

Přemysl I. účastnil se i potom všech dalších sporův o trůn v říši Německé. Jako král český byl mocnější a samostatnější než knížata říšská a proto komu přál on, ten měl převahu. Tím poměr Čech k Německu nabyl zcela jiného rázu než dosud. Český král měl vhodnou příležitost nabýti tak mnohých prospěchů, práv a výhod. — Přemysl I. nezůstal dlouho spojencem Oty Brunšvického. Shledav dobu příznivou, odvrátil se od něho a byl zase přítelem Filipovi. Konečně přidal se však roku 1212 ke straně Fridricha, syna zemřelého císaře Jindřicha, který jakožto Fridrich II. hlásil se také o trůn.

Když Fridrich II. skutečně zvolen byl za krále německého od přívrženců svých, nemeškal vděčen býti králi českému. První veřejné listiny, které jako nový panovník vydal v září r. 1212, týkají se království Českého. Potvrzuje v nich výsady neboli privilegia daná Filipem i Otou a připojuje k nim ještě jiná práva veliká. Zejména vyhlásil, že čeští králové nejsou povinni choditi na sněmy do říše Německé, leč by se konaly ve blízkých městech při českých hranicích. Také poslední povinnost, aby čeští králové vypravovali k jízdám císařů do Říma 300 zbrojenců, zrušil a to tak, aby po každé při této příležitosti vyplaceno bylo místo toho 300 hřiven. Konečně obdržel Přemysl I. četné a bohaté statky v nynějším Sasku a ve Falci, jež staly se základem pozdějšího velikého majetku králů českých v říši Německé.

Přemysl užil doby té, aby konečně odstranil starý Břetislavův řád ve příčině nastupování knížat a zavedl místo něho nástupnictví na trůn dle prvorozenství. Nemálo mu v tom byla nápomocna okolnost, že kmen Přemyslovců, do nedávna ještě široce rozložitý, od počátku století 13. ku podivu rychle vadl a schnul. Dle nového řádu toho dal Přemysl Václava, jedenáctiletého syna svého prvorozeného, r. 1216 na zemském sněmu prohlásiti za budoucího nástupce svého. Když r. 1222 zemřel údělný kníže moravský Vladislav, podržel Přemysl pro sebe i Moravu, již později dal synům svým. Tím vším snažil se zameziti další spory v rodě Přemyslovců a získati jednotu.

Úmysly ty Přemyslovi zdařilo se provésti. Dal tedy i nejstaršího syna svého Václava, jehož ustanovil za svého nástupce, i s mladistvou chotí jeho Kunhutou korunovati na království. Stalo se tak roku 1228 ve hlavním chrámě sv. Víta. Korunovační obřady vykonal arcibiskup mohučský. Při korunovaci té však bylo opominuto dle starodávného obyčeje posaditi knížete na kamennou stolici na hradě Pražském a ukázati lidu střevíce a mošnu Přemyslovu. Lid cítil, že stalo se tak z hrdosti a nešetření národního práva a obyčeje. Pohrdání domácími řády a obyčeji národními jevilo se již za Přemysla I. způsobem neutěšeným.

Přemysl I. zemřel r. 1230 po 33letém kralování. Nelze upříti, že panování jeho bylo pro Čechy blahodějné. Když nastoupil na trůn otcovský, byly Čechy v úpadku nejhlubším, podryty od nepřátel domácích i zahraničních, když však umíraje, opouštěl národ svůj, zanechával synu svému říši velikou, mocnou a svornou, požívající v Evropě veliké vážnosti. Bylo to dílo jeho, jehož docílil nikoliv mečem a ohněm, ale vhodně volenými prostředky a využitím slabosti svých nepřátel. Ve příčině zvelebení moci a slávy české zůstává památka jeho požehnána. Žel, že ji zatemňuje i stín neutěšený. Příklad si bral mnohý z chytrého kořistění bývalých císařů německých ku zvelebení království svého, ale v jednom jich nenásledoval. Vypravovali jsme, jak německá knížata hubila a pronásledovala kmeny slovanské. Aby je dohubila, rozsazovala v území jejich osadníky německé. U nás dělo se naopak. Chudé obyvatelstvo české v podhradích, stísněné násilnostmi krajských úředníků, bylo vyháněno, místa po něm vhodná ku provozování řemesel a obchodu prodávána ano i rozdávána osadníkům cizím. Tak domácí obyvatelstvo bylo hubeno dobrovolně, ano i z vůle panovníků.

Německá osada na Poříčí v Praze rozšířila moc svou i nad obyvatelstvem českým. Též do četných jiných podhradí usazeni byli němečtí měšťané, jimž dávány byly veliké svobody, t. zv. **svobody městské.** Tím stalo se, že uvnitř země a zvláště na pomezí českém hojně usazovalo se obyvatelstva německého. Loketsko a Žatecko v době té již skoro zcela se poněmčila. Z nejdůležitějších práv městských bylo tak řečené právo mílové. Dle toho nesměl mimo kováře žádný jiný řemeslník na míli cesty okolo města řemeslo své provozovati, aby měšťanům výživy neubíral.

*

CIZÍ MRAVY. VPÁD TATARŮ DO EVROPY.

(1230—1253)

Nehynou národové jen mečem, ale někdy i zbraní duchovní. Svaté dědictví, jež nám naši předkové zanechali, krví posvětili, není toliko půda, která nás živí, ale jest jím i libozvučný náš jazyk mateřský, jsou jím i mravy,

Jízda k turnajům.
(Původní reprodukce podle malby Karla Svobody v král. letohrádku Belvederu v Praze.)

obyčeje, práva a zvyky národní. Jako by hříchem bylo nehájiti otecké půdy zděděné do posledního výdechu, tak i hříchem rovněž jest velikým zadávati dědictví tato. Žel, že i další výstražný příklad druhu toho jest nám zaznamenati ve vypravování našem.

Král Václav byl panovníkem rázným a schopným. Vyznal se ve ctnostech rytířských, měl i zálibu ve vzdělanosti a umění. Náruživě mi-

Výstup mezi králem Václavem I. a císařem Fridrichem II.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

loval honbu, při níž také přišel o jedno oko. Avšak bývalá prostota česká se mu nelíbila. Zavedl tedy na dvoře svém nádheru a skvostnost, zavedl i veliký přepych v šatstvu a zbroji. Také nemeškal zavésti do Čech rytířské hry, tak zv. **kolby** neboli **turnaje**, jež kvetly té doby v zemích západních. Kнál Václav I. byl vychován po německu, a tím naprosto odcizen svému národu. Ký tedy div, že národnost německá vzmáhala se u nás za jeho času měrou mnohem větší než za jeho předchůdců.

Německé obyvatelstvo v Praze se den ode dne množilo, a všecka obec byla obehnána zdmi a příkopy. Tak vlastně teprve vzniklo nynější Staré Město. Podle vzoru Pražského počali Němci i venkovská podhradí, která jim byla k obývání vykázána, ohrazovati. Činili tak nejen pro případ obrany proti nepřátelům cizím, ale že byli nadáni novými svobodami, cítili se jistější v ohradě svých zdí pro případ jakýchkoli bouří domácích. Stalo se pak skoro pravidlem, že osady hrazené považovány byly za města svobodná, osady nehrazené, ať již města, ať vesnice, za poddanské.

Po příkladu měst a vzoru cizím začali i velmožové se hraditi. Místo bývalých tvrzí dali .na vysokých, příkrých kopcích neb jinak nesnadno dostupných místech stavěti si hrady po způsobu vlašském návodem stavitelů německých.

Jako na dvoře krále Václava byl německý jazyk oblíben, tak i čeští pánové začali si libovati v užívání jazyka cizího. Nově vystavěným hradům dávali jména německá a dle toho i sami sebe jmenovali. Z Vítkovců stali se páni z **Rosenberka**, z **Landšteina** a z **Falkenšteina**, z Hronoviců páni z **Lichtenburka** a **Klingenšteina**, z Buziců páni z **Hasenburka** a **Schellenberka**, z Markvarticů páni z **Lemberka** (dle hradu Löwenberka), **Vartenberka** a **Valdšteina**, z Drslaviců páni z **Potenšteina** a **Riesenburka** a j. Pak vznikaly hrady a dle nich jména pánů ze **Šternberka**, pánů ze **Švamberka**, pánů z **Gutenšteina** a j.

I noví duchovní řádové, kteří byli do země uváděni, přinášeli zvyky, mravy a jazyk cizí. Byli to zejména řádové mnichů žebravých, Dominikánů a Františkánů, jichž členové byli Němci a jenom z Němců přijímali členy nové. Jediný řád z doby té jest domácího původu, a to řád **Křižovníků** s červenou hvězdou. Řád ten rozšířil se potom z Čech na Moravu, do Polska i do Uher. Sídlo velkého mistra bývalo vždy v Praze, a to zpočátku u sv. Petra na Poříčí, potom u Pražského mostu, kdež jest až dosud. Při zakládání tohoto vydatně pomáhala sestra Václavova, blahoslavená Anežka. Ta vystavěla v nynějším Starém Městě při Vltavě kostel sv. Františka a při něm klášter pro Menší bratry a jiný pro jeptišky řádu sv. Kláry, do něhož sama vstoupila a po 46 let abatyší tu byla. Zemřela u vysokém věku přečkavši nejen svého bratra, nýbrž i slávu a pád jeho syna. Pražský lid záhy zval ji světicí a klášter její „klášterem sv. Anežky."

Ohromný převrat stal se sice za krále Václava I., avšak přípravy k němu děly se již dříve, jakož svrchu bylo pověděno. — Na místě prostoty nastala bujnost, na místě ušlechtilých zábav veliká zhýralost, na místě šatu tvrdého oblíbeny byly ozdobné pancíře a sukně aksamítové, šaty skvoucí s perlami a drahým kamenim. Král Václav I. byl českým pánům ve příčině té vzorem. Jelikož přepych a nádhera vyžadovaly značných

vydání, zastavoval král plnýma rukama jmění korunní. Předním miláčkem dvora byl německý rytíř Ojíř z Friedberka, jenž dle všeho měl lovy, turnaje a jiné dvorní zábavy na starosti. Nezapomínal ovšem na sebe, ale hojně se obohacoval. Letopisec Dalemil, který se jal o dějinách našich první psáti jazykem českým, trpce mu vytýká, že zavedením turnajů vnesl do země bídu.

V nynějších Rakousích panoval v době té rod Babenberský. S tím král Václav I. vedl válku, která pro Čechy šťastně skončila. R. 1237 znepřátelil se při říšském sněmu v Řezně s císařem Fridrichem II. O nepřátelství tom se vypravuje: Císař odňal králi Václavovi některé hrady, které byly otci jeho Přemyslovi darovány. Král Václav žádal císaře na sněmu, aby mu je vrátil. Císař však ho hrdě odbyl. Václav se rozhněval a vyšel ze shromáždění. Odcházeje zaslechl slova: „Já býti sousedem tvým, naučil bych tě poslouchati císaře a učinil bych z tebe krotkého králíka!" Pravil tak opat fuldský. Ojíř z Friedberka, který blízko stál, udeřil za to opata, řka: „Neměl jsi, mnichu, mistra, který by tě učil míti krále a pána v uctivosti!" Když zaslechl císař, co se stalo, zavolal krále Václava i Ojíře a chtěl je dáti uvězniti. Ale Václav chopiv se ramene císařova pravil: „Nejsme, pane, ještě v moci tvé; buď přisahati budeš, že odejdeme v pokoji, buď zanecháš zde život svůj!" Tak rozešel se český král s císařem Fridrichem. I bylo potřebí delšího prostředkování dvora papežského, než se zase smířili.

V krátké době na to měl Václav zase spor s Fridrichem II., vévodou rakouským. Došlo z toho roku 1240 k nové válce. Avšak v tom zaburácela od východu vichřice divá. Jako větry mrazivé ničí slibné květy, tak vichřice ta hrozila zničiti všechen květ křesťanské vzdělanosti, všechny dosavadní pokroky i náboženství, národnost, osvětu — slovem chtěla Evropu uvrhnouti ve vír barbarství jako za doby Hunův a Avarů. **Mongolové neboli Tataři** hrnuli se do Evropy.

Daleko od nás na východ v Asii žil ve 12. stol. divoký kočující národ Tatarů. Na počátku 13. století byl panovníkem nad nimi hrdý džingischán. Ten ve své pýše umínil si panovati nade vším světem. A brzy také opravdu Asii si podmanil. S tím nebyl však ještě spokojen. Proto r. 1224 vypravil se s lidem svým do Evropy, udeřil především na Rusy, porazil je strašlivě na řece Kalce a po druhém vpádu podmanil si krajiny jejich. Rusko, jež bylo rozděleno na mnoho knížectví nesvorných a stále se potírajících, nemohlo vzchopiti se ku společné obraně proti uchvatitelům. Do roku 1240 bylo úplně podmaněno a po několik set let úpělo pod jhem tatarským. Na to umínili si Tataři, že ve výbojích v Evropě budou pokračovati.

Oděvy z doby poněmčilé.
Z bible Velislavovy (Lobkovické).

Ačkoliv strašlivé zvěsti je předchá-

zely, přece nebylo v Evropě podnikáno nic, aby odražen byl nájezd jejich. Císař v té době svářil se s papežem v Italii a v Německu zuřily domácí boje. Půl milionu litých Tatarů na hbitých koních jako krupobití vyřítilo se roku 1241 z rovin ruských na západ. Vnuk džingischánův, Batu, je vedl. Bez boje poddávala se jim města, krajiny i země.

První padlo Polsko. Tu vojsko tatarské rozdělilo se ve tři proudy: jeden obrátil se do království Uherského, druhý k severu, do tak zv. Velko-Polska, třetí pak Slezskem ke hranicím českým. Evropa strnula, zachvěla se. Bylo hned hlásáno proti Tatarům křížové tažení, bylo na rychlo zbrojeno a chystán odpor. Kníže polský, Jindřich Pobožný strojil se k boji ve Slezsku. Král Václav I. asi s 50.000 bojovníky pospíchal mu tam k pomoci, přišel však pozdě. Jindřich pustil se příliš záhy v nerozvážný boj s Tatary na tak zvaném Dobrém poli u Lehnice dne 9. dubna 1241. Zahynul tu nejen sám, ale i četná jiná knížata vzácných rodů, zahynulo i okolo 10.000 křesťanského vojska. Byla to strašná porážka. A Tataři valili se dále.

Václavovi nezbývalo, než hájiti hranic českých a moravských. A dobře se mu při tom dařilo. Darmo snažili se Tataři prodrati se Kladskem do Čech. Všude tu naděláno v horách velikých zásek, na Moravu však se dostali. Všude ji zloupili, kláštery zžehli, měst dobývali. Nejdéle ztrávili u Olomouce. O vítězné bitvě českého vojska, vedeného Jarošem ze Slivna neboli ze Šternberka s Tatary, ve které prý také padl jeden jejich kralevic, vypravují však vesměs teprv nespolehliví zpravodajové dob pozdějších. Nepochybno zdá se býti, že teprv, když sám král Václav táhl proti Tatarům na Moravu, opustili zemi a proudy jejich převalily se do Uher. Tam bylo velmi zle. Všecka země byla obrácena v poušť, král Bela utekl a obyvatelstvo rozprášeno velikou porážkou na řece Slané. Batu protáhl Uhrami, vrhl se na Chorvatsko a zamířil pak ku břehům Dalmatským. Do Rakous se neodvážil, neboť tam očekávali Tatary u hranic král Václav, vévoda rakouský Fridrich a vévoda korutanský.

Neočekávaně však vichřice ta lítá z Evropy se odehnala. Batu z neznámých nám příčin nenadále vrátil se z Uher do Ruska a odtud zase do Asie. Obyvatelé evropští si oddechli.

Vpád tatarský způsobil nesmírné škody ve všech krajinách, jichž byl jevištěm. Množství osad bylo vypáleno, pole zdupána, sady zničeny, obyvatelstvo, pokud nebylo divochy pobito, namnoze se rozprchlo do všech úhlů světa. Z nynějších našich zemí poskytovaly takovýto kormutlivý obraz Morava a jmenovitě Slovensko. Po odchodu Tatarů nezbývalo než úsilovně pracovati na obnově zpustošených těch zemí. Žel, že se i to dělo ponejvíce na úkor národnosti československé, neboť do těch krajů byli povoláni zase namnoze osadníci němečtí, aby je obrátili v úrodné nivy. Tak činil na Slovensku zvláště král uherský Bela IV., který tam povolal Němců nepoměrně více, než kterýkoli z jeho předchůdců. —

Sotva zažehnán byl vpád tatarský, vznikl spor mezi králem českým a Fridrichem Babenberským. Konečně bylo učiněno narovnání, kteréž po smrti vévody rakouského vedlo k tomu, že český králevic Vladislav jakožto manžel Gertrudy, neteře a dědičky po Fridrichovi, posledním mužském Babenberkovci, stal se panovníkem nad zeměmi Rakouskými. Jelikož však

Řádění Tatarů na Moravě.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

Vladislav brzy zemřel, bylo i po shodě. Německý císař Fridrich II. poukazoval k tomu, že země Rakouské náleží k Německu jako léno říšské. Byl však císař v době té dán od papeže do klatby, a proto Václav přerušil s ním všechny styky. Němci volili nového panovníka, a Václav se volby té účastnil. I byl zvolen za protikrále hrabě Vilém Holandský.

Sotva to bylo skončeno, nová bouře se roznítila. Čeští pánové zvláště v poslední době těžce nesli, že Václav rozhazoval korunní jmění. Způsob, jakým pořádal honby a lovy s marnotratnými cizinci, způsob, kterým hrady zastavoval, začínal buditi u všech rozvážlivých Čechů odpor. Bylo se i obávati, že král promarní všecko jmění korunní a uvalí na zemi nové berně, aby živa mohla býti rodina královská. Hospodářství takové však nelíbilo se ani budoucímu nástupci, synu Václavovu Přemyslovi. Ten i osobně od otce snášel mnoho těžkých protivenství.

R. 1248 chtěl se král Václav vydati na tažení vojenské proti císaři Fridrichovi. Velmožové však nejen odepřeli mu poslušnost, ale sešli se na hradě Pražském a zvolili Přemysla za pána země dne 31. července roku 1248. I sám biskup pražský přidal se ku Přemyslovi. Král Václav byl v době té na hrádku svém Zvíkově. Když přišli tam poslové žádat ho, aby vládu svěřil synu svému Přemyslovi jakožto „mladšímu králi". rozhněval se Václav a kázal posly zajmouti. Když se toho Čechové dověděli, počali se

bouřiti. Václav pospíšil do ciziny sehnat vojska proti domácím velmožům i vlastnímu synovi.

Tak došlo k nepěknému boji mezi otcem a synem. Přemysl sevřel v únoru r. 1249 Václava v okolí Pražském tak, že tento sám žádal za mír. I byl nucen postoupiti synovi vládu v Čechách i na Moravě a spokojiti se toliko hrady Mostem, Loktem a Zvíkovem. Avšak papež Innocenc se ho ujal. Bullami, vydanými v dubnu r. 1249, prohlásil smlouvu tu za násilně vynucenou a tedy neplatnou. Biskupa pražského spolu dal do klatby, že stranil Přemyslovi. Jiným hodnostářům církevním ze strany této kázal

Dvůr Králův u Berouna.
(Původní reprodukce podle kresby Ferd. Engelmüllera.)

odejmouti všechna důstojenství. Ulekli se mnozí hrozeb těch a odpadli od mladého krále. I chtěl se Přemysl smířiti s otcem v ten rozum, aby vláda nad Čechami a Moravou byla rozdělena mezi oba. K úmluvě té došlo dne 10. června roku 1249.

Václav však nebyl s tím spokojen, ale tajně připravoval se k velikému boji. Nenadále oznámil, aby všichni věrní přišli k němu do Litoměřic, nechtějí-li býti pokutováni a upadnouti v nemilost. Prohlášení to účinkovalo. Přišlo jich více, než sám Václav očekával, přišli i mnozí z příznivců Přemyslových. I vytáhl s nimi král ku Praze, které se zmocnil zradou. Přemysl byl nucen uprchnouti. Konečně poddal se otci a bylo slíbeno obecné odpuštění. Přemysl dostal ku správě markrabství Moravské, ale slibu, že bude všem odpuštěno, nedostál král, neboť byli mnozí věrní Přemyslovi přece popraveni. Za nedlouho žil Václav zase po bývalém způsobu rozkošnickém.

Pro domácí spory a bouře zapomenuto bylo na Rakousy. Tam o vládu ucházeli se zatím jiní. O trůn bylo bojováno, země byla hubena. Konečně vzchopili se domácí velmožové, aby postarali se o pána země. Přemysl zdál se jim býti k tomu nejzpůsobilejším. Proto ho roku 1251 zvolili za svého vladaře. Přemysl usadil se ve Vídni, aby odtud vládl nad zeměmi Rakouskými i Moravou od otce sobě svěřenou.

Avšak přece ještě neměli Rakušané pokoje. Uherský král Bela totiž tvrdil, že prý některé části zemí Rakouských náleží jemu. Přemysl nechtěl mu jich vydati. Došlo tedy k válce. Obrovské zástupy divokých Kumánů, kočovníků to, kteří nedávno před Tatary byli se uchýlili do Uher, vyřítily se na rozkaz Belův do Rakous i do Moravy. Kam vpadli, tam tekla krev, tam oheň ničil dědiny klidné. Mnoho škod nadělali, ale Přemysla přece nepřemohli. Působením papežovým učiněn byl r. 1254 mír. Rakousy zůstaly Přemyslovi a jen část Štýrska dána Štěpánovi, synu krále Bely.

Přemysl byl rád, že skončen byl spor ten, neboť mezi bojem došla ho smutná zpráva, že otec jeho Václav zemřel dne 22. září 1253 ve Dvoře Králově za Berounem, oblíbeném sídle svém uprostřed lesů Křivoklátských.

O ŽELEZNÉM KRÁLI.

(1253—1278)

1. Vnitřní vláda Přemysla Otakara II.

Čestné místo v řadě vysoce vynikajících panovníků českých přísluší králi Přemyslovi II., jenž také připojil ku jménu svému příjmí Otakar. Sami nepřátelé svědčili o něm, že obdařen byl vzácnými dary těla i ducha. Postavy byl ušlechtilé, ducha srdnatého, moudrý, výmluvný, velký přítel spravedlivosti, ochránce slabých proti silným a muž nad obyčej zbožný. Ač také miloval nádheru a lesk, přece při tom nezapomínal na dobrou a pořádnou správu státní, nezapomínal ani na moudré zákony, které by zvelebily říši jeho uvnitř a rozmnožovaly důchody panovnické. Ne neprávem zván byl **králem zlatým,** neboť dvůr jeho skvěl se bohatstvím, ne bez příčiny zván byl také **králem železným,** neboť ve všem konání byl přísný a vážný.

Nikdo však na světě není bez chyby. Nebyl bez ní ani Přemysl II. Tím, že byl oddán německým obyčejům a německým mravům měrou mnohem větší než předkové jeho, těžce se prohřešil na národu svém. Usazovali se sice Němci v Čechách již před ním velmi houfně, avšak on učinil je teprve skutečnými spoluobyvateli země České. Tím založil dvojí národnost v Čechách, čehož následky jevily se po všecku budoucnost. Zdá se ovšem, že chtěl míti v hromadném usazování Němců v Čechách pevnou oporu proti zhýřilým velmožům, ale svedla ho k tomu i touha po nových pramenech důchodů. Že tak přílišně hověl Němcům, zasadil národu Českému ránu veli-

kou, snad i osudnou. Avšak i sám pocítil následky toho, sám stal se obětí těch, jimž v životě nejvíce přál.

První snahou jeho bylo, aby všechny důchody a statky, jež otec jeho buď rozdal, buď kterých milcové jeho nabyli nepoctivě, zase ke koruně vrátil. Proto počal rozhodně nastupovati proti všem, kdo korunní statky měli v zástavě. Byly-li zástavy spravedlivy, vyplácel je, uchvatitelům však bez výplaty je odnímal. Nejvyšší komoří královský, Boreš z Riesenburka, jenž zle byl hospodařil, sesazen z úřadu a uvržen do žaláře. Počínání to ovsem nebylo vhod pánům, kteří buď darem, buď za levný peníz statků ko-

Týnský dvůr neboli Ungeld v Praze.
(Nynější stav. Podle fotografie.)

runních nabyli a nejraději byli by je podrželi dědičně. To byl zdroj jejich nevole proti králi. Ten však hněvu jejich nedbal a pokročil ještě dále. Jakmile získal zase statky korunní, počal na nich stavěti nové hrady, a to nejen proti nepřátelům zahraničním ale i proti domácím, jimiž byli mocní pánové, kteří měli sto chutí ke vzdoru velmi rozhodnému. Aby byl od panstva úplně neodvislý a sjednal si velké důchody vlastní, rozdával německým měšťanům všecka místa pro obchod a průmysl důležitá. Tak známe ze starších dob města Němci osazená: Hradec na Labi, Litoměřice, Žatec, Klatovy a Beroun. Přemysl sám založil: Plzeň, Chrudim, Kladsko, Stříbro, Poličku, Ústí nad Labem, Kouřim, Čáslav, Most, Budějovice, Kolín, Vysoké Mýto, snad i město Kutnou Horu; mimo to vysadil za město Malou Stranu Pražskou.

Prusové, Přemyslem Otakarem II. přemožení, přijímají křesťanství.

(Nástěnná malba Ant. Lhoty v královském letohrádku „Belvederu" v Praze.)

Při osazování německého obyvatelstva bylo počínáno mnohdy i násilně. Obyvatelstvo české bylo vyháněno, a domy i polnosti dávány novým přistěhovalcům. Města takto osazená nazývána byla **královskými** a dostala veliké svobody a nadání. Jen v nich směly býti provozovány živnosti. Nad to měla královská města i výsady na trhy týdenní i výroční, **jarmarky** nazývané. Kdo z ciziny vezl některým městem královským zboží, musil je v něm na určitý čas vyložiti na prodej. Ze zboží toho cizího vybíráno bylo pro krále clo zvané **ungeld**. Dosud dle toho jest tak zván v Praze Týnský dvůr.

Jako již při prvním zakládání měst dostala i nyní všechna nová města své vlastní, od kraje neodvislé zřízení. Správu a soudnictví vykonávali rychtář s konšely. Konšelé byli dosazováni od krále po návrhu sousedův a spravovali všecku obec. Každé 4 neděle střídavě jeden byl z nich purkmistrem. Rychtář měl na péči soudnictví. Rychtářství náleželo králi, který je buď pronajímal za určitý plat, buď dával je některé rodině dědičně.

Nad královskými městy ustanoven byl zvláštní úředník královský, řečený podkomoří, jenž měl nad nimi dozor. Jménem krále obnovoval konšelské sbory, pronajímal rychty, vybíral důchody atd.

Soudy v královských městech nekonaly se dle práva zemského, nýbrž dle práv německých, cizích, jež si měšťané přinesli ze svých původních vlastí. Nemohlo-li býti docíleno shody při soudech v menších městech, bývala pře vznášena k soudům větších měst, nejvíce Starého Města Pražského a Litoměřic. Tím vzniklo v královských městech právo cizí, a to švábské a saské. Nejvyšší odvolání v soudech městských dělo se ku králi.

Avšak nebylo dosti, že všechna města a podhradí byla rozdána německému obyvatelstvu, ale i pomezní hvozd, pokud byl ještě zachován, rozdán jest osadníkům přišedším z ciziny. Tím zalidněn byl pohraničný pás země České obyvatelstvem německým.

Příkladu králova následovali velmožové i kláštery. Vysazovali také četné vesnice po způsobu novém, aby rozhojnili důchody své, a značnou měrou podporovali obyvatelstvo cizí na ujmu obyvatelstva domácího.

2. Přemysl Otakar II. jako vladař ve věcech zahraničních.

Král Přemysl rozšířil panství své způsobem velkolepým. Čechy, Moravu, Horní Lužici, Horní a Dolní Rakousy spojil hned po smrti otce svého v rukou svých. Každá ze zemí těch však podržela své zřízení vlastní.

Té doby ještě litevští Prusové setrvávali v pohanství. Ani mnohým knížatům německým, ani řádu německých rytířů, ani křesťanským věrozvěstům nepodařilo se je obrátiti na víru křesťanskou. I požádal papež Innocenc IV. Přemysla Otakara II., aby se o to pokusil. Ten shromáždil kolem 60.000 bojovníkův a vytáhl do krajin Prusy obývaných, kde někdy sv. Vojtěch byl umučen. Výprava se zdařila dokonale. Prusové byli na všech stranách poraženi a poddali se na milost a nemilost krále českého. Svatyně pohanské byly obráceny v prach a Prusové přijali křesťanství. Na

památku svého pobytu v zemi Pruské založil v ní Přemysl Otakar II. město **Královec**, kteréž jest dosud jejím městem hlavním.

Navrátiv se ze země Pruské účastnil se mnohých menších bojův a politických jednání skoro se všemi mocnáři evropskými.

Největší boj bylo mu podniknouti roku 1260 s Uhry. Čechové a Uhři, jak známo z předešlého vypravování, rozdělili se o země někdy Babenberské tak, že při Čechách zůstaly obojí Rakousy a při Uhrách Štýrsko. Avšak Štýřané byli s vládou mladého krále uherského, Štěpána, nespokojeni, neboť vojsko jeho v zemi jejich dopouštělo se mnohých násilností. Proto požádali krále Přemysla za ochranu proti Uhrům poddávajíce se mu v poslušnost. Přemysl ujal se utiskovaných Štýřanů a tak došlo k veliké válce. Králi uherskému pomáhali Poláci, Rusové, Chorvaté, Srbové, Bulhaři a Řekové. 140.000 bojovníků, vojsko to na dobu tehdejší neobyčejně veliké, shromáždil Štěpán pod svými prapory. Přemyslovo vojsko bylo mnohem menší. Jen nepatrné pomoci dostalo se mu z Míšně, Branibor a ze Slezska. Celkem shromáždil asi 100.000 bojovníků. Jádrem vojska jeho byl sbor t. zv. železných rytířů, jezdců to ozbrojených zbrojí železnou od hlavy až k patě. 7000 jich bylo na počet.

Všecka Evropa pohlížela s účastenstvím nemalým k válce té. Až i na dalekém západě v Porýní byly konány modlitby za zdar zbraní Přemyslových, jemuž více přálo se než Uhrům. Oba králové osobně účastnili se války.

Na pomezí mezi Moravou a Uhrami při vtoku řeky Moravy do Dunaje sešla se vojska. Jen rozvodněná řeka dělila je od sebe. To ni ono nechtělo odhodlati se ji překročiti. Nepatrné jen potyčky byly podnikány. S dychtivostí nemalou přihlíželi Maďaři na levém břehu Moravy divadlu jim dosud neznámému, turnajům, kterými si pánové čeští před zraky nepřátel krátili dlouhou chvíli. Král Přemysl byl uprostřed ryku válečného pilně zaměstnán vyřizováním běžných záležitostí státních; o svízelné stravování jeho vojska pečovali mu hlavně horlivě oddaní Vídeňané. Netěšilo Přemysla, že dlouho k bitvě nedochází. I nabídl Uhrům, aby buď sami pokojně přešli řeku, buď aby nechali v pokoji české vojsko překročiti na protější břeh a pak že svedou bitvu dle způsobův a mravů rytířských. Uherský král Bela zvolil způsob prvý. Dva dni byly ustanoveny, aby mohla vojska uherská pokojně přepraviti se za řeku, třetího dne měl začíti boj. Ustoupila česká vojska od řeky, aby Uhři měli místa ku přechodu. Avšak Štěpán, mladší král Uherský, porušil úmluvu; 12. července r. 1260 přešel řeku a vida, že české vojsko bezstarostně si hoví, kázal Uhrům udeřiti hned na jeho střed. Domníval se, že snadno tak dobude vítězství.

Král český však se nezalekl. Rychle svolal rozptýlené zástupy své, kázal rozvinouti korouhev sv. Václava a udeřiti na nepřítele. Zahlaholila velebná píseň: „Hospodine, pomiluj ny", zazněl třeskot zbraní, lom oštěpů. zavířil ryk bitevní. Jako vlny mořské na skalách tvrdých se rozrážejí a klesají, tak Uhři padali před královskou jízdou železnou. Jaroš z Poděhus, nejvyšší purkrabí, velel železným rytířům těm. První nájezd vojska uherského byl odražen. Zatím shromáždilo se ostatní rozptýlené vojsko české na bojišti. I byl královic Štěpán těžce raněn, musili ho z bojiště odnésti.

Ulekli se toho Uhři a nastal mezi nimi zmatek. Se zdvojenou silou udeřili Čechové na ně a obrátili je na útěk. Bylo to jedno z nejslavnějších vítězství, kterého kdy Čechové dobyli. 18.000 nepřátel pokrývalo bojiště, 14.000 utonulo jich na útěku ve vlnách řeky, která se zatarasila mrtvolami lidskými a padlými koňmi na několika místech tak, že vítězové po nich jako po mostech prý se hrnuli na protější břeh do ležení uherského. Mnohých kořistí stkvělých nabyli tu Čechové po slavném tomto vítězství, neboť Uhři před nimi utíkali zanechávajíce vše. Mnozí radili Přemyslovi, aby se zmocnil království Uherského. Avšak český král neuposlechl rady té, ale ku prosbě přemoženého soka smířil se s ním a spokojil se toliko Štýrskem. Na památku slavného vítězství, jež proslavilo krále Přemysla po vší Evropě, založen byl v jižních Čechách při rakouských hranicích velikolepý klášter cistercienský, **Korunou Trnovou,** později **Korunou Zlatou** nazvaný.

Po vítězství tom pojal král Přemysl r. 1261 za manželku spanilou Kunhutu, dceru ruského knížete Rastislava, příbuznou uherského krále Bely. Sňatek ten vykonán byl způsobem velmi slavným. Spolu dal se Otakar korunovati na království České. Dosud psával se dědicem a pánem království Českého, od této doby však již králem. Ještě okázaleji byl r. 1264 oslaven sňatek mladého králevice Bely s Kunhutou, dcerou markraběte braniborského a příbuznou krále Přemysla Otakara. Svatební veselí to konáno bylo na poli Moravském. Až do nejzazších končin Evropy roznesla se tehdy pověst o nádheře nevídané a neslýchané při sňatku tom. Všude bylo vypravováno o nejbohatším, nejštědřejším a nejokázalejším králi tehdejším v Evropě, Přemyslu Otakaru II.

Zlatá Koruna.
(Kreslil Vojtěch, rytíř Král z Dobré Vody.)

Přemysl Otakar II. měl mnohé nesnáze se svými sousedy bavorskými, s nimiž mu bylo skoro neustále válčiti. Následkem válek těch a okolno-

stí, jež s nimi souvisely, bylo, že Přemysl nabyl dědictvím po svém příbuzném Oldřichovi, vévodě Korutanském, také Korutan a Kraňska. Později opanoval za okolností nám neznámých také krajinu Portenavskou (Pordenone) v severní Italii, čímž se říše jeho rozšířila až po břehy Adrijské. Většina alpských zemí bývalého Rakousko-Uherska tím spojena s říší Českou v celek jediný a všechny tyto země bez rozdílu kvetly pod moudrou správou Přemyslovou blahobytem hmotným i duchovním.

Té doby bylo v Němcích velmi neutěšeně. Německá knížata neboli **kurfirstové**, kteří měli právo voliti panovníka, volili zpravidla za krále muže slabé, a to proto, aby mohli dělati, co sami chtěli. Tím však říše Německá octla se na pokraji záhuby a zdálo se, že se rozpadne. Knížata rozvážnější chtějíce tomu zabrániti, obrátili zřetel svůj k mocnému králi českému a již r. 1256 vypravil se arcibiskup kolínský s poselstvem od nich k Přemyslovi, aby mu nabídl korunu císařskou. Nejsou známy důvody, pro které ji znamenitý tento panovník nepřijal. Ale když na to nastalo v Německu na několik let skutečné bezvládí, tu teprve některá vlastenecky smýšlející knížata německá přiměla kurfirsty, aby zvolili si za krále pána mocnějšího, který by rozhárané poměry v říši trochu uspořádal. Dne 29. září r. 1273 zvolen byl tedy za krále v Němcích Rudolf Habsburský. Přemysl Otakar II. byl také jako český král kurfirstem neboli voličem krále německého, ale k volbě této připuštěn nebyl; proto nechtěl uznati Rudolfa Habsburského za panovníka německého. Stěžoval si na nešetrnost tu v Římě u dvora papežského. Jelikož sloužil papeži po dlouhá léta velice upřímně, doufal, že se mu dostane zde ochrany v právu jeho. Avšak papež Řehoř zapomenuv na věrné služby českého krále, dohodl se mezitím úplně s Rudolfem Habsburským.

Vlivem Přemyslových nepřátel, zejména knížat bavorských, prohlásil Rudolf Habsburský, že český král není oprávněn panovati v zemích alpských. Rozkázal, aby český král k soudu k němu přišel, obyvatelům pak v Rakousích, Štýrsku a Korutanech oznámeno, aby neposlouchali Přemysla, ale aby proti němu povstali. Příležitosti té chopili se také čeští pánové, kteří dávno již nepřáli Přemyslovi, a počali mnohé pikle proti němu strojiti. Zejména starý nejvyšší komoří, Boreš z Riesenburka, který pro šantročení s korunními statky býval ve vězení, slíbil, že proti Přemyslovi pobouří také obyvatelstvo domácí.

Přemysl arci k soudu do Němec nešel. Proto r. 1275 dán byl do říšské klatby a prohlášeno, že zbaven jest všech důstojenství, nepokoří-li se do roka. Z toho bylo zřejmo, že nutně dojde k válce, neboť, aby se český král pokořil, nebylo možno ani mysliti. Avšak dávné jeho štěstí válečné ho opouštělo.

R. 1276 rozestavil Přemysl vojska svá na pomezí bavorském. Rudolf stál s vojsky svými u Norimberka, chtěje odtud vtrhnouti do Čech. Když však jeden bavorský vévoda, dosud spojenec Přemyslův, přidal se k němu, obrátil se do Rakous hodlaje od jihu útočiti na země Přemyslovy. Většina Rakušanů odpadla od Přemysla; jen hlavní město rakouské Vídeň z vděč-

nosti za veliké svobody od něho získané, velmi statečně se bránilo a hájilo svého pána a krále proti útokům Rudolfa Habsburského.

Přemyslovi nezbývalo než obrátiti se s vojsky na hranice rakouské. Sotva však vpadl do Rakous, vypuklo v Čechách veliké vzbouření. Panstvo, které již dávno bylo nespokojeno s králem, maje v čele mocné Vítkovice, povstání to způsobilo. Byl tedy Přemysl se dvou stran ve velikém nebezpečí. Nemaje ani pětinu moci, již měli jeho nepřátelé, odhodlal se jednati o mír a příměří. I bylo mu 21. listopadu r. 1276 přijmouti podmínky kruté. Tak odřekl se Rakous, Štýrska a Korutan, vzdal se Chebu a království České i markrabství Moravské přijal v léno od Rudolfa. Mimo to bylo umluveno, aby jediný syn Přemyslův Václav pojal za manželku některou dceru Rudolfovu a syn Rudolfův dceru Přemyslovu.

Jak patrno, zasáhl hned zakladatel rodu Habsburského, jenž pocházeje ze Švýcar, byl původu jihoněmeckého neboli švábského, v osudy České říše velmi rušivě a neblaze. Od té doby nemizí již jméno toho rodu z českých dějin. Úmluvou o dvojím sňatku svých dětí a Přemyslových dal Rudolf zcela zřejmě na jevo snahu, aby se časem domohl dědictví České koruny pro svůj rod. Snaha ta stala se i dědictvím jeho nástupců, kteří většinou vynikli hrabivostí a lakotnou touhou po nabývání cizích zemí. Snahou tou vedeni byli potomci Rudolfovi s bezohlednou houževnatostí, až skutečně na delší dobu cíle svého dosáhli k neskonalému neštěstí našeho národa.

Ač český král byl nezdarem své války s Rudolfem v životní síle podlomen, zachoval přece až ku podivu mysl klidnou a odhodlanou. Královně Kunhutě psal list, který jest pro obsah svůj památen. Čte se: „Když vinou snad naší událo se, že přišli jsme o země s nemalou obětí krve nabyté, potřebí nám neoddávati se zármutku, ale pevnou myslí snášeti rány osudu, aby zřejmo bylo, že velebnost královská nedala se pokořiti, a nepřátelé aby neplesali nad škodou nám způsobenou. Moudrá opatrnost a nezvratná síla ducha jsou podpory trůnu, jichžto nikdy vzdáti se nesluší. Velice se mýlí, kdokoliv příkrost osudu pláčem a naříkáním zmírniti se snaží. Moudrý pohrdá nehodami a staví se jim mužně na odpor."

Mír uzavřený r. 1276 byl nezbytně příčinou válek nových. Rudolf pojímal vliv svůj na království České jinak, než král Přemysl mohl připustiti. V listině míru pravilo se, že do něho pojímají se všickni služebníci obou králů. Král Rudolf Habsburský chtěl tomu rozuměti tak, že mír vztahuje se i na zpronevěřilé a zrádné pány české, a tedy že jest jeho právem ujímati se jich proti Přemyslovi, ano že český král nesmí ani poddaných svých trestati. Toho ovšem nemohl a nesměl český král dopustiti. Rudolf však stál na svém, že jest ochráncem zrádných pánů českých. Chtěl míti tak příležitost mísiti se do vnitřních záležitostí Českého království. Také byl mezi panovníky spor o to, kterak rozuměti lénu, jež byl Přemysl po míru přijal od Rudolfa na Čechy a Moravu. Přemysl vykládal si je tak, že se tím jen znovu přiznává ke všem povinnostem, jež předkové jeho mívali k říši Německé, jak naposledy byly smluveny mezi králem Přemyslem Otakarem I. s císařem Fridrichem II. Rudolf naproti tomu vymáhal od krále českého všechny ty služby, kterými mu byla povinna jiná knížata poddaná.

Přemyslovi Otakarovi II. tedy nezbývalo než odhodlati se k poslednímu, snad zoufalému boji. Na všech stranách vyhledával k němu pomoci. Zajímavo jest, že obrátil se také do Polska. Povždy usazoval v Čechách cizozemce Němce a nyní teprve si vzpomněl, že jest Slovan a že u rodných bratří slovanských sluší mu hledati pomoci. Vřelými slovy vypisoval v listu svém, do Polska zaslaném, blízké příbuzenství národu českého a polského. Nejen prý bezprostřední sousedství je spojuje, ale i společný původ a jazyk i společná krev. Proto měla by býti mezi nimi i vzájemná láska. Psal jim

Přemysl Otakar II. v předvečer bitvy na Moravském Poli.
(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

též, nepříspějí-li mu ku pomoci a zahyne-li v nastávajícím boji, pak že nenasytná Němců lakota a odvěká jich ke Slovanům nenávist sáhne ještě dále, a že bude po svobodné Polsce veta. Ale ani způsobem tím český král se nedovolal pomoci z Polska. Také naděje ve všelikou pomoc jinou Přemyslovi selhala, neboť papež vyřkl klatbu církevní na každého panovníka, který by sáhl k meči proti Rudolfovi Habsburskému, a toho se zalekli i nejoddanější přátelé krále českého.

V létě r. 1278 vydal se Přemysl Otakar II. asi s 30.000 bojovníky do posledního boje. Vojsko to bylo proti předešlým výpravám chatrně vypraveno a nad to neměl český král nikde přítele, nikde pomocníka. Král Rudolf však měl mnoho spojenců.

VĚNCESLAV ČERNÝ:

PŘEMYSL OTAKAR II. VÍTĚZÍ NAD UHRY V BITVĚ U KRESSENBRUNNU R. 1260.

Na pravém břehu řeky Moravy u osady Suchých Krut (Dürnkrut) srazila se obě vojska na den sv. Rufa dne 26. srpna r. 1278.

Den před bitvou doneslo se českému králi, že ve vojště jeho jsou zrádcové. Svolal tedy v předvečer bitvy náčelníky vojsk svých a bezbranný všed mezi ně, takto promluvil: „Jsem varován, že i mezi vámi jest zrádce. Nemohu tomu uvěřiti; je-li však kdo mezi vámi, jenž neupřímně o mně smýšlí, nechť předstoupí a pomstí se na mně na tomto místě. Lépe bude, zahynu-li já dnes, než aby nazejtří tisícové se mnou stali se obětí zrady." Nikdo ze shromážděných nevystoupil, nikdo nepřiznal se ke skutku ohavnému. Naopak všickni přísahali, přísahali i Jidášové, že chtějí za krále svého nasaditi hrdel i statků svých.

Svitlo ráno. Nastal boj krutý, lítý, rozhodný. Český král odhodlaně vrhal se, kde byla nejlítější seč. Očití svědci potvrdili, že počínal si s myslí neohroženou rozdávaje hromové rány na všecky strany. Čechové počali vítěziti. Kdyby byla nadlidská chrabrost postačila k pojištění vítězství, pak by bylo toto dle zpráv očitých svědků českého krále neminulo. Avšak nepřátelé byli ve veliké přesile. Ačkoliv tedy počátek bitvy byl českému králi příznivý, neboť počala již ustupovati i ta nepřátelská vojska, při nichž byl sám Rudolf, přece potom bitvu rozhodla jeho záloha těžké jízdy. Ta udeřila na jízdní zálohu Přemyslovu, jíž velel moravský šlechtic Milota z Dědic, a obrátila ji na ústup, jímž strženo bylo i ostatní vojsko Přemyslovo. Stará pověst viní Milotu přímo ze zrady, jako by se byl dal zúmyslně na útěk, aby svého krále zahubil. Avšak vina tohoto šlechtice, který byv kdysi Přemyslovým zemským hejtmanem, t. j. místodržitelem ve Štýrsku se v tomto postavení výborně osvědčil, nezdá se býti doložena, neboť Milota z Dědic těšil se do poslední chvíle plné přízni královy a neměl ke zradě nižádného důvodu. A tak zavinila porážku Přemyslovu vskutku jen obrovská přesila nepřátelská.

Ač byl český král nepřáteli obklopen, přece nepomyslil spasiti se útěkem, ale bránil se až do posledního okamžení, kdy přepaden byl několika surovými vojáky a nelidsky zmučen. Surovci ti hodivše mu na krk provaz, vlékli ho dál, toužíce po jeho drahé přilbici. Na hlavě mu ji roztloukli a všecko odění s těla jeho strhali. Přikvapili někteří šlechtici němečtí a povalili bezbranného krále. Berchtold Schenk z Emmerberka, jeden z nich, surově proklál ubohého oštěpem, ostatní pak 17 ranami ho domučili. Ještě i bezduchému tělu se rouhali a příšerné posměchy tropili si nad obnaženým tělem krále hrdiny, před nímž ještě nedávno strachy a bázní se třásli.

Porážka Čechů byla úplná. Asi 12.000 mužů dílem zůstalo na bojišti, dílem zahynulo na útěku a několik tisíc jiných pak bylo zajato. Všecken tábor český stal se kořistí nepřátel.

Když král Rudolf uslyšel, že Přemysl Otakar II. jest jat, nařídil, aby šetřilo se jeho života. Sám pospíšil na místo, kde padl, bylo však již pozdě. Spatřil tu toliko nahou, ode všech opuštěnou, všeho na světě zbavenou, prachem a vlastní krví potřísněnou mrtvolu panovníka, jemuž nebylo rovného ve příčině moci, nádhery, moudrosti, chrabrosti a ctností rytířských

Pečeť krále Přemysla Otakara II.

Poručil, aby mrtvola králova byla naložena na vůz a dovezena do Vídně. Tam ji oděnu ve skvělé roucho královské dal po několik neděl veřejně vystaviti na odiv, načež odvezena do Znojma a po letech teprv, když s krále mrtvého dodatečně sňata byla klatba papežská, do Prahy, kde s velikou poctivostí uložena k odpočinku věčnému ve velechrámu sv. Víta.

Zpráva o smrti krále a porážce vojsk jeho působila v Čechách, zvláště v Praze, jako hromová rána. Od královského paláce až k chýši nejchudší rozlehl se pláč a nářek. Se všech věží pražských truchlivě blaholily zvony po celé dny, a lid hrnul se ku dveřím chrámovým, aby pomodlil se za spásu svého krále železného a zlatého. Teprv po smrti jeho bylo nejlépe viděti, jak obecný lid miloval a ctil svého panovníka, jenž povždy pečoval o blaho obecné a o spravedlnost.

Po smrti Přemysla Otakara II. nastaly v Čechách zlé, přesmutné časy.

O ZHOUBCÍCH ČESKÉHO STÁTU.

(1278—1283)

Přemysl Otakar II. zůstavil sedmiletého synáčka Václava. Mladistvý dědic ten nemohl ovšem ujmouti se vlády. Bylo tedy nutno ustanoviti vládu prozatímní a nedospělému královici poručníka. O to však ke všemu neštěstí, jež stihlo národ, nastal spor. Nad to pak ještě stále hrozily svízele válečné, neboť Rudolf Habsburský vešel s vojskem do Moravy, odkudž chtěl vtrhnouti do Čech. Království České, na které až do nedávna závistivě pohlíželi sousedé pro jeho slávu a blahobyt, pokleslo tak značně, že sami nepřátelé začali ho litovati.

Moravy bylo dobyto. Král Rudolf strojil se do Čech, než tam však přišel, zavolala ovdovělá královna Kunhuta Otu, markraběte braniborského. Byl to syn Boženy, sestry Přemysla Otakara II., který jí věnem dal Lužici jakožto české léno. Ota přišel hned do Čech. Kdo se však domnívali, že bude ochráncem království, velmi se zklamali.

Někteří páni čeští si přáli, aby Rudolf Habsburský byl v Čechách vladařem, jiní však tomu odporovali. Rudolf vida, že mu od Oty Braniborského hrozí nebezpečí, vpadl s vojskem do Čech a rozložil se jmenovitě v krajině Čáslavské, kde žoldnéři zle loupili. Nad jiné trpělo okolí Kutné Hory. Otovi Braniborskému nezbývalo, než rychle sebrati vojsko a táhnouti s ním v ústrety vojům Rudolfovým. Nová válka snášela se nad ubohými Čechami, osud jejich měl býti zase rozhodnut mečem. Nedošlo však k tomu, protože Rudolf a Ota dohodli se po dobrém a to ku konci listopadu v Čáslavi.

Mírem tím bylo zejména ustanoveno:

Ota Braniborský bude po pět let poručníkem králevice Václava a po tolik též let bude hospodařiti v království Českém. Po tu dobu zůstane Morava náhradou za útraty válečné králi Rudolfovi. Český králevic Václav zasnouben budiž s Jitkou, dcerou krále Rudolfa, a Rudolf, syn jeho, s Anežkou, sestrou Václavovou.

Po smlouvě té vojska v pokoji odtáhla domů. Brzy potom roku 1279 slaveno bylo svatební veselí mezi nedospělými dětmi královskými. Král Rudolf tím značně se přiblížil svému cíli, neboť Václav byl útlé pachole a jediný mužský člen rodu Přemyslova.

Nastaly zlé časy. Moravu hubilo vojsko Rudolfovo, jež tam bylo posádkou, v Čechách pak zle si počínali Braniboři. Ota nevedl si jako pečlivý, o dobro mladého krále dbalý poručník, ale řádil jako nepřítel. Žoldnéři jeho loupili po vší zemi, hrady a města drancovali, z klášterův a kostelů odnášeli vše, co bylo cenného. Nad to pak mnozí šlechticové domácí užili bezvládí toho, aby znovu zmocnili se korunních statků, jež jim byly někdy od Přemysla Otakara II. odňaty.

Nejvíce zakusila královna Kunhuta a mladistvý král Václav. Ota dal je zajmouti a ve tmavé noci a kruté zimě odvézti na hrad Bezděz. Lidé nad osudem ubohé rodiny královské plakali a naříkali tak, že prý ani v Betlémě při vraždě nemluvňátek nebylo slyšeti pláče a nářku většího.

Na Bezdězi uvržena byla vdova králova se synáčkem ve kruté vězení. Hlad a jiné útrapy bylo jim tu snášeti. Čeští páni žádali Otu, aby jim vydal králevice, což on sice sliboval, ale slibu svému nedostál. Stále odkládal propustiti Václava, až konečně odešel ze země. Na místě svém ustanovil Eberharda, biskupa braniborského, dada mu plnou moc. Královně Kunhutě podařilo se zatím z vězení uprchnouti. Nyní teprve dověděli se Rudolf Habsburský a páni čeští, jak zle vedlo se rodině královské v zajetí. Nastalo veliké hnutí mezi českými pány, aby vysvobozen byl mladý král český ze zajetí. Hnutí tohoto však nevalně účastnila se králová Kunhuta, jež uniknuvši na Moravu nestarala se o osud ubohého svého synáčka; ještě větší pohoršení vzbudilo v národě, že se obklopila dvorem, v němž vynikající místo zaujali někteří zrádcové jejího zesnulého manžela. Ale Václav nejen nebyl z vězení propuštěn, než naopak odvezen do Žitavy, pak do Berlína a konečně uvězněn v pevnosti Špandavské. Tam mu bylo trpěti ještě větší nouzi a krutější bídu.

Nezřídka bylo mu snášeti hlad a nouzi i ve věcech nejpotřebnějších; rovněž o duševní vzdělání příštího českého krále nebylo postaráno nijak.

Ký tedy div, když zvěsti o hrozných těchto věcech docházely do Čech, že v národě českém vznikalo vření a že chystalo se povstání nové.

Biskup Eberhard sehnal v Němcích zástupy chátry a poběhlíků a těm dal všecku zemi Českou na pospas. Co nyní dělo se v Čechách, teskno a smutno vypravovati. Němečtí poběhlíci loupili, kde mohli. Nikoho nešetřili, domy vybíjeli, všecko, co se jim hodilo, odnášeli. V násilnostech a loupežích těch podporovali je němečtí měšťané v královských městech. Po vší zemi byl pláč a nářek, všecka země trpěla a byla hubena. Dosud připomíná řádění Braniborů známá píseň:

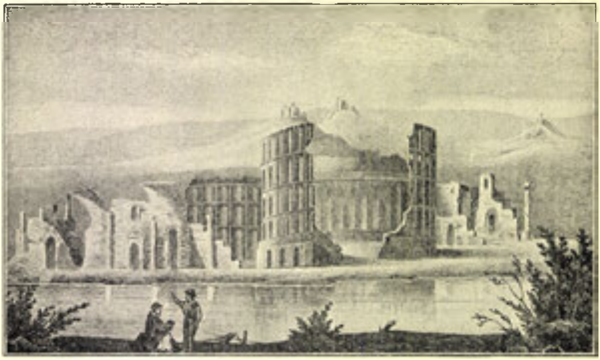
Zle, matičko, zle,
Brandeburci zde — — —

Zdálo se již, že český národ stihne osud Slovanů Polabských, že vyhuben bude i jazyk jeho. Avšak právě veliký úpadek ten povzbudil některé pány české, v jichž srdcích dosud neutuchla láska k vlasti, k tuhému odporu a k ochraně ubohého lidu.

Než ani králi Rudolfovi nemohlo býti lhostejno, že Ota Braniborský mořil a snad umořiti chtěl budoucího krále českého, aby tak sám státi se mohl panovníkem v Čechách. Proto v měsíci říjnu r. 1280 vypravil se s vojskem Moravou do Čech. Tu sjednal mezi českými pány a stranou Oty Braniborského mír v ten rozum, aby Ota sice byl ještě dále poručníkem Václavovým, avšak aby někteří mužové ze šlechty domácí byli ustanoveni za správce země. Těmi stali se: Pražský biskup Tobiáš z Bechyně a Děpold z Riesenburka. Dále pak bylo ustanoveno, aby všichni v Čechách neusedlí Němci a žoldnéři pod ztrátou hrdla vyšli ze země. Ota Braniborský konečně slíbil, že za náhradu 1500 hřiven stříbra vydá Václava stavům českým a vrátí jej do Prahy. Stavové čeští dali lakomému Otovi ihned peníze, kteréž on přijal, ale nebohého sirotka nevydal a z vězení nepropustil. Novou náhradu žádal hrabivý Ota na stavech českých, chtějí-li, aby Václava propustil. Dalších 20.000 hřiven stříbra slíbili mu dáti pánové čeští za svého královice. Konečně po pětiletém žalářování propuštěn byl královský sirotek ze zajetí. R. 1283 vraceje se do vlasti, vítán byl v Praze velmi nadšeně.

Smutno v době té bylo v Čechách. Obyvatelstvo bylo nuceno v předešlých letech před loupežnými houfci německými ochrany hledati v lesích a horách, pole zůstávala ležeti ladem, bída a nouze počala tu domácněti. Nad to pak ještě roku 1281 byla neúroda, která dovršila utrpení nebohého lidu. Nastal veliký hlad a z hladu mor. Chudí lidé, zoufající hlady vybíjeli domy bohatých, pojídali trávu, kořeny i kůru stromů. Vypravuje se, že prý neštítili se ani masa lidského. Na sta tisíc lidí pomřelo a nakažlivou nemocí zahynulo. Až do nové úrody v létě 1282 potrval hrozný ten stav v zemi České.

Za takových poměrů smutných, neutěšených nastoupil královic jako král **Václav II.** na stolec otců svých. Od Rudolfa přijal též Moravu, zemi to kvetoucí, ušetřenou běd, jimiž trpěly sousední Čechy.

Zříceniny zbraslavského kláštera (z r. 1639).

K ZMOHUTNĚNÍ A SLÁVĚ ČESKÉHO STÁTU.

(1283—1305)

Na počátku roku 1283 sklenula se nad Prahou od jihu k severu překrásná duha. Neobyčejný úkaz ten považovali lidé za znamení příchodu vysoce žádoucího štěstí a požehnání po dobách strasti a hoře plných. Předtucha jejich se vyplnila. Na stolec Přemyslovců zasedl konečně vytoužený král mladistvý, naděje všech věrných Čechů. Následkové zanedbané výchovy v útlých letech dětských vinou necitelného, ukrutného a nesvědomitého poručníka jevili se při Václavovi II. po všechen čas života jeho, neboť byl stále sláb a neduživ. Avšak v chorém tom těle sídlel duch znamenitý; dospěv do let stal se jedním z nejlepších panovníků českých; ale než se tak stalo, bylo mu překonati ještě nesnází nejednu.

Bylo přirozeno, že nemohl Václav II. hned sám vládnouti, neboť byl teprv dvanáctiletý. Mnoho měl sice zkušeností, trpkou školu života odbyl v zajetí svém, ale k vládě bylo potřebi mužů zkušených. Proto ustanovena byla mu rada ze středu pánů českých. Matka Václavova, královna Kunhuta, vrátila se nyní také do Prahy. Po svém útěku z Bezdězu provdala se po druhé za pana Záviše z Falkenštejna, jenž byl rodem Vítkovec a patříval ke zrádným nepřátelům krále Přemysla Otakara II. I on přišel do Prahy a záhy dovedl si zjednati lásku a přízeň mladého krále tou měrou, že téměř všecku moc dostal do svých rukou, ač tomu ostatní šlechta všemožně odporovala. Byl nejenom nevlastním otcem královým, ale jmenován byl také nejvyšším hofmistrem. Když pak po některém čase zemřela

jeho manželka, královna Kunhuta, dovedl Záviše udržeti se v moci té dále a míti vliv na mladého krále a na správu země. Hájil sice práva panovníkova proti šlechticům, kteří ochuzovali jmění královo a olupovali hrady a zámky, avšak nezapomínal také na sebe a své příbuzné. Dal si za služby své přehojně platiti.

Šlechta, které počínání Závišovo nebylo lhostejno, hledala pomoci proti němu u dvora krále Rudolfa. A to pomohlo. Král Rudolf prohlásil, že Jitky, dcery své, snoubenky českého krále Václava, nevydá, pokud Záviše bude při dvoře královském. Skutečně pak, když královna Jitka r. 1287 byla přivezena do Prahy, byl Záviše nucen opustiti hlavní město a uchýliti se do soukromí. Než i potom nesly se záměry Závišovy vysoko. Pojalť za druhou manželku sestru krále uherského, s níž klidně žil na svém hradě Svojanově nedaleko hranice moravské; ale sňatky svými s dcerami rodů královských patrně vyvyšoval se nad svůj stav a tím budil podezření, že pomýšlí snad i na korunu královskou v Čechách, kdyby se uprázdnila smrtí Václavovou; a možnost taková při chatrném zdraví královu bohužel vyloučena nebyla.

Král Václav jako byl dříve Závišovi nakloněn, tak nyní působením pánů, kteří byli kolem něho, utvrzen byl v podezření proti němu. Ti konečně toho docílili, že král přistoupil ke kroku sice lstivému, ale rozhodnému. Záviše byl pozván na hrad Pražský. Nic zlého netuše, přijel. Tu byl zatčen a v Bílé věži na hradě Pražském uvězněn. Vypravuje se, že prý ve vězení skládal na svůj osud truchlivé písně, jež se pak v lidu dlouho pamatovaly.

Jak již bylo řečeno, byl Záviše z Falkenštejna z bohatého a mocného rodu Vítkovců. Zajetí a uvěznění jeho považováno bylo za projev nepřátelství ke všemu tomu rodu. Opověděli tedy Vítkovci králi válku a se všemi jeho zahraničními nepřáteli se spolčili. Králi Václavovi pomáhal tchán jeho Rudolf. Krutou dal mu radu: Aby Záviše voděn byl s vojskem královým hrad od hradu, kde byli odbojníci, a všude aby bylo pohrozeno, že bude sťat, nevzdají-li se. Stalo se. Když výprava došla před hrad Hlubokou, v němž velel bratr Závišův Vítek, nezdařila se hrozba. Vítek nechtěl ani za život bratrův hradu vydati. Byla tedy slíbená poprava dne 24. srpna r 1290 na louce pod hradem před očima Závišových bratří vykonána. Všecko značné jmění jeho připadlo koruně. A ostatní Vítkovci hledali nyní smíření s králem. — Král Václav v těchto bojích slíbil, že po šťastném jich skončení postaví klášter. Slibu tomu dostál. Dal vystavěti nádherný klášter ve Zbraslavi, kterýž také i bohatě nadal, v němž i hrobku pro sebe dal zbudovati.

Pražské groše Václava II.

JOSEF FÜHRICH:

RUDOLF HABSBURSKÝ U MRTVOLY PŘEMYSLA OTAKARA II.

Po události té nastal v zemi České mír a klid. Mohutně a velkolepě počalo České království zase zkvétati. Václav dospěl zatím v muže dvacítiletého, a ač byl po mnohých a četných utrpeních tělesně sláb, vyšinul se na čestné místo mezi nejznamenitějšími panovníky tehdejšího věku. Za několik roků povznesl zemi z úpadku doby braniborské ke značnému blahobytu. Živnosti počaly zase zkvétati, obyvatelstvo bohatlo, bohatl i král a rozmnoženy byly jeho důchody. Za vlády jeho byly zejména otevřeny velikolepé doly stříbrné v Kutné Hoře. Město to záhy stalo se v Čechách prvním po Praze. Bohatství, jež vyneseno bylo z dolů Kutnohorských, užil král na prospěch národu. Nové, dobré peníze dal raziti ze stříbra kutnohorského. Byly to pražské **groše**, jichž raženo bylo z jedné hřivny stříbra 60, to jest **kopa**. Peněz těch vážili si nejen Čechové, ale hledány byly i v cizině. Téměř v půl Evropě, kde většinou byly špatné mince, počítáno bylo napotom na české groše a na kopy.

Ač král v mládí svém neměl příležitosti se vzdělati, přece povždy velice miloval vědy a umění. Proto také zveleboval kláštery a chrámy, v nichž byla sídla tehdejší vzdělanosti. Ano chtěl založiti v Praze i vysoké učení neboli **universitu** dle podobných škol v Italii a ve Francii. Žel, že nepodařilo se mu úmyslu toho uskutečniti. České panstvo si totiž toho nepřálo, domnívajíc se, že by duchovenstvo dostalo universitu do správy a tím že by nabylo ještě větší moci a vlivu, než mělo dosud. Nebyla tedy universita založena, a zůstalo toliko při **školách klášterních a kapitolních**. Nejslavnější a nejproslulejší mezi nimi byla škola při biskupském chrámu sv. Víta v Praze. I cizinci hojně do ní chodili.

Nejskvělejí objevilo se bohatství krále Václava při jeho korunovaci roku 1297. Bylo tehdy Václavovi 26 let. Nebylo vídáno ani slýcháno o podobné nádheře a skvostnosti, jakými vynikaly korunovační slavnosti. Ze všech zemí sjelo se takové nesčíslné množství pozvaných hostí, že bylo okolo 200.000 jízdních koní vydržováno v Praze na útraty královské. Přijeli přední arcibiskupové a biskupové z říše Německé, přijela přední knížata, mezi nimiž i Albrecht Rakouský. Komonstvo jejich naplnilo Prahu. Nebylo v Praze tak prostranné budovy, v níž by korunovační hody mohly býti konány. Před branou Malostranskou na Újezdě zbudován byl proto veliký dřevěný palác, v němž hodováno bylo nejvzácněji. Dne 2. června r. 1297 korunoval mohučský arcibiskup v kostele sv. Víta Václava na krále českého. Korunovační klenoty a roucha zářily zlatem a drahými kameny. Koruna, která zdobila hlavu královu, ceněna byla na 2.000 hřiven stříbra, meč a štít, jež před ním neseny, na 3.000 hřiven. Na zlaté půdě na štítu vyložen byl lev perlami a 4 veliké rubíny tvořily drápy jeho. Korunovační roucha pokryta byla zlatými šupinami a ozdobena drahými kameny. Na 4.000 hřiven byla roucha ta ceněna. Avšak nejen cizí hosté, ale i lid domácí poznal velikost a bohatství královo a častován byl na řád jeho. Po 4 dny všecko obyvatelstvo pražské i každý, kdo přišel, hodoval na útraty královské. Na náměstí u sv. Havla byla studnice, z níž místo vody prýštilo se víno. Kdo přišel, mohl si nabrati dle libosti. Mezi lid rozdávány byly peníze, roznášena byla jídla. Ve všech ulicích, ze všech domů hlaholil jásot, zpěv a hudba. Tance a jiné radovánky byly pořádány. Za

nocí osvětleno bylo město velikými pochodněmi a Praha stala se ve dnech těch nevídaným divadlem nádhery a slávy.

Král Václav II. byl však panovník, jehož bohatství rovnalo se i jeho moci. Ve značné části Evropy řídily se záležitosti politické po vůli jeho.

Především obráceny byly k němu oči Poláků, nejbližších slovanských sousedů národu českého. Polsko bylo již po delší dobu ve stavu nepříznivém. Spory v panovnícím rodě Piastovců byly velice záhubny pro všecku zemi, která byla na několik dílů rozdělena; nikde nebylo klidu ani blahobytu. O jednotlivé části Polska, zejména o vládu nad knížectvím Krakovským byly spory. Když nemohly se sporné strany dohodnouti, povolán byl r. 1291 český král Václav, aby se ujal roztříštěného Polska. I zmocnil se ještě téhož roku Krakova a opanoval všecku krajinu kolem Krakova, řečenou **Malopolsko.** Také některá knížata slezská uznala jej za svého vrchního pána. Odtud zval se též knížetem krakovským a sandoměřským. R. 1292 vypravil se znovu do Polska. I tenkrát dobyl tam značných úspěchův.

Současně měl král Václav II. také rozhodný hlas v událostech říše Německé. I tam byly spory o trůn. Roku 1291 zemřel král Rudolf I. Habsburský. Poměr jeho k zeti Václavovi vždycky býval přátelský. R. 1289 Rudolf sám přiznal Václavovi znovu důstojenství číšnické v říši Německé a právo účastniti se ve volbách králů německých s ním spojené, což právě při volbě Rudolfově otci Václavovu bylo upíráno. Rudolf doznal tehdy, že důstojenství a právo toto náleží panovníkům českým ode dávna. Po smrti jeho ucházel se o uprázdněný trůn německý syn jeho Albrecht, muž statečný a udatný, avšak hrdý a násilný. Kurfiřtové němečtí mu proto nepřáli. Král Václav se k nim přidal a způsobil, že r. 1292 byl za krále zvolen Adolf, hrabě nassavský. Když však si nový panovník ten nepočínal dosti moudře, byl vlivem krále českého trůnu zbaven a na místo jeho ustanoven jest Albrecht, jemuž se podařilo zatím udobřiti krále Václava. Z vděčnosti dal za to králi Václavovi v zástavu kraj Chebský.

Sotva byl zaveden pořádek v říši Německé, již zase volán byl český král do Polska sjednat pokoje. V tak zvaném Velkopolsku (nynějším Poznaňsku) byly totiž zase nepokoje a bouře domácí. Šlechta tamější prosila proto Václava, aby se ujal panství nad nimi. Král Václav II. přišel do území toho r. 1300, zavedl pořádek a dal se ve Hnězdně korunovati korunou polskou. Tím byli oba slovanští národové, Čechové a Poláci spojeni pod žezlem Přemyslovců.

Když král Václav II. vrátil se do Prahy od korunovace z Hnězdna, přišlo zase poselstvo z Uher nabízet mu trůnu. Zemřel totiž v Uhrách roku 1301 král Ondřej III., poslední potomek královského rodu Arpádovců. Jelikož nebylo po něm dědiců, jednalo se o to, kdo by měl býti králem uherským. Papež Bonifác VIII. tvrdil, že má právo ustanoviti Uhrům krále, neboť r. 1000 udělil papež uherským panovníkům titul **králův apoštolských.** Nabízel jim proto za panovníka neapolského králevice Karla Roberta. Ten však se většině uherské šlechty nelíbil. Za to však líbil se jim český král, jehož byli by rádi měli panovníkem. Proto ho přišli prosit, aby přijal jejich korunu a byl jim pánem. Byla by to bývala ohromná říše,

nad níž by panoval Václav II. — Čechy, Polsko a Uhry by ji byly tvořily. Ale král Václav II. obával se, že by ke vládě nad tak rozlehlými zeměmi nestačil. Nabídl však uherským pánům za krále svého syna Václava. Uherská šlechta ráda odvezla si syna českého krále, ač mu bylo teprv 12 let. Dovezli jej do Budína a pak ve královském Bělehradě r. 1301 na krále uherského korunovali. Při té příležitosti nazvali ho **Ladislavem**, oblíbeným to v Uhersku jménem.

Mohutnost a sláva říše České vzbudily králi Václavovi II. mnohé nepřátele. Tak německý král Albrecht a papež spolčili se proti němu. Chtěli nejenom království Polské, ale i Uherské odděliti zase od Čech. V Uhrách popudili proti mladistvému a nezkušenému Václavovi všechny jeho protivníky. Nezbývalo, než aby uchýlil se zase z Uher do Čech. Podobně i v Polsku pokoušeli se roznítiti povstání proti rodu Přemyslovu. Král Albrecht žádal spolu na Václavovi II. věci neslýchané, jako by království České bylo pouhým lénem říše Německé. Tak na př. chtěl, aby odvedl do Němec desátek ze všech drahých kovů, jež byly vytěženy v dolech Kutnohorských. Bylo zřejmo, že jen nenasytná lakota vedla jej ku kroku tomu. Král Václav II. nikterak nemohl na podmínky ty a podobné přistoupiti. Nezbývalo, než sebrati vojsko a podstoupiti boj. Albrecht vtrhl do Čech až ke Kutné Hoře. Vyhýbal se však bitvě s Čechy a konečně, když měla býti přece svedena, rychle s nemalou škodou prchl ze země r. 1304.

Aby král Václav II. přiměl nepřátele své k úplnému pokoji, umínil si, že v příštím roce vypraví se do Rakous. Avšak dříve, než byly přípravy k tažení tomu vykonány, zemřel po krátké nemoci r. 1305. Bylo mu teprv 34 roky. Všecken národ oplakával a želel ztráty jeho. Král Václav II. zachoval si v národě památku nehynoucí a vděčnou. Byl moudrým hospodářem, spravedlivým zákonodárcem, vzorným panovníkem. Pražské neboli české groše dlouho připamatovávaly jeho péči o zlepšení peněžnictví a blahobytu v zemi.

VYMŘENÍ RODU PŘEMYSLOVA PO MEČI.

(1305—1306)

Po Václavovi II. stal se králem v Čechách 16letý syn jeho Václav, toho jména III. Ten počal se psáti: z Boží milosti král český, uherský a polský. Byl to jinoch zdravého těla, ztepilé postavy, dobrého srdce a výtečných darů ducha. Avšak již při prvním kroku jako vladař příliš se ukvapil.

Německý král Albrecht při předešlé výpravě do Čech se přesvědčil, že tak snadno nepokoří království Českého. Jelikož nedůvěřoval příliš vojenské moci své, odhodlal se jednati o mír s novým českým králem a vypravil za tou příčinou do Prahy posly ke dvoru královskému. Václav III. naklonil se k žádostem německého krále, nedbaje prospěchu své vlasti. V míru, který byl uzavřen, postoupil králi Albrechtovi Chebský kraj a Míšensko (část nynějšího Saska). Za to německý král slíbil, že se nebude

Kapitolní děkanství v Olomouci.
(Nynější stav.)

míchati do záležitostí uherských a polských a vystupovati v těchto zemích proti králi Václavovi III.

Nezůstalo však při jediném lehkovážném skutku. Za krátko postoupil příteli svému, Otovi Bavorskému, všechno své právo na korunu uherskou a přívržencům svým v Uhrách nařídil, aby od té doby poslušni byli Oty Bavorského.

Dne 5. října r. 1305 pojal Václav III. za manželku Violu, dceru chudého knížete Měška Těšínského.

Zlá společnost kazí dobré mravy, říkává se. Propovědění to potvrdilo se i na Václavu III. Záhy přidružili se k mladistvému králi prostopášní synkové bohatých šlechticů, kteří ho svedli s cesty pravé. Zapomněl král Václav III. na důstojnost svoji, zapomněl na všecka napomínání svého otce, zapomněl i na dobrá předsevzetí svá a přidržel se zhýralé společnosti. Hry v kostky, nestřídmé pití a toulky se mu zalíbily. Často rozmařilí společníci vylákali na něm mnohé sliby na veliké statky a zboží, jež dávali si též potvrzovati.

Minul první rok jeho vlády a nadešel výroční den úmrtí otcova. Král Václav III. v ten den odebral se na Zbraslav, kde v klášterní svatyni odpočíval otec jeho, chtěje se pomodliti u hrobu jeho. Šlechetný opat tamějšího kláštera, Konrád, užil příležitosti té, aby napomenul mladistvého krále. Důrazně mu vytýkal, že nechová se náležitě a důstojně na českého krále, ukazoval mu slovy přesvědčivými, kam zavede ho dosavadní způsob života, kam přivede i království České. Slova šlechetného opata účinkovala. Václav uznal, že chyboval, a slíbil nastoupiti zase cestu ctnosti. Skutečně také byl od té doby vážnější. Bylo zřejmo, že měl dosud srdce nezkažené a že byl by pevnou vůlí zvítězil nad zlými návyky.

Po napomenutí opata Konráda nehodlal se již zbaviti Polska tak lehko.

vážně, jako se zbavil Uher. Aspoň to mělo zůstati spojeno s královstvím Českým. Jelikož však dosavadní lehkomyslnosti Václavovy využili mnozí páni polští, zejména Vladislav Lokietek, odhodlal se Václav III. k válečnému tažení do země Polské. Požádal sněm, aby za tou příčinou nařídil všeobecnou hotovost brannou. Sněm svolil. Vojsko pak shromažďovalo se v Olomouci, kamž i král na počátku měsíce srpna r. 1306 zavítal. V domě tamějšího kapitolního děkana se zatím ubytoval, než by se vojsko shromáždilo a k tažení do Polska vypravilo. Dne 4. srpna ve velkém poledním vedru po krátkém spánku vyšel do síně, aby se ochladil. V tom přiskočil k němu neznámý vrah a náhle po třikráte ho protknul dýkou. Král Václav III. sklesl bezduch. Bídným vrahem tím byl jakýsi rytíř Konrád z Botenštejna, rodem Durynk. Zdá se, že již po delší dobu tajně sledoval českého krále, hledaje příhodné doby ku provedení hanebného skutku. Kým byl najat, nevyšlo na jevo.

Jako když smrtící blesk z čista jasna udeří a stráví nenadále dům, dvory a všecko sídlo hospodáře, v bezpečí si hovícího, tak překvapila událost ta všecken národ v Čechách i na Moravě. Český trůn byl náhle uprázdněn. **Poněvadž byl Václav III. poslední mužský potomek z rodu Přemyslova, vymřel jím rod ten po meči roku 1306.**

Po šest století řídil rod Přemyslův osudy naší vlasti. Ač mnohdy prohřešil a odcizil se svému národu, zůstane nám vždycky v milé a vděčné paměti. Byl to od pravěku **první panující náš rod.**

Český národ ocitl se pojednou v postavení, v jakém až dosud nebyl. Měl voliti si nového krále, měl zvoliti si nový rod panující.

KNIHA DRUHÁ

BOHATÝRSKÁ DOBA PRVNÍ SAMOSTATNOSTI ČESKÉ ŘÍŠE

(1306—1419)

ZMĚNY PO VYMŘENÍ RODU PŘEMYSLOVA.

(1306—1310)

Z královské rodiny Přemyslovců zůstalo jen několik paní: z pozůstalých dcer Václava II. byla Anna provdána za vévodu korutansko-tyrolského Jindřicha, mladší Elišce bylo tehdy teprve čtrnáct let. Také vdovy po obou posledních králích z rodu Přemyslova byly na živu, Alžběta, druhá manželka Václava II., rodem kněžna polská, a Viola Těšínská, manželka někdy Václava III.

Někteří měli za to, že by se mělo při volbě nového panovníka pamatovati na pozůstalé ženy z rodu Přemyslova; nejvíce přívrženců měl manžel Anny Přemyslovny Jindřich Korutanský. Tím měl český trůn zachován býti rodu Přemyslovu aspoň **po přeslici**. Jiní však tvrdili, že není potřebí těchto ohledův a že může býti zvolen za panovníka kdokoli.

Těchto sporů dovedl král Albrecht vhodně užíti ve prospěch svůj. Měl syna Rudolfa a toho nabízel stavům českým za krále. Ano, tvrdil dokonce, že není ani volby potřebí, neboť prý Čechy jsou lénem Německé říše a německý král může ustanoviti v Čechách za panovníka, koho chce. Avšak ve příčině té byl na omylu. Proto s ním nesrovnávali se čeští stavové a byli odhodláni bránili se mu, kdyby snad chtěl úmysl ten uskutečniti vojensky. Aby však předešlo se krveprolití, byli ochotni přijati Rudolfa za krále, ale nikoli tímto způsobem, nuceně, ale ze svobodné vůle své. Proto zvolili ho většinou hlasů za krále na sněmu, který konán byl v říjnu r. 1306. Vymínili si však, aby Rudolf pojal za manželku některou z pozůstalých Přemysloven.

Brzy potom přijel Rudolf s otcem svým Albrechtem do Prahy, kdež byli nadšeně uvítáni. Rudolf přijal volbu a zvolil si za manželku Alžbětu

Polskou, vdovu po Václavu II. Za několik dní potom byl s ní oddán. Vypravuje se, že byli všickni spokojeni s výsledkem volby, jen Eliška Přemyslovna hořce prý plakala, vidouc v domě otcovském panovati knížete rodu cizího. S Eliškou souhlasilo několik šlechticů, kteří Rudolfa nevolili a nechtěli ho také uznati za svého pána. Avšak král Albrecht neměl na tom dosti, že synovi svému zabezpečil trůn, vymohl ještě na českých stavech slib, aby ve případu, že by Rudolf nepozůstavil dědiců, dopřáli Českého království jeho bratřím.

Král Rudolf skutky svými i vůlí upřímnou sliboval se státi panovníkem dobrým.

Snaha Rudolfa I., aby rodu Habsburskému dostalo se časem panství nad Českou říší dědičně, zdálo se, že se uskutečňuje. Jest želeti, že se k tomu přičiňovali i mnozí Čechové sami. Ačkoliv král Rudolf měl některé ušlechtilé stránky povahové, přece obliby v národě nedovedl si získati. Mnohým Čechům se nelíbil způsob, jímž byl Čechům vnucen za krále, nejvíce však je odpuzovala od něho lakota a skoupost, dědičné to znaky rodu Habsburského. Pokud snaha jeho se odnášela k ozdravění státního hospodářství, jmenovitě korunního jmění, kteréž bylo vinou posledního Přemyslovce značně rozrušeno, zasluhuje uznání. Avšak lidu, vzpomínajícímu dosud nádhery a lesku, jimiž slynul dvůr posledních Přemyslovců, byl Rudolf svou šetrností, která často šla až do zámezí, směšným a odporným. V té době žil v Čechách šlechtic, jménem nám neznámý, který složil rýmovanou kroniku po česku, která později nazvána byla Dalimilovou, také českou nebo i boleslavskou. V této **Dalimilově kronice** čteme o králi Rudolfovi mimo jiné i tyto peprné verše:

Knězsky sě u stola jmieše,
za obyčej **kašu** vařieše,
to pro lékařstvie činieše,
že mdlého života bieše.

Nebylo Rudolfovi souzeno dlouho panovati. Jelikož dosud mnozí čeští pánové neuznávali ho za krále a nechtěli ho poslouchati, dobýval hradův a zámků jejich. Za tou příčinou vypravil se v létě r. 1307 k Horažďovicům, k městu to nejpřednějšího odpůrce svého, pana Bavora ze Strakonic. Tam však náhle a nebezpečně onemocněl a po několika dnech 4. července r. 1307 zemřel v jaře svého života, teprv 26letý. Panoval v Čechách toliko 9 měsíců a nebyl ani za krále korunován.

Dle úmluvy s králem Albrechtem učiněné měl nyní v Čechách býti králem bratr Rudolfův, Fridrich Krásný, vévoda rakouský. Moravané také hned uznali ho za panovníka, avšak v Čechách zdvihl se proti němu odpor. Stavové čeští rozhodně odvraceli se od rodu Habsburského a chtěli uznati nároky ženského příbuzenstva z rodu Přemyslova. Z té příčiny zdál se některým býti nejzpůsobilejším manžel Anny Přemyslovny, **Jindřich Korutanský**. Zavolali ho tedy do Čech a Rakušany, kteří prve přišli s Rudolfem do království, vypudili. Z toho došlo k prudkým sporům ve schůzi panstva, která konána byla v domě biskupa Jana z Dražic. Pan Tobiáš z Bechyně

velmi vřele hájil právo vévody Fridricha Rakouského. Chtěl, aby zasnouben byl s Eliškou Přemyslovnou, dosud svobodnou, a aby tak zachován byl český trůn rodu Habsburskému po meči a rodu Přemyslovu po přeslici. Protivníci jeho však nechtěli o jiném slyšeti než o Jindřichu Korutanském. Domlouvali, ano i hrozili panu Tobiáši z Bechyně pro řeč jeho. Tu hněvivě pravil pan Tobiáš: „Chcete-li naprosto míti za krále někoho domácího, jděte do Stadic, a tam mezi sedláky najdete snad některého starého strýce rodu Přemyslova. Toho si tedy přiveďte a usaďte na stolec královský!" Posměšná slova ta pohněvala pana Oldřicha z Lichtenburka tou měrou, že

Skon krále Rudolfa I. u Horažďovic.
(Původní reprodukce podle kresby E. Zillicha.)

na místě proklál mečem Tobiáše z Bechyně. Pak pronásledováni byli všickni přívrženci Fridricha Rakouského a dne 15. srpna r. 1307 zvolen za krále **Jindřich Korutanský.**

Nově zvolený král přijel ihned s manželkou do Čech a počal panovati. Brzy ukázalo se, že Čechové nedobře volili, neboť Jindřich Korutanský byl panovník úplně neschopný a nehodný dobré své choti z rodu Přemyslova i trůnu českého.

Že Čechové nepovolali za krále Fridricha Rakouského, pohněvali si nemálo otce jeho Albrechta, německého krále. Považoval za pohanu, že nebyl zvolen jeho syn. Bylo lze předvídati, že dojde z toho k válce. Král Albrecht hned pilně strojil se k tažení do Čech a Jindřich Korutanský —

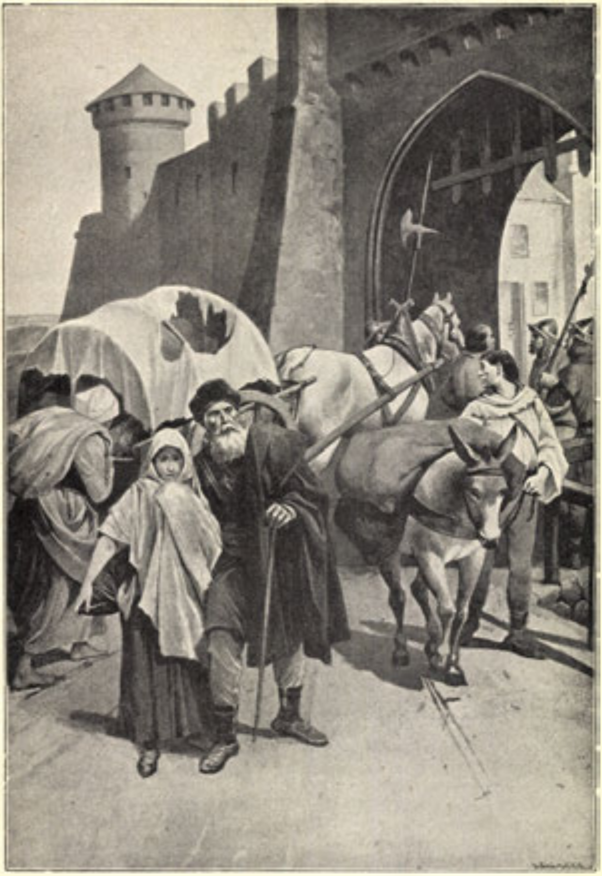
si hověl. Král Albrecht přitáhl až ke Kolínu a ke Kutné Hoře. Nebýti některých statečných pánů českých jako pana Jindřicha z Lipé a pana Jana z Vartenberka byla by snad Kutná Hora dostala se v moc nepřátel; ale tito pánové hrdinně uhájili nejen města toho, ale i všeho království, a král Albrecht byl nucen s nepořízenou odtáhnouti. Jen ve městech, která patřila Alžbětě, vdově po Rudolfovi Rakouském, zanechal posádky. Města ta byla: Hradec nad Labem, Jaroměř, Chrudim a Polička. Jelikož patřila královně, zvána byla **věnnými městy české královny.**

Německé posádky ve věnných městech byly postrachem dalekému okolí. Kam vpadly, tam loupily a krajiny pustošily. Avšak ani král Albrecht nepřestal pomýšleti na pomstu a sbíral vojsko připravuje se k tažení novému. Úmyslu svého však neuskutečnil. Byl z jara roku 1308 zavražděn synovcem svým Janem. Fridrich Krásný, vévoda rakouský, dohodl se pak s Jindřichem Korutanským po dobrém a v Čechách zavládl mír.

Král Jindřich Korutanský — jak již řečeno — nikterak nehodil se za panovníka. Měl sice některé dobré vlastnosti osobní, ale ty nestačily na dobrého panovníka. Práce se vzdaloval a jen choutkám svým hověl. Aby se všemi byl za dobře, dával každému, co kdo chtěl. Ačkoliv v Kutné Hoře nesmírně mnoho stříbra bylo těženo, zadlužoval se král víc a více. Pozbýval tím úcty a lásky v národě; nikdo se ho nebál, nikdo ho nemiloval, a bývalí jeho nejlepší přátelé ho opouštěli. V zemi nastávaly veliké zmatky, jež zejména působeny byly bohatými měšťany německými ve městech královských.

Měšťané ti domáhali se ve veřejných záležitostech týchž práv jako šlechta. Proto se proti velmožům spikli a snažili se toho dosáhnouti násilím. Tak jednou roku 1309 byli přední úředníci královští a čeští páni shromážděni v Sedleckém klášteře u Kutné Hory. Byl mezi nimi i pan Jindřich z Lipé. Němečtí měšťané z Prahy a Kutné Hory je přepadli, zajali a z násilné vazby té nepropustili jich dříve, pokud jim neslíbili, že v obecných potřebách a záležitostech zemských nic se nestane a uzavřeno nebude bez rady a svolení stavu městského. Zajatí pánové měšťanům všecko to slíbili, jen aby dostali se z vězení. Sotva však byli na svobodě, šli hned žalovat králi na měšťany. Král nevěděl si rady, má-li šlechtě či měšťanům dáti za pravdu. Neučinil raději nic. Jindřich z Lipé a jeho přátelé sebrali tedy vojsko a zmocnili se měst Pražských. Měšťané byli nesvorní a mnozí z nich sami šlechtě pomáhali. Jindřich z Lipé vymstil se na nich tím, že nejpřednější z nich vyhnal z Prahy. Pak přinutil i krále, aby se odstěhoval na Staré Město Pražské a sám ve jménu jeho ujal se vlády. Z podružného stavu toho vysvobodili však krále přátelé jeho zahraniční, vévoda bavorský a hrabě virtemberský. Sotva však byl král Jindřich na svobodě, povolal na hrad Pražský žoldnéře saské, kteří sužovali pak měšťany i šlechtu.

Konečně došlo k tomu, že počala šlechta pomýšleti, jak by přinutila Jindřicha Korutanského, aby opustil trůn a novému panovníku ustoupil. Zdá se, že nabádala je k tomu i **Eliška,** švekruše Jindřicha Korutanského, nejmladší z pozůstalých Přemysloven. Sedmnáctiletá dívka ta nesmírně milovala národ svůj i rodnou zemi. Bylo jí líto, že národ stále trpí a že země jest hubena nesvorností a neshodami, jichž příčinou jest neschopný panov-

Eliška Přemyslovna prchá v přestrojení z Prahy.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

Zajetí pánů českých v klášteře Sedleckém.
(Původní reprodukce podle kresby E. Zillicha.)

ník. Sama napomínala Konráda, opata zbraslavského a otcovského přítele, aby staral se o nějakého nového panovníka. Ten poslechnuv Elišky dohodl se se šlechtou domácí. Jindřich VII., král německý, měl býti dožádán, aby syna svého Jana dal Čechům za krále a Elišce Přemyslovně za manžela. Sám opat Konrád vypravil se do Němec, aby přednesl žádost Čechů německému králi. Jindřich VII. s počátku se zdráhal býti po vůli opatově. Avšak Konrád slovy výmluvnými líčil mu neutěšený stav země a Elišku Přemyslovnu jako miláčka národu, jako kněžnu spanilomyslnou a nejvýše hodnou, jíž rovné není na širém světě. I stala se tedy jakási předchozí úmluva, by Jan, syn králův, dán byl do Čech. Jelikož král Jindřich VII. byl z rodu Lucemburského, zván byl syn jeho **Janem Lucemburským.**

Jindřichovi Korutanskému nezůstalo tajno, co se děje za jeho zády. Ze strachu, aby nebyl zbaven trůnu, povolal ještě více cizích žoldnéřů z Korutan a z Bavor do Čech. Ti pak pod velením pánů z Aufenštejna loupili a velmi krutě trýznili lid v okolí Pražském. Je přirozeno, že nevole proti Jindřichu Korutanskému v národě českém tím jen ještě se vzmáhala.

Ale přesmutní, v pravdě strastiplní dnové nadešli z toho také ubohé Elišce Přemyslovně, neboť sestře své Anně vypadla z lásky a svak její Jindřich Korutanský dal se nenávistí k ní zavésti tak, že strojil proti ní všeliké úklady. Čím byla Eliška spanilejší, čím mysli vyšší, něžnější a mravův ušlechtilejších, čím vůle pevnější, rozhodnější, tím více ji lid miloval, což králi bylo proti mysli. Aby ji konečně odstranil, chtěl ji provdati za jaké-

hosi pána z Bergova. Eliška však se zpečovala a k sňatku nepřivolila. Bylo proto ještě hůře, ano neslušně s ní nakládáno. Chována byla v podruží a konečně měla býti i uvězněna. Avšak dověděl se o tom v čas pan Jan z Vartenberka. Ten spěšně dne 28. května r. 1310 vyvedl Elišku, přestrojenou za chudou ženu, z Prahy. Dovezl ji pak do Nymburka, kde tamější měšťané laskavě uvítali nejmladšího a posledního potomka rodu Přemyslova a opatrovali pronásledovanou kněžici jak jen mohli pečlivě, neboť měli na paměti veliká dobrodiní, jež jim prokázal kdysi otec její, Václav II.

Čeští páni zmocnili se hned potom opět Pražských měst a vyhnali odtud všecky žoldnéře královy. Hradu však zmocniti se nemohli. Pod hradem strhla se krvavá bitva, v níž zajat byl Jindřich z Aufenštejna, náčelník cizího vojska. Čeští páni svolali pak do Prahy sněm a také Elišku přivedli sem z Nymburka dne 29. června 1310. Na to již veřejně a slavně vypravili veliké poselství jménem vší země, duchovenstva, šlechty i stavu městského do Frankfurtu nad Mohanem, kdež se té doby německý král Jindřich VII. zdržoval. Poslové ti měli žádati krále, aby splnil, co soukromě slíbil již Konrádovi, opatu zbraslavskému, a dal syna svého Jana Čechům za krále a Elišce Přemyslovně za manžela.

Stalo se tak. Poslové s radostí vrátili se do Čech. Hned v několika dnech pak Pražané Elišku nádherně a skvostně vypravili a ve slavném průvodu četná šlechta česká ji doprovodila do Špýru. Tu německý král Jindřich VII. uvítal ji slovy: „Vítej nám, královské dítě, z Čech! Dosud jsi byla sirotkem, nyní jsi mou dcerou a já tvým otcem. Tu, hle, jest jediný můj syn, Jan, budoucí tvůj manžel. Zapomeň již na všecka příkoří, jež jsi trpěla doma, a vesel se s námi!" Královna německá hlasitě a veřejně chválila, jak jest Eliška spanilá.

Dne 31. srpna 1310 králův syn Jan, jenž byl nad věk svůj urostlý a statný, za přítomnosti knížat a jiných vzácných osob stavu světského i duchovního kleče přijal z ruky otcovy Čechy s příslušnými zeměmi v léno. Na korouhvích v průvodu Janově viděti bylo bílého lva českého. Ještě téhož dne posvěcen byl též církevně sňatek nového krále českého a Elišky Přemyslovny.

Po slavnostech těch vydal se Jindřich VII. do Italie, aby se dal korunovati na císaře římského, a syna svého Jana vypravil s vojskem do Čech, aby dobyl sobě trůnu na Jindřichovi Korutanském.

Král Jindřich zatím zle hospodařil žoldnéřstvem svým, jehož řádění namnoze docházelo i následování od německého měšťanstva v Čechách.

Král Jan však sotva do země přišel, po krátkém obležení zmocnil se Prahy pomocí přátel ve městě dne 3. prosince r. 1310. Vojsko nového krále neloupilo a nedrancovalo; jen některé domy horlivých přívrženců Jindřicha Korutanského byly vojsku dány na pospas. Do Čech — tak se zdálo — zavítal zase klid a mír.

Jindřich Korutanský s manželkou svou Annou a svými věrnými v několika dnech tajně opustil Prahu i Čechy na vždy.

KRÁL HRDINA.
(1310—1346)

Král Jan brzy po příchodu svém do Prahy svolal české stavy k sněmování. Tu přijal od nich přísahu věrnosti a vydal jim i všem Čechům list, jímž stvrzoval jim všecka práva. Tak zejména slíbil nesvolávati vojska, leč bude-li ho potřebí k obraně hranic zemských, nevybírati berní bez svolení sněmovního a nedávati cizincům ani úřadů zemských ani hradů a statkův korunních. Také sliboval, že nedopustí, aby cizinci měli neb kupovali neb jinak nabývali v zemi statků. Dne 7. února r. 1311 byl s manželkou svou Eliškou slavně korunován. Bylo všude veselí, byl ples a jásot, hlaholily zpěvy, zvučela hudba. Po dlouhém čase oddal se lid zase radovánkám. Pak vypravil se král Jan na Moravu, aby podobně ujal se tam panství. Též nazval se králem polským, čímž ukázal, že nehodlá vzdáti se nároků na království to, jež kdysi otci manželky jeho, Václavovi II. náleželo.

Jelikož král Jan byl příliš mlád, nemohl vládnouti zcela samostatně. Arcibiskup Mohučský Petr jakož i několik pánů z Němec byli mu při vládě nápomocni. Proti tomu čeští páni té doby ničeho nenamítali. Když však náhle zemřel v Italii roku 1313 otec Janův, Jindřich VII., král německý, a Jan z Lucemburka odjel do Němec k volbě nového vladaře, nelíbilo se českým pánům, že nad nimi panují cizí rádcové královi. Proto když se roku 1315 Jan Lucemburský vrátil z Němec, vynutili na něm čeští a moravští páni, aby cizí rádce propustil. Král Jan byl nucen nejen tak učiniti, ale i ustanoviti vedle sebe dva muže ze šlechty domácí za plnomocné vladaře. Byli to: v Čechách pan Jindřich z Lipé a na Moravě pan Jan z Vartenberka. Bylo by bývalo tak dobře, avšak pan Jindřich z Lipé zneužíval postavení svého. Z korunních důchodů počal se obohacovati a žil v přepychu a nádheře, kdežto dvůr královský počal na všem trpěti nouzi.

Králi Janovi se to nelíbilo, těžce snášela i chování Jindřicha z Lipé královna Eliška, jíž urážel nedůstojným způsobem. Libovůle Jindřicha z Lipé dostoupila takového stupně, že králi Janovi nezbývalo, než ho zajmouti a uvězniti r. 1315. Jelikož však Jindřich z Lipé jako správce důchodů královských nezapomínával také na ostatní panstvo, vypukla v zemi válka, která za rok (1316) skončila se smírem. Králi měly býti vráceny korunní statky, jež šlechta neprávem si osvojila, a Jindřich z Lipé byl propuštěn ze zajetí.

Zatím v Němcích vypukly značné spory a schylovalo se k válce. Byli tam totiž r. 1314 zvoleni dva králové: Ludvík Bavorský a Fridrich Rakouský. Ten i onen měl mocné přátele. Král Jan přál prvnímu, a proto ho Ludvík, když mu bylo nejhůře, volal na pomoc. Král Jan žádosti té vyhověl. Dříve však, než se do Němec vypravil, obdařena byla dne 16. máje r. 1316 rodina královská synem, který byl dne 30. máje za přítomnosti královského dvora a nesčíslného lidu pokřtěn v kostele sv. Víta na jméno **Václav**. Byl to týž Václav, jenž později při biřmování přijal jméno **Karel** a jako **Karel IV.** proslavil se po všecky věky.

Pak král Jan odevzdav vládu manželce své Elišce vydal se do Němec. V nepřítomnosti královĕ vzbouřil se proti Elišce Jindřich z Lipé se svými

přáteli a královna s dětmi svými byla nucena prchnouti na hrad Loketský. Odtud poslala posly k svému manželovi do Němec prosíc ho, aby přijel do Čech a učinil pořádek. Král Jan přišel s vojskem sebraným v cizině. Mnozí pánové čeští radili mu, aby cizí žoldnéře propustil, že mu raději pomohou sami. Král však neuposlechl rady té, ale počal pleniti v zemi statky svých protivníků mezi panstvem. Cizí žoldnéři tak necitelně si počínali, že po-

Křest Karla I. (IV.)
(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

dobalo se, jakoby měla býti všecka země vyhubena a jakoby vracely se nešťastné doby, kdy v Čechách řádili Braniboři.

Nebylo na tom dosti, že válčeno bylo za příčinou vnitřních poměrů v zemi České, ale záhy nabyla válka ta rázu zcela jiného. Poněvadž král Jan ve sporech v říši Německé stranil Ludvíkovi Bavorskému, česká šlechta, proti panovníkovi svému povstalá, hleděla spojiti se zase s Fridrichem Rakouským. Tím vlastně bylo v Čechách bojováno o císařství římské, a země byla pleněna, lid ochuzován pro spory cizí.

Konečně došlo r. 1318 na sněmě v Domažlicích ke smíru. Odbojným pánům ponechány byly korunní statky a hrady a král slíbil, že nebude do země voditi již vojska cizího a že za nejvyšší úředníky a rádce své bude voliti jen pány ze šlechty domácí. Pan Jindřich z Lipé ustanoven byl opět správcem královských měst neboli podkomořím.

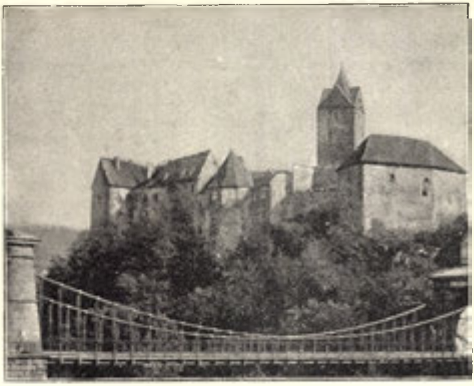
Čechové se v králi Janovi velice zklamali. Domnívali se, že časem, ač rodem cizinec, přivykne nové vlasti a zamiluje si utěšenou zemi Českou. Avšak nestalo se tak. Jan Lucemburský ukázal se nad to býti náchylen i k marnotratnému životu rytířskému. Šlechta, která s ním prve bojovala, počala hověti této nepěkné vlastnosti jeho, a to proto, že krále tak odvracela od povinností jeho vladařských a mohla z toho kořistiti sama. Ano, pánové ti snažili se i odvrátiti ho od manželky Elišky, namlouvajíce mu, že jest nehodno muže řiditi se radou ženskou. Bývalí tito nepřátelé Janovi stali se mu nejdůvěrnějšími přáteli. Král s nimi hodoval, hýřil a záhy oblíbil si způsob života, který se stal obecným pohoršením. Všecken ten nespořádaný život ve zlé společnosti vyžadoval ovšem také i značného nákladu. Král Jan rozhazoval jmění a statky korunní s lehkomyslností neslýchanou. Praví se, že prý chtěl i všecku zemi Českou prodati aneb aspoň vyměniti za úrodné nivy Porýnské, jež se mu mnohem lépe líbily než Čechy.

Královně Elišce ovšem nikterak nelíbil se způsob života jejího manžela. Všemožně bránila se všelikému kupčení se zemí Českou, jíž povždy tak vřele milovala. Zlí společníci namluvili králi, že ho chce manželka jeho zbaviti trůnu a prohlásiti na místě něho tříletého Václava (později Karla) za krále. Jan klevetám těm uvěřil a hned jel s družinou na hrad Loketský, kde dosud královna s dětmi přebývala. Tu zmocnil se hradu a dal královnu odvézti na Mělník, děti pak ponechal na hradě Loketském. Při tom tak krutě si počínal, že Václava, nejstaršího synáčka svého, pachole teprv tříleté, dal chovati s chůvami po dva měsíce v jakési temné komůrce, v níž téměř ani světla nebylo.

Počínání královo způsobilo značnou nevoli v zemi, zvláště mezi měšťany.

Staroměstští spojili a smluvili se s těmi pány, kteří nesouhlasili s nehodným způsobem života králova a v nichž dosud neutuchla poslední jiskra lásky k vlasti a národu. Ti pozvali královnu Elišku do Prahy jsouce odhodláni chrániti jí před dalším pronásledováním. Král, sotva že o tom se dověděl, hned pospíšil do Prahy. Nepřišel jako panovník, ale jako nepřítel s vojskem a zahájil domácí válku. Prahy hájil statečný pan Vilém Zajíc z Valdeka, „zajíc se lvím srdcem", jak o něm říkáno. Konečně domácí válka ta skončena mírem, uzavřeným dne 18. července r. 1319, a král s královnou se smířili.

Bohužel, že brzy potom zemřel nejvěrnější přítel královny Elišky a největší nepřítel vyděračného Jindřicha z Lipé, pan Vilém z Valdeka. Mír mezi královskými manžely dlouho netrval, neboť král Jan neustal ve svém hýřivém a dobrodružném životě. Nejraději zdržoval se pak mimo království, nestaraje se o povinnosti své panovnické. Na návrat jeho do Prahy se však Čechové nikdy netěšívali. Přijíždíval, jen když potřeboval peněz na

Hrad Loket. (Nynější stav.)

své radovánky. Země Česká tím nemálo trpěla, třeba i král její za hranicemi výboji a rytířským, nádherným živobytím stával se proslulým. —

Přes hluboký tento úpadek vnitřní, zaviněný zhýralostí dobrodružného krále, rozšířily se však meze říše České za panování Janova znamenitě. Bylť z nejznamenitějších válečníků své doby a miloval kruté řemeslo válečné náruživě. Tázával se vždy jen, kde se bojuje, nikoli, proč se bojuje. Válka byla mu ne prostředkem, nýbrž účelem. Nešťastná ta náklonnost svedla krále Jana i do bojů v zemích namnoze odlehlých a vzdálených, ale zpravidla provázelo zbraně jeho štěstí hodné podivu, až se po tehdejší Evropě ujalo pořekadlo, že bez Boha a krále českého nesvede se v boji ničeho.

První jeho výboj byl v Horní Lužici, někdejší državě české, v níž tehdy panovali markrabata braniborští. Král Jan užil smrti markraběte Valdemara k tomu, aby se zmocnil alespoň oné její části, v níž leží město Budišín. Jiný zisk kynul králi Janovi z tehdejších domácích rozepří v Německu. Hlavně pomoci Janově děkoval Ludvík Bavorský za veliké své vítězství u Mühldorfu v Bavořích, kde sok jeho Fridrich Rakouský upadl v zajetí. Z vděčnosti za pomoc tak vydatnou dal Ludvík králi Janovi zástavou Chebsko, které odtud až na naše dny trvá při Čechách.

Jak už pověděno výše, psal se Jan Lucemburský hned od svého na trůnu vstoupení nejen králem českým, ale i polským. Než drahná uplynula řada let, nežli se dostal král Jan k tomu, aby se pokusil ve skutek uvésti nároky svoje na Polsko, v němž od vymření Přemyslovců panoval Piastovec Vladislav, řečený Lokietek, nejmocnější druhdy protivník Václava II.

Hrad Mělník. (Nynější stav.)

Roku 1327 vypravil se vojensky král Jan na Polsko; vrtkavost a nestálost jeho byla sice příčinou, že výpravy té nedokončil a tudíž také celé Polské říše nedobyl, přece však nezůstalo tažení to bez prospěchu, neboť některá knížata slezská uznala Jana za svého vrchního lenního pána. Takový byl počátek panství českého nad Slezskem, jehož i zbytek přivtělen ke koruně České za Janova syna a nástupce Karla. — Za nedlouho potom (r. 1329) nabyl král Jan ostatku Horní Lužice s městem Zhořelcem, a to u příležitosti válečné výpravy, kterou po příkladě Přemysla Otakara II. podnikl na pokřestění Litvanů, dosud z velké části pohanských.

Za ne celá dvě léta zavedla touha po dobrodružstvích zhýralého, ale hrdinného krále českého až do slunné Italie. V Lombardii bohatá a hrdá města v nepřetržitých mezi sebou trvala rozepřích a svádách, až konečně jedna strana pozvala si krále Jana za svého signora, to jest pána, by přišel mezi nimi zavést pořádek. Král český ochotně uposlechl tohoto pozvání a, překonav své protivníky, zřídil si dosti značné panství v hořejší Italii, jehož jádrem byla Lombardie. Ale lehce nabyl, lehce i pozbyl. Panství Janovo v těchto končinách bylo by se mohlo udržeti jen značnou mocí vojenskou a za stálé jeho osobní přítomnosti. Toho však nebylo, a panství české záhy vrtkavé Vlachy omrzelo, Jana v brzce opouštěli i mnozí z těch, kdož ho do Italie volali, a tak se také panství krále českého rozpadlo již velice záhy.

Kdo stojí o cizí, přichází o své, říkává se. Král Jan nepřišel sice o Čechy, ale pozbyl úplně lásky národu. Jeho výboje a hlučné radovánky při dvoře pařížském stály Čechy mnoho peněz. Konečně král Jan, aby mohl sehnati ještě více prostředků hmotných, neváhal kupčiti i se správou země. Za své nepřítomnosti dával totiž Čechy spravovati tomu, kdo mohl mu na-

jednou dáti největší sumu peněz. Nájemce takový jakožto králův náměstek vydíral pak peníze ty na obyvatelstvu domácím. Zpravidla býval jím pan Jindřich z Lipé nebo některý syn jeho, po případě aspoň někdo z jeho přátel. Podobně bývalo též na Moravě jakož i v zemích nově nabytých.

Když král vydal se z peněz takto získaných, přijel do Čech pro jiné. A tu teprv nastalo nové vydírání na obyvatelstvu. Kde bylo mu jen možno, všude hleděl naplniti měšec svůj. Korunní statky zastavoval, jmění církevní zabavoval, prodával — slovem, neváhal uchopiti se ve příčině té prostředku žádného.

Ani na Židy při tom nezapomínal. Za odměnu dovolil jim zase lichvařiti. Nejhorší bylo, že také často měníval minci. Nová mince bývala ovšem vždy menší hodnoty, než za kterou bývala vydávána, čímž obyvatelstvo nemálo bylo ochuzováno.

Královna Eliška, která povždy milovala národ svůj, s bolestí patřila na hospodářství to a na počínání královo. Všemožně se snažila odvrátiti ho od živobytí takového a roznítiti v něm lásku k milované zemi a lidu. Avšak všecko úsilí její bylo marno. Zejména ti páni, kteří z nehospodářství králova těžili a se obohacovali, zanevřeli na hodnou Elišku. Před králem pak všelijak ji pomlouvali, aby hněv jeho proti ní vznítili, což se jim podařilo. Král zanevřel na manželku tak, že nebyla jista ani životem. Konečně byla nucena i prchnouti do Bavor. Králevic Václav byl tehdy sedmiletý. Král dal ho odvézti do Paříže, aby tam byl vychován. Daleko od vlasti, daleko od matky měl prožíti jaro života svého. Ve Francouzích nabyl Václav, později Karel řečený, znamenitého vzdělání, ale jazyk český zapomněl téměř docela, nemaje při dvoře pařížském, s kým by v něm mluvil. Proto po letech, když se zase do Čech vrátil, byl nucen učiti se mu znovu jako kterémukoliv cizímu.

Král nemaje naposled, odkud již peněz bráti, vyhledal si nový pramen. Svatá země zas už úpěla v moci nevěřících. Král Jan, jehož hrdinství bylo všude známo, slíbil papeži Janovi XXII., že ji osvobodí, což papeže potěšilo. Jelikož však král Jan neměl na výpravu tu peněz, svolil papež, aby po tři léta k účelu tomu vybíral desátek ze všech příjmů duchovenstva ve svých zemích. A to bylo králi vhod. Nevybíral však desátek ten po tři léta, ale všecken najednou dal si složiti. Avšak peníze ty utratil a do sv. země se nevypravil. To bylo špatné jednání, papežský dvůr však nestíhal ho za svatokrádežné sáhnutí na peníze církevní, neboť sám byl tehdy ve značném úpadku.

Konečně nebylo odkud bráti, všecko bylo již zastaveno, takže králi Janovi nenáleželo v Čechách již nic. I Pražský hrad byl zastaven. Nad to pak ještě shořel a zůstal v ssutinách. V zástavu dána byla i koruna a všecky korunovační klenoty. Památná česká koruna byla způsobem tím bohužel zašantročena navždy. Když král přišel do Čech pro peníze, neměl ani vlastního domu, v němž by bydlel. Na Starém Městě Pražském, v ulici Štupartské, dosud stojí dům, v němž bydlíval. „U Štupartů" se tam říká.

Nehospodářství královo mělo ještě smutnější následky. Jelikož bylo všecko zabaveno, i nad krajskými hrady vládli věřitelé, nemělo také úřed-

Pečeť krále Jana Lucemburského.

nictvo výživy. Proto zanedbávalo své povinnosti. Nebylo pak pořádku, nebylo spravedlnosti. Dobře se vedlo mocným, slabí, chudí a opuštění byli však utiskováni. Nebylo kázně, nebylo bázně. Po požehnané vlasti naší proháněly se roty loupeživé a obracely ji v poušť. Smutno bylo v Čechách, ve všem jevil se úpadek. Královna Eliška hořem a žalem sklíčená zemřela r. 1330, jsouc od manžela svého úplně opuštěna. Bída, nouze a úpadek neskonalý rozhostil se po žírné jindy vlasti naší. V temnotě té však nenadále zjevila se hvězda slibující dny lepší, utěšenější. Král Jan, aby po vůli mohl toulati se po cizině, vypravil totiž r. 1333 do Čech nejstaršího syna svého Václava, jehož Francouzové zvali **Karlem.** Ustanovil ho svým zástupcem v Čechách a na Moravě s titulem markraběte moravského. Byl již svrchovaný čas.

KRÁTKÝ SEN SAMOSTATNOSTI SLOVENSKA.

V době, když za vlády Jana Lucemburského bylo v Čechách a ostatních jeho zemích tak smutno, prožívalo Slovensko na začátku jeho vlády chvíle oddechu a snilo na krátký čas luzný sen samostatnosti. Bylo to od r. 1031, kdy bylo připojeno ke království Uherskému, ponejprv a až do našich let naposledy. Slováci za tu krásnou dobu vděčili **Matouši Čákovi Trenčanskému,** potomku starého šlechtického rodu, jenž maje na Slovensku rozsáhlé statky, se poslovenštil. Za posledních let vlády uherských králů z rodu Arpádova vedl si téměř samostatně jako jiní uherští velmožové. Po vymření Arpádovců založil si rozsáhlé panství na Slovensku. V rozbrojích o uprázdněný trůn uherský hlásil se k oněm velmožům, kteří

si přáli za krále Václava II. Když vypraveno bylo do Prahy poselstvo žádat Václava II., aby přijal uherskou korunu, byl Matouš Čák mezi posly. I později vydatně podporoval Přemyslovce, zvláště když mu Václav II. odevzdal bývalý královský hrad v Trenčíně v dědičné držení. Zdi hradu dosud svědčí o jeho bývalé velkoleposti a tvrdosti.

Matouš Čák jsa těkavý a nestálý, odklonil se od Přemyslovců a r. 1303 přidal se ke straně jejich protivníka, Karla Roberta, neapolského prince

Hrad Trenčín.

z rodu Anjou, podporovaného papežem. Učinil tak za darování mnohých hradů a výsad. Když vymřel rod Přemyslův, byl Karel Robert zbaven sice soka, avšak panství jeho nad Uhrami dlouho bylo toliko jen dle jména. Zvláště Matouš Čák počínal si zcela samostatně. Psal se sice županem trenčanským a nitranským, ve skutečnosti však ovládal celé Slovensko až daleko na východ a spravoval je dobře.

Za necelá dvě léta zavedla touha po dobrodružstvích zhýralého, ale no do církevní klatby, přestal Matouš Čák uznávati Karla Roberta i dle jména a stal se panovníkem zcela neodvislým, o čemž svědčí na př., že dal raziti vlastní svoji minci. Nepokojný ten muž podnikal i loupežné výpravy na Moravu, ale byv od krále Jana Lucemburského zkrušen bitvou u Holíče 1315 vydal mu zpět pohraničné hrady, kterých se byl zmocnil. Za to proti Karlu Robertovi, který proti němu podnikl dvě výpravy, obhájil se vítězně a zachoval Slovensku samostanost až do své smrti r. 1318. Neštěstím pro Slovensko bylo, že Matouš Čák Trenčanský, který podnes ještě žije v paměti svého lidu, nezanechal syna, který by se byl mohl státi dědicem veliké jeho moci. A tak byl sen o samostatnosti Slovenska jen krátký. Po smrti Matoušově bylo Slovensko ponenáhlu zas připojeno k Uhrám. Karel Robert i dále zaváděl německé osadníky na Slovensko. Založil pro ně jmenovitě báňské a mincovní město Kremnici, která se záhy pro Uhry stala tím, čím pro Čechy byla Kutná Hora.

OTEC VLASTI.

VLADAŘSTVÍ KARLOVO.

(1333—1346)

Dne 30. října r. 1333 přišel do kláštera Zbraslavského jinoch, vyhledávaje hrob nešťastné královny Elišky. Byl to sedmnáctiletý královic Václav neboli Karel. Přišel tam pomodlit se u hrobu matky své po desítiletém pobytu za hranicemi. Pak teprv jel do Prahy, aby na místě otce svého vladařil v zemi rodné. Všecken lid vítal ho radostně, všecken národ těšil se, že s ním zavítaly lepší dny do zubožené vlasti.

Smutné, přesmutné poměry nalezl královic v Čechách. Sám o tom slovy bolnými, dojímavými vypravuje: „Přišel jsem do Čech, nenašel jsem ani otce ni matky, ani bratří a sester, aniž koho známého. I česky mluviti jsem zapomněl, a teprv později přiučil jsem se zase jazyku mateřskému. Království našel jsem tak zubožené, že nebylo v něm ani hradu ani statku nezabaveného. Většina českých pánů dopouštěla se násilí z hrabivosti a pychu, neznala ani bázně ani kázně před králem. Statky královské byly pobrány a rozdány. Slavný někdy Otakarův hrad v Praze byl v ssutinách a mně bylo přebývati ve městě jako měšťanu."

Markrabí Karel byl jinoch, jehož nadšeným srdcem hýbaly zcela jiné touhy a přání než bylo při otci jeho. Láska k vlasti a péče o dobro lidu, toto vzácné dědictví po milované matce, byly mu vůdčí hvězdou. Obnoviti moc a vážnost království, vyplatiti hrady zastavené, zlepšiti soudnictví a postarati se o lepší spravedlnost v zemi, odstraniti zlořády veřejného lupičství — to měl především na zřeteli, o to usiloval. Hned první jeho pokusy v tomto směru setkávaly se se zdarem podivuhodným. Snahy ty nebyly ovšem vhod pánům, kteří libovali si v bezvládí a z něho kořistili. Avšak lid radostně vzhlédal k mladému markraběti, propůjčuje se mu ochotně ke všemu dobrému.

Upřímné snahy nadšeného Karla nedošly však přece splnění žádoucího. Ti pánové čeští, jimž vydírati a ochuzovati lid královic zabránil, vyhledali si cestu, aby byl odstraněn. Namluvili králi Janovi, že prý ho chce vypuditi a sám na trůn dosednouti. Lehkověrný král více věřil řečem lichotníků nežli svému synovi. Zbavil Karla vladařství a ponechal mu jen titul mark-

Smrt krále Jana Lucemburského v bitvě u Kresčaku, dne 26. srpna 1346.

(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

rabský. Karel trpce a mlčky snášeje tuto křivdu, odešel z Čech do Tyrol. Král Jan v době té toulal se po daleké Litvě, aby prý obracel tam pohany na víru. Na výpravě té onemocněl na oči, načež nedostatečným léčením oslepl. V Čechách však prý ho žádný nelitoval. Lid obecný docela viděl v příhodě té trestající prst Boží za to, že král vydíral v zemi peníze, olupoval poklady církevní a kostelní a že zbavil syna svého správy zemské.

Karel IV. u hrobu své matky v klášteře Zbraslavském.
(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

Krále Jana velice mrzelo, že si ho lid neváží. Proto vrátil se z potulek svých na čas do Čech. Dlouho se však v zemi nezdržel, ale odjel zase do Lucemburska. Správu země pronajal synovi někdy pana Jindřicha z Lipé.

Když lid se počal bouřiti, přijel r. 1338 do Čech markrabí Karel a znovu najal království od otce sám. Byl však zcela jiným nájemcem než páni z Lipé nebo kdo jiný. Nevydíral lidu a nehospodařil pro sebe, ale z přebytků zveleboval znuzelou a zbědovanou vlast. Král Jan konečně uznal dobré vlastnosti syna svého. Když se r. 1341 vrátil do Čech, ujednáno bylo na

sněmu, aby Karel byl ustanoven budoucím nástupcem v království Českém po Janovi.

Arnošt z Pardubic.
(V kameni tesané poprsí v chrámě Svatovitském.)

Karel podporoval sice otce svého v záležitostech zahraničních jako upřímný syn, avšak povždy býval při tom pečliv blaha království Českého. Když r. 1344 dlel s otcem svým u dvoru papežského, užil příležitosti té ke znamenitému prospěchu vlasti své. Po čem toužili nejznamenitější z knížat českého národu po staletí marně, toho podařilo se mu dosáhnouti. Pokusil se totiž vymaniti Čechy z područí arcibiskupství Mohučského tím, aby bylo Pražské biskupství povýšeno na arcibiskupství. O čem s neúspěchem pracovali jeho předchůdcové, povedlo se mu nad očekávání rychle. Papežem byl tehdy někdejší Karlův vychovatel v Paříži Petr Roger, jenž povolán byv na stolec sv. Petra, přijal jméno Klimenta VI. Dávných svých přátelských s ním svazků dovedl Karel vhodně využitkovati ve prospěch církevní samostatnosti království Českého.

Dne 30. dubna 1344 vydal papež slavný veřejný list t. zv. bullu, jíž Pražské biskupství vyjímá z područí arcibiskupství Mohučského a povyšuje je na **arcibiskupství**. Spolu bylo tu ustanoveno, aby novému arcibiskupství Pražskému bylo podřízeno biskupství Olomoucké a Litomyšlské, které se mělo teprv zříditi. Až do té doby měl právo českého krále korunovati arcibiskup mohučský. I to bylo přeneseno na arcibiskupa pražského a to jinou bullou, vydanou dne 5. května téhož roku.

V Čechách byl v době té biskupem nezapomenutelný **Arnošt z Pardubic**, který se tudíž stal prvním českým arcibiskupem. Byl to muž vysokého vzrostu, krásné postavy a ušlechtilých obyčejů. Znamenitými vlastnostmi ducha a vědomostmi rovnal se nejpřednějším mužům věku svého, mravy, povahou a mnohostrannou způsobilostí nad jiné pak vynikal. Povýšení to oslaveno bylo v Praze velikou slavností. Tím památnější byla oslava ta, že téhož dne, 21. listopadu r. 1344, položen byl základní kámen ku stavbě arcibiskupského kostela sv. Víta. V nádheře oslňující jal se Karel památný velechrám přestavovati ve slohu gotickém, v jakém zbudovány toho času mnohé velkolepé kostely v severní Francii. K vyvedení stavby té povolal Karel z Francie znamenitého mistra ve stavitelství, Matyáše z Arrasu. Tomuto nepodařilo se však stavby dokončiti, neboť po 8 letech zemřel. Jiní

mistři pokračovali po jeho smrti v památné té stavbě; nad jiné vynikl mezi nimi Petr Parléř, jenž byl po matce rodu polského.

Král Jan, ač byl slep, neměl ještě stání. Když r. 1346 roznítila se mezi králi francouzským a anglickým válka, spěchal na bojiště ku pomoci příbuznému svému, králi francouzskému. Hrdinně bojoval, hrdinně i skonal v bitvě u Kresčaku (Crescy). Ač byla bitva ztracena, neutíkal z bojiště, ale s památnými slovy: „Toho bohdá nebude, aby český král z boje utíkal!", vrhl se raději smrti v náruč. Stalo se to dne 26. srpna r. 1346. Korunní princ anglický Eduard, jehož hlavní zásluhou bylo vítězství, uctil hrdinství padlého slepého protivníka tím, že za svůj přijal jeho znak (tři pštrosí péra) i heslo. Také Karel bojoval mezi rytířstvem francouzským hrdinně u Kresčak, kde byl i raněn. Ještě před smrtí dočkal se král Jan toho, že byl markrabí Karel zvolen za panovníka německého. Většina kurfirstů německých nasycena jsouc svárův o korunu císařskou, sešla se roku 1346 ve městě Remse a tam volbu tu provedla. Byl tedy po smrti Janově Karel nejen králem českým, ale i německým. Jako český král byl zván Karlem I., jako císař Karlem IV. Je to první král český, který byl spolu králem, později i císařem římsko-německým.

POŽEHNANÁ DOBA ČESKÉHO STÁTU.

(1346—1378)

Nejkrásnější a nejpožehnanější dobou v dějinách českých jest panování Karla I. Od dvou set let nezasedl již na staroslavný stolec Přemyslovců panovník, který by tak vroucně byl miloval zemi Českou a rodný náš jazyk jako on. Hrd byl povždy na to, že jest potomkem starého rodu Přemyslova, a vyšší touhy neznal, než prospěti vlasti své a zvelebiti ji.

Dne 2. září r. 1347 oděla se Praha v roucho slavnostní. Vzácní hosté z dálných končin se do ní sjeli a veliké hody připravovány byly na velikém tržišti blíže sv. Havla. S úsvitem dne všecken lid hrnul se ke chrámu sv. Víta na hrad Pražský. Každý chtěl býti přítomen slavné korunovaci Karla I. a jeho manželky, královny Blanky. Jelikož král Jan korunu královskou někde zastavil, dal Karel zhotoviti korunu novou i žezlo a prsten ze zlata a vše to drahými kameny ozdobiti. Aby snad v budoucnosti někdy nemohly býti korunovační klenoty ty zase zašantročeny, věnoval je sv. Václavu. Koruna královská měla stále býti na hlavě sv. Václava v kostele sv. Víta a vzata odtud jen v den korunování, aneb při jiné slavnosti. Odtud nazvána byla **korunou svatováclavskou.** První jí byl korunován Karel a po něm králové čeští.

Památná slavnost korunovační byla konána dle nového řádu korunovačního, kterýž řád až na některé změny, byl zachováván i v časech potomních. Nejvýznamnější část korunovace byla ta, když arcibiskup, obrácen jsa ku králi, se tázal: „Chceš-li svatou víru držeti a skutky spravedli-

vými chovati?" Odpověděl král: „Chci!" Arcibiskup tázal se dále: „Chceš-li království to, od Boha tobě propůjčené, podle spravedlnosti otců tvých chrániti a brániti?" Povýšeným hlasem odpověděl král: „Slibuji slavně, že tak učiním, jako že mne Bůh silou svojí posilňovati a moji věrní svou po-

Karel I. (IV.)
(Podle kamenného poprsí v chrámu Svatovítském v Praze.)

mocí přispívati budou!" Na to obrátil se arcibiskup k lidu, řka: „Chcete-li knížete Karla za hlavu svou a za krále svého uznati a jeho poslušni býti?" Zvolal všechen lid i šlechta: „Rádi, rádi, rádi!" Pak byl korunován a po něm i královna.

Hned po korunovaci vydal král českým i moravským stavům potvrzení na svobody a práva země.

Královna Blanka dlouho netěšila se po boku Karlově, neboť dne 1. srpna r. 1348 zemřela. Král po některém čase pojal za manželku Annu Falckou.

Ač hned na počátku své samostatnosti byl Karel na mnohých stranách zaměstnán záležitostmi panovnickými, přece všecko zření obrátil ku povznesení království Českého. Sám o sobě pravil, že obzvláštní láskou lne ku království Českému a že nepokládá za práci, ale za odpočinek, může-li přemýšleti o okrášlení a povýšení království tohoto. Nejvíce pak pamatoval na Prahu, již nazval **sídlem a hlavou království.**

R. 1348 svolal do Prahy společný sněm ze všech zemí koruny České neboli sněm generální. Sněmování to přineslo národu našemu mnoho dobrého a prospěšného. Tak působením sněmu toho vydal Karel dne 7. dubna r. 1348 čtrnáct listin vysoce důležitých. Ve třinácti z nich urovnávají se poměry království Českého k říši Německé a poměry mezi Čechami, Moravou a ostatními korunními zeměmi. Nejpamátnější jest listina čtrnáctá. Tou založeny jsou **vysoké školy neboli universita Pražská.** Byltʼ Karel nevšedním přítelem věd i umění, neboť za pobytu svého v Paříži naučil se je milovati. Jakmile se vrátil do Čech, umínil si, že zřídí v Praze podobné školy vysoké, jaké měla Paříž. Požádal o svolení k tomu papeže Klimenta VI., který vyhověl přání Karlovu a vydal dne 26. ledna roku 1347 bullu, jíž svoluje, že může býti v Praze založeno vysoké učení o čtyřech učebních odděleních neboli fakultách. Když Karel dostal bullu tu, vydal jmenovanou zakládací listinu university. Praví v ní, že vysoké školy v Praze zakládá **především na prospěch království Českého** tak, aby obyvatelé jeho, kteří po ovoci dobrých umění lační, **nemusili o cizí almužnu žebrati, ale aby v království svém měli stůl připravený.** Za první profesory na vysoké školy ty byli povoláni především vynikající učenci domácí a pokud těch nebylo, slovutní mužové z národů jiných.

V Praze nastal čilý ruch. Nejen z Čech a Moravy, ale z celé střední Evropy hrnuli se mladí i dospělí, ba i nejeden stařec, aby tu na vysokých školách se vzdělali. Byla universita pražská jediná toho druhu ve střední Evropě. Nad to i přítomnost králova a jeho dvořanstva v Praze byla příčinou, že obyvatelstva i hostí stále přibývalo. Dosavadní Praha nestačovala pojmouti všech. Nebylo zbytí, než aby byla rozšířena. Tak došlo k založení **Nového Města Pražského.** Již r. 1347 vyměřeny byly pozemky pro tuto novou část Prahy i pro hradební zdi. V místech těch rozkládaly se až do té doby ponejvíce zahrady a vinice. Dne 8. března 1348 vydal Karel pak k tomu konci zakládací listinu. Byli ustanoveni zvláštní úředníci, kteří určené pozemky rozměřili, budoucí ulice a náměstí naznačili a pak prodávali místa ku stavbě. Kdo místo koupil, byl povinen do půldruhého léta postaviti dům.

Základní kámen k Novému Městu Pražskému byl Karlem slavnostně položen dne 26. března r. 1348, a to ku hradební zdi městské od Vyšehradu k Poříčí. Ve dvou letech byla zeď ta dostavena. Naproti Starému Městu Pražskému nebylo Nové Město obezděno, ale obě města ta odděloval příkop. Podnes ulice, zvaná „Příkopy" naznačuje místo, kde příkop ten byl. Měšťané v té nové části Prahy tvořili zvláštní obec, měli své rychtáře i konšely a byli osvobozeni na čas od všech daní.

Za krátko zdvihlo se toto nové město nad očekávání. Nejen nádherné domy byly vystavěny, ale i mnohé farní kostely. Ještě r. 1348 položen byl

tu též naproti Vyšehradu základní kámen ku stavbě velikolepého kostela a kláštera slovanského, jenž zasvěcen byl památce patronů národu českého, sv. Cyrilla a Metoděje, Vojtěcha a Prokopa. Bylo ustanoveno, aby v něm bohoslužby konány byly v jazyce slovanském. Dosud v klášteře tom říká se „na Slovanech". Také mu říkají v „Emauzích", a to proto, že byl po dostavění r. 1372 vysvěcen na pondělí velikonoční, kdy se čte evangelium o dvou učennících, putujících do Emauz. Do kláštera, jejž zakladatel bohatě

Koruna svatováclavská.

nadal a také mnohými vzácnými obdařil dary (na př. evangeliem, jež později nazváno Remešským), uvedeni z Chorvat slovanští mniši řehole sv. Benedikta, kteří po více než po třech stoletích počali v Čechách konati bohoslužby obřadem cyrillo-methodějským. Ale liturgie latinská byla se již dlouhověkým užíváním v Čechách vžila tak, že příklad benediktinův emauzských nedošel už následování na místech jiných. Obnovení liturgie slovanské ostatně mělo trvání jen krátké. Když se mniši slovanští na počátku bouří husitských (r. 1419) rozprchli, zanikl obřad slovanský v Čechách již nadobro.

*

PROF. JOS. TRENKWALD:

KAREL IV. ZAKLÁDÁ VYSOKÉ UČENÍ PRAŽSKÉ ROKU 1348.

ARCIBISKUP ARNOŠT Z PARDUBIC PŘEDČÍTÁ ZAKLÁDACÍ LISTINU, NA LAVICÍCH ZÁSTUPCOVÉ ČTYŘ FAKULT, PROFESOŘI A PRELÁTI, KOLEM TRŮNU PANOVNÍKOVA KOMONSTVO.

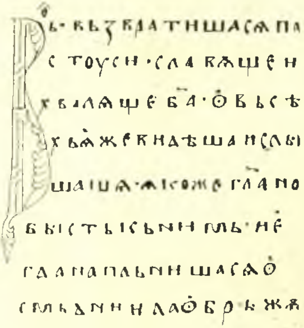

Zlatá bulla Karla IV.

Avšak Karel otcovsky pečoval i o sesterskou Moravu. Správu země svěřil tam dne 26. prosince r. 1349 bratrovi Janu Jindřichovi. Oba ti bratři milovali se opravdu láskou bratrskou po všechny dny života svého. Jako Čechové vděčně vzpomínají na šťastné a požehnané panování Karlovo, tak i Moravané mají v blahé a milé paměti vladařství bratra jeho Jana Jindřicha.

Dne 21. března r. 1351 byla

Ještě roku 1348 položil Karel základy k jiné památné stavbě. Aby v době nebezpečí nemohli se nepřátelé zmocniti nejdražších věcí národu českého, jako královských klenotů, ostatků svatých a nejdůležitějších listin, umínil si Karel vystavěti nedobytnou pevnost nedaleko Prahy. Nejpříhodnějším místem k tomu zdála se mu býti rozkošná krajina nad Berounkou. Tam tedy kázal vystavěti hrad, jenž nazván byl **Karlštejn**, a Karlovi samému zhusta milým býval útulkem k oddechu po námahách panovnických i k tichému, zbožnému rozjímání, v němž mnoho sobě liboval. Nejslavnější umělci přiložili ruce k vyvedení a okrášlení stavby té. Podnes vysoce památný hrad ten hlásá potomkům, že Karel nešetřil nižádných obětí na okrasu a zvelebení milované vlasti své.

Ukázka staroslovanského písma cyrillského z evangelia Remešského.

Čti: V ono, vremja, vzvratišasja pa/stusi slavjašče i / chvaljašče boga o vsje/ch jaže viděša i sly/šasa, jakože glagolano / byst k nim; i je/gda naplnišasja o/sm dni i da obrježu ... t. j.: Za onoho času navrátili se pastýři, slavíce i chválíce Boha ze všech (věcí), jež viděli a slyšeli, jakož pověděno bylo jim; i když naplnilo se osm dní, aby obřezán ...

Emauzy v Praze
jak vypadaly před dostavěním. (Podle staré rytiny.)

opět veliká slavnost v Praze. Karel, jakožto císař německý, dal přivézti do Prahy odznaky císařské své hodnosti, a to zejména: zlatou korunu Karla Velikého, stříbrné žezlo, prsten, říšské jablko a mnoho svatých ostatků. Arcibiskup a s ním všecko duchovenstvo, hodnostáři světští a nesčetné davy lidu vyšly v nádherném průvodu naproti poselstvu, nesoucímu říšské svátosti ty do Prahy. Když dostavěn byl hrad Karlštejn, byly vzácné ty klenoty tam uloženy. Každoročně však v pátek po neděli provodní byly v Praze vystaveny k veřejnému nahlédnutí všemu lidu. Papež svolil, aby den ten, jenž zván byl „dnem svátostí", byl zasvěcen. Všickni věřící, kteří účastnili se ve svátek ten pobožnosti, dosáhli odpustků. Svátosti ty ukazovány byly lidu ve zvláštní budově, uprostřed nynějšího Karlova náměstí, kdež později vystavěn byl i kostelík, řečený „u Božího Těla". Na tisíce lidu venkovského hrnulo se vždy v „den svátostí" do Prahy, až se Pražané s počátku obávali návalu takového. Následkem toho vznikly na Novém Městě rozmanité živnosti, čímž v nejedné příčině se zvelebovalo. Karel založil tu též r. 1350 další kostel, a to ku cti Karla Velikého spolu s klášterem kanovníků sv. Augustina. Jest to památný kostel „na Karlově".

R. 1353 stihla Karla bolestná rána. Královna Anna, druhá jeho manželka, zemřela. Karel po nějakém čase pojal za manželku Annu Svídnickou, s níž nabyl některých částí Slezska, které dosud ke koruně České nepatřily.

Na podzim r. 1354 vypravil se Karel ve slavném průvodu do Říma, aby se tam dal korunovati za římského císaře. Byla to hlučná a slavná jízda korunovační, jaké zřídka kdy vídala Italie. Na cestě té ukázalo se nejlépe, jak proslulým i v cizině váženým byl panovníkem Karel. Nejpřednější vlastenci italští totiž usmyslili si požádati ho, aby ujal se panství nad Italií a upravil tam takové poměry jako v zemích svých. Byl to zejména nadšený Vlach Cola di Rienzo, byl to i nejslavnější vlastenec a největší básník italský Petrarka, kteří měli za to, že jediný Karel dovede sjednotiti Italii a obnoviti světovládu římskou. Plánů těch nebylo možno však uskutečniti. Mělť Karel nejlepší doklad na svém otci i některých předcích, že pravdivo jest povědění: Kdo stojí o cizí, přichází o své. Kdo chce všem vyhověti, nevyhoví nikomu. Jsou však přání a tužby italských vlastenců nejlepším dokladem, jak vážen byl Karel i daleko za hranicemi a jak důvěřováno bylo v jeho panovnické vlastnosti. A to zajisté ne nadarmo. Karel však byl panovníkem Čechův a zůstal jím. Ani pro krásnou Italii nechtěl vlast svoji opustiti. Budiž za to povždy veleben!

Karel s průvodem svým přišel do Milána dne 5. ledna r. 1355. V tamějším chrámu sv. Ambrože dal se korunovati železnou korunou za krále lombardského. Všecka šlechta, všickni páni italští holdovali mu, uznávajice ho rádi za svého pána. Pak vypravil se na další cestu k Římu za velkolepého průvodu nejen družiny své, ale i nadšených Italů. Asi 4.000 českých jezdců a rytířů provázelo ho tam již z Němec, v Italii připojilo se dobrovolně k průvodu jeho přes 10.000 jezdců domácích.

Dne 1. dubna r. 1355 stanul průvod císařův před branami věčného města, rozloživ se tu táborem. V neděli pak o hodu Velikonočním v největší nádheře a okázalosti vjel císař s manželkou svou do Říma. Nebylo

Karlov v Praze.
(Nynější stav. Podle fotografie J. Eckerta v Praze.)

pamětníka slavnějšího a nadšenějšího uvítání, než jakého dostalo se tu králi českému a spolu císaři římskému. Všecken Řím byl na nohou. Pak byl Karel ve vatikánském velechrámu sv. Petra korunován od plnomocníka papežova, kardinála Petra z Ostie. Nazejtří korunována byla též na císařovnu manželka jeho Anna Svídnická.

Jako po blankytné obloze přelétne někdy nenadále mráček, tak i vyskytli se zlí lidé, kteří pokaziti chtěli mír a klid, jenž se snesl nad hlavou korunovaného císaře a krále. Když totiž Karel vracel se z Říma, zastavil se k žádosti měšťanů pisánských v obci jejich. Všecko obyvatelstvo již při jízdě do Říma se mu úplně poddalo a za pána ho uznalo. Ale když se císař z Říma vracel, roztroušeny byly v Pise řeči zlé a pověsti nepravé, že prý s obyvateli pisánskými nesmýšlí upřímně. Tak tajně připravováno bylo

Slavný vjezd krále Karla I. do Říma roku 1355.

(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

vzbouření, ano i úklady strojeny o život Karlův. V noci na den 21. května r. 1355 zažehnuta byla pisánská radnice, v níž císař s císařovnou byli ubytováni. Sotva životy své zachránili. Na tom však nebylo dosti. Spiklenci s úsvitem dne chtěli dokonati hanebný úmysl, volajíce: „Smrt císaři!" Ač Karel částečně před tím rozpustil průvod svůj, přece i zbylí věrní jeho postačili potříti bouři. Náčelníci povstání byli zajati a popraveni. Karel ztratil při tom asi 150 jezdců.

Matyáš z Arrasu.

Bez meškání opustil Karel s průvodem svým zrádné město, spěchaje do milovaného království svého. Dne 15. srpna r. 1355 přijel přes Bílou Horu a Břevnov do hlavního města svého království. Čechové s radostí, plesáním a všemožnou okázalostí uvítali svého krále. Radovali se a byli hrdi na to, že český král jest císařem římským a dle tehdejšího domnění a víry pánem nad vším světem.

Všecka ta sláva, všecko to nadšení však Karla nesvedlo od záměrův a úmyslů jeho. Jako pečlivý a starostlivý otec o vlast svou se staral, aby upravil poměr Českého království k říši Německé. O sv. Václavě r. 1355 svolal valný sněm zemí koruny České do Prahy. Přišel markrabě moravský, přišla knížata slezská, přišlo i veliké množství velmožů ze všech zemí koruny České. Na sněmu tom vydán byl mimo jiné zákon, jímž ustanoveno, kdo má býti nástupcem na královském trůnu v Čechách. Toho bylo nutně potřebí, jelikož Karel neměl dosud dědiců. Dále vydán byl i zákon, jímž **celistvost a nerozdílnost všech zemí koruny České potvrzena byla na věčné časy. Čechy, Morava a Slezsko s Lužicí spojeny tu byly v jednotu nedílnou a nerozlučnou pod korunou sv. Václava. Zákony ty spolu s listinami vydanými tvoří základ státního práva českého až na časy naše.** Zejména pak chtěl Karel, aby sněm přijal všeobecný zákon, jímž mimo jiné ustanoven byl by řád o soudech zemských. Zákonník ten, latinsky nazvaný **Majestas Carolina,** nebyl však přijat a uznán všechen, jen některé části z něho sněmovníci schválili. Karel neodporoval tomu, ale spokojil se tím, co uznal sněm za dobré. Byl panovník povolný a ve vůli národu viděl vůli svou.

Za krátko po slavném sněmování českém jel Karel do říše Německé, aby i tam na říšském sněmu, jejž svolal r. 1355 do Norimberka, zavedl mnohá prospěšná nařízení. Tak zejména bylo zapotřebí, aby vydána byla pravidla o volbě německého císaře, jakož i ustanoveny byly zákony o mnohých sporných záležitostech říše. Všecko to shrnuto bylo ve zvláštní listinu, řečenou **Zlatá bulla,** již Karel pak vydal. Zlatá bulla ta byla základním zákonem říše Německé po všecku dobu jejího trvání. Listina ta jest však

Petr Parléř.

*

i dokladem nevšední lásky Karlovy k českému jazyku, neboť ustanovil tu vznešený mocnář ten, aby synové knížat a kurfirstů německých učili se jazyku českému.

V dobách před nastoupením Karla na český trůn vzniklo v Čechách mnoho nepořádků. Tak zejména po lesích potulovaly se roty lupičské; ano i na hradech rytířských se uhnízdily. Ty pak přepadávaly pokojné lidi, zvláště kupce na cestách a silnicích. Nebylo bezpečno ani cestovati. Avšak Karel nepořádkům těm a podobným učinil záhy konec. Na svatováclavském

Karlštejn.
(Podle obrazu z poloviny XIX. století.)

sněmu, o němž jsme vypravovali, vydal velmi přísné zákony, dle nichž nejpřísnějšími tresty a pokutami měli odbojníci ti, jakož i šlechtici, kteří se s nimi spolčili, býti trestáni. A to pomohlo. Karel nešetřil ve příčině té nikoho. Známé vypravování o Janovi ze Smojna, jenž zván byl též Pancéřem, jest toho nejlepším dokladem. Rytíř ten byl pánem na hradě Žampachu a býval kdysi slavným mužem. Sám Karel I. pasoval ho na rytířství za statečnost a zásluhy jeho a ozdobil zlatým řetězem. Později však lupičství a bujný život zalíbily se mu tou měrou, že ani po zákazech králových nechtěl od nekalého života upustiti. Vypravil se tedy sám Karel s vojskem proti němu v červnu r. 1356. Hradu Žampachu bylo dobyto a Jan Pancíř

Pohled na Karlův most a okolí.
(Podle rytiny z konce XVII. století.)

odsouzen k potupné smrti. Žádal, aby s ním bylo jednáno jako s rytířem. Císař však odvětil: „Lépe se ti líbilo zlodějství než rytířství a proto budeš souzen jako zloděj!“ A jako kdysi sám ozdobil hrdlo jeho zlatým řetězem, tak nyní vložil mu na krk provaz na znamení, aby byl oběšen. Výstražný trest ten účinkoval i na ostatní zbojníky a loupežníky. Nastal pokoj nejen v Čechách, ale i ve všech zemích, nad nimiž panoval Karel I. Nebylo pamětníka, aniž prý bylo ve starých kronikách poznamenáno, že by kdy bylo bývalo v Čechách tak bezpečno jako za Karla I.

Po devítiletém úsilí byla stavba památného Karlštejnu dokončena roku 1357. Ku konci měsíce března téhož roku byl nádherný hrad ten vysvěcen způsobem nejvýše slavnostním. Karel nelitoval žádných obětí na vyzdobení hradu, v němž uloženo bylo vše, co draho a svato bylo českému národu. Tak zejména uschovány v něm byly všecky skvosty Českého království, veliké množství klenotův a ostatky svatých, jež Karel buď za drahé peníze, buď jako vzácné dary získal v nejrůznějších krajinách Evropy. Také tam chovány i všechny svátosti říšské. Avšak i životem hradským vynikal tento posvátný stánek nad všecky hrady doby tehdejší i pozdější. Karel ustanovil tu zvláštní nadání pro 4 kanovníky a děkana, jimž předepsal přísný řád života i bohoslužeb. K ochraně hradu pak ustanovil dvacet dva rytíře a dvacet manů, nad nimiž bděl zvláštní úředník, purkrabí řečený. Úřad karlštejnského purkrabí byl pln zodpovědnosti a náležel k nejvyšším a nejvzácnějším úřadům v zemi. Karlštejn stal se Karlovi odtud útulkem nejmilejším a podnes hlásá slávu jeho.

Téhož roku, kterého dokončena stavba Karlštejna, položil Karel základní kámen ke stavbě jiné, vynikající stejně cenou uměleckou, jako výborně hovící potřebě obecné, k mostu totiž kamennému, jenž doposud je chloubou Prahy a pyšní se jménem svého zakladatele. Již v dobách Kosmových byly oba břehy vltavské spojeny dlouhým mostem dřevěným. Místo

ného zbudován za Vladislava II. pevnější most kamenný, který k poctě královy manželky nazýván Juditiným. Veliká povodeň r. 1342 pobořila valnou část tohoto mostu, i jal se Karel stavěti nový. Provádění této stavby, která však dokončena až za Karlova nástupce, svěřeno slavnému Petru Parléři z Gmünda.

Spanilý, o blaho národů vysoce pečlivý duch Karlův jevil se nejlépe i při sporech se sousedy. A bylo mu mnoho nevolí a zápletek zahraničních skoncovati a uvésti v mír. Při všech však neshodách považoval meč za poslední prostředek k rozhodnutí. Ne snad, že by býval nestatečný nebo bojácný, ale že znal blahost a mocnost míru. Kde mohl, nedopustil, aby pro malicherné spory lidé snad se vraždili a vylévali krev. A mírné jednání všude se mu dařilo.

Největší těžkosti působil mu Rudolf IV., vévoda Rakouský, ač byl to jeho zeť, neboť Kateřinu, dceru jeho měl za manželku. Byl jinak velmi schopný panovník, zejména velmi si zakládal na tom, aby země své zvelebil. Měl před sebou ve příčině té nedostižný vzor ve svém velikém a slavném tchánu, jehož se tudíž snažil také všemožně napodobiti ve všem. Když Karel založil universitu v Praze, zařídil i on vysoké učení ve Vídni; když tchán stavěl chrám Svatovítský, on založil ve Vídni chrám sv. Štěpána. Když zřízeno bylo v Praze arcibiskupství, přičinil se, by ve Vídni bylo aspoň biskupství. Tak Vídeň ve všem kráčela za Prahou. Avšak i jinak velmi pečlivě staral se Rudolf IV. o zvelebení svých zemí, upadl však do chyby velmi nepěkné. Byl nadmíru ctižádostiv a chtěl býti vždy nad knížata jiná. Neštítil se ve příčině té ani prostředku nekalého. Dal si napsati práva, po nichž toužil, tak, jako by je měl již dávno potvrzena. Když byly výsady ty nebo privilegia napsány, žádal svého tchána, aby mu je jako císař římsko-německý potvrdil. Karel IV. přesvědčiv se, že jsou podvržena, odepřel mu svého podpisu, což Rudolfa IV. nemálo pohněvalo. Kde mohl, působil pak tchánu svému nepříjemnosti a všelijak nepřátelsky proti němu vystupoval, z čehož i vznikaly války. Avšak Karel IV. nedal se svésti mstivostí, nechtěl rovnou mincí spláceti svému zeti, nýbrž přičinil se obrátiti nepřátelství v přátelství, války v mír. Konečně uzavřel r. 1364 s Rudolfem smlouvu, jíž ustanoveno, aby po vymření mužských i ženských členů rodu Lucemburského připadly země koruny České jako dědictví vévodům rakouským; kdyby však se stalo, že by dříve vymřel rakouský rod, ustanoveno, aby zase země jeho připadly dědičně králům českým.

V době, kdy smlouva ta byla uzavřena, měl již Karel IV. dědice. Na jaře r. 1361, kdy byla královská rodina nucena prodlévati za říšskými záležitostmi v Norimberce, obdařena tu byla dne 26. února synáčkem. Radost otcova byla neskonalá. Dal především psáti svým věrným Čechům do království o svém štěstí, aby s ním těšili se chudí i bohatí, dal psáti též na všecky strany, že královna povila synáčka. V Norimberce konáno bylo slavné procesí, měšťané norimberští osvobozeni jsou na čas ode všech daní, všichni vězňové pak ze žalářů norimberských puštěni byli na svobodu. Sám arcibiskup pražský, Arnošt, jel do Norimberka, aby pokřtil královského prince. Stalo se tak dne 11. dubna způsobem nemálo slavnostním.

Křtiny ty oslavovány byly zábavami a radovánkami po osm dnů. Novokřtěnec nazván byl Václav.

Jak pečliv byl Karel o zemi Českou, toho nejlepším dokladem je i to, že požádal všecky světské i duchovní stavy, aby pusté vrchy i holé stráně daly vzdělati a zakládati na nich vinice. Sám pak dal přivézti sazenice révové z Rakous a z Burgundu. Nad správou vinic zřízen byl zvláštní úředník, řečený „perkmistr hor viničných". Býval to rozkošný pohled na okolí Pražské! Kde nyní rozloženy jsou Vinohrady, Vysočany, Troja, všude kolem a kolem bujelo zelené révoví po stráních a úbočích až ku Mělníku na sever

Hladová zeď na Petříně.
(Podle rytiny z konce XVIII. století.)

a ku Karlštejnu. Rozlehlé vinice ty byly však nejen okrasou země, ale poskytovaly i značného užitku.

Zamilované sídlo své královské, matičku Prahu, nepřestával zvelebovati a okrašlovati. Tak zase r. 1360 počal Prahu rozšiřovati i na levém břehu vltavském. Pražský hrad byl nádherně rozšířen, městečko Hradčany u něho rovněž zvelebeno, Malá Strana u paty jeho se rozkládající novými stavbami a zahradami okrášlena. Slavné chtěl míti císař sídlo, Prahu pak prvním městem v rozlehlé říši své.

Rok 1361 i následující byl velmi zlý. Následkem neúrody nastala drahota, hlad i mor. Veliká byla bída v Čechách a lid neměl výdělku. I tu uká-

zala se dobrotivost a moudrost velikého našeho mocnáře. Aby pracujícímu lidu poskytl výdělku, kázal stavěti hradební zeď okolo Hradčan, Strahova a po vrchu Petříně. Nesčetné množství chudých lidí došlo tak práce a obživy a tak zachráněno od hladu. Dosud lid jmenuje zeď tu na Petříně „zdí hladovou".

Ve příčině církevního zřízení v Čechách učiněn byl rovněž za Karla znamenitý pokrok. Výtečný spolupracovník a rádce Karlův, první arcibiskup pražský, Arnošt z Pardubic, velmi horlivě přičiňoval se po všecku dobu svého dvacetiletého arcibiskupování, aby království České i ve příčině církevní vyniklo nad jiné země. Proto zavedl mnohá prospěšná ustanovení, jichž nikde jinde nebylo. Sám pak povždy předcházel všemu kněžstvu stkvělým vzorem a příkladem ve všem konání a jednání. O vědy a umění získal si Arnošt rovněž zásluh velikých. Nejen sám skládal nábožné spisy, ale dal přepisovati také knihy se vzácnými drobnomalbami neboli miniaturami. Jakožto první kancléř university, to jest nejvyšší dozorce její, všemožně pečoval o rozvoj a zvelebení vysokého učení toho. Dne 30. června r. 1364 opustil Arnošt z Pardubic své milé Čechy navždy. Zemřel v Roudnici a pochován byl po vlastním přání v Kladsku, kde ostatky jeho chovají podnes. Kanovníci u sv. Víta neboli kapitola pražská zvolila za arcibiskupa dosavadního biskupa v Olomouci, **Jana Očka z Vlašimě.** Na jeho místo do Olomouce ustanoven byl biskup litomyšlský, **Jan ze Středy,** litomyšlským biskupem stal se **Jan ze Šternberka.** Nový arcibiskup i oba jmenovaní biskupové byli důvěrnými přáteli a rádci Karla I., všichni vynikali velikými dary ducha, slynuli učeností a příkladným životem a všemožně zvelebovali vlast.

Mezi řekami Rodanem a Saonou s jedné a mořem Středozemním a Lombardskem s druhé strany bylo království Burgundské, jež po hlavním městě zváno bylo též **královstvím Arelatským.** Burgundsko náležívalo před věky k říši Německé. Na obnovení památky toho vypravil se Karel r. 1365, aby se dal korunovati za krále Arelatského.

V době té papež sídlil v Avignonu ve Francii, neboť v Italii byly nepořádky a zmatky. Císař Karel velmi těžce nesl, že stolice papežská přenesena byla z Říma; toužil, aby se tam zase vrátila. Proto nepořádky v Italii urovnal a papeže sám do Říma uvedl. Když Karel r. 1368 dlel návštěvou v Římě, založil tam dům pro poutníky z Čech. Český ten dům neboli **český hospic** stojí posud.

Když r. 1362 zemřela Karlovi IV. třetí manželka, pojal za čtvrtou **Alžbětu Pomořanskou,** která byla r. 1368 v Římě za císařovnu korunována. Byla pravou matičkou a dobrodějkou českému lidu, paní výtečnou. Slynula prý neobyčejnou silou, tak že i železná pouta lámala pouhýma rukama.

Roku 1373 rozhojněny byly země koruny České o Braniborsko, jež získal Karel bez prolití krve mírnými úmluvami s tamějšími markrabaty, jejichž rod schyloval se ku svému vymření. Poslední markrabě postoupil Karlovi ještě za svého života Braniborsko, jemuž nový jeho pán odtud věnoval touž péči otcovskou, kterou dařil starší svoje země. Stavové i obyvatelé tamější tak si nového vladaře oblíbili, že ho až prosili, aby nikdy země Braniborská nebyla oddělena od Českého království. Karel IV. vyhověl

Karel IV. se svým synem Václavem.
(Miniatura ze „Zlaté bully".)

přání jejich potvrdiv je r. 1374 zvláštní listinou. Mohutná byla říše v srdci Evropy, nad níž skvěla se koruna česká. Mimo jmenované země patřily k ní rozsáhlé statky v nynějším Sasku, v nynějším Falcku a Francku.

Měly-li se udržeti země ty pohromadě, měly-li zdárně i dále se vyvíjeti a zvelebovati, bylo nutno, aby císařství Římské zůstalo v rukou rodu Lucemburského. I o to se pečlivý náš Karel IV. postaral tím, že dne 10. června r. 1376 dal patnáctiletého syna svého Václava ve Frankfurtě zvoliti za krále římského a hned také korunovati.

Život Karlův spěl k jeseni. Ještě jednou odhodlal se navštíviti Paříž, v níž prožil jaro svého života. Pokochav se tu upomínkami na své mládí, vrátil se do milované vlasti, mezi český lid, aby připravil se na odchod z tohoto světa.

Především opatřil vládu v zemích svých, ustanoviv, aby nejstarší syn jeho, Václav, byl nástupcem jeho v zemích koruny České; ostatní bratří a příbuzní dostali úděly, avšak tak, aby vždy byli podřízeni Václavovi a uznávali ho za svého pána. Tak markrabství Moravské dostal syn Jana Jindřicha, bratra Karlova a markraběte moravského, **Jošt**, jenž postoupil pak některé části Moravy mladším bratřím svým. Druhorozený syn Karlův, **Sigmund**, dostal Braniborsko a nejmladší syn, **Jan**, část Lužice se sídlem ve Zhořelci. Ostatní část zemí koruny České a to Čechy, všecko Slezsko a ostatní Lužici měl bezprostředně spravovati **Václav**. I z toho rozdělení zřejma jest veliká obezřelost a moudrost Karlova. Václavovi zajisté ne bez úmyslu svěřil tak velikou a znamenitou moc nad ostatní bratry, aby tito stále viděli v něm hlavu a vůdce rodu svého.

Dne 29. listopadu r. 1378 vypustil Karel I. svou vysoce ušlechtilou duši, opustil milovanou vlast i dobrý český lid. **Umřel největší Čechů král, největší dobroděj národa našeho, umřel pravý otec vlasti.** Plakala Praha, naříkal a kvílel všecken národ nad ztrátou jeho nenahraditelnou — —

Co Praha Prahou stojí, neviděla pohřbu nádhernějšího, neslyšela srdečnějšího pláče, neviděla hlubšího zármutku všeobecného, jako při po-

hřbu Karla I. Jedenáct dní bylo mrtvé tělo císařovo vystaveno ve hradě Pražském, než počal konati se slavný průvod pohřební, jenž čtyři dny pak trval. Účastnili se ho všickni příbuzní, všechno měšťanstvo, mistři a studenti vysokých škol počtem přes 7000, duchovenstvo počtem na 1200, panstvo, zemané, — každý spěchal naposled pohlédnout v nezapomenutelnou tvář otce vlasti, každý chtěl doprovoditi na poslední cestě miláčka svého. Mužští účastnící byli černě oděni a šli pěšky; paní a panny jely ve vozech. Mrtvé tělo velikého mocnáře oděno bylo v purpurový plášť a hlava ozdobena byla zlatou korunou. Na zlatohlavém příkrovu na velikých marách pod zlatými nebesy vynesen byl dne 11. prosince z hradu Pražského na Vyšehrad, odkud nazejtří pak ubíral se pohřební průvod do kostela u svatého Jakuba, třetího dne na Malou Stranu do kostela Panny Marie při klášteře řádu johanitů a konečně čtvrtého dne zase na hrad Pražský. Tu pak po velikých slavnostech pohřebních a smutečních mších pochován jest Karel I. v kůru svatyně Svatovítské. Veliký byl pláč a zármutek všech přítomných, ale mnohem větší, nehynoucí jest památka, již Karel I., otec vlasti, zůstavil v srdcích všech věrných Čechů na všecky budoucí věky.

O POVAZE OTCE VLASTI.

Karel I., nezapomenutelný náš otec vlasti, vyniká ze šeré minulosti našeho národu jako zářný zjev ušlechtilosti, jako vzor pravého vlastence, jako příklad života činného, vysoce prospěšného. Nebude od místa popatřiti ještě jednou aspoň na přednější jeho vlastnosti zvláště vynikající.

Ač byl mocnářem nad rozsáhlou říší, ač pokladům jeho divil se všecken svět, přece **žil a šatil se zcela prostince.** V jídle i pití byl střídmý tak, že sám arcibiskup Jan Očko z Vlašimě o něm právem tvrdí, že žil po způsobu chudých lidí. Ač byl pánem nad srdcem Evropy, pánem nad knížaty a jinými vznešenými lidmi stavem i důstojenstvími, přece nebyl nikdy domýšliv, ale s každým obcoval přívětivě a laskavě. Přijel-li do některého místa, mohl k němu v ustanovenou dobu přijíti každý a přednésti mu přání a žádosti své. **Ve vykonávání spravedlnosti byl rovněž vzorem.** Sám zasedával na soudech a ve vratech paláce svého v Praze dal zříditi mimořádný soud, aby tam mohl rozsuzovati rozepře poddaných, vdov a sirotků. S neúprosnou přísností a bez ohledu na osoby trestával každý pych, každé násilí, každé provinění. Zejména ujímal se lidu poddaného, čehož v dobách těch bylo zvláště potřebí, neboť počala šlechta v Čechách i na Moravě toužiti po tom, aby poddaný lid uveden byl v osobní porobu, v nevolnictví, aby nesměl se vystěhovati na panství šlechtice jiného a bez povolení pánova prodati svoji živnost. Spravedlivý Karel ovšem překazil snahu tu, vyhlásiv za právo, že nemůže býti žádnému poddanému bráněno, chce-li se vyprodati a z panství na jiné přestěhovati. Rovněž postaral se o to, aby poddaní mohli u zemského soudu hledati práva, bylo-li jim ublíženo neb ukřivděno od pánů.

Karel horlivě pečoval o dobro všude. Nevyhledával však k tomu ani prostředků dobrodružných ani násilím snah svých neuskutečňoval, ale naopak býval při volbě prostředků velmi opatrný. Naskytly-li se mu při provádění překážky, nelekal se. Starých věcí dobrých nerušil, aby snad místo nich zaváděl novoty. Proto také nerušil bývalých práv stavů českých, ale nedal se také omezovati a překážeti si ve právech svých. Tím nastal mezi ním a českým panstvem náležitý, žádoucí poměr, jaký má býti a jaký však, bohužel, u nás i jinde velmi zřídka býval.

Karel I. vynikal též **vroucnou zbožností.** Dosud na Karlštejně ukazují kapli, v níž trávíval i po několik dní ve svatém témdni. V bohovědě byl tak znalý, že i sami bohoslovečtí mistři se mu podivovávali. Obzvláštním ctitelem byl svatého Václava, dědice České země, jejž považoval povždy za hlavního ochránce a pomocníka svého. Ke cti jeho dal udělati známou kapli Svatováclavskou ve chrámě sv. Víta, na jejíž výzdobu a nádherné zřízení nelitoval značného nákladu a v níž dal pak postaviti hrob ke cti sv. Václava z ryzího zlata. I novou, nádhernou korunu královskou, přední to znak království Českého, poručil dědici České země.

Karel I. byl i vzorem **opatrného hospodáře.** Ač byl nucen jako český král a římský císař míti skvostný dvůr, přece nezapomínal nikdy, že nesluší zbytečně rozhazovati jmění na řád poddaných. Naopak snažil se vždy rozmnožiti příjmy státní a povznésti blahobyt obyvatelstva. Svědčí o tom mimo jiné péče jeho o zavedení vinařství do Čech, jakož i to, že právem může býti zván zakladatelem proslulého českého rybnikářství a zvláště sadařství. Obzvláštní měl potěšení z lesů královských, jichž kráse i cizinci se divívali. K ochraně jejich vydal zvláštní nařízení, považuje je za nevšední ozdobu země. Rájem chtěl míti Čechy.

Karel I. byl i nevšedním **milovníkem starých našich památek.** Dal shledávati staré kroniky české, dal i nové sepisovati. Sám psal životopis svůj, který však, bohužel, zůstal nedokončen. Jak lnul k minulosti svého národa, toho jest i dokladem to, že osvobodil stadické obyvatele ode všech berní zemských a prohlásil je za svobodné na věčnou památku, že rod Přemyslův byl ze Stadic. Toliko jim uložil za povinnost, aby opatrovali lískový keř, jenž dle pověsti praotec Přemysl zasadil, byv od pluhu za knížete povolán. Ořechy z keře toho měli Stadičtí každoročně odváděti ke královské tabuli, kterýž obyčej zachováván byl až do osmnáctého století. Ještě r. 1723, když korunován byl Karel VI. za krále českého, byly ku korunovační hostině přineseny lískové ořechy z Přemyslova keře u Stadic. Rovněž pečlivě se staral, aby staré sídlo Libušino na Vyšehradě pozvednuto bylo k slávě bývalé. Tak nařídil také, aby každá příští slavnost korunovační počínala na Vyšehradě, odkudž má pak teprv nově korunovaný král veden býti na hrad Pražský.

Karel I. nikdy **nezapomínal pro cizinu na vlast a národ svůj.** Rozsáhlá byla říše jeho, mnozí národové zvali ho pánem svým. O všecky země otcovsky se staral, všecky své poddané měl rád, avšak přece vždy nejmilejší byla mu rodná země Česká, nejmilejším český lid. Prahu zvolil si za sídlo své, tu chtěl míti prvním městem v rozložité říši své, zemi České péči věnoval největší.

*

Karel I. také i **miloval mateřský jazyk svůj.** Sám o sobě vypravuje, že vrátiv se z Francie jako jinoch sedmnáctiletý do vlasti, znova učil se česky a že česká řeč byla pak řečí jeho přirozenou. Stav se panovníkem, přičiňoval se, aby český jazyk byl zvelebován a zušlechťován. Ač při dvoře svém míval také i mnoho cizinců, přece nikdy po nechvalném příkladu některých Přemyslovců nedával přednost cizímu jazyku před svým mateřským. Pěkným dokladem lásky jeho k českému jazyku jest i upravení poměru národnosti české k německé ve městech královských v Čechách, kteráž byla původně založena pro Němce. Avšak časem nabyli v nich Čechové většiny a dovolávali se svých práv. Německé obyvatelstvo však chovalo se k českým sousedům svým odpudivě. Tu Karel I. ujal se Čechů, nařídiv, aby **velebný jazyk český, jazyk Českého království, jazyk, jímž milý sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Prokop Pána Boha chválili a velebili, nebyl potlačován,** aby ve městech těch nebyli ve sborech konšelských pouze Němci, ale také i Čechové a aby cizinci, kteří v Čechách bydlili, děti své dávali učiti česky. Při tom však nebránil, aby je po vůli své nepřiučovali aneb nedávali přiučovati i jazyku jinému. Byl tedy také i **velice snášenlivý k jiným národnostem.** Ač všecky čtyři manželky Karla I. byly rodem cizinky, přece v rodině královské bylo užíváno jazyka českého. Dokladem toho jest mimo

jiné i to, že Anna, dcera Karlova, provdána do Anglie za Richarda II., vzala s sebou evangelium napsané trojím jazykem: česky, německy a latinsky. Čtvrtá manželka Karlova, Alžběta Pomořanská, která vynikala neobyčejnou silou, již na požádání Karlovo nejednou před knížaty a pány dokázala, a o níž se pravilo, že od časů Libušiných nebylo v Čechách ženy silnější, žila po smrti Karlově na svém vdovském sídle v Hradci Králové. Z doby té zachovaly se v Hradci Králové některé skvostné ozdoby a památky. Mezi těmi jest i hedvábný pás ženský se stříbrným kováním, práce to opravdu umělecká. Jsou na něm mnohé průpovídky a to **české**. Z toho všeho jde na jevo, že na dvoře Karlově byl český jazyk oblíben a v užívání. Karel I. byl **upřímný Čech**, byl však také **uvědomělý Slovan**, neboť povždy pyšně se honosil, že pochází **z veliké rodiny slovanské**. Tak dne 19. února r. 1355 psal Štěpánu Dušanovi, slavnému srbskému caru, jenž chystal se dobýti Cařihradu, velmi přátelský list. Projevoval v něm nejen radost nad úmyslem tím, ale psal zvláště, že těší se sice ze štěstí každého člověka, ale obzvláště že těšiti se bude ze štěstí cara Dušana, drahého bratra, jenž rovněž mluví jazykem slovanským a pochází z téže vznešené rodiny jako on.

ZMĚNY VE ZŘÍZENÍ ZEMSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Karel I. byl veliký oprávce v každé příčině. Přesvědčil-li se o něčem, že jest špatné, bez obavy, odhodlaně snažil se věc tu napraviti. A mnoho bylo mu opravovati.

Především pečoval, aby zase hospodářství zemské vůbec a jmění královské zvláště bylo náležitě spořádáno. Statky a zámky královské, jež byly zastaveny, vykoupil, čímž bylo královské jmění obnoveno a zvelebeno. Křivoklát, Týřov, Žebrák, Zvíkov, Bezděz, Přimda, Loket, Kladsko, Svojanov, Lichtenburk, Hluboká, Protivín a ještě některé jiné zámky staly se zase jměním královým. Nad to pak i ve mnohých městech královských byly hrady, k nimž patřil rovněž majetek králův. Byly to zejména hrady: Pražský, Vyšehrad, Královéhradecký, Žitavský, Mostecký, Kadaňský, Mělnický, Kolínský, Plzeňský, Tachovský, Domažlický a Písecký.

Ve předešlých bouřích a bojích značně pokleslo i vykonávání spravedlnosti. Staré soudy z nejedné příčiny pozbyly moci, kázně ubývalo. Proto Karel snažil se obnoviti a povznésti soudnictví. Všecku zemi Českou rozdělil na **dvanácte krajů**, kteréž pojmenovány byly dle nejlidnatějších měst královských, v nichž bývaly už dříve úřady královské. Byly to kraje: Kouřimský, Slánský, Žatecký, Litoměřický, Boleslavský, Hradecký, Chrudimský, Čáslavský, Bechyňský, Písecký, Prácheňský a Plzeňský. Krajské zřízení to se osvědčilo a ve mnohém dochovalo až na časy naše.

Zřízení církevní za Karla I. rovněž povzneslo se k rozkvětu nebývalému. Při vzmáhajícím se blahobytu rozmnožoval se i počet obyvatelstva, čímž i potřeb duchovních přibývalo. Proto počet duchovenstva klášterního i světského proti dobám předešlým se téměř zdvojnásobil. Jak o potřeby duchovní bylo za Karla I. postaráno, o tom svědčí, že tehdy bylo v Čechách

mnohem víc far, než jest jich ve dnech našich, ač bylo obyvatelstva téměř o polovic méně.

Jmění duchovenstva bylo velmi značné. Největší jmění měl arcibiskup, neboť mimo četná města patřilo mu 400 vesnic. Arcibiskupové sídlívali v době letní v nádherně vystavěném hradě Roudnickém. Veliký most přes mocný tok labský pod hradem tím byl daleko široko znám. Ohromné jmění duchovenstva nesloužilo však jen k účelům církevním. Mužové, kteří získali si slávu o vlast, bývali odměňováni rozmanitým způsobem ze jmění toho. Tak na př. kapitola u Všech svatých na hradě Pražském zřízena byla pro ty duchovní, kteří vyučovali na vysokém učení.

Žel však, že mnohdy velikého majetku církevního bývalo i užíváno nehodně, neboť stávalo se, že bohaté statky církevní udělovány bývaly i mužům, kteří nebyli ani na kněžství vysvěceni. Ti pak nemohouce vykonávati pobožnosti s hodnostmi těmi spojených, najímali si k účelu tomu duchovní a sami jen požívali značných příjmů. Duchovním, kteří je zastávali, říkáno latinským jménem **vikáři.** Mnozí zase, aby nabyli církevních statků, věnovali se stavu duchovnímu ne z lásky, ale ze ziskuchtivosti. Ti pak ovšem namnoze nežili tak, jak stav jejich vyžadoval, a nebyli příkladem lidu, což Karel, muž upřímně pobožný, velmi těžce nesl. Kde a jak mohl, přičiňoval se, aby vady ty ve zřízení církevním byly napraveny. Ve snaze té horlivě napomáhal mu arcibiskup Arnošt. Vybídl též Karla, aby povolal do Prahy proslulého kazatele **Konráda Waldhausera** z Rakous. Karel učinil tak roku 1358. Slavný kazatel vyhověl žádosti té a nadšeně počal kárati a tepati nepravosti, jež se rozmohly v obecném lidu i mezi některými kněžími z přílišného blahobytu. Neobával se říci každému i trpkou pravdu. Proto byl i obžalován z kacířství u arcibiskupa Arnošta. Spravedlivý Arnošt ale dobře znal kazatele a nedal mu křivditi.

Konrád Waldhauser kázal však německy, ale poněvadž tou dobou valná část měšťanstva v Praze byla již česká, došla kázání jeho jen částečného ohlasu. Záhy vyskytl se rovněž vysoce výmluvný kazatel, jenž dovedl

Zámek Roudnice.
(Podle obrazu z poloviny XIX. stol.)

rovnou měrou působiti i mezi těmi, kdo nerozuměli Waldhauserovi. Byl to **Jan Milič z Kroměříže**, jenž kázal po česku. Aby se mohl úplně oddati svému vznešenému povolání kazatelskému, zřekl se vysokých důstojenství, jichž před tím dosáhl. Ohnivými slovy ukazoval, kam přivádí hřích, bez ohledu na osoby tepal a káral nepravosti. Mnoho hříšníků podařilo se mu přivésti na cestu ctnosti, mnoho i následovníků našel zejména v mladším duchovenstvu. Než i on vzbudil si působením svým nepřátele, kteří obžalovali ho z kacířství. Byl nucen odebrati se do Avignona, kde tehdy sídlil papež, aby se ospravedlnil a očistil. Podařilo se mu dokázati nevinu svoji tak, že jeden kardinál nazval ho blahoslaveným a mínil, že by za svatého měl býti považován. Avšak Milič do vlasti se již nevrátil, neboť zemřel v Avignoně dne 1. srpna r. 1374. Karel I. po smrti jeho nazýval ho „svým zbožným, milým dobré paměti," ač Milič v horlivosti své neušetřil ani Karla. Zdálo se šlechetnému Moravanu, že se císař nezasazuje o odstranění zlořádů v církvi tak horlivě, jak by mohl, i vytýkal mu to jednou v kostele sv. Jiljí s kazatelny veřejně.

Horlivá činnost těchto nadšených mužů, jakož i arcibiskupa Arnošta a jeho nástupce Jana Očka z Vlašimě nezůstala bez výsledků zdárných. Mnohé zlo bylo napraveno, mnoho dobrého ve prospěch církve bylo vykonáno. Velikých zásluh o povznesení církve a vzdělanosti dobyla si mimo jmenované muže také i universita, zřízená hned na počátku panování Karla I. Vysoké učení to bylo do roku 1360 úplně zařízeno a vyňato z moci soudů a úřadů zemských i městských. Učitelé a žáci považováni byli za zvláštní obec, již samostatně řídili a spravovali hodnostáři, které si vždy na určitou dobu sami zvolili. Nejpřednější z hodnostářů těch byl ředitel neboli **rektor** a pak představení jednotlivých čtyř oddílů učebných neboli **fakult**, tak zvaní **děkanové**. Všecka obec universitní dělila se na čtyři národy. K **českému** národu počítali se učitelé i žáci z Čech, Moravy, Uher a jižních zemí slovanských, k **polskému** národu z Polska a Slezska, k **bavorskému** a **saskému** národu pak všichni ti, kdož přicházeli ze zemí německých. Dánové, Švédové a Norvežané počítali se k národu saskému. Tak slavné a proslulé bylo vysoké učení Karlovo, že i z těchto dalekých zemí přicházeli na ně žáci.

Karel I. umíraje, s potěšením mohl patřiti na dílo své. Říše Česká byla v nejkrásnějším a největším svém rozkvětu. Jediné ještě, co velikého panovníka na sklonku života dojalo trpce, bylo rozdvojení, které nastávalo v církvi. Když totiž papež Řehoř XI. zemřel, zvolila jedna část kardinálů za jeho nástupce Urbana VI., ostatní pak, zejména kardinálové francouzští zvolili Klimenta VII. Oba ti papežové začali se navzájem pronásledovati a ve všech státech evropských počaly se tvořiti strany, přející buď tomu neb onomu papeži. Karel I. požádal ještě před smrtí všech knížat, aby přidrželi se římského papeže Urbana VI. Avšak smrt nedopřála mu rozkolu toho již zahladiti. Nebylo po jeho smrti panovníka, který by byl mohl mocnou rukou zadržeti bouři, z neshody té se připravující.

NA ÚSVITĚ DOBY HUSITSKÉ.

PRVNÍ DOBA PANOVÁNÍ VÁCLAVA IV.

(1378—1419).

Nejstarší ze tří synů Karlových byl Václav. Bylo mu 18 let, když nastoupil vládu po smrti svého otce. Jak již bylo vypravováno, byl ještě za živobytí otcova zvolen za krále římského. Jako král český počal panovati v království Českém a ve velké části Slezska a Lužice. Nad ostatními

Václav IV.

(Podle poprsí na mostecké věži Pražské.)

částmi České koruny panovali jeho bratři a bratranci, synové po Janu Jindřichovi, markraběti moravském, a to tak, že měli krále českého a nástupce Karlova v říši ve všem poslouchati.

Král Václav chodí v přestrojení mezi lid.
(Původní reprodukce podle kresby H. Schüllingera.)

Václav miloval spravedlnost a pravdu, ke každému se měl upřímně a milostivě. Byl panovník srdce dobrého, povahy přímé, rozumu bystrého. Jelikož za mládí bylo mu nepochybně hověno, nenaučil se však vášní svých v uzdu pojímati. Pokud nebyl podrážděn, býval dobromyslný; avšak rozhněval-li se, býval prchlivý. Pak se zapomínal a dával se unášeti hněvem. Ve příčině té neměl povahy svého otce, který dovedl zachovati klid v dobách zlých i dobrých; tato chladná a důstojná rozvaha činívala Karla velikým. Král Václav liboval si také v různých rozkošech a radovánkách, zvláště v lovu, při čemž však marnotratným

Iniciálka ze spisu „Naučení pravdy křesťanské" s počátku XIV. století.

nebyl. Hospodářství zemské i dvoru královskému bylo dobré a lid nebyl obtěžován velikými daněmi.

Velmi rád obcoval král Václav s lidem obecným. Aby měl k tomu více příležitosti, bydlíval častěji ve městě v Praze. K účelu tomu dal si tu vystavět několik domů, z nichž zvláště vynikal dům na Zderaze, z něhož později zřízena byla veliká trestnice, a dvůr ve Starém Městě Pražském, nazvaný Králův dvůr. Buď v těchto dvorech anebo v domě zvaném „U černého orla", nyní v Dlouhé třídě, čp. 910 a 922, bydlíval. Odtud vycházíval v přestrojení do města, aby nepoznán jsa, dohlížel, zdali lidu při koupích a prodejích se nekřivdí. Starý letopisec vypravuje, že přestrojen chodíval mezi pekařky chleba kupovat. Byl-li chléb dobré váhy, zaplatil a odešel. Shledal-li však, že váží méně, dal se poznati, načež pekařce pobrán všecek chléb a rozdán chudým; ten, kdo ho pekl, byl potrestán. A jako pekařům, tak činíval i řezníkům, šenkýřům a jiným živnostníkům. Ke každému z nich chodíval jinak jsa přestrojen, aby ho zkoušel, zdali spravedlivě činí. Kdysi šel také na vinici a tu nepoznán jsa dal se najmouti za dělníka. Kopal a pracoval s dělníky po celý den, aby zkusil, jak těžká jest to práce. Dle vlastní zkušenosti té ustanovil, že viničtí dělníci mají v poledne hodinu odpočívati, jakož i ustanovil, do které hodiny večerní mají pracovati.

Že král Václav tak a podobně činíval, líbilo se obecnému lidu nemálo. Zejména chudina měla v něm mocného ochránce. Za společníky při těchto schůzkách mezi lidem nevolíval si nejvyšší a nejpřednější úředníky zemské, ale některé mladší rytíře a zemany, kteří pro povahu svoji králi se lépe líbili. Ti uměli hověti náruživostem jeho, upozorňovali ho také na křivdy mezi lidem páchané. Těmto přátelům a druhům královým říkalo se **milci.**

Král Václav zpočátku velmi horlivě následoval otce svého. V zemi byly i dále bezpečnost a pokoj jako za Karla I. Na stavbě chrámu Svatovítského bylo pokračováno, most Karlův dokončen. Vysokému učení vykázal pak Václav IV. prostrannější dům tam, kde nyní jest Karolinum. Měl velikou radost z toho, že vysoké učení to zkvétá a velice blahodárně působí v rozvoj vzdělanosti v Čechách. Bylo sice na universitě vyučováno jazykem latinským jako v dobách těch vůbec na vysokých školách všude, avšak mnozí horliví mužové začali vědomosti na universitě získané rozšiřovati mezi lidem v jazyku mateřském. Tak pan **Ondřej z Dubé** proslul jako znatel práv sepsav dílo „O řádu práva zemského", mistr **Křišťan**

*

z Prachatic byl zase vynikajícím lékařem a v oboru vědy té knihy sepisoval, **Smil Flaška z Pardubic**, příbuzný někdy Arnošta, prvního pražského arcibiskupa, proslul jako básník mravokárný a hluboký učenec, rytíř **Tomáš ze Štítného** sepisoval krásná rozjímání a vysoce cenná naučení křesťanská v jazyku českém. Snah těch účastnil se později i mistr **Jan Hus**, jenž se stal zakladatelem nového pravopisu českého, pro nějž stanovil základní pravidlo velmi jasné, aby každá hláska měla značku svou vlastní. Doposud pravopisem tím, později málo jen pozměněným, píšeme.

Působení university a rozšiřování vědomostí mezi lidem mělo blahodárný vliv na veřejný život v Čechách vůbec. Ve městech královských začalo se úřadovati částečně po česku, do zemských desk zapisovány byly důležité nálezy rovněž jazykem českým, ve školách i kostelích zahlaholil také libý zvuk milého jazyka našeho mateřského. Ve příčině povznesení mravnosti pokračovali mnozí kazatelé v díle započatém Konrádem Waldhausrem a Janem Milíčem z Kroměříže. Již i mezi měšťany a velmoži bylo dosti mužů, kteří poučování takovému přáli a všemožně je podporovali. Aby lidu kázáno bylo o nápravě mravův a aby poučován byl o zbožném životě, založena byla r. 1391 **kaple Betlemská**. Měšťan Kříž dal zdarma pro ni místo, Jan z Mühlheimu pak založil při ní nadaci, aby z ní vydržován byl kněz, který by v kapli té kázal výhradně jazykem českým. Záhy shromažďovali se v kapli Betlemské všichni, kdo přáli snahám opravným v církvi Velice účinně ve příčině té působil zejména **Matěj z Janova**. Ten slovem i písmem bojoval proti vadám a nedostatkům v životě lidu obecného i duchovních. Káral ledabylé vykonávání povinností náboženských poukazuje k tomu, že pravá zbožnost nezáleží toliko ve slovech, ale ve skutcích a přesvědčení.

Mužové ti, horlící pro nápravu ve příčině duchovní, nebyli však tak váženi na dvoře královském, jako za doby Karlovy, neboť milci Václavovi neměli jich rádi, ale snažili se popouzeti krále k nenávisti proti nim i hodnostářům církevním. Že ovšem nešlo jim o nápravu při tom, jest zřejmo. Arcibiskupem byl tehdy **Jan z Jenštejna**, jenž nastoupil na stolec arcibiskupský r. 1379 po Janu Očkovi z Vlašimě. Jan z Jenštejna, proživ jako mnoho jiných vysokých hodnostářů církevních doby tehdejší mládí bujné, stal se později mužem velmi přísných mravů, avšak s Václavem IV. se shodnouti nemohl.

Nesnáze ty byly čím dále horší. Milci královi, zejména podkomoří královský, Sigmund Huller, chovali se ke kněžím nenáležitě, ano i zpupně. A zlé spláceno bylo zase zlým. Mnohdy i ti, kteří měli jen nižší svěcení, spoléhajíce na výsady stavu duchovního, rovněž výtržně se chovali proti dvořanům. Poměr mezi arcibiskupem a králem den ode dne se horšil. Neshody ty dostoupily vrcholu, když král Václav chtěl založiti ještě jedno biskupství v Čechách. Plzeň měla se státi sídlem nové diecese, která měla obsáhnouti všechen západ Čech. K výživě nového biskupa měly býti věnovány statky benediktinského kláštera v Kladrubech, což se mělo státi, jakmile stařičký opat tamějšího kláštera zemře. Úmyslu tomu odporoval arcibiskup a hned po smrti opatově dal voliti jeho nástupce.

Než král Václav mohl rozhodnouti o uprázdněném opatství, již Jan z Pomuka neboli z Nepomuka, generální vikář arcibiskupův, jménem to-

Smrt generálního vikáře Jana z Pomuka.
(Původní reprodukce podle obrazu H. Schüllingera.)

hoto volbu nového opata potvrdil. Jednání to nemálo popudilo krále. Aby arcibiskup a kněžstvo ušli hněvu jeho, uprchli do Roudnice. Rozhněvaný

král poslal za nimi list obsahu velmi příkrého. Psal arcibiskupovi: „Ty, arcibiskupe, vrať mi můj hrad Roudnici a jíné moje hrady a vyjdi ze země České. Jestliže ještě proti mně a lidem mým něčeho počneš, utopím tě a bude hádkám učiněn konec. Přijeď do Prahy!" To byl příliš příkrý list a nevěstil nic dobrého. Nicméně vrátil se arcibiskup do Prahy i s Janem z Nepomuka, generálním vikářem svým, a Mikulášem Puchníkem, zástupcem svým u věcech světských neboli officiálem. I bylo jednáno o smíření, neboť přemnohým rozvážným a předním mužům v zemi nebylo lhostejno, že král a arcibiskup se znepřátelili. Bylo již i umluveno, kde mají se král a arcibiskup sejíti, aby osobně spor svůj urovnali a se smířili. Sotva však král spatřil arcibiskupa a jeho kněze, velice se rozhněval. Místo jednání dal zajmouti Jana z Nepomuka, Puchníka, kanovníka Václava a ještě jiné osoby z družiny arcibiskupovy. Arcibiskup zachránil se útěkem. Zajatí kněží byli na staroměstské radnici mučeni, neboť král Václav chtěl na nich vyzvěděti, kdo arcibiskupovi ve sporech těch radil, chtěl i přinutiti je k tomu, aby odřekli se svého církevního představeného. Měli dále podepsati list, v němž by dosvědčovali, že jim král neublížil a že budou při něm státi proti arcibiskupovi. Tři z kněží list ten podepsali, jen Jan z Nepomuku neučinil toho. Byl mučením na skřípci a pálením v kyčlích tak ztrýzněn, že již pozbyl smyslů a nemohl ani odpovídati. Tak nemohl býti ani propuštěn, ani při životu zachován. Rozhněvaný král poručil, aby ho svázaného shodili s mostu do Vltavy, což se stalo dne 20. března r. 1393 okolo 9. hod. večerní.

Král Václav po činu tom nabyl rozvahy klidnější. Počal přemýšleti o skutcích svých a litovati, čeho se dopustil. Chtěl se smířiti s arcibiskupem. Jelikož však kladl mu podmínky příliš obtížné, nedošlo k tomu. Králi bylo se však obávati církevních trestů proto, že mučil a trýznil duchovní. Avšak trestům těm dovedl se vyhnouti. Vyžádal si na papeži Bonifácovi IX., aby v Praze bylo milostivé léto. A tu putoval po chrámech, kál se z provinění svých a zvláště na Vyšehradě oddal se mnohým pobožnostem. Na poutech těch provázela krále **Žofie**, druhá manželka jeho, paní spanilomyslná, zbožná i dobrá. První manželka Václavova Johanna zemřela r. 1389, pokousána prý byvši jedním z loveckých psů svého manžela. Obě manželky krále Václava byly rodem kněžny bavorské.

SPORY KRALE VÁCLAVA.

Čeští pánové nemilovali Václava, žehrajíce na něho, že prý se jen toulá s milci a sobě oddanými přáteli mezi lidem a jich si nehledí. Sami však obávali se proti němu vystoupiti. Proto rádi uchopili se sporů, jež měl s arcibiskupem a duchovními, spolčivše se s těmito. Dovedli také na svou stranu získati Sigmunda, bratra Václavova a markraběte brandeburského, jakož i markraběte Jošta Moravského, rovněž z rodu Lucemburského. Sigmund byl té doby nejen markrabětem braniborským, nýbrž také již k

králem v Uhřích, kteréhož panství nabyl sňatkem s Marií, dědičkou tohoto království. Všichni ti a někteří ještě zahraniční mocnáři spojili se r. 1394 v jednotu panskou a slíbili si zvláštním úpisem, že si budou proti králi Václavovi pomáhati. Zejména chtěli obnoviti řád a zřízení zemské, které prý král Václav porušoval. Skutečně však šlo pánům o to, aby na králi Václavovi vynutili závazek, že bez jejich vůle nic nepodnikne a že nejvyššími úředníky a soudci mohou býti toliko členové rodů panských. Z toho jest zřejmo, že odpor panstva směřoval vlastně proti milcům královým a pak že chtěli čeští pánové zase nabyti moci a vlivu v zemi.

Hrady Žebrák a Točník.
(Nynější stav. Podle fotografie.)

O spolku tom neměl král Václav ani tušení. Ano, král i v době té pozval bratra svého Sigmunda k sobě do Prahy, kde ho bratrsky pohostil. Pak odejel na hrad Žebrák a do okolí jeho. Když dlel ve Dvoře Králově u Berouna, byl nenadále překvapen návštěvou českého panstva, které vedl markrabí Jošt. Zástup ozbrojenců, který je následoval, nevěstil nic dobrého. Pánové počali králi vykládati, jak země Česká trpí a hyne, jak nářky vdov a sirotků do nebe volají, a dovozovali, že nutno, aby neutěšené poměry ty byly napraveny. Král Václav nechtěl uznati pravdy výtek těch. Tu pánové obklíčili králův příbytek a dne 8. května r. 1394 Václava zajali a odvezli na hrad Pražský, kdež podrželi ho ve své moci, a vlády v zemi ujali se sami. Jošta, markraběte moravského, ustanovili správcem země, nazývajíce ho zemským starostou.

Králi Václavovi nevedlo se v zajetí zle. Pánové chovali se k němu velmi uctivě i povolně, avšak svobodně nedali mu vycházeti. Král velmi trpce snášel, že jest tak pokořen, a hořel pomstou proti svým věznitelům. Konečně podařilo se mu tajně dorozuměti se s věrným bratrem svým Janem Zhořeleckým, jenž neváhal poskytnouti mu pomoci. Přišel do Čech a vydal k národu veřejné provolání, v němž vykládal, že Václav jest vlastně zajat a pokořen. To pomohlo. Lid obecný i měšťané měli krále rádi, ačkoli měl i vlastnosti některé nechvalné. Také i purkrabí a úředníci na hradech královských zůstali králi věrni. Nebylo tedy Janu Zhořeleckému příliš se namáhati, aby se dostal do Prahy, což bez boje a krveprolévání také učinil. Bratra však nevysvobodil ze zajetí. Čeští pánové, kteří ho věznili, opustili hrad Pražský a krále vzali s sebou. Pak věznili ho na hradech pana Jindřicha z Rosenberka, náčelníka panské jednoty. Domnívajíce se, že by neměli tu krále dosti v bezpečí, zavezli ho do Rakous a v pevnosti, řečené Vildberg, ho uvěznili. Jan Zhořelecký neustal v boji proti nepřátelům svého bratra. Konečně došlo ku smíru. Strany si odpustily a král Václav byl z vězení propuštěn. Listina, jíž tento smír byl potvrzen, vydána byla dne 25. srpna r. 1394 v Písku a jest památná zvláště tím, že je to první královská listina, která sepsána byla v jazyce českém. Až dosud bývaly podobné listiny sepisovány na větším díle po latinsku.

Král Václav vrátiv se ze zajetí do Prahy, nechtěl o smíru s českými pány ani slyšeti. Ač dříve býval náruživ, byl přece při tom mysli veselé; od té doby však stal se nedůvěřivým, bázlivým a nerozhodným. Časem oddával se i nemírnému pití. Na hradě Pražském nechtěl již bydleti, ale ve městě buď ve Dvoře Králově buď na Zderaze zůstával. Mimo to dal si i na venkově stavěti hrady, z nichž zvláště Točník vynikal nad ostatní.

Čeští pánové, když se přesvědčili, že Václav nemíní dostáti převzatým závazkům, vzbouřili se r. 1395 opět. Jelikož Jan Zhořelecký brzy na to zemřel, nezbylo Václavovi, než po dobrém dohodnouti se s panstvem. Smír ten sprostředkovali bratr jeho Sigmund a markrabí Jošt. Král byl nucen předním z panské jednoty postoupiti všecky úřady v zemi a všecku moc. Náčelník této jednoty, pan Jindřich z Rosenberka, stal se nejvyšším purkrabím. Také i markrabí Jošt zůstal v Praze a účastnil se vladaření. Král Václav byl tím zbaven vší moci. Čeští pánové vinili královy milce ze zrady a konečně přední čtyry z nich dali r. 1397 na Karlštejně popraviti. Jindy byl by se král dozajista za to pomstil, v okolnostech tehdejších však nemohl, nemaje moci.

Nezůstalo však jen při nepokojích v Čechách. Václav byl také panovníkem říše Německé. Jelikož měl v Čechách stále zápasy a neshody mnohé, nemohl se valně starati o Německo. To zase nelíbilo se některým pánům německým, a proto počali proti němu brojiti. Nad jiné vynikal ve příčině té Ruprecht Falcký, řečený Klem. Nejraději byli by ho svrhli s trůnu německého a sami se vlády ujali. Když Václav viděl, že dochází na nejhorší, odhodlal se k rozhodnému kroku. Ustanoviv za správce v Čechách markraběte Prokopa, bratra Joštova, pospíšil do Němec, kde velmi horlivě počal doháněti, co dříve zanedbal. Také i do Remeše ku králi francouzskému zajel, aby se s ním zejména dorozuměl, jak narovnati spory

v církvi. Dohodli se, aby oba papežové složili svá důstojenství a aby kardinálové svorně zvolili nového papeže, čímž mělo býti rozdvojení v církvi zase odstraněno.

Římský papež Bonifác, kterého až dotud král Václav podporoval, rozhněval se na tuto úmluvu i na krále Václava. Očekávaje, že mu bude sok jeho, Ruprecht Falcký přáti, podporoval tohoto. Ruprecht Falcký pak spojil se s knížaty německými i s jednotou panskou v Čechách, dorozuměl se se Sigmundem, bratrem Václavovým, dohodl se také i s Joštem, markrabětem moravským.

Král Václav IV. prchá z vězení vídeňského.
(Původní reprodukce obrazu St. Hudečka.)

R. 1399 vypukla proti Václavovi bouře na všech stranách. První následek její byl, že němečtí pánové, kteří Václavovi nepřáli, sesadili ho s trůnu a zvolili si za krále Ruprechta Falckého. Stalo se tak r. 1400. Jako Ruprecht Falcký po koruně německé, tak toužil Sigmund po koruně české. I ten, ač vlastní bratr Václavův, domníval se, že ho také donutí, aby vzdal se i vlády v Čechách. K tomu však přece nedošlo. R. 1401 byla konečně po dlouhém, smutném válčení a po velikých sporech učiněna úmluva. Král Václav slíbil, že bude příště vládnouti za pomoci rady některých pánů, v jichž čele byl pan Jindřich z Rosenberka a nový arcibiskup praž-

ský Olbram ze Škvorce. Čeští pánové odřekli se za to spolku s cizími knížaty a Ruprecht Falcký, který téměř již byl s vojskem ve středu Českého království, byl nucen ze země vyjíti.

Král Václav při všech těch zmatcích a nepokojích ukázal, že jest smířliv a že v srdci jeho neutuchla láska bratrská, kdežto bratr jeho Sigmund vždy a všude choval se neupřímně; pomáhalť všechny ty bouře proti Václavovi osnovati. A za to všechno nesplácel mu Václav rovnou měrou, ale naopak lnul k němu láskou bratrskou i dále. Když po posledním narovnání byl Sigmund, jehož panování v Uhřích bylo neméně bouřlivo než Václavovo v Čechách, od pánů uherských zajat v Budíně, král Václav se za něho přimlouval a také ho i vysvobodil z těžkého postavení. Pak zval ho do Čech s nelíčenou radostí, neboť prý, jak pravil, nemohl se dočkati chvíle, aby mohl obejmouti svého bratra. Co se mezi nimi přihodilo, to prý způsobili zlí lidé. Proto tak toužebně ho očekával, aby se s ním mohl dohodnouti, aby mohl lásku bratrskou utužiti.

Sigmund přijel a chytře opanoval bratra tak, že učinil ho Václav i svým spoluvladařem. Hanebně splatil však Sigmund důvěru tu a lásku bratrskou. Když totiž měl všecku moc ve svých rukou, zajal dne 6. března r. 1402 Václava v jeho domě na Starém Městě, dal ho odvézti na hrad Pražský a tam přísně opatrovati. Aby Čechové nedověděli se, co se stalo, vládl i dále jménem krále Václava. Avšak na dlouho nepodařilo se mu utajiti nešlechetného skutku svého. Lid brzy poznal, že přihodilo se něco nepravého, neboť byly mu ukládány nesnesitelné daně a i jinak byl soužen. Velmožové, kteří Sigmunda do Čech povolali, i všecken národ poznali, že se v Sigmundovi zklamali. A sotva poznání to proniklo, došlo velmi rychle ku změně. Všickni zatoužili zase po Václavovi. V čelo odboje proti Sigmundovi postavil se markrabí Prokop, jehož však Sigmund přelstil. Vypravil se proti němu k Bezdězu, kde žádal ho za rozmluvu, zavazuje se čestným slovem, že mu nebude ublíženo. Věrolomný Sigmund však nedbaje mravu rytířského zajal ho, načež se vrátil do Prahy. Aby mohl krále Václava odstraniti z Čech, namluvil lidu, že pojede s ním ke korunovaci císařské do Říma. Rozhlašoval, že Václav jede dobrovolně, an zatím z Čech odvážel ho jako vězně. Také Prokopa při té příležitosti odstranil z Čech. Nejel s nimi však do Říma, ale do Rakous, kde odevzdal bratra Václava vévodům rakouským ve Vídni a Prokopa zavezl do Bratislavy. Pak vrátil se zase do Čech. Avšak Čechové zatím povstali proti Sigmundovi jako jeden muž. Jelikož však nedovedli býti tak úskočni, jako Sigmund a neměli ani řádného náčelníka, neodolali mu. Kutná Hora byla první roku 1403 nucena vzdáti se mu na milost i nemilost a po ní všecka ostatní země. Bylo-li dříve zle, bylo nyní hůře. Sigmund sháněl na všech stranách peníze. Když neměl již odkud bráti, odejel do Uher, svěřiv vládu v Čechách několika pánům, kteří mu byli věrni a jako on dovedli vydírati na lidech peníze.

Český král v době té chován byl ve vězení vídeňském. Minul rok, plynulo i druhé léto. Král Václav choval se tak, jakoby již smířen byl s nešťastným osudem svým. Proto také nebyl již dále tak pečlivě hlídán jako dříve. Konečně kněz z řádu johanitů, Bohuslav zvaný, pomohl mu ze za-

láře. Pak utekli z Vídně k řece Dunaji, kde dle úmluvy je již očekával rybář. Ten převezl krále do městečka Stadlavy, kde věrnější milci královi již čekali na jejich příchod. Pak rychle odjeli s králem do Moravy na hrad Mikulov. Lidé, když se dověděli, že se král vrací do země, radovali se nemálo. Sigmund a jeho důvěrníci sebrali již vše, co kde sehnati mohli. Královské pokladnice byly prázdny, lid ochuzován, utiskován.

Král Václav vrátiv se propustil nejvyššího purkrabí, Jindřicha z Rosenberka a smířil se s Joštem, markrabětem moravským. Byl již dosti přesvědčen, že bratr jeho Sigmund jest mu nevěren, a proto neváhal uzavříti proti němu spolek s králem polským.

Za zmatků těch rozmohlo se v Čechách zase lupičství. Král Václav počal tedy především pečovati, aby podobné zlořády byly vyhubeny a aby nastala v zemi zase bezpečnost. Nad jiné loupežníky zvláště vynikal pověstný rytíř Mikeš Zůl z Ostředka, jenž měl několik hradů nad Sázavou. Král Václav umíniv si především toho nejpřísněji pro výstrahu potrestati, svěřil válečnou výpravu proti němu novému arcibiskupovi pražskému, **Zbyňku Zajíci z Hasenburka,** jenž umění válečnému rozuměl výborně. Zůl byl zajat a popraven a hrady jeho rozváleny. A jako Mikeš Zůl, tak i jiní loupežníci byli přísně potrestáni. Aby zabezpečena byla spravedlnost v zemi, ustanovil král Václav v každém ze dvanácti krajů v zemi zvláštní popravce neboli hejtmany krajské, jimž uložil bdíti nad pořádkem v zemi

MISTR JAN HUS.

KAPLE BETLEMSKÁ. POMĚRY NA UNIVERSITĚ.

Na Starém Městě Pražském jest nedaleko břehu vltavského nevelikė náměstí zvané Betlemské. Tam v dobách, o nichž právě vypravujeme, stávala kaple, určená, jak už řečeno, k tomu, aby v ní bylo kázáno výhradně jazykem českým. Kaple Betlemská stala se za krále Václava, zvláště za posledních dob bouřlivých střediskem činnosti kazatelské ve prospěch pozdvižení mravnosti a zlepšeni společnosti lidské na základě křesťanském. Kaza!eli v kapli té byli tehdy přední mužové své doby. Tak zejména **Štěpán z Kolína,** mistr a slavný člen vysokého učení, záhy nabyl chvalné pověsti pro své horlení proti pokleslé mravnosti jisté části duchovenstva i světských lidí, jakož i pro své vzorné smýšlení vlastenecké. Podobně proslul tu jako výtečný kazatel **Jan Štěkna.**

Že i v universitě schvalovány a podporovány byly snahy kazatelů v kapli Betlemské, toho jest dokladem zřízení nadačního domu při této kapli, řečeného **Nazaret,** pro chudé studenty. Ustanovovati, který ze studentů má býti dobrodiní toho účasten, bylo právem mistrů na vysokém učení.

Na vysokých školách samých však v době té rovněž schylovalo se k bouřím. Jak již bylo pověděno, tvořili žáci i profesoři universitní čtyři národy: český, bavorský, saský a polský. Každý z těchto čtyř hlavních národů měl právo rozhodovati o důležitých věcech, týkajících se university a to tak, že každý z nich měl ve příčině té jeden hlas.

Tak na příklad, jednalo-li se o něco důležitého, bylo potřebí, aby s tím souhlasila většina těchto národů. Kdyby byli s tím souhlasili jen Čechové a nikoli národové ostatní, byly proti jednomu hlasu tři ostatní hlasy, kdyby byli Čechové něco zamítli a ostatní národové to schvalovali, byl zase jeden hlas potlačen ostatními třemi. Tím měli cizinci proti Čechům převahu ve všech důležitých otázkách. To však nesrovnávalo se se skutečnými poměry na universitě. V Evropě zřízeny byly totiž v posledních dobách ještě i jiné university, čímž příslušníků národů jiných, zejména žáků z národa saského a bavorského, na universitě pražské značně ubylo. Všichni ti šli na bližších sobě universitách hledat vzdělání. Jelikož Čechové pak nad to stále pokračovali ve vzdělání, bylo zcela přirozeno, že počali se i domáhati svých práv. Zvláště se snažili, aby Pražská universita věnovala pozornost

Mistr Jan Hus káže v kapli Betlemské.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

Rodný domek Husův v Husinci před požárem.

prospěchu vlastní země a aby učiteli na vysokém učení tom stávali se Čechové. Zřídili proto při vysokém učení zvláštní učiliště neboli kolej pro sebe, kde čeští mistři vyučovali žáky české.

Vlastenečtí mužové toužili tudíž nejen po opravách ve věcech světských a církevních, ale i po přirozeném právu na vysokém učení. Zejména těžce nesli, že v Čechách bývali za duchovní správce ustanovováni kněží, neznající ani řeči lidu, jenž jim byl ke správě svěřen. Proto také i upřímní Čechové rádi podporovali snahy horlivých kazatelů, kteří toužili po opravách. Jinak ovšem chovali se k nim Němci, neboť obávali se, že by tak ztratili vysoké úřady jak při vysokém učení, tak i ve správě duchovní v Čechách. Tím nabylo hnutí po žádoucích opravách rázu národnostního.

Horlivým oprávcům šlo především o to, aby povznesen byl mravný i hmotný stav českého lidu a aby Čechové nabyli zase přirozených práv svých proti cizincům.

V té době vyskytl se mezi Čechy muž, který neohroženě počal práva jejich hájiti a bezohledně tepati nepořádky v životě lidu světského i duchovního. Byl to mistr **Jan Hus.**

V jižních Čechách při říčce Blanici jest nevelike městečko **Husinec.** Tam dne 6. července r. 1369 spatřil světlo světa Jan Hus.

Rodiče Janovi nebyli zámožni. Jelikož však hošík jevil touhu po vyšším vzdělání, posílali ho přece do škol, a to, jak se zdá, do Prachatic; později vypravili ho i na studie do Prahy. S nouzí bylo mu tu zápasiti. Nicméně horlivě se učil, aby mohl úmyslů svých uskutečniti. Chtěl býti knězem. Ač byl jinoch veselý, ač liboval si v pěkném šatě a rád účastnil se radovánek mnohých, přece byl zbožný. Tak v milostivém létě roku 1393 obětoval poslední čtyři groše, aby dosáhl odpustků. Raději pak snášel nouzi. Konečně podařilo se mu státi se bakalářem svobodných umění. To

byl nejnižší čestný titul na universitě, jehož posluchači dosahovali po přísných zkouškách. Bakaláři bývali ustanovováni učiteli při školách farních. Po roce se odhodlal Jan Hus již zase k novým zkouškám v koleji bohoslovecké neboli theologické. I tu dosáhl hodnosti bakalářské. Po dvou létech (r. 1396) stal se mistrem svobodných umění. My bychom řekli, že se stal doktorem filosofie. Mistři mohli již učiti na vysokém učení. I mistr Jan Hus stal se tu profesorem. Roku 1400 byl vysvěcen na kněze a mohl již také veřejně kázati.

Připravuje se ke vznešenému úřadu kazatelskému, počal žíti nový život. Přestal již libovati si v pěkném šatě a radovánkách, vzdaloval se pýchy i všech marností světských. Všecka jeho touha se nesla po tom, aby prospěl křesťanskému vzdělání lidu a aby povzbudil posluchače k životu ctnostnému. Konrád Waldhauser, Milič i Matěj z Janova podobně snažili se prospěti lidu. Mistr Jan Hus stal se jejich následovníkem. Nejdříve kázával po různých kostelích v Praze a konečně stal se kazatelem v kapli Betlemské. Téhož roku 1402 zvolen byl také za správce neboli rektora vysokých škol.

Kázání jeho líbila se nejen lidu obecnému, ale i pánům a dvořanům královým. Ano i král Václav si Husa zamiloval. Také královna Žofie ho chválívala, a jak se zdá, zvolila si ho za zpovědníka.

Kaple Betlemská.
(Podle starého obrazu.)

Husovi a jeho přátelům nelíbily se mnohé nepořádky, jež v době té vznikaly mezi duchovenstvem. Byli totiž tenkrát dva papežové. Jeden sídlil v Římě, druhý v Avignoně a chovali se k sobě velice nepřátelsky. Při volbách pak arcibiskupů, biskupů, opatův a jiných hodnostářů církevních nerozhodovala namnoze schopnost k úřadu církevnímu, ale kdo z uchazečů mohl více dáti, ten byl zvolen nebo ustanoven. Tím stávalo se, že za hodnostáře církevní bývali jmenováni mnohdy i lidé, kteří hodností těch nezasluhovali. Koupili si úřad jen proto, aby požívali výhod s ním spojených, což nijak nebylo na prospěch církve a stavu duchovního. V tehdejší době přemnozí lidé bohatší dávali stavěti buď kaple, buď oltáře, jiní zase věnovali peníze

aby po smrti za duše jejich byly obětovány mše. Na zbožná nadání ta zejména pamatováno bývalo v posledních vůlích neboli kšaftech. Počet kněží se tím nemálo rozmnožil, ale množily se i nepořádky, o nichž jsme vypravovali. To však nijak se neshodovalo se zbožnými

Mistr Jan Hus.
(Kreslil Jan Vilímek.)

úmysly zakladatelů. K tomu též poukázal Hus a jeho přátelé, toužíce po nápravě.

Těm, kdo nehodným způsobem nabyli hodností církevních, neb jinak znesvěcovali povolání své, nelíbilo se, že Hus tak jedná. Nenáviděli ho a jali se ho podezřívati, že prý nesmýšli dobře o ustanoveních církevních. Vinili ho z kacířství, k čemuž příčinu poskytly jim spisy Wiklefovy, jichž se Hus zastal.

Jan Wiklef byl anglický kněz a přednášel o bohosloví na starobylém vysokém učení v Oxfordě. Žil asi právě v té době, kdy Jan Milič z Kroměříže v Praze kázával. Jako Milič v Čechách, tak on zase v Anglicku nadšeně horlil slovem i písmem ve prospěch povznesení života mravního. Nepřestal však jen na tom, ale počal také uvažovati o učení církevním. Tu pak vytýkal duchovenstvu tehdejšímu, že se odchyluje od pravého učení Kristova, v čemž domníval se shledávati příčinu nepořádků v životě duchovním. Měl za to, že jen s prospěchem bude, navrátí-li se církev k původnímu učení Kristovu. Za tou příčinou počal sám různá zřízení církevní opravovati. Ale jeho snahy a učení byly v Anglicku uznány a odsouzeny jako kacířské. I byl sice Wiklef zbaven své stolice profesorské, ale jinak nebyl osobně pronásledován. Jelikož však spisy jeho byly zavrženy, docházely právě tím veliké pozornosti. Nejen v Anglicku, ale také v jiných zemích byly čítány. I do Prahy byly přineseny, a to velmi záhy. Na vysokém učení bylo pak o nich také vykládáno. Zdá se, že přinesli je do Prahy Čechové, kteří s dcerou Karla IV., Annou, provdanou za krále anglického Richarda, vlast Wiklefovu navštívili a tam také i jeho učení seznali. Ostatně bývalo také zvykem, že mnozí Čechové, dokončivše studia svá na universitě domácí, docházeli ještě doplnit vzdělání svého na učení cizí. Nejeden z nich putoval za tou příčinou i do Oxfordu, a tak jmenovitě byl Husův důvěrný přítel, mistr Jeroným Pražský, přímo Wiklefovým žákem.

V Čechách byly spisy ty různě posuzovány. Sbor kanovníků na hradě Pražském neboli kapitola Pražská počala vystupovati proti nim. 45 článků neboli výňatků z nich vybrali a předložili je roku 1403 universitě k posouzení. Mezi mistry nastal spor. Hus s přáteli svými je zastávali, namítajíce, že články ty byly z knih Wiklefových vyňaty a že v souvislosti v knihách jeho mají smysl jiný. Mnohem horlivěji než Hus hájili učení Wiklefovo **Štěpán Páleč a Stanislav ze Znojma**, oba mistři. Němečtí profesoři však většinou shodovali se zase s míněním kapitoly a chtěli, aby žádosti její universita vyhověla a spisy Wiklefovy odsoudila. Konečně bylo rozhodnuto, aby nikdo článkům těm neučil. Nikdo však nebyl stíhán. Stalo se tak snad proto, že v době té nastoupil po smrti Olbrama ze Škvorce nový arcibiskup **Zbyněk Zajíc z Hasenburka**.

Nový arcibiskup pražský, ač dosud mlád, byl rozšafný a dobrý. Nechybělo mu ani upřímné vůle k dobrému a řádnému vedení pastýřského úřadu. Jelikož však do té doby, než byl povolán na stolec arcibiskupský, věnoval více pozornosti vojenství než věcem duchovním, měl málo vzdělání literárního, ano vypravovalo se, že prý počal se učiti čísti teprve, když stal se arcibiskupem. Odtud vznikla mu přezdívka „Abeceda". Husa sobě záhy velmi oblíbil. Žádal ho, aby žádné vady, kterou by shledal ve zřízeních církevních, před ním netajil. Hus pečliv jsa o povznesení stavu duchovního v Čechách, rád vyhověl přání arcibiskupovu, kterýž si ho tak zamiloval, že při schůzích duchovenstva neboli při synodách jmenoval ho i kazatelem. Hus v kázáních těch otevřeně líčil způsob života duchovenstva, vytýkal i vady, jež shledával. Při tom nedbal, že snad nemile dotkne se také osob vysoce postavených. Ano neváhal pravdu říci ani přítomnému arcibiskupovi. Byl člověk, jak říkáme, otevřený. Co na srdci, to na jazyku.

Posluchači se na něho však také nehněvali, neboť nahlédli, že jedině tak může býti nepořádkům učiněn konec a nápravy se docíci.

Vedle toho byla Husovi hlavním působištěm kaple Betlemská, v níž denně kázával. Záhy proslavil se tak, že vždy na sta posluchačů spěchalo na jeho kázání. Nejen lid obecný, ale i panstvo, jakož i mnozí duchovní byli dvchtivi slyšeti slovo boží z úst jeho.

Snahou mistra Jana Husa nebylo však hlásati něco nového v učení křesťanském. Chtěl vzdělávati lid, chtěl mu vštěpovati pravé pojmy o životě křesťansky spořádaném. Zejména snažil se vykořeniti bludy, které s učením křesťanským nikdy se nesrovnávaly. Náprava mravnosti byla účelem jeho kázání. Sám pak vždy snažil se spořádaným životem svým býti příkladem posluchačům. Ani nejmenší vady nemohli mu i největší nepřátelé jeho ve příčině té vytknouti. Nikdy nebažil ani po jmění, ani po úřadech, s nimiž by spojeny byly hojné příjmy. Mnozí z duchovenstva, kteří nepojímali vznešený svůj úřad pastýřský tak jako Hus, nenáviděli ho a stěžovali si na něho u arcibiskupa. Když však nic nepořídili, obrátili se do Říma k papeži Innocentovi VII. Ten konečně k žádosti kapitoly Pražské arcibiskupovi nařídil, aby byl bedliv vymýcení bludů, zejména pak těch článků Wiklefových, jež byly universitou odsouzeny.

Mnozí duchovní poslechli; kteří neuposlechli, byli trestáni. To popudilo Husa a jeho přátele, zejména Stanislava ze Znojma, nemálo. Nevole ta čím dále tím více se šířila. Avšak Hus i potom zachoval se velmi šlechetně, neboť ve schůzi českých příslušníkův university přičinil se, aby bylo uzavřeno, že nikdo nemá učiti zmíněným článkům ze spisů Wiklefových, pokud by smysl jejich byl kacířský nebo bludný. Arcibiskup Zbyněk v době té již odvrátil se od Husa, bylť rozmrzen, že má pro něj nepříjemnosti s papežem, a tak podařilo se těm, kdož okolo něho byli, betlemského kazatele náležitě osočiti. Rozkázal, aby všechny spisy Wiklefovy, které by kdo měl, byly jemu předloženy ku prohlédnutí, což nemálo potěšilo nepřátele mistra Jana. Vidouce, že arcibiskup nepřeje již Husovi, žalovali na něho u papeže. Zejména uváděli, že jeho kázání v kapli Betlemské působí výtržnost.

V době té připravována byla také změna v nejvyšším úřadě církevním. Dosud byli totiž dva papežové. Kardinálové římští i avignonští shodli se na tom, že nebudou poslouchati toho ani onoho, nýbrž chtěli, aby svolán byl do italského města Pisy církevní sněm neboli koncil, na němž by rozepře ve příčině dvojice papežské byly urovnány a nový papež byl zvolen. Za tou příčinou žádali všecky panovníky, aby dosavadních papežů nebyli poslušni, a byli nápomocni koncilu. Král Václav neváhal býti jim po vůli, neboť o co se přičiňovali, po tom toužili také i čeští horlitelé: odstraniti záhubný spor o stolec papežský a povznésti církevní život. Ti z kněží, jimž líbily se dosavadní nepořádky, rádi by byli zmařili koncil Pisanský. Král Václav však jich nedbal, ale chtěl, aby Čechové vyhověli kardinálům a prozatím nebyli poslušni žádného z obou papežů, až jak koncil rozhodne. Jelikož arcibiskup Zbyněk a jiní vyšší duchovní byli proti tomu, požádal král universitu, aby rozhodla, co počíti. Jak již bylo vypravováno, rozhodovali tu o důležitých otázkách čtyři národové. Národ český v této otázce

byl proto, aby bylo vyhověno králi; ostatní tři národové, mezi nimiž bylo nejvíce Němců, s Čechy nesouhlasili, nepřejíce si míti oprav v církvi. Tak došlo k roztržce.

Při příležitosti té ukázalo se nejlépe, že na universitě nemohou **Čechové** rozhodovati po vůli své, ale že cizinci tu mají převahu. Těžce to nesli čeští mistři i celý národ. Nyní zdála se jim býti nejpříhodnější doba k opravě této křivdy. Hus pomocí Jana Mikuláše Augustinova z Prahy, královského rady, zvláště se o ni přičiňoval. Král Václav vyhověl přáním českých mistrů. Dne 18. ledna r. 1409 vydal v Kutné Hoře list, v němž prohlásil, že jest neslušno, aby národ německý, jenž nemá domácího práva v této zemi, přisvojoval si tři hlasy ve všech volbách a jednáních v universitě, a národ český, spravedlivý dědic tohoto království, měl toliko hlas jeden. Proto nařídil, aby od této doby národ český ve všech radách, soudech, zkouškách, volbách i jakémkoli veřejném řízení měl hlasy tři, ostatní národové dohromady hlas jeden.

Ten jest obsah památného **dekretu Kutnohorského**. Čechové se radovali, Němci, kteří ztratili nadvládu, hrozili, že odejdou z university Pražské. Avšak nic jim to nebylo platno. Odešli tedy z Prahy a s nimi také i ti, kteří hlásili se k tak zvanému národu polskému. Byli to také Němci, většinou poněmčilí Slezané. Hus v kapli Betlemské mluvě o tomto radostném vítězství Čechů, vyzýval posluchače, aby vděčně vzpomínali pana Mikuláše z Prahy, který zvlášť měl zásluhu o to, že král uznal žádost Čechů za spravedlivou.

Že cizinci odstěhovali se z university Pražské, přestala tato býti sice ústavem světovým, ale stala se za to ústavem zemským, v němž Čechové mohli po vůli své rozhodovati a nebyli ve vlastním domově závislí na vůli cizozemců. Ostatně v posledních dobách byly zřízeny také university již i v jiných zemích, a ač cizinců na universitě Pražské tím ubývalo, přece osvojovali si dosud právo, jako by Pražská universita byla zřízena jen pro ně.

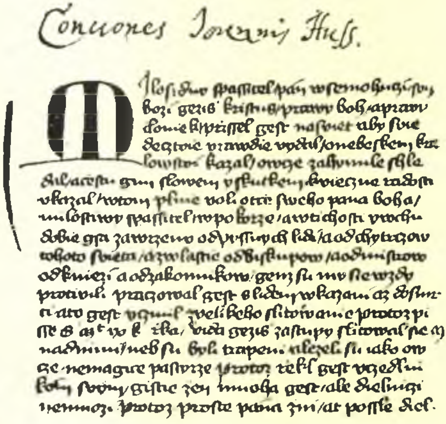
Čechové majíce odtud na universitě většinu, vyhověli žádosti krále Václava a slíbili, že nebudou poslouchati papeže Řehoře. Koncil v Pise prohlásiv, že oba dosavadní papežové jsou nehodni, aby byli v čele církve, zvolil za nového papeže Alexandra V.

SPORY MISTRA JANA HUSI S ARCIBISKUPEM A PAPEŽEM.

Ti, kdo toužili po nápravě v církvi, těšili se, že koncil Pisanský učiní ve příčině té žádoucí krok, leč bohužel zklamali se. Neboť jednoty v církvi nebylo dosaženo, protože dosavadní papežové, Benedikt XIII. a Řehoř XII., neuznali za správný církevní sněm Pisanský a důstojenství svých nevzdali se. Jelikož koncil zvolil nového papeže, byli pak místo dvou papežů tři. Po smrti Alexandra V., jenž byl od Pisanského koncilu zvolen, stal se ná-

stupcem jeho Jan XXIII., který vším právem byl za nejnehodnějšího ze všech těchto tří papežů považován, neboť jeho způsob života byl pohoršením všemu křesťanstvu. V církvi nastala doba nejhlubšího úpadku. Nepořádků těch bylo užito v Čechách zejména k rozhodnějšímu vystoupení proti těm, kdo snažili se o nápravu v životě duchovním.

Arcibiskup pražský Zbyněk stranil již úplně těm kněžím, kteří libovali si ve svatokupectví. Znova rozkázal, aby nikdo neučil naukám Wiklefovým, zapověděl i všecka kázání v kaplích, což namířeno bylo zejména proti Husovi, jako kazateli v kapli Betlemské. Konečně nařídil, aby knihy

Počátek Husovy Postilly.

(Z nejstaršího rukopisu musejního z r. 1414.)

Wiklefovy byly spáleny. Avšak Hus kázal dále, považuje zápověď za nespravedlivou, ano i proti duchu církevnímu. Arcibiskup Zbyněk popuzován jsa od nepřátel oprav, nedbal již ani přání králova, ani veřejného dobrozdání Pražské university, ale dal knihy Wiklefovy dne 16. července roku 1410 spáliti v domě arcibiskupském na Malé Straně. Když knihy hořely, bylo hlučně zpíváno „Tě Boha chválíme" a zvoněno na věžích jako za mrtvé. Domnívalť se arcibiskup, že tím skončeny budou všecky rozepře, ztráví-li oheň spisy Wiklefovy. Ale naopak učiněn byl tím počátek k novým bouřím, neboť lid poznav již upřímné snahy Husa a jeho přátel, velice se rozhněval na arcibiskupa a jeho kněze, posměšně o nich mluvil,

hanlivě zpíval. „Zajíc, biskup Abeceda, spálil knihy nic nevěda, co je v nich napsáno", bylo po ulicích veřejně prozpěvováno.

Arcibiskup hned po spálení knih Wiklefových odejel do Roudnice. Dne 18. července r. 1410 vyloučil pak Husa z církve neboli, jak se říká, vydal na něho klatbu, čímž ještě více popudil lid. Nejvíce hněval se na arcibiskupa král Václav. V době té měl však již arcibiskup a kněží jemu oddaní u dvora papeže Jana XXIII., kde i dále hověno bylo svatokupectví, nemalou přízeň. I bylo odtud Husovi nařízeno, aby přišel do Říma k soudu. Arcibiskup Zbyněk pak dne 24. září r. 1410 vydal na Husa novou, stíženou klatbu. Král Václav i královna Žofie ujavše se Husa, psali papeži, žádajíce za mírné urovnání tohoto sporu. Zejména královna výslovně připomínala, že sama slyšela Husa v kapli Betlemské kázati a dosvědčovala, že Hus žádného bludu se nedopustil. A jako král a královna, tak i mnozí přední pánové čeští žádali papeže za totéž. Hus pak prosil, aby nebyl nucen sám jíti do Říma, ale aby směl za sebe poslati plnomocníky. Tušil asi, že by nebyl souzen po právu a že by se tak vydal na nebezpečnou cestu.

Papež Jan XXIII. nedbal však těchto žádostí. Nenáviděl Husa, protože byl horlivým bojovníkem proti nepořádkům v církvi, jimž on sám nad míru hověl.

Když se král Václav přesvědčil, že po dobrém nic nepořídí, počal stíhati arcibiskupa jako původce sporů těch a všecky statky mu zabavil. To ovšem arcibiskupa velmi pohněvalo. Hned zakázal konati v Praze služby boží a přisluhovati svátostmi. Zákazu takovému říká se po latinsku interdikt.

Arcibiskup domnívaje se, že přísnost, s níž nastoupil, pomůže, mýlil se. Král Václav rozhněval se ještě více a počal pronásledovati i duchovní, kteří byli poslušni arcibiskupa. Kněží, kteří hlásili se ke straně Husově, považovali rozkazy arcibiskupovy za nezákonné a proto se jim podrobiti nechtěli. Král Václav brzo na to, dne 5. června roku 1411, předsedaje na soudě zemském, dal prohlásiti zákon, dle něhož nikdo neměl býti poháněn před soud duchovní, jednalo-li se o věc světskou. Domníval se, že soudy duchovní vyvyšují se na úkor soudů zemských a světských.

Arcibiskup Zbyněk poznal, že tak nepořídí nic. Také přátelé jeho mu radili, aby se s králem smířil po dobrém. Dne 3. července r. 1411 byla sepsána listina, dle níž měl o všech různicích jeho s Husem a přáteli jeho rozhodnouti král Václav, s čímž Hus byl srozuměn. Po třech dnech na to svolal král Václav některé rádce své, aby s nimi o sporných věcech rozhodl. Po úradě s nimi vydal nález v ten rozum, aby arcibiskup pokořil se králi jako pánu svému, aby dále psal papeži, že neví o bludech v zemi České, a aby vyžádal na papeži rozhřešení těm, kteří byli v klatbě papežské, jakož i aby rozhřešil ty, jež sám klatbou stížil a konečně, aby odvolal interdikt.

Úmluva ta mohla býti základem smíru mezi arcibiskupem a Husem s jeho přáteli; mohla i přispěti k provedení oprav, jichž se Hus s přáteli svými dožadoval. **Škoda, že k tomu nedošlo.** Král Václav i arcibiskup Zbyněk byli prudké mysli a povahy ctižádostivé, kteráž nikdy rozvaděné

nemůže smířiti trvale. Král Václav vida, že se mu arcibiskup podvoluje, domníval se, že jest sláb a proto rozhodněji chtěl mu ukázati svou moc. Arcibiskup zase brzy počal litovati, že k úmluvě se podával. Domníval se, že příliš jest jí zavázán. Proto dohodnutí nebylo uskutečněno. Arcibiskup nejen se zdráhal odvolati klatbu i interdikt, ale hledal i pomoci, aby vybavil se z moci krále Václava. Nad jiné zdál se mu býti ve příčině té prospěšným král Sigmund. Proto odhodlal se navštíviti ho v Uhrách, chtěje zvlášť stěžovati si u něho do královského jeho bratra. Jest jisto, že by tím spory nejen rozmnoženy bývaly a nápravy nebylo docíleno. Avšak arcibiskup ubíraje se do Uher roznemohl se v Bratislavě, kde dne 28. září r. 1411 zemřel.

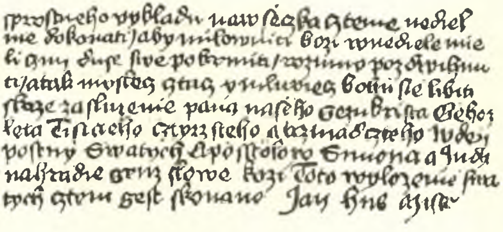
O uprázdněný stolec arcibiskupský nastal po smrti Zbyňka Zajíce z Hasenburka veliký boj. Asi 24 uchazečů hlásilo se k úřadu tomu. Ten penězi, onen zase jinak snažil se získati stolce arcibiskupského a spojené s ním veliké důchody. Král Václav však donutil kapitolu u sv. Víta, že zvolila za nástupce Zbyňkova mistra Albíka z Uničova, životního lékaře královského. Ten sice proslul jako mistr v lékařství a jako osobní lékař krále Václava i jako boháč, avšak mezi duchovenstvem byl málo znám, neboť nebyl ani knězem. Teprv, zvolen byv za arcibiskupa, dal se vysvětiti. Nad jiné pečoval, aby nabyl hojně jmění.

V době té přijeli do Prahy papežští komisaři shledávat pomocí papeži Janovi XXIII. k nastávající válce s Ladislavem, králem neapolským. Král ten totiž byl předním ochráncem sesazeného papeže Řehoře XII., kterého papež Jan XXIII. vyhlásil za kacíře. Papež Jan XXIII., dal oznamovati, že ten, kdo mu k válce té přispěje ať osobní pomocí ať penězi, dosáhne plnomocných odpustků. Papežští komisaři počali v Praze a v Čechách hlásati odpustky způsobem ne dosti správným, líčíce obecnému lidu věci tak, jako by při odpustcích záleželo jen na složení nějakého obnosu peněžitého a vše ostatní bylo věcí vedlejší. Zvláště jednomu z nich, pasovskému děkanovi šlo o to, aby hodně mnoho peněz sebral. Obchodoval s odpustky způsobem, který příčil se ustanovením Krista Pána. Již dávno zbožní spisovatelé církevní horlili proti zneužívání odpustků. Hus byl také přesvědčen, že pravý křesťan ve příčině té nemá slepě poslouchati, ano, že smí i protiviti se vůli papežově. Přátelé Husovi, Štěpán z Pálče a Stanislav ze Znojma, kteří ve předešlých sporech o nápravy v církvi nad Husa vynikli, zůstali co se odpustků týkalo, poslušni papeže. Nejen tím oddělili se od Husa, ale později i znepřátelili se s ním. Při veřejném hádání neboli disputaci o **bulle odpustkové** dne 7. června r. 1412 ve velké síni Karlovy kolleje bylo rozhodně zavrženo, aby kdo za odpustky dával peníze na křížové tažení proti Ladislavovi, králi neapolskému. Při disputaci té zvláště nadšeně mluvil přítel Husův, mistr **Jeronym Pražský**. Řeč jeho tak mocně dojala posluchače, že ho studenti po disputaci hlučně doprovázeli domů. Hus pak i při kázání v kapli Betlemské rozhodně vystupoval proti prodávání odpustků a vybízel posluchače, aby za ně peněz nedávali.

Lid poslechl Husa a přátele jeho. Ti, kteří odpustky nabízeli, netržili tak, jak očekávali, ale naopak šířili jen mezi lidem odpor proti papeži. Konečně docházelo i ke veřejným pohoršením. Tak někteří jinoši, majíce-

v čele šlechtice Voksu z Valdštejna, pořádali po Praze veřejné průvody posmívajíce se těm, kdož odpustky prodávali, i tomu, kdo je prodávati nařídil.

Král Václav byl v době té na hradě Žebráce. Když se dověděl, co se v Praze děje, dal zavolati k sobě mistry, kteří byli proti prodeji odpustků, i ty, kteří prodej ten schvalovali. Když přišli, žádal, aby se nějak shodli. Než však k tomu došlo, staly se v Praze výtržnosti nové. Tři jinoši stavu řemeslnického byli jati, protože veřejně v kostele odpírali kazatelům, kteří odpustky schvalovali. Pak byli odvedeni do žaláře a na rozkaz staroměstských konšelů sťati. Toho se lid zděsil. Těla odpravených jinochů byla za velikého účastenství lidu prostého i vznešeného odnesena do kaple Betlemské, kdež byla pochována.

Facsimile rukopisu M. Jana Husi.

(...sprostného výkladu na všecka čtení nedělní dokonati, aby milovníci boží v neděli měli čím duše své zakrmiti, vzhůru pozdvihnouti, a tak myslíce, čtouce i mluvíce Bohu se líbili skrze zásluhy Pána našeho Jezu-Krista. Jehož léta tisícého čtyřstého a třináctého v den postní svatých apoštolův Šimona a Judy na hradě, jenž slove Kozí, toto vyložení svatých čtení jest skonáno. Jan Hus, mistr.)

Poprava ta nejen podnítila odpor proti papeži ještě více, ale popudila lid i proti národnosti německé, jelikož staroměstští konšelé, kteří dali jinochy popraviti, byli Němci.

U papežského dvora v Římě způsobil Husův odpor proti odpustkům velikou nevoli. Hus nejen veřejně a odhodlaně bičoval tehdejší svatokupectví, ale poškozoval tím i hmotné zájmy nehodného papeže Jana XXIII., což jemu ovšem vhod býti nemohlo. Nepřátelství proti Husovi podněcoval pak zvláště kněz, Michal de Causis řečený, rodák německobrodský, muž pověsti nechvalné. Býval druhdy farářem v Praze, načež po jakési nesprávnosti uprchl do Říma, kdež u dvora papežského živil se právnictvím. Nepřátelé Husovi užili ho nyní za nástroj svůj proti nenáviděnému mistru způsobem nejnehodnějším. Michal de Causis sepsal obsáhlou žalobu na Husa, míchaje pravdu se lží. Tak zejména vinil ho z kacířského učení, z neposlušnosti k církevním hodnostářům, jakož i dovozoval, že pobuřuje lid. Konečně žádal, aby byl prohlášen za kacíře, zbaven úřadu pastýřského a

přinucen odpřísáhnouti bludy. Až by se tak stalo, pak prý nechť jest trestán dle zákonů církevních. Žalobu tu předložil papeži.

V době té došly do Říma zprávy, jak zle vedlo se v Čechách prodavačům odpustků. Vina hlavně svalována byla na Husa. Zprávy ty roznítily u papežského dvora odpor proti českému kazateli v mohutný žár. Ještě v měsíci červenci r. 1412 vydán byl rozsudek, jímž vyslovena byla klatba na Husa. Bylo nařízeno, aby s ním nikdo neobcoval ani v jídle ani v pití, aby s ním nikdo nemluvil, ani od něho co kupoval nebo mu prodával, ani ohně ani vody mu nepodal a aby z čeledi jeho nikdo nebyl připuštěn k službám božím. Kdyby pak Hus 20 dní setrval v této stížené klatbě,

Hrad Krakovec (ve zříceninách).
(Podle rytiny z poloviny XIX. stol.)

aniž se poddal, pak měl stižen býti ještě hroznějším trestem. Každý, kdo by s ním pak obcoval, měl býti rovněž postižen klatbou a v místech, kde Hus prodléval, měly býti zastaveny služby boží na tak dlouho, dokud by se tam zdržoval. Mimo to vysloveny byly v této druhé klatbě ještě jiné hrozné tresty. Tak na příklad mělo býti na příbytek jeho uhozeno třemi kameny na znamení věčného prokletí.

Rozsudek ten vydán byl do Prahy v měsíci srpnu r. 1412.

Hus sepsal proti němu veřejné osvědčení, v němž dovolával se Ježíše Krista, soudce nejspravedlivějšího, že jest nevinen a že se mu děje křivda. Z té příčiny prohlásil, že klatba na něho vznesená jest nedůvodna a nesprávna.

Následky klatby, zejména zastavení služeb božích, počaly býti v Praze příčinou nepokojů a velikého jitření.

Pražští Němci vystupovali proti Husovi, jakožto původci interdiktu, nepřátelsky, Čechové pak zase Husa zastávali a mnozí z nich, nedbajíce klatby, nezastavili ani služeb božích.

Aby jitření tomu a nepokojům učiněn byl konec, odhodlal se Hus Prahu opustiti.

V měsíci říjnu r. 1412 uchýlil se do jižních Čech ke svému příteli a ctiteli panu Janu staršímu z Oustí. Ten poskytl mu útočiště na tvrzi, Kozí zvané, jež byla nedaleko městečka Ústí nad Lužnicí (blíže nynějšího Tábora). Tu po některý cas žil v ústraní a jenom v dopisech, zasílaných do Prahy, napomínal posluchačů svých betlemských ke stálosti ve víře.

Mezi tím došlo zase ke změně na stolci arcibiskupském v Praze. Mistr Albík jednak nehodil se k důstojenství takovému, jednak nebyl snad spokojen s příjmy s ním spojenými, a proto podle tehdejšího svatokupeckého obyčeje postoupil stolec arcibiskupský prostě na základě smlouvy Konrádovi z Wechty, biskupu olomouckému, a sám za vděk vzal proboštstvím Vyšehradským. Za peníze docílil také, že papež smlouvu tu potvrdil.

Nový arcibiskup Pražský byl Němec, rodem z Westfálska. Ani on nikterak se nehodil k důstojenství tak vznešenému. Nicméně hned po svém nastoupení r. 1413 svolal sněm duchovenstva neboli synodu do Českého Brodu, na níž mělo býti učiněno opatření proti bouřím a nepokojům, které v církvi v poslední době vzplanuly.

Ke smíření mezi spornými stranami v Čechách nemohlo však dojíti. Nepřátelé Husovi chtěli se smířiti jen, podrobí-li se Hus s přáteli svými úplně. Přívrženci Husovi naproti tomu byli přesvědčeni, že jen tehdy jest mír možný, bude-li v církvi provedena náprava. Protivníci Husovi mluvili stále o šíření kacířského učení, přátelé Husovi naopak zase ukazovali k tomu, že jim dosud kacířství dokázáno nebylo. Za hlavní příčinu různic považovali kázání, jimiž káralo se svatokupectví, lakomství, nadutost a v nichž vytýkáno bylo mnohým ze stavu duchovního, že hříšně a světsky si počínají. Papež ovšem stranil nepřátelům Husovým a vyhověl jim zejména tím, že dne 2. února roku 1413 odsoudil všecky knihy Wiklefovy bez výminky a nařídil, aby byly spáleny, což bylo dne 6. února téhož roku před chrámem sv. Petra v Římě uskutečněno.

Král Václav těžce nesl, že nedochází ke smíření mezi spornými stranami. Odhodlav se zase sám o to pokusiti, dal povolati k sobě přední muže z obou stran. Jelikož při té příležitosti přívrženci Husovi trvali na svém, pohněvali si krále tak, že byli nuceni i Prahu opustiti.

Mistr Jan Hus byl by považoval za hřích, kdyby byl zůstal nečinným. Domníval se, že nikdo nemá práva překážeti mu ve hlásání slova božího. Proto počal horlivě kázati po venkově, kde se zdržoval. Za tou příčinou vyjížděl z hrádku Kozího do okolí, kde ve smyslu písma svatého kázával tu v širém poli, tam zase v lese nebo na cestách i mezi ploty, dovolávaje se příkladu Ježíše Krista. Zvláště pak vyhledával míst a příležitostí, kdy lidé houfněji se shromažďovali, jako o posvíceních, poutích, svatbách a pod. Tu pak kázával zástupům, které s nadšením ho poslouchaly. Mimo to zabýval se také sepisováním knih, v nichž zásady své obhajoval. V těchto spisech odsuzoval tehdejší neřesti otevřeně, aniž při tom dotýkal se některého článku víry nebo svátosti, obřadů a obyčejů v církvi obvyklých. Bojoval toliko proti tomu, aby jich nebylo zneužíváno. Snaha jeho nesměřo-

vala k tomu, aby se odchýlil od učení církve, snažil se pouze, aby stav církevní správy byl napraven. K nápravě té měl především přispěti papež, jenž měl býti předním oprávcem všeho křesťanstva. Jelikož však od papeže Jana XXIII. nebylo možno toho se naditi, měl Hus za to, že každý křesťan jest povinen poslouchati více Boha nežli lidí a proti nepořádkům věku tehdejšího bojovati. Hus, čím déle pobýval na venkově, čím déle přemýšlel o těchto otázkách, tím více nabýval přesvědčení, že náhledy jeho jsou správny. I život svůj byl odhodlán za ně obětovati.

Za nedlouho zemřel Jan starší z Ousti, ochránce Husův. Proto byl Hus nucen asi v červnu roku 1414 vyhledati si jiného útulku. Toho rád mu poskytl jiný příznivec jeho, Jindřich Lefl z Lažan, pán na hradě Krakovci za Rakovníkem.

V době té snášelo se nad Husem protivenství nové.

MISTR JAN HUS PŘED CÍRKEVNÍM SNĚMEM V KOSTNICI. MUČEDNICKÁ JEHO SMRT.

Hnutí v Čechách, způsobené Husem, stávalo se známým téměř po vší Evropě. Snahy Husa a jeho přátel byly všelijak překrucovány a špatně vykládány. Byl to zejména Jan Gerson, francouzský bohoslovec a kancléř university Pařížské, který veřejně proti Husovi vystoupil, žádaje za jeho potrestání. Papež Jan XXIII. pak ve zvláštním listu vytýkal králi Václavovi, že trpí kacířství a neposlušnost proti stolici papežské ve svém království. V době té král Sigmund pohnul papeže, že svolal sněm neboli koncil do Kostnice, města německého na Bodamském jezeře. O svolání koncilu toho přičinil se Sigmund jakožto král německý, jímž stal se roku 1411. Když totiž zemřel Ruprecht Falcký, někdy vzdorokrál Václavův v Německu, strana jeho přistoupila k volbě nové, při čemž však došlo k rozdvojení, ač oba zvolenci byli z rodu Lucemburského. A tak touž dobou, co církev měla tři papeže, v Německu byli tři králové současně. Ale když Jošt roku 1411 zemřel, došlo mezi Sigmundem a Václavem o Německo k přátelské úmluvě. Václav uznal Sigmunda za svého spoluvladaře v Německu s titulem „mladšího krále" a svěřil mu odtud řízení téměř všech záležitostí německých.

Koncil Kostnický svolán byl na den 1. listopadu 1414. Měl za účel mimo jiné pojednati také o rozepři Husově. Aby se tak stalo, přičinil se zejména král Sigmund, jenž uvažoval: nechce-li mistr Jan Hus do Říma, snad půjde do Kostnice složit počet ze své víry. Ovšem bylo potřebí dříve o tom s Husem soukromě promluviti. Proto Sigmund požádal některé pány české, aby tak učinili. Sám pak slíbil, že postará se jakožto král německý o to, aby Husovi nebylo ublíženo na cestě do Kostnice, slíbil i, že zjedná mu veřejné slyšení na církevním sněmu, jakož i svobodný a bezpečný návrat do vlasti. Mnozí, slyšíce to, nedůvěřovali již tehdy slibům

Sigmundovým a varovali Husa. Ten však věřil králi a konečně již byl odhodlán na všecko. Jsa sobě vědom neviny, doufal, že sněm přesvědčí o pravosti svých zásad. Nepodaří-li se mu to, nebál se již ani vydati svůj život v nebezpečí za své přesvědčení. Psal tedy Sigmundovi, že do Kostnice půjde. Spolu žádal ho, aby mu opatřil bezpečný průvod na cestu, poněvadž územím říše Německé se ubírati měl.

Dříve než vydal se Hus do Kostnice, dal si od duchovního soudce neboli inkvisitora, pro diecesi Pražskou ustanoveného, písemně dosvědčit, že nikdy ničemu bludnému neučil, ani nic bludného nekázal. Ve všem jednal otevřeně, přímo. Jinak počínali si jeho nepřátelé. Ti tajně shledávali proti němu svědky, vyzvídali, kde a o čem mluvil i soukromě, všecko si zapisovali a z kázání jeho vyjímali i jednotlivá slova, která by mohla svědčiti proti němu. Zejména vinili ho, že jest původcem různic mezi Čechy a Němci a, ač byli to Čechové, neostýchali se mu i za vinu klásti, že ujal se národu českého na universitě a vymohl mu tam tři hlasy. Tak se zapomněli. Když se Hus o tom dověděl, sepsal na nařknutí ta případnou odpověď, žádaje, aby po jeho odjezdu byla veřejně čtena všem věrným bratrům a sestrám v Pánu Ježíši, kteří slovo boží z úst jeho slýchali. Konečně vyžádal si ještě některé opisy ze spisů universitních, jakož i od arcibiskupa Konráda, že ani on neví o nějakém jeho kacířství nebo bludu.

Budova v Kostnici, v níž konán sněm církevní.
(Podle fotografie.)

Dne 11. října r. 1414 vydal se mistr Jan Hus na cestu do Kostnice. Doprovázeli ho pan Václav z Dubé a pan Jan z Chlumu, k nimž později připojil se též pan Jindřich z Chlumu, Lacenbok zvaný. Mimo to šli s ním

*

mistr Jan z Renštejna, Kardinál řečený, Petr z Mladenovic, mladistvý bakalář a písař pana Jana z Chlumu, jenž o mistru Husovi a pobytu jeho v Kostnici sepsal zvláštní vypravování. Ač na mnohých místech, kudy se Německem ubíral, bylo smýšlení obyvatelstva proti Husovi nevalně příznivé, leckde byl také od lidu pozdravován velmi příznivě, ano i nadšeně. Dne 3. listopadu šťastně a bez nehod přijel Hus s průvodci svými do Kostnice. List krále Sigmunda, v němž zaručeno bylo Husovi bezpečí, byl tu již přichystán.

Církevní sněm Kostnický byl z největších v celém středním věku. Snad ještě nikdy nesešlo se na jednom místě tolik církevních hodnostářů a zástupců moci světské, jako v malebném tomto městě porýnském. Vypravuje se, že prý tu bylo přítomno mimo krále Sigmunda a papeže Jana XXIII. 30 kardinálů, 4 patriarchové, 34 arcibiskupové, 150 biskupů, několik set opatů, proboštů, děkanů, kanovníků a jiného duchovenstva, takže odhadován byl počet účastníků koncilu a jich dvořanstva a služebnictva na 50.000 osob.

Církevní sněm v Kostnici měl trojí úkol. Především měl odstraniti spory mezi papeži a přičiniti se, aby církev řídil zase toliko jeden papež, jakožto vrchní její hlava. Dále pak měl odstraniti z církve všeliké nepořádky, jež se časem v ní rozmohly, a postarati se, aby duchovní věnovali se stavu svému upřímněji, než jak mnozí z nich dosud činili. Konečně měla býti vyřízena rozepře mistra Jana Husi, jakož se i mělo státi rozhodnutí o naukách Wiklefových. Mistr Jan Hus spoléhaje na sliby krále Sigmunda, těšil se, že mu bude dovoleno svobodně mluviti a zastávati, ano snad i obhájiti svého přesvědčení. Avšak velice se zklamal.

Nepřátelé Husovi znamenitě připravili se na jeho při. Největšími protivníky jeho byli z nich nepřátelé domácí, jelikož ti nejvíce byli hmotně poškozeni Husovým odporem proti svatokupectví. V čelo jich postavili se litomyšlský biskup Jan, jakož i svrchu jmenovaný kněz Michal de Causis a konečně Štěpán z Pálče, bývalý důvěrný přítel Husův. Ti již při příchodu Husově do Kostnice lepili na domy veřejné vyhlášky, v nichž velmi pohoršlivě mluvili o Husovi. Pak předložili žalobný spis na Husa nejen papeži, ale i kardinálům, arcibiskupům a biskupům. Ve spise tom vinili ho zvláště z toho, že prý německé mistry roku 1409 z Prahy vyhnal, čímž chtěli německé účastníky církevního sněmu popuditi proti Husovi. To také nešlechetným žalobníkům těm se podařilo.

První následek žalob byl, že bylo usneseno mistra Jana Husa uvězniti. Dne 28. listopadu roku 1414 byl Hus ze svého příbytku vyveden pod záminkou, že bude slyšen od církevních otců. Byl však uvězněn, a to nejdřív vazbou lehkou, z níž dne 6. prosince odveden byl do dominikánského kláštera, v němž uvržen byl do temného, nehostinného a smrdutého žaláře. V nezdravém vězení tom tak povážlivě se roznemohl, že věznitelé jeho byli nuceni dáti ho do jiné místnosti klášterní, nechtěli-li, aby zemřel. Čeští pánové, kteří Husa provázeli marně dovolávali se bezpečného listu krále Sigmunda. Již ho nebylo dbáno. Papež Jan XXIII. tvrdil, že za to nemůže a že mistr Jan Hus byl uvězněn proti jeho vůli k naléhání kardinálů.

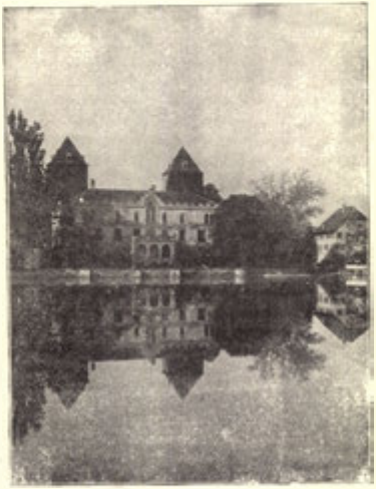

Václav Brožík:

Mistr Jan Hus souzen na sněmu Kostnickém r. 1415.

Nepřátelé Husovi měli pak už práci značně usnadněnu. Michal de Causis a přátelé jeho sepsali řadu článků, v nichž směle opakovali staré nepravdy, jež sám Hus dávno odmítal. Tak zejména ho vinili, že prý dokazoval lidu potřebu přijímati tělo Páně pod způsobou obojí. Ani výčitka ta neshodovala se s pravdou. Pravda jest ovšem, že záhy po odchodu Husově z Prahy mistr **Jakoubek ze Stříbra**, jeden z přátel jeho, poukazuje na slova evangelisty svatého Jana: „Nebudete-li jísti těla syna člověka a píti krev jeho, nemáte života v sobě", dovozoval, že nejenom kněží ale i všechen lid má svátost těla a krve Kristovy přijímati pod způsobou jak chleba, tak vína. Ve příčině té ohlásil též zvláštní hádání neboli disputaci. Mnozí odporovali novotě té, ba i z úřadu arcibiskupského byla zakázána, čehož však nebylo dbáno. Mistr Jakoubek počal přisluhovati svátostmi těla a krve Kristovy obecnému lidu pod obojí způsobou, kteréhož příkladu i mnozí jiní následovali. Když dotazovali se mistra Jana Husa, co o novotě té soudí, nenamítal proti ní ničeho. Tvrditi však, že by byl Hus tu novotu začal, bylo nesprávno. Brzy pak v Čechách rozšířilo se přijímání pod obojí způsobou mezi obecným lidem a kalich Páně stal se znakem neboli symbolem všech přátel Husových i všeho pozdějšího husitství.

Četní svědkové, kteří byli přivedeni nepřáteli Husovými, svědčili v žaláři u Dominikánů před Husem těžce a na smrt nemocným. Hus nemohl pro těžkou nemoc na obviňování jejich odpovídati a jen trpělivě snášel všecky urážky, jež mu zejména Štěpán z Pálče při té příležitosti činil. Když se Čechové dověděli, že Hus jest v Kostnici uvězněn, nastalo v Praze i po venkově nemalé rozhořčení. Druhové Husovi na universitě Pražské poslali kostnickým konšelům jménem vší university dopis, v němž je žádala, aby ve městě svém nedopouštěli jaké křivdy činiti mistru Janu

Tvrz Gottlieben,
kde ve věži uvězněn byl Mistr Jan Hus.

Husovi, v mravech a učení chvalitebně zachovalému. Nad to pak i někteří mistři odhodlali se jeti do Kostnice, aby tam byli Husovi nápomocni. Soustrast těchto přátel Husových byla veliká, citupIná. Tak Jindřich Škopek z Dubé, přední ctitel Husův, psal mu do Kostnice, že těší se z toho, že dosáhl pronásledování pro pravdu. Také i Jan z Chlumu neustával povzbuzovati Husa, aby neodstupoval od pravdy snad ze strachu nebo pro zachování života. Stejně smýšlel i mistr Jan Hus.

Když se poněkud pozdravil, počal býti vyslýchán. Především měl vyložiti mínění své o spisech Wiklefových a hájiti se proti 44 článkům, které Štěpán z Pálče vyňal z jeho spisů a které byly podezřívány z kacířství. Hus dokazoval, že jsou to pouhé věty, jež v souvislosti s jinými mají jiný význam, než se jim tuto dává. Ostatně byl ochoten chyby své, dokážou-li se mu jaké, uznati a opraviti se, jakož i naučení přijmouti. Pak bylo žádáno, aby poddal se výroku několika mistrů, které by koncil k účelu tomu zvolil. Tomu však Hus rozhodně se opřel, neboť chtěl před vším sněmem dokázati nevinu svoji a složiti počet z víry své.

Spor Husův nad očekávání nedocházel k vyřízení. Příčinou toho bylo, že jednak koncil nemohl se na ničem ve příčině té ustanoviti, jednak, že měl ještě jiné starosti, jež mu způsobil zejména papež Jan XXIII. Ten totiž v březnu roku 1415 z Kostnice utekl z obavy, aby proti němu pro nehodný jeho život nebylo zakročeno, a chtěl jednání koncilu zmaříti. K tomu však nedošlo, neboť papež byl nucen vrátiti se do Kostnice, kde pak byl odsouzen a zbaven své hodnosti. Teprv když to bylo vyřízeno, pokračoval koncil v projednávání sporu Husova.

Mezitím uvězněn byl mistr Jan Hus na tvrzi u jezera Bodamského, řečené Gottlieben. Tam dán byl do vysoké věže osamělé, v níž byl i na nohou a na rukou spoután. Hlad a žízeň bylo mu tam snášeti, nikdo ho nesměl navštíviti, nikomu také nesměl psáti. Čeští pánové, kteří Husa do Kostnice provázeli, žádali, aby s ním nebylo nakládáno tak nelidsky. Žádali za to také Poláci, žádali za to i pánové z Čech a Moravy, kde nařčení Husa a neslušné s ním zacházení pokládáno bylo za pohanu všeho národu i vší České koruny. Brzy po tom zajat a rovněž v Gottliebenu uvězněn byl též Jeroným Pražský, který pln horlivosti a nadšení pro uvězněného mistra přijel do Kostnice, aby mu pomohl. Nemaje však listu bezpečného a vida na vlastní oči neutěšené poměry v Kostnici, chtěl vrátiti se do vlasti. Na zpáteční cestě byl však jat, do Kostnice v těžkých poutech zase přiveden a do žaláře uvržen. Bylo s ním rovněž krutým způsobem nakládáno.

Dne 5. června dovolal se konečně mistr Jan Hus, že předveden byl k veřejnému výslechu. Při té příležitosti ukázalo se, že si zcela jinak představoval jednání v církevním sněmu Kostnickém. Koncil považoval za veřejné slyšení to, že bude přečtena žaloba na Husa, načež on že se poddá a vše odvolá. Avšak Hus naproti tomu mínil, že mu popřáno bude, aby se hájil a před sborem vyložil své učení, načež že mu budou chyby, jsou-li jaké, ukázány a dokázány, aby je mohl odvolati, což ve případě tom byl ochoten učiniti. Když však byly čteny jednotlivé články ze žaloby a Hus chtěl k nim odpovídati, bylo na něho se všech stran voláno,

Vnitřek dómu Kostnického.

pokřikováno, a to tak náruživě, že sám král Sigmund byl nucen zjednati ticho. Tu mistr Jan Hus pravil: „Domníval jsem se, že ve sboru tomto jest více slušnosti, dobroty a kázně."

Marně Hus v tomto i v dalších slyšeních dokazoval, že vyňatky ze spisů jeho byly nesprávně učiněny, marně dosvědčoval, že nechce býti zatvrzelým, marně prosil, aby mu popřáno bylo mínění své veřejně vyložiti. Bylo mu odpověděno, aby toliko bludy, jichž se přidržoval, vyznal a se zapřisáhl, že jich na příště držeti nebude, jakož i aby veřejně odvolal články v žalobě obsažené a pak dále vyznával a učil vše naopak. Mistr Jan Hus ovšem tak učiniti nemohl, neboť nesrovnávalo se s jeho svědomím, aby odpřisáhl věcí, o nichž tvrdil, že jim neučil, ale o jichž nesprávnosti nebyl přesvědčen a od sněmu poučen.

Nejbídněji zachoval se král Sigmund, neboť sám radil kardinálům, aby Husovi nevěřili, ale aby ho upálili, neboť by prý, kdyby i odvolal a poddal by se, v Čechách pak rozséval ještě horší bludy. Bídnou tu řeč slyšeli na vlastní uši pan Václav z Dubé, Jan z Chlumu i Petr z Mladenovic. Od těch dověděl se o tom mistr Jan Hus a věděl již, zač má považovati sliby Sigmundovy. Čeští pánové byli pak tím poučeni, co jest jím očekávati od budoucího krále českého. Od té chvíle se také skutečně postavení Husovo zhoršilo.

Mezi účastníky církevního sněmu Kostnického byli mnozí mužové učení, šlechetní, jimž šlo opravdu o to, aby pokleslý stav církve byl povznesen. Mnozí však, snad většina účastníků, viděli v Husovi, jenž bičoval svatokupectví, osobního nepřítele, neboť nabyli hodností svých buď za peníze nebo jinak nehodně. Největší nespravedlností však bylo, že k výslechu byli připuštěni za svědky toliko ti, kteří vypovídali v Husův neprospěch a jimiž byli namnoze osobní jeho nepřátelé, kteří ze zášti proti němu svědčili. Naopak nebyl za svědka připuštěn nikdo, kdo by jediného slova byl mohl pronésti ve prospěch obviněného.

Nejen lidskost ale i spravedlnost toho žádala, aby v tak důležitém a pro všechen národ náš rozhodném sporu vyslechnuti byli i ti, kteří znali život Husův, jeho učení, a kteří nebyli proti němu zaujati. K tomu však nebylo připuštěno. Šloť většině jen o to, aby Hus byl usvědčen z kacířství, neboť jen tak mohl býti odstraněn: šlo tu o jeho život nebo smrt.

Nicméně však a přes to přese všecko Hus nesetrvával zatvrzele v bludech, což je přední známkou kacířství, neboť byl povždy ochoten přijmouti naučení, byl hotov podrobiti se rozhodnutí koncilu. Naučení a rozhodnutí však ve příčině té bylo možno jen tehdy, kdyby byla bývala pře náležitě vyšetřena a důkladně uvážena. Snad byl by spor ten dobře se skončil, neboť ani koncil neschvaloval mnohé nepořádky v církvi podobně jako Hus. Toho důkazem, že sesadil i nehodného papeže Jana XXIII. Nepřátelé Husovi však neústupně stáli na tom, že mínění, která hlásal, jsou bludná. Těch měl jednoduše a bez vysvětlení odvolati. To však Husovi bylo nemožno učiniti, nebot v ten rozum, v jaký vykládáno tu bylo jeho působení, nikdy neučil.

Koncil nedbaje proseb Husových za veřejné vyslyšení počal také již vyjednávati s ním o tom, jak sestaveno má býti veřejné odvolání, neboli

formule odvolací. Spolu však také připravoval se sněm na jeho odsouzení. Michal de Causis chodil před dvéře žaláře Husova a necitelně mluvil: „Již z milosti boží brzo toho kacíře upálíme. Však mě stál již mnoho zlatých!" Slova ta sama nejlépe dosvědčují, jaké srdce měl ten, jenž pomáhal sestavovati žalobu na svého rodáka.

Formule odvolací byla sestavena a Husovi předložena. Ten však, ač věděl, že rozhoduje mezi životem a smrtí, zůstal věren svému svědomí, pravě, že by se dopustil křivé přísahy, kdyby odvolal, jelikož všecka svědectví proti němu přednesená jsou nepravá, a že, kdyby odpřisáhl dle předložené formule odvolací, potupil by pravdu. Nad vlastní život cenil mistr Jan Hus pravdu, pro ni bojoval, pro ni byl i odhodlán život svůj položiti. Vzdal se již všech nadějí, s nimiž tak ochotně spěchal do Kostnice.

Dne 10. června loučil se také v otevřeném listu se svými drahými Čechy, pro které žil, které vším srdcem svým miloval. Na rozloučenou napomínal rodáků svých, aby při **poznané pravdě setrvali, aby chovali se křesťansky každý dle svého povolání**; Pražany pak zvláště žádal, aby nezapomínali na kapli Betlemskou.

Dne 5. července vešli do vězení Husova čtyři biskupové spolu s českými pány. Chtěli naposledy přiměti Husa, aby odvolal a raději volil býti živ.

Mistr Jan Hus maje oči slzami zarosené dovozoval, že není mu možno odvolati, čemu neučil a z čeho jest viněn křivě. Pan Jan z Chlumu, jeden z jeho průvodčích, domlouval mu, aby odvolal, cítí-li se vinen, ne-li však, aby nezapíral pravdy a jednal dle hlasu svého svědomí. Nezbývalo Husovi, než voliti buď smrt buď zapříti své přesvědčení, své svědomí. Hus volil raději smrt.

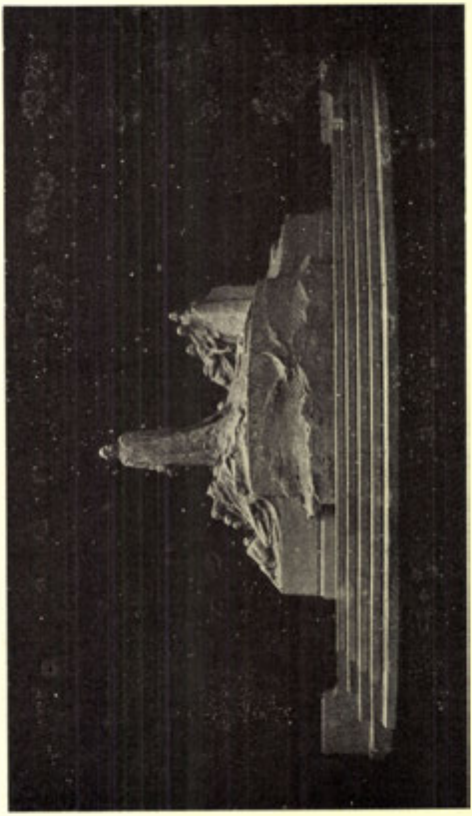
Návštěvníci odcházeli z vězení s nepořízenou. Biskup, který poslední vstupoval na práh, volal: „Chceš býti moudřejší než všecken sbor?" Mistr Jan Hus odvětil: „Nechci býti moudřejším než jest sbor, prosím jen, aby sbor mne poučil a rád odvolám."

„Jak urputný jest muž ten ve svém kacířství!" dáno mu v odpověď.

Nazejtří, dne 6. července roku 1415 sešel se církevní sbor k veliké schůzi. Král Sigmund i všecka knížata duchovní i světská se k ní dostavila. Mistr Jan Hus vyveden byl ze žaláře a po slavných službách božích čteno bylo před ním všecko, z čeho byl viněn. Příležitosti, aby se mohl hájiti, nebylo mu však popřáno, ačkoli neslýchané obžaloby byly tu na něho sneseny. Tak i byl viněn, že prý se považoval za čtvrtou osobu v nejsvětější Trojici. Na těžké obžaloby ty mohl tu a tam jen několika slovy se hájiti.

Biskup konkordienský, šedivý již kmet, na konec přečetl odsouzení spisů Husových, jakož i mistra Jana Husa sama. Za důvod uvedl, že jest zjevný kacíř, protože hlásal učení bludná, pohoršlivá a odbojná, protože lid zaváděl, čest a moc stolice apoštolské tupil a konečně v zlosti své naprosto se zarputil. Proto prý odsuzuje ho sbor, aby byl zbaven úřadu kněžského, zbaven i svěcení a odevzdán světské moci ku potrestání.

*

Husův pomník v Praze na Staroměstském náměstí od Lad. Šalouna.

Upálení Mistra Jana Husi.
(Podle obrazu Věnceslava Černého.)

Mistr Jan Hus slyše odsouzení to, sklesl na kolena a pozdvihna oči k nebi, zvolal hlasem velikým: „Pane Ježíši Kriste, odpusť nepřátelům mým! Pro veliké milosrdenství Tvé prosím! Ty nejlépe víš, že mě křivě obvinili, že křivé svědky proti mně postavili, křivé žaloby na mne snesli. Odpust jim, Pane, pro neskonalé milosrdenství Své!"

Pak byl mistr Jan Hus odsvěcen a odevzdán králi Sigmundovi. Na hlavu jeho postavena byla posměšná koruna s nápisem: „Totoť jest arcikacíř!"

Král Sigmund pokynul falckraběti Ludvíkovi, aby odsouzeného mistra ve svou moc přijal. Ten ujav se mistra Jana Husa, odevzdal ho konšelům kostnickým, řka: „Vezméte Jana Husa, jenž dle rozhodnutí krále, pána našeho nejmilostivějšího a z rozkazu našeho jako kacíř má býti upálen."

Ortel ten přeukrutný byl bez odkladu vykonán. Žoldnéři vztáhli ruce své na odsouzeného mistra českého a vyvedli ho z chrámu. Na tisíce diváků i lidu všelikého tísnilo se za ním. Pevným krokem šel mistr Jan Hus na místo popravní žalmy zpívaje a modle se. Nebylo strachu ani lítosti ve tváři jeho. Byl veden za město mezi zahrady a luka, kde připravena byla již hranice, z níž hrubý, neotesaný kůl trčel. Hus spatřiv hranici i kůl modlil se: „Pane, smiluj se nade mnou! V Tebe, Pane, doufám, ve Tvé ruce poroučím duši svou!" Průvod zastavil se u hranice. Mistr Jan Hus pohlížeje k nebi žalmy zpíval, v kouři a dýmu smrt očekával. Vyšlehly plameny, vítr se zdvihl. Poznovu zadul vítr, a plameny zahalily odsouzence. Počátek třetího žalmu hlaholil ve chvíli té z plamenů — — —

Umlkl zpěv, mistra našeho nebylo již mezi živými. Pro přesvědčení své život obětoval.

Umdlely plameny, pohasla hranice. Pochopové ujali se těla spáleného, vše smetli a do řeky Rýnu uvrhli. Nikdo nesměl z místa toho hrozného památky si odnésti.

Smrt mistra Jana Husa jest věčné paměti hodna a v srdcích potomků vždy vzbudí úctu. Mistr Jan Hus nade všecko miloval vlast, rodný jazyk svůj a šel smrti v náruč pro své přesvědčení, které výše cenil než blahobyt a statky světa tohoto!

ZA HUSEM.

ČECHOVÉ PROTI CÍRKEVNÍMU SNĚMU KOSTNICKÉMU.

Mezi účastníky Kostnického sněmu církevního nebylo zajisté nikoho, kdo by byl věřil, že plameny, jež strávily mistra Jana Husa, vyhladí i v srdcích Čechů snahu po opravách v církvi. Již v době, kdy byl mistr Jan Hus vyšetřován a souzen, dovídal se koncil, že má Hus v Čechách mnoho přátel, a že téměř všecko království České i všecko markrabství Moravské, pokud se v nich jazykem českým mluví, jest téhož smýšlení jako Hus. Proto koncil nemínil zůstati při rozsudku vyneseném nad Husem, ale chtěl pokořiti i všechny jeho přívržence. Za tou příčinou dal koncil rozeslati četné listy českému panstvu, jakož i purkmistrům a konšelům obcí Pražských, oznamuje jim, že bude přísně trestati každého, kdo by se ještě dále Husa a jeho učení přidržel. Listy podobné zaslány byly též králi Václavovi i arcibiskupu pražskému. Jelikož však spolu s listy těmi došly z Kostnice zprávy o osudu mistra Jana Husa, působil obsah jejich na mysli lidu opačně.

Král Václav velice se rozhněval na koncil, že odsoudil českého příslušníka daleko za hranicemi, rozhněval se i na domácí kněžstvo, které v Kostnici proti Husovi nejvíce vystupovalo.

Čeští a moravští pánové, kteří darmo přimlouvali se za mistra, odhodlali se k odporu. Dne 1. září r. 1415 sešli se v Praze ve velikém počtu. Nejznamenitější pánové z Čech a Moravy byli tu přítomni. Hned nazejtří bylo jednomyslně usneseno upřímně pověděti církevnímu sněmu Kostnickému ve zvláštním listu mínění českého národa.

„Poněvadž zákonem přirozeným i božským přikázáno jest činiti každému, co kdo chce sám sobě, a nečiniti ničeho, čeho sám sobě nechce činiti, protož my k zákonu božímu a k milování bližního prohlédajíce, poslali jsme Vám, ctihodní otcové, jakož i králi Sigmundovi několikero psaní o milém kazateli a učiteli našem, mistru Janu Husovi, kteráž ve schůzkách Vašich čtena jsou. Vy pak, jakož slyšíme, psaní ta do ohně jste uvrhli, a ctihodného mistra, nevíme jakým duchem jsouce vedeni, an se nepřiznal, aniž z bludu překonán byl, ale toliko k nezbednému osočování nepřátel a zrádcův jeho i našich, odsoudili a ukrutnou smrtí usmrtili jste, vše k naší i koruny České věčné křivdě a potupě. Nad to dali jste poctivého mistra

Jeronyma z Prahy, muže veliké výmluvnosti a filosofa osvíceného, neviděvše ani neslyševše ho, k samému jeho i našich zrádců nabádání, zaimouti a nemilosrdně spoutati, ba již snad také jako Husa ukrutnou smrtí

Hæc fuit effigies quondam venerabilis Husi,
Dum sua pro Christo membra cremanda dedit.

Na Obraz Mistra Jana Husy/
Mučedlnjka Božjho.

Hus na hranici.

Dřevoryt z Husovy Postilly, otištěné v Praze r. 1563.

Překlad hořejšího nadpisu latinského: „Toť obraz nebožtíka Husi, jak pro Krista vydal tělo své plamenům." — Z obrazu vysvítá, že si čeští utrakvisté až do století XVI. představovali Husa bez vousů, což odpovídá také zprávám novověkým. Jsou tedy všechny známé obrazy, představující mistra s černou bradou, pouze idealisované výtvory dob pozdějších.

zavraždili jste. Konečně došlo nás také, jak naše království a markrabství osočují se u Vás, že mezi námi těžcí bludové vznikše nakazili prý srdce mnohých věrných v té míře, že potřebí jest rychlé pomoci. Takové ukrutné křivdy jak snášeti můžeme? Ano, známo jest všemu světu, že národ náš

od té doby, jakž víru křesťanskou přijal, ve **všech bouřích a roztržkách pevný a nepohnutý stál při svaté římské církvi, přinášeje vždy největší oběti ke cti a ozdobě její.** Ohražujíce tedy čest a svědomí své, osvědčujeme Vám i všemu světu, že mistr Jan Hus byl muž spravedlivý, od mnohých let v našem království životem, ctnostmi a pověstmi chvalitebně zachovalý, jenž zákonu božímu podle výkladu svatých otců a církve věrně učiv, všeliké bludy a kacířství stále hyzdil, a nás i všecky Kristovy věrné ku pokoji a k milování bližních svých nejen slovem, písmem a skutkem snažně napomínal, ale i příkladem svým tiše a milostivě sám naváděl. Osvědčujeme dále, že kdokoli z lidí kteréhokoli stavu a povýšení pravil by, že jest v Čechách kacířství, všeliký a každý takový lže ve svou hlavu, jako zrádce a nepřítel království a národu našeho, sám jsa ovšem kacíř plný nepravosti, nýbrž i syn ďáblův, otec lži. Avšak takové křivdy pánu Bohu nyní poroučejíce, položíme stížnosti své u budoucího papeže, jemužto i bohdá, jakožto věrní synové poslušenství povinné učiníme. Ale kazatelů zákona pána našeho Ježíše Krista nábožných, pokorných a stálých až do krveprolití chceme brániti a obhajovati."

Z listu toho je zřejmo, že čeští pánové tehdy velmi rázně hájili proti nejvyššímu zastupitelstvu křesťanství národní cti, kteráž upálením mistra Jana Husa byla zlehčena. Dne 5. září téhož roku sestoupili se tito pánové ve spolek neboli **jednotu.** Slíbili si především, že na panstvích a statcích svých dovolí svobodně kázati každému knězi, který by je za to požádal. Kdyby pak někdo byl obviněn, že se přidržuje bludu, toho měl veřejně souditi biskup. V tom případě, kdyby biskup nechtěl obviněného souditi, měl takový člověk pohnán býti před mistry vysokého učení Pražského. Dále shodli se na tom, že každý z nich na statcích svých přikáže duchovenstvu, aby nepřijímalo žádných klateb ať jsou od kohokoliv, ale jen od domácího biskupa. Konečně si také slíbili, že k papeži, jakmile bude zvolen, vypraví poselstvo se stížností na pohanu a nařčení království, kteráž sbor Kostnický učinil. Poselstvo to mělo spolu pak ujistiti papeže, že Čechové hodlají ho poslouchati ve všem, co by nebylo proti Bohu a jeho zákonům.

List zaslaný ke sněmu církevnímu do Kostnice, podepsali 452 čeští pánové a rytířové a opatřili svými pečetmi. Když dodán byl na místo svého určení, způsobil mezi shromážděnými hrozné zděšení. Když však koncil dověděl se, že nepatrná část českého panstva nepřistoupila k tomuto usnesení, ale projevila ochotu zůstati poslušna koncilu, počal proti Čechům ostřeji vystupovati. Především obeslal všechny 452 pány a rytíře, kteří list podepsali, k soudu do Kostnice. Podobné obsílky dostalo se také Jakoubkovi ze Stříbra, jenž první začal svátost podávati pod obojí způsobou, a to i se všemi jeho přáteli stavu duchovního. Tím také byl již i osud Jeronyma Pražského rozhodnut.

UMUČENI MISTRA JERONYMA.

Mistr Jeronym byl již od 23. května r. 1415 chován v tuhém vězení. Teprv dne 19. července téhož roku byl poprve vyslýchán. Jelikož za tu dobu poznal žalářní muka a nad to obával se smrti, dal se mnohými přímluvami a vlídným zacházením mnoha nejváženějších a ctihodných členů koncilu pohnout k tomu, že veřejně odvolal a zřekl se jak učení Wiklefova tak i Husova. Stalo se tak dne 11. a 23. září r. 1415 ve veřejném sezení sněmu církevního v Kostnickém chrámu. Jeronym tu odpřisáhl, že učení Wiklefovo i Husovo jest kacířské, pohoršlivé a bludné; také uznal, že Hus byl spravedlivě upálen a konečně poddal se ve všem výroku sněmu a slíbil, že bude psáti do Čech králi, královně, universitě a jiným osobám, aby Husa nadále se nepřidržovali. Slib ten pak částečně také splnil.

Od té doby bylo mu vězení poněkud polehčeno, zejména netrpěl dále nouze a nedostatku, ale na svobodu propuštěn nebyl, ačkoliv se za to někteří kardinálové přimlouvali. Tomu rozhodně však odporovali tíž lidé, kteří nejvíce na Husa sočili — vlastní krajané Jeronymovi, Michal de Causis a Štěpán z Pálče. Ti horlivě dokazovali, že pokoření a odpřisáhnutí Jeronymovo není upřímné. Měli za to, že prý kacíře lépe jest stíhati zbraní než důvody. A tak zůstal Jeronym ve vězení. Mezitím neúnavný Michal de Causis sháněl na obvinění jeho na všech stranách doklady. Tentokrát však měl práci nesnadnou, protože Jeronym sám ani nic nesepsal, ani samostatně v bohosloví nebádal, ale toliko přidržoval se jiných. Nezbývalo tedy jiného, než sebrati svědectví o jeho předešlém chování a zprávy, kde, jak a co mluvil, v soukromí i veřejně. Způsobem tím podařilo se Michalu de Causis a Štěpánu z Pálče sestaviti 107 článků žalobných, načež naléhali na to, aby Jeronym byl poznovu pohnán před soud. Někteří kardinálové byli velmi rozhodně proti tomu, zůstali však v menšině, kdežto většina se rozhodla pro nový soud. Žaloba Michala de Causis a Štěpána z Pálče byla základem nového vyšetřování. Byly v ní sneseny většinou nezaručené pověsti a klepy, k nimž zavdal podnět sám Jeronym tím, že ve předešlých dobách rozhodně, bez bázně, ale také bez rozvahy jednával i mluvíval.

Když byla Jeronymovi žaloba přečtena a počal výslech, nechtěl obžalovaný odpovídati, žádaje, aby veřejně byl slyšen před vším církevním sněmem. K tomu došlo také ve dnech 23. a 26. května r. 1416. O výslechu zachovaly se dvě znamenité zprávy; jednu českou sepsal zúčastněný svědek Petr z Mladenovic a druhou papežský tajemník, Jan František Poggio. Tato druhá zpráva zjednala Jeronymovi slávu ve vší Evropě, jelikož v ní, ač sepsána byla od jeho protivníka, velice nadšeně líčena byla výmluvnost a obratnost Jeronymova při veřejném výslechu. Všichni prý se podivovali Jeronymovi, jak výmluvně zamítal křivá svědectví a osvědčoval víru svou, jak mluvil o mudrcích pohanských, židovských i křesťanských, z nichž přemnozí také pro pravdu obětovali život. Konečně mluvil i o mistru Janu Husovi kterého chválil jako muže čistých mravův i jako výborného hlasatele evangelia. Za hřích svůj nejtěžší považoval, že ve svém předešlém

odvolání smýšlel o dobrém a svatém muži tom a jeho učení nepravě. Řeč ta pobouřila všecko shromáždění a rozhodla také i o jeho osudu.

Dne 30. května r. 1416 vynesl koncil rozsudek nad mistrem Jeronymem v ten rozum, že má býti jako kacíř vyloučen z církve a odevzdán moci světské k potrestání. Ač mnozí účastníci sněmu církevního s rozsudkem tím nesouhlasili, byl přece bez odkladu vykonán. Podobně jako Husovi postavena byla Jeronymovi na hlavu vysoká čepice papírová, na níž byli namalováni červení ďáblové. Pak byl vyveden z města na popraviště, na němž byl i mistr Jan Hus loni utracen. Zástupy lidu hrnuly se za průvodem jeho. I on, jako Hus kráčel smrti v náruč s jasným čelem a veselou tváří, nejevě obavy ani před ohněm, ani před mukami. Když průvod stanul na místě popravním, sám se svlekl a klesnuv na kolena, modlil se před kůlem, k němuž pak byl přivázán mokrými provazy a řetězem. Když byla hranice zažehnuta, zpíval hlasem velikým: „V ruce Tvé, Pane Bože, poroučím duši svoji." Když plameny vyšlehly a obvinuly tělo jeho, volal: „Pane Bože všemohoucí, smiluj se nade mnou, rač mi odpustiti hříchy mé, neboť Ty víš, že jsem Tvou svatou pravdu miloval." V tom dokonal.

Pak byly do ohně vmetány všechny šaty jeho i věci jiné, aby po něm nezbylo nic. Popel vhozen pak do řeky Rýna.

OSTATNÍ ČINNOST CÍRKEVNÍHO SNĚMU KOSTNICKÉHO.

Církevní sněm Kostnický domnívaje se, že úkol jeho ve příčině vyhlazení kacířství Husova jest skončen, věnoval pozornost ostatnímu svému poslání, zejména volbě papeže a provedení potřebných oprav v církvi. Ku vyřízení poslední otázky zvolil zvláštní komisi. Výsledkem úrad komise té byla práce obsáhlá, důkladná a svědčila o veliké svědomitosti mužů, kteří o otázce té uvažovali. Podivuhodno jest, že návrhy, které komise činila, téměř doslovně se shodovaly se vším, co ve příčině té žádali Čechové. Všecko, co někdy arcibiskup Arnošt nařizoval, čeho si Waldhauser, Milič i Matěj z Janova přáli, po čem mistr Jan Hus a přátelé jeho toužili, co zřízení církevnímu vytýkali: — všecko to bylo obsaženo v návrzích komise.

Jako čeští oprávcové tak i kardinálové a hodnostáři církevní horlili na nepořádky, jež se mezi duchovenstvem rozmohly. Nad jiné pak uznávali, že pramen všeho toho zla byl při tehdejším dvoře papežském, který osoboval si právo rozhodovati o obsazování všech úřadů ve správě duchovní, prodávaje je těm, kdo více za ně nabízeli. Tržby té nikterak otcové na koncilu shromáždění neschvalovali, nýbrž za záhubnou ji považovali. Také vytýkali dvoru papežskému, že zasahoval v práva a moc biskupů, že znesvěcoval svátost pokání tím, že za peníze uděloval rozhřešení a prodával odpustky, jakož i že vynášel klatby, kde jich nebylo potřebí. Vytýkali tedy dvoru papežskému svatokupectví právě tak, jako činili čeští oprávcové. Shoda ta jest nemálo pozoruhodna a svědčí o tom, že

snadno byl by se koncil dohodl s mistrem Janem Husem a jeho přáteli, kdyby bylo jen bývalo dosti dobré vůle a že nebylo potřebi, aby spor byl skončil na škodu církve a k záhubě českého království.

Mnozí kardinálové byli rozhodně pro to, aby opravy v církvi provedly se tak, jak komise navrhovala. Chtěli, aby ve příčině té byly vydány zákony, a pak teprv aby zvolen byl nový papež, který byl již jimi vázán. Jiní účastníci koncilu však chtěli, aby nejdříve zvolen byl papež, neboť ve přijetí zákonů těch domnívali se spatřovati útok sami na sebe. Konečně dospěly věci tak daleko, že ti, kteří toužili po opravách, podezříváni byli z kacířství, že prý jsou — husité. Obviňování takového se zalekli. Bylo tedy přistoupeno k volbě papeže a spolu ustanoveno, aby nově zvolený papež ještě na tomto koncilu provedl žádoucí opravy při svém dvoře. Dne 11. listopadu r. 1417 zvolen byl za papeže kardinál Odo z Colony a nazván jest **Martinem V.**

Tím byly naděje na opravy v církvi, které měl Kostnický koncil vykonati zmařeny. Nově zvolený papež nesplnil přání těch, kdož ho k důstojenství tomu povolali, tou měrou, jak tito očekávali. Nejdříve odkládal vykonati, co mu koncil uložil, a konečně dne 22. dubna r. 1418 církevní sněm rozpustil. Než se tak stalo, vydal ke všem biskupům a arcibiskupům do sousedních zemí království Českého list neboli bullu, v níž nařizoval, aby stíháni byli všichni pomocníci Wiklefovi a Husovi a Jeronymovi. Spolu předepsal řád, jak má s nimi býti naloženo. Každý takový měl býti nejdříve od inkvisitora vyslechnut, načež měl odvolati a odpřisáhnouti své bludy. Kdyby zdráhal se tak učiniti, měl býti odevzdán světské moci k potrestání trestem obvyklým pro kacíře, upálením. Podobně vydal koncil, než se rozešel, přísné nálezy proti Pražské universitě. Chtěl vystoupiti také proti králi Václavovi a královně Žofii jako nadržovatelům kacířství. Avšak tomu král Sigmund zabránil.

POMĚRY V ČECHÁCH AŽ DO SMRTI KRÁLE VÁCLAVA IV.

Jediným výsledkem nálezů církevního sněmu Kostnického bylo, že v Praze znova ohlášen byl interdikt. Avšak tentokráte již nebyly zastaveny služby boží ve městech Pražských; toliko ve chrámu Svatovítském byl interdikt zachováván. Mimo to přerušena byla částečně činnost Pražské university. Arcibiskup Konrád z Wechty světil na kněžství jen ty, kdo osvědčili se býti proti učení Wiklefovu a proti podávání svátosti oltářní pod obojí způsobou. Mistři učení Pražského však nedbali zákazu koncilu a zápovědí arcibiskupových, ale dle možnosti vykonávali povinnosti své dále. Ti pánové čeští, kteří přidrželi se přijímání večeře Páně pod obojí způsobou, zvolili je za nejvyšší rozsudí ve věcech víry. Mistři, jako takoví, vydali pak nález, že považují přijímání pod obojí za nevyhnutelné ku spasení, prohlásili také mistra Jana Husa za svatého mučenníka pro víru křesťanskou. Od té doby byl v Čechách den 6. července slaven

jako svátek zasvěcený památce Husově. Dělo se tak až do Bělohorské bitvy.

Upálení mistra Jana Husa a mistra Jeronyma způsobilo mezi mnohými Čechy hněv tak veliký, že bylo na mírné dohodnutí další úplně zapomenuto a nastoupeny cesty naprosto odporné církvi římské. Ponenáhlu povstala v Čechách strana, která nespokojila se se stanoviskem Husovým, ale počala dále hloubati ve víře. Ta nechtěla již ani uznávati Pražské university za rozhodující ve příčině té. Strana ta mínila především, že křesťané nemají se ničeho držeti, co není ve svatém písmě zřejmě obsaženo. Na základě tom počala zřizovati úplně nový řád církevní. Ti, kteří se k němu přihlásili, neuznávali mše svaté ani svátostí, mimo křest a večeři Páně, zavrhovali dále i modlitby za duše zemřelých, očistec, posty, řehole mnišské, slovem téměř všecky řády církevní. Sbor pražských mistrů počal sice proti tomu vystupovati, avšak hlasu jeho dbáno již nebylo. Tak došlo k rozdvojení přívrženců Husových ve dvě strany. Jedna, která uznávala universitu nad sebou, byla mírnější a zvala se **stranou Pražskou**; druhá, která nechtěla slyšeti o smíření s církví římskou, byla rozhodnější a zvala se později **stranou Táborskou.**

Právě v době té vyzval papež krále Václava, aby přísežně slíbil, že šetřiti bude práv církve římské ve vší své říši bez výminky. Král Sigmund zavázal se, že ke kroku tomu bratra přivede. Kdyby však přece nechtěl král Václav poslechnouti, umínil si papež Martin V. vyhlásiti proti Čechům křížovou válku, a tak přivésti je zase k poslušnosti.

Král Václav octl se tím ve velmi těžkém postavení. Kdyby byl poslechl papeže, byl by popudil na sebe všecken národ, kdyby se příklonil ke hnutí v národě a neposlechl papeže, bylo mu očekávati boj se vší Evropou, k němuž také se již chýlilo. Pokud týkalo se samého krále Václava, více přál straně Husově. Přála jí i jeho manželka, Žofie, která velmi srdečně oplakávala mučennickou smrt Husovu i Jeronymovu. Proto také vyzvání papežova s počátku nebylo dbáno. Avšak král Sigmund počal naléhati na bratra Václava, aby byl papeži po vůli.

Když konečně král pozoroval, že Sigmund jest schopen i sám výpravu křížovou proti němu a národu českému podniknouti a trůnu ho zbaviti, zalekl se. Jsa povahy nestálé, počal se odvraceti od přesvědčení dřívějšího. Aby napravil bludy své, horlivěji a rozhodněji počal vyhrožovati kněžím husitským. Především nařídil roku 1419 Pražanům, aby faráře, které vyhnali proto, že zpečovali se podávati večeři Páně pod obojí způsobou, zase povolali zpět na jejich fary, husitské faráře pak aby vyhnali.

Rozkaz ten způsobil velikou bouři a nebylo možno všude ho uskutečniti. Bylo proto nutno učiniti nějaké narovnání. Těm, kteří přidržovali se novot, vykázány byly tři chrámy, v nichž konány byly pro ně služby boží a podávána svátost oltářní pod obojí způsobou. Avšak tím nebyly spory ukončeny. Jak mezi kněžími, tak mezi obyvatelstvem obou stran byly i dále nesváry. V Praze ovšem zatím nedocházelo tak k výtržnostem a nepokojům jako na venkově, kde nebylo po ruce tolik moci a prostředkův, aby neposlušní přivedeni byli k poslušnosti. Venku lidé přestali choditi do kostelů, v nichž nebylo hověno novotám, ale raději shromažďovali se na

horách a lesích. Místům těm dávána jména biblická, jako na př. **Oreb** ve východních Čechách, **Tábor** zase na jihu a podobně. Ve shromážděních těch hlásali lidu husitští kněží z kostelů vypuzení, slovo boží a podávali svátost oltářní pod obojí způsobou. Zejména napomínali lid, aby byl i dále u víře stálý a neopouštěl zásad Husových. Příkladů těch konečně následovali i pražští přívrženci kalicha. Když byli z většiny kostelů vypuzeni, počali ve dnech svátečních pořádati hlučná procesí z kostela do kostela, v nichž jim bylo dovoleno přijímati pod obojí způsobou.

Aby tomu král zabránil, umínil si, že ve městech Pražských dosadí za konšele muže, kteří nepřejí učení Husovu. Úmysl ten uskutečnil nejdříve na Novém Městě, kde dne 6. července r. 1419 ustanovil nové konšele, nepřátelské hlásání slova božího ve smyslu Husově i procesím po Praze pořádaným. Opatření ta byla příčinou zase velikého jitření mezi lidem, ba počalo se již také mluviti o velikém povstání. Dne 22. července roku 1419 byla totiž pořádána pouť na horu Tábor. Z daleka i široka putovaly tam zástupy Čechů v takovém množství, že přes 40.000 lidí se shromáždilo, z nichž přes polovinu toho dne bylo u přijímání. Obrovská pouť vykonala se klidně; jedni kněží kázali, druzí zpovídali, jiní zase pod stanem obětovali oběti a podávali kajícím svátosti oltářní. Kazatelé kárali nepořádky v církvi a naznačovali způsob, jak je vypleniti. Není pochybnosti, že vůdcové těchto shromáždění a poutí radili se o prostředcích, jak přesvědčení svému mají zjednati uznání a všeobecného uskutečnění. Tak již na této veliké pouti na hoře Tábor bylo prý jednáno o sesazení krále Václava.

Když došly do Prahy zprávy o veliké pouti táborské, uspořádal kněz Jan Želivský, bývalý mnich řádu premonstrátského, jenž přidal se k pod obojím, veliké processí z kostela Panny Marie Sněžné ke kostelu sv. Štěpána. Když ubíral se průvod zpět po Novoměstském (nyní Karlově) náměstí neboli rynku, zastavil se u Novoměstské radnice. Kněz Jan Želivský žádal, aby konšelé propustili vězně, které v minulých dnech zavřeli pro náboženství. Konšelé zatarasili se v radnici a zbrojnošové jejich počali házeti kamení na lid. To rozzuřilo účastníky procesí tak, že hnali útokem na radnici, vylomili vrata a vedrali se do ní. Tu schytali nenáviděné osoby, jako purkmistra, konšely a některé sousedy, kteří nepřáli pod obojím a shodili je s oken. Celkem 10 osob bylo tím způsobem usmrceno. Co který z nich měl cenného při sobě, lidé nebrali, ale položili vše na mrtvá těla jejich.

Nemyslilo se již na to, aby se lid poddal. Bylo učiněno vyzvání, aby každý pod ztrátou hrdla se zbraní přišel do Novoměstské radnice. Když se vzbouřený lid sešel, zvoleni byli čtyři hejtmané za prozatímní správce města. Bouře té zúčastnil se také zeman z dvořanstva králova, **Jan z Trocnova, řečený Žižka.**

Když se král Václav dověděl, co se přihodilo na Novém Městě, rozhněval se velice a hrozil, že všechny přívržence novot dá vyhubiti. Nějaký čas jednalo se pak o tom, jak zase pořádek zavésti a nové konšely, které by si Novoměstští sami zvolili, dosaditi. Avšak hněv králův byl veliký. K tomu docházely zprávy, že i okolo Plzně, Králové Hradce a jinde

lidé se shromažďují a důrazně žádají, aby zachováno bylo v Čechách nové učení. Král Václav, jenž té doby zdržoval se na hrádku svém Novém Hradě u Kunratic, rozčilil se z toho všeho tou měrou, že dne 15. srpna raněn byl mrtvicí. Když pak nazejtří rána se opakovala, tu v těžkých bolestech po tříhodinném zápasu se smrtí, 16. srpna roku 1419, po polední zemřel.

Smrt krále Václava IV. na Novém hradě u Kunratic.
(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

KNIHA TŘETÍ.

DOBA HUSITSKÁ. — HUSITSKÝ KRÁL. — DOBA VLADISLAVSKA. OSIŘENÍ TRŮNU ČESKÉHO STÁTU

(1419—1526.)

VZBOUŘENÍ PROTI KRÁLI SIGMUNDOVI.

Smrt krále Václava způsobila v dějinách země České veliký obrat. Nástupcem jeho měl býti dle práva prvorozenství mladší jeho bratr Sigmund. Avšak ten již ve předešlých letech, jak známo z hořejšího vypravování, pozbyl lásky a důvěry mezi Čechy. Že ovšem nevzdá se dědictví, bylo možno předvídati, a že Čechové zdráhati se budou přijmouti ho za krále, bylo jisto. Nad to pak i různost ve příčině náboženství byla mezi Čechy a Sigmundem veliká. Většina českého národu rozhodně hlásila se ku straně podobojí, jakož i zásady Husovy přijala za své. Král Sigmund však stranu tu nenáviděl, přijímání pod obojí i zásad Husových byl rozhodným nepřítelem.

Avšak různost v nazírání na věci náboženské nebyla jedinou příčinou, která vyhloubila propast nenávisti mezi Sigmundem a velikou většinou českého národu. Přispěly k tomu velikou měrou i nepěkné osobní vlastnosti tohoto nezdárného syna velikého otce. Bylo již mnohé vypravováno o jeho úskočnosti, lstivosti a věrolomnosti i jak nejednou velmi rušivě zasáhl v osudy Českého království. Toho všeho nemohli mu přemnozí Čechové zapomenouti. Sigmund vytýkal Václavovi, že je neschopný k vládě, avšak sám ve vlastním království Uherském neosvědčoval více vladařských schopností. Bylyť Uhry za něho zmítány rozmanitými krvavými bouřemi, vzpourami a zmatky, podobnými oněm, jimiž za Václava IV. byly zmítány Čechy. Za těch okolností nehospodárný a rozmařilý Sigmund po všechen čas svého života tonul ve dluzích a peněžité tísni. Neostýchal se chápati i prostředků hodných zavržení, jen aby si peněz opatřil. To vše mimo jiné vedlo k ochuzení jak České koruny, tak i Slovenska.

*

Karel před smrtí — jak bylo vypravováno — vykázal Sigmundovi za úděl Branibory, v nichž tamější stavové si přáli, aby tato země zůstala na věčné časy spojena s Českou korunou. Sotva však pojal za choť Marii Anjouovnu a stal se uherským králem, nestál již o nevalně úrodné a výnosné Braniborsko a zastavil je již r. 1388 svému bratranci Joštovi markraběti moravskému. Když i ten r. 1411 zemřel, zastavil je zase Fridrichovi z Hohenzolleru, té doby purkrabímu norimberskému. Na církevním sněmu v Kostnici r. 1415 docela mu je prodal. Tím stal se Sigmund bezděčně nepřímým zakladatelem pozdější veliké moci rodu Hohenzollerského. Jako prodejem Branibor ochudil Českou korunu, tak Slovensko, patřící k jeho království Uherskému, ochudil zástavou spišských měst. Spiš byla stolicí při hranicích tehdejšího Polska a kvetla hornictvím a jinými živnostmi. Byla tu 24 města s obyvatelstvem převahou německým, která namnoze byla založena již od králů z rodu Arpádova. Sigmund r. 1412 zastavil 13 z těchto měst za 37.000 kop pražských grošů svému svaku Vladislavovi, králi polskému. Později marně se pokoušel, aby tato města buď vyplatil, buď získal je zase výměnou za jiná území. A tak zůstalo těchto 13 měst v polské zástavě nepřetržitě až do konce XVIII. století.

To všecko a jiné ještě počínání Sigmundovo málo ho doporučovalo za dědice českého trůnu, na který měl ovšem právo nesporné.

Proto snášela se nad Českou zemí veliká bouře.

Smrt krále Václava byla dlouho tajena. Konečně přece lid zvěděl, co se stalo na Novém Hrádku Kunratickém. Bouře dosud tlumená žárem zaplála, neboť obecný lid dověděv se o ztrátě svého pána, nedal se již udržeti ve hněvu na uzdě. Pozbyv vší bázně, jal se vystupovati po vůli své proti všem, kdo s ním nesouhlasili. Zejména v Praze a v okolí vrhl se na kostely, kláštery a fary, v nichž nebylo přáno straně podobojí. Tak zejména vypleněn byl slovanský klášter v Emauzích, kostely na Smíchově a jinde, mnohé násilí stalo se také mnichům, na příklad premonstrátům na Strahově. Kněží, kanovníci a jiní hodnostářové duchovní utíkali z města, utíkali zvláště Němci, které lid velice nenáviděl jako odpůrce své v náboženství a jako nepřátele všeho českého. Avšak nejen v Praze, ale i v jiných městech královských, v nichž Čechové měli převahu nad Němci, jako v Žatci, v Lounech, v Hradci Králové, v Písku a v Plzni, došlo k bouřím podobným. Výstředností těch nelze schvalovati. Neschvalovali jich také tehdy rozvážní Čechové, ale sešli se o nich porokovat na valném sněmu. Tu dohodli se, aby vypraveno bylo do Budína ku králi Sigmundovi poselstvo, které by ho požádalo, by se ujal svého dědictví, avšak s tou podmínkou, že nebude Čechům brániti přijímati pod obojí způsobou a že se přičiní, aby následovníci Husovi a Jeronymovi nebyli pronásledováni — slovem, že popřeje Čechům svobodu zákona a slova božího. Poselstvo to mělo také požádati Sigmunda, aby slíbil Čechům, že se přičiní, aby papež schválil přijímání pod obojí způsobou, jakož i že se postará, aby všechny nepořádky ve správě církevní, proti nimž Hus a jeho předchůdci vystupovali, byly napraveny. Zvláště ve příčině té žádali, aby kněžstvo nevládlo světskými statky, ale aby lid, kterýž spra-

vují, opatřoval je všemi potřebami. Žádali též, aby příště žádný kněz nezastával úřadů světských v království Českém, aby zamezeno bylo také svatokupectví při dvoře arcibiskupském i jinde, aby papežské rozkazy jen tehdy nabyly v zemi platnosti, budou-li schváleny králem, aby dále svěcení kněžstva podobojího nebylo stěžováno a konečně aby Pražská

Jan Žižka z Trocnova.
(Kreslil Jan Vilímek.)

universita nabyla bývalých svobod a práv a mohla zahájiti činnost jako druhdy. K požadavkům těm byly připojeny ještě i jiné výjimky některé, z nichž nejdůležitější byla, aby cizozemci nebyli připouštěni k žádnému úřadu, a to zejména ve městech, jakož i aby dále při soudech bylo užíváno toliko jazyka českého. Poselstvo mělo ujistiti krále Sigmunda, že Čechové jsou ochotni přijmouti ho za krále, splní-li přání ta.

Žádosti tyto byly králi Sigmundovi předloženy v Brně, kde se právě v době té zdržoval. Kdyby byl Sigmund je splnil aneb aspoň o přijetí jich upřímně jednal, mohlo býti mezi ním a českým národem docíleno shody. Snad byli by Čechové v některé žádosti i ustoupili. Avšak král Sigmund byl neupřímný. Neupřímnost ukázal již při sporu Husově s koncilem, ukazoval ji v životě soukromém i veřejném. Výminky, jež mu Čechové předložili, byl odhodlán přijmouti, avšak neřekl to otevřeně, přímo. Odkládal dáti určité a rozhodné odpovědi potud, pokud nebude připraven k boji. Jen mečem hodlal království Českého dobýti.

Obecný lid nedůvěřoval Sigmundovi a nevěřil jeho slibům a odkladům. Netrpělivě očekával, co se bude díti, a předtucha zlá vkrádala se v mysl jeho. Avšak šlechta a přední náčelníci strany pod obojí, ač měli nejednu trpkou zkušenost z předešlých let, přece ještě doufali v Sigmunda. Domnívali se, že v této příčině, kdy jde o korunu a království České, zachová se jako řádný muž a že snad nerozvážně nepřipraví se o dědictví po slavném otci svém Karlovi. Obecný lid však nechtěl o něm ani slyšeti a byl odhodlán nepřijmouti ho za krále. Shromáždění lidu se opakovala. Nejznamenitější takové shromáždění bylo dne 30. září r. 1419 při benešovské silnici nedaleko Ladví, na místě řečeném „u Křížků". Do tisíců lidí se tu sešlo z blízka i dáli. Proslulý kazatel, Václav **Koranda**, jenž v době té zdržoval se v Plzni a byl neúnavným horlitelem pro mnohé novoty, kterých pražští mistři neuznávali, kázal tu zástupům. „Na Křížkách" nedošlo k výtržnostem; avšak bylo tam umluveno, aby dne 10. listopadu konáno bylo podobné shromáždění valné v Praze. K tomu také došlo.

V době té obě sporné strany v Čechách pokusily se o dohodnutí. Strana mírnější neboli Pražská i strana horlivější, později Táborskou zvaná, smluvily se o sporných věcech v ten rozum, aby strany husitské dále se nerůznily a nesvářily o víře. Dohodnutí to sneseno bylo v tyto články, k nimž obě strany přistoupily:

1. Slovo boží mohou kněží k tomu schopní dle smyslu Kristova hlásati svobodně a bez překážky.
2. Všechny smrtelné hříchy, zvláště veřejné i jiné neřesti protivné zákonu božímu, buďtež každému stavu řádně, rozumně a křesťansky od těch, kterým to přísluší, zakazovány, stíhány, trestány a dle možnosti vykořeňovány.
3. Svátost oltářní budiž pod obojí způsobou chleba i vína všem křesťanům svobodně podávána a od nich přijímána.
4. Duchovní nechť zanechají světského panování nad zbožím a časnými statky a jsou živi dle učení Kristova a jeho apoštolů ve skromnosti a střídmosti.

Usnesení ta proslula pak pod názvem **čtyř artikulů Pražských.**

Zatím blížil se již den 10. listopadu. Se všech stran hrnuly se k Praze zástupy lidu. Zbraně, jimiž byli příchozí opatřeni, nevěštily nic dobrého. V době té byla královna Žofie prozatímní vladařkou království Českého. Ta, jakož i pánové podobojí vidouce všeobecné jitření, počali se právem obávati o hlavní město. Za tou příčinou obsadili vojskem Pražský hrad, Malou Stranu a Vyšehrad.

Nicméně došlo přece k velikým bouřím. Obecný lid, shromážděný v Praze, vinil pány podobojí, že dopustili se zrady a vystoupil vojensky proti posádkám královským. Vedením **Jana Žižky z Trocnova** a **Mikuláše z Husi** podnikl útok na Malou Stranu, které bránili žoldnéři královští. Při boji tom téměř všecka Malá Strana lehla popelem. Teprve po několika útocích počaly sporné strany smlouvati se o příměří. Na konec dohodly se tak, aby příměří potrvalo až do sv. Jiří příštího roku (1420). Pánové

Útok Pražanů na Malou Stranu r. 1419.

(Původní reprodukce podle obrazu H. Schüllingera.)

podobojí spolu slibili, že budou s lidem hájiti přijímání pod obojí způsobou.

Ač bylo pak příměří zachováváno a venkovský lid odešel zase z Prahy, přece ve městech Pražských i dále vypadalo vše jako za války. Ulice byly zataženy řetězy, proti královskému hradu stály sruby a sousedstvo bylo živo stále v nepokoji.

V době té, kdy v srdci království Českého vše vřelo, zabýval se dědic trůnu — spory s Turky, jako by mu osudy země České ani nestály za to, aby aspoň trochu o ně se staral. Teprve v prosinci r. 1419 přijel do Brna, aby zase po dlouhé době promluvil se zástupci českého národu,

kteří tam za tou příčinou přijeli. S českými pány přijeli do Brna také královna Žofie a poslové Pražanů. Ti všichni žádali Sigmunda, aby konečně přijal podmínky, za kterých chtěli uznati ho za svého pána, a aby pak ujal se svého dědictví. Avšak Sigmund nedal zase určité odpovědi, jen nařídil Pražanům, aby zanechali všeho zbrojení, a napomenul pánův, aby nikoho, kdo hlásí se ku straně pod jednou, neutiskovali. Na konec ustanovil pana Čeňka z Vartenberka a ještě jiné dva pány za prozatímní správce Českého království. To bylo vše, co vykonal. Do Čech se ani nepodíval, ale jel do Slezska shromažďovat vojska. Nebylo pochybnosti, k čemu se připravuje. Vždyť také potají sesazoval na královských hradech všecky úředníky a purkrabí, kteří hlásili se ku straně podobojí, a na místa jejich ustanovoval osoby, které této straně nepřáli. Mimo to podporoval hnutí proti lidu obecnému a nadržoval těm, kteří pronásledovali stranu podobojí.

Zcela jinak chovali se Pražané. Ti, když jim poslové jejich vyřídili vůli královu, zanechali všeho zbrojení a počali vystupovati proti všem výtržnostem. Kněží a měšťané, kteří hlásili se ku straně podjednou, vrátili se do Prahy, aniž jim bylo ubližováno. Naopak ti, kteří chtěli zavděčiti se Sigmundovi, počali pronásledovati přívržence strany podobojí neboli kališníky a to mnohdy velice ukrutně. Nad jiné nelidsky počínali si ve příčině té kutnohorští Němci, kteří po všem okolí schytávali kališníky stavu duchovního i světského, „kacíře", jak pravili, a házeli do pustých šachet kutnohorských. Strašným způsobem tím bylo v několika měsících usmrceno přes 1600 lidí. Bylo zřejmo, že za takových poměrů není naděje na pokojný život, ale naopak toto pronásledování kališníků bylo předzvěstí veliké bouře, která se nad vlastí naší snášela. Mezi muži, kteří následky neutěšených poměrů těch předvídali, byl i Jan Žižka z Trocnova.

NÁRODNÍ HRDINA JAN ŽIŽKA Z TROCNOVA.

Znamenitý muž tento, nejchrabřejší obhájce kalicha, do počátku bouří husitských málo byl znám. Pocházel z nezámožné rodiny zemanské, zdědil po rodičích svých dvorec Trocnov na Budějovicku a připomíná se také jako majetník domu na Příkopech na Novém Městě v Praze. Při dvoře krále Václava, jehož byl dvořanem, velmi byl oblíben, jakmile však vypukly bouře náboženské, přiklonil se cele lidu.

Jan Žižka z Trocnova vším srdcem miloval vlast a věrně lnul ku straně podobojí. Obávaje se, aby národ nebyl překvapen nenadálou bouří, počal dle svých sil připravovati jej na dny budoucí. Hned po příměří, kteréž bylo uzavřeno v Praze, odešel s několika přáteli svými do Plzně. Přidružili se k němu i mnozí z lidu obecného, kteří účastnili se ve předešlých dnech dobývání Malé Strany.

V Plzni zvolen byl Jan Žižka za hejtmana nade všemi, kteří ochotni byli bojovati pro kalich. Hned také počal říditi přípravy pro případ vál-

Porážka železných pánů u Sudoměře dne 25. března 1420.

(Původní reprodukce podle obrazu Ferd. Hetteše.)

ky, při čemž se již ukázalo, jak znamenitý a vynikající bojovník povstal mezi Čechy v době nejvyššího nebezpečí. Okolní pánové chtěli ho totiž pokořiti a proto vypravili se proti němu s četným vojskem, jehož předním vůdcem byl Bohuslav ze Švamberka. Avšak Žižka se nezalekl. Ač zástupové jeho byli v době té ještě nečetní, přece směle odhodlal se k odporu. A dobře se mu při tom vedlo, neboť nejen statečně bránil se panským vojskům, ale i porážel je.

Když pak byl v Plzni vždy více a více panskými vojsky svírán, odhodlal se vystěhovati do krajiny, jíž vévodila hora Tábor. Tam se shromažďovali totiž bratří a sestry, jak sobě přívrženci kalicha říkali, aby se vzájemně ve víře potěšovali a v době nebezpečí i ochraňovali. Ti zmocnili se města Ústí nad Lužnicí, v němž hodlali zříditi si podobné stanoviště jako Žižka v Plzni. Jelikož poloha města nikterak nehodila se k tomu účelu, byli bratří a sestry nuceni ohlédnouti se po jiném místě vhodnějším. Tím zdálo se jim býti Hradiště při řece Lužnici, kde byly zříceniny velikého města a kde byl hrad pana Jana z Ústí. Pán ten byl však velikým nepřítelem strany podobojí. Proto bratří i sestry, vyšedše z Ústí nad Lužnicí, zmocnili se místa toho, načež založili tu hlavní sídlo své, jež nazvali **Tábor.** Tak vzniklo „Hradiště hory Tábor", později královské město Tábor.

Vůdcem bratří a sester, kteří Tábor zřídili, byl **Hromádka.** Ten se dorozuměv se Žižkou, žádal ho, aby mu byl nápomocen. Žižka nejen vyhověl přání jeho, ale odhodlal se, jak bylo již shora vypravováno, opustiti Plzeň a do Tábora se přestěhovati. Za tou příčinou uzavřel s nepřáteli svými v okolí Plzně příměří a vypravil se k tažení do Tábora.

Pánové, kteří se Žižkou uzavřeli příměří, nedostáli slovu. Domnívajíce se, že Žižku nyní nejlépe přemohou, když boje neočekává, počali ho pronásledovati. Ač sebevědomě již napřed se honosili, že tentokrát Žižku úplně pokoří, přece pro jistotu vypravili se proti němu a jeho lidem nad očekávání znamenitě. A opravdu zdálo se téměř jisto, že Žižka bude s lidem svým úplně zničen. Avšak jednooký hrdina — byltˇ Žižka o jedno své oko přišel již roku 1413 maje za domácí jakési půtky účastenství při obležení hradu Střely u Přeštic — se nezalekl. Byl právě s lidem svým za městečkem Štěkní u vsi **Sudoměře,** když dne 25. března 1420, ve svátek Zvěstování Panny Marie, blížilo se panské vojsko k jeho zástupu. Přes dva tisíce jezdců, „železných pánů", od hlavy k patě obrněných, dobrými zbraněmi opatřených, řítilo se na — několik set prostých mužů, žen a dětí.

„Budeme-li je jen koňmi tlačiti," těšili se pánové, „na kopytech je rozneseme i se Žižkou."

Žižkovi nezbývalo, než hned na místě tom na rychlo připraviti se k boji neočekávanému. A tu hned ukázal, jak výtečným je válečníkem. Přitočiv se s lidem svým ku hrázi rybníka, jemuž dosud Škaredý říkají a z něhož byla v době té voda vypuštěna, kázal válečné vozy rozestaviti tak, aby lid jeho jako za hradbami byl skryt. S druhé strany chránila je vysoká hráz. Ženám pak přikázal, aby závoje a sukně rozvěšely mezi rákosím v rybníce. A již tu byli jezdci. Chvatně skočili do spuštěného

rybníka a obstoupili Žižku a jeho lid se všech stran. Již počali i dílo krvavé, než v tom nohy jejich ostruhami zaplétali se do šatů a závojů rozestřených. Nastal mezi železnými pány zmatek veliký. Než se vymotali z roušek a sukní, již padali pod pádnými ranami cepů husitských. Žižka s lidem svým bojoval znamenitě. Než se slunce schýlilo k západu, zahnáno bylo vojsko panské, jehož bylo téměř desateronásobně více než lidu Žižkova. Zle vyplatila se pánům věrolomnost, nepomohla jim ani odění těžká, ani nerozneslí na kopytech koňských bojovníků husitských. Bylo to první větší vítězství, jež jméno Žižkovo proslavilo.

Nazejtří za úsvitu vypravil se s lidem svým od Sudoměře do Tábora. Shlédnuv Hradiště hory Tábor, uznal je za nemálo výhodné a hned také počal říditi práce za příčinou lepšího opevnění místa toho. Vydatně nápomocen mu v tom byl Mikuláš z Husi, který s lidem svým rovněž přibyl na Tábor. Tak stala se z Tábora přední pevnost vojenského bratrstva **Táborského,** tam bylo také i přední a hlavní sídlo odporu proti králi Sigmundovi. Se všech stran přicházeli tam nejrozhodnější přívrženci Husovi. Zemané, měšťané i sedláci prodávali statky a se ženami a dětmi stěhovali se do pevnosti Táborské, hotovi jsouce životy obětovati pro víru. Po příkladu prvních křesťanů zvali se vespolek **bratřími a sestrami,** ve všem zachovávajíce rovnost. Bratrstvo Táborské také nejvíce horlilo na dosavadní duchovenstvo a ochotně přijímalo všechny novoty a to i ty, kterých pražští mistři neschvalovali. Řády kostelní, kněžská roucha, ozdoby a všecka nádhera v kostelích zdály se býti těmto odhodlaným lidem uchýlením od řádu prvotní církve. Při službách božích užívali pak jazyka českého místo latinského.

Bratrstvo Táborské nemělo však býti toliko spolkem náboženským, nýbrž také vojenským, jenž byl by připraven i mocí hájiti svého přesvědčení náboženského a českého jazyka proti nepřátelům. Za tou příčinou zřídil Žižka Tábor po vojensku, ustanoviv v čelo jeho čtyři hejtmany. Těmi byli: Mikuláš z Husi, Jan Žižka z Trocnova, Hynek z Buchova a Chval z Machovic neboli z Řepic. Nejpřednější úkol měl ovšem Žižka, neboť lid seznav jeho velikou udatnost, odvahu i nevšední důmysl, měl k němu neobmezenou důvěru a ve všem ho rád poslouchal.

Tak stal se Žižka strůjcem nové vojenské moci, která valně lišila se od obvyklého v té době zřízení vojenského. Tehdy nejvíce spoléháno bývalo při každém vojsku na jezdce v těžkém zbroji.

Avšak Žižka na takové „železné pány" neměl ani peněz, ani způsobilého k tomu lidu. Nezbývalo mu tedy než zástupy, které se houfně scházely pod jeho prapory, opatřiti a vycvičiti k bojům jinak. Byl nucen dáti pěším bojovníkům svým do rukou zbraň, jíž by snadno mohli vládnouti. Byly to kopí, sudlice, palcáty a železem okované cepy. Ty byly nejpádnější. Aby pak vojsko jeho mělo i ochranu proti nepřátelské jízdě, zejména kdyby nemohlo v otevřeném boji „železným pánům" odolati, zařídil tak řečené válečné vozy. Vymyslil i umění, jak mají bojovníci s nimi zacházeti, aby sloužily jim nejen k obraně proti železným pánům, ale i k útoku, aby se jich upotřebiti mohlo nejen v ležení vojenském, ale i při pochodech. Také zavedl Žižka ve vojště svém užívání střelného prachu,

*

jenž znám byl v Evropě jižní již od století čtrnáctého, v míře hojnější nežli bývalo zvykem doposud. Měl i zvláštní druh děl, jimž se říkalo houfnice a pušky. K boji nedával se nepřítelem sváděti kdekoliv a kdykoli, nýbrž vyčkal vždycky příhodného místa i času. Všemi těmito opatřeními stal se Žižka v podstatě zakladatelem novodobého vojenství a důmyslu jeho hlavně bylo děkovati za to, že vojska husitská pospíchala od vítězství k vítězství. Důmyslný způsob zaříditi a opatřiti takto vojska povedl se Žiž-

Vozová hradba.

(Podle staré rytiny.)

Žižka upravil vozovou hradbu, které užíváno již od konce stol. XIII. tak, že čtyřspřežní, řetězem pevně svázané vozy byly vraženy do sebe ojí. Tvořila tedy přední část vozu zadního celek se zadní částí předního.

kovi dokonale. Za vozovou hradbou skryta byla pěchota, která jako krupobití vrhala se na nepřátele, rozdávajíc pádné rány cepy a palcáty na všecky strany.

Žižka zajisté ne bez příčiny připravoval národ na příští dny, neboť stále níže a níže snášela se nad vlastí naší bouře hrozivá. Král Sigmund čím dále více projevoval povahu svoji a spolu ukazoval, jak hodlá s královstvím Českým naložiti. V době té ve Vratislavi a ve Slezsku sbíral vojsko. Každý dobrodruh hodil se do jeho řad. Jak se zachová k Čechům, až je pokoří, nemeškal ukázati ve zvláštním případě.

Stanislav Hudeček:

Bitva na hoře Vítkově dne 14. července r. 1420.

V době té přijel totiž mezi jinými do Vratislavě na výroční trh neboli jarmark také Jan Krása, přední měšťan pražský. Jako horlivý přítel přijímání pod obojí neváhal i v rozmluvě s tamějšími měšťany otevřeně projeviti své mínění. Sotva tak učinil, byl zajat a před soud postaven. Tu pak, nechtěje mluviti proti svému přesvědčení, vyhlášen byl za kacíře a odsouzen k utracení. Král Sigmund dal ho strašným způsobem umučiti.

Papež Martin V., dorozuměv se s králem Sigmundem, vydal krátce na to dne 1. března r. 1420 veřejnou bullu, v níž vyzýval všecky krále, knížata i jiné vrchnosti ve křesťanském světě, aby povstali a válkou vyhladili Wiklefy, Husity a jiné kacíře. Když bulla ta dodána byla dne 17. března do Vratislavě, dal král Sigmund s vratislavských kazatelen ohlašovati křížovou válku proti Čechům. Každému, kdo by se znamením kříže šel s ním do boje nebo na své útraty vypravil k témuž účelu vojsko, bylo slíbeno odpuštění všech hříchů, třebas i paličství a svatokrádeže.

Zprávy o upálení Jana Krásy a vyhlášení křížové války ve Vratislavi nemálo roztrpčilo Čechy. Strana, která nepřála novotám husitským, domnívala se, že již se blíží doba, kdy nenávidění kacíři budou upáleni, aneb se ženami a dětmi svými mečem krále Sigmunda vyhubeni. Za tou příčinou všickni duchovní i světští lidé, kteří přijímali toliko pod jednou, naspěch opouštěli Prahu. Jedni stěhovali se na venkovská sídla svá, jiní hledali útulku na Pražském hradě. Nechtěli se dočkati těžkých dob, které již již snášely se nad obyvatelstvem pražským národnosti české a smýšlení husitského. Byli to zejména Němci, kteří kvapem se stěhovali z Prahy.

Jest jisto, že nastávající válka nabývala rázu boje národnostního, neboť vyhlášení křížové války proti Čechům vzbudilo i dávnou zášť Němců proti Slovanům. Proto také Němci ochotně, ba dychtivě chápali se zbraní v té naději, že konečně České království bude pokořeno a obyvatelstvo jeho vyhubeno. Král Sigmund dohodl se s knížaty německými již také o postupu války. Se dvou stran mělo býti na Čechy udeřeno: s jedné knížata německá měla vpadnouti do Čech, s druhé sám Sigmund.

PRVNÍ KŘÍŽOVÉ TAŽENÍ PROTI ČECHŮM.

Když všude již se strojili na Čechy, nemohli tito ovšem zůstati lhostejni. Nejen bratrstvo Táborské, ale i Pražané počali se připravovati na dny budoucí. Zejména mnich **Jan ze Želiva** slovy plamennými rozněcoval obecný lid, vybízeje ho, aby nasadil hrdel i statků svých pro náboženství. Pražané, kteří hlásili se ku straně podobojí, spořádali se po způsobu vojenském, zvolivše si spolu i hejtmany. Část české šlechty přidala se k nim, zejména pan Čeněk z Vartenberka, královský vladař, jenž v době té právě vrátil se z Vratislavě a s největší hořkostí mluvil o chování krále Sigmunda. Smluviv se s Pražany, vydal veřejné provolání, psané česky, latinsky a německy, jímž napomínal všech věrných Čechů i obyvatel zemí přivtělených, aby Sigmunda, krále římského a uherského, neposlouchali, protože jest

jazyka českého ukrutný a veliký nepřítel. Na doklad toho uváděl, že k hanbě a potupě koruny i všeho království Českého kázal Jana Husa, slavné paměti, před sborem Kostnickým hanebně upáliti, že všem křesťanům nejohavnější potupou Čechy potupil a zhaněl, totiž kacířstvím, že dal proti Čechům vyhlásiti křížovou válku k veliké jejich hanbě, že dal člověka v naději boží dobrého a nevinného, Jana Krásu, upáliti, jakož i že havířům kutnohorským kázal všechny Čechy, přijímající pod obojí způsobou, chytati a do šachet metati, což stalo se již mnoha stům lidí nevinných.

Provolání to způsobilo ve všem národě hnutí veliké. Tak na hoře Orebě v kraji Hradeckém blíže Třebechovic sbíral se lid na obranu víry a českého jazyka, načež vedením hradeckého faráře, Ambrože a pana Hynka Krušiny z Lichtenburka, spěchal na pomoc Pražanům. Rovněž i obyvatelstvo v kraji Čáslavském, mezi Ledčem a Lipnicí se sbíralo na obranu vlasti.

Ukrutnosti, kterých dopouštěli se horníci na lidech nevinných, jakož i Sigmundův počátek pálení kacířů ve Vratislavi roznítily v srdcích českého lidu touhu po pomstě a odvetě. Kam Orebští, Táborští a jiný lid, který táhl ku Praze, přišel, tam všecko pálil, nešetře bohužel ani kostelů, ani klášterů nejslavnějších, ani skvostných a vzácných památek uměleckých. V době té Žižka dobyl hradu Rábí, kde také kněží, jakož i ti, kdo ve hradu tom se schovali, byli upáleni. Sám Žižka jen s nebezpečím vlastního života zachránil z rukou svého lidu syny pana Jana z Riesenberka, majitele hradu Rábí od smrti podobné.

Na počátku měsíce dubna r. 1420 blížil se již Sigmund s vojsky svými Kladskem ku království Českému. Nejdříve vzdal se mu Králové Hradec. Po krátkém odpočinku táhl dále ke Kutné Hoře. Mnozí vidouce vojska Sigmundova, dostali strach. Sám pan Čeněk z Vartenberka, jenž ještě nedávno tak horlil na Sigmunda, zalekl se nemálo. A vida v Čechách pustošiti chrámy i věci posvátné, patře na český lid, měšťany, sedláky i zemany, jak se sbratřují, obával se, že dojíti může k velikému převratu společenskému, v němž by moc vyšších pánů utonula, a proto odhodlal se zraditi dosavadní spojence. Úmysl ten také uskutečnil, odstoupiv od Pražanů. Nočního času vydal hrad Pražský v moc krále Sigmunda. Příkladu jeho následovali i jiní čeští pánové. Šli dobrovolně do ležení Sigmundova u Kutné Hory, klamajíce se lichými nadějemi, že po dobrém bude možno s ním se dorozuměti.

Pražané vidouce, co se děje, odhodlali se naposled vypraviti posly ku králi Sigmundovi do Kutné Hory v tom úmyslu, že snad přece bude možno s ním nějaké dorozumění bez krveprolévání. Avšak Sigmund přijal je velmi hrdě. Spoléhaje na 20.000 vojáků svých, pravil sebevědomě, že přísahou jest vázán mečem a ohněm hubiti kacířství a že od slibu toho neupustí, **kdyby měl i všecko království České zahubiti, v popel obrátiti a cizozemci pak osaditi, kdyby měl i všecky své země i s duší a tělem svým ztratiti.** Nicméně poslové poznovu pokorně prosili, aby aspoň byl spravedliv a obyvatelstvu tohoto království nechal víru a aby přijímání pod obojí způsobou připustil. Avšak král Sigmund rozhodně setrval při úmyslu

svém i dále, ulevuje hněvu svému ostrými slovy i mnohými pohyby rukou. Poslové se tudíž přesvědčili, že s králem Sigmundem není možno mírně se domluviti, viděli, že jest pevně odhodlán všecko království České vyhubiti a cizozemci osaditi, poznali však z toho také, že v nastávajícím boji nejde již jen o kalich, ale také o **zachránění české národnosti.** Ten byl od této chvíle hlavní význam válek husitských.

Sigmund domníval se, že Pražany hrozbami zastraší. Avšak tito vidouce, že není možno od krále Sigmunda čeho dobrého očekávati, odhodlali se ke kroku poslednímu, rozhodnému. Všecky obce Pražské hned připravily se k obraně a po vojensku se spořádaly, hned také vypraveno bylo poselstvo k bratřím Táborským se žádostí, aby bez meškání, zanechajíce všeho, pospíšili Pražanům na pomoc. Nadešla chvíle, kdy osvědčila se nejlépe prozřetelnost těch odhodlaných mužů, kteří po vojensku zřídili bratrstvo Táborské. Nebýti Táborských bojovníků, nebylo by možno bývalo pomýšleti na zachránění národu našeho od záhuby jisté.

Táborští se nerozmýšleli, co počíti. Praha potřebovala ochrany a proto byli hned ochotni pro ni životy své nasaditi. Jelikož byli výtečně zařízeni, mohli bez odkladu vydati se na pochod. Asi 9.000 mužů s množstvím válečných vozů spěchalo Pražanům k pomoci. Když se král Sigmund o tom dověděl, poslal část svého vojska, aby Táborským zabránilo cestu. Táborští však královské vojsko přemohli a dorazili do Prahy v čas. V době té blížili se již také ku hlavnímu městu Žatečtí, Lounští a Slánští. Král Sigmund vida, že Čechové chystají se k odporu, vypravil se z Kutné Hory ku Praze s vojskem, domnívaje se, že hravě zmocní se hlavy království a že se ho Čechové zaleknou. Zalekl se však sám, když přiblížil se ku Praze a spojené vojsko husitské chystalo se na něho vyřítiti. Ve zmatku ustoupil až ku Staré Boleslavi. Tam ovšem nebylo vojska husitského a proto mohl beze strachu hrdinství své dokázati — na lidech bezbranných. Kam vojsko jeho přišlo, tam chovalo se nad míru ukrutně. Nad jiné soužení byli obyvatelé Mělníka, Litoměřic, Žebráku, Karlštejna a Zbraslavě. Když o ukrutnostech těch dověděla se vojska husitská v Praze, nebylo divu, že vystupovala proti svým nepřátelům způsobem týmž. Tak všecka země byla hubena a obracena v poušť.

Konečně přišlo do Čech veliké vojsko křižácké, jež Sigmund netrpělivě již očekával. Bylo velmi skvěle vypraveno a nejznamenitější knížata německá je vedla. Byli přítomni všichni tři kurfirsti duchovní, kurfirsti falcký a brandeburský, z rodu Hohenzolleru, jemuž byl Sigmund zemi tuto — jak již bylo vypravováno — prodal, tři vévodové bavorští, dvě markrabata míšenská, jakož i Albrecht, vévoda rakouský, jemuž zaslíbena byla za manželku jediná dcera a dědička krále Sigmunda. Okolo sta tisíce bojovníků bylo odhodláno na povel Sigmundův vrhnouti se na Čechy. Nad to pak hrad Pražský i Vyšehrad byly již v moci jeho.

Dne 30. června roku 1420 vjel Sigmund do sídelního hradu králů českých a nepřehledné zástupy vojska jeho rozložily se táborem na nynější stráni Letenské až k oboře, k Bubnům a Holešovicům. Kam křižáci zapadli, tam počínali si nad míru ukrutně. Osud Prahy i Českého království zdál se býti již rozhodnut.

Žižka přiblíživ se ku Praze se svými Tábory, neulekl se, ačkoli byl již i královský hrad, Vyšehrad i jiná důležitá místa v rukou křižáků. S radostí postřehl, že dosud hora **Vítkov** (nynější Žižkov) není obsazena nepřáteli. Bylo to jediné vyšší místo v okolí Prahy, kde se mohl lid jeho bezpečně ohraditi. Proto kázal vojsku svému, aby horu tu bez odkladu obsadilo a na temeni jejím zřídilo dřevěné sruby. Dal tam též kopati příkopy a vršiti hradební zdi z kamení a hlíny. Těchto prací horlivě se účastnily ženy a děti, jimž nadšení náboženské dodávalo sil nadlidských. Se strany té byl jedině volný přístup do Prahy, jen tudy mohli býti obležení Pražané zásobováni potravou. Na všech ostatních stranách byli křižáci. K rozhodnému boji však nedocházelo, jen tu a tam byla svedena nepatrná potyčka. V době té němečtí vojáci rozbíhajíce se po okolí vedli si proti bezbrannému obyvatelstvu s ukrutenstvím neslýchaným. Kde kterého Čecha podařilo se jim lapiti, toho přivedli do svého tábora, v němž ho upálili jako kacíře, třeba nikdy ani pod obojí způsobou nepřijímal. Čechové, kteří byli ve vojště Sigmundově, neschvalovali těchto ukrutností. Nejednou přicházelo mezi nimi a Němci ke sporům, při čemž čeští přívrženci Sigmundovi bývali rovněž vyhlašováni za kacíře.

Ukrutnosti ty byly také příčinou, že zmařeny byly pokusy o mírné narovnání mezi Sigmundem a Čechy na základě čtyř artikulů Pražských. Nezbývalo než mečem rozhodnouti osud království Českého.

Po čtrnáctidenním obléhání Prahy dne 14. července odhodlal se Sigmund k útoku na vojska husitská. Aby rázem byla poražena a město opanováno, ustanoveno se dvou stran udeřiti na Prahu a zároveň i na vojsko Žižkovo na hoře Vítkově. Z hradu Pražského mělo vojsko vpadnouti na Malostranské předměstí proti tak zvanému „Saskému domu" při kamenném mostě, jenž byl v rukou Pražanů, z Vyšehradu měl býti učiněn útok na Nové Město. Na horu Vítkov měli současně pak udeřiti křižáci, kteří tábořili na Letenské pláni. Za tou příčinou přebrodili se přes Vltavu na tak zvané Špitálské pole, kde nyní jest město Karlín. Byli to většinou Míšňané a Durynkové.

Po poledni téhož dne 14. července 1420 vyřítili se křižáci nenadále se všech stran na horu Vítkov. Začernaly se stráně její tisící jezdci, rozlehl se ohlušující řev Němcův, zvuk trub a třeskot zbraní. S pražských věží hlaholily zvony na poplach a lid zděšeně vybíhal ze svých příbytků. Bez odporu vystoupili křižáci na témě hory, bez nesnází velikých překročili příkop, jenž bráněn byl toliko několika muži, dvěma ženami a jednou dívkou. Panna ta nad ostatní bránila se zoufale přesíle nepřátel do posledního dechu. „Neslušno křesťanu ustupovati před antikristem," volala klesajíc pod ranami a vypouštějíc ducha. V tom vyřítil se na nepřátele sám Žižka. Kde byla seč nejlítější, tam hnal se táborský hrdina, rozdávaje na všecky strany pádné rány. Obklíčili ho Němci, chtějíce ho skoliti. Přihnali se Táboři jako orlové, zařinčely cepy na přílbicích Němců. Klesali Durynkové jako žito pod kosami ženců. Vysvobozen byl Žižka z rukou nepřátel, znova se vrhl mezi ně. Řinčely zbraně, vířily bubny, stenali umírající. Všecka Praha s úžasem hleděla na horu, kde osud její se rozhodoval. Starci a děti klesali na kolena, rukama lomili, hořce plakali, o pomoc ne-

besa prosili. S věží zvony smutně hlaholily, pláč a nářek i ryk válečný mísil se v jedno.

Minula hodina. Po stráních Vítkova úprkem utíkají křižáci. Husitské cepy křepčí jim na zádech, padají, klesají, jako dřeva v lese. Darmo posílá jim Sigmund na pomoc vojsko uherské. Z bran městských řítí se Pražané jako krupobití. Stíhají křižáky, napořád je dobíjejí. Se skal do propasti padají Němci, vazy si lámají. Kdo z nich může, uhání s větrem o závod.

Zděsilo se vojsko Sigmundovo, nechtělo dále bojovati, nechtělo o útocích z Vyšehradu na Nové Město a z Pražského hradu na Malou Stranu ani slyšeti. Žalem a hněvem naplnilo se srdce Sigmundovo, radostí a plesem oplývala Praha. Stateční bojovníci husitští klesali na kolena velebíce a chválíce Boha, že zbraním jejich popřál vítězství a Pražany zachránil od záhuby jisté. Na památku vítězství toho slavného nazvána byla a posud se nazývá hora Vítkov **Žižkovem.**

Žižka po tomto vítězství nezůstal nečinným, neboť tušil, že není ještě válce konce. Měl za to, že Sigmund co nejdříve odhodlá se k novému útoku, aby pomstil porážku. Proto ihned nazejtří po bitvě svolal v Praze lid mnohý, jemuž kázal kopati na Žižkově příkopy širší a hlubší, než byly dřívější, stavěti zdi i sruby roubiti. Mladí i staří, ženy, dívky i děti pilně pracovali dle návodu Žižkova. Témě hory záhy podobalo se tvrzi.

Předtucha Žižkova však se nesplnila. Sigmund útoku nepodnikl. Dosti měl práce a starostí ve vlastním táboře. Němci totiž vinili Čechy ve vojště Sigmundově, že prý jsou příčinou porážky vojska křižáckého. Nechtěli prý připustiti, aby stříleno bylo do Prahy z děl. Dle mínění německých knížat a německého vojska měla býti Praha všecka pobořena jako město kacířské. Kdyby byl Sigmund sám nekrotil rozhněvané strany, bylo by snad došlo v táboře křižáckém k boji. Aby však křižáci přece nějak pomstili se za hroznou porážku, vyjížděli do okolí, vypalovali dědiny a bez milosti vraždili neb do ohně metali lid bezbranný. Rudé záplavy na obloze stále zvěstovaly, kde ukrutnosti páchají.

Král Sigmund počal nahlížeti, že tímto způsobem nesvede s Čechy nic. Proto nerad viděl, že vojsko jeho tak ukrutně si počíná a propast mezi ním a Čechy stále rozšiřuje. Rád byl by aspoň u některých pánů zachoval si přízeň, rád byl by již hledal dohodnutí po dobrém.

Čeští pánové radili mu, aby spěšně vypravil ze země cizí hubitele, sami se mu nabízejíce za prostředníky mírného vyjednávání. S přivolením jeho počali pak opravdu s Pražany vyjednávati. Na vypáleném náměstí Malostranském došlo k veřejnému hádání o čtyři artikule Pražské. Z přívrženců Sigmundových účastnili se jednání toho: Ludvík, patriarcha aquilejský, Šimon z Dubrovníka, biskup trogirský, a Petr Pavel de Vergeriis. Pražany zastupovalo poselstvo, v jehož čele byl mistr Jan Příbram, děkan fakulty filosofické neboli artistické na universitě Pražské, jeden z mistrů nejmírnějších. O artikul 1., 2. a 4. shodly se sporné strany, avšak o artikulu 3., o přijímání pod obojí způsobou, nechtěli přívrženci Sigmundovi dáti se v jednání, tvrdíce, že kdyby byli i přesvědčeni o pravosti jeho, nemohou o něm jednati, jelikož v příčině té již rozhodl koncil Kostnický. Tím bylo mírné dohodnutí zmařeno.

Dne 26. července r. 1420 vyhlásili konšelé na Starém i Novém Městě v Praze všecky ty, kteří utekli z města a dílem vstoupili do řad Sigmundových, dílem uchýlili se jinam, za zrádce a jako takové navždy vypověděli z obcí svých. Domy jejich i všecky jiné statky, jako vinice, pole a pod. zabavili, aby aspoň částečně měli náhrady za útraty válečné. Nálezem tím byli vlastně z Prahy vypovědění všickni Němci, neboť jenom němečtí měšťané utekli se ku králi Sigmundovi. Jen málokteří z nich v Praze zůstali, stavše se horlivými stoupenci strany podobojí.

Králi Sigmundovi nezbývalo, než ponenáhlu rozpouštěti vojsko a chystati se ze země. Avšak nechtěje na prázdno odejíti, dal se dne 28. července roku 1420 korunovati na hradě Pražském za krále. Z Karlštejna byla přivezena koruna královská, a arcibiskup Pražský, Konrád, ozdobil jí hlavu Sigmundovu. Velmi smutná byla korunovace ta, podobné nikdy nebylo vídáno v Čechách. Obecný lid, jemuž se vnucoval nový král za pána, nechtěl o ní ani slyšeti. Bez veselí, bez jásotu byla vykonána. Hlouček českých pánů, kteří byli v družině Sigmundově, sice sliboval mu věrnost, slíbila mu ji i města, v nichž dosud vládli protivníci Husitů, avšak mohli činiti tak jen za sebe a nikoli za souhlasu všeho národu. Nový král také při příležitosti té pasoval některé pány na rytíře svatováclavské, než lid posmíval se jim pravě, že jsou to rytíři papíroví, jelikož statečnosti své dosud nikde nedokázali.

Král Sigmund nechvalně počal hospodařiti v zemi, jejíž pánem dal se právě zváti. Po bratru svém, Václavovi, zdědil sice mnoho peněz, ale ty již utratil. Avšak věděl, jak si má k jiným pomoci. Vždyť stal se pánem království, v němž otec jeho, Karel I., slavné paměti, shromažďoval poklady nejvzácnější. Proto hned po své korunovaci kázal sbírati všecky klenoty z kostelů pražských a v klášteře sv. Jiří kázal loupati zlato a stříbro s oltářů a obrazů svatých, velel rozbíjeti zlaté nádoby posvátné a schránky svatých svátostí — slovem ničeho nešetřil. Ba i rakev sv. Václava, kteráž byla z ryzího zlata, dal rozbíti tento — dědic koruny Svatováclavské. Z pokladů takto nakupených dal pak raziti peníze, jimiž odměňoval žoldnéře své, kteří vlast naši — hubili. Není tedy pravda, že toliko Táborský lid bořil a ničil kláštery. Nikdo rozšafný neschválí dozajista počínání lidu Táborského ve příčině této, avšak nebude také všecku vinu svalovati na prosté bojovníky. Sigmund, král a pán země, jenž přece měl býti povýšenější nad prostý lid, nezachoval se o nic lépe. Avšak samozvaný král nespokojil se toliko poklady chrámovými, ale sáhl i na jmění a statky církevní. Neslýchaným způsobem počal pak statky těmi kramařiti a je zastavovati. Mnohé bohaté kláštery, přišedše o výživu, byly ochuzeny tak, že zanikly. Zkázu jejich nepřivodil tedy jen lid husitský, ale sám — král.

V úterý, dne 30. července r. 1420 odejel král Sigmund z Pražského hradu, rozpustiv před tím vojsko. Spolu opustili hlavní město i všickni kanovníci, kteří do Míšně odjeli. Křižáci, odjíždějíce z Prahy, láli králi, zrádcem a pomocníkem kacířů ho nazývajíce.

BITVA POD VYŠEHRADEM.

Král Sigmund opustiv po korunovaci své Prahu, jel do Kutné Hory. Českou korunu dal odvézti na Karlštejn a desky zemské na Křivoklát. Ač dal se korunovati na českého krále, nepostaral se nikterak o správu země. Zemské úřady zůstaly neobsazeny, soudnictví nebylo znovu zřízeno a v zemi nastala doba bezvládí. Král jen stále pamatoval na vyhubení kacířů. Za tou příčinou se dohodl se stavy přijímajícími pod jednou způsobou o zřízení tak řečených **zemských mírů** neboli landfridů. Tím rozuměly se spolky pánů, zemanů, prelátů a královských měst v každém kraji, které měly bojovati proti Wiklefům a Husitům. „Landfridů" těch mělo býti zřízeno v zemi tolik, kolik bylo krajů. Pro každý kraj měl býti ustanoven z vyšších stavů hejtman jako náčelník „míru zemského."

Zařízení to se neosvědčilo a žádoucího míru v zemi nezpůsobilo. Naopak, porážka Žižkovská povzbudila Husity, aby učení strany podobojí rozšiřovali po vší zemi.

V Praze čím dále, tím více vznikaly neshody mezi Tábory a Pražany. Táborské vojsko dopouštělo se totiž mnohých výstředností, jichž obyvatelstvo pražské nemohlo schvalovati. Jen lidé, libující si ve zmatcích a nepořádcích přidávali se k vojsku, účastníce se výstředností těch. Nad jiné želeti jest, že nebylo šetřeno mnohých památek umění stavitelského. Tak zejména pobořen byl slavný klášter na Zderaze, klášter sv. Klimenta na Starém Městě a dne 10. srpna r. 1420 velikolepý klášter mnichů řádu cisterciánského na Zbraslavi. Při tomto plenu bylo též zneuctěno tělo krále Václava, jenž předešlého roku byl v klášteře tom pochován.

Žižka nejen nezúčastnil se těchto výstředností, ale neschvaloval jich. Jemu stále a jedině šlo o to, aby vojsko své zdokonalil, neboť dobře předvídal, že není ještě všem zlým dnům konce.

Konečně podařilo se přiměti Tábory, aby Prahu opustili. Stalo se tak dne 22. srpna r. 1420.

Jedním z největších protivníků Husitů byl pan Oldřich z Rosenberka, jehož panství rozložena byla v jižních Čechách. Proti tomu obrátil se po odchodu z Prahy Žižka. Tábořï dobývali pak města za městem. Zejména bylo dobyto Vodňan, Prachatic, Lomnice, Trhových Svinů a Velkého Boru u Horažďovic. Při dobývání Velkého Boru dne 12. října r. 1420 opětně ukázal Žižka důvtip svůj a statečnost nevšední. Jako kdysi u Sudoměře byl totiž nenadále obklíčen přesilou nepřátelského vojska, v jehož čele byli pánové: Oldřich z Rosenberka, Lipold Krajíř, Bohuslav ze Švamberka a Jindřich z Plavna. Žižka se svými uchýlil se na nevysoký pahorek, kterýž nepřátelé se všech stran obklíčili. Již zdálo se, že bude táborský hrdina i se svým lidem úplně zničen. Avšak ten velmi mistrně a nad očekávání uživ válečných vozů svých, potřel útočníky. S hanbou a škodou nemalou ustoupili pánové z bojiště osudného.

Pražané v době té počali obléhati Vyšehrad, jenž posud byl obsazen posádkou Sigmundovou. Přispěli jim na pomoc měšťané žatečtí, lounští a pak bratří Orebští z východních Čech, jakož i několik šlechticů. Z bratrstva Táborského přišel toliko Mikuláš z Husi s nepatrným počtem bo-

jovníků. Náčelníkem obléhajících byl pan Hynek Krušina z Lichtenburka.

Vyšehradu dobýti nebylo snadno, jelikož posádka na něm byla velmi četná. Několik tisíc žoldnéřů českých i německých bylo tam za pevnými hradbami stále přichystáno odraziti každý útok. Pan Jan z Boskovic, řečený Šembera, byl vrchním hejtmanem jejich. Jedinou nesnází obležených bylo, že měli nedostatek potravy. Bylo tedy povinností Sigmundovou, aby stůj co stůj postaral se o potřebné zásoby potravy posádce vyšehradské. Avšak Sigmund s počátku toho nedbal, nýbrž toulal se raději s voj-

Po bitvě pod Vyšehradem.
Smrt Jindřicha z Plumlova na hřbitově Pankráckém.
(Původní reprodukce podle kresby St. Hudečka.)

skem svým po Čechách, mstě se všem, kdo Pražanům pomáhali. Žoldnéři jeho uherští nejen vypalovali vesnice, ale dopouštěli se i neslýchaných ukrutností na lidech.

Vyšehradská posádka nemohouc se dočkati od krále Sigmunda pomoci, smluvila se s Pražany v ten rozum, aby uzavřeno bylo příměří. Nedostane-li se jí do dne 31. října roku 1420 potravy, slíbila vzdáti se a opustiti Vyšehrad.

Zatím Sigmund dočkal se již vydatné pomoci s mnoha stran, zejména z Moravy. Se 20.000 muži spěchal pak na pomoc vyšehradské posádce. Dne 31. října stanul se svými vojsky u Nového Hradu u Kunratic. K útoku

na Pražany hned se neodvážil, očekávaje příchodu Moravanů, které za ním vedl zemský hejtman, pan Jindřich z Plumlova. Sotva Moravané přišli, připravil se k útoku.

Nazejtří, dne 1. listopadu na den Všech svatých, táhl přímo proti Pražanům, kteří tábořili kolem sv. Pankráce. Útok jeho byl důmyslně nastrojen. Kdyby byla vyšehradská posádka současně udeřila na Pražany ze zadu, byli by Husité bývali strašně poraženi. Než dle smlouvy o příměří právě vypršel čas a vyšehradská posádka dostála čestnému slovu a nedala se v boj. Došlo tedy k bitvě toliko mezi Sigmundem a Čechy. Když čeští a moravští pánové viděli, že vyšehradská posádka nepřispěje jim v boji a že Pražané u sv. Pankráce výborně jsou ohraženi, varovali krále Sigmunda před bojem. Avšak Sigmund pyšně je odbyl slovy: „Dnes musíme s těmi sedláky bojovati!" Nicméně odvážil se ještě poznovu pan Jindřich z Plumlova, hejtman moravský, mluviti řka: „Králi a pane! Vězte, že dnes velikou škodu vezmete a s hanbou odstoupíte, nebo já se velmi bojím cepů selských." Na to dopověděl král: „Vím dobře, že vy Moravci jste bázlivci a že mi nejste věrni."

Slova ta rozohnila moravské pány tou měrou, že hned seskakovali s koní volajíce: „Hle, tu jsme, králi, hotovi jíti tam, kam povelíš; avšak víme, že budeme dnes tam, kde ty nebudeš."

Sigmund rozkázal hned pustiti se v boj. Do údolí a do úvozů poslal moravské a české pány s jejich lidem a Uhrům pak kázal postaviti se na rovině. Tito podnikli první útok na Pražany, kteří ustoupili až ku kostelu sv. Pankráce. Nejvyšší hejtman husitského vojska, pan Hynek Krušina z Lichtenburka, vida ustupovati Pražany, volal hlasem velikým: „Ó, milí bratři, vraťte se a buďte dnes udatní rytíři v boji Kristově, neboť ne náš, ale Boží děje se boj! Uzříte zajisté, že Pán Bůh všecky naše a své nepřátele vydá v ruce naše." Ještě nedomluvil, an kdosi dodávaje odvahy svým, vzkřikl: „Nepřátelé běží, běží!" Tu všichni Pražané vrhli se na nepřátele, odehnali je od svých příkopů a obrátili na útěk. Nejhůř vedlo se Čechům a Moravanům strany Sigmundovy, kteří na rozkaz králův bojovali v úvoze vedoucím od Pankráce k Podolí. Když totiž Uhři výše na rovině počali utíkati, byli od ostatního vojska odtrženi, obklíčeni a pak strašně pohubeni. Cepy selské opravdu hrozně řádily v řadách jejich.

Tak se splnilo smutné proroctví moravského hejtmana do slova. Pražané v krátké době zvítězili úplně. Uhři utíkali a vojsko, jemuž velel pan Jindřich z Plumlova, bylo obklíčeno a strašně pobito. Praví se, že hroznou porážku tu zavinil jeden z českých pánů, jménem Mikeš Divíšek z Jemniště, nejvyšší mincmistr, jenž první počal utíkati. Bohužel, že v bitvě té padl květ českého a moravského panstva. Zdá se, že katoličtí Čechové právem obviňovali krále Sigmunda ze své porážky, tvrdíce, že schválně zavedl je na místa nejnebezpečnější a sám se svými Uhry postavil se toliko na místa výhodná, odkud snadno mohli utéci, jakož i že nehájil českých a moravských spojenců svých, ale dopustil, aby byli pobíjeni, jímáni a utracováni. Jisto jest, že král Sigmund vzdaloval se bojiště, a když uslyšel, že voje jeho utíkají z bitvy, rozhněval a rozlítostnil se tak, že až slzy vytryskly mu z očí. Naspěch kázal sebrati raněné a se zbylým vojskem

bez odkladu odkvapil k Českému Brodu. Již věřil, že není radno podceňovati selských cepů.

Bojiště okolo sv. Pankráce poskytovalo pohled velmi smutný. I mnohým z vítězů zželelo se padlých. Tak očitý svědek, husitský kronikář Vavřinec z Březové, praví: „Kdo jda po polích a vinicích viděl a nezželel by mužů tak udatných a krásných, kteří leželi po polích, aby byli psům, vlkům a dravým ptákům za pokrm!" Podobně litovali padlých i mnozí jiní, kteří ve strannické zášti nezapomínali na společnou vlast a na přirozenou lásku ku krajanům. Jen někteří, jsouce vášní zaslepeni, bezcitně nařizovali, aby těla padlých v boji nebyla pochovávána a zůstala na pospas divoké zvěři. Avšak nelidských rozkazů těch nebylo uposlechnuto, neboť mnozí v době noční tajně pochovávali padlé ve příkopech a jinde.

Nad jiné nešťasten byl pan Jindřich z Plumlova, hejtman moravský, jenž 2000 bojovníků přivedl Sigmundovi na pomoc a sám jel do Čech sobě pro nevěstu. Jak bylo vypravováno, nejvíce ze všech varoval Sigmunda před bitvou maje zlé tušení. Rady jeho nebylo však uposlechnuto a on sám smrtelně jsa zraněn, byl zajat a pak na hřbitově u sv. Pankráce duši vypustil. Zahynulo s ním i mnoho českých a moravských pánů, zejména 24 páni korouhevní a pak i někteří urození Slezané.

Nazejtří po porážce vzdala se Pražanům vyšehradská posádka za volný odchod. Hned na to vrojil se obecný lid na Vyšehrad a počal bořiti hradební zdi proti Praze, jakož i mnohé budovy nádherné a pamětihodné. Žel, že se tak stalo, neboť od těch časů nepovznesl se již starobylý Vyšehrad k slávě bývalé.

Sigmund z Českého Brodu uchýlil se do Kutné Hory. Tam tvrdil, že prý nad Pražany zvítězil. Aby mu bylo věřeno, neostýchal se hlavy své ozdobiti zeleným věncem na znamení vítězství.

Jako Pražanům tak i Žižkovi v jižních Čechách v době té dařilo se znamenitě při všech válečných podnicích. Po slavném vítězství u Boru táhl s lidem svým k Prachaticům, jichž rovněž dobyl 12. listopadu r. 1420. Jelikož Prachatičtí chovali se posměšně, když chtěl s nimi Žižka se dohodnouti po dobrém, byli po dobytí města vražděni a ubíjeni, jen žen a dětí bylo šetřeno.

Nazejtří, dne 13. listopadu, dobyli Táboři důležitého hradu Přiběnického, jenž byl majetkem pana Oldřicha z Rosenberka. Poněvadž byl hrad ten považován za nedobytný, schovali v něm okolní vrchnosti mnoho pokladů, jež se po dobytí hradu všechny staly kořistí Táborů.

Pan Oldřich z Rosenberka přesvědčiv se, že mocí nesvede nic, odhodlal se prositi o příměří. Táboři mu vyhověli a dle zvláštní smlouvy, dne 18. listopadu uzavřené, mělo příměří zachováno býti až do času masopustního roku příštího. Pan Oldřich z Rosenberka nejen ponechal Táborům vše, čeho se zmocnili, ale slíbil a zavázal se, že bude čtyř Pražských artikulů šetřeno na všech jeho panstvích.

Husité vítězili tedy všude. Jak mezi Pražany tak i mezi Tábory byli mužové, kteří vítězství chtěli použíti k tomu, aby v zemi zase zavedena byla náležitá vláda. Především toužili po tom, aby místo nevěrného Sigmunda ustanoven byl panovník povolanější na český trůn. Bylo zajisté po-

Slavný vjezd Jana Žižky z Trocnova do Prahy r. 1421.

(Původní reprodukce podle kresby Věnceslava Černého.)

třebí krále, který by odhodlaně vystoupil proti zahraničním nepřátelům a rázně zakročil také proti výstředníkům domácím. Jen tak bylo možno zabezpečiti vlasti naší trvalý mír na základě čtyř artikulů Pražských.

Proti snahám těm počal vystupovati pan Mikuláš z Husi, jeden z hejtmanů táborských, jenž, jak se zdá, sám toužil po koruně královské. Proto asi snažil se prostřednictvím kněze Jana Želivského rozšířiti učení táborské po Praze, načež hodlal pomocí Táborů překaziti volbu krále. Měl za to, že nesluší Čechům choditi pro panovníka do ciziny, ale že mají doma k hodnosti té muže způsobilé. Mnozí však tomu odporovali, ano sám Žižka nesouhlasil ve příčině té s panem Mikulášem, nýbrž naopak postavil se v čelo strany, která chtěla sjednati v Čechách mír vypravením poselstva ku králi polskému se žádostí, aby přijal českou korunu.

Případně praví dějepisec doby husitské, Václav Vladivoj Tomek, o tom takto:

„Jan Žižka z Trocnova, z něhož nepřátelská vášeň a nevědomost pozdějších věků utvořila příšeru svrchované krvežíznivosti a přepjatosti, byl, jak se nám ve skutcích svých jeví, mužem ovšem tvrdé a tuhé povahy, válečník, který konal právo války bez slitování, kde toho vyžadoval účel válečný, avšak válka nebyla mu zalíbením ani žádnou živností, nýbrž povoláním z poznané povinnosti k vlasti a zásadám náboženským, které byly ohroženy nepřítelem neméně ukrutným než bratři Táborští, ano, který svým pravidlem o pálení kacířů byl sám roznítil ukrutenství strany druhé."

Že tomu tak a že Žižka neválčil snad z nějaké libosti, toho jest právě důkazem neshoda jeho s panem Mikulášem z Husi. On, před nímž nepřátelé utíkali a jichž se nikdy nezalekl, on, jenž vítězně postupoval od bojiště k bojišti, všemožně přičiňoval se, aby vlast naše dále nebyla hubena válkami. Proto také spojil se s mírnější stranou Pražskou proti panu Mikuláši z Husi, ano i proti svým vlastním Táborům, proto také chtěl a přičiňoval se, aby na český stolec královský povolán byl král z příbuzenského rodu polského.

Pan Mikuláš z Husi velice se z toho rozhněval na Žižku i na Pražany. O poselstvu do Polska nechtěl ani slyšeti, ano počal i přemýšleti, jak by Žižku a Pražany pokořil. Avšak nepodařilo se mu smělé plány uskutečniti. Ujížděje jednou z Prahy spadl pod Vyšehradem u potoka Botiče s koně tak nešťastně, že si zlámal nohu. Za krátko potom, dne 24. prosince r. 1420, zemřel.

Poselstvo do Polska bylo skutečně vypraveno. V čele jeho byli pan Hynek z Kolštejna, rytíř Jan Hlas z Kamenice a několik konšelů pražských jakož i dva mistři učení Pražského. Tím nastoupena byla cesta mírných úmluv.

Krále Sigmunda nezůstalo tajno, co Pražané se Žižkou podnikají. Když se dověděl, že chtějí místo něho na královský stolec zavolati někoho jiného, počal zase shromažďovati vojsko. V době té zdržoval se dílem v Litoměřicích, dílem v Kutné Hoře. Kde mohl, všude strašně a neslýchaně mstil se na všech přátelích Pražanů. Zejména bylo mnoho v době té trpěti Žateckým a okolním obyvatelům. Avšak i měšťané kutnohorští

počali zase pronásledovati okolní sousedy na všech stranách. Tak v měsíci lednu roku 1421 přepadli městečko **Přelouč** a 150 lidí tam schytali a pak do báni svých vmetali. Po Přelouči oblehli město **Chotěboř**, v němž velel Jan Hromádka z Jistebnice, vůdce táborský. Když tento viděl, že není pomoci, uzavřel s Kutnohorskými příměří, vyminiv si, aby jemu a lidem jeho nebylo ublíženo na životech. Kutnohoršti Němci a okolní šlechtici slíbili tak se zachovati. Avšak když byly brány městské otevřeny, prohlásili, že prý slib učiněný kacířům není závazný. Také hned vůdce Hromádku a asi 700 jeho lidí spoutali, mnohé z nich upálili hned na místě, Hromádku dovedli do Chrudimě, kde ho na náměstí utratili způsobem týmž. Neslýchané věrolomnosti se tím dopustili měšťané Kutnohoršti.

V krajině Plzeňské byl v době té v čele nepřátel Husitů Bohuslav ze Švamberka. Proto Žižka na počátku r. 1421 vypravil se s lidem svým proti němu. Když se král Sigmund dověděl, že věrní jeho na Plzeňsku jsou v nebezpečí, vypravil se jim na pomoc. Zároveň požádal vévod bavorských, aby také s pomocí si pospíšili. Žižka vida, že schyluje se zase ku značnější válce, odebral se do Tábora pro vojsko a spolu také požádal Pražanův, aby se s ním spojili. Za krátko vracel se Žižka se svými udatnými Tábory a rovněž Pražané vytáhli do krajiny Plzeňské. Když král Sigmund uslyšel, že proti němu jde Žižka s lidem svým, rychle couvl, nečekaje ani na příchod Táborů. Nejdříve obrátil se do Litoměřic, pak do Kutné Hory a naposled uznal, že nejbezpečněji pro něho bude, opustí-li Čechy vůbec. To také učinil v měsíci březnu r. 1421.

V Čechách byl po jeho odchodu pánem Jan Žižka s Tábory a Pražany.

BOJE V ČECHÁCH AŽ DO SNĚMU ČÁSLAVSKÉHO.

Nepřítomnosti Sigmundovy hodlal Žižka s Pražany užiti k tomu, aby všickni nepřátelé v zemi byli donuceni zachovati mír. Doufal, že do té doby vrátí se z Polska poselstvo s příznivými novinami a pak že pod správou nového panovníka nastane pokoj. Chtěl-li Žižka zjednati mír trvalý v zemi, byl nucen válčiti nejen proti přívržencům Sigmundovým, ale i proti výstředníkům ve vlastním táboře.

Proto počal s Pražany především obléhati Plzeň. Města sice nebylo dobyto, ale s tak řečeným landfridem kraje Plzeňského učiněno bylo příměří až do konce roku s tou podmínkou, že ve vší krajině Plzeňské bude šetřeno čtyř artikulů Pražských. Pánové katoličtí však smlouvy té nedodrželi.

Když zabezpečen byl v krajině Plzeňské mír, spěchal Žižka k Žatci, aby i tam zjednal pokoj. Zejména němečtí měšťané z Mostu a Chomutova velmi krutě pronásledovali Žatecké. Žižka obrátil se tedy nejdříve k Chomutovu.

Dne 15. března obklíčil město na všech stranách. Avšak Chomutovští byli dobře opevněni. Nad to pak byl tu hrad řádu německých rytířů, kteří sháněli pomoc na všech stranách a již se jim také i dostalo. Jsouce si vědomi síly své, posmívali se jen vojákům Žižkovým. Dobře však se říkává: Kdo se směje naposled, ten se směje nejlépe.

Na Květnou neděli dne 16. března r. 1421 kázal Žižka vojům svým hnáti útokem na město. Ačkoliv Chomutovští statečně se bránili, bylo přece města i hradu dobyto, při čemž přes 2000 lidí toho dne zahynulo. Žižka sice svým přikázal, aby šetřili žen a dětí, avšak mnohé rozlícené ženy táborské příkazu nedbaly.

Žateckým se ulevilo, když byli tak neočekávaně nepřátel svých zbaveni statečností Žižkovou. Avšak i Lounští a Slanští si oddechli, neboť všecky okolní pevnosti pánů katolických napořád vzdávaly se Žižkovi. Tak byla všecka tato krajina získána kalichu.

Dne 22. března na Bílou sobotu vrátil se táborský hrdina do Prahy, slavně jsa vítán jako vítěz.

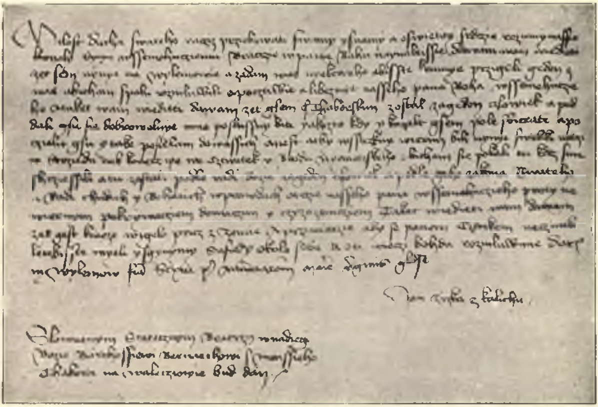
Žižka nemohl se však ve hlavním městě dlouho zdržeti, neboť nucen byl zase jeti do Tábora, kde nastaly veliké různice ve příčině víry. Někteří totiž tvrdili, že kněží mají mše sv. sloužiti bez ornátu, čemuž jiní rozhodně odporovali. Rozhodnější Táboři přidali se k prvním a tupili a hanili každého, kdo souhlasil s druhými. Avšak ani při sporech těch nezůstalo. Působením Martina Loquisa neboli Housky počali kněží táborští podivně hloubati v písmech svatých, což konečně je přivedlo tak daleko, že až i úplně popírali všecky články víry. A jako Houska našel mezi muži a ženami táborskými přívržence, tak vzbudil si mocné odpůrce, jimž v čele stál Mikuláš z Pelhřimova. Tito pak snažili se shodnouti s Pražany. Konečně byl Houska zajat.

Žižka vrátiv se do Tábora vynasnažil se spory vypleniti. Počínal si tak rozhodně, že jednou i tělesně potrestal pošetilé duchovní, kteří k lidu vášnivě mluvili. Když pak přece přívrženci Houskovi nechtěli ho uposlechnouti a zříci se všeho popírání zásad křesťanských, byli zkrátka vypovězeni z Tábora. Odešedše odtud, potulovali se po krajině okolo Přiběnic a oddali se konečně nesmyslným bludům svým úplně. Naposled chodili i nazí, aby prý živi byli jako v ráji. Žižka dal je, pokud bylo možno, schytati a přivésti do vesnice Klokot u Tábora. Tu sám je napomínal a před bludy varoval. Když pak neposlechli přece, byli z nich 24 ostatním pro výstrahu upáleni.

Spory ty staly se velikou a těžkou překážkou všeho dohodnutí o pořádku v zemi. Avšak štěstí válečné přece i dále Husitům přálo. Tak již v měsíci březnu dobyli Berouna, kteréž město již dávno nepřátelsky chovalo se k nim. Po Berouně padl Mělník. Vítězství, jichž Husité dobyli dílem nad Sigmundem, dílem nad městy nepřejícími kalichu, pohnula arcibiskupa pražského Konráda, že ochoten byl za jistých podmínek také přidati se k nim. Za tou příčinou počal vyjednávati s Pražany a na základě čtyř artikulů Pražských hleděl se s nimi dohodnouti.

Žižka upokojiv Táborské bratrstvo a potrestav výstředníky, vrátil se do Prahy, aby pokračoval ve snaze své a zjednal v Čechách pokoj. Ještě

mnoho bylo mu ve příčině té vykonati. Tak zejména bylo potřebí, aby vytáhl do východních Čech, kde přívrženci Husitů měli postavení nejtěžší, neboť ve středu jejich, v Kutné Hoře, král Sigmund za pobytu svého v Čechách se zdržoval nejčastěji a také v krajinách těchto největších násilností se dopouštěl. Tou dobou, kdy Sigmund ujel z Čech, byla nejvhodnější příležitost, aby neutěšené poměry byly tam napraveny a nepřátelé pokořeni. K tomu konci dohodl se Žižka též s Pražany.

List Jana Žižky z Trocnova.

(Uložen v Čáslavském museu.)

(Milost Ducha svatého račiž přebývati s vámi i s námi a osvítiti srdce i rozumy naše k vůli Synu všemohoucímu. Bratři v Pánu Bohu nejmilejší, dávám vám věděti, že jsem nyní na Vilémově a žádám vás některého, abyste ke mně přijeli jeden z vás, abychom spolu rozmluvili a poctivě a líbezně našeho pána Boha všemohoucího (vzývali). A takéť vám věděti dávám, žeť jsem s Táborskými zůstal za jeden člověk a poddali jsou se dobrovolně, mne poslušni býti, jakožto kdy, i kázalť jsem pole sbírati a počaliť jsou, i také posílám do vašich měst, aby všichni věrní byli nyní, s Veliké noci, ve středu neb konečně ve čtvrtek u Brodu Německého, abychom se pokáli tu, kdež jsme zhřešili, a tu zůstali podle rady Boží za jeden člověk a podle jeho zákona svatého a rady chudých i bohatých v pravdách otce našeho, Pána všemohoucího, proti nevěrným pokrytcům domácím i cizozemským. Také věděti vám dávám, žeť jest kníže vyjelo pryč ze země, a přiměři aby(ste) s panem Čeňkem nečinili, leč byste měli i s jinými sousedy okolo sebe, o té věci bohdá rozmluvíme. Dán ve Vilémově atd. Jan Žižka z Kalichu. Slovutným, statečným bratřím v naději Boží, Bartošovi Bernardovi z našeho Tábora na Valečově buď dán.)

V krátké době vyšli Pražané a Táboři k Českému Brodu. Ač město dobře bylo opevněno, přece dne 16. dubna 1421 bylo ho dobyto a všecko německé vojsko i obyvatelstvo v něm povražděno. Po Českém Brodu vzdal se Kouřim, pak Kolín jakož i královská města Nymburk a Čáslav. Došlo na Kutnou Horu. Kutnohorští však v pýše své předstírali, jakoby se Husitů nebáli. Ano, odvážili se vytáhnouti proti Žižkovi ke Kolínu vedením svého mincmistra. Avšak když spatřili vojsko husitské, dostali strach a

honem se vrátili do svého města, žádajíce o dohodnutí mírné. Měli také proč prositi, neboť nikde tak krutě a nelidsky nevystupovali proti straně pod obojí jako němečtí měšťané v Kutné Hoře. Prosili tedy, aby vítězové husitští města jejich nekazili, že jest klenotem království, a žádali, aby odpůrcové strany podobojí směli se vystěhovati svobodně. Pražané se smilovali nad nimi, ač Kutnohorští toho nezasluhovali. Uložili jim toliko, aby se pokořili a veřejně za odpuštění žádali. Ve slavném průvodu měli, muži, ženy, dívky i hoši vyjíti z města a na kolenou káti se, že vmetali mnoho set lidí nevinných do bání svých.

Pyšní a zbohatlí horníci podrobili se ponižujícímu trestu tomu a pokorně šli až ku klášteru Sedleckému Pražanům naproti, když dne 25. dubna blížili se ke Kutné Hoře. Tu všichni kleknouce, prosili pánů Pražanů za odpuštění. Ti jim odpustili, načež vešli s nimi do města a zavedli nový řád. Pan Čeněk z Vartemberka, jenž měl mnohé statky ve východních a severovýchodních Čechách a býval spojencem Husitů, od nichž však později odpadl a Pražský hrad zrádně vydal králi Sigmundovi, nemálo se ulekl slyše, že padla Kutná Hora, nejdůležitější a nejvěrnější až dosud město Sigmundovo. I on počal hledati smíření. Avšak Pražané mu vzkázali, že mu nedůvěřují, dokud skutkem nedokáže, že chce s nimi se spojiti proti nepřátelům.

Pak bojováno bylo na Čáslavsku. Kláštery Sedlecký, Skalický a Sázavský byly spáleny, Žlebů, znamenitého a pevného zámku dobyto. Na to byla podniknuta výprava ke Chrudimi. Tu Žižka se svými Tábory ku konci měsíce dubna roku 1421 spojil se zase s Pražany. Chrudimští vzdali se bez boje na milost a nemilost. Hejtman jejich před velebnou svátostí pokořil se jim, prose za odpuštění, že protivil se pravdě. Po té vydali se Pražané k Vysokému Mýtu, Žižka s Tábory k Poličce. Obě ta města se vzdala, načež podniknuta byla výprava k Litomyšli a odtud k nejdůležitějšímu městu v těchto krajinách, Jaroměři, v níž obyvatelstvo německé mělo převahu a pronásledovalo Husity. Do tohoto města přišel také Čeněk z Vartemberka, aby se pokořil. Velmi poníženě přísahal a prosil, až mu bylo odpuštěno. Hned na to dne 15. května byla Jaroměř útokem vzata a Králové Dvůr se vzdal. Ve všech těchto městech zůstaly husitské posádky, a německé obyvatelstvo v nich, které zdráhalo se přidati ku straně pod obojí, bylo buď vypuzeno, buď v boji pobito. Všecka královská města **byla tím pojednou získána národnosti české, což bez husitských válek tak snadno nebylo by se stalo.**

Království České odtud téměř všecko bylo husitské. Také arcibiskup Konrád dohodl se s Husity, světil kněze jejich a udílel svátost oltářní pod obojí způsobou. Husitům zbývalo podobný obrat vykonati ještě na Moravě, kde moc krále Sigmunda měla pevné základy ve šlechtě katolické a poněmčených městech. Tam mělo podniknouti se nyní z Čech veliké tažení. Stavové však moravští, kteří přáli učení Husovu a byli přívrženci strany pod obojí, aby zamezili vpád Pražanů a Táborů na Moravu, byli ochotni sejíti se s Čechy na společném sněmu a dohodnouti se o řád, platný pro všechny země koruny České. Táboři a Pražané vrátili se tedy větším dílem do Prahy; jen Žižka zůstal ještě po některý čas v poli. Hned pak

konány byly přípravy ku **sněmu Čáslavskému**, jenž měl značiti větší úpadek moci Sigmundovy, avšak měl také učiniti konec sporům a válkám domácím.

. Král Sigmund zdržoval se v té době v Uhrách. Zdálo se, jako by chtěl již zapomenouti na království České. Za to však papež nezůstával lhostejným k tomu, co se dálo v Čechách, ale vybízel aspoň německá knížata, aby se vypravila s vojskem proti kacířům. Na sněmě říšském v Norimberce v měsíci dubnu roku 1421 slíbili si vskutku němečtí páni, že vzájemně si budou pomáhati v bojích proti Husitům; po čtyřech nedělích na druhém sněmě odhodlali se podniknouti válečnou výpravu do Čech pod znamením kříže a sice v měsíci říjnu r. 1421. Sigmund v době té měl do království Českého vpadnouti válečně se strany uherské.

Když nová bouře ta se snášela nad trpce zkoušenou vlastí naší, sešel se dne 3. června r. 1421 sněm do Čáslavě, který byl z nejpamátnějších shromáždění ve vší naší minulosti.

SNĚM ČÁSLAVSKÝ. OSLEPNUTÍ NÁRODNÍHO HRDINY.

Aby učiněn byl konec záhubným válkám i všem neřestem ve vlasti naší, aby zase obnoven byl pokoj a obecné dobro, přičinili se Pražané a Jan Žižka, že k účelu tomu svolán byl na den 1. června roku 1421 sněm do Čáslavě. Byli k němu pozváni všickni přátelé i nepřátelé Čechův, a to ze všech zemí koruny České.

Sněm zahájen byl dne 3. června ve farním kostele Čáslavském modlitbami a zpěvem za dar Ducha svatého. Za dva dny na to přijeli Moravané. Slezané a Lužičané nepřijali pozvání ku sněmu, stranice ještě dále králi Sigmundovi; právě v době té hubili pohraničné krajiny české kolem Police a Trutnova. Čáslavský sněm jest také tím hoden paměti, že se ho účastnili nejen páni a zemané, jak dosud bývalo, ale i Pražané a jiná města královská a to na předním místě. Také i bratrstvo Táborské bylo tu zastoupeno všemi svými čtyřmi hejtmany, jimiž byli: Jan Žižka, Zbyněk z Buchova, Chval z Machovic a Jan Roháč z Dubé. Také arcibiskup Konrád z Vechty byl přítomen.

Především jednáno bylo o tom, aby všecken sněm jménem vší země České a Moravské přiznal se ku čtyřem artikulům Pražským, dále pak, aby Sigmund prohlášen byl za zbavena českého trůnu. Ve příčině prvé nebylo sporu. Ani strana katolická na sněmu zastoupená nebránila se tomu a sám náčelník její, Oldřich z Rosenberka, nenamítal nic. Pokud však jednalo se o sesazení krále Sigmunda, bylo nesnadno docíliti shody, neboť jednak ještě někteří z podobojích klamali se nadějemi, že bude možno s ním se dohodnouti, jednak moravští pánové zdráhali se hlasovati pro sesazení Sigmundovo, obávajíce se, aby se nemstil na Moravanech, v jejichž zemi měl dosud velikou moc. Došlo tedy dne 7. června ke dvojímu nálezu: jeden

učinili stavové čeští, druhý moravští. Stavové čeští slíbili si, že chtějí proti každému hájiti čtyř artikulů Pražských a že nebudou míti Sigmunda za krále, leč by Bůh tomu chtěl a byla to svorná vůle všech, kdo přidržují se čtyř artikulů. Dále zvolili dvacet mužů za prozatímní vladaře zemské a to 5 ze stavu panského, 4 z Pražanů, 4 z ostatních měst královských a 7 ze stavu zemanského. Mezi těmito byli na předním místě Jan Žižka z Trocnova a Zbyněk z Buchova, hejtmané bratrstva Táborského. Prozatímní vladaři ti měli vládnouti potud, pokud nebude zvolen nový král, po případě až do sv. Václava budoucího roku. O zavedení určitého řádu ve věcech církevních měla postarati se synoda, neboli sbor všeho duchovenstva, kterýž svolati měl arcibiskup Konrád. Mimo to usnesl se sněm, aby dále bylo jednáno s králem polským o přijetí české koruny.

Páni a zemané moravští se shodovali se stavy českými o zachováni čtyř artikulů Pražských; pokud však týkalo se jednání o králi Sigmundovi, usnesli se na odkladu, že vypraví k němu v době 6 neděl poselstvo, kteréž vypoví mu jménem markrabství poslušnost, načež že budou se stavy českými i v této věci za jedno.

Král Sigmund vyslal ku sněmu Čáslavskému také své posly, pana Alše Holického ze Šternberka a pana Půtu z Častolovic. Ale čeští stavové s nechutí vyslechli vzkazy jeho a odpověděli krátce tím, že vyčetli Sigmundovi všechny hříchy, jichž se kdy dopustil proti svému dědictví. Zejména vzkázali mu, že dopustil upáliti Husa a Jeronyma, že nechal Čechy odsouditi za kacíře a vyhlásiti křížovou válku na vyhubení českého národu, čímž vzbouřil a popudil okolní knížata a země proti jazyku českému a dal podnět ke kaceřování Čechův, ano, že i sám nepřátelská vojska přivedl do země, aby v ní loupila a národ hubila. Dále vyčetli mu též, že od České koruny odcizil Brandebursko, že odvezl ze země korunu a z Prahy zemské desky, že pobral a utratil kostelní klenoty, ano že i nešlechetně odvážil se sáhnouti na peníze sirotčí a vdovské, jež složeny byly u zemských desk. Žádali na něm, aby všecko to napravil, aby království České a markrabství Moravské vyvedl z toho pohanění, aby vrátil všecko, co odcizil, aby také i všecky okolní země upokojil, aby království a markrabství nebylo dále hubeno a krev věrných křesťanů prolévána. Spolu pak dali mu oznámiti, že rozhodně trvají při čtyřech artikulech Pražských.

V době, kdy zasedal Čáslavský sněm, vzdala se poslední královská posádka ve středu Čech a to na hradě Pražském. Pražané zmocnili se hradu, při čemž výstřední živlové, pobádáni jsouce knězem Janem Želivským, dopouštěli se mnohých násilností, ano i chtěli rozvaliti hrad královský a pobořiti kostel sv. Víta, nejnádhernější památku umění stavitelského ze starších dob v Čechách. Avšak pražští měšťané a šlechta tomu zabránili. Takto měli Husité všecku Prahu ve své moci a obce Pražské volně rozdávaly některým přívržencům svým zabavené statky měšťanů, kteří z Prahy utekli.

Praha tehdy skutečně byla v čele království Českého a právem nabyla hrdého názvu **Praga caput regni**, t. j. Praha hlava království. Stála v čele všeho hnutí, vévodila všem ostatním městům královským i jiným, jichž v té době bylo na počet 21 a dle jmen tato: Beroun, Slaný, Louny,

Kadaň, Chomutov, Litoměřice, Bělá, Kolín, Kutná Hora, Čáslav, Mělník, Kostelec na Labi, Český Brod, Kouřim, Nymburk, Chrudim, Mýto, Polička, Litomyšl, Jaroměř a Dvůr Králové. Ve městech těch provozovali Pražané všecka práva, jež mívali v nich druhdy čeští králové, a povznesli je k důležitému postavení politickému, neboť sobě i jim zjednali trvalé zastoupení na sněmech.

Zemští vladařové, které zvolil Čáslavský sněm, byli vlastně řídícím výborem spolku dobrovolně ustaveného mezi Pražany, pány a zemany strany podobojí, bratrstvem Táborským a ostatními městy královskými. Vladařstvo to mělo dozor a vliv nad značnou většinou českého národu,

Hrad Rábí.
(Podle rytiny z roku 1708.)

avšak moc jeho byla přece mnohem menší než bývalá moc královská, a tou dobou moc Pražanů.

Na počátku měsíce července r. 1421 svolal arcibiskup Konrád dle slibu svého v Čáslavi učiněného, synodu, jejíž úkolem bylo ustanoviti řád pro všecku stranu podobojí. Než však sešel se sněm ten, způsobil kněz Jan Želivský v Praze velikou bouři. Smělými a lichotivými slovy dovedl získati si přátel ze všech vrstev lidu. Působením jeho sešla se veliká obec dne 30. června, kteráž sesadila dosavadní konšele staroměstské i novoměstské a zvolila čtyři hejtmany a 30 konšelů pro obě města, která takto sloučena v jedinou obec. Malé Strany dbáno nebylo, jelikož byla větším dílem úplně vypálena. Jan ze Želiva byl skutečným pánem Prahy. Posta-

vení svého užil k tomu, aby novoty táborské byly šířeny po Praze i proti vůli mistrů Pražských.

V době té sešla se tedy v Praze synoda, k níž sjelo se v hojném počtu duchovenstvo ze všeho království. Arcibiskup poslal k ní za sebe mistra Jana Příbrama a Prokopa z Plzně. Ti obávajíce se, že by jim mohli Jakoubek ze Stříbra, kazatel kaple Betlémské a kněz Jan Želivský překážeti v jejich úmyslích, přijali je za své pomocníky. Dne 4. července počalo rokování. Účastníci rozdělili se ve 4 sekce neboli oddělení, aby porokovali o řádech kostelních, o ustanovení pravidel kázně mezi duchovenstvem a jiných, pro církev důležitých věcech. Duchovenstvo na synodě přítomné usneslo se značnou většinou, aby řády kostelní zachovávány byly ve smyslu učení mistrů Pražských, dále jmenovalo Prokopa z Plzně, Jana Příbrama, Jakoubka ze Stříbra a Jana Želivského za předsedy synody a za zatímní správce neboli administrátory ve věcech duchovních. Avšak sekce zvaná Táborskou, v níž zastoupeno bylo duchovenstvo táborské, nesouhlasila s většinou a prohlásila, že nepřijímá článků, na nichž se synoda usnesla, zejména však toho, který týkal se řádů kostelních. Nebylo tedy docíleno úplného dohodnutí, nýbrž to, na čem se synoda usnesla, platilo toliko pro mírnou stranu podobojí; strana Táborská setrvala při všech odchylkách a zvláštnostech, spravujíc se dále zvláštním svým biskupem Mikulášem z Pelhřimova.

Po skončení synody vypravili se Pražané do Litoměřicka, kde mimo jiné pan Sigmund z Vartemberka, seděním na Děčíně, a Fridrich Bojovný, markrabí míšenský, zvláště pronásledovali stranu podobojí. Pražané vedeni jsouce knězem Janem Želivským, vypálili některé kláštery, jako Doksanský, Osecký, dobyli Duchcova a oblehli Most.

Jan Želivský dovedl sice lichotiti výstředníkům a nerozvážným, avšak veleti a vévoditi neuměl. Ve vojště Pražském zavládly nepořádky a zmatky. Když dne 5. srpna r. 1421 došlo u Mostu k rozhodné bitvě, utrpěli Čechové následkem toho velikých ztrát a byli zatlačeni na útěk téměř až ku Praze. Výsledek tažení toho byl důkazem, že kněz Jan Želivský byl veliký toliko ve slovech a že dovedl bouřiti proti řádům mistrů pražských, avšak že byl slabý a neslavný ve skutcích.

V době té byl i Žižka nešťasten. Vrátil se z Čáslavě na Tábor, podnikl válečnou výpravu proti Boru a Rábí, kterýchž míst sice již jednou dobyl, v nichž však nebylo zůstaveno posádek husitských a proto se jich bývalí majetníci zase zmocnili, činíce odtud výpady proti straně podobojí.

Když Žižka velel hnáti na hrad Rábí útokem a posádka tamější bránila se střelbou s hradeb, vletěl Žižkovi šíp do oka, jímž dosud viděl. Hned odvezen byl do Prahy, aby se dal léčiti. Nadarmo pražští lékaři všemožně se snažili zachrániti mu zrak. Oslepl úplně. Nicméně však, třeba zraku neměl, zůstal velikým a slavným vojevůdcem bratrstva Táborského, ano byl tím i slavnější, že nevida, dovedl přece ještě dále důmyslně zjednávati vítězství svým zbraním.

Zatím nadešla doba, kdy Němci dle úmluvy chtěli válečně vpadnouti do Českého království. Skutečně také se již proslýchalo, že shromažďují se v krajinách u Chebu. Za tou příčinou svolali správcové Českého kra-

lovství sněm do Českého Brodu, aby uradili se, jak opatřiti zemi. Avšak Pražané zdráhali se účastniti se sněmu. Kněz Jan Želivský namlouval jim, že páni, kteří jsou tam shromážděni, nesmýšlejí upřímně o dobro země. Konečně po dlouhých domluvách odhodlali se Pražané účastniti sněmu, avšak vyžádali si, aby přeložen byl do Kutné Hory. Když se tak stalo, bylo usneseno, aby vojsko Pražanův i Táborů sešlo se u Českého Brodu, načež mělo vytáhnouti proti nepřátelům. Sněm ten též se usnesl, aby byl veliký kníže litevský, Vitold, přijat za českého krále, jelikož Vladislav, král polský, pobádán jsa duchovenstvem svým, zdráhal se přijmouti českou korunu ze strachu, by nebyl stižen klatbou papežskou, jíž mu vyhrožováno, ač polská šlechta byla by si toho srdečně přála. Hned také bylo ze sněmu vypraveno nové slavné poselstvo do Polska a Litvy.

DRUHÁ VÝPRAVA KRÁLE SIGMUNDA DO ČECH.

(1421—1422.)

Než byl Kutnohorský sněm ukončen, vpadli křižáci do Čech v počtu asi 200.000 mužů. Vedlo je pět kurfirstů říše Německé. Kam vojsko to přišlo, neslýchaným způsobem loupilo a pálilo vše napořád. Tak zejména dobylo Žlutic, Maštova, Kadaně a Chomutova. U Žatce připojili se k nim bojovníci míšeňští. Nicméně však Žatečtí udatně se bránili a šest velikých útoků na město své odrazili. Křižáci jsouce rozmrzelí nad nezdarem tím, pálili okolní městečka, vesnice a tvrze, vraždíce bezbranné obyvatelstvo. Zatím přitáhli Pražané až ku Slanému. Když shledali, že mají nepřátelé značnou přesilu, požádali po rychlých poslech Žižky a Táborův o pomoc. Jelikož v těžké době té byla vlast naše se tří stran ohrožena, bylo nutno táborským bojovníkům rozděliti se ve tři proudy: jedni šli ku Slanému, druzí do východních Čech, kam Slezané válečně vpadli, a třetí obrátili se na jih, kde pan Lipolt Krajíř znepokojoval táborské a husitské osady. Avšak Němcům se u Žatce valně nedařilo; když pak slyšeli, že Čechové od Slaného proti nim postupují, spěšně hrnuli se za hranice, nic podstatného v Čechách nepořídivše.

Sotva bylo jedno nebezpečí zažehnáno, zahrozilo druhé. Král Sigmund maje současně s vojskem německým přijíti do Čech, opozdil se. Teprv, když Němci byli již zase za hranicemi, přivedl do Čech skoro 100.000 bojovníků, jimž velel Pipo Spano z Ozory, znamenitý válečník vlašský. Strach a hrůza je předcházely. Všecka Morava podlehla rázem, a moravští pánové ve strachu před mocí Sigmundovou odpřisáhli se čtyř artikulů Pražských na sněmě, který Sigmund na dny 11.—17. listopadu r. 1421 svolal do Brna. Spolu slíbili, že budou jemu a papeži věrni, jakož i že budou mu proti Čechům pomáhati. Hned potom vtrhl díl lidu Sigmundova do Čech u Poličky a zradou dobyl města toho. Okolo 1300 lidí bylo tu povražděno. Král Sigmund jel pak do Jihlavy, odkud hlavní jeho vojsko, v počtu asi 60.000 mužů, mělo vpadnouti do Českého království.

Nyní nadešla veliká doba pro Jana Žižku, neboť on jediný, ač slep, byl s to, aby v rukou svých sjednotil všechny síly, jež k obraně ohrožené vlasti shromážditi bylo nutno. Žižka neváhal ani okamžik a přitáhl dne 1. prosince ku Praze. Královské město naše nevídalo při vjezdech českých králů nadšení většího, než jakým byl Žižka tentokráte vítán. Před zástupem bratří a sester táborských s vozy a jízdou nesli kněží velebné svátosti; také Pražané vyšli ve velikých zástupech se svátostí a kněžími táborskému hrdinovi v ústrety. Se všech věží zvony hlaholily, všude se ctí a slávou vítán byl Žižka, jediná naděje Čechů v těchto dobách zlých. Žižka prodlel v Praze týden, zabývaje se pořádáním vojska. Pražané jmenovali ho nejvyšším svým velitelem, od kteréž doby byl zván „správcem obcí České země příchylných a plnících zákon Boží". Dne 8. prosince táhl s lidem táborským z Prahy ke Kutné Hoře, načež nazejtří vytáhli za ním Pražané.

Nadešla chvíle, kdy svět měl se podiviti takřka zázračnému zjevu vojevůdce, jenž vrhal se v boj, nespoléhaje tak na hmotnou sílu a na osobní statečnost a chrabrost svých bojovníků, jako na důmysl a umění užívati jednak polohy bojiště, jednak pořádati pohyby vojska a vozových ohrad jeho. Ač od bitvy Žižkovské zvítězil táborský rek v četných bitvách, měl se tentokráte vojevůdce úplně osleplý poprvé měřiti s nepřehlednými voji nepřátel v širém poli.

V Kutné Hoře byly pro stranu podobojí poměry velmi nepříznivé. Ve všech městech, jichž se Husité zmocnili, musili Němci, kteří nepřiznali se ke kalichu, vystěhovati se, jen Kutnohorští vyprosili si delší lhůtu a setrvali ve městě. Proto bylo možno očekávati, že Horníci budou ochotni spojiti se každé chvíle úskočně s nepřáteli, zejména se Sigmundem. Žižka odhodlal se v Kutné Hoře vyčkati vojska Sigmundova, které táhlo z Moravy na Humpolec a Ledeč, obracejíc krajiny v poušť. Městečka, vesnice, tvrze — slovem vše pálilo, lidi pobíjelo, neslýchané ukrutnosti a hanebnosti páchalo, ba ani dětí nešetřilo. Vypravovati o nešlechetnostech těch protiví se lidskému citu.

Když se Sigmund blížil, velel Žižka lidu svému vyjíti z Kutné Hory a postaviti se za městem na výšině řečené Tábor. Sotva však Táboři vyšli z města, již se tajní protivníci Husitů spikli proti straně podobojí a dohodnouce se s přibližujícím se vojskem Sigmundovým, vpustili část jeho do města. Všickni přátelé kalicha byli povražděni, Kutná Hora opanována a hojné zásoby spíže pobrány. Lidé Žižkovi zatím trpěli nedostatkem potravy i nápoje, jakož i citelným mrazem. Proto Žižka ustoupil až k hoře Kaňku, hotov jsa bitvou vyprostiti se z těžkého postavení svého. Avšak k té nedocházelo, ač nepřátelé obkličovali Husity na všech stranách, chtějíce je vyhubiti hladem. Žižka důmyslně si pomohl z těžkého toho postavení v noci dne 23. prosince 1421 tím, že probil se vojskem nepřátelským a rychle odtáhl ke Kolínu. Sigmund pokládaje ústup ten za velikou porážku Husitů, dal se oslavovati a velebiti jako vítěz. Žoldnéři jeho se rozběhli se po všem okolí Čáslavě a Kutné Hory, dopouštějíce se všelikých ukrutností na lidech.

Smrt Jana Žižky z Trocnova.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnc. Černého.)

Zatím Žižka rozeslal rychle posly na všechny strany, žádaje svých věrných za pomoc. Denně zástupy jeho mohutněly, denně přicházel čerstvý lid, zejména selský, ozbrojen jsa cepy. Ve čtrnácti dnech byly voje Žižkovy tak zřízeny, že mohly čeliti i přesile nepřátelské. Na den sv. Tří králů r. 1422 nenadále vytrhl Žižka od Kolína a u vsi Nebovid, mezi Kolínem a Kutnou Horou položil se proti hlavnímu oddílu vojska Sigmundova. Husité vidouce, jak uherští drábové neslýchané ukrutnosti pášou, vzplanuli spravedlivým hněvem a dychtili po boji. Avšak vojsko královské nejen útoku

Zapálení Kutné Hory a útěk vojů Sigmundových.
(Původní reprodukce podle kresby H. Schüllingera.)

se vyhýbalo, ale k večeru pojal je takový strach, že utíkalo kvapem. Sám Pipo Spano z Ozory, vida zbabělost žoldnéřů Sigmundových, radil tomuto, aby raději opustil Kutnou Horu. Král poslechl zkušeného válečníka a ještě téhož dne o 8. hodině večerní opustil město. Za ním utíkali i všickni jeho věrní. Na rozkaz Sigmundův byla pak Kutná Hora zapálena. Nastal zmatek, hrůza a zděšení. Zejména obyvatelstvo, které nedávno vrátilo se s vojskem Sigmundovým do města, utrpělo v hrozné noci té škody ohromné.

Žižka v patách pronásledoval zbabělé bojovníky královské, kteří ve spěchu odhazovali všecky naloupené kořisti. Ale teprve dne 8. ledna podařilo se mu u Haber dopadnouti a pobíti část utíkajících žoldnéřů. Na-

zejtři pak ráno ostatní vojsko Sigmundovo bylo u Německého Brodu od Žižky rozprášeno na všecky strany. Když i toto město se vzdalo, došlo v něm proti vůli slepého hrdiny k velikému krveprolití.

Slavná a honosná výprava Sigmundova, která měla Čechy pokořiti, skončila nad očekávání žalostně. Cesta od Kutné Hory k Německému Brodu byla poseta asi 10.000 mrtvolami žoldnéřů královských. V neděli po vzdání Německého Brodu, dne 11. ledna r. 1422, konána byla v táboře Husitů veliká slavnost. Slepý vojevůdce a rek táborský, bratr Jan Žižka, byl pasován na rytířství, čímž skvěle a zaslouženě byl poctěn za slavné činy své vykonané na obranu vlasti. Spolu též pod korouhvemi dobytými v bitvě u Haber, pasováni byli na rytířství ještě i jiní zasloužilí bojovníci. Pak Pražané i Táboři vrátili se do Prahy.

VÁLKA DOMÁCÍ.

Rozhodné porážky vojsk Sigmundových u Kutné Hory a u Německého Brodu naplnily nepřátele Čechů strachem a hrůzou takovou, že se po dlouhá léta neodvážili k výpravě nové a dali předkům našim pokoj. Bohužel nepoužili tito doby tak příhodné k tomu, aby opatřili se pevnou, ustálenou vládou, ale naopak počali mezi sebou svářiti se, dílem o věcech víry, dílem o různé záměry ctižádostivých osob. Je to velmi neutěšená stránka slavných bojů husitských.

Především mnozí Pražané nechtěli snášeti násilné vlády Jana Želivského a jeho přívrženců. Spor rozhodnut byl přátelským výrokem devatenácti pánů a zemanů, kteří byli tehdy v Praze přítomni a mezi nimi byl též Jan Žižka z Kalicha, v ten rozum, aby zvoleni byli konšelé noví, jichž působnost byla zvláštním způsobem upravena. Potom povolán byl za hejtmana nad vojenskou mocí Pražanů pan Hašek Ostrovský z Valdštejna, moravský pán, zdržující se v Praze, a věrný Husita. Jelikož noví konšelé byli odpůrci Jana Želivského, počal hrdý tento kněz popuzovati obecný lid proti nim. Sám mistr Jakoubek ze Stříbra vytkl mu, že jest původcem všech bouří a krveprolití v poslední době, ano že zavedl zemi Českou a Moravskou. Když však Želivský přes to neustával podněcovati svých přívrženců, odhodlali se konšelé ke skutku velmi neblahému. Pozvali ho totiž na radnici pod záminkou, že se chtějí s ním o něčem poraditi; avšak zatím ho s přáteli jeho zajali a hned na nádvoří domu radního dali stíti.

Když se obecný lid dověděl o nešťastném osudu svého miláčka, zahořel hněvem velikým. Udeřil na radnici, konšele a jejich přátele buď na místě pobil, buď schytal a postínal. Potom v hlučném shromáždění byli zvoleni konšelé noví z přívrženců popraveného kněze. Tím dostala se Praha zase v moc strany co do náboženství velmi rozhodně smýšlející po táborsku.

Zatím již zdálo se, že vlasti naší vychází jitřenka dnů lepších. Litevský kníže Vitold byl ochoten státi se panovníkem hrdinných Čechů. Hned

ustanovil synovce svého Sigmunda, syna Korybutova, za správce v zemi České, do níž ho také bez odkladu poslal s vojskem. Sigmund Korybutovič přišed s lidem do Čech, svolal sněm do Čáslavě, na němž za přítomnosti zástupců všech stran českých byl dne 15. května roku 1422 přijat jednomyslně za náměstka krále Vitolda, slíbiv přidržeti se a hájiti čtyř artikulů Pražských. V neděli dne 17. května přijel do Prahy slavně jsa vítán. Hned ujal se velmi obratně a opatrně vlády. Především na místa konšelů nedávno zvolených dosadil nové a provedl mnohá a prospěšná ustanovení k dobru a pořádku ve věcech církevních i světských.

Jan Žižka z počátku stranil se nového vladaře pro jakési neshody. Když však při osobním styku oba mužové vzájemně poznali své zásady, ujalo se mezi nimi upřímné přátelství. Žižka nejen se postaral, aby náměstek králův byl uznán od náčelníků táborských, ale také ostrým přípisem napomenul Pražanův, aby zanechali všech kyselostí mezi sebou. Přátelství mezi oběma těmito muži bylo tak vřelé, že Korybutovič nazýval Žižku „otcem" a Žižka jeho zase „panem synem". Všecka země poslouchala nového vladaře, jen nejvýstřednější Táboři a katolická strana, jíž v čele stál Oldřich Rosenberský, nechtěli podrobiti se jeho vůli.

Avšak naděje na pokoj a mír v zemi byly, bohužel, za nedlouho zmařeny. Jednak výstřední Táboři snažili se vypuditi Sigmunda Korybutoviče, jednak Sigmund, král uherský a sesazený král český, hleděl dohodnouti se s polským králem Vladislavem, blízkým to příbuzným Vitoldovým. To se mu také podařilo a Vitold byl nucen vzdáti se království Českého a synovce svého z Čech odvolati. Sigmund Korybutovič velmi nerad opouštěl Čechy slíbiv, že se zase vrátí, až polského krále a Vitolda poučí o poměrech v Čechách. Kdyby se mu však nepodařilo nakloniti panovníků těchto Čechům, slíbil přívržencům svým, že se vrátí třebas i o své újmě a na vlastní zodpovědnost. Po čas své nepřítomnosti ustanovil některé šlechtice za své zástupce.

Strana, která dosud toužila po dohodnutí se s králem Sigmundem, potěšila se, že Korybutovič byl volán z Čech. Zejména pan Čeněk z Vartemberka pokoušel se vlažnější ze strany podobojí k záměrům svým nakloniti, což se mu u jedné části Pražanů podařilo. Již docházelo i ku zřízení spolku s pány podjednou, což znamenalo hledání cest ku smíru se Sigmundem. Tomu však Žižka rozhodně se opřel, neboť byl pevně přesvědčen, že není možno se Sigmundem jinak se dohodnouti, leč by Čechové zapřeli veškeré své dosavadní snahy a přesvědčení. Že se Žižka nemýlil, dosvědčily pozdější události, když již táborského reka nebylo. „Válčit proti nevěrným pokrytcům domácím i cizím" bylo heslem Žižkovým, když seznal snahu jmenovaného sdružení. Ač se Žižka nedávno s výstředními Tábory byl rozešel pro Sigmunda Korybutoviče, hleděl se nyní zase s nimi spojiti a oni s ním, neboť jen svornost mohla v těžké době, která nastávala, zabezpečiti jim všechny dosavadní úspěchy a je zachrániti. K první srážce krvavé mezi Žižkou a pány, kteří chtěli se spojiti s nenáviděným Sigmundem, došlo dne 27. dubna roku 1423 na hoře sv. Gotharda u Hořic. Pan Čeněk z Vartemberka, náčelník nově tvořící se jednoty, byl tu úplně poražen. Nezdar ten a ještě jiné okolnosti, jež souvisely s válkou v jižních

Čechách, byly příčinou, že na hradě Konopišti došlo na čas ku smíření, neboť Čechům hrozilo nové veliké nebezpečenství se strany, odkud se ho nejméně nadáli.

Polský král Vladislav smířiv se s uherským Sigmundem a prostřednictvím jeho i s papežem, slíbil podniknouti — křižáckou výpravu do Čech, aby prý smyl se sebe hanbu, že vyjednával před tím s Husity. Avšak Poláci a Rusové (v zemi Vitolda Litevského) neměli nejmenší chuti válčiti proti národu sbratřenému. Tudíž nejen z toho sešlo, ale Čechové naopak si umínili, že sami potáhnou do Moravy zjednat posily tamějším přátelům a přívržencům. Výprava ta podniknuta byla v létě r. 1423 a slavně se vydařila. Zejména dobyto bylo Přerova a po krvavé bitvě s vojskem katolických pánů též Kroměříže. V témž čase Žižka vybavil zase východní Čechy z moci strany Pražské a podřídil je sobě a straně Táborské. Jmenovitě města Hradec Králové a Čáslav byla opanována. Jelikož se však Žižkovi čím dále, tím více novoty kněží táborských nechutily, přivinul se těsněji k bratrstvu Orebskému, jehož sídlem stal se Králové Hradec.

Podmínkou vstupu Žižkova a několika starších jeho soudruhů do bratrstva Orebského bylo, že se Orebští podrobili jistým opatřením, které sám Žižka nařídil. Týkala se jednak věcí náboženských, aby se předešlo nekonečnému novotaření, ve kterém si libovali mnozí kněží táborští, jinak i vojenské kázně, neboť Žižka nebyl dokonce přítelem zbytečného plenění a pustošení. Tak vznikl proslulý Žižkův „vojenský řád" z r. 1423. Je nepochybno, že k jeho vzniku přispěly nejvíce smutné zkušenosti, jichž v obojím směru nabyl slepý vůdce v bratrstvu Táborském. Vstoupiv v čelo bratrstva Orebského nezřekl se však Žižka nikterak vojenského spolupůsobení Táborů, naopak proti nepřátelům vystupovala obě bratrstva i nadále vedením Žižkovým svorně. Svým vstupem v čelo bratrstva Orebského naznačil Žižka zcela zřejmě, že neschvaluje táborských výstředností.

Po té vydal se Žižka s bratřími na východ. Protáhl Moravcu, kde připravil znamenité škody přívržencům Sigmundovým, načež v polovici září zahájil své památné tažení na Slovensko. Byla to první odvetná výprava kališnických Čechů do zemí Sigmundových, která měla aspoň částečně býti trestem a odplatou za všecky ty zhouby, kterých se Sigmund od let již dopouštěl v Čechách. Zároveň byl to první hromadný vstup husitských vojsk na Slovensko, po kterém následovaly ještě další.

Vpád Žižkův na Slovensko byl tak neočekávaný a překvapující, že s počátku bratří nesetkali se téměř s odporem a Žižka mohl podél Váhu bez překážky proniknouti téměř až k Ostřihomu. Jinak bylo tomu však na zpátečním pochodu, ke kterému donutila Žižku jeseň kvapem se blížící. Zatím sebrali totiž Uhři značné vojsko, jmenovitě jízdecké, kteréž ohrožovalo ustupující zástupy bratrské v zádech i v bocích. Lidem Žižkovým bylo přemáhati nesmírné svízele, když pronikali hustými lesy, přebroďovali řeky a slézali strmé svahy.

V největším nebezpečí ocitla se výprava, když koncem října byla asi dvacet mil od hranice moravské zevšad obklíčena přesilou uherské jízdy. Než mistrným využitím polohy krajinné, jakož i vozovou hradbou podařilo se trocnovskému hrdinovi proraziti kruh, který jej pevně svíral,

a šťastně dostihnouti zase Moravy. Právem pokládá se toto zpáteční tažení ze Slovenska za nejznamenitější Žižkův čin válečný.

Pražané s vlažnými podobojí nepřestávali však zatím pomýšleti na smíření s králem Sigmundem. Na podzim r. 1423 konečně pokročili tak daleko, že nejen smluvili se na jistých podmínkách ve příčině té, ale na sněmu zvolili 6 pánů se strany Pražské a tolik též pánů se strany Sigmundovy za nové vladaře neboli hejtmany zemské. Nerozvážný krok ten přiměl Žižku, že opětně se dohodl s ráznějšími Tábory a počal v listopadu r. 1423 válčiti proti Pražanům a s nimi spojené straně Sigmundově. Na jaře r. 1424 octl se však Žižka v Kostelci nad Labem ve velikém nebezpečí, jsa odevšad obklíčen od Pražanů. Ale pomohl mu pan Hynek Boček z Poděbrad. Žižka na to rychle táhl ke Kutné Hoře a Pražané se silným vojskem za ním. Žižka couval jen tak dlouho, pokud nenašel příhodného bojiště.

Když přitáhl k Malešovu, dal si slepý hrdina popsati polohu okolní krajiny. Seznav, že jest k bitvě příhodná, kázal očekávati Pražanů. Dne 7. června r. 1424 srazila se vojska, při čemž Pražané byli krvavě poraženi. Mimo několik set měšťanů pražských bylo tam pobito veliké množství lidu jiného. Žižka na to odtáhl do Plzeňska a do Žatecka.

Jak jsme již vypravovali, strojil se polský král Vladislav podniknouti křížovou výpravu do Čech. Avšak nemohl sehnati vojska, neboť nechtěl se nikdo dáti do služeb jeho, ale naopak veliký počet Poláků shromáždil se kolem Sigmunda Korybutoviče, který byl by tuze rád vrátil se do Čech. Pražané pak obávajíce se křížové výpravy, tajně s Korybutovičem vyjednávali, nabízejíce jemu samému království České. Ten uchopil se příležitosti té a dne 29. června r. 1424 byl již s několika sty svých přátel u Prahy, načež byl hned od Pražanů radostně přijat za vladaře. Co Korybutovič vlastně zamýšlí dále a jak chce se zachovati s Pražany k Žižkovi, nebylo známo. Proto Žižka, jemuž vždy šlo jen o dobro a zdar vlasti, přitáhl ku Praze a v polovici září r. 1424 stál s lidem svým u Libně, připravuje se k podnikům, jichž dosah nemohl nikdo tušiti. Mluvilo se, že chce Prahu rozbořiti a zničiti. Krok osudný, kdyby se byl stal!

Ale Žižka byl muž vlasti milovný a nezištný, čehož nejlepším dokladem, že s opovržením odmítl všecky statky a hodnosti, jež mu byly nabízeny, upustí-li od snažení svého. Sám papež Pius II. (Aeneas Sylvius) vypravuje ve svých dějinách českých, že uherský král Sigmund vida, jak se Žižkovi všecko daří, a že v Čechách na něm jediném vše záleží, nabízel mu mnoho peněz a vysoká důstojenství, jen aby uznal ho za krále a Čechy k témuž přiměl. Král Sigmund doufal, že skvělými sliby podaří se mu jistě získati Žižku, neboť maje sám lehké zásady mravní, nemohl pochopiti, že by na světě byli lidé, kteří ani za poklady nedají se odvrátiti od přesvědčení svého a jimž nejde o prospěch hmotný, ale o prospěch věci, které slouží. Nepochodil tedy Sigmund s nabídnutím svým u Žižky.

Při takovémto smýšlení a konání mohlo se očekávati, že Žižka v hněvu svém nezarputí se tak, aby stal se původcem záhuby hlavního města. I počalo jednati se s ním o smíření a Žižka poddával se, chtěje toliko potrestati podněcovatele rozmíšek, které byly na překážku rozhodnému postupu proti zahraničnímu nepříteli. Také Korybutovič radil k smíru. I bylo

do tábora Žižkova vysláno veliké poselstvo vedením mladého kněze Jana z Rokycan, jenž byl stejně upřímným hajitelem strany podobojí, jako rozhodným odpůrcem výstředních novot táborských. Ten výmluvností svou způsobil příměří. Dne 14. září byla učiněna úmluva o mír a to mezi knížetem Sigmundem Korybutovičem a Pražany s jedné a Žižkou i jeho bojovníky se strany druhé. Příměří to mělo rozšířeno a dohodnutí sjednáno býti také se stranou podjednou, však Žižkovi zdálo se to na ten čas nemožným. Za to rád vítal smír mezi stranami husitskými, neboť jen tak bylo možno shromážditi všecky nepřátele krále Sigmunda Uherského a podniknouti proti němu a zeti jeho, Albrechtovi Rakouskému, veliké tažení do Moravy. To se také řízením Žižkovým stalo. Mohutné vedl vojsko, neboť zastoupeny byly v něm všecky strany vyznavačův učení Husova od nejmírnějších až k nejrozhodnějším. Byli v něm zastoupeni Pražané s Korybutovičem, Žižka se svým lidem, byli v něm rozhodní Táboři se svými náčelníky v počtu asi 20.000 bojovníkův odhodlaných, rozhodných, ve válce zkušených. Sigmund Korybutovič jako požádaný a volený král český, poslal jménem všech Čechů králi Sigmundovi odpovědný list, v němž ho vinil, že zachoval se k Čechům nevěrně a spolu oznamoval, že tito hodlají poznané pravdy hájiti, pokud jim jen bude možno.

Spojená vojska česká táhla obvyklou cestou na Kutnou Horu, Čáslav a Německý Brod k hranici moravské. Od tohoto města poslán byl však toliko Diviš Bořek z Miletína s předním vojem na pomezí, hlavní proud bojovníků pak zaměřil k pevnému městu a hradu Přibyslavi, kteráž byla v moci nepřátel. Tu rozložili se táborem. Žižka však nenadále v ležení u Přibyslavě roznemohl se nemocí morovou, která v málo dnech učinila životu jeho konec. Umíraje, napomínal předních ctitelů svých, kteří stáli kolem, aby i dále vždy se boha báli a stále věrně bránili pravdy Boží pro věčnou odplatu. Poručiv pak duši svou bohu, skonal nepřemožený hrdina táborský ve středu před svatým Havlem dne 11. října r. 1424. Takto neočekávaně předčasná smrt přerušila vítězoslavnou cestu Žižkovu zrovna v době, kdy snahy jeho měly dojíti splnění.

Nepřátelé z dob pozdějších zhusta líčívali Žižku jako ukrutníka lačného krve, jenž napořád jen vraždil, pálil osady, bořil a ničil hrady, vůbec všecky ty hrůzy, jež přináší válka sebou, provozoval takořka ze řemesla. Zřídka kdy stala se kterému hrdinovi dějinnému křivda větší, než slepému rekovi našemu líčením takovým. Pravda, že mnohý příběh hrozný pojí se k válečným událostem dob tehdejších. Ale povážiti sluší, že ani strana protivná nevedla války o nic lidštěji. Žižka sám naopak vynasnažoval se, seč jen stačovaly jeho síly, aby zmírnil hrůzy válečné. Nařizoval lidem svým šetřiti starců, žen a dětí, v úctě míti majetek cizí, třeba nepřátelský. Někdy arciť lačnost pomsty a chtivost odvety způsobila, že rozkazu jeho dbáno nebylo, ale výstřednosti podobné vyskytovaly se pohříchu ještě i v dobách pozdějších. A že nebyla válka Žižkovi řemeslem, nýbrž jen prostředkem, arci krutým, k dosažení účelu vznešeného, toho svědectvím nejpádnějším jest jeho péče o zřízení řádné správy zemské, jež by sama sebou konec byla učinila lítici válečné. Jako státník je Žižka zjev právě tak znamenitý, jakým býval v hodnosti nejvyššího pol-

ního vůdce. Národ český má tudíž příčin hojně, aby jméno Žižkovo zapsal vedle jmen největších svých velikánů pro všechny věky budoucí do srdce svého.

Bratří oplakavše smrt velikého a nezištného hrdiny a bojovníka, pochovali ho s úctou velikou v Králové Hradci, odkudž později tělo jeho přeneseno bylo do Čáslavě k věčnému odpočinku. Hradečtí z veliké úcty k zesnulému rekovi dali si po smrti Žižkově vymalovati obraz jeho na své korouhvi. Hrdina vymalován byl tu tak, jak prý za živa býval; na bílém koni ve zbroji rytířské, s palcátem v ruce. Pod korouhví tou odhodlaně vždy vrhali se v boje nejlitější a nikdy prý nebyli poraženi.

Žižka vyrván byl předčasnou smrtí z vůdcovské činnosti své právě ve chvíli, kdy podobalo se, že byl o veliký krok přiblížil se k dosažení svých záměrů. Od počátku nenáviděl krále Sigmunda a nikdy se v něm nemýlil. Byl přesvědčen, že s ním není možno se dohodnouti po dobrém. Při tom však se přičiňoval, aby přestalo bezvládí, jakož aby zaveden byl nový pořádek v zemi, což se mohlo státi jen svornou shodou všech husitských stran a volbou panovníka z nového rodu. Proto podporoval Sigmunda Korybutoviče, jemuž by nepochybně časem byl zjednal tolik moci, aby mohl zasednouti na trůn královský. Bylo k tomu potřebí vysvoboditi z moci krále Sigmunda a Albrechta Rakouského Moravu a tuto pak sloučiti s Čechami, jako stalo se před časem na sněmu Čáslavském. Sigmund Korybutovič jen tak mohl býti uznán za krále, jen tak mohl v zemi zaveden býti pořádek. Avšak smrt Žižkova všecko to zmařila. Přívrženci učení Husova rozdělili se opět ve strany.

Tažení na Moravu bylo sice podniknuto, a ač potkalo se s úspěchem, přece v zemi nebyl zjednán pokoj pro bouře a různice mezi Tábory a mírnější stranou podobojí. Žižka v poslední době byl velitelem Orebů i Táborů, avšak po jeho smrti se tato dvě bratrstva rozešla. Orebští počali se nazývati **Sirotky,** poněvadž jim umřel otec jejich Žižka. Na místo jeho zvolili si jiného hejtmana a také Táboři opatřili se hejtmany novými, jakož i Pražané. Tyto tři strany počaly pak mezi sebou bojovati o přednost v zemi, každá z nich se snažila získati pro sebe co nejvíce měst a hradův.

Konečně dne 18. října r. 1425 po dlouhém vražedném boji smířily se všecky strany u hradu Vožického v nynějším kraji Táborském. Následkem toho i někteří katoličtí pánové dohodnouce se s Husity, dovolili zachovávati čtyři artikule Pražské na svých panstvích a spojení Husité s Tábory odhodlali se k novému tažení na Moravu. Výprava tato, již vedl Sigmund Korybutovič, měla především vybaviti město Třebíč od obléhání vojska krále Sigmunda a zetě jeho. To se podařilo, načež po některých dalších vítězstvích obrátili se Táboři a Pražané do Rakous, kde dobyli města Retzu neboli Reteče. Majitel panství tamějšího Jan z Hardeka, byl zajat a přiveden do Prahy jako vězeň. Táboři ztratili na výpravě té svého vrchního hejtmana, Bohuslava ze Švamberka, na jehož místo zvolili si **Prokopa Holého** neboli **Velikého.**

PROTI VŠEM.

(1426—1430.)

Nový vůdce Táborů pocházel z bohaté měšťanské rodiny pražské. Byl nepochybně synovcem bohatého kupce Jindřicha Puše, jenž bezdětek jsa, přijal Prokopa za vlastního syna. Vykonal daleké cesty po Evropě i do Jerusalema, načež po návratu domů dal se vysvětiti na kněze a brzy proslul mezi duchovenstvem táborským. Na rozdíl od jiného kněze táborského téhož jména, kterému přezdíváno Prokůpek, nazýván byl Prokopem Velikým. Žádný z vůdcův Táborského bratrstva nevyrovnal se Žižkovi důmyslem válečnickým tou měrou, jako on. Čechové za velení jeho ukázali světu sílu svou způsobem téměř neslýchaným a před tím nikdy nevídaným. Avšak Prokop Holý v ostatní příčině podstatně se uchyloval od Žižky, který vojsko své dovedl udržovati v tuhé kázni, nedopouštěje mu válčiti pro pouhou loupež. Za vůdcovství Prokopa Holého přidružovali se k bojovníkům táborským a Sirotkům mnozí, jimž nešlo o hájení pravdy Boží, ale kteří spíše toužili po kořistech. Ač bojovníci ti vynikali statečností, nebyli ku cti vojska husitského, snižujíce jeho vážnost. Mimo to Prokop Holý nejen nebránil výstřednostem Táborů ve věcech víry, jako činíval Žižka, naopak souhlasil s nimi ve příčině té. Žižka považuje uherského krále Sigmunda za muže věrolomného, s nímž není možno se smířiti, nechtěl, aby Čechové o čemkoli s ním vyjednávali. Avšak Prokop Holý, ač jinak byl smýšlení rozhodnějšího, v této věci byl ochoten k ústupkům a k jednání se Sigmundem, doufaje, že přinutí ho, aby přijal výminky míru, které mu budou předloženy.

Rozdíly mezi zřízením vojska za Žižky a za Prokopa Holého, jakož i právě vyložené rozdíly ve smýšlení obou polních vůdců, daly nejen ráz všem následujícím vítězstvím Husitů, ale byly příčinou i vší záhuby vojsk podobojí, jakož i jednání s králem Sigmundem, v němž byli Čechové po dlouholetých a hrdinných bojích zklamáni. Prokop Holý sám byl však muž ctný a na sebe přísný, nevzdávaje se kněžství ani jako vojevůdce. Proto také nechtěje rukou svých poskvrniti, sám nikdy nebojoval zbraní, nýbrž jen vojsku svému velel a je řídil. Osobně i duchem svým vynikal nad všecky současníky, kteří ochotně se mu podřizovali a které vodil od vítězství k vítězství.

Pražané, Táboři i Sirotci, smířivše se ve Vožici, podnikli na jaře r. 1426 částečně tažení do Moravy, odkudž vydali se do severních krajin v Čechách, dobývajíce téměř všech měst, kteráž hned také byla osazována posádkami husitskými. Německá knížata obávajíce se, že Čechové vtrhnou do Němec, radila se na říšském sněmě v Norimberce o nové výpravě křížové. Jelikož se na ničem určitém neshodla, sebrala markrabata míšenská a jejích přátelé v Míšni, Sasku a v nejbližším okolí skoro 80.000 žoldnéřů, které hned vedli do Čech. Za příčinu vpádu uváděli, že jdou vybavit Ústí nad Labem, jež obléhal táborský vůdce Jakoubek z Bíliny.

Když Čechové se dověděli o vpádu tom, srazila se vojska jejich v počtu asi 25.000 mužů. V čelo sdružených vojů postavil se jménem Pražanů Sigmund Korybutovič a jménem Táborů a Sirotků Prokop Holý. Dne

14. července r. 1426 ve výroční den bitvy na Žižkově stáli již Čechové proti Němcům před Ústím připravujíce se k bitvě kázáním a přijímáním svátostí. Jelikož byla česká vojska počtem slabší než nepřátelská, sami Čechové pochybovali, že by mohli zvítěziti. Proto také navrhovali německým vůdcům, aby strana, která zvítězí, šetřila poražených. Němci domnívajíce se, že návrh ten učiněn byl ze strachu před porážkou, vzkázali Čechům, že podle papežské bully povinni jsou hubiti kacíře a že zvítězí-li, budou Husity zabíjeti bez milosti na potkání. Čechové uslyševše tvrdou tu řeč, zavázali se podobně se zachovati.

V neděli, dne 16. července roku 1426, udeřili Němci časně ráno na vozové hradby husitské obávajíce se, aby jim Čechové neušli. Útok ten byl tak prudký, že jedna řada vozů byla povalena, načež Němci jako mrak vpadli do středu husitského vojska. Nastala přeukrutná seč, při níž pěchota táborská konala pravé divy udatenství. Kněz Prokop Holý v okamžení tom řídil bitvu. Po Táborech vyřítili se z vozů Sirotci na nepřátele, vedeni jsouce svými hejtmany, Kunšem z Bělovic a Janem Královcem, po nich pak Sigmund Korybutovič s Pražany vrazil na německá vojska. Tato nemohouce déle odporovati, ustupovala a Husité hnali se v patách za nimi. V několika hodinách byli Němci úplně poraženi a hnáni v seči strašlivé. Kdo kam z nich mohl, utíkal. Čechové pronásledujíce křižáky dle slibu svého nikoho nešetřili. Vojsko německé úprkem spěchalo kolem Chabařovic k pomezním horám Krušným. Přes čtyři hodiny hnali se Čechové za nimi. I padlo toho dne okolo 20.000 Němců, mezi nimiž 30 pánů korouhevních a jiných hrabat; Čechové ztratili jenom několik set lidí. Mezi těmi, kdo se na straně české vyznamenali osobním udatenstvím nejvíce, byl sám Sigmund Korybutovič. Nazejtří vzdalo se Ústí, načež bylo vypáleno.

I měli Němci ještě větší strach před Čechy, obávajíce se, že vpadnou do jejich zemí a budou se mstíti za pustošení království. Avšak zbytečně se strachovali, neboť nedošlo k výpravě podobné pro nové veliké spory mezi Tábory, Pražany a pány.

Nesvornost mezi Husity byla příčinou, že po největších vítězstvích, jako na příklad po tomto, kdy i katolíci v Čechách chtěli se s Husity smířiti, nebylo možno Čechům zjednati řádné vlády, pod níž by mohli konečně ku platnosti přivésti náboženské zásady své, pro které dali se v boj. Co bylo platno, že na jaře roku 1427 Táboři a Sirotci vtrhli do Rakous a porazili Albrechta, vévodu tamního, v krvavé bitvě u Světlé dne 12. března téhož roku, co bylo platno, že brzy potom také Oldřich Rosenberský, náčelník katolické strany v zemi, přičinil se smířiti s Tábory, když nebylo možno docíliti, aby vítězství ta měla trvalé výsledky. Ba i naděje v Sigmunda Korybutoviče byla neočekávaně zmařena.

Všecky totiž spory mezi přívrženci kalicha vznikaly o články věroučné. Táboři upravili si zcela nový způsob bohoslužby dle písma svatého, jak tvrdili, neohlédajíce se na nijaké narovnání. Pražané, neboli strana university Pražské, však vedle svatého písma uznávali také i ústní podání za důležitý pramen věrouky a všecka jejich nauka náboženská

Papežský legát odvrací křižáky od útěku před bitvou u Tachova r. 1427.

(Původní reprodukce podle obrazu St. Hudečka.)

v podstatě shodovala se se čtyřmi artikuly Pražskými, na jichž základě byli ochotni v každé době smířiti se s papežem a s církví římsko-katolickou. Avšak i mezi Pražany samými záhy nastalo rozdvojení. Jedni, a ti byli horlivější, k nimž mimo jiné přednější muže hlásili se mistr Jan z Rokycan a Jakoubek ze Stříbra, chtěli, aby čtyři artikule Pražské byly přísně ve všem zachovávány; druzí, mírnější mezi mistry, jichž náčelníkem byl Jan Příbram, byli úzkostliví a ochotni se přijímáním pod obojí způsobou a jinak ve všem povolovali, jen aby konečně došlo k míru a aby Čechové byli zase poslušni papeže a církve. Sigmund Korybutovič ve sporech mezi těmito stranami nadržoval přívržencům Příbramovým maje za to, že by docílen mohl býti tak smír se stolicí římskou. Když počal ve příčině té tajně vyjednávati s papežem Martinem V., hodlaje stranu horlivějších mezi podobojími potlačiti, nastalo v Praze vzbouření. Sigmund Korybutovič byl v sídle svém, tak řečeném dvoře Králové, dne 17. dubna roku 1427 zatčen a odvezen na hrad Valdštein v Boleslavsku. Věrní jeho ani nevěděli, kam byl zavezen. Spolu zatčeni a z Prahy vypověděni byli také přívrženci strany mírnější: Jan Příbram, Prokop z Plzně a Křišťan z Prachatic. Přívrženci Sigmunda Korybutoviče učinili sice násilný pokus o jeho vybavení z vazby, ale záměr ten se nezdařil. Aby nebyl příčinou bouří dalších, byl posléze zajatec 9. září vyvezen za hranice české. Náklonnost ke kališnickým Čechům zachoval však Sigmund Korybutovič v srdci až do své smrti.

Podobojí neměli po zajetí Korybutoviče ani společné hlavy, která dosud pojila hlavní město se značnou částí šlechty husitské a požívala aspoň jisté vážnosti. Nebylo také mezi Husity jednoty, neboť každá strana zvlášť se spravovala; jen když hrozilo vlasti od zahraničních nepřátel nebezpečí nebo uznáváno bylo jinak za dobré, spolčovali se všickni. — Celkem různili se Čechové ve čtyři strany, z nichž nejmenší byla katolická; nad tuto vynikaly ostatní strany tímto pořádkem: Pražská, rázu Příbramova a Rokycanova, Sirotci a Tábоři. Tyto tři strany husitské měly největší část Čech ve svých rukou.

Pražané po zajetí Korybutoviče snažili se o spojení s Tábory a Sirotky, kteří v létě roku 1427 podnikli slavné tažení do Lužice, a to do vší krajiny Žitavské jakož i do Slezska. Válečníci čeští všude vítězili, podnikajíce výpravu tu proto, aby stále jen válkami nebyla hubena vlast naše, ale aby výbojem tím byli spíše nepřátelé přinuceni ke smíření.

V době té kula se však jiná zrada proti Čechům. Kurfirst brandenburský, Fridrich z rodu Hohenzollerů, měl v Praze tajného jednatele, který ho ubezpečoval o zdaru války s Husity, kdyby prý nějaké vojsko křižácké se sešlo a vpadlo do Čech. V Praze prý jsou veliké spory mezi stranou mírnější, i bez namáhání bude prý možno hlavního města se zmocniti. Jednatel ten snažil se pro plán svůj získati také i některé české pány. Fridrich Brandenburský uvěřil mu a psal mnohá zdvořilá psaní Pražanům. Zdálo se již, že podaří se uskutečniti záměry ty, neboť v době, kdy zrada ta byla strojena, poslal papež Martin V. nového legáta do Němec k říšskému sněmu Frankfurtskému. Okolo 80.000 jízdných a asi

Zbraně a zbroj husitská.

Kapalín. Nádobka na prach. Ostruha. Hroty oštěpů. Kolčí helm (z doby předhusitské). „Píšťala“. „Hvězda“. Cep. Palcáty. Kuše. Hákovnice. Cep. Řemdih. Kopí. Meč. Střela. („Píšťala a hákovnice byly zbraně palné.)

tolik též pěších bojovníků shromáždilo se u západní hranice vlasti naší. Sám legát, kardinál Jindřich, jakož i Fridrich Brandenburský a markrabata míšenská postavili se v čelo křižáků na potření Husitův. V měsíci červenci r. 1427 převalilo se vojsko to do Plzeňska, kde dosud bylo nejvíce katolíků a kde doufali najíti podpory.

Nenadálé nebezpečenství působilo na Pražany zcela opáčně, než se nadál Fridrich Brandenburský. Spojivše se ihned se Sirotky a Tábory, vyšli k Rokycanům proti společnému nepříteli do pole; měli jen asi 16.000 pěchoty a 1500 jezdců, hojný počet děl a válečných vozů. Když o tom křižáci, kteří tábořili u Stříbra, zvěděli, vyslali část vojska napřed na zvědy, hodlajíce postupovati za nimi. Dne 2. srpna ráno zapálivše ležení své vytáhli za nejbližší návrší. Avšak čím dále postupovali, tím více opouštěla je zmužilost a srdnatost, jíž se před tím honosili a kterou projevovali na lidu bezbranném. Již pouhé vědomí, že mají se setkati s Husity, naplnilo je takovým strachem, že po krátkém pochodu začali utíkati nespatřivše ani nepřítele. Jako bezhlaví uháněli k **Tachovu**, kde byl papežský legát, kardinál Jindřich. Ten vida zbabělost křižáků nemálo se ulekl a velmi důrazně počal jim i jejich knížatům domlouvati. Část vojska podařilo se mu zastaviti, načež odevzdav vévodovi Janovi Bavorskému praporec s obrazem Ukřižovaného, přiměl je, aby obrátili se zase proti Čechům.

Když ráno dne 4. srpna r. 1427 mělo německé vojsko od Tachova znova vytáhnouti do pole, ukázalo se, že v noci větší část jezdců i pěších utekla. Zbylé vojsko bylo tak nedostatečné, že na bitvu nebylo ani pomyšlení. Přesvědčení to způsobilo mezi zbylými vojáky takový strach, že všickni počali utíkati, nedbajíce proseb kardinála, jenž jich napomínal, aby byli pamětlivi cti papežských a říšských korouhví a kříže. Vida, že darmo se přičiňuje, velice se rozhněval, strhal korouhve a před Němci povrhl na zemi, klna jejich zbabělosti. Husité zatím spěchali od Rokycan. Dovídajíce se cestou, co se přihodilo v řadách nepřátelských, pospíšili za nimi. Dohonili křižáky u pomezního lesa, kdež na ně udeřili a pobravše jim zavazadla způsobili jim veliké škody. Velice žalostně skončila tedy tato veliká výprava, neboť křižáci bez boje utekli. Hrad i město Tachov vzdaly se brzy potom a obsazeny byly Sirotky.

Husité obrátili se pak k Plzni, kteráž byla v době té nejsilnějším a téměř jediným velikým městem katolickým v Čechách. Plzeňští i se vším landfridem kraje toho prosili za příměří, slibujíce podvoliti se náboženskému hádání, aby mohlo docíleno býti smíru. Jelikož Praze nehrozilo žádné nebezpečí, vytáhli Sirotci s Tábory za hranice, aby pomstili záhubné plenění země České a přinutili protivníky Husitů ku příměří, vystupujíce takto z obrany na útok.

Hned v prosinci r. 1427 vydal se Prokop Holý do Moravy a na Slovensko, kdež poplenil všecku krajinu až k Dunaji a částečně vypálil i Bratislavu. V roce příštím podniknuto bylo pak veliké tažení vítězné do Slezska, neboť Slezané chovali se k Husitům velmi nepřátelsky. Slezská knížata byla poražena ve kruté bitvě u Nisy, druhé vojsko jejich rozplašeno a šlechta tamější donucena k mírným úmluvám a ku placení výkup-

ného, aby bylo statků jejich ušetřeno Tato zahraniční válka způsobila strach před Husity po všem světě. Ve Slezsku nebylo města, které by bylo zůstalo nedobyto, neboť vzdávala se sama, sotva Čechové se blížili. Jelikož v době té zástupy Sirotkův a Pražanů vtrhly do Bavor, byla Česká země od záhub válečných na čas ušetřena; za to však sousední země zakusily, čeho od roku 1420 křižáci se dopouštěli v Čechách při každé příležitosti.

Král Sigmund konečně se klonil ku přesvědčení, že násilím nepokoří Čechy. Mnozí pánové, zejména pan Menhart z Hradce, jeden z náčelníků mírnější strany pod obojí, radili mu, aby hleděl se s Husity dohodnouti po dobrém na sjezdu, který měl býti v Bratislavě. Sigmundovi líbil se návrh ten a proto bylo hned vyjednáváno, aby přední vůdcové husitských stran dostavili se do Bratislavě. Čechové bez rozdílu stran byli ochotni po dlouholetém, pro zemi záhubném válčení nakloniti se k nějaké spořádané vládě, snad i přijmouti krále Sigmunda za panovníka, kdyby jim chtěl zabezpečiti všecko, čeho žádali ve příčině náboženské. O to však došlo v Bratislavi ve dnech 4. a 5. dubna r. 1429 k tuhým hádkám, z nichž bylo zřejmo, že Sigmund není ochoten v ničem povoliti, stále vytýkaje Čechům jen kacířství. Chtěl, aby bylo zatím uzavřeno všeobecné příměří, o sporech náboženských aby rozhodl obecný koncil, jenž měl svolán býti do Basileje. Ze všeho bylo patrno, že král Sigmund a strana katolická chtěly získati toliko času k novým bojům a že příměří bylo by Čechům bývalo vlastně na škodu.

Čeští poslové, odvolavše se na budoucí sněm Pražský, odjeli z Bratislavě s nepořízenou. Na sjezdě v Bratislavi byl ovšem také přítomen kněz Prokop Holý. Jak veliký byl rozdíl mezi ním a Žižkou v nazírání na povahu Sigmundovu a možnost smíru s ním, vysvítá nejlépe z toho, že prý Prokop v prostoduchosti své vyzýval Sigmunda, aby sám přestoupil k husitství a postavil se v čelo husitského hnutí. Posměch Sigmundův a trpké zklamání Prokopovo byly důkazem, jak pravdu míval kdysi Žižka, když o nějakém jednání se Sigmundem vůbec nechtěl slyšeti.

Na sněmu, který sešel se v Praze 30. května r. 1429, byly ustanoveny výminky, za kterých měl býti Sigmund přijat za krále. Avšak již napřed bylo možno předvídati, že Sigmund jich nepřijme. Zejména Sirotci se příčiňovali, aby s králem vůbec nebylo vyjednáváno.

Při jednání o těchto věcech vznikly zase neblahé spory náboženské mezi Pražany a Tábory a mezi mírnějšími a rozhodnějšími podobojí. Obnovené hádky byly tak tuhé, že došlo až ku pouličnímu boji mezi Staroměstskými, kteří stranili mírnějším, a Novoměstskými, kteří stáli při rozhodnějších. Sváry ty skončeny byly v září r. 1429 příměřím, načež Čechové strojili se na novou výpravu do ciziny. Zdálo se sice, že zahraniční nepřátelé podniknou znova křížovou výpravu do Čech, neboť kardinál Jindřich již vedl k tomu konci bojovníky z Anglie, avšak francouzsko-anglická válka, která v době té zuřila, podnik ten zmařila. Vytáhli tedy Husité, vedeni jsouce Prokopem Holým, zase za hranice a to tenkrát do Lužice; kolem Žitavy a Budyšína dostali se do země kurfirsta braniborského.

*

JAROSLAV ČERMÁK:
PROKOP VELIKÝ PŘED NAUMBURKEM.

Potrestavše své nepřátele v těchto končinách, vrátili se do Čech, načež odhodlali se v polovici prosince r. 1429 k tažení do Sas a do západních Německ, aby i tam nejúhlavnějším nepřátelům svým konečně se pomstili. Okolo 40.000 pěších a 3500 jízdných bojovníků husitských vyvedl ku konci r. 1429 Prokop Holý a jiní hejtmané za Krušné hory do Sas. Na cestě přidali se k nim ještě i jiní Čechové. Bylo především vypáleno Perno, načež husitská vojska valila se vpřed směrem toku Labského. Němci, domnívajíce se, že konečně aspoň ve svých zemích přemohou nenáviděné Husity, shromáždili ohromné vojsko, prý asi na 100.000 mužů, které mělo české bojovníky úplně potříti. Již se těšili na slavné vítězství. Avšak sotva pluky německé, které očekávaly Čechy mezi městy Grimmou a Lipskem, uslyšely, že se Husité blíží — utekly. Jen někteří z Němců byli srdnatější a dočkali se Čechů. Ovšem že byli úplně poraženi, při čemž nad jiné vyznamenal se český rytíř Jan Zmrzlík. Stalo se tak nepochybně dne 1. ledna r. 1430.

Aby důkladněji byli nepřátelé Husitů potrestáni, rozdělili se pak Čechové na pět proudů, jež ve vzdálí asi dvou hodin cesty souběžně postupovaly. Z oddělení těch byla dvě táborská, dvě sirotčí a jedno Pražanů. K Altenburku, Jeně a nepochybně i k Naumburku zavítali Čechové. Poslední město zachránilo se před zkázou dle starého podání toliko tím, že všecka mládež v bílých oděvech vyšla před brány s ratolestmi v rukou a vyprosila si na Prokopu Velikém smilování nad městem, kterouž událost velmi pěkně zobrazil náš slavný umělec Jaroslav Čermák. Odtud obrátili se Husité ku Plavnu, Hofu, Beyruthu a Kulmbachu. Celkem dobyto bylo přes 100 měst a veliké množství vesnic a měst nehrazených. Každé město, ke kterému se Husité přiblížili, bez boje se poddávalo a výkupné nabízelo, aby jen ušlo záhubě. Tak když přišli k Norimberku, nabídl jim markrabě brandeburský, Fridrich, jenž tam byl purkrabím, pětatřicet tisíc zlatých, aby ušetřili města. Nadto pak se zavázal, že se přičiní, aby se svolením papeže, krále Sigmunda a kurfirstů konal se v Norimberce sjezd, na němž by Čechové svobodně mohli hájiti svých čtyř artikulů; kdyby pak nemohl toho dosíci, že se postará, aby jinak válkám a záhubám byla učiněna přítrž. Též i město Cheb, kudy se Čechové vraceli, přistoupilo k této úmluvě. Dne 21. února 1430 slavnostně vjeli husitští vítězové do Prahy, kdež purkmistr a staroměstští konšelé je častovali.

Avšak ku slyšení v Norimberce, které Fridrich brandeburský Čechům sliboval, nedošlo, protože se k němu neměl jednak král Sigmund, jednak papež Martin V. je zapověděl. Táboři chystali se tedy znova za hranice. Ve druhé polovici měsíce března r. 1430 vyšly z Čech dvě válečné výpravy: jedna se obrátila do Slezska, druhá na Slovensko. Ve Slezsku dařilo se Táborům celkem dobře a jest zajímavo, že jim Sigmund Korybutovič, který dvakráte se pokusil o český trůn, pomáhal. Snad doufal, že činným zasáhnutím do bojů husitských opět si zjedná někdejší svou oblibu v Čechách; ale v tom se zklamal, neboť již i mnozí z bývalých jeho přívrženců se k němu nehlásili. Ne tak dobře dařilo se Husitům, kteří válčili v Uhrách. Ti sice vítězně prošli Moravou a v Uhrách dostali se až k Trnavě, avšak tam došlo k bitvě, v níž Uhři ztratili okolo 6000 mu-

žů, ale i ke 2000 Čechů zůstalo na bojišti. Táboři jen s nouzí udrželi se na bojišti, načež záhy vrátili se na Moravu a odtud do Čech.

Katolíci v Čechách byli vítěznými výpravami Husitů tak postrašeni, že na mnohých místech, zejména v Plzeňsku žádali o prodloužení příměří, v čemž jim bylo vyhověno.

BITVA U DOMAŽLIC. KONCIL BASILEJSKÝ.

Mínění, jak přiměti k pokoji Čechy, kteří ve všech zemích sousedních brali odvetu za dřívější pleny své vlasti, se rozcházela. Jedni měli za to, že dobře zřízenou a velkolepou výpravou křižáckou by přece jen snad podařilo se je pokořiti a vyhladiti, druzí, kteří lépe znali poměry, byli proti tomu, domnívajíce se, že s Čechy možno smířiti se jen po dobrém na obecném sněmu neboli koncilu křesťanském, jenž sejíti se měl v měsíci březnu r. 1431 v Basileji. Avšak papež Martin V. obávaje se, aby na koncilu nedošlo ke sporům o moc papežskou, nechtěl ho svolati, ale za to všemožně se přičiňoval, aby Husité byli pokořeni zbraní. Proto vybízel všechna německá i slovanská knížata, krále polského Vladislava a velikého knížete litevského Vitolda, aby ještě jednou rozhodně povstali proti Čechům. Pro případ, že by přece byl i proti vůli jeho svolán koncil, vyslal kardinála Juliana Cesarini, aby jej řídil, uloživ mu zároveň, aby se přičinil seč mu jen bude možno, o uskutečnění křižácké výpravy do Čech. Na pomoc z Polska a Litvy nebylo však možno spoléhati, neboť jednak byly tu domácí spory, jednak nebylo již dávno chuti válčiti s Čechy.

Král Sigmund domluviv se s papežem, horlivě ujal se úmyslů jeho a ještě na podzim roku 1430 jel do Němec poradit se s knížaty o prozatímním opatření a o svolání sněmu říšského na jaře v roce příštím. Mezitím zemřel papež Martin V.; dne 3. března r. 1431 zvolen byl na jeho místo Eugen IV., kterýž kardinála Juliana poslal do Němec s týmž poselstvím jako předchůdce jeho. Schylovalo se tudíž k mnohem větší a krutější válce nad předešlé. I koncil Basilejský, k němuž duchovenstvo se již sjíždělo, byl ochoten odložiti jednání své do doby, až budou Čechové pokořeni. Ač král Sigmund všemožně se snažil sehnati vojska proti Čechům, přece ještě s nimi vyjednával v únoru r. 1431 na sněmu v Kutné Hoře. Tam bylo zvoleno 12 zemských vladařů, kteří měli svolati nový sněm do Prahy, aby ještě jednou mohl býti učiněn pokus o mír s králem Sigmundem, než by došlo k rozhodné válce. Skutečně pak také bylo usneseno proti vůli Sirotků, při nichž stáli novoměstští Pražané, aby Čechové jednali se Sigmundem na zvláštním sjezdu v Chebu, jehož účastniti se měli též poslové od koncilu Basilejského vyslaní jakož i zástupci německých knížat. Sjezd Chebský měl za úkol ustanoviti způsob, jak měli by Čechové býti slyšeni na Basilejském sněmě a na jakém základě mělo by učiniti se narovnání ve věcech víry. Ukázalo se však, že sjezd jest

bezúčelný, neboť bylo na Češích žádáno, aby naprosto a bez výminek přijali, co koncil jakožto neomylný sbor ustanoví. Čechové na žádost tu odpověděli: Koncil již nás jednou odsoudil a potvrdil křížové tažení proti nám i popudil na nás mnoho knížat a zemí. Než bychom poddali se soudu nepřátel, raději jedním dnem složíme životy.

Tím Chebský sjezd končil. Čeští poslové vrátivší se do Prahy oznamovali, že válka je nezbytna. Němci a jiní nepřátelé Husitů již také skutečně povstávali, aby ještě v témž létě vtrhli do Čech způsobem rozhodnějším, než dosud se stávalo. Čechové počali se tedy také strojiti k válce. Prokop Holý s částí táborského vojska vytáhl do Plzeňska a došel až k Horšovu Týnu. Když však Němci nepřicházeli a Čechové počali trpěti nedostatkem potravy, rozešla se většinou česká vojska. Křižáci v době té tábořili u města Weidy, asi 6 hodin cesty od českého pomezí. Ač tu bylo na 40.000 jezdců a 90.000 pěších, ač s nimi byl i brandeburský kurfirst Fridrich a kardinál Julian, přece neměli chuti překročiti české hranice. Když se však dověděli, že Táboři ustoupili od Horšova Týna, měli za to, že Čechové přece jednou se jich bojí. Proto dne 1. srpna roku 1431 překročili hranice a táhli k Tachovu. Po cestě dopouštělo se vojsko křižácké jako

Prokop Veliký jedná s kardinálem Cesariniem v době koncilu Basilejského.
(Původní reprodukce podle obrazu St. Hudečka.)

obyčejně největších surovostí. Přišedše k Tachovu, jenž osazen byl již od r. 1427 Sirotky, útočili na město. Když však se jim v tom nedařilo, rozjeli se po okolí loupit a pustošit zemi.

Pražané zvěděvše o tom, vytrhli dne 6. srpna do pole. Táboři a Sirotci spojili se s nimi a Sigmund Korybutovič přivedl také z Polska několik tisíc žoldnéřů Čechům na pomoc. Prokop Holý vedl proti křižákům celkem asi 50.000 pěších, 5000 jezdců a 3000 vozů. Křižácké vojsko rozdělilo se na tři sbory, jež současně postupovaly. Jednomu z nich, při němž byl kardinál Cesarini, velel vévoda saský, druhý vedl kurfirst brandeburský a třetímu byli vůdci vévodové bavorští. Zástupy křižáků přitáhly až ku Kladrubům, těšice se již napřed, jak Husité před mocí tak ohromnou utekou. Avšak Čechové nejen neprchli, nýbrž odhodlaně postupovali proti Němcům, což tyto velice zaleklo a proto rychle sami ustoupili až k **Domažlicům.** Dne 14. srpna ve 3 hodiny s poledne přiblížili se Čechové až na dvě hodiny cesty k vojsku křižáckému, které hned chystalo se k tuhému odporu. Ale když po chvíli křižáci zaslechli rachot husitských vozů, řehtání koní, zvuky trub a hlahol válečných písní českých, obrátili se a — utíkali. Snad nikdy ještě nebylo vídáno tak zoufalého útěku, jako tenkráte. Křižáci jako bezhlaví v největším nepořádku hnali se k pomeznímu hvozdu bez slitování zabíjejíce druh druha. Každý chtěl jen vlastní život zachrániti. Válečné vozy, jimiž Němci opatřili se po příkladu Čechů, zaplétaly se v lesích a ztěžovaly jim ještě útěk. Když přední voje husitské spatřili, co se děje mezi nepřáteli, pospíšili si za nimi. Nastala strašná řež, v níž křižáci ztratili mnoho tisíc lidí a byli nuceni v rukou Husitů zanechati všechnu kořist. Němečtí vojevůdcové byli rádi, že aspoň zachránili životy.

Tak nejslavnější výprava křižácká skončila u Domažlic porážkou, a to hanebnější pro Němce, než kterákoli jiná. Čechům zůstalo v rukou 3000 vozů, množství pušek, korouhví, stanů, drahých oděvů, zlatých a stříbrných nádob, jakož i zlatý kříž a červená kápě kardinála Juliana. Tento do poslední chvíle snažil se udržeti křižáky, začež pak utíkající Němci strašně ho pronásledovali. Nejen mu vzali všecko, ale byli by ho snad i usmrtili, kdyby v přestrojení nebyl uprchl.

Nazejtří, dne 15. srpna, bylo v českém táboře veselo. Kde který křižák dosud v lese se skrýval, byl vyhledán a zajat. Husité ještě v žádné bitvě tolik kořisti nenabyli jako v této.

Slavné vítězství u Domažlic přesvědčilo konečně i nejurputnější nepřátele Čechův, že s Husity po zlém nesvedou nic. Sám kardinál Julian Cesarini vida zbabělost německých vojsk, snažil se, aby s Čechy uzavřen byl mír. Ve směru tom také působil; ujal se řízení církevního sněmu Basilejského a sám též Čechům psal. Dne 10. října vydal koncil k duchovenstvu a ke všemu českému národu list, jímž velmi laskavě zval je do Basileje, slibuje jim svobodné slyšení a všecko po čem touží.

Avšak i v království Českém baženo bylo již po míru, neboť přese všechna slavná vítězství, jimiž byly čest jména českého i národnost naše zachráněna, hynula všechna zaměstnání pokojná, orba, průmysl, obchod i písemnictví. Vojínové táborští čím dále, tím více se odchylovali od pů-

vodních smýšlení a konečně mnozí již nebojovali pro poznanou pravdu a přesvědčení, ale považovali válku za řemeslo a za příležitost k dobrému živobytí. Také i všecko starodávné zřízení zemské vzalo v dobách těch za své, neboť náčelníci a velitelé husitských vojsk byli vlastně pány v zemi. Co dříve vykonávali páni, zemané a částečně i města s králem, to osobovali si vojenští náčelníci. Z toho zejména šlechtě hrozilo ne-li úplné vyhubení, aspoň ztráta vynikajícího postavení, jež před tím zaujímala. Jí tedy šlo především o to, aby stůj co stůj byl uzavřen mír.

Čechové u moře Baltského.

(Původní reprodukce podle kresby H. Schüllingera.)

Avšak Táboři a Sirotci po vítězství u Domažlic rozptýlili se do všech krajin a stávali se v bojích vždy více a více nepřemoženými. Ti byli také proti míru, takže byla i obava před válkou domácí.

V té době zemřel arcibiskup Konrád, jenž přes všechny klatby nevzdal se svého úřadu, ale světil kněze straně pod obojí. Ztráta jeho byla Husitům pohnutkou, aby hledali smíření s církví a tak dosáhli nového arcibiskupa aneb biskupa, nechtěli-li odděliti se v učení o svátostech od ní.

Všecky tyto okolnosti přiměly české strany, aby účastnili se sněmu, kterýž konán byl v měsíci únoru r. 1432.

Tu po prudkých hádkách a sporech docíleno bylo alespoň toho, že usneseno bylo vypraviti posly k novému sjezdu v Chebu, na němž mělo jednáno býti o způsobu, jak měli by Čechové zachovati se při koncilu Basilejském.

Chebský sjezd zahájen byl pak dne 9. května. Mimo jiné zúčastnil se ho Prokop Holý a mistr Jan z Rokycan.

V několika dnech docíleno bylo dorozumění, že Čechům bude volno svobodně zastávati na Basilejském koncilu mínění své a že soudcem nebude koncil, ale Písmo svaté a spisové svatých otců jakož i církevní obyčej, pokud by neodporoval Písmu svatému.

Dne 30. srpna r. 1432 byli na sněmě Kutnohorském zvoleni plnomocní poslové ku koncilu Basilejskému. Byli to ze šlechty pánové: Vilém Kostka z Postupic, Beneš z Mokrovous a Jiří z Řečice; stav městský měli zastupovati: Jan Velvar, soused Pražský, Matěj Landa z Chlumčan, hejtman písecký, a Laurin z Tábora; jménem Sirotků poslán byl Řehoř ze Dvora; duchovenstvo měli zastupovati: mistr Jan z Rokycan, jehož též universita přijala za svého zástupce, mistr Petr Engliš, táborský kněz Prokop Holý, Mikuláš z Pelhřimova, Oldřich ze Znojma, farář čáslavský, Markold ze Zbraslavic a konečně Martin, řečený Lupáč z Oujezda, farář chrudimský a Petr, řečený Němec ze Žatce.

Tím, že Čechové vypravili posly do Basileje, nehodlali ještě zachovati příměří, ale naopak současně činili vpády do sousedních zemí nepřátelských.

Tak ještě před Chebským sjezdem podnikl Prokop Holý s Tábory a Sirotky výpravu do Brandeburska a do Berlína, ba až i za toto město. Jiná část Sirotků zase po sjezdu Chebském vpadla do Slezska a jiná do Uher. V době té znova spřátelili se Čechové a Poláci tak, že v měsíci květnu r. 1432 došlo k úmluvě polskočeské, v níž jednak oba tito národové slíbili si vzájemně pomáhati proti všem Němcům, jednak shodli se na tom, aby mladistvý králevic polský Vladislav dosazen byl jednou na český trůn. Mimo to hned po Kutnohorském sjezdu zasáhli Husité velikou a záhubnou válkou Rakousy.

V polovici prosince r. 1432 sjeli se čeští poslové, vyslaní do Basileje, v Domažlicích, načež s velkým průvodem vydali se na cestu. Dne 4. ledna r. 1433 asi po druhé hodině odpoledne přijeli ke branám basilejským. Všecko město bylo hned vzhůru, neboť každý chtěl viděti husitského vítěze, Prokopa Holého a jeho soudruhy. Kudy šli, všude tísnili se muži, ženy, dívky i pacholata po ulicích, v oknech i na střechách — každý chtěl shlédnouti na vlastní oči lidi divného prý národu. Diváci se strachem si je ukazovali, zvláště Prokopa Holého, onoho strašného vůdce, který do tisíců lidu německého pobil. Konšelé basilejští velmi zdvořile uvítali české poselstvo a uvedli je do příbytkův.

Dne 16. ledna počalo v obecním shromáždění hádání o věcech víry a to především o čtyři Pražské artikule. Každý z mistrů hájil jeden z článků, z nichž nejdůležitější, o přijímání pod obojí, připadlo obhajovati Janu z Rokycan.

*

LUDĚK MAROLD:

BITVA U LIPAN DNE 30. KVĚTNA R. 1434.

(STŘEDNÍ ČÁST OBRAZU, JEJŽ V SAMOSTATNÉ REPRODUKCI VYDALO NAKLADATELSTVÍ F. TOPIČE V PRAZE.)

Tři měsíce bylo jednáno, aniž docházelo k nějakému výsledku, ač zejména kardinál Julian Cesarini všemožně se staral, aby se Čechům v Basileji dobře vedlo, a aby město neopustili, dokud nedojde k narovnání. Kardinál ten byl zajisté výtečně vzdělán, byl i velmi milý v obcování, byl též ve všem jednání prozíravý a obratný. Tak zejména, aby získal Prokopa Holého, často se s ním bavíval, často s ním sedával a dával si od něho mnoho vykládati o zřízení a způsobech Čechů. Nicméně milé a laskavé jednání to bylo marné, neboť koncil chtěl, aby Čechové účastnili se rokování jen jako ostatní jiní členové a konečně aby se podrobili usnesení a rozhodnutí většiny. K tomu ovšem nemohli čeští poslové přistoupiti, jelikož pro to do Basileje vysláni nebyli. Když jednání nevedlo k cíli, rozhodli se, že půjdou domů. Koncil poslal s nimi do Čech své zástupce, kteří měli působiti v ten rozum, aby český sněm k návrhu koncilu přistoupil. Mezi posly těmi byli zejména Filibert, biskup konstantský z Normandie, pak Jan Palomar, arcijáhen barcelonský, jakož i několik vynikajících bohoslovců. Poslové čeští přijeli do království v úterý po Veliké noci, neboli 14. dubna r. 1433; dne 28. května byli již v Praze také poslové vyslaní od koncilu, jsouce tu velmi slavně vítáni a hoštěni.

Dne 12. června r. 1433 sešel se sněm ve veliké síni koleje Karlovy. Basilejští poslové všemožně se snažili, aby Čechové k návrhu koncilu přistoupili. Zvláště Jan Palomar skvělou řečí zastával poslání své. Nicméně byl návrh jeho zamítnut. Tu basilejští poslové oznámili, že koncil jest ochoten připustiti Čechům přijímání pod obojí způsobou, budou-li zase poslušni církve a spokojí-li se s tím, co o ostatních žádostech rozhodne církevní koncil Basilejský, jehož by se Čechové účastnili jako národové jiní. Mnozí z účastníků sněmu byli ochotni přijmouti návrh ten, avšak jiní tomu odporovali namítajíce, že není známo, na koho se povolení přijímati pod obojí způsobou má vztahovati. Neboť přáním Čechů bylo, aby pod obojí způsobou přijímalo a podávalo se v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Polsku všude, kde žijí milovníci kalicha. Basilejští poslové tvrdili, že nemají plné moci k námitce této dáti určité odpovědi, avšak že chtějí přání Čechů přednésti koncilu, žádajíce, aby někteří Čechové byli s nimi tam vypraveni. V tom jim vyhověno a v polovici července r. 1433 vysláni do Basileje Prokop z Plzně, Martin Lupáč, farář chrudimský, a Matiáš Landa z Chlumčan.

Zatím bylo dále bojováno. Zejména kněz Bedřich ze Strážnice a Jan Pardus z Horky podnikli velikou výpravu do Uher, Jan Čapek ze Sán pak asi s 8000 bojovníky vypravil se na pomoc Polákům proti německým rytířům. Pan Čapek byl velmi statečný a odvážný válečník, jehož vítěznou cestu přerušilo teprv moře Baltské. Když Čechové spatřili hladinu mořskou, tu Čapek oslovil své bojovníky, chvále statečnost jejich a uváděje, že jen moře bylo s to, aby zastavilo je na vítězné cestě jejich. Čeští bojovníci v dětinské radosti buď pěšky, buď koňmo brodili se mořem, pokud bylo možno, potýkajíce se při tom na způsob hry. Mnozí Čechové nabírali mořské vody do lahví, aby ji mohli odnésti do vlasti na památku. Na to bylo asi 200 nejudatnějších bojovníků spolu s Janem Čapkem ze Sán na břehu mořském pasováno na rytířství.

Táboři, kteří zůstali doma, pokusili se s Pražany dobýti Plzně, jediného to města v Čechách, které dosud vzdorovalo všem útokům vojů Žižkových i Prokopových a bylo pevným shromaždištěm strany katolické. Za tou příčinou sám Prokop Holý šel řídit k Plzni přípravných prací válečných. Kdyby se Husitům bylo podařilo dobýti Plzně, byli by katolici zbaveni bývali posledního útočiště a Basilejský koncil byl by nucen býval rychleji se dohodnouti s Čechy.

Vyslání druhého poselstva do Basileje nemělo zase úspěchu, neboť mnoho se s ním nevyjednávalo, nýbrž jen laskavě zacházelo. Proto vrátilo se zase do vlasti. Koncil opětně vyslal s nimi své posly, mezi nimiž byli zase biskup Filibert a Jan Palomar. Ti na českém sněmě, který se sešel o sv. Martině, oznámili, že koncil povoluje přijímati pod obojí způsobou v Čechách a na Moravě všem dospělým, kteří by si toho přáli. I ostatní tři artikule slibovali zástupcové sněmu Basilejského schváliti, prosíce jen o jisté výhrady a žádajíce, aby Čechové již jen přistoupili do jednoty církevní. Pak prý bude možno dále vyjednávati o některé zvláštnosti a rozdíly, zejména o odchylky učení táborského. Čechové přijali nabídnutí to rukou dáním dne 30. listopadu r. 1433. Jan Rokycana, kněží táborští, jakož i sirotčí slíbili postarati se o zachování tohoto **návrhu** smírné smlouvy neboli kompaktat, avšak ne jako smlouvy již dokonané. Chtěli ukázati, že mají dobrou vůli dohodnouti se s koncilem. Strana Příbramova mezi kališnickým kněžstvem naléhala, aby se všechno přijalo stůj co stůj. Avšak Jan z Rokycan dobře ukazoval k nesnázím, které by vznikly, kdyby kompaktata byla přijata ve způsobě tak neurčité, jak poslové koncilu v Praze naznačovali, nechtíce o ničem se vysloviti, než o přijímání pod obojí. Mínění Rokycanovo uznáno bylo za správné. Na to sněm se rozešel a dne 14. ledna r. 1434 odejeli basilejští poslové z Prahy. Čechové potom poslali do Basileje již jen jednoho svého zástupce.

BITVA U LIPAN.

Vojsko táborské již šest měsíců obléhalo Plzeň bez výsledku žádoucího. Příčinou neúspěchu toho bylo, že Husité odvykli pravidelnému obléhání, neboť v posledních dobách podnikali jen výpravy do dalekých krajin. Nad to pak táborskému vojsku nedostávalo se spíže, což vedlo k mnohým různicím. Jan Pardus z Horky, jeden z táborských vůdců, chtěje lid svůj opatřiti potravou, zajel až do Bavor. Když však tam utrpěl ztráty, strhla se v ležení u Plzně veliká bouře, v níž byl i Prokop Veliký potupen výstředními Tábory. Proto opustil vojsko a vrátil se do Prahy. Tato různice mezi husitským vojskem, které dosud vítězně bojovalo skoro proti vší Evropě, byla vhod těm, kdo stůj co stůj chtěli se smířiti s koncilem, majíce za to, že nadešla příznivá chvíle, kdy možno odstraniti moc táborskou, která dosud smír mařila. Také koncil, slyše, že Husitům u Plzně se nedaří, nespěchal Čechům povoliti všech čtyř artikulů.

I.

Vojsko bratrské postaveno u Lipské. Proti němu vozová skupina panská (C) před strojeným útěkem a v levo skupina Krchlebcova. Po ostré střelbě obrátily se vozy panské na zdánlivý útěk směrem ke Chrášťanům. Krchlebův voj dal se na útěk k Viticům a Hříbům, kdež se ukryl.

II.

Vozy bratrské nerozvážně následovaly panské. Tyto se zastavily za menší kolínskou silnicí, kdež na ně Bratří z vozů svých (V), zastavivších se blíže rybníka „Na mlíčí", vyrazili. Vozy panské couvly až k místu „U trníčka", kdež stanuly v oblouku (V P). Nyní proti Bratřím vyrazila panská pěchota (d), zatím co panská jízda (c) se strany Bratří objela a jim vzad vpadla. Z Bratří (b) byli zaskočeni a návrat k vozům (V) jim zatarasen.

Plán bojů a bojiště u Lipan, 30. května r. 1434.

(Římské číslice jednotlivých oddílů vysvětlujícího textu odpovídají těmže číslicím na plánu.)

III.

Zatím Krchlebský vyrazil ze svých záloh u Vitic a Hříbů a udeřil útokem (2) na vozy bratrské (V). S protější strany útočila na vozy panská jízda, která s prchajícími k vozům Bratřími dostala se až mezi samotné vozy (3). Současně také na ně hnala útokem pěší panská záloha (4). Část bratrských vozů chtěla se na rozkaz Prokopa Velikého probíti (1), ale marně. Prokop padl. Toliko bratrským hejtmanům Ondřeji Keřskému a Janu Čapkovi ze Sán podařilo se s lidem svým prorazit (6) ke Kolínu, při čemž byli panskou pěchotou a jízdou pronásledováni (7) a u mísina „Na hrobech" (5) strhla se poslední seč.

IV.

Bratrská pěchota po porážce prchala „Dolem zabitých" (8), jsouc pronásledována a dobíjena panskými (9).

Na posledním sněmu zvolen byl za správce království Českého a markrabství Moravského pan Aleš z Riesenburka a Vřešťova, pán starého rodu, ale nezámožný, který již od počátku se hlásil k Husitům, a to Sirotkům. K ruce přidána mu byla rada 12 pánů, s nimiž měl pečovati o svolání sněmů, o přijímání poselstev, o uzavírání smluv a příměří; zejména bylo mu uloženo, aby postaral se o klid a pořádek v zemi. Poctivý muž ten ani netušil, že stává se nástrojem Menharta z Hradce, jenž při volbě jeho měl zcela jiné záměry a plány na zřeteli. Menhart z Hradce za posledního pobytu basilejských poslů v Praze dal se tajně přijmouti do církevní jednoty a schvaloval vše, na čem koncil se snášel ve příčině kompaktat. Podobně zachoval se i přítel jeho, Přibík z Klenového, jakož i kněží strany Příbramovy; ano i sám Jan Příbram s nejbližšími přáteli svými potají smířili se s církví a dohodli s legáty basilejskými. Tak ponenáhlu a pod rukou strana nejmírnějších podobojích za jedno byla s koncilem a ku všemu napřed svolovala. Proto také koncil neměl chuti potvrditi Čechům kompaktat ve smyslu tom, jak přál si Rokycana, neboť když někteří Čechové s koncilem se spolčili proti ostatním krajanům svým, byla naděje na násilné pokoření Táborův a Sirotků.

Jisto jest, že páni, kteří se s koncilem dohodli, neštítili se také od něho přijímati mzdy za služby, jež mu chtěli prokázati. Avšak ani král Sigmund nemeškal obratu toho užíti ku prospěchu svému. Vydatným pomocníkem byl mu v tom pan Oldřich z Rosenberka, náčelník strany katolické v zemi. I ten byl pán úplatný, a Sigmund, pokud mohl, neskrblil, jen aby ho získal. Zastavil mu korunní statky Zvíkov a Hlubokou, dal mu statky kláštera Milevského, ano i jeden statek arcibiskupství Pražského, a to Týn nad Vltavou. Pan Oldřich bral a sliboval, že vynasnaží se, aby Sigmund stal se pánem v Čechách. Podobně dávali se upláceti i pánové jiní.

Tím v samé zemi povstával proti Táborům mnohem nebezpečnější nepřítel všech jiných. Zahraniční nepřátelé Husitů dobře prohlédli, že Čech může býti přemožen zase jen Čechem. Tábořі neporozuměli tomuto novému hnutí, ale počínali si pořád nemoudře, netušíce, že půda se jim zrádně podrývá a že s pádem jejich zničeny budou i všecky očekávané výsledky dlouholetého válčení.

Když již bylo všecko připraveno, odvážila se česká šlechta ku kroku rozhodnému. Sama byla buď katolická, buď husitská, ale potají s koncilem již srozuměná a ne bez příčiny doufala, že i rozhodní utrakvisté, kteří rovněž nesouhlasili se řáděním Táborů, k nim se přidají. To se také skutečně stalo. Přední pánové a četní zemané strany podobojí spolčili se totiž za účelem hájení **pokoje v zemi.** Ke spolku tomu přidalo se i Staré Město Pražské. Hájením pokoje v zemi se rozumělo, vystupovati proti řádění Táborů, kteří nebyli poslušni nikoho. Jelikož výsledek spolčení toho byl dosti nejistý, hledali a nalezli přívrženci strany podobojí též styky se stranou katolickou, zvláště s Oldřichem z Rosenberka. Dle úmyslů jejich měla současně vybavena býti Plzeň i zničena táborská vojska. Tak vznikla v dubnu r. 1434 **jednota panská,** jíž v čele stáli vedle Alše z Vřešťova, zemského správce, pánové: Menhart z Hradce, Hynce Ptáček z Pirkštejna, Vilém Kostka z Postupic, Aleš Holický ze Sternberka, Diviš

Bořek z Miletínka, Beneš z Mokrovous, Petr z Janovic a Jindřich z Vartemberka, jakož i Staré Město Pražské. Jednota prohlásila, že všechny bude stíhati, kdož by k ní se nepřidali, a zároveň oznámila Táborům a Sirotkům, že těm z nich, kdož zanechají pustého válčení v zemi, bude odpuštěno.

Hned potom zemský hejtman rozkázal, aby všichni přátelé a přívrženci panské jednoty sešli se v určitý čas nedaleko Kutné Hory na lukách, řečených „na Kačině", kde stojí nyní zámek téhož jména. Shromáždilo se asi 12.000 mužů, kteří nejprve udeřili na Nové Město Pražské, jež nechtělo přistoupiti k jednotě. Tu pak vybili zejména novoměstskou radnici, vybrali obecní pokladnici, zničili všecka privilegia městská a jinak město poškodili.

Tím dán byl počátek k válce. Tábořî nemohli nadále zůstati u Plzně, neboť nastával jim boj na život a na smrt, a to s vlastními krajany, s jednotou panskou, již tvořili katolíci a vlažní i rozhodní podobojí. Vedeni jsouce Prokopem Holým, jenž zapomenuv osobní urážky, navrátil se v této chvíli rozhodné zase k vojsku táborskému, a Janem Čapkem ze Sán, odtáhli Tábořî od Plzně a shromáždili se u Prahy. Prokop Holý položil se u Kunratic a vyzýval jednotníky k boji. Avšak ti, očekávajíce ještě Oldřicha z Rosenberka a landfridu Plzeňského, vyhnuli se srážce. Když voje panské jednoty byly potom rozmnoženy řadami těchto spojenců, tu Tábořî a Sirotci odtáhli ke Kolínu, hodlajíce spojiti se s přáteli svými z východních Čech. Avšak vojsko panské jednoty táhlo za nimi. Dne 30. května, v neděli po Božím Těle, srazila se obě vojska u vesnice Lipan mezi Brodem a Kouřimem. Tábořî a Sirotci měli 18.000 mužů, kdežto v řadách panské jednoty a jejich spojenců bojovalo kolem 25.000 bojovníků. Oněm velel Prokop Holý, těmto Diviš Bořek z Miletínka.

Ještě před bitvou přičinili se někteří z horlivých podobojích, aby obě strany dohodly se po dobrém, neboť předvídali, že těžce bude poškozen všechen národ, ať zvítězí ta, ať ona strana. Avšak snaha ta nevedla k cíli. Tábořî zahájili boj, vrhajíce se odvážně na své protivníky. Zapomněli, že bojují s Čechy, kteří znají způsob válčení husitského. Přední řady panského vojska počaly hned utíkati, jakoby pokládaly bitvu za ztracenu. Byla to chytře nastrojená lest, aby Tábořî vylákáni byli z vozových hradeb. Ti skutečně, vidouce jednotníky utíkati, bez rozmýšlení hnali se za nimi nejprve na vozech, později pěšky, volajíce při tom hlasem mohutným: „Ha, utíkají nepřátelé pravdy Boží!" Mikuláš Krchleba, zvíkovský purkrabí, jenž stál v záloze s oddílem vojska Oldřicha Rosenberského, vida, že Tábořî již příliš vzdálili se od svých vozů, vrazil s lidem svým jako klín mezi ně a jejich vozy. Mezi Tábory, kteří nemohli už nazpět, nastal veliký zmatek. Panské vojsko přestalo utíkati a obrátilo se proti svým pronásledovatelům čelem. Nastal strašný boj na všech stranách. Tábořî, jsouce tištěni mezi nepřátelskými a svými vozy, octli se v postavení velmi beznadějném. Nicméně však bojovali hrdinsky dále, takže přes 13.000 jich zahynulo. I sám Prokop Holý, jenž v čele zástupu nejudatnějších bojovníků pokusil se odraziti útok, byv po tuhém boji obklíčen ze všech stran, klesl usmrcen jsa šípem. I jiní vůdcové táborští podobně zahynuli; jen Jan Čapek ze Sán v čas probil se řadami nepřátel a uprchl s oddílem svého lidu do

Mohyla Prokopa Velikého na bojišti Lipanském.
(Podle fotografie.)

Kolína. Osudná bitva Lipanská začala 30. května po poledni a trvala až do 5 hodin z rána druhého dne. Moc polních vojsk táborských byla úplně zničena. Kdo nepadl, byl zajat. Vítězové se zajatými, svými to krajany, naložili velmi ukrutně. Asi 900 z nich vehnali do stodol u Českého Brodu, v nichž je upálili.

DOJEDNÁNÍ KOMPAKTAT.

Zemští stavové mohli po bitvě u Lipan bez překážky se dohodnouti o nějaký pořádek v zemi na svůj prospěch, neboť nebylo nikoho, kdo by jim v tom byl bránil. Avšak brzy se ukázalo, že porážka Táborů byla neštěstím pro stranu podobojí, neboť po slavných a dlouholetých bojích husitských klonilo se k **míru**, kterýž neměl zabezpečovati toho, zač husitští Čechové již tak dlouho prolévali krev, ale z něhož měli míti na větším díle hmotný prospěch vlažní podobojí, již vlastní stranu tajně zradivší, a kterýž měl rozmnožiti bohatství a splniti touhu po moci pana Oldřicha z Rosenberka, náčelníka katolické strany, ale jinak muže lakotného a každého činu schopného.

Již za tři neděle po bitvě u Lipan sešel se sněm do Prahy, k němuž přišli též poslové Sigmundovi, neboť o jeho návrat do Čech bylo již rozhodně jednáno. Za tou příčinou byl vyzván, aby přiblížil se ku hranicím

českým. Mnoho pěkných řečí o jednotě a pokoji v zemi bylo tu proneseno a konečně zřízena byla nová zemská vláda. Pan Aleš z Riesenburka a Vřešťova byl znova potvrzen za zemského správce a k ruce přidáni mu byli někteří rádcové předešlí, mezi nimiž na předním místě byli: pan Menhart z Hradce, Aleš Holický ze Šternberka, Jindřich z Vartemberka a Hynce Ptáček z Pirkštejna, jediný ze strany horlivějších podobojích. Zbytkům vojsk táborských nezbývalo, než slíbiti nové vládě poslušenství. Jen města Kolín, Tábor, Písek, Žatec a Mladá Boleslav odporovala ještě dále.

Mimo to bylo ustanoveno, aby pro zachování pokoje každý kraj zvolil si ze středu svého hejtmana, načež bylo též mezi stranami katolickou a podobojí uzavřeno na rok obecné příměří. Konečně bylo sneseno, aby v Řezně konal se sjezd, na němž by se jednalo s císařem Sigmundem o přijetí jeho za českého krále. K tomu konci bylo z každého ze tří stavů zvoleno po čtyřech poslech, kteří by se Sigmundem ve příčině té vyjednávali. Zvláště měl na předním místě pan Menhart z Hradce zastupovati stav panský, Vilém Kostka z Postupic stav rytířský, Jan Čapek ze Sán zbytky Táborů a Sirotků a Jan z Rokycan duchovenstvo. Než ještě poslové ti odjeli do Řezna, konán byl též dne 26. července sjezd duchovenstva, na němž stala se usnesení ve příčině zachování řádů církevních a čtyř artikulů Pražských ve smyslu učení kněží pražských.

V polovici měsíce srpna r. 1434 sešel se sjezd v Řezně, k němuž mimo posly české a císaře Sigmunda dostavili se též zástupcové Basilejského koncilu, zejména zase Filibert Konstantský a Jan Palomar. Poslové basilejští se domnívali, že Čechové budou po porážce Lipanské povolnější k úmluvám. Avšak poněkud se klamali, neboť český sněm nařídil svým zástupcům, aby vyjednávali toliko s císařem Sigmundem a s nikým jiným. Sigmund přijel do Řezna dle zvyku svého o něco později než slíbil, načež hned vyjednával s českými posly, zejména s Janem z Rokycan a Vilémem Kostkou. Ti žádali, aby sám vymohl na koncilu svolení přijímati pod obojí v Čechách i na Moravě, jakož i aby vymohl na něm prospěšnější podmínky ve příčině kompaktat. Když císař nechtěl se k tomu odhodlati, nabízeje se toliko za prostředníka mezi Čechy a koncilem, odjeli čeští poslové většinou z Řezna. Jen pan Menhart z Hradce zůstal, nabízeje koncilu dalších služeb svých za peníze, kteréž mu byly také ochotně slíbeny.

Po sv. Havle téhož roku byl svolán do Prahy zase sněm, na němž řezenští poslové sdělili výsledky svého jednání se Sigmundem. Tu konečně učiněn byl rozhodný krok k dohodnutí v ten rozum, aby Čechové ustoupili od požadavku, by přijímání pod obojí způsobou bylo všude v Čechách a na Moravě schváleno, ale chtěli, aby sepsány byly všecky farní a jiné kostely v zemi dle toho, jak se v nich toho času podává, zdali pod jednou či pod obojí. Soupis ten pak měl býti předložen koncilu se žádostí, aby stav ten, jak se právě bude jeviti, zachován byl též pro budoucí doby tak, aby v jedněch kostelích podávalo se výhradně pod jednou, v jiných zase pod obojí. Mimo to bylo ustanoveno, aby volba arcibiskupů a biskupů dle starých řádů obvyklých zůstavena byla sněmu a stvrzení českému králi, aby nebyli podobojí v tom závislí na vůli pa-

pežově. Konečně dohodli se Sirotci s Pražany poddavše se úplně usnesením posledního sjezdu duchovenstva; podobně i zbylí Táboři smířili se ve věcech náboženských s ostatními stranami. Tím další jednání s císařem konáno bylo jménem husitské strany v Čechách.

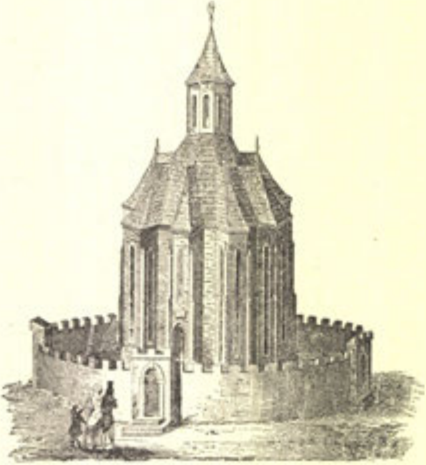
Všecko, na čem se sněm snesl, sděleno bylo císaři Sigmundovi jakož i Basilejskému koncilu a spolu smluveno, aby příští sjezd, jehož by se též poslové koncilu i císař účastnili, konán byl v Brně. Mezitím bylo ještě dále bojováno v Čechách a to jednak mezi Tábory a Oldřichem Rosenberským, jednak mezi Ptačkem z Pirkštejna, náčelníkem strany horlivých podobojí a Tábory.

Brněnský sjezd sešel se teprve na počátku měsíce července roku 1435. Mezi českými posly byli zástupcové všech stavů, jmenovitě Aleš z Riesenburka, správce zemský, dále 8 českých pánů, 8 pražských měšťanů, 10 osob ze stavu zemanského, 8 duchovních, jakož i poslové některých měst. Zajímavo jest, že také Jiří z Poděbrad, tehdy mladík patnáctiletý, přijel do Brna na podívanou. Taktéž přišli poslové koncilu a konečně dne 1. července císař Sigmund se svým průvodem.

Čechové se domnívali, že budou basilejští poslové nyní povolnější, avšak ti měli přikázáno, aby Čechům neslibili nic více, než bylo jim slíbeno dne 30. listopadu r. 1433. Obsazovati arcibiskupský stolec vymiňoval si koncil, ochoten jsa toliko k tomu, že arcibiskup a biskupové čeští budou povinni podávati pod obojí způsobou a světiti kněze této straně. Když čeští poslové viděli tuto neochotu a zejména doslechli, že pražským arcibiskupem má se státi cizinec, chtěli z Brna odejíti bez vyřízení. Jan Rokycana prudce vytýkal poslům basilejským velikou neochotnost a ještě větší neupřímnost, jež se jevily ve všem jednání o kompaktata. Uhlazeni Italové — a této národnosti byli většinou zástupcové koncilu — byli chytří a hladci, čímž dovedli drsnější avšak přímé posly české vždy umluviti a narovnání zdržovati.

Císař Sigmund, věku jsa již valně pokročilého, právem se obával, že budou jeho naděje na český trůn zmařeny, odejdou-li Čechové ze sjezdu. Proto sám po straně jednal s nimi, ano dal jim zápis, v němž jim všecko sliboval a zaručoval ve věcech náboženských povoliti, a to jak ve příčině přijímání dle popisu kostelů, tak i pokud se týkalo volby arcibiskupa; zavázal se též, že přičiňovati se bude s Čechy, aby arcibiskupa, kterého si zvolí, papež potvrdil, ano slíbil Čechům, že bude hájiti jejich zásad, ať jsou koncilem potvrzeny čili nic. Opravdu pak také domlouval basilejským poslům, aby byli povolnější a zbytečně nepřipravovali ho o království. Avšak ti zvěděvše, že Sigmund po straně již Čechům všecko svolil, jednání přerušili a určili k vyřízení všeho sjezd nový. Následkem toho se Brněnský sjezd dne 31. července rozešel, aniž došlo k nějakému výsledku.

Čeští poslové vrátili se do království, kde na den 21. září roku 1435 svolán byl do Prahy nový sněm. Tu bylo umluveno, aby přijata byla kompaktata v té naději, že pomocí císaře Sigmunda dosáhnou Čechové i všeho ostatního, jak jim jeho zápisem bylo slíbeno. Hned na to přistoupeno k volbě pražského arcibiskupa a dvou tak řečených podbiskupů neboli suffraganů. K volbě té povoláno bylo ze středu sněmu 8 světských a

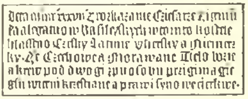
Kaple Božího těla.

Uprostřed nynějšího Karlova náměstí (dříve „Dobytčí trh" zvaného), proti nynější Ječné ulici, zbudoval Karel IV. věž, v níž uložil kromě četných ostatků svatých, rozličné památnosti svých říší. Za Václava IV. vystavěna při ní roku 1382 nádherná kaple Božího těla, v níž chována později také kompaktata.

8 duchovních voličů, kteří zvolili za arcibiskupa mistra Jana z Rokycan a za biskupy Martina Lupáče a Václava z Mýta. Volba byla sněmem schválena a způsobila radostné pohnutí po vší Praze. Bylo zvoněno všemi zvony a po ulicích hlučně zpíváno „Tě Boha chválíme". Kašparu Šlikovi, kancléři císaře Sigmunda, klaněli se lidé na ulicích, neboť bylo rozhlášeno, že prý on císaře pohnul k vydání vzpomenutého zápisu Čechům. Že by někdo mohl odporovati listině této a vykonané volbě arcibiskupa a biskupů, nikomu nepřipadlo na mysl. Nejvýše bylo možno očekávati odpor nepatrného zbytku Táborů, kterýž však nezdál se býti nebezpečen. Po volbě arcibiskupa vybráni ze sněmu poslové, kteří by Čechy zastupovali při novém jednání v Stoličném Bělehradě v Uhrách.

Dne 10. listopadu vyjelo z Čech četné poselstvo do Uher. Avšak poslové basilejští nechtěli dříve jednati o smíru, dokud Sigmund nevezme zpět zápisu, který vydal Čechům. Žádost ta Sigmunda z počátku tak rozčilila, že nechtěl se zástupci koncilu ani jednati; nicméně dal se později pohnouti, že tajně a bez vědomí Čechů slíbil legátům dne 8. ledna před Albrechtem, vévodou rakouským, arcibiskupem ostřehomským a kancléřem Kašparem Šlikem, že se nebude míchati do záležitostí církevních, **jinými slovy řečeno, že nezdrží zápisu Čechům daného, nebude-li se to líbiti církvi.** Ošemetným a obojetným jednáním tím byli Čechové zrazeni na dobro, neboť majíce za to, že císař od zápisu neupustí, povolovali a ustupovali poslům basilejským ve všem, seč jen byli.

I bylo rozhodnuto, aby za příčinou konečného ujednání o všech punk-

Kompaktatní deska z r. 1437.

Vzácná tato památka, chovaná dříve v kapli Božího těla, nyní Národním Museu, hlásá, že „Léta Páně 1437 z rozkazu císaře Sigmunda a legátů basilejských v tomto kostele hlásáno česky, latině, uhersky a německy, že Čechové a Moravané tělo Páně a krev pod obojí přijímajíce, jsou věrní křesťané a praví synové církve."

tech konán byl dne 6. června sjezd v Jihlavě. Čechové žádali na basilejských poslech, aby přinesli na sjezd ten plnou moc a potvrdili volbu arcibiskupa Rokycany. Avšak zástupcové koncilu nejen do Jihlavy plné moci nepřinesli, ale chtěli i Pražské arcibiskupství dáti zatímně spravovati biskupem Filibertem Konstantským. Jednání to Čechy nadmíru popudilo, a nebylo divu, že chtěli z Jihlavy odejíti. Avšak císař Sigmund sliboval a zaříkal se, že se bude do své smrti přičiňovati, aby volba Rokycany byla potvrzena a že nepovolí, dokud na papeži toho nevymůže. Opětné sliby ty zase Čechy poněkud upokojily, takže dali se pohnouti k přijetí kompaktat. Ve dnech 28. června až 2. července po některých menších sporech byly sepsány listiny na uskutečnění kompaktat od obou stran, načež byly spečetěny a spolu stanoveno, aby dne 3. července byla úmluva ta veřejně vyhlášena. Avšak pro nové vzniklé spory došlo k tomu teprve o dva dny později.

Za přítomnosti velikého množství lidu a velikých slavností, jichž se účastnili císař, čeští pánové a poslové basilejští, byl slavným způsobem přečten list, jímž Čechové slíbili jednotu, mír a pokoj křesťanský zachovati se vším křesťanským světem, dále pak list, jímž jménem koncilu přikazovalo se všem knížatům a křesťanským národům, aby s Čechy a Moravany zachovali na příště pravý pokoj a na příště jich nehanili, že jsou přijímali, přijímají a přijímati budou tělo a krev Páně pod obojí způsobou; konečně bylo arcibiskupovi pražskému a biskupovi olomouckému uloženo, aby sami pod obojí způsobou podávali a světili kněze obou stran. Na to zapěn byl chvalozpěv „Tě Boha chválíme", a Čechové pak zazpívali píseň „Svatý Václave". Všichni radostí plakali, celý den, ano i v noci zvučely zvony na věžích, páleny byly radostné ohně — slovem bylo všeobecné veselí, že konečně jest uzavřen mír, že boje jsou skončeny a Čechové uznáni za pravé a věrné křesťany, byť i pod obojí způsobou přijímali. Nikomu ani nenapadlo, že Čechové jsou vlastně smlouvou tou oklamáni, zejména obojetností císaře Sigmunda.

Potom jednáno bylo mezi Čechy a Sigmundem o výminky, za kterých měl býti přijat za českého krále. Jelikož legáti chovali se k mistru Janu z Rokycan nepřátelsky, obával se Sigmund, že jednání nebude tak brzo skončeno. Nicméně byla úmluva do 20. července r. 1436 projednána a uzavřena. Císař vydal českým stavům veliké privilegium, jímž vyhovoval všem jejich žádostem, pokud se tak již dříve nestalo. Tak především se zavázal plniti kompaktata, dále že při dvoře svém bude míti kaplany, kteří by pod obojí podávali, že nebude nikoho nutiti, aby stavěl sbořené kostely a kláštery, i že nebude do země uváděti mnichův a jeptišek, že povznese Pražské učení, a konečně slíbil, že potvrdí všeliká privilegia, svobody a práva zemská, zejména ta, která nepřipouštěla úřady zemské

zadávati cizozemcům. Rovněž slíbil, že navrátí do Prahy českou korunu, privilegia a zemské desky, aby klenoty ony chovány byly na bezpečném místě pod dozorem krále a stavů, a že říditi se bude radou pánů, které si k tomu konci stavové zvolí. Konečně schválil všecky zápisy na zástavy korunních a zádušních statků, jež v době válek byly učiněny. Když po dvou dnech vydal též Pražanům veliká privilegia, čeští stavové přijali ho ve slavném a velikém shromáždění na jihlavském náměstí dne 14. srpna r. 1436 za svého krále. Hned na to vydal se na cestu do Čech.

Poprvé po 34 letech jel do Českého království v pokoji. Dne 23. srpna roku 1436 vjel s druhou manželkou svou Barborou do Prahy. Nejprve uveden byl do Týnského kostela, kde mistr Jan z Rokycan pronesl krátkou řeč na slova „Pane, spas krále a vyslyš nás v den, ve který jsme volali k Tobě", načež byli královští manželé ubytováni ve prozatímném příbytku v Celetné ulici.

PANOVÁNÍ CÍSAŘE SIGMUNDA.

(1436—1437)

Většina českého národu především očekávala, že císař Sigmund obnoví řádnou vládu, která by k místu přivedla pokoj a mír v zemi, jakož i že splněno bude vše, co se Čechům kompaktaty a císařským zápisem slibovalo. Čechové doufali ve splnění tužeb svých tím více, že Sigmund byl již stařec 70letý, a tedy bylo možno se nadíti, že stoje takřka nad hrobem zanechá bývalé obojetnosti a splní upřímně, co byl slíbil.

Obnoviti panovnickou moc v Čechách bylo v čase tom dosti nesnadno. V době válek největší část korunních statků a pak veškero skoro zboží duchovenské dostalo se do rukou šlechty, která vymohla si na jmění to zápisy od císaře Sigmunda, čímž nabyla moci nesmírně veliké. Podobně i královská města zbohatla zabavením statků duchovenských i vystěhovalého měšťanstva německého a nabyla ve veřejných záležitostech, zejména na sněmech značného vlivu. Že by se ochotně vzdala všeho na prospěch moci královské, nebylo možno doufati.

Jiné nesnáze plynuly z příčin náboženských. Katolická strana, která byla po válkách husitských v rozhodné menšině, a z měst jen Plzeň a Budějovice měla ve svých rukou, nechtěla uznávati podobojí za sobě rovné; také nechtěla míti jiného arcibiskupa než takového, který by byl jejím rozhodným stranníkem. Podobojí ukazujíce však k tomu, že strana jejich tvoří většinu národu a odvolávajíce se na zápis císaře Sigmunda, chtěli, aby arcibiskup byl volen z jejich středu. Nejvíce odporovalo dohodnutí mezi těmito spornými stranami několik nečetných počtem sice, však mocných a bohatých panských rodů katolických. Kdyby byl císař Sigmund chtěl se upřímné a poctivě dohodnouti s většinou národa a menšinu náležitým chováním k ní byl dovedl udržeti v poslušnosti, mohl býti i za těchto okolností získán trvalý pokoj. Ale král doposud nezřekl se bývalé ne-

Poslední zápas Jana Roháče z Dubé na Sioně.

(Původní reprodukce obrazu St. Hudečka.)

upřímností a stále ještě se domníval, že všelijakými chytrými vytáčkami stranu podobojí uchlácholí a časem i potlačí.

První krok k tomu učinil tím, že hned po příchodu svém do Prahy zbavil dosavadní konšele úřadů, načež při sazení konšelů nových počínal si nadmíru stranicky. Do konšelských sborů nepovolal ani jediného z mužů, kteří se za předešlých let vyznamenali a opravdově přičiňovali o splnění žádostí přijímajících podobojí, ale ustanovil za nové konšele muže nejvíce ze strany kněze Jana Příbrama, o nichž bylo známo, že jsou rozhodnými odpůrci Jana z Rokycan. První skutek ten způsobil nemalou nevoli mezi podobojími. Když pak sestavoval zemskou radu k ruce své, vyhledával do ní muže namnoze dosti pochybné minulosti, což rovněž způsobilo velké podivení. Největší úžas vzbudilo, když za nejvyššího purkrabí pražského, tedy za prvního úředníka v zemi, povolal pana Menharta z Hradce, o němž bylo známo, že nejhorlivěji ze všech radil koncilu, aby Čechům v ničem nepovoloval.

Ještě také nebyl arcibiskupský stolec řádně obsazen, neboť volba Rokycany nebyla dosud potvrzena. I v té příčině zavázal se král Sigmund několikráte písemně i ústně, že potvrzení volby té na koncilu vymůže. Skutečně pak v ten rozum psal veřejně listy do Basileje, avšak tajně radil církevnímu sněmu, aby v té věci nic nepodnikal. Zatím úřad biskupský v Čechách zastával Filibert, biskup konstantský, ač k tomu nebyl nikým zvolen.

S Tábory hleděl se císař Sigmund dohodnouti tak, aby poddali se ve věcech víry na rozhodnutí mocných rozsudí a upustili ode všech zvláštností. Dne 18. listopadu r. 1436 přistoupili Táboři ku smlouvě, jíž se císař zavázal, že je nebude mocí odváděti od zákona božího, ale za to mělo o náboženských sporech mezi nimi rozhodnouti několik mistrů. Odměnou za to, že ku smlouvě té přistoupili, byl Tábor povýšen na město královské; aby pak někteří přednější náčelníci strany té spíše byli získáni, byly jim zapsány některé statky. Ale Jan Roháč z Dubé, jeden z táborských hejtmanů, nedůvěřuje Sigmundovi, nepoddal se na toto narovnání, nýbrž z hradu svého Siona, blíže Malešova u Kutné Hory, co nejrozhodněji válčil dále proti němu. Z měst pak Hradec Králové rovněž nepřijal úmluvy, jelikož v něm vévodil veliký odpůrce Sigmundův, kněz Ambrož.

Když byla smlouva s Tábory uzavřena, sešel se opět sněm a to o Novém roce 1437. Úkolem jeho bylo uvažovati o prostředcích, jichž bylo nejvýše potřebí, aby zaveden byl pořádek v zemi. Především bylo potřebí znovu zříditi zemský soud, což se stalo, a sice tak, že za zemské soudce bylo povoláno 12 osob stavu panského a 8 stavu zemanského, kteřiž vybráni byli toliko ze strany katolické a z podobojích jen z těch, kteří nepřidrželi se Rokycany, t. j. patřili ke straně nejmírnější, Příbramově. Tím se stalo, že vlastně většina národu neměla na zemském soudě zastoupení. Poprvé po 18 letech byl pak zemský soud opět zahájen, zemské desky otevřeny a v lednu r. 1437 počala zase pravidelná správa země.

Jelikož královské důchody byly velice skrovné, žádal císař, aby mu povoleno bylo sbírati berni, k čemuž sněm ochotně svolil. Výslovně však bylo ustanoveno, aby berně užito bylo k dobrému země, čímž se rozumělo,

aby zastavené statky královské byly vypláceny a tím získán koruně zase pravidelný důchod. Nicméně Sigmund se dle toho nezachoval. Když se totiž berně sešla, najal veliké čety táborských bojovníků, jimž se válka stala řemeslem, a Janu Jiskrovi z Brandýsa přikázal, aby je zavedl na turecké hranice do Uher. Jen nepatrné části peněz užil na vyplacení některých statků katolického duchovenstva, zejména kapitoly u sv. Víta na hradě Pražském, aby se mohla z vyhnanství navrátiti a působnost svoji zase obnoviti.

Zneužití berně, která měla býti obrácena k obecnému dobru, počalo šířiti zase propast mezi národem a Sigmundem. I ti, kteří až dosud mu věřili, měli po těchto skutcích o úmyslích jeho pochybnosti. Nelibost ta dostoupila vrcholu, když zvolený arcibiskup, Jan Rokycana, byl nenadále zbaven fary v Týně, již spravoval, a když na místo jeho dosazen byl kněz jiný, basilejským poslům a biskupu Filibertovi milejší.

V době té, krátce před ukončením sněmu, dodány byly od koncilu dne 11. února r. 1437 bully, jimiž potvrzena byla kompaktata v Jihlavě ujednaná; po dvou měsících pak i papež Eugen IV. zvláštním listem je schválil. Avšak o arcibiskupovi a jeho potvrzení nebylo v bullách ani zmínky, kteroužto neupřímnost Čechové nesli těžce. Za tou příčinou, když v měsíci květnu téhož roku svolán byl zase sněm, duchovenstvo vedením Rokycany trpce si stěžovalo, důrazně žádajíc, aby volba arcibiskupa byla potvrzena. I bylo zvoleno poselstvo, které by v Basileji záležitost tu dojednalo. Rokycana žádán jsa, aby se poslání toho účastnil, rozhodně odmítl. Čeští stavové na to se shodli, aby do doby, než bude na uprázdněný stolec dosazen nový arcibiskup, zvolen byl na jeho místo zatímní správce neboli administrator k řízení duchovních záležitostí v Čechách. Většina z nich rozhodla se pro mistra Křišťana z Prachatic, kterého pak i císař Sigmund v úřadě jmenovaném potvrdil. Biskup Filibert ovšem s krokem tím nesouhlasil, neboť nerad se vzdával oblíbené hodnosti a moci, jež dosud na místě arcibiskupa zastával. Jelikož Křišťan z Prachatic byl přívržencem strany nejmírnějších podobojích, byla volba jeho zároveň vypověděním boje proti Rokycanovi. Proto toho dne, kdy nově zvolený administrator ujal se svého úřadu, zvolený, ale nepotvrzený arcibiskup pěšky opustil Prahu. U vsi Olšan čekal na něho již pan Diviš Bořek z Miletínka s průvodem vojenským, a poskytnuv mu ochrany, zavezl ho na hrad svůj na hoře Kunětické u Pardubic, kdež pak Rokycana žil v bezpečí. Hned potom také jiní kněží strany Rokycanovy opouštěli hlavní město, obávajíce se pronásledování.

Jelikož Sigmundovi dosud dobře se dařilo při provádění úmyslů, osmělil se dále a rozhodněji vystoupiti proti většině národu, maje za to, že nikdo již neodváží se mu odporovati. Tak vymohl na sněmu, že mu povolil novou berni, načež odejel na říšský sněm, který se konal v Chebu, odevzdav zatím správu království své manželce a Menhartovi z Hradce.

Spolu přikázal, aby se rozhodně vystupovalo proti všem, kdo se dosud nepoddali. Králové Hradec byl již pokořen a jen ještě pan Jan Roháč z Dubé na hradě svém Sioně zůstával nepřemožen, nepoddajným. Horliví

přívrženci strany podobojí, kteří dříve stáli proti Táborům, vidouce, že je Sigmund klame, počali podporovati pana Roháče v odboji. Sotva Sigmund opustil Prahu, již se dozvídal, že ve východních Čechách zemané i lid se shromažďují, stýskajíce si do krále a jeho neupřímnosti. Nad to pak bylo mu sdělováno, že prý lid zdráhá se platiti berni a že pan Roháč stále udatněji se hájí, kdežto se strany královy že vede se odpor proti němu liknavě a nedosti ochotně. Proto Sigmund nestaraje se již o říšský sněm, na rychlo vrátil se dne 16. srpna r. 1437 do Prahy. K největšímu potěšení svému byl tu slavnostně uvítán, ovšem jen od svých přívrženců, a ihned sesadil v Pražských městech dosavadní konšele a na místa jejich povolal muže, kteří se mu zdáli býti ještě oddanější. Tak purkmistrem na Novém Městě Pražském stal se později neblaze proslulý Pavel Dětřichovic, jenž ve všem nad míru poddajně stranil králi, a na Starém Městě největší moci nabyl zase Pešík z Kunvaldu, v smýšlení a konání novoměstskému svému soudruhu docela podobný. Když to bylo opatřeno, obrátil král všecku snahu na pokoření pana Roháče a zbytků táborských s ním spojených.

Novému vojsku, jež k účelu tomu bylo posláno proti odbojníkům, podařilo zmocniti se po nadlidském odporu dne 6. září 1437 útokem hradu Siona. Jan Roháč se zbytkem svých věrných, jichž bylo asi 50, byl zajat a odvezen do Prahy. Tu pak, jak Václav Vladivoj Tomek případně praví, sdělal si Sigmund divadlo dle srdce svého, aby Roháče důkladně potrestal. Na šibenici o třech patrech pověšen byl nejvýše Jan Roháč z Dubé, pod ním pak čtyři přednější ze zajatců a nejníže ostatní obránci hradu Siona, jimiž byli poslední Táboři. Prve, než byli všickni popraveni, potěšoval Sigmund srdce své pohledem na jejich ukrutná mučení. Potupná smrt muže pravdě boží oddaného a bojovníka nad jiné statečného, jakým byl pan Roháč, působila v obyvatelstvu dojem příšerný a nejvýše odporný. Starý pamětník praví, že lidé nejen dlouho oplakávali smrt Roháčovu a jeho věrných, ale že plakali vždy, kdykoli na hroznou popravu tu vzpomněli. Přátelé a spolubojovníci Roháčovi nejtrpčeji snášeli neslýchanou křivdu tu a není divu, že mnozí z nich hned vypověděli králi poslušnost a vyhlásili mu válku.

Pan Diviš Bořek z Miletínka přijel na sněm, který svolán byl do Prahy o sv. Václavě r. 1437, a tu jménem tří východočeských krajů stěžoval si velmi trpce do krále v devatenácti článcích, jež sněmu předložil. Tak zejména žaloval, že král nedostál slibům ve příčině kompaktat, že se nepostaral, aby potvrzena byla volba domácího arcibiskupa, ale že naopak připustil cizincům spravovati arcibiskupství. Dále pak stěžoval si, že při soudech dějí se mnohé nesprávnosti a že strana podobojí skoro úplně jest vyloučena z rady královské. Konečně obvinil krále, že od doby, co jest v Praze, rozšiřují se hry v kostky, pěstují se tance a pášou hříchy a nepravosti proti slovu božímu. Tento poslední stesk byl úplně oprávněn, neboť dvůr Sigmunda liboval si vždycky ve veliké mravní nevázanosti. Jak se sněm zachoval k žalobám těm, nevíme. Jest však pravdě podobno, že úplatní pánové, vděčni jsouce za mnohé zápisy na statky a jiné výhody, neostýchali se rozhodnouti ve prospěch Sigmundův a že Bořek z Miletínka asi mnoho nepořídil.

Korunovace Albrechta za krále českého r. 1438.

(Původní [illegible] podle obrazu Karla Svobody v královském letohrádku „Belvederu“ v Praze.)

Král Sigmund v době té velmi těžce onemocněl. Doufaje, že v Uhrách se pozdraví, byl odhodlán na rychlo tam odjeti. Aby po dobu své nepřítomnosti zabezpečil v Čechách vládu v duchu a smyslu svém, vyhlédl si za zástupce svého zetě Albrechta a za přední jeho rádce pány Oldřicha z Rosenberka a Menharta z Hradce. Čeští pánové, jimž šlo o skutečný mír a spravedlivou vládu v zemi, zpěčovali se tomu usilujíce, aby zatím vládla v království královna Barbora za pomoci náčelníků strany podobojí, jako zástupců většiny národu, a to pánů: Alše Holického ze Šternberka, Hynce Ptačka z Pirkštejna a mladého pana Jiřího z Poděbrad. Sigmund konečně ustanovil po čas své nepřítomnosti na místě svém zvláštní radu, jinak vladaře neboli zemské hejtmany, za kteréž povolal 6 pánů dílem ze středu strany podjednou, dílem z přívrženců strany podobojí; avšak pan Oldřich Rosenberský a pan Menhart z Hradce měli v radě té vliv rozhodující.

Když bylo vše tak zařízeno, opustil král na den sv. Martina, 11. listopadu Čechy, provázen jsa velikým množstvím cizinců, kejklířů a dobrodruhů, kteří se za dvorem do Prahy byli přistěhovali, ale nyní po odjezdu Sigmundovu, obávajíce se bez ochrany královské v Praze setrvati, spěchali za ním pryč. Většina národu přála králi „šťastnou cestu" netoužíc ho již spatřiti; jen ti, kteří se vyhřívali na výsluní jeho přízně, neradi se s ním loučili, neboť obávali se příštích dnů. Sigmund ještě cestou staral se o opuštěné království, dav manželku svou Barboru zajati a zetě svého Albrechta i dceru svoji do Znojma povolav. Spolu hned poslal do Prahy kancléře svého, Kašpara Šlika, aby vyjednával se sněmem o přijetí Albrechta za krále, kdyby sám snad zemřel. Sotva poselstvo to opustilo Znojmo, kde král v době té právě prodléval, přitížilo se mu tou měrou, že po krátkém zápase dne 9. prosince r. 1437 zemřel. Tělo jeho nebylo však odvezeno do Prahy, aby tam uloženo bylo k věčnému odpočinku po bok slavného otce jeho, Karla I., ale zavezeno bylo do Uher, kdež pohřbeno bylo ve Varadíně.

Král a císař Sigmund nedovedl si po všecken život svůj získati lásky nikoho. I ti, kteří mu sloužili, jen na oko mu byli oddáni a činili tak z prospěchářství a nikoli z lásky, protože Sigmund byl muž lehkých zásad a lehkých mravův, kterýž nikoho upřímně nemiloval a s nikým nikdy upřímně nejednal. Vzpomínka na krále Sigmunda zůstane v Čechách po všecku dobu zakalena. Avšak ani Maďaři, ani Němci nelželeli valně ztráty jeho. Jaký to rozdíl mezi otcem a synem! —

Drahně dříve Sigmunda císaře odešel z tohoto světa jeho jmenovec a někdejší sok o korunu království Českého, Sigmund Korybutovič. Navrátiv se po bitvě u Domažlic do svého domova Litvy nadobro, měl tam vynikající účastenství v bojích polsko-litevských, právě propuklých. Sešel smrtí bídnou, byv od nepřátel zajat a v řece utopen (1435).

KRÁL ALBRECHT. DOBA BEZVLÁDÍ AŽ DO DOBY PTAČKOVY.

(1437—1444)

Císař Sigmund nezanechal potomka mužského, toliko dceru Alžbětu, kteráž byla provdána, jak známo z hořejšího vypravování, za Albrechta V., vévodu rakouského. Nebylo po šestnáctiletých bojích náboženských a národnostních valné naděje, že by Čechové tohoto muže za krále přijali bez výminky, již proto, že Basilejský koncil, k němuž nové poselstvo z Čech bylo vypraveno, zamítal všecky žádosti Čechů, ano i ty, jejichž splnění jim bylo prve slíbeno. Nebylo tudíž divu, že strana horlivých podobojích nechtěla o Albrechtovi ani slyšeti. Ale i katolická strana, vedena mocným Oldřichem z Rosenberka, a strana nejmírnějších kališníků, řídící se vůlí Menharta z Hradce, nemohla Albrechta přijati za krále, nesplní-li výminky, že chce hájiti země při kompaktatech, jež ujednána byla se sněmem Basilejským. Strana rozhodných podobojích, jíž po smrti Diviše Bořka z Miletínka byl hlavou pan Hynce Ptaček z Pirkštejna, postavila se vůbec proti Albrechtovi, a spojivši se se zbytkem Táborů, hodlala v Kazimírovi, bratru polského krále Vladislava III., nalézti krále českého. Oldřich Rosenberský a Menhart z Hradce provedli však rychlý převrat v Praze ve smyslu svém, a dříve než v Polsku bylo něco sjednáno, přijali Albrechta za krále a pozvali ho do země. Jeli mu v ústrety do Jihlavy, kdež vzali od něho zápis na kompaktata, načež uvedli ho do Prahy ke korunovaci, nedbajíce odporu pana Ptačka z Pirkštejna. Zatím také Kazimír Polský slíbil přijati korunu českou. Strojilo se tudíž k válce.

Hynce Ptaček z Pirkštejna a náčelník Táborů, Bedřich ze Strážnice, sdružili svá vojska v pevném Táboře, kamž proti nim vytáhl nově korunovaný král Albrecht s velikou mocí. V řadách jeho byla i německá knížata, jimž vykládáno, že prý by nebezpečí vzniklo říši Německé, kdyby Čechové a Poláci, kteří jsou jazyka zpřízněného, byli spojeni pod králem jedním. Když po pětinedělním bezvýsledném boji u Tábora dověděl se král Albrecht, že do Slezska ze dvou stran vpadlo polské vojsko a že táhne k pomezí moravskému a českému, aby Kazimírovi pomohlo k panství v Čechách, opustil Tábor a spěchal proti Polákům.

Jelikož v době té hrozilo všemu křesťanstvu nebezpečí od asijského národu divokých Turků, přičiňovali se papež Eugen IV. a Basilejský koncil, aby mezi bojujícími stranami došlo k narovnání. O mír pak skutečně jednalo se ve Vratislavi, kde král Albrecht se svým dvorem zůstal přes zimu. Avšak bylo uzavřeno toliko příměří až do června r. 1439, načež král Albrecht odtáhl do Uher, kde bylo přítomnosti jeho již nanejvýš potřebí. Ale v nezvyklém podnebí tamějším onemocněl a vraceje se rychle do Vídně, kde se chtěl dáti léčiti, zemřel cestou v malé vesničce blíž Ostřehoma dne 27. října r. 1439, načež tělo jeho pohřbeno v Stoličném Bělehradě.

Po králi Albrechtovi zůstaly dvě dcerušky a teprve čtyři měsíce po jeho smrti, dne 22. února 1440, povila královna synáčka, jenž nazván byl

pak **Ladislav Pohrobek.** Stavové uherští nemínili čekati, až králevic dospěje, ale hned ohlédali se po králi jiném; podobně i stavové čeští, zejména strana Ptačkova, rozhodně usilovali, aby stal se v Čechách králem hned někdo dospělý, jenž by dovedl dostáti danému slovu a splniti sliby kdysi císaře Sigmunda, aby zavládl nový pořádek dle zásad většiny národu.

Oldřich z Rosenberka a Menhart z Hradce byli nuceni straně Ptačkově povoliti a to proto, že úmrtím krále Albrechta ztratili všechnu oporu v cizině; doma byli v nenávisti, neboť proti vlastnímu národu pracovali o zničení jeho těžce dobytých práv. Dne 29. ledna r. 1440 bylo na zemském sněmě sneseno, aby všecken národ zachovával kompaktata a řídil se dle zápisu císaře Sigmunda, dále pak, aby setrval na žádosti, by Rokycana byl potvrzen za arcibiskupa a konečně, aby na příštím sněmě zvolen byl král nový. Oldřich z Rosenberka a Menhart z Hradce se svými přívrženci byli nuceni nejen k tomuto usnesení přistoupiti, ale souhlasili i s tím, aby po dobu, pokud nebude v zemi panovníka, všecka správa vykonávána byla krajskými hejtmany. Těm zejména bylo uloženo, aby pečovali o hubení loupežnictví, aby bránili válkám a rovnali rozepře.

Tehdy bylo v Čechách 13 krajů, a to: Kouřimský, Boleslavský, Hradecký, Chrudimský, Čáslavský, Vltavský, Bechyňský, Prácheňský, Plzeňský, Podbrdský, Řipský, Litoměřický a Žatecký. Volby hejtmanů pro jednotlivé kraje dopadly dle toho, jak ve kterém kraji měla buď strana Rosenberská a Menhartova, buď Ptačkova převahu. I tu ukázalo se, že strana rozhodných utrakvistů měla velikou většinu ve čtyřech krajích východočeských, a to: Kouřimském, Čáslavském, Chrudimském a Hradeckém. Kraje ty nejen si zvolily za hejtmany muže rozhodné, ale spolčily se ještě zvláště, povolavše za nejvyššího hejtmana nad sebou pana Hynce Ptačka z Pirkštejna.

Praha zůstala v moci pana Menharta z Hradce, jakožto nejvyššího purkrabí, kterýž v ní vládl za pomoci konšelů sobě oddaných velmi násilně. Tak zejména Pešík z Kunvaldu na Starém Městě a Pavel Dětřichovic na Novém Městě samozvaně ujali se purkmistrovství, nedopouštějíce, aby v úřadě tom střídali se s nimi konšelé, jak po právu mělo býti.

V měsíci květnu r. 1440 sešel se sněm za příčinou volby nového krále. Nejprve vznikly spory o to, kdo vlastně má právo voliti, zdali jen Čechové, či také Moravané a Slezané, zda jen stav panský a zemanský, či také stav městský, který v husitských válkách nabyl veliké moci. Spory ty byly uklizeny teprve za měsíc, načež dne 15. června zvoleno bylo k volbě krále 46 osob, a to 18 pánů, 14 zemanův a 14 zástupců královských měst. Mimo to byl do sboru těchto voličů povolán též Jan Rokycana, volený arcibiskup. Po přísaze v kapli sv. Václava přistoupili voliči k úradě a jednohlasně zvolili za krále **Albrechta**, vévodu bavorského, bratra oblíbené královny Žofie, někdy vřelé přítelkyně mistra Jana Husi. Vévoda Albrecht, často bývaje u dvora královského v Čechách, byl mocen českého jazyka. Hned vysláno bylo poselstvo do Mnichova oznámiti výsledek volby vévodovi, který radostně přijal zprávu tu. Když později v měsíci srpnu sešel se v novoměstské radnici zase sněm, bylo zvoleno nové poselstvo, kteréž mělo na sjezdu v městě Koubě úředně prohlásiti, že Albrecht zvolen jest

za českého krále a žádati ho, aby volbu přijal. Za posly byli voleni přívrženci všech stran a za náčelníky jejich možno považovati Oldřicha z Rosenberka, Menharta z Hradce, Hynce Ptačka z Pirkštejna a mladého pana Jiřího z Poděbrad, tehdy hejtmana kraje Boleslavského.

Dne 24. srpna roku 1440. sešel se sjezd v Koubě, při čemž pan Oldřich z Rosenberka hrál opět úlohu velmi obojetnou, neboť jako posel, vyslaný od českého sněmu, nabízel Albrechtovi Bavorskému českou korunu, avšak tajně zrazoval ho, aby volby nepřijímal. Činil tak proto, že chtěl dopomoci k vládě Ladislavu Pohrobkovi, ovšem až by dorostl; nad to líbilo se mu bezvládí, při němž byl nejmocnějším mužem sám. Albrecht Bavorský konečně přiklonil se k ošemetné radě té a odmítl podávanou korunu.

Zatím Slezané prohlásili se rozhodně pro Ladislava Pohrobka a královně Alžbětě, matce jeho, podařilo se získati přičiněním statečného válečníka ze školy Žižkovy, Jana Jiskry z Brandýsa, v Uhrách lepšího postavení. Tu pak i stavové čeští na počátku roku 1442 se usnesli, že budou vyjednávati s královnou Alžbětou a s poručníkem Ladislavovým, králem Fridrichem III., o výminky, za kterých by byli ochotni přijati Ladislava za krále. Avšak vyjednávání ta nevedla k rozhodnému konci, neboť Oldřich Rosenberský, který vlastně nepřál si žádné trvalé vlády v zemi, ale toliko správy zatímní, z níž mu kynuly mnohé prospěchy, rozdmychoval na dvoře krále Fridricha nepřátelství k Čechům, jehož tam bylo bez toho dosti. Ale strana Ptačkova nemínila se spokojiti s vládou zatímní, jsouc přesvědčena, že by tak nebyla splněna přání Čechů ve věcech víry, pro něž již tak dlouho zápasila.

Zatím v zemi, při nedostatku pevné správy, zavládly poměry neutěšené. Ustavičné spory, domácí války a rozmanité rozbroje neustále se opakovaly, ano mnozí Čechové počali válku považovati za řemeslo, opovrhujíce pokojným zaměstnáním. Ochotně dali se najímati do cizích služeb za žoldnéře, a byli k tomu i hledáni, neboť vynikali statečností umění válečného. Tak jmenovaný již Jan Jiskra z Brandýsa válčil v Uhrách ve prospěch královny Alžběty a syna jejího, Jan Vítovec bojoval zase v Štýrsku a Chorvatsku, rytíř Jan Čapek ze Sán byl v době té ve službách krále Vladislava Polského, bojuje téměř po vší Evropě.

Ještě větší nesnáze byly v příčině víry. Jan Rokycana, který byl zvolen za arcibiskupa, uznáván byl v tomto důstojenství toliko od horlivé strany podobojí, pro níž vydával nařízení ve příčině kázně a jednoty ve víře. Jelikož však nebylo po ruce prostředků donucovacích, zachovával nařízení ta jen ten, kdo chtěl. Vyjednávání pak s Basilejským koncilem, aby Rokycana byl uznán za arcibiskupa, nemělo dosud žádoucího výsledku. Tím strana podobojí začala trpěti nedostatkem kněží, neboť nebylo nikoho, kdo by je světil. Biskup Filibert, kterého Basilejský koncil vypravil do Čech, aby tu ve smyslu kompaktat působil, zemřel již r. 1439. Biskupové olomoucký a litomyšlský rozhodně zdráhali se vstoupiti v jeho šlépěje. Koncilu Basilejskému příslušelo v první řadě nedostatku tomu odpomoci, neboť poslové jeho, jak již jsme vypravovali, slavně prohlásili v Jihlavě, **že Čechové a Moravané, přijímající pod obojí způsobou, jsou praví a věrní synové svaté církve.** Nicméně však koncil nedbaje tohoto slavného

prohlášení o pravověrnosti podobojích, považoval je i dále za kacíře. Nad to pak měl sám starosti jiné, neboť papež Eugen IV. nepohodl se s většinou koncilu, a spor skončil tím, že shromáždění otcové duchovní ho s papežství sesadili a na jeho místo zvolili Felixa V. Avšak Eugen IV. nechtěl se vzdáti své hodnosti, čímž došlo v církvi zase ku dvojici papežské a všem nepořádkům, které z roztržky takové pravidelně vznikaly.

Nový papež Felix V. poslal nenadále do Čech nového arcibiskupa; byl to Mikuláš Jindřichův, rodák pražský z domu zvaného „u řebříků". Nikdo však v Čechách ho neznal a také nebylo o něm čeho před tím slýchati. Proto také nebylo hlasu jeho dbáno. Rovněž nepatrnou moc měl i administrator Křišťan z Prachatic, jakož i pan Příbram a Prokop z Plzně, kteří byli po jeho smrti za zástupce jeho povoláni. Bylo tedy nejen ve věcech světských, ale i duchovních v Čechách veliké bezvládí, kteréž ovšem nemohlo přispívati k pokoji a kázni.

Táboři neposlouchali ani arcibiskupa, kterého papež poslal do Čech, ani arcibiskupa Rokycany, jehož si zvolil národ, ani administratorů podobojí. V době té snášela se nad nimi nová pohroma. Kolda ze Žampachu, jeden z vůdců jejich, zmocnil se totiž již za císaře Sigmunda Náchoda a pevného hradu tamějšího, odkud pak hubil okolní krajiny v Čechách a ve Slezsku. Tím dal podnět k nové válce mezi Tábory a ostatními stranami v Čechách, které spolu s knížaty slezskými proti němu a přátelům jeho se spolčily. Boj ten byl skončen pouhým narovnáním.

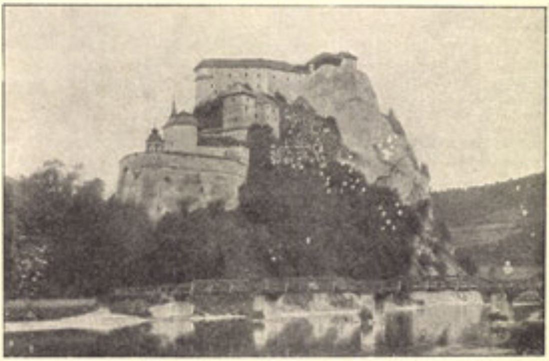
Pak Hynce Ptaček z Pirkštejna, jako náčelník strany podobojí, úsilovně pečoval, aby kněží, kteří přidrželi se Příbrama, smířili se s duchovními strany Rokycanovy, načež společně aby se ucházeli o potvrzení Rokycany za arcibiskupa, jakož i o zavedení pořádku ve věcech církevních. Obě jmenované strany skutečně se dohodly r. 1444 o článcích víry, načež stály za jedno, odsuzujíce toliko učení táborské, kteréž pak ztrácelo přívržence za přívržencem, až konečně zbylo mu jen město Tábor samo. Tam dosud konaly se služby Boží způsobem, který zaveden byl u nich na počátku válek husitských. Pan Hynce Ptaček z Pirkštejna, který se nejvíce o věci ty staral, zemřel 22. srpna r. 1444 na svém zámku v Ratajích, zrovna ve chvíli, kdy vyjednávání ve příčinách těch bylo v proudu nejslibnějším. Strana horlivých podobojích ztratila v něm znamenitého náčelníka.

Hned po jeho smrti zvolily si čtyři východní kraje za svého nejvyššího hejtmana pana Jiříka z Poděbrad a Kunštátu, muže tehdy teprve 24letého, avšak již na slovo vzatého pro výborné vlastnosti osobní i pro schopnosti k řízení věcí velikých. Jiří Poděbradský ujal se vedení strany velmi ostražitě a rozhodně.

BOJE NA SLOVENSKU.

Co se v Čechách děly tyto věci, bylo Slovensko jevištěm krvavých bojů, v nichž tekla i česká krev. Rozhodovalo se v nich o osudu uherského trůnu. Stavové uherští uvažujíce, jak obstarati správu země po smrti

Albrechta II., měli na zřeteli především strašlivé nebezpečí, které ohrožovalo nejen království Uherské, nýbrž všecken křesťanský svět. Osmanští Turci stáli totiž na hranicích Uher. Z počátku, když se Turci v polovici XIV. století objevili v jihovýchodní Evropě, bylo nebezpečí jejich přítomnosti křesťanstvem podceňováno. Lhostejná Evropa teprv uvědomila si toto nebezpečí tehdy, až když Turci s úžasnou rychlostí dobývali země za zemí a vyvrátili do nedávna mocné státy na půlostrově Balkánském a přiblížili se k dolnímu Dunaji. Ačkoliv nyní byly proti Turkům podnikány křížové výpravy, přece postup jejich nebyl zastaven. Království Uherské bylo první na ráně. Sám Sigmund za mladších svých let nešťastně bojoval

Zámek Orava.

s Turky, teprve pak v jeseni svého života podařilo se mu stěží obhájiti okolí Bělehradu, který právem pokládán byl za klíč k Uhrám. Nebyl by však ani toho dokázal, kdyby nebylo moravského šlechtice Jana Jiskry z Brandýsa a jeho českých rot žoldnéřských.

Za těch poměrů bylo samozřejmo, že Uhři potřebují nyní krále statečného a především dospělého. Proto většina uherských stavů po smrti Albrechta II. počala Ladislavu Pohrobkovi, ještě dítěti, upírati právo na uherský trůn a rozhodla se zvoliti si nového krále. Tím stal se Vladislav III., král polský zvláště proto, že od spojení Polska a Uher pod jedním panovníkem očekávána byla vydatnější obrana proti Turkům.

Avšak při volbě nového krále nebylo jednomyslnosti. Vladislavovi III. přáli Maďaři, hlavně šlechta, ačkoliv vůdce její Jan Hunyady byl původu rumunského, Ladislava Pohrobka přálo si míti králem zase obyvatelstvo

nemaďarské, tedy ovšem i Slováci. Ovdovělá královna Alžběta, třeba že byla nedostatečně podporována Fridrichem III., strýcem a poručníkem pacholete, naprosto nemínila se pro ně vzdáti nároků na Uhry. Proto povolala do svých služeb znamenitého válečníka a hejtmana **Jana Jiskru z Brandýsa**, v jehož družině byli četní vůdcové, kteří v husitských válkách nabyli znamenitých zkušeností, jako na př. hejtman Jan Talafús z Ostrova. Proto tedy Jiskru požádala, aby se svými českými bojovníky hájil královská práva jejího syna.

Již během r. 1440 zahájil Jiskra, jehož královna Alžběta obdařila hodností nejvyššího hejtmana podtatranských krajů, svoji činnost na Slovensku dobytím četných hradův a měst. Z oněch nejtvrdším byl hrad Orava v divukrásné poloze, považovaný za nedobytný. Podnes hrad ten, ač po velikém požáru r. 1800 značně přestavený, stojí. Z dobytých měst stala se východištěm Jiskrových počinů vojenských zvláště Košice, kde nejčastěji sídlíval a odkudž dobyl téměř všech horních a mnohých jiných měst na Slovensku; odtud podnikal také odvetné výpravy do Polska. Rychlé úspěchy Jiskrovy na Slovensku vysvětlují se tím, že rotám svým, oživiv v nich vojenský řád někdy Žižkův, dal přísnou kázeň. Jeho vojenské štěstí bylo takové, že jej mnozí srovnávali se Žižkou slavné paměti.

Jiskra se podobal slepému hrdinovi trocnovskému i v tom, že dbal velmi pečlivě o řádnou správu dobyté země, ačkoliv byl nucen téměř všecky útraty platiti z válečné kořisti. Dávno již nebylo na Slovensku takového řádu jako za jeho času.

Žoldnéři Jiskrovi částečně trvale se usazovali na Slovensku zabývajíce se rolnictvím a řemesly. Také založili četně hradů, z nichž některé podnes stojí, a mnoho kostelů, které opevnili, aby v nich mohli konati bohoslužby po svém způsobu. Dosud tamější lid jmenuje je husitskými kostely. Avšak i dosti nevojenských osadníků z Čech a Moravy přistěhovalo se za Jiskry na Slovensko. Byli to zvláště příslušníci náboženských stran a sekt, kteří doma v boji podlehli a volili raději volně uprostřed bratrského kmene slovenského konati své náboženské obřady než v domově býti pronásledovánu. Tím vším znamenitě byla připravena půda pro pozdější náboženské změny na Slovensku v XVI. století.

Moc Jiskrova byla r. 1442 již taková, že se mohl odvážiti i boje se samým Vladislavem III. Dne 19. února v témž roce znamenitě ho porazil u Bratislavy a předešev jej na tažení k Trnavě zmařil mu ústup do Polska. Za to jej ovdovělá královna Alžběta poctila titulem hraběte Šaryšského a zvláštním listem odevzdala mu správu všech dobytých zemí po dobu nezletilosti svého syna. V tom postavení se udržel Jan Jiskra z Brandýsa i po brzké Alžbětině smrti, která nadešla v témž roce.

Neočekávaný obrat přinesl rok 1444, kdy kardinál Julian Cesarini, známý z vypravování o bitvě u Domažlic a církevním sněmu v Basileji, z rozkazu papežova uspořádal velikou křížovou výpravu proti Turkům. Postavil se jí v čelo sám král Vladislav III., maje po boku statečného Jana Hunyada. I Cesarini účastnil se osobně výpravy, která počala mnohoslibně. Křižáci překročivše dolní Dunaj vnikli hluboko do Bulharska. Avšak konce byly velmi žalostné. U černomořského města Varny byli křižáci

Dobytí Prahy Jiříkem z Poděbrad r. 1448.
(Původní reprodukce podle obrazu H. Schüllingera.)

náhle přepadeni velikou přesilou tureckou a po strašlivé řeži dokonale zahubeni. Padli i král Vladislav III. i kardinál Cesarini, Jan Hunyady zachránil sice život, ale do Uher vrátil se po dobrodružném útěku teprv za drahně měsíců.

Po smrti Vladislava III. stal se v Polsku nástupcem jeho bratr **Kazimír**, jehož kdysi horlivější podobojí chtěli míti králem v Čechách proti Albrechtovi II. Leč k tomu, aby se ucházel po bratrovi též o Uhry, neměl Kazimír nejmenší chuti a tak byl z nedostatku jiného vhodného uchazeče uznán **Ladislav Pohrobek** za krále v celých Uhrách. Po čas jeho nezletilosti byl **Jan Hunyady** jmenován sněmem gubernátorem neboli zemským správcem. Zaujímal tedy v Uhřích postavení asi takové, jaké v Čechách Jiří Poděbradský.

Avšak na Slovensku tím boje nepřestaly, neboť Hunyady zůstal Janu Jiskrovi zodpovědným nepřítelem za to, že odepřel účastniti se výpravy turecké, jejíž žalostné výsledky předvídal. Na podzim r. 1445 spatřil Jiskra ponejprv tváří v tvář mladičkého svého krále, pachole tehdy ještě ne zcela šestileté, pro kterého tolik se obětoval. Navštívil jej v Novém Městě za Vídní, kde byl Ladislav Pohrobek chován. Dojemno je čísti vypravování papeže Pia II. o tom, jak slzy polily tvář starého bojovníka, když královské pachole nechápající ovšem docela rozsah obětí Jiskrových na důkaz vděčnosti podalo mu 6 grošů, jediné, jež mělo ve váčku na udílení almužen. Jiskra dal drobné ty mince zasaditi do zlata a nosíval prý je kolem hrdla až do smrti.

Jan Jiskra navrátiv se na Slovensko, usadil se opět v Košici, ale neužil dlouho klidu. Se stranou Hunyadovou bylo mu podniknouti četné boje, z nich nejslavnější bylo skvělé vítězství u Lučence 7. září r. 1451, takže sám Hunyady neváhal si od Jiskry vykoupiti mír v **Rimavské Sobotě.** I zůstal Jiskra pánem Slovenska až do r. 1453, kdy Ladislav Pohrobek korunován za krále v Čechách i v Uhřích. Leč vděku, kterého za své činy mohl právem očekávati, se mu od Ladislava nedostalo. Mladý král počal zjevně straniti Hunyadovi, zbavil Jiskru všech hodností a statků, královnou Alžbětou mu kdysi udělených, zkrátka projevil k dobrodinci svému nejhrubší nevděk. S hrdým klidem přijal to vše Jan Jiskra, avšak úlcha jeho nebyla ještě ukončena. Opětné jeho vystoupení na dějinném jevišti souvisí s rozvojem věcí v Čechách.

HUSITSKÝ KRÁL.

JIŘÍ PODĚBRADSKÝ SPRÁVCEM ZEMSKÝM.

(1444—1453)

Strany Rosenberská a pana Menharta z Hradce mínily, že Jiří Poděbradský nebude jim nijak nebezpečný. Po delším naléhání a některých bouřích daly se pohnouti ke sněmu v Českém Brodě v měsíci listopadu r. 1444. Příčiněním Jiříka z Poděbrad a jeho přátel došlo tam k narovnání mezi stranami, k němuž přistoupili i katolíci. Bylo usneseno, aby znova jednáno bylo o kompaktatech, o potvrzení Jana Rokycany za arcibiskupa, jakož i o vydání Ladislava Pohrobka do země; poručníku jeho, králi Fridrichovi, mělo býti uloženo, do které doby má králevice vydati. K vykonávání těchto usnesení zvolen byl od podobojích Jiří z Poděbrad a od katolíků Zbyněk Zajíc z Hasenburka.

Již v roce následujícím vypravil Jiří Poděbradský poselstvo k papeži Eugeniovi do Říma. Avšak Oldřich z Rosenberka, jenž zjevně souhlasil s úmluvami Brodskými a také se k nim veřejně přiznal, zase počal pletichařiti, radě po straně papeži, aby nepovoloval v ničem. Následkem toho jmenované poselstvo mnoho nepořídilo. Zdá se, že Jiří Poděbradský věděl o tomto chování Oldřicha Rosenberského, neboť hrozil mu válkou, nebude-li pamětliv slibu svého. Strana podobojí byla dosavadními ústrky tak roztrpčena, že by byla na pouhý pokyn Jiříka z Poděbrad znova chopila se zbraně a zahájila války husitské znovu. Toho se pan Oldřich z Rosenberka po předešlých zkušenostech ulekl a byl hned ochoten i s panem Menhartem z Hradce vyjednávati se stranou podobojí, k čemuž také došlo v červnu r. 1446 v Pelhřimově.

Na sjezdu tom, který byl četně obeslán, pokračoval Oldřich z Rosenberka ve svých úskocích dále, snaže se shromážděné vésti dle úmyslu krále Fridricha Německého. Než tentokrát se mu valně nedařilo, neboť odpor proti němu byl tak značný, že byl nucen dalších pletich zanechati. Jednomyslně bylo přijato, aby jménem vší země vypraveno bylo slavné poselstvo k papeži ucházet se o potvrzení Jana Rokycany za arcibiskupa, jiné pak ku králi Fridrichovi, jemuž mělo oznámiti, že Čechové si opatří panovníka, nevydá-li jim do určité doby Ladislava. Spolu měla býti zvolena zatímní vláda, která by po čas nezletilosti Ladislavovy království

spravovala. Úmysl ten nebyl však uskutečněn hned, nýbrž až na valném sněmu, který se konal v Praze v měsíci listopadu r. 1446.

Velikého sněmu Pražského účastnili se stavové nejen z Čech, ale ze všech zemí koruny České, tedy i z Moravy, Slezska i Lužice. Vše, na čem se usnesl sjezd v Pelhřimově, bylo tam přijato a poselstva k papeži i ku králi Fridrichovi zvolena. Ono měl doprovázeti mistr Petr z Mladenovic, s tím měli jíti pan Jindřich ze Stráže a Přibík z Klenového. K volbě zemského správce ze středu stavů nedošlo a to pro veliký odpor stavu městského, který obával se, že by svobody královských měst utrpěly, kdyby nad nimi někdo jiný vládl než král sám.

Hned potom obě jmenovaná poselstva byla vypravena, avšak to ani ono nepochodilo, neboť zase pan Oldřich Rosenberský dovedl vyjedná-

Poděbradský zámek.

vání zmařiti, radě po straně papeži i králi, jak by měli s Čechy naložiti, aby jim v ničem nemusili povoliti. Papež Eugen v době té byl již dobře postaven, neboť dosáhl obecného uznání, zvítěziv ve sporu s koncilem Basilejským.

Nemínil tudíž zřetele míti k žádostem Čechů, byť i jejich splnění bylo jim slavně slíbeno bývalo, v čemž ho podporoval zrádný Oldřich Rosenberský. Nicméně měl papež přece k Čechům jisté závazky, protože jednání, jež s nimi vedl koncil Basilejský, znal a schvaloval a tudíž nesnadno bylo mu upírati oprávněnosti žádostí těch. Avšak právě, když české poselstvo přišlo do Říma, zemřel dne 23. února r. 1447, načež za jeho nástupce zvolen byl dne 6. března téhož roku Mikuláš V. Ten nijak nepovažoval se býti zavázán k tomu, co se stalo mezi koncilem a Čechy, ale naopak radil poselstvu, aby Čechové zanechali kalicha. Postavení poselstva v Římě bylo den ku dni trapnější takže konečně netajili se hrozbou, že Čechové odtrhnou se od římské církve úplně a postarají se o zřízení

církevní vlastní, nebude-li s nimi dojednáno na slušném základě. Důrazná řeč ta neminula se s účinkem, a papež slíbil, že pošle do Prahy kardinála Jana Carvajala, aby sprostředkoval smíření.

Dne 1. května roku 1448 přijel kardinál skutečně do Prahy, v níž slavnostně uvítán. Jelikož však byl obsluhován radami pana Oldřicha Rosenberského, které směřovaly k tomu, aby České království, pokud jen bude možno, bylo potlačeno a narovnání o víru zmařeno, kardinál Carvajal při jednání s Čechy počínal si neupřímně. Tak žádal, aby dříve vráceny byly arcibiskupství statky, jež mu byly v předešlých válkách odňaty, načež prý teprv bude obsazeno, ačkoliv dobře věděl, že statků těch neodňali Čechové, nýbrž bývalý král Sigmund. O stvrzení Rokycany za arcibiskupa nechtěl ani slyšeti. Ještě hůře choval se s přáteli svými proti přijímání pod obojí, jemuž veřejně se posmíval při každé příležitosti, ačkoliv koncil uznal je za zcela správné. Obecný lid zanevřel následkem toho na kardinála tou měrou, že tento necítě se v Praze již dosti bezpečen, uprchl, vzav s sebou též zápis na kompaktata. Proto bylo za ním posláno mužstvo, které ho v Benešově dohonilo a kompaktata mu odňalo. Pak bez překážky utíkal dále z Čech.

Podobně neutěšeně pořídilo i poselstvo vyslané ku králi Fridrichovi. Již do Jindřichova Hradce, kde se poslové scházeli, vzkázal král Fridrich k radě Oldřicha Rosenberského, aby k němu nejezdili, neboť prý Ladislava nevydá. Ze všeho toho bylo zřejmo, že Oldřichovi Rosenberskému šlo o to, aby v Čechách nebylo pevné vlády a aby tak mohl těžiti pro sebe a své postavení. Aby nekalé úmysly ty nebyly prohlédnuty, stavěl se, jakoby všecko činil jen z horlivosti náboženské a pro upevnění víry katolické, kterouž licoměrností získal pro své zrádné záměry papeže i Fridricha.

Jiří Poděbradský vida, že jednání po dobrém k cíli nevede, odhodlal se ke skutku velmi rozhodnému. Ponenáhlu důvěrně scházel se se svými přáteli a opatřoval se vojskem, maje v úmyslu zmocniti se Prahy a všeho království a pak i proti vůli strany Rosenberské dáti zemi pevnou, spořádanou vládu. Jelikož měl Jiří co činiti s nepřítelem nad míru úskočným, bylo mu při tom počínati si velmi obezřele a s největší tajností. Proto shromažďoval vojsko pod rozličnými jinými záminkami a dovedl také přiměti Oldřicha Rosenberského k cestě do Rakous ku králi Fridrichovi.

V té chvíli nenadále Jiří srazil všecka vojska sobě oddaná na pověstném místě „Kačíně" u Kutné Hory, načež hned vytáhl ku Praze. Dne 10. září r. 1448 vypověděl nepřátelství těm, kteří v Praze vedli vládu, a hned na třetí den v noci podnikl od Vršovic útok na Prahu tak rozhodně, že ráno dne 13. září bylo hlavní město v rukou strany Poděbradské. Vítězoslavně a bez krveprolití prošel Jiří nejprve Novým, pak i Starým Městem. Především sesadil nenáviděné purkmistry Pešíka z Kunvaldu a Pavla Dětřichovice, kteří již 10 roků násilně vládli v Praze, a na jejich místo dosadil nové konšele ze strany podobojí. Pražané vítali skutek ten velice nadšeně. Mimo to zajal pana Menharta z Hradce, nejvyššího purkrabí pražského a dal ho uvězniti na svém hradě v Poděbradech.

Konšelé měst Pražských slíbili Jiříkovi z Poděbrad, že ho budou věrně poslouchati až do budoucího krále; on pak nazval se **správcem všech obcí ku pravdě Boží příchylných, zvláště měst Pražských.** Hned na to byly dány Praze pevné řády náboženské, a Jan Rokycana, volený arcibiskup, uveden byl slavně dne 5. září zpět do Prahy do Týnského kostela, uznán jsa všeobecně za správce duchovenstva strany podobojí. Všecko kněžstvo i lid slíbili zachovávati kompaktata a smlouvy s císařem Sigmundem, načež stalo se pevné ustanovení o řádech kostelních.

Oldřich z Rosenberka nemínil však poddati se jen tak zhola. Především žádal, aby byl mu vydán pan Menhart z Hradce. Jiří žádost tu zamítl, neboť chtěl obžalovati pana Menharta z Hradce, že porušil práva zemská a tím osud jeho odkázati na rozhodnutí sněmu. Oldřich z Rosenberka nečekaje však na rozhodnutí sněmovní, zdvihl spolu se synem páně Menhartovým válku proti Jiříkovi z Poděbrad. Při tom spolčili se s ním — Táboři, tak že nejrozhodnější strana katolická sdružila se s nejrozhodnějšími ze strany podobojí, tedy úplně dva sobě protivné živly spojila nenávist proti správci země. Proč Oldřich Rosenberský válčil, není potřebí již vykládati; Táboři pak spolčili se s ním pro obecnou nechuť svou k ostatním podobojím. Tím vzplanula válka ve vší zemi s velikými záhubami, ač mnozí milovníci dobra a pokoje o mír se horlivě snažili.

Ve smyslu tom došlo konečně roku 1449 ku sjezdu v Pelhřimově; jelikož však strany Hradecká a Rosenberská kladly výminky příliš nesmyslné, nevedlo smlouvání o smír k výsledku. Jen v tom Jiří z Poděbrad protivníkům svým povolil, že Menharta z Hradce propustil ze zajetí a to proto, že týž vězeň v Poděbradech onemocněl a byla obava, že by mohl zemříti. Churavý Menhart z Hradce ubíraje se z Poděbrad do Jindřichova Hradce, v Říčanech musil ulehnouti a tam také 3. února r. 1449 život dokonal.

Nepřátelé Jiříkovi počali rozšiřovati, že prý byl otráven a že nutno proto traviče potrestati. Hned sešli se přívrženci Oldřicha Rosenberského ve Strakonicích a uzavřeli jednotu řečenou Strakonickou, jejímž náčelníkem byl pan Oldřich z Rosenberka. Nastala nová rozhodnější válka v zemi. Avšak jednota Strakonická brzy poznala, že síly její nestačí, a proto hleděla se dohodnouti se správcem zemským po dobrém. K tomu konci svolán byl do Jihlavy sněm, jenž měl mimo jiné narovnati dědice a syna po Menhartovi z Hradce s Jiříkem Poděbradským. Jelikož však Oldřich z Rosenberka vyjednávání protahoval a zdržoval doufaje, že zatím dostane se mu pomoci z ciziny, načež místo smírné smlouvy mocí chtěl Jiříka z Poděbrad potlačiti, rozešel se konečně sněm s nepořízenou.

Válka zuřila v zemi dále a teprve, když nové neúspěchy potkaly jednotníky uzavřena byla dne 10. června r. 1450 na hradě Wildštejně smlouva o mír mezi Oldřichem Rosenberským a synem Menhartovým s jedné a Jiříkem Poděbradským se strany druhé.

Jiří Poděbradský přičiňoval se potom ze všech sil, aby zemi dána byla spořádaná správa a král Fridrich přinucen vydati královice. Za tou příčinou byl svolán sněm v měsíci listopadu r. 1450 do Prahy a počátkem příštího roku do Benešova. Na tento sněm přišel jako posel krále Fridricha

Aeneas Sylvius, biskup sienský, potomní papež Pius II. Ten seznámiv se s obyvateli českými a poznav mnohá města a zejména také Jiříka z Poděbrad, sepsal latinsky českou kroniku, která obsahuje mnoho zajímavých zpráv, ale jest k Čechům ve mnohém nespravedliva. Aeneas Sylvius přinesl do Benešova zprávu, že mají Čechové s vydáním Ladislava ještě počkati.

Ti však, když jim nechtěl král Fridrich povoliti ani o sv. Jiří roku 1452, nedbajíce již odkladů, zvolili Jiříka z Poděbrad za **mocného a pravého správce v království Českém**, přidavše mu k ruce radu 11 mužů z obou stran, a to 9 ze stavu panského a zemanského a 2 ze stavu městského. Rozhodným krokem tím byl konečně učiněn v zemi pořádek a pomýšleno bylo i na další skutek rovněž důrazný. Čechové totiž majíce již dosti stálého a bezvýsledného jednání se římským papežem o uznání svého arcibiskupa, pomýšleli se spojit s církví východní. Úmysl ten však nebyl uskutečněn.

Proti novému správci zemskému, Jiříkovi z Poděbrad, vystoupil, jak bylo možno bezpečně předvídati, Oldřich Rosenberský a s ním pak města Budějovice a Plzeň, kde katolické obyvatelstvo mělo většinu; konečně přistoupil k těmto spojencům Tábor jako sídlo rozhodného táborství. Avšak všem dána byla jistá lhůta, do které mohli slíbiti poslušnost novému správci zemskému; jinak pohrozeno bylo jim válkou.

Jiří Poděbradský velmi rázně ujal se správy zemské. Především pečoval o důchody koruny a o rychlé vyřizování všech potřeb zemských, jakož i náležitě opatřil soudy a úřady zemské, čímž zavedena byla zase bezpečnost v zemi. Avšak ve věcech náboženských stále nedocházelo k pokoji, neboť všecky snahy Čechů zůstávaly bez výsledků. Papež nejen nechtěl dostáti závazkům, jež učinil Basilejský koncil, ale poslal do Čech slavného kazatele, Jana Kapistrána, mnicha řádu františkánského, který v Čechách i v okolí kázal proti Čechům, nazývaje je ohavnými kacíři a Rokycanu arcikacířem. Když neustával v počínání tom, zakázal mu Jiří Poděbradský přístup do Čech.

Zatím podařilo se přivésti králevice Ladislava do Českého království. Stalo se to tak: R. 1451 jel král Fridrich do Říma, aby se tam dal korunovati za císaře, a vzal s sebou mladého Ladislava. Sotva však opustil Rakousy, stavové se vzbouřili a zmocnili vší země. Když Fridrich vrátil se od korunovace, žádali na něm, aby propustil Ladislava z poručenské moci své. Při té příležitosti Oldřich Rosenberský zase ukázal se jednou v pravém světle. Jak známo z předešlého vypravování, byl zvláště on vinen, že Ladislav nebyl dosud dán do Čech. Nyní však, maje za to, že bude Ladislav z moci Fridrichovy vysvobozen a za českého krále korunován, náhle obrátil. A již měl plán hotový, aby z toho mohl těžiti pro sebe. Spojil se s rakouskými stavy doufaje, že potom Ladislav službu tu vděčně uzná a svěří mu nejvyšší úřady v Čechách, načež on že zlomí moc Jiří Poděbradského. Avšak Jiří bystře prohlédnuv ošemetné plány ty, slíbil pomáhati císaři Fridrichovi. Hned vypravil se asi s 10.000 muži do jižních Čech, kde dobyl Tábora, učinil konec náboženským zvláštnostem této obce. Na to táhl ke Hluboké, kterýž zámek se mu také vzdal, pak oblehl Budějovice,

v nichž skrýval se pan Oldřich Rosenberský. Jelikož proti válečné moci Jiříka z Poděbrad byla každá obrana marna, poddal se mu Oldřich Rosenberský a slavně slíbil, že ho bude uznávati za správce království Českého. Od Budějovic chtěl Jiří Poděbradský táhnouti do Rakous, avšak v tom došla zpráva, že se již císař Fridrich III. se svými poddanými a stavy smířil a Ladislava Pohrobka jim vydal.

Měla-li býti bývalému králi zabezpečena česká koruna, bylo nutno, aby ti, jimž byl vydán, dohodli se se správcem země, Jiřím Poděbradským, neboť Oldřich Rosenberský, dohráv již zrádný úkol svůj neměl v zemi žádné moci. Skutečně pak došlo k úmluvám těm ve Znojmě a ve Vídni, kde také r. 1453 král Ladislav osobně sešel se s Jiříkem z Poděbrad. Konečně bylo ujednáno, že bude Ladislav Pohrobek přijat za českého krále, potvrdí-li zápisem svobody zemské, zachování kompaktat a všeho, co s nimi souviselo. Král Ladislav dne 1. května r. 1453. zápisy ty vydal a mimo to potvrdil Jiříka Poděbradského za správce zemského až do doby, než sám do Čech přijde.

Nicméně našli se ještě i tehdy mnozí Čechové a cizinci, kteří mladému králi po straně radili, aby do Čech nejezdil, že prý mu pobyt v této zemi nic dobrého nepřinese. Pomluvy a úskoky tyto byly konečně po pěti měsících odstraněny, a Ladislav na počátku měsíce října r. 1453 vydal se na cestu do Čech. Stavové vyjeli mu v ústrety do Jihlavy v průvodu slavném a hlučném. Když král Ladislav vstoupil na pomezí království Českého, slíbil a přísahou potvrdil stavům, že je bude zachovávati a hájiti při svobodách jak starodávných, tak i nově upsaných. Když dne 24. října blížil se ku Praze, vyšli mu měšťané vstříc s velikou slávou a každé řemeslo pod svou korouhví cechovní. Králi v době té ještě nebylo ani 14 let. Byl prý to „mládeneček pěkný, kadeřavý", který postavou i jemností jinošskou zalíbil se všemu lidu, jenž spatřoval v něm záruku nové šťastné budoucnosti.

Dne 28. října r. 1453 byl Ladislav nad obyčej slavným způsobem korunován za krále českého ve hlavním chrámě sv. Víta za přítomnosti stavů českých, moravských, slezských a lužických. Jen Vratislavští nepřijeli ke korunovaci, neboť Jan Kapistrán je varoval před „kacířskou Prahou". Nazejtří po korunovaci odstěhoval se král do Starého Města Pražského a počal panovati.

KRÁL LADISLAV.

(1453—1457)

Jiří Poděbradský hned po korunovaci Ladislavově počal se velmi horlivě starati, aby jménem krále zjednal zemi pořádnou správu a vzbudil lásku k novému panovníku, což bylo dávno jeho toužebným přáním. Proto vymohl na sněmě, že povolena byla veliká berně, jíž mělo býti užito k důstojnému opatření dvoru královského a k výplatě korunních statků, jež byly v době husitských válek zápisy Sigmundovými zašantročeny.

Václav Brožík:

Jiří z Poděbrad zvolen za krále českého dne 2. března r. 1458.

Sněm ustanovil 2 pány a 2 zemany, jimž měly býti předloženy všechny listiny a zápisy krále Sigmunda na zboží korunní i duchovenské; ten, kdo by se nemohl vykázati takovým zápisem a měl některý ze statků korunních, musil jej navrátiti. Tím způsobem bylo mnoho statků navráceno ke koruně, zejména hrad Karlštejn a Křivoklát. Dále bylo zapověděno domáhati se práva mocí, prohlášena byla svoboda silnic, bylo nařízeno přísně stíhati loupežníky, žháře a povaleče; též znovu zřízen a v měsíci březnu roku 1454 otevřen zemský soud. Tak zase zavedena byla osobní bezpečnost v zemi, a řemesla i obchody mohly utěšeně zkvétati.

Ladislav Pohrobek, jemuž byla dosud vštěpována jen nenávist k Jiříkovi z Poděbrad i k obyčejům Čechů ve věcech církevních, zejména proti přijímání pod obojí způsobou, viděl nezištnou a vřelou lásku i horlivou péči Poděbradovu a přesvědčil se tudíž, že byl klamán. Rád ustanovil Jiříka nejen za nejvyššího hofmistra královského dvora svého a tudy za první osobu po sobě v zemi, ale i ochotně dal se vésti tímto upřímným a spravedlivým rádcem při všech svých podniknutích. Šlechetný Jiří z Poděbrad horlivě pečoval, aby při královském dvoře byli, pokud jen možno, čeští pánové, aby mladistvý král měl příležitost přiučiti se českému jazyku a aby s národem více a více se sbližoval.

V témž roce, když Ladislav zasedl na královský stolec v Čechách, dobyli Turci Cařihradu, vyvrátili z kořene císařství Východořímské a na jeho troskách zbudovali mohutnou říši Tureckou, z níž počali vyjížděti na loupež do všech okolních zemí křesťanských na sever i na západ. Papež Mikuláš V. vyzval křesťanské národy, aby podnikli křížovou výpravu proti společnému nepříteli, sveřepým Turkům. Za tou příčinou byl též konán sjezd ve Frankfurtě nad Mohanem. Jiří z Poděbrad pojal v době té smělou myšlenku: aby Ladislav ze všech svých zemí postavil mohutné vojsko proti Turkům. Když úmysl ten byl oznámen sněmu Frankfurtskému, rozhodla se i dosud liknavá knížata německá, že podniknou válečnou výpravu proti nevěřícím. Podrobnější úmluva o tom měla se státi na pozdějším sněmu.

Dříve ještě, než přikročeno bylo k výpravě proti Turkům, jel Ladislav s Jiříkem Poděbradským v měsíci prosinci roku 1454 do Vratislavě. Vratislavští přísahali krále Ladislava poslouchati, složili i pokutu za to, že nepřijeli do Prahy ke korunovaci. Na to jel Ladislav do Vídně a do Nového Města za Vídní, kde měl sejíti se valný sjezd za příčinou úrady o výpravě proti Turkům. Jelikož však byly mezi křesťanskými knížaty veliké rozepře, sešlo z porad těchto. Zatím sultán turecký Mohamed II. učinil roku 1456 veliký útok na knížectví Srbské, hodlaje zejména dobýti hlavního města, pevného Bělehradu. Král Ladislav psal do Čech, aby shromáždilo se vojsko proti Turkům. Přičiněním Jiřího z Poděbrad bylo usneseno, aby každý šestý muž vytáhl s králem svým do boje proti moci turecké.

K zamýšlené výpravě české na obranu Bělehradu sice nedošlo, poněvadž na bojišti bylo rozhodnuto dříve, než se mohla moc česká vypraviti. Za to však tyto události vyvedly ze zapomenutí **Jana Jiskru z Brandýsa.** Dospívaje let počal Ladislav Pohrobek chápati, jak krutého bezpráví do-

pustil se na svém dobrodinci a nejstatečnějším obránci svého práva. Počal nahlížeti, že skutečným pánem v Uhřích je Jan Hunyady, on sám pak vedle mocného gubernátora, že má sotva stín moci. Z té příčiny smířil se zase s Jiskrou, jmenoval jej znovu nejvyšším hejtmanem krajin podtatranských a vrátil mu některé statky, nařídiv mu, aby sbíral vojska proti Hunyadovi, jehož se chtěl zbaviti. Na povel Jiskrův ochotně se postavovali pod prapory zástupy žoldnéřů, které byl, upadnuv v nemilost, rozpustil.

Schylovalo se takto v Uhřích k domácí válce mezi stranou královskou a Hunyadovu, leč nedošlo k ní pro nebezpečenství turecké. Když ohrožen byl Bělehrad, smířil se Ladislav kvapně s Hunyadym, který se v tvrdé této pevnosti zavřel, maje po boku Jana Kapistrána. Uchvacující výmluvnost náruživého tohoto mnicha, která tolik zlého natropila podobojím Čechům, stala se nyní vydatnou mravní oporou bojovníkům Hunyadovým. Nadlidskou námahou podařilo se odraziti všecky zuřivé útoky Turků, kteří musili odejíti od Bělehradu s nepořízenou, dříve ještě, než se se svými rotami mohl na bojiště vydati Jan Jiskra. Turci zanechali však po sobě památku hroznou, totiž mor, který zachvátil město z obležení vyproštěné. V několika dnech podlehli mu vedle četných jiných obětí také Kapistrán a sám Jan Hunyady.

Ladislav, uslyšev o jeho smrti, vydal se v čele značné moci vojenské do Uher, aby proti Hunyadovcům dosedl tam na trůn. Avšak sotva se přiblížil k Bělehradu, byl zajat oběma syny Hunyadovými Ladislavem a Matyášem a po 6 dní chován v zajetí. V této tísni uchýlil se Ladislav Pohrobek ke lsti. Předstíraje k oběma Hunyadovcům přátelství, přiměl je k přesídlení na hrad v Budíně. Odtud však poslal král tajně pro Jiskru z Brandýsa, kterému, když se dostavil, rozkázal po česku, aby Matiáše zajal, kdežto Ladislav Hunyady byl popraven. Se zajatým Matiášem vydal se potom Ladislav Pohrobek do Čech.

Země české očividně v době té zkvétaly pod obezřelou a mohutnou správou Jiří Poděbradského. V královských městech, zejména v Praze, rozvinul se čilý ruch stavební, na zbořeništích povstávaly nové, většinou nádherné budovy zámožného měšťanstva i šlechty. Také průmysl a obchod utěšeně se rozmáhaly. K úplnému pokoji nescházelo již nic jiného, než aby stalo se též dohodnutí se stolicí papežskou a byla schválena kompaktata. I v této příčině byla naděje, že dojde brzy k úplnému narovnání, neboť papež Kalixt III., jenž roku 1455 dosedl na stolec papežský po smrti Mikuláše V., zdál se býti náchylen k příznivému vyřízení sporu s Čechy, touže po tom, aby všechen křesťanský svět spojil se v jedno proti Turkům.

Král Ladislav vrátil se r. 1457 z Uher do Prahy. V té době byla mu za nevěstu vyhlédnuta Magdalena, dcera Karla VII., krále francouzského. Slavné poselstvo české vyjelo pro ni do Paříže a v Praze již konány byly mnohé přípravy k nádherné, dávno nevídané svatbě královské. Nenadále však král těžce se roznemohl dne 21. listopadu r. 1457 nemocí morovou, jejíž zárodky přinesl si nepochybně z Uher. K smrtelnému loži svému dal si zavolati Jiříka z Poděbrad, jemuž děkoval za věrné služby, vyznávaje

Jiří z Poděbrad u úmrtního lože Ladislava Pohrobka.
(Původní reprodukce podle kresby St. Hudečka.)

upřímně, že jen jeho pomocí stal se českým králem. Poručiv mu země a poddané své, zvláště vdovy a sirotky na péči, upadl ve mdloby a po třídenní nemoci dne 23. listopadu r. 1457 vypustil ducha v jaře života svého: byloť mu ne zcela ještě 18 roků.

PRVNÍ ŠŤASTNÁ DOBA PANOVÁNÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD.

(1458—1471.)

Nenadálá smrt mladistvého krále Ladislava překvapila všechen národ náš velice. Sotva že po dlouhých, bouřlivých dobách nastal jakýs takýs pořádek, byl již zase český trůn uprázdněn a nastaly opět obavy před bouřemi při volbě panovníka.

Jiří Poděbradský ujal se prozatímně vlády stejně rázně jako již za Ladislava Pohrobka, nedbaje útoků svých osobních nepřátel, kteří neštítili se i rozšiřovati bídnou lež, že prý král Ladislav byl otráven. Především

dne 25. listopadu r. 1457 vystrojil zesnulému králi slavný pohřeb, jehož účastnilo se všecko království. Okolo mar šli čeští pánové, nesouce odznaky královské: meč, korunu, jablko, žezlo a pečeť. Na vysokých marách neseno bylo mrtvé tělo královo s odkrytou tváří; krásné kadeře jeho ozdobeny byly zlatým věncem. V nesení mar střídali se staroměstští a novoměstští konšelé a zemané. Kudy nesli předčasně zesnulého krále, všude lid plakal a naříkal, jako prý někdy při pohřbu Karla I., slavné paměti. Konečně byl král uložen v chrámu Svatovítském v hrobce královské k odpočinku věčnému.

Hned na to jednáno bylo o volbu nového panovníka. Uchazečů bylo dosti. Především hlásil se o uprázdněný trůn císař Fridrich III., jako nejbližší příbuzný Ladislava Pohrobka; dále nabízeli se Čechům za krále Vilém, vévoda saský, Kazimír, král polský, kteří měli za manželky sestry krále Ladislava. Konečně hlásil se též Karel VII., král francouzský, nabízeje Čechům za panovníka mladšího syna svého Karla a slibuje jim četné a veliké výhody. Ač o uprázdněný trůn ucházeli se mocní a vynikající mužové, bylo přece sněmu nesnadno se mezi nimi rozhodnouti. Zdá se, že právě toto množství nápadníků povzbudilo Čechy, aby ohlédli se po panovníku z rodu domácího, k čemuž přispěla zpráva, že Uhři zvolili si dne 24. ledna r. 1458 za krále Matiáše Corvina, který byl dosud v Praze vězněn. Jiří Poděbradský ochotně propustil ho ze zajetí a přátelsky usnadnil mu cestu do Uher.

Zvláštní úmluvou, sjednanou ve Strážnici na Moravě, dosáhl Matiáš uznání za krále uherského též od Jana Jiskry z Brandýsa. Ve skutečnosti trvalo však drahně času, než dosáhl Matiáš uznání všeobecného, neboť strana někdy Ladislava Pohrobka přála si míti králem císaře Fridricha III. V tomto sporu zakolísalo srdce starého českého bojovníka, který nepochybně z dávné příchylnosti k někdejšímu císařovu svěřenci postavil se zase proti Matiáši po bok Fridrichovi. Leč císař hájil svých zájmů v Uhřích tak nedostatečně a chabě, že na konec zůstal Matiáš všude vítězem. Tu teprv podařilo se mu pro sebe trvale získati Jana Jiskru z Brandýsa, jenž povýšen byv Matiášem mezi uherské magnáty, setrval pak v jeho vojenských službách až do smrti, o níž nevíme, kdy a kde jej zkosila. — Mezi Jiříkem a Matiášem došlo později i ke krevnímu přátelství neboť Matiáš zasnoubil se s Kateřinou, dcerou Jiříka z Poděbrad.

Brzo potom sešel se sněm na staroměstské radnici v Praze k volbě nového krále. Všichni uchazeči poslali k volbě své posly, jichž prostřednictvím předstihovali se ve slibech vzácných výhod, žádajíce o trůn. Avšak Čechové měli ku královské hodnosti ve středu svém muže nad všecky jiné způsobilejšího. Byl to dosavadní zemský správce, Jiří z Poděbrad. Většina českého národu usilovala již od velkých válek náboženských o zřízení pořádné správy v zemi a o náležité opatření ve svých záležitostech náboženských. V prvé příčině tužby ty již Jiří Poděbradský uskutečnil za života Ladislavova, ostatní přání mohl splniti toliko král rodu domácího, který by byl nadšeným horlitelem pro pravdu slova božího a spolu spravedlivým, nestranným panovníkem menšině katolické.

Nadešel nezapomenutelný den 2. března r. 1458, ve kterýž po krátké

Král Jiří z Poděbrad.

úradě ve sněmu mezi 12. a 1. hodinou polední katolický pán, Zdeněk Konopišťský ze Šternberka, nejvyšší purkrabí, zvolal mocným hlasem: „Ať živ jest Jiří, český král!" A hned po těch slovech poklekl před novým panovníkem, kteréhož příkladu nadšeně následovali i ostatní. A již jedněmi ústy zahlaholil velebný chorál „Tě Boha chválíme" a neustále voláno bylo: „Ať živ jest Jiří, král!"

Jiří Poděbradský, pohnut jsa všeobecným nadšením přijal volbu a prosil toliko shromážděných, aby mu radou i skutkem byli nápomocni. A již všickni ochotně slibovali mu věrnost a poslušnost, při čemž i nejotužilejším mužům oči se zarosily. Rozezvučel se veliký zvon na věži staroměstské radnice, zahlaholily zvony ve věžích kostela Týnského, rozzvučely se zvony po všech věžích a vížkách. Zajásal lid a v radostném rozechvění spěchal k radnici staroměstské. Ve chvíli byla tu hlava na hlavě, jásotu nebylo konce. Z radnice vyvedli pánové nově zvoleného krále. Zachvěl se jarní vzduch jásotem shromážděného lidu. Po pobožnosti v kostele Týnském uveden byl král do královského příbytku ve dvoře Královè na Starém městě. Všechen lid v radostném pohnutí zpíval velebnou píseň „Svatý Václave, vojvodo České země". Současný letopisec vypravuje: **Byla veliká radost z toho mezi věrnými Čechy, a mnozí jsou radostí plakali, že milý Bůh vysvobodil je z toho, že jsou přišli z moci německých králů, kteří jsou myslili zlé učiniti lidu českému a zvláště těm, kteří se přidrží čtení svatého.**

Volbu Jiříka z Poděbrad za českého krále uvítali také stavové moravští s velikým nadšením a nevšední radostí; jen poněmčilá města moravská, Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo, zpečovala se nového krále uznati. Nejvíce odporovali „kacířskému králi" někteří Slezané, zejména Vratislavští, a to nejen z příčin náboženských, ale i národnostních. Neboť Slezané v době té byli již úplně poněmčilí, kdežto Jiří Poděbradský byl dobrý Čech a německy ani neuměl. Vratislavští, v zaslepené vášni proti Jiříkovi z Poděbrad šli tak daleko, že považovali ho za dravého vlka, velikého draka, tyrana a co ještě jiného, ač byl to muž mírný, v národnostních a náboženských věcech velmi spravedlivý, jemuž dobro zemí koruny

České bylo nade všecko. Bohužel, byly vášně Vratislavských popudem k nové náboženské a občanské válce v zemi tak těžce zkoušené již předešlými boji.

V první době ovšem zdálo se, že všecko vyřízeno bude po dobrém. Jiří byl dne 7. května r. 1458 slavně korunován za krále Augustinem, biskupem rábským, jehož k tomu účelu poslal do Čech Matiáš, král uherský. Před korunovací složil přísahu, která mu pak byla vykládána v ten rozum, jako by se byl odřekl husitství, a sliboval přivésti Čechy v bezvýminečné srovnání s církví římskou. Korunovace byla vykonána způsobem nejvýše slavným a za všeobecné radosti; nazejtří, dne 8. května, byla podobně korunována manželka Jiříkova Johanna za královnu. Hned po korunovaci vypravil se Jiří s vojskem na Moravu, kde se mu všecka města poddala a za krále ho uznala. Jen Jihlavany bylo potřebí k tomu přinutiti mocí brannou. Z Moravy táhl král Jiří do Slezska, kde na ten čas jen některá knížata mu slíbila poslušnost a věrnost. Ostatních knížat pokořiti nezbylo Jiřímu času, neboť v době té počali proti němu vystupovati arciknížata rakouští, Albrecht a Sigmund. Proto byl nucen spěšně vrátiti se do Prahy. Těmto odpůrcům pohrozil tak, že přistoupili ke smírné smlouvě, uznavše Jiříka za českého krále; mimo to císař Fridrich III. slíbil uděliti mu kurfirství německé, jehož dosud požívali všichni čeští králové.

Král Jiří dovedl znamenitě utvrzovati moc svou v zemi i za hranicemi. V době té byly mezi německými knížaty veliké rozepře, způsobené hlavně netečností a liknavostí císaře Fridricha, zejména mezi domem Bavorským a Brandenburským. Ta i ona strana vyhledávala přátelství krále Jiříka. Rovněž Vilém vévoda saský, bývalý uchazeč o český trůn, vynasnažil se získati přízeň českého krále. Byl s ním uzavřen později i svazek přátelství pokrevního, načež vždy zůstal upřímně oddán králi Jiříkovi i Čechům. Tím byli všickni dosavadní nepřátelé krále Jiříka zastrašeni a druh za druhem se poddávali, zejména stavové slezští a lužičtí. Jen Vratislavští jsouce v zášti své podněcováni některými knežími proti Jiříkovi — „kacířskému králi" — nechtěli se k němu nakloniti.

Král Jiří postaral se též o dobré styky s papežem Kalixtem III., a již byla naděje, že i na této straně docíleno bude konečně dohodnutí. Avšak Kalixt III. dne 6. srpna r. 1458 zemřel a nástupcem jeho stal se dne 19. srpna téhož roku Aeneas Sylvius, známý z předešlého vypravování, jenž nazván byl jako papež Pius II. Jiří Poděbradský doufal, že i s tímto papežem, jehož osobně znal, se dohodne, avšak záhy se přesvědčil, že ve příčině té se klamal.

Na počátku r. 1459 bylo postavení krále Jiří již tak mohutné, že byl volán i do Uher za prostředníka v nastalých tam rozepřích. Matiáš Corvin znepřátelil se totiž s některými šlechtici, kteří proti němu volali za krále Jindřicha, syna Jiříka Poděbradského; ale tento nepřijal pocty nabízené. Tu nespokojení šlechtici zvolili si za krále svého císaře Fridricha. Jelikož Matiáš Corvin nemínil dobrovolně ustoupiti, došlo k domácím bojům, které byly tím záhubnější, any hranice uherské stále byly ohrožovány největším nepřítelem křesťanstva, Turky. Král Jiří i papež vynasnažili se bouře ty obrátiti v mír, začež pak císař Fridrich III. při

osobním sjezdu s králem českým v Brně udělil Jiříkovi dne 31. července r. 1460 léno na důstojenství kurfirstské, čímž uznal ho za pravého a jediného krále v Čechách. Také syna jeho, Viktorina, povýšil císař Fridrich do stavu knížat říšských, od kteréž doby zval se dle panství svého ve Slezsku, řečeného Minsterberk, jež mu otec udělil, knížetem z Minsterberka. Přátelství mezi králem Jiříkem a německým císařem bylo tou dobou tak vřelé, že konečně i uzavřeli mezi sebou spolek, dle něhož císař zavázal se zejména nic nepodnikati v záležitostech říše Německé bez vůle a dorozumění s králem Jiřím.

Konečně i papež, vida mohutné postavení českého krále, uznal, že jest panovníkem znamenitým a že Vratislavští nemoudře činí, bouříce se proti němu. Proto psal Slezanům, aby se králi upřímně poddali jako muži spravedlivému a dobrému. Na to král Jiří vypravil se s vojskem do Slezska, kdež dne 1. září r. 1460 přísahali mu ve Svídnici stavové slezští a po třech nedělích v Javoře stavové lužičtí. Pak táhl proti Vratislavským, kde tamější biskup, Jošt z Rosenberka, domlouval měšťanům, aby se s králem Jiříkem dohodli. Konšelé i usedlí sousedé vratislavští rádi byli by tak učinili, avšak městská chátra úmysl ten zmařila. Králi Jiříkovi nezbývalo, než město oblehnouti. Byl by zajisté zvítězil a ve městě zavedl pořádek na vždy, avšak dal se pohnouti přímluvami papežských legátův a upustil od přísného potrestání Vratislavských spokojiv se slibem, že do tří let budou přísahati mu poslušnost.

Takto byl již Jiří až na jediné město Vratislav všeobecně uznán za českého krále a byl panovníkem tak mohutným, jako žádný před ním, vyjímaje ovšem Karla I. Neutěšený stav v Německé říši, kde byly stále sváry mezi knížaty, při nichž býval Jiří spravedlivým a nezištným prostředníkem, byly příčinou, že počalo se pomýšleti na to, aby byl zvolen též za krále německého a tudíž jaksi za pomocníka císařova při správě říše. Kdykoli vznikl nějaký spor, všude býval volán za rozsudí. Většinou podařilo se mu podobné sváry urovnati po dobrém; byl-li však nucen sáhnouti ku zbrani, býval zpravidla vítězem. Při těchto příležitostech podařilo se mu navrátiti koruně České všecky statky zahraničné, jež byly jí v husitských válkách odcizeny; i Dolní Lužice zase se stala majetkem zemí koruny České.

A jako při sporech mezinárodních nabyl Jiří vlivu rozhodujícího, tak mnohem větší měrou dobyl si v této první pokojné době vlády své nepopíratelných zásluh o blaho a zdar království Českého. Již současníci považovali ho za prvního zvelebitele vlasti naší po Karlu I. Postaral se zajisté nejen o to, aby všecky stopy předešlých válek dlouholetých byly zahlazeny, ale aby povznesena byla vážnost soudů a veřejných úřadů, aby ve všem jednání a konání rozhodovalo právo a osobní bezpečnost každému byla zajištěna. Pečoval též o povznesení umění a věd, přičiňoval se všemožně o opětný rozkvět průmyslu a obchodu; také obnovil a zavedl zase dobrou minci. Též universita Pražská pozvedla se za vlády jeho k rozkvětu novému. Král Jiří pochopil poslání své náležitě a stal se panovníkem vynikajícím.

Porážkou u Lipan byla moc obecného lidu zničena a vyšší šlechta na-

byla přílišné moci, kteréž užívala k tomu, aby přivedla lid v tuhé poddanství a nad to zabezpečovala si veliký vliv na moc státní na úkor moci královské. Poměry ty byly rozhodně nepřirozeny, a proto se král snažil věc ponenáhlu uvésti na pravou míru. Jako rozšafný panovník nechtěl a nemohl dopustiti, aby panský stav příliš se rozmáhal, avšak nehodlal zase naopak stavu toho připraviti o jeho práva. Proto choval se k němu rozumně, avšak také rozhodně. Proti panovačným snahám stavu panského hledal Jiří oporu hlavně ve šlechtě nižší neboli stavu zemanském a ve městech královských. Těmto dvěma stavům také nejvíce záleželo na tom, aby panovnická moc byla mohutna, neboť jen ona mohla jich chrániti proti násilnostem a přehmatům stavu panského. Proto také nižší šlechta a města lnuly ke králi Jiříkovi velice nadšeně. Jest dojemno čísti ve knihách městských z té doby, jak měšťané a měšťanky pořizujíce poslední vůle neboli kšafty, odkazovali nejednou část jmění svého králi Jiříkovi, anebo odpouštěli mu požadavky, jež za ním měli. Král Jiří nebyl totiž bohat a příjmů, jež z korunních statků nabýval, užíval jen k dobru země. Stávalo se tedy často, že použil dobroty bohatých měšťanů, kteří vždy ochotně otvírali mu pokladny své, podobně nižší šlechta povolovala mu na sněmech všeliké berně, když jich žádal. Při obětavé a láskyplné podpoře té a náklonnosti nižších stavů dovedl král Jiří choutky panského stavu po nadvládě vždy uváděti na pravou míru.

Ještě větší oporou ve snahách jeho o zvelebení království bylo, že s velikou většinou národu snášel se v náboženství spravuje se úplně kompaktaty. Nicméně však proti vyznavačům církve katolické neboli přijímajícím pod jednou byl vždy spravedliv a nestranný, což přední biskupové a páni katoličtí sami upřímně a veřejně potvrzovali. Stranu podobojí snažil se povznésti ve smyslu mravních zásad někdy Husových.

Mnozí ze spisovatelů novějších ovšem mu zazlívají, že nechtěl vzdáti se svého náboženství a přistoupiti cele ke straně katolické, neboť dle zdání jejich byl by z toho velice těžil: mohl trvale udržeti se v království a býti zakladatelem nového rodu panovnického a nad to uvarovati Čechy před velikými válkami. Za příklad staví se mu pozdější francouzský král Jindřich IV., jeden z nejznamenitějších tamějších panovníků, který také odřekl se víry své a stal se katolíkem, aby zachránil sebe i Francii. V Čechách však věci se měly jinak. Kdyby byl Jiří sám přistoupil ku přijímání pod jednou způsobou, nebyl by přinutil většiny národu k podobnému kroku, ba naopak, byl by ztratil nejmocnější oporu svoji v národě, kterýž ho na trůn povolal. Proto nezbývalo mu, než držeti se v mezích přísně kompaktaty vykázaných.

Král Jiří snažil se o upřímné narovnání s církví a chtěl milerád kompaktatům zjednati uznání od papežů. Aby toho docílil, choval se sám v každém ohledu velmi spravedlivě a úplně ve smyslu smlouvy mezi Čechy a koncilem Basilejským. Ano, nechtěl v zemi trpěti jiných stran než podjednou a podobojí. Úzkostlivost a starostlivost ta vedla krále Jiříka tak daleko, že nechtěje prohřešiti se proti úmluvám Basilejským, jal se ostře vystupovati i proti nově vznikající **Jednotě bratrské.**

POČÁTKY JEDNOTY BRATRSKÉ.

Jednota bratrská, kteráž později vynikajícím způsobem súčastnila se všeho politického a literárního života českého, vznikla právě za vlády Jiříka z Poděbrad nepochybně z rozprášených zbytků táborských. Mužové a ženy hloubajíce v písmě svatém a zkoumajíce věci lidské i nadpozemské, odchylovali se od strany podobojí i od strany podjednou a sestupovali se v malé kroužky, zvané bratrstvy. Účelem těchto sdružení bylo zachovati předpisy svatého písma, zejména zákony o mravním životě a lásce k bližnímu. Ve příčině obřadů stála tato bratrstva úplně na stanovisku učení táborského. Od bývalých Táborů však podstatně rozeznávala se v tom, že nechtěla užívati zbraně ani pro rozšíření náboženství, ani ke své obraně.

Titulní list Postilly Petra Chelčického.

Za mravního původce těchto bratrstev dlužno považovati českého zemana **Petra Chelčického**, jehož snaha nesla se po tom, aby ve všem následováno bylo příkladu Kristova a aby základním zákonem všeho života a působení stalo se přikázání: Milovati budeš Boha nade všecko a bližního svého jako sebe sama. Z lásky k bližnímu měl člověk i křivdy snášeti, neměl hledati pomsty a odpláceti zlé zlým. Jan Rokycana z počátku různým těmto bratrstvům přál pro jejich zbožnost a je velmi podobno pravdě, jen jeho působením obdrželo jedno z nich sídlo ve vesnici Kunvaldě na panství Žamberském, které v době té bylo majetkem krále Jiří z Poděbrad. Prvním náčelníkem tohoto Kunvaldského bratrstva stal se bratr Řehoř, chudý zeman, příbuzný Rokycanův. Když známost o Kunvaldském bratrstvu čím dále více se šířila, počal se král Jiří obávati, aby papežové nevzali si z toho záminky k nepotvrzení kompaktat. Proto dal bratra Řehoře a přednější z Jednoty zajmouti, zmučiti a teprv po delším věznění propustiti r. 1461. Avšak pronásledováním tím bylo jmenované bratrstvo ještě více posíleno ve snahách svých a počalo hledati spo-

jení po vší vlasti s lidmi sobě příbuznými a ostatními bratrstvy. Roku 1467 bylo v Čechách již 50 obcí, které tvořily bratrstva. Sdružení ta sešla se konečně ve Lhotě u Rychnova, kdež zřídila se jako samostatná obec náboženská a zvolila si kněze, biskupy a starší, a to z osob světských, čímž odřekla se jak církve římské tak strany podobojí. Z těchto nepatrných počátků vznikla tedy **Jednota bratrská**, jejíž význam pro české dějiny a literaturu jest důležitý.

BOJE KRÁLE JIŘÍKA Z PODĚBRAD S MOCÍ PAPEŽE A S KRÁLEM MATIÁŠEM.

Všecko zdánlivě nasvědčovalo tomu, že za vlády krále Jiříka začíná nová slavná a šťastná doba českých dějin. Avšak rozmanité okolnosti slibnému postupu tomu nenadále učinily přítrž.

Vratislavští, jak bylo již řečeno, měli se do tří let pokořiti. Avšak tito zpupní němečtí měšťané nejen tak neučinili, ale naopak vášnivě popuzovali papežský dvůr proti králi Jiříkovi. Aeneas Sylvius, jenž byl toho času papežem, nepřestával snažiti se, aby Čechy přivedl zase k poslušnosti církve a v týž poměr, který býval mezi nimi a stolicí papežskou před hnutím husitským. Jelikož však moc krále Jiříka byla veliká, rozpakoval se papež dlouho odhodlati se ke kroku rozhodnému. Konečně vida, že jsou okolnosti příznivy, počal od krále Jiříka žádati věci, k nímž nemohl nijak přistoupiti. Zejména chtěl, aby vypravil do Říma poselstvo, které by slavně obnovilo slib poslušnosti k papežské stolici. Král Jiří byl odhodlán posly vypraviti, budou-li kompaktata potvrzena a bude-li učiněno narovnání mezi Čechy a papežskou stolicí na základě smlouvy s Basilejským koncilem učiněné. Na počátku r. 1462 bylo skutečně poselstvo vypraveno do Říma. V čele jeho byl králův kancléř, Prokop z Rabštejna, muž přijímající pod jednou, Zdeněk z Postupic, jeden z předních šlechticů strany podobojí, a dále dva mistři učení Pražského: Václav Vrbenský a Václav Koranda z Plzně. Dle královského listu, daného v Praze dne 8. ledna r. 1462, měli slíbiti papeži poslušenství tím způsobem, jak činívali čeští králové a mimo to měli zejména jednati o stvrzení kompaktat. Dne 14. ledna vyjeli poslové z Prahy a 10. března byli již v Římě. Tu hned na počátku v soukromých rozmluvách bylo jim vytýkáno, že prý král při dvoře svém trpí přijímání pod obojí, ano že prý i sama královna tak činí. Také již napřed bylo prohlášeno, že kompaktata jsou neplatna, a kdyby i konečně byla potvrzena, že papež může je zrušiti. Dne 19. března papež Pius II. řekl dokonce v soukromé rozmluvě Zdeňkovi Kostkovi z Postupic: Neučiníte-li tak, jak se vám rozkáže, bude zkažen král i království; víte, že mohu tak učiniti.

Poslové ovšem nemohli slíbiti bezvýminečné poslušnosti, jak na nich bylo žádáno. Proto při slyšení dne 20. března papež Pius mluvil již veřejně proti kompaktatům, zejména proti třetímu článku, aby totiž zjevní hří-

chové žádným způsobem nebyli dopouštěni, ale všelijak byli stavováni. Dne 31. března ve slavné konsistoři a za přítomnosti všech kardinálů a asi 4000 lidí dal papež poselstvu konečnou odpověď, že totiž nepřijímá poslušenství krále českého, leč by v zemích svých vyplenil bludy a zrušil přijímání pod obojí; kompaktata pak prohlásil neplatnými.

S tím poslové čeští odešli z Říma. Byl s nimi do Čech vypraven též papežský legát, Fantin de Valle, jemuž bylo uloženo sděliti králi přání papežova. Legát ten urážlivým chováním způsobil však jen ještě větší nevoli. Zrušením kompaktat nebylo jen rozuměno, aby přestalo se přijímati pod obojí, ale aby zvráceny byly všecky opravy církevní, o nichž bylo v Čechách a na Moravě pracováno již po půl století. Král Jiří, jenž byl od r. 1444 náčelníkem strany podobojí, měl sám propůjčiti se ku provedení těchto plánů. Že však k tomu nepřistoupí, bylo jisto, neboť dobře věděl, že by tím vydával se ve vražedný boj na život a na smrt, bez naděje na vítězství a úspěch. Byla-li v Římě domněnka, že postačí pouhé slovo královo, aby český národ se obrátil a stal se bezvýjimečně poslušen, velmi se klamali. Proto král Jiří na sněmu, který sešel se o sv. Vavřinci, dne 10. srpna roku 1462, rozhodně prohlásil, že stojí při kompaktatech a napomínal stavů podjednou i podobojí, aby při nich také setrvali. Když mu bylo namítáno, že korunovační přísahou se zavázal hubiti kacířství, pravil: „Ano, učinil jsem tak a kacířů nenávidím a stíhám, že by však měla býti kompaktata kacířskými, nebylo nikdy mým míněním!" Když pak papež sliboval proslavit jeho rod, bude-li přijímati pod jednou, odpověděl král Jiří jako muž ryzí: „Nechť papež ví, žeť já své víry neprodávám za království, ale co mně dal milý Bůh poznati, jsem stále hotov i s manželkou a dětmi pro tu krev velebnou i království i hrdel našich složiti!"

Není pochybnosti, že toto královo prohlášení bylo znamením k válce. Také skutečně papež Pius počal hned vyzývati všech poddaných pod jednou přijímajících proti králi Jiříkovi. Též rozkázal Vratislavským, aby přísahy, jíž slíbili králi učiniti, nečinili. Papežský legát neboli vyslanec ubytoval se ve Vratislavi a pořádal odtud odboj proti králi, vyzývaje Slezany, Lužičany i poněmčilá města na Moravě, jakož i katolická města v Čechách, Plzeň a Budějovice, aby se s Vratislavskými spojili.

Po dlouholetém vyjednávání došlo tedy k tomu, že slavný slib, jímž byli Čechové a Moravané, přijímající tělo a krev Páně pod obojí způsobou, uznáni za pravé a věrné syny církve, prohlášen byl za neplatný, Čechové a Moravané za kacíře vyhlášeni a nad nově zkvétající vlastí naší počala se zase snášeti náboženská válka.

Hned ovšem dojíti k ní nemohlo, neboť v době té právě vzniklo veliké vzbouření v Rakousích proti císaři Fridrichovi III. Arcikníže Albrecht s Vídeňany ohrožoval nejen panství, ale i život císařův. Císař ve velikém tom nebezpečí prosil o pomoc krále Jiříka, kterýž také velmi ochotně a vydatně propůjčil mu sil svých v listopadu r. 1462. Za to císař snažil se projeviti mu vděčnost svou mnohým způsobem. Především odřekl se všech a jakýchkoli nároků, které Habsburský rod činil si ze starých dědičných smluv na království České, dále vydal privilegium, jímž starodávnou

povinnost, posílati 300 jezdců nebo platiti 300 hřiven k jízdám císařů do Říma, snížil na polovici. Mimo to mladší syny krále Jiříka, Jindřicha a Hynka, povýšil do stavu knížecího, jako před tím povýšen byl do téhož stavu nejstarší bratr jejich, Viktorin. Nejdůležitější byl slib, že z vděčnosti za zachránění svého života i panství přičiní se o narovnání Čechů s papežem. Skutečně také se o to zasazoval, a to tím více, jelikož vysvobození jeho z nesnází v Rakousích bylo příčinou, že urovnány byly též mnohé poměry a těžkosti v Němcích. Následkem toho Jiří Poděbradský, jenž si o věci ty dobyl velikých zásluh, požíval přízně a těšil se přátelství ve vší střední Evropě.

Papež, byť i císařových přímluv nedbal, byl nucen aspoň s prohlášením klateb počkati, neměly-li se minouti s výsledkem. Tím byla nová náboženská válka na některou chvíli zažehnána. Avšak zatím již Pius II. na všech stranách nabízel českou korunu různým panovníkům, čímž chtěl roznítiti jejich dychtivost. Tak Slezsko a Lužici nabízel markraběti brandenburskému a ostatní Čechy zase Kazimírovi, králi polskému. Mimo to podporoval odboj některých pánů, kteří ze soukromých příčin nevražili na krále Jiříka. Jiří Poděbradský, pozoruje tyto snahy, svolal na den 18. července r. 1463 valný sjezd všech stavů ze zemí koruny České do Brna. Sněmování toho účastnili se všickni páni podobojí i podjednou a zejména také biskupové vratislavský a olomoucký. Král Jiří přimlouval shromážděným stavům, aby byli s ním za jedno ve příčině zachování kompaktat, k čemuž pánové podjednou přistoupiti nechtěli, jsouce stále papežem i jeho legátem proti Jiříkovi Poděbradskému popuzováni. Nicméně Brněnský sněm podporoval přímluvy císařovy v Římě. Rovněž také německá knížata, která sešla se v měsíci březnu r. 1464 v Novém Městě za Vídní, poslala důrazné přímluvy k papeži, aby zanechal náboženského válčení proti Čechům. Papež Pius II. byl však úplně získán pro rozvášněné obyvatelstvo vratislavské, které psalo a stále prosilo, aby již vydány byly klatby proti králi Jiříkovi a aby zbaveno bylo poslušenství k němu. Zášť Vratislavských proti králi byla tak veliká, že stal se jakýsi, podrobněji nám neznámý pokus, aby byl i s manželkou a syny svými otráven, pokus ten byl však překažen.

Papež Pius II. tedy neváhal. Dne 16. června r. 1464 ve veřejném sezení kardinálů obžaloval krále Jiří z kacířství a vydal na něho půhon neboli obsílku, aby ve 180 dnech dostavil se před jeho soud. Než však bulla o tomto půhonu přišla do Čech a byla vyhlášena, roznemohl se Pius II. na své cestě po Italii a dne 15. srpna r. 1464 zemřel. Po čtrnácti dnech byl na místo jeho zvolen za papeže Pavel II., který ani povahou, ani vzdělaností nerovnal se svému předchůdci. Aby mohl lépe se připraviti k boji, zastavil na čas vydaný půhon proti Jiříkovi a vypravil nového legáta, biskupa lavantského, Rudolfa, do Vratislavě. Když přípravy byly vykonány, rozkázal bez prodlení dne 28. června r. 1465 obnoviti půhon proti králi Jiříkovi, jakožto obviněnému z kacířství, křivopřísežnictví, svatokrádeže a rouhání a spolu uložil třem kardinálům, aby ho soudili. Nevyčkav ani výsledku soudního řízení, uchopil se hned všech prostředků, aby způsobil králi Jiříkovi na všech stranách protivenství. Především psal všem biskupům v ze-

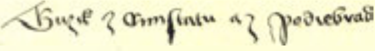
Mince krále Jiříka z Poděbrad.

mích koruny České, psal do Vratislavě, do Olomouce, jakož i všem pánům podjednou v Čechách, aby králi nesloužili, prohlašuje, že přísahy kacíři učiněné jsou neplatny a zároveň slibuje všem, že dá jim krále katolického. Hned na to žádal císaře a německých knížat, aby válečně vystoupili proti českému králi Jiříkovi. Dne 2. srpna r. 1465 vydali oni tři kardinálové, kteří měli říditi soud proti králi českému, půhon proti němu, aby do 180 dní dostavil se buď k soudu do Říma, buď tam, kde v době té bude se papež zdržovati. Po čtyřech dnech na to zmocnil papež zvláštní bullou legáta Rudolfa ve Vratislavi, že smí soudy a církevními tresty stíhati všechny pomocníky a přátele krále Jiříka a hlásati křížovou válku proti Čechům, jakož i udělovati odpustky a milosti všem, kdo by chopili se zbraní proti němu. V písemnostech, jež ve příčině té vycházely z kanceláře papežské a byly psány slohem příkrým, byl král Jiří jmenován hroznou příšerou, ovcí prašivou, synem zatracení a jinými ohyzdnými přezdívkami.

V době té měl papež již pevnou naději, že i v Čechách podaří se mu roznítiti nepřátelství proti králi Jiříkovi. — Již jsme vypravovali, že král nechtěl dopustiti, aby stav panský přílišně rozmnožil svoji moc, protože to bylo na újmu koruně i ostatnímu národu. Z toho přicházelo často ku svárům, neboť pánové mnohdy všelijakým zištným způsobem chtěli přivlastňovati si práva, která jim nepříslušela, čemuž ovšem král bránil. Tak na př. měli králové již od starodávna právo ustanovovati sirotkům ze stavu panského poručníky. Jelikož v této době byl mor, osiřelo mnoho dětí po rodičích ze stavu panského, čímž bylo potřebí také více poručníků než jindy. Pánové někteří dychtili po správě sirotčího jmění, neboť naskytovala se jim příležitost kořistiti nesvědomitým způsobem ze statků těchto dětí. Svědomitý král Jiří však všemožně zdráhal se ustanovovati za poručníky lidi lakotné, pro kterouž příčinu znepřátelil se též s panem Zdeňkem ze Šternberka, nejvyšším purkrabím. Týž pán spolu s jinými se strany katolické zanevřeli na Jiří Poděbradského z těchto a jiných příčin politických, avšak nemohli ničeho pořiditi. Proto uchopili se dychtivě sporů jeho s papežem, neboť naskytla se jim tu příležitost, aby politickým záměrům svým dali ráz náboženský. Již kolem velkonoc r. 1465 sjížděli se na různých místech a začali proti králi sestavovati různé žaloby, v nichž však o náboženství téměř nebylo ani řeči a jen stěžováno si do toho, že strany proti sobě brojí na kazatelnách.

Žaloby, jež páni sepsali, předložil král Jiří zcela klidně sněmu, žádaje, aby o nich rozhodl a nestranně rozsoudil, zdali král vládne nespravedlivě. Sněm, zejména stav zemanský a měšťané, velmi rozhodně prohlásili všecky ty stesky za liché a smyšlené. To však nevadilo Zdeňkovi ze

Šternberka a jeho přátelům, ano, byli odhodláni stůj co stůj pomstíti se králi, jenž překážel jim v záměrech jejich.

Facsimile podpisu Jiřího z Poděbrad.

Nicméně Jiří z Poděbrad byl ochoten ještě i tehdy, když sám sněm rozhodl v jeho prospěch, s panským stavem se smířiti, ano i v některých věcech mu povoliti, jen aby zjednán byl v zemi klid. Avšak Zdeněk ze Šternberka dověděv se, že papež vyjednává již s různými panovníky evropskými o korunu českou, nechtěl o dohodnutí ani slyšeti, ale naopak svolal své přátele na **Zelenou Horu** a uzavřel s nimi zvláštní jednotu na hájení stavovských práv. Stále ještě o náboženství při tom se mnoho nemluvilo, což jest nejlepším dokladem, že náboženská stránka byla pouhou záminkou a že Zdeňkovi ze Šternberka a jeho přátelům šlo o něco zcela jiného, zejména o rozmnožení mocí a vlivu při vládě. Jednota tato, zvaná Zelenohorskou, k níž se s počátku přihlásilo 16 českých pánů, byla uzavřena dne 28. listopadu r. 1465. Někteří pánové, jako pan Jan z Rosenberka, brzy zase odstoupili od ní, neboť viděli, že jest zařízena jen na neštěstí Českého království, a veřejně vyprávěli, že král Jiří ani svobod zemských ani náboženství neporušuje.

Jednotníci zelenohorští hned po ustavení svém poslali do Říma tajného posla, aby zpravil dvůr papežský, že se již spojili proti svému králi, žádajíce spolu papeže, aby jim dal panovníka nového. Legát Rudolf, biskup lavantský, brzo po zřízení Zelenohorské jednoty povzbudil též Plzeňské, aby se vzbouřili proti králi Jiříkovi.

Avšak papeži se nedařilo při hledání nového krále Čechům. Německá knížata dokonce nechtěla o tom ani slyšeti, aby válečně vystoupila proti králi Jiříkovi. Rovněž polský král Kazimír nejevil chuti na České království, neboť dobře znal nesnáze, s nimiž bylo mu zápasiti a věděl, že pánům, kteří povstávají proti králi Jiříkovi, jde jen o to, aby měli krále bezmocného a slabého, jímž by vládli po své vůli. Jediný toliko panovník byl ochoten o českou korunu se ucházeti. Byl to Matiáš Corvin, onen bývalý zajatec pražský, jemuž král Jiří povždy ochotným býval rádcem, jehož ze zajetí hned propustil, jakmile byl za krále uherského zvolen, a jemuž i dceru svou dal za manželku. Matiáš Corvin na všecko to zapomněl, a když konečně i manželka jeho, dcera krále Jiří, zemřela, odvrátil se úplně od svého tchána, ochotně nabízeje se papeži k výpravě proti českému králi. Jest zřejmo, že nečinil tak z horlivosti, ale že vedly jej k tomu záměry docela jiné. Skutečně již roku 1466 vyhledával stále příčiny ke sporům s králem Jiříkem Poděbradským, ano vytáhl též s velikým vojskem až k samým hranicím markrabství Moravského a již již strojil se proti českému králi do země vtrhnouti. Avšak v tom udeřili Turci na Sedmihradsko a Matiáš byl nucen vrátiti se domů a odložiti choutky své na království České na dobu pozdější.

Zatím již papež dne 23. prosince r. 1466 veřejně uznal krále Jiříka za kacíře zatvrzelého a za křivopřísežníka, prohlašuje ho spolu za zbavena

trůnu. Všecky poddané sprostil pak přísah učiněných králi. Nález ten dal veřejně vyhlásiti o hodě Božím vánočním ve chrámě sv. Petra. Hned na to, dne 3. ledna r. 1467 poslal do Čech, do Moravy i Lužice veřejné listy, v nichž vybízel všech, aby s Jiříkem Poděbradským ničeho neměli, aby ho vůbec ani za krále nepovažovali, ale naopak všude a ve všem se mu protivili.

Za těchto poměrů nebylo králi Jiříkovi možno dohodnouti se s jednotou Zelenohorskou po dobrém. V měsíci únoru r. 1467 sešel se sice sněm v Jindřichově Hradci, ale nemohlo na něm dojíti k smíru. Králi Jiříkovi nezbylo, než aby se dorozuměl se svými věrnými a vyhlásil válku Zdeňkovi Konopišťskému ze Šternberka, načež hned začala v zemi vojna, rozněcovaná posíláním nových a nových bull do Čech, jimiž církevními tresty hrozeno všem, kdo by poslouchali krále Jiříka a spolu nařizováno, aby všecko království poslušno bylo toliko pana Zdeňka Konopišťského ze Šternberka, jehož papež jmenoval nejvyšším hejtmanem království Českého, pokud by nebylo nového krále v zemi.

Papež rád by byl získal pomoci od stavů německých, avšak když o tom stavové a knížata na sněmě Norimberském jednali, rozhodli se, že nižádným způsobem nebudou nepřátelsky proti králi Jiříkovi vystupovati. S počátku tedy bojovali proti králi Jiříkovi toliko nepřátelé domácí se Zdeňkem Konopišťským v čele a Vratislavští. Král Jiří při tom vítězil; zejména slušného vítězství dobyl u Frankenštejna dne 16. června r. 1467 nad Vratislavskými. V Čechách zmocnil se mnohých hradů a zámků, jež náležely jeho protivníkům. Legát papežský Rudolf místo zbraní bojoval proti Jiříkovi vynášením klateb, v čemž mu velmi horlivě pomáhal děkan kostela Pražského, řečený Hilarius, jenž uchýlil se s kapitulou do Plzně. Bez smilování byly všude zastavovány služby boží a klatbami stíháni všickni, kdo nechtěli nepřátelsky vystoupiti proti králi Jiříkovi, při čemž nejhůře vedlo se těm pánům katolickým neboli podjednou, kteří nepřistoupili k jednotě Zelenohorské, vědouce, že záminky odboje proti českému králi jsou lichy. Tak na př. bylo panu Janovi z Rosenberka hrozeno, že mu budou odňaty všecky jeho statky a že soudně se zakročí, aby zbaven byl všeho svého jmění. Hrozbami těmi a podobnými dal se konečně pohnouti, že přidal se ke jmenované jednotě panské.

Císař Fridrich zatím již zapomněl na četná dobrodiní, jež mu král Jiří prokázal, zapomněl i na sliby, jež kdysi z vděčnosti učinil českému králi, a působením zejména pana Zdeňka ze Šternberka změnil své bývalé přátelství k němu v urputné nepřátelství. Kde mohl, popouzel říšská knížata proti králi Jiříkovi, avšak ze všech jen jeden, a to Ludvík Bavorský dal se pohnouti k tomu, že trpěl, aby sbíraly se houfy nevázaného lidu, které pod znamením kříže chtěly v Čechách loupiti. Sotva však překročily hranici, byly dne 22. září r. 1467 u Nýrska poraženy a zahnány. Tak všechen odboj jednoty Zelenohorské klonil se na prospěch krále Jiříka, neboť ani slibovaná jí pomoc nepřicházela, ani dosavadní její vystupování nemělo výsledků. Z těch, kterým papež nabízel korunu českou, nikdo o ni nestál a tak nezbývalo jednotě Zelenohorské, než prositi krále o klid a mír. Když již jednáno bylo o toto příměří, jež mělo státi se základem dalšího dohod-

nutí o mír, vystoupil proti Jiříkovi Poděbradskému Matiáš Corvin, král uherský.

Tomuto panovníku papež z dvojí příčiny české koruny nenabízel. Jednak věděl, že čeští pánové, toužíce po králi slabochovi, nechtěli by Matiáše za pána, neboť znali o něm, že vysokou šlechtu v Uhrách potlačuje a že by ani jim pak nenadržoval; jednak sám papež vřele si přál, aby Matiáš raději opatroval své království Uherské proti Turkům. Skutečně také byl by si Matiáš získal nevšedních zásluh o všechen svět křesťanský, kdyby byl s mohutným vojskem bránil šíření moci turecké. Když však o České království nikdo nestál a když papež viděl, že po tak mnohých klatbách a hrozbách dochází zase ku prospěšnému míru s králem Jiříkem, potlačeny byly všecky ohledy jiné a počalo se konečně vyjednávati s Matiášem, aby vojensky vystoupil proti českému králi.

31. března roku 1468 vyhlásil Matiáš někdejšímu tchánu svému válku, uváděje, že vystupuje proti němu jako ochránce katolického náboženství a že chce bojovati proti českému kacířství, pokud nebude vyhlazeno. Hned na to vytáhl z Prešpurka do Rakous, kde tehdy bojoval Viktorin, syn Jiříka z Poděbrad, proti císaři Fridrichovi. První útok se mu nezdařil. Král Jiří rychle pospíšil na bojiště, jsa odhodlán setkati se s Matiášem; než ten ustoupil, vyhýbaje se bitvě. Válčilo se tedy bez úspěchu jen o některá města, zejména o Třebíč, v níž byl Viktorin, syn krále Jiříkův, sevřen uherským vojskem a odkudž se dne 5. června slavně probil.

Nenadálé vystoupení Matiášovo povzbudilo klesající již jednotu Zelenohorskou i Vratislavské, kteří po porážce u Frankenštejna netroufali si ani vyjíti ze svých zdí městských, k novému a důraznějšímu odboji. Král Jiří byl ode všech spojenců opuštěn, papežskými klatbami stíhán a se tří stran ohrožen nepřáteli. Tam Slezané, tu zase domácí odbojníci a onde cizí dobyvatel, Matiáš Corvin. Ale i v tomto boji král Jiří čestně obstál, ač bohužel České království trpělo nenahraditelnými ztrátami.

V době, kdy král Jiří bojoval v jižní Moravě, Slezané a Lužičané, spojenci krále Matiáše, vpadli se žoldnéři se všech stran najatými od Žitavy do Českého království a zaměřili k Turnovu. Kudy táhli, všude pálili a loupili bez milosti. O hanebných ukrutnostech, jichž se křižáci ti dopouštěli, jest až hrozno vypravovati. Na mnohých místech vzali od lidí „výpalné", t. j. mnoho peněz, slibujíce, že odtáhnou v pokoji; avšak když peníze měli, nectně zrušíce slib, pálili a vraždili jako kde jinde. U Turnova očekával je pan Jindřich z Michalovic, jenž, ač byl upřímný katolík, králi Jiřímu zůstal věren. Dne 3. června došlo k bitvě, v níž byli křižáci strašlivě poraženi, začež mstili se tím, že nazejtří vypálili Turnov a mnohé vesnice na dvě míle vůkol, vraždíce bezbranné napořád. Pak rychle utíkali z Čech.

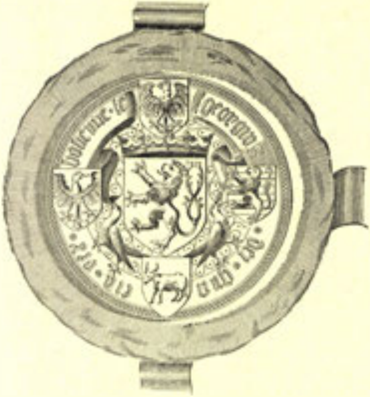
Zatím však lid Zdeňka Konopišťského, rovněž spojence Matiášova, vítězně bojoval v jižních Čechách, nutě obyvatelstvo loupežemi a paličstvím, aby k němu přistupovalo. Také Matiáš na Moravě s úspěchem pokračoval na tažení svém do Čech. Města otvírala mu své brány a šlechta dílem ráda, dílem nevolky uznávala ho za svého pána. Ač byla nejkrutější zima, odhodlal se uherský král hned vtrhnouti do Čech. V měsíci lednu r. 1469 přitáhl asi se 16000 bojovníky kolem Litomyšle a Vysokého Mýta až ke Hro-

chovu Týnci, odkudž zaměřil přímo ke Kutné Hoře, žádostiv jsa pokladů tam uložených. Avšak král Jiří, zvěděv o tom, shromáždil asi dvacet tisíc mužů, s nimiž táhl proti Matiášovi k Čáslavi a k Ronovu. V Železných horách setkala se vojska. Král Jiří, uživ příznivé polohy, bez odkladu obklíčil vojska Matiášova u **Vilémova** tak, že měla za sebou hory a před sebou voje Jiříkovy. Již nebylo pochybností, že vetřelci budou strašně poraženi, již čeští bojovníci hořeli dychtivostí, brzo-li bude jim pokynuto, aby pomstili záhuby a ukrutnosti v zemi páchané, a selský lid hrnul se pln hněvu s oštěpy, kyji, cepy a sudlicemi, aby pomohl doraziti ukrutného nepřítele — ale k boji nedošlo. Král Matiáš vida před sebou jistou záhubu, pokusil se krále Jiříka obelstíti vyjednáváním. Šlechetný sok, který dosud věřil, že zeť jeho, Matiáš, jest aspoň poněkud citelný, přijal pozvání k mírnému vyjednávání. Dne 27. února sešli se tedy oba králové ve vsi Ouhrově v chatrné světnici vypáleného domku, kdež spolu beze svědků rozmlouvali čtyři hodiny. Jelikož králi Matiášovi hrozila jistá záhuba, choval se k Jiříkovi velmi úlisně, mírně a laskavě, jen aby dosáhl příměří. Poctivý Jiří dal se oklamati a ústně se s ním dohodl, že ho i s vojskem propustí, přičiní-li se o vyrovnání sporu jeho s papežem na zvláštním sjezdu a to na základě kompaktat. Král Matiáš sliboval hory doly, jen aby se zachránil, což se mu také podařilo. — Jiří zanechal boje i jistého vítězství a propustil krále uherského i s vojskem jeho, takže volně odtáhlo na Moravu.

Osudná důvěra ta velmi zle vymstila se na králi Jiříkovi, neboť Matiáš nemínil upřímně, co slíbil, nýbrž přemýšlel jen, jak by soka svého podvedl. Došlo sice ke sjezdu, kterýž konán byl na poli mezi Olomoucí a Šternberkem, avšak král Matiáš, jsa již na svobodě, ukázal se v pravé podobě. Nejen papežské legáty popuzoval proti králi českému, ale uživ příležitosti, vyjednával s přívrženci jednoty Zelenohorské, aby jeho zvolili za českého krále. Co nedokonal on, o to přičinil se pan Zdeněk ze Šternberka, jenž nechoval v srdci svém ani stopy lásky k vlasti, ale jen zatvrzelou zášť proti svému králi. Slovem, výminka, pod kterou Jiří propustil Matiáše od **jisté záhuby,** byla jen úskočným slibem a Olomoucký sjezd docela zbytečným. Po skončeném a nezdařeném jednání byl Matiáš od přívrženců Zdeňka ze Šternberka zvolen v Olomouci za českého krále, jímž se také od té doby psal, snaže se, pokud mu jen bylo možno, všecky obyvatele, zejména Vratislavany a ostatní Slezany sobě nakloniti.

Král Jiří dověděl se o tomto úskoku na cestě z Kutné Hory do Prahy a pozdě poznal, jak ho Matiáš hanebně zklamal a jak těšil se lichou nadějí, že bude spor vyrovnán přátelsky. Přesvědčiv se z toho dostatečně, že jen mocí může potřiti úskočného nepřítele, odhodlal se k boji na život a na smrt, nešetře nižádných obětí na zachránění vlasti.

Sám přinesl obět největší, neboť vzdal se přirozeného přání, aby korunu královskou dochoval nejstaršímu synovi svému a tím stal se zakladatelem nového rodu panovnického v Čechách. Vzdal se naděje té proto navždy, aby v rozhodné době získal mocného spojence. Se svolením sněmu navrhl totiž polskému králi Kazimírovi, že připadne česká koruna synu jeho, královici Vladislavovi, spojí-li se Poláci s Čechy proti Uhrům. Návrh ten byl v Polsku přijat velmi nadšeně a po delším jednání uskutečněn.

Pečeť krále Jiříka z Poděbrad.

Mezi tím stále bylo bojováno, zejména na Moravě, ve Slezsku a též v Rakousích, většinou vítězně. Tak kníže Jindřich přemohl v tuhé bitvě krále Matiáše v listopadu r. 1469, a v létě r. 1470, když odvážil se Matiáš vpadnouti do Čech ke Kutné Hoře, sama královna postavila se v čelo vojska a zastrašila Matiáše tak mocně, že nedopřáv si ani noclehu, bez oddechu prchal na Moravu až do Jihlavy. Žoldnéři, kteří nepostačili utíkati, byli pobiti, neboť vojsko české hořelo hněvem, vidouc ukrutnosti, jichž se křižáci dopouštěli. Též Vratislavským nevedlo se dobře, neboť jménem krále Jiříkovým válčil proti nim ve Slezsku proslulý bojovník Václav Vlček z Čeňova.

Vláda krále Matiáše byla násilná a krutá, čehož nejvíce zakusili Vratislavští sami. Ani se před tím nenadáli, jak dovede král, jenž proti „kacířům" českým bojoval, hrozným způsobem vydírati peníze a jiné prostředky. Nebylo tedy divu, že již v letech 1469 a 1470 zmírněna byla vášeň nepřátel krále Jiří, a že naopak počali kloniti se k míru. Sám papežův legát, Rudolf, hovoře ve Vratislavi o škodách a bídě obecné, měl oči plny slz a upřímně se přiznával, že kdyby byl při příchodu svém do Vratislavě lépe znal poměry, nebyl by radil k válce; taktéž se přiznal, že papež byl špatně zpraven o záležitostech krále Jiří, že biskupové olomoucký a vratislavský moudře činili, když před válkou zrazovali. Zvláště obecný lid ve Vratislavi, kterýž nejvíce soptíval proti kacířům, ochladl v zášti své, neboť po mnohých bojích nejen nebylo docíleno žádného výsledku, ale rozmáhala se mezi ním bída, nemoci a jiné neřesti. Vratislavští těžce pociťujíce následky svého nerozvážného jednání, byli ochotni prostřednictvím legata Rudolfa smířiti se s králem Jiříkem. Rovněž i Matiáš se přesvědčil, že síla zbraní jeho nikterak nepostačí k pokoření národu, který bojuje za nejdražší své statky. Mimo to povstával proti Matiášovi nepřítel ještě i na jiné straně. Císař Fridrich totiž počal želeti svého dosavadního chování ke králi Jiříkovi, a počal se právem obávati, že by mu byl Matiáš mnohem nebezpečnějším sousedem, kdyby se mu podařilo

uchvátiti království České. Na všech stranách klonilo se tedy k míru, ano i papežský dvůr na přímluvy saských knížat neodpíral vyjednávati o návrzích příštího pokoje.

V této době, kdy již papež ustanovil nového legáta, jenž měl jíti do Čech vyjednávat, staly se v naší vlasti změny velmi osudné. Dne 22. února r. 1471 zemřel mistr Jan z Rokycan, duchovní vůdce Čechů, přijímajících pod obojí. Brzy na to **dne 22. března téhož roku po krátké nemoci též král Jiří opustil milovanou vlast svoji na vždy.** Smrt tohoto panovníka byla jedním z největších neštěstí, která kdy potkala národ náš v dobách osudných. Zemřelť právě v době, kdy nejdůrazněji otřesena byla moc jeho protivníků, kdy svítala oprávněná naděje, že po dlouholetých bojích čestně zvítězí národ náš nad svými nepřáteli a dobude sobě míru trvalého.

Zpráva o králově smrti způsobila hluboký zármutek jak mezi přijímajícími pod obojí, kteří v něm ztratili největšího ochránce víry své, tak i mezi těmi podjednou, kteří dovedli oceniti jeho zásluhy o vlast a kteří nestranně uznávali jeho spravedlnost a shovívavost k vyznání svému. V pondělí, dne 25. března pochován byl král Jiří ve chrámě sv. Víta za velikého pláče a nářku všech Pražanův i všeho ostatního národu.

DOBA VLADISLAVSKÁ.

Když se Matiáš dověděl o smrti krále Jiříka, uchopil se hned příležitosti té ku provedení svých záměrův, aby uznán byl od všeho národu za krále českého. Vyslal veliké poselstvo ke stavům, kteří shromažďovali se na sněmě v Kutné Hoře v měsíci květnu r. 1471, aby jich žádalo za přízeň pro něho. Avšak Čechové, pamětlivi jsouce daného slibu za života krále Jiříka, zvolili dne 27. května r. 1471 jednomyslně za pána svého Vladislava, prvorozeného syna polského krále Kazimíra. Matiáš dověděv se o tom, velice se rozzuřil a násilím odhodlal se získati sobě uznání obecné.

Kutnohorský sněm, nedbaje žádosti krále Matiáše, vypravil do Polska slavné poselstvo, které již v červnu téhož roku přijelo do Krakova. Vladislav ochotně přijal nabídnutou korunu, jakož i výminky, které mu Čechové předložili. Přední mezi nimi byla, aby zachována byla kompaktata, aby dosazen byl v Praze arcibiskup, který by se jimi řídil, a konečně, aby potvrzeny byly svobody a práva království Českého. Brzy na to, dne 25. července, vyjel Vladislav z Krakova. Když dne 10. srpna stanul na pomezí zemském mezi Kladskem a Vartou, přísahal zachovávati zemské svobody, načež byl slavně doprovozen do Prahy, kam přijel dne 19. srpna. Po třech dnech na to, dne 22. srpna, byl korunován od dvou polských biskupů za všeobecné radosti shromážděného lidu.

Když Vladislav II. ujal se vlády, bylo mu teprve patnáct let. Panovník tak mladistvý nebyl ovšem schopen vykonávati povinností panovnických; avšak nedostávalo se mu též osobních vlastností, jichž jest potřebí panovníku. Rozhněvaný Matiáš velmi zuřivě počal bojovati na Moravě a částečně i v Čechách. Boj ten nejvíce prospěl však — Turkům, neboť v době, kdy Matiáš hubil kacíře na Moravě a v Čechách, rozšiřovala se moc jejich tou měrou, že počínala vší Evropě býti nebezpečna. Konečně i sám papež Sixtus IV., nástupce Pavla II., uznal za dobré, umírniti se ve přílišném horlení proti českým kacířům a sprostředkovati mír, aby křesťané mohli se spolčiti proti opravdovému a nebezpečnému nepříteli na poloostrově Balkánském. Skutečně pak jednáno bylo o mír na několika sněmech, z nichž nejdůležitější byl ten, jenž se konal v Benešově dne 27. května r. 1473. Sešli se na něm zástupci všech stran: přívrženci podobojí, zástupcové šlechty katolické, slezských knížat i města Vratislavě a konečně též poslové krále Matiáše. Bylo sněmováno ve klášterním kostele a rokování

Viktorin Kornel ze Všehrd.
(Kreslil Jan Vilímek.)

zahájila vdova po králi Jiříkovi, Johanna, která tři hodiny vřele a nadšeně mluvila, napomínajíc ke svornosti a smířlivosti. Stavové čeští byli vskutku nakloněni k míru. I strana pana Zdeňka Konopišťského ze Šternberka, která sama povolala Matiáše proti králi Jiříkovi, byla již nasycena tuhé a bezohledné jeho vlády. Konečně bylo uzavřeno na rok zatímní příměří, ve kteréž době mělo se jednati o mír. Věrolomný Matiáš však nezachoval ho, ale vida příhodnou chvíli, vtrhl na Moravu a do Slezska, aby tam sesílil svoji stranu a trochu pohubil zemi. Polský král Kazimír spolu s českým králem Vladislavem vytáhli sice proti němu, avšak majíce vojsko nesmírně nezřízené, nedocílili úspěchu. Konečně bylo zase obnoveno příměří, a to úmluvou ve Vratislavi.

V době té zemřela dne 12. listopadu r. 1475 královna Johanna na vdovském sídle svém Mělníce. Byla to paní vysoce ctná a zasloužilá, která povždy zůstane příkladem českým ženám. S ní sklesla ve hrob též poslední královna česká, která s většinou národu věrně stála při přijímání pod obojí způsobou.

Mezi tím, co mezi Vladislavem a Matiášem bylo vyjednáváno o mír, způsobil si tento novou válku na straně jiné. Císař Fridrich měl totiž spory se svými poddanými v Rakousích, kteréž Matiáš podporoval a popuzoval proti jejich panovníkovi. Když potom císař Fridrich uznal Vladislava za krále českého, vtrhl Matiáš r. 1477 do Rakous a skoro celé je opanoval.

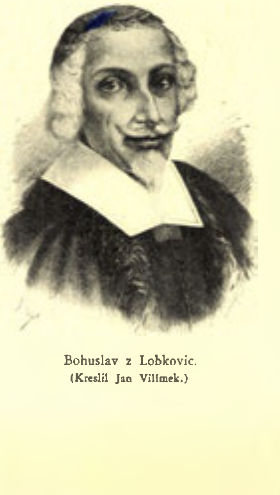
Za těchto poměrů byl konečně mezi Vladislavem a Matiášem uzavřen v Olomouci r. 1478 mír, kterýž byl smutným dokladem neštěstí, které předčasnou smrtí Jiříka Poděbradského sneslo se nad království naše. Nestatečný a ve válkách nezkušený král Vladislav byl nucen přijmouti kruté podmínky, jež byly ponížením Českého království. Králi Vladislavovi zůstaly jen Čechy samotny, kdežto Morava, Slezsko a Lužice zůstaly v moci uherského krále Matiáše a to až do jeho smrti, načež měly býti vyplaceny velikou sumou 400.000 uherských zlatých. Mimo to bylo odpuštěno všem, kteří v posledních bojích pomáhali králi Matiášovi, načež čeští páni slíbili poslouchati Vladislava, moravští, slezští a lužičtí pak Matiáše.

Olomouckým mírem byly sice skončeny v Čechách dlouholeté války,

ale nikoli spory náboženské, které naopak byly válkami v posledním čase rozmnoženy. Nad to král Vladislav stranil katolíkům, řídě se radou některých horlivců ze stavu panského, což ovšem nemohlo býti vhod podobojím. Zejména v městech královských došlo z toho několikráte k prudkým bouřím, jako na př. r. 1483 v Praze, kde přívrženci strany podobojí vzbouřili se proti nenáviděným konšelům na Starém i Novém městě a na Malé Straně, kteří je utiskovali. V bouři té byly vybity radnice všech tří měst a konšelé buď na místě zabiti, buď později popraveni. Vzbouření to bylo by snad mělo osudnější následky, kdyby nebyla šlechta podobojí příklonila se k Pražanům a krále s nimi nesmířila.

Nicméně strana podobojí spěla k úpadku, neboť jednak římská církev zrušivši kompaktata jí neuznávala, jednak od smrti Rokycanovy trpěla nedostatkem pevného zřízení a polovičatostí. Proto ti Čechové, kteří nemohli ve straně podobojí nalézti upokojení svého přesvědčení náboženského, houfně přistupovali k Jednotě bratrské, která sice z nepatrných počátků r. 1467 povstala, ale pevnou organisací a mravným životem velmi mohutněla, takže za krále Vladislava měla již několik set sborů. Hlavním sídlem Jednoty byla Mladá Boleslav; nejvyšší vážnosti v ní požíval zejména bratr Lukáš a to jak pro náboženskou horlivost, tak i pro nevšední své vzdělání.

R. 1485 smluvili se katolíci a kališníci v Kutné Hoře, že nebudou navzájem se pronásledovati, tupiti a utiskovati, ale že při všem svém jednání dbáti budou kompaktat a zápisu císaře Sigmunda; zejména slíbili si, že nebudou utlačovati poddaných, byť i byli jiné víry než jejich pánové. Smlouva Kutnohorská je vzácným toho dokladem, kterak se po dlouhých náboženských bojích ve vlasti naší počala konečně ujímati zásada náboženské snášenlivosti, toho času v Evropě ostatní skoro docela ještě neznámá. Avšak ani tato smírná úmluva nepomohla kališníkům, neboť spolu s úpadkem jejich církevního zřízení poklesla i jejich mravnost a vzdělanost. Jelikož neměli biskupa, jenž by jim světil kněze, bylo jim často spokojiti se i duchovními všelikými, kteří nemívali ani způsobilosti k úřadu tomu. Na čas přišli do Čech dva biskupové vlaští, kteří světili kališníkům sluhy páně. Byl to především Augustin Sanktuarienský z Mirandoly, jenž v Čechách zastával úřad světícího biskupa v letech 1480—1493, a pak stařičký biskup sidonský, Filip de

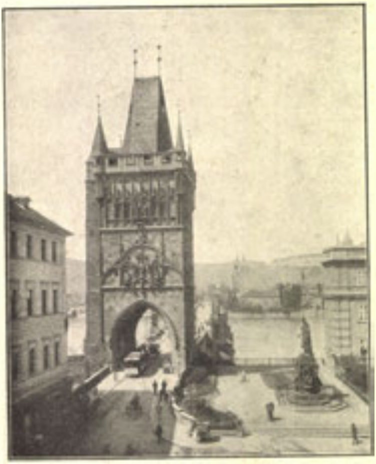

Bohuslav z Lobkovic.
(Kreslil Jan Vilímek.)

Královna Johanna mluví na sněmě v Benešově r. 1473.

(Původní reprodukce podle obrazu St. Hudečka.)

Staroměstská věž mostecká v Praze.
(Podle fotografie z konce XIX. stol.)

Nova Villa, který světil kališníkům kněze, v letech 1504—1507. Když nebylo těchto biskupů, putovali ti, kdo chtěli dosáhnouti svěcení, do Vlach, kde však často byli nuceni přísahou potvrditi, že zříkají se kalicha; přísahy té však z pravidla nedodržovali. Jiní si od chudých biskupův italských svěcení opatřovali způsobem podloudným za peníze, což ovšem také nepřispívalo ke zvýšení jejich vážnosti.

Duchovenstvo strany podobojí spravoval tak řečený administrátor a konsistoř, jich sídlem byla Týnská fara a Karolinum; stranu katolickou pod jednou přijímající řídil administrátor a konsistoř, sídlící na hradě Pražském. Dle toho rozeznávaly se konsistoř dolejší (kališnická) a konsistoř hořejší (katolická). Duchovenstvo podobojí stalo se velice odvislým od svých vrchností, které s faráři zacházely jako s čeládkou, již libovolně přijímaly a propouštěly. Tím ovšem církevní kázeň velmi hynula a nad to pak za těchto neutěšených poměrů stávali se kněžími podobojí i lidé velmi nehodní.

Avšak stav katolické církve byl rovněž velmi neutěšený, neboť jednak většina bohatých a slavných klášterů v předešlých bouřích vzala za své, jednak arcibiskupství zůstávalo neobsazeno a statky jeho byly zápisy císaře Sigmunda rozchváceny. Mimo to katolická konsistoř neměla moci, neboť katoličtí pánové, kteří vynikali sice horlivostí v boji proti kacířům, chovali se zpravidla stejně tvrdě ku svému kněžstvu jako pánové podobojí. Jelikož i katolických duchovních se nedostávalo, fary hynuly a pustly a zboží, jež patřívalo k zádušim, přicházelo do rukou světských, protože se ho vrchnosti zmocnily.

Tyto nepořádky ve zřízení církevním, kališnickém a katolickém byly příčinou, že mezi lidem klesala mravnost, že měnila se národní povaha a že hynula proslulá statečnost česká. Po velikém napětí sil za posledních desítiletí nastala veliká ochablost, zmalátnělost a místo udatnosti

rozmohlo se sobectví a rozkošnictví. Tím český národ nejen upadal ve zkázu mravní a přestával býti postrachem Evropy, ale stával se i předmětem útrpnosti a úsměškův, když rozerván jsa ve strany, sám sebe dobíjel dílem nesvorností, dílem poklesnutím mravnosti.

Avšak i za těchto smutných poměrů byli mezi Čechy mužové vynikající a šlechetní. Tak mezi politiky a státníky v době té vynikl šlechetný pan **Ctibor Tovačovský z Cimburka**, mezi českými pány věhlasem, vlastenectvím a vzorným hospodařením na svých rozsáhlých statcích **Vilém z Pernštejna**, mezi právníky **Viktorin Kornel ze Všehrd**, mezi pěstiteli humanismu neboli obnovené starořecké i starořímské vzdělanosti požíval světového jména pan **Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic**. V době Vladislavově počalo vzkvétati i umění výtvarné, zejména stavitelství, čehož skvělým dokladem jest Vladislavský sál na hradě Pražském, Prašná brána, Staroměstská mostecká věž, velechrám sv. Barbory v Kutné Hoře, jakož i památky jiné. Mezi staviteli doby Vladislavovy, kteří k velikému rozkvětu přivedli tak řečený pozdní sloh gotický, nejvíce proslul samouk **Matěj Rejsek z Prostějova**, stejně výtečný ve stavitelství jako v rýsování, sochařství a kamenictví.

Avšak i český jazyk nabyl v husitských válkách velikého rozšíření. Stal se nejenom v Čechách obecně panujícím, ale potlačil úplně jazyk latinský, v němž sepisovány bývaly dříve veřejné listiny, potlačil též poslední zbytky němčiny v městech. Ano, čeština stala se již známou řečí v širém světě, jazykem, jímž jednalo a mluvilo se nejen na královském dvoře českém, ale také na královském dvoře polském. Všickni okolní panovníci němečtí mívali ve svých kancelářích zvláštní úředníky, znalé českého jazyka, kteří české listy z Čech přijímali a na ně česky odpovídali. Na tyto stránky tehdejšího stavu, jež byly patrnými a vysoce důležitými následky

„Prašná brána" v Praze.
(Podle fotografie z konce XIX. stol. ze závodu J. Eckerta v Praze.)

Chrám svaté Barbory v Hoře Kutné.
(Podle fotografie z konce XIX. stol.)

válek husitských, nesluši zapomínati.

Z tohoto stavu mohlo těžiti především písemnictví, kdyby nebyl býval národ náš výhradně zaujat náboženskými vášněmi a spory věroučnými, pro které k lepšímu a vznešenějšímu zvelebení písemnictví nepřišel. Ano Čechové mravním úpadkem do doby Vladislavovy připravili se o všechny výsledky husitského snažení svého, neboť po tak dlouholetých a hrdinských bojích nedovedli zabezpečiti si budoucnost, jaké nezbytně český národ i stát jeho potřeboval. — Jednotlivci v době Vladislavské byli výteční, ale národ jako celek mravně hynul a upadal.

Kdo uváží tyto věci a vidí, jak pokleslo vlastenectví a rozmohlo se sobectví, ten vyloží si také veliký úpadek v politickém zřízení království Českého za doby Vladislavovy.

Bylo již vypravováno, jak po Lipanské bitvě chtěla vysoká šlechta královskou moc úplně opanovati a jak toto nevlastenecké snažení potlačil veliký král Jiří Poděbradský. Avšak po smrti tohoto rázného a obezřelého panovníka podařilo se vysokému panstvu splniti choutky své, neboť král Vladislav byl slabý, povolný a neschopný vladař, jenž ku všemu svoloval. Případně jeden z českých pánů pravil, že král Vladislav jako holub zobal všecko, co se mu předkládalo, čímž chtěl naznačiti, že bez rozmyslu všecko povoloval, co kdo žádal. Nikomu nedovedl nic odepříti a ku všemu říkal: dobře, dobře! takže konečně zván byl „králem Dobře". Pro tuto vlastnost zalíbil se ovšem nemálo vysoké šlechtě, jíž povoloval všecko, zač jen žádala. Avšak povolností tou byla zlomena moc královská a podlomena také moc národu.

Již po míru Olomouckém bylo patrno, po čem vyšší stavové touží, neboť panští rodové bez rozdílu náboženských stran sestoupili se ihned v pevný spolek a zahájili boj proti nižší šlechtě, snažíce se jí odejmouti

uosavadní vliv při vládě a sami zmocniti se nejvyšší moci ve státě a při soudech. Jelikož rytířský stav neměl při dvoře královském té opory, jaké se těšil za krále Jiříka, byl konečně nucen r. 1487 přistoupiti na mírné narovnání, aby alespoň uchránil něco. Smírem tím bylo ustanoveno, která místa při soudě zůstanou na příště vyhrazena členům stavu panského a na která budou míti právo zemané neboli rytíři. Zemských soudců, tak řečených zemských kmetů mělo pak býti dvacet, a to 12 pánů a 8 rytířů. Tím spor o účastenství při soudech mezi pány a rytíři rozhodnut a urovnán.

Hůře se vedlo stavu městskému. Neboť proti němu spolčili se teď pánové s rytíři a chtěli úplně jej zničiti; též moc královská měla úplně být potlačena, aby šlechta v zemi vládla sama. V tomto snažení dařilo se vyšším stavům velmi dobře, zejména od roku 1490. Toho roku zemřel totiž uherský král Matiáš Corvinus. Šlechta uherská, která nabažila se tvrdé a ve všem samostatné vlády jeho, hledala panovníka, jenž by jí byl ve všem po vůli a jemuž by mohla poroučeti ona. Takovým byl český král Vladislav, jehož také skutečně r. 1490 šlechta na uprázdněný trůn uherský povolala. Volba ta byla pro Čechy v tom ohledu prospěšná, že Morava, Slezsko a Lužice byly tímto způsobem bez umluvené výplaty připojeny zase ke koruně České. Domáhal se Uher sice také Maxmilian, syn císaře Fridricha III., a vtrhl do země vojensky; nemaje však dosti sil, aby odolal mocnější straně Vladislavově, vešel se sokem svým v poměry přátelské. Ovocem jejich byla vzájemná smlouva dědická mezi rody Vladislavovým a Maxmilianovým v ten rozum, aby po rodě v mužském potomstvě vymřelém rod druhý dědil všecky jeho země. Smlouva tato utvrzena později dvojí svatbou mezi členy obou rodů tak, že jediný Vladislavův syn Ludvík pojal za manželku Maxmilianovu vnučku Marii Habsburkovnu a bratr její, arcikníže Ferdinand, Ludvíkovu sestru Annu.

„Kamenný dům" v Kutné Hoře.
(Podle rytiny z poloviny XIX. stol.)
(Býval sídlem obou vlašských biskupů podobojí.)

Vladislav hned po volbě za krále uherského odstěhoval se z Prahy do Budína, načež v Čechách šlechta dělala si, co chtěla. Několik mocných rodů ujalo se vlády a král sedě v Budíně a odciziv se poměrům v Čechách, řídil se toliko jejich radou. Především nesměl již dále dle své vůle dosazovati nej-

Lis tiskařský z r. 1520.

vyšší úředníky v zemi, ale jen dle rady stavů, nemohl též spravovati korunní statky, neboť šlechta správy jmění toho sama se zmocnila.

Kdyby byla dovedla lépe hospodařiti než král, bylo by omezení moci královské ve příčině té snad bývalo prospěšno, avšak noví tito hospodářové hleděli jen obohacovati sebe a korunu i krále ochuzovati. Jelikož král z důchodů korunních statků žádných příjmů nedostával, byl nucen neustále žádati berně na potřeby zemské. Avšak sněmy nemajíce důvěry v hospodářství královo a správců země, buď berní vůbec nepovolovaly, buď je sbírati povolily, ale byly odváděny tak nepořádně a nedostatečně, že ani král ani země neměli z nich užitku, ale jen několik vyšších šlechticů, kteří nesvědomitě se z nich obohacovali. Způsobem tím byla moc královská úplně podlomena a král Vladislav r. 1497 byl nucen přistoupiti na velmi přesné a určité pravidlo ve příčině obsazování nejvyšších úřadů zemských. Za přední zásadu bylo prohlášeno, že král smí uděliti úřad nejvyššího komorníka, sudí, pražského purkrabí, hofmistra, maršálka a kancléře jen osobám stavu panského, kdežto nejvyšší písařství, podkomoří a purkrabství kraje Hradeckého zůstalo pro osoby stavu rytířského. Purkrabí hradu Karlštejna, strážcové to koruny a privilegií zemských, měli býti dva a to jeden ze stavu panského a jeden z rytířského. Tím králi zbyl pouze úřad nejvyššího mincmistra, který mohl obsazovati dle libosti své; jinak ve všem byl vázán určitými předpisy.

Kdyby byla šlechta, která takto moc královskou oslabila, ba zcela podlomila, upřímně smýšlela o povznesení vlasti, mohl v zemi i za její nadvlády rozkvésti blahobyt. Avšak mezi stavy nebylo snažení vlasteneckého, nýbrž — až na několik málo čestných výminek — jen hrabivost a

Pečeť krále Vladislava.

touha po výnosných úřadech řídily jejich kroky. Brzy se i v jiných směrech ukázalo, jak šlechta pochopila působení své, jehož se tak domáhala na úkor moci královské. Když totiž dosáhla, po čem toužila, počala utiskovati poddané, kteří neměli nikde zastání, jako bývalo dříve. Sedlák právě v této době stal se úplně nesvobodným a nesměl na zemském soudě stěžovati si na bezpráví, jejž mu činil pán. Tím ovšem pozbyl ochrany zákona a byl úplně závislý na libovůli své vrchnosti.

Avšak páni a rytíři pokročili ještě dále, spolčivše se v jednotu proti stavu městskému, t. j. proti městům královským. Ta totiž v husitských dobách nejen zbohatla, ale nabyla též veliké moci při správě země, takže od té doby účastnila se jako třetí stav v zemi všech jednání sněmovních a měla vliv na všecky záležitosti veřejné. Páni, kteří byli prvním stavem v zemi, spolu s rytíři, druhým stavem, odhodlali se, těžíce z úpadku moci královské, poměry ty na svůj prospěch obrátiti a třetí stav, městský, odstraniti a královská města do téhož postavení, v jakém byla před husitskými bouřemi, přivésti. Boj proti městům zahájili páni a rytíři libovolným porušováním svobod, jež byly městům zaručeny ve příčině výhradných práv k provozování jistých živností. Tak na př. měla města právo vařiti piva, avšak pánové sami počali je vařiti na svých statcích a měšťanům násilně zabraňovali pivo prodávati a vyvážeti na venkov. Mimo to zabraňovali měšťanům kupovati statky a zápisy na ně vkládati do zemských desk, poháněli je před zemské soudy i v takových případech, o nichž měly právo rozhodovati soudy městské a konečně umínili si zbaviti města třetího hlasu na sněmech. Aby toho šlechta snadněji dosáhla, usnesla se roku 1497 na sněmě, aby ze všech starých právních nálezů, jež byly uchovány v zemských deskách, bylo sestaveno a vydáno zřízení zemské. Práce ta svěřena byla znamenitému právníku té doby, Albrechtovi Rendlovi z Oušavy, jenž ji dokonal r. 1500, avšak úplně dle přání stavů vyšších. Téhož roku vydáno bylo toto zřízení zemské, jež nazváno bylo **Vladislavským**, a do něhož páni a rytíři vložili za právo své, čeho vlastně teprve proti stavu městskému chtěli se domoci. Tím ovšem všecko Vladislavské zřízení zemské bylo stranické a nikterak neodpovídalo skutečným poměrům v zemi, naopak třetí stav měl jím býti úplně potlačen. Zřízení toto došlo valného rozšíření tím, že bylo vydáno tiskem. (Zánovní tento, pro pokrok člověčenstva veledůležitý vynález zjednal si

záhy přístup do Čech a první česká kniha tištěná byla vydána již za krále Jiříka Poděbradského roku 1467 v Plzni.) Obyvatelé v městech královských se spolčili a vznesli žaloby proti pánům a rytířům ke králi. Avšak nepochodili, neboť král Vladislav vydal roku 1502 nález na prospěch šlechty. Z toho povstaly veliké bouře domácí mezi měšťany, kteří zapsali se v jednotu k hájení svých práv a svobod, a pány i rytíři, kteří rovněž se spolčili proti královským městům. Válka a bouře domácí, kteráž z toho vznikla, byla částečně narovnána teprve r. 1517 **smlouvou Svatováclavskou**, zejména přičiněním vlasteneckého pána Viléma z Pernštýna. Když páni a rytíři po této smlouvě přijali do svých služeb mnoho dobrodružných zemanů, kteří přepadávali pokojné městské obyvatelstvo na silnicích, jež tyransky mučívali, počali též měšťané mstíti se na svých protivnících. Tak v zemi dále zuřil boj a krveprolévání. Král s počátku nadržoval šlechtě, a teprv později, když se přesvědčil, že jest klamán a o poslední zbytek svých práv a příjmů připravován, přichýlil se k měšťanům proti šlechtě. Dříve než byl spor ukončen, král Vladislav zemřel v Budíně dne 13. března r. 1516.

OSIŘENÍ TRŮNU.

Vladislav zůstavil dvě nezletilé dítky: dcerušku Annu a synáčka Ludvíka, jemuž bylo při smrti otcově 11 let. Král Vladislav ještě za svého života se postaral, aby bylo Ludvíkovi zabezpečeno nástupnictví na trůně českém. Již roku 1509 přijel s tříletým synáčkem tím do Čech, kde dal ho korunovati. Spolu vymohl na českých stavech, že po případě i dceruška jeho, Anna, má míti nárok na český trůn s tou výminkou, provdá-li se za muže, kterého by jí stavové určili, a jehož by za panovníka přijmouti chtěli.

Ne tak snadno mohl král Vladislav zajistiti synu svému Ludvíkovi uherský trůn, neboť bohatý šlechtic tamější, Jan Zápolský, všemožně se přičiňoval dosáhnouti královské koruny uherské.

Král Vladislav, aby dětem svým spíše zabezpečil budoucnost, uzavřel spolek a smlouvu s císařem Maxmilianem I. z rodu Habsburského a s příbuzným svým Sigmundem, králem polským, a sice na slavném sjezdu všech těchto tří mocnářů ve Vídni r. 1515. Sjezd tento pro všechnu budoucnost českého národu stal se velice důležitým, neboť byly na něm stvrzeny oba ony sňatky mezi členy rodu Jagajlova a Habsburského, o nichž jsme se zmínili již výše.

Po smrti Vladislavově zřízena byla v Čechách poručnická vláda pro čas Ludvíkovy nezletilosti. Ač v čele jejím měl býti císař Maxmilian a král polský, řídili správu země přední úředníci zemští, z nichž na čelném místě byl nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu, muž neobyčejně schopný a chytrý, avšak povahy úplně ničemné. Vždyť právě on nejvíce se obohacoval na útraty koruny a nejvášnivěji bojoval proti stavu městskému. Významný jest z doby té vtip, jímž měšťané vylíčili hospodářství v Čechách za správy tohoto nejvyššího purkrabí, vypravujíce si, že za starých časů mívali v Praze Židé lva a lvici a dobře je uživili; nyní prý všecka Česká země nemůže uživiti jediného Lva.

Králi vedlo si při tom špatně, neboť nedostávalo se mu často i nejnutnějších potřeb, ba i šatstva a potravy, kdežto pánové, kteří vládli jeho jménem v Čechách a všech důchodů koruny se zmocnili, žili v nesmírné nádheře a přepychu. Pan Zdeněk Lev z Rožmitálu konečně počínal si ve všem zcela libovolně.

Jest opravdu jen s podivením, že v tomto všeobecném mravním úpadku podařilo se přece některým mužům vlastenecky smýšlejícím, ze-

jména panu Vilémovi z Pernštýna, r. 1517 na sněmě Svatováclavském na čas ukliditi spor mezi vyššími stavy a městy. Mírná smlouva ta, Svatováclavskou řečená, vrcholila v tom, že městům sice zachován byl třetí hlas na sněmech, ale za to byla nucena zříci se některých svých práv a svobod ku provozování živností, zejména pokud týkalo se vaření piva. Není pochybnosti, že Svatováclavská smlouva mohla býti počátkem míru a že mohla podvrátiti šlechtickou nadvládu v zemi, kdyby bylo krále, jenž by byl mohutnou rukou bdíti dal nad jejich zachováním. Avšak Ludvík byl dítě a nad to byl vzdálen království, sídle na hradě Budínském. Zůstala tedy smlouva toliko na papíře, a předešlé spory a nedůvěra mezi stavy vyššími a třetím byly stále živeny a jitřeny. Ani města nezřekla se svého spolku, ani šlechta nepřestávala vyhledávati příležitosti, jak by se znova na městech mstila. V době té vznikla též myšlenka, aby za příčinou získání větší moci spojily se Staré a Nové Město Pražské, z nichž každé, dosud majíc své konšele, spravovalo se zvlášť pro sebe, v obec jedinou. Úmysl ten byl roku 1518 uskutečněn a chytrý, smělý řečník mistr Jan Pašek z Vratu stal se prvním konšelem neboli primasem spojených měst.

K nesnázím a neshodám, o nichž jsme dosud vypravovali, přidružilo se nové hnutí náboženské. Až do této doby byly v Čechách tři hlavní náboženské strany. Největší část Čechů hlásila se až dosud ku kališnictví neboli straně utrakvistické, ač již mravně hynula; malá část národu, zejména několik vyšších šlechticů a pak pohraniční Němci stáli při straně podjednou, neboli katolické. Vedle těchto dvou starších stran náboženských mohutněla Jednota bratrská, k níž přistupovali již také i členové rodů šlechtických. Mimo tyto tři strany počalo se za krále Ludvíka šířiti ještě nové, čtvrté vyznání náboženské. Ve druhém desítiletí XVI. století vystoupil totiž v německém městě Witemberce mnich Dr. Martin Luther, výmluvností podobný našemu Husovi, ale nedosahující ho učeností, natož pak bezúhonným životem, jenž rozhodně snažil se působiti na prospěch oprav v církvi. Avšak nezůstal toliko při působení opravném, ale záhy počal hloubati ve věrouce a namnoze odchýlil se od dosavadního učení církve katolické, čímž stal se zakladatelem nového náboženství, jež záno bylo **luterským** neboli **protestantským** a konečně **evanjelickým náboženstvím dle vyznání Augsburského.**

V Čechách, které již od sta let byly zmítány otázkami náboženskými, uvítáno bylo vystoupení Jana Luthera příznivě a zásady jeho našly v naší vlasti půdu úrodnou. Tehdejší nejznamenitější spisovatel Bartoš Písař vyhlásil za dív Boží, že právě ti Němci, kteří tak dlouho bojovali proti českým kacířům a proti přijímání pod obojí způsobou, nyní prý s Čechy se sblížili a přijali vlastně náboženství jejich. Nové učení šířilo se nade všecko očekávání. Katolické obyvatelstvo ve městech, jakož i téměř všichni němečtí osadníci při severní hranici české, kteří vždy velmi horlivě vystupovali proti straně podobojí a přátelům oprav v církvi, rádi a ochotně přijímali nauky Lutherovy a stali se jeho horlivými přívrženci. Rovněž i kališníci, zejména pokročilejší z nich, kteří toužili po pevnějším zřízení a spořádání církve své, přátelsky přijímali tyto náboženské novoty, ač při tom ponechali si jméno kališníků neboli utrakvistů. Skutečně však byli

již luterány, tak že od této doby rozeznáváme v Čechách staré kališníky, kteří setrvávali dosud při kompaktatech, na rozdíl od kališníků nových, kteří zůstali jimi pouze podle jména, a ve skutečnosti úplně sblížili se ve příčině věroučných článků s Lutherem. Též Jednota bratrská hledala a našla styky s německým oprávcem, Martinem Lutherem, avšak v jedno s přívrženci jeho se nesloučila, a to zejména pro rozdíly v pojímání církevní kázně.

Z toho všeho, co dosud bylo vypravováno, jest zřejmo, že v Českém království bylo veliké vření a rozklad jak ve příčině politické, tak i nábo-

Smrt krále Ludvíka u Moháče.
(Původní reprodukce podle kresby Stanislava Hudečka.)

ženské. A v době tak pohnuté seděl na trůně nezkušený mladík, jenž ani nesídlil v Čechách, nýbrž ve svém království Uherském.

Z obecného úpadku povstala v Čechách strana, již dějepisec Palacký nazval vlasteneckou. Strana ta odhodlala se způsobiti obrat a zameziti zejména okrádání koruny a zneužívání úřadů zemských k ničemnostem, jakož i obnoviti moc královskou. Náčelníci této vlastenecké strany, k níž především hlásil se pan Adam z Hradce, jakož i Vilém z Pernštýna a po něm syn jeho Vojtěch, snažili se spojiti s králem Ludvíkem a jmenovitě s mladou chotí jeho, královnou Marií, s níž byl Ludvík oddán r. 1521. Přičiněním této vlastenecké strany přijeli královští manželé r. 1522 do Prahy, kde na vlastní oči přesvědčili se o ničemnostech tehdejších nejvyšších úředníků

a vší správy zemské. Král Ludvík pobádán jsa manželkou svou, učinil nehospodářství tomu rázem konec. Dne 13. února r. 1523 sesadil všechny dosavadní nejvyšší úředníky a ustanovil na místa jejich osoby jiné. Nejvyšším purkrabím stal se Jan z Vartemberka, nejvyšším kancléřem Adam z Hradce. Také ve městech Pražských, která byla do roku 1518 spojena v jednotu, dosadil nové konšele, jež vybral z téže strany, z níž byli i nejvyšší úředníci zemští. Jedině tímto velikým obratem mohly býti napraveny poměry politické a vzkříseno býti království z tehdejší mdloby — k čemuž však, bohužel, nedošlo.

Pokud týkalo se otázek náboženských, chovala se totiž většina mužů strany vlastenecké ku vznikajícímu luterství přátelsky. Nepřátelé jejich nemohouce jiného, užili této stránky, aby odpor proti nim způsobili. Nejdříve ve Pražských městech podařilo se jim vzbuditi nepřátelství proti novotářům ve víře tak, že při prvním obnovení městské rady r. 1524 nebyli již zvoleni konšelé, které před rokem král ustanovil. Primasem stal se znovu mistr Jan Pašek z Vratu, důvěrný přítel pana Zdeňka Lva z Rožmitálu a horlivý starokališník. Ten počal v Praze krutě vládnouti zajímaje a z města vyháněje protivníky své; v čele vypuzenců, mezi nimiž byl také výše zmíněný spisovatel český, Bartoš Písař, nalézal se Paškův osobní nepřítel a někdejší primas Hlavsa z Liboslavě. Pašek vypuzeným osobám zabavoval jmění, s nímž nakládal podle své libovůle. Vše to činil na oko z horlivosti náboženské proti nebezpečným novotářům luterským. Král Ludvík neprohlédl úmyslů těch a nepoznal, že horlivost náboženská jest tu jen předstírána, a proto schvaloval násilnosti ty a přijímal též liché a nepodstatné žaloby proti nejvyšším úředníkům z kacířství podezřelým. Konečně podařilo se ošemetným žalobníkům, že v únoru r. 1525, když se král zdržoval zase již v Uhřích, byli nejvyšší úředníci strany vlastenecké sesazeni, načež Lev z Rožmitálu se svými přáteli dosedli zase na místa předešlá, a nabyli moci bývalé. Zdeněk Lev z Rožmitálu působil právě tak v celé zemi, jako přítel jeho mistr Pašek v Praze. Muže politicky sobě nebezpečné pronásledoval jako kacíře, předstíraje horlivost náboženskou.

Král Ludvík konečně prohlédl, že náboženství jest těmto lidem toliko pláštěm pro nešlechetnosti, poznal, že chybil, když liché žaloby proti straně vlastenecké přijímal, a přesvědčil se, že ti, kdož se úřadů zmocnili, jednají na příkoří koruny. Proto nařídil do Prahy, aby dále nebylo nepřátelsky vystupováno proti měšťanům, jako dělo se dosud, a aby ti všickni, kteří byli pro náboženství vypuzeni, směli se okamžitě vrátiti. Avšak Jan Pašek, spoléhaje na přátelství pana Zdeňka Lva, neposlechl krále; také ani pan Lev nedbal rozkazů těch, ale při všem řídil se svými prospěchy osobními.

Dne 9. října r. 1523 zemřel mocný a bohatý pán Petr z Rosenberka, jenž pominuv svých nejbližších příbuzných, odkázal veškery veliké statky své politickým přátelům, jmenovitě Zdeňku Lvovi z Rožmitálu. Neočekávaná a bohatá kořist ta zaslepila lakotného nejvyššího purkrabí tak, že neváhal zneužíti i úřední moci, aby rychle dostal se v držení odkázaného dědictví. Tím však byla míra hříchů jeho dovršena. Všecko království roze-

stoupilo se na dvě strany: **Rosenberkovskou,** která stála proti panu Lvovi a při právních dědicích pana Petra z Rosenberka, a **Rožmitálskou,** která stranila panu Lvovi a byla odhodlána i násilím dopomoci mu k tučnému dědictví. A také skutečně již zdálo se nepochybným, že budou všecky spory v království Českém rozhodnuty jen zbraní. Avšak nenadálé příhody další způsobily neočekávaný obrat.

V době, kdy vlast naše byla zmítána domácími bouřemi, strojil se turecký sultán Soliman II., dobyv již r. 1521 pevného Bělehradu srbského, k velikému vpádu do království Uherského. Král Ludvík, jehož v nejvyšší nouzi a nejtrapnějším postavení pánové uherští opustili, psal do Čech, prose o pomoc proti ukrutnému nepříteli. Rosenberská strana, s níž se spojila všecka bývalá strana vlastenecká, ochotně a horlivě počala hned shledávati pomoc králi k nastávající válce, neboť bylo upřímnou snahou její, aby povznesena byla panovnická moc. Avšak nejvyšší purkrabí pražský, pan Zdeněk Lev z Rožmitálu, ač na oko byl též ochoten pomoci králi z nesnází, přičiňoval se, aby vojenská pomoc nepřišla v pravý čas na místo.

Zatím Soliman vpadl s obrovskou mocí do Uher. Král Ludvík, 20letý, ve válečnictví nezkušený mladík, lehkomyslností uherského panstva odevšad jsa opuštěn vytáhl do pole s mocí jen skrovnou. Smutnou maje předtuchu věcí budoucích, prohodil ke svým věrným: „Vidím již, že jedenkaždý chce jen na mne se vymlouvati a mou hlavou krýti svou. Já život svůj dal jsem v nebezpečí, abych zachránil království toto i vás; nuže, ať neochota nemá omluvy, já se odvážím i hrdla svého a s boží pomocí potáhnu tam, kam jiní beze mne jíti nechtějí.“ Vskutku podnikl s Turky u Mohače nerozvážný boj, v němž byl poražen, načež na útěku bídně zahynul dne 29. srpna r. 1526, utopiv se i s koněm v jakémsi močále.

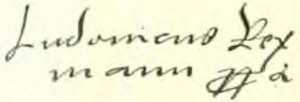
* *
*

Nešťastná a osudná byla smrt krále Ludvíka.

Poslední člen **prvního** panujícího rodu českého, rodu **Přemyslova,** zahynul úkladnou vraždou v Olomouci; poslední člen **druhého** panující rodu, slavných **Lucemburků,** zemřel sice smrtí přirozenou, ale život jeho i vláda pro národ náš byly velmi neblahy a nešťastny. Za krále Jiří z Poděbrad podobalo se, že podaří se založiti nový, **třetí** panující rod český, z krve domácí, a že tento rod položí základy k pevné moci panovnické a k silnému království navenek. Ale mělo přijíti jinak. Místo **silné** dynastie Poděbradské, zaujali **slabí Jagajlovci** polští, kteří tvoří **třetí** panující rod královský v **Čechách.** Vzal brzo za své a památka jeho není požehnána. První král z toho rodu, Vladislav, slabostí a neschopností dal hlavní příčinu k zevnímu i v nitřnímu úpadku Českého království, syn jeho Ludvík, dříve, než mohl se vyvinouti, skončil smrtí bídnou a předčasnou. Jím vyhynul **třetí** královský rod v Čechách. Mladistvá choť padlého krále, **Marie,** v 21 letech věku svého stala se vdovou. Nezůstala v Uhrách ani v Čechách, nýbrž odstěhovala se do Nizozemí, kdež dlouho ještě žila ve vdovství.

Národ český, co do jazyka a národnosti, dosáhl na sklonku třetí dynastie své velikých úspěchů, ale politicky a mravně v téže době již velmi

poklesl. Následkem toho a rozháraných poměrů náboženských, jest obsah příštích kapitol dějin českých zhusta neutěšený, smutný. A potom došlo i k tomu, že hlavní nepřátelé naši, Habsburkové, s pomocí Říma vyrvali nám naši samostatnost, ano téměř i náš jazyk a jméno. Ale nemohli nám odníti naši slavnou minulost, naše dějiny, kteréž jsou, jak praví dějepisec A. Denis, rukojemstvím velké budoucnosti. A právě těmito dějinami národ náš se obrodil a povznesl zase k bývalé samostatnosti, jak bude vypravováno dále.

Podpis krále Ludvíka.

KNIHA ČTVRTÁ.

KONEC BÝVALÉ SAMOSTATNOSTI ČESKÉHO STÁTU.

(1526—1620.)

CESTOU K BÍLÉ HOŘE.

NEJOSUDNĚJŠÍ KROK V ČESKÝCH DĚJINÁCH.

Následky porážky Moháčské byly pro český stát na mnohá staletí osudné. Smrtí Ludvíka II. vyhynul třetí panující rod v Českém státu a nadešel okamžik, kdy bylo třeba českým stavům voliti nového panovníka a tím i nový panující rod. Byly tu sice úmluvy, sjednané r. 1515 ve Vídni mezi Vladislavem II. a císařem Maxmiliánem I., avšak zavládlo téměř jednomyslné mínění, že jest třeba předsevzíti novou volbu bez ohledu na tyto úmluvy. A také nebyl nedostatek uchazečů o trůn. Zdá se, že mezi nimi původně byl i pan **Zdeněk Lev z Rožmitálu**, který dle všeho chtěl napodobiti příkladu někdy Jiří Poděbradského, slavné paměti. Avšak mezi oběma byl veliký rozdíl. Hanebné skutky páně Lvovy byly dosud v čerstvé paměti, takže sám se záhy přesvědčil, že naděje jeho, dostati se na český trůn, jsou marny. Umínil si však, že se bude při volbě krále snažiti co nejvíce vytěžiti pro sebe.

Nejpřednějšími uchazeči o českou korunu byli bavorští vévodové **Vilém a Ludvík** a rakouský arcikníže **Ferdinand**, rodem Habsburk, druhorozený vnuk císaře Maxmiliána I. a manžel Anny, jediné dcery krále Vladislava II.

Když se arcikníže Ferdinand, jenž v té době prodléval ve Vídni, dověděl o smrti svého svaka Ludvíka, ihned do Čech ohlásil svoje nároky na český trůn. Tvrdil, že má naň právo jako dědic a že není třeba předsevzíti volby. Avšak předstírané jím právo dědické na český trůn bylo pochybné. Nebylo přece možno dovolávati se dědických úmluv, které sjednány byly mezi Karlem, Otcem vlasti, slavné paměti, a zetěm jeho Ru-

dolfem IV. z r. 1364. Vždyť jednak tyto úmluvy porušeny byly volbou Jiří Poděbradského, jednak sám císař Fridrich III., jako hlava rodu Habsburského, z vděčnosti ke králi Jiří Poděbradskému prohlásil tyto smlouvy výslovně za neplatné. A zmíněné již vídeňské úmluvy z r. 1515 mezi králem Vladislavem II. a císařem Maxmilianem neuznávali zase čeští stavové, neboť nebyla českému sněmu ani předložena ke schválení. Proto čeští stavové neústupně trvali na svém právu, svobodně voliti budoucího panovníka.

Praha ve dnech před volbou neobyčejně ožila. Se všech krajů Čech přijeli stavové se svými průvody, přijeli i jednatelé různých uchazečů o český trůn. Jak volba dopadne, bylo dlouho záhadou. S počátku nejvíce mluvilo se o bavorských vévodách. Francouzské poselstvo nešetřilo pro ně výmluvností, Břetislav Švihovský, náčelník té strany, jedině v nich spatřoval štěstí národa. Nechybělo ani prostředků zavržení hodných, úplatkův a slibů. Když pan Lev z Rožmitálu seznal, že marně by se domáhal sám býti zvolen, přiklonil se k těm, kdož byli pro bavorské vévody. Jak však bylo v jeho povaze, nečinil tak bez nároků na zisk. Také Ferdinand vypravil do Prahy dvoje poselstvo. Avšak tomu s počátku nepřálo valně štěstí. Byla to jedině strana tak zv. vlastenecká, o níž jsme již vypravovali, která v posílení moci panovnické spatřovala záruku lepší budoucnosti státu. A toho očekávala od Ferdinanda. Avšak strana ta byla nepočetná. Od volby Ferdinanda odpuzovala též jeho osvědčená příchylnost ke katolictví, jakož i to, že byl vlastně cizincem, neboť teprv nedávno stal se pouze sousedem Čechů.

Avšak náhle nastal netušený obrat. Když totiž druhé poselstvo Ferdinandovo vidělo, jak přípravy k volbě českého krále pokročily, upustilo bez vědomí Ferdinandova od požadavku, aby šetřeno bylo jeho dědického práva, a přihlásilo jej k volbě jako jiného uchazeče o trůn. Ve prospěch jeho byla i ta okolnost, že bavorská strana téměř do poslední chvíle nemohla se dohodnouti, který z obou vévodů má býti českým králem. Nadto Ferdinandovo poselstvo, když vidělo, jak bavorská strana sliby a úplatky snaží se získati volitele, neváhalo rovněž tak činiti a to velmi štědře. Když potom Ferdinandovu poselstvu téměř v předvečer volby se podařilo za značný úplatek získati přízeň pana Lva z Rožmitálu, jenž dosud stranil bavorským vévodům, byla volba rozhodnuta.

Konečně nadešel den 23. října 1526. V kapli sv. Václava ve chrámě Svatovítském shromáždili se volitelé budoucího panovníka. Bylo jich 24 a to z každého stavu 8. **Tito volitelé jednohlasně zvolili za krále Českého státu arciknížete Ferdinanda Habsburka.**

Volba ta byla nejosudnějším krokem v dějinách Českého státu.

Kdo byl tento Ferdinand Habsburk?

Potomek starého rodu vladařského, o němž jsme se již nejednou zmínili. Narodil se ve Španělích a tam i byl na královském dvoře vychován. Otce, **Filipa Sličného,** téměř ani nepoznal, neboť ten záhy zemřel. Matka jeho, **Johana Kastilská,** pak strádala trudnomyslností, která se stala potom osudným dědictvím i jejímu potomstvu. U některých členů toho rodu stupňovala se tato duševní choroba až k šílenství.

Ferdinand oblíbil si nejen španělský kroj, mrav a hojné obřadnosti dvorské, ale i utvrdil se v nenávisti ke všem jinověrcům, byv sám od dětství veden k horlivé příchylnosti ke katolictví. Zamiloval si též vládní soustavu španělskou, která spočívala na neomezené panovnické moci, o níž naučil se pevně věřiti, že prý je božského původu. Měl bratra o 3 léta staršího, Karla, jenž byl po matce náchylen k trudnomyslnosti. Ten, když jim děd s matčiny strany zemřel, stal se dědicem koruny Španělské, k níž mimo některé země v Italii náležely též rozsáhlé země v Americe, nedávno objevené, jakož i bohaté Nizozemí. Po smrti druhého děda obou bratří Maxmiliana I. r. 1519 přivtěleny byly k této říši též země alpské a t. zv. země venkovské, t. j. dědičné statky rodu habsburského v Alsasích a Švábsku. Volbou dosáhl též hodnosti císaře římsko-německého.

Ač oba bratří, Karel i Ferdinand, značně se různili povahami, přece časem upřímně k sobě přilnuli. Karel, ač věkem mlád, záhy poznal, jak nesnadno jest ovládati obrovskou říši, složenou ze zemí tak různorodých jazykem i minulostí, tak odchylných a nadto ani zeměpisně nesouvislých. To vedlo jej k tomu, že na říšském sněmu ve Wormsu r. 1521 dobrovolně se vzdal většiny alpských zemí a dal je bratru Ferdinandovi. Později rozšířeno bylo panství tohoto Habsburka na všechny země alpské i venkovské. Odtud byly po dvě století v Evropě dvě větve rodu Habsburského: starší, Karlem V. založená, zvána byla **španělskou**, mladší, odvozující původ od Ferdinanda, **rakouskou.**

Zvolili si tedy čeští stavové za budoucího panovníka muže, jenž byl poloviční Němec a poloviční Španěl, nábožensky nesnášenlivého, ctižádostivého a na svou moc žárlivého.

ZÁPAS O STÁT A VÍRU.

Výsledek volby byl tajen až do příštího dne, kdy teprv o polednách byl prohlášen veřejně. Shromážděný sněm zapěl starobylý chorál český „Svatý Václave!" a všecko shromáždění odebralo se do chrámu sv. Víta na poděkování za vykonanou volbu, kteráž pak v městě byla střelbou a různými radovánkami oslavována. Potom vypraveno bylo do Vídně poselstvo, které mělo arciknížeti Ferdinandovi oznámiti, že si ho Čechové zvolili za krále, a spolu předložiti mu výminky, za kterých měl ujmouti se správy království Českého.

Mezi výminkami těmi byly mnohé, jež se samy sebou rozuměly, jako na př., aby potvrdil dávné svobody stavů, kompaktata a zápis císaře Sigmunda. Ty a podobné podmínky byl ochoten splniti. Avšak čeští stavové mimo to žádali, aby zabezpečil jim na věčné časy onu ohromnou moc, které nabyli za slabé vlády Vladislavovy a Ludvíkovy. Tomu se nově zvolený král bránil a také ubránil.

Oč Habsburkové od časů zakladatele svého rodu Rudolfa I. usilovali, aby totiž získali trvale korunu Českou, stalo se volbou Ferdinandovou.

jak se zdálo, skutkem. Ovšem naskytla se Habsburkům ještě jedna překážka, pro tu chvíli neodstranitelná. Ferdinand vymohl si na stavech sice souhlas, aby směl později s nimi vyjednávati, by zmírnili některé podmínky, které měl za příliš tvrdé, avšak nedosáhl na nich ústupnosti ve věcech volebnosti českého trůnu. Stavové totiž žádali na něm, aby vydal zápis neboli revers, ve kterém by výslovně doznal, že jen svobodnou volbou stavů dosáhl českého trůnu. Vida nezbytí, podvolil se Ferdinand žádosti stavů a vydal jim žádaný revers, který potom byl vložen také do zemských desk.

V lednu r. 1527 zajel Ferdinand se svou chotí Annou do Čech. Stanuv na českém pomezí za Jihlavou přísahal **Ferdinand** dle daného slibu, že bude zachovávati starobylé svobody zemské. Na to byl 24. února v chrámě sv. **Víta** na českého krále korunován.

Vše to, co jsme doposud vypravovali o volbě Ferdinandově, týká se výhradně jen stavů království **Českého.** Ostatní země České koruny zaujaly stanovisko nadobro odchylné. Mezi stavy moravskými, slezskými a lužickými nebylo sporu o dědické právo královny **Anny,** jež bylo všeobecně uznáváno, ba německé obyvatelstvo Slez a Lužice přímo jásavě přijímalo za svého pána německého knížete, který sice plynně mluvil a psal německy, francouzsky, španělsky, italsky a latinsky, ale jemuž byl český jazyk nechutný, takže do smrti se sotva naučil bídně vyslovovati několik nejnutnějších českých slov. Na tomto rozporu v názorech mezi stavy českými na jedné a moravskými, slezskými a lužickými na druhé straně, zakládal Ferdinand I. svoje naděje do budoucna. Než prvního pobytu nového krále v Praze bylo jen nakrátce, neboť pozornost jeho byla záhy zaujata záležitostmi uherskými.

Smrtí krále Ludvíka uprázdnil se totiž také trůn uherský a tu nadešla vhodná chvíle mocnému šlechtici **Janu Zápolskému,** aby uskutečnil dávné svoje ctižádostivé tužby a sny. Jsa miláčkem zvláště drobné nižší šlechty, byl od ní zvolen na sněmě ve Stoličném Bělehradě za uherského krále. Leč také Ferdinand ucházel se o korunu v Uhřích, jakkoliv od mnohých ze stavů českých byl žádán, aby toho nečinil.

Patrně obávali se čeští stavové nesnází, které by jim vzešly, kdyby Ferdinand přijal uherskou korunu. Budoucnost ukázala, že tyto obavy dokonce nebyly bezdůvodné.

Teprv po zvolení **Jana Zápolského** sešel se **v Bratislavě sněm** dle ústavy palatinem řádně svolaný. Byl však obeslán mnohem méně než sněm **v Stoličném Bělehradě,** a to skoro výhradně jen šlechtou vyšší. Tento sněm 16. prosince r. 1526 zvolil za krále Ferdinanda. Ten hned počal se Zápolským vyjednávati, by se po přátelsku vyrovnali. Jednání to nemělo však úspěchu. Tak došlo v Uhřích ku dvojímu království. Celkem lze říci, že Ferdinand byl uznáván vedle **Chorvátska** hlavně **v Uhřích** západních, které měly značnou část obyvatelstva německého, a severních, tedy na **Slovensku a Podkarpatské Rusi,** kdežto střed a východ **Uher** se **Sibiňskem** houževnatě se držely Jana Zápolského.

Při neústupnosti Zápolského nezbývalo, než rozhodnutí o sporu postaviti na ostří meče. Pohříchu odvážil se **Zápolský** ve válce, která mezi

Ferdinand I. přisahá na hranicích království Českého.

(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

oběma soky vznikla, činu velmi nebezpečného. Přivolal si totiž na pomoc Turky, jejichž výbojnost tehdy dospěla vrcholu. Zápolský, aby ukojil svoji ctižádost, neváhal zadati samostatnost království Uherského, poddávaje se sultánu Solimanovi II. v poměr lenní. Tak z války se Zápolským se vyvinuly dlouhé a svízelné války turecké, jejichž obtížné břímě potom na dlouhé doby spočinulo na bedrech nejen Ferdinandových a jeho nástupců, nýbrž i na všech zemích dnešní naší republiky. Slovensko bylo jimi v pozdějším průběhu dotčeno přímo, země koruny České pak nepřímo tím, že téměř rok co rok byly od jejich sněmů žádány obtížné berně na války s Turky.

* *
*

Popatřme nyní na první čas panování Ferdinandova v zemích českých. Stav, ve kterém je převzal, věru nelze nazvati utěšeným. Francouzský dějepisec Arnošt Denis líčí jej výstižně těmito slovy: „Nikdy nebylo většího nepořádku; páni se svářili spolu, stav rytířský s panským, šlechta s městy. Jednoty soukromé se množily; každý stav ohrožený v obraně svých výsad spoléhal jen na sebe, měl své sjezdy, své náčelníky, své vojáky. Celá země byla ve zbrani. Lupičů se hemžilo, cesty byly znepokojovány od nich. Sněmy, velmi časté, nevedly k ničemu; jediného roku (1531) sněmováno šestkrát, nepočítaje v to sjezd měst. Shromáždění tato, králi nepřátelská a bouřlivá, málo četná, lhostejná k blahu veřejnému, udržovala hnutí, často se rozcházela nerozhodnuvše o ničem, nebo jejich usnesení zůstávala neplodná."

Při tak velkých různostech v zásadách a povaze panovníkově a v zásadách a povaze české šlechty bylo potřebí veliké opatrnosti, aby mezi králem a národem mohla býti shoda. Té bylo však možno docíliti, protože Ferdinand I., jsa velice tísněn válkami s Turky v Uhrách, potřeboval často žádati české sněmy za peníze na vojsko a jiné potřeby státní, začež ovšem byl ochoten ku mnohým ústupkům se strany své. Mimo to ztrávil Ferdinand mnoho let své vlády na hradě Pražském a šlechta česká mohla tu snadno domoci se vlivu. Avšak na královském dvoře bylo vždy něco cizinců, kteří radili panovníkovi, aby vládl rozhodně a neohlížel se na stavy. Tak jmenovitě v královské komoře české, nejvyšším to finančním úřadě celého království, usadil Ferdinand I. nepoměrně mnoho Němců, namnoze jazyka českého ani neznalých, což mělo za následek, že již od jeho časů počala se v úřadě tomto jako řeč úřední zahnizďovati němčina. Mezi českou šlechtou, která za slabé vlády Vladislavovy a Ludvíkovy uvykla již všeliké libovůli, bylo naopak zase málo těch, kteří by byli ochotni v zájmu obecného dobra ustoupiti od některých příkrých požadavků, jimiž podlamována byla moc koruny, a kteří by byli chtěli sblížiti se s dvorem. Následkem toho většina šlechty brzo po volbě a korunování chovala se ku králi odmítavě, což při dvoře vzbudilo odpor a vedlo k různicím. Příčiny k neshodám zavdávaly záležitosti politické, jimž dáván býval ráz národnostní a náboženský.

Tím, že spojil **Ferdinand I.** pod svým žezlem země koruny České, země alpsko-rakouské a alespoň část zemí koruny Uherské, vzniklo sice v srdci Evropy mocné panství mladší větve rodu Habsburského, leč nikoli nový nějaký stát. Dokonce nelze již v této době mluviti o nějakém mocnářství Rakouském, které bylo utvořeno teprv v druhé polovici století osmnáctého, ač je nesporno, že zvolením Ferdinandovým na trůn český a uherský byly k němu položeny základy. I nadále jako před tím byly to státy tři, z nichž každý měl vlastní své zřízení, správu a zákonodárství. Byla jim všem společná pouze osoba panovníkova, svazek jejich byl tedy pouhá, jak se říká latinským slovem, **personální unie.**

Nicméně již od prvopočátku vyskytovaly se ve všech třech skupinách zemí jisté záležitosti, které nejen mohly býti řízeny, nýbrž docela v zájmu věci bylo nutno řešiti je jednostejně. V první řadě byly to záležitosti zahraničné, neboť bylo nemyslitelno, aby na př. král český měl spor, neřku-li válku, s králem uherským neb arcivévodou rakouským, když to byla osoba jedna a táž. Při neochotě, se kterou se Ferdinand setkával u stavů všech svých zemí, kdykoliv od nich požadoval vojenské pomoci proti Turkům, vždy větší důležitosti nabývalo vojsko žoldnéřské, králem samým najímané a ze soukromých jeho prostředků vydržované. Rovněž měl panovník v každém ze svých států jisté důchody a statky, jejichž výnos plynul do pokladny jeho vlastní, nikoli státní. Panovník nebyl nikomu odpověden za to, jak naloží s těmito penězi.

Pro správu těchto tří oborů zřídil již Ferdinand I. pomocné sbory (nelze prozatím ještě mluviti o úřadech). Když byly zřizovány, bylo třeba veliké opatrnosti, aby se jejich pravomoc nevzmohla na újmu práv koruny České. Avšak ani v tom čeští stavové nechovali se dosti obezřele a přísně, neboť byli buď příliš podajní, buď zase příliš příkří, což vedlo potom k osudným koncům pro království České.

Pro záležitosti zahraniční zřídil si Ferdinand I. tak řečenou **tajnou radu dvorskou,** do níž povolával jen skrovný počet svých důvěrníků. Býval mezi nimi zpravidla i nejvyšší kancléř království Českého, ale hlas jeho velmi často zanikal mezi hlasy cizinců. Podobně **vojenská rada dvorská,** složená z vojenských odborníků, činila panovníkovi návrhy ve příčině najímání, výzbroje a výstroje žoldnéřského vojska. Konečně **dvorská komora** pečovala o soukromé důchody panovníkovy ze všech jeho zemí. Jak ukazuje jméno, byly to za Ferdinanda I. a ještě i dlouho po něm pouze sbory poradní; král podle uvážení svého jejich radou říditi se mohl, ale nemusil.

Zřízení těchto sborů byl první, ovšem ještě dost nesmělý krůček ve snaze o splynutí všech zemí v jednotný stát. Zdařil-li se tento krok, nezdařil se jiný. Ferdinand totiž často se pokoušel stavy všech zemí svésti na společný sněm, avšak marně. Byly to snahy o jakýsi sněm všerakouský v pozdějším smyslu slova, vzbuzované spíše asi míněním, že by společným úsilím lépe mohla býti opatřena obrana Uher proti Turkům než jakýmikoliv úmysly jinými. R. 1530 ponejprv ztroskotal záměr ten pro tuhý odpor stavů království Českého a v časech potomních ještě několikrát, ač byli proň

VÁCLAV BROŽÍK
ROZKVĚT UMĚNÍ V ČECHÁCH V POLOVINĚ XVI. VĚKU

získáni Moravané, Slezané i Lužičané a také v Uhřích a v zemích alpských nebylo proti němu námitek.

Počátek vlády Ferdinandovy jevil se býti pro náš stát dobrý. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku zaveden byl nový pořádek, zamezeny byly všecky domácí války, zakázány všecky spory, obnovena moc a vliv soudů. Také důchody koruny, jež jeho slabí předchůdci uvedli v nepořádek, byly uvedeny do dobrého stavu. Čeští stavové vidouce to, nabývali přesvědčení, že mají co činiti se zcela jiným panovníkem, než byli králové Vladislav a Ludvík. Nový král učinil také konec libovládě nejvyššího purkrabí Lva z Rožmitálu v zemi České a Jana Paška z Vratu v Pražských městech. Přiměl totiž Lva z Rožmitálu, že se r. 1530 vzdal svého zodpovědného úřadu, jehož zneužíval pro svůj zisk. Od té doby klesal tento muž, který tak neblaze se zapsal v paměť potomstva, v zasloužené zapomenutí. Že pořádek a řád v zemi byl upevněn, k tomu nemálo přispělo, že král již r. 1528 zakázal krajské sjezdy bez svolení královského. Tím zasazena byla citelná rána šlechtické libovůli. Branné spolky v budoucnosti tvořiti bylo ne sice znemožněno, leč aspoň valně stíženo. Král dobře věděl, že Pašek se kryl pláštěm náboženské horlivosti, když měšťany vyháněl, věděl i, že vyhnanci skutečně se klonili k luterskému učení. Přece však poznal, že jim bylo ukřivděno a proto povolal je zpět a kázal jim vrátiti odňaté statky. Jan Pašek z Vratu byl zbaven moci, vyloučen z konšelství a později stíhal ho král i soudem, načež s ním bylo přísně naloženo. R. 1528 usadil pak král nové konšely na Starém i Novém Městě, čímž byla tato města zase zbavena společné správy.

Ti, kdož při těchto změnách přicházeli o své dobré bydlo, počali reptati proti králi. V tom je podporovali bývalí odmítnutí uchazeči o trůn, opírajíce se též i o neutěšené poměry uherské. Při tom však vedla si nepoměrně chaběji šlechta vyšší neboli panstvo, jejíž mnohé členy dovedl si Ferdinand nakloniti rozličnými milostmi a dvorskými úřady, takže hlavní síla potomního odporu proti králi lpěla ve šlechtě nižší neboli rytířstvu a ve stavu městském.

Jelikož následkem nepokojů v Uhřích rok od roku bylo potřebí povolovati berně, čehož v dobách dřívějších nebývalo, počala nespokojenost s králem Ferdinandem nabývati významu hrozivějšího. Že opětovaně byly požadovány nové berně, toho byly příčinou nejen turecké vojny, nýbrž i snaha uvésti zemské hospodářství do pořádku. Jest třeba doznati, že král staral se povznésti zase příjmy korunní a komorní, čehož chtěl docíliti jednak tím, že snažil se vyplatiti ze zástavy královské statky, jednak i zvelebením hornictví v Čechách, zejména v Kutné Hoře, Jáchymově a Příbrami. Nicméně každoroční vybírání berní budilo jak v obecném lidu tak i mezi zemany nepokoje, které přiostřovány byly rozdíly v náboženství mezi lidem i králem.

Král Ferdinand byl katolík, ale korunovační přísahou byl zavázán zachovávati kompaktata, což znamenalo, že chce mocnou rukou chrániti stranu podobojí. Ovšem že stranou podobojí rozuměl vždy jen staré kališníky, kteří skutečně drželi se ještě kompaktat. Těch však bylo den ode dne méně, neboť valná část podobojích již vlastně smýšlela po luthersku.

Sezení konšelů r. 1536.

Rytina tato jest věrným obrazem zasedání konšelů v městech královských; rozhodováno v nich zhusta o záležitostech daleko přesahujících význam čistě místní.

Proti těm vystupoval král přísně. Avšak Ferdinand byl též nepřítelem **Jednoty bratrské.** Jest bolestno čísti, že v tom horlivě pomáhali mu nejen katolíci, ale i staří kališníci, kteří Jednotu bratrskou nenáviděli pro její přísnost ve mravech a pro věroučné zvláštnosti. Konečně došlo k tomu, že lutheráni měli mezi kališníky většinu a tak mohli zvoliti si roku 1541 v dolejší konsistoři administrátora, který ovšem kompaktat již nedbal a chtěl stranu podobojí zříditi po způsobu církve lutherské. Král mu proto velmi ostře pohrozil a nařídil, aby zachován byl řád podle kompaktat.

Požár na královském hradě Pražském r. 1541.

Ač zakročení krále proti nekatolíkům bylo velmi rozhodné, katolické církvi neprospívalo, nýbrž naopak bratrství a učení lutherské ještě více se šířilo. Král pak sám musil za příčinou svých politických záměrů býti v dobré vůli se stavy, a proto býval nucen nejednou stranám náboženským hověti. Ústupky tyto neznamenaly však, že chce nekatolíkům vůbec povolovati, nýbrž jen poshověti, neboť poznenáhlu připravoval se k rozhodnému kroku, čekaje jen na vhodnou příležitost. Ta se mu naskytla r. 1547.

Dříve ještě, než došlo k úplné roztržce mezi českými stavy a králem, stihlo České království veliké neštěstí. Dne 2. června roku 1541 vypukl na Malé Straně a Hradčanech požár, který se úžasně rozšířil a zničil nejen množství paláců a nádherných domů, ale i chrám Svatovítský, jakož i největší poklad Českého království, desky zemské, t. j. knihy, na nichž se zakládalo všecko veřejné i soukromé právo v Čechách. Pláč a nářek nad shořením desk byl veliký a nápravy nebylo. Sněm sice hned potom nařídil, aby staré desky byly obnoveny, avšak úmyslu toho nebylo možno zúplna uskutečniti pro veliké obtíže. Co shořelo, zůstalo většinou ztraceno; nové desky zemské založeny byly potom od roku 1541. Též i chrám sv. Víta zůstával v ssutinách a jen tu a tam se opravil; teprve v naší době skvělým způsobem pečuje se o jeho znovuzřízení a dostavění.

S přemnohými jinými vzácnými listinami uhořel při požáru zemských desk i volební **revers Ferdinandův,** o jehož obsahu stala se již zmínka. Když se tedy jednalo o obnovu zemských desk, užil král Ferdinand této příležitosti, aby si na sněmě r. 1545 vymohl souhlas k novému jeho znění, pro sebe a rod svůj nepoměrně příznivějšímu. Ferdinand také v tomto obnoveném reversu přiznával, že českého trůnu dosáhl svobodnou volbou stavů, avšak že tito stavové při tom uznali dědické právo královny Anny a jejího potomstva. A to bylo ovšem i potomstvem Ferdinandovým. Tím otázka volby panovníka Českého státu podstatně se proti r. 1526 změnila.

Bylo sice možno voliti panovníka, ale toliko jen člena mladší nebo rakouské větve rodu habsburského. Tím byl Habsburkům trůn Českého státu zaručen dotud, pokud tato mladší její větev nevyhyne.

* * *

Na vývoj věcí v zemích českých nemalou měrou působil průběh bojů v Uhřích, kterými byl Ferdinand, jak už řečeno, od počátku svého panování zaměstnán téměř nepřetržitě. Sultán Soliman II. rád pomáhal Zápolskému a bez odkladu přišel s velikým vojskem do Uher. Tu prohlásil království Uherské za svou zemi, jíž potom propůjčil v léno Janu Zápolskému. Nato r. 1529 vytáhl proti Ferdinandovi až k Vídni, již oblehl. Kdyby byl dobyl tohoto města, pak by Turkům bývala otevřena cesta do vší Evropy západní; nad jiné země hrozilo nebezpečí zvláště markrabství Moravskému a království Českému. Král Ferdinand vytáhl proti Turkům s velikým vojskem; též z Čech, Moravy a Slezska přišla hotovost vojenská a zúčastnila se hrdinně při hájení obleženého města. Spojeným silám a posádce vídeňské podařilo se zapuditi sultána Solimana, kterýž mnoho tisíc mužů, žen, dívek i dětí odvlekl do otroctví. Zajatí hoši křesťanští byli poturčeni a po turecku vychováni, načež zřízen byl z nich armádní sbor turecký tak řečených janičárů.

Zapuzení Turků od Vídně povzbudilo krále Ferdinanda, aby znova táhl do Uher proti Zápolskému. Po mnohých vítězstvích, jichž tu dobyl, učiněn byl pokus o mír se Zápolským a s Turky, k němuž došlo r. 1533 v Cařihradě. Avšak Zápolský se jím neuspokojil, ale brojil dál proti Ferdinandovi jak v Uhrách tak i v zemích okolních. Také mezi nespokojenými stavy českými a moravskými našel vždy některé ochotné přívržence. Zápolský měl také na Slovensku ve šlechtě hojně přívrženců, kdežto strana Ferdinandova se opírala hlavně o Němce v městech a slovenské obyvatelstvo na venkově.

Již první boje turecké zasáhly Slovensko aspoň nepřímo. Nebezpečenství pro ně vzrostlo však měrou velmi povážlivou, když Jan Zápolský r. 1540 zemřel. Krátce před smrtí se dověděl, že se mu narodil syn **Jan Sigmund.** Tu téměř v posledním dechu života otecká láska v Zápolském potlačila státníka. Zapomněl, že nedávno dohodl se s Ferdinandem, že tento bude po jeho smrti panovníkem v celých Uhrách. Tato úmluva byla však tajena. Zápolský před svým skonem jmenoval nyní vlastního syna dědicem ve své části Uher. Ferdinand zvěděv o tom, neváhal ovšem nároků svých hájiti mečem. Ale královna Isabella, vdova po Janu Zápolském, znovu povolala Turky na pomoc. Tím přivodila obrat velmi osudný.

Sultán Soliman II. vypravil se r. 1541 znovu vojensky do Uher a to přímo k Budínu, kde na královském hradě usadil se na delší dobu. Při tom s počátku tajil svoje záměry do budoucna. Když potom veřejně je odhalil, užasla Evropa. Sultán totiž zabral pro sebe střed Uher mezi Dunajem a Tisou a zřídil z území toho turecký pašalik, který potom trval 145 let. Janu Sigmundovi Zápolskému ponechal jen **Sibiňsko** se **Zátisím,**

nikoli však již s titulem královským, kterého požíval otec jeho, nýbrž jen vévodským nebo-li knížecím a s povinností odváděti poplatky. Zbytek byl ochoten ponechati Ferdinandovi. Ten však sáhl ke zbrani. Tak rozzuřila se znovu válka turecká, ve které však nesnadno bylo Ferdinandovi odolávati nepřátelské přesile. Záhy počal se turecký pašalik šířiti i po pravém břehu Dunaje. R. 1543 padl v moc Turkův i památný Ostřehom, staré sídlo arcibiskupské, které pak na dlouhou dobu bylo přeneseno do **Bratislavy.** Ferdinand, chtěje předejíti věcem horším, smluvil se Solimanem r. 1545 mír, kterým podržel sice Slovensko a ztenčenou državu v západních Uhřích a Charvatsku, leč byl nucen z těchto zemí uvoliti se k ročnímu poplatku 30.000 dukátů.

Poplatek ten, který byl do Cařihradu vyjímaje válečné doby rok co rok drahně desetiletí odváděn, stal se těžkým břemenem pro Ferdinanda i jeho nástupce, neboť pohltil téměř všecky důchody, které měli tito panovníci ze svých uherských zemí, ba často naň ani nestačily. Na sklonku svého života odvážil se Ferdinand ještě jedné války se Solimanem. S počátku usmálo se v ní na Ferdinanda štěstí, neboť se mu na čas podařilo opanovati i Sibiňsko. Avšak nebyl to trvalý úspěch, neboť válka posléze skončila novým zvětšením turecké državy v Uhřích a obnovou zmíněného poplatku. —

Jakkoli tedy Ferdinand ve válkách s Turky málo byl šťasten, měly přece boje ty pro Slovensko nejeden příznivý účinek. Jelikož Slovensko po dlouhou dobu odtrženo bylo od ostatních Uher a spojeno bylo společným panovníkem se zeměmi koruny České, utuženo bylo vědomí společného původu obou sesterských větví téhož národního kmene: české a slovenské. Ze strachu před možným nájezdem Turků počalo se slovenské (ovšem i maďarské) obyvatelstvo z venkova houfně stěhovati do pevně hrazených měst, obývaných až doposud skoro výhradně Němci. Ti dlouho vzpírali se venkovanům poskytnouti útočiště ve svých zdech, avšak na konec byli nuceni se podvoliti, když sněm, který z území Ferdinandova v Uhřích pravidelně se scházíval v Bratislavi, r. 1563 snesl zákon, později často ještě obnovovaný, že nemají měšťané venkovanům brániti, chtějí-li se mezi nimi usazovati. Tím byl velmi podstatně omezen význam živlu německého a mnohým Slovákům dostalo se výhod stavu městského.

Avšak byly i jiné okolnosti, kteréž utužovaly národní jednotu československou. Souviselo to s tehdejšími poměry náboženskými. Sotva se totiž počalo v Čechách a na Moravě ujímati učení Lutherovo, vycházeli odtud mnozí kazatelé a jiní hlasatelé nové nauky na Slovensko, kde se jejich působení brzy otevřela půda velmi úrodná. Výpravy husitských vojsk a boje Jiskrovy v patnáctém století nemálo jí zkypřily. Ferdinand I. jako v jiných svých zemích, tak i na Slovensku velmi nerad viděl, že tak rychle a mohutně se šíří nové náboženství nejen mezi šlechtou, nýbrž i v měšťanstvu a lidu venkovském. Ale přihlížeje k vratkosti své moci v Uhřích a k bezprostřednímu sousedství Turků, netroufal si za všechen čas svého panování náboženským novotám na Slovensku klásti mezí. Jinak bylo tomu v zemích českých, kde jeho panovnická moc spočívala na mnohem bezpečnějších základech.

POKOŘENÍ STAVU MĚSTSKÉHO.

Císařem Římsko-německé říše byl Karel V., bratr Ferdinandův. Ten vynikal bystrostí ducha i panovnickými schopnostmi. Jako katolický mocnář chtěl zameziti, aby v německé říši nešířilo se lutherství. Avšak lutherská knížata utvořila na svou ochranu proti císaři spolek, který po městě Šmalkaldech, v němž byl zřízen, nazván byl **Šmalkaldským.** Náčelníky toho spolku byli Jan Fridrich, saský kurfirst, a Filip, lantkrabě hesský. Poměr mezi císařem a Šmalkaldským spolkem den ku dni se přiostřoval, takže konečně r. 1546 došlo mezi nimi k válce. Ferdinand rád byl by pomohl svému bratrovi. Proto žádal české stavy, aby mu k výpravě té přispěli penězi i vojskem. Avšak čeští stavové jsouce většinou protikatolického smýšlení, zdráhali se pomáhati proti svým německým souvěrcům. Naopak přáli jim, aby zvítězili. Z toho došlo v Čechách k velikému rozkolu, neboť Ferdinand stál při svém bratrovi Karlu V., kdežto většina stavů stranila Šmalkaldskému spolku.

A jaké v té době byly náboženské poměry v Čechách?

Tehdy již přes století nebyl český národ sjednocen ve víře. Zákon uznával toliko dvě strany, katolickou čili pod jednou a kališnickou nebo podobojí. Obě ty strany byly chráněny kompaktaty. Ferdinand totiž při své korunovaci přísahal, že bude zachovávati též kompaktata a jejich práva. Avšak nepodařilo se mu zachrániti je od hlubokého úpadku číselného i mravního.

Mimo tyto náboženské strany, jež stát uznával, byly v Čechách kromě některých malých sekt namnoze blouznivých i strany nové, k nimž se hlásila většina národu, kterých však zákon nechránil. Byli to lutherané a Čeští bratří.

Lutheráni, jak již bylo vypravováno, zprvu nehlásili se zřejmě ke své straně, prohlašujíce, že jsou kališníky. Při tom směřovali k tomu, aby staré řády husitské církve upravili dle nového svého učení. Ferdinand postavil se tomu na odpor. Byla-li dříve již mezi starokališníky a novokališníky značná hořkost, časem vznikla mezi nimi hluboká propast vášnivé nenávisti. Starokališníci byli tím bezděky nuceni, aby sblížili se s katolíky, s papeženci, kteří byli v minulém století tak nenáviděni.

Také Jednota bratrská v polovici šestnáctého století nebyla již tím, čím v době svého vzniku. Přese všechna pronásledování za králů Jiří Poděbradského, Vladislava II. a Ludvíka počet jejích přívrženců neustále vzrůstal, neboť ušlechtilá její mravouka lákala do jejího lůna nejlepší duchy jiných stran. Z krve mučedníků rostly řady nových vyznavačů. Leč Jednota byla vždy taková, že spíše odchovávala zanícené mučedníky než nadšené bojovníky. Jednota dlouho nemohla se ustáliti na pevném věroučném základě. Jelikož kladla hlavní váhu na mravný život osobní i společenský, nehrubě zabývala se věroukou, takže po té stránce projevovaly se mezi jejími členy v různých končinách rozdíly namnoze velmi podstatné.

V té kolísavosti **bratr Lukáš** provedl na rozhraní století patnáctého a šestnáctého velmi prospěšnou změnu. Jednotě dal pevnou soustavu věro-

učnou a to docela samostatnou, odchylnou jak od věrouky katolické církve tak i církve podobojí. Také vítězně vybojoval boj tak zvané větší stránky v Jednotě proti stránce menší, která v duchu někdy Petra Chelčického zamítala každý, tedy i obranný boj a nechtěla dopustiti ani literární obranu. Bratr Lukáš je vlastním zakladatelem bratrského písemnictví, které českému národu dalo ve stoletích šestnáctém a sedmnáctém nejskvělejší plody. Bratr Lukáš před svojí smrtí r. 1528 dočkal se vystoupení Lutherova v Němcích, avšak se vší rozhodností odmítl s ním spolčiti se přes všechny svody Lutherovy.

Jinak utvářely se však poměry v Jednotě za druhého nástupce Lukášova, biskupa **Jana Augusty**. Muž ten nezrodil se v Jednotě, nýbrž pocházel z rodiny starokališnické; přestoupiv potom k Jednotě přilnul k ní náruživou láskou. Rysy jeho povahy ovšem v mnohém odchylovaly se od rysů, jimiž se vyznačovala Jednota, jíž stál v čele, jako celku. „Jeho činnost bývala bouřlivá, a mnohdy svá přání pokládal za skutečnost" — praví o něm dějepisec A. Denis — „rád jiné roznécoval svým nadšením, žádná práce neodstrašila jeho horlivost, žádné utrpení nepřemohlo jeho přesvědčení, jeho duch byl dosti vysoký pro všecka nebezpečenství. Bylo v něm něco dobrodružného a něco apoštolského." Biskupské sídlo své měl v Litomyšli, tehdejším hlavním středisku bratrském v Čechách. Veden jsa stejnou neláskou ke straně podjednou jako k podobojím, neváhal navázati přátelské styky s Lutherem. Bylo v tom cosi tragického pro Jednotu, neboť čeští novokališníci, t. j. Lutheráni nenáviděli Jednotu stejně jako starokališníci.

V té době docházelo k nové roztržce v církvi. Francouz **Jan Kalvín** počal prudce vystupovati nejen proti církvi katolické, nýbrž i proti Lutherovi, od něhož se odchyloval ve mnohém podstatném.

Byv vypuzen z vlasti, usadil se později ve švýcarské Ženevě, kde založil novou samostatnou církev, která po něm sluje kalvinskou. Také Augusta navázal nepřímé styky s Kalvinem, které však nevedly prozatím k větší srdečnosti. Pravda, později došlo k velmi těsnému sblížení mezi Jednotou a církví Kalvinovou, mělyť obě společnosti zvláště v přísné mravouce a prostotě obřadů skutečně mnoho společného, leč kolem r. 1546 byla Jednota rozhodně bližší Lutherovi než Kalvinovi.

Také po jiné stránce změnilo se v Jednotě mnoho. Přestala býti výlučně společností prostých hloubavých lidí a přijala znenáhla do svého středu i mnohé z vyšších stavů společenských. Jmenovitě vynikající účast její ve stavovském povstání r. 1547 sotva byla by pochopitelna, kdybychom si neuvědomili, že tou dobou byly světskými náčelníky Jednoty již někteří šlechtici s Krajíři z Krajku v čele, kteří sice již dříve drželi nad ní ochrannou ruku, ale teprv před nedávnem se k ní přihlásili zjevně. Od těchto šlechticů byli nešlechtičtí bratři do podniku strženi téměř ani nevědouce jak.

Takový byl tedy stav náboženských poměrů v našich zemích v prvních dobách panování Ferdinandova. Kterak o náboženských novotách soudil on sám, o tom nemohlo býti sporu, byltě Ferdinand katolík nejen rozhodný, nýbrž i okázalý. Vždyť máme o něm souvěké svědectví, že

„denně přítomen býval dvěma mšem, zpovídal se a přijímal desetkrát za rok, chodil v processí každý pátek." Nicméně staraje se první čas o upevnění moci královské, rozvrácené za jeho předchůdců, více než o cokoli jiného, nestavěl rostoucímu proudu novot hrází násilných. Odmítl sice velmi rozhodně, když mu r. 1535 zástupcové Jednoty předložili svoje vyznání víry žádajíce za její schválení, dal také rozehnati některé bratrské sbory v západních a jihozápadních Čechách, celkem však lze říci, že k násilí mnoho nesahal. Staré, velmi přísné rozkazy královské proti kacířům, t. j. novotářům zůstávaly sice stále v platnosti, ale prováděny nebyly.

Když válka se spolkem Šmalkaldským vypukla a stavové čeští neprojevili dosti ochoty k podpoře krále na pomoc císaři, doufal Ferdinand s počátku, že spor vyrovná po dobrém. Nařídil českým stavům, aby se s vojskem svým sešli v létě r. 1546 u Kadaně. Stavové poslechli, avšak když slyšeli, že mají bojovati proti německým lutheránům, odepřeli králi pomoci a vrátili se větším dílem domů. Ferdinandovi I. nezbývalo, než s nepatrným zbytkem vojsk stavovských, kterýž mu zůstal věren, a s vlastními bojovníky, které za své peníze najal, vytáhnouti do Němec bratrovi na pomoc. Válka toho roku (1546) skončila bez velkých výsledků.

Jan Fridrich, kurfirst saský, jemuž se nevedlo příliš dobře v boji proti Karlovi V. v jižním Německu, vrátil se na zimu do svého kurfirství, kdež potom válčil udatně a šťastně, takže přívrženci císařovi v těchto stranách octli se záhy u veliké tísni. Císař Karel V. žádal proto velmi snažně bratra svého, krále Ferdinanda, aby mu aspoň teď pomohl. Ten na prosby bratrovy rozkázal dne 2. ledna r. 1547, aby čeští stavové sešli se u Litoměřic a táhli s ním do Němec na pomoc Karlu V. proti protestantskému spolku Šmalkaldskému. Stavové sice do Litoměřic přišli, avšak ne proto, aby vyhověli rozkazu královu, ale aby mu odporovali. Bylť skutečně svolání zemské hotovosti bez povolení sněmovního skutkem nezákonným. Jediný případ mohl podle zemského zřízení takovéto jednání omluviti, kdyby totiž nepřítel vpadl do země, ale případu takového nebylo. Marně omlouval se Ferdinand stavům nedostatkem času a nebezpečím z prodlení, stavové stáli na svém právu; marně pokoušel se Ferdinand vzpružiti jejich bojovnost rozněcováním národní zášti proti Němcům, jako by se jednalo o novou národní válku česko-německou, stavové dobře věděli, že jim od kurfirsta saského, s nímž mnohé z nich spojovala jednota víry, nehrozí po stránce národní nebezpečí.

Stavové čeští odepřeli králi jíti za hranice a tak nezbylo Ferdinandovi, než aby vytáhl od Litoměřic do Saska s najatým lidem žoldnéřským a hrstkou věrných ze stavů katolických a starokališnických. Ostatní se od Litoměřic rozjeli do svých domovů, leč nikoli proto, aby klidně přihlíželi dalšímu průběhu těchto událostí, nýbrž aby zosnovali proti králi odboj. Zdálať se jim chvíle nad jiné příhodnou, aby rozvrátili vše to, co až dosud král vykonal na prospěch moci královské, a aby lutheránům a vyznavačům Jednoty bratrské vymohli uznání a plnou svobodu náboženskou.

Počátek odboje vyšel z Prahy. Staré i Nové město spojilo se 13. února 1547 v těsnou jednotu, ke které se zanedlouho připojila téměř všechna

královská města v Čechách. Jen Plzeň, Budějovice, Most, Ústí a Cheb nepřistoupily k této jednotě, ač na př. v Ústí mnoho bylo k tomu chuti. Účel tvořící se jednoty městské byl zřejmý, jednalo se o to, aby se města královská stala zase vedoucím živlem v zemi, jak tomu bylo na př. v prvním období válek husitských.

Než jednota nezůstala obmezena jen na královská města, záhy k ní počala přistupovati i lutherská a bratrská šlechta ze stavů jak panského tak rytířského. Zatím co král dlel ve válce mimo zemi, konali jednotníci časté bouřlivé schůze, na nichž zvláště bratrští šlechtici prudce mluvili proti Ferdinandovi a všem jeho posavadním opatřením. Konečně shrnuli jednotníci svoje požadavky v tak řečeném zápise, ve kterém se kromě svobody náboženské dožadovali toho, aby se opět mohly volně pořádati krajské sjezdy a valné obce městské, aby syn králův nesměl ještě za jeho života býti korunován jeho nástupcem a t. pod. Jak vidno, nebyl odboj českých stavů r. 1547 rázu výhradně jen náboženského, nýbrž i politického, neboť směřoval k tomu, aby byl poměr mezi králem a stavy (s jiným ovšem rozdělením moci mezi nimi samými) uveden asi v ten stav, ve kterém byl za Vladislava II.

Pohříchu byl však odboj ten velmi povrchně připraven a hůře ještě proveden. Především byl to odboj výhradně jen stavů z království Českého, mezi zemí mateřskou a ostatními objevil se i při této příležitosti opět týž osudný rozpor, jako kdysi při volbě Ferdinandově. Stavové moravští, ač nesouhlasili většinou s náboženskou politikou Ferdinandovou, svůj přístup k jednotě odepřeli, vyjímaje jedině město Jihlavu, převahou lutherskou, Slezané zachovali se skoro docela netečně a jen Lužičané vypravili něco málo branného lidu saskému kurfirstovi Janu Fridrichovi na pomoc. Ostatně i mezi jednotníky samými křižovaly se namnoze zájmy měst a šlechty, v této pak zájmy pánův a rytířů. Nebylo žádoucí shody, nebylo však především dosti rázné odhodlanosti, která by v rozhodném okamžiku od vyhrůžek a slov dovedla pokročiti k činům. Pražský kancléř Sixt z Ottersdorfu, jehož dílo o bouřlivých událostech let 1546 a 1547 v úplnosti mohlo tiskem býti vydáno teprv po říjnovém převratu r. 1918, jakož i ve svých pamětech často si trpce, ale právem stěžuje do těchto neshod v cílech i prostředcích. Jednotníci shodli se na tom, že pomohou spolku Šmalkaldskému, za kterouž příčinou zvolili za polního hejtmana Kašpara Pluha z Rabštejna; ten měl v severozápadních Čechách, zvláště v krajině u Bečova a v Loketsku, k účelu tomu sebrati vojsko, na kteréž byla povolena berně. Král Ferdinand měl za to, že neshody narovná po dobrém; k tomu cíli poslal do Čech poselstvo, které mělo žádati stavův, aby mu přišli pomoci, a ustanovil za svého nejvyššího hejtmana polního pana Šebestiana z Veitmile.

Čeští stavové však odmítli a strojili se již i k válce proti králi. Ale chovali se při tom bídně a zbaběle. Z toho nejpatrněji viděti jest rozdíl mezi válkami husitskými a touto dobou. Husité mnoho nemluvili a nepsali, nýbrž jednali; tehdejší stavové však uměli mluviti velmi ostře a psali mnoho na všecky strany, když však došlo ke skutku, zachovali se nestatečně, a neschopně, jako by bývala chrabrost z Českého království navždy

se odstěhovala. Stavové čeští učinili r. 1547 rozhodný krok, a když se tak stalo, nechtěl nikdo nésti odpovědnosti a druh vymlouval se na druha. Následkem toho stavovský velitel vojenský, Kašpar Pluh z Rabštejna, neměl ani peněz ani návodu, a sbíraje vojsko váhal rázně vystoupiti, nevěda kudy kam.

Mezitím porazili Karel V. a Ferdinand spolek Šmalkaldský v rozhodné bitvě u Mühlberka v Sasích dne 24. dubna r. 1547 a to tak, že i sám Jan Fridrich, kurfirst saský, byl zajat a brzo potom týž osud stihl i Filipa, lantkraběte hesského a druhého náčelníka Šmalkaldského spolku. Onen vinil z neštěstí svého přímo své české spojence, na něž prý dlouho čekal, že na pomoc mu přijdou, až se příliš zdržel a upadl do záhuby.

Sotva došla do Čech zpráva o porážce u Mühlberka, stavovské vojsko u Bečova stojící se rozuteklo, pan Pluh uprchl do ciziny a stavové úplně zmalátněli. Král Ferdinand užil té okolnosti ku potrestání odbojných pánův i měst. Především nařídil jim hned z bojiště, aby zrušili zápis, který mezi sebou učinili. Na to vtrhl do Čech s vojskem, jež mu půjčil císař. Na cestě té zastavil se v Litoměřicích, kamž dostavili se ihned poslové stavů moravských a pak i stavů slezských a lužických, kteří neměli takového účastenství v odboji jako Čechové.

Král Ferdinand prohlásil, že odbojné stavy musí trestati, ale napřed je rozdělil. Vydal z Litoměřic provolání, v němž slíbil odpustiti pánům a rytířům, kteří se proti němu spojili, přijdou-li se mu pokořit do Litoměřic. Vyšší stavové ihned s kvapem předbíhali se s horlivostí velikou vymáhat si odpuštění. Významno bylo, že všecku vinu se sebe smývali a všechno svalovali na **královská města.** Také Pražané šli do Litoměřic, avšak král jich nepřijal. Maje stav panský a rytířský již smířený a dobrovolně pokořený, táhl Ferdinand s vojskem ku Praze, kde obsadiv Pražský hrad a Malou Stranu, položil se táborem proti Starému a Novému Městu na Letenské stráni u Bubenče a Holešovic. Obecný lid popudil se z toho tou měrou, že se vzbouřil a že došlo i ku krátkému boji, pro něj velmi nešťastnému, poněvadž vojenské přemoci nebylo možno odolati.

Hned potom vydán půhon neboli obsílka na všechny purkmistry, konšele, obecní starší i všechny znamenitější osoby všech tří měst Pražských. Když se tito, počtem okolo 600 osob, dostavili na hrad Pražský v pátek dne 8. července r. 1547, přečteny jim byly žaloby ze spiknutí, načež jménem přítomných odpověděl Sixt z Ottersdorfa, kancléř Starého Města, v ten rozum, že nikdo z nich v soud s jeho milostí královskou pouštěti se nebude a že všickni poddávají se na **milost a nemilost.** Prohlášení to bylo na přímluvu moravských pánů přijato, avšak v výminkami velmi těžkými.

Měšťané musili především vydati všecky zbraně, vojenské zásoby jak obecní tak i osob soukromých, musili postoupiti královské komoře všech svých statků a obecních důchodů, musili se zavázati, že budou na věčné časy odváděti určitou daň a to daň z piva, jíž se říkalo potom „posudné" anebo také „pivní tác". Mimo to byli nuceni předložiti králi ku prohlédnutí a potvrzení všecka svá privilegia, z nichž potom král některá vybral a zrušil a ostatní, která za dobré uznal, potvrdil. Konečně byly uloženy Pražským

městům veliké pokuty a ustanoveno, pokud by všecky tyto podmínky nebyly splněny, aby přední měšťané zůstali jako rukojmí v kruté vazbě. Po Praze volána byla k soudu též ostatní města královská, která rovněž byla nucena podrobiti se týmž těžkým výminkám a ztratila jako Pražané všechen svůj majetek. Teprve po několika letech bylo městům z majetku toho něco vráceno, zejména některé statky zádušní a špitální, jichž k vydržování kostelů, kněžstva a chudých sousedů potřebovala.

Když byla královská města pokořena, obesláni byli k soudu také **náčelníci** stavu panského a rytířského, kteří vzbouřeným stáli v čele. Celkem byli obesláni 32, z nichž však několik uteklo do ciziny, jako na př. pan Kašpar Pluh z Rabštejna; 26 dostavilo se skutečně k soudu. Ti všickni byli pokutováni na penězích, domácím vězením, to jest, že nesměli statek, který každému z nich král určil, bez vůle jeho opouštěti, a konečně ztrátou téměř všeho svého majetku. Způsobem tím komora královská zbohatla nejméně o 200 millionů korun na nynějších našich penězích počítaje. Nejkrutěji stiženi byli vedle měst, která všeho jmění pozbyla, šlechtici, kteří hlásili se k Jednotě bratrské. Zabavené statky královská komora potom prodávala.

Po skončeném soudu svolal král sněm v srpnu r. 1547, kterýž stal se známým pod jménem sněmu Bartoloměјského. Hrozné bylo jeho zahájení, neboť čtyři mužové, a to rytíři Václav Pětipejský a Bernard Barchanec z Barchova a měšťané pražští Jakub Fikar z Vratu a Václav z Jelení, na nichž bylo shledáno viny nejvíce pro předešlý odboj, byli odsouzeni k smrti a při otevření sněmu popraveni. Odtud bývá sněm ten zván též sněmem krvavým.

Sněmovníci po tak hrozné pokutě ovšem překypovali poslušností ku králi. Všecky zápisy, jež učiněny v době vzbouření, byly zrušeny, při čemž vyšší stavové ve své krátkozraké nenávisti proti městům těšili se z jejich úpadku a byli by konečně rádi viděli, aby byl král odňal městům třetí hlas na sněmu, o co se již sami za Vladislava II. pokoušeli. Avšak král spokojil se hmotnou záhubou měst a hlas na sněmech jim ponechal. Jen ještě nad ostatní města vyvýšil Plzeň, Budějovice a Ústí nad Labem, která při předešlém odboji zůstala mu věrna a jichž obyvatelstvo valnou většinou bylo katolické. Od té doby klesala s někdejší své výše zvláště Kutná Hora, kteráž od válek husitských bývala po Praze městem v království prvním.

Jelikož stav městský stal se po r. 1547 na sněmích velmi odvislým od krále, byla moc sněmů velmi ztenčena a moc královská naopak povýšena proti dobám předešlým. Do každého z královských měst dán byl zvláštní dozorčí úředník, jehož ustanovoval král, a jenž zván byl královským, později císařským rychtářem. Tomu byla dána nad městem moc policejní; bez svolení jeho nesměla se konati žádná schůze aniž bez vědomí jeho mohla obec něco vydati nebo na něčem se ustanoviti. Královský rychtář měl právo zastaviti každé usnesení obecní, které se mu zdálo býti moci královské nebo koruně na újmu. V městech Pražských zřízeni byli místo těchto rychtářů královští hejtmané s týmiž právy.

Avšak porážka u Mühlberka měla ještě následky jiné. Až dosud mohl každý měšťan, nebyl-li ve své při spokojen s rozsudkem, vyneseným

Zasedání sněmu českého v XVI. století.

(Podle staré rytiny. Sněmování dálo se v t. zv. „soudní síni" na hradě Pražském, vedle sálu Vladislavského.)

u soudu ve své královské obci, odvolati se k jinému vyššímu soudu, buď opět do královského města v Čechách buď i za hranice. Tomu učiněn byl r. 1548 konec zřízením **appelačního soudu** na hradě Pražském, k němuž napotom jedině směli sousedé se odvolávati.

Žalostný konec odboje stavovského r. 1547 po stránce politické znamená tedy především **úplné zničení moci stavu městského.** Ožebračená města, která nesměla již nabývati svobodných statků, stala se docela povolným nástrojem vůle královy. Napříště nebyl již král povinen jako doposud sázeti nové konšele městské dle návrhu konšelův odstupujících, a to jen strany podobojí, nýbrž sázel sám nebo prostřednictvím královského podkomoří za konšele osoby sobě oddané. Naproti tomu získala nepoměrně šlechta, zvláště panstvo, ke kterému se Ferdinand I. vždy choval přátelsky, nyní pak po odboji panské jeho účastníky potrestal nepoměrně mírněji než královská města. Nově zřízené úřady královských hejtmanův a rychtářů, pak přísedících soudu appelačního staly se vzpruhou ctižádosti pro mnohé mladé šlechtice, lačnící po vyznamenání, kteří takto bezděčně byli připoutáváni k osobě královĕ.

Než odboj stavovský měl i svoje následky v ohledu náboženském. Proti novokališníkům, t. j. lutheránům, nevystoupil Ferdinand I. ani teď ještě s přílišnou příkrostí, doufaje stále ještě, že se mu podaří smířiti je s církví. Ba náčelníkovi jejich **Janu z Pernštejna** okázale odpustil jeho vynikající účast v odboji. Zato trestající ruka Ferdinandova těžce dopadla na Jednotu bratrskou, jejíž vyznavačům potupně přezdíváno **Pikartů.**

V měsíci říjnu r. 1547 vydal mandát, jímž všichni sborové bratrští v Čechách se zakazovali a zavírali. Když potom mandát ten zostřen, stěhovali se přívrženci Jednoty bratrské z Čech do ciziny. Smutně odcházeli bratři z Čech do prvního svého vyhnanství čili exilu, který na štěstí nebyl ještě trvalý. Zejména sbory z Brandýsa nad Labem, z Bydžova, z Litomyšle a ze Solnice našly útulek v Polsku a Prusku, kdež potom vzrostly v mohutný strom tak zvané **Jednoty polské.** Jednou z osad bratrských v Polsku byly **Šamotuly v Poznaňsku,** jíž děkujeme za jednu z nejkrásnějších památek bratrského písemnictví, totiž proslulý kancionál **Šamotulský,** tento vzácný poklad náboženské vroucnosti.

Jelikož Moravané nezúčastnili se odboje, neměl král příčiny jich trestati; pročež zůstalo na Moravě všecko při starém a Jednota bratrská nejen tam kvetla dále, ale přenesla tam všecko své působení.

Právě v této době na Moravě září nejjasnější hvězda na obzoru bratrské vzdělanosti ve století šestnáctém, bratr **Jan Blahoslav.** Biskup ten byl nejen vzorným správcem svého stádce, jemuž dal pevné zřízení, nýbrž i velmi plodným a mnohostranným spisovatelem, jehož spisy právem se pokládají za nejušlechtilejší květ českého slohu v té době.

Kdežto tedy Jednota kvetla na Moravě, bylo jí prožívati kruté dny první čas po stavovském odboji v Čechách. Ze strachu před vítězným králem odvraceli od ní svou ochranu mnozí ze šlechty, kteří ji až dotud štítili. Tak na př. **Jan z Pernštejna** vykupoval si odpuštění královo mnohým pronásledováním bratří, a to právě v končinách, ve kterých stála kolébka

Zajetí Jana Augusty.
(Původní reprodukce podle obrazu E. Zillicha.)

Jednoty, totiž v okolí Žamberka a Rychnova nad Kněžnou. Po brzké smrti otcově následoval v neblahém tom díle i Janův syn **Jaroslav**. Ba sám nejmocnější ochránce Jednoty, **Arnošt Krajíř z Krajku** zakolísal na čas a činně přispíval k pronásledování bratří na Mladoboleslavsku.

Zvláště trudný osud potkal po nezdařeném povstání bratrského biskupa Jana Augustu. Prudký a vznětlivý tento muž rád by byl Jednotě do ruky vtiskl palmu vítěznou, zatím opatřil jí jen novou korunu mučednickou. Po nezdaru stavovského povstání opustil, právem se obávaje pomsty vítězovy, své biskupské sídlo v Litomyšli a skrýval se v okolí města, jsa neustále ve spojení s bratry, zvláště těmi, kteří odcházeli do vyhnanství. Tu sáhl královský rychtář na Litomyšli k hanebné lsti. Předstíraje domnělou přízeň k těm, kteří byli pronásledováni, smluvil s biskupem tajnou schůzi nočního času v lese poblíž města. Sotva se však biskup dostavil v průvodu bratra **Jakuba Bílka**, vyřítili se z úkrytů připravení biřici a zajali oba. Byli dopraveni do Prahy, kde biskup podroben nelidským mukám. Sytými barvami líčí to životopisec Augustův, Bílek. (Omylem byla kniha ta dříve připisována Janu Blahoslavovi.) Když se jakž takž pozdravil, byli oba zajatci dopraveni na hrad Křivoklát, kde s počátku byla jejich vazba velmi tuhá. Augusta prodlel v ní 16, Bílek 13 let.

Nicméně žalář a muka nedovedly zlomiti houževnaté vytrvalosti Augustovy. Přese všechen přísný dozor zjednal si Augusta písemné spo-

FILIPINA WELSEROVÁ NÁVŠTĚVOU U JANA AUGUSTY NA KŘIVOKLÁTĚ.

jení se světem vnějším, avšak i tu projevovala se jeho panovačnost; zvláště vzpíral se vytrvale ač marně volbě nových biskupů, chtěje říditi Jednotu samojedině. Když později tajné dopisování biskupovo bylo prozrazeno, bylo mu znovu podstoupiti veliké soužení. Osud nešťastných vězňů teprv se zlepšil od r. 1560, kdy do něho zasáhla něžnou rukou **Filipina Welserová.**

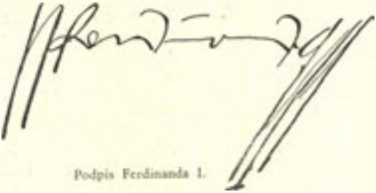
Byla to dcera bohatého zlatníka a penězoměnce v Augsburce, jehož rod náležel k předním věřitelům císaře Karla V. Náhodou seznámil se s ní za jejího pobytu v Čechách arcikníže Ferdinand, druhý králův syn a jmenovec. Arcikníže ten podobal se ze tří synů Ferdinandových otci nejvíce, jme-

Hrádek Křivoklát.
(Podle rytiny z polovice XIX. století.)

novitě tuhou vytrvalostí při víře katolické. Ovládaje na rozdíl od otce dobře jazyk český, býval často jeho náměstkem v Čechách, kdykoli bylo králi dlíti mimo zemi. Arcikníže Ferdinand, uchvácen jsa Filipininou krásou, něžností a neobyčejnou vzdělaností, pojal ji za choť. Zprvu byl tento sňatek tajen, když pak později vešel u veřejnou známost, stal se příčinou nejedné trpkosti mezi otcem a synem.

R. 1560 prodlévala dobrosrdečná Filipina na Křivoklátě. V hovorech se zajatým Augustou, s nímž se jinak v názorech o věcech náboženských ovšem rozcházela, pojala hlubokou lítost nad trpkým osudem vězňův. I přičinila se všemožně o zmírnění jejich vazby, která se pak skutečně uvolnila měrou nebývalou. Nicméně nadobro byl biskup na svobodu propuštěn teprv až po smrti krále Ferdinanda v únoru r. 1565.

Podpis Ferdinanda I.

V BOJÍCH O VÍRU.

Když byla vzpoura potlačena, dal král svého prvorozeného syna **Maxmiliana** r. 1549 prohlásiti za svého nástupce, aby jistěji a rozhodněji zabezpečil český trůn svému rodu. Velmi krotké podmínky, za kterých přijali čeští stavové Maxmiliana za svého příštího pána, jsou důkazem, jak hluboce poklesla jejich mysl od r. 1526. Nežádalo se na př. již od budoucího krále, aby v zemi trvale sídlil, nýbrž stavové byli ochotni svoliti k tomu, aby král měl sídlo aspoň blízko země. Byl to první krok k tomu, aby se těžiště zemí, jimž panovala mladší větev rodu Habsburského, **přeneslo z Prahy do Vídně.**

Také náboženské poměry octly se brzy v novém stavu.

S přibývajícím věkem ubývalo Ferdinandovi rozhodnosti ve vystupování proti novotářům, zahraniční události zrazovaly od všeliké tvrdosti a tak otevřelo se záhy nové široké pole činnosti novým stranám náboženským. Jmenovitě lutherství, jehož vyznavači se ještě ovšem stále prohlašovali za podobojí, rozšířilo se tou měrou, že v posledních časech panování Ferdinandova země koruny České byly převahou zeměmi lutheranskými. Leč i Jednota bratrská vzpamatovala se záhy z pohrom, jež zakusila r. 1547. Zase pronikla z Moravy do Čech a zakotvila tu pevně a to jmenovitě na Mladoboleslavsku, kde jí pan **Arnošt Krajíř z Krajku** zase byl pečlivým ochráncem. Ba i někteří z polských exulantů vrátili se za několik let zase do svých domovů. Synod, který r. 1557 byl na Moravě pořádán na oslavu stého výročí trvání Jednoty, byl ovládán radostným vědomím jejího mohutnění a vzrůstu přes všechna pronásledování. Synod ten zvolil 4 nové biskupy. Jedním z nich byl již jmenovaný **Blahoslav.** K rukám biskupův zvolen byl poradný sbor, úzkou radou zvaný.

V době té bylo znova pomýšleno na sloučení římsko-katolického náboženství se starými vyznavači podobojí, kteří dosud spravovali se kompaktaty, jakož i na odloučení od nich lutheránů, proti nimž mělo býti přísně vystoupeno. Avšak čeští stavové rozhodně opřeli se snahám těm. Rovněž

Moravané prohlásili, že raději dopustí, aby všecka jejich země lehla popelem, než by ve věcech víry a svého svědomí dali si něco předpisovati. K odporu tomu proti vůli králově byli Čechové a Moravané povzbuzeni událostmi zahraničnými. Neboť za málo let po porážce Šmalkaldského spolku povstali r. 1552 němečtí protestanté opět proti císaři Karlu V., spojivše se s králem francouzským. Vystoupili tentokráte tak rychle a rázně, že císař byl nucen před nimi prchati, nejsa vojensky připraven. Konečně mu nezbývalo, než po dobrém se s nimi smířiti napřed smlouvou Pasovskou, potom r. 1555 mírem Augsburským. Tímto mírem bylo německým knížatům lutheránským zabezpečeno svobodné vyznávání jejich náboženství po vší říši. Tento úspěch povzbudil k odporu i Čechy a Moravany, jimž skutečně pak podařilo se všecku konsistoř podobojí obsaditi evangelíky vyznání Augšburského, aniž král Ferdinand mohl tomu zabrániti.

Císař Karel V., dojat jsa nehodami a porážkou v době poslední, vzdal se hodnosti své a uchýlil se do zátiší klášterního ve Španělích, kdež i zemřel. Za nástupce jeho v říši Německé zvolen byl r. 1558 král český a uherský Ferdinand I., od kteréž doby nepřetržitě pak, až na jedinou výjimku byli čeští králové zároveň císaři římsko-německými až do rozpadnutí říše Německé. Císař Ferdinand byl nucen schváliti všecko, co mírem Augšburským ustanoveno.

Když pak nemohl v zemi České pokořiti lutherství, pokusil se aspoň s pomocí svého syna, arciknížete Ferdinanda, povznésti katolické náboženství, kteréž bylo v Čechách ve velmi hlubokém úpadku a ve stavu nesmírně nezřízeném. — Předním prostředkem k povznesení katolické víry bylo povolání nově založeného řádu Tovaryšstva Ježíšova do Čech. Řád ten, zvaný jesuitským, založen byl v první polovici 16. století španělským rytířem Ignácem z Loyoly. Mimo jiné sliby řeholní měl ještě zvláštní slib a povinnost, ustavičně bojovati proti kacířům, jimiž míněni byli všichni vyznavači věr nekatolických. Katolíci oblíbili si záhy jesuity pro tuhou jejich kázeň jakož i pro rozhodnost, s níž od počátku vystupovali. Do všech zemí byli voláni, aby vykonali převrat ve smyslu katolického náboženství. Do Čech přišli r. 1556. „Nikde nebyla jejich činnost tak podivuhodná a hrozná zároveň jako tu," praví Denis. Působili jako kazatelé, pořádali poutě, procesí, divadla. Při všem vystupovali okázale, ano i z oltářů dělali divadla, stavíce na ně děti přestrojené za andělíčky. První jesuité, kteří k nám přišli, byli cizozemci, lid se od nich odvracel. Král jim odevzdal kolej u sv. Klimenta na Starém Městě, nynější Klementinum, v němž zřídili hned učení filosofické a bohoslovecké. Brzy potom zřízeny byly ještě i jiné jesuitské koleje v Čechách, jako v Krumlově, Chomutově, Jindřichově Hradci, jakož i na Moravě v Brně a Olomouci, na Slovensku v Trnavě. Při všech těch kolejích byly zřízeny též **školy.**

Jesuité právem mínili, že obrat ve smyslu katolickém může býti způsoben jen tehdy, bude-li mládež v jiném směru vedena, než dosud se dělo, čehož ovšem bylo možno dosíci jen školami. Školní řád jesuitů byl velmi opatrně sestaven, a jelikož vyučovali **bezplatně,** posílali k nim žáky i rodiče protestantští; konečně i šlechtičtí synové chodili do jesuitských škol.

Tito vystudovavše, stávali se většinou katolíky a obhájci nové své víry, neboť jesuité ve školách rozsévali jen nenávist a odpor k lidem jiné víry. Celkem však výsledky vyučování v jesuitských školách byly toliko povrchní, vypočítané na okázalost a pochlubu před rodiči. O nějakém hlubším vědeckém badání nebylo řeči, toho se jesuité báli. Působením jesuitů počala se teprv katolická církev pozvedati z hlubokého rozkladu a ponížení k novému pořádku, ale spolu také k boji na život a na smrt proti nekatolíkům, kteří byli rozdrobeni na jednotlivé strany, jež se stále mezi sebou potýkaly.

K povznesení církve přispěl mimo jesuity též **Tridentský** koncil, jenž tehdy právě zasedal a se zřetelem k velikému náboženskému hnutí v Němcích, Francii a Švýcarsku jakož i v zemích rakouských jasně a přesně určil věroučné články víry katolické a dal církvi zřízení, jež v platnosti je dosud. Král Ferdinand namáhal se, aby koncil uznal také kalich a přijímání podobojí, neboť měl za to, že by pak čeští utrakvisté tím snáze se spojili s náboženstvím katolickým po rozumu kompaktat. Avšak koncil Tridentský neměl se k tomu, nýbrž odkázal záležitost tu papeži **Piu IV.**, kterýž potom rozhodl, aby v Čechách, na Moravě, v Bavořích i v Rakousích v katolických chrámech podávána byla svátost oltářní pod obojí způsobou všem, kdo by si toho přáli.

Kdyby byli papežové před sto lety odhodlali se k tomuto kroku, nebylo by došlo k záhubným a nešťastným válkám, a bylo by mohlo naše království za Jiří Poděbradského mohutně zkvétati a na základě kompaktat vejíti v dokonalé smíření s církví obecnou. Avšak po stu letech, když bylo povoleno přijímati pod obojí způsobou a když i jesuité ve svých kostelích podávali kalich, nevážili si toho již oni, pro něž výhoda tato byla určena. Většina obyvatelstva nechtěla o kompaktatech a spojení s katolickou církví již ani slyšeti, neboť přidržela se již buď Jednoty bratrské, buď lutheránů, a tím se od Říma oddělila úplně. Co před sto lety mohlo býti zřídlem dobra a štěstí, pozbylo ceny, protože uděleno bylo pozdě.

Král Ferdinand nejen povolal jesuity, ale postaral se též o to, aby arcibiskupský stolec, jenž byl od smrti Konráda z Vechty uprázdněn, byl znovu obsazen. Se svolením papeže jmenován byl arcibiskupem Pražským dosavadní biskup vídeňský, **Antonín Brus** (jinak Prus) **z Mohelnice**, velmistr řádu křižovnického s červenou hvězdou a rodák moravský. Dle zápisu císaře Sigmunda měl arcibiskupa voliti sněm, čehož bylo opomenuto. Nový arcibiskup byl muž velmi znamenitý, který pojil s mírností a ušlechtilostí velikou spravedlnost, jenž dovedl podle potřeby trestati i odpouštěti, jakož i snažil se povznésti zašlé fary, zničené kostely a zvelebiti katolickou církev v Čechách. Moc arcibiskupova ovšem vztahovala se jen na ta města, ve kterých lid ještě smýšlel katolicky. Příjmy jeho byly poměrně nepatrny, jelikož arcibiskupské statky byly rozchváceny, a byl tudíž odkázán toliko na plat, který mu král poskytoval ze svých důchodů; mimo to byl i dále velmistrem řádu křižovnického, kterýž úřad zastávali po něm všichni jeho nástupci až do konce 17. století.

Přívrženci Jednoty bratrské a lutheráni za těchto snah o povznesení katolické církve, dílem přičinlivostí jesuitů, dílem prací arcibiskupovou,

Letohrádek královny Anny (Belvedere) na hradě pražském.
(Podle fotografie.)

nepočínali si celkem moudře a opatrně. Místo aby seřadili se v jeden šik a pracovali pod společným praporem, svářili se stále a tím i navzájem se zeslabovali. Král Ferdinand za těchto poměrů zrušil r. 1562 starý zvyk, dle něhož stavové obnovovali si sami konsistoř a jmenovali administrátora, načež dosadil jim konsistoř a administrátora ze své moci.

Císař a král Ferdinand I. zemřel ve Vídni dne 25. července r. 1564. Tělo jeho bylo převezeno do Prahy, kdež až dosud odpočívá ve chrámě sv. Víta na hradě Pražském.

Mnohem dříve — již totiž v roce bitvy u Mühlberka — zesnula Ferdinandova manželka Anna Jagajlovna, národu českému vždy příznivě nakloněná. Jméno její hlásá sličný letohrad, jejž dal pro ni Ferdinand I. od znamenitých mistrův italských zbudovati uprostřed zahrad královských u hradu Pražského. Je to překrásná stavba tak řečeného slohu renaissančního, jenž se té doby z Italie počal šířiti také do vlasti naší.

V témž slohu dal také arcikníže Ferdinand poblíž Prahy zbudovati známý lovecký zámeček Hvězdu uprostřed královské obory. Zámeček ten opatřen byl v přízemní síni nádherným štukovým stropem. Zdržovala se v něm nějaký čas Filipina Welserová. Tyto a jiné stavby (obnovu Pražského hradu po velkém požáru r. 1541 a j. v.) prováděli vesměs mistři z Italie povolaní, pročež mají ráz veskrz italský. Nové umění stavitelské je vedle rozmachu studií humanistických z nejsvětlejších stránek panování Ferdinandova v zemích našich.

V OVZDUŠÍ ZMATKŮ.

Z 15 dětí přečkalo Ferdinanda I. 13, mezi nimi 3 synové. Nejstarší Maxmilian byl, jak jsme výše vypravovali, již od r. 1549 přijat za příštího českého krále, r. 1562 byl naň v Praze korunován, o rok později přijal i korunu uherskou. Se zdarem setkaly se také snahy Ferdinandovy o zvolení Maxmilianovo za císaře římsko-německého, ačkoli měl soka velmi nebezpečného v osobě svého bratrance **Filipa II.**, syna po **Karlovi V.** a dědice jeho ve Španělích. Na země alpské byli Habsburkové již od středověku zvykli pohlížeti jako na rodinný velkostatek, který dle potřeby libovolně mohl býti dělen.

Také Ferdinand I. zůstal věren této rodinné tradici a rozdělil země ony mezi všecky své syny, jakkoli tím zasadil těžkou ránu vlastnímu svému dílu, směřujícímu k tomu, aby ze všech jeho zemí časem utvořil se stát jednotný. **Maxmilian** obdržel **Horní** a **Dolní Rakousy**, arcikníže Ferdinand, manžel Filipiny Welserové a často náměstek otcův v **Čechách**, obdržel **Tyroly** a země venkovské, ostatní alpské země připadly nejmladšímu **Karlovi**, který se usídlil ve Štýrském Hradci.

Maxmilian byl panovníkem povahy zvláštní. Byl neobyčejně vzdělán a výmluvný, česky mluvil sice o něco lépe než jeho otec, přece však ne tak dokonale, aby jeho proslovy a hovory nevylučovaly častá nedorozumění a dvojatosti. V nesnázích pomáhal si nejraději odklady a vytáčkami. Byl sice zdvořilý, avšak nerozhodný a kolísavý. Neštěstím jeho byla také těžká nemoc, která drahně let hlodala na chatrném jeho zdraví. Nezřídka uprostřed nejdůležitějších prací býval napadán jejími záchvaty a svíjel se v křečovitých bolestech.

Za života otcova zdržoval se některý čas při dvoře španělském, pojal za manželku **Marii**, sestru bratrance svého Filipa II., ba byl dokonce za jeho nepřítomnosti i španělským místokrálem. Přes to přese všecko neoblíbil si španělských zvyklostí a především španělské vládní soustavy tou měrou jako jeho otec. Po všechen mužný věk bojovaly v Maxmilianovi dvě duše: duše člověka, který byl ve snášenlivosti náboženské a politické ochoten kráčeti ke krajním mezím možnosti, a duše panovníka, jehož ruce i mysl byly vázány ohledy vnějšími.

V příčině nábožemké byl Maxmilian názorů zcela jiných než otec. Klonil se zjevně k protestantům a na tomto jeho smýšlení nezměnil nic ani pobyt ve Španělích. Lutheráni v Německu i v Čechách kladli v tehdejšího arciknížete veliké naděje; doufali nic jinak, než že stane se po otcově smrti císařem a králem, přestoupí zjevně k nim a dopomůže jim k trvalému vítězství. Za to docházelo k prudkým výstupům mezi otcem a synem, ba kolem r. 1560 se v Evropě vypravovalo, že princ zamýšlí všem těmto nepříjemnostem uniknouti útěkem do ciziny.

Neučinil toho. Roku následujícího počalo se jednati o volbu Maxmilianovu na trůn německý, bylo potřebí získati hlasy kurfirstů katolických, ponejprv musil Maxmilian vladař obětovati Maxmiliana člověka a zapříti své přesvědčení. Dlouhý řetěz obětí toho druhu stal se kletbou jeho života.

*

Stav se panovníkem, nebyl Maxmilian ve svých podnikáních šťasten. V zahraničí stihala jej nehoda za nehodou. Hned na počátku svého panování měl neslavnou válku s Turky, která sice pohltila mnoho peněz, ale skončila novým rozšířením turecké moci v Uhřích a obnovou poplatků. Ba Maxmilian nebyl ani s to, aby po smrti Jana Sigmunda Zápolského zabránil volbě nového knížete sibiňského. Stejně s nezdarem potkal se i na sklonku jeho panování císařův pokus o nabytí koruny v Polsku, které dosáhl odpovědný jeho protivník Štěpán Bátory, vévoda sibiňský.

V zemích našich za Maxmiliana bylo plno všelikých politických i náboženských zmatků. Král zřídka kdy pobýval v zemi a zpravidla jen na krátko, zdržuje se nejčastěji ve Vídni a v Německu. Pohoršení způsobilo v Čechách, že od smrti otcovy přijel Maxmilian do Prahy ponejprv až r. 1567. Marně snažil se král získati české stavy rozličnými malými laskavostmi. Tak na př. dal nejmladšího svého syna (jediný případ toho druhu v dějinách Habsburků) pokřtíti jménem Václav, který však nepřečkal otce dlouho.

Trpce bylo českým stavům litovati krotkých podmínek, za kterých přijali kdysi Maxmiliana za krále. Ten byl v zemi téměř jen hostem. Což divu, že za okolností takových stávaly se sněmy bouřlivějšími a že rostla odvaha stavů? Na sněmě v lednu 1574 vytýkal katolický pan Vilém z Rosenberku Maxmilianovi, že nepřijíždí do země leda, potřebuje-li peněz. A týž sněm odepřel králi berni, o kterou žádal. Bylo potřebí o několik měsíců později nového sněmování, které tentokráte řídil prvorozenec Maxmilianův Rudolf, aby se stavové stali povolnějšími. Ale hlavním pramenem zmatků zůstaly poměry náboženské.

Poznav důkladně katolictví i protestantství, pojal Maxmilian předsevzetí, že každému dopřeje volnosti ve víře a že nebude násilně vystupovati proti přesvědčení a svědomí svých poddaných. Byla to zásada velmi ušlechtilá, avšak v tehdejší době nejen nebyla dle zásluhy pochopena, ale bylo i nemožno ji uskutečniti, protože v XVI. století považovali katolíci za svou povinnost vyhubiti protestanství, a protestante zase toužili všude, kde měli moc, vyhubiti a z kořen vyvrátiti katolictví. Za okolností těch nebyla Maxmilianova **snášenlivost** uznávána ani papežem, ani přívrženci církví protestantských, ani kde jinde. Nicméně, pokud okolnosti dovolovaly, Maxmilian nikoho pro víru nepronásledoval, a proto za jeho vlády Jednota bratrská, která po povstání r. 1547 velice prořídla, se zmáhala znovu; také lutherství v době té velmi se rozšiřovalo. Ač se lutheráni dosud sami zvali utrakvisty neboli podobojími, přece dříve již nechtěli se spravovati kompaktaty, ano vymohli r. 1567 na císaři Maxmilianovi, aby kompaktata byla z privilegií zemských odstraněna a aby podobojí spravovali se, jak říkali, slovem Božím, a nikoli nějakým úpisem, kterého beztoho římští papežové neuznávali. A tak zápis na kompaktata, pro kterýž v XV. století Čechové podnikli boj skoro se vší Evropou a o nějž zápasili za krále Jiříka až do vydechnutí tohoto šlechetného panovníka, stal se v XVI. století změnou náboženských poměrů bezcenným a byl odvržen.

Nekatoličtí stavové nepřestávali opětovati své žádosti za náboženskou svobodu, leč král vyhýbal se rozhodnému slovu a činu neustálými odklady

a vytáčkami. Konečně však odkládati nebylo již možno, neboť Maxmilian, jehož zdraví chřadlo vůčihledě, nemohl se bez projednání věcí náboženských nadíti přijetí svého prvorozence Rudolfa za příštího nástupce v Čechách, jež bylo horoucí tužbou jeho srdce. Tak došlo za přítomnosti samého Maxmiliana k památnému sněmování r. 1575.

Byl to jeden z nejdelších českých sněmů, neboť s dvojím přerušením (o svátcích velikonočních a o žních) trval od 21. února do 27. září. Než by se jednalo o proposicích, t. j. předlohách královských, žádali stavové za projednání záležitostí náboženských. Když byla žádána svoboda náboženská, prohlásil Maxmilian, že může ji uděliti jen v tom případě, shodnou-li se ti, kdož se nespravují kompaktaty v společné konfessi neboli vyznání víry. Byla to od Maxmiliana vlastně lest, neboť se domníval, že dohoda mezi lutherány a bratřími (o ty se jednalo) je nemožna a vzájemnými spory že přívrženci těchto dvou stran sami mu pomohou z tísně, ve které se octl. V dohodu takovou doufati bylo skutečně nesnadno. Stařičký biskup Jan Augusta krátce před svou smrtí (zemřel r. 1572 přečkav mladšího ještě Blahoslava) sepsal sice knihu, ve které věren jsa snahám svých mladších let téměř cele přijal luterskou věrouku za svou, ale nedošel s ní ohlasu, neboť Jednota bratrská sblížila se již velmi těsně s církví Kalvinovou a neústupně trvala na svých zvláštnostech, na kterých si velmi zakládala. Proto jednání, zahájené mezi lutherány a bratřími slibovalo málo zdaru. Bylyť mezi oběma stranami nejen rozpory věcné, nýbrž i ve způsobu jednání. Z lutheránů jednali téměř výhradně stavové světští, neberouce téměř na potaz duchovních (a nač by je brali, když sami často farářům a jiným kněžím, jež dosazovali, nařizovali, čemu a jak mají učiti), kdežto bratří naopak se se svými kněžími radili velmi pilně.

Nicméně výsledek byl svrchovaně překvapující. Na konec se obě strany přece dohodly na t. zv. **konfessí české**, sepsané od profesora Karlova učení Pavla Pressia a staroměstského písaře Krispina. Bylo to v podstatě vyznání augsburské neboli lutherské, obsahující některé ústupky bratřím.

18. května předložili stavové českou konfessí Maxmilianovi se žádostí za její schválení. Zároveň mu podali též obrys nového pro sebe církevního zřízení. Nejvyšším úřadem církevním pro vyznavače české konfessí měla býti konsistoř, jejíž hlava i údové by byli voleni od stavů. Té měli býti podřízeni superintendenti po jednom v každém kraji, kteří by dozírali na nižší duchovenstvo. Na obranu svobody náboženské měli býti zřízeni tak řečení defensoři z osob světských.

Král podle svého zvyku hledal východiště z tísně v nových odkladech. Ale nebylo možná odkládati navždy. Vždy usilovněji hlásili se protestantští stavové o splnění svých žádostí. Maxmilianovi posléze nezbývalo než povoliti, ale nutno bylo ještě odkliditi jeden kámen úrazu. Stavové žádali si písemné potvrzení české konfessi, k čemuž se však Maxmilian, jsa vázán ohledy na spřátelený dvůr španělský a nemoha se při nejistotě poměrů na hranici turecké zříci důležité mravní opory papežské stolice, odhodlati nemohl. Prohlásil to v slyšení 22. srpna výboru stavovskému otázkou, zda královo slovo méně platí než králův podpis? Vidouce nezbytí spokojili se stavové evangeličtí ústním potvrzením, závazným i pro jeho nástupce,

které jim dal Maxmilian 25. srpna. Je však hodno pozoru, že ve svém ústním prohlášení sliboval Maxmilian ochranu také církvi katolické a zachoval konsistoř strany podobojí v posavadním jejím složení. Evangelické stavy utěšoval nadějí, že prý starých podobojích jest už tak málo, že zakrátko docela vyhynou a konsistoř jejich, že zanikne sama sebou, poněvadž nebude míti, koho by spravovala. Takové jednání měli Habsburkové již v krvi.

Ten byl výsledek dlouhého rokování r. 1575, taková byla cena, za kterou si Maxmilian vymohl přijetí 7. září svého prvorozence Rudolfa za příštího českého krále. Podmínky, za kterých se tak stalo, byly zase mnohem tužší oněch, za kterých byl kdysi přijat Maxmilian sám. Bylo patrno, že dílo Ferdinanda I., směřující k utužení moci panovnické, se otřásá v samých základech.

A výsledek bojů náboženských? Katolictví, které přes to, že číselně bylo nepatrnou menšinou, bylo hlavně zásluhou jesuitů zjevně na postupu. Nezaleklo se ústního schválení české konfessí, král nebyl za ně, jak se obával, postižen nějakým trestem, nýbrž naopak od posla stolice papežské i od arcibiskupa bylo mu blahopřáno k tomu, jak — moudře spor rozřešil. Katolictví zvolna sbíralo síly k rozhodnému boji s protestantstvím, postřehnuvši bystře, že jednota vyjádřená českou konfessí, jest jen zevní a nemůže zakrýti hlubokých zásadních rozdílů mezi jednotlivými složkami evangelickými.

Po ukončení tohoto dlouhého sněmu vydal se císař a král Maxmilian zase do Německa, odkud se živ již nevrátil. Zemřel u velikých bolestech, nedosáhnuv ani zcela věku 50 let, 12. října r. 1576. Teprv po několika měsících byla jeho mrtvola dovezena do Prahy a uložena podle mrtvoly otcovy v chrámě sv. Víta.

DOBA RUDOLFOVA.

Maxmilian zůstavil 6 synů, z nichž nejstarší, Rudolf II., ujal se všeho dědictví po svém otci. Stal se tedy panovníkem v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v obojí Lužici, v království Uherském i v arcinížectví obojích Rakous. Mladší bratři jeho dostali dílem úděly, dílem různé úřady. Odvětví neboli linie Habsburského rodu v Tyrolsku, jíž založil arcikníže Ferdinand, vymřela již jím samým; neboť dědicové jeho nebyli považováni za oprávněné k nástupnictví proto, že manželka jeho, Filipina Welserová, byla toliko z rodu měšťanského. Linie štýrská, jejíž zakladatelem byl arcikníže Karel, rozrodila se mnohonásobně. Z ní byl Ferdinand, Karlův syn, jenž zdědil napřed jen Štýrsko, ale když po letech zemřel Rudolf II. a všichni jeho bratři bez dědiců, spojil v rukou svých všechen majetek Habsburského rodu v jediný celek jako kdysi Ferdinand I.

Když zemřel císař **Maxmilian**, bylo **Rudolfovi** sotva 24 let. Hned počátek jeho panování zavdal pověrčivým lidem podnět k obavám, že bude nešťastné. Když se totiž 22. března 1577 pohyboval pražskými ulicemi

pohřební průvod císaře **Maxmiliana II.**, strhla se pojednou hrubá výtržnost a přešla ve rvačku, při níž tekla krev, lidé přes chladné počasí skákali do Vltavy, aby se zachránili a průvod z velké části se rozutíkal. Byla to vskutku předzvěst neblahá.

Mnohé z toho, co v následujícím budeme vypravovati, stěží bylo by pochopitelno, kdybychom si neuvědomili zvláštní Rudolfovu povahu.

Také on byl vychován při dvoře španělském a to jesuity v ovzduší přísně katolickém, plném náboženské nesnášenlivosti. Domníval se, že

Alchymista.
(Podle malby Davida Teniera mladšího v král. galerii v Drážďanech.)

jest jeho povinností potlačit kacířství, jímž rozuměl nekatolictví. Stopy té výchovy po všecken život vlekl sebou jako otrok svoje okovy. Neměl ani stopy snášenlivosti otcovy, ale při tom nebyl výbojný, byl povahy trpné, která se odhodlávala k činům spíše tlakem okolností zevnějších než z popudu vlastní vůle. Neměl též otcovy výmluvnosti, ale nerozhodnost a váhavost otcova v něm se stupňovaly. Mluvil několika jazyky, nejplynněji mluvil německy a španělsky, ale jazyka českého tak málo byl mocen, že i na nejdůležitějších českých listinách, které mu byly předkládány k podpisu, musil mu obsah stručně býti označen po německu. Již při jeho korunovaci velice trapně působilo, že řeči pronášeny byly německy a tlumočeny

do řeči české. Na dvoře Rudolfově mluvilo se toliko německy nebo italsky. Téměř všecka čeleď dvorská byla vybírána z cizinců, kteří si i posměch tropili z našeho národa.

Měl však jemný smysl pro umění a vědu. Na hradě Pražském, kde sídlel téměř trvale, shromáždil velkolepé sbírky umělecké a starožitnické. Jeho agenti procházeli celou Evropou a kupovali, kde co bylo vzácného a drahocenného, pro svého pána, který na svoje sbírky nikdy nelitoval peněz, ač pokladna jeho velmi často zela prázdnotou. Jeho obrazárna byla největší v tehdejší Evropě. Její poklady, rozchvácené bohužel několik let po Rudolfově smrti za války třicetileté, jsou dnes namnoze ozdobou sbírek mnichovských, drážďanských a jiných v cizině. Rudolf ji rozmnožoval nejen nákupem děl starších mistrů, nýbrž i tím, že povolával do Prahy nadějné umělce souvěké. Z těch se zvláštní přízni Rudolfově těšil jeho dvorní malíř, velmi plodný Nizozemec **Bartoloměj Spranger.** A přece málo který ze souvěkých Pražanů mohl se pochlubiti, že spatřil sbírky ty na vlastní oči. Bylť Rudolf II. plachý samotář, který dovedl mnohé hodiny proseděti uprostřed svých sbírek a kochati se jimi, byl však příliš sobecký, než aby toho požitku dopřál také jiným.

I vědám byl mladý císař a král příznivý. V Jelením příkopě zřídil si znamenitý zvěřinec, jehož chloubou bylo několik berberských lvů. Souvěký spisovatel vypravuje, jak v časných hodinách ranních pospíchali pověrčiví Pražané k mřížoví příkopu, čekajíce brzo-li se ozve řev lví. Byl-li smutný a táhlý, usuzovali, že zase nějaké neštěstí se blíží. Nejvíce miloval však Rudolf hvězdářství, jemuž věnoval mnoho času. Povolal do Prahy slavné souvěké hvězdáře Němce **Jana Kepplera** a Dána **Tyge Brahe.** Z učenců domácích zvláště byl Rudolf nakloněn **Tadeáši Hájkovi z Hájku,** nejznamenitějšímu lékaři a přírodopisci té doby.

Ale jako pravý syn své doby byl Rudolf vedle snah čistě vědeckých náruživě oddán též poblouzněním pavědeckým, jakož byly **astrologie** a **alchemie,** obojí původu arabského. Astrologové předstírali, že postavení hvězd má důležitý vliv na osudy lidské. Nejednu noc probděl zádumčivý císař pozoruje oblohu, aby z ní vyčetl záhady temné budoucnosti. Alchemisté zase tvrdili, že možno uměle vyráběti zlato, slibovali lehkověrným obětem svých řečí kámen moudrosti, elixír života atd. Jak řečeno, byl Rudolf II. oběma těmto pavědám oddán velmi horlivě. Dodejme k tomu, že byl prašpatný znalec lidských povah, který svou důvěru věnoval často lidem, kteří jí nezasluhovali, jako zase naopak odpíral ji mnohým, kdo mu radili dobře, i nepodivíme se, že velmi často padal v osidla prohnaných podvodníků, zvláště zchytralých Vlachů, kteří na něm jen mámili peníze.

Tyto všechny i jiné méně ušlechtilé zábavy a libůstky stály, jak už řečeno, císaře mnoho času a peněz. Celkem však nebylo by lze proti nim nic namítati, kdyby se nebyly vystupňovaly až v náruživost, která jej často zaváděla k zanedbávání povinností panovnických. Ty se Rudolfovi protivily do hlubin duše a nezřídka odkládal rozhodnutí o věcech i nejdůležitějších do nekonečna, až jej překvapily události, které se odehrály bez něho, ač on je měl říditi. Od dětinství byl Rudolf nedůvěřivý k lidem, zůstal takovým i ve věku dospělém a neposlední příčinou zmatků za posled-

ních jeho let byla chorobná nedůvěřivost k nejbližším příbuzným. Za pozdějších let proměnila se zádumčivost jeho ve zjevné šílenství, které jej také vzdalovalo často na dlouhou dobu od prací vladařských. Ale věnoval-li někomu svou důvěru, věnoval mu ji neobmezeně a nesnadno bylo císaře přesvědčiti, že je loutkou v rukou nesvědomitých podvodníků. Po nejdelší dobu panování Rudolfova byl skutečným pánem na hradě Pražském ničemný ko-

Rudolf II. přihlíží k postavení vzácné antické sochy.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnc. Černého.)

morník jeho, křtěný žid Filip Lang. Bez přízně Langovy, které se nejjistěji docházelo úplatkem, nebylo lze na císaři ničeho vymoci.

Za Rudolfa II. však zaleskla se Praha opět leskem takovým, jako kdysi za Karla I.; maje totiž nechuť k cestování, neopouštěl Rudolf téměř Pražského hradu. Praha stala se tudíž hlavním městem nejen Čech, nýbrž i říše Německé, do něhož se sjížděla poselstva ze všech zemí blízkých i vzdálených. Jak podivno bylo na příklad Pražanům zříti, kterak lidé osmahlých tváří, v nádherných, ale nepovědomých krojích jedou na velbloudech Pra-

hou vzhůru k hradu. Bylo to poselstvo z Persie, jež přišlo vyjednávat s císařem o spolek proti Turkům. Jakožto čelné město veškery tehdejší Evropy měla Praha velikou přítažlivost i pro přečetné cizince, kteří si u nás oblibovali týž rozkošnický způsob života, kterému byli zvykli ze svých domovů. Žel, že se všecky tyto neřesti rychle ujímaly i v zámožnějších třídách obyvatelstva našeho, zvláště mezi šlechtou, čímž mravní hniloba šířila se v národě den ze dne více.

Skvělý a hlučný život pražský, ač působil na Čechy s jedné stránky neutěšeně, ba zhoubně, přece měl v zápětí také mnoho dobrého. Při obecném blahobytu a při rostoucím počtu obyvatelstva zdokonalovala se umělá řemesla, rozkvétal obchod, šířila se péče o vědy, umění a písemnictví, staráno bylo o školy.

*

Neobyčejný rozkvět českého písemnictví za Rudolfa II. nebyl ovšem zásluhou tohoto panovníka, který pro ně vůbec neměl porozumění, nýbrž spíše plodem ducha doby, nesoucího se k vyšší vzdělanosti. Šířily ji především školy, zvláště v Německu od dob reformace hojně zakládané. Příkladu toho následováno také v zemích našich, a poněvadž myslemi hýbaly především otázky náboženské, nemohlo ani býti jinak, než že školy nesly ráz církevní a stran, které je zakládaly. O školách jezuitských již výše stala se zmínka, také lutheránské vrchnosti zřizovaly na svých panstvích školy po městech, městečkách a někde i vsích.

Na nejvyšším stupni dokonalosti stálo však koncem šestnáctého století školství bratrské. Nejlepší a nejušlechtilejší duchové Jednoty věnovali se povolání učitelskému, kdekoli byla četnější osada bratrská, tam všude zřízena i škola a pročítáme-li životopisy vynikajících mužů Jednoty, shledáváme, že téměř každý z nich byl aspoň dočasně správcem školy neb učitelem. Vzorem ostatním stala se zvláště vyšší škola v **Ivančicích** na Moravě, kde se žactvo kromě jiných obvyklých předmětů vyučovalo i řečtině a počátkům hebrejštiny. Tím se však bratří nespokojovali. Nadané mladíky, budoucí to kněze a biskupy, vypravovali po odbytí škol domácích na dovršení vzdělání do ciziny. Je však pozoruhodno, že mnohem více než do Wittenberka, někdejšího působiště Lutherova, odcházeli tito mladí mužové do švýcarské Basileje, kde byla slavná universita, řízená v duchu nauky Kalvinovy.

Je tudíž přirozeno, že nejušlechtilejší plody v této době vydalo právě písemnictví bratrské. Bylo nejen obsáhlé, nýbrž i rozmanité. Praktické potřeby rozhodovaly arci v řadě první, proto vydávány četné sbírky duchovních písní neboli **kancionály,** z nichž některé vynikají nádhernou úpravou. Poněvadž byly společné zpěvy podstatnou částí prosté bratrské bohoslužby, proto se také bratří počali první zabývati úvahami o skladbě českého verše a jeho hudebním doprovodu.

Snaha, by utrpení Jednoty neupadlo v zapomenutí v paměti potomstva, vedla k tomu, že se bratří velmi záhy počali zabývati dějinami své Jednoty. Obsáhlá je řada spisů v obor ten spadajících. Biskup **Jan Blaho-**

slav položil i základ k slavnému bratrskému archivu, který podnes je hlavním zdrojem pro studium dějin Jednoty. Počal totiž pilně sbírati, ukládati a tříditi důležité listiny, týkající se dějin Jednoty. Dnes jest památný archiv v **Herrnhutě** v Sasích, jen malá část jeho jest ozdobou musejní knihovny v Praze.

Ve všech strastech a pronásledováních byla vždy bratřím útěchou četba bible, jejíž podstatné části byly známy i nejprostším členům Jednoty bez rozdílu pohlaví a věku. Bratří však dobře pociťovali rozličné nedostatky starších překladů písem svatých, proto se odhodlali k překladu novému z původního znění hebrejského a řeckého. Vhodným základem k tomuto dílu, které se stalo perlou tehdejšího českého písemnictví, byl starší již Blahoslavův překlad **Nového zákona**, pořízený z řečtiny. Aby se dostalo bratřím stejně dokonalého překladu také **Starého zákona**, bylo několik schopných mužů vysláno do ciziny ke studiu hebrejštiny.

Tak vznikla slavná **bible Králická** o šesti dílech, z nichž pět obsahuje Starý a šestý **Nový zákon**. Nazývá se po vsi **Králicích** u **Náměšti** na Moravě, kam byla přenesena nejslavnější bratrská knihtiskárna z Ivančic. Kvetla pod ochrannou rukou pana **Jana** staršího z **Žerotína** a péčí svého správce **Zachariaše Solina** dospěla k znamenité výkonnosti. Její tisky prosluly vkusem a nádhernou výpravou; totéž lze říci též o bibli Králické, která z ní tiskem vyšla postupně v letech 1579 až 1593.

Vším právem uznává se tato bible za nejvzácnější klenot české mluvy v minulosti. Žádné jiné dílo dob starších ani pozdějších nepřekoná ji ryzostí a neporušeností jazyka. Bohu budiž žalováno, že v době nejkrutějšího pronásledování všeho nekatolického za války třicetileté a po ní byl vzácný ten poklad bezohledně ničen, takže dnes jest úplných výtiskův už jen velmi poskrovnu. Bratří byli si vzácné její ceny dobře vědomi. Ve chvílích nejhlubšího hoře a zoufalství poslední biskup Jednoty **Jan Amos Komenský** ve svém **Kšaftě** z r. 1650 pronáší se o ni takto: „Málo jest ještě národů, kteříž by tak pravdivě, vlastně i jasně svaté proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli." Ne dosti na tom. Když pominulo nejhorší běsnění a osvícení katolíci sami zase počali se starati o duchovní potřeby svého lidu, vraceli se při nových vydáních bible opět a opět k bibli Králické, jakožto nejdokonalejšímu vzoru.

Leč ani ostatní strany náboženské nezahálely. Pravda, doba **Rudolfova** zplodila mnoho hanopisu, mnoho i jinak bezcenného, ale také i mnoho pamětihodného. Množství plodů tehdejší doby, vybroušenost jejich jazyka, která z písemnictví bratrského pronikala i do vrstev jiných, svedla některé k tomu, že nazývali dobu Rudolfovu „zlatým věkem české literatury." Nelze však přehlížeti, že tu na váhu více padá množství než jakost. Proto vhodnějším názvem je pro ni výraz **doby Veleslavínovy.** Bylť skutečně **Daniel Adam z Veleslavína**, původně učitel na koleji Karlově duší a střediskem všeho tehdejšího literárního ruchu kromě Jednoty. Pojav za manželku dceru slavného knihtiskaře **Jiří Melantricha z Aventina,** převzal správu jeho závodu a věnoval se jí cele. Nejen sám původně spisoval (hlavně v oboru dějepisném) a překládal, nýbrž i jiným práce **jejich** opravoval a předmluvy k nim psal. Jeho sloh, na latině zbudovaný, za **ne-**

Daniel Adam z Veleslavína.
(Kreslil Jan Vilímek.)

dlouho zevšeobecněl. Tolik kněh vyšlo z jeho závodu, že vrstevníci nazývali Veleslavína **„architypografem"** neboli po česku **„arciknihtlačitelem."**

Na jednu věc nesmíme však zapomínati, uvažujeme-li o této době Veleslavínově. Vyjímajíc několik málo oborů jest jinak při posouzení každé knihy z této doby rozhodující náboženská příslušnost spisovatelova. Nejpatrnější je to v oboru básnickém, dějepiseckém a odborně náboženském. Málokterý spisovatel doby té dovede se povznésti k výšinám lidské spravedlnosti a nestrannosti. Zamlčuje zpravidla dobré stránky protivníkovy, utajuje vady a přemrštěně chválí přednosti své strany.

☆

Avšak světlé tyto stránky doby Rudolfovy měly také povážlivé svoje stíny. Již od Ferdinanda I. přicházelo do našich zemí mnoho cizinců, kteří se tu počali usazovati. Byli tu Španělové, kterých čeští panovníci, ve vlasti jejich vychovaní, vždy mívali kolem sebe, Vlaši a Nizozemci, přicházeli k nám za uměním, ale také za dobrodružstvím a zbohatnutím, šíření nauky lutherské pak dokořán otevřelo dveře přívalu německému. Také mnozí šlechtici z Německa zakupovali u nás statky a nabývali zde práva domovského. Jiní stěhovali se do královských měst, kde bohatli průmyslem a obchodem. A tak právě v době, kdy české písemnictví dalo jazyku našemu největší vybroušenost a čistotu, rostly v obyvatelstvu řady těch, kdož jazyka domácího neznali, neboť příval cizinců nebyl nikdy tak mohutný jako za Rudolfa II.

Byla to osudná kletba za to, že si český národ r. 1526 dobrovolně na trůn povolal dynastii cizí. Cizí nejen původem, nýbrž i vychováním a smýšlením, cítěním a konáním. Nikdy nesplynuli Habsburkové s národem československým, nikdy neměli porozumění pro jeho potřeby, ba nikdy ani pro jeho význam se zřetelem k vlastní jejich moci. Obklopovali se cizinci, a dostal-li se některý český šlechtic do rady královské, nezbývalo mu než s vlky výti a nebo záhy opustiti úřad. Rudolf II. byl poslední český král, který trvale sídlel v Praze. Miloval Prahu náruživě, ale miloval ji sobecky, miloval její kamennou krásu, její památky zašlé minulosti, ale v poměru k národu, založivšímu stát, jehož hlavou Praha byla, nebyl vyjimkou ani mezi svými předchůdci ani mezi nástupci. I on zůstal cizincem, i on zůstal k národu československému chladný a nesrdečný.

Za takových okolností není divu, že se v životě soukromém i veřejném

velmi povážlivě počala vzmáhati němčina. Ale na podiv je osudná lehkomyslnost, se kterou předkové naši zjev ten přijímali jako něco samozřejmého, ať nedím nutného, netušíce obrovského nebezpečí, kteréž odtud hrozilo do budoucnosti. Když pak si později — již po Rudolfově smrti — velikost nebezpečí uvědomili a proti němu se bránili opatřeními zákonnými, bylo celkem již dosti pozdě. Vrstevník **Mikuláš Dačický** z **Heslova** praví o tom, že **„věc byla již zastaralá, obmeškaná, nezhojitelná a nenapravitelná, pro vlastní nedbalost a nesvornost českou, neboť mnozí Čechové sami proti svým cizince podporovali a sebe zlehčovali."**

Tak zvrátila a nazmar obrátila doba Habsburků, jmenovitě však doba Rudolfova, dílo válek husitských, které po stránce národní měly za následek, že Čechy (menší měrou platí to o Moravě) staly se zase zemí jednojazyčnou. Nelze popříti, že podíl viny na neblahém tom zjevu padá na poměry náboženské, ale nesporno je, že hlavní toho vinu nese cizí dynastie a její představitelé.

Pro další vývoj událostí jest opět důležito všimnouti si stavu věcí náboženských. Svého přísně katolického smýšlení se sice Rudolf II. nikdy nevzdal, ale poněvadž se mu starosti o věci veřejné protivily vůbec, nezasahoval s počátku do věcí náboženských vůbec a tak zůstalo v podstatě vše při starém, jak tomu bylo na konci panování Maxmiliana II. Zatím však staly se velké změny v sousedních zemích habsburských, kterých nedbati bylo by chybou tím povážlivější, čím zřejmějším stával se jejich vliv na poměry v zemích našich. V Dolních a Horních Rakousích císař Maxmilian II. při své snášenlivosti dopřál kněžím a kazatelům lutheránským úplné volnosti, takže se jim záhy podařilo získati pro svou nauku nejen většinu šlechty, která pak ji šířila namnoze i prostředky násilnými v poddaném lidu selském na svých statcích, nýbrž i mnoho měšťanstva.

Podobně vedl si v zemích svých také nejmladší bratr císařův arcikníže Karel Štýrský, pročež i výsledky byly celkem stejné. Jediný ze tří bratří, arcikníže Ferdinand Tyrolský setrval po příkladu otcově neochvějně při víře katolické a bránil všemi prostředky, aby se nešířilo protestanství. Ani jemu nepodařilo se to sice zúplna, přece však země jím ovládané měly po výtce ráz zemí katolických.

Poměry ty však se velmi změnily po smrti arciknížete Karla Štýrského r. 1590, kdy nástupcem jeho v Štýrském Hradci stal se prvorozenec jeho Ferdinand, potomní král český a císař římsko-německý toho jména II. Bylo mu tehdy teprv 18 let. Byl vychován při dvoře svého strýce Ferdinanda Tyrolského, později za studií na jesuitské kolleji v Ingolstadtě pojal takovou nesmiřitelnou zášť ke všemu nekatolickému, že vyhladiti je z kořene učinil si úkolem života, neštítě se ani prostředků nejkrvavějších. Přes mládí svoje dal se ihned do díla. Zakázal především protestantské bohoslužby v městech a provedl svůj zákaz bezohledně a důsledně. Potom stejně rozhodně jal se zakazovati šlechtě, že nesmí poddaného lidu nutiti ke svému náboženství. Jen šlechta sama směla je volně vyznávati, ale mnozí z ní, jsouce zbaveni toho, na čem jim záleželo nejvíce a nechtějíce se zbaviti přízně panovníkovy, sami dobrovolně vzdávali se osobního tohoto práva a vraceli se ke katolické církvi. Tak poměrně za krátkou dobu staly se

Štýrsko a ostatní země k němu příslušné zase zeměmi katolickými. Není nezajímavo připomenouti, že v Kraňsku, jedné z nich, prožíval své mládí a vlastníma očima pozoroval násilné pokatoličení Jindřich Mates hrabě z Thurnu, potomní vojenský vůdce českého povstání.

Podobný převrat, ač v menším rozsahu a prostředky jinými udál se touže dobou v Dolních Rakousích zásluhou vídeňského probošta Melchiora Khlesla. Úlisný a obratný ten diplomat v kněžské říze prostředky nikoliv násilnými, nýbrž domluvami a předstíráním výhod, které jim z toho vyplynou, pokatoličil průběhem několika málo let nejen většinu protestantské šlechty dolnorakouské, nýbrž i valnou část měšťanstva.

Vítězný tento postup katolictví v zemích sousedních tím méně mohl zůstati bez účinku na poměry v Čechách, čím méně bylo mezi náboženskými stranami jednoty a vzájemné shovívavosti. Nejsmutněji živořila stará strana podobojí, jejíž přívrženců vůčihledě ubývalo. V její konsistoři, tak řečené dolejší, nebylo vědomí jasného o cílech a prostředcích, její rozkazů nedbali věřící, tím méně duchovní. Čím dále, tím více byla strana tato tlačena okolnostmi ke straně katolické. Dokladem toho je na př., že r. 1581 nový administrátor této konsistoře slíbil poslušenství arcibiskupovi, jehož ujišťoval, že hodlá zachovávati ustanovení koncilu Tridentského. Ač danému slovu později nedostál docela, opíral svůj slib výslovným prohlášením, že mezi starokališníky a církví katolickou není podstatných rozdílů.

Počtem nejčetnější byli ovšem vyznavači české konfessí, totiž lutheráni a bratří. K nim hlásila se obrovská většina obyvatelstva, bohužel však počet neznamenal také vnitřní sílu. Slyšeli jsme již, že česká konfessí byla císařem Maxmilianem schválena jen ústně. Za Rudolfa II. stavové dvakráte ucházeli se o to, aby jim bylo vráceno právo osazovati dolejší konsistoř, dvakráte byli odmítnuti. Způsob jejich žádosti byl velmi ostýchavý, způsob jejich odmítnutí byl rozhodný. Neštěstím bylo, že jednota mezi lutherány a bratřími, dosažená českou konfessí, byla jen zevní a že rozdíly mezi oběma stranami zůstaly i dále. Defensoři (počtem 15) špatně pochopili svoje poslání. Místo aby se starali o přesné vymezení věrouky, jaké měli na př. katolíci od koncilu Tridentského, a hlavně o založení a utužení potřebné kázně ve své straně, všechen svůj zřetel obraceli k tomu, aby platnost české konfessí rozšířili na královská města a aby se zmocnili dolejší konsistoře. V první snaze dařilo se jim dosti dobře, ačkoli dle ústního prohlášení Maxmilianova práva k tomu neměli, ve druhé setkali se, jak už řečeno, s rozhodným nezdarem.

Tak byli lutheráni sice počtem nejčetnější, ale nikoli nejsjednocenější stranou v Čechách. Kněží jejich neučili a nekázali jednotně, často se řídíce vůlí svých šlechtických patronů, z nichž někteří zacházeli s nimi jako s čeládkou. Vše to za nedlouho těžce se vymstilo nejen na straně, nýbrž bohužel na všem českém národě.

Obecnou znemravnělostí doby nezůstala sice docela nedotčena ani Jednota bratrská; i v ní objevují se bohužel některé případy povážlivé, ale ke cti Jednoty nutno doložiti, že jsou to jen případy ojedinělé, celkem vzato vzácné výjimky z pravidla, jímž i nadále zůstala upřímná zbožnost,

neporušená čistota mravní a tuhá kázeň. Z obecného úpadku čněla Jednota proto v takové mravní výši, že si zachovala staré svoje zvláštnosti přes to přese všechno, že se na venek hlásila k české konfessi.

Katolická strana nedbajíc toho, že byla v menšině dosti skrovné, pilně sbírala síly pro nastávající utkání s protestanstvím, o jehož nutnosti byla přesvědčena. K tomu dodával jí chuti převrat v sousedních zemích alpských, o němž jsme vypravovali. Půda byla již zkypřena činností prvních dvou arcibiskupův a jesuitů.

Arcibiskupové **Antonín Brus** z **Mohelnice** a jeho nástupce **Martin Medek** velmi mnoho učinili pro pokroky věci katolické. Obnovili kázeň v řeholích, v dobách předchozích značně pokleslou, a byli pečliví o duchovenstvo světské, starajíce se o jeho povznesení mravní a vědecké, stejně jako o jeho zaopatření hmotné.

Bronzové poprsí císaře Rudolfa II. ve sbírce Ambrasské ve Vídni.
Modeloval Nizozemčan Adrian de Vries r. 1607.

Neméně usilovná byla činnost řádu jesuitského. Jesuité promyšleně snažili se svými přívrženci ovládnout nejvyšší úřady zemské. Jak dovedli hledati cest ke svým záměrům, o tom svědčí na př. snahy jejich získati nejdříve ženy a pomocí jich ovládnouti přední vlivné rody v zemi. Neutěšený zjev, že od doby, kdy Habsburkové dosedli na trůn, čeští pánové brali si za manželky cizinky, zvláště Italky a Španělky, byl jim k tomu nemálo přízniv. Jakkoli činnost jesuitů by-

la vůbec velmi rozmanitá, takže si nenechali ujíti nižádné příležitosti k zakročení ve prospěch věci katolické, nejvíce působili přece jen svými **školami**, které byly tehdáž dobře řízeny. Ovšem věda v nich vykládána v duchu přísně katolickém. Je s podivem, že nekatolická šlechta mohla přezírati osudné následky pro vlastní náboženství, když ze snahy, aby svým dětem dala vzdělání pokud možno nejlepší, dávala je na vychování do kollejí jesuitských. Činila tak šlechta lutherská, ba dokonce i někteří šlechtici bratrští. Následky dostavovaly se záhy. Nejeden mladý šlechtic opouštěl kollej jako rozhodný katolík, maje v srdci nenávist k náboženství k němuž se hlásili jeho rodičové a v němž se zrodil sám.

Stůj zde aspoň jeden příklad. Pan **Vilém Slavata z Chlumu a na Košumberce**, který nám ve svých „Pamětech" zanechal zevrubný, arci strannicky zkreslený obraz své pohnuté doby, narodil se ve víře bratrské. Ale působením jesuitů na kolleji v Jindřichově Hradci stal se z něho r. 1597 k veliké žalosti otcově a jiných příbuzných katolík, a to katolík velmi rozhodný, který se později stal zatvrzelým nenávistníkem staré víry, v níž se narodil. Než přinesl-li čin páně Vilémův jeho rodině zármutek, jemu samému přivodil prospěch. Císař Rudolf II. přibral jej, mladého ještě muže, ke svému dvoru a tím otevřel dokořán dveře jeho ctižádosti. A takových Slavatů bylo dosti mnoho, třebaže ne všichni dospěli k jeho dějinnému významu.

Tak postupovala strana katolická znenáhla od obrany k útoku. Hlavně od prvních let století sedmnáctého počala v různých končinách Čech katolická šlechta na svých statcích vystupovati příkře proti nekatolíkům. Vedle zmíněného Slavaty činil tak jmenovitě **Bořita z Martinic,** pán na **Smečně.** Činili tak ovšem o své újmě, ale arci za tichého souhlasu císařova. A při tom ovšem ponenáhlu hynula v národě paměť jeho minulé slávy. Zasloužilý jinak humanista **Petr Knížka** (po latinsku **Codicillus**) vydával drahně let oblíbený kalendář, jemuž naši předkové říkali **minucí.** Obliba proměnila se však r. 1585 ve veliké pohoršení, když mistr Codicillus v minuci na ten rok vypustil svátek dne 6. července, dne **Husova.** Obecnému roztrpčení dala výraz posměšná píseň, která ještě dlouho potom se ozývala po ulicích pražských:

„Stal se Čechům protivný kus,
vyletěla jim z Prahy Hus,
prodal ji mistr Codicillus."

Záhy dostalo se jesuitům vydatné podpory v bojovném **řádu kapucínů,** který v době Rudolfově počal se z Italie usazovati též u nás.

* *
*

Neutěšené poměry v Čechách dospívaly ponenáhlu k rozhodnému zakončení. Většina národu — jak jsme vypravovali — byla zaujata proti katolickému náboženství, avšak postrádala pevné jednoty a zřízení, menšina

mu přála a byla náležitě zřízena. Strašné neštěstí snášelo se nad národem naším, neboť ze sporů a potyček, které byly při tehdejší nesnášelivosti na denním pořádku, bylo zřejmo, že jedná se tu o boj na život a na smrt a že sporné strany po dobrém se nesmíří. Jen panovník byl by mohl mocnou rukou zadržeti zhoubu, která stále níže a níže snášela se nad naší vlastí.

Avšak císař Rudolf II. toho nedovedl, neboť čím dále tím více stával se samotářem, až konečně od roku 1600 počaly se u něho jeviti známky pomatenosti smyslů. Začínal se báti lidí, domnívaje se, že jest pronásledován a že má býti zavražděn. V noci běhával po chodbách Pražského hradu maje dýku v ruce, mluvil šíleně a zuřivě vystupoval proti osobám, jimž nedůvěřoval. Chorobného stavu císařova dovedli využíti ve svůj prospěch lidé z nejnižších tříd, komorníci a sluhové jeho, kteří duševně nemocného císaře jen ještě více popuzovali a choroby jeho zle užívali ku svému soukromému obohacení a úplnému zničení vší moci panovnické i lásky lidu. Došlo konečně tak daleko, že cizí vyslanci, nejpřednější šlechtici, ba i členové císařského domu třeba půl roku marně prosili, aby byli předpuštěni před císaře.

Členové císařského domu počali se raditi, jak poměrům těm učiniti konec. Po mnohých úradách shodli se na tom, aby císař byl přinucen zříci se trůnu ve prospěch nejstaršího bratra svého Matiáše. Avšak Rudolf II. nechtěl o tom ani slyšeti, ale naopak nemálo se rozzuřil proti svým vlastním příbuzným. Když tu a tam nabyl jasného vědomí, umínil si vládnouti velmi rozhodně, aby ukázal, že není ani neschopen, ani nečinný, a že nedá si korunu vyrvati z rukou.

Vše to stalo se tím povážlivější, když se Rudolf II. potkal s rozhodným nezdarem v politice zahraničné, totiž ve válce s Turky. Příměří, sjednané s nimi za císaře Maxmiliana II. r. 1568 původně jen na 8 let, bylo ještě dvakráte na touže dobu prodlouženo, nebylo však nikdy zachováváno tak přesně, jak tomu bývá zvykem u národů vzdělaných, nýbrž na hranicích byly neustálé krvavé půtky; to se však za porušení míru nepokládalo. Od r. 1592 jich značně přibývalo, z čehož soudilo se právem, že turecká porta na další prodloužení příměří již nepomýšlí. Skutečně vypukla válka již roku potomního, válka úporná, namáhavá i dlouhá, jejímž jevištěm částečně bylo i Slovensko. Dlužno pravdě dáti svědectví, že byla válka ta drahnou řadu let vedena s důrazem a úsilím, leč přes některé dočasné a místní neúspěchy také se štěstím mnohem větším, než tomu bývalo kdykoli dříve za Rudolfových předchůdců.

Nebylo to arci zásluhou samotářského císaře, který ani v dobách tak pohnutých nezanechal svých obvyklých libůstek a o válku nehrubě se staral zrovna jako o jiné záležitosti veřejné.

Tíže zodpovědnosti za příběhy válečné spočinula na bedrech císařova bratra, arciknížete Matiáše, který byl jeho náměstkem ve Vídni po celou válku s krátkou přestávkou 4 let, kdy byl vystřídán svým bratrem Maxmilianem. Nejvíce však ke zdaru císařských zbraní vedle nesporné schopnosti některých vojevůdců přispěla okolnost, že mladistvý tehdejší vévoda sibiňský **Sigmund Bátory,** opustiv politiku svých předchůdců, příznivou

Turkům, spojil se s císařem. Totéž učinil i jeho soused **Michal**, kníže valašský. Tak značné spojené moci nesnadno bylo Turkům odolávati. Když se již zdálo, že válka se chýlí k příznivému konci, potkalo císaře neočekávané štěstí.

Od velikých námah tělesných i duševních roznemohl se totiž Sigmund Bátory nervovou chorobou tak těžce, že se rozhodl vlády docela se vzdáti. Odevzdal r. 1602 **Sibiňsko** se **Zátisím** dobrovolně císaři a vzal od něho za vděk panstvím **Libochovickým v Čechách**. Tak bez vlastní zásluhy jako zralé ovoce v klín připadly císaři celé Uhry, pokud nebyly turecké. Leč štěstí **Rudolfova** bylo jen na krátce, neboť nebyl z těch lidí, kteří dovedou snášeti břímě štěstí. Roztrhal je sám rukou svévolnou, dotknuv se nešetrně místa velmi choulostivého, kterého otec i děd jeho z důvodu opatrnosti zásadně se nedotýkali, zasáhl totiž nešetrně do náboženských poměrů v Uhřích.

Právě té doby ozdravěl Rudolf jakž takž ze své duševní choroby a dověděl se, že mezi jeho bratry a jinými příbuznými se jednalo o jeho sesazení s trůnu. Chtěje dokázati, že není k tomu věcného důvodu, zahrál si on, nesamostatný slaboch od narození, na panovníka silné vůle a silné ruky. Učinil to však způsobem nešťastným, kterým sám vykopal hrob své moci, beztak jen zdánlivé.

Již r. 1602 vydal Rudolf II. v Čechách velmi přísný mandát proti bratřím, který však byl sepsán tak, že snadno mohl býti vykládán i proti luteránům, tedy proti všem vyznavačům české konfessí vůbec. Chabý císař nestaral se ovšem o to, aby vyhrůžky mandátu byly skutečně také prováděny, leč nemohl odčiniti zlého dojmu na nekatolickou většinu obyvatelstva. Také na Moravě, kde po celé téměř šestnácté století byla vzácná snášelivost náboženská, počali katolíci vystupovati velmi rozhodně za příkladem olomouckých biskupů **Stanislava Pavlovského** a **Frant. Ditrichštejna.** Oba byli vychováni v Římě, kardinál Ditrichštejn pak byl narozen ve Španělích. Náčelník bratrské Jednoty, pan **Karel starší ze Žerotína,** jenž proslul také činností spisovatelskou, měl velmi často smutnou příležitost kárati veřejně jejich výstřednosti.

Avšak korunu všeobecné neobliby proti sobě nasadil Rudolf II. svým počínáním v Uhřích. Opojen jsa neočekávaným štěstím z nabytí **Sibiňska** vydal, aby osvědčil neochvějnou rozhodnost, r. 1604 mandát velmi přísný a neobratně sepsaný, kterým ve všech částech svého panství v Uhřích, tedy ovšem i na Slovensku zakazoval co nejdůrazněji každé jiné náboženství kromě katolického. Následky nepředloženého činu dostavily se v zápětí.

Když jeden z císařských vojevůdců učinil pokus o uvedení slov mandátu ve skutek, vypuklo ještě během r. 1604 ve všech netureckých částech Uher divé povstání, jemuž se v čelo postavil kalvinský šlechtic **Štěpán Bočkaj**, někdy Bátorův polní hejtman. Pohnutky Bočkajovy byly sice rázu osobního, neboť mstil se Rudolfovi II. za to, že mu bezprávně zadržoval vydání některých jeho statků, leč při všeobecném pobouření myslí nebylo mu nesnadno dáti celému podniku ráz boje náboženského. Pod prapory Bočkajovy hrnula se nejen kalvinská šlechta maďarská,

nýbrž i drobné zemanstvo na Slovensku a obyvatelstvo ve velké většině měst, smýšlející lutheránsky. První následek byl, že císařské vojsko musilo vykliditi **Sibiňsko** se **Zátisím**, které zase ztraceno. Vévodou tam stal se Štěpán Bočkaj se souhlasem Turků, s nimiž se spojil, a tím celková situace na bojišti tureckém, doposud císaři příznivá, rázem se obrátila v jeho neprospěch. Hlavní stan svůj zřídil si Bočkaj **v Košici,** odkud zástupy jeho hajduků, selských to úskoků národnosti ponejvíce rumunské, probíhaly loupežně celým Slovenskem až do jižní Moravy. Bylo jasno, že nejen Sibiňsko je nadobro ztraceno, nýbrž i velmi podobno pravdě, že vlastní svou vinou připraví se císař ještě i o Slovensko.

V této chvíli svrchovaného nebezpečí svěřil Rudolf II. přes všechnu nedůvěru, kterou k němu choval, bratrovi svému Matiášovi choulostivý úkol, aby sjednal mír jak s Bočkajem tak i s Turky. Matiáš dal se ihned do díla, jehož výsledek ovšem nemohl vyzníti jinak, než hlubokým pokořením císařovy moci. Mír smluvený ve Vídni uznával vévodou sibiňským Štěpána Bočkaje, po jehož smrti měly však země jeho připadnouti císaři, ale nad to císař byl nucen ve všech částech Uher, které mu zbývaly, připustiti úplnou rovnost náboženství lutheránského i kalvinského s katolickým. Sněm v Bratislavě vzal velikou tu vymoženost s povděkem na vědomí ještě téhož roku 1606.

Jeden článek úmluvy s Bočkajem však stanovil, že úmluva ta nemá nabývati platnosti dříve, dokud by se skutkem nestal také mír s Turky. Z té příčiny jal se tedy Matiáš vyjednávati současně i s nimi, a to v **Dorovu nad Žitvou,** poblíž Ostřehoma, kde byl tehdáž turecký hlavní stan. Úmluva s Turky přinesla císaři nesporně jeden veliký úspěch. Pro budoucnost upuštěno totiž od ročního poplatku 30 tisíc dukátů, jenž od časů Ferdinanda I. byl odváděn do Cařihradu, za výplatu 200 tisíc dukátů jednou pro vždy. Leč jinak byla smlouva tato žalostným dokladem toho, jak povážlivě odklonilo se štěstí válečné od mnohoslibných počátečních úspěchů v dokonalý nezdar, neboť po příkladu všech předchozích tureckých mírů měla také tentokráte každá válčící strana podržeti, čeho za války dobyla, po případě obhájila. To znamenalo další veliký úbytek panství císařova v Uhřích, a to nejen na západě, kde se država turecká velmi povážlivé přiblížila hranici štýrské, nýbrž i na Slovensku, do jehož sama srdce vnikla opanováním valné části **stolice Novohradské.**

Mohlo se očekávati, že obě tyto smlouvy, tak pracně sjednané, stanou se po dobách bouří a zmatků pramenem obnoveného pokoje a klidu. Opak stal se pohříchu pravdou, obě zmíněné smlouvy naopak staly se pramenem zmatků nových, horších všech předchozích, a hrobem moci Rudolfovy. Na straně těch, kdo se s arciknížetem Matiášem smlouvali, nebylo dosti upřímné vůle dostáti převzatým závazkům. Nejzřetelnějším dokladem toho bylo, že stavové sibiňští, když Bočkaj ještě r. 1606 zemřel, bez ohledu na vídeňskou úmluvu, na níž sotva oschly podpisy, hned přikročili k volbě nového knížete, který také došel potvrzení od turecké porty.

Než hlavním zdrojem neustávajících nových bouří byl starý červ nedůvěry, který hlodal v duši Rudolfově. Byl přesvědčen, že Matiáš při jednání s Bočkajem a s Turky nehájil zájmů jeho dosti důrazně a roz-

*

hodně, že by byl mohl při dobré vůli vyjednati podmínky výhodnější a příznivější. Po dlouhém váhání a těžkých vnitřních bojích podepsal sice úmluvu vídeňskou, ale vytrvale a důsledně odpíral svého schválení míru s Turky.

To stalo se mu osudným. V době, kdy Matiáš jednal s Bočkajem a s Turky, upadl totiž císař znovu v duševní chorobu a znovu jednalo se mezi arciknížaty o jeho nahrazení Matiášem. Tentokrát ozdravil Rudolf mnohem dříve než ponejprv. Když se dověděl o chystaném svém sesazení, zanevřel na bratra ještě více. Rudolf, ač v pokročilém už věku, byl neženat a neměl manželských dědiců. Přes to však byl velmi nedůtklivý při každé zmínce, že by se měl nějak postarati o budoucnost. Arcikníže Matiáš naproti tomu byl muž velmi vládychtivý, ač nesamostatný. Byl ke svým skutkům pobádán od důvěrníků, mezi nimiž první místo zaujímal už tehdy **Melchior Khlesl**, biskup vídeňský. Poněvadž Rudolf míru s Turky nepotvrzoval, mohlo se co chvíle očekávati vypuknutí války nové. Její výsledek byl ovšem hned napřed velmi na pováženou, neboť vojsko, kterému žold byl vyplácen velmi nepořádně, bylo neukázněné a loupežívé; přes to se však Rudolf II. k ní chystal, a aby dal nedůvěře své k Matiášovi okázalý výraz, řízení její hodlal svěřiti nikoli jemu, nýbrž bratranci svému arciknížeti **Ferdinandu Štýrskému.** Číše Matiášovy trpělivosti přetekla, vládychtivý muž odhodlal se k zjevnému odboji proti bratrovi.

Nebylo mu nesnadno tajným jednáním získati pro sebe především stavy uherské, kterým se jednalo zvláště o zachování svobod náboženských, zaručených úmluvou vídeňskou. Stejně dobře dařilo se mu i při smlouvání se stavy obojích Rakous. Nejpodivuhodnější je však zdar jeho podniku na Moravě. Dva živlové docela protichůdní podali Matiášovi pomocnou ruku proti bratrovi. Přestoupení pana Karla staršího ze Žerotína, vlastence nad jiné vynikajícího a muže stejně obratně vládnoucího slovem mluveným na sněmech a soudech jako psaným, k Matiášovi, znamenalo připojení k němu celé bratrské Jednoty, pro Moravu tak významné, jejíž byl Žerotín hlavou. Leč i katolíci moravští, vedení ctižádostivým šlechticem **Karlem z Lichtenštejna,** připojili se k Matiášovi bez váhání a zanedlouho celá Morava byla v jeho táboře. Věci dospěly tam, že mezi Matiášem a stavy zmíněných zemí byl ujednán pevný spolek, neboli, jak bylo zvykem tehdy říkati, **konfederace.** Z jara r. 1608 vytrhl Matiáš v čele silného vojska na Moravu, kde v Ivančicích byla 19. dubna konfederace, posud tajená, vyhlášena veřejně. Její cíl byl prohlášen výrazem zcela všeobecným, že konfederovaní hodlají spolu za jedno býti „za každou věc slušnou a spravedlivou."

Jakou to mínil Matiáš věc slušnou a spravedlivou, dokázal ihned, když v zápětí na to vtrhl vojensky do Čech a tamním stavům položil sněm do **Čáslavě.** Výprava ta neměla již smyslu, který předstírala, neboť zatím odhodlal se Rudolf II., ač po těžkých vnitřních bojích a nerad podepsati také mír s Turky. Nicméně pronikl Matiáš bez překážky k Čáslavi a odtud až téměř k samé Praze, kde se položil táborem u vsí **Štěrbohol** a **Malešic,** očekávaje, že také čeští stavové spojí se s ním. Ale stalo se jinak.

V této chvíli svrchovaně napiaté spočíval osud Rudolfa II. v rukou

Císař Rudolf II. podpisuje majestát.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnc. Černého.)

Václav Budovec z Budova.
(Podle staré rytiny.)

jediného téměř muže. Byl to tehdejší náčelník českých stavů pan **Václav Budovec z Budova.** Čím byl Jednotě na Moravě pan Karel starší ze Žerotína, tím byl v Čechách Budovec, totiž uznanou hlavou a světským náčelníkem. Avšak Budovec byl ještě i více. Svou neobyčejnou vzdělaností, vzácnou životní zkušeností, získanou doma i na cestách v cizině, svou uchvacující výmluvností nabyl úcty a vážnosti též u jiných stran náboženských, katolíků nevyjímaje. Kdykoli se jednalo — a bývalo to dost často — o obranu zemských práv a stavovských výsad, slovo Budovcovo padalo vždy na váhu nejvíce. Jméno jeho stalo se po vší zemi známým, zvláště od r. 1603, kdy na zemském sněmě žádal velmi důrazně, ač pohříchu marně, za odvolání mandátu z roku předchozího proti bratřím. Nuže, k tomuto muži obracely se v okamžiku rozhodném zraky všech v obou táborech.

K velikému zklamání Matiášovu nemínili stavové čeští k radě Budovcově rozhodnutí postaviti na ostří meče bez předchozího pokusu smírného. Sepsali všecky svoje požadavky ve věcech jak náboženských tak politických ve formě pamětního spisu, který předložili císaři ke schválení. Rudolf II. sice spisu jejich ani ve chvíli svrchované tísně nepotvrdil ihned, dal však stavům závazný slib, že na sněmě nejblíže příštím bude o jejich žádostech s nimi jednati.

Jelikož však ani Rudolf a spojení s ním stavové čeští, ani Matiáš s věrnými sobě stavy moravskými, uherskými a rakouskými, nedoufali ve šťastný výsledek boje, zahájeno bylo jednání, jež skončeno bylo dne 25. června r. 1608 v Libni zvláštní smlouvou. Císař Rudolf postoupil tu Matiášovi království Uherské, zemí rakouských jakož i markrabství Moravského. Jelikož sám neměl dědiců zákonných, doporučil Čechům, aby po jeho smrti přijali Matiáše za svého budoucího krále. Když se tak stalo, odtáhl Matiáš v pokoji z Čech. Císaři Rudolfovi II. zbyla nyní jen koruna císařská a království České se Slezskem a s obojí Lužicí. Jako kdysi po míru v Olomouci r. 1478, tak došlo i nyní zase k roztržení jednoty Českého státu. Váda obou královských bratří a nesjednocenost v názorech mezi stavy jednotlivých zemí byly toho příčinou. Na štěstí bylo toto roztržení již poslední v našich dějinách a nemělo dlouhého trvání.

V měsíci lednu r. 1609 sešel se v Praze sněm, aby pojednal o splnění výminek stavů českých, předložených loňského roku Rudolfovi. Sněm ten, jenž zasedal po celý rok, byl velmi bouřlivý a nejednou hrozilo, že dojde ku zjevnému odboji. Stavové lutherští a bratří, po jistých nesnázích pevně se spojivše, žádali, aby císař potvrdil českou konfessí a aby jim vráceno bylo

právo obsazovati si po vůli své konsistoř, jakož i aby vydána jim byla Pražská universita v Karolinu. Ač císař Rudolf dříve slíbil vyříditi stížnost stavů, zdráhal se nyní, a to především vlivem nejvyššího kancléře Zdeňka Popela z Lobkovic a jiných rádců, kteří tvrdili, že panovník se svým svědomím srovnati to nemůže. Konečně po dvouměsíčních sporech a dopisování mezi sněmem a dvorem odmítl císař vyhovět žádostem stavů.

Hned na to opustili evangeličtí stavové sněm a svolali sjezd do novoměstské radnice, k němuž přišli ozbrojeni, odhodláni jsouce po příkladu arciknížete Matiáše a stavů ostatních zemí ku vzpouře a povstání. Toho se císař Rudolf zalekl. Ihned znova svolal sněm, žádaje evangelíkův, aby přišli, že s nimi chce zahájiti jednání. Ti přišli a hlavní slovo měl pan Václav Budovec z Budova, kterýž všecky žádosti stavů českých, jež byly shora uvedeny, sestavil ve formu královského listu neboli majestátu, načež jménem své strany žádal, aby císař Rudolf ho podepsal. Když císař ještě váhal, uzavřeli stavové, že budou náboženství svého hájiti mečem, neboli že přistoupí k defensi. V čelo odboje postavil se Jindřich Matiáš, hrabě z Thurnu, lutherský šlechtic, rodák německý, jenž se teprve nedávno v zemi usadil. Z jeho popudu zřízen byl výbor 75 direktorů neboli vladařů, jakož i bylo najímáno vojsko proti císaři. Stavové slezští, kteří rovněž domáhali se v době té písemného zabezpečení pro své náboženství, dověděvše se o tomto odporu, poslali do Čech posly a spolčili se s českými stavy. Došlo opět k novému vyjednávání, při čemž císař užíval i prostřednictví mocnářů cizích.

Katoličtí rádcové císařovi různili se v mínění, jak by se měl císař zachovati k žádostem českých stavů. Jedni, jimž v čele stál Zdeněk Popel z Lobkovic, měli za to, že bude s prospěchem nevyhověti jim, byť i mělo dojíti k nejhoršímu; druzí však, obávajíce se velmi zlých následků, radili císaři, aby povolil. Císař přikloniv se k radě této, podepsal dne 9. července r. 1609 předloženou listinu, proslulý to **majestát Rudolfův.**

Majestátem byla Česká konfessí schválena a zaručena, dále nekatoličtí stavové nabyli práva obsazovati dolejší konsistoř a dostali do svých rukou správu university, kteráž byla v Karolině,*) dále bylo stavům povoleno, že si mohou ze středu svého, a to ze všech tří stavů voliti defensory, kteří by pečovali o vykonávání práv majestátem zaručených.

Následkem majestátu došlo také ku přátelskému narovnání mezi stavy pod jednou a podobojí, kteréž dohodnutí jest právě tak důležité jako majestát. Neboť stavové dohodli se tu, jako roku 1485 v Kutné Hoře, že strana straně nemá v náboženství překážeti, že každý pán může na svém statku stavěti kostely a školy dle libosti, že nemá poddaných nutiti k víře, ale že jim má ve příčině té dopřáti volnosti. Dále bylo dohodnutím tím ustanoveno, že páni a rytíři mohou ku svým kostelům dosazovati kněze, jaké chtějí míti dle svého přesvědčení, a konečně, což bylo z úmluv těch nejdůležitější, katoličtí i evangeličtí obyvatelé ve městech královských směli sobě stavěti kostely po vůli své.

Bohužel nebylo však toto narovnání mezi stavy sepsáno tak jasně a

*) Kolej Klementinskou spravovali jesuité.

nedvojsmyslně, aby vylučovalo každou různost mínění a dvojakost výkladu. Jak se zdá, stalo se tak schválně s tím úmyslem, aby v budoucnosti strana případně mohla ošáliti stranu druhou. Tak jmenovitě nezodpověděnu ponechávalo narovnání otázku velmi důležitou, která se za několik málo let svými následky stala osudnou, je-li totiž evangelickým měšťanům dovoleno budovati si chrámy také na zboží církevním. Arci bylo nesporno, že téměř všechno zboží církevní pocházelo z darování královského, bylo tedy původně majetkem královským, avšak o právech evangelíků na chrámy a na zboží duchovní nezmiňovalo se narovnání ani slovem.

Vymožením majestátu dosáhli evangeličtí stavové čeští téměř všeho, oč od století již usilovali jejich předkové a oni sami. Zajímavé jsou osudy památné této listiny. Za pronásledování všeho nekatolického po bitvě na Bílé hoře Ferdinand II. sám vlastní rukou rozstříhl nůžkami Rudolfův majestát napříč na znamení, že náboženské svobodě v Čechách je navždy konec. Jako by bylo možno myšlenku tak velikou, jako je svoboda svědomí, zprovoditi se světa nůžkami! Téměř tři století chován byl majestát Rudolfův ve Vídni, až teprv za dnů nedávno minulých byl spolu s jinými vzácnými listinami naší minulosti vrácen tam, kde vznikl, a jest nyní uložen v tak řečeném korunním archivu v Praze.

Majestátem z r. 1609 a těmi úmluvami mohl býti boj za jiných okolností a za jiného panovníka ukončen. Evangeličtí stavové dosáhli, čeho si přáli, a mohli v této příznivé pro sebe chvíli v mezích zákonem jim zaručené svobody stranu svou náležitě zříditi, pevnými řády opatřiti a školy své zvelebiti si podobně, jako již po celé XVI. století činili a dále činiti mohli katolíci, ačkoli postavení této strany (jakožto menšiny) majestátem se poněkud zhoršilo. Leč mělo býti jinak. Chvíle, ve které Rudolf II. podepisoval majestát, byla proň snad nejbolestnější v celém životě, jehož dráha nikterak nebyla vystlána růžemi. Svým podpisem zajisté svoloval k tomu, co se mu příčilo v nejvnitřnějších hlubinách duše. Přísné jeho katolictví bylo stejně citelně pohoršeno jako jeho hrdost, jeho panovnické sebevědomí, pro které tak málo bylo důvodů v jeho skutcích. Podepsal jen z donucení a velice nerad. Soptil hněvem, toužil po pomstě. Všecku jeho mysl zaujala jediná touha, touha po pomstě na bratru Matiášovi, jehož považoval za první a hlavní příčinu svého neštěstí a pokoření.

Nebylo tudíž nesnadno v přízeň chorého starce vlouditi se jeho mladistvému, sotva 25letému bratranci, arciknížeti **Leopoldovi**, jemuž již od dětských jeho let byl zvláště nakloněn. Leopold byl mladší bratr arciknížete Ferdinanda Štýrského, povahy prudké a nepokojné, nerozmyslný a vášnivý. Již ve dvanáctém svém roce stal se Leopold přízní Rudolfovou biskupem v Pasově, o několik let později nabyl téže hodnosti také ještě v Štrassburce. Ovšem záležela duchovní správa Leopoldova v tom, že z obou biskupství, která dával spravovati vikáři, přijímal bohaté důchody, vždyť ani na kněze vysvěcen nebyl a jakkoli smýšlel stejně rozhodně katolicky, jako jeho bratr, čímž se právě císaři nejvíce zamlouval, vždy měl více záliby pro hůl maršálskou než pro berlu biskupskou. Leopold neustále rozdmychoval plamen pomsty v nitru Rudolfově a zdálo se, že okolnosti jsou mu příznivy.

Veliké věci připravovaly se tehdy v říši Německé. Hrubé výtržnosti, kterých se za veřejného církevního průvodu v říšském městě Donauwertě dopustili na katolících protestanté, byly příčinou, že se katoličtí stavové v Německu spojili v r. 1608 v branný spolek řečený **ligu**, která v čelo své postavila **Maxmiliána**, vévodu bavorského. Stavové protestantští odpověděli jim r. 1609 zřízením spolku svého, jenž nazvav se **unií**, prohlásil svým náčelníkem **Frídricha**, kurfirsta falckého. Oba tábory stály ozbrojené proti sobě, čekajíce na vhodnou příležitost k boji. Tu zdálo se, že jim poskytne spor o dvě vévodství na Rýně, právě uprázdněná, **Jülišské a Klevské**. Správcem jejich ustanovil Rudolf II. arciknížete Leopolda. K očekávanému boji sice prozatím ještě nedošlo, podařilo se spor, jemuž docela zbytečně byl dán ráz sporu mezi ligou a unií, vyrovnati po dobrém, za to však obrátily se vojenské přípravy Leopoldovy do Čech.

Pod záminkou nastávajících bojů na Rýně jal se arcikníže Leopold průběhem roku 1611 sbírati vojsko v okolí **Pasova**. Byl to lid nekázněný, dobrodruzi chtiví loupeže, sehnaní ze všech koncův Evropy. Nejrozmanitější jazyky ozývaly se v táboře Pasovských. Skutečným úmyslem Leopoldovým bylo však nikoli to, co předstíral, nýbrž hodlal vojensky vpadnouti do Čech, dopomoci Rudolfovi II. ke zrušení nenáviděného majestátu a k opětnému získání zemí ztracených r. 1608. Kdyby to se podařilo, doufal lehkomysl-

Pasovští plení klášter sv. Anežky v Praze.
(Podle staré rytiny.)

ný mladý muž, že získá císaře snadno pro to, aby jej jmenoval svým nástupcem nejen v zemích dědičných, nýbrž i v hodnosti císaře římsko-německého. Pro konečný osud císaře bylo to na pováženou tím více, že arcikníže svůj záměr počal prováděti právě v době, kdy císař se svými bratry a jmenovitě s Matiášem vyjednával o nějaké smírné narovnání posavadních neshod.

Než však k němu došlo, vtrhl arcikníže Leopold s 12.000 muži, jež vedl **Vavřinec Ramée**, v prosinci r. 1611 do Čech. Jelikož vojsko to shromážděno bylo v biskupství Pasovském, bývá tento vpád do Čech zván **Pasovským.**

Pasovské vojsko loupilo a drancovalo napořád. Jelikož v Čechách nikdo nebyl na útok ten připraven, klesalo město za městem do rukou nepřátelského vojska, jako Krumlov, Budějovice, Tábor, Písek a Beroun. Konečně přiblížilo se vojsko až ku Praze, kde rozložilo se táborem na Bílé hoře.

V Čechách nastalo z toho veliké rozčilení. Čeští stavové i lid byli přesvědčeni, že arcikníže Leopold jen k tomu cíli vpadl do Čech, aby připravil Čechy o majestát, jakož i o všecko, čeho si v poslední době vymohli. Nebylo divu, že stavové naspěch shromáždili branný lid a naléhali na císaře, aby pověděl, zdali jest se vpádem nepřátel srozuměn. Císař Rudolf nechtěl se však znáti ku vpádu Pasovskému; poněvadž pak viděl všeobecný odpor proti loupeživému vojsku, nařídil arciknížeti Leopoldovi, aby okamžitě s vojskem ze země vyšel. Bylo však již pozdě, neboť Leopold nehodlal se tak snadno vzdáti zamilovaných plánů svých. Proto neohlédaje se na císaře, rozkázal svému vojsku, aby učinilo útok na Prahu. Po krutém odporu zmocnili se Pasovští žoldnéři Malé Strany, kde hrozně řádili. Jedna část z nich pokusila se též zmocniti Starého a Nového Města, což se však nezdařilo. Obecný lid jsa přesvědčen, že jedná se tu o svobodu náboženství, vrhl se v hněvu svém na četné kláštery, v nichž hrozným způsobem mstil se na mniších. Tak zpustošen byl zejména slavný klášter na Karlově, jakož i ukrutně bylo zbito několik mnichů ve františkánském klášteře u Panny Marie Sněžné. Jesuitská kolej jen ostražitým hlídáním pana Viléma Kinského a jeho lidu byla zachráněna od úplné záhuby.

Arcikníže Leopold měl za to, že opanováním Malé Strany jest vítězství dobyto a že není potřebí míti ohledů dále. Proto rozkázal stavům a Pražanům jménem císaře, aby se s ním spojili a zapřisáhli se, že budou věrně sloužiti s vojskem Pasovským císaři a vystupovati proti každému jeho nepříteli. Čeští stavové však učinili zcela opáčný krok, vidouce, že vpád Leopoldův opravdu čelí ku porušení majestátu. Narychlo povolali Matiáše z Uher na pomoc a současně v prosebných listech žádali protestantská knížata německá, aby se jich ujala.

Matiáš, jenž již od počátku nedůvěřivě hleděl na počínání Leopoldovo a připravoval se k boji, byl ihned jakmile ho došlo vyzvání pohotově a mohl s četným vojskem vtrhnouti do Čech až ku Praze, kde se k němu přidružili čeští stavové.

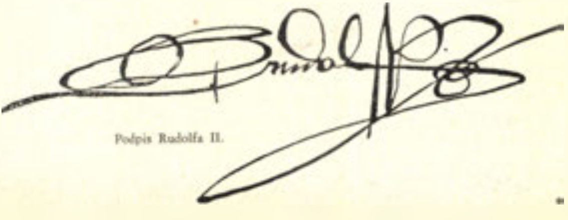
Potom teprv ukázala se nerozvážnost vpádu Pasovského v pravém světle. Vojsko Leopoldovo trpělo hladem, nedostatkem i bídou a před Matiášem rychle musilo ze země couvati. Obecný lid je pronásledoval,

spláceje mu všechny předešlé násilnosti. Nejhůře bylo, že Pasovští vojáci žádali žold, aniž bylo koho, kdo by jej vyplatil. Konečně pan Petr Vok z Rosenberka (po česku říkali mu „z Růže"), poslední dědic tohoto bohatého a mocného rodu, poskytl potřebných prostředků, aby Pasovským žoldnéřům byl zaplacen žold a aby z Čech vyšli. Kronikář rodu Rosenberského, Václav Březan, vida veliké sumy peněz, jež byly Pasovským dány, s bolestí volal: „Milá růže, již máš pokoj, nebudou tě více škubati!"

Následky nešťastného vpádu Pasovského byly dalekosáhlejší, než se kdo nadál. Matiáš obsadil lidem svým a českých stavů Malou Stranu a Pražský hrad, načež císař Rudolf byl přinucen vzdáti se vlády. Postoupiv roku 1611 království České se Slezskem a Lužicí Matiášovi, vymínil si jen Pražský hrad pro sebe. Úplné porážky své však nepřečkal, neboť po roce, již r. 1612 zemřel ve věku 60 let.

Císař Rudolf II., jenž prožil život trudný, neveselý, naplněný návaly šílenství, jež vrcholily i v zuřivé záchvaty, byl jedním z výkvětů neblahé rodiny habsburské, v němž zrcadlila se příznačná rodu tomu panovačnost, nábožnenská nesnášenlivost, mstivost, věrolomnost a jiné stíny a kletby tohoto roku. V době Rudolfově i zbytkové přísných mravů husitských rozrušeny byly pronikáním cizích vlivů, rozmáhal se nevázaný život, obžerství i rvačky. S katolictvím i dvorem habsburským přicházely k nám jazyk i mravy španělské a vlašské, s protestantstvím němčina, pohraničné kraje se poněmčují, ve městech vyrůstají německé menšiny. Na vedoucích místech úředních dosazováni jsou rozhodní katolíci a stoupenci Říma.

Císař Rudolf byl **poslední český král**, jenž **trvale sídlil na hradě Pražském.** Nový panovník, jakož i jeho nástupci zvolili si za sídlo své Vídeň, která potom vždy víc a více stávala se sídelním městem panovníků Habsburských, kteří byli králi českými, uherskými a panovali též v zemích rakouských. Nicméně nepřestávala Praha zváti se též městem sídelním. Po ten čas, kdy panovníci zdržovali se mimo království, býval z nejvyšších úředníků zemských zřízen sbor tak řečených **místodržících království Českého,** kteří jménem českého krále vládli. Jen kancléř království Českého byl povinen odstěhovati se vždy tam, kde sídlil král, neboť měl péči o všecky písemnosti země se týkající, a bez jeho podpisu nesměl vydán býti žádný list veřejný do království Českého a zemí k němu přivtělených. Tím hodnost kancléře království Českého nabyla vysokého významu, vyššího než ostatních úředníků zemských, kteří zůstali v Praze a tvořili sbor místodržících.

Podpis Rudolfa II.

O ČESKÝCH ŘEMESLECH A OBCHODU.

Česká řemesla i obchod mají slavnou minulost. Kolébkou jejich byla města. V nich řemesla nacházela ochrany, tu časem se rozrůstala v přečetná odvětví. Jest samozřejmo, že s počátku kvetla řemesla, která posluhovala oděvem a zabývala se výrobou potravin, nápojů, potřeb v hospodářství, v domácnosti a vůbec k denní potřebě. Tak na př. krejčí, soukenníci, řezníci, pekaři, mlynáři, hrnčíři, tkalci, kožišníci, tesaři, kováři a j. byla již starodávná řemesla, mnohá starší než města sama.

Když města vzrůstala a obyvatelův i jejich tužeb po snazším a pohodlnějším živobytí přibývalo, když se rozhled šířil i za hranice, přibývalo řemesel nebo dosavadní řemesla ze starých dob se štěpila, specialisovala. Tak na př. krejčí, kteří šili pláště, byli **pláštníci**, kabáty šili **kabátníci**, kytle čili hrubé sukně mužské plátěné pořizovali **kytléři**, župice hotovili **župičáři**, měšce, které nosívány byly za pasem, dělali **měšečníci**, váčky, které věšeny bývaly na ženské opasy, **váčkáři**, krejčím, kteří šaty toliko spravovali, říkalo se **vetešníci** atd. Jiné rodině příbuzných řemesel byl předkem tesař. Byli to **stolaři, koloději, lukaři, kušaři, štítaři, kolovratníci, houslaři, varhaníci** a jiní výrobci předmětů ze dřeva. Jména jejich zaměstnání světle svědčí, čím se tito obrábitelé dřeva zaměstnávali.

Tak podobně i jiná řemesla časem se rozrůzňovala a také i postupem doby mnohá zanikala. **Stavitelství, malířství, sochařství** považovány bývaly za **umělá řemesla**. V době Rudolfově zvláště rozkvetl **umělecký průmysl**, který posluhoval především přepychu a honosnosti. Dosud v museích se podivujeme zachovaným výrobkům toho průmyslu z oněch dob. Jsou to tak mnohé pěkné kusy řemeslně pořízené, řezby na nábytku, poznáváme, jak naši předkové dovedli vkus spojovati s prospěchem a užitkem. Na první mžik ani nevíme, čemu se dříve podivovati, zda sličným malbám a vykládáním, či těm dovedným kováním, všelikým mřížím, zámkům a j. Mnohá řemeslně obitá truhla posluhovala i několika pokolením, byla rodinným, dědičným majetkem. A což to malované nádobí, vkusné cínové a všelijak tepané mísy, konvice, uměle vyvedené svícny a jiné zdoby staročeské domácnosti!

Již ke konci XIII. století počali se příslušníci jednoho a téhož řemesla nebo i řemesel příbuzných družiti v **bratrstva**. Účelem těchto sdružení bylo s počátku společné konání náboženských povinností a vzájemná podpora pro případ nemoci a úmrtí. Bratrstva ta mívala v kostelích společné oltáře. Později tato sdružení počala hájiti i svá řemesla a pečovati o jejich rozkvět. Tím vznikaly tak zv. **cechy** čili **pospolnosti, pořádky**. Od XIV. stol. valně se množily, konšelé, vrchnosti i králové dávali jim zřízení čili statuta. Cechy měly svoji samosprávu, pečovaly o poctivé konání řemesla, dbaly o čistotu cti a bezúhonný mravní život svých členů, podporovaly řemeslnou výrobu, upravovaly soutěž a jinak se staraly o rozkvět svých řemesel. Členové cechů se scházívali v cechovním domě k valným hromadám, jež řídili **cechmistři**. K slavnostem i na pohřby chodili pod vlastní korouhví, zdobenou obrazem svého patrona nebo patronky a znaky svého řemesla.

Cechovní zřízení mělo však i zárodky vad, jako na př. dědičnost

v řemesle, omezování živnosti a j., které v pozdějších dobách rušivě zasáhly ve vývoj cechů a neblaze v sociální poměry živnostnictva.

Již na konci naší bývalé samostatnosti ve mnohém se jevily následky ochranářství řemesel a četných výsad, zabíhajících často až do krajností, ba směšných podrobností. Zvláštní úředníci bděli nad šetřením cenníků, cech bděl nad cechem, aby zdušena byla všecka soutěž. Peněžní obchod byl poután, průmysl klesá, ochuzení se rozmáhá. Také obchod jest tísněn špatnou dopravou po zanedbaných silnicích, cla, mýta, skladné a jiné dávky ztěžují vývoz i dovoz zboží.

K poklesu výroby i obchodu přispívá také všeobecná porušenost mravů, která se rozmáhala zvláště mezi šlechtou. Kvasy, tance, hry, pitky, opilství a jiné neblahé stíny ve společenském životě panstva nemohly býti řemeslníkům příkladem k spořivosti a čistotě mravů a tím zabezpečením pevného základu k lepším dnům. Nad vlny kypícího a rozbouřeného života tehdejšího jako světlý zjev vyniká Jednota bratrská. Jest dojemno čísti, jak Bratří v této době všeobecné porušenosti mravů pečují o spořádaný, mravní život v domácnostech, dílnách i obci. Zakazují se všeliká řemesla a obchody, které by mohly sváděti k marnotratnosti, požitkářství, nepoctivosti nebo mravní zkáze. Tak neprodávali vína a piva než toliko pocestným, netrpěli obchodů, při nichž bylo možno ochuzovati jiné. Jen poctivou, svědomitou prací opatřovali si výživu.

SPOLEČENSKÉ POMĚRY SELSKÉHO LIDU NA KONCI NAŠÍ BÝVALÉ SAMOSTATNOSTI.

Vypravujíce o osudech našeho národu na sklonku naší bývalé samostatnosti, nemůžeme zapomenouti na společenské postavení lidí malých, poddaných, jichž osud slavná doba husitská snažila se ozdraviti.

V době předhusitské považován byl český sedlák toliko za dědičného nájemce půdy, již vzdělával a která ho živila. Svému pánu, vrchnosti, byl povinen odváděti jisté platy a vykonávati mu některé práce. Vrchnost mívala nad ním i soudní pravomoc, místy i na hrdle mohla ho trestati. Již horlitelé pro opravy náboženského a společenského života na počátku husitské doby vřele se ujímají těchto malých lidí, horlíce proti jejich vydírání a utlačování. Ukazovali, že stav rolnický a řemeslnický jest tak důležitý pro národ a církev jako jiné stavy a že vrchnosti nemají mysliti, že pro ně jsou tito malí lidé stvořeni. Táboři posléze zavrhujíce všecky společenské rozdíly nechtěli míti ani pánův, ani poddaných a na Táboře počali zaváděti i majetkové společenství. Snaha ta nedošla však ohlasu.

Po husitských válkách vrchnosti přitužily poddanství, připoutavše především sedláka k půdě. Nedovolovaly mu bez svého svolení ani se přestěhovati. Tajně uběhlí sedláci a měšťané, byli-li lapeni, byli své vrchnosti vráceni se vším svým majetkem. Poddaný bez svolení vrchnosti nesměl

dávati své syny na studie a na řemeslo. Panský písař pořizoval seznamy synků poddaného lidu, vrchnost pak volně si vybírala z nich služebníky. Vrchnosti osobovaly si též právo povolovati sňatky svých poddaných a omezovaly jejich svobodu. Tak na př. poddaný směl obilí mlíti toliko v panském mlýně, píti pivo z panského pivovaru, ba bez svolení pánova nesměl prodávati svých plodin a hospodářských výrobků.

Berni od r. 1517 platily občas všechny stavy, a to něco kolem 8 procent ze svých důchodů. Když dosedli na trůn hrabiví Habsburkové, byla berně vybírána každoročně. R. 1567 byla nahražena domovní berní, později tak zv. „sbírkou z poddaných", kteráž však z panské půdy nebyla vybírána.

Pravidelné vojenské povinnosti tehdy nebylo. V husitských válkách byl každý Čech božím bojovníkem za pravdu a zákon Páně a za svobodu vlasti. Po těchto válkách, nastala-li potřeba svolati „veřejnou hotovost", stavěl každý kraj určitý počet lidu jízdného i pěšího i s vozy a zbrojí. Habsburkové užívali pak již hlavně vojska žoldnéřského, neboť ve stínu kopí, sečných a palných zbraní hledali vždy při své rozumové omezenosti nejbezpečnější ochranu.

Každé panství bylo samosprávnou jednotkou. Pro záležitosti berní, soudní a politické měla vrchnost **úřady,** kteréž umístěny byly **v panské kanceláři.** Nejvyšší úředník na panství byl **purkrabí,** jenž později zván byl **hejtmanem** nebo **regentem.** Osada, někdy i několik vsí dohromady mívaly svého **rychtáře,** jehož na Moravě zvali též **fojtem.** Ten úřadoval ve své **rychtě** spolu s konšely. Na rychtě vybírány byly poddanské platy; rychtář bděl nad zachováním zákonů a příkazů vrchnostenských. Tu a tam míval i soudní pravomoc hrdelní. Každého roku konán byl na rychtě veliký nebo **obecný soud,** na němž vyřizovány bývaly zejména záležitosti gruntovní, sirotčí a pře. Ve zvláštních případech mohl rychtář svolati obec ke schůzi. Člověk poddaný mohl za opravu panského nálezu žádati krále. Mohl tak učiniti podáním „supliky", již spisovali obyčejně pokoutní písaři. O suplikách rozhodovala královská rada, t. j. nejvyšší úředníci a zemští soudcové a radové soudu komorního. Na Moravě vyrovnával spory poddaných s vrchnostmi zemský soud.

Mimo poddané sedláky jmenováni bývají v těchto dobách **podsedkové** čili **zahradníci,** kteří chlebili na pozemku odděleném od větší usedlosti na způsob zahrady, tedy plotem odděleném. **Chalupníci** neb **domkáři** neměli půdy a sloužívali většinou vrchnosti. Význačnou třídou lidovou byli tak zv. **svobodníci** nebo i **dědinníci** zvaní, kteří nebyli vrchnosti, nýbrž toliko samému králi poddáni. Takovými byli **Chodové** a **Kralováci.** Avšak rozpínaví Habsburkové osobili si nad svobodníky právo jako nad svými poddanými.

Celkem možno říci, že vrchnosti chovaly se k poddanému lidu v době předbělohorské lidsky a že poddanství malého člověka tak netížilo jako v dobách pozdějších a že možno mluviti i do jisté míry o blahobytu selského lidu. Usnáší-li se sněm r. 1545, aby vrchnosti nedopouštěly poddaným nositi pyšné šaty, zlaté šňůry, košile kmentové a zlatem vyšívané, peří pštrosí a sukně lindišové, svědčí to jistě o zámožnosti těchto malých lidí.

ČESKÉ POVSTÁNÍ.

Matiáš, nástupce Rudolfův, vinival tohoto, že není schopen panovati, avšak sám neosvědčil více schopností. Již způsob, kterým se domohl panství nad svými zeměmi, nebyl s to, aby zvýšil vážnost a důstojnost královu v očích stavů. Horší ještě bylo, že Matiáš byl muž nesamostatný, neschopný rázného počinu, přístupný cizím radám a svodům, zvláště v posledních dobách života, kdy často a povážlivě churavěl, téměř jen loutka v rukou vychytralého svého důvěrníka, biskupa Melchiora Khlesla. Zkrátka, změnily se proti době Rudolfově osoby, leč nezměnilo se skoro nic v trudném stavu, ve kterém byly země mladší větve rodu Habsburského.

Král Matiáš.
(Facsimile Merianovy mědirytiny z „Theatrum Europaeum".)

Příval cizinců, hlavně Němců do Čech, nepřestal. Teď teprve uvědomili si stavové velikost nebezpečí a na památném sněmě z r. 1615 se usnesli na prvním **jazykovém zákonu** pro Čechy, kterým se stanovilo mimo jiné, že nikdo nemůže dosíci českého státního občanství, kdo se nevykáže znalostí českého jazyka a nedá v něm vyučovati svých dítek. Za klidného vývoje věcí byl by snad mohl tento zákon při důsledném provádění časem vésti k nápravě, pohříchu však politické a náboženské rozpory stran příliš kvapně už hnaly se k rozhodnutí, takže zákon ten, jak jsme už výše pověděli slovy **Mikuláše Dačického z Heslova**, přišel celkem již dosti pozdě. Téhož roku 1615 Matiáš opustil Prahu a **přesídlil trvale do Vídně.** Tam také přeneseny byly archivy a přesídlena česká kancelář dvorská. Rovněž nejvyšší kancléř usadil se ve Vídni.

Ve věcech náboženských trval starý nelad dále. Evangelíci, t. j. přívrženci České konfessí, když dosáhli majestátem vyznání své svobody náboženské, skutečně počali v prvé době činiti pokusy o zavedení pevného řádu náboženského, jehož nezbytně bylo potřebí, neměli-li býti vyhubeni. Především obnovena byla konsistoř a to tak, že administrátor její vzat byl z duchovních strany lutherské, starší neboli senior ze strany bratrské a ostatní členové byli z obojího vyznání. Rovněž stal se pokus o zvelebení university (koleje Karlovy), jíž stavové dostali úplně do svých rukou a měli v úmyslu obnoviti zase všechny čtyři fakulty: bohosloveckou, právnickou, lékařskou a filosofickou, a na všech mělo počíti řádné vyučování. Avšak zůstalo jen při těchto slibných počátcích. Konsistoř, ač byla obnovena, nedovedla si zjednati tolik váhy, aby přítrž učinila všem zlořádům

v duchovenstvu, a aby zejména stala se vážným a rozhodujícím úřadem evangelickým stavům, kteří by ji v církevních věcech poslouchali. Mimo to došlo mezi lutherány a bratřími k novým velmi prudkým sporům, které měly původ v tom, že se bratři čím dále více sbližovali s církví Kalvinovou, s níž měli mnoho společného. Lutheráni naproti tomu po příkladu svých německých souvěrců nenáviděli tuto církev, z čehož vznikaly stálé rozepře, a nemohlo ani po vydání majestátu dojíti ke klidu a ku pořádnému zřízení evangelické strany.

Pokud se týkalo university, mohlo býti zlepšení její docíleno jen tehdy, kdyby byli stavové obětovali k tomu hodně peněz. Avšak k tomu byli nakloněni jen v první chvíli, kdy oplývali radostí nad vymožením majestátu. Když pak po čase vychladlo jejich nadšení, nechtěl nikdo z nich odhodlati se k obětem na prospěch celku, a proto bylo také téměř ode všech oprav v universitě upuštěno.

Leč ani stav věcí politických nebyl o nic utěšenější. Stavové bystře prohlédli Matiášovou slabost a těžili z okolnosti, že se král jejich pomocí dostal na trůn ještě za života bratrova. Proto Matiáš byl nucen v mnohém jim povolovati. Ve starém rozporu mezi mocí královskou a stavovskou zdálo se, že nadešla příhodná chvíle, aby úplně skoro vyvráceno vše, co na posílení moci panovnické učinil kdys Matiášův děd, Ferdinand I. Konečně předložili protestantští stavové z Čech Matiášovi žádosti, jejichž splnění bylo by znamenalo, že se nositel koruny stal pouhým vykonavatelem vůle stavů. Žádali totiž, aby směli beze svolení králova pořádati krajské sjezdy, jak tomu bývalo před Ferdinandem I., aby jim Matiáš potvrdil jejich konfederaci se stavy slezskými, aby v podobné spolky směly vcházeti s protestantskými stavy ostatních zemí Matiášových, ba dokonce i s knížaty protestantské unie v Německu. Slaboch Matiáš, neměl odvahy, aby rázně odmítl útok ten na panovnickou moc, jak by byl v okolnostech takových učinil asi jeho děd, nýbrž potvrdil pouze konfederaci stavů českých a slezských, ve příčině ostatních článků však si vyžádal odklad, tak oblíbený v každé tísni od dob krále Maxmiliana. Stavové chytře nenaléhali, aby okamžitě vyplněny byly dosud nevyřízené žádosti, neboť mohli se s nimi vytasiti znovu vždycky, kdykoli by jim král v čemkoliv chtěl býti nepovolný.

Šlechta v Čechách jakož i v ostatních zemích Matiášových podporována byla v těchto snahách vlivy zahraničními, neboť v době té utvořila se v Evropě strana, jejímž úkolem bylo vyhubiti a zničit rod Habsburský. V čele této strany stál s počátku sám Jindřich IV., král francouzský, a po jeho smrti republiky Benátská a Holandská, Karel Emanuel, vévoda savojský, protestantská knížata německá, jakož i králové francouzští, nástupci Jindřicha IV. Všecko jednání tohoto velikého spolku neboli jednoty protihabsburské řídil s Čechy nezámožný sice, ale velmi prozíravý německý pán, Kristian z Anhaltu.

Podpis krále Matiáše.

Čeští stavové svrhují královské místodržící z oken hradu Pražského r. 1618.

(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

Unie působila habsburskému rodu na všech stranách nemalé nesnáze; proto také ráda uchopila se nespokojenosti českých stavů, aby rozdmychovala odpor proti vládě Matiášově, což ovšem nebylo nesnadno za slabé vlády tohoto krále. Nejen bylo dosti příčin k různým stížnostem, ale stavové sami hledali příležitosti, aby pokořili moc královskou.

Nadto hrozila nová válka s Turky, zvláště od chvíle, kdy volbou stavův a potvrzením porty na vévodský stolec v Sibiňsku dosedl kalvinský šlechtic **Gabriel Bethlen,** který se nikterak netajil nepřátelstvím proti Habsburkům. Turci na hranici se hýbali, Matiášovi se zdálo, že by nová válka mohla odčiniti potupu míru posledního, který sám ujednal. K chystanému podniku bylo arci potřebí velice mnoho peněz a poněvadž měl Matiáš z dějin svých předchůdců smutné zkušenosti ve příčině ochoty jednotlivých sněmů, vrátil se opět k myšlence, o jejíž uskutečnění se již Ferdinand I. pokoušel několikrát, ale pro tuhý odpor českých stavů vždy marně, totiž aby se sešel sjezd zástupců všech zemských sněmů ke společné poradě o nastávající válce. Ku podivu, Matiášovi dařilo se lépe než jeho dědovi. Čeští stavové nekladli tentokráte zásadního odporu a tak sešel se v srpnu r. 1614 **v Linci** sjezd zástupců ze sněmů všech zemí Matiášových. Možno v tomto sjezdu spatřovati první pokus o společný sněm neboli parlament všerakouský.

Avšak Matiáš, který se domníval, že mu tento sněm povolí berně na válku s Turky, velice se klamal. Stavové sešli se do Lince, nikoliv aby povolovali sbírati v zemích svých peníze, ale aby navzájem dohodli se o přáních svých a sestoupili se ve spolek, kterýž by zájmů šlechtických a stavovských hájil proti každému, ano i proti císaři. Když Matiáš pozoroval, k čemu se schyluje, nedovolil jednati o přáních stavů, načež zase stavové odepřeli mu pomoc a sjezd rozešel se s nepořízenou. Potom žádal panovník na sněmích v jednotlivých zemích svých za podporu na válku, ale neobdržel jí také. S připravované války Turecké ovšem sešlo a Matiášovi nezbývalo než spokojiti se s obnovou potupného míru z r. 1606.

Ke všem jiným nesnázím, jež ohrožovaly vládu Matiášovu zvenčí, přibyla nová vnitřní, nad jiné obtížná, jíž na dlouho odkládati možno nebylo. Bezdětný Matiáš, často churavý, cítil, že konce jeho dnů se blíží, bylo tudíž při napiatém poměru mezi ním a stavy nutno zavčas rozřešiti otázku nástupnickou. Byli sice na živu ještě dva Matiášovi bratří, leč i ti byli bezdětní a nestáli hrubě o korunu. Bylo také dědictví to opravdu málo lákavé. Tak obrátil Matiáš zřetel svůj na bratrance, arciknížete **Ferdinanda Štýrského,** se kterým počal vyjednávati.

Vzájemný poměr mezi oběma bratranci nebyl do té chvíle docela nezkalený. Vypravovali jsme již, jak Ferdinand od dětství horlivě byl oddán víře katolické nejen z příčin náboženských, nýbrž i politických, neboť v ní jedině spatřoval nejmocnější oporu pro moc panovnickou. Přesvědčení to, vštípené mu od jesuitů již za mládí, utvrdila a posílila v něm cesta, kterou vykonal do Říma a po různých poutnických místech italských. Z té příčiny velice zazlíval Matiášovi, že se proti Rudolfovi spojoval se stavy protestantskými. Teprv nabídka nástupnictví učinila tomuto rozladění mezi oběma bratranci konec.

Rázný způsob, kterým Ferdinand ve svých zemích alpských vyhladil protestantství téměř z kořene, dával tušiti, že přijetí jeho za budoucího krále českého bude asi spojeno s velikými obtížemi. Ve skutečnosti ukázaly se tyto obavy poměrně méně opodstatněny, než se zdálo. Stavové čeští nebyli zásadně proti přijetí Ferdinandovu, kladli si však některé podmínky. Jedna z nich, že totiž Ferdinand před korunovací potvrdí všecka zemská privilegia, mezi něž protestanté samozřejmě řadili **Rudolfův majestát,** rozuměla se vlastně sama sebou. Ferdinand slíbil. Jinou podmínku vyslovili čeští stavové, aby Ferdinand nevykonával nijakého vlivu na vládu, dokud by Matiáš byl na živu. V té příčině shodovalo se usilování českých stavů se snahami kardinála Khlesla, jenž stál o totéž, ovšem z důvodů jiných, z obavy totiž, že by nastolením Ferdinandovým mohl přijíti o svůj posavadní, téměř všemohoucí vliv na chorého Matiáše. Ferdinand přijal i tuto podmínku, ač jí nedostál po habsburském zvyku, jak seznáme záhy.

Tak byl ku všeobecnému překvapení Ferdinand II. 9. června 1617 přijat za budoucího českého krále a 29. června u sv. Víta obvyklým řádem korunován. Poněvadž o několik měsíců později byl též přijat za příštího krále v habsburské části Uher, kde se jeho přijetí setkalo s obtížemi mnohem většími než v Čechách, bylo tím zase provedeno sjednocení všech zemí, které kdysi pod žezlem svým spojil Ferdinand I.

Jak málo měl Ferdinand II. v úmyslu dodržeti daný slib, že nebude se za života Matiášova vměšovati do záležitostí vládních, ukázalo se brzy po jeho korunovaci. Pojednou počal z Vídně vanouti ostrý vítr stavům nekatolickým rozhodně nepříznivý. Projevovalo se to zvláště tím, že zvolna sice, ale důsledně byli protestanté odvoláváni z důležitých a z odpovědných úřadův a nahražováni katolíky. Tak na př. byl Jindřich Mates Thurn zbaven karlštejnského purkrabství, na něž dosazen Bořita z Martinic, rozhodný katolík. Malou útěchou bylo Thurnovi, že se mu dostalo purkrabství hradu Pražského, což byl ovšem úřad vyšší a čestnější, ale nepoměrně méně výnosný.

Protestantští stavové počali poznávati, že se dopustili hrubé chyby, když Ferdinanda poměrně lehce přijali za svého pána. Mezi nimi a králem, sotva přijatým, počala se prohlubovati propast nenávisti. Stačila záminka dost nepatrná, aby se nenávist ta projevila činem.

Záminka taková se vskutku nalezla. Po vydání majestátu jali se měšťané dvou německých měst v severních Čechách, Broumova a Hrobů, stavěti evangelické chrámy. Již jsme pověděli, že ani majestát ani porovnání mezi stavy katolickými a protestantskými neobsahovaly jasného a určitého prohlášení, zda právo přiznané majestátem měšťanům na zboží královském vztahuje se též na zboží duchovní čili nic. Měšťané broumovští a hrobští vykládali si je ovšem ve svůj prospěch, ale katolické jejich vrchnosti kladly jim všeliké překážky. Z toho vznikl již před odstěhováním Matiášovým do Vídně dlouholetý spor, který teprv po korunovaci Ferdinandově byl rozhodnut v neprospěch Broumovských a Hrobských. V důsledku toho dal broumovský opat Volfgang Selander tamní evangelický chrám zavříti, arcibiskup pražský Jan Lohelius, pán na Hrobech, dal tamní

chrám docela pobořiti. Třeba míti na paměti, že jak měšťané obou měst tak i jejich vrchnosti byli Němci. Celá věc sama o sobě byla dosti malicherná, takže by se byla při dobré vůli na obou stranách dala srovnati hladce. Avšak právě dobré vůle nedostávalo se na straně té i oné. Ovzduší příliš už bylo naplněno vzájemnou nenávistí, než aby jakákoli moc lidská mohla ještě odvrátiti hrozící bouři. Z malé jiskérky vyšlehl obrovský požár.

Když se nepříznivé rozhodnutí císařovo stalo obecně známým, svolali defensoři, roztrpčení beztak již nezvykle rázným vystupováním Matiášovým v poslední době, valný sjezd evangelických stavů do kolleje Karlovy v Praze, kde hlučně bylo protestováno proti rozhodnutí císařskému a důrazně žádáno, aby chrámy v Broumově a Hrobech znovu byly otevřeny. Matiáš nejen žádosti té nevyhověl, nýbrž přilil oleje do ohně novým nařízením, kterým zakazoval sjezd v kolleji Karlově, neboť svolán byv beze svolení králova, je prý nezákonný. Míra byla dovršena. Vůdcové stavů protestantských se rozhodli, že užijí nastalé příležitosti k sesazení Habsburků s českého trůnu.

V podvečerních hodinách dne 22. června sešli se v domě Smiřických na Menším Městě (nyní řečeném „u Montágů"), kde byl dopodrobna smluven plán pro zítřek. V této tajné poradě smluvili se vůdcové, že hlavní útok provedou proti dvěma nejnenáviděnějším ze sboru místodržitelského a to **Jaroslavovi Bořitovi z Martinic a Vilémovi Slavatovi z Chlumu a na Košumberce,** neboť na tyto dva muže byla svalována hlavní zodpovědnost za nemilostivé rozhodnutí císařovo.

Úmluva byla však pečlivě tajena mezi účastníky schůze.

Nazejtří 23. června sešel se sjezd v kolleji Karlově znovu. Mluveno rozhorleněji a prudčeji než kdykoliv dříve. Nakonec vytáhli účastníci sjezdu na Pražský hrad. Jak už bývá při podobných příležitostech, přidávali se k průvodu mnozí z pouhé zvědavosti, nemajíce tušení, oč vlastně jde. Do hradního nádvoří vešel hustý zástup lidu, defensoři a jiní vůdcové stavů pak vešli do místodržitelských kanceláří. Náhoda chtěla tomu, že mezi čtyřmi přítomnými byli také oni dva, kteří byli hledáni: Martinic a Slavata.

Došlo k velmi prudké hádce, ve které oběma bylo vytknuto, že hrubě porušují majestát, konečně byli oba a po nich i jejich písař **Filip Fabricius** svrženi s oken hradních do Jeleního příkopu. Za padajícími bylo ještě stříleno z bambitek, avšak nikdo nebyl zasažen. Také pádem nikdo z nich si neublížil, jen Fabricius zlomil ruku, neboť padli na hromadu papírových ostřižkův a smetí. Všem podařilo se uniknouti a Slavata hned pospíchal v přestrojení do Vídně, aby podal císaři zprávu, co se stalo. Jaký rozvrat působilo v životě mnohé rodiny odpadlictví, toho svědectvím, že mezi svědky a původci shození místodržitelů byli také Slavatův bratr a deset jiných jeho příbuzných.

Událost právě vylíčená stala se počátkem obrovské bouře, která mimo nadání ve svůj vír uchvátila nejen naši vlast, nýbrž všechnu střední, částečně i severní a západní Evropu.

Byl to počátek světového zápasu reformace proti Římu a Habsburkům, hrozné války, která trvala 30 let (od r. 1618 do r. 1648) a tudíž

nazvána byla **válkou třicetiletou.** Přes to, že si dávala ráz války náboženské, v podstatě byla válkou politickou, neboť jednalo se v ní především o to, aby zlomena byla obrovská převaha, kterou v obou svých větvích měl rod Habsburský v Evropě. Cíle toho bylo válkou 30letou, která se pro snadnější přehled dělí ve 4 období, skutečně dosaženo, kdo však zaplatil hrozným utrpením dosažení tohoto cíle, byl český národ ve starých svých vlastech.

KONEC SAMOSTATNOSTI ČESKÉHO STÁTU.

Působením těch, kdo mezi náčelníky českých evangelických stavů byli zasvěceni ve všecky taje mezinárodní politiky, směřující proti Habsburkům, byla hned po svržení místodržitelů zřízena prozatím vláda třiceti direktorů s panem **Václavem Vilémem z Roupova** v čele. Zahájená revoluce byla převahou rázu politického, neboť jednalo se v ní především o svržení Habsburků s českého trůnu. Že tomu tak, toho je důkazem, že se jí zúčastnili také někteří, počtem ovšem nečetní, stavové katoličtí, jako zase naopak někteří evangeličtí stavové se jí stranili. Direktoři jali se hned k obraně sbírati vojsko pod velením Thurnovým a vstoupili v čilé vyjednávání nejen se strany ostatních zemí Matiášových, nýbrž i s protestanskými knížaty říše Německé.

Měla-li revoluce strhnouti k sobě široké davy, musil jí ovšem podle ducha tehdejší doby, kdy myslemi hýbaly především otázky náboženské, býti vštípen ráz náboženské revoluce. Proto byli pražský arcibiskup a jesuitský řád vykázáni ze země, na mnohých místech došlo k výtržnostem proti katolíkům, kterým se evangelíci mstili za skutečná i jen domnělá příkoří let nedávno minulých. Zůstalo však toliko na poloviční cestě. Jesuité byli z Čech sice vypuzeni, ale v zemi klidně zůstal i na dále řád kapucínů, v jejichž pražském klášteře na Hradčanech byl ukrýván ne nepatrný poklad strany císařské.

Zpráva o událostech pražských dne 23. června způsobila ve Vídni při dvoře Matiášově nejen překvapení, nýbrž i velkou různost v názorech. Kardinál Khlesl líčil Matiášovi pražské události jako bezvýznamnou stavovskou bouři, která přejde, jak přišla. K názoru takovému byl přední důvěrník Matiášův veden nejen osudnou krátkozrakostí, podceňující hluboko projev vášní dlouho již dřímajících, nýbrž i úvahami druhu jiného. Pokladny Matiášovy byly prázdné, na pomoc z jiných zemí naděje málo, naopak pomoc pro povstání českých stavů ze zahraničí velmi pravděpodobná. Jsa jist špatným koncem boje, kdyby se v něj dal, zrazoval tudíž Khlesl Matiáše od jakéhokoli zakročení rázného.

Zcela jiného názoru byl však přijatý král český Ferdinand, kterého zpráva o svržení místodržitelů došla ve Vídni 27. června při banketu. Panovník ten byl přesvědčen, že dvanáctá hodina udeřila, že dochází k smrtelnému zápasu mezi mocí královskou a stavovskou, mezi katolictvím a protestantstvím, k zápasu, o jehož neodvratnosti pevně byl přesvědčen. Ne-

tajil si, že obzor jeho je zachmuřen, přes to však usiloval o rázné zakročení, doufaje pevně, že na konec vítězem zůstane on. Než prozatím vliv Khleslův byl mocnější a tak dopřáno událostem v Čechách volného průchodu bez jakéhokoli vážnějšího zakročení Vídně.

Mezitím bylo v Čechách bojováno s těmi, kdož nechtěli vlády direktorské uznati. Tak Thurn obléhal již České Budějovice. — Není pochybnosti, že skutek českých stavů způsobil též mohutný rozruch na stranách jiných; tak na př. stavové v rakouských zemích začali též velmi rozhodně vystupovati a hledati s Čechy spojení. Podobně činili Slezané a Lužičané, takže podobalo se, že moc rodu Habsburského bude úplně potlačena od vlastních stavův. Zejména uherská šlechta dovedla užíti povstání českých stavů velmi znamenitým způsobem ve svůj prospěch, neboť vyhrožujíc, že se spojí s Čechy, vymohla na mladém králi Ferdinandovi množství privilegií, jichž by zajisté jinak nebyla dosáhla. V těchto poměrech, kdy se všechen dvůr děsil obavou před nedalekou budoucností, neopustila Ferdinanda troufalost. Vida, že Khlesl svou nerozhodností a váhavostí kříží všecky jeho záměry, odhodlal se k rozhodnému skutku. S vědomím ostatních tajných radů císařových, ale bez vědomí Matiášova zajal 20. července 1618 Khlesla v jeho bytě a dal jej potají dopraviti na hrad Ambras v Tyrolích.

Nemocný císař těžce nesl ztrátu předního svého důvěrníka, nicméně Ferdinand vymohl, ač nikoli bez obtíží, na něm schválení svého činu a vynutil, aby ustanoven byl velitelem císařského vojska. Hned pak shromáždil asi 10.000 mužů, s nimiž poslal generála Dampierra do Čech. Ten byv však od vojska Thurnova poražen ve dvou menších půtkách, byl nucen ustoupiti do Rakous, kde vojsko jeho rozmnoženo bylo tlupami generála Karla Buquoye, jenž již v Nizozemsku proslul jako vůdce a tehdy najat byl do služeb císařských.

Všichni tehdejší zahraniční nepřátelé rodu Habsburského vítali povstání české, nabízejíce náčelníkům vzbouřených stavů přátelství. Tak Karel Emanuel, vévoda savojský, dorozuměv se se spolkem protestantských knížat neboli s unií, poslal do Čech vojevůdce Arnošta z Mansfelda, jenž zmocnil se katolické Plzně. Stavové slezští a lužičtí vidouce to, povstali též proti císaři a spolčili se s Čechy. Ani císařský vojevůdce Karel Buquoy v Čechách mnoho nepořídil; byltť nucen zavříti se na zimu v Budějovicích.

Než došlo k dalšímu boji, byl ještě jednou učiněn pokus o mírné narovnání. Mělo totiž prostřednictvím Sigmunda III., krále polského a Jana Jiří, kurfirsta saského, jednáno býti v Chebu o smíření mezi stavy českými a císařem. Avšak čeští stavové nemohli již ustoupiti s dráhy nakročené, neboť zavázali se zahraničním nepřátelům Habsburského rodu, že již nikdy panství jeho nad sebou neuznají. Bylo tedy již napřed jisto, že by Chebský sjezd neměl žádoucího výsledku. Ostatně k němu ani nedošlo, neboť dne 20. března r. 1619 císař Matiáš zemřel.

Poslední možnost smíru nadešla. Ferdinand II. českým stavům písemně oznámil Matiášovu smrt.

Zároveň v listě tom oznamoval, že nastupuje v jeho dědictví a že jest ochoten zachovati všecka privilegia, na která při korunovaci přísahal.

Avšak vlivem jesuitů, jimž Ferdinand II. všecek byl oddán, byl list ten sepsán tak obojetně a dvojsmyslně, že z něho mohl v okolnostech sobě příznivých vyvozovati, že nezaručil též zachovati Rudolfův majestát. Čeští stavové prohlédli tuto lest a nevzali připisu Ferdinandova na vědomí. Ostatně pokročili na dráze odboje již příliš daleko, než aby bylo možno ji opustiti.

Jest pravda, že čeští stavové přijetím listu Ferdinandova na vědomí mohli ještě v poslední chvíli odvrátiti od našich vlastí velikou záhubu. Ale mohli ji odvrátiti jen na čas, nikoli trvale. Při nezkrotné a výbojné povaze Ferdinandově, který dle vlastních slov chtěl míti raději království zpustošené, ale katolické, než kvetoucí a kacířské, není pochybnosti, že by v krátkém čase bylo došlo k novým sporům zas. Není tedy spravedlivo vinu za všecky ty hrůzy, jež následovaly, svalovati výhradně a jedině jen na bedra našich předků. Nezapomínejme ostatně, že mezi vůdci povstání vynikající úlohu měli mnozí šlechtici původu německého.

Českým stavům jednalo se především o to, aby pro svůj podnik získali také Moravu, kde čin z 23. června došel ohlasu jen velmi skrovného. Připojiti se k českému povstání vzpírali se nejen pánové katoličtí, jichž ovšem nebylo mnoho, nýbrž i sám slavný Karel ze Žerotína. Ku podivu, muž tento, který se r. 1608 odhodlaně a bez váhání postavil v čelo revoluce, když ji dělal proti králi vlastní jeho bratr, nyní rozhodně se zpečoval, ba slovy úpěnlivými zapřísahal, aby se nezamítal smír, dokud ještě je možný. Pronikal duševní jeho zrak temné chmury blízké budoucnosti, tušil jeho duch, jaká záhuba se valí na rodnou jeho zemi? Buď jak buď, Žerotín neopustil svého stanoviska, ani když za ně byl kaceřován a tupen, za zrádce prohlašován, ba dokonce i vězněn.

Z jara r. 1619 vtrhl Thurn vojensky na Moravu, kde zřízena, podobně jak tomu bylo v Čechách, prozatímní vláda o 24 direktořích. Zároveň vstoupili moravští stavové ve spolek čili konfederaci, který již dříve sjednali Čechové se Slezany a Lužičany. Byla tedy již celá Česká koruna v odboji proti Ferdinandovi. Z Moravy se Thurn vypravil k Vídni.

V téže době rakouští stavové, kteří souhlasili s Čechy, vyslali zástupce své neboli deputaci do Vídeňského hradu ku králi, aby s důrazem žádali na něm uznání svých žádostí, jmenovitě, aby povolil Vídeňanům svobodně vyznávati evangelické náboženství. Jelikož Ferdinand II. zdráhal se deputaci vyhověti, došlo k prudkému výstupu, při němž stavové již počali ohrožovati panovníka a při nejmenším chtěli ho aspoň zajmouti. Vtom však zalehl do síně hlahol trub a dupot koní blížících se kyrysníků do nádvoří, jež naspěch Dampierre vyslal císaři na pomoc. Deputace obávajíc se, aby sama nebyla zajata, rychle vyšla ze hradu, čímž Ferdinand II. byl z veliké nesnáze vysvobozen.

Nicméně Thurn obléhal Vídeň dále, avšak ne dlouho, neboť zatím Mansfeld, utkav se s Buquoyem u vesnice Záblatí na Pracheňsku, byl zle poražen; porážka ta způsobila takové zděšení, že Thurn byl ihned od Vídně odvolán do Čech k ochraně království.

Ferdinand II. vyprostiv se jakž takž z nejhorší tísně doma, pospíšil do Frankfurtu n. M., kde měl býti volen nový německý císař. Již od delší

doby, hlavně však od smrti Matiášovy bylo velmi horlivě jednáno mezi náčelníky českého povstání a zahraničními odpůrci Habsburkův o znovu obsazení trůnu českého a důstojenství císařského. Onen lákal nepoměrně více než toto, bylať říše německá v neodvratném úpadku a moc císařská stávala se znenáhla pouhou prázdnou formou bez skutečného obsahu. Posléze dosaženo dohody v tom, že za císaře měl býti zvolen Karel Emanuel, vévoda savojský, ten však nestál o korunu císařskou bez českého království, o něž by mohl opírati svou moc.

Pro jeho volbu v Čechách bylo však naděje málo. Daleko více nadějí měli jiní dva uchazeči: Jan Jiří, kurfirst saský, a Fridrich, kurfirst Falcký. Pro Jana Jiří mluvilo, že byl bezprostředním sousedem Čech, v posledních časech byl nejednou prostředníkem ve sporech mezi českými stavy a králem, a konečně, což padalo na váhu nejvíce, byl vyznáním lutherán, shodoval se tudíž v náboženství s velikou většinou obyvatelstva v zemích koruny České. Přirozeně tedy hlavně lutheráni stáli o jeho zvolení a ve stařičkém hraběti Ondřeji Šlikovi nalezl Jan Jiří velmi rázného a rozhodného zastánce svých zájmů mezi stavy. Fridrich, kurfirst falcký naproti tomu hlásil se k učení Kalvinovu, mohl tedy spoléhati především na podporu Českých bratří, měl důležité příbuzenské svazky s rozličnými panovnickými rody evropskými a byl hlavou protestantské unie v Německu.

Vyjednávání o český trůn i korunu císařskou dělo se souběžně. Karel Emanuel, nabyv jistoty, že v Čechách králem zvolen nebude, odřekl též ucházeti se o důstojenství císařské a z omrzelosti odřekl se všelikého spojení s českým povstáním, do něhož již nadále nezasahoval. A poněvadž jiného uchazeče nebylo, byl Ferdinand II. jednomyslně zvolen za císaře římsko-německého všemi sedmi hlasy, ani Fridrich Falcký neodvážil se odepříti mu svého hlasu. Tato volba byla téměř v téže době, kdy generální sněm stavů všech zemí koruny České zvolil 26. srpna 1619 za českého krále **Fridricha**, kurfirsta falckého.

Jak ukázaly události pozdější, byla to volba velmi nešťastná, snad nejnešťastnější ze všech, které za daných okolností mohly se státi vůbec. Avšak platí-li kde, v tomto případě zvláště je na místě, známé francouzské úsloví, že vše pochopiti znamená, vše odpustiti. Bylť Fridrich zetěm Jakuba I., krále velkobritského a irského, jehož dceru Alžbětu měl za manželku, byla tudíž na snadě naděje, že mocný tento panovník vydatně jej bude podporovati. Fridrich byl náčelníkem spolu knížat protestantských, co bylo přirozenějšího, než očekávati, že unie věc svého předsedy učiní věcí svou vlastní? Bohužel, nesplnil se z těchto předpokladů zdánlivě tak samozřejmých žádný, nadto pak Fridrich svými osobními vlastnostmi nebyl muž, jakého potřebovala tehdejší pohnutá a nad jiné vážná doba. Od chvíle jeho zvolení vše obracelo se v neprospěch českého povstání.

Nový panovník, jenž si české koruny přál a o ni také všemožně se ucházel, zdráhal se ji přijmouti, ale konečně vyhověl stavům a přijel do Prahy, kdež byl slavně uvítán. Pražané vystrojili množství mužstva na způsob jezdců a vojáků doby Žižkovy, jež rozestavili po ulicích, kudy se průvod královský ubíral, a to se všeobecně líbilo. Na to byl Fridrich Falcký

Vjezd Fridricha Falckého do Prahy.

(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

Fridrich Falcký.

korunován ve chrámě sv. Víta za českého krále. Královskou korunu vstavil mu na hlavu tehdejší administrator konsistoře pod obojí, Jiří Dikastus. — Nový král slíbil českým stavům splniti všecky jejich žádosti o svobody, čímž vlastně bylo vysloveno, že České království má býti na příště šlechtickou republikou, v níž král bude panovníkem jen podle jména.

Fridrich Falcký nehodil se vůbec v bouřlivém čase tomto za panovníka českého. Byl sice mladý muž, jemného chování a uhlazených mravů, avšak více miloval pohodlný a rozkošnický život, než vážné starosti vladařské. Mezi rádci jeho, které přivedl z ciziny do Čech, vznikly záhy spory. Pokud týkalo se náboženství, stranil Fridrich učení Kalvínovu, tedy evangelíkům reformovaným, jakož i Jednotě bratrské, stavě se příkře nejen proti katolíkům, kteří byli ze země vyháněni, ale i proti lutheránům. Nejvíce dotklo se všech stran bez rozdílu, když dovolil dvornímu kazateli svému, Skultetovi, aby z chrámu Svatovitského odstranil všechny umělecké okrasy, obrazy, skvosty, oltáře, ostatky svatých a podobné. Stalo se tak sice ve smyslu reformované církve, která netrpí ozdob chrámových, avšak byl to čin v této chvíli velmi nemoudrý, a k tomu způsob, kterým se vynášení ozdob z chrámu dálo, docela byl barbarský. Všecko obyvatelstvo v Čechách, kteréž vzhlédalo na Svatovítský chrám jako na hrobku králů českých, reptalo hlasitě proti králi Fridrichovi. Ani Čeští bratří ani lutheráni nesouhlasili s tímto skutkem.

K nastávající válce mezi Fridrichem a Ferdinandem II. nedostávalo se Čechům spojenců. Jan Jiří, kurfirst saský, zklamaný v naději na českou korunu, jí nejen neposkytl, nýbrž spojil se dokonce, jak shledáme, se stranou protivnou. Unie protestantská chovala se ku podivu váhavě, vy-

čkávajíc, až jak věci dopadnou. Anglický král Jakub měl snad dosti dobré vůle podpořiti svého zetě, leč ta se rozbíjela o nesnáze domácí. A tak nezbýval Čechům než jediný spojenec, dosti sice mocný, ale vrtkavý a nestálý. Byl to Gabriel Bethlen, vévoda sibiňský, jenž nastávajícího zápasu hodlal využitkovati ve svůj prospěch opanováním valné části Slovenska. Proto byl mezi ním a Thurnem smluven záměr, že se oba společně vypraví k Vídni a pokusí se o dobytí sídelního města Ferdinandova. Zároveň navázáno i horlivé jednání o konfederaci se stavy uherskými. Vynikající účast měl v jednání tom slavný lékař Jan Jesenský (Jessenius), muž pověsti světové. Narodil se sice ve slezské Vratislavi, kam se uchýlil otec jeho před Turky, ale rodem, srdcem a cítěním byl Slovák. Od r. 1600 byl profesorem kolleje Karlovy, osobním lékařem císařů Rudolfa i Matiáše a první ve střední Evropě provedl pitvu lidské mrtvoly. Českého povstání se účastnil velmi rozhodně a mnohých svých známostí na Slovensku užíval v jeho prospěch. Ba dokonce až do dalekého Cařihradu bylo vypraveno poselstvo, které se pokusilo, ač s nezdarem, pohnouti portu k nové válce proti císaři, který by byl býval nucen svou moc rozděliti na dvě fronty.

Kdežto tedy českému povstání selhaly téměř všecky naděje na vydatnější pomoc ze zahraničí, nelenil touže dobou (v zimě 1619—1620) Ferdinand II., nýbrž nelekaje se nijakých obětí shledával spojence na všech stranách. Mravní podpora papežské stolice byla pro něho v nastávajícím boji ovšem samozřejmá, více na váhu padala vojenská i peněžitá podpora, slíbená a poskytnutá zpřízněným dvorem španělským. Také Sigmund III., král polský, který měl za manželku Ferdinandovu sestru, vypravil svakovi svému na pomoc několik tisíc jízdních kozákův. Ostrou protivou k váhavosti a nerozhodnosti protestantské unie byla horlivá činnost v lůně ligy katolické, jejíž náčelník Maxmilian, vévoda bavorský, někdy spolužák Ferdinandův z kolleje Ingolstadtské a víře katolické stejně horlivě oddaný jak on, byl získán tím, že mu Ferdinand prozatím právem zástavním postoupil Horních Rakous v náhradu válečných útrat, dokud by ho nemohl odškodniti jinak.

Ve spojenství zmíněných mocí s Ferdinandem nelze spatřovati nic nepřirozeného. I ti z nich, kteří nebyli s císařem spojeni svazky příbuzenskými, poutala k němu jednota v názorech na věci náboženské a politické. Než Ferdinand nalezl ještě i spojence jiného, pro jehož jednání vysvětlení takového není. Jan Jiří, kurfirst saský, lutherán a někdy přední uchazeč o korunu sv. Václava, spojil se z pouhé msty se zapřisáhlým nepřítelem náboženství svého vlastního i těch, jimž před nedávnem chtěl panovati. Dal si svou pomoc také dobře zaplatiti obojí Lužicí, kterou mu Ferdinand zastavil. Dodožme ještě, že i Francie, které se Ferdinand důvodně bál nejvíce, proti nadání na počátku války se zachovala naprosto trpně, uvidíme zřetelně, jaký nepoměr sil byl na obou stranách.

Avšak ani za těchto velmi nepříznivých poměrů nebylo potřebí, aby došlo k osudným koncům, kdyby byli všickni, kdož povstání způsobili, měli pravé vědomí o svých povinnostech a zodpovědnosti a kdyby byli s největší rozhodností připravovali se k válce; avšak v Čechách místo

*

STANISLAV HUDEČEK:

BITVA NA BÍLÉ HOŘE DNE 8. LISTOPADU L. P. 1620.

(POSLEDNÍ ZÁPAS MORAVANŮ U LETOHRÁDKU HVĚZDY.)

Kníže Kristian II. z Anhaltu.
(Facsimile L. Kilianovy mědirytiny z r. 1635.)

opravdových příprav Kristian z Anhaltu a Jiří Hohenlohe, noví rádcové a vůdcové Fridricha Falckého, stále se svářili s vůdci staršími, Thurnem a Mansfeldem. Ostatně i lid, nejsa nikterak zaujat pro záležitosti královy a českých stavů, choval se k nastávající válce velmi chladně. Vystoupili sice mužové prozíraví, kteří navrhovali, aby v této době nebezpečí selský lid byl osvobozen od poddanství a dána mu byla zbraň, aby jako kdysi v husitských válkách všecken národ povstal a hájil víry a svobod svých. Avšak většina českých stavů nechtěla o tomto prostředku ani slyšeti, neboť uvykla selský lid držeti v tuhém poddanství a obávala se, že by sedláci, dostanouce do rukou zbraně, obrátili se ne proti císaři, ale proti dosavadním svým utiskovatelům, pánům a rytířům. V tom tedy byl ohromný rozdíl mezi husitskými válkami, kdy všecken národ válčil pro ideu náboženskou a národnost svou, a touto válkou, v níž válčila jen šlechta sice také pro náboženství, jež předstírala, ale vedle toho hlavně pro své stavovské výsady.

Za těchto poměrů české vojsko nebylo sebráno z vlastního, domácího lidu, který by s nadšením byl šel do boje, ale z najatých žoldnéřů, kteří za peníze sloužili dnes tu, zítra zase onde. Kdo více jim platil, pro toho bojovali. Ano, bohatí pánové a šlechtici, kteří způsobili povstání, nechtěli ani na toto vojsko přispívati, takže berně špatně se scházely, kdežto mnozí šlechtici skvosty své a peníze dávali odvážeti do úkrytů do ciziny, aby se mohli vymlouvati, že nic nemají a že proto nemohou na žoldnéře platiti. Vzácnou, bohužel, až příliš vzácnou výjimkou mezi svými druhy byl pan Albrecht Smiřický, který pro povstání činil daleko více, než co mu velela pouze povinnost, pohříchu však skonal obětavý ten muž ještě dříve, než padlo rozhodnutí na bojišti. Následkem toho vojsko stavovské, které mělo bojovati pro náboženské a politické svobody Čechů, bylo v stavu prabídném, nemělo pořádného oděvu ani obuvi, neboť nedostávalo včas žoldu.

Proto také vojáci násilně a bez ohledu sháněli si živobytí, ať u nepřítele, ať u přítele. Vojenští velitelé, kteří byli též cizinci, rovněž nebyli svědomití, neboť i jim byla válka řemeslem a prostředkem k obohacení. Peníze, které dostávali na své vojáky, ponechávali si pro sebe.

V takových tedy poměrech stáli proti sobě Ferdinand II. a Fridrich Falcký, když na jaře r. 1620 strojilo se k rozhodnutí.

Maxmilian Bavorský vtrhl roku 1620 s dobře opatřeným a spořádaným vojskem, jehož velitelem byl hrabě Tserklas Tilly, do Horních Rakous, kdež přinutil stavy, aby se zřekli spolku s Čechy, načež obsadil jejich zemi a spojil se s vojskem císařovým, jež vedl Buquoy, k tažení do Čech. Hned na to saský kurfirst vtrhl do Lužice, kterouž obsadil, a Slezskem a Moravou hnaly se již do Dolních Rakous tlupy kozáků. Dolnorakouští stavové, vidouce tuto výpravu, ihned se poddali na milost.

Hrabě Buquoi.
(Facsimile soudobé mědirytiny.)

Když Maxmilian Bavorský a Karel Buquoy v létě r. 1620 vtrhli do Čech, měli čeští stavové toliko jediného spojence, a to Gabriela Bethlena, následkem čehož bylo vojsko české asi o polovic slabší než vojsko císařovo, jehož bylo přes 50.000 mužů. Maxmilian pomalu, ale určitě postupoval, kdežto vojsko Fridricha Falckého, „zimního krále", jak mu bylo přezdíváno proto, že toliko jedinou zimu v Čechách panoval, stále ustupovalo. Císařští dobyli především Krumlova, Budějovic, Prachatic, načež po statečném odporu podlehl i Písek, který dal vévoda bavorský v plen svým vojákům. Ti řádili v něm jako divoši, zabíjeli ženy, muže i děti bez rozdílu, pálili a loupili napořád. Okolní města vidouce to, ulekla se a poddávala se bez odporu vojsku bavorskému. Vojsko falcko-české stále ustupovalo, ač i sám král Fridrich opustiv Prahu, spěchal ho povzbudit. Již stála obě vojska proti sobě v krajině mezi Plzní a Rokycany. Někteří vůdcové českého vojska radili, aby tam byla svedena bitva, neboť mínili, že nejsnáze císařské vojsko přemohou, poněvadž jest umdleno pochody. Avšak když mělo k bitvě dojíti, ucouvl náčelník českého vojska, Kristian z Anhaltu od Rokycan na Unhošť až na Bílou horu u Prahy, kde vojsko jeho opevnilo se dosti znamenitě a bylo odhodláno podstoupiti i boj. Avšak mezi veliteli českého vojska nebylo žádoucí jednoty. Jedni byli pro bitvu, druzí zase proti ní. Nadto pak vojsko chovalo se velmi bezstarostně a vůdcové jeho větším dílem nedbale.

Této bezstarostnosti a ničemné nesjednocenosti užili Maxmilian Bavorský a Tilly. **Dne 8. listopadu roku 1620** přitáhli s vojskem na **Bílou horu.** Tu pak v poledních hodinách podniklo císařské vojsko útok na ležení české. S velikým hřmotem bylo udeřeno na pravé křídlo českého vojska, které však útok odrazilo; podobně statečně počínalo si i křídlo levé, kde stáli uherští jezdci, jež poslal Čechům na pomoc Gabriel Bethlen. Vtom

Arnošt Mansfeld.
(Facsimile Merianovy mědirytiny z „Theatrum Europaeum".)

však nenadále vyřítil se ze zálohy Buquoy císařským na pomoc proti pravému křídlu. Boj byl obnoven a Kristian **mladší** z Anhaltu těžce jsa raněn, byl zajat. Zatím na levém křídle počali uherští jezdci loupiti a kořistiti, místo aby bavorskou jízdu dále pronásledovali. Tím se vévoda bavorský zotavil a připravil k novému útoku tak rozhodnému, že uherská jízda dala se před ním na útěk. To vidouc pěchota, počala také částečně utíkati, čímž nastal mezi českými bojovníky zmatek a útěk všeobecný. Po hřebeni Bílé hory až k nynějšímu Smíchovu a Vltavě hnala se česká vojska v divém zmatku a nepořádku. Těch, kteří zůstali na Bílé hoře, bylo tak nepatrné množství, že porážka jejich byla nad vší pochybnost jista. Na bojišti setrvala totiž jen malá tlupa Moravanů, kteří bránili se u letohrádku **Hvězdy** proti veliké přesile až do posledního výdechu. Byli to vojáci od moravských stavů poslaní, kteří snad jediní byli si vědomi, oč v této válce jde, kdežto ostatní najatí cizí žoldnéři při prvním neúspěchu počali utíkati. Statečným Moravanům velel syn Jindřicha Thurna, „mladý Thurn", jak se mu říkalo.

V nešťastné bitvě padlo na 6000 mužů. Všechen tábor českého vojska a s ním ne nepatrná kořist padl do rukou vítězů, mezi nimiž vedle vojáků bylo viděti také poměrně hojně mnichů a kněží, přibraných k povzbuzování vojska. Více než 100 českých praporů octlo se v moci nepřítele. Mezi ukořistěnými byl též těžký hedvábný prapor, který za pomoci některých českých šlechtičen vyšila vlastní rukou Alžběta, manželka zimního krále. V tu chvíli, kdy pohozen v blátě ležel na bojišti, jako krvavý výsměch četl se jeho nápis: Diverti nescio, to jest: Otáčeti se neumím.

Bojem, sotva dvě hodiny trvajícím, rozhodnut byl na dlouhé časy osud nejen českých stavů, kteří způsobili toto povstání, ale i všeho českého národu.

Mezitím, co prudce bojováno na Bílé hoře, seděl zimní král Fridrich Falcký s manželkou svou a s dětmi na hradě Pražském při obědě. Anhalt sice vzkázal mu a napomínal, aby jel na bojiště povzbudit vojska k udatenství, ale Fridrich měl, jak se zdá, za to, že k tomu bude dosti času až po obědě. Když potom po skončené hostině vyjel za Strahovskou bránu, potkával již prchající a poražené tlupy vojska svého.

Bělohorská bitva byla vlastně bitkou dosti nepatrnou, a ač vojsko Fridricha Falckého bylo rozprášeno, mohla při dobré vůli a napietí všech

Alžběta, manželka Fridricha Falckého.
(Facsimile Merianovy mědirytiny z „Theatrum Europaeum".)

sil, **Praha**, která byla tehdy silně opevněna, ještě několik neděl vzdorovati vojsku císařskému a bavorskému. Neboť nová pomoc od Gabriele Bethlena stála již u Brandýsa na Labi, a na Moravě i ve Slezsku bylo možno také ještě sebrati a vyzbrojiti něco vojska, na pomoc hlavnímu městu království. Mimo to Mansfeld, jeden z velitelů česko-falckého vojska, měl ve své moci pevná města Plzeň, Tábor, Loket a Falknov. Z těchto důvodů nepatrná bitka bělohorská nemusila znamenati pohromu tak velikou.

Avšak Fridrich Falcký, vida utíkající voje své, ztratil důvěru v sebe a rychle prchl z Hradčan na Staré Město, kde byla konána válečná porada. Mezi českými vůdci nechybělo mužů, kteří upozorňovali na všecky výhody právě vzpomenuté, a žádali, aby s napietím všech sil podstoupen byl boj další, varujíce krále před ukvapeným útěkem. Zejména ve smyslu tom mluvil mladý Thurn. Fridrich Falcký však ukázal, že nikterak není schopen, aby řídil tyto záležitosti. Nechtěl o dalším boji ani slyšeti, ale hned ráno dne 9. listopadu, v největším zmatku utekl z Prahy přes Náchod do Vratislavě. S ním prchli všichni jeho nejbližší rádcové, jakož i vojevůdcové, jako Anhalt starší, Hohenlohe i starý Thurn. Vojsko nemělo vojevůdců, stavové krále, jehož si sami zvolili, nastal všeobecný zmatek, při němž nikdo nepomyslil již na další obranu.

Pražané vzdali se následkem toho na milost a nemilost, a Maxmilian Bavorský vtrhl jako vítěz do hlavního města českého. S ním vešel do Prahy také mladý francouzský šlechtic René Descartes (po latinsku Renatus Cartesius), který sloužil v žoldnéřském vojště bavorském a byl též na Bílé hoře. Nedal se, jak to činili mnozí jiní, do žoldnéřského vojska najmouti z touhy po kořisti a snadném zbohatnutí, nýbrž z ušlechtilé snahy, aby poznal cizí národy a země. Pobyl v Praze, později též v jiných místech Čech a Moravy několik měsíců, načež se vrátil do svého domova. Tehdy málokdo povšiml si mladého Francouze, o několik let později šlo jméno jeho celou vzdělanou Evropou. Jeť **Descartes** zakladatelem novověké filosofie.

Veliké české povstání skončilo jako bídná hříčka! Nepředvídaný, zmatený útěk povstalců vzbudil při císařském dvoře mínění, že jest možno, ano i nutno potlačiti každou jiskru, která by mohla zažehnouti nový plamen vzpoury. Jelikož poražení ve své bezpříkladné zbabělosti ani se dále ne-

bránili, neměli ve Vídni pro ně ani té úcty, jíž mívá vítěz k nepříteli, který se mu poddal teprve, když všecko nasadil k svému obhájení.

Vévoda bavorský Maxmilian zůstal v Praze týden a vojsko jeho řádilo tam s velikou ukrutností. Zatím císař ustanovil knížete Karla z Lichtenštejna hlavním neboli generálním a plnomocným komisařem království Českého. Na to bavorské vojsko odtáhlo, a Maxmilian nezapomněl plné vozy obrazů a skvostů ze sbírek Rudolfových nabrati a dáti odvézti do svého sídla v Mnichově.

Verbování vojinů a zbraně za války třicetileté.
(Facsimile mědirytiny z I. J. v. Wallhausenova díla „Defensio patriae", tištěného r. 1621 ve Frankfurtě nad Moh.)

Potom vtrhl Buquoy na Moravu, kde tamější stavové byli nuceni jemu se poddati. Též i slezští stavové se pokořili, ne však císaři, nýbrž jeho spojenci Janu Jiří, kurfirstovi saskému, u něhož si vyprosili aspoň ochranu svého náboženství lutherského, což jim bylo slíbeno v tak zvaném akordu (úmluvě) Drážďanském, 28. února r. 1621 ujednaném. Císař, ač nerad, byl nucen k této smlouvě svoliti. Nejdéle bránil se Mansfeld v Plzni a potom některá města v Čechách. Konečně i tento vojevůdce byl z Čech vypuzen, načež uchýlil se do Falce, vlastní a rodné země vyhnaného

zimního krále českého, kdež chtěl dále proti císaři bojovati. Avšak ani tam se neudržel, nýbrž vojsko španělské rozhodně vítězilo. Císař Ferdinand prohlásil potom Fridricha Falckého za zbavena jeho rodné země, kterouž odevzdal i s hodností kurfirstskou Maxmilianovi Bavorskému; ten za to císaři vrátil Horní Rakousy. Také Gabriel Bethlen, kníže sibiňský, již před tím r. 1621 narovnal se s císařem, smluviv s ním mír pro sebe výhodný v Mikulově.

Plán bitvy na Bílé Hoře.

Rozestavení vojska při bitvě Bělohorské.

1. Čtyři kompanie jízdy pod nejvyšším lieutenantem Streifem. — 2. Čtyři kompanie jízdy Mansfeldské, pod hrabětem Styrumem. — 3. Čtyři praporce moravské pěchoty hrab. Jindř. Šlika. — 4. Čtyři kompanie jízdy slezské. — 5. Čtyři prapory moravské pěchoty. — 6. Osm neplných komp. jízdy rakouské pod Janem Bernardem z Hofkirchu. — 7. Čtyři prapory pěchoty hraběte Hollacha (Hohenlohe). — 8. Pět kompanií jízdy Hollachovské. — 9. Čtyři prapory pěchoty hrab. Hollacha. — 10. Kompanie král. tělesné stráže a tři kompanie české jízdy. — 11. Devět komp. jízdy pod generál. strážmistrem Janem z Bubna a hrabětem Jindř. Vilémem ze Solmu. — 12. Šest prap. pěchoty hraběte Thurna. — 13. Tři sta uherských jezdců pod plukovníkem Kašp. Cornisem. — 14. Pět komp. jízdy moravské pod plukovníkem Janem Stubenvollem. — 15. Dva prap. pěchoty z Horních Rakous. — 16. Čtyři komp. jízdy mladého prince Kr. z Anhaltu. — 17. Tři prapory pěchoty z Horních Rakous pod nejvyš. lieutenantem Gabrielem Pechmannem. — 18. Tři komp. jízdy prince Krist. z Anhaltu. — 19. Tři prap. pěchoty nejvyššího Kaplíře. — 20. Čtyři komp. moravské jízdy pod plukovníkem Bořitou. — 21. Tři prap. pěchoty nejvyššího Kaplíře. — 22. Čtyři komp. jízdy moravské pod plukovníkem Kainem. — 23. Tři prap. pěchoty Kaplíře. — 24. Čtyři prap. pěchoty hrab. Thurna. — 25. Jízda uherská. — 26. Pěchota prince Krist. z Anhaltu, vév. Výmarského, jízda vév. Výmarského a komp. král. stráže.

Boje v Čechách nalezly totiž svou odezvu také na Slovensku. Díky působení Jesseniovu došla zpráva o českém povstání radostného ohlasu ve většině slovenského obyvatelstva. Maďarští i němečtí protestanté, drobná šlechta slovenská, vše bylo za jedno s českým povstáním proti Ferdinandovi. Naděje všech upíraly se při tom na Gabriela Bethlena, jenž smělým přepadením zmocnil se počátkem září 1618 Košice, odkud pak opanoval za krátko celé téměř Slovensko, kromě Komárna a Nitry. I Bra-

tislava padla do jeho rukou a tou i koruna královská; sněm pak do tohoto města svolaný, nejen sjednal 14. října 1618 se stavy českými řádnou konfederaci, nýbrž pomýšlel i zvoliti Bethlena za uherského krále, což on však prozatím z opatrnosti odmítl. Bohužel byl tento spojenec českých stavů velmi nestálý a vrtkavý. Vyjednával nejen s nimi, nýbrž i s Ferdinandem, dlouho vedl si velmi obojetně a nestále, až teprv v létě 1620 zdálo se, že jeho kolísavosti nadešel konec. Na sněmě v Báňské Bystřici byl Bethlen 27. srpna 1620 prohlášen uherským králem a volbu přijal, přes to však korunovati nedal se ani tentokrát, ač nic tomu nepřekáželo.

Bitva na Bílé Hoře ovšem byla těžkou ranou také pro spojenství Čechů s Bethlenem. Neustal sice ani potom ještě v drobné válce proti Ferdinandovi II., ba pronikl dokonce vojensky na Moravu až k Uherskému Brodu v době, kdy v ostatní zemi byli již odbojní stavové pokořováni, ale zřejmé úspěchy zbraní císařských oslabovaly vůčihledě jeho činorodou vůli, až konečně ochabl docela a hleděl, zoufaje nad českým povstáním, již jen vytěžiti co nejvíce pro sebe. To se mu i zdařilo, neboť nové jednání s Ferdinandem vedlo k míru v Mikulově 31. prosince 1622, kterým se Bethlen sice zřekl titulu krále uherského a vydal též korunu sv. Štěpána do rukou Ferdinandových, avšak získal od něho sedm východních žup v horních Uhřích, takže Slovensko, pokud nebylo v moci Turků, bylo rozděleno mezi Ferdinanda a Bethlena.

Tak zdálo se, že válka je na všech stranách ukončena pro císaře vítězně. R. 1622 počato s budováním barokové kaple s ambity na Bílé hoře z peněz získaných veřejnými sbírkami. 8. listopadu 1624 vydalo se ponejprv hlučné processí z Pražského hradu ke kapli, kde kázáno česky i německy a bohoslužbami oslavováno pokoření všeho kacířství. Odtud se poutí takové konaly ve zmíněný den rok co rok až do doby císaře Josefa II., který je zakázal s výslovným odůvodněním, že urážejí city Čechů.

KNIHA PÁTÁ

DOBA POROBY.

(1620—1740)

POTRESTÁNÍ ČECHŮ.

Bělohorský vítěz využitkoval svého úspěchu do krajních důsledků. Nejednaloť se v českém povstání, jak už jsme se zmínili, toliko o věci čistě náboženské, ač náboženský jeho ráz byl na venek zdůrazňován nejvíce, nýbrž české povstání bylo, ať tak díme, závěrečným jednáním dlouholetého vleklého sporu, chvílemi ochabujícího, jindy zase prudčeji vyrážejícího, sporu mezi mocí panovnickou a stavovskou, sporu, o němž lze říci, že první jeho počátky spadají už před zvolení prvního Habsburka na český trůn. Že tedy Ferdinand II. využitkuje vítězství ve prospěch církve katolické v Čechách a na Moravě na vyhubení všech nauk jiných, snadno bylo lze při jeho nesnášenlivé povaze předvídati. Vídeň ozývala se výkřiky radosti, kazatelé podněcovali bělohorského vítěze ku pomstě. — Kapucín P. Sabinus volá k Ferdinandovi s kazatelny: **Mrskati je budeš železnými metlami a rozbiješ jako nádobu hliněnou.** Že však Ferdinand takto podněcovaný to učiní způsobem, jehož krutost a nelidskost přesahuje všechno lidské pomyšlení, toho se nikdo nenadál. Leč i po stránce politické vedl si Ferdinand II. krutě a nespravedlivě, ba dokonce na újmu vlastního prospěchu, stíhaje nejen provinilce proti svému majestátu, nýbrž i ty, kdo v povstání účasti neměli. Zkrátka, kdežto povstání bylo výhradně dílem stavů, trpitelem za jeho nezdar byl všechen český národ. Co následovalo po bitvě na Bílé hoře, je plno hrůz, o nichž bolestno je vypravovati. Ferdinand II. zapsal se českému národu v pamět proklatou.

Ferdinand II.
(Facsimile Merianovy mědirytiny z „Theatrum Europaeum".)

Řekli jsme již, že po stránce vojenské byla bitva na Bílé hoře dosti bezvýznamná, že i po ní mohla býti Praha dobře ještě hájena. Zbabělý útěk zimního krále a jeho cizích vůdcův i rádců však působil nakažlivě jako morová rána. Již pátý den po bitvě (13. listopadu 1620) 201 pán a rytíř z povstalých stavů podali Ferdinandovi písemný revers, který je smutným dokladem pokleslosti mysli a chabosti povah. Zkroušenými slovy litují v něm svého skutku a slibují věrnost Ferdinandovi, jehož prohlašují za jediné pravého svého pána. Je hořko vzpomenouti, že revers ten podepsal i pan Václav Vilém z Roupova, někdy náčelník vlády direktorské. Avšak i statečný a neochvějný jindy Václav Budovec z Budova zakolísal na okamžik, neboť i jeho jméno čte se mezi podpisy lítostného reversu. Nevyčkávajíce však, jaké se jim dostane odpovědi a dostane-li se jim vůbec jaké, mnozí ze strachu před pomstou vítězovou počali kvapně odcházeti do ciziny, jiní sice v zemi zůstali, avšak aspoň cenné svoje movitosti stěhovali do ciziny. Mezi těmi, kteří včas odešli do vyhnanství, byl Václav Vilém z Roupova, kdežto Budovec doprovodil sice svou rodinu do bezpečí za hranice, avšak brzy se vrátil, spoléhaje na svoje zásluhy a kmetský věk.

Zatím dvůr císařský ve Vídni dal uplynouti více nežli třem měsícům, aniž sebe méně dal na jevo, zdali vůbec a jak hodlá povstání potrestati. To ukolébalo některé účastníky povstání již uprchlé v takovou bezstarostnost, že se zase vrátili domů. Tato lhostejnost byla však jen zchytralou lstí, neboť zatím konaly se mezi důvěrníky císařovými v Praze i ve Vídni v největší tajnosti pilné porady o tom, co mělo následovati. 20. února 1621 byli v jeden a týž den pozatýkáni v Praze i na svých venkovských sídlech všichni vynikající náčelníci povstání, byli svezeni do vězení na hrad Pražský a postaveni před zvláštní mimořádný soud, jehož předsedou ustanoven byl kníže **Karel z Lichtenštejna**, generální plnomocník císařův, který v Čechách jeho jménem vládl docela neomezeně bez jakékoliv účasti sněmu.

Císařský mandát z 13. března 1621, kterým byli všichni kalvínští kněži a kazatelé okamžitě vypovídáni ze země, byl první předzvěstí nastávajícího pronásledování náboženského. Bylo možno tušiti, že nezůstane při tomto mandátu samotném.

Vyšetřování se zajatými náčelníky povstání bylo provedeno rychle a povrchně. Soud prováděla mimořádná komise, jejíž předsedou byl Lichtenštejn a členy i mnozí cizinci. Rozsudky pak byly se zprávou, která byla neúplná a opomíjela důvody, které by byly na prospěch odsouzených, zaslány do Vídně císaři. Ten, jak vypravuje Denis, dříve než podepsal nálezy smrti, poradil se se svými obvyklými rádci. Za potvrzení katanského rozsudku prosili císaře i kardinál Ditrichštejn s Dominikem a Jesu Maria. Všecken svět užasl, když uslyšel rozsudek. Všechny přímluvy a prosby s různých stran podniknuté proti jeho krutosti byly marné. Krvelačný Ferdinand II. schválil rozsudek smrti nad 27 osobami, z nichž 3 (Ondřej Šlik, Václav Budovec z Budova a Krištof Harant z Polžic, známý svým oblíbeným a hojně čteným cestopisem o putování do Svaté země a Egypta) byli stavu panského, 7 rytířského, ostatní městského. Odsouzenci, praví Denis, svou horlivostí pro víru, svými službami a svou slávou byli „květ našeho národa, svíce a podpory vlasti"; byli mezi nimi znamenití právníci, vyni-

kající spisovatelé, proslulí politikové; popraviti je bylo tolik, jako zbaviti Čechy koruny, vzbuditi nezahladitelné záští, vyhloubiti mezi národem a Habsburky krvavý příkop. Jména jich všech čtou se na pamětní desce, která v letech nedávno minulých byla zasazena do průčelí staroměstské radnice na místě, u kterého bylo zbudováno popraviště.

Krištof Harant z Polžic.
(Podle rytiny.)

Poprava byla ustanovena na den 21. června 1621.

Darmo ještě den před popravou příbuzní s pláčem prosili Lichtenštejna za milost pro odsouzence. Nebylo smilování. Těžký, tísnivý smutek ulehl na všecko město, pláč a nářek stoupal k nebesům. V předvečer byli odsouzenci dopraveni do radnice, kde poslední noc prožili na modlitbách a vzájemném sebeutěšování, radujíce se, že jejich pozemským útrapám zakrátko bude konec. Přišli mezi ně jesuité a kapucíni, přemlouvat některé z nich, aby v posledním okamžiku přijali svátosti dle obřadu katolického. Marné byly jejich snahy. Jmenovitě pan Budovec, který prohlašoval, kterak je ctí pro jeho šediny, že budou na konec věnčeny korunou mučednickou, osvědčil za této rozmluvy s mnichy tolik chladnokrevnosti a zběhlosti v naukách bohosloveckých, že nezadal theologovi z povolání. Vůbec všichni bez rozdílu chovali se v posledních hodinách života i ve smrti s tak mužnou statečností, jakéž neosvědčili vždy za živa. Tato statečnost smiřuje nás s jejich vinami a český národ bude oněch 27 popravených vždy ctíti jako své národní mučedníky.

V noci před krvavou exekucí postaveno bylo před staroměstskou radnicí proti husitské metropoli veliké lešení, jež pokryto černým suknem.

Nastal den hrůzy...

S úsvitem byly všecky brány zavřeny a všecky ulice ku Staroměstskému náměstí vojskem obsazeny. Na výstupku před radnicí posadili se císařští soudcové a komisaři, před jichž zraky byly pak popravy vykonány. Odsouzenci druh za druhem vyvedeni z radnice k lešení a ku špalku; každý, na koho došlo, loučil se s ostatními.

První sťat byl stařec Joachym Ondřej Šlik, jemuž pak uťata byla též pravá ruka, po něm popraven Václav Budovec z Budova, jemuž jako členu Jednoty odepřen byl průvod bratrského kněze na cestě k popravišti. Zemřel v zanícení své víry. Potom popraven byl Krištof Harant z Polžic a Bezdružic. Kašpar Kaplíř ze Sulevic, kmet 86letý, jen s námahou pozvedl sta-

říčkou, jiným zapadlou hlavu, aby kat mohl títi. „Pane Ježíši, v ruce tvé poroučím ducha svého," byla jeho poslední slova. Dále vstoupili na lešení Prokop Dvořecký z Olbramovic, Jindřich Otta z Losů, katolík Diviš Černín z Chudenic a po nich ostatní podle pořádku napřed ustanoveného. Někteří byli potrestáni krutěji než jen mečem. Tak jmenovitě doktor Jan Jessenius, slavný lékař, odsouzen byl k tomu, aby mu nejprve vyřezán byl jazyk z úst, potom hlava sťata a tělo čtvrceno a na kolech po ulicích rozstrkáno. Staroměstský purkmistr Jan Kuttnauer a Šimon Sušický, byli oběšeni na trámech trčících vysoko z radnice, Nathanael Vodňanský z Uračova zase na šibenici postavené uprostřed náměstí. Toliko jediný ze všech odsouzených, Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu, když stál již na lešení, dostal milost na přímluvu příbuzných svých, horlivých katolíků, bratří Platteisů. Pokud byly konány popravy, bylo bubnováno a troubeno, aby nikdo neslyšel řečí odsouzených a umírajících. Krvežíznivost bělohorského vítěze neušetřila ani mrtvol. Hlavy dvanácti popravených byly v železných klecích vyvěšeny pro výstrahu budoucím na mostecké věži staroměstské, kdež zůstaly trčeti až do r. 1631. S hlavami popravených přibity byly i některých pravice, jiné hlavy poslány do rodných měst odsouzenců a tam přibity na branách. Popravu vykonal staroměstský kat Jan Mydlář ve čtyřech hodinách, uživ ku stínání čtyř mečů.

V následujících dnech potom vykonány byly pokuty a tresty nad všemi ostatními, kteří nebyli odsouzeni k smrti. Jedni byli mrskáni metlami, jiní byli na hodinu nebo dvě za jazyk přibiti k šibenici, jiní opět byli odsouzeni buď na doživotí, buď na dlouhá léta do žaláře. Jména těch, kteří se k soudu nedostavili, byla napsána na černých tabulích, upevněných na šibenicích.

Po těchto krvavých dnech kvílení, žalu a plných hořkosti, pokračovala soudní komise ve svých hrůzách na Moravě a potom konfiskační komise v zabavování statků a jmění odsouzených. Nenasytná lakota vítězů byla bezedná.

A císař?

Jen s hnusem čteme, jak v těchto dnech hrůzy v poutním Mariazellu spíná krví potřísněné své ruce k Mateři boží a přináší jí darem zlatou korunu.

Královská komora nabyla velikého majetku. To bylo příčinou, že do Čech hrnulo se množství dobrodruhů z Němec, Vlach, ze Španěl a odjinud, kteří všickni projevovali velikou oddanost rodu Habsburskému, i velikou lásku k církvi katolické, **což ovšem u mnohých bylo pouhou rouškou**, pod níž vyžadovali si zkonfiskovaných statků. Král Ferdinand nedovedl odolati četným prosbám těchto lidí a rozdával statky plnýma rukama, ač mohl jich užíti lépe a to k zabezpečení pevného důchodu komorního. Brzy nestačovalo, co bylo zkonfiskováno, a proto mimořádné komise vyšetřovaly a trestaly dále. Tím došlo k odsouzení **všeho národu** a zkonfiskovány byly **tři čtvrtiny** všeho Českého království, neboť téměř na každém člověku byla shledána nějaká vina; buď účastnil se povstání, pročež byl trestán, buď neúčastnil se, a pak shledán také vinným, že prý aspoň trpně snášel vládu Fridricha Falckého. Tudíž rozprostřelo se vyšetřování nad celým královstvím, vyjímaje některou část obyvatelstva katolického.

Teprve dne 3. února 1622 císař Ferdinand II. oznámil veškerému oby-

vatelstvu, že všickni, kdož se jakýmkoli způsobem „přeohavné rebelie“ zúčastnili, měli by býti odsouzeni statků, cti a hrdla, avšak že panovník, pokud se hrdel a cti týče, chce býti milostiv ku každému, kdo by se do jisté doby sám přihlásil a k vině své přiznal; kdoby však nepřišel a nepřihlásil se, proti tomu že bude zakročeno všemi prostředky moci a práva. Oznámení to, jež zváno bývá „generálním pardonem“, dalo vlastně teprv směr vyšetřující komisi a stalo se nadmíru osudným, neboť nezbývalo všem obyvatelům v Čechách, než aby raději sami k vině své se přihlašovali, nechtěli-li býti stíháni. Někdy byly uváděny viny nepatrné, jako na př. že ten onen uznal na sněmu vládu Fridricha Falckého, jiný zase žaloval na sebe, že byl krajským hejtmanem a pod. Způsobem tím přihlásilo se u komise asi 800 osob stavu panského a rytířského, jimž pak bylo oznámeno, že darován jim jest život i čest, avšak že na statcích budou potrestáni. Hned na to vyšly do krajů konfiskační komise, kteréž všechno zabavovaly. Někomu odňato bylo všecko jmění, jinému polovice, mnohým třetina. Tím veškera česká šlechta, až na několik katolických rodů, byla úplně ochuzena, neboť i ten, komu nebylo odňato všechno jmění, byl tak dlouho vyšetřován, až přišel o všecko. Potomci hrdých a slavných rodů odcházeli do vyhnanství jako žebráci.

Způsobem tím bylo České království vlastně vyhubeno a konfiskace staly se mnohem větším neštěstím, než byla porážka Bělohorská sama a než mohla by způsobiti jakákoli živelní pohroma. Avšak královská komora neměla z konfiskací zisku téměř žádného, nanejvýš, že něco z nich bylo darováno Pražskému arcibiskupství, kapitule u sv. Víta, jesuitům a jiným řádům na zvelebení katolického náboženství. Většinou však byly tyto zkonfiskované statky rozkramařeny způsobem velmi hanebným a dostaly se do rukou cizinců a různých dobrodruhů, kteří, tvářice se horlivými katolíky, dovedli si získati obliby.

Zatím podle úrad konaných ve Vídni a v Praze pracováno horlivě všemi prostředky k úplnému pokatoličení Čech a Moravy. Za prvním mandátem proti kněžím kalvínským následovala brzy opatření jiná, směřující hlavně proti českým bratřím. R. 1622 byla zrušena stará konsistoř strany podobojí, rovněž kaple Betlémská, posvěcená činností Husovou, odňata bohoslužbě protestantské. Téhož roku také stará kollej Karlova spojena byla v jednu universitu s kollejí Ferdinandovou. Poslední rektor kolleje Karlovy, mistr Campanus z Vodňan z lítosti a zármutku ukončil dobrovolně svůj život. Než původně děla se všechna tato krutá a nelítostná opatření přece jen s jistým ostychem, směřovala více proti kněžím než proti světským vyznavačům věr nekatolických. Jmenovitě proti lutheránům vedl si Ferdinand II. s počátku poměrně shovívavě. Činil tak ovšem nikoli z náboženské snášenlivosti, jíž byl úplně dalek, nýbrž z ohledu na svého spojence Jana Jiří, kurfirsta saského. Avšak od r. 1624, když si uvolnil ruce v tomto směru, počal docela neostýchavě vystupovati též proti lutheránům. Kostely a fary musily vesměs býti dány do rukou kněží katolických; kdo se zpečoval, u toho ubytování vojáci aneb i jinak byl trestán. Dále bylo ustanoveno, že měšťanského práva a přijetí do cechu, s čímž spojeno bylo provozování řemesel nebo živností jiných, smí nabýti toliko katolík. Podobně i úřady konšelské a rychtářské v městech a vesnicích svěřeny byly jen katolíkům. Taktéž bylo zakázáno

*

STANISLAV HUDEČEK:
POPRAVA NA NÁMĚSTÍ STAROMĚSTSKÉM V PRAZE, DNE 21. ČERVNA L. P. 1621.

oddávati osoby nekatolické, a nikdo z nekatolíků nesměl býti pohřben v zemi posvěcené.

Tento postup katolické reformace však se neosvědčil, neboť snadno bylo rázem vyhnati všechno nekatolické kněžstvo, ale nesnadno bylo na místo jeho dosaditi kněžstvo katolické. Neboť kněžstva svěcení římského bylo v Čechách velmi poskrovnu. Voláni tudíž kněží odjinud, zejména z Polska, jakož i částečně z katolických krajin německých. Avšak sám arcibiskup tehdejší, hrabě Harrach, vypravuje, že to bylo kněžstvo namnoze nehodné, čemuž nelze se diviti, protože ve spěchu málo přihlíženo ke způsobilosti jednotlivců, ano často posíláni do Čech kněží takoví, kteří doma v klášteřích se svými spolubratry se nesnášeli anebo ustanovení řádu svého nezachovávali. Kněží ti a podobní ovšem nejen nemohli v lidu roznítiti lásky a úcty k náboženství katolickému, ale naopak budili ještě větší odpor proti němu.

Rovněž tak přemnohé vrchnosti domácí i nové, které z ciziny přišly a zemské statky tu obdržely nebo koupily, počínaly si velmi násilně proti selskému lidu, což také nikterak nepřispělo, aby obecný lid získán byl víře těchto pánův. Nejhůře bylo tam, kde užito bylo vojenské pomoci, neboť tehdejší vojáci, najatí to žoldnéři, byli sprostí lupiči, kteří všelijak týrali obyvatelstvo, až je utýrali. Jsou případy, že mnozí obyvatelé měst a vesnic, když blížilo se k sídlům jejich vojsko, aby je na víru obracelo, raději zapálili všecky své domy a utekli do vyhnanství o holém životě.

Srdce žalem se svírá při vzpomínce na tyto hrozné, strastiplné dny, kdy požehnaná naše vlast obracena byla v bídnou poušť, kdy český lid, nejsa si vědom viny, byl nucen dopíti kalich utrpení až na dno!

Ale panovník neměl citu a neustoupil od způsobu jednou nastoupeného. Hlavně staral se o dorost kněžstva. Zato delší čas nedocíleno shody o tom, jak by se mělo na příště vládnouti v Čechách ve věcech politických. Až teprve po několika letech, když císařské zbraně na všech stranách vítězily, byl učiněn rozhodný krok. Prozatím stará ústava v Čechách byla prohlášena za neplatnou a nová nezavedena. Plnomocný komisař a místodržící, kníže Karel z Lichtenštejna, vládl v Praze a v Čechách jménem císaře zcela samostatně a neobmezeně. Podobné postavení zaujímal na Moravě, kde hrůzy pokutování jenom o málo byly skrovnější, kardinál František z Ditrichštejna, biskup Olomoucký.

Zrušení staré zemské ústavy předcházelo zničení mnohých vzácných listin, obsahujících práva a privilegia zemská. Již několik dní po bitvě na Bílé hoře dal si Ferdinand II. od Maxmiliána Bavorského dopraviti do Vídně nejcennější část archivu karlštejnského. Nastalo hromadné ničení listin na znamení, že obsah jejich pozbývá platnosti. Souvěký svědek vypravuje, jak Ferdinand vlastní rukou ostřihoval z nich pečeti a podpisy, načež listiny házel do planoucího krbu. Co asi dělo se v duši jeho při tomto počínání? Divno dost, že při tom úplné záhubě unikla listina, jejíž obsah asi Ferdinand nenáviděl nejvíce, totiž: **Rudolfův majestát**. Zdá se však, že se nechtěl vzdáti tak makavého důkazu o velikosti svého vítězství, proto přestal na pouhém jeho zkomolení.

K CIZÍM PRAHŮM.

Naděje těch, kdož doufali, že potlačením a potrestáním českého povstání a porážkou Mansfeldovou ve Falci válka nadobro jest ukončena, záhy se ukázaly klamnými. Osud zimního krále, který za krátkého panování tak málo našel podpory ze zahraničí, budil soustrast a touhu po pomstě. Unie protestantská, tak tupě lhostejná v době, kdy její zakročení mohlo přivoditi netušený obrat, počala horlivě zbrojiti na ochranu vypuzeného Fridricha. Stará žárlivost proti Habsburkům oživovala: K unii přidružila se: republika Hollandská, král anglický Jakub I. a dánský král Kristián IV. Největší váhu mělo, že mravním podněcovatelem tohoto hnutí protihabsburského byla sama katolická Francie, jejíž vládní otěže r. 1624 do svých rukou převzal výtečný státník kardinál **Richelieu**. Ovládaje jménem slabého krále **Ludvika** XIII. Francii po 18 let, vytýčil své politice za konečný cíl, oč marně kdys usiloval král Jindřich IV., zničiti totiž převahu, kterou měly v Evropě obě větve rodu Habsburského.

Novou nastávající válku radostně vítali zvláště čeští emigranti neboli vystěhovalci, usazení ponejvíce v místech pohraničních, neboť doufali, že obrat štěstí válečného nejen jim umožní návrat do vlasti, nýbrž opájeli se smělým snem, že bude lze v zemích českých obnoviti zase stav z dob předbělohorských. Tato náboženská stránka chystaného boje měla ovšem za následek, že se Richelieu, hlava státu, obrovskou převahou katolického, ostýchal prozatím zasáhnouti v zápas přímo vojenskou mocí francouzskou, ale vše, co bylo proti Habsburkům, docházelo u Francie nejvydatnější podpory mravní a peněžité. V čelo spojených vojsk postavil se dánský král Kristián a bylo velmi pravděpodobno, že první jeho veliké vítězství nad císařskými strhne do jeho tábora celé protestantské Německo, neboť již proskakovaly v něm obavy, že by mohl císař své moci v Německu využitkovati zrovna tak, jak učinil v Čechách.

Proti tak veliké síle nepřátelské nemohl císař, jemuž při prázdných pokladnách nebylo lze vydržovati velikého vojska, spoléhati leč na pomoc Maxmiliána Bavorského, pomoc ta však nebyla, jak jsme již seznali, nezištná. Za okolností takových velice vhod přišla Ferdinandovi nabídka, učiněná českým pánem **Albrechtem z Valdštejna,** že mu vlastním nákladem sebere a vydržovati bude značné vojsko.

Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna narodil se r. 1583 na tvrzi v Heřmanicích, poblíž dnešního Josefova, z prostředně zámožných rodičů nekatolických. Jediná jeho sestra stala se později manželkou Karla staršího ze Žerotína. Albrecht záhy úplně osiřel a byl svým poručníkem dán na studie doma i v cizině, na školy vesměs protestantské. Přes to však působením olomouckého jesuity Víta Pachty stal se později katolíkem. Nečinil tak ovšem z opravdového přesvědčení, neboť ve věcech náboženských byl po všechen svůj život stejně lhostejný jako ve věcech národní cti, a jediným zdrojem všech jeho činů dobrých i zlých — a těchto nepoměrně bylo více než oněch — byla nezkrocená ctižádost a téměř chorobná lakota. Po ukončení studií vykonal, jak bylo tehdáž u šlechtické mládeže zvykem, delší cestu po Italii a Francii, na níž si oblíbil hvězdářství (měl na př. styky se slavným Kepple-

rem) a astrologii, jíž do smrti horlivě byl oddán. Záhy obrátil se k řemeslu vojenskému, bojoval za Rudolfa II. v Uhřích proti Turkům, později vstoupil do dvorských služeb císaře Matiáše. Sňatkem s nehezkou obstárlou vdovou

Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna.
(Souvěká mědirytina. V pozadí zobrazeno Valdštejnovo zavraždění.)

nabyl značného nemovitého majetku na Moravě. Když vypuklo české povstání, Valdštejn na chvíli váhal. Dal se od moravských stavů zvoliti za velitele sbíraného vojska povstaleckého, ale současně najímal vlastním nákladem pluk pro císaře v Nizozemí. Rozhodnuv se konečně pro stranu císařskou, zpronevěřil Valdštejn značný obnos peněžitý, který mu byl od stavů svěřen.

Loučení českých emigrantů s vlastí na památném Růžovém paloučku.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

V bitvě na Bílé hoře zmíněný pluk jeho bojoval, on sám však náhodou přítomen nebyl.

Pobělohorské tresty byly lakotnému Valdštejnovi vítanou příležitostí k nebývalému obohacení. Štěstí přálo mu neobyčejně, takže za krátko byl z největších boháčů souvěké Evropy, třeba však též přiznati, že prostředky, jichž užíval k dosažení tohoto cíle byly velmi nevybíravé, druhdy i nekalé. Kořistník nejen užil svých hotovostí a věna své druhé manželky, rodilé hraběnky Harrachovy, k půjčkám císaři na vysoký úrok a k levnému zakupování statků, nýbrž neštítil se ani lichvy a vhod mu bylo i obohacení na účet ožebračeného obyvatelstva. Byl členem družstva, kterému Ferdinand II. dal právo raziti minci, a razil minci lehkou a špatnou. Jeho svědomí mlčelo, když lakotná ruka sáhla i na majetek Smiřických, jejichž dědicové nedopustivše se nijaké viny z pouhé bázlivosti prchli za hranice. Rozsáhlé statky Valdštejnovy rozkládaly se po valné části krajů Litoměřického, Boleslavského a Hradeckého. Na nich Valdštejn vzorně pečoval o hospodářství a živnosti, leč úřednictvu, stejně jako lidu poddanému byl krutým pánem, často i nespravedlivým. Poněvadž byl Valdštejn, jak už řečeno, z předních věřitelů císařových, nebyl také tento skoupý v projevech své přízně k němu.

Líc a rub dolaru Albrechta z Valdštejna.

Na přední straně obraz vévodův, pod ním znak Jičína (slunce), kde byla mince ražena, na rubu pod vévodským kloboukem znak s frýdlantským orlem, majícím na prsou valdštýnský znak. (Dle originálu.)

R. 1624 povýšil Ferdinand Valdštejna do stavu knížecího s titulem knížete Frýdlandského. Průběhem dánské války, ve které se Valdštejn výborně osvědčil, byl dokonce jmenován frýdlandským vévodou a dáno mu i nebezpečné právo v obvodu svého vévodství raziti vlastní minci, povyšovati do stavu šlechtického a udělovati právo měšťanské. Frýdlandský (tak nazýván byl Valdštejn od přátel v důvěrných hovorech) měl i vlastní svou dvorskou kancelář a dvorskou komoru, zkrátka vytvořil vlastní stát ve státě. Středem jeho knížectví, později vévodství byl Jičín, o jehož zevní zvelebení nemálo se přičinil, založiv v něm kollej jesuitskou. Tam nejraději ve chvílích oddechu sídlíval, obklopen jsa dvorem vpravdě královským.

Nuže, ten a takový byl tedy muž, který v okamžiku svrchované tísně přiskočil Ferdinandovi II. na pomoc. Nechybělo sice ani mezi vlastními krajany

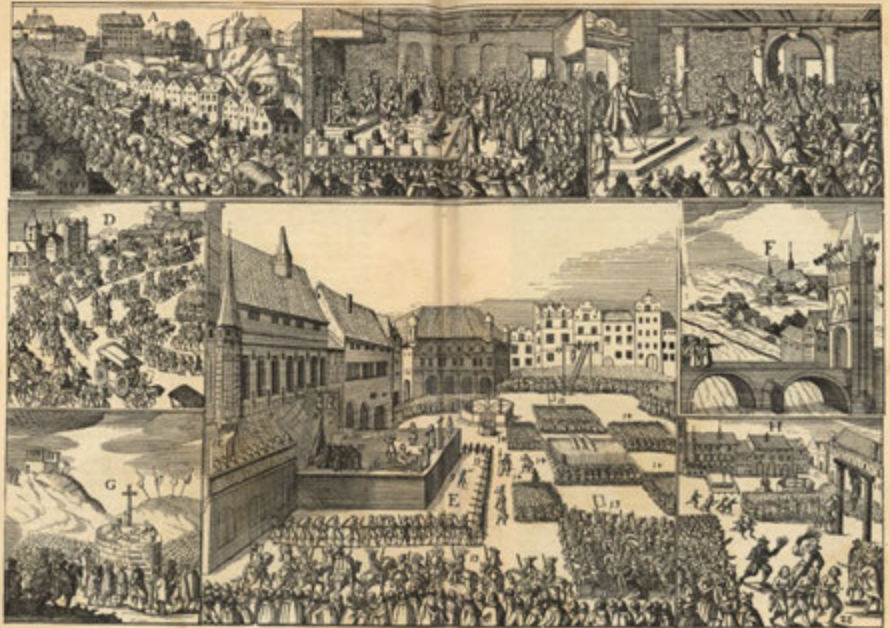
a souvěrci vlivných mužů, kteří před ním varovali, tak na příklad sám Vilém Slavata, jenž se štítil nekalých podniků Valdštejnových, zvláštním pamětním spisem císaře před ním důrazně varoval. Nic však naplat, císař přijal nabídku Valdštejnovu, Frýdlandský stal se generalissimem a zůstal jím i tehdy, když se od něho odloučil provázející jej předseda dvorské vojenské rady, nemoha se s ním shodnouti pro jeho pánovitost a umíněnost. Strana protihabsburská postavila do pole dvě vojska, z nichž jednomu v severním Německu velel král dánský, druhému Mansfeld, v jehož táboře bylo také mnoho českých vystěhovalců. Proti Kristiánovi postavil se Tilly s vojskem bavorským a ligistickým, proti Mansfeldovi Valdštejn s vlastním. Rok 1625 minul však bez zvláštnějších událostí na bojišti za neplodného vyjednávání o mír. Teprv r. 1626 srazil se Valdštejn s Mansfeldem a porazil jej 25. dubna rozhodně u Dessavy. Poražený Mansfeld v patách jsa stíhán vítězem, ustupoval Slezskem na Slovensko, aby se tam spojil s Gabrielem Bethlenem. Nepokojný tento kníže totiž nedlouho po míru v Mikulově sáhl znovu ke zbrani proti císaři, když oslyšel jeho žádost za ruku své dcery. Avšak ani tentokrát nevytrval, obnovil již v květnu 1624 s Ferdinandem mír. Zase jen na několik málo měsíců, neboť sotva vypukla válka dánská, hned zase vstoupil ve spolek proticísařský. Leč osudná jeho vrtkavost, tolikrát již osvědčená, přinesla i tentokrát zase českým emigrantům, kteří v něj skládali naděje největší, jen bolestné zklamání. Když vstoupil Valdštejn na území Slovenska, mohl válečné podniky zastaviti téměř již docela, neboť tou dobou bylo již v proudu nové vyjednávání Bethlena s císařem o mír.

Mansfeldovi, jenž nemaje o tom tušení, že vstupem na Slovensko dostal se na území nepřátelské, nezbývalo, než rozpustiti své vojsko; děla a jiné válečné zásoby prodal tureckému pašovi v Budíně a sám v průvodu několika důstojníků se odebral na poloostrov Balkánský, hodlaje proniknouti k moři Jaderskému a po benátské lodi dostati se zase na bojiště; cestou však zemřel v malé vsi na hranici dalmatské. Zatím skutečně došlo k podepsání míru mezi císařem a Bethlenem v Levoči dne 28. prosince 1626. Byly jím obnoveny v podstatě podmínky mikulovské, nadto však Bethlen byl nucen císaři zavázati se slavným slibem, že nikdy již nepozdvihne zbraně proti němu.

V té době tekla zase krev i v Čechách, a to krev selská. Vpád Mansfeldův do Slezska a Uher byl pokynutím protestantskému obyvatelstvu v Čechách, aby se vzbouřilo a tím císařské vojsko odvrátilo v jinou stranu. Skutečně pak na několika místech, jako v kraji Kouřimském, Hradeckém a jinde povstali sedláci a jali se mstíti na svých pánech pro dosavadní pronásledování. Největší povstání bylo v Kouřimsku, jehož prý se účastnilo přes 8000 sedláků; nejlépe řízeno bylo v kraji Hradeckém, kde sedláci vystupovali jako „stav čtvrtý". Tu jednoho sedláka nazvali Žižkou, jenž je pak vedl. Avšak všecka ta povstání skončila smutně, protože mezi sedláky záhy nebylo ani jednoty ani dobrých vůdců. Povstalci byli poraženi, ohavně trestáni věšením, řezáním nosů, v kole lámáním, bičováním nebo doživotním vězením.

Zatím také v severním Německu po delším nerozhodném válčení porazil Tilly krále dánského u Luttera 27. srpna 1626, takže Kristian IV. byl

*

POPRAVY NA STAROMĚSTSKÉM NÁMĚSTÍ V PRAZE DNE 21. ČERVNA 1621.

A. Doprava [illegible] na [illegible]. — B. Soud nad [illegible]. — C. [illegible] — D. Doprava odsouzených [illegible] na Staroměstské náměstí. — E. Popravy. — F. Hlavy popravených na Staroměstské mostecké věži. — G. [illegible] — H. [illegible]

[illegible]

nucen uchýliti se do vlastních svých zemí. Valdštejn po rozpuštění vojsk Mansfeldových odešel ze Slovenska do Čech, kde přezimoval, načež z jara roku příštího vtrhl do Slezska, rozprášil tam poslední zbytky vojsk někdy Mansfeldových a donutil tamní stavy, aby se pokořili císaři. Po té odešel do Němec a rozmnožuje neustále své vojsko vyklidil téměř celé severní Německo, ba i Jutsko, odkud král dánský odešel na ostrovy. O dobývání těch se však Valdštejn pokusiti nemohl, nemaje válečného loďstva. Na pevnině vzdorovalo už jen jediné pevné město Stralsund, jež Valdštejn marně obléhal, ačkoli prý přísahal, že ho dobýti musí, i kdyby řetězem bylo přikováno k báni nebeské. Všestranná tato vítězství vedla konečně i k rozhodnutí o změnách politických v Čechách a na Moravě a k dalšímu zostření boje proti nekatolíkům. V radách císařových dlouho zápasil proti sobě dvojí směr. Někteří jeho rádcové, hlavně cizinci, povzbuzovali císaře, aby zrušené zemské ústavy již neobnovoval, ale aby vládl po své vůli neobmezeně. Tím nebyli by však potrestáni bývalí protestantští Čechové a povstalci, neboť ti byli již zemřeli na popravišti, nebo chystali se již k smutnému vyhnanství v cizině. Krutý trest byl by však, úplným zrušením ústavy české, stihl šlechtice **katolické**, kteří v zemi zůstali a v dobách nejtěžších zachovali **věrnost** Ferdinandovi II. Tito mužové byli by přišli o veškeré výsady a svobody stavu svého.

Katoličtí šlechtici čeští s panem Vilémem Slavatou v čele tudíž **důrazně** odpírali radám cizinců a jejich přičiněním stalo se, že ústava česká nebyla zrušena naprosto. Ale velikým proměnám zabrániti ovšem nestačili.

Císař a král Ferdinand II. po dlouhých poradách obnovil ústavní zřízení české a vydal je dne 25. května 1627 pod jménem **„Obnoveného zřízení zemského"** a to jazykem nejen českým, nýbrž i německým. Základem jeho jsou tyto články:

Především byl rod Habsburský prohlášen za dědičný na českém trůně, aby nemohlo nikdy o tom býti pochybováno, jako se stalo při posledním povstání. Odtud tedy nebyl nový král český přijímán sněmem, nýbrž nastupoval po smrti svého předchůdce prostě právem dědickým. Dále místo dosavadních **tří** stavů království Českého (stavu panského, rytířského a městského) byli zřízeni stavové **čtyři**, a to jako stav nový a **první, stav duchovenský**, k němuž náležel arcibiskup, biskupové a všichni preláti a opatové těch klášterů, které měly zemské statky; ostatní stavové zůstali v témž pořádku, jako bývalo. Dalším článkem Obnoveného zřízení zemského bylo, že nesměl nikdo býti trpěn jakožto obyvatel v království Českém, kdo se nestal katolíkem, t. j. kdo se nesrovnával s panovníkem ve víře.

Dále bylo ustanovení ve příčině jazykové. Až dosud byl ve všem království **český** jazyk řečí panující. Na sněmech, při soudech, při deskách, slovem při vší veřejné správě toliko **česky** se mluvilo a psalo. Nyní však k vůli cizincům, jichž se veliké množství do země nastěhovalo a statků zde nabylo, bylo ustanoveno, že ve všem veřejném životě, jako při soudech, úřadech vedle češtiny také **němčina** má býti jazykem rovnoprávným.

Velké proměny byly též vykonány při soudech, zejména při soudě zemském, který dosud byl tak řečeným vrchem práva, což znamenalo, že z rozsudků, kteréž vynášel, nebylo odvolání. Obnoveným zřízením vyhradil si

král právo, že odvolání ode všech soudů má k němu býti činěno. — Na místě dosavadního způsobu soudnictví **veřejného a ústního** zavedeno bylo jednání tajné a písemné. — Zemský sněm zůstal Obnoveným zřízením v platnosti a ponecháno bylo mu právo **velmi důležité**, totiž povolovati berně. Nesměl tudíž král bez svolení sněmu vybírati žádných daní v Čechách. Z toho důležitého práva plynula pak i práva jiná, jako na př. právo dozoru, jak se peněz, jež sněm povolí, užije.

Před bitvou Bělohorskou měl však sněm právo raditi se o tom, co sám za důležité uznal, ať ve příčině kterékoli; ale toto právo mu Ferdinand II.

Odchod vystěhovalců ze země české.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

odňal a nařídil, že jest mu mluviti a usnášeti se jen o tom, co mu král předloží k úradě. Obnovené zřízení zemské pro **Moravu** s obsahem podobným bylo vydáno r. 1628. Teprve později (r. 1640) shledáno, že toto obmezení sněmu jest kruté, a bylo mu povoleno i samostatné návrhy činiti a raditi se o nich, jen kdyby se nedotýkaly věcí politických.

Jak patrno, byly změny v ústavě, zavedené Obnoveným zřízením zemským velmi značné a dalekosáhlé, proměňujíce téměř z kořene všechen posavadní zemský řád. Na jedno sáhnouti neopovážil se však ani vítěz bělohorský: na **svrchovanost a neodvislost Českého státu**, jenž i nadále jako před tím s ostatními zeměmi Ferdinandovými byl spojen pouze **osobní** neboli **personální unií.** Ovšem politický národ český, to jest svobodné obyvatelstvo Čech, vůčihledě přestával býti českým ve smyslu národním a

jazykovém, vždy více ozývala se na lavicích sněmovních, v kancelářích, a při soudech němčina, která se stávala obcovacím jazykem nejen přirozených Němců, nýbrž i přistěhovalých dobrodruhů národností jiných. Štěstí ještě, že některé z těchto přistěhovalých rodů šlechtických ku podivu záhy u nás vymřely. A tak zůstal jazyk český s počátku v platnosti jen u stavu městského, nyní na sněmě čtvrtého, avšak jednak byl význam tohoto stavu ochromen již od r. 1547, jinak i v něm počala se ujímati němčina neblahým opičením po stavech vyšších.

Jakmile bylo vydáno Obnovené zřízení, potvrdil císař Ferdinand II. všecka ostatní privilegia Českého království, pokud ovšem nebyla ve sporu s jmenovaným zřízením, jakož i začal vydávati řadu nařízení ve smyslu jeho.

Prvé takové nařízení, jež vydáno bylo dne 31. července r. 1627, týkalo se konečného a rozhodného provedení náboženské jednoty v Čechách, a to v ten rozum, aby na příště byli v zemi trpěni jen katolíci. Dle tohoto mandátu byly ustanoveny zvláštní reformační komise z osob světských i duchovních, jež měly pečovati, aby **všickni poddaní** byli přivedeni zase k poslušnosti katolické církve. Osoby **stavovské**, páni rytíři a obyvatelé královských měst měli býti do 6 měsíců před komisí předvoláni a přiznati se ku katolické víře. Kdo by v této době nechtěl se zříci svého náboženství nekatolického, měl v dalších 6 měsících majetek svůj vyprodati — ovšem jen katolíkovi — a odejíti ze země. Dne 17. září r. 1627 doplněn byl mandát ten jiným, jímž nařízeno, že všichni, kdož se chtějí vystěhovati ze země, musí dříve zaplatiti pokutu za „ohavnou rebelii", zadržené daně a soukromé dluhy. — Mandátem tím byla vlastně vyhoštěna ze země veliká většina všeho národu, neboť bylo poměrně málo těch, kdož se odhodlali za změnu víry své zachovati si vlast a majetek. Mnozí doufali, že snad dříve, než uplyne daná lhůta, bude nařízení to polehčeno. Skutečně pak byla četným osobám, zejména z vyšších stavů, na přímluvu katolických pánů, vyměřená lhůta prodloužena. Jmenovitě Vilém Slavata, nejvyšší kancléř, nebyl pro přísné tresty, pokud rozkaz ten týkal se osob šlechtických, ale radil k poshovění. Měl za to, že ti, kdo nemohou odloučiti se od svého majetku a vlasti, konečně přece stanou se katolíky, kdežto ti, kterým by nebylo poshověno a byli by nuceni ze země vyjíti, nikdy již k církvi katolické se neobrátí.

Nastala velmi smutná doba houfného stěhování. A ještě záviděno těm, kdo jíti mohli a směli, neboť právo volného odchodu nevztahovalo se na **poddaný lid**, jemuž do ciziny nebylo dovoleno jíti, ale toliko rozkázáno, aby vrátil se k náboženství katolickému. Tehdy nikdy nikdo arci netušil, že nevolnictví selského lidu v budoucnosti se obrátí na prospěch českého národu; kdyby byli sedláci měli volnost stěhovati se, byli by zajisté za příkladem stavů vyšších ohromnou většinou vyšli do ciziny, tam se rozptýlili a postupem času pozbyli svého jazyka, jako se to stalo při české emigraci šlechtické a měšťanské. Takto však uhnětený a porobený lid selský stal se jediným téměř zachovatelem českého jazyka, čímž pro budoucnost připravil možnost národního obrození. Mnozí odcházeli do ciziny, aniž, majetku svého prodali neb jej jinak opatřili: šli v pravém smyslu slova jako žebráci. Jiní zase na oko stali se katolíky, doufajíce v budoucnost. Největší protivenství stihlo poddaný lid selský, proti němuž vystupováno

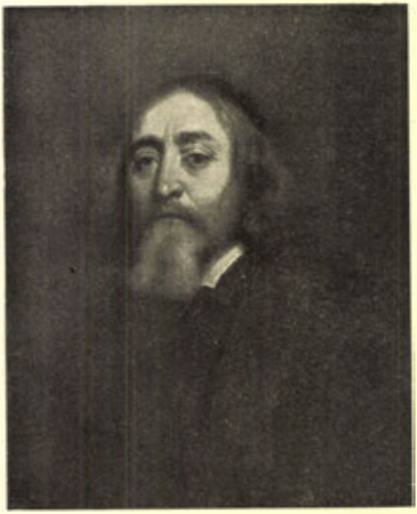

Návrat emigrantů do vlasti r. 1631.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnc. Černého.)

bylo od vrchností s krutou přísností. Nebylo divu, že docházelo na mnohých místech k bouřím a vzpourám proti reformačním komisím. Poddaný lid, nesměje se veřejně stěhovati do ciziny, utíkal v noci za hranice, zejména z krajů blízkých Sasku a Slezsku. Běda však tomu, kdo byl postižen!

Největší houževnatost při provádění katolické reformace jevily ženy. Mužové ještě snadněji dali si říci, ale selské i městské ženy tak rozhodně

Jan Amos Komenský.

odporovaly všem snahám missionářů a úřadů, že to až podiv vzbuzovalo. Nicméně bylo na dráze reformační pokračováno, mandáty a nařízení ve smyslu tom byly dále vydávány, obnovovány, měněny a rozšiřovány dle praktických potřeb.

Mnoho-li selského lidu a obyvatelstva z poddaných měst uteklo za hranice, o tom nemáme bezpečných zpráv. Obyvatelstva z královských měst, ze stavů panského a rytířského, které smělo volně odejíti, nechtělo-li se státi katolíky, odešel počet veliký. Dle starého, dosti pravděpodobného podání vystěhovalo se v době té okolo 36.000 **rodin stavovských**. Již z cifry

té možno souditi, jak veliké množství bylo asi ostatního lidu, který ušel do ciziny.

Luteráni usazovali se nejvíce ve Slezsku, v Prusku a nejhojněji v Sasích, kterouž zemi zalidnili a obohatili až na naše časy. Jednota bratrská, již vedl **Jan Amos Komenský**, veliký učitel národů, nalezla útulek v Polsku; mnozí šlechtici a měšťané, kteří klonili se k církvi reformované (kalvinisté), uchýlili se zase do Holandska a Anglie. Z Moravy prchal lid hlavně na Slovensko do Uher. Tam vznikl známý a významný popěvek:

„Nevzali jsme s sebou nic, po všem veta,
jen **bibli Králickou**, Labyrint světa."*)

Dnešní stav památného „Růžového paloučku" u Morašic,
kde podle pověsti se čeští emigranti loučili s vlastí.

Avšak vystěhovalci měli také potřebí útěchy náboženské, neboť většinou jedli v cizině velmi trpký chléb. Kam přišli, bylo na ně pohlíženo nedůvěřivě, ano mnozí, kteří měli v Čechách veliké statky, vyžebrávali si v cizině chleba. Srdce se chvěje a oko rosí slzami, čteme-li o bědách a svízelích, s nimiž bylo zápasiti nešťastným vystěhovalcům. Vždyť i bohaté kdysi šlechtičny pro Boha živého a Ježíše Krista prosily o kousek plátna, o kousek chleba a nějaké přístřeší.

Roku 1627 dal císař svého syna **Ferdinanda III.** v Praze korunovati za budoucího českého krále. Ve dnech, kdy tisíce nešťastníků slzami skrápělo rodnou zemi, kterou zakrátko měli opustiti, síněmi hradu Pražského rozléhaly se sladké zvuky italské opery, zánovního to druhu divadelního bás-

*) „Labyrint světa" jest z nejslavnějších spisů J. A. Komenského.

*

nictví, spojujícího dramatickou deklamaci se zpěvem a hudbou. Bylť Ferdinand II., jenž tak bezcitně podepisoval kruté mandáty, příznivcem hudbě, kterou miloval stejně náruživě jako lov.

Není pochybnosti, že přísnost, s níž bylo po vydání Obnoveného zřízení nastupováno proti Čechům, měla původ ve vítězství zbraní císařských. Mnohé známky nasvědčovaly tomu, že císař pomýšlí využitkovati vítězství také v Německu, aby také tam zřídil neobmezenou moc panovnickou a posílil církev katolickou. Při tom spoléhal Ferdinand II. na Valdštejna, nic nedbaje četných stížností a výstrah před bezohledným vojevůdcem, jenž vojsko své neustále rozmnožoval, ačkoli se válka dánská vůčihledě schylovala ke konci pro císaře vítěznému. Bylť Kristian IV. zkrušen tak, že byl nucen požádati císaře o mír, jehož se mu v Lubeku r. 1629 skutečně také dostalo.

Za pobytu svého v Praze obnovil Ferdinand II. všechny nejvyšší úřady zemské, obsadil zemský soud, čímž byl jaksi zahájen nový ústavní život, ale hned s počátku objevilo se mnoho nesnází a nesrovnalostí, kteréž byly zaviněny jednak tím, že Obnovené zřízení zemské z r. 1627 bylo ve mnohém nejasné, což časem bylo nutno teprv opraviti, jednak tím, že po válce dánské nedošlo k míru, ale k nové, nebezpečnější válce všech ostatních.

ZMAŘENÉ NADĚJE.

Prvním mužem po císaři byl v době té v zemích habsburských Albrecht z Valdštejna, kterého císař za válečné jeho skutky zasypával novými a novými odměnami. Tou dobou náležel Valdštejn, kterýž dříve zakoupil knížectví Zaháňské ve Slezsku, již i stavům říše Německé, neboť vymohl na Ferdinandovi, že vyslovil říšskou klatbu na vévody meklenburské, spojence krále dánského, načež 26. ledna 1628 byl vévodou meklenburským jmenován sám. Vojsko své rozmnožoval neustále, až se ho čítalo na 100.000 mužů, což byl počet na tehdejší dobu nevídaný. Vydržoval je výhradně kontribucemi, s největší krutostí vymáhanými na zemích, ve kterých bylo rozloženo, bez ohledu na to, jednalo-li se o zemi nepřátelskou či spojeneckou. Katolíci, stejně jako protestanté, trpěli řáděním vojska Valdštejnova. Svého vlivu na císaře použil Valdštejn nejen k vlastnímu obohacení, nýbrž i k tomu, že podmínky míru byly pro krále dánského, jenž vyšel z války beze vší územní ztráty, velmi mírné. Všecko nasvědčovalo, že Valdštejn zamýšlí svou vojenskou moc obrátiti spíše proti stavům německým a jejich svobodám, než proti nepříteli zahraničnímu.

Toto počínání Valdštejnovo přirozeně budilo ve stavech německých postrach a dokonce i odpor. Zvláště stavové protestantští právem se obávali o svůj majetek, který namnoze sestával ze zabaveného někdy jmění církevního. A nebyly jejich obavy bezdůvodné. Neboť již 6. března 1629, tedy ještě několik měsíců před mírem v Lubeku, vydal Ferdinand II. tak řečený **restituční edikt**, kterým se přísně nařizovalo, aby původní majitelce

byly vráceny všecky statky, které byly katolické církvi odcizeny po roce 1552. Bylo samozřejmo, že držitelé těchto statků po dobrém a bez boje jich nevydají, byla tudíž na snadě domněnka, že bude proti nim užito násilí, t. j. vojska Valdštejnova. Avšak tu ponejprv zkřížily se plány Valdštejnovy se záměry císařovými. Valdštejn nejen restitučního ediktu neschvaloval, nýbrž sliboval dokonce některým stavům podporu proti němu.

Chystané posílení císařovy moci v Německu s velikou nedůvěrou bylo sledováno doma i za hranicemi. Protestantští stavové němečtí volali do

Logie Valdštýnského paláce v Praze.
(Podle fotografie J. Eckerta v Praze.)

zbraně své souvěrce za hranicemi. Tak bylo znovu vyjednáváno s Gabrielem Bethlenem, který přes slavný slib daný v Levoči skutečně se zase chystal k nové válce proti Ferdinandovi, ba dokonce vyjednával o spojenství s tureckou portou, ale předčasná smrt, která jej zasáhla ještě r. 1629, zmařila všecky tyto úmysly. Leč ani katolická Francie nemohla připustiti zvelebení moci Ferdinandovy v Německu a proto kardinál Richelieu již od konce války dánské pilně se staral o to, aby proti Ferdinandovi do pole postavil nepřítele nového. Nalezl jej záhy v osobě Gustava II. Adolfa, krále švédského, který svou rytířskou statečnost i schopnosti velitelské již skvěle osvědčil za nedávných bojů na evropském východě. Nadto byl se zanícením oddán nauce Lutherově a ne neprávem byl pokládán za přední záštitu

protestantství v souvěké Evropě. Když mu Richelieu zajistil mravní a peněžitou podporu Francie, nebylo mu nesnadno získati jej k nové válce proti císaři.

Když bylo zjevno, že válka s králem švédským je již neodvratnou, svolal Ferdinand II. v létě r. 1630 říšský sněm do Řezna za tím účelem, aby nejen vymohl si pro nastávající válku od stavů peněžité a vojenské pomoci, nýbrž také proto, aby dal svého syna Ferdinanda, dříve již korunovaného za krále uherského a českého, zvoliti také za svého nástupce v Německu. Když všechny posavadní stížnosti stavů do Valdštejna a jeho vojska byly bezvýsledny, shodli se stavové němečtí bez rozdílu vyznání na tom, že říšského sněmu v Řezně použijí k poslednímu rozhodnému pokusu o odstranění Valdštejna. Poselstvo francouzské pokoutně dodávalo zvláště katolickým stavům odvahy, a když vyslovil císař žádost o zvolení svého syna římským králem, byl to právě Maxmilián Bavorský, nejvěrnější Ferdinandův spojenec a náčelník katolické ligy, jehož ústy říšští stavové odepřeli císaři jakékoliv jednání, dokud by z jeho služeb nebyl propuštěn Valdštejn. Po těžkém duševním boji odhodlal se Ferdinand II. vyhověti žádosti knížat a propustil 13. srpna 1630 Valdštejna z velitelství, což ovšem bylo totožné s rozpuštěním jeho vojska. Než přes tuto těžkou oběť — neboť od té chvíle byl císař zase odkázán jen na vlastní skrovné prostředky a pomoc Maxmiliána Bavorského i katolické ligy — nedosáhl ani potom zvolení svého syna za římského krále. Sněm v Řezně zajisté rozešel se s nepořízenou, ježto zatím vypukla válka švédská.

Svoje propuštění z velitelství přijal Valdštejn na oko s hrdým klidem, nedávaje ani pohnutím brvy znáti, co se děje v jeho duši. V té zápasila uražená hrdost s touhou po pomstě. Jeho dvorní astrolog, zchytralý Vlach Seni rozdmychoval v něm požár pomstychtivosti, dokazuje mu, že stojí ve hvězdách psáno, jak úloha jeho na jevišti dějinném daleko ještě dohrána není. Churavý Valdštejn, opustiv bojiště, odešel na své statky do Čech, hodlaje prozatím zůstati lhostejným divákem k tomu, co se bude díti dále. Zdržoval se nejraději v Jičíně, jejž vyzdobil mnohými stavbami. Také velkolepý jeho palác v Praze, zbudovaný na místě opuštěných domů a zahrad měšťanských, byl zhruba již hotov. Je vystavěn cizími mistry ve slohu pozdní renaissance, do které však již vniká mnohý živel slohu barokového, přicházejícího té doby z Italie též v oblibu v Evropě střední.

Zatím švédský král Gustav Adolf přeplavil se sice s nepatrným, avšak dobře vyzbrojeným vojskem za moře na pobřeží Německa, kdež v červenci r. 1630 počal s císařem válčiti, vydávaje se za ochránce evangelia. V jediném létě pokořil všecko severní Německo, opanoval jmenovitě i Valdštejnovo Meklenbursko, v němž dosadil zase bývalé vévody, svoje příbuzné, jakož i přinutil kurfirsty brandeburského i saského, aby se s ním spojili. Bavorský a nyní také císařský generál Tilly postavil se mu na odpor u Breitenfelda, nedaleko Lipska; tam došlo dne 17. září r. 1631 k bitvě, v níž byl Tilly poražen a vojsko jeho rozprášeno. Nepřemožený dosud vůdce Tilly byl bez vojska, na útěku, a Gustav Adolf měl otevřenou cestu až k Vídni. Protestanti němečtí i čeští vystěhovalci byli vítězstvím tímto neobyčejně nadšeni. Všude pořádány byly služby boží a děkováno Bohu, neboť bylo doufáno

v obrat příznivý nejen pro protestanty, ale zejména pro vyhnance české. Nelze pochybovati, že Gustav Adolf, kdyby byl po bitvě u Breitenfelda rychle opanoval Čechy a odtud postupoval k Vídni, mohl na císaři vynutiti mír za jakýchkoli podmínek. Ferdinand II. byl by nucen býval se podrobiti, neboť nejen neměl vlastního vojska, ale byl i bez prostředků, aby mohl okamžitě sehnati novou armádu.

Vystěhovalci neboli emigranti čeští skutečně přičiňovali se, aby Gustav Adolf podnikl takové tažení, avšak tu právě ukázalo se, jak nedobře si vedli, spoléhajíce **na pomoc cizí**. Gustav Adolf neměl chuti na výpravu k Vídni, poněvadž byl by musil táhnouti vyhubenou Českou zemí, a rozhodl se, že raději navštíví bohaté krajiny pomohanské a porýnské. Aby však přece aspoň poněkud bylo vyhověno českým emigrantům, poslán byl do Čech saský kurfirst s vojskem, které mělo tuto zemi obsaditi, při čemž snad se myslilo na změnu Obnoveného zřízení a na zabezpečení takového míru, který by emigrantům umožnil návrat do vlasti. Mnoho set českých vystěhovalců oddalo se těmto snům a vypravilo se s vojskem saským nazpět do vlasti. Avšak **hrozně se zklamali v nadějích svých.**

Arnim, saský vojevůdce, někdy důstojník Valdštejnův, bez překážky dostal se dne 15. listopadu r. 1631 na Bílou Horu k Praze. Všichni místodržící, jakož i císařští úředníci prchli, zbytky císařských vojsk ustoupily a bezbranná Praha vzdala se Sasům. Emigranti majíce oči zaroseny slzami, vstupovali do Prahy, z níž před několika lety prchali. Arnim sliboval jim všecko, a mluvil, že přišel do Čech, ne aby toto království vyhubil, ale aby uvedl je zase ve „předešlý" stav a tím veřejný pokoj způsobil. Avšak všecky sliby ty byly pouhý klam a lež. Arnim i jeho pán, saský kurfirst Jan Jiří, nemyslili na jiného, než kde by co mohli v zemi pro sebe získati a jak by se s císařem dohodli o mír. Většina emigrantů neprohlédla šalby té, ale důvěřujíc v klamné sliby, těšila se z návratu svého. Nejen na sta lidu a kněžstva, ale i náčelníci bývalého povstání stavovského, jako Jindřich Thurn, Václav Vilém z Roupova a mnoho jiných šlechticů vrátilo se pod ochranou Sasů do Čech a do Prahy. Tu ujali se svých statků, obnovili bývalou konsistoř i vliv svůj na Pražskou universitu, doufajíce, že vrátili se navždy. Jen jedno ztrpčovalo jim pobyt v zemi, že totiž ochráncové jejich, Sasové, počínali si v zemi ne jako přátelé, ale jako zběsilí ukrutníci, kteří loupili, brali a odírali království nejhanebnějším způsobem.

Obnovená konsistoř evangelická odhodlala se v první neděli adventní, dne 30. listopadu, slavným způsobem pochovati hlavy těch, kteří byli r. 1621 na Staroměstském náměstí popraveni, a jež dosud trčely na výstrahu potomkům na mostecké věži. Hlavy ty byly tedy po 10 letech s věže sňaty a za přítomnosti veškeré emigrantské šlechty i všeho kněžstva ve slavném průvodu neseny do Týnského chrámu. Všechen dav zpíval píseň „Křesťané, pravdy Boží milovníci, pro jeho pravdu trpící". Samuel Martinius z Dražova, evangelický farář týnský, měl pohřební řeč, v níž dojemnými slovy vylíčil utrpení těchto mužů a prohlásil je za mučenníky České země. Pak byly v Týnském kostele hlavy mučedníků pochovány.

Gustav Adolf přezimoval v Porýní, kdež se obklopil přeskvělým dvorem. Již rýsovaly se dosti určitě jeho záměry pro nejbližší budoucnost.

Pomýšlel zříditi nové protestantské císařství v Německu, které bylo by protiváhou katolickému císařství Habsburků. Když pak počátkem r. 1632 byl Tilly od něho poražen po druhé na řece Lechu a zakrátko na to zemřel od utržené rány, tu zdálo se, že nic již nepřekáží uskutečnění smělého záměru. Postavení císařovo bylo za okolností takových velmi obtížné, tu mohl pomoci jediný jen muž. Byl to Valdštejn, s nímž také císař skutečně navázal jednání o to, aby znovu převzal velitelství. Netušil, že jedná se zrádcem.

Bylo už řečeno výše, že klid, se kterým Valdštejn přijal své propuštění z velitelství, byl jen zdánlivý. Hořel touhou po pomstě, nad Maxmilianem Bavorským a katolickou ligou, jež považoval za pravé původce svého propuštění, snad ještě více než nad císařem. Jeho katolické nadšení, vždy vlažné přes to, že je okázale stavěl na odiv, ochladlo vůčihledě. Chtivost pomsty podporovali v něm i oba jeho přední důvěrníci, švagr jeho Adam Trčka a švagr Trčkův Vchynský z Vchynic. První již v květnu 1631 vypravil ke Gustavu Adolfovi zvláštního posla k jednání. Také Arnim v Čechách užíval někdejších svých důvěrných styků s Valdštejnem k prostředkování mezi ním a českými emigranty. Leč vzájemná nedůvěra brzy přivedla všecka tato jednání k zmaru.

Když vyzval císař Valdštejna, aby se znovu ujal velitelství, pochopil tento ihned, že chvíle jeho nadešla. Na oko ovšem delší dobu se zdráhal, činil to však jen z té příčiny, aby vymohl na císaři podmínky pro sebe co nejvýhodnější. A to se mu skutečně též zdařilo. Zvláštní náhoda chtěla tomu, že právě 30. listopadu 1631, kdy v Praze pochovávali lebky popravených, měl Valdštejn v Kounicích, statku Trčkově, tajnou schůzi s Arnimem a zástupci českých emigrantů, na které se s nimi smluvil, že nabízené mu velitelství přijme, že však nově sebraného vojska použije k tomu, by obrátiv se proti císaři za pomoci Sasů a Švédů obnovil znovu v zemích českých ten stav, který v nich býval před r. 1618. K provedení tohoto úmyslu ovšem nedošlo jednak pro Valdštejnovu váhavost, jinak však i pro hrubé sobectví Arnimovo, jenž maje na zřeteli výhradně cíle politiky saské, byl ochoten saské přátelství prodati komukoliv a pro zájmy českého vystěhovalectva neměl pravého porozumění a pochopení.

V prosinci 1631 převzal Valdštejn opět prozatímně a v březnu 1632 trvale vojenské velitelství. Stalo se to za podmínek, jakých neměl před ním velitel jiný. Císař nejenom slíbil Valdštejnovi náhradou za ztracené Meklenbursko zemi jinou, nýbrž dal mu i neobmezenou volnost ve všech vojenských podnikáních, která by uznal za potřebná, ba svolil dokonce, by Valdštejn ve vhodné chvíli sjednal mír se Sasy a vyhradil si toliko jeho potvrzení. Jakmile se rozhlásilo, že Valdštejn znovu najímá neboli verbuje, jak se tehdy říkalo, na vojnu, hrnuli se staří i mladí pod jeho prapory, neboť Valdštejn platil důstojníkům i vojákům žold nepoměrně vyšší než kdokoli jiný této doby, nadto bylo z dob jeho prvního velitelství o něm známo, že pouští úplně volnou uzdu svým vojákům v drancování a plenu. Valdštejn však, maje něco vojska, neobrátil se, jak se všeobecně očekávalo, k dobytí Prahy, nýbrž utábořiv se s hlavním stanem ve Znojmě, vojsko neustále zesiloval. Teprv když měl značnou moc pohromadě, překročil českou hranici a hlavní stan svůj přeložil do Rakovníka. Téměř bez boje obratnými

Smrt Albrechta z Valdštýna.

(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

pohyby vojenskými vypudil Sasy z Prahy a Čech vůbec. Zato však hluchým zůstal toho i následujícího roku k výzvám o pomoc Maxmiliana Bavorského, jehož země z valné části byly obsazeny od Švédů. Byl to patrně čin pomsty nad nenáviděným sokem. Se Sasy smutně odcházeli z vlasti i čeští emigranti, bolestně zklamaní ve všech svých nadějích. Při tom odváželi Sasové ze sbírek Rudolfových na hradě Pražském do svého domova téměř vše, co tam po bitvě Bělohorské ještě zanechal Maxmilian Bavorský. Sobectví Sasů objevilo se po jejich odchodu z Čech, když vojsko jejich octlo se v bezpečí, neboť se odřekli všech styků s Valdštejnem, které měly vésti též k obnově bývalého stavu v Českém království.

České království bylo rázem zbaveno cizího vojska a Valdštejn obrátil se proti Gustavu Adolfovi, jenž tehdy tábořil u Norimberka. Dva největší vojevůdcové oné doby stáli tu několik neděl proti sobě, aniž který z nich ustoupil. Konečně Gustav Adolf, chtěje se probíti vojskem Valdštejnovým, byl dne 1. září r. 1632 s velikými ztrátami poražen.

Po této porážce Gustav Adolf táhl do Bavor, Valdštejn do Sas. Sotva však švédský vojevůdce poznal, kam Valdštejn směřuje, obrátil se a spěchal také do Saského kurfirství. Tam se oba slavní vojevůdcové srazili v krvavé bitvě u Lützena dne 16. listopadu r. 1632. Bylo krutě bojováno po celý den; teprve pozdní noc rozdvojila zápasníky, aniž bylo najisto rozhodnuto, kdo jest vítězem. Jelikož Valdštejn byl nucen pozdě večer opustiti bojiště, jest správnější mínění, že zvítězili Švédové, ač se ztrátami strašnými a bez naděje, že by mohli Valdštejnovo vojsko pronásledovati, neboť ustupovalo v úplném pořádku. Avšak vítězství své zaplatili Švédové velmi draze, neboť padl hned na počátku boje sám král švédský Gustav Adolf. Smrtí jeho změnilo se mnoho, ba velmi mnoho. Ten tam byl navždy smělý sen o protestantském císařství v Německu, neboť Gustav Adolf, který padl v plném květu mužných let, zanechal toliko jedinou dceru Kristinu, tehdy šestiletou. Švédové sice od dalšího válčení neupustili, leč nadále byla to již jen válka kořistná, v níž se jim jednalo o to, aby pro sebe získali pokud možno nejvíce. Leč kulka, kterou sešel Gustav Adolf se světa, zbavila také Valdštejna jediného soka, který ho byl důstojný. Dvůr císařský se nadál, že Valdštejn povede nyní válku s neodolatelným důrazem, aby jí učinil co možná rychlý vítězný konec.

Valdštejn vrátil se do Čech, aby jednak doplnil vojsko své, jednak aby přísně potrestal důstojníky, kteří v bitvě u Lützena neplnili svých povinností. Přes všechny přímluvy dvora a mocných pánů bylo 15 důstojníků z rodů částečně vysokých na Staroměstském náměstí sťato a dva oběšeni; za to jiní důstojníci, již se vyznamenali, byli odměněni vysokými hodnostmi.

Naděje císařského dvora v ráznější postup Valdštejnův nejen se nesplnily, nýbrž naopak od r. 1633 vedl si Frýdlandský ve svých válečných podnicích ku podivu liknavě a zdlouhavě, ač mnohé okolnosti byly mu příznivy. Správu Švédska vedl jménem nezletilé královny Kristiny říšský kancléř Axel Oxenstierna, který však neměl vlastností zesnulého krále, takže se zhusta povážlivě otřásala shoda mezi Švédskem, jeho německými spojenci a Francií. Leč Valdštejn nevyužil okolností těch pro sebe příznivých, ale hleděl jen, aby neshody na straně nepřátelské neustávaly. Tato

jeho liknavost nemá jiného vysvětlení než v tom, že ctižádostivý ten muž osnoval předivo zrady dále. Již od března smlouval se Valdštejn s náčelníky vystěhovalých českých protestantů, jmenovitě s Thurnem o vojenském donucení císaře k míru pro protestanty a emigranty české příznivému. Kdežto pán z Bubna s jeho dotazem, chtěl-li by jej v podniku takovém podporovati, byl vyslán ke kancléři Oxenstiernovi, současně jiný důvěrník Valdštejnův — Vchynský — vyjednával v Drážďanech s poselstvem francouzským a švédským a vyznačil jako konečný cíl smýšleného podniku, aby Valdštejn stal se českým králem. Tajemné jeho schůzky a vzkazy, pokoutní jednání jeho důvěrníků nezůstaly ovšem nezpozorovány. Pověsti o tom, co Valdštejn zamýšlí, budily jednak radostné naděje v českých exulantech, jinak však také obavy a nedůvěru v okolí císařově.

V létě r. 1633 počaly záměry Valdštejnovy nabývati určitějších tvarů. Vytrhl se značnou přesilou proti slabým sborům švédským a saským do Slez. Místo však, aby důrazně udeřil na nepřítele, promarnil celé léto jalovým a neplodným vyjednáváním a příměřím vždy znovu prodlužovaným. Tou dobou spřátelil se zase s Arnimem, jemuž od saského vpádu do Čech nehrubě důvěřoval a vyslal jej přímo ke kancléři Oxenstiernovi se žádostí za podporu Švédska při zamýšleném vpádu do Rakous a Štýrska proti císaři. Současně dostalo se Valdštejnovi také z Francie slibu značných pomocí peněžitých, jakož i ujištění, že Richelieu nenamítá ničeho proti tomu, aby se vévoda frýdlandský stal českým králem. Tu však v okamžiku jistě nad jiné příhodném k provedení smělého záměru, vše zase zmařila osudná Valdštejnova nerozhodnost. Prohlásiv, že jeho čas ještě nenadešel, přerušil všechna vyjednávání, nezabránil však tomu, že Arnim s hlavním jádrem saského vojska odtáhl ze Slezska do Sas, ač tomu snadno zabrániti mohl. Teprv na podzim odhodlal se Valdštejn k podniku vojenskému, bezpochyby z toho důvodu, že z rozličných známek usuzoval na rostoucí nedůvěru císařovu. 12. října 1633 udeřil velikou přesilou na oddíly sasko-švédské, jimž velel Jindřich Mates hr. Thurn, tehdy plukovník ve službách švédských, u Stínavy na Odře. Všechno vojsko nepřátelské i s Thurnem bylo zajato, ale tohoto Valdštejn se všemi poctami propustil na svobodu, ač nemohl nevěděti, jak by se zavděčil dvoru císařskému, kdyby jej podržel v zajetí. Že tím silné už proti sobě nedůvěry při dvoře císařském nerozptýlil, jest ovšem samozřejmo. Valdštejn obrátil se pak do Lužice, kdežto podřízení jeho vojevůdci důrazně a šťastně bojovali v severním Německu proti Sasům, Švédům a Braniborům.

Mezitím proskakovaly však již temné pověsti, že Valdštejn vyjednává se všemi nepřáteli císařovými, že chce býti českým králem a že hledá jen vhodnou chvíli, aby od císaře odpadl a úmysly své uskutečnil. Zprávy ty byly rozšiřovány po vší Evropě, takže císař dovídal se o nich tu ze Španěl, tu zase z Říma a odjinud. Při císařském dvoře utvořila se veliká strana proti Valdštejnovi, v jejíž čele stál nejvyšší kancléř Vilém Slavata, a která hrdého vojevůdce, jenž více zmohl než všechen dvůr, nenáviděla z příčin politických i osobních. Když pak proti Valdštejnovi povstal ještě bývalý osobní protivník jeho, Maxmilian, kurfirst bavorský, tu všichni nepřátelé velikého vojevůdce slovy i písmem naléhali na císaře, aby Valdštejna

podruhé zbavil velitelství. Císař nemohl se k tomu dlouho odhodlati, nicméně pověsti ty způsobily, že počal se vkládati do vojenských záležitostí a Valdštejnovi rozkazovati, kam by měl táhnouti. Vévoda frýdlandský nemile to snášel, poněvadž přijímaje podruhé velitelství, vyminil si, že **neobmezeně** bude vojsko své řiditi. Konečně neočekávaná událost způsobila rozhodný obrat.

Maxmilianovi, kurfirstu bavorskému, vedlo se v létě r. 1633 velmi zle. Švédské vojsko pod vedením Bernarda Výmarského vrazilo do Bavor, kteréž

Krvavý kvas na zámku Chebském.
(Původní reprodukce podle obrazu Věnceslava Černého.)

zpustošilo a oblehlo Řezno. Císař na Maxmilianovu žádost rozkázal Valdštejnovi, aby rychle táhl skrze Čechy do Bavor a spojiv se s vojskem kurfirstovým osvobodil obklíčené Řezno. Valdštejn s počátku se vzpíral, potom ač velice nerad, poslechl císaře a vtáhl do Čech. Avšak jednak nebylo možno rychle postupovati, jednak přiblížil se podzim, který zabránil pomýšleti na podnik rozhodný. Zatím Řezno padlo, a Valdštejn umínil si přezimovati v Čechách.

Pád Řezna popudil všecky osobní i politické nepřátele vévody frýdlandského, aby důrazněji upozorňovali císaře, jak vojevůdce ten ho neposlouchá; spolu poukazovali též k tomu, že přezimuje v Čechách, místo aby vojáky své zavedl někam do země nepřátelské. Z toho všeho bylo uzavíráno,

že Valdštejn jest zrádce a dle toho také jednáno. Císař se rozhodl, že zbaví Valdštejna poznovu velitelství.

Valdštejn vzav svůj hlavní stan v Plzni, neustal ani teď ještě tajně vyjednávati s nepřítelem, neboť Vchynský neustále přejížděl mezi Plzní a Řeznem, kde měl svůj hlavní stan Bernard Výmarský, vrchní velitel švédský. Vyjednávání však vázlo, neboť svou váhavostí připravil se Valdštejn o důvěru již také na straně druhé. Že jej hodlá císař sesaditi, o tom měl, zdá se, tušení, neboť svolal 11. ledna r. 1634 přední svoje důstojníky v Plzni k hostině, na které trpce si stěžoval do císaře, že ukládá o armádu. Dal sobě pak od přítomných podepsati revers, že budou s ním za jedno děj se co děj do poslední kapky krve. Neměl však ani tentokráte odvahy, aby hned přikročil k činu. Netušil, že věci zrají k rozhodnutí, že někteří generálové, jmenovitě Gallas a Piccolomini, o jejichž oddanosti k sobě pevně byl přesvědčen, se již od něho odvrátili, že bedlivě stopují všecky jeho kroky a podávají o nich zprávy do Vídně. 24. ledna vydal Ferdinand II. ve Vídni tajný rozkaz k armádě, jímž zbaven byl Valdštejn velitelství, a toto přeneseno do rukou Gallasových. Tento pak ihned počal velmi obratně odvraceti jednotlivé velitele a plukovníky od Valdštejna a vábiti je na stranu svou. Když se toto dílo z velké části zdařilo, byl vydán 18. února ve Vídni patent již veřejný, jenž prohlašoval Valdštejna za odbojníka, chystajícího úplnou záhubu rodu Habsburskému. Marně se omlouval Valdštejn odpadlým důstojníkům, že již za kratinký čas se ukáže, jak všecko jeho počínání směřuje k císařovu prospěchu. Ale nebylo mu věřeno. Jeho skutky vinily ho z nepravdy.

Horečněji než kdy jindy vyjednával v posledních dnech svého života Valdštejn s nepřítelem na všech stranách. Po tolikerém zklamání docházela odevšad jednomyslná odpověď, že je dříve potřebí skutku, rychlého, odhodlaného skutku, než budou válčící mocnosti moci přispěti Valdštejnovi. Vida tedy nezbytí, hnul se Valdštejn s dvěma pluky, které mu zůstaly věrny, z Plzně do Chebu. Konečným jeho cílem bylo patrně Řezno, kde se hodlal spojiti s Bernardem Výmarským, ale k cíli tomuto již nedospěl.

Čím kdo zachází, tím schází. Také na zrádce Valdštejna počíhala si v Chebu zrada. Místní velitel chebský, Gordon, smluvil se s plukovníkem Buttlerem o zavraždění Valdštejna i jeho předních důvěrníků. Za tou příčinou vystrojil Gordon vyšším důstojníkům 25. února 1634 v hodinách večerních bohatý kvas. Uprostřed nejbujnějšího veselí byli Trčka, Vchynský, Illov a rytmistr Neumann povražděni. Zpráva o krvavém kvasu roznesla se záhy z hradu po městě a způsobila přirozeně rozruch, který ze spánku probudil Valdštejna, dnou povážlivě churavého, jenž byl ubytován v městě. Na úvahy nebylo však času, neboť hned nato vstoupil do jeho ložnice setník Deveroux a probodl Valdštejna, na loži sedícího, halapartnou.

Smrtí Valdštejnovou odchází z dějin zjev jistě nevšední, muž vzácných schopností a duševních darů, žel, že jich užíval téměř výhradně k zlému. Ctižádostivost, lakota, pomsta byly jediným vodítkem jeho činů. Valdštejn zradil nejen císaře, nýbrž i českou věc emigrace, které znamenitě mohl prospěti, nebýti jeho váhavosti, která ho vždy v rozhodném okamžiku odvrátila od činu. Že byl Valdštejn člověk neobyčejně pověrčivý, mohli bychom

ne sice omluviti, leč aspoň vysvětliti tím, že byl dítětem oné doby, která byla pověrčivá rovněž. Ale že byl a zůstal ledově chladný k národnímu utrpení, zůstává trvalou skvrnou jeho povahy.

Albrecht z Valdštejna byl u věku 51 let, když byl zavražděn. Mužského dědice nezanechal, než jedinou dceru. Po dokonaném činu snažil se dvůr císařský vraždu omluviti zvláštním tištěným spisem, ze kterého však vysvítá, že si zrady Valdštejnovy pořád ještě nebyl vědom v plném rozsahu. Nalezli se ovšem též obhájcové Valdštejnovi, o němž literatura do dneška vzrostla na celou knihovnu. — Rozsáhlé jmění Valdštejnovo, jakož i majetek Trčkův a Vchynského, vše propadlo konfiskaci, která nezadala rozsahem ani následky konfiskacím po bitvě Bělohorské. Jen malá část statků dostala se příbuznému zavražděného vojevůdce a dceři jeho zaručeno peněžité věno. Ostatní vše rozdáno mezi původce vraždy, téměř výhradně cizince. Tak nabyli rozsáhlého jmění nemovitého **v Čechách** zvláště **Matiaš** hrabě **Gallas, Walter** hrabě z **Leslie, Walter Buttler** a **Octavian Piccolomini.**

Hned po pádu Valdštejnově bylo vojsko, jež zůstalo císaři a jeho vojevůdcům věrno, vedeno do Bavor k Řeznu, aby město to vybavilo z moci Švédů. Tu podařilo se mu dobýti dne 6. září 1634 nad Švédy velikého vítězství v bitvě u Nördlink. Padlo tam 6.000 Švédů, jakož i mnoho českých emigrantů, kteří ve švédském vojsku bojovali. Zatím, kdy bylo válčeno v Bavořích, vtrhli Švédové a Sasové do Čech, kdež dobyli některých měst a ukrutně v nich řádili. Teprve, když velící generál v Čechách, hrabě Colloredo, dostal posily, vytlačil odtud Švédy a Sasy.

Němečtí protestanti po porážce Nördlinské snažili se smířiti s císařem, což se jim podařilo dne 30. května r. 1635 po dlouhém a těžkém jednání. Mír byl ujednán **v Praze** mezi Ferdinandem II. a kurfirstem saským, jakož i mezi německými a protestantskými knížaty, kteří by se do jistého času k němu přihlásili. Saský kurfirst získal jím obojí Lužici, kterouž od dob českého povstání držel zástavou, trvale jakožto mužské, t. j. jen v mužském potomstvu dědičné léno koruny České. Mírem Pražským byli Švédové v Německu úplně osamoceni, a císař zůstával na všech stranách vítězem.

Avšak Francouzové, vedeni jsouce politikou kardinála Richelieua, nechtěli o míru ani slyšeti, neboť jim šlo o to, aby Habsburský rod byl poražen úplně. Dosud jen tajně podporovali Švédy, ale nyní veřejně vystoupili na bojiště. Tak Pražský mír byl příčinou války **švédsko-francouzské,** která byla strašnou a ukrutnou dohrou třicetileté vojny. Tím, že se katolická Francie spojila s protestantským Švédskem na povalení moci katolického císaře, pozbyla válka třicetiletá už i posledního zdání války náboženské, za jakou s počátku mohla býti pokládána povrchním pozorovatelem.

Dříve však, nežli se tato bouře, v níž zvláště **Čechám** a **Moravě** bylo kalich utrpení vypíti až na dno, rozběsnila v plné zuřivosti, zemřel 15. února 1637 císař Ferdinand II. v 59. svém roce a nástupcem ve všech jeho zemích stal se jeho syn **Ferdinand III.,** zvolený před nedávnem také za císaře římsko-německého.

Jméno Ferdinanda II. vždy bude národ náš vyslovovati s trpkou bolestí, vždy v něm bude spatřovati muže nelítostného a krutého, vládce ne-

spravedlivého a odstrašující vzor náboženské nesnášenlivosti. Dlouholetý úpadek naší národnosti a řeči je s jménem jeho spojen nerozlučně.

O málo dříve než Ferdinand II. (9. října 1636) odešel na věčnost jeden z nejznamenitějších mužů českých tehdejší doby, pan **Karel** starší ze **Žerotína.** Okolnost, že stavěl se proti povstání stavovskému, byla příčinou, že proti němu bylo vystupováno poměrně mírně, ač se nevzdal své víry bratrské, ke které do smrti lnul upřímně. Po bitvě na Bílé hoře, když byli vyháněni kalvinští a bratrští kněží, poskytoval **Žerotín** mnohým z nich na svých statcích v Čechách a na Moravě útulku, než nastoupili smutnou cestu do vyhnanství. Tak jmenovitě byl po několik měsíců hostem jeho v Brandýse nad Orlicí slavný **Jan Amos Komenský.** Mandát proti nekatolickým stavům z r. 1627 nedotkl se Žerotína, neboť s ním byla pro jeho minulost učiněna vyjimka. On však nechtěje míti pro sebe nějakých předností před ostatními souvěrci, odešel do vyhnanství dobrovolně a usadil se ve Slezsku ve Vratislavi. Čas od času dojížděl odtud do Čech a Moravy, by dohlédl na správu svých statků. Při takové návštěvě zasáhla ho smrt na zámku v Přerově v kmetském věku 73 let. V dobrovolném vyhnanství trpěl za viny nespáchané.

VLAST NAŠE OBRÁCENA V POUŠŤ.

Ferdinandovi III. bylo 29 let, když otcovy koruny spočinuly na jeho hlavě. Byl to panovník, jemuž nelze upříti mnoho dobré vůle; na její uskutečnění nestačily ovšem mnohdy jeho síly. Byl poněkud lepší svého předchůdce tím, že to byl muž spořivý. Vypravuje se, že na otázku otcovu, který jej kdysi nalezl zamyšleného, odpověděl: „Přemýšlím jako syn, jak zaplatím dluhy otcovy." Jakkoli za mladých let byl velmi zanícen pro vojenství, nebyla mu válka účelem a byl by rád neblahému tomuto dědictví učinil konec. Ale v tom se mu nedařilo, lítice válečná zuřila ještě plných 12 let a pohlcovala všecky prostředky jeho zubožených zemí. Mohl tedy úsporné své záměry provésti jen potud, že nesmírné potřeby dvora zmenšil o polovici. O svých panovnických právech měl vysoké ponětí, vyšší, než otec jeho, a hleděl všestranně utužiti královskou svoji moc. Při tom však pečoval, pokud jen mohl, o povznesení klesléo blahobytu zemí válkami zničených, a pokud poměry dopouštěly, snažil se zaceliti těžké rány, předešlými útrapami způsobené. Českého jazyka byl dobře znalý, též nebyl proti Čechům tak zaujat jako nebožtík jeho otec. Z mandátů Ferdinanda II. proti nekatolíkům v Čechách a na Moravě nebylo ani za něho sice ničeho odvoláno, ale při jich provádění projevila se přece jen větší mírnost. Proto byla naděje, že se poměry Českého království za vlády jeho značně změní.

Avšak Ferdinand III. zdědil po otci svém válku; tu byl nucen především dobojovati. Byla to válka nad minulé strašnější. Tudíž při nejlepší vůli nebylo Ferdinandovi III. možno provésti, co zamýšlel.

Císařskému vojsku vedlo se na bojišti německém proti spojenému vojsku francouzskému a švédskému velmi špatně. Znamenitý vojevůdce

Hrabě B. J. Pappenheim.
(Facsimile Hollarovy mědirytiny.)

švédský, Jan Banér, tím jsa povzbuzen, odhodlal se přenésti válku do Českého království a pokusiti se o tažení k Vídni. Úmysl ten provedl v polovici měsíce dubna roku 1639. Dne 23. téhož měsíce vtrhlo vojsko jeho ze Saska do Čech. V Sasích bylo vypáleno město Perno, při čemž strašnými útrapami byli stíženi čeští vystěhovalci, kteří se tam zdržovali, neboť Sasové považovali je za spojence Švédů a proto se na nich mstili. Švédové pak, dobyvše města, nečinili rozdílu mezi přítelem a nepřítelem. Všecko město lehlo popelem a množství obyvatelstva zahynulo. Hned potom, jak bylo již shora praveno, vešli Švédové do Čech a zmocnili se Děčína, Ústí nad Labem i Litoměřic. Když pak na počátku měsíce května přišel Banér ku své armádě, bylo postupováno podle Labe až ku Praze. Švédské vojsko počínalo si v Čechách velmi ukrutně, nelidsky. Vojáci bili lidi, lámali je v kolech, přišroubovávali jim prsty a vráželi do nohou hřebíky, aby pověděli o svých zásobách.

Vrchnímu vojevůdci Banérovi se tento způsob válčení nelíbil, neboť měl jiné úmysly na zřeteli. Chtěl dát totiž svému tažení ráz boje za osvobození utlačovaných evangelíků. Proto dne 24. dubna vydal provolání k vojsku i k obyvatelstvu, v němž toto ujišťoval, že přichází mu na pomoc, aby je vysvobodil z trápení; vojsku svému pak přikazoval, aby neloupilo a nedrancovalo, hroze přísnými tresty každému, kdo by neposlechl. Následkem toho čeští vystěhovalci houfně hrnuli se do armády švédské a vraceli se s vojskem Banérovým do vlasti. V Čechách v některých krajinách sedláci, kteří zvláště byli týráni od svých vrchností, rovněž přidávali se k Švédům, domnivajíce se, že jsou to jejich vysvoboditelé.

Avšak provolání Banérovo nikdy nestalo se skutkem; nedalť se zameziti ukrutný způsob válčení, kdy vojsku žold se nevyplácel, kdy „válka živila válku", jak se říkávalo, čímž bylo míněno, že vojáci jsou nuceni shledávati si živobytí a peníze drancováním a loupením bezbranného obyvatelstva. Ano, právě toto tažení Banérovo, jako na vzdory všem lepším úmyslům, zanechalo nejtrvalejší stopy po ukrutnostech páchaných na lidech a v zemi. Vypravuje se, že 6000 míst bylo v Čechách úplně vypáleno, ba švédský plukovník, řečený Adam Pful, chlubil se, že sám 8000 vesnic dal podpáliti. Kdyby čísla ta byla i přehnaná, přece jsou dokladem, jak ještě po mnohých letech bylo s hrůzou vzpomínáno dob, kdy třetina Čech byla úplně vypleněna a obrácena v poušť. Jak asi při tom bylo českým vystěho-

Porážka císařských v bitvě u Jankova.

(Původní reprodukce podle kresby H. Schüllingera.)

valcům, kteří Švédy za vysvoboditele pokládali, můžeme si snadno představiti.

Konečně část císařské armády postavila se dne 28. května r. 1639 u Kolína nad Labem Banérovi na odpor. Byla však zatlačena k Lobkovicům a 29. května poražena. I mělo švédské vojsko otevřenu cestu ku Praze a dostalo se dne 30. května až na Bílou horu. Avšak hlavní město bylo tenkrát dobře opatřeno zejména přičiněním hraběte Jindřicha Šlika a Matiáše Gallase. Bohužel, že císařské vojsko, které mělo pražské obyvatelstvo brániti, nepočínalo si o nic lépe ve městě než Švédové v zemi, což bylo příčinou i vzbouření obecného lidu. Velikému krveprolití bylo jen tím zabráněno, že hrabě Šlik několik nejvýstřednějších vojáků, kteří obyvatelstvo loupili, dal na postrach ostatním popraviti.

Když Banér viděl, že síla jeho nestačuje na dobytí Prahy, kde zvláště studentský pluk neboli legie pod praporem Panny Marie konal divy statečnosti, ustoupil zase k Brandýsu, odkudž počal pleniti a loupiti východní a severní Čechy. Český Brod byl spálen a v sutiny rozvalen tak, že zůstal úplně pust až do konce války. Pak bylo drancováno v Kouřimi, Kolíně, Čáslavi, Nymburce, Pardubicích, Vysokém Mýtě, Mladé Boleslavi, Bydžově, Jičíně, Králové Hradci, Novém Městě nad Metují, Opočně a jinde.

Když švédské vojsko již dosti se naloupilo po Čechách, vrátil se Banér zase ku Praze, a to se vší válečnou mocí. Avšak ani tentokrát nic nepořídil, ač ve městě z hrozné drahoty vznikl hlad a konečně i mor, který hrozně řádil v obyvatelstvu. Banér obrátil se zase do jiných krajin v Čechách, a to do Plzeňska, Slánska, Rakovnicka, Berounska, Táborska a Písecka neboli Prácheňska. Jedna část vojska jeho táhla od Čáslavě na Německý Brod až k Jihlavě.

Jest až hrozno vypravovati o ukrutnostech, jichž se na těchto pochodech dopouštěli Švédové na obyvatelstvu. Veliké požáry, nářek, pláč a krev značily cesty jejich.

Matiáš Gallas, vrchní vojevůdce císařského vojska, choval se za těchto poměrů velmi nečinně, čímž vzbudil oprávněnou nevoli a nespokojenost. Konečně císař jmenoval v měsíci září r. 1639 nejvyšším velitelem vojska svého bratra, arciknížete Leopolda Viléma. Nový velitel hned jel do Čech a sebrav, pokud mu jen bylo možno, vojsko, počal již v měsících prosinci a lednu (1640) útočiti na všech stranách proti švédskému vojsku. Jelikož Banérovi nedostávalo se odnikud pomoci, viděl, že se nemůže déle udržeti. Když pak císařské vojsko u Kolína překročilo Labe, počal na celé čáře ustupovati ze země, při čemž ovšem lid jeho loupil a drancoval neslýchaným způsobem dále. Konečně byl zahnán za hranice se ztrátou asi 4000 mužů. V pronásledování nepřátel znamenitě vynikl český pán a plukovník, **Sigmund Myslík z Hiršova**, na jehož rod dosud upomíná dům „u Myslíků" a ulice Myslíkova v Praze. — Banér po této nezdařené výpravě se roznemohl a r. 1641 zemřel.

Česká země na chvíli si oddechla, avšak ne na dlouho. Mimo útrapy, jichž zakusila měrou vrchovatou, byla nucena složiti r. 1639 veliké daně, vydržovati vojsko císařské, začež Ferdinand III. jako z vděčnosti, že mu Če-

ské království ve válce tak pomáhalo, vydal dne 1. února r. 1640 tak zvané Deklaratorie a Novelly neboli přídavky k Obnovenému zřízení zemskému, jimiž práva českého sněmu byla o něco rozmnožena.

Po Banérovi jmenován byl velitelem švédské armády vůdce Torstenson, jenž byl sice na těle churav, ale na duchu silen a voják znamenitý. Nový ten vojevůdce především vytlačil z Německa zase císařské vojsko, roku 1642 vtrhl do Slezska, kdež všude porážel císařské, načež táhl k Olomouci, kteráž byla tehdy pevností velmi důležitou. Tamější velitel, císařský plukovník Antonín Miniatti, rodák vlašský, zachoval se velmi zbaběle, neboť nepokusil se ani o obranu města, ale za 4 dny, dne 14. června r. 1642, vydal tvrdou pevnost Švédům i se všemi zásobami. Tito pak ani jediné výminky nedodrželi, ale ukořistíce nesmírné zásoby potravin i nábojů, učinili potom Olomouc střediskem své moci na Moravě. Odtud pak vyjížděli do všeho

Výjev ze třicetileté války.
(Facsimile Callotova současného leptu.)

markrabství, město za městem vybíjejíce, při čemž počínali si právě tak, jako r. 1639 v Čechách. Ač byl potom Torstenson z Moravy vytlačen arciknížetem Leopoldem Vilémem, zůstala přece Olomouc v rukou Švédů až do r. 1650.

Torstenson před císařskými ustupoval Slezskem do Sas, kde u Lipska spojil se s druhým generálem švédským, Königsmarkem. Spojená vojska švédská vyčkala tu arciknížete Leopolda Viléma, načež u **Breitenfelda**, asi v týchž místech, kde zvítězil Gustav Adolf nad Tillyem, byla dne 2. listopadu r. 1642 svedena veliká bitva, v níž za necelé tři hodiny bylo císařské vojsko strašně poraženo, což mohlo míti pro Habsburský rod tak osudné následky, jako r. 1631. Císařští jako bezhlaví prchali do Čech, kdež zejména v Rokycanech přísně potrestán byl madlónský pluk, jenž první z bojiště u Breitenfelda utíkal.

Arcikníže Leopold Vilém vzdal se po této porážce velitelství, a Matiáš Gallas byl znovu jmenován nejvyšším velitelem císařského vojska.

Torstenson již na počátku r. 1643 dvěma proudy vtrhl do Čech; jedno jeho vojsko táhlo na Turnov k Mladé Boleslavi, druhé na Žitavu k Litomě-

řicům. Gallas nečinně ležel u Králové Hradce a nepokusil se odvrátiti válečných záhub Torstensonovým vojskem v Čechách páchaných. Torstenson chtěje vylákati ho z pevného stanoviště k bitvě, hubil s dvojnásobným úsilím všecku krajinu od Mělníka až ku Králové Hradci. Avšak Gallas nedal se vyrušiti z klidu, pročež Torstenson vtrhl Čáslavskem na Moravu k Olomouci. Morava vypila zase kalich hořkosti až na dno. Bylo by hrozno vypisovati zhubené vesnice, vypálená města a hrady, vraždy starců, žen a dětí, zajímání mužů a drancování všeho majetku. Mnohým se zdálo, že se blíží již soudný den a že všecko obyvatelstvo na Moravě musí vyhynouti. Gallas sice táhl za Torstensonem na Moravu, avšak ukázalo se, že jest velitelem neschopným. Švédský vojevůdce dělal co chtěl, a byl by snad Moravu úplně dohubil, kdyby byla nenastala okolnost, která nutila ho k rychlému tažení v končiny jiné.

Protestantské království Dánské těžce snášelo, že švédská moc příliš se rozmáhá, neboť stávala se mu již nebezpečnou. Proto dánský král ujednal spolek s císařem Ferdinandem III. a znenadání vyhlásil Švédům válku ku konci r. 1643. Následkem toho byl Torstenson nucen táhnouti na sever, a císařský generál Gallas byl vyslán za ním, aby, možno-li mu bude, spojil se s Dány proti Švédům.

Avšak úmysl ten se nezdařil; ba naopak Gallasova výprava skončila nejsmutnějšími porážkami. Torstenson kvapně a rychle zastrašil Dány a porazil je dříve, než Gallas přišel. Pak se obrátil proti Gallasovi a hnal ho zpět do Čech (r. 1644). Jelikož byl oprávněný strach, že Torstenson vtrhne zase do království, zbavil císař Gallasa velitelství, pospíšil sám v lednu r. 1645 do Prahy, aby vykonal tam nejnutnější přípravy k obraně země. Arcikníže Leopold Vilém, jenž ho do Prahy doprovázel, měl narychlo s generálem Hatzfeldem sestaviti armádu, která by zamezila vpád Švédů do Čech a do Rakous. Avšak Torstenson nedal se tentokrát zadržeti a rozhodně chtěl doraziti až k Vídni. V době té vyjednával již se sibiňským knížetem, Jiřím Rákóczem, aby Uherskem vtrhl do Rakous a spojil se před Vídní se Švédy.

V měsíci lednu r. 1645 vtrhl Torstenson kolem Přísečnice a Jáchymova do Čech, postoupil ku Kadani, k Mostu, k Plzni a ku Klatovům. U Horažďovic postavilo se Švédům na odpor císařské vojsko a již počalo se stříleti z obou stran, takže se zdálo, že dojde k rozhodné bitvě. Avšak nenadále Torstenson obrátil se k Vltavě, kdež blíž Vorlíka přešel zamrzlou řeku a postupoval kolem Votic, chtěje za Německým Brodem doraziti na Moravu. Když to císařští zpozorovali, přešli Vltavu u Týna, spěchali za Torstensonem a zaskočili ho dne 5. března u **Jankova**. Tu nazejtří, dne 6. března roku 1645, přišlo k veliké bitvě, v níž Torstenson dobyl jednoho z největších vítězství. Sotvaže generál Hatzfeld znova zřídil císařskou armádu, byla rozbita, zničena a rozprášena. Porážku zavinila zejména nesvornost mezi císařskými generály, kdežto Švédové byli jednomyslni a svorni. Na Götze, jednoho z císařských generálů, jenž v bitvě u Jankova padl, byla svalována všecka vina, takže v Čechách vzniklo přísloví: „Vyhraješ jako Kec u Jankova".

Zbytky vojsk utekly do Prahy, kterou císař Ferdinand rychle opustil,

Em. Lauffer:

Jiří Plachý hájí Prahu proti Švédům r. 1648.

(Nástěnná malba v král. letohrádku Belvederu v Praze.)

dav se na Plzeň, Řezno a Pasov na cestu do Lince a k Vídni, kdežto Torstenson táhl na Moravu přes Jihlavu, Znojmo, pak do Rakous ku Kremži, ano již také část vojska jeho dostala se k Vídni a k Bratislavě. Kdyby byl Jiří Rákóczy, kníže sibiňský, dle úmluvy včas přišel k Vídni, byl by snad osud rodu Habsburského rozhodnul se navždy. Avšak Rákóczy nepřišel. Zatím ve všech císařských zemích, zejména v Čechách, byly povoleny neobyčejně značné daně, bylo sebráno kostelní nádobí a jiné skvosty, jež byly roztaveny na zlato a stříbro k ražení peněz. Narychlo sehnána armáda, v níž vítán byl každý, kdo se přihlásil.

Torstenson vida, že jest kolem Vídně osamocen, odtáhl odtud na Moravu, kde dne 4. května počal obléhati hlavní město markrabství Brno, ale beze všeho úspěchu. Brněnské obyvatelstvo i posádka tamější, jíž velel generál Ratvit de Souches, bránili se neobyčejně statečně, takže Torstenson byl nucen ustoupiti, ano, když mezitím se všech stran blížilo se vojsko císařské, rychle prchal do Německa, obávaje se, aby nebyl obklíčen. Jelikož však zanechal ve všech důležitějších městech v Rakousích, na Moravě a ve Slezsku veliké posádky, zhoršily se vojenské poměry pro stranu císařskou. Torstensonovi za tuto skvěle započatou, avšak nakonec nezdařenou výpravu dostalo se mnoho výčitek. Jsa mimo to churav, vzdal se velitelství, načež náčelníkem švédského vojska stal se Gustav Wrangel, který až dotud společně s Francouzi s úspěchem válčil v Německu, zejména v Bavořích proti kurfirstovi Maximiliánovi.

Císař Ferdinand III. užil doby té k tomu, aby dal syna svého Ferdinanda (IV.) korunovati za českého krále a svého nástupce, což se stalo dne 5. srpna r. 1646 v Praze, kam k účelu tomu zavítal. Wrangel brzy potom zhubiv zemi Maximiliána Bavorského, přinutil ho ke smlouvě se Švédy a Francouzi, načež táhl do Čech k Chebu. Císař rychle jel do Budějovic, kde postavil se v čelo armády a pak postoupil k Plzni. V krajině mezi Chebem a Plzní bylo delší čas bojováno bez patrného výsledku; jen obyvatelstvo strašně trpělo.

Gustav Wrangel s druhým generálem švédským, Königsmarkem, obnovil plán, o jehož provedení usiloval již Banér i Torstenson, aby totiž hlavní bojiště přeneseno bylo do zemí císařských, a aby, pokud jen možno brzy zmocnil se Prahy a Vídně. Proto táhl Wrangel od Chebu Bavorskem do Horních Rakous, kdežto Königsmark měl nepozorovaně přiblížiti se ku Praze. On však déle otálel, nevěda, smí-li pustiti se hlouběji do Čech.

Tu nenadále namanul se mu Arnošt Otovalský, propuštěný podplukovník z vojsk císařských, nabízeje mu služby své. Otovalský sloužil ve vojště císařském, byl raněn a při vpádu Wrangelově do Chebska přišel o všechen majetek. Císař slíbil mu jistou náhradu, avšak úředníci v komoře nezachovali se dle císařova rozkazu a náhrady nevyplatili. Otovalský zdržoval se za účelem tím delší čas v Praze, všímal si při tom jako zkušený voják hradeb a shledal, že Praha není opatřena tak, aby nemohla býti smělým útokem vzata. Když potom výslužného, které by rodinu jeho vyživilo, nedostal, rozmrzele odešel z Prahy a vstoupil do švédských služeb, nabídnuv se Königsmarkovi, že ho do Prahy dovede. Ten hned ho u sebe podržel, slíbil mu hojně peněz, a zosnoval s ním, jak Prahy dobýti.

Především bylo švédskému generálovi Wittenbergovi, jenž v době té zdržoval se ve Slezsku, vzkázáno, aby ihned přes Broumov, Náchod a Králové Hradec spěchal ku Praze. Mezitím Königsmark dne 20. července r. 1648 v průvodu Otovalského v největší tajnosti všelijakými oklikami ubíral se rovněž ke hlavnímu městu Čech. Vojsko jeho ve dne ukrývalo se vždy v lesích a houštinách a jen v noci postupovalo dále. Koho potkalo, každého zajalo, aby nikdo nemohl oznámiti Pražanům, co se děje. Dne 25. července r. 1648 dorazili tím způsobem Švédové až ku Praze. Tu do soumraku přečkali

Otovalský se Švédy na hradbách Hradčanských.
(Původní reprodukce podle obrazu H. Schüllingera.)

v lesích, načež v noci Otovalský asi se 100 muži přiblížil se k Bílé hoře a Břevnovu. V patách za ním šlo ostatní vojsko. O půl třetí hodině zrána dne 26. července, ve svátek sv. Anny, přiblížil se Otovalský úžlabinou od Břevnova ku strahovským hradbám, kde skutečně nalezl ve hradební zdi za kapucínským klášterem pobořené místo, které se právě opravovalo. Otovalský se svým hloučkem žoldnéřů vyskočil na hradby, pobil stráž a hned kvapil ku Strahovské bráně. I tu pobil vojáky na stráži stojící, načež hned byl spuštěn most a Švédům dáno znamení, aby vešli. Ihned Königsmark vrazil s lidem svým do města. Nastal veliký hřmot a poplach, nikdo nevěděl, co se stalo, a Švédové každého, kdo z okna vyhlédl nebo ven vyšel, zastřelili.

Obležení Prahy od Švédů r. 1648.

(Mědirytina z „Theatrum Europaeum". V popředí vlevo jest znázorněno, jak švédský generalissimus Karel Gustav, falckrabě zweibrückenský (potomní král švédský Karel X.), jízdným poslem dává obléhajícím zvěst o uzavřeném míru.)

Kdyby se byli Švédové na Malé Straně nezdrželi a rychle postupovali dále na Karlův most, byli by zmocnili se též Starého i Nového Města. Zatím však, co na Malé Straně pobývali a drancovali, zvoněno bylo na poplach a několika důstojníkům podařilo se uprchnouti za most. Mostecká věž byla hned zatarasena, a Švédům zabráněn další postup, čímž bylo pro první chvíli Staré a Nové Město obhájeno.

Tu hned studenti, jako roku 1639, sestoupili se v akademickou legii, hned i měšťané se ozbrojili. Především byl obsazen most, potom i staroměstské a novoměstské hradby, a to zejména za kostelem sv. Jindřicha a u brány, kterou vcházelo se na nynější Václavské náměstí. Nejznamenitěji chovali se studenti, vedeni jsouce četnými vůdci, z nichž nad jiné vynikal nejen obrovskou postavou, nýbrž i důmyslem profesor jesuita Jiří Plachý, muž to, kterého se nepřátelé báli, domnívajíce se, že má nějaký kouzelný prostředek, jenž činí jej nezranitelným.

Königsmark dobytím Malé Strany a Hradčan nabyl tak znamenité kořisti, jaké Švédové nezískali v celé třicetileté válce. Neboť při jiných příležitostech, když se obyvatelstvo dovědělo, že se nepřítel blíží, rychle majetek svůj poschovalo a uprchlo. Tentokráte však nikdo se Švédů nenadál a proto všechno zůstalo v Praze.

Tak se stalo, že na Malé Straně a na Hradčanech zajali nepřátelé 180 šlechticů, všechny nejvyšší úředníky královské, kardinála Harracha, všechny kanovníky a mnoho jiných bohatých lidí. Všem těmto zajatcům uložili veliké pokuty a výplaty a mimo to ve šlechtických domech, klášteřích i kostelích vzali, nač přišli a co za odnesení stálo. Königsmark dal odvážeti plné vozy zlata a stříbra do Němec pro sebe, a vojáci, jak vypravuje současný svědek, měřili mezi sebou uloupené peníze na klobouky. Drahocenné šperky a prsteny, mající cenu několika tisíc, prodávány byly po několika tolarech, takže možno tvrditi, že tehdy bylo v Praze uloupeno majetku za několik millionů. Avšak Königsmark uloupil ještě něco cennějšího, důležitějšího, a to velkolepé zbytky sbírek Rudolfových na hradě Pražském. Mnoho sice vybral z nich již kurfirst Maximilián po bitvě bělohorské, ledacos odvezl též saský kurfirst, Jan Jiří, při vpádu Sasů roku 1631, nicméně však zůstalo z nich dosud mnoho v Praze. Königsmark dal vypáčiti skříně Rudolfových sbírek a co v nich shledal, jako stříbrné nádobí, porculánové vásy, uměle zhotovené předměty ze zlata, slonoviny, perleti a drahokamů, perské a indické nástroje, sochy, obrazy, dřevořezby, ocelorytiny, vzácné zbraně, zrcadla, bronzové předměty, sbírky přírodní — slovem všecko dal pobrati. Mezi drahokamy uvádějí se diamanty, topasy, smaragdy, 3000 kusů všelijak broušených granátů, několik set knoflíků diamanty vykládaných. Königsmark zajisté nepřeháněl, tvrdě, že v Praze sebral více, než Švédové odnesli za všecku ostatní třicetiletou válku. Ihned zřízeny byly zvláštní vory, na něž nakládány byly tyto věci a po Labi odváženy do Němec a dále do Štokholmu. Švédská královna, Kristina, mnoho z pokladů těch potom rozdala, takže Rudolfovy sbírky rozvezeny byly tímto způsobem po vší Evropě. Jen České království, v němž byly sebrány, nemělo z nich nic. Švédové mimo to odvezli do Štokholmu mnoho vzácných rukopisů, z nichž některé, jako staročeská legenda o sv. Kateřině, byly teprve za naší paměti zase vráceny a jako

velmi vzácné památky staročeského písemnictví uloženy v brněnském archivu.

Zato však nemohl se Königsmark dostati do Starého a Nového Města, neboť občané i studenti velmi pečlivě a bděle jich hájili. Mnohdy sic zdálo se, že Pražská města se neudrží, zvláště když i švédský generál Wittenberg přiblížil se až k samé Praze a rozložil vojska svá mezi Vysočany a Hloubětínem a pak položil se až k Žižkovu, odkudž počal prudce útočiti na

Švédové drancují a odvážejí sbírky Rudolfovy.
(Původní reprodukce podle obrazu H. Schüllingera.)

Prahu. Když Königsmark a Wittenberg nemohli se jmenovaných měst Pražských zmocniti, přivolali si na pomoc falckraběte Karla Gustava, nejbližšího příbuzného švédské královny Kristiny a příštího dědice trůnu po ní. Byl z blízkého příbuzenstva Fridricha, někdy zimního krále českého.

Odtud útočeno na obě Pražská města se všech stran: z Malé Strany přes most proti Starému Městu, od předměstí nynějšího Karlína proti Poříčí a z míst, kde jsou nyní Vrchlického sady, proti Havlíčkovu a Václavskému dnešnímu náměstí. Mimo to stříleno bylo z Letné přes Vltavu na Staré

Město do těch míst, kde jest Klementinum, Židovské Město a klášter milosrdných bratří. Nejprudší útoky byly podniknuty ve dnech 5. a 6. října, načež ve dnech 10. až 12. října téhož měsíce zuřil všeobecný útok, který trval nepřetržitě tři dny. Švédové zmocnili se již Horské neboli Nové brány, která byla na konci nynějšího Havlíčkova náměstí; odtamtud někteří z nich dostali se až ku kostelu sv. Jindřicha. Byla to chvíle největšího napjetí a nebezpečenství. Ve městech Pražských bylo zvoněno všemi zvony na poplach, po ulicích ozýval se hluk, pláč a křik. Vojenští obránci Prahy, hrabě Colloredo a Conti, jezdili mezi bojujícími, povzbuzujíce jich k udatenství. Zejména studenti a dělný lid bránil se zoufale, konajíce pravé divy statečnosti. Konečně byl útok odražen, ale tím vyhráno ještě nebylo.

Jan Kryštof Königsmark.
(Facsimile Falckovy mědirytiny z r. 1651.)

Švédové vidouce, že útokem nedobudou měst Pražských, jali se pravidelně po vojensku obléhati hlavní město. Vykopali veliké příkopy, vyhazovali jednotlivé části hradeb do povětří a dne 24. října zahájili nový útok s napjetím všech sil, načež nazejtří zase na všech stranách po 5 hodin drali se do města. Tu a tam mnohým Švédům podařilo se sice probíti se do ulic pražských, nicméně byli pokaždé zase zatlačeni, hlavně udatností studentstva, chasy sladovnické a pivovarské. Následkem toho i tento útok skončil pro Švédy úplným nezdarem. Avšak přes to přece neustoupili, ale chystali se opět k novému rozhodnému útoku na den 1. listopadu. Karel Gustav dobře věděl, že obyvatelstvo pražské nemá již ani potravy, ani nábojů, a proto doufal, že konečně zmocní se obou měst. V tom však po rychlém poslu došla do Prahy zpráva, že mezi císařem a Švédy ujednán byl ve westfálských městech Münsteru a Osnabrücku dne 24. října roku 1648 mír a že ihned má zastaveno býti mezi válčícími stranami všecko nepřátelství. Pražané plačíce a objímajíce se, klesali na kolena a děkovali Bohu za své zachránění.

Tak válka, která r. 1618 vyhozením místodržících v Praze začala, skončila po 30 letech v týchž místech dne 24. října r. 1648.

O mír mezi císařem, Francií a Švédy jednáno bylo již od r. 1642, avšak teprve po šesti letech bylo vyjednávání skončeno tím, že moc císaře a Habsburského rodu byla v Němcích ztenčena a že Švédové a Francouzové nabyli po 30letém válčení kromě značného rozšíření svých území i jiných velikých výhod. Čeští vystěhovalci, kteří dosud toulali se po cizině a strádali většinou nedostatkem na všem, doufali do poslední chvíle, že Westfálským

mírem bude též na ně pamatováno a že budou směti vrátiti se do vlasti ke svým statkům. Zejména Jan Amos Komenský, který svými zásluhami o zvelebení školství v tehdejší Evropě a svými spisy proslavil jméno své, očekával, že zástupcové švédské moci v Münsteru a Osnabrücku nějak se postarají o české emigranty. Praví se, že prý plačky prosil švédského kancléře pro živého Boha, aby neopouštěl věci české emigrace. Avšak v očekávání svém trpce se zklamal, neboť Švédové pamatovali jen na sebe a když měli, čeho potřebovali, nestarali se dále o nikoho. Westfálským mírem bylo znova stanoveno, že v českých zemích nesmí nikdo býti obyvatelem ani míti statků, kdo není katolíkem. Tím naděje emigrantů na návrat do vlasti byla nadobro zmařena. Jest nanejvýš bolestno čísti list, který Jan Amos Komenský, rozhořčen jsa zklamáním tím do nejhlubší duše, psal náčelníkovi politiky švédské, Oxenstiernovi, nelze bez hlubokého pohnutí čísti jeho slov, jimiž se loučí s vlastí, jíž neměl nikdy už spatřiti. Čtou se takto:

„Přestati mi přijde a rozžehnati se s tebou, vlasti milá! Ale jakž pak? Tak, jako Jakob, patriarcha, na smrtelné posteli své, žehnaje se s syny svými, dával jim požehnání; jako i Mojžíš odcházeje od lidu svého. Z jejichž úst i já vezma slova, tobě také, národe český, na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha tvého, abys ty předce byl a zůstával ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podle studnic, ratolestí rostoucí na zeď. Požehnání mé silnější při tobě buď nad požehnání předků mých až ku končinám pahrbků věčných. **Živ buď, národe posvěcený v Bohu, neumírej, muži tvoji ať jsou bez počtu!**"

Komenský pevně věřil, že jednou v budoucnosti zase vrácena bude národu našemu samostatnost. **„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide Český!"** volal věštecky ve svém památném „Kšaftu" louče se s národem Českým a Moravským.

PO TŘICETILETÉ VÁLCE.

Po míru uplynula ještě dvě leta, než všechny výminky byly provedeny a než se Švédové z Čech a Moravy vzdálili. Zůstala po nich poušť. V Čechách vypáleno a úplně zničeno bylo 215 zámků, 80 měst a 813 vesnic, na Moravě 63 zámky, 22 města a 332 vesnice. Ještě r. 1684 připomíná tehdejší nejvyšší kancléř království Českého, František Oldřich Kinský, že po válce zůstala dobrá třetina království ležeti ladem. Pole byla nezorána a zarůstala lesem, dobytek vybit, obytná i hospodářská stavení namnoze byla v ssutinách. Úbytek obyvatelstva byl strašný. Asi ze 2 milionů obyvatelů, jež měly Čechy před válkou, zbyla po ní sotva polovice. Ne o mnoho lepší byly poměry na Moravě. Přece však lze míti za to, že hrozný ten úbytek obyvatelstva více než meč nepřátelský přivodily časté mory a především vystěhovalectví. O hromadném nuceném odchodu z vlasti osob stavovských byla řeč už výše. Leč také mnozí sedláci prchali za hranice, a to ne vždy jen pro víru, často

z obavy, že neuživí sebe a svých rodin. Hospodářský výnos byl skrovný, daně a kontribuce dosahovaly nesnesitelné výše, zvláště když panovníci vídeňští od třicetileté války si oblíbili vydržovati stálé vojsko, jehož ubytování bylo těžkým břemenem lidu selskému i poddaným městům.

Ku hrozným následkům třicetileté války družil se i ten, že po valném a velikém stěhování protestantské šlechty ze země dostali se v držení zabavených statků cizinci, nejvíce vojáci, kteří s lidem sobě poddaným neměli společenských svazkův, kteří s ním necítili a neměli také slitování. Není tudíž s podivením, že selská povstání, jejichž výsledek býval vždycky stejně smutný, stávala se zjevem velmi častým. Byly ovšem také čestné výminky, neboť i v dobách těchto připomínají se někteří šlechtičtí rodové, kteří svých poddaných šetřili a hleděli je pozvednouti z mravní i hmotné bídy. Bohužel, že takových šlechetných vrchností bylo poskrovnu.

Zpravidla bývalo zaváděno hrozné poddanství selského lidu tím, že přidáváno mu robot a jiných břemen, jakož i že osobní nesvoboda byla na nejvyšší stupeň přivedena. „Poddaným městům a městečkům utrhovalo se na živnostech a na upsaných právech, z čehož nebylo odvolání." V takových poměrech nemohlo býti ovšem o povznesení řemesel a hospodářství ani řeči. Půda pozbývala ceny tou měrou, že sedláci, jelikož ode všeho utíkali, musili býti násilím přidržováni při svém majetku. Některé, namnoze i dosti veliké vesnice zanikly docela, takže na naše dny nezbylo po nich stopy, a zarostly lesem. Půdy panské vůčihledě přibývalo na úkor půdy selské, neboť vrchnostem nezbývalo než přikupovati ke svým statkům sousední lány, od sedlákův opuštěné nebo řadu let nevzdělávané.

Rovněž na duševní stav působila válka ohromně. Obyvatelstvo vyrostlo namnoze beze škol, bez náboženství a bez spořádané správy státní, nepoznávajíc dosud po všechen život než válku, krev a loupežení, čímž na mravech zesurovělo a stalo se tupým ku všemu lepšímu. Ano, jsou známy z doby této případy lidí docela zpustlých, zvěři podobných, po všem těle a obličeji zarostlých, kteří těkali po lesích, živíce se bylinami a kořínky a nemajíce o lidské mluvě ani o náboženství a lidském způsobu života ponětí. Mnozí zase utíkali od svého majetku dluhy stísněného a nemajícího pro ně ceny, a shromažďovali se v lesích a horách, načež loupeží se živili. Jedno takové shromaždiště útrapami zdivočilého lidu bylo ve skalách za Petřínem u Prahy. Tito nešťastníci přepadali bohaté kupce a tu a tam obírali pány, načež kořisti chudým rozdávali. Protože chudým neubližovali, ale naopak je podporovali, nebylo možno Petrovských — jak podle shromaždiště svého byli zváni — téměř za celé století úplně potlačiti.

Král Ferdinand III., přesvědčiv se nejednou o veliké bídě v České zemi, snažil se jí odpomoci všemi možnými prostředky, ale nedařilo se mu. Okolnosti byly mocnější jeho dobré vůle, nadto pak jeho ráznost ochabla od r. 1654, kdy na neštovice zemřel jeho prvorozenec a miláček, Ferdinand IV., mladý muž slibného nadání, korunovaný již za krále českého a uherského a přijatý za budoucího císaře římsko-německého. Ferdinand III. nepřečkal dlouho této bolesti. Zemřel 2. dubna 1657. Umíraje, byl přesvědčen, že ještě potřebí bude mnohých let a napietí všech sil, aby Čechy, hmotně i mravně na nejvyšší stupeň bídy přivedené, poněkud mohly býti zvelebeny.

Jelikož v posledních dobách třicetileté války, zejména když byli Švédové v zemi, byla téměř všechna činnost katolických missionářů zastavena, zřízeny byly po míru Westfálském znova reformační komise, které měly obyvatelstvo dosud nekatolické obraceti na víru katolickou. Mimo to bylo pomýšleno na to, aby vedle pražského arcibiskupa ustanoveni byli v Čechách biskupové se sídly v Hradci Králové, v Litoměřicích, v Plzni a Budějovicích, čímž by království bylo rozděleno na několik diecesí. Jelikož však nedostávalo se hmotných prostředků, sešlo z toho a toliko po dlouhém jednání bylo zřízeno biskupství litoměřické, kdež za prvního biskupa dosazen byl dne 25. května r. 1656 Max Rudolf ze Šleinic. Po osmi letech zřízeno bylo též biskupství hradecké, při čemž za prvního biskupa ustanoven byl Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka.

Reformační komise chodily po válce kraj od kraje, snažíce se obyvatelstvo obrátiti k víře římsko-katolické. Někde po dobrém, jinde s přinucením snahy ve skutek uváděly. Teprve v této době možno říci, že všechen národ v podstatě své byl obrácen a že zůstaly jen nepatrné zbytky nekatolíků aneb těch, kteří sice na oko prohlásili se za katolíky, ale smýšleli jinak. Všecka země byla konečně jedno náboženství, jež přijala většinou s odporem proto, že církevní správa nebyla náležitě spořádána, že byl veliký nedostatek dobrých kněží, ano většina far dlouho byla zpustlá. České knihy byly obyvatelstvu sice odnímány a jako kacířské páleny, avšak novými spisy, z nichž by lid čerpal útěchu v těžkých dobách a těžkém strádání, nebyl opatřován proto, že jich nebylo. Byla tedy první doba po obrácení všeho obyvatelstva na katolickou víru velice smutná, a tento neutěšený stav potrval tak dlouho, dokud z vlastního národu a ze středu lidu nepovstalo kněžstvo nové, které s ním cítilo, které staralo se o hmotné a duševní blaho jeho takovým způsobem, aby v přijaté víře shledával útěchu a mohl ji vroucněji vyznávati. Ve smutných těchto časech jedinou téměř četbou lidu českému zůstala kronika Václava Hájka z Libočan, sepsaná a tiskem vydaná již za Ferdinanda I., jež zabavována nebyla, poněvadž se nesla duchem katolickým. Podávala sice lidu obraz jeho minulosti zkreslený hojnými nepravdami, ba namnoze i výmysly spisovatelovými zmatený, přece však jí nelze upříti zásluhy, že jmenovitě v lidu selském zachovala aspoň jakés takés vědomí zašlé slávy, vědomí, na jehož základě bylo pozdějším buditelům možno budovati dále.

Co bylo za neblahých těch let zničeno nekatolické literatury české ohněm a jinak, o tom nesnadno, ba nemožno se dohadovati. O některých knihách víme jen potud, že známe jejich tituly z dochovaných spisů jiných. Jiné knihy zase staly se velmi vzácnými, jako na př. bible Kralická, první tištěné vydání kroniky Dalimilovy z r. 1620 a j. v. Kamkoli zavítala protireformační komise, pátravé její zraky především slídily po nekatolických knihách, které tudíž ti, kdož tajně zůstali věrni víře otcův, úzkostlivě skrývali v tajných úkrytech.

České písemnictví ovšem ani za války třicetileté a v prvních dobách po ní nezaniklo docela, bylo však pěstováno v cizině od českých vystěhovalců, kteří bloudili v bídě a v hrozných duševních útrapách po různých končinách Evropy. Byly to hvězdy, které svítí, ale nehřejí. Domov, na nějž

Bohuslav Balbín.
(Kreslil Jan Vilímek.)

stále myslili, málo měl užitku z práce spisovatelstva zahraničního. Dějepisci **Pavel Stránský** a **Pavel Skála ze Zhoře** jsou vynikajícím pramenem pro seznání této smutné doby. Nad jiné však mezi vystěhovalectvem vynikl slavný učitel národů **Jan Amos Komenský**, narozený 28. března r. 1592 v Uherském Brodě, poslední biskup Jednoty bratrské. Byl velmi nešťasten v životě soukromém, však více než cokoli jiného tížilo jej neštěstí vlasti, rozptýlení jeho stádce věřících. Když mír z r. 1648 zklamal i poslední jeho naděje, upadl J. A. Komenský v blouznivost, která věřila, že příznivý obrat může nastati už jen nějakým zvláštním zázrakem božím, nikdy však nepřestal muž tento, životem tak těžce zkoušený, věřiti a doufati o svém národě, že se řízení věcí jeho zase vrátí do jeho rukou. J. A. Komenský je zakladatelem novověkého školství a vyučovatelství. Jeho činnost literární, neochabující do pozdních let kmetských, zjednala mu slávu světovou, ač hlavní jeho dílo, kterému věnoval několik desítek let svého života, veliký slovník jazyka českého, zničil skoro úplně ještě v rukopise obrovský požár v polském Lešně r. 1656. Cizina blízká i vzdálená zvala Komenského (dostaloť se mu pozvání až i do Ameriky) k sobě, aby zřizoval a spravoval vzorné školy, jen brány domova mu byly uzavřeny.

Tato zahraničná literatura česká byla ovšem rozšířena ponejvíce také jen po cizině v českém vystěhovalectvu, které ponenáhlu uprostřed cizoty hynulo i po stránce národní, přijímajíc již v druhém, třetím pokolení jazyk obyvatelstva, mezi nímž žilo. Do Čech a Moravy málo z těch knih proniklo, ještě méně bylo čteno, neboť vyšší stavové byli národu našemu již odcizeni a tak ušlechtilý zjev uvědomělého vlastenectví, jaký ve svých dopisech podává spanilomyslná paní **Zuzana Černínová z Harasova**, je bohužel v druhé polovici stol. XVII. velice vzácná výjimka, která jen potvrzuje pravidlo.

První, arci ještě velmi slabý úsvit příštího obrození nadešel teprv několik let po ukončení války, když už počaly blednouti upomínky na nejhorší její hrůzy. Tehdy do stavu kněžského a zvláště také do řádu jesuitského počali vstupovati hojnější měrou než dříve synové českých matek kterým se zželelo žalostného stavu české národnosti. Byla to doba, kdy působil **Bohuslav Balbín**, rodák z Hradce Králové, potomek šlechtické rodiny Balbínů z Vorličné, **Tomáš Pešína z Čechorodu, Hammerschmied, Bergbauer, Beckovský, Matěj Šteyer** a jiní. Podle vynikajícího zástupce možno dobu tu nazvati Balbínskou. Předním znakem jejím jest snaha poučovati

Tomáš Pešina z Čechorodu.
(Kreslil Jan Vilímek.)

všecky vrstvy národu o minulosti jeho, síliti ve troskách a zbytcích klesající národnosti české vědomí a tím ponenáhlu pozvedati ji k novému životu. Co Balbín a jeho přátelé v této věci vykonali, postavilo jim pro všecky věky pomník nehynoucí, pravdou také jest, že český lid teprve v této době náboženství katolické, dosud nenáviděné raději přijímal a upřímněji vyznával, než když obracen byl násilím. O utváření písemnictví lidového, směru náboženského, největších zásluh dobyl si M. Šteyer, jesuita, zakladatel Dědictví svatováclavského, kteréž od roku 1669 pečovalo o vydávání knih pro lid v jazyce jemu srozumitelném, laciných, většinou i zdarma rozdávaných.

V době této byly v Čechách sice rozhojňovány kláštery, avšak tím nebylo nedostatku v duchovní správě odpomoženo, neboť na venkově často jediný farář spravoval 6 až 8 far, takže lidé jmenovitě v zimě postrádali útěchy náboženské.

Nejvíce se rozšiřoval řád jesuitský, jemuž již v době třicetileté války svěřena byla Pražská universita a všecko školství v zemi. Když potom o universitu vznikly jisté spory, nařídil r. 1653 císař Ferdinand III., aby Karolinum a Klementinum byly spojeny v jedno učení, kteréž nazváno bylo **Karlo-Ferdinandskou universitou.** Spojení to bylo provedeno dne 4. března r. 1654 a to tak, že fakulta bohoslovecká a filosofická obsazeny byly profesory řádu jesuitského, fakulty právnická a lékařská profesory světskými. Mimo to založili nebo znovuzřídili jesuité četné domy tak zvaná kollegia, při nichž byla zpravidla gymnasia, takže všechna star-

Jan Beckovský.
(Kreslil Jan Vilímek.)

ší gymnasia v Čechách jsou původu jesuitského, jako akademické gymnasium, malostranské a novoměstské v Praze, gymnasium v Králové Hradci, Krumlově, Jindřichově Hradci, Klatovech, v Chebu, Chomutově, Litoměřicích, Jičíně atd. Vedle kollejí zřizovali si také příbytky menšího rozsahu, tak řečené residence, a konečně i missionářské stanice. Jesuité nejvíce se přičiňovali, aby český lid přiveden byl zase k víře katolické. Ač mnozí činívali tak způsobem příkrým, přece dlužno vyznati, že nikdy nebylo do jesuitů stěžováno si v ohledu mravním ani v dobách, kdy ze všech stran na ostatní katolické kněžstvo bylo žalováno. Za to ovšem nescházelo oprávněných nářků na násilnosti při obracování na víru vojskem. Teprve, když mezi jesuity a jinými missionáři kněži domácího původu vynikli, bylo pečováno o to, aby vrchnosti poddaného lidu neutlačovaly, jakož i aby vesničané obracováni byli k víře katolické důvody rozumnými nikoli násilím.

Jesuité postarali se též hned po třicetileté válce o rozšíření úcty k Panně Marii, následkem čehož vznikla četná poutnická místa.

Mimo jesuity též jiní četní řeholníci nabyli v Čechách kostelů a klášterů. Zejména hibernové, milosrdní bratří, bosí karmelitáni a piaristé, kteří v XVII. století byli v zemi usazeni a nabyli dosti velikého majetku. Zřízením řádovým a velikým vlivem vedle jesuitů vynikali kapucíni, kteříž usazováni hlavně tam, kde se obyvatelstvo jen povrchně přiznávalo ku katolictví.

V Čechách i na Moravě bylo dosti těch, kteří nebyli spokojeni s rozmnožováním klášterů, poukazujíce na to, že v nich hromadí se veliký počet kněží, kdežto na venkově jest v církevní správě veliký nedostatek. Skutečně také přese všecky snahy kardinála Harracha a jeho nástupců cítěn byl nedostatek světských kněží i dále, neboť nové fary zřizovány byly velmi liknavě, jelikož vrchnosti, které zmocnily se bývalého majetku farského, zdráhaly se jej vydati. Proto až do císaře Josefa II. byl počet far v Čechách velice skrovný a neodpovídal skutečným potřebám.

Po Bělohorské bitvě žádala církev, aby jí bylo vráceno všecko, co jí někdy patřívalo a zápisy císaře Sigmunda bylo rozchváceno. Avšak žádosti této nebylo možno úplně vyhověti z různých příčin a proto byla mezi pražským arcibiskupem, jakožto zástupcem papeže, a mezi císařem ujednána **smlouva solní**, podle níž byly katolické církvi některé statky vráceny a za ty, které vráceny býti nemohly, zavázala se vláda platiti arcibiskupovi z každé prodané bečky soli jistý poplatek, jejž arcibiskup mohl se svolením papeže obraceti k účelům církevním.

Největší pohromu třicetiletou válkou utrpěla česká národnost. Do vyhubené, polovice obyvatelstva zbavené země přicházeli ze všech končin světa noví osadníci, které vrchnosti na svých pozemcích usazovaly, aby měly pracovní lid. Do měst usazováni byli většinou vysloužilí vojáci z nejrůznějších národností, do vesnic vítán byl každý, ať přišel odkudkoli. Německý jazyk, který již před třicetiletou válkou rozmohl se v zemi měrou velikou, rozšířen byl po ní tak, že hranice mezi českou a německou národností byla již v XVII. století téměř taková, jako jest nyní, neboť třetina obyvatelstva v Čechách byla již jazyka německého. Cizí šlechta, která v zemi za třicetileté války se usadila a česky se nenaučila, opatřila se též cizím, hlavně německým úřednictvem a služebnictvem. Avšak nejen v soukromém, ale též ve veřej-

ném životě užívala němčiny, jsouc k tomu oprávněna Obnoveným zřízením zemským. Vrchnostenští úředníci velice krutě, ano surově vydírali na lidu selském roboty a poplatky, při čemž učili se jejich jazykem opovrhovati. Též vojskem a úřady byla němčina valně rozšiřována, neboť kdo z domácích chtěl dojiti nějaké služby, byl nucen přivyknouti cizímu jazyku a zapomínati na svůj původ. Způsobem tím i zbytky staré šlechty domácí, jež přetrvaly bouře třicetileté války, počaly se národu svému odcizovati, ano právě v těchto rodech bývala česká národnost zhusta urážena.

Tím vším se stalo, že také jazyk český počal hluboce upadati a pozbývati někdejší své ryzosti. Jediným útočištěm jazyka doby veleslavínské zůstalo Slovensko, kde čeští vystěhovalci zachovali jazyk bible Králické alespoň v chrámě a v životě církevním v neporušené přesnosti. Na Slovensku také vedlo se českým vystěhovalcům nepoměrně lépe než kdekoli jinde, poněvadž tam mírem r. 1606 byla zaručena svoboda evangelických vyznání, což obnovil zvláštním zákonem i sněm v Šoproni r. 1626. Ovšem nalezli se později jednotlivci, kteří jali se dokazovati, že zákon ten se vztahuje jen na staré obyvatele, nikoli na přistěhovalce, nicméně případů takových aspoň s počátku nebylo mnoho.

Při takovém úpadku jazyka tříštily se snahy o obnovu českého písemnictví též o přísnost vládních nařízení, vztahujících se na tisk a vydávání nových knih. Říkalo se jim po latinsku **censura.** Byla to opatření velmi přísná, jejichž krutosti neušel na př. ani vlastenecký jesuita Balbín. Také jesuitské školství, které čím dále více upadalo v jednotvárnost, jednostrannost a povrchnost, dusilo všechen pokrok a tak zahalovalo hluboké duševní temno naše vlasti.

Hluboce dojemně vyložil Bohuslav Balbín tehdejší stav českého jazyka v památné Rozpravě své o obraně jazyka slovanského, zvláště českého, kterouž po latinsku sepsal a věnoval svému příteli Tomáši Pešinovi z Čechorodu, která však za živobytí jeho nesměla býti vy-

Chrám sv. Mikuláše v Praze na Malé straně.
(Pohled z Mostecké ul. Podle fotografie J. Eckerta v Praze.)

*

dána. Tu vylíčeno jest, jak Čechy den ku dni jsou drancovány, zlehčovány a na mizinu přiváděny, jak od nedoukův a nevděčníků mnoho se vypravuje na potupu všeho národu, jak slepotou poraženi a opovrženi jsou Čechové, jimž vše, co je domácí, zapáchá, kteří sami pohrdají a učí se nenáviděti vlastní svůj jazyk, ano jak byli tehdy i lidé, kteří tak nenáviděli český jazyk, jsouce proti němu předpojati a rozpáleni, že za urážku považovali a zle soptili, slyšeli-li koho v Čechách česky mluviti. Balbín slovy, která mluví k srdci, vykládá o Slovanech a českém národu, o úplném jeho ponížení v XVII. století, jakož i kárá plamennými slovy způsob, kterým tehdáž s českým jazykem naklá-

Refektář v býv. klášteře sv. Mikuláše na Starém městě v Praze.
(Původní reprodukce podle fotografie J. Eckerta.)

dáno. Čtoucímu zdá se místy, jakoby šlechetný spisovatel pokládal český jazyk již za odsouzený k vyhynutí, avšak v posledních řádcích této slavné obrany ozývá se důvěra v Boha a ve spravedlnost. Tu vykládá, jak býval slovanský jazyk vůbec a český zvláště slaven ve starších dobách, a končí znamenitou rozpravu svoji prosbou k Bohu a svatému Václavu, aby nedal zahynouti nám ni budoucím:

„Ty, o patrone země České nejpřednější a největší, Václave, obnovitelem slávy, t. j. Vratislavem budiž a Čechám svým navrať slávu dávnou. Opět na to postaviž nás místo, s něhož vlastní netečností i hříšnou zlobou jiných, neb pochlebenstvím mnohých nezaslouženě jsme upadli, nejvěrněji až do skonání sloužíce Tobě i víře nejsvětější i králům! Ty, národu našeho záštito a podporo, zahyneme-li, Tobě zahyneme! Od nových obyvatelů marně bys očekával poctu, kterouž Tě země Česká od tolika věků velebí a miluje. Tudíž opakujeme: **Nedej zahynouti nám ni budoucím!** Neráčíš-li snad vyslechnouti

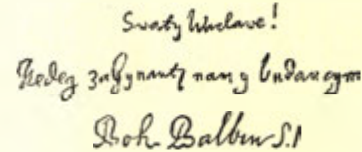

Výjev ze selské vzpoury roku 1680

(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

synů zvrhlých, slyšiž a vyslyšiž prosby předků, kteříž orodovali za potomstvo své a v nebi na Tebe hledí. Svatý Václave, mučedníku Kristův, jediný dědici země České, oroduj za nás!"

A nevolal šlechetný kněz a vlastenec k patronu země České nadarmo. Opět po dlouhé mdlobě zasvitly národu jeho dnové lepší.

Rukopis Balbínův.

Hrozným bičem byla válka třicetiletá umění výtvarnému. Jak jsme již vypravovali, byly za ní rozchváceny až na pranepatrné zbytky slavné sbírky Rudolfovy, při vypalování měst a vesnic bylo zničeno neb aspoň silně porušeno množství památných staveb chrámových i světských, zničeno a vyvezeno množství drahocenných předmětův uměleckého průmyslu, pro vývoj nadání nového pokolení uměleckého hrůzy válečné přirozeně nebyly prostředím živným. Té doby žil slavný rytec **Václav Hollar,** rodák Pražský, který však hned v útlém věku chlapeckém se již několik let před bitvou Bělohorskou se svými rodiči vystěhoval do Anglie a tam také žil nejdelší čas svého pohnutého a nakonec i trudného života. Za války třicetileté navštívil v průvodu anglického vyslanectva svou rodnou zemi a z té doby dochoval nám mnoho rytin, představujících pohledy na česká města, v první polovici XVII. století.

Obroda umění výtvarného nadešla však značně dříve než obroda písemnictví. Když počaly se těžce zkoušené naše země ponenáhlu zotavovati z nejhorších následků dlouhé války, počali církev i jednotlivci ze zámožné šlechty závoditi v ušlechtilém snažení o obnovu. Bylo potřebí rozvalené chrámy ze ssutin povznésti, řády do země příchozí stavěly si nové kostely a kláštery, šlechta pak budovala si v městech i na venkově nádherná sídla palácová. Konec XVI. a počátek XVII. stol. je dobou skvělého rozmachu **barokového umění** u nás. Z původní své vlasti italské rozšířilo se záhy barokové stavitelství v západní a střední Evropě. Poněvadž nepředpisovalo stavitelům přesných pravidel, nýbrž otevíralo úplně volné pole tvůrčí jejich činnosti, poskytoval sloh ten nad jiné vhodnou příležitost umělci, aby do stavby vtělil svůj osobitý ráz. Záhy klenuly se mohutné kupole a týčily se vysoké věže nových chrámů, leskla se ve slunci rozčlánkovaná průčelí kostelní i palácová. Barok miluje zpravidla veliké rozměry do délky, šířky i výšky a na rozdíl od jednoduché prostoty renaissance libuje si v hojnosti.

Václav Hollar.

Karel Škréta.

(Kreslil Jan Vilímek.)

druhdy i v přeplněnosti ozdob. Proto ruku v ruce s barokovým stavitelem kráčel i malíř a sochař.

Nejhojněji pomníků své tvůrčí činnosti v oboru stavitelském zanechali oba **Dintzenhoferové**, otec a syn, potomci staré umělecké rodiny bavorské. Starší Krištof přistěhovav se do Prahy, kde nabyl práva měšťanského, záhy rozvinul rozsáhlou tvůrčí činnost v oboru stavitelství chrámového, ač ani světského nezanedbával. Z přečetných jeho staveb je nejmohutnější chrám sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze. Plodností, vytrvalostí a mnohostrannosti vynikl však nad otce syn Kilian. Není téměř končiny ve staré Praze, která by se nehonosila některou jeho stavbou, jejichž řadu zahajuje známý letohrad Amerika na Karlově. Nelze tu vypočítávati dlouhé řady nádherných chrámů, šlechtických paláců a letohradů, pro něž plány vyšly z hlavy mladšího Dintzenhofera. Budiž zde zmíněn jen velkolepý chrám sv. Mikuláše na Starém městě s přilehlým, dnes bohužel již pobořeným benediktinským klášterem, jehož refektář právem byl pokládán za nejzajímavější z barokových staveb na sever od Alp. Pohříchu nebyl tento refektář jedinou památkou po slavných Dintzenhoferech, kterou neporozumění věků pozdějších shladilo s povrchu zemského. — Leč také i rozliční cizinci byli zváni k nám na provádění barokových staveb. Tak na př. zbudoval slavný vídeňský mistr Fischer z Erlachu palác Clam-Gallasův v Husově třídě na Starém městě pražském.

Je přirozeno, že sloužíc vítěznému katolicismu také malířství nejraději se obíralo náměty ze života mučedníkův a svatých poskytujíc výzdobu oltářům. Ovšem má toto umění ráz spíše italský než český, neboť do Italie chodili naši malíři studovat neb aspoň odtamtud obírali si svoje vzory.

Z chrámových malířů vynikli jmenovitě **Karel Skréta ze Závořic,** stejně znamenitý svým uměním jako svým českým uvědoměním, v tehdejší době tak vzácným, a **Petr Jan Brandl.** Jejich obrazy jsou roztroušeny po chrámech v různých končinách Čech, ba některé Skrétovy jsou dokonce až v Italii. — Výtečným malířem podobizen byl té doby **Jan Kupecký,** potomek exulantské rodiny české, zrozený na Slovensku. Pobyv dlouhý čas v Italii, nabyl jména tak slavného, že i mnozí panovníci a jiné vznešené osobnosti jej zvali, aby maloval jejich podobizny. Tak byl kdysi k témuž účelu povolán ruským carem Petrem Velikým do Karlových Varů, kde panovník ten prodléval právě na léčení.

Ze souvěkých sochařů zasluhují zmínky zvláště **Jan Brokoff,** rodem lutherský Slovák, a syn jeho Ferdinand, od nichž pochází největší část soch na Karlově mostě v Praze. Některé sochy Brokoffa staršího byly v XIX. stol. nahraženy pracemi novými. Vedle nich pracoval na některých z těchto soch také **Matěj Braun,** rodilý sice z Tyrol, ale v Praze úplně zdomácnělý. Vyzdobil sochařsky mnohé šlechtické paláce v Praze i po českém venkově, nejvíce prací jeho je však v klášterní zahradě v Kuksu u Králové Dvora. Žel, že pracovány jsouce z materiálu poměrně neodolného, totiž z pískovce, mnohé z nich deštěm a větry těžce byly poškozenny. Braun byl též dovedným stavitelem.

SVĚTOVLÁDNÁ ROZPÍNAVOST HABSBURKŮ.

Poněvadž prvorozenec Ferdinanda III., Ferdinand IV., korunovaný již za krále, zemřel v mládí, jak už vypravováno, ještě za života otcova, přešly koruny na mladšího jeho bratra **Leopolda** I. (1657—1705). Při smrti otcově bylo mu ještě ne zcela 18 let. Byl původně určen ke stavu duchovnímu a tudíž vychováván od jesuitů. Svým zevnějškem za všechen čas života vždy také připomínal více duchovního než panovníka. Schopnosti panovnických měl nevalně a neštěstím jeho bylo, že si pro důležité úkoly nedovedl voliti schopných lidí. Jeho rádcové byli až na skromné výjimky lidé obmezení a malého ducha. Česky neuměl tento panovník vůbec. Všechno jeho dlouhé panování vyplněno bylo válkami, jež nadto byly provázeny pohromami druhu jiného.

Na trůně francouzském seděl tou dobou mocný král Ludvík XIV., který svou zahraniční politiku zařídil docela v duchu někdy krále Jindřicha IV. a kardinála Richelieua, směřuje k úplnému odvrácení moci domu Habsburského, beztak již ochromené válkou třicetiletou. Nevadily mu v tom nic blízké svazky příbuzenské, byltˇ Leopolda I. bratrancem i švagrem zároveň. S Francií tedy vedl Leopold I. několik válek, ve kterých nehrubě získal vavřínů válečných. Aby stupňoval tíseň svého soka, neostýchal se Ludvík XIV. v zemích Leopoldových podněcovati vzpoury a bouře všeho druhu, každé povstání, ať stavovské v Uhřích, ať selské v Čechách nalezlo v něm podněcovatele a podporovatele. Ba, za tak řečené války falcké sáhl Ludvík XIV. i k prostředku tak zavržení hodnému, že vyslal do Čech zástupy

placených žhářův, aby soustavně vypaloval dědiny a města. Tak zejména víme, že zločinci ti vypálili Broumov, Trutnov a Klatovy; jest též známo, že pokusili se dne 21. června r. 1689 vypáliti i Prahu. Oheň, který založili na několika místech ve Starém a Novém Městě, rozšířil se tak, že přes 400 domů vyhořelo. Tehdejší kronikář český, **Jan Beckovský**, sám pomáhal oheň hasiti a událost tu popsal.

Nemenší nesnáze měl Leopold I. s Turky, s nimiž se obnovily za něho boje po přestávce půlstoleté. Příčinou první turecké války Leopoldovy byla volebnost vévodského stolce sibiňského. Počátek boje byl pro císaře nešťastný, neboť Turci zmocnili se veliké části Slovenska, ba zajížděli loupežně až do jižní Moravy. Roku následujícího vzaly věci obrat příznivější. Zdálo se, jako by byl oživl duch válek křížových, odevšad hrnuly se pod prapory císařovy zástupy dobrovolníků, s nimiž podařilo se Turky na hlavu poraziti u kláštera sv. Gottharda, než mír, ke kterému se císař odhodlal již několik dní na to se zřetelem na nemohoucnost a zchátralost svých zemí, úpějících pořád ještě pod následky války třicetileté, byl přízniv Turkům. Podrželi své výboje s počátku války a jmenovitě zůstaly v jejich rukou Nové Zámky na Slovensku, vévodou sibiňským pak zůstal uchazeč, podporovaný portou.

Tento mír ujednaný ve Vašváru r 1664 proti nadání stal se však počátkem nových bouří a válečných zápletek. Několik magnátův uherských a chorvatských vešlo v tajné jednání, směřující k tomu, aby Uhry vůbec byly vytrženy z moci Habsburkův a rozděleny v několik málo státečků pod panstvím spiklencův a svrchovaností turecké porty. Rozličná místa na Slovensku, kde se rozkládaly statky předních účastníků spiknutí, byla hlavním jeho ohniskem. Dvůr císařský nabyl záhy o spiknutí vědomosti. Původně Leopold I. všem účastníkům odpustil, avšak ti vykládajíce si dobrotu císařovu za slabost, s lehkomyslností těžko pochopitelnou dali se v nové úklady zas. Císař, jenž od prvního odhalení dal účastníky spiknutí bedlivě sledovati, rozkázal je zajmouti a popraviti r. 1671. Jediný František Rákoczy, pocházející z rodu panovavšího někdy v Sibiňsku, obdržel na přímluvu své matky milost.

Snadné poměrně vítězství nad povstáním teprv připravovaným vzbudilo v některých radách císařových klamnou naději, že bude možno v Uhřích zavésti neobmezenou moc panovnickou i náboženskou jednotu, jako se stalo po bitvě na Bílé hoře v Čechách. Za tou příčinou dosadil císař do své části Uher plnomocného náměstka Jana Kašpara Ampringena, velmistra řádu německého, jenž maje titul vojenského i občanského gubernátora Uher, vládl po několik let v zemi neobmezeně jeho jménem, nesvolávaje sněmů. Statky popravených spiklenců byly zabaveny, vojenské soudy stíhaly všechny, na nichž ulpělo podezření, že o předchozím spiknutí měli přímou nebo nepřímou vědomost, protestantští kazatelé byli ze země vypovídáni a nekatolické chrámy zavírány, ač byla náboženská svoboda zaručena zákonem. Všechna ta opatření měla účinek zcela opačný, než kterého se jejich původci nadáli. Vypuklo totiž v habsburské části Uher povstání, vydatně podporované z Francie, Sibiňska i Turecka, jež nabylo rozměrů zvláště povážlivých, když se mu r. 1678 v čelo postavil mladistvý hrabě **Emerich Tököly**, ma-

jitel rozsáhlých statků v různých končinách Slovenska. Dvakrát opanoval celé Slovensko, pokud bylo v císařově moci, a byl dokonce uznán portou za poplatného knížete hornouherského, t. j. slovenského.

Císař zalekl se duchů, jež vyvolal, kterých však zažehnati nedovedl. Odvolal Ampringena, sliboval obnovu staré stavovské ústavy i náboženské svobody, ale vše marně. Plameny povstání zachvátily již okruh příliš široký, než aby bylo je možno uhasiti pouhou obnovou dřívějšího stavu věcí. Ctižádostivého Tökölа, který snil již o koruně královské, ujala se totiž turecká porta a tak vypukla druhá turecká válka. S obrovskou mocí vojenskou vytáhl velký vezír Kara Mustafa k Vídni, kterou r. 1683 oblehl. Obranu Vídně poručenu měl štýrský hrabě Rüdiger ze Starhemberka, vedle něhož vynikající účast měl Čech, Kašpar Zdeněk hrabě Kaplíř ze Sulevic, místopředseda vojenské dvorské rady. Byl to vnuk onoho Kaplíře, který 21. června 1621 pro „ohavnou rebelii" byl popraven. Hle, jak rychle se v Čechách zapomínalo... Prozkoumáním archivu někdejšího vojenského ministerstva ve Vídni vyšlo najevo, že účast Kaplířova při obraně města byla vskutku vynikající a zásluha jeho nemenší než Rüdigerova. Ve chvíli, kdy stav stísněného města stával se již zoufalým, přišlo na pomoc vojsko císařské se smluvenou pomocí polskou, jíž velel sám hrdinný král Jan Sobieski. 12. září svedena pod hradbami Vídně vítězná bitva, která vedla nejen k vybavení města z obležení, nýbrž značí rozhodující obrat v dějinách válek tureckých.

V patách totiž za ustupujícími Turky vniklo vítězné vojsko císařovo do Uher a počalo je vyklízeti od Turků. Nejdřív osvobozeno Slovensko, r. 1686 vyvrácen turecký pašalík v Budíně, a jakkoli v dalším válčení brzy potom nastal průtah novou válkou s Francií, neopustilo již štěstí válečné praporů císařových. Vedeno jsouc výbornými vůdci Karlem Lotrinským, Ludvíkem Badenským a posléz Evženem Savojským opanovalo vojsko císařské bezmála celé Uhry, vyvrátilo vévodství Sibiňské, tento věčný zdroj neklidu a zmatků, ba proniklo až i na Balkán. Ovocem vítězné války bylo zcelení Uher až na Banát Temešvárský, provedené mírem v Karlovcích r. 1699, kde hlavním vyjednavačem císařovým byl český kancléř Oldřich Kinský. Zcelením země přirozeně odvrátilo se Slovensko zas od Čech a Moravy a tíhlo do Uher.

Císař využitkoval vítězství svého také v ohledu politickém. Krvavé rozsudky vojenského soudu v Prešově za předsednictví generála Caraffy stíhaly sice nemilosrdně účastníky povstání Tökölyova, který sám v zapomenutí zašel ve vyhnanství tureckém, přece však vše to, co dělo se na sklonku XVII. století v Uhřích, bylo daleko mírnější toho, čeho jevištěm byly Čechy a Morava po Bílé hoře. Na sněmě v Bratislavě r. 1687 dal si císař odhlasovati zákon, kterým trůn uherský prohlášen za dědičný v mužském potomstvu rodu Habsburského a omezil svobody stavovské zrušením závěrečného článku tak řečené zlaté bully krále Ondřeje II. z r. 1222. Článek ten dával stavům za jistých předpokladů nebezpečné právo povstati proti králi se zbraní v ruce a býval jim ve stoletích pozdějších vítanou záminkou k všelikým výtržnostem. Také katolická protireformace počala se za vítězného pokroku zbraní císařských vzmáhati v Uhrách celých, tedy i na Slovensku, ač starší zákony o svobodě náboženské výslovně zrušeny nebyly.

Na štěstí byly země dnešní naší republiky za těchto válek ušetřeny potud, že vyjímajíc Slovenska, kde se bojovalo za válek tureckých i povstání Tökölyova, nebyly přímo jejich jevištěm; ovšem byly nuceny na války přispívati velkými dávkami a berněmi, jakož stále vydržovati v zemi četné vojsko.

Za to stíženo bylo království naše pohromami jinými, které zavinilo hlavně přetěžování selského lidu dávkami a robotou. Nejlépe naznačuje stav ten výpověď, již pronesl jistý znamenitý muž r. 1669 v ten rozum, že český sedlák, který všecku robotu, již mu šlechta ukládá, všecky daně neboli kontribuce a těžké útisky trpělivě snáší, zasluhuje pojat býti v počet svatých mučenníků. Na všech stranách bylo stěžováno, že se s lidem nakládá krutě, že pro nepatrnosti bývá trestán dlouhým vězením, a že vrchnostenští úředníci nemají s ním smilování.

Co poddaný v potu tváře z půdy vytěžil, o to byl ožebračen necitelnou vrchností, většinou cizáckou šlechtou, která za to žila v přepychu.

V zápiscích generála křižovníků, Jiří Pospíchala, dočítáme se, jak bylo na mnohých statcích se sedláky nakládáno, jakož i dovídáme se, že poměrně nejlépe vedlo se poddanému lidu na statcích vyššího duchovenstva, kdežto na statcích pánů světských, zejména cizích, vedlo se mu velmi zle. Mnozí měli za to, že prý jest lépe býti šelmou nežli Čechem, a mínili, že sedláky prý možno řezati jak vrbu; tím prý lépe roste, čím více se ořezává. Tak týž křižovník vypravuje o hraběti Bredovi, že když sedlákům všecko vzal, co měli, a o všecko je připravil, dal ženám a pannám selským copy stříhati a prodávat je parukářům.

Tyto smutné poměry musily konečně nutně vésti ku zjevným bouřím zoufalství, neboť nikdo se utiskovaného lidu nezastával, u nikoho nemohl nalézti ochrany proti násilnostem. Nespokojenost sedláků českých podporována byla z Uher od tamějších povstalců proti císaři, jakož i z Francie od dvora krále Ludvíka XIV. Než ještě došlo ku zjevnému povstání, sedláci chodili si stěžovat. Ač z mnohých míst bylo sdělováno, že se s nimi nakládá hůře než s otroky, takže prý více zkoušejí než by snášeti musili od Turkův a Tatarů, přece mnoho nepořídili.

Konečně r. 1680 vypukla zjevná vzpoura a to v kraji Čáslavském na panství Čestín-Kosteleckém, jehož majitelem byl baron Freiszleben, kterýž lichvářstvím svým a svých předků nabyl velikého majetku a který své poddané tyransky trápil. Ku vzbouřeným sedlákům na jeho panství přidružilo se též mnoho lidu odjinud. Freiszleben byl na zámku Čestínském zajat a pak utlučen.

První tato zvěst způsobila mezi sedláky v celém království veliké hnutí, takže zakrátko rozmohlo se povstání po všem Chrudimsku a Hradecku až k Polici a Broumovu. Rovněž v nejsevernějších částech Čech vzbouřili se na panstvích Frýdlandském a Děčínském sedláci němečtí.

Když už na všech stranách počaly bouře, tu teprve svolal císař tajnou radu, aby vysvětlila mu příčiny všeobecného pozdvižení selského. A tu vylíčili tajní radové králi Leopoldovi povstání selské jako politickou agitaci uherských povstalcův a krále francouzského Ludvíka XIV.; ale že by podnět byl k němu zavdán týráním poddaných, bylo zamlčeno. Císař Leopold rozkázal

generálovi Piccolominovi, aby se dvěma jízdními pluky vyšel proti sedlákům, proti nimž vydán byl též mandát, jímž se nařizovalo, aby vzpoury zanechali. Sedláci nepřestávali do Prahy posílati zástupců svých, aby tam pravý stav věci vyložili, jakož i slíbili, že ochotně se poddají, stane-li se jaká náprava. Avšak páni, kteří obklopovali dvůr císaře Leopolda, schválně ukrutnosti sedláků náramně zveličovali, takže panovník ani neseznal příčiny povstání, ani se nedověděl, že sedláci slibují dokonalé poslušenství a prosí jen, aby bylo s nimi lidštěji zacházeno a v nesnesitelných břemenech poněkud poleveno.

Brzy po tom zdvihli se též sedláci v Litoměřicku a Plzeňsku. Napřed také poslali do Prahy stížnosti své proti vrchnostem, ale když se ukázalo, že

Chodská pohraniční stráž.

císař jich ani nedostal do rukou, povstali rovněž proti svým utiskovatelům, mstíce se na nich vypalováním zámkův a dvorů, takže šlechta ve zmatku utíkala pod ochranu vojska. Jelikož však povstalci ustoupili do lesů a hor, nemohlo vojsko dlouho nic pořiditi. Ale proti náležitě zřízeným plukům vojenským bylo bojovati těžko. Sedláci byli v několika srážkách krvavě poraženi, a ti, kteří do zajetí upadli, těžce i krutě potrestáni. A tak vězení, mučírny a meče dusily tyto bouře.

Císař Leopold maje dosud za to, že povstání způsobeno bylo vlivem z ciziny a jest rázu politického, povolil šlechtě ještě více než před tím a vydal patent, jímž všechna práva poddaných lidí i obcí byla prohlášena za neplatná a jen ta měla dále býti zachována, která by byla po Bělohorské bitvě od nových vrchností stvrzena. Nicméně však, když později císař se přesvědčil, že mnozí šlechtici povstání lidu zavinili, snažil se dle své povahy o všelijaké

ulehčení robot a jiných břemen. Jelikož však nebylo dozoru, zdali přání císařovo se jak náleží provádí, vrchnosti neposlechly, a může se říci, že selské poddanství bylo následkem bouře r. 1680 ještě zhoršeno.

Konečně bylo sáhnuto i na starodávné svobodníky. Došlo k zoufalému povstání Chodů, v němž vůdce jejich Jan Sladký, řečený **Kozina** hrdinně umírá za svatá práva svých krajanů, pošlapaných hr. Lamingerem, cizákem, jemuž byli Chodové dáni po Bělohorské bitvě za odměnu.

Císař a král Leopold zdržoval se po některý čas v době selského povstání v Praze, kdež byl slavně ctěn a pobyt jeho ve hlavním městě oslavován. Z Vídně ujel proto, že tam zuřil strašný mor, kterýž však ve druhé polovici roku 1680 přiblížil se též do Českého království. Napřed zuřil v Židovském Městě, pak i v ostatní Praze a v Čechách, takže dle tehdejších zpráv pomřelo prý v Čechách okolo 100.000, v samé Praze asi 30.000 lidí.

Jak neutěšený byl stav selského lidu v Čechách, o tom svědčí, že i po r. 1680 po celé století opakovaly se selské vzpoury vždy přibližně asi za 10 let po různých končinách země. Žádná z nich neměla ovšem žádoucího výsledku.

☆

Ku konci života Leopoldova rozpoutala se nová válka s Francií, delší a zuřivější všech předchozích, jejíhož konce se tento panovník již nedočkal. Koncem roku 1700 zemřel ve Španělích slabomyslný král Karel II. a jím vymřela po meči starší větev rodu Habsburského. Dávno již před touto událostí jednalo se mezi mocnostmi evropskými o tom, jak naložiti s přerozsáhlým dědictvím španělským pro případ Karlova úmrtí. Leč tyto úmluvy nepokládal Karel II. pro sebe za závazné a v závěti ustanovil dědicem veškery nedílné své říše francouzského prince Filipa z Anjou, mladšího vnuka Ludvíka XIV. Leopold I. obávaje se rychlého vzrůstu mocí Francie prohlásil králem španělským druhorozeného syna svého Karla. Tak rozzuřila se krvavá **válka o dědictví španělské**, která brzy nabyla rázu války evropské, neboť ta i ona z válčících stran získávala spojence ze zahraničí.

Byla to válka čistě dynastická, v níž jednalo se výhradně o zájem rodu panovnického. Národ náš neměl na jejím výsledku zájmu nižádného. Opět krváceli synové našich zemí za věc, která jim byla docela cizí, na vzdálených bojištích nizozemských, porýnských, švábských a italských.

Pro další vývoj dějin českých je důležito, že jedním z prvních spojenců, které získal císař Leopold, byl braniborský kurfirst Fridrich III. Leopold odměnil jej titulem krále pruského a Fridrich vstavil si na hlavu korunu královskou 18. ledna 1701 v Královci. Mezi těmi, kdož mu ji podávali, byl i dvorní jeho kazatel Arnošt Daniel Figulus-Jablonský, po matce vnuk J. A. Komenského.

Nehodlajíce podrobností dlouhé této války vypravovati, zmíníme se jen o tom, že měla svou odezvu také zase na Slovensku. Hned na počátku jejím roznítil tam za pomoci francouzské nové povstání František Rákóczy mladší. Smělý tento mladý muž hovořící dobře slovensky byl na rozdíl od svých

předků katolík. Záminkou k povstání byly mu útisky selského lidu a přehmaty proti náboženské rovnoprávnosti, ale skutečným, leč pečlivě tajeným cílem byla mu obnova vévodství Sibiňského a vůle dosednouti na jeho stolec, jak jej zaujímali jeho předkové. Povstání rozšířilo se brzy z Podkarpatské Rusi, kde vzniklo, i na Slovensko, ale zdálo se, že bude potlačeno v samém zárodku, neboť již r. 1701 byl Rákóczy zajat a uvězněn. Po nějakém čase podařilo se mu však dostati se na svobodu a roznítiti povstání znovu. Poněvadž císař byl nucen napnouti všechny síly proti Francii, nemohl mnoho vojenské moci vyslati na Slovensko a tak zůstával Rákóczy prozatím vítězem. Za takového stavu věcí zemřel císař Leopold I. dne 5. května 1705, dočkav se ještě prvních velikých vítězství Eugena Savojského a toho, že syn jeho Karel byl na anglických lodích dopraven do Španěl, kde jeho strana jej prohlásila králem pode jménem Karla III.

Ze dvou synů Leopoldových nastoupil po něm v zemích dědičných i v Německu starší Josef I. Byl vychován naprosto bez vlivu jesuitů. Na rozdíl od otce měl dar znalosti lidí a povolával do svých rad státníky velikých schopností; mužem jeho důvěry byl zvláště český kancléř Jan Václav hrabě Vratislav. Také celé nedlouhé panování Josefa I. (1705—1711) bylo vyplněno všechno válkou o dědictví španělské, takže nenalezl panovník tento ani příhodné chvíle, aby se dal korunovati za českého krále. Válka byla též příčinou, že se v niveč obrátily všechny šlechetné snahy Josefa I. o hmotné i mravní zvelebení jeho zemí, zvláště zemí českých, strádajících pořád ještě pod následky války třicetileté a nesoucích hlavní tíži války současné. Císař na všech stranách zřizoval poradní sbory a komise, které měly činiti návrhy, jak opraviti soudnictví, bernictví, ústavu a zřízení země. Bohužel však nedospěly tyto sbory leč k počátkům svých prací, a když Josef I. zanedlouho zemřel, upadlo jejich jednání záhy v zapomenutí.

Válka o dědictví španělské byla za Josefa I. vedena s neodolatelným důrazem a štěstím, takže všechny známky nasvědčovaly tomu, že zdárný její konec je zajištěn. Na Slovensku trvalo povstání dále, neboť Rákóczy odmítal všechny smírné nabídky, které mu činil císař. Do nemalých rozpaků přivedl Josefa I. švédský král Karel XII., který tou dobou válčil s Polskem. Z dobytého Polska vtrhl Karel XII. Slezskem do Sas, jehož kurfirst Fridrich August byl tehdy králem polským. Chtěje předejíti tomu, aby se Karel XII. nespojil s Rákoczym a Francií Josef I. značně rozšířil svobodu protestantského náboženství ve Slezsku a vrátil tamní protestantské církvi její zabavené statky.

S jeho štěstím rostlo i Rákóczyovo sebevědomí, takže na sněmě v Onodu r. 1708 dal Josefa I. a rod Habsburský vůbec prohlásiti za sesazeny s uherského trůnu. Avšak právě téhož roku mohl císař vypraviti na Slovensko větší vojenskou moc. Rákóczy utrpěl rozhodnou porážku u Trenčína, po které prchl do Polska. Jeho přívrženci počali po tomto obratu válečného štěstí od něho odpadávati a vojsko jeho přecházelo na stranu císařovu. Brzy došlo k upokojení Slovenska, když císař slíbil všeobecné odpuštění účastníkům povstání a obnovu náboženské svobody, což bylo stanoveno mírem ujednaným v Szátmaru r. 1711. Než konečného dokončení tohoto jednání se

již Josef I. nedočkal, neboť zemřel po krátké nemoci na neštovice v 33. roce svém dne 17. dubna 1711.

Nezanechal mužského potomka. Tou dobou byl na živu už jen jediný mužský Habsburkovec, bratr Josefův Karel. Kdyby se byl uskutečnil záměr, se kterým rod Habsburský šel do války o španělské dědictví, byl by musil Karel ve svých rukou sloučiti nejen země české, uherské, alpsko-rakouské a důstojenství císaře římsko-německého, nýbrž i obrovskou říši Španělskou, nad kterou slunce pořád ještě nezapadalo, neboť její země a osady rozkládaly se na obou polokoulích. I byla by vznikla říše, jakéž svět ještě neviděl. Možnosti takové však zalekli se sami spojenci Habsburkův Anglie a Hollandsko, které tudíž smluvily s Ludvíkem XIV. mír v Utrechtě r. 1713 na základě tom, že králem španělským stal se Ludvíkův vnuk pode jménem Filipa V., podržel však jen vlastní Španěly a zámořské osady, kdežto Karel VI. obdržel vedlejší země španělské v Evropě: Nizozemí (nynější Belgii), Milánsko, Neapolsko a Sardinii. Za takového stavu věcí sám Eugen Savojský nahlížel bezúčelnost dalšího prolévání krve a radil císaři k míru. Karel VI. přijal výše uvedené podmínky mírem v Raštattě r. 1714, Filipa V. však uznal za krále španělského teprv r. 1720, při čemž dosáhl výhodné výměny hornaté a málo úrodné Sardinie za bohatou a kvetoucí Sicílii.

Habsburkové tedy nedosáhli válkou o dědictví španělské všeho, oč původně usilovali, nabyli však mnohých zemí bohatých, slynoucích zemědělstvím a průmyslem. Ale právě jejich bohatství a vzdálenost jich od starších zemí dědičných byly pro sousedy lákadlem, zaplétajícím Karla VI. a jeho nástupce do válek nových a nových a tak se stalo, že do konce XVIII. století byly země získané z dědictví španělského zase ztraceny všechny.

*

Panování Karla v řadě císařů římsko-německých toho jména šestého, mezi králi českými druhého (1711—1740), nepřineslo zemím jeho mnoho prospěchu. Byl sice klidný a mírný, neměl však osvícenosti bratrovy a jeho znalosti lidí. Za pobytu ve Španělích oblíbil si tento národ a později bylo při jeho dvoře vždy hojně jeho příslušníků, jejichž vlivu se Karel podroboval často na vlastní újmu. Byl milovníkem hudby, k níž láska byla v jeho rodě dědičná, i výtvarných umění, na něž často věnoval více, než stačily jeho prostředky. Byv vychován od jesuitů, neznal náboženské snášenlivosti bratrovy, vystupoval zas ostře proti nekatolíkům.

V našich zemích slavilo za Karla II. katolictví a s ním barokové umění triumfy. Karlův most byl za něho vyzdoben barokovými sochami, z nichž dvě byly v devatenáctém století nahraženy novými a některé, když původní sešly, kopiemi. R. 1729 byl za svatého prohlášen **Jan z Pomuka** (z Nepomuka), utopený za Václava IV. Prohlášení to bylo v Praze i po vší zemi slaveno hlučnými a okázalými slavnostmi. Podivná hra osudu chtěla tomu, že model pro sochu tohoto světce na Karlově mostě, ulitou v Norimberce, vyrobil lutherán Brokoff starší. Neméně hlučně byla r. 1732 provedena od jesuitů korunovace zázračného obrazu Panny Marie na Svaté hoře u Příbramě. Vůbec poutnických míst přibývalo.

Proti tajným nekatolíkům vystupováno za vlády Karla II. s přísností, která připomínala hrůzy pobělohorské. Staré mandáty proti nim obnovovány zostřené a vydávány nové. Zvláště slídilo se po kazatelích, kteří přecházejíce tajně hranice, svolávali nekatolický lid k bohoslužbám v hlubokých lesích neb na jiných nesnadno přístupných místech, nejčastěji v době noční. Po nekatolických knihách pátralo se stejně horlivě jako za Ferdinanda II.

Té doby řádil v Čechách fanatický jesuita Antonín Koniáš, který sám se chlubil, že na 30.000 kacířských knih zničil ohněm. Slabou náhradou za tyto ztráty byly vlastní knihy Koniášovy, psané sice v duchu katolickém, ale jazykem již povážlivě zchátralým.

A tak národ náš ožebračen byl nejen o pozemské, nýbrž i duchovní své statky, o svoji slavnou minulost. Byla mu vyrvána ze srdce svatá paměť kostnického mučedníka Mistra Jana Husa, nesměl věděti, kde Komenský dříme věčný sen, neměl znáti jeho snah a myšlenek, byl nucen zapomenout Bible Kralické, knih Štítného, Chelčického i jiných slavných mužů své minulosti, ale za to byl nucen líbati ruce, které uvrhly ho do bídného otroctví a zkřivily jeho páteř na staletí.

Náboženská jednota v Čechách a na Moravě jevila se ostatně jen na venek. Ve skutečnosti zůstávalo vždy ještě dosti hojně tajných nekatolíků, leč z příčin výše naznačených také stěhování pro víru za hranice nabylo za Karla II. rozměrů větších než za jeho dvou předchůdců. Hlavně poddaní, t. j. sedláci a obyvatelé poddaných měst opouštěli své živnosti a prchali tajně za hranice. Evangelíci z Čech uchylovali se zejména do Branibor, kde na př. založili Novou Ves u Postupimě a zřídili značnou osadu v berlínském předměstí Rixdorfě. (Několik let před světovou válkou byl Rixdorf přezván na Nový Kolín.) Na tamním hřbitově podnes lze čísti české, později německo-české náhrobní nápisy, sáhající od počátku osmnáctého do čtyřicátých let minulého století. Tito čeští vystěhovalci svou prací a přičinlivostí nemálo přispěli k zvelebení zemědělství a průmyslu v těchto dříve neúrodných a nevábivých končinách. — Z Moravy převedl náboženský horlivec Kristian David hojně německých souvěrců a krajanů do Lužice, kde nedaleko Žitavy založili r. 1722 na statku hraběte Zinzendorfa a jeho přičiněním osadu řečenou Herrennhut neboli Ochranov, slynoucí podnes přísnou kázní a čistotou mravů svých obyvatelů. Tam chovají také největší část slavného archivu bratrského, založeného původně biskupem Blahoslavem.

Zatím potomci původních pobělohorských exulantů českých ponejvíce již pozbývali v cizině své národnosti, avšak i mezi nimi mnozí přispěli k oslavě jména svých předků. Tak na př. u kolébky berlínské akademie věd, založené prvním pruským králem Fridrichem I., stál nejen Němec Leibnitz, nýbrž i Čech exulantského původu, výše zmíněný Arnošt Daniel Figulus-Jablonský.

Jazyk český, jak už naznačeno, hluboce klesal nejen ve vážnosti na venek, nýbrž i ve vnitřním svém ústrojí, a to ve slově mluveném i tištěném. Jen v evangelické bohoslužbě na Slovensku stále zachovávala se jeho ryzost díky té okolnosti, že tam nebyly starši nekatolické knihy české ničeny tak

soustavně, jako se dělo v Čechách a na Moravě. Zajímavým, svého druhu docela ojedinělým zjevem je latinsky psaná mluvnice evangelického faráře Daniele Krmana, řečená „Základové gramatiky slovanské", t. j. české.

*

Při nevalných panovnických schopnostech krále Karla II. není divu, že většina opravných záměrů, na které pomýšlel Josef I., zanikla s jeho smrtí. Komise jím zřízené ustaly v práci a rozešly se a tak provedeno jen málo co z toho, co původně bylo zamýšleno. Zejména opraveno bylo krajské zřízení české tak, že počet krajů byl zmenšen. Potom povoleno zřízení tak řečeného **výboru zemského neboli stavovského**, který prováděl všecko, o čem se sněm usnášel, a zvláště staral se o vybírání berní a užití jich k účelům těm, na které byly povoleny.

Po jedné stránce značí však doba Karla II. skutečný pokrok. Ponejprv od třicetileté války staly se totiž za něho vážné pokusy o hmotné zvelebení zpustošených zemí. Po příkladu zemí západoevropských, kde již značně dříve zmohutněl průmysl a obchod, také u nás stavěny silnice a zřizovány první továrny. Tehdy rozkvetlo české plátenictví, soukenictví a sklářství, bohužel však ochuzený domácí lid neměl z tohoto rozkvětu prospěchu jiného, nežli že nalézal v továrnách dělnickou práci, kdežto výroba děla se ponejvíce kapitálem cizím, jmenovitě saským, dílem i pruským.

Jinak i panování císaře Karla bylo namnoze vyplněno válkami. Sotva utichl třesk zbraní ve válce o dědictví španělské, nastala císaři nová válka s Turky, na štěstí nedlouhá a zásluhou Eugena Savojského tak vítězná, že rozšířila državu císařovu nejen o zbytek Uher, nýbrž i o některé země na Balkáně. Když pak nedlouho potom dosáhl císař, jak už výše zmíněno, výhodné výměny Sardinie za Sicilii, nabyla říše mladší větve rodu Habsburského největšího rozsahu, který kdy měla vůbec. Přes to však hleděl císař Karel zrakem chmurným do mlhavé budoucnosti, neboť nemaje mužských dědiců, byl tento poslední Habsburk stísněn obavami, aby říši jeho v budoucnosti nepostihl osud týž, který nedávno stal se údělem Španělsku, aby totiž země jeho nebyly rozděleny a rozchváceny.

Nástupnické zákony v jednotlivých zemích Karlových byly totiž velmi rozdílné a namnoze si odporovaly. Uvedeme dva příklady, týkající se dějin československých. Obnovené zřízení zemské pro Čechy a Moravu prohlašovalo sice trůn český za dědičný v mužském i ženském potomstvu mladší větve rodu **Habsburského**, avšak přestávajíc na pouhé zásadě neustanovovalo přesného pořádku, ve kterém by jednotliví členové panovnického rodu měli po sobě nastupovati. Naproti tomu uherský zákon z r. 1687 přiznával nástupnictví toliko mužským potomkům, ovšem obou větví, ale starší neboli španělská zatím po meči vymřela. V takové nesrovnalosti bylo potřebí uvésti soulad.

Z té příčiny dal Karel VI. sestaviti osnovu tak řečené **pragmatické sankce**, kterou přečetl ve slavnostním shromáždění tajné rady dvorské 13. dubna 1713. Kromě věcí méně důležitých obsahovala dvě důležité **zásady**:

Všechny země říše Karlovy prohlášeny za jednotný a nedílný celek, dále pak prohlašuje se přesný řád nástupnický. Dle něho mají v říši té panovati mužští potomci rodu Habsburského podle pořádku prvorozenství, kdyby jich však nebylo, též potomstvo ženské, a to tak, že nejdříve měly nastoupiti dcery Karla VI. a jejich potomstvo, kdyby to vymřelo, potomstvo dcer Josefa I. a tak dále do minulosti nazpět vždy podle řádu prvorozenství. Toto první prohlášení pragmatické sankce ovšem nemělo ještě závaznosti, neboť bylo pouze soukromým, třeba slavnostním projevem panovníkovy vůle, nikoli zákonem. Později narodil se Karlovi VI. synek **Leopold** a od té doby císař sám po nějaký čas na pragmatickou sankci nekladl mnoho váhy.

Ale když hošík ten zemřel ještě v útlém věku dětském a císař pozbýval naděje, že by kdy mohl míti mužského potomka, vrátil se k ní opět a staral se o její uzákonění. Předložil ji tudíž stavovským sněmům všech svých zemí ku schválení, kterého skutečně také dosáhl, v některých nikoli bez nesnází. Stavové čeští přijali toto nařízení dne 16. října r. 1720, a skoro současně učinili tak stavové moravští a slezští. Když pak se Karel později dal korunovati v Praze na českého krále, přísahali stavové zemí koruny České den před korunovací 4. září r. 1723 věrnost nejenom jemu, nýbrž i jeho potomstvu dle zákona nedávno přijatého.

Na tom neměl Karel VI. dosti, nýbrž usilovně snažil se o to, aby pragmatická sankce byla uznána též od ostatních evropských mocí. Nelitoval při tom nižádných obětí, ačkoliv zkušený Eugen Savojský, který dobře znal zpronevěřilost tehdejší evropské diplomacie, správně mu radil, že by dceři své posloužil lépe než těmito obětmi, kdyby jí pořídil dobře vycvičenou a opatřenou armádu. Některé státy uznaly pragmatickou sankci beze všech námitek, jiné daly si své uznání zaplatiti obtížnými úsluhami od císaře. Tak učinily jmenovitě Anglie a Holandsko, někdejší spojenci Habsburků z války o dědictví španělské. Nejvytrvaleji odpíraly pragmatické sankci Francie se Španělskem, v Německu pak kurfirstové bavorský a saský, kteříž oba měli za manželky dcery Josefa I. a dokazovali, že ty mají větší nárok na příští dědictví po císaři než nejstarší jeho dcera **Marie Terezie,** která se měla dle pragmatické sankce státi jeho nástupkyní.

Aby získal aspoň jednoho z nich, totiž kurfirsta saského Fridricha Augusta, zapletl se Karel VI. do nové nákladné války o Polsko. Tam zemřel totiž r. 1733 král **August II.**, spolu kurfirst saský. O uprázdněný trůn ucházeli se jednak syn nebožtíkův, zmíněný kurfirst Fridrich August, jinak i domácí šlechtic Stanislav Lesczyński. Prvého ujal se ve spolku s Ruskem císař, druhého Francie se Španělskem. Ve válce odtud vzniklé, vedené zase jen pro zájmy čistě panovnické, nezískalo vojsko císařské mnoho vavřínů, až konečně všeobecná únava vedla r. 1735 k příměří, které se r. 1738 proměnilo v mír. Králem polským zůstal sice kurfirst saský pode jménem Augusta III., avšak císař ztratil Neapolsko se Sicilií, které byl nucen odstoupiti druhorozenému synovi krále španělského. Velmi nedostatečnou náhradou za tuto ztrátu byla mu tři malá knížectví hornoitalská: Parma, Piacenza a Quastalla. Zeť císařův **František Štěpán,** který r. 1736 pojal za choť Marii Terezii, odškodněn byl za ztracené Lotrinsko, zabrané pro

Francii, velkovévodstvím Toskánským v Italii. Francie a Španělsko uznaly pragmatickou sankci. Současně vedli Rusové válku s Turky. Jejich úspěchy přivedly císaře Karla na nešťastnou myšlenku, aby si ztráty v Italii nahradil novým výbojem proti Turkům. Avšak zbraně jeho stíhalo neštěstí za neštěstím. Slavného Eugena Savojského nebylo již mezi živými a vojevůdcové, vyšlí z jeho školy, vodili vojska od porážky k porážce. Aby předešel věcem horším, sjednal r. 1739 císař mír, kterým za Dunajem a Sávou ztratil vše, čeho nabyl kdysi šťastnou první válkou tureckou.

Asi rok po tomto míru zemřel císař a král Karel od delší doby již churavý 20. října 1740. Jím vyhasl rod **Habsburský** po meči a nástupkyně jeho **Marie Terezie** je zakladatelkou rodu **Habsbursko-Lotrinského.** Událostí touto nastává pro království České doba nejen nových bouří válečných, nýbrž i důležitých proměn vnitřních.

KNIHA ŠESTÁ.

SVÍTÁNÍ.

(1740—1848.)

ČESKÁ KORUNA V SÁZCE.

Smrtí Karla VI. (II.) nadešel okamžik, kdy měla pragmatická sankce, pro niž nebožtík tolik přinesl obětí, vejíti v platnost. Karlova nejstarší dcera **Marie Terezie** ujala se žezla nade všemi státy a zeměmi otcovými. Mladá panovnice, provdaná, jak jsme se již zmínili, za Františka Štěpána Lotrinského, tou dobou velkovévodu toskánského, převzala otěže vlády do rukou sama, takže se neopakoval v českých dějinách případ z r. 1526, kdy koruna přešla na zetě krále Vladislava. František Lotrinský byl sice dle jména spoluvladařem své choti, ve skutečnosti jeho vliv na řízení veřejných záležitostí nebyl hrubě větší než kteréhokoli jiného rádce Marie Terezie. Karel VI. (II.) vynasnažil se sice všemožně, aby pragmatické sankci zjednal uznání doma i za hranicemi, opomenul však téměř docela připraviti svou dceru pro těžký úkol, který jí nastával.

Vstupujíc na trůn byla Marie Terezie mladá, nezkušená, ve věcech státní správy skrovně obeznalá. Neznala mnoho, neměla jako její předchůdci vrozeného nadání. Ač její duch byl rovněž poněkud obmezený, měla přece dobrou vůli a snahu dostáti svému úkolu. Žel, že tyto lepší stránky své obracela proti českému národu a jeho právům. Za přednost její bývá považováno, že měla znalost lidí a uměla pro důležité úkoly vybírati si schopné osoby. Také chválen bývá její rodinný život, který trávila po způsobu německých měštěk se svým manželem Františkem Lotrinským, mužem jinak povrchním a bezvýznamným. Z manželství toho vzešlo 16 dětí, z nichž 10 přečkalo matku.

Zpronevěřilost tehdejší evropské diplomacie zřídka kdy objevila se tak zjevně, jako ve chvíli, kdy proti Marii Terezii povstala většina Evropy

nevyjímajíc států, které si uznání pragmatické sankce draze daly zaplatiti. Než Marie Terezie překonala všecky tyto počáteční obtíže a nesnáze.

První, kdo vystoupil proti dědickému nároku Marie Terezie, byl bavorský kurfirst Karel Albert. Byl to jediný poctivý odpůrce Marie Terezie, neuznav nikdy pragmatické sankce. Hned po smrti Karla VI. dal jeho vyslanec ve Vídni vylepiti na nárožích vyhlášky, patrně dříve již vytištěné, ve kterých oznamoval Karel Albert, že se ujímá dědictví všech zemí po císaři Karlu VI. Při tom však neodvolával se na důvod, pro který dříve zamítal pragmatickou sankci, totiž ten, že jeho manželka je dcera císaře Josefa I., nýbrž na listinu téměř již zapomenutou, na poslední vůli Ferdinanda I. Kurfirst bavorský tvrdil, že ve zmíněné listině ustanovuje Ferdinand I. dceru svou Annu, provdanou za vévodu bavorského, a její potomstvo za dědice všech svých zemí pro případ, že by vymřelo jeho mužské potomstvo. Nahlédnutím do originálu listiny zjistilo se ihned, že tvrzení kurfirsta bavorského je nesprávné. Ve zmíněné závěti Ferdinandově mluví se totiž o dědictví bavorském pro případ vymření manželského nikoli mužského potomstva Habsburkův. Ostatně závěť Ferdinandova, nebyvši schválena zemskými sněmy, nemohla v daném případě vůbec přicházeti v úvahu.

Nároky kurfirsta bavorského, jakkoli zjevně neodůvodněné, způsobily při vídeňském dvoře postrach, ne tak z vlastní moci kurfirstovy, jako spíše z obavy, že nárok ten bude podporován jinými mocnostmi, zejména Francií. Dříve však, nežli se tyto obavy skutečně splnily, vystoupil proti Marii Terezii nepřítel jiný, kterého by se pro tu chvíli nikdo nebyl nadál, totiž Fridrich II., král pruský, který nastoupil na trůn svého království jen o několik málo neděl před smrtí Karla VI. Jakožto korunní princ měl Fridrich II. pro různosti v názorech mnohé spory s tvrdým a bezcitným svým otcem, které vyvrcholily odsouzením mladého prince k smrti zastřelením. Že krutý tento rozsudek nebyl vykonán, bylo hlavně zásluhou přímluv četných evropských dvorů, mimo jiné i Karla VI. (II.). Nuže, vizme, jak se Fridrich II. za přímluvy ty odvděčil!

Již otec jeho Fridrich Vilém I. zřídil si silné, ba na rozměry a berní schopnosti nevelikého jeho státu až příliš silné stálé vojsko, každým okamžikem hotové vytrhnouti proti komukoliv. Tím stal se Fridrich Vilém I. zakladatelem silné moci vojenské, o kterou opíral všechnu vážnost státu, neboli tak řečeného **militarismu**, který docházeje následování v jiných státech stal se později těžkým břemenem, ba kletbou Evropy. Fridrich II., jakkoli s otcem se rozcházel nadobro v názorech na mnohé věci, po této stránce věrně kráčel v jeho šlépějích. Militarismus za jeho vlády značně zmohutněl. Krví a železem zřídil z malého Pruska evropskou velmoc. Právem opovrhoval dávaje přednost násilí, kdekoli mu z něho kynul prospěch. Proto jej Němci nazývají „Velikým", ačkoli jazykem, cítěním a smýšlením byl spíše Francouz než Němec, neboť byl nadšeným ctitelem tehdejší francouzské osvěty, maje málo smyslu a pochopení pro potřeby duševního života domácího.

Smrt Karla VI. (II.) byla Fridrichovi vítanou příležitostí k pokusu, aby nabyl bohatého Slezska. Jakkoli podzimní čas již valně pokročil, shro-

Prusové pod velením Fridricha II. obléhají Prahu roku 1757.

(Původní reprodukce podle obrazu Stanislava Hudečka.)

máždil v okolí Berlína značnou vojenskou moc. S tou rychle spěchal k severní hranici Slezska otevírající se nížinou, jíž nesnadno bylo hájiti. K Marii Terezii do Vídně vypravil zvláštního posla, aby královně odevzdal tištěný pamětní spis, kterým se domáhal pod záminkami zcela lichými, jež nemohly právně obstáti, čtyř vévodství slezských. Žádal však pro sebe odstoupení Slezska celého, nabízeje Marii Terezii za to svou vojenskou pomoc proti ostatním jejím případným nepřátelům. Když pak Marie Terezie tento návrh s rozhořčením odmítla, vtrhl ihned do země, k obraně nepřipravené, a zahájil takto **první válku slezskou**.

Královna neměla vojska a proto dařilo se Fridrichovi dobře. Teprve přes zimu sehnala armádní sbor, který pod vedením hraběte Neipperka poslala proti Prusům. Avšak Neipperk byl dne 10. dubna r. 1741 u Molvic poražen, načež pruský král Fridrich opanoval celé Slezsko. Tamější obyvatelstvo, od dávných let již buď německé, buď poněmčilé, s radostí vítalo pruského krále a rádo podstupovalo jeho panství. Ne nedůležitou úlohu při tom měla stránka náboženská, neboť obyvatelstvo Slezska z veliké části bylo protestantské a spatřovalo v Prusech ochránce svobody svého vyznání. Marii Terezii po této první ztracené bitvě nezbývalo, leč s pruským králem ujednati příměří.

Zatím utvořil se působením Francie, která nad jiné země nepřátelsky chovala se k Marii Terezii, veliký spolek, k němuž přistoupili též Karel, kurfirst bavorský, August III., kurfirst saský a zároveň král polský, i jiná duchovní i světská knížata německá, zejména také arcibiskup kolínský. Konečně ku spolku přistoupil i Filip V., král španělský, a Karel Emanuel, král sardinský. Účelem spolku bylo pokořiti Marii Terezii a země její rozděliti. Při tom měl Čechy dostati bavorský kurfirst Karel. Tak tedy ukázalo se zjevně, co byly platny všecky těžké oběti, které před nedávnem pro mezinárodní uznání pragmatické sankce přinesl nebožtík císař Karel. Válka, která odtud vznikla a která postupovala rovnoběžně s válkou slezskou, podnícenou z příčin jiných, nazývá se obyčejně **válkou o dědictví rakouské**, v pravdě a ve skutečnosti byl to však boj o země koruny České, neboť o tyto země jednalo se v řadě první, tyto země byly také výhradně jevištěm válečným, nehledíme-li k dočasnému nepřátelskému obsazení Horních Rakous. V měsíci srpnu r. 1741 vtrhlo veliké vojsko francouzské a bavorské z Bavor do Horních Rakous. S počátku táhlo k Vídni, avšak zanechavši tohoto pochodu, obrátilo se do Čech a na Budějovice, postupovalo ku Praze. Saský kurfirst poslal současně vojsko ze Sas na Děčín, Ústí a Litoměřice, rovněž ku hlavnímu městu Českého království.

V Praze byla v době té nepatrná posádka, jejímž vrchním velitelem byl hrabě Ogilvi. Nicméně odhodlal se za pomoci několika tisíc měšťanů brániti města tak dlouho, dokud by nepřišla pomoc, která byla mu slíbena a kterouž sbíral velkovévoda toskánský František, manžel Marie Terezie. Avšak spojené vojsko francouzské, bavorské a saské si pospíšilo, a již dne 26. listopadu r. 1741 provedlo se čtyř stran útok na Prahu a zmocnilo se jí. Vítězové však v dobytém městě neloupili a nikomu neubližovali. Když již nepřátelé měli Prahu ve svých rukou, dorazilo teprve vojsko Marie Terezie k Benešovu u Prahy. Vidouc, že přišlo pozdě, obrátilo se do jižních Čech.

Karel, kurfirst bavorský, počínal si v Praze jako český král a oznámil všem stavům, aby přišli k jeho dvoru. Mnozí, zejména ti, jichž statky byly obsazeny od vojsk bavorských a francouzských, přišli, načež Karel dal si od nich holdovati ve chrámě sv. Víta, ano dal se i od tehdejšího pražského arcibiskupa v prosinci roku 1741 korunovati za českého krále, nazvav se jména svého třetím. Korunovací tou byla nesporně porušena pragmatická sankce, platný tehdáž zemský zákon. Poněvadž se však stala za přísného šetření všech předpisů korunovačního řádu, je nutno přes revoluční ráz tohoto skutku Karla III. počítati v řadě korunovaných českých králů. Poněvadž zanedlouho bylo Karlovi odejeti do Německé říše, aby se dal ve Frankfurtě zvoliti za císaře římsko-německého, ustanovil na svém místě z českých šlechticů tak řečenou deputaci neboli prozatímní vládu. V čele jejím byl Filip hrabě Kolovrat-Krakovský a členy: hrabě Buquoi, Chotek, Černín a jiní. Karel při korunovačním sněmu vyžádal si od stavů ohromnou pomoc peněžitou. Nejvíce se Čechové pozastavovali nad tím, že sněm ten zahájen byl francouzsky, kdežto dříve i potom jednací řečí sněmu byl jazyk český a německý. Když byly Karlovi tyto peníze povoleny, odejel do Frankfurtu, kdež byl v lednu r. 1742 jako Karel VII. zvolen za císaře římsko-německého.

Ačkoliv měl Karel hlavní město království Českého ve svých rukou, ač dosáhl i koruny císařské, přece postavení jeho nebylo tak výhodné, jak se zdálo. Vojsko Marie Terezie, které od Benešova couvlo do jižních Čech, obrátilo se do Rakous a odtud vpadlo do Bavor, do vlastní země kurfirsta Karla, kdež vedlo si vítězně.

Fridrich, král pruský, nedodržev Marii Terezii smluveného příměří, počal již r. 1741 pošinovati vojska svá ze Slezska dále do Čech a do Moravy. Tam osazoval kraje v Polabí, jako Litoměřický, Boleslavský a Hradecký, tu zase zmocnil se zejména Olomouce. Na počátku r. 1742 opanoval pevnost Kladsko, načež všecko jeho vojsko vyrojilo se na Moravu a do Čech, kde si počínalo nesmírně ukrutně. Byly ukládány čtyrnásobné daně, bylo v městech i vsích rabováno a vše vytloukáno, rodičům byly odnímány děti od 12 let a mladíci násilně odváděni do pruského vojska. Všude prý bylo pláče a nářku otců i matek do nebe volajícího. Obyvatelstvo na mnoho mil v okolí, kam vojsko vpadlo, rozprchlo se do lesů, ač byla krutá zima. Tu zejména mladí lidé při ohních prodlévali mnoho neděl, aby nepadli do rukou pruských vojáků.

Za těchto poměrů nezbývalo Marii Terezii, než narychlo odvolati vojsko své z Bavor do království Českého. Tu za vůdce jeho ustanoven byl Karel, vévoda lotrinský, bratr velkovévody Františka, manžela Marie Terezie. Vojevůdce ten rychle pospíšil proti nepřátelům, s nimiž konečně srazil se dne 17. května r. 1742 u **Chotusic blíže Čáslavě.** Po strašné řeži, v níž na obou stranách mnoho tisíc mužů padlo, zvítězil král pruský. Vojska Marie Terezie ucouvla téměř až k Písku, avšak v úplném pořádku.

Aby si Marie Terezie aspoň na jedné straně uvolnila, byla nucena umluviti s Fridrichem mír a to dne 11. června r. 1742 ve Vratislavi. Králi pruskému bylo postoupeno všecko tehdejší Slezsko, vyjma tři malá knížectví:

Těšínské, Krnovské a Opavské, místo nichž přidán byl Fridrichovi celý jeden kraj království Českého, tak řečené hrabství Kladské.

Mírem tímto získala Marie Terezie za spojence krále anglického a průběhem další války některé z mocností jí dosud nepřátelských přešly na stranu její.

Když pruský král odtáhl z Čech, Karel Lotrinský obrátil se ku Praze, hodlaje ji vysvoboditi z rukou vojska francouzsko-bavorského. Měl přes 60.000 bojovníků, kdežto francouzský maršál Belle-Isle, měl v Praze jen asi 30.000 mužů. Nicméně bránili se Francouzi a Bavoři 11 neděl za nesmírně těžkých okolností, neboť nejen měli nepřítele kolem svých zdí, ale většina obyvatelstva pražského chovala se k nim rovněž nepřátelsky, podporujíc vojsko Marie Terezie, kde jen bylo možno. Praha byla konečně tak sevřena, že ve městě nastal nesmírný nedostatek a nesmírná drahota ve všech potřebách k živobytí. Naposled byli poraženi též koně, jich bylo požito v době té na 8000. Avšak Francouzové přece nechtěli se vzdáti, nýbrž očekávali pomoc, která skutečně již blížila se od Bavor přes západní hranice Čech. Karel Lotrinský, aby zabránil spojení těchto dvou francouzských armád, opustil Prahu a táhl na západ proti přicházejícímu vojsku pomocnému. Příležitosti té užil Belle-Isle a dne 17. prosince r. 1742 v nejkrutější zimě a v největším nedostatku všech potřebných věcí opustil Prahu se zbytkem svých vojsk. Dostal se sice až do Chebu, avšak většina vojska jeho zahynula hladem a zimou. Na devítidenním pochodu tom pomřelo asi 9000 vojáků.

Království České bylo konečně prosto nepřátelských vojsk. Dne 29. dubna r. 1743 přijela Marie Terezie do Prahy, kdež zůstala 48 dní. Dne 12. května dala se slavně korunovati za českou královnu od biskupa olomouckého, protože pražský arcibiskup byl v nemilosti. Na to Marie Terezie dala předvolati před soudnou stolici svou ony šlechtice, kteří v době právě minulé uznali Karla Bavorského za svého krále. Mnozí obávali se, že nastane podobné pronásledování jako po Bělohorské bitvě. Avšak největší část obviněných pánů a rytířů prováděla důkaz, že uznala Karla jen z přinucení, načež jim byla vina odpuštěna. Jen jediný muž, jménem Karel David, jenž byv od kurfirsta Karla jmenován krajským hejtmanem, popuzoval sedláky proti vládě Marie Terezie, byl odsouzen k smrti. Stoje však již na popravišti, obdržel milost, načež odvezen byl do Uher k doživotnímu žaláři.

Marie Terezie odjíždějíc z Prahy odvezla s sebou české korunovační klenoty, které potom ve Vídni zůstaly bezmála půl století. Záminkou k neslýchanému tomuto činu, který v předchozích českých dějinách neměl příkladu, jí bylo, že chce zabrániti tomu, aby nikdy v budoucnosti vetřelý nějaký král nemohl jich zneužíti. Avšak skutečnou pravdivou příčinou byla hluboká její nenávist k českému národu. Opět trpěl český národ v celku za počin stavův, a to jen některých. Záminka svrchu řečená nemohla obstáti pro jiné činy Marie Terezie, která tehdy i potom ještě nejednou dala z Prahy do Vídně odvážeti i důležité a vzácné listiny a umělecké předměty, zvláště ze zbytků někdejších sbírek Rudolfových, beztak již ochuzených. Nikdy ještě neprojevila se řevnivost Vídně tak makavě jako tentokráte. Čím okázaleji projevovala Marie Terezie svou nenávist ke všemu

Bitva u Kolína roku 1757.

(Původní reprodukce podle obrazu St. Hudečka.)

českému, zvláště k právům o samostatnosti Českého státu, tím nepokrytěji projevovala svou přízeň stavům uherským, kteří její tísně za doby právě minulé nejen nepoužili k novému povstání, jak tomu bývalo vždycky v minulosti za okolností podobných, nýbrž okouzleni jsouce líbezným jejím zjevem osobním na sněmě v Bratislavě jí poskytli hojnou pomoc vojenskou i peněžitou. V počinech, jež v důsledcích této přízně na jedné a nelásky na druhé straně brzy potom následovaly, rýsovaly se již obrysy příštího **dualismu**, t. j. roztržení dědičných států ve dva státní celky. K čemu Marie Terezie položila základy, pravnuk její František Josef provedl do důsledků.

Když bylo z Prahy vypuzeno francouzské vojsko, táhl Karel Lotrinský do Bavor, kteréž obsadil, dobyl Mnichova a konečně přenesl válku také za Rýn do Francouz.

Pruský král Fridrich II. vida, že štěstí válečné obrací se k Marii Terezii, počal se obávati, že až pokoří Bavory a Francouze, obrátí se proti němu a odejme mu Slezsko, kteréž nedávno byla mu nucena postoupiti. Aby tomu předešel, vtrhl v měsíci srpnu r. 1744 jednak do Slezska, jednak od Sas do Čech s 80.000 muži, nevyhlásiv ani války Marii Terezii, které takto bylo podstoupiti druhou válku slezskou. Mimo to tajně dohodl se s císařem Karlem VII., od něhož dal si zaručiti všecko Slezsko, jakož i za **slibenou pomoc postoupiti velikou část království Českého** až k Labi, **takže měla vlast naše býti roztržena na dva kusy.**

Pruský král nikde se na pochodu nezdržoval, nýbrž rychle táhl ku Praze. Tu pak vojsko jeho, pokud nemělo těžkých děl, jen loupilo a drancovalo po okolí; když děla byla přivezena, počalo pravidelné obléhání, jemuž pražská posádka neodolala, nýbrž po velikém útoku dne 12. září r. 1744 se vzdala s podmínkou, že nepřátelé nebudou ve městě drancovati. Avšak Prusové nesplnili výminky té, nýbrž jakmile se zmocnili Prahy, hrozně v ní řádili.

Marie Terezie povolala Karla Lotrinského z Francie, kterýž rychle se vrátiv, vypudil pruského krále z Prahy a ze vší země. Lid byl proti Prusům tak podrážděn, že když utíkali před vojsky Karla Lotrinského, škodil jim kde a jak mohl. Ve druhé polovici měsíce listopadu r. 1744 byla Praha již zase v moci vojsk královniných.

Na začátku roku 1745 zemřel Karel VII., načež syn jeho, Maxmilian Josef, ujednal hned s Marií Terezií mír, vzdal se všech nároků na České království, neucházel se ani o korunu císařskou, ale spokojil se, když mu bylo zaručeno držení jeho kurfirství Bavorského.

Proto mohl všecken zřetel obrácen býti proti Fridrichovi, proti němuž skutečně také bylo podniknuto tažení do Slezska. Avšak vojsko Marie Terezie bylo nejen tam, ale i v Čechách, v bitvě u Zárova (v Královéhradecku) dne 30. září r. 1745 poraženo. Porážka ta, která zaviněna byla více neopatrností vojsk královniných než přesilou, měla za následek, že v měsíci prosinci roku 1745 umluven byl v Drážďanech mír s pruským králem Fridrichem.

Jako před tím ve Vratislavi bylo i v tomto míru ustanoveno, že má Fridrich podržeti si skoro všecko Slezsko i Kladsko. Za to král pruský slíbil

Antonín Václav kníže Kounic.
(Podobizna z r. 1765.)

přičiniti se, aby manžel Marie Terezie dosáhl důstojenství císařského, což se potom stalo a František zván byl pak jako císař toho jména prvním.

Marie Terezie po Drážďanském míru válčila ještě tři léta s ostatními nepřáteli svými, zejména s králem francouzským. Teprve r. 1748 všeobecná únava z dlouhé války vedla i v těchto stranách k míru v Achách. Při jednání o tento mír ponejprv se vyznamenal státník Václav Antonín hrabě Kounic, pocházející z moravské větve tohoto starého českého rodu, který se odtud stal předním důvěrníkem Marie Terezie, až mu po několika letech svěřila všechno řízení zahraničních záležitostí a přímluvami u svého manžela způsobila, že byl od něho povýšen do stavu říšských knížat. Kounic vskutku nezklamal důvěry své panovnice a sloužil nejen jí, nýbrž ještě i jejím nástupcům. Marie Terezie uhájila tedy dědictví svého až na ztrátu Slezska.

Avšak mír nebyl ještě trvale zabezpečen a bohužel, bylo souzeno, aby zejména České království novými válkami bylo hubeno. — Marie Terezie nemohla totiž na ztrátu krásné země Slezské zapomenouti. Sama se vyslovila, že ztrátou Slezska, hlavně průmyslem bohatého, nejdrahocennější perla vypadla z její koruny. Proto všemožně se přičiňovala, aby ji zase dostala. Za tím účelem hledala se všemi evropskými mocnostmi přátelské svazky a to ne bez úspěchu. Václavu hraběti Kounicovi podařilo se zejména sjednati spolek rakousko-francouzský a tím staleté nepřátelství rodu Francouzského k rodu Habsburskému odstraniti.

Fridrich II., král pruský, jemuž nebylo tajno, co Marie Terezie zamýšlí, nemínil nikterak Slezska se vzdáti, a proto ustavičně zbrojil, aby pro všechny případy nebezpečenství byl připraven. Jak již bylo v jeho povaze, nečekal, až bude napaden, nýbrž v měsíci září 1756 sám, vyhlásiv Marii Terezii válku, vtrhl do Sas, které země dobyl. Marie Terezie narychlo vypravila své velitele do severních a severovýchodních Čech a proti pruskému králi k saským hranicím poslala polního maršálka, hraběte Browna (čti Brauna). U Lovosic dne 1. října r. 1756 srazila se pruská vojska s rakouskými. Po celodenním boji bylo vojsko Marie Terezie poraženo a jeden z předních velitelů, Karel kníže z Lobkovic, těžce raněn a zajat. Poněvadž generál Brown v pořádku couvl, netroufal si pruský král na zimu vpadnouti do Čech, ale zůstal v Sasku a ve Slezsku.

Celou zimu bylo zbrojeno na všech stranách k veliké válce. Marie Terezie měla zabezpečenou nejen pomoc francouzskou, ale také švédskou a ruskou. Avšak než pomocná vojska přišla, vtrhl pruský král do Čech, a to přímo ku Praze třemi proudy: jeden šel od Slezska na Králové Hradec, druhý ze strany lužické a třetí ze Sas na Ústí nad Labem. Generál Brown ustoupil až ku Praze, aby jí bránil. Tu pak voje jeho byly rozmnoženy bojovníky, které přivedl vévoda Karel Lotrinský. Císařská armáda stála u Prahy tak, že levé křídlo bylo na vrchu Žižkově a pravé křídlo končilo u vsi Počernic. Fridrich učinil na toto postavení dne 6. května r. 1757 smělý útok. Rakouské vojsko bylo se ztrátou asi 8000 mužů poraženo, polní maršálek Brown byl těžce raněn, načež zanedlouho v Praze zemřel. Levé křídlo utíkající armády rakouské zachránilo se ve zdech města Prahy, pravé křídlo couvlo až k Benešovu a Táboru. Avšak i pruský král utrpěl ztráty veliké, zejména těžce nesl smrt nejlepšího a nejznamenitějšího svého generála Schwerina, který v této bitvě padl a pochován jest u Štěrbohol, kde postaven mu pomník, jejž do dnes lze viděti.

Po tomto vítězství oblehl pruský král hned Prahu a pobyl zde za stálých bojů od 7. května až do 19. června 1757. V žádné válce tolik neutrpělo hlavní město našeho království, jako za těchto několik neděl, neboť Fridrich ze všech stran hrozně dal stříleti na Prahu, chtěje ji donutiti ku vzdání tím, že střelbou nejznamenitější památky stavitelské poškozoval. Zejména bylo stříleno na chrám sv. Víta, na královskou residenci na Pražském hradě, na kostel na Karlově, skvostnou to památku z doby Karla I., jakož i na každé důležitější a vynikající stavení v Praze. Nebylo téměř památnější budovy, která by nebyla bývala pobořena aneb aspoň poškozena. Jelikož výsledek války záležel na tom, bude-li Prahy dobyto čili nic, napomínala Marie Terezie i její velitel Karel Lotrinský jak vojenskou posádku tak i obyvatelstvo v Praze, aby byli pamětlivi toho, že na zachování hlavního města království závisí nejen osud Čech, ale i celé říše. Skutečně také měšťané i vojáci zmužile a udatně se bránili, ač v nemnohých dnech bylo do města vrženo 25.000 pum a 60.000 dělových kulí, takže téměř denně některá část města hořela. Ačkoli lidem srdce pláčem usedala nad zkázou a záhubou nejpřednějších uměleckých památek, nejnádhernějších kostelů, hlavně chrámu sv. Víta a Strahovského kláštera, jakož i Hradčan, přece ani obyvatelstvo ani vojsko nepomýšlelo na vzdání. Nejstrašnější útok podniknut byl dne 3. června, při kterémž hořely nejen Hradčany, ale i domy na Poříčí, v Jindřišské ulici, na Příkopech, na Václavském náměstí a na Uhelném trhu.

Konečně přišlo vysvobození. Marie Terezie s napjetím všech sil zřídila novou armádu, jíž velel hrabě Daun. Ten postupoval od moravských hranic ku Praze, aby tamější posádce pomohl. Fridrich nevyčkav příchodu Daunova, svěřil další obléhání Prahy jednomu ze svých generálů a s velkou částí armády táhl Daunovi vstříc. Dne 18. června r. 1757 srazila se nepřátelská vojska u vsi **Chocenic blíže Plaňan** v okolí **Kolína.** Daun se postavil se svými na vršku, s něhož ani po sedmi útocích nedal se sehnati, ale naopak po každé odrazil nepřítele, až konečně učiniv sám útok, úplně jej zahnal a

slavně zvítězil. Na oslavu velikého tohoto vítězství založila Marie Terezie vojenský řád svého jména, a Daun byl první, jemuž se ho dostalo. Prusové ztratili 20.000 mužů, mnoho vysokých důstojníků, generálů, četné prapory i děla. Pruský král utíkal až ku Praze a vida, že teď není naděje na dobytí města, ale že jemu samému hrozí veliké nebezpečí, dal hned všecko skládati a připravovati k rychlému ústupu z Čech. Když Prusové dne 19. června odtáhli od Prahy, vyběhla za nimi pražská posádka a honila je na mnoho mil. V armádě pruské nastal úplný nepořádek, neboť vojsko odepřevši králi poslušnost, utíkalo z tábora. Mnozí vojáci prušti usadili se potom v Čechách a do vlasti své se již nevrátili.

Bohužel neskončila se válka tímto velikým vítězstvím a osvobozením Prahy, nýbrž trvala sedm let, odkudž bývá zvána též **sedmiletou** (1756—1763). Na štěstí však bylo většinou bojováno mimo České království, hlavně ve Slezsku, Brandenbursku, Sasku a vůbec v severnějších částech Evropy, a jen na konci r. 1757 a pak r. 1759 vpadly části pruského vojska do Čech, kde drancovaly až ku Praze. Mimo to trpěla částečně též severní Morava až k Olomouci. Ač Marie Terezie dobyla v této válce četných vítězství, hlavně přičiněním výtečných generálů Dauna a Laudona, rodilého Livonce, jenž opustiv vojenskou službu ruskou, vstoupil do armády rakouské a záhy se stal jedním z nejznamenitějších její vůdců, přece nakonec, když země její velikými berněmi byly vyssáty, byla nucena ujednati mír. Stalo se tak r. 1763 v Hubertsburce, kde po třetí a trvale bylo Slezsko a Kladsko králi Fridrichovi postoupeno a držení jeho mu zaručeno. — Dvě léta po tomto míru zemřel císař František I. a za jeho nástupce v říši Německé zvolen syn jeho Josef II. (1765—1790). Také v Rakousku nabyl značného účastenství ve správě říšské, ježto mu matka jeho svěřila hlavně svoje vojenství.

Mír tento učinil sice konec válčení, trvalého přátelství mezi Pruskem a Rakouskem však nepřivodil, naopak Fridrich II. osvědčoval své nepřátelské smýšlení při každé příležitosti. Na čas, ovšem jen na čas došlo však mezi oběma soky k jistému sblížení pro události polské. Od počátku XVIII. století počíná do mezinárodních zápletek evropských mocně zasahovati **Rusko**, které neobyčejně zmohutnělo za mocné carevny **Kateřiny II.**, vrstevnice Marie Terezie. Své zahraniční politice vytkla Kateřina II. dvojí cíl, z nichž žádného však se jí nepodařilo dosíci úplně: vypuditi z Evropy Osmanské Turky, tedy úkol, o který se pokoušeli v dřívějších dobách předkové Marie Terezie, a zmocniti se Polska, posud ještě jedné z největších říší v Evropě, ale vůčihledě chátrající. Šlechtickou zbujností a libovůlí dospěly věci v druhé polovici XVIII. století tak daleko, že ruský vyslanec ve Varšavě větším právem se mohl pokládati za pána Polska, než sám slabý **August IV.**, jak se nazval po svém zvolení za krále domácí šlechtic Stanislav Poniatowski.

Rostoucí vliv Ruska v Polsku způsobil znepokojení na dvoře jak vídeňském, tak berlínském, což vedlo k výše zmíněnému dočasnému sblížení Rakouska s Pruskem. Projevilo se mimo jiné několika schůzemi císaře Josefa II. s Fridrichem II. Na jedné z nich vytasil se král pruský ponejprv

s návrhem, aby vyhrůžkou války donutily Rakousko a Prusko Kateřinu II., aby se vzdala všech výbojů proti Turkům, s nimiž tenkráte slavně válčila na souši i moři, v náhradu však útrat válečných, aby zabrala část Polska. Pro zachování rovnováhy jiných částí Polska mělo se též dostati Rakousku a Prusku.

Josef II., vychovaný v tehdejších francouzských názorech o státu a společnosti, neměl úcty ke starým historickým útvarům a právům, jak budeme níže ještě častěji míti příležitost vypravovati. Proto ochotně souhlasil s návrhem Fridrichovým; zamítla jej však Marie Terezie, jejíž svědomí se bouřilo proti násilí tak hrubému, zamítla jej i s počátku Kateřina II. nehodlajíc se o Polsko děliti s nikým. Když se však válka s Turky prodlužovala a carevně přibývalo nesnází domácích, přistoupila posléze na návrh Fridrichův a tak nezbývalo i Marii Terezii než přijmouti podíl sobě nabízený, nechtěla-li o celistvost Polska podstoupiti novou válku, o jejímž výsledku nemohlo býti pochybnosti.

R. 1771 byla vojensky obsazena spišská města, zastavená kdysi králem Sigmundem Polsku (viz dílu I. této knihy str. 232). Roku 1772 pak předsevzato první dělení Polska, jež i polský sněm byl donucen schváliti. Rakousku dostalo se **Haliče** bez Krakova a země, jež nazvána královstvím Haličským a Vladiměřským, dáno zřízení stavovské podle vzoru ostatních zemí Marie Terezie. Teprv o něco později (r. 1774) došlo k míru rusko-tureckému prostřednictvím Marie Terezie. Z vděčnosti odstoupilo jí Turecko severní část **Multan**, tak řečenou **Bukovinu**, čímž mocnářství Marie Terezie bylo zaokrouhleno.

Sblížení rakouskopruské však dlouho netrvalo. R. 1777 vymřel kurfirstem Maxmilianem Josefem rod vévod bavorských. Již dříve smluvil Josef II., vždycky dychtivý po rozšíření území, s dědicem Maxmiliána Josefa, že se Rakousku dostane části bavorského dědictví. Nároky císařovy z části ovšem byly liché, z části však oprávněné, totiž potud, pokud se vztahovaly na někdejší léno koruny České. Ejhle! Tu pojednou vystupuje Josef II. zase jako obhájce historického práva, proti kterému se při dělení Polska tak hrubě prohřešil. Takoví byli již Habsburkové, že neváhali, kynul-li jim z toho zisk, dovolávati se i toho, co jinak zásadně zamítali. Místo rozptýlení těch lén mělo se Rakousku dostati výměnou souvislého území až k řece Innu. Století osmnácté, které se rádo nazývalo „filosofickým", pohlíželo na národy a země jako na věc výměnného obchodu.

Připravované rozmnožení moci rodu Habsbursko-Lotrinského nebylo vhod králi Fridrichovi, a proto hned vyhlásil Marii Terezii válku. Proti pruskému vojsku, které vtrhlo do Čech, postavil se maršál Laudon. Východní a severní Čechy zaplavilo vojsko císařovny, při saské a slezské hranici stál Fridrich.

Jelikož Marie Terezie chtěla stůj co stůj zameziti novému krveprolévání, přistoupila dříve, než došlo k bojům, k mírnému narovnání a smluvila r. 1779 v **Těšíně** mír, kterým se jí dostalo malého rozšíření hranic na západě Horních Rakous. Obecný lid, jenž nesmírně byl sužován od vojáků,

nazval tuto vojnu „válkou bramborovou", poněvadž prý vojáci v době podzimní tábořice v polích, kopali lidem brambory, jež si potom pekli.*)

Aby Prusové nemohli budoucně tak snadno vniknouti do Čech, jako na př. za války sedmileté, byly vystaveny vedle Králové Hradce ještě dvě veliké a tvrdé pevnosti, a to jedna u Litoměřic, druhá u Jaroměře. Ona nazvána byla **Terezínem**, tato **Josefovem**. Také Olomouc na Moravě silně opevněna.

PRVNÍ ÚTOKY NA NEODVISLOST ČESKÉHO STÁTU.

Přese všechny změny, které se staly od bitvy na Bílé hoře v našich zemích, zůstal poměr jejich k ostatním državám Habsburků v podstatě týž, jaký byl r. 1526. Byla to osobní neboli personální unie zemí českých, uherských a rakouských, třebaže některé záležitosti již od dob Ferdinanda I. byly spravovány společně. Obnovené zřízení zemské nedotklo se, jak už výše řečeno, státní samostatnosti Čech. Země rodu Habsburského neměly také společného jména, někdy se jim říkalo Rakousko, jindy dědičné státy habsburské, úřední nebylo však ani to ani ono jméno. V tom všem nastaly za Marie Terezie důležité změny.

Panovnice tato velmi povážlivě ohrozila neodvislost Českého státu, pracujíc k tomu, aby ze svých zemí zřídila jednotný, ve všech částech jednostejně spravovaný stát, který by ode dvora panovnického jakožto ústředí byl spravován ve všech částech. Takováto vládní soustava nazývá se latinským slovem **centralismus** a nebyla v souvěké Evropě nic nového. Jmenovitě ve státech obývaných jedinou jen národností (na př. ve Francii) osvědčila se tato soustava dobře. Hluboká mdloba, ve které byli tehdejší její národové neněmečtí, zdála se Marii Terezii usnadňovati tuto snahu měrou nemalou. Bojíc se však znovu vznítiti ducha odboje, sotva načas vyhaslého, nezaváděla centralistických svých novot Marie Terezie v Uhřích, nýbrž novoty své uskutečňovala jen v zemích českých a rakouských. Stavovské zřízení bylo vskutku po mnohé stránce již zastaralé a nutně vyžadovalo oprav. Že však při tom Marie Terezie těžce se prohřešila na neodvislosti Českého státu, učinila národu našemu hrubou křivdu, tím méně omluvitelnou, že byla podniknuta s jasným vědomím cíle.

Ruku v ruce se snahami centralistickými postupovaly snahy jiné. Evropou šel tou dobou nový duch. Dlouholeté rozbroje náboženské, které se hlavně ve století XVII. vybičovaly nejdivočejšími vášněmi, přivodily na konec všeobecnou únavu na tomto poli. Místo náboženského fanatismu věků minulých ujímá se znenáhla náboženská snášenlivost, za to však jiné otázky hýbaly myslemi státníků. Hlavně v západní Evropě dospívalo se k poznání, že úkolem státu je v první řadě pečovati o hmotný i duševní blahobyt obyvatelstva po všech stránkách. Stát, který dříve byl služebníkem církve, po-

*) Toho času začaly se brambory teprve v Čechách šířiti a ve větší míře sázeti. Až dotud užíváno jich skoro výhradně jen za krmivo pro dobytek.

čal svou svrchovanost projevovati všude, tedy i nad církví. Při tom pohlíželo se na práva stavů jako na zastaralý přežitek středověku, všechna moc soustřeďovala se v rukou panovníkových, čímž rostla ovšem i jeho zodpovědnost. Nelze popříti, že tato doba tak řečeného **osvíceného absolutismu** vykonala v nejedné příčině mnoho dobrého, je však litovati, že s leckterým zlem v minulosti bylo zrušeno také ledacos dobrého, co zasluhovalo býti zachováno.

První pohnutkou k novotám byly Marii Terezii vojenské neúspěchy jejích prvních let. Byly-li Čechy a Morava již dříve v hlubokém úpadku, zhoršily se tyto poměry ještě za válek o korunu českou a slezských. Nehrubě lépe bylo v českém Slezsku, jak nazýván zbytek této země, jenž zůstal Marii Terezii po míru ve Vratislavi.*)

Měly-li země Marie Terezie a jejích nástupců býti zabezpečeny před nepřátelstvím Pruska, bylo nezbytně nutno zříditi lépe vojenství, aby čeliti se mohlo vojenské moci pruské, která za Fridricha II. znamenitě se rozmohla. K tomu však bylo potřebí peněz, které se měly vymáhati berněmi na obyvatelstvu. Aby pak lid mohl odváděti větší daně, bylo nutno povznésti jeho hmotný i duševní blahobyt a zvelebiti země.

Marie Terezie velmi rozhodně uchopila se počinu ve příčině té. Především zavedla zcela nové zřízení vojenské, a to tak, že ne již sněmové jednotlivých zemí, ale vláda měla se starati o zaopatřování vojska, k čemuž stavové měli povolovati potřebných peněz. R. 1748 bylo usneseno na sněmech všech zemí českých i rakouských, aby po 10 let byla vybírána mnohem větší berně než dosud, avšak tak, aby nebyla rozvržena jen na poddaný lid, ale aby i vrchnosti přispívaly k ní, byť i částí menší.

Ponejprv tu nepokrytě vystupují snahy centralistické i absolutistické. Břemenem tím, jehož ušetřeny zůstaly Uhry, byli stavové čeští a moravští na deset let zbaveni nejdůležitějšího, ba vlastně jediného důležitého práva, které jim ještě ponechávalo Obnovené zřízení zemské. Bylo zjevno, že sněmy zemské mají býti stlačeny k bezvýznamnosti. Čechy rozděleny byly na 14 doplňovacích okresů, v nichž mělo býti mužstvo odváděno k určitým plukům jízdy a pěchoty. Při tom stavové si vyminili, aby část posádky byla ponechána v zemi, aby něco peněz z berní na vojáky placených v království Českém se protrávilo; neboť jak lid tak i šlechta stýskali si, že od té doby, co panovník nesídlí v zemi, všecky daně a berně jdou ze země a království že chudne. Pokrokem bylo, že stavbou kasáren bylo obyvatelstvo zbaveno hrozné trýzně ubytovati vojsko.

Nezůstalo však jen při tomto prvním kroku. Samostatnost zemí koruny České zračila se hlavně ve dvorské státní kanceláři, kteráž vždycky byla při osobě králově, tedy od té doby, co panovníci naši zpravidla sídlelí mimo Čechy, ve Vídni. 1. května 1749 však Marie Terezie zrušila tuto kancelář spolu s kanceláří rakouskou a zřídila pro skupinu zemí českých i rakouských společný nejvyšší úřad správní, jenž původně nazván latinským jménem **directorium in publicis et cameralibus** (ředitelství věcí komorních a správ-

*) Úřední pojmenování rakouského Slezska zavedlo teprve ministerstvo Bachovo v druhé polovici XIX. století.

nich), později pak, když správa berní byla odloučena od správy politické, přezván na **c. k. nejvyšší kancelář českorakouskou.** Při tom, jak seznáme níže, odděleno soudnictví od správy. Tak jediným škrtnutím pera zhlazen přední znak samobytnosti České koruny a položen základ k pozdějšímu Předlitavsku. Teprv od osudné této chvíle lze mluviti o Rakousku.

Spojené kanceláři podřízeny byly vlády zemské, nazvané císařská královská gubernia. Kdežto však dřívější místodržitelství skládala se z osob stavovských, osazována gubernia odtud úředníky císařskými, zodpovědnými výhradně toliko vládě, nikoli také zemskému sněmu, jakož bývalo dříve. Nejnižší politické úřady byly krajské, při jejichž zřizování udály se v Čechách ve starém zřízení krajském podstatné změny. Dosavadní počet krajů byl od r. 1751 rozmnožen na 16, jmenovitě: kraj Berounský, Boleslavský, Budějovický, Bydžovský, Čáslavský, Hradecký, Chrudimský, Klatovský, Kouřímský, Litoměřický, Loketský, Plzeňský, Prácheňský, Rakovnický, Táborský a Žatecký.

Do té doby byli v čele každého kraje dva hejtmané, ke kterémuž úřadu vybíráni vždy šlechtici v kraji usedlí. Novou organisací za Marie Terezie poměry ty se změnily. V čelo kraje postaven jenom jediný hejtman, jehož pravomoc byla rozšířena tím, že mu výslovně bylo uloženo bdíti, aby poddaní nebyli vrchnostmi utiskováni. Nebylo nutno, aby byl šlechticem, nepřihlíželo se také k jeho domovské příslušnosti, nýbrž vyžadovalo se toliko, aby zkouškami projevil své právnické znalosti. Krajský hejtman i všecko jeho podřízené úřednictvo byli placeni z pokladny státní, zodpovědni také výhradně jen vládě, t. j. panovníkovi. Zračilo se to nejen tím, že se psali „císařskými královskými" úředníky, nýbrž i v jejich služební přísaze, kterou slibovali věrnost a poslušenství výhradně jen panovníkovi, nikoli také, jak bývalo až dosud, pánům stavům.

Jak ve správě politické, tak staly se za Marie Terezie důležité proměny též v **soudnictví,** při čemž leckterá myšlenka skutečně pokroková snoubila se s projevem zarytého nepřátelství k samostatnosti Českého státu. Nesporným pokrokem bylo na př., že byla vyslovena zásada soudcovské neodvislosti, že byla zrušena tak zvaná **tortura,** t. j. mučení obviněného, aby se doznal a vůbec že nové zákony zvláště v oboru práva trestního byly ovládány duchem lidskosti. V tom všem jevil se nepopíratelně blahodárný vliv lidumilného císaře Josefa II. od té doby, co se po smrti otcově stal matčiným spoluvladařem. Avšak nová organisace soudních úřadů obracela se hrotem svým proti samostatnosti našeho státu právě tak, jak tomu bylo při správě politické.

Až dosud skoro každé město v Čechách mělo právo souditi a odsuzovati k smrti, čímž se stávalo, že mnozí soudcové z neznalosti práv, mnohdy i z nelidské škodolibosti dopouštěli se mnohých křivd. Mnohem hůře dařilo se ještě lidu poddanému, nad nímž moc soudní vykonávali úřadové vrchnostenští. Císařovna zrušila soudní moc měst i vrchností a zřídila 24 soudy hrdelní, osazené zkušenými právníky. Vláda i toho přísně dbala, aby se na soudech soudilo ne dle libovůle, nýbrž dle zákonů, tyto pak aby proniknuty byly duchem pokroku doby nové. Roku 1768 vydala Marie Te-

rezie pro všecky své země nový hrdelní zákon, jímž byla mnohá příkrá opatření, zejména mučení obviněných při výslechu, odstraněna.

Nad hrdelními soudy zřízeny jakožto instance vyšší soudy zemské, které však také nadobro pozbyly svého posavadního stavovského rázu, byvše osazeny výhradně zkoušenými právníky. Konečně jakožto vrch práva zřídila Marie Terezie současně se zrušením české a rakouské dvorské kanceláře r. 1749 c. k. **nejvyšší soudní dvůr** ve Vídni pro všecky země české i rakouské.

Podobná centralisace jako při správě politické a soudnictví byla též do důsledků provedena v oboru správy finanční a školské, takže nejnižší státní úřady pro tyto obory byly v kraji, vyšší v zemi a nejvyšší ústřední při dvoře panovnickém ve Vídni. Přirozený, pro český národ však velice neblahý následek této centralisace byl, že Marie Terezie, užívajíc moci zákonodárné, vyhrazené Obnoveným zřízením zemským panovníkovi, vydávala zákony pro země české i rakouské společné, pracujíc i po této stránce ke splynutí obou těchto skupin ve stát jediný. Zákony ty byly původně vydávány v jazyku německém, což se dělo i za nástupců Marie Terezie; ve státních úřadech šířila se tudíž němčina měrou nikdy před tím nebývalou. **Germanisace** vždy byla nerozlučnou družkou **centralisace**. Poněmčování všeho, kam zasahovala státní moc, bylo hlavně smutnou zásluhou císaře Josefa II., jenž poznav na častých cestách do Francie, jak výborně daří se centralisaci ve státě jednojazyčném, chtěl státem takovým, t. j. německým míti též Rakousko. Bylo již výše řečeno, že neněmečtí národové jeho nedávali té doby známky života, proto představoval si Josef II. provedení svého záměru mnohem snadnější, než jak se později ukázalo. Doufal, že poněmčení Rakouska stane se skutkem průběhem jednoho lidského věku, proto pracoval k němu všemi prostředky s úsilím, lepší věci hodným.

Prostředkem nad jiné vydatným k tomu měla býti zvláště škola.

Hlavním zdrojem lepší, šťastnější budoucnosti národů jest **školství**. Proto také Marie Terezie starala se o jeho zlepšení na všech stupních vyučování. Roku 1747 zavedeny byly nové řády pro vyučování na vysokých školách neboli universitách a tím také na universitě Pražské. Marie Terezie dobře si byla vědoma, že dosavadní řády učební nedostačují, aby university mohly se přizpůsobiti oněm velikým pokrokům vědění, jmenovitě v naukách přírodních, které v době té staly se v jiných zemích. Jelikož však universitní učitelé, kteří dosud většinou byli z řádu jesuitův, vzpírali se novotám, zaváděným císařovnou, ustanovila Marie Terezie nad Pražskou universitou zvláštní direktory, jimž jesuité byli nuceni se podříditi. Podobně zaveden byl také zvláštní dozor nade všemi gymnasii neboli školami středními, které rovněž měli dosud jesuité ve svých rukou.

Následkem těchto oprav byli na universitu povoláváni noví učitelé, a to nejen z jesuitského, ale i z jiných řádů duchovních, jakož i z lidí světských; fakulta po fakultě dostávala nové předpisy, nové profesory, a tím vysoké učení Pražské počalo velmi zkvétati. Byl to veliký převrat, jehož následky jevily se již v málo letech v rozvoji vzdělanosti u nás. Současně počala na universitě ustupovati latina, která byla tu dosud za řízení jesuitů vyučova-

cím jazykem, němčině. Tak již r. 1763 počali někteří profesoři přednášeti v tomto jazyku.

Mnohem rozhodněji zahájeny byly opravy ve školství, když r. 1773 zrušen byl jesuitský řád zvláštní bullou, vydanou od papeže Klimenta XIV.

Jesuité měli v Čechách od XVI. století, jmenovitě po Bělohorské bitvě, neobyčejně velký vliv a moc nejen na školství, ale i na jiné veřejné záležitosti. Z řádu jejich sice vyšlo v době té, jak Jungmann dotvrzuje, mnoho učených a o národ náš zasloužilých mužův, avšak celkem dle svědectví Tomkova „byla doba rozkvětu řádu jesuitského pro Čechy dobou nejhlubšího úpadku vzdělání národního vůbec a vědeckého zvláště a vlivu řádu sluší hlavně připsati, že po těžkých ranách vnitřního převratu a dlouholeté zhoubné války, jimiž zaviněn úpadek, probuzení ze smrtelného spánku zdrželo se o více než století."

Školství jejich, při začátku dobré, v pozdějších dobách naprosto nevyhovovalo účelu, ale představení jesuitů houževnatě bránili se každé změně v učebných řádech. Následkem toho upadli v nemilost u císařovny Marie Terezie, ačkoliv byla jinak velmi horlivá katolička. Avšak i na jiných stranách v Evropě bylo proti jesuitům vystupováno, a zvláště bylo jim vytýkáno, že příliš vměšují se do záležitostí světských. Všecko to pohnulo papeže Klimenta XIV., že odhodlal se řád jejich zrušiti.

V Čechách bylo zrušení to provedeno hned v r. 1773. Ze jmění jesuitských kollejí a residencí v Čechách, jež ceněno bylo na 16 milionů předválečných K, zřídil stát tak řečený **fond studijní**, t. j. základ na vydržování škol. Hned na to obsazena byla universita i gymnasia profesory ze stavu světského i z řádu pobožných škol neboli piaristů. Školská komise, která byla při dvoře zřízena, vydala r. 1774 nový řád pro gymnasia a potom i nové řády pro zřízení škol nižších.

Pokud týkalo se posledně jmenovaných škol, prohlásila vláda, že každý člověk má býti dle svého stavu a povolání vyučen, a že mají k účelu tomu býti připravováni a do škol ustanovováni schopní učitelé, jakož i že mají býti školy zřízeny dle jednotného způsobu. Aby úmysl ten byl proveden, byly školy nižší uspořádány tímto způsobem: Především zřízena byla v Praze pro všecku zemi **normální** neboli pravidelná nebo vzorná škola, která měla býti jiným nižším školám vzorem. Při škole té měli býti vzděláváni též učitelé. Dále ve všech větších městech zřizovány byly tak řečené **školy hlavní,** a to tak, aby aspoň v každém kraji zřízena byla jedna taková škola. Ve městečkách a ve vesnicích, kde byly farní kostely, zřizovány byly zase **obecné** neboli **trivialní** školy. Říkalo se jim tak proto, že se v nich vyučovalo tak řečenému **triviu** t. j. čtení, psaní a počítání.

Není pochybnosti, že proti předešlým dobám byl v opravě této veliký pokrok, avšak českému jazyku hrozila právě tímto školským řádem úplná záhuba. Z návodu Josefa II. byla totiž němčina zavedena za jediný vyučovací jazyk, což ovšem snadněji bylo lze nařiditi než ve skutečnosti (zvláště na školách trivialních) provésti; podobně zaváděna byla němčina skoro výlučně do všech úřadův a do všeho veřejného života, až konečně r. 1774 vydáno bylo nařízení, jímž němčina byla prohlášena za jediný jazyk přípustný

František hrabě Kinský.
(Kreslil Jan Vilímek.)

v úřadech a školách. Avšak tou dobou počali se také již ukazovati první červánkové lepší budoucnosti národu českému, neboť tento tlak vzbudil protitlak a hned povstávali šlechetní mužové, kteří ujímali se zavrhované češtiny žádajíce, aby jí nebylo křivděno. Jedním z předních vlastenců v době té byl ušlechtilý **František hrabě Kinský**, který prvý ve zvláštním spisku důrazně ujal se českého jazyka. Rovněž František **Martin Pelcel**, český kronikář, horlivě zastával se potlačované češtiny, poukazuje zejména v kronice, vydané r. 1774, k tomu, jak neslýcháno jest, aby všechen národ připraven byl o vrozenou sobě řeč. Před ním již učený piarista **Gelasius Dobner** jal se důmyslnými rozpravami osvětlovati některé temné stránky českého dějezpytu a obracel tím pozornost učeného světa doma i v cizině na zapomenutý národ český. Právě tedy vědomí, že český národ má býti poněmčován, vedlo k odporu a povzbudilo tehdejší přední muže, aby český jazyk lépe i více vzdělávali a připravovali národ náš, upadlý ve dlouhou mdlobu, k životu novému.

Roku 1770 předsevzato bylo pořádné sečítání obyvatelstva, neboli tak zvaná konskripce, při níž napočítáno bylo v Praze 77.577 a v celých Čechách asi přes půl třetího milionu obyvatelů (2,528.711). Celkem napočteno bylo v Českém království 244 měst, 203 městečka, 11.284 vesnic a 389.135 domů. Zároveň bylo všem obyvatelům nařízeno, aby domy své opatřili čísly, čehož před tím nebylo.

Jak pověděno již svrchu, nehýbala Marie Terezie v ničem podstatném na základech ústavy uherské. Proto zůstávaly poměry v Uhřích celkem nezměněny proti dobám dřívějším, nicméně snahy absolutistické projevovaly se i tu, tedy i na Slovensku. Nejpatrněji zračily se tím, že od r. 1765 královna uherského sněmu vůbec nesvolala, ale ovšem i nadále vybírala z Uher berně ve výši posledním sněmem povolené. Osvětové její snahy nedocházely v Uhřích tolik ohlasu, co v zemích neuherských, také rozkazy její vydávané na úlevu poddanému lidu selskému, zůstaly téměř jen na papíře, jsouce zachovávány toliko na statcích královských a tu i tam též od šlechty z dobré vůle.

SELSKÉ POVSTÁNÍ R. 1775.

Již z předešlého vypravování vyšlo na jevo, jak bídně vedlo se poddanému lidu po Bělohorské bitvě. Venkovský lid ve válečných dobách strádal ohromným utrpením jak od vojsk přátelských, tak nepřátelských; byl-li mír, utiskovala ho zase vrchnost velikými robotami i platy a zvláště úřednictvo na zámcích a panstvích neslýchaně vydíralo poddané. Česká národnost byla v XVII. století velice poškozena, jelikož český jazyk vytlačen byl jak z vyšších kruhů, tak z měst a udržoval se jen ve vesnicích mezi venkovským lidem. Bohužel však tento lid zůstával pro stálá utrpení a pronásledování nejen nemajetným, ale i nevzdělaným, neboť bez vůle vrchnosti nesměl ani na řemeslo ani na studie. Hynula tedy ovšem naděje na brzké, nové povznesení národního jazyka.

Sedláci, nemohouce snésti protivenství se všech stran jim činěných, hledali pomoci v bouřích a povstáních, jak vypravováno bylo již při době císaře Leopolda I. Bouře ty zpravidla končívaly velmi špatně, a osud poddaného lidu býval po nich horší než před nimi.

Teprve za Marie Terezie dostalo se poddanému lidu prvních značnějších úlev, které ovšem si musil vykoupiti těžkým utrpením. První krok k nápravě stal se tím, že aspoň část povinnosti berní byla s něho sňata a převalena na bedra vrchnosti. Nicméně, co zbývalo, bylo ještě břemenem velmi obtížným, neboť zásadou bylo, že poddaný sedlák má ročně odváděti na kontribuci 42% hrubého výnosu svého statku. Aby mohl poddaný sedlák této povinnosti dostáti, pečovala Marie Terezie všemožně o povznesení a zvelebení zemědělství, v čemž na nemalý prospěch jí bylo, že počet obyvatelstva v Čechách a na Moravě znatelně rostl. R. 1769 založena v Praze i v Brně **král. hospodářská společnost**, která radou i skutkem pečovala o dobré vzdělání půdy, pěstování plodin u nás málo známých atd. Pro řádnou soustavu berní bylo nutnou podmínkou dobře znáti nejen výměru, nýbrž i výnos plodné půdy. Již císař Josef I. počal s touto prací, ale dokončena byla teprv za Marie Terezie (t. zv. katastr tereziánský). Ačkoli mnoho stalo se i pro zvelebení průmyslu a obchodu, zůstávaly země české i rakouské pořád ještě převahou zeměmi zemědělskými, proto je Marie Terezie sloučila v celní jednotu, podržela však celní hranice proti Uhrám. Opatření to nestalo se tenkráte z důvodů centralistických, nýbrž ze snahy, aby jednak hornaté země rakouské obilinami snadněji mohly býti zásobovány z Čech a Moravy, jednak aby se čelilo dovozu obilin z úrodných Uher.

Roku 1770 vypukla v Čechách veliká nouze následkem nesmírné neúrody v roce předchozím. Cena obilí tak velice stoupla, že lidé před tím zámožní, nemajíce ani na živobytí, byli nuceni žebrati. Jelikož však roku 1770 byla úroda zase malá, stala se nouze obecného lidu ještě větší. Strych žita (méně než hl) stál až 34 předválečné koruny. Venkovský lid živil se otrubami, ano i všelijakými travinami, z čehož vznikaly těžké a veliké nemoci.

Když zpráva o hladu v Čechách došla do Vídně, císař Josef II., spoluvladař Marie Terezie, hned se vydal na cestu, aby na vlastní oči se pře-

svědčil o stavu poddaných. A tu našel poměry mnohem horší, než se mu kdy zdálo. Po silnicích a v dědinách ležela nepohřbená těla lidí hladem zemřelých, a všude vyzírala neskonalá bída. Na půl třetího sta tisíc lidí zahynulo nedostatkem výživy a nemocemi z toho vzniklých. Císař Josef II. velmi rozhodně a rychle staral se o nápravu a pomoc, zejména hojným dovozem obilí do Čech a velikými půjčkami ze státní pokladny na výpomoc hospodářům, čímž si získal veliké lásky u obecného lidu.

Bídu a hlad zažehnala konečně hojná úroda r. 1772. Však z nabytých zkušeností vidělo se, že poddanské poměry potřebují mnohých oprav; i zřídila císařovna komisi, která měla podati návrh, jak by se mohlo poddanému lidu ulehčiti. Mezi stavy bylo dosti těch, kteří uznávali, že nutno roboty zmenšiti, má-li býti sedlákům pomoženo. Jen některé vrchnosti nechtěly o podobných úlevách ani slyšeti. Když vyjednávání nedocházelo ku konci, učinila sama císařovna rozhodný krok na prospěch poddaného lidu. Vydala totiž r. **1775** patent, jímž robotní povinnosti selského stavu byly zmenšeny o polovici. Ač tím nebylo poddanému lidu vyhověno zúplna, přece bylo to proti stavu dosavadnímu velikým dobrodiním.

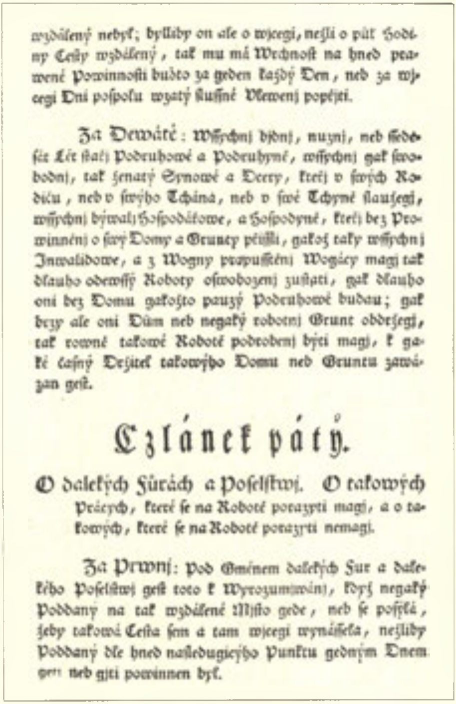
Avšak mezi tím, co se komise o poddanské poměry radila, bylo mezi lidem rozšiřováno, že všecka poddanská břemena budou odstraněna. Proto, když se po vydání patentu ukázalo, že roboty jenom z polovice jsou zrušeny, měli namnoze sedláci za to, že vrchnosti jim pravý stav zatajují a že vydaly jim patent podvržený a nikoli pravý. Mínění to zavedlo selský lid na mnohých místech, zejména v krajině Trutnovské a Broumovské k tomu, že se shromáždili a ve velikých zástupech šli do Prahy „pro pravý patent". Cestou přidružovali se k nim všude sedláci, takže všecken kraj Bydžovský, Hradecký, Boleslavský a částečně Chrudimský a Čáslavský účastnily se hnutí, z něhož vyvinulo se **selské povstání**. Povstalci nebyli však ani dostatečně ozbrojeni, ani náležitě spořádáni. Táhli jen ve velikých tlupách od města k městu a vidouce, že vrchnostenští úředníci se jich bojí, mstili se na nich za předešlá utrpení a příkoří vybíjením zámků a vrchnostenských domů.

Někteří sedláci užili této příležitosti k tomu, aby domáhali se náboženské svobody, neboť, jak známo z dřívějších vypravování, bylo právě ve východních Čechách mezi sedláky ještě mnoho tajných nekatolíků (Českých bratří a Husitů), kteří by byli rádi veřejně vyznávali své náboženství.

Než sedláci došli ku Praze, vzrostly zástupy jejich na mnoho tisíc. Bylo proti nim vysláno vojsko, které je buď rozprášilo, buď zjímalo. Potom byli čtyři přední náčelníci oběšeni při čtyřech hlavních silnicích do Prahy vedoucích.

Avšak zatím vypuklo též povstání v Litoměřicku, Falknovsku a Žatecku, jakož i kolem Benešova a Konopiště. Podobně vřela veliká bouře v krajinách kolem Bydžova a Chlumce. Proti všem těmto povstalcům bylo vysláno vojsko, jež je všude porazilo. U Chlumce byli vzbouření sedláci vehnáni do rybníka, na kterouž porážku dosud připomíná pořekadlo: Vyhraješ jako sedláci u Chlumce.

Ač byli sedláci na všech stranách poraženi, přece nesplnila se přání mnohých horlivců, kteří by byli rádi viděli, aby sedláci za trest uvedeni byli do starého stavu poddanského.

wzdálený nebyl; byllíby on ale o wjcegi, nežli o půl Hodiny Cesty wzdálený, tak mu má Wrchnost na hned přiměřené Powinnosti budto za geden každý Den, neb za wjcegi Dni pospolu wzatý slussné Mjřenj popřjti.

Za Dewáté: Wssychnj bjdnj, nuznj, neb sedesát Let starj Podruhowé a Podruhyně, wssychnj gak swobodnj, tak ženatý Synowé a Dcery, kteřj w swých Rodičů, neb w swého Tchána, neb w swé Tchyně slaužegj, wssychnj býwalj Hospodářowé, a Hospodyně, kteřj bez Prowinněnj o swé Domy a Grunty přissli, gakož taky wssychnj Jnwalidowé, a z Wogny propusstěnj Wogácy magj tak dlauho odewssy Roboty oswobozenj zusstati, gak dlauho oni bez Domu gakožto pauzý Podruhowé budau; gak brzy ale oni Dům neb negaký robotnj Grunt obdržegj, tak rowně takowé Robotě podrobenj býti magj, k gakě časný Držitel takowého Domu neb Gruntu zawázan gest.

Czlánek pátý.

O dalekých Fůrách a Poselstwj. O takowých Prácych, které se na Robotě porazyti magj, a o takowých, které se na Robotě porazyti nemagj.

Za Prwnj: Pod Gménem dalekých Fur a dalekého Poselstwj gest toto k Wyrozuměwánj, když negaký Poddaný na tak wzdálené Místo gede, neb se posýlá, žeby takowá Cesta sem a tam wjcegi wynássela, nežliby Poddaný dle hned následugicýho Punktu gedným Dnem gett neb gjti powinnen byl.

Snímek robotního patentu z roku 1775.

Úkolem vojska, které sedláky rozehnalo, nebylo pomáhati pánům a vrchnostem, aby přiveden byl lid v bývalé poddanství, ale náčelník jeho hrabě Olivier Wallis naopak všude slavně rozhlásil jménem císařovny robotní její patent z roku 1775 za pravý. Tím se konečně lid upokojil, neboť

umenšením robot poměry jeho nepopíratelně se polepšily a požíval vedle toho lepší ochrany zákonné, nežli bývalo dříve.

Císařovna Marie Terezie zemřela dne 29. listopadu r. 1780 po čtyřicítiletém panování.

LIDUMIL — ABSOLUTISTA.

(1780—1790)

Vydechnutím Marie Terezie nadešel pro jejího prvorozence Josefa II. konečně okamžik, po kterém práhl již od let, nadešla chvíle, kdy konečně beze všeho omezování mohl prováděti dávné svoje záměry a tužby. Že osobní pohnutky Josefovy byly vesměs ušlechtilé, směřujíce dle jeho zdání k blahu obyvatelstva, je povýšeno nade vší pochybnost. Bylť Josef II. muž neobyčejně vzdělaný v duchu tehdejší doby, zvláště v duchu souvěké filosofie francouzské, lidumilný a poctivý, jedním slovem nejosvícenější z Habsburků na trůně. Nejedna jeho vlastnost, nejeden jeho čin mohou býti sympatické i každému republikánskému Čechoslovákovi. Avšak panování jeho bylo i dobou svrchovaného nebezpečenství všem jeho neněmeckým národům, jmenovitě pak našemu, nebezpečenstvím tím větším, že o život jeho ukládalo se pod záminkou hesel pokrokových, jakých slýchati nebyla v minulosti Evropa zvyklá právě z Rakouska.

A přece dílo jeho ztroskotalo. Umíraje, viděl Josef II. k největšímu žalu, že v ssutiny se řítí téměř vše, oč usiloval. Hlavní příčinou dokonalého toho nezdaru byl nesmírný kvap, se kterým vše podnikal. Nemaje úcty k minulosti, zaváděl kvapně řády nové, chtěje se ještě za svého života dočkati jejich výsledků. Z hlediska čistě lidského jest ovšem přání takové snadno pochopitelné, tvrdá skutečnost však skřížovala téměř vše, co horečně činný jeho duch osnoval.

Císař Josef II. při zavádění novot neohlížel se také na to, že mnohé z nich lidu se nelíbí, jakož i že množství oprav lidi spíše poplete než povznese. Mimo to neměl namnoze dosti způsobilého úřednictva, které by jeho úmysly v život uvádělo, ale naopak stávalo se, že mnohá, v zásadě dobrá věc nešikovností úřednictva při provádění více lidu škodila, než prospěla.

Aby povznesen a zveleben byl český jazyk, tomu nebyl císař Josef II. nakloněn. Jistě mnoho k tomu přispělo, že sám byl české řeči mocen velmi nedokonale. Učitelem jeho a jeho bratří v českém jazyku byl Jan Václav Pohl, „odvážný nových slov tvořitel", jehož gramatika českého jazyka, po německu sepsaná, sv. Václavu a císaři Josefu II. věnovaná, je žalostným dokladem nejen tehdejšího hlubokého úpadku naší mluvy, nýbrž i toho, jak směle odvažoval se tento „v cís. kr. urozeninské věstni řeci čechské nejvejš vzřízený učitel," jak sám se nazýval, tvořiti nové výrazy a tvary. Na svých cestách po Čechách a Moravě se ovšem císař často stýkal s lidem, hovořival s ním, avšak právě tyto hovory utvrzovaly jej v přesvědčení, že jazyk český jest určen k vyhynutí. O nic příznivěji nesmýšlel Josef II. ani o jazyku

maďarském, proto zaváděl němčinu do všech úřadův i škol mnohem úsilovněji, než tomu bylo za Marie Terezie, a to nejen v zemích českých, nýbrž i v Uhřích. V tom právě je nejdůležitější rozdíl mezi jeho matkou a jím, že Josef II. zaváděl všechny své novoty ve všech zemích bez rozdílu, kdežto Marie Terezie, jak už řečeno, je obmezovala toliko na země české a rakouské.

Pro tyto vlastnosti bývá císař Josef II. různě posuzován: jedni nemálo jej chválí a velebí, druzí zase snižují a tupí.

Veliké proměny staly se za vlády císaře Josefa II. ve věcech náboženských. Jak jsme již vypravovali, nesměl v království Českém a markrabství Moravském nikdo obývati, kdo by se nehlásil ku katolické víře. Každý tajný i zjevný nekatolík měl býti dle Obnoveného zřízení a dle pozdějších nařízení vládních přísně potrestán. Poměry ty změnil císař Josef II. hned v prvém roce svého panování prohlásiv, že katolické náboženství sice má býti předním v našich zemích, avšak že dovoluje se též vyznavačům věr protestantských, augšburské i helvetské, v zemi bydliti, náboženské obce tvořiti, kostely a školy zřizovati. Prohlášení to, vydané r. 1781, jímž císař projevil, že jest k jiným náboženským vyznáním snášeliv neboli tolerantní, jest známo pod jménem **tolerančního patentu.**

V Čechách i na Moravě přihlásilo se mnoho lidí za nekatolíky. Jedni z nich nazývali sebe Husity, jiní Českými bratry. Oni přičteni byli k evangelickému vyznání augšburskému, tito k helvetskému, ač pořádek ten nebyl všude zachováván. Ještě za císaře Josefa II. zřízeno bylo v Čechách 36 náboženských obcí helvetských a 12 augšburských. Prvními kněžími církve augšburské byli uherští Slováci a církve helvetské Maďaři, kteří velmi těžce zápasili v zemi, než se přiučili českému jazyku a mohli lidu hlásati slovo boží dle svého vyznání. Avšak mnozí přihlašovali se také k rozmanitým sektám. Ukázalo se, že mají přívržence ještě i sekty, o kterých se mělo za to, že dávno již vyhynuly. Adamité na př. objevili se na Vysokomýtsku, jinde sekty jiné, avšak těch císař trpěti nemínil. Proto zakročováno proti nim, pokud se po dobrém nedali přiměti k přistoupení k některé z církví tolerovaných, velmi přísně odváděni k vojsku, zalidňovány jimi bahnité krajiny v Uhřích a podobně.

Také v alpských zemích přihlásilo se něco obyvatelů k tolerovaným církvím a zřídilo si svoje náboženské obce. Daleko méně radostný byl však ohlas, jejž toleranční patent vzbudil v Uhrách. Tím, že církve protestantské prohlašoval za „trpěné" neboli tolerované, pohoršoval vlastně dosavadní stav, neboť zákon z r. 1606, doplněný několika zákony pozdějšími, zaručoval úplnou rovnoprávnost církve augšburské i helvetské s katolickou. Zákon ten — vyjímajíc dobu Leopolda I. — byl skutečně také vždy v Uhřích zachováván, podával tudíž toleranční patent uherským nekatolíkům méně, než co ze starších dob již měli.

Nejen tyto „trpěné" neboli „tolerované" církve byly ve všem podřízeny státu, ale i katolická církev měla po vůli císaře Josefa II. a dle příkladu jiných zemí katolických i protestantských ve všech věcech poslouchati panovníka a nikoli římského papeže. Za tou příčinou bylo již za Marie

Terezie zapověděno vyhlašovati jakékoli bully papežské, pokud by vláda nedala k tomu svého svolení, Josef II. pak toto nařízení značně zostřil. Jako biskupové byli vyňati z moci papežské a podřízeni státu, tak též o klášteřích, jichž dílem v dobách starých, předhusitských, dílem v dobách pobělohorských bylo mnoho zřízeno v Čechách, měl rozhodovati stát. Císař Josef II. zrušil potom skoro všecky kláštery, jichž účelem nebylo prospívati obecnému dobru, jako na př. vyučováním mládeže, správou duchovní, opatrováním nemocných a pod. Celkem bylo v době té zrušeno v Čechách okolo 60 klášterů, z nichž mniši byli nuceni hned se vystěhovati. Ze jmění zrušených klášterů byl zřízen tak zvaný **náboženský fond**, z něhož zakládány byly četné fary ve vesnicích, aby venkovský lid nebyl nucen i několik hodin cesty docházeti pro duchovní potřeby své. — Toto zřizování nových far bylo věcí záslužnou a užitečnou.

Žel však, že podobně jako při zrušení řádu jesuitského i při vyzdvižení klášterů nebylo šetřeno velikých knihoven klášterních, které byly dílem zničeny, dílem rozkramařeny, při čemž bylo ne-li více, ale najisto tolik vzácných knih a rukopisů nazmar uvedeno jako za války třicetileté. Císař nařídil v mnohých případech arciť, aby knihovny zrušených klášterů byly doručeny universitní knihovně v Praze, ale neznalostí úřednictva rozkazy tyto provádějícího, poklady obrovské ceny přišly nazmar. Rafael Ungar zaznamenal o tom, že zhusta naházeny knihy a rukopisy bez ladu a skladu na vozy, aniž bylo nějak postaráno o jejich zabezpečení proti slunci a dešti, takže po několikadenní cestě nejednou místo knih a rukopisů do Prahy dopravena beztvárná jakási hmota. Poznamenati sluší, že i při této příležitosti projevil Josef II. svou nelásku k národu českému. V Čechách a na Moravě bylo totiž zrušeno klášterů nepoměrně více než v jiných zemích císařových. Majetek zrušených klášterů, z něhož zřízena byla náboženská matice, pozůstával skoro výhradně z darů českých panovníků, a tak sloužil tento český majetek ke zřizování a vydržování nových, tak řečených „císařských" far nejen v zemích našich, nýbrž i v odlehlých zemích alpských.

Císař Josef II. podřídiv si biskupy, zřídil též ze své moci nová biskupství a diecese jinak rozdělil. Již na sklonku života císařovny Marie Terezie bylo Olomoucké biskupství vyňato z područí Pražského arcibiskupství a r. 1777 zřízeno jako samostatné arcibiskupství, jemuž podřízeno bylo potom nově zřízené biskupství Brněnské. Pak upraveny byly též hranice diecese Litoměřické a Královéhradecké tak, že k Litoměřickému biskupství přiděleny byly kraje: Litoměřický, Žatecký a Boleslavský, ku Hradeckému: Hradecký, Bydžovský, Chrudimský a Čáslavský. Roku 1784 zřízeno bylo ještě třetí biskupství, a to Budějovické, k němuž patřily kraje Budějovický, Táborský, Prácheňský a částečně Klatovský. Ostatní země patřila k arcibiskupství Pražskému, jemuž také čeští biskupové byli podřízeni. Dosud o vzdělání kněžstva pečovali arcibiskup a biskupové ve zvláštních ústavech neboli seminářích; císař Josef II. zřídil místo ústavů těch pro všecko království jeden seminář hlavní neboli generální, v němž učitelé byli ustanoveni a placeni **od státu**. Podobně zřízen i na Moravě generální seminář,

jenž umístěn ve zrušeném klášteře Hradisku u Olomouce; správcem jeho stal se učenec **Josef Dobrovský**, otec slovanského jazykozpytu. Zřizováním těchto generálních seminářů chtěl si císař Josef II. odchovati duchovenstvo, nakloněné záměrům svým.

Generální semináře nepřečkaly sice dlouho smrti svého zakladatele, přes krátké své trvání zanechaly však po sobě památku slavnou a vděčnou. Vychovávaly duchovenstvo osvícené, lidumilné a nábožensky snášenlivé.

Josef Dobrovský.
(Narozen 17. srpna r. 1753, zemřel 6. ledna r. 1829.)

Nejeden z buditelů naší řeči a národnosti byl jejich odchovancem. Avšak duch jejich zachoval se i po jejich zrušení ještě několik let pod vlivem myšlenek, které se za válek napoleonských šířily od západu, v obnovených seminářích biskupských, až jej zadusila tvrdá pěst Metternichovy reakce.

Avšak v opravách ve příčině církevní postoupil císař ještě dále, neboť předpisoval ze své moci též bohoslužebné řády. Někdy při tom zacházel až do krajností, jako na př. když předpisoval, kolik svící smí býti na oltáři, nebo že lidé mají býti pochováváni v pytlích místo v rakvích. Mnoho nevole

mezi venkovským lidem způsobila též zápověď delších poutí a procesí. Dle toho, co císař počínal ve příčinách těch, zdálo se, že hodlá katolickou církev jak v Čechách, tak i v ostatních zemích svých učiniti od státu závislou a úplně rozdílnou od ostatního katolického světa, spravovaného římským papežem. Proto papež Pius VI. odhodlal se navštíviti císaře Josefa II. ve Vídni a pohnouti ho, aby ustal od zavádění dalších novot. Císař přijal ho velmi vlídně, avšak celkem od toho, co vykonal, neustoupil a se svých nařízení ničeho neslevil.

Za okolností takových chystal se papež Pius VI. k činu, kterého nebylo v dějinách už dávno. Hodlal totiž na Josefa II. vyhlásiti církevní klatbu. Josef II. bál se, kdyby k tomu došlo, zlých účinků na smýšlení obyvatelstva svých zemí, které bylo velkou převahou katolické. Pod záminkou tedy, že hodlá papeži splatiti jeho návštěvu vídeňskou, vydal se r. 1783 do Říma, kde došlo mezi ním a papežem k ústní dohodě v ten rozum, že zůstane v platnosti, co v oboru církevním císař až dosud zavedl, že však dalších novot se zdrží. Danému slovu také dostál.

Císař Josef II. usmyslil si učiniti ze všech národů nad nimiž panoval, národ jediný, a to německý. Proto úsilovněji než se dělo za Marie Terezie snažil se zaváděti německý jazyk do všech škol i úřadův, ano při nastoupení svém na trůn nařídil, aby nikdo nebyl přijat do gymnasií, kdo by se nevykázal dostatečnou znalostí německého jazyka. Nařízení to bylo příčinou, že ti, kdo chtěli choditi do gymnasií, již na obecných školách musili býti vyučováni jazyku německému. Když byl r. 1784 vydán nový studijný řád pro gymnasia, byla v nich za vyučovací jazyk místo dosavadní latiny zavedena němčina. Podobně stalo se též na universitě, takže od této doby teprve počínala Pražská universita nabývati rázu university německé.

Aby umění a vědy zkvétaly, k tomu se císař nepřičiňoval. Maje na zřeteli toliko cíle praktické, měl za to, že university mají odchovávati jen státní úředníky, čímž ovšem všecko vědecké badání se v nich utlumovalo. Rovněž k výtvarným uměním v době panování císaře Josefa II. chováno se velmi macešsky. Tak s uměleckými památkami ve zrušených klášteřích nakládáno bylo barbarsky, Pražský hrad měl býti proměněn v kasárny a zbytky slavných a světoznámých sbírek Rudolfových prodány byly veřejnou dražbou jako veteš. Nejskvělejší kusy a předměty starověkého umění prodávány byly po několika krejcařích, čímž se stalo, že vše, co nezničili ze sbírek těch Bavoři, Sasové a Švédové ve válce třicetileté, vzalo tehdy za své způsobem smutným.

Nicméně, jakkoli císař Josef II. neměl lásky k vědám a uměním, počalo vědecké písemnictví zkvétati, a to hlavně proto, že zmírněna byla censura. Jak již bylo vypravováno, bývaly všecky spisy, dříve než se vydaly, podrobeny velmi přísné prohlídce, následkem čehož nebylo možno o mnohých předmětech ani badati ani psáti. Císař Josef II. však všecky censorské úřady zrušil a místo nich jen jediný takový úřad ve Vídni zřídil, který velmi mírně a shovívavě spisy posuzoval. Není pochybnosti, že příliš náhlý obrat ten byl i na škodu, neboť vydáno bylo mnoho knih obsahu naprosto špatného, ceny pochybné. Avšak na druhé straně tato volnost tisku zase usnad-

nila vzdělání písemnictví vědeckého a uvolnila snahy buditi duševní pokrok.

V Čechách působila zejména soukromá společnost učenců, kteří scházeli se od r. 1770 na Malé Straně v domě hraběte Frant. Ant. Nostice, ušlechtilého to přítele věd a umění. Tato společnost počala vydávati různé spisy a pojednání, kteréž získaly jí slavného jména jak v zemích rakouských, tak i za hranicemi. R. 1784 byla tato soukromá společnost nazvána **Královskou českou společností nauk.** Mezi prvními členy jejími byli mnozí slavní mužové v oboru přírodopisném, matematickém a hlavně dějepisném. Členové společnosti nauk s nevšední láskou a prospěchem všímali si nejedné otázky vědecké a nad jiné věnovali zřetel dějinám vlasti naší a písemnictví národnímu. Spoluzakladatelem učené společnosti té byl též František hrabě Kinský, který za Marie Terezie tak šlechetně ujal se českého jazyka. Na poli dějepisu horlivě a s úspěchem pracoval **Gelasius Dobner**, člen řádu piaristského, jenž jest zakladatelem kritického dějepisu českého a předchůdcem Palackého. Jiní předáci učené společnosti byli **Fr. Martin Pelcel**, český kronikář, a **Karel Rafael Ungar**, kněz kanonie Strahovské a ředitel universitní knihovny Pražské, jejímž byl prvním a slavným spořadatelem. Z matematiků vynikali zejména bývalý jesuita **Stepling, Tesánek, Strnad** a **Stanislav Vydra.** Hvězdou první velikosti v této učené společnosti byl **Josef Dobrovský**, člen bývalého řádu jesuitského, jenž stal se zakladatelem vědeckého badání o jazyku českém a jazycích slovanských a jakožto dějepisec slynul.

Všichni tito mužové lnuli velikou láskou k zemi České, ale ve svých spisech užívali většinou latiny nebo němčiny. Snad v době té ani nikdo nepomyslil, aby spisy, sdělávané členy učené společnosti, byly psány v jazyce českém. Tak byla naše mateřská řeč hrozně zanedbána a odstrčena, že ani největší vlastenci neodvážili se v ní psáti knihy! Ač dosud většina obyvatelstva ve městečkách a vesnicích mluvila česky, přece se zdálo, že jest již nedaleká doba, kdy český jazyk úplně vyhyne, neboť po 200 let nebyl vzděláván, takže nedostávalo se ani slov a výrazů pro různé nové pojmy. Proto ti, kteří byli tehdy nejvzdělanější mezi Čechy, neodvážili se ve své mateřštině psáti, obávajíce se, že by nedovedli se správně vyjádřiti, což sám o sobě vyznal též kronikář Pelcel.

Nicméně činnost těchto mužů, kteří sice psali po německu, avšak se zápalem vlasteneckým a s nevšední láskou k českému národu, jest pro naše znovuzrození velice důležita, ano může se právem říci, že mužové tito položili základ k obrození českého jazyka, neboť na základě činnosti jejich činěny byly ponenáhlu pokusy o studiu českého jazyka, z čehož počalo se vyvíjeti znovu české písemnictví. Proto těmto mužům přísluší nehynoucí a vděčná památka.

Z toho, co praveno, jest zřejmo, že poněmčování za Marie Terezie a císaře Josefa II. účinkovalo v Čechách právě naopak, k čemuž ovšem nemalou měrou přispělo, že censura byla zmírněna a že vůbec počal v zemích našich za císaře Josefa II. vanouti vzduch volnější.

Neměl-li císař Josef II. smyslu pro vědy a umění, pokud nesloužil praktickým účelům, miloval a podporoval všecko, co směřovalo ku povzn

sení moci státní anebo ku hmotnému blahobytu obyvatelstva. Tak velmi horlivě pečoval, aby zřizovány byly nové silnice, zvelebován byl průmysl a obchod atd. Právě v době jeho panování začaly povznášeti se krajiny a města v severních Čechách za sídla velikého průmyslu a v samotném království Českém založeno přes 100 nových továren.

Císař Josef byl mimo to přítelem selského lidu. Hned v prvním roce svého panování, v měsíci květnu roku 1781, svolal český sněm, na němž předložil stavům návrh na zrušení všeho osobního poddanství selského lidu, žádaje též, aby poddaní nebyli vrchnostmi omezováni, chtějí-li syny své dáti na řemeslo anebo na studie. Stavové ochotně přistoupili k těmto císařovým návrhům, které ještě téhož roku staly se zákonem. Zrušení osobního poddanství bylo **největším prospěchem** nejen selského stavu, ale i všeho českého národu, **neboť právě selští synové**, kteří odtud chodili na studie a do vyšších škol, přinášeli si znalost českého jazyka, vraceli se zase mezi lid jako kněží, profesoři a právníci, načež vychovávali a vzdělávali ho v mateřštině, vzbuzujíce v něm lásku k rodné řeči a k české minulosti. Na těchto mužích osvědčovala se slova básníkova, dle nichž z pastuchových chýší vycházeli mužové, kteří pro vlast více mohli udělati, nežli tábor, z něhož válčil Žižka. Osvobození selského lidu od osobního poddanství učinilo císaře Josefa II. mezi selským lidem oblíbeným; ještě po několik desítiletí po císařově smrti vypravovalo se mezi sedláky, že na trůně nezemřel, nýbrž že jej nepřátelé nových řádů tajně odstranili a kdesi chovají ve vazbě. Jako vzešel ze zrušení osobního poddanství selskému lidu konec dlouhověkého otročení a počátek života vpravdě lidského, tak nesmírný byl i dosah skutku tohoto pro mravní a politické obrození národu českého.

Podobně velmi horlivě pečoval panovník o povznesení hospodářství v zemích svých. K tomu účelu povýšil také r. 1788 soukromý spolek hospodářský v Čechách, jenž byl r. 1769 zřízen, za veřejný pod jménem: **Vlastenecká společnost hospodářská**, jíž udělil mnohá práva veliká, aby se zdarem mohla bdíti nad zvelebováním rolnictví a býti ústavem, v němž zkoušeni byli všickni nastávající správcové hospodářští. Rovněž nezapomínal na dobročinné ústavy, jichž účelem bylo zmírniti bídu mezi lidem. Tak v Praze založen r. 1783 sirotčinec, 1784 chudobinec, 1786 ústav pro hluchoněmé, 1790 ústav pro choromyslné neboli blázinec a všeobecná nemocnice.

*

Již Marie Terezie, snažíc se o splynutí zemí českých a rakouských v jeden státní celek, v nejedné příčině hrubě porušila české státní právo. Mnohem dále šel po této stránce Josef II., jehož úmyslem bylo nejen tyto dvě skupiny, nýbrž všecky svoje země bez rozdílu jejich minulosti a jiných růzností přetvořiti v jednotný centralisovaný německý stát. Za něho tudíž stejné rány zasahovaly státní právo uherské jako české. Aby měl po této stránce ruce docela volné, nedal se Josef II. korunovati za krále ani v Čechách ani v Uhřích. Je to druhý nekorunovaný Habsburk na královském

stolci českém. Josef I. nedostal se ke korunovaci pro krátkost panování a stálé válčení, Josef II. však nedal se korunovati úmyslně, aby nemusel přisahati na zachování starobylých práv a svobod zemských, kterých nikterak šetřiti nemínil. Projevil tedy své nepřátelství k právům historickým zcela nepokrytě. Mimo jiné jevilo se to i tím, že vydával společné zákony pro celou říši, a to sám bez slyšení sněmův. Stará práva městská, jakož i Obnovené zřízení zemské království Českého, pozbyly platnosti a ustoupily těmto novým zákonům ve věcech civilních i trestních.

Při nové úpravě úřadů nebylo přihlédáno rovněž k dosavadním obyčejům, ale většina moci byla odňata zemi, stavům a obcím a přenesena na úředníky od vlády neobmezeně dosazované. Tak zemský soud a zemské desky odňaty byly starodávným nejvyšším úředníkům zemským a zřízen byl soud, k němuž dosazováni byli zkoušení právníci s názvem **zemských radů.** Soud ten podřízen byl soudu appelačnímu neboli odvolacímu jako vrchnímu, při čemž zrušen starobylý soud nad appellacími na hradě Pražském, trvající od dob Ferdinanda I. Podobně krajské úřady a jejich správa byly znova upraveny. Vrchnosti byly nuceny míti pro soudy při svých úřadech zkoušené úředníky neboli „justiciáry". Tím stal se další krok k polepšení stavu lidu selského, neboť soudnictví nad ním přestalo býti hříčkou libovůle a neznalosti a dostalo se do rukou mužů práva znalých. V královských městech zřízeny byly tak řečené **císařské magistráty,** k nimž dosazováni byli zkoušení úředníci, a těm dána byla všecka moc a práva bývalých purkmistrů a konšelů. Tím města královská pozbyla dosavadní samostatnosti. Při té příležitosti byla všecka čtyři města Pražská, Staré, Nové, Malá Strana a Hradčany, spojena v obec jednu pod jedním purkmistrem. Počet hrdelních soudů, kterýž byl zmenšen již za Marie Terezie, omezen byl za Josefa II. tak, že jich zbylo toliko 15. Rozumí se, že úřadování při všech těchto nových úřadech dělo se po německu. Že pak do úřadů byli dosazováni namnoze cizozemci, příčilo se všem starým zvyklostem a právům.

Jako v obcích a krajích zaváděl císař Josef II. novoty bez ohledu na staré zvyklosti a práva, tak snažil se též zřízení státní úplně přetvořiti na základech nových. Všecky země, nad nimiž panoval, měly tvořiti jediný státní celek, jediné území, jež mělo rozděleno býti na kraje a okresy bez zřetele na minulost těchto zemí.

Tím zasazena velmi povážlivá rána zvláště starobylé samosprávě v Uhřích, na které si jejich obyvatelstvo bez rozdílu národnosti a vyznání právem nemálo zakládalo. R. 1781 rozdělil Josef II. celé Uhry na 10 správních obvodů, velikostí přibližně stejných, odpovídajících asi krajskému zřízení v Čechách. Župní správa byla postátněna a dozor nad ní svěřen zemepanským komisařům, stojícím v čele zmíněných správních obvodů. Komisaři ti přijímali rozkazy dílem od místodržitelské rady v Bratislavě, odpovídající asi guberniím zemí neuherských, dílem přímo od panovníka prostřednictvím dvorské kanceláře. Nebývalé tyto novoty přirozeně narazily na tuhý odpor, který se projevoval prudkými řečmi na šlechtických sjezdech župních. Josef II., na jehož korunovaci čekalo se marně, býval na nich posměšně nazýván „králem s kloboukem". Vším tím nedal se však panovník

od úmyslů svých odvrátiti a stupňoval své snahy absolutistické zvlášť od r. 1784, kdy nařídil zavedení německého úřadování, které do tří let mělo býti provedeno. Sněm nesvolal Josef II. v Uhrách vůbec nikdy, berně vybíral a vojáky odváděl v zemi o své újmě, zkrátka vše, co nařizoval v jiných zemích, rozšiřoval i na Uhry k velikému pohoršení stavů, kteří tam neklesli v takovou bezvýznamnost jako v Čechách.

Čeští stavové netroufali si namítati nic, když Josef II. prohlásil svým sídelním městem Vídeň, čímž Praha nemálo byla pokořena. Přestala sice již od počátku stol. XVII. býti městem sídelním, avšak aspoň podle jména byla přednost její před Vídní po tu chvíli uznávána často i v důležitých státních aktech. Čeští stavové také nic nenamítali proti nesvolávání sněmu českého, byltť onen výše zmíněný, který rokoval o zrušení osobního nevolnictví selského lidu za Josefa II. prvním a posledním. Také v Čechách dával císař vybírati berně bez svolení sněmu, ba zrušil dokonce starý stavovský zemský výbor, odevzdav všechnu berní správu v zemi úřadům státním. Josef II. konečně pomýšlel i na to, aby poslední důležité právo, jež Obnovené zřízení zemské ponechávalo stavům, totiž právo povolování berní, učinil docela bezpředmětným tak, aby napříště sněmové nemusili býti svoláváni vůbec ani v případech výjimečných. Toho docíliti doufal novou soustavou berní, na kterou pomýšlel.

Jako v jiných věcech byl Josef II. i ve svých názorech národohospodářských a berních odchovancem souvěké Francie. Tam ujímalo se jednostranné mínění, že jediným zdrojem národního blahobytu je půda. Přívrženci tohoto učení, tak řečení **fysiokraté**, tudíž hlásali, že nemají oprávnění jiné daně kromě pozemkové a domovní. Také Josef II. hodlal obojí tuto daň zvýšiti do té míry, aby se z jejího výnosu mohlo hraditi všecko státní vydání a všechny daně ostatní aby mohly býti zrušeny. K tomu bylo arci potřebí všestranně podpořiti všecky majitele půdy, aby její výnos byl pokud možno největší. Za tou příčinou nařídil Josef II., aby veškera půda v jeho zemích byla znova vyměřena a oceněna. Svízelná tato práce, známá pode jménem katastru josefského, přirozeně se protáhla na několik let. Při tom měřila se stejně půda vrchnostenská, jako selská, neboť dle úmyslu císařova měly příští berní povinnosti vrchnosti býti podrobeny právě tak jako jejich poddaní. Zároveň pomýšlel Josef II. úplně zrušiti roboty, ze kterých se měli poddaní vykupovati přirážkou k berni.

Nelze upírati, že nové zřízení bernictví ve mnohém bylo velikým pokrokem, avšak způsob, jímž se novoty ty prováděly, jakož i naprosté opomenutí práv českých sněmů a všeho historického vývoje země způsobily odpor proti novým berním. Čeští stavové, když jim r. 1788 císař Josef II. oznámil, že nesmějí na sněmech o ničem jiném jednati, než co jim předloží, jakož i že sněmové nebudou každoročně svoláváni, ale jen tehdy, když panovník uzná toho potřebu, projevili mínění své v pamětním spisu, stěžujíce si do rušení zemského zřízení. Avšak císař nedbaje toho odporu, dal dne 10. února r. 1789 vyhlásiti patent o vybírání nové berně. Nejvyšší kancléř český Rudolf hrabě Chotek patentu toho však nepodepsal, ale raději vzdal se svého úřadu.

Když císař Josef II. nastoupil na trůn, byl nadšeně vítán ve všech kru-

zích, neboť lidumilnost a láska nebo i snahy po dobrém zjednávaly mu hojně přátel a nadšených ctitelů. Pro dobré snahy císařovy zapomínáno bylo s počátku na vše, co k nespokojenosti popuzovalo, avšak čím dále, tím více počaly se ozývati vážné hlasy proti novotám. Již shora bylo vypravováno, že obecný lid nelibě snášel, když císař počal buď zakazovati, buď opravovati mnohé zvyky staré. Nad jiné vzbuzovalo mezi Čechy oprávněnou nelibost, že byl český jazyk utlačován.

Avšak nejen obecný lid, ale i vrchnosti reptaly na novoty, poněvadž měly právě tak odváděti daně jako sedláci, tito pak nevážili si ani slibovaného zrušení robot, sténajíce pod tíží platů, které se od nich žádaly. Slovem, nespokojenost stávala se všeobecnou a bývalé nadšení, jímž vítán byl počátek panování císařova, měnilo se v nepřátelství. Co dříve se schvalovalo, bylo haněno bez ohledu, ať bylo na prospěch ať ke škodě poddaných.

Největší vření nastalo v Uhřích a Nizozemí. V Uhřích mluvilo se na sjezdech župních přes to, že je císař zakázal, proti císaři tak vášnivě a prudce, že bylo zjevno, kterak nové povstání uherských stavů je na dosah ruky. Berně nebyly odváděny, mladí mužové nedostavovali se k nařízeným odvodům vojenským, na mnohých místech docházelo ke krvavým srážkám. V Nizozemí (Belgii), kteréž od války o dědictví španělské náleželo k Rakousku, hlavně náboženské novoty Josefa II. vedly přímo k odporu brannému, jenž docházel podpory ode dvora pruského. Všecky tyto věci staly se mu osudnými, když se Josef II. setkal s nezdarem v politice zahraničné.

Josef II. dychtě rozšířiti říši smluvil při svém zájezdu na jižní Rus s Kateřinou II. branný spolek, který měl Turky úplně vypuditi z Evropy. Tak vypukla r. 1788 poslední v dějinách válka rakousko-turecká. Touže po vavřínech vítězného vojevůdce převzal Josef II. sám velitelství nad svým vojskem, avšak s nedobrou se potázal. Kdežto spojenci jeho, Rusové, bojovali vítězně, on neodolal útoku Turků, kteří opět se utábořili v jižních Uhřích. Nadto císař z nezvyklého jižního podnebí velmi povážlivě se roznemohl, takže těžce nemocen vrátil se do Vídně. Odevzdal velitelství generálu Gideonu Laudonovi, který brzo napravil jeho chyby a přešel k útoku, ale ducha odboje v Uhřích a Nizozemí udolati již nestačil. Do Nizozemí bylo nutno vypraviti značnou moc vojenskou, v Uhřích pak, aby odvrátil vypuknutí odboje, již již vznikajícího, odhodlal se s těžkým srdcem odvolati téměř vše, o čem do nedávna se domníval, že jest cílem jeho života. Nejneoblíbenější novoty zrušil ihned, ustanovil den, kterého se měl sejíti uherský sněm, slíbil, že navrátí korunu uherskou, kterou dal před lety odvézti do Vídně, a jakmile se pozdraví, že se vydá do Uher, aby se dal korunovati a obnovil a znovu potvrdil starobylé zemské zřízení. K tomu však již nedošlo.

Velký úspěch, kterého se dodělali uherští stavové, byl pohnutkou i stavům českým, že se sešli v Praze k poradám, jak se zachovati. Výsledkem úrad byl pamětní spis, ve kterém způsobem velmi krotkým byl císař žádán, aby po příkladu Uher také v Čechách obnovil starobylé zřízení zemské. Spis ten nedostal se však již do rukou císařových, neboť dříve, než se tak mohlo státi, zemřel Josef II. 20. února 1790. Bolestné byly jeho poslední okamžiky, neboť viděl, že všecko jeho úsilí bylo marné, že minul se cílem svého života.

Památky jeho bylo však dlouho vzpomínáno, neboť ujímal se lidí utiskovaných a odstrkovaných. Za jeho vlády také temnem, jež se rozestřelo nad naší zemí po Bělohorské bitvě vinou Habsburků a jejich pomahačů, počalo prozařovati světlo osvěty.

NA PRAHU VELKÉ DOBY.

(1790—1792).

Jelikož císař Josef II. neměl mužských potomků, nastoupil po něm na trůn nejstarší bratr jeho **Leopold**, toho jména druhý. Ten se řídil sice týmiž zásadami jako jeho předchůdce, avšak nebyl přítelem kvapného jednání a také nechtěl opravy prováděti násilím.

Především chtěl upokojiti národy v celé své říši. Hned po smrti císaře Josefa II. přijel z Italie, kde dosud žil jakožto velkovévoda Toskánský, do Vídně, načež hned svolal sněmy ve všech zemích. Tyto sešly se dne 22. března r. 1790. Čeští stavové na svém sněmu počali mluviti po česku a sestavili nový, obsáhlý spis, v němž se domáhali, aby byla zrušena všecka ustanovení císaře Josefa II. a Marie Terezie, jimiž bylo zasaženo do jejich práv, zřízení církevních a samostatnosti země. Mimo to žádali, aby větší měrou než dosud, měli účastenství při vydávání nových zákonů.

Avšak stavové při tomto odporu proti dvoru a při těchto žádostech opominuli sblížiti se s lidem a ujmouti se též jeho důležitých zájmů, kteráž chyba byla příčinou, že ty vrstvy národu, které nebyly na sněmu zastoupeny, nejen zdráhaly se účastniti hnutí toho, ale naopak obávaly se ho, strachujíce se, že bude zrušeno i všecko dobré, co za Marie Terezie a Josefa se stalo, zejména také robotní patent z r. 1775.

Císař Leopold II. po delším vyjednávání se sněmem byl ochoten zrušiti některá nařízení; zejména ustanovení, jež císař Josef II. vydal ve příčině bernictví, ihned odstranil, čímž ovšem též zamýšlené zaměnění robot v peněžité dávky bylo zrušeno. Mimo to upustil od všech nařízení, jimiž předchůdce jeho zasáhl do záležitostí čistě církevních; zrušil generální semináře ponechav vychování kněžstva opět biskupům. Dále vrátil městům některá práva při obsazování úřadů, jakož i ve mnohém ulevil universitě a učitelským sborům na gymnasiích a hlavních školách. Aby však zrušil všecko, čím byla vládní moc za císaře Josefa II. zesílena, k tomu přistoupiti nechtěl, neboť bylo to proti jeho přesvědčení. V Uhrách a Nizozemsku však byl nucen mnohem více povoliti a ještě i od jiných věcí ustoupiti.

Roku 1791 oznámil zvláštním patentem ve všech svých zemích, že bude rok 1764 ve příčině oprav normálním neboli základním a to tak, že, co ustanoveno bylo do toho roku, zůstane v platnosti, co nařízeno bylo po něm, že se zrušuje; ale v plné platnosti zůstaly **úlevy daně sedlákům, toleranční patent, a všecky snahy odnášející se k povznesení a hmotnému blahobytu, jakož i k ulevení bídy lidu.** Mimo to přiřkl českému sněmu právo povolovati a vybírati berně, jakož i obnovil stavovský výbor.

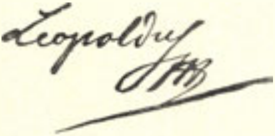
Když byly tyto věci napraveny, dal císař Leopold II. českou korunu, kterou kdysi Marie Terezie odvezla do Vídně, s velikou slávou převézti zase do Prahy. Dne 6. září r. 1791 dal se též korunovati za českého krále. Jelikož již od poslední korunovace uplynulo téměř půl století, bylo při této slavnosti všeobecné nadšení a uspořádána oslava neobyčejná. Zejména byla k poctě královské korunovace pořádána **první výstava** průmyslových, uměleckých a všech jiných výrobků České země.

Císař Leopold II. vrátiv se od korunovace do Vídně, záhy se roznemohl a dne 1. března r. 1792 zemřel.

Pro vývoj české národnosti vysoce důležito jest, že císař Leopold II. po korunovačních slavnostech dne 28. října r. 1791 povolil zříditi učitelskou stolici českého jazyka při Pražské universitě, a to tak, aby pro jazyk a písemnictví české jmenován byl zvláštní profesor. Po některém čase uskutečnilo se toto ustanovení a prvním učitelem na stolici té jmenován byl dějepisec **František Pelcel.**

*

Také za hranicemi sjednal nový panovník na všech stranách mír. V Nizozemí bylo povstání potlačeno brannou mocí, zanechalo však, jakkoli si vítěz počínal umírněně, v obyvatelstvu tolik trpkosti, že s jásotem vítalo Francouze, jako své osvoboditele, když zanedlouho se objevili na belgické hranici. Výbojů proti Turkům se Leopold II. vzdal, přes to, že vítězný Laudon, dobyv Bělehradu, vnikl dosti hluboko do Srbska. Zanechav spojenství s Rusy spokojil se na konec zcela nepatrnou úpravou jižní hranice své říše. Příčinou této skromnosti bylo, že zřetel vojenských kruhů rakouských vždy více se obracel na západ k Francii, nad kterou se tou dobou vznášela těžká mračna, věštící brzkou bouři.

Podpis Leopolda II.

POD PERUTÍ FRANCOUZSKÉHO ORLA.

(1792—1815).

Císař a král Leopold II. zanechal četnou rodinu. Korunu, jakož i svízelné poměry, ve kterých se ocitovala říše v čase jeho smrti, zdědil jeho nejstarší syn **František,** který právě dovršil teprv 24. rok svého života. Pa-

novník tento byl nějaký čas vychováván při dvoře svého strýce císaře Josefa II. ve Vídni. Osvojil si od strýce neúctu ke starým právům a zřízením, která nadále hrubě porušoval, třebaže heslem svým učinil větu ze sv. Augustina: „Spravedlnost je základem říší", nikoliv však Josefovy zásady osvícenské. Vývojem věcí ve Francii byl naopak čím dále více utvrzován v odporu k nim, takže za druhé polovice jeho panování stalo se Rakousko hlavním střediskem zpátečnictví v Evropě. Ve vykonávání prací vladařských byl pilný, avšak i umíněný a svéhlavý.

Záhy po smrti Leopolda II. dal se korunovati za krále nejdříve v Uhřích 6. června 1792, pak i v Čechách 9. srpna téhož roku. V obojím království slul **František I.**, jakožto císař německý František II. Čeští stavové domáhali se na něm znovu obnovy svých práv, tolikrát porušených za Marie Terezie a zvláště za Josefa II., leč snahám těm odporoval František I. s vytrvalostí neústupnou. Vítanou záminkou k odporu tomu byl mu vývoj událostí ve Francii, který znenáhla ve rmutný svůj vír zachvacoval celou souvěkou Evropu.

Hříchy panovnického absolutismu ve Francii dovršovaly se za krále Ludvíka XVI., který měl za manželku Marii Antonii, dceru Marie Terezie. Byl to muž osobní povahou šlechetný, ale slaboch, který nakonec na popravišti odpykal za viny předků.

Proti zlořádům ve státní správě ozývaly se již od drahných let hlasy osvícených mužů, žádajících za nápravu. Když však obrovská peněžní tíseň, ve které se stát octl, donutila Ludvíka XVI. k tomu, aby r. 1789 svolal říšské stavy, kteří nebyli pohromadě již déle jak půldruhého sta let, snahy o nápravu financí brzy zabočily v koleje revoluční. Nebylo ještě revoluce proti starým řádům a proti trůnu v Evropě tak veliké, jako byla tato. Je pravda, revoluce francouzská přivodila mnoho zlého, má na svědomí mnoho krve nevinné, vybičovala vášně do krajnosti, avšak je také pravda, že více ještě vykonala dobrého. Byla to v podstatě revoluce tak řečeného třetího stavu, t. j. měšťanstva a rolnictva proti stavům privilegovaným, t. j. šlechtě a vysokému duchovenstvu, kteří požívajíce obrovských výhod, neměli téměř nijakých povinností ke státu, kdežto třetí stav klesal pod jejich břemenem. Svoboda, rovnost, bratrství staly se heslem francouzské revoluce, heslem, kterému s utajeným dechem naslouchali utištění národové v Evropě ostatní. Veliká revoluce vyvrátila z kořene starý stavovský (feudální) stát, spočívající stále ještě na řádech středověkých, a učinila z Francie nejdříve konstituční neboli ústavní monarchii, ve které moc zákonodárná byla odevzdána zástupcům lidu, kdežto králi jakožto dědičnému nejvyššímu úředníku státu ponechána jen moc výkonná. Leč brzy (22. září 1792) byla moc královská docela zrušena a Francie se proměnila v republiku. Rozumí se samo sebou, že zprávy o těchto věcech byly horlivě čítány a rozšiřovány po celé Evropě. U jedněch budily naději, že ideje veliké revoluce nezastaví se na hranicích Francie, nýbrž zjednají si vítězný vstup do ostatní Evropy, u druhých, kteří viděli jen stinné stránky revoluce, probouzely hrůzu, úžas a snahu potlačiti šíření jejich stůj co stůj. Těm, k nimž náleželo všechno okolí císaře Františka, byly hrůzy revoluční, jak už řečeno, vítanou záminkou k potla-

čování každého sebe nevinnějšího svobodnějšího projevu. Tak vyzněly všecky žádosti českých stavů na plano.

Francouzská revoluce způsobila všeobecnou válku v Evropě.

Již Leopold II. pomýšlel na branné zakročení proti Francii z důvodů rodinných i zásadních, avšak později toho zanechal, když se po nějakou chvíli zdálo, že revoluce se uklidní. Bylo to však zdání klamné a sotva nastoupil František I. na trůn, Francie sama vypověděla mu válku 20. dubna 1792. Zajímavo je, že si v souvěké Francii dobře byli vědomi historického původu Rakouska, neboť opovězení války znělo Františku I., králi českému a uherskému, který tehdáž ještě nebyl zvolen za císaře německého. Počátku této válečné lítice která odtud s krátkými přestávkami lomcovala Evropou po 23 let, dočkal se stařičký kníže **Kounic** ještě v činné službě, kterou však zanedlouho opustil.

Na počátku válek francouzských stala se Evropa poznovu jevištěm surového násilí. Někteří (bohužel, nikoli všichni) Poláci vzali si poučení z neštěstí, které postihlo jejich vlast prvním dělením. Vlastenecká tato strana, spoléhajíc na slibovanou vydatnou pomoc Pruska, uvedla ve skutek i novou ústavu, která mohla se státi zárodkem lepší budoucnosti, odstraňujíc alespoň nejhorší zlořády. Bohužel, stavěla tato vlastenecká strana na písku, věříc pruským slibům. Prusko hanebně ji zradilo a smluvilo se s Ruskem r. 1793 o druhé, r. 1795 pak o třetí a poslední rozdělení Polska, kterým stará tato říše na mnoho desítiletí byla smazána s mapy Evropy. K třetímu dělení bylo přibráno zas i Rakousko, které svému podílu dalo zcela nepřiměřené jméno Západní Haliče.

Tyto doby válek francouzských, za nichž i česká krev hrdinně prolévána na přerozmanitých bojištích rakouských, italských, německých, nizozemských a francouzských, naprosto nebyly příhodny, aby prováděny byly opravy ve správě státní, neboť každý, kdo se o ně pokoušel, byl podezříván, že souhlasí s revolucionáři francouzskými. Konečně dospělo se tam, že si vláda za válek francouzských počínala zase docela libovolně. Tak r. 1811 vydán byl zákon občanský, platný pro všechny země, kromě Uher. Na zákonníku tomto, kterým se rušily všechny dosavadní zákony v oboru práva občanského v našich zemích, pracovali mnozí vynikající právníci a je to práce obsahem svým na svou dobu znamenitá. Převzala mnohé zásady, které nový císař francouzský Napoleon I. vtělil do svého zákonníka. Tím se vysvětluje, že je tento zákon v podstatných kusech platný ještě i dnes v republice. Leč způsob, kterým byl vydán bez dobrozdání sněmů, ústavně správný nebyl a znamenal další důležitý krok k budování jednotného státu Rakouského v duchu Marie Terezie.

Již před tím odňato bylo obcím právo svobodně si voliti purkmistry a konšele, které doživotně dosazovati vyhradila si vláda. Podobně přísnému dozoru podrobeny také university, gymnasia i školy obecné, na něž dozírati náleželo konsistořím a vikářům; toto zařízení zachovalo se s nepatrnými změnami až do počátku sedmdesátých let století devatenáctého, takže doposud žijí jeho pamětníci. Také censura knih zostřena zase do té míry, jakož bývalo před císařem Josefem II. Jako potlačovala tehdy censura všecko, co se

Bankocetle z roku 1806.

jí zdálo nebezpečným víře a církvi katolické, tak nyní zase vše, v čem domnívala se spatřovati volnější nějaké hnutí.

Ve Francii samé události se průběhem těchto bojů mnohonásobné změny. Jsouc původně královstvím byla později prohlášena za republiku, až konečně dal se generál Napoleon Bonaparte, muž původu prostého, ale stejně znamenitý vojevůdce i státník, prohlásiti všeobecným hlasováním za dědičného císaře Francouzů. Z vděčnosti přiřkl mu národ nejvyšší toto důstojenství za to, že po mnohaletých domácích zmatcích a bouřích obnovil zase v zemi pořádek a řád.

Do té doby bylo v západním křesťanstvu jediné jen císařství, totiž císařství římsko-německé, dávno již zchátralé. Lesk jeho koruny dávno již pobledl, přece však zaručovala tato koruna, která již od staletí až na krátkou přestávku za Marie Terezie byla majetkem rodu Habsburského, později Habsbursko-Lotrinského, mnoho výhod a poct před jinými panovníky. Z obavy, aby Napoleon z nového svého důstojenství na ně si nečinil nároků též, odhodlal se císař František také svým dědičným zemím dáti jméno společné, kterého dosud neměly. Stalo se tak opět svémocným činem panovníkovým bez součinnosti jednotlivých sněmů. 11. srpna 1804 prohlásil císař František všecky své země dědičné za jednotnou monarchii pod společným jménem „císařství Rakouského". Jméno to arci nebylo převzato od země Rakous, nýbrž odtud, že rod Habsburský zhusta býval doma i v cizině zván rodem Rakouským. Znamená tedy císařství Rakouské tolik jako císařství Habsburské. Císař, který se v novém svém důstojenství psal František I., ustanovil také zvláštní korunovační řád pro císaře rakouského, avšak ke skutečnému obřadu korunovace té nikdy v dějinách nedošlo.

Odtud tedy měl císař František dvojí titul císařský: císaře německého i rakouského, nepožíval však dvojího tohoto důstojenství dlouho. Když Napoleon, který již dříve učinil si ze států jihoněmeckých válečné spojence,

po vítězné válce s Pruskem zaujal rozhodující postavení také v Německu západním, vyvodil z toho císař František důsledky a dne 6. srpna r. 1806 složil důstojenství císaře římsko-německého, setrvávaje nadále jen při novém titulu císaře rakouského. Tím se stará Německá říše nadobro rozpadla.

Nešťastné války způsobily v našich zemích také nedostatek hmotný. Aby nabyla prostředků k vedení války, vypisovala vláda již od r. 1800 berně, a to samovolně, bez povolení sněmů. Když to nestačilo, chopila se nebezpečného prostředku tím, že vydávala peníze papírové; těch však natištěno tolik, až valně klesaly v ceně a všechny obchody jimi hynuly. Tíseň peněžní dostoupila konečně stupně takového, že r. 1811 vydala vláda tak řečený finanční patent, jímž prohlášeno, že papírové peníze platí **jen pátý díl hodnoty**, na niž byly vydány. Dle toho mělo 100 kr. peněz papírových pouze cenu **20 kr.** v penězích nových. Později ještě jednou byly peníze sníženy, čímž obyvatelstvo, různé fondovní, stipendijní a sirotčí kapitály byly valně poškozeny. Toto snížení hodnoty peněz zváno bylo **státním úpadkem neboli bankrotem.** Také všecky hotovosti tak řečeného studijního fondu, založeného kdysi Marií Terezií, byly průběhem francouzských válek vyčerpány na účely válečné, takže stát nadále z běžných příjmů vyplácel úroky kapitálu, jehož ve skutečnosti již nebylo.

Na štěstí byly dosud země České koruny ušetřeny svízelův a hrůz válečných, jimiž těžce navštíveny sousední země. Pociťovaly je toliko zvýšenými berněmi, nepřetržitými téměř odvody vojenskými a častými průchody vojsk rakouských i spojeneckých. Jen r. 1805 stala se sesterská Morava jevištěm velikých událostí, když ve veliké bitvě „tří císařův" u Slavkova 2. prosince Napoleon I. krvavě porazil císaře Františka I. a jeho spojence, cara ruského.

Také žádný z četných mírů, jimiž války francouzské občas zastavovány, nedotkly se v podstatě vlastí našich, poněvadž byly daleko mimo obor zájmů francouzských. Teprve roku 1813, když francouzský císař Napoleon Bonaparte byl úplně poražen na své honosné výpravě do Ruska, přiblížila se lítice války též k našim hranicím. Napoleon totiž ani po porážce v Rusku nehodlal vzdáti se svých výbojů, ale z jara r. 1813 sebral velikou armádu proti spojenému Rusku a Prusku. Také přátelství Rakouska snažil se získati v nastávajícím boji, ale státy Ruský a Pruský rovněž Rakousku nabízely spolek. Císař František I. a ministr jeho Metternich nemohli se dlouho rozhodnouti, ku které straně mají se přidati. Konečně odhodlali se prostředkovati mezi nepřátelskými stranami. V Čechách bylo postaveno veliké vojsko, jehož velitelem jmenován byl maršál kníže Karel ze Schwarzenberga. Také i císař František odebrav se do Čech, usídlil se v Jičíně. Odtud způsobeno bylo mezi válčícími stranami příměří a o mír jednati se mělo v Praze. Všecka Evropa s největším napjetím pohlížela tehdy na České království, v němž se měl rozhodnouti osud císaře francouzského. V Praze, v Jičíně, jakož i na zámku Ratibořicích u Náchoda byli shromážděni státníci a generálové všech evropských států. Tu všude bylo pokoušeno o mír, ač na všech stranách mezi tím zbrojeno. Jelikož sám Napoleon míru nepřál, bylo všecko vyjednávání zmařeno a chystáno ku strašné válce. Císař František spojil se na konec s Ruskem a Pruskem proti Napoleonovi; rozhodnutím oním přinesl své city

osobní a rodinné v oběť zájmům státním, neboť byl od nedávna Napoleonovým tchánem. Hned také bylo v Praze sepsáno a tiskem pro všecky národy vydáno válečné provolání. Nejvyšším vojevůdcem spojených vojsk pruských, ruských a rakouských jmenován byl již shora uvedený rakouský maršál, Karel kníže ze Schwarzenberga. Všickni tři mocnáři byli osobně přítomni u svých vojsk.

Karel kníže ze Schwarzenberga postupoval z Čech ku Drážďanům, kdež však podařilo se Napoleonovi dne 27. srpna r. 1813 zvítěziti a spojená vojska

Ruští kozáci v Čechách.

(Podle soudobého obrazu.)

Průchod ruských vojsk za válek napoleonských budil všude v Čechách a zvláště v Praze nadšení mezi obyvatelstvem. Vědomí slovanské se sílilo, ruským vojákům přicházelo se všude vstříc s největší pozorností, mnozí lidé brali si ruské hosty za křestné kmotry pro svoje novorozeňata.

nepřátelská zatlačiti k českým hranicím. Hned za spojenci poslal císař Napoleon generála Vandamma za Krušné Hory do Čech, aby se zmocnil Prahy. Avšak u Chlumce (30. srpna) byl tento vojevůdce od vojsk ruských a rakouských obklíčen, poražen a zajat.

Po úspěchu tom odhodlaly se spojené armády zase k tažení do Sas. Císař Napoleon ustoupil až k Lipsku, kde ve dnech 16.—18. října strhla se veliká třídenní bitva, v níž byl Napoleon úplně poražen a moc jeho zničena. Vítězové postupovali potom až k Paříži, kdež donutili Napoleona, aby vzdal se trůnu. Císaři Františkovi nepodařilo se ve skutek uvésti toužebné přání svého srdce, aby císařský trůn francouzský zachován byl Napoleonovu synovi, jeho vnuku; neboť dle souhlasného usnesení spojenců ostatních prohlášena

Francie královstvím, jehož koruna udělena zase rodu Bourbonskému, panovavšímu tam před velikou revolucí. Pak sešli se zástupcové všech mocností ve Vídni k úradě neboli na kongres za účelem nového spořádání všech poměrův evropských. Práce tohoto kongresu, s počátku velmi zdlouhavé a pro mnohé různosti v náhledech nejednou úplným nezdarem hrozící, byly pojednou urychleny zvěstí, že sesazený císař francouzský Napoleon I. opustil své vyhnanství na ostrově Elbě a navrátiv se do Francie znovu se pokusil o nabytí dřívějšího svého důstojenství. I bylo potřebí nové válečné výpravy spojených mocností, než tento pokus zmařen a Napoleon vyvezením do dalekého zámoří neškodným učiněn míru evropskému. I rozešel se kongres již 9. června r. 1815 upraviv nové politické rozdělení Evropy. Císař František I. pozbyl Nizozemí a Západní Haliče i zemí venkovských, nabyl však téměř všech zemí, kterých byl pozbyl ve francouzských válkách, a nadto ještě i některých nových, zvláště v Italii Lombardie a Benátska. Někdejší říše Německá ve staré své způsobě již obnovena nebyla, na jejím místě zřízen však tak řečený Německý spolek neboli bund, v němž sdruženi byli všichni státové němečtí, i takoví, v nichž Němci byli jen částí obyvatelstva (na př. Dánsko). Také císař František přistoupil ke spolku tomuto se všemi svými zeměmi alpskými a českými. O spolkových záležitostech rozhodovalo se na stálém sjezdu vyslanců spolkových států ve Frankfurtě nad Mohanem za předsednictví vyslance rakouského.

Přistoupil-li císař František k Německému spolku také jménem svých zemí českých, dopustil se tím nového hrubého porušení českého státního práva, neboť země koruny České nikdy v minulosti nebývaly součástí zaniklé říše Německé. Kongres ve Vídni přinesl ostatně samobytnosti České koruny ještě i jinou ránu. Lužice tam rozdělena mezi Prusko a Sasko tak, jak tomu je podnes. Při tom vzdal se císař František vrchního lenního práva na tuto zemi, které si vyhradil Ferdinand II. r. 1635 při ujednání míru Pražského.

Dlouholeté hrůzy válečné způsobily přirozeně v celé Evropě velkou únavu. Hned po vjezdu do Paříže slíbili si tři hlavní účastníci posledního spolku protifrancouzského, že nasadí vše pro zachování míru v budoucnosti. V prvním pohnutí mysli slibovali si císařové rakouský a ruský, jakož i král pruský, že hodlají v budoucnosti svým národům panovati v zásadách a duchu nauky křesťanské. Jistě ušlechtilé to úmysly, skutečnost však byla jiná. Bohužel, sliby, které si učinili navzájem panovníci, nesly se slovy a výrazy příliš všeobecnými, bez určitého označení prostředkův a cíle. Spolek těchto tří panovníků nazván „svatou aliancí" a utužen v potomních letech četnými sjezdy jeho zakladatelů. Byl to spolek na ochranu starého řádu, neomezeného způsobu vlády čili absolutismu, jakož i hráze všeho pokroku a svobody. Zanedlouho přistoupily k němu všechny evropské státy kromě Anglie a Turecka. Duší svaté aliance stal se brzy státní kancléř rakouský kníže Metternich, který snahy její vyhrotil v nejhrubší pronásledování všeho, co zdálo se mu míti jen nádech pokroku nebo dokonce francouzského revolucionářství.

POD TLAKEM TVRDÉ RUKY.

(1815—1835).

Skončení válek francouzských stalo se pro všechny národy rakouské, tedy i náš československý, počátkem dlouhého útisku a utrpení. Od r. 1809 byl rakouským ministrem zahraničních záležitostí hrabě (později říšský kníže) Kliment Václav Metternich, přední důvěrník císaře Františka. Ten jej všemožně vyznamenával. Udělil mu na př. titul státního a dvorského kancléře, jak jej měl za Marie Terezie a jejích nástupců kníže Kounic, jehož vnučka byla Metternichovou manželkou. Později stal se i předsedou v ministerských radách a tím ovládl i všechny vnitřní záležitosti Rakouska, jež řídil rukou tvrdou a neúprosnou, takže císař sám byl vlastně vykonavatelem vůle Metternichovy.

Ba, co více, prostřednictvím svaté aliance ovládal Metternich i valnou část Evropy, kde jeho tlakem všude zaváděny policejní útisky a potlačováno každé svobodnější hnutí. Témuž účelu sloužily i schůze císaře Františka s jinými panovníky evropskými, jež Metternich pořádal v Karlových Varech, Lublani a Veroně. Vycházel ze zásady, že národové nemají nijakého práva k účasti ve správě veřejné, která náleží výhradně panovníkovi, zodpovědnému toliko vlastnímu svědomí. Policie ovládala nejen život veřejný, nýbrž vnikala i do škol a soukromí. Není s podivením, že jako těžký balvan na prsou národů pociťován byl tento útisk a jméno Metternichovo, tohoto zloducha Evropy a vysloveného zpátečníka, že pronášeno bylo potají s kletbou a opovržením.

Tím, že zasahoval třebas i brannou mocí, jevila-li se mu toho potřeba, do záležitostí států cizích na potlačení každého svobodnějšího hnutí, učinil Metternich Rakousko, jež spravoval, v očích Evropy státem nejnenáviděnějším. Mocné hnutí zasáhlo jmenovitě mnohé státy spolku Německého, kdež ideje revoluce francouzské nalézaly mohutný ohlas, zvláště mezi studující mládeží, zasáhlo též Italii, která za vlády Napoleonovy již již se blížila k uskutečnění dávné tužby všech italských vlastenců, totiž k sjednocení různých italských států v jediný. Vídeňský kongres obrátil naděje tyto v niveč a zklamání vybíjelo se v častých krvavých vzpourách, v rakouských provinciích italských hojnými výtržnostmi a vzpourami. Metternich však každé takové hnutí udusil v samém zárodku a trestal co nejpřísněji.

Ovšem také na národ náš těžce dopadla ruka Metternichova, k čemuž nemálo přispěla nejasnost a neustálenost poměru mezi stavy a panovníkem, trvající od smrti Josefa II. Když r. 1815 přistupoval císař František ku spolku Německému, vyhrazeno sice Čechám a Moravě obnovení starého zřízení stavovského, na němž nic nemělo býti měněno beze svolení stavovského sněmu. Vpravdě však Obnovené zřízení zemské nebylo již vzkříšeno k životu novému, naopak z obavy, aby se revoluční hnutí nerozšířilo také v zemích jeho, stal se František I. z návodu Metternichova zásadním nepřítelem všelikých oprav. Stavy na sněmu shromážděné jen zřídka kdy požádal o co důležitějšího; tak na př. vymohl od nich r. 1825 souhlas k prodeji některých statků korunních. Ale nové zákony vydávala vláda ponejvíce

sama bez otázání sněmu. R. 1829 zavedla novou daň potravní; stavovský sněm nevzmohl se na důrazné ohrazení svých práv, čímž se vláda jen ještě více utvrzovala v pokračování na cestě nastoupené. Strach před revolucí byl tak veliký, že vláda v ničem nechtěla postupovati s krokem doby, ale všecko mělo zůstati při starém, jen aby lidé nepřicházeli, jak se říkalo, na zlé myšlenky. Při tom bylo nejen zamezováno všechno, co směřovalo k povznesení vzdělanosti, ale vláda přičiňovala se i velmi chabě o zvelebení řemesel a živností, průmyslu a obchodu.

Pokroky, které se v tomto směru staly přece, daleko větší měrou byly zásluhou stavův a osvícených jednotlivců, než vlády. Nové odvětví průmyslu vzalo u nás původ za válek napoleonských. Francouzský císař Napoleon I., nemoha totiž nejvytrvalejšího svého protivníka, Anglii, zmoci válečně, chtěl ji zničiti obchodně a vydal tudíž r. 1806 nařízení o tak řečeném kontinentálním systému, který nejen Francii, nýbrž i všem státům na ní závislým zakazováno všeliké obchodování s Anglií. Také Rakousko bylo nuceno po některý čas zachovávati kontinentální systém a tu objevil se citelný nedostatek třtinového cukru, který až dotud skoro výhradně dopravován k nám ze zámořských država anglických. Tato nouze vedla k založení prvních cukrovarů v Čechách a na Moravě, v nichž cukr vyráběn z řepy cukrovky. Průmysl tento v desítiletích pozdějších znamenitě se rozšířil a zdokonalil, takže dnes je světoznámý.

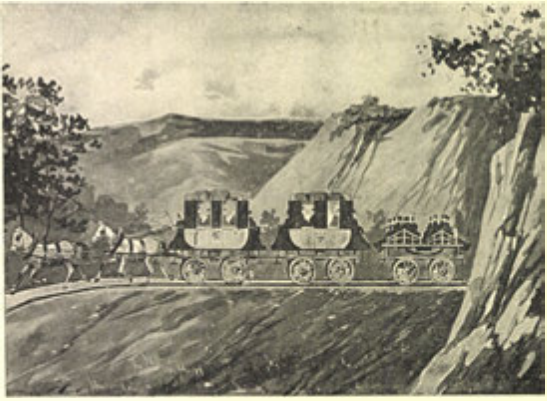
Také jiné obory průmyslové, zvláště zpracování kovů i výroba všeho druhu látek oděvních rozšířily a zdokonalily se, při čemž rozvíjel se průmysl továrnický, ježto člověk valnou část práce přenášel na stroje. Pražská předměstí Smíchov a Karlín, mnohá města v severních Čechách a na Moravě založila tehdy svou znamenitou pověst v oboru průmyslovém. Pohříchu však opakovalo se i tentokrát zase totéž, co jsme spatřili již při počátcích českého průmyslu za císaře Karla VI., že totiž český lid měl jen zřídka kde z těchto nových závodů průmyslových prospěch jiný, než že v továrnách nalézal práci a obživu, neboť majitelé jejich byli namnoze zase cizinci, většinou ze Sas a Pruska, kteří vládnouce větším majetkem než obyvatelstvo domácí, ochuzené dlouholetými válkami francouzskými, zakupovali se u nás a rychle bohatli.

Obchodu prospělo, že zvelebeno poštovnictví, zřízeno něco nových silnic a postaveny první dvě dráhy železné, ovšem ještě koňské. Ona z nich, která spojovala Budějovice s Lincem, sloužila hlavně dopravě soli, jíž České království, jinak na nerosty užitečné i vzácné vždycky velebohaté, nemělo nikdy. Ale s druhé strany trpěl obchod zle následky nedávných válek, jevícími se hlavně citelným nedostatkem peněz.

Jak už řečeno výše, byla cesura velice přísná a bez ohledu stíhala každého, kdo volněji opovážil se psáti, nebo zdál se vládě podezřelým. Tím byl potlačován všechen rozvoj hmotný i duševní, a to nejen na škodu obyvatelů v zemích rakouských, nýbrž i státu sama, neboť v zemích okolních užito doby míru k povznesení obyvatelstva ve všech směrech, kdežto u nás hluboký nastal úpadek. Co se provedlo k pokroku věd, školství a umění, o to výhradně téměř se přičinili stavové. Tak zřízeno v Praze r. 1798 stálé divadlo stavovské, ovšem německé, avšak i české hry počaly se v něm záhy ujímati, arci s počátku v postavení jen velmi podřízeném. Nejméně přispěla k povzne-

sení vzdělanosti v Čechách umělecká akademie, již roku 1796 založil soukromý spolek vlasteneckých přátel umění.

V oboru školství na místě předním vytknouti sluší zřízení vysoké školy technické v Praze r. 1802, kteráž byla jediným tohoto druhu ústavem v tehdejším Rakousku. Jejím zárodkem byla inženýrská škola, založená již před stoletím soukromníkem Willenbergem, která původně měla za účel odchovávati inženýry vojenské. Jako tedy má Praha nejstarší universitu v obvodu bývalého Rakouska, tak má i nejstarší vysoké učení technické. S ústavem tím

První železnice mezi Č. Budějovicemi a Lincem.

(Podle současného obrazu.)

souvisí i počátek školství reálného u nás, neboť první reálka zřízena českými stavy r. 1833 v Praze o dvou třídách jakožto přípravka pro techniku. Záhy přibyly nové reálky v Rakovníce (r. 1834) a Liberci, z nichž ona měla sloužiti hlavně zájmům zemědělským, tato pak zase více průmyslovým.

Všechen zevní ráz vlády Metternichovy byl ryze německý a to nejen proto, že vstoupil tento přední ministr císaře Františka úplně do šlépějí Marie Terezie a Josefa II., ač postrádala vládní soustava jeho dobrých stránek vlády obou panovníků zmíněných, nýbrž i pro zvláštní postavení, jež zaujímalo Rakousko v zánovním spolku Německém. Při zřizování spolku tohoto vyhrazeno sice dle jména předáctví Rakousku, které mělo předsedati při stálém sjezdě spolkových vyslanců ve Frankfurtě nad Mohanem. Avšak hned při prvopočátku počala se nejdříve skrytě, později však čím dále tím

zřejměji jeviti řevnivost mezi Rakouskem a Pruskem, mocnostmi to ve spolku nejvýznamnějšími.

Obratnou politikou dovedlo Prusko těsně k sobě přivinouti zvláště menší státy německé. Pro budoucnost mělo důležitost největší, že r. 1833 vešlo se všemi státy německými na sever od Mohanu v celní jednotu, čímž položen první bezpečný základ k potomnímu sjednocení Německa pod jeho náčelnictvím. Nadto pak mělo Prusko proti Rakousku, různými národy obývanému, velikou výhodu tu, že bylo národně daleko sjednocenější. Aby Prusko zbavil aspoň této výhody, chtěl kníže Metternich z Rakouska učiniti stát německý a jal se tudíž do všech škol i úřadů zaváděti němčinu s úsilím stejným, jako se dělo v druhé polovici století osmnáctého. Byla-li časem vydána některá nařízení směřující k rozšíření práv jazyka českého ve škole, nedbala vláda sama o přesné a svědomité jich plnění. Nicméně právě v této době dožil se národ český svého obrození. Byla-li půda k dílu tomuto zkypřena již za Marie Terezie a Josefa II., vzklíčilo símě na pohled nepatrné v utěšený květ a vydalo posléz i zdárné ovoce.

OD PROBUZENÍ K „JARU NÁRODŮ".

Než však budeme vypravovati o událostech, které způsobila tato bouře, jest třeba vzpomenouti **českého obrození**, které po době těžkého spánku národního počalo se připravovati již ve druhé polovině XVIII. století za Marie Terezie a které pokračovalo v dalších desítiletích namnoze mílovými kroky. Toto obrození právem pokládáme za jeden z nejkrásnějších národních zjevů.

Jako v každém zdravě kulturním národě, i u nás bylo vždy základem a nervem kulturního života **národní písemnictví**. Sílilo a udržovalo v nás vědomí národní pospolitosti, povznášelo nás, šířilo v nás vědomosti a podporovalo vzdělanost. Zušlechťovalo nás, pomáhalo zjemňovat duši. Pomocí literatury jsme se také stávali účastni kulturních hodů všenárodních, sami k nim přispívavše svým vlastním výrazným, osobitě národním způsobem. Jak již bylo vypravováno v I. díle, měli naši předkové už v pohanských dobách jistě své typické báje a pověsti, a první uvědomělé literární počátky, zaznamenané až z dob křesťanských, jsou dnes velmi populární a zachytila je částečně i tato kniha (pověsti o Přemyslu Oráči, o Libuši a j.). Doba stará, sahající od těchto prvních mlžin až do počátků husitského hnutí, měla svůj proslulý rozkvět básnický hlavně v **Dalimilovi**, svůj rozkvět prósy zejména v proslavených obrodných spisech a traktátech jihočeského myslitele **Tomáše ze Štítného**. Věk střední —: **husitství, humanismus a bratrství**, období **veleslavínské** a **Komenského** — měl své velice slavné vrcholky zde letmo naznačené, než-li se sklonil na dlouhé a dlouhé desítky let, ba celá staletí, v ponurou, mrtvou tiš. Dobu novou zvykli jsme si počítati právě opět od prvních zásvitů nového jara — od těch jitřních hodin, vskutku zázračných, kdy úsilím nevelké družiny duchů a oddaných

dělníků božích opět jsme se vzbudili ze sna — a zas jenom právě literaturou, obrodou svého jazyka! Vždyť opravdu jen skoro ona to byla, která v nejkritičtější chvíli československého národu dovedla jasně a bezesporně dokázat, že ta obrazná Hýblova svíce českého národa přece jen ještě nezhasla, jak se toho obávala většina vlastenců a jak si přál tehdejší náš nepřítel — a že bohdá „ji už nesfouknou!"...

*

Ze tmy minulých století, do které nas uvrhla tragedie bělohorská a všecko, co z ní za třicetileté války vyrostlo běd tělesných i mravních, vyvedl nás posvátný oheň, nečekaně vzplanuvši a zahřívající. Z drobného seménka hořčičného vyrostl a rozkvetl strom veliké košatosti, který svěžestí naplnil a vůní občerstvil své smutné okolí.

Šlo to s počátku pozvolna, velmi drobnými krůčky. **Zrušení jesuitského řádu** (1773), který byl hlavním ohniskem protireformačních bojů a pronásledování — („Temno" Jiráskovo o nich mluví velice výmluvnou řečí) — bylo tu prvním červánkem jasnějších dob. Přišel i — jak již vypravováno — **robotní patent** (1775), který ulevil našemu selskému lidu a proměnil jeho otroctví ve formy alespoň poněkud snesitelnější. I naše obecné **školství,** až dosud úplně potlačené, se zlepšilo, — a to hlavně vlivem nových myšlenkových proudů (racionalismus) vanoucích ze západní Evropy. Když osvícený syn Marie Terezie Josef II. (1780—1790) zrušil r. 1781 nevolnictví a vydal tak zvaný **toleranční patent,** kterým zabezpečil náboženskou svobodu evangelíkům a když vydal konečně i zákon o **svobodě tisku,** zajásalo to v duších českých vlastenců, poněvadž nadcházel konec nejnásilnějších útisků staré bratrské i nové české knihy a zároveň i konec násilí, páchaných na vyznavačích evangelia. Přestala doba temna a zajiskřilo se na lepší časy. Padly přetěžké okovy — až na jeden: **německý centralismus úřední,** kterým Josef II. chtěl sjednotit celou Rakouskou říši pod vlajkou jednotného státního jazyka německého —, ale právě tento zůstavší okov to byl, který **u nás probudil vlastenecké cítění** a zapálil mnohou šlechetnou českou duši.

A tak nadešli dnové obrody.

Začalo to různými **„obranami",** které se počaly nesměle trousit a které proti jednotnému německému jazyku úřednímu počaly dokazovat, že jeden každý národ v rámci Rakouské říše má právo na úřední jazyk svůj. Že na něj má své právo především národ český, národ sice zesláblý těžkými utrpeními a útisky staletí, ale národ veliké mravní podstaty a slavné kulturní minulosti. A již tu byly vedle „obran" i mluvnice, knížky a traktáty, které měly za účel umrtvovaný a zanedbaný jazyk český povznésti, učiniti jej vskutku jazykem stojícím na výši doby a hodným básnického rozvoje. Nadšení učenci i nadšení básníci čeští rozdělili si práci.

A tak tu vidíme na jedné straně takové Pelcly, Procházky a hlavně Dobrovské, na druhé straně Thámy, Puchmajery a Nejedlé s nadšeným vydavatelem českých knih a novinářem Václavem Matějem Krameriem. Uprostřed nich stojí náš patriarcha Jungmann, učenec i básník v jedné osobě.

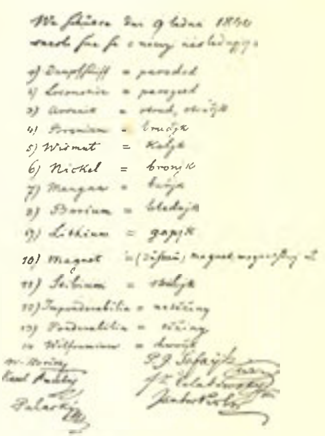
Josef Jungmann, hudlický rodák od Berouna (1773), zprvu gymnasijní profesor v Litoměřicích, později ředitel akademického gymnasia v Praze

(† 1847), byl nadšeným spolupracovníkem učené družiny našich jazykozpytců, vydával knihy o historii české literatury, sestavoval almanachy a čítanky („Slovesnost") a zejména vydal monumentální dílo svého života, pětidílný **„Slovník česko-německý"**, ve kterém nám zachoval přímo nesmírný poklad slovního a úslovního bohatství naší řeči. Sestavil jej přímo geniálně z památek rukopisných i tištěných, vybral jej z úst našeho lidu, částečně i sám sestavil ze slov nově a šťastně tvořených z jiných jazyků slovanských. A aby prakticky dokázal, že takto osvěžená řeč česká je opravdu schopna vyjádřit každý básnický pomysl, krásně nám přeložil — dokonalý znatel jazyků — několik slavných básnických děl cizích: Chateaubriandovu **„Atalu"**, **„Ztracený ráj"** od anglického básníka Miltona, Goetheovu selanku **„Hermann a Dorothea"** vedle pestrého množství básní drobnějších, hlavně i z literatur slovanských.

Josef Jungmann.
Kreslil Jan Vilímek.

Tato oddaná služba Jungmannova, jehož následovala ve stejné práci celá básnická škola, nesla požehnané ovoce. Byla slavným doplňkem neméně slavné **vědecké** práce **Josefa Dobrovského**, kterou podnikal na poli jazykovém a kterou se stal **otcem naší slavistiky**. Dobrovský, ďarmotský rodák z Uher, kde tenkráte otec jeho vojákoval, byl původně knězem, rektorem generálního semináře v Klášterním Hradisku u Olomouce — jak již uvedeno na str. 185 — později vychovatelem hrabat Nosticů na Malé Straně. Zemřel r. 1829. Jsa mužem velice učeným a maje převzácný vědecký základ, pracoval o základech české řeči, napsal **„Soustavnou mluvnici českého jazyka"**, kterou dal vědecký základ k podobným pracím dalším, vypracoval **„Dějiny věd a literatury české"**, vyšetřil nám (sporná tehdy) pravidla české-

Ukázka péče o čistotu českého jazyka v letech čtyřicátých XIX. stol.

ho přízvuku a zavedl tak přesnou prosodii **přízvučnou** (na místě nestvůrných napodobenin t. zv. časomiry), upravil pravopis, pracoval také — vše nejpřísněji vědecky a kriticky — v dějepise a dějezpytě slovanském, čímž položil učené základy k pozdějším badáním slavistickým. Psal o věcech českých a slovanských německy a latinsky, neboť s počátku sám nevěřil, že by byl jazyk český schopen budoucího života. Ale skvělé praktické výsledky Jungmannovy družiny, k jejímuž vítězství arci sám bezděky nejvíce přispěl, poučily jej o jiném. Jest vedle Jungmanna naším největším, nejzasloužilejším národním buditelem, koryfeem naší jazykové vědy nesmrtelným. Historikové —: piarista **Gelasius Dobner** (1719—1790) a první profesor českého jazyka a českého písemnictví na pražské universitě **Fr. Martin Pelcl** (1734—1801) — jichž zásluh bylo již dříve vzpomenuto, byli jeho dobrými doplniteli a spolupracovníky, stejně jako básnickými doplňovateli snah Jungmannových byli bratří **Thámové**, poličský purkmistr **Šebestián Hněvkovský** (1770—1847), žebrácký děkan **Vojtěch Nejedlý** (1772—1844) a především nadšený formalistně neobyčejně obratný básník a překladatel **Antonín Jaroslav Puchmajer** (1769—1820), farář v Radnicích u Plzně, organisátor i duše celé tehdejší básnické školy buditelské. Vlastními žáky a zástupci Jungmannovy školy básnické byli zejména libuňský farář **Antonín Marek** (1785—1877), který nám překládal z jazyků klasických a z němčiny, — a potom vznícený opěvatel přírody **Milota Zdirad Polák** (1788—1856), básník rozsáhlé „Vznešenosti přírody", který zemřel jako generál a jazyku českému téměř odcizený profesor vojenské akademie v Nov. Městě za Vídní.

Na nejširší lidové vrstvy svými českými kalendáři, zábavnými knížkami a novinami měl nesmírně blahodárný vliv klatovský rodák, Dobrovského a Puchmajerův vrstevník, **Václav Matěj Kramerius** (1753—1808), první novočeský nakladatel a novinář, majitel proslulé pražské „České expedice" v Dominikánské ulici na Starém Městě (nyní Husově tř.), vydavatel upravených starých kronik a poutavých, vzdělávacích cizích překladů, oblíbeného „Kalendáře tolerancí" a t. zv. „C. k. Vlasteneckých novin". Alois Ji-

rásek ve svém slavném pětidílném románě „F. L. Věk" postavil všem těmto ušlechtilým a nadšeným křisitelům českého jazyka i českého uvědomění nesmrtelný pomník literární. Český národ nikdy jim nebude směti zapomenout těchto velikých služeb, bez nichž by dnes nebylo bývalo ani osvobození, ani — národu...

František hr. ze Šternberka.

*

Do těchto dob oddaně nadšeného zápasu literárně-národního spadá i zajímavá kapitolka našeho literárního **romantismu**, který se v nás naplnil domnělými objevy proslulých kdysi rukopisů staročeských, t. zv. **„rukopisu Královédvorského"** a **„rukopisu Zelenohorského".** První z nich byl objeven r. 1817 učeným slovanofilem **Václavem Hankou**, musejním pražským knihovníkem, ve starém věžním sklípku Královédvorského chrámu nad Labem, druhý o něco později (1818) byl prý anonymně poslán na Zelenou horu u Nepomuku. Objev domněle starých rukopisů, ač již tehdy nesmělo sporný, přivodil nesmírnou popularitu a oslavnou svatozář Hankovi (1791—1861), který pracoval básnicky i vědecky na poli všeslovanství a vynikal hojnými styky s předními representanty zahraničními. Oba rukopisy, které svým básnickým obsahem, nesporně zajímavým a cenným, vyvolaly zejména v oboru výtvarném mnoho překrásných ohlasů (Manes, Myslbek, Aleš a j.) a které nám pomáhaly probouzeti i sílit národní nadšení v dobách zvlášť kritických, byly později prohlášeny za **padělky**, o jejichž básnickém i technickém vybavení pracovali prý vedle Hanky i básníci **Josef Linda** a Václav Alois **Svoboda.**

*

Jako u nás, i na **Slovensku** to v době osvícenské jásotně rašilo, ač tu nebylo ani zdaleka tolik podmínek probuzenecké práce. Slovensko bylo v těch dobách šťastnější nás už proto, že důsledky protireformačního pronásledování nebyly tam tak zhoubné a literární souvislost starších dob s dobou novější nebyla tak hluboce přerušena. Ale nový život počal tu prouditi rovněž, hlavně vlivem nových myšlenek od západu. Písemnictví tvoří tu však v těch dobách podstatnou součástku literatury české, a to i tam, kde se samo pokouší o přetržení, odpoutání. Jinak tu počíná kvésti — jako u nás — hojně napodobené lidové poesie, počíná kvésti věda jazyková i historie. Zatím, co však v Čechách jest jediné středisko společné, Praha, jsou na Slovensku střediska dvě, dělená podle náboženství —: evangelíci kupí se kolem

Jan Ev. Purkyně.

dnešní Bratislavy, kde pracují o literární obrodě zejména učený **Jiří Palkovič** (1769—1850), profesor řeči a literatury československé na evangelickém lyceu prešpurském, a evangelický farář **Bohuslav Tablic** (1769—1832); katolíci pak mají svého výmluvného representanta ve faráři **Jos. Ignáci Bajzovi** (1754—1836) a v děkanu a školním dozorci novozámeckém **Antonínu Bernolákovi** (1762—1813), který byl vlastním zákonodárcem jazykového separatismu Slováků. Bernolák byl učený filolog, který bádal také v dějepise a pokládal Slováky za samostatný národ tvořící též samostatný národopisný celek. Chtěl, aby tato samostatnost projevovala se i v písemnictví a ve vlastním jazyku, za který zvolil jazyk západoslovenský, dost blízký řeči naší. Tohoto jazyka používali pak někteří Bernolákovi stoupenci, tak básník **Jan Hollý**, katolický farář a šťastný skladatel selanek, jakož i „slovenský Kramerius" **Jiří Fándli**, skladatel poučných i zábavných knížek pro lid, vydavatel novin a kalendářů. Střediskem tohoto katolického proudu na Slovensku byla Trnava.

*

Básnickým i vědeckým úsilím tohoto hloučku ušlechtilých pracovníků posíleno bylo, vlastně teprve probuzeno, naše **národní sebevědomí.** Šlo to krok za krokem, pozvolna, ale jako by čarovným proutkem vzněcován, šířil se i duch český po naší národní líše. I ony centralistické úřady rakouské, zprvu naprosto odmítající jakoukoli kulturní vymoženost českému národu, počaly pozvolna nahlížeti toho potřebu. V posledních desítiletích osmnáctého věku neměli jsme ani nejmenších národních škol. Od r. 1791 povolila vláda — jak již bylo vzpomenuto (viz str. 193.) — teprve na Pražské universitě stolici pro český jazyk, po venkově — na obecných školách — jen sem tam se učilo i mateřštinou, a to jenom na vlastní vrub vlasteneckého učitelstva a kněžstva. Císařským patentem Františkovým nařízeno bylo sice již r. 1816, aby i na gymnasiích počalo se učiti češtině, ale protičesky zaujatí byrokraté školští obešli zákon a češtině mohlo se učiti jen potajmu. Je zřejmo, že za tohoto stavu věcí česká kniha, šířená našimi buditeli, byla skoro **jedinou školou našeho národního života** a že tudíž zásluhy vyjmenované družiny křisitelů byly opravdu stonásobné.

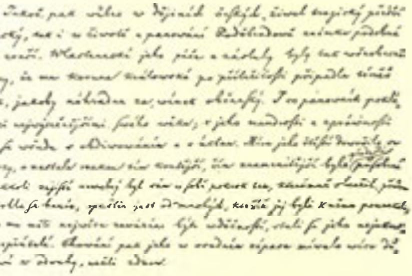
Měly platné výsledky i proto, že konečně i státní úřady byly nuceny přiznat našemu národu potřebu škol a různých národních ústupků. A stávala se ta potřeba tím naléhavější, čím více nám nyní přicházelo významných pracovníků kulturních a čím více počalo se šířiti vzdělání do českých vrstev lidových.

František Palacký.

Neboť s jazykovým a národním sebevědomím počalo u nás nabývati posily i sebevědomí historické a vědecké vůbec. Naše věda počala se znárodňovati počátkem třetího desítiletí XIX. věku, a mužové jako **Jan Sv. Presl** a **Jan Ev. Purkyně** v přírodovědě a lékařství, **František Palacký** v historii a **Pavel Josef Šafařík** v archaelogii a slovanském jazykozpytu znamenají pro nás opravdové vědecké přední vynikající muže. První z nich, **Jan Sv. Presl**

(1791—1849) byl universitním profesorem a napsal nám první nerostopis, rostlinopis a chemii, stav se zakladatelem českého vědeckého názvosloví; druhý, **Jan Ev. Purkyně** (1787—1869), byl geniálním lékařem a fysiologem, seznal učený svět, zajímal se i o poesii a překládal především z Goetheho, svého osobního přítele. Jako učenec vynikal zejména ve fysiologii pokusné, opřené o vzácně spolehlivá badání anatomická a mikroskopická a stal se slavným zejména svými mnohými studiemi o lidském oku, o pokožce, o vzniku vajec živočišných. Založil přírodnický časopis „Živu".

Ukázka rukopisu Palackého „Dějin národu českého".

Velkým národním geniem a světcem stal se však národu českému především Moravan z Hodslavic **František Palacký,** náš nesmrtelný český historiograf, autor monumentálních **„Dějin národu českého".** Palacký (1798—1876) zabýval se v mladších letech i písemnictvím a filosofií, napsal „Počátky českého básnictví", kde (proti Dobrovskému a Puchmajerovi) hlásal nesprávnou zásadu prosodie časoměrné, vydal „Přehled dějin krasovědy", založil „Časopis Českého Musea" vycházející podnes, vyvolal v život **Matici českou** pro vydávání vědeckých českých knih při Společnosti musea království Českého, zřízené péčí učených hrabat Kašpara a Františka ze Šternberka. Dále založil spolek **Svatobor** na podporu českých spisovatelů. Jeho stěžejním dílem, pilnou a vzácně kritickou prací celoživotní jsou již zmíněné **„Dějiny národu českého"** o 5 svazcích s doplňky, časově sahající až do r. 1526, do vymření rodu Jagellovců. Je to první, do dnešní doby jediná u nás ucelená, klasickým slohem psaná práce vědecká o duchu a vývoji českých dějin, ve které zejména partie o slavném našem období husitském přinesly tisíce nových, dosud neznámých poznatků a nové hodnocení celého ducha té doby.

Palackého přítelem byl **Pavel Josef Šafařík** z Kobeljarova na Slovensku (1795—1861), autor proslulého díla **„Slovanských starožitností",** zakladatel naší vědecké archaeologie, který jako profesor gymnasia v Novém Sadě v mladších letech se zabýval i dějinami literatur a jazyků slovanských. Šafa-

řík jako archaelog učeně dokázal, že Slované jsou praobyvateli v Evropě, čímž pomáhal posilovati národní vědomí slovanské stejně jako sílil Palacký v národě českém svými Dějinami.

Pavel Josef Šafařík.
Kreslil Jan Vilímek.

*

A s rozvojem české vědy, básnickými nadějemi a vítězstvím českého jazyka probouzené, rozvíjelo se ruku v ruce české básnictví nové a další. První dvacátá léta XIX. věku, která i české samostatné vědě byla šťastným obdobím, přinesla štěstí i poesii. V té době počal ladit svou mohutnou lyru Slovák **Jan Kollár** z Mošovců (1793—1852), evangelický kazatel v Pešti a posléze profesor slovanských starožitností na vídeňské universitě, básník proslulé **„Slávy dcery“** (1824) a nadšený hlasatel slovanské pospolitosti a myšlenky. Jako student prožil Kollár své mládí v Německu, kde poznal také svůj milostný ideál, svou Mínu, později ve „Slávě dceři“ zidealisova-

Jan Kolár.
Kreslil Jan Vilímek.

Fr. Lad. Čelakovský.
Kreslil Jan Vilímek.

nou Musu Slovanstva. Tehdejší obrodný kvas myšlenkový, jejž poznal v Německu, přenesl Kollár později na slovanskou půdu a básněmi i traktáty o literární a národní vzájemnosti slovanské nadšeně šířil myšlenky této národní pospolitosti, podle níž všecky slovanské národy měly by se vzájemně poznávat, podporovat se, stávat se vzájemnými účastníky společných vymožeností a společné kultury.

Jeho českým vrstevníkem byl strakonický rodák **František Ladislav Čelakovský** (1799—1852), profesor slavistiky ve Vratislavi, hluboký znalec i milenec národní lidové poesie a její nadšený pěstitel umělý. I on pracoval vědecky, i on vydal svůj sborník **„Slovanských písní národních"** a bohatý soubor **„Mudrosloví národu slovanského v příslovích"** po vzoru tehdejších lidopisných a národopisných badatelů německých, — ale jeho nejvyšší uměleckou zásluhou literární jsou dvě překrásné sbírky umělé poesie v duchu slovanského básnictví národního — a to **„Ohlas písní ruských"** (1829) a **„Ohlas písní českých"** (1839). Podle vzorů hrdinské epiky a národní lyriky ruské a podle vzorů i ducha naší lidové poesie národní vystihl tam i tu Čelakovský karakter slovanského člověka dávnověku i dneška, bohatýra, měšťáka i sedláka. V původním, zcela samostatném básnictví vydal obsáhlý 100 číslový cyklus milostné a didaktické lyriky pod jménem **„Růže stolistá"** (1840).

Lidová píseň národní, čistý a jasný, namnoze nesmírně krásný výtrysk anonymní lidové duše, který tolik nadchl Čelakovského a ze kterého později vzrůstali Erben i jiní, stal se základním prvkem **celé Čelakovského školy básnické,** která svou lyru ladila právě v ozvuku prostinké lidové písně. Zachytíme tu jen malou řádku prostých jmen: Josef Vlastimil **Kamarýt,** Fr. Jaroslav **Vacek-Kamenický,** Jos. Krasoslav **Chmelenský** a Václav Jaromír **Picek.** Nejedna píseň, v národním duchu, jimi složená, zpívá se podnes, poněvadž znárodněla.

*

Zadívá-li se dnes český člověk sto let nazpět do těchto mlžin duševní české práce, houževnaté a nadšené, plné zanícení a vroucné víry v budoucnost, a srovná-li ony prostinké začátky s dnešní naší rozkvetlou lipou české poesie a vědy, do všech stran rozdávající vůni i květ, jistě že těžce pochopí právě ty těžké začátky. A přece —: zdánlivě z ničeho vyrostla tato lípa — ve skutečnosti ovšem z kořenů zdravých a hluboce ukrytých v zemi, **z jaré a čisté duše našeho lidu.** Naši nadšení buditelé ji vyburcovali ze spánku, který se podobal smrti, a jemnou, slibně pučící, opatrovali ji bedlivě, druh druhu ji odkazujíce k dalšímu šetření, až vzrostla v rozkošný strom. A jen to nadšení posilovalo, neslo.

Neboť jako později, i tenkráte byl to vlastně velký duševní zápas našich buditelů, ztěžovaný a dušený zevními okolnostmi. Český národ nikdy neměl ustláno na růžích a každá jeho práce, směřující k povznesení a pokroku, vždy byla žárlivě sledována mocnějším nepřítelem. Dusil ji a překážel jí paragraf, pracovníci, pokud jevili svobodomyslnější rozmach myšlenky, byli žalářováni. Byly doby — a hlavně později — kdy se v Čechách nemohlo

volněji vydychnout a kdy se žaláře plnily spisovateli a publicisty. Byly doby — i po onom zázračném zmrtvýchvstání — kdy se české písemnictví poznovu počalo ukládati v nedobrovolný hrob a kdy bylo smutno v ovzduší české knihy. Byly doby, kdy nejlepší lidé českého pera, nejzásluhnější průkopníci světlé myšlenky národní a kulturní umírali krutým pronásledováním nebo umrtvující fysickou bídou. Sám Čelakovský s ní zápasil v dobách svého nejpilnějšího rozmachu; později hynula a zhynula jí Božena Němcová, Havlíčka nám vlastně ukamenovali. Víme, jak nedostatek a bída působily na celý ten nešťastný život Tylův, jak dusily a k zemi tiskly nejeden jiný zjev, který se nemohl plně rozvít. Českému písemnictví umřelo mnoho nesmírně slibných jmen hned v prvním rozkvětu mladických sil — a nebyl to pouze 26letý Mácha nebo 28letý Rudolf Mayer nebo v nejkrásnějších letech umírající Němcová, Havlíček, Rubeš, Langer, Gustav Pfleger-Moravský, které nám sklátila persekuce neb bída. Čeští spisovatelé mnoho vytrpěli. A přece i při té vší bídě a protivenství stali se hrdiny našeho probuzení!

POSLEDNÍ KORUNOVANÝ KRÁL ČESKÝ.

(1835—1848).

Nástupcem císaře a krále Františka byl jeho prvorozenec **Ferdinand**, který jako císař rakouský se psal I. a jako král český a uherský toho jména V. Při smrti otcově 2. března 1835 byl ve 42 letech. Byl to ubohý muž, slabého zdraví, trpící záchvaty padcucnice, slaboduchý, bez vůle a neschopný práce. Vladařské záležitosti obstarávala státní konference, již řídil jeho letitý strýc arcikníže Ludvík. Ferdinand V. již za života otcova přijal uherskou korunu a po jeho smrti dal se 7. září r. 1836 korunovati na českého krále. Na chvíli sice ožila Praha, tehdy jinak smutná, avšak všechno úsilí ministrů, aby slavnost oživila příchylnost k panovnickému domu, celkem zklamala. Byla to poslední korunovace v Čechách, která měla zpečetiti svazek mezi králem a národem.

Král Ferdinand V. byl již za svého života zván „Dobrotivým" pro svoji podporu nuzných a trpících, v čemž byl účinně podporován svou chotí Marií Annou. Láska ta ovšem patřila jen jeho osobě, nikoli jeho vládní soustavě, která neměla ani nádechu těchto dobrých vlastností.

Císař František na smrtelném loži doporučil svému nástupci knížete Metternicha za předního rádce. Podržel tedy muž ten za nejdelší čas panování Ferdinandova své vynikající postavení. Užíval ho k tomu, aby bránil všemu pokroku a aby nedocházelo ke změnám. V oboru zahraniční politiky utvrdil Metternich svatou allianci novou schůzí císaře Ferdinanda s carem ruským a králem pruským. V oboru správy vnitřní nabývala důležitosti čím dále větší tak řečená **státní konference**, nastoupivší místo bývalé státní rady. Poněvadž panovník sám osobně státní správy téměř se neúčastnil, byla usnesení této státní konference rozhodující. Vynikajícím jejím členem byl již od posledních let vlády císaře Františka hrabě **Kolovrat Libštejnský**,

POSLEDNÍ KORUNOVACE ČESKÉHO KRÁLE V PRAZE DNE 7. ZÁŘÍ 1836.
(PODLE SOUČASNÉ LITOGRAFIE.)

bývalý nejvyšší purkrabí království Českého, muž zásad dosti pokrokových, kterému však nesnadno bylo vykonati něco na prospěch šlapaných práv zemských proti Metternichovi. Duch nehybnosti a ztrnulosti byl v neblahém tomto muži ztělesněn.

Dvě novoty z doby Ferdinanda Dobrotivého značí pokrok proti minulosti: obtížná služba vojenská byla ze 14 snížena na 8 let, čímž značný počet pracovníků dříve se mohl vrátiti k svému povolání. Předzvěstí příštího úplného vybavení selského lidu z poddanství byl patent císařský, kterým

Pohled na Hrad Pražský na počátku XIX. století.
(Podle kresby V. Morstadta.)

se dovolovalo sedlákům vykupovati se z robot za náhradu, placenou vrchnostem. Pohříchu však výhod tohoto patentu mohli použíti jen sedláci velmi zámožní, jichž ovšem nebylo mnoho. Nezpůsobil tedy tento patent mnoho změn ve stavu selského lidu.

Čeští stavové v té době několikráte se pokoušeli stavovská práva a sněmovní moc obnoviti, vládou však odpovídáno jim poukazem k Obnovenému zřízení zemskému, které dávalo panovníkovi právo samovolně měniti ústavu zemskou. Na velikou újmu snahám stavovským bylo také, že lid obecný neměl pro ně porozumění, aniť stavové o svých záležitostech zpravidla jednali soukromě. Jen snahy některých šlechticů, nesoucích se ku hmotnému zvelebení království, docházely obliby, jako nejvyšší purkrabí **Rudolfa**

hraběte Chotka, zakladatele prvního řetězového mostu v Praze a jiných staveb pro život veřejný veledůležitých.

Nicméně čeští stavové neupustili od svých snah a konečně r. 1845 usnesli se požádati vládu, aby jasně vyložila, která práva mají oni a český sněm. K tomuto sporu politickému přidružil se jiný spor o správu některých zemských fondů. Vše to mělo za následek, že všeobecně oblíbený hrabě Chotek vzdal se svého úřadu a r. 1845 stal se zemským správcem arcivévoda Štěpán.

Ačkoli pak nový správce zemský vstoupil ve příčině snah o zvelebení blahobytu ve šlépěje svého předchůdce a také osobními svými vlastnostmi

Dobytčí trh, nynější Karlovo náměstí, na počátku XIX století.
(Podle kresby V. Morstadta.)

záhy stal se mužem oblíbeným, rozpor mezi stavy a vládou tím nejen neodstraněn, nýbrž přiostřil se konečně do té míry, že r. 1847 stavové odepřeli vládě vybírati daně na vydržování soudů hrdelních. Avšak vláda poučená dřívější zkušeností o slabosti stavů, nedbajíc toho vybírala poplatky ony o své újmě dále, aniž jí stavové v tom nějak bránili.

Avšak tou dobou počínali již mnozí osvícení mužové mezi šlechtou nabývati přesvědčení, že jest zapotřebí, aby žádosti své, směřující k obnovení staré slávy sněmů českých a stavovského zřízení, spojovali s prospěchy těch tříd a vrstev obyvatelstva, které na sněmě nebyly zastoupeny buď docela, buď jen nedostatečně a které se také již počínaly hlásiti ke svým právům — slovem, že jest nutno, aby odpor stavovský splynul s tuž-

bami všeho národu. K těm koncům patrně směřoval návrh z r. 1847, aby za účelem zrychlení dopravy zřízen byl splavný průplav, který by spojoval horní Vltavu s Dunajem. Od provedení tohoto zámyslu však upuštěno z toho důvodu, že teprve nedávno před tím vystavěna první parní železnice, spojující Prahu s Vídní.

Ještě mnohem dalekosáhlejší byly návrhy, které stavové připravovali pro sněm r. 1848. Nejdůležitější z nich byly, aby rozmnožen byl na sněmě počet zástupců stavu městského a aby při gymnasiích ustanovováni byli profesoři jazyka českého. Než na projednání návrhů těchto i jiných již nedošlo, neboť dříve ještě, nežli se tento sněm mohl sejíti, přivalila se od západu prudká bouře, která ve svůj vír zachvátila všechno Rakousko a s ním i vlast naši.

KNIHA SEDMÁ.

VLASTNÍ SILOU.

(1848—1914.)

NA ÚSVITĚ NOVÉ DOBY.

(1848—1849).

Přese všechno usilování Metternichovo a svaté alliance jím řízené aby v Evropě vše zůstalo tak, jak bylo spořádáno na kongresse ve Vídni, nepodařilo se zažehnati rozličné bouře vznikající v různých končinách Evropy. Kromě nepokojů v Italii, o nichž jsme vypravovali, změnilo se v době poměrně krátké ledacos na mapě Evropy. Hrdinné povstání Řeků proti Turkům vzbudilo mnoho ohlasu ve vzdělané Evropě a Metternich nebyl s to, aby po vítězné válce Ruska proti Turkům zabránil vzniku samostatného království Řeckého. Avšak nejnebezpečnější sopkou Evropy zůstávala Francie, která přes všecky snahy starého, na trůn nově dosazeného rodu královského, nezapomínala na ideje své veliké revoluce. V červenci r. 1830 vypukla ve Francii opět revoluce, jež zbavila krále Karla X. trůnu a dosadila za něho Ludvíka Filipa z orleánské větve rodu Bourbonského. Vypuzený král uchýlil se s rodinou do Rakouska a požíval nějaký čas pohostinství na královském hradě Pražském. S královskými vyhnanci přibyl do Prahy mladý francouzský učenec Joachym Barrande, který usadiv se potom v Praze trvale, znamenitě se zasloužil o zeměvědný výzkum okolí našeho hlavního města.

Metternich, který se smířil se změnou na francouzském trůně, aby předešel věcem horším, nezůstal ušetřen překvapení dalších. Červencová revoluce měla odezvu na dvou různých místech Evropy: Belgie povstala proti nenáviděnému Hollandsku, s nímž ji byl kongress Vídeňský sloučil v jediný stát, a Poláci, kteříž od Napoleona očekávali, že zase obnoví rozchvácenou jejich říši, povstali proti Rusům. Polské povstání bylo sice vojenskou mocí potlačeno, avšak osamostatnění Belgie nebylo lze zabrániti a byl nucen je

konečně uznati, ač velice nerad, také Metternich. Leč všechny ty příběhy byly pouhou předehrou k velkým událostem let 1848 a 1849.

Krále Ludvíka Filipa nezachránilo od pádu ani to, že na odiv stavěl příchylnost k lidu. V Paříži 24. února 1848 vypukla nová, v krátké době již třetí revoluce. V této byl panovník ten zbaven trůnu a Francie podruhé prohlášena za republiku. Trůnu zbavený král uchýlil se do Londýna.

Hnutí toto, vyšlé z Francie, je z nejmohutnějších, o nichž vypravují dějiny, neboť nezůstalo obmezeno na zemi, v níž se zrodilo, nýbrž silou obrovskou, vše uchvacujícího požáru rozletělo se po valné části Evropy ostatní. Co po dlouhá desítiletí utajeno dřímalo v prsou národů, hlásilo se k slovu, a zdálo se, jako by všeobecná jakási horečka byla zachvátila obyvatelstvo staré Evropy. Na všech stranách ozývalo se za příkladem Francie volání po nových řádech politických a společenských, přiměřených nové době.

Více než kterýkoliv jiný stát evropský zachváceno bylo následky únorové revoluce Rakousko. S podivuhodnou jednomyslností žádali různojazyčni národové rakouští propuštění knížete Metternicha, v němž spatřováno takořka vtělení odporu proti všelikým snahám opravným. Císař Ferdinand Dobrotivý, povoliv svorné tužbě svých národů, propustil skutečně Metternicha z úřadu dne 13. března. Tím i svatá Aliance vzala za své.

Vypuzený francouzský král se nenadál, že v Londýně setká se s bývalým pánem Evropy, nyní opovrženým knížetem Metternichem, patřícím na to, jak dílo jeho jako zpuchřelá budova se hroutí.

Na jeviště dějů politických po dlouhé době vstoupil ponejprv zase národ český, obrozený k životu novému. Neznámo čí popudem sešla se 11. března veliká schůze lidu v lázni Svatováclavské na Novém Městě v Praze. Shromáždění toto za hlučného souhlasu všech přítomných usneslo se podati císařské vládě ve Vídni písemnou žádost neboli petici o 14 článcích, v níž důrazně žádáno za svobody politické, opravy ve zřízení zemském a především za rovné právo jazyka českého s německým v úřadech, školách i životě veřejném. Je patrno, že české hnutí r. 1848 neslo se s počátku zjevně za snahou, aby se říši jako celku dostalo zřízení konstitučního neboli ústavního a aby se jazyku českému dostalo rovnoprávnosti se vševládnou dosud němčinou. Snahy o obnovu Českého státu v rámci Rakouska byly prozatím druhořadé. Tato poměrná skromnost českých požadavků vysvětluje se dlouholetým útiskem našeho jazyka.

Zvláštní deputace měla petici tuto, opatřenou přehojnými podpisy ze všech vrstev obyvatelstva českého, odevzdati vídeňské vládě.

Hájení rovnoprávnosti jazykové stalo se odtud vedle snažení o svobody politické hlavním úkolem mladého českého novinářstva, které rychle zmohutnělo, když císař Ferdinand již tři dny po schůzi v lázni Svatováclavské zrušil censuru a prohlásil svobodu tisku. V čele novinářů českých doby tehdejší byl **Karel Havlíček Borovský,** přední politický spisovatel český, jenž nad ostatní své soudruhy vysoko vynikal jak politickým rozhledem a vzděláním, tak břitkostí svého pera a o němž budeme ještě později více vypravovati. A bylo takové obrany vskutku třeba. Dokud snahy o vzkříšení českého národu měly ráz výhradně jen literární, také mnozí Němci v Čechách sledovali je s přátelským účastenstvím, považujíce je za nevinnou zá-

Hr. R. Stadion oznamuje ve stavovském divadle zprávu o slibu,
že císař udělí konstituci.

bavu několik blouznivých nadšenců; jakmile se však projevem ze dne 11. března počal národ český hlásiti také o práva politická a jazyková, počali se k němu velikou většinou chovati nepřátelsky, poněvadž oživený národ český byl překážkou jejich tužbě, aby všecky — tedy i rakouské — země Německého spolku byly přetvořeny v novou říši Německou.

Deputace pražská přibyla do Vídně 19 března a nalezla tam poměry docela nové. Již 15. března přestalo Rakousko býti státem, v němž panovník moc svu vykonával docela neobmezeně neboli absolutně. Sněm uherský,

Svatováclavské lázně u večer památné schůze 11. března 1848.
(Podle současného obrazu.)

vždy bedlivější o zachování starobylých svobod zemských nežli stavové čeští, vymohl si, že zřízeno bylo pro Uhry zvláštní ministerstvo sněmu odpovědné; také pro ostatní země své zřídil Ferdinand ministerstvo odpovědné říšskému sněmu, který složen jsa z poslanců všech zemí neuherských, měl se sejíti ve Vídni a především rokovati o novém ústavním zřízení státu. Duší tohoto ministerstva stal se od prvních dnů měsíce dubna správce záležitostí vnitřních baron Pillersdorf.

Odpověď, které se dostalo na žádosti pronesené ve schůzi v lázni Svatováclavské, způsobila radostné vzrušení ve všech vrstvách národa českého. Obsahoval ji patent krále Ferdinanda, daný dne 8. dubna, jímž ve smyslu české petice zaručena úplná rovnoprávnost jazyka českého s německým po vší zemi. Království Českému mělo se dostati nového zřízení, o kterém by se usnesl sněm, složený na základech nových; vedle posavadních stavů měli totiž na něm zasednouti také poslanci zvolení ode všeho obyvatelstva

po dvou z každého vikariátu. Sněmu tomu zůstaveno také, aby vstoupil ve vyjednávání se sněmy markrabství Moravského a vévodství Slezského o tom, pokud by zákonodárství a správa všech zemí České koruny měly býti společny. Je to první krok k uskutečnění státotvorných tužeb českých. Správu měli vésti nejvyšší úředníci zemští, jejich úřady měly nově býti upraveny přiměřeně požadavkům doby nové. Zatím, co se v Praze zřizoval tak řečený národní výbor, aby připravoval v tomto směru předlohy pro budoucí sněm, stavové moravští, zasedajíce právě v Brně, sami o své újmě změnili složení svého sněmu tím, že dobrovolně přijali poslance z lidu zvolené ve svůj střed.

Patent ze dne 8. dubna byl by se mohl státi základem nového klidného rozvoje zemí koruny České, kdyby do průběhu záležitostí českých nebyly zasahovaly vlivy cizí. Mocnářství Rakouské bylo však také na stranách jiných strženo ve vír zmatků. V italských zemích jeho vypukla již v březnu revoluce, směřující k úplnému odtržení jich od Rakouska; vzbouření tomu dostalo se zřejmé pomoci od krále sardinského, takže říši, zmítané tolikerými bouřemi domácími, ke všemu ještě nadcházela válka s nepřítelem zahraničním. V zemích uherských zneužívala vláda vymoženostì nedávno nabytých k hrubému potlačování všech národů nemaďarských. V Německu pak snahy po sjednocení všech Němců v říši jedinou dospěly tak daleko, že vypsány volby do říšského sněmu německého, který by rokoval o příštím zřízení obnovené říše Německé. Baron Pillersdorf nemaje odvahy, aby čelil hnutí tomuto, dal vypsati volby ty také v rakouských zemích spolkových. Německé obyvatelstvo Čech a Moravy chutě přistupovalo k osudí volebnímu, avšak Slované, postřehnuvše, že se jedná o přivtělení valné části Rakouska k budoucímu Německu, voleb těch se nezúčastnili. Šli v tom za příkladem Čechů, mezi nimiž Fr. Palacký vyložil nejpádněji důvody jejich jednání.

Stalo se tak veřejným listem z 11. dubna 1848. Palacký vyloživ, že země koruny České v minulosti nikdy nebývaly bezprostřední součástí zaniklé Německé říše, že svrchovanost této koruny nikdy nemohla býti brána v pochybnost, obhajuje jinak Rakousko, které chce míti silným a mocným. Často bývala z tohoto listu opakována věta, kdyby Rakouska nebylo, že bychom si je museli v zájmu svém vlastním, ba v zájmu humanity (lidskosti) vytvořiti. Ovšem věřil tehdáž ještě Palacký v možnost Rakouska spravedlivého, které by bylo stejně pečlivým otcem rodině všech svých národů. Poměrně krátká doba vyléčila Palackého z osudného tohoto omylu. Po 17 letech vydal knihu, ve které v možnost takovou již nevěří, a kterou končí prorockými slovy o národě českém: „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm.“

Zatím byly naděje českého národa, vzbuzené událostmi březnovými a zvláště patentem z 8. dubna, trpce zklamány. Místo aby svoláni byli stavové neuherských zemí rakouských ku společné poradě o příští ústavě, jak bylo doufáno po zrušení absolutismu dne 15. března, vypracoval baron Pillersdorf novou ústavu (tak řečenou oktrojovanou) sám, která byla vyhlášena dne 25. dubna. Práce tato neuspokojila však téměř nikde; v národě českém jmenovitě způsobila hořkost tím, že mnohá její ustanovení byla v příkrém odporu s patentem ze dne 8. dubna, dopřávajíce sněmům zemským působ-

nosti jen nepatrné. Z jiných příčin znelíbila se oktrojovaná ústava obyvatelstvu ve Vídni, kde lid popuzovaný výstředními podněcovateli, dopustil se několikerých krvavých výtržností, až se císař Ferdinand se svým dvorem z obavy o vlastní bezpečnost ve druhé polovici měsíce května přestěhoval do Innsbrucku.

Tam vypraveno za císařem poselstvo národního výboru z Prahy se snažnou žádostí, aby panovník konečně svolal ústavodárný sněm český, slíbený dubnovým patentem Když totiž nový místodržitel království Českého hrabě Lev Thun zpozoroval, že vláda vídeňská zúmyslně otálí se svoláním sněmu tohoto, vypsal volby do něho o své újmě bez svolení, ano proti vůli ministra Pillersdorfa.

Národní gardy a studentské legie pražské r. 1848.

(Podle současné litografie.)

Právě toho času zašuměla královská naše Praha ruchem neobyčejným, odevšad sjížděli se do ní hosté slovanští po ulicích a náměstích pražských blaholily všechny jazyky slovanské jimiž se mluvilo v Rakousku Již v dubnu přetřásána mezi slovanskými politiky a novináři myšlenka, aby proti útiskům, jež Slovanům rakouským bylo snášeti, protestováno bylo na společném sjezdě slovanském. Poněvadž národ český byl až dosud v bouřlivých událostech roku 1848 prokázal politickou zralost a vyspělost nejvíce, zvolena Praha sídlem tohoto sjezdu slovanského, který se za přehojné účasti Čechův i jiných hostí slovanských a za předsednictví P. J. Šafaříka sešel 2. června. Jakkoli byli všichni Slované zastoupeni předními svými muži, váhu největší mělo na sjezdě slovo vůdců českých, zejména dějepisce Františka Palackého, uznávaného již všeobecně za politického vůdce nejenom

Slovanská mše na Koňském trhu (nynějším Václavském náměstí) v Praze dne 12. června 1848.

(Podle současné litografie.)

Čechů, nýbrž Slovanů z Rakouska vůbec. Sjezd slovanský prohlásil jednomyslně, že hájení zájmů slovanských je hájením nedílnosti a celistvosti Rakouska. Také podáno tam hojně případných návrhů, kterak by bylo práv národů slovanských hájiti.

Avšak sjezdu slovanskému nadešel konec netušený. Zamýšlel-li sjezd tento domáhati se cílů svých prostředky zákonnými, nechybělo — jako tehdy v Rakousku nikde — ani v Praze živlů takových, kteří měli za to, že výtržnostmi a násilím vymohou si rychlejší splnění tužeb svých. Živlové tací zvláště byli hojně zastoupeni mezi studentstvem a některou částí měšťanstva. Ono již dříve bylo se po příkladu svých soudruhů vídeňských sestoupilo v akademickou legii, toto v národní gardu. Obojímu tomuto sboru bylo dovoleno nositi zbraň v naději, že v případě potřeby přispěje k zachování veřejného pořádku. Zároveň byla však také již od delšího času značně zesílena vojenská posádka v Praze a tehdejší vojenský velitel v Čechách, kníže Windischgrätz nařídil, aby pro zamezení možného shluku lidí vojsko po čas trvání slovanského sjezdu silnými hlídkami procházelo městem. Několikráte strhly se menší srážky mezi ozbrojeným lidem a vojskem, které si nevedlo k obyvatelstvu s potřebnou měrou šetrnosti.

Tak nadešlo svatodušní pondělí, den 12. června. Od časného jitra hrnuli se zástupové většinou ozbrojeného lidu ku Koňskému trhu (nyní Václavskému náměstí). Cílem všech byla socha sv. Václava (nyní na Vyšehradě umístěná), neboť před ní měly býti konány slavnostní služby boží. Když se od nich o hodinách poledních zástupové všemi směry rozcházeli, strhla se krvavá srážka mezi davem ozbrojeného lidu a vojenskou hlídkou před budovou vojenského velitelství, které tehdy bylo v ulici Celetné nedaleko Prašné brány. Rázem zazněly střelné rány a v zápětí na to několik osob, zbrocených krví, z té i oné strany klesalo k zemi. Avšak také s okna budovy, před níž zápaseno, ozval se výkřik; kněžna Windischgrätzová, manželka vrchního velitele, náhodou vyhlédnuvši z okna, zasažena byla smrtící kulí.

Zpráva o událostech v Celetné ulici bleskem se rozletěla po vší Praze a všude způsobila ohromný rozruch. Rozčilený lid ihned jal se v ulicích stavěti barikády, odhodlán jsa hájiti jich proti vojsku svou krví. Windischgrätz dobýval jich však jen potud, pokud toho potřeboval, aby dosáhl spojení všech částí pražské posádky. V noci 15. června vytáhl však z Prahy a obsadil výšiny nad Malou Stranou, odkud se jal bombardovati Prahu. Staroměstské mlýny (v jednom z nich byla tehdy redakce Havlíčkových „Národních Novin") vznítily se prudkým požárem, jehož rudí jazykové záhy se počali objevovati také na budovách jiných. Po ulicích nastal neslýchaný zmatek a zděšení, odvaha svatodušního pondělka vbrzku ustoupila skleslosti srdce a malomyslnosti. Windischgrätzovo vojsko vtrhlo znovu do pokořené Prahy, nad níž vyhlášen 17. června stav obležení. Následovalo hromadné zatýkání skutečných účastníků událostí posledních i také osob z účastenství na nich jen podezřelých. Vojenský soud na Hradčanech většinu z nich odsoudil k mnohaleté vazbě pevnostní, jiní za trest odvedeni k vojsku, jiní jinak pokutováni.

Události svatodušní zasáhly pohříchu velice rušivě do rozvoje věcí českých. Slovanský sjezd vzal jimi náhlý konec, ale mnohem ještě horší

bylo, že byl národ český od cílů svých oddálen ve chvíli, kdy jim valně byl již blízek. Osudná náhoda chtěla tomu, že právě ve svatodušní pondělí stihla do Prahy zpráva o kýženém souhlasu císaře Ferdinanda ku svolání ústavodárného sněmu českého. Než příběhy shora vylíčené staly se vládě vídeňské vhodnou záminkou, aby se toto nařízení císařské nikdy nestalo skutkem. S ústavodárného sněmu českého sešlo docela, ano rozpuštěn i národní výbor; za to vypsány tou dobou volby do ústavodárného sněmu vídeňského, společného všem neuherským zemím rakouským, který se měl sejíti 22. července.

Odvádění odzbrojených granátníků.

(Současný obrázek z bouří svatodušních r. 1848 v Praze.)

Sněm tento byl zahájen novým ministerstvem Doblhoffovým, neboť baron Pillersdorf, který v dobách tak pohnutých příliš málo osvědčil odhodlanosti a ráznosti, odstoupil již před jeho sejitím. Také dvůr císařský navrátil se brzy potom do Vídně.

První tento ústavodárný sněm rakouský dělil se na dvě veliké strany: v pravici a levici. Pravice, jejímž jádrem byli čeští poslanci z Čech a Moravy, přála upřímně zásadám pravé svobodomyslnosti, jednotě Rakouska a budoucí ústavní zřízení říše představovala si tak, aby při něm slušný zřetel brán byl k dějinnému rozvoji všech zemí, jejichž spojením vzniklo mocnářství Rakouské. Dokonalá rovnoprávnost všech národů říši obývajících byla přední její snahou. Naproti tomu levice, k níž náleželi velikou většinou němečtí poslanci z vlastí našich, usilovala především o sloučení bývalých zemí Německého spolku s novou říší Německou, o jejímž utvoření se právě tehdy

ve Frankfurtě jednalo. Tyto protivy sice velmi záhy vyšly na jevo, nicméně přece shodly se obě strany při počátku sněmování o díle velmi záslužném, jehož ovocem byl zákon ze dne 7. září, zrušující všechny zbytky někdejšího poddanství lidu selského. Tak jmenovitě zrušena za výkup robota a všem úřadům vrchnostenským, které doposud ještě vykonávaly nějakou moc soudní nebo správní, odňata jejich pravomoc. Tím osvobození lidu selského, k němuž základy položil již císař Josef II. zrušením osobního nevolnictví, dokončeno a dovršeno. O zrušení posledních zbytků selského poddanství nejvíce se přičinil český poslanec Dr Fr. **Brauner**. Výkup za zrušení roboty měli podle zmíněného zákona sedláci platiti po 30 let do tak řečených zemských vyvazovacích fondů, poněvadž však cena peněz časem klesla, protáhly se tyto platy ještě o celé desítiletí do r. 1888.

Avšak další klidné rokování sněmu tohoto přerušeno záhy novými událostmi bouřlivými Odpor vlády uherské vypukl konečně v brannou revoluci, ve Vídni samé pak dopouštěla se tamní chátra, neustále rozpalovaná podněcovateli domácími i maďarskými, zběsilostí takových, že císař Ferdinand opustil s dvorem svým sídelní město po druhé a přesídlil tentokráte do Olomouce. Také poslanci pravice, nejsouce životy svými jisti, rozprchli se z Vídně do svých domovů.

Teprve 22. listopadu sešel se sněm ústavodárný znovu, a to z rozkazu císařova, aby rokování jeho nebylo rušeno hlučnými pouličními výtržnostmi velikého města, v tiché Kroměříži, kde zasedal v paláci arcibiskupa olomouckého. Sněmu tomuto představilo se již opět nové ministerstvo, jehož předsedou byl kníže Felix ze Schwarzenberka. Hned v počátcích byl sněm ten překvapen událostí dosahu velikého. Jsa, jak už výše pověděno, již od let mladistvých hluboce neduživ a hluboce jsa roztrpčen událostmi roku posledního, odhodlal se císař Ferdinand, že se vzdá trůnu. Úmysl ten, drahně času již chovaný, skutkem učinil 2. prosince r. 1848 v Olomouci. Oprávněným dědicem trůnu po bezdětném Ferdinandu Dobrotivém byl jeho bratr František Karel, ale ten se ho zřekl ve prospěch prvorozeného svého syna Františka Josefa I.*)

Kroměřížský sněm přistoupil zatím k vlastnímu svému úkolu, pro který byl svolán již do Vídně, aby totiž vypracoval novou ústavu. Jako tomu již dříve bývalo v podobných případech ve státech jiných, počali také sněmovníci v Kroměříži práci svou povšechným rokováním o základních právech občanských. Avšak hned na počátku objevil se příkrý rozpor mezi většinou sněmovní a vládou, která se zvláště houževnatě vzpírala tomu, aby do ústavy pojata byla zásada, že všechna moc ve státě vychází z lidu. Když však článek tento přes její odpor po skvělé obhajovací řeči českého poslance dra Fr. L. Riegra byl přijat přece, počala se vláda jednání sněmovního stra-

*) Po svém zřeknutí trůnu Ferdinand Dobrotivý trvale usídlil se v Praze, kdež se mu velice zalíbilo, takže opustil odtud až do konce svého života v červnu r. 1875 na delší dobu sídlo své na Hradčanech jen jednou, a to za obsazení Čech Prusy r. 1866. Mezi Pražany, kteří v něm ctili posledního korunovaného českého krále, vzniklo veliké pohoršení pro způsob, kterým František Josef mrtvolu Ferdinanda Dobrotivého odvezl do Vídně, téměř pokradmu, bez nejmenší okázalosti při pohřbu královském obvyklé.

Boj na barikádě.

(Současný obrázek z bouří svatodušních r. 1848 v Praze.)

niti a pracovati o nové ústavě oktrojované. V úmyslech těchto byla vláda utvrzena obratem věcí na bojištích. V Italii nebyla válka s králem sardinským, vypuklá již roku 1848, sice ještě ukončena, ale vítězství zbraní rakouských bylo tou dobou téměř už jisto zásluhou polního maršála hraběte Radeckého z Radče, poněmčilého potomka staré šlechtické rodiny české. Neméně byla vláda ve svých úmyslech utvrzována průběhem událostí v Uhřích.

*

Jinak, než tomu bylo v Čechách a na Moravě, působily události z roku 1848 a následujícího na Slovensku. Stavovský sněm uherský, zasedající v Bratislavě, žárlivě střehl samostatnosti Uher a nikdy neklesl na takovou bezvýznamnost, jako tomu bylo při sněmech zemí neuherských. Sněm tento pečoval o hospodářské a průmyslové zvelebení země, zvláště od r. 1832, kdy v něm zasedl mladý právník Ludvík Košut, odrodilý Slovák, horující pro

velikost Maďarska a samovládu jeho v Uhřích. Bylo-li hodno chvály, že ze sněmovního jednání a života veřejného vůbec byla odstraňována latina, přežitek středověku, nemohlo býti chváleno, že její místo hlavně Košutovým přičiněním zaujímal všude jazyk maďarský, také tam, kde neměl k tomu práva. Teprve Košutem byly zápasy na sněmě uherském, vybíjející se doposud spory politickými a náboženskými svedeny na dráhu sporů národních a jazykových. Pro živel slovenský bylo to tím smutnější, že po dlouhou dobu neměl na uherském sněmě vlastního zastoupení, neboť drobná šlechta slovenská, jdouc za příkladem bohatých velmožů, kvapem se pomaďaršťovala a neměla srdce pro potřeby svého lidu. Teprve od r. 1847 zasedl na sněmě bratislavském jediný Slovák, Ludevít Štúr, jakožto zástupce města Zvoleně. Leč hlas jeho, domáhající se rovnoprávnosti pro jazyk slovenský, zanikal bez ohlasu v maďarské většině.

Únorová revoluce ve Francii byla Košutovi a jeho straně vítanou příležitostí k uskutečnění dávných záměrů. Počátkem března vypravilo se 80 členů bratislavského sněmu do Vídně a mluvčí jejich Košut vymohl na Ferdinandovi svolení, aby pro Uhry bylo zřízeno zvláštní ministerstvo, zodpovědné výhradně uherskému sněmu. Předsedou jeho byl jmenován hrabě Ludvík Batthyány, řídícím jeho duchem však od samého prvopočátku byl ministr financí Ludvík Košut. Hned první jeho opatření ukazovalo, jak si představuje budoucnost. Dle jeho mínění měly Uhry býti státem zcela samostatným, který by kromě osoby panovníkovy a nejvýš ještě věcí zahraničních měl sotva co společného s ostatními zeměmi rakouskými. Jmenovitě úsilovně stál na tom, aby majíce samostatné své finance, nepřijímaly Uhry nic na sebe ze společného státního dluhu.

Tak daleko však dvůr císařský v povolnosti k Maďarům jíti nemínil a když císař 14. března 1848 prohlásil, že vojenství a finančnictví má zůstati pro celou říši jednotné a že dvorská kancelář uherská má i nadále zůstati v posavadní své působnosti, vzniklo z toho mezi maďarským obyvatelstvem Uher veliké vření, kterého se zalekl kolísavý dvůr, potácející se proti Maďarům mezi vůlí a činem. 11. dubna ukončil Ferdinand osobně zasedání posledního stavovského sněmu v Bratislavě a potvrdil ministerstvo Batthyánovo. Tato vrtkavost a nerozhodnost dvora, měnící přes tu chvíli svoje rozhodnutí, byla přirozeně vykládána od Maďarů za slabost a utvrzovala je v odporu.

Všeobecné a násilné zavádění maďarštiny ve všem životě veřejném samozřejmě narazilo na tuhý odpor národností nemaďarských. Jihoslované uherští, jejichž deputaci Košut hrubě odbyl, brzy sáhli proti maďarské vládě k meči. Avšak i Slováci počali se hýbati. Vedle Štúra rozvinul horlivou činnost zvláště jeho přítel, evangelický farář **Dr. J. M. Hurban**, který v prvních měsících r. 1848 horlivě putoval po Slovensku, vybízeje lid k odporu proti maďarským násilnostem nejen s kazatelny v chrámech, nýbrž i na táborech lidu, hojně navštěvovaných. Přes to, že jeho působení kladli všemožné překážky lidé, stojící ve službách peštské vlády, kteří se neostýchali ani zneužívati staré řevnivosti mezi katolíky a evangelíky, slova Hurbanova nepadala na úhor. 10. května 1848 sešli se předáci slovenští v Liptovském Sv. Mikuláši a usnesli se na žádostech k peštské vládě za rovnoprávnost jazyka sloven-

ského v úřadech a životě veřejném, za vybudování slovenského školství a za vrácení půdy poddanému lidu odcizené. Nejdůležitější požadavek však byl, aby vedle ústředního sněmu všeuherského v Pešti zřízeno bylo také zvláštní lidové zastupitelstvo pro Slovensko.

Barikáda u Staroměstské mostecké věže.

(Současný obrázek z bouří svatodušních r. 1848 v Praze.)

Požadavky těmito, jistě slušnými a spravedlivými, přihlásili se Slováci ponejprv za činitele politického. Naděje v mírnou dohodu rozplynula se však brzy pro neústupnost Košutovy vlády, která nedlouho potom prohlásila nad slovenskými župami a městy stav obležení. Předákům slovenským, mezi

nimi Štúrovi a Hurbanovi, ohroženým na osobní bezpečnosti, nezbývalo než ujíti ze země. Slováci octli se v postavení věru nesnadném. Vždy více vzdouvaly se vlny maďarského velikášství, vždy více se ukazovalo, že nedaleka je chvíle, ve které dojde k zjevnému odboji Maďarů proti dynastii. Slovákům nezbývalo než voliti mezi přimknutím k vládě peštské, což znamenalo dokonalou jejich záhubu národní, nebo mezi přimknutím k dynastii. Slováci volili poslední v bláhové naději, která byla později tak strašlivě zklamána, že jejich věrnost a oddanost k panovnickému domu bude náležitě oceněna a odměněna. Dne 11. července prohlásil Košut ve sněmě, že vlast je v nebezpečí a dal si odhlasovati vojsko i peníze pro účely obranné. Usnesení toto, jež dvůr vídeňský odepřel schváliti, stalo se počátkem revoluce. Již od června křížily se zbraně Srbů a Maďarů v jižních Uhrách; Chorvatům postavil se v čelo rázný, slovansky uvědomělý plukovník **Jelačič**, který za nedlouho byl jmenován chorvatským bánem; v Sibiňsku sáhli k meči Rumuni, stejně utištění jako Slované, a ani Slováci nelenili. Jejich vůdcové Hurban, Hodža a Štúr sebrali něco branného lidu ze slováckých uprchlíků, jakož i českých a moravských dobrovolců, s nimiž vtrhli v září na Slovensko. Bohužel byly tyto zástupy velmi nedostatečně vypraveny, horší ještě bylo, že vojenské posádky v Uhrách byly při všeobecné zmatenosti tehdejší doby ponechány bez přesných a jasných rozkazů, takže ve srážce u Nyjavy bylo slovenské výpravě bojovati nejen s povstalci maďarskými, nýbrž i s částí císařského vojska. Nezdar nešťastné výpravy odpykali účastníci, pokud upadli v zajetí, životem a vězením.

Tou dobou zaujal Košut, opustiv ministerstvo, nový úřad náčelníka výboru pro obranu země, v němž rozvinul podivuhodnou činnost, dosáhl skutečně také některých vojenských úspěchů, docílil jimi však, že po dlouhé kolísavosti a nerozhodnosti dvůr císařský se rozhodl důrazněji vystoupiti proti revoluci. Vypravil do Uher za plnomocného vojenského komisaře hraběte Lamberga, který však byl zavražděn hned po svém příjezdu do Pešti dne 28. září. Výzvy panovníkovy, aby pro Uhry utvořeno bylo nové ministerstvo uposlechnuto nebylo, a také sněm peštský, jejž císař 3. října rozpustil, se nerozešel. Jmenování Jelačiče plnomocným komisařem císařovým v Uhřích roznítilo odboj zcela zjevný. Zřídiv novou vládu revoluční, jal se Košut sbírati značné revoluční vojsko tak řečených honvédů. Dařilo se mu v tom nemálo. Počet honvédů denně vzrůstal, jmenovitě maďarskými sběhy z uherských pluků císařových, avšak dostavovali se hojně i četní dobrovolci jiní, z nichž nebyli všichni národnosti maďarské, zvláště hojně Poláků. Proti této moci vypravili se Jelačič a Windischgrätz, před nedávnem vojenský velitel pražský, jenž potlačiv říjnové bouře ve Vídni, obrátil se odtud do Uher. Přes tuhý odpor Maďarů postupovali oba vůdcové vítězně. Když se blížili k novému hlavnímu městu Pešti, revoluční vláda i sněm přeložili své sídlo do Debrecína za Tisou. Vskutku padl Budín již v prvních dnech r. 1849 a o několik neděl později vojsko honvédské poraženo u Kápolny.

Vedlejším bojištěm bylo současně i Slovensko; tam vtrhli z návodu Hurbanova četní dobrovolci nejen slovenští, ale i čeští a moravští. Shromáždili se na Těšínsku a vtrhli průsmykem Jablunkovským na Slovensko, jehož značnou část opanovali, podporováni jsouce malým oddílem císařské armády.

V čele tohoto dobrovolnického sboru bylo několik českých důstojníků, mezi nimiž zvláštními schopnostmi vynikl Moravan **Frant. Zach**, který přešed později do vojenských služeb srbských, osvědčil je také proti Turkům.

*

Úspěchy zbraní císařských dodaly vládě knížete Schwarzenberka odvahy k rozhodnému jednání. Schwarzenberk, švak Windischgrätzův, nebyl na státníka vychováván, nýbrž ještě do nedávna byl ve službě vojenské. Z té si zachoval řiznost, ba drsnost jednání, i když byl postaven v čelo vlády. Věci na bojištích v Italii a v Uhřích utvrzovaly vládu Schwarzenberkovu v naději, že bude možno platnost oktrojované ústavy rozšířiti na Rakousko celé, tedy i na Uhry.

Tak se skutečně i stalo. Dne 4. března r. 1849 vyhlášena nová ústava, platná pro celou říši. Dle ní měla moc zákonodárná připadnouti sboru, zasedajícímu ve Vídni a ze dvou sněmoven složenému, z nichž vyšší měla se skládati ze zástupců jednotlivých sněmů zemských, nižší pak z poslanců volených, ale nikoli na základě všeobecného práva hlasovacího, jak tomu chtěl návrh kroměřížský, nýbrž jen od poplatníků, značnější obnosy daní platících. Zákonem říšským bylo, na čem se obě sněmovny souhlasně usnesly a co panovník potvrdil. Sněmy zemské tato oktrojovaná ústava sice podržela, poněvadž však téměř všechny obory zákonodárství přikázány sněmovně říšské, byl význam jejich docela skrovný.

Jako první ústava Pillersdorfova, tak také tato druhá oktrojovaná ústava naprosto popírala jakoukoli samobytnost a svéprávnost zemí koruny České. Měly býti pouhými provinciemi Rakouska. K čemu absolutismus Marie Terezie a Josefa II. položil základy, vyvrcholilo v těchto ústavách. Dozrávalo símě, zaseté na Bílé hoře. Tři dni po prohlášení oktrojované ústavy (7. března) rozpuštěn sněm ústavodárný, v Kroměříži doposud zasedající, a palác arcibiskupský obsazen vojskem, aby zakročilo, kdyby se snad poslanci nechtěli rozejíti dobrovolně; ale obavy tyto byly zbytečny.

*

Přední starostí nové vlády bylo udolati povstání maďarské, a to tím spíše, že bitva u Kapolny, jak se záhy ukázalo, nebyla rozhodující. Naopak proud revoluční trhal všechny hráze, mohutněl a rostl. Revoluční vojsko maďarské tlačilo neodolatelnou silou před sebou, Rumuni v Sibiňsku a Srbové v jižních Uhrách byli poraženi tak, že se většina země octla v rukou Košutovců. Vůdce maďarské revoluce octl se na vrcholu svých úspěchů, zdálo se, že jest u cíle svých dlouholetých tužeb.

Netušené tyto pokroky dodaly Košutovi odvahy k poslední, jak myslil, ráně proti dynastii. Nesmírným jásotem oddaných jeho stoupenců rozhlaholily se prostory katedrály v **Debrecíně**, když 14. dubna 1849 Košut navrhl, aby Uhry byly prohlášeny za stát zcela samostatný, aby rod Habsbursko-Lotrinský byl na věčné časy prohlášen za zbavena uherské koruny, kterou dal ostatně Košut též dopraviti do Debrecína. Nikdo z přítom-

ných, nejméně sám navrhovatel, netušil, že se maďarská revoluce tímto činem octne u počátků konce. Zřízena byla nová vláda revoluční, v jejíž čelo postaven sám Košut jakožto diktátor s neobmezenou mocí.

Avšak pohroma revoluce se již blížila. Bylo již zmíněno, že do revolučního vojska maďarského vstupovalo též mnoho Poláků. Sám vrchní jeho velitel Dembiński byl polského původu. Toto hnutí s velikou nelibostí stopoval ruský car Mikuláš I., který se obával ne neprávem, že by zdar revoluce maďarské nutně vedl k nové revoluci v Polsku. Po této stránce tedy kryly se zájmy dvora ruského se zájmy dvora rakouského. I nebylo celkem nesnadno mladému císaři Františku Josefovi na schůzi s císařem ruským ve Varšavě na tomto vymoci slib, že vyšle do Uher vojenskou moc ruskou na potlačení maďarské revoluce. Košut zvěděv o tom, důrazně odporoval, domáhal se proti Rusku plamennými slovy pomoci zvlášť u Anglie a Francie, ale marně, neboť vlny hnutí revolučního, vzdmuté jarem roku 1848 ve valné části Evropy, opadávaly již vůčihledě na všech stranách.

Co následovalo, lze pověděti několika slovy. Rusové pod Paskěvičem vtrhli průsmyky Karpatskými do Uher od severu, generál Haynau vedl vojska císařská od západu, též uhnětení a nedávno poražení národové nemaďarští povstali znovu. Tak jmenovitě na Slovensku objevily se zase ozbrojené sbory dobrovolnické pod vedením Š. Daxnera. Vždy těsněji a úžeji svíral se kruh kolem revoluční armády maďarské. Vidouce netušené tyto konce počali vůdcové ji opouštěti, sám Košut vida dokonalý nezdar svého díla, složil 11. srpna 1849 hodnost diktátorskou a prchl do Turecka, načež zbytek revoluční armády, vedený Arturem Görgeyem, se 13. srpna vzdal Rusům, aby předešel bezúčelnému prolévání krve.

Revoluce maďarská byla pokořena, takže sbory Daxnerovy na Slovensku mohly již v listopadu 1849 býti rozpuštěny. Vojenské soudy počaly pracovati v zemi, vůdcové revoluce byli trestáni popravami a vězením, pokud se zavčas nespasili útěkem do ciziny. Jednotné Rakousko bylo zachráněno, leč okolnost, že se tak stalo výhradně přispěním Ruska, nezvýšila vážnosti jeho velmocenského postavení v Evropě.

Vláda Schwarzenberkova neklamala se v naději, že brzy se uklidní mysle. Především v Italii vítězství Radeckého přivodila příměří, po němž následoval mír pro Rakousko čestný, když pak v létě r. 1849 potlačeno také povstání maďarské, i v jiném směru obnovil se předešlý stav věcí, jaký býval před rokem 1848, a to v Německu, kde se snahy o politické a národní sjednocení všech Němců rozkotaly nadobro. Průběhem jednání na sněmě ve Frankfurtě vystoupila stará řevnivost mezi Rakouskem a Pruskem na jevo tak ostře, že se jednu chvíli již podobalo, jakoby válka mezi oběma státy byla nezbytná. Ale když král pruský odmítl nabídnutou sobě korunu císařskou, pominulo posléz i nebezpečenství toto, a spolek Německý obnoven zase v předešlém svém složení. Než napjatost mezi Rakouskem a Pruskem, poněvadž nebyly odstraněny její příčiny, zůstala i nadále ve své míře, chovajíc takto v sobě zárodky nových zápletek příštích.

Tak splnil — ovšem ve svém smyslu — František Josef slib daný při svém vstoupení na trůn, že všecky země a kmeny spojí v jednotný mohutný

stát. Krutý mráz spálil květy luzných nadějí, jež vzbudilo jaro r. 1848. Souviselo to s povšechným stavem souvěké Evropy, neboť všude byla na postupu reakce proti revoluci a jmenovitě ve Francii nasvědčovaly všecky známky k tomu, že se tam druhá republika dlouho neudrží. Přece však neminuly roky 1848 1849 bez blahodárných následků. Zbylo po nich úplné zrušení poddanství selského lidu a censury, ač toto poslední dokonce ještě nezaručovalo tiskové svobody. Zbyl však po nich také důležitý statek vysoké ceny mravní, totiž touha národů po svobodách politických a účasti ve vládě, touha spojená s pevnou vírou, že nadejde den, který splní naděje, jež byly zatím chovány jen v úkrytu duší.

JITŘENKA POHASLA.

(1849—1860.)

Císař František Josef, když nastupoval na trůn, dovršil nedávno teprv osmnáctý rok života. Měl dobrou vůli, avšak byl rozhledu omezeného maje vědomosti skrovné, neboť byl prostředně vychován. Byl nedůvěřivý a spoléhal toliko na vojsko. Již od dětských let byl veden k domněnce, že je Bohem povolán vykonati velký úkol.

Byl váhavý a nerozhodný, kolísal mezi vůlí a činem, byl přístupen cizím vlivům, závaznosti svých slibů vážně nebral a nejednou rušil okázale, co slavně slíbil, a setkal-li se s překážkami nepředvídanými, neváhal sáhnouti k násilí. Znalosti lidí, kterou vynikala na př. jeho prabába Marie Terezie, neměl a do pozdního věku stařeckého nenabyl nikdy. Nezřídka svěřoval důležité úkoly mužům neschopným, ano i věci docela neznalým. Při tom byl samolibý a ješitný, hledě vše dobré, co se stalo, vylíčiti svým národům za zásluhu výhradně vlastní, naproti tomu nesnesl v malicherné samolibosti zásluh cizích a nejednoho muže o sebe zasloužilého nevděčně propouštěl ve chvíli, kdy nejméně se toho nadál. A tak panování jeho (1848 1916), nejdelší ze všech, co jich vykazují dějiny Habsburků, na počátku přijaté s tolikerými nadějemi, záhy trpce zklamalo na všech stranách.

Nastupuje na trůn, neměl František Josef při svém mládí přirozeně politických zkušeností. Při počátku r. 1848 pomýšlelo se sice nějaký čas na to, aby se stal místodržitelem v Čechách, leč k provedení toho úmyslu nedošlo; za to byl mladý arcikníže poslán do Italie, aby po boku Radeckého si získal válečných vavřínů. Odtud stal se František Josef vojákem tělem i duší, vojsku věnoval vždy svou péči nejpřednější a skutečným nebo často i jen domnělým zájmům armády bez rozpaku podřizoval vše ostatní, nezřídka i důležité zájmy národů.

*

Oktroyovaná ústava, jakkoli daleko nedosahovala nadějí, jež v ústavní zřízení kladeny při počátcích bouřlivého roku 1848, přinesla nicméně ledacos dobrého a mohla se státi základem, na němž mohlo býti usilováno o roz-

šíření svobod politických a práv národních. Tak zejména vzala vláda velmi horlivě a rázně do ruky prováděti zákon o zrušení robot a jiných zbytků někdejšího poddanství lidu selského. Pokrok stal se v soudnictví, v němž zavedeny pro některé zločiny soudy porotní, t. j. ze soudců z lidu složené. Ve všem ostatním soudnictví pak místo posavadního řízení písemného a tajného zavedeno ústní a veřejné.

Všecky úřady patrimonialní, t. j. vrchnostenské byly následkem toho zrušeny a obor jejich působnosti přikázán nově zřizovaným soudům okresním a krajským. Krajské soudy v hlavních městech zemských sluly zemské a všechny byly podřízeny vrchním zemským soudům v Praze a v Brně. Vrchem práva zůstával i nadále nejvyšší soud ve Vídni. Ve všech zemích celé říše soudilo se dle jednotného zákoníka.

Pokroky staly se též v oboru správy. Obcím dostalo se samosprávy, tak, že si samy volily svoje zastupitelstva, která mimo jiné vykonávala také některé obory správy státní, na př. vybírala daně.

Pro některé země vypracoval ministr vnitra hr. Nostic již nové řádv zemské, ale po jeho smrti se v této práci nepokračovalo, takže tyto zemské řády nikdy nevešly v platnost, stejně jako se nikdy nesešly připravované zemské sněmy a říšský sněm ve Vídni.

Pro účely státní správy politické byly jednotlivé země nově rozděleny v kraje s krajskými hejtmany v čele, jimž byly podřízeny úřady podkrajské. Též Uhrám dostalo se rozdělení na obvody krajské, při čemž však jednota Slovenska roztržena, neboť západní Slovensko připadlo k obvodu Bratislavskému, východní s Podkarpatskou Rusí k obvodu Košickému. Bývalá gubernie v Praze a Brně již od r. 1848 nazývala se c. k. místodržitelstvími, v českém Slezsku byla c. k. zemská vláda v Opavě. Nejvyšším politickým správcem Uher byl v Budíně c. k. místodržitel, který spoluvelel moci vojenské; nad těmito zemskými úřady bylo ve Vídni c. k. ministerstvo, rozdělené v několik odborů, které zaujalo místo někdejších dvorských kanceláří, zrušených r. 1848.

A tak zanikly tímto novým zřízením poslední zbytky někdejších řádů stavovských, až na jeden jediný, který se zachoval při životě přese všechny změny. Ač nebylo zemských sněmů, zachovaly se přece **zemské výbory** a hlavně za účelem správy zemského jmění a vybírání zemských dávek.

Průmyslu a obchodu nemálo prospělo, že zrušeno bylo cechovní zřízení, což přineslo řemeslům volnost soutěže. Pokračovalo se na stavbách silnic a parních železnic, namnoze velmi nákladných, zdokonalovalo se poštovnictví a doprava vůbec. Pro obchod zahraniční bylo nejdůležitější, že byly zrušeny celní hranice mezi Uhrami a zeměmi neuherskými, takže na venek vystupovala celá říše jakožto jednotný celní a obchodní celek.

Novotami, jež zavedeny v oboru školském, vstoupilo Rakousko v řadu pokročilejších států novověkých. Na poli tomto bylo oprav potřebí nejvíce, neboť od smrti císaře Josefa II. nestalo se v oboru tomto skoro nic, naopak snažila se vláda Metternichova, jak už pověděno výše, úzkoprse všechno školství zdržovati všelikého pokroku, dusíc je nadto poněmčováním. Na štěstí pro národ český zasedl v létě r. 1849 v ministerstvu osvícený muž, který bystře postřehnuv všecky tyto nedostatky a vady, měl nejen dosti

odvahy, aby je odstraňoval, nýbrž i důmyslu, aby je nahražoval zařízeními lepšími. Byl to hrabě Lev Thun, někdejší místodržitel český z roku 1848. Pro školy vysoké prohlášena jím svoboda vyučování a zavedeny na nich přednášky o předmětech a naukách takových, o kterých dosud vykládáno nebylo. Počet profesorů značně rozmnožen, a pokud nestačily síly domácí, povoláváni vynikající odborníci z ciziny. Při tom dostalo se prvního uznání jazyku českému na starobylém učení Karlo-Ferdinandovu v Praze tím, že hrabětem Thunem jmenováni — ač počtem jen skrovným — někteří profesoři, kteří počali přednášeti česky. Slávu českého jména v oboru vědy šířili tehdy z university Pražské básníci Fr. Lad. Čelakovský a Jan Prav. Koubek, kteříž oba přednášeli o jazycích a literaturách slovanských, dějepisec V. V. Tomek a zvláště Jan Ev. Purkyně, muž věhlasu evropského v oboru nauk přírodních a jmenovitě lékařských. Gymnasiím dáno novověké zřízení, školy reálné novou osnovou vyučovací z r. 1851 postaveny na základy nynější. Pro obojí druh těchto středních škol postaráno o dostatek učitelů, vědecky náležitě vzdělaných a počet jejich rozhojněn. Také na středních školách stalo se zadost rovnoprávnosti všech národův, ústavou zaručené, alespoň poněkud tím, že zavedeno na nich vyučování neněmeckým jazykům a literaturám. Zvláště nadšení a osvícení učitelé jazyka českého tak odchovali svému národu celé generace uvědomělých českých vlastenců, kteří vyšedše po dokonaných studiích za svým povoláním mezi lid, šířili pak vědomí národní mezi ním dále. Než pokrok největší stal se ve školství obecném, a to nejen tím, že obor učiva znamenitou měrou rozšířen, čímž značně rozmnoženo vědění v obecném lidu proti časům dřívějším, nýbrž především a hlavně tím, že obecné školství národů neněmeckých konečně zbaveno bylo dusivých pout poněmčování, které je tížilo od časů Marie Terezie a Josefa II. Vyučování ve školách obecných postaveno na jedině přirozený základ jazyka mateřského, ač ve školách městských nařízeno vedle toho žáky vyučovati také němčině.

Bohužel však nebylo nadějným těmto květům lepší budoucnosti dopřáno dozráti v plod, ano záhy nadešel krutý mráz, který je spálil docela. Příčina toho záležela v povšechném stavu tehdejší Evropy. Jako se stalo v Rakousku, tak i ve všech jiných státech evropských byly brannou mocí potlačeny nepokoje, kdekoli r. 1848 byly vypukly. Většina panovníků (zvláště ve státech menších) vzala si z toho vítanou příležitost, aby zrušila ústavy, které na nich v hlučném onom roce byly vynuceny. Také při dvoře mladistvého císaře Františka Josefa I. byly mnohé osoby, které tento příklad ciziny vábil k následování Horlitelem proti zřízení ústavnímu stal se zvláště ministr vnitra Alexander Bach, ač se při počátku své činnosti hlásil k zásadám opačným Způsobil vlivem svým, který den ze dne rostl, že ani slíbení sněmové zemští, ani říšský sněm ve Vídni nikdy svoláni nebyli, ano z návodu jeho vydal konečně císař František Josef I. 31. prosince r. 1851 patent, kterým i tato ústava oktroyovaná vůbec jest odvolána. Rakousko vrátilo se tudíž zase v řadu státův absolutních. Poněvadž se tak stalo působením Bachovým, který se po smrti knížete Schwarzenberka r. 1852 stal předsedou a duší vlády neobmezené, nazývá se toto poslední období absolutismu v Rakousku vůbec dobou Bachovou. — — —

Bolestné bylo probuzení z líbezného sna svobody, ve které ukolébalo národy jaro r. 1848. Vláda Bachova neměla od počátku r. 1852 starosti jiné, než jak by zahladila všechny stopy roku revolučního. Nastala nová doba útisku a zpátečnictví. Nejcennější vymoženosti dob nedávno minulých, jako svoboda shromážďování a tisku, byly zrušeny, působnost soudů porotních zastavena, při ostatních soudech zavedeno zase řízení písemné a tajné. Všemohoucí ve státě stala se policie, která dusila v zárodcích každý pokus jakéhokoli volnějšího hnutí, osobujíc si právo muže sobě nepohodlné, jimž nemohla dokázati dle platných zákonů vinu nějakého přestupku, neškodnými činiti internováním, t. j. tím, že jim vykazovala nucený pobyt v místech vzdálených. V plné míře vypíti bylo tento kalich hořkosti zvláště neúnavnému zápasníku za práva národu českého **Karlu Havlíčkovi**, o němž a jeho mučennictví budeme ještě vypravovati.

Samosprávu obcí obmezila nová vláda absolutní více ještě, než tomu bývalo za Metternicha, přenášejíc všechno úřadování v obcích na úřady zeměpanské. Všeliké úřadování dálo se zase výhradně v jazyku německém, neboť i vládě Bachově záleželo právě tak jako kdysi Metternichově na tom, aby udržením zevního německého rázu Rakouska pojistila jeho předáctví v Německém spolku; mimo to zdál se jí jazyk německý býti nejbezpečnějším prostředkem k provádění jednostejné správy celého mocnářství ve všech jeho částech. A tak uvrženi jsou neněmečtí národové — s nimi ovšem i náš — ve stav mnohem trudnější, než v jakém byli před rokem 1848.

Slováci také byli trpce zklamáni v naději, že se jim dostane jazykové rovnoprávnosti. Za oběti, jež r. 1848—49 přinesli na statcích i krvi za dynastii a říši, jistě toho zasluhovali plnou měrou. S počátku zdálo se, že se jim stane po právu, neboť hr. Lev Thun zavedl češtinu za vyučovací jazyk do některých středních škol na Slovensku, též v úřadech počalo se jednati s lidmi v jeho řeči, a to vedle dobrozdání Jana Kollára, spisovným jazykem českým. Leč všechno to zvrátilo se zase po r. 1852, kdy Bachův absolutismus počal se tuhou germanisací odvděčovati odbojným Maďarům stejně jako věrným Slovákům. Bohužel, propůjčovali se k těmto službám i mnozí úředníci příchozí z Čech a Moravy, jimž podnes ještě klnou staří pamětníci, přezdívajíce jim „Bachových husarů". Maďarisace tedy ustala, za to se vzmáhala germanisace — toť byl úděl Slováků za věrnost v dobách zlých. Slovenské písemnictví ovšem i nadále se neslo ve stopách Štúrových a psalo nářečím středoslovenským.

Bachův absolutismus změnil také podstatně poměr státu a církve. Spatřuje v této hlavní oporu proti všem snahám revolučním, vyhradil jí zase postavení tak vynikající, jakéhož neměla od dob Marie Terezie. Výrazem toho byl **konkordát** z r. 1855, t. j. smlouva mezi Františkem Josefem a papežem Piem IX., odstraňující všecka omezení církve katolické, pokud zůstávala v platnosti z dob Josefa II. Konkordát svěřoval duchovním dozor nad obecnými školami, pře týkající se práva manželského odňaty zase soudům státním a svěřeny církevním atd., začež dostalo se císaři práva jmenovati většinu biskupů v říši.

Co se stalo na zvelebení hmotného blahobytu obyvatelstva, nebylo s to, aby vyvážilo velikou bídu, kterou tato vládní soustava přivodila. Vydržování

velikého počtu státního úřednictva vyžadovalo mnoho nákladu, ještě více pohltily útraty na vojsko, které vláda Bachova vydržovala v počtu mnohem větším, než tomu bývalo kdysi dříve, jednak, aby je každou chvíli měla pohotově, kdyby došlo k nějakým projevům nespokojenosti národů, jinak také, aby mohla zasahovati do zápletek zahraničných. Pohříchu však dálo se to způsobem ponejvíce nešťastným, takže z toho Rakousko nejen nenabývalo prospěchů nižádných, nýbrž trpělo jen škodu neustálým vzrůstáním nákladů vojenských.

Není divu, že v okolnostech takových státní rozpočet vykazoval rok od roku schodek vždy větší a státní dluh že rostl měrou nebývalou. Proti nebezpečí nového státního bankrotu neznala vláda prostředků jiných než nové půjčky a libovolné zvyšování daní, aniž se však na straně druhé nějak postarala o to, aby zvýšila také berní zdatnost obyvatelstva. Když ani tyto povážlivé prostředky nestačily, neostýchala se vláda sáhnouti k ještě mnohem povážlivějším. Nejdříve pronajala vozbu na zánovních státních železnicích cizím kapitalistům; tím způsobem propůjčena i nejstarší železnice v Čechách, vedoucí od Podmokel ku Praze a odtud dále k Brnu a Vídni, francouzskému družstvu peněžníků na dlouhou řadu let. Dále přikročeno k prodeji statků korunních, kterým zase království České stíženo nejvíce.

Avšak nejpovážlivější ze všeho byl nepoměr mezi penězi kovovými a papírovými, jichž vydáno v oběh tolik, že naprosto pozbyly ceny. Kovové peníze dobrého rázu téměř všecky přešly do sousedních států cizích, kde velmi ochotně přijímány; u nás naproti tomu stal se stříbrný dvacetník takovou vzácností, že v mnohých rodinách byl uschováván na památku. Obchodu a živnostem vůbec na újmu největší byl naprostý nedostatek peněz drobných; věci dospěly tak daleko, že papírové zlatky rozstřihovány na dva, ano i na čtyři kusy a tyto přijímány místo drobných; někteří obchodníci, statkáři, hostinští atd. dokonce sami vydávali plíšky, které od osob, u nichž požívali úvěru, přijímány za drobné peníze.

Dusnému tichu, které za doby Bachovy zavládlo ve všem veřejném životě v Rakousku, odpovídal také osvětový stav českého národa. Zdálo se, jako by jarý život, který v něm proudil ještě před nedávnem, najednou byl býval podkosen. Podezíravá policie doby té vměšovala se i do záležitostí spolků čistě odborných a vědeckých, jakým byla na př. společnost Musea království Českého, dusíc v nich hned v zárodcích každý čilejší počin. Na neštěstí odešli na věčnost brzy za sebou (r. 1852) dva největší básníci doby předešlé Jan Kollár a Fr. Lad. Čelakovský, nemajíce na ten čas následovníků. Všechna skrovná tehdejší literatura česká výhradně spočívala na bedrech několika starších pracovníků, kteří se ještě dočkali těchto smutných let, jak ještě dále bude vypravováno.

Již již se podobalo, jako by marny byly snahy našich buditelů, vše leželo úhorem. Avšak pod popelem mrtvého ticha doutnala jiskra budoucnosti lepší, doutnala v prsou zvláště studentstva, odchovávaného přese všechnu nepřízeň doby osvícenými vlasteneckými učiteli, a vyšlehla v bujarý plápol, jakmile nadešly okolnosti příznivější.

Ty nadešly dříve, než se kdo nadál. Zasloužily se o to především vlastní chyby vládní soustavy Bachovy. Uvnitř na občanstvo dotírala drahota, vně

za hranicemi zbavovala se úcty nešťastnými zákroky v politice zahraniční. Ukázalo se to hned na počátku jejího trvání, za tak řečené „války krymské". Věrno jsouc svému historickému poslání*), zahájilo Rusko r. 1853 novou válku proti Turkům.

Vítězné pokroky Rusů na počátku této války vzbudily žárlivost západních mocností, totiž Francie, která po převratech revolučních již r. 1852 stala se podruhé císařstvím pod žezlem Napoleona III., bratrovce prvního císaře, a Anglie. Obě tyto mocnosti, k nimž se za války přidružil ještě sardinský král Viktor Emanuel II., spojily se s Tureckem na ochranu jeho celistvosti. Hanebnou úlohu sehrálo při tom Rakousko z popudu hraběte Buol-Schauensteina, jenž po smrti Felixe Schwarzenberka řídil záležitosti zahraniční. Rakousko nespokojilo se sice přímo s protivníky Ruska, leč obsadivši značnou vojenskou mocí podunajská knížectví Multany a Valachii, donutilo Rusy, aby vyklidili Balkán, čímž válka byla přenesena do Ruska, hlavně na poloostrov Krym.

Tak odměnilo se Rakousko Rusku za jeho nezištnou pomoc při povstání maďarském před čtyřmi roky. Hrubého toho nevděku nezapomnělo Rusko Rakousku nikdy a přispělo svou politikou k pozdějším porážkám Rakouska v Italii a v Čechách. Samo Rakousko z toho, že obsadilo podunajská knížectví — jež ostatně na konci války bylo nuceno vykliditi — nemělo prospěchu, ale bylo nuceno k tomu nejen věnovati obrovské náklady, čímž zase státní dluh se značně zvýšil, nýbrž i ztratilo tu množství lidských životů. V nezvyklém a nezdravém podnebí tamějších bažinatých končin zahynulo i mnoho československých vojínů. Také vážnost Rakouska poklesla. Ukázalo se to v r. 1856 na kongresu v Paříži, jenž skoncoval válku krymskou. Tehdy přední státník sardinský hrabě Camillo Cavour v řeči o záležitostech italských vinil přímo Rakousko z nepřízně k italským národním snahám. Leč snahy ty, mezi nimiž na místě prvním byla dávná touha po spojení různých italských států a státečkův v jednotný celek, hlásily se neodolatelně k životu a nabývaly určitějších tvarů, když se podařilo pro ně získati Napoleona III. Neobyčejně nevlídné oslovení, jehož se při novoročním slyšení r. 1859 dostalo rakouskému vyslanci bar. Hübnerovi od francouzského císaře, bylo předpovědí, že válka je nedaleká. Skutečně vypukla již v létě toho roku se Sardinií a Francií. Po porážce svých vojsk u Magenty převzal velitelství sám František Josef, neosvědčil však valných schopností vojevůdcovských, neboť byl poražen u Solferina. Jal se tudíž vyjednávati o mír tím ochotněji, čím více se obával, že jeho nesnází na bojišti použije Prusko k uskutečnění svých starých tužeb v Německu. Mír, který následoval, přivodil Rakousku ztrátu Lombardie, vzbudil však po vší Italii mohutné hnutí národní, které mělo za následek, že ve všech státech byly panovníci vyháněni a všeobecným hlasováním přihlašoval se lid pod žezlo krále Viktora Emanuela. Hnutí toto bylo dovršeno smělou dobrovolnickou výpravou, již Josef Garibaldi vedl na Sicilii a do Neapolska. Italie byla, pokud rozkládala se na jih od Alp, sjednocena až na rakouské Benátsko a dále

*) Kromě jediné Černé Hory vznikly všechny ostatní křesťanské státy na Balkáně teprv ve století devatenáctém, a to vesměs přičiněním Ruska.

Řím s nejbližším okolím, pod panstvím papeže Pia IX. Národní myšlenka nikdy ještě neslavila tak rychlého a rozhodného vítězství, jako tehdy v Italii. R. 1861 přijal král Viktor Emanuel, který přesídlil z Turina do Florencie, z usnesení italského parlamentu, tamže zasedajícího, titul krále italského.

ÚSTAVA BEZ ÚSTAVNOSTI.

(1860—1867.)

Vládní soustava Bachova mimo jiné vady měla i tu, že byla nepřiměřeně drahá. Toho dokladem byla válka s Italií r. 1859. Avšak nebylo dosti na tom. Policejní i vojenská tato vláda přivodila i značný rozvrat mravní, neboť objeveny byly i veliké podvody a úplatky ve vojenských dodávkách. Nepoctivé jednání to odhalilo zvláště trestní řízení, zahájené po válce proti generálu Eynattenovi, náčelníku zásobovacího sboru. Nepřímou obětí tohoto vyšetřování stal se i finanční ministr Bachova kabinetu baron K. L. Bruck, nejbystřejší hlava v ministerstvu. Ty a podobné zjevy ukazovaly zřejmé, že absolutismus je nadále neudržitelný. To pochopil i František Josef, který seznal, že všeobecnou bídu z války nastalou, nelze zažehnati jinak, než úplnou změnou vládní soustavy.

Přesvědčení tomu dal panovník hned po návratu z bojiště výraz veřejným manifestem, kterým sliboval rozsáhlé opravy, a propuštěním ministra Bacha. Obojí skutek ten přivítal národ český s radostným zadostiučiněním.

Od slibu pak hned přikročeno také k činu. Již od drahných let měl panovník k ruce sbor svých důvěrníků, zvaný říšskou radou, kterému obyčejně předkládány osnovy nových zákonů k dobrému zdání. Počet těchto důvěrníků panovníkových rozšířen po válce r. 1859 také důvěrníky národů, čímž vznikla tak řečená rozmnožená rada říšská. Významno jest, že do ní nebyl povolán ani jediný Čech nešlechtického původu. Hned při začátcích jejího rokování prohlásil císař František Josef I. dobrovolně, že bez svolení rozmnožené rady říšské ani starých daní zvyšovati ani nových ukládati nebude. Pokud se týkalo vlastního úkolu rozmnožené rady říšské, stalo se brzy rozhodnutí v ten rozum, že náprava bědných poměrů stávajících vzejíti může jen z obnovy zřízení ústavního. Ale ve způsobu provedení rozcházela se mínění. Menšina, k níž náleželi zvláště důvěrníci němečtí, chtěla i při zřízení ústavním míti zachován německý ráz Rakouska a jednostejnou správu všech jeho částí neboli tak řečenou soustavu centralistickou; většina naproti tomu, v níž na váhu nejvíce padalo slovo některých šlechticů českých a maďarských, přála federalismu, t. j. soustavě takové, aby každé ze skupin zemských, jejichž spojením Rakousko vzniklo, dopřálo se samosprávy co možná nejširší na sněmech domácích, a jen o záležitostech všem zemím společných aby rozhodoval společný sbor zákonodárný. K radě tehdejšího svého předního ministra Agenora hraběte Goluchowského přiklonil se panovník k názorům většiny a vydal dne 20. října r. 1860 neod-

volatelný **diplom říjnový**, který se stal základem ústavnosti v posledních desítiletích Rakouska.

Říjnový diplom byl vším národem českým přijat s jásotem, neboť zdálo se, že naplňuje skoro vše, oč vůdcové jeho usilovali r. 1848. Zaručoval nejen rovné právo všech národů rakouských, nýbrž i uznával historická práva jednotlivých království a zemí. Zákonodárství mělo se vykonávati na sněmech zemských a v tak řečené říšské radě, společném to sboru zákonodárném, který dle původních úmyslů měl rokovati jen o velmi omezeném kruhu záležitostí všem zemím společných, jakož byly věci zahraniční, vojenské, finanční, obchodní, celní atd. Říjnový diplom setkal se však s odporem centralistů v říši, kteří nejvíce přívrženců měli v německém obyvatelstvu Čech, Moravy a Slezska. Za obecného radostného opojení, které způsobil diplom říjnový v obyvatelstvu českém, přehlíželo se však skoro napořád, jak důležitý rozdíl činí tato listina mezi zeměmi uherskými a neuherskými. Obnovovaly se totiž dvorské kanceláře uherská, chorvatská i sibiňská, leč nestalo se tak při jiných skupinách zemí. Jinými slovy řečeno: Uhry měly proti ostatní říši býti postaveny v nadpráví, jakéhož požívaly od dob Marie Terezie do r. 1848. Již říjnový diplom tedy položil základy k pozdějšímu dualismu, jenž zanedlouho byl uskutečněn. Než vše to, jak už řečeno, se u nás většinou přehlíželo a uvažovalo se jen o tom, co dobrého pro tu chvíli diplom přinášel.

Bohužel záhy byl český národ trpce zklamán. Tvůrci diplomu říjnového, hraběti Goluchowskému, nebylo dopřáno, aby sám vypracoval novou ústavu a vtělil v ni zásady, tímto diplomem vyslovené. Byv propuštěn z úřadu, měl nástupcem rytíře Antonína Schmerlinga. Ten vypracoval tak řečené **únorové patenty**, vyhlášené 26. února r. 1861. Zcela v duchu menšiny v někdejší rozmnožené radě říšské vyhrazoval Schmerling, horlivý přívrženec centralisace, nadmíru rozsáhlý obor působnosti zákonodárství společnému, kdežto sněmy zemské patrně měly co nejvíce býti omezeny; nové volební řády jak do sněmů tak do říšské rady byly upraveny tak, aby se národnosti německé dostalo číselné převahy ve sborech zákonodárných a tím aby i nadále byl zachován zevní německý ráz státu. Za to vše byl Schmerling od centralistických Němců velmi veleben, ba dokonce nazýván „otcem ústavy".

Volby do zemských sněmů děly se za účelem zastoupení zájmového v kuriích: velkostatkářské, obchodních a živnostenských komor, již za Bacha zřízených, městské a venkovské. Volební právo v kurii městské a venkovské měli jen poplatníci, platící značnější přímou daň, venkované nadto volili nepřímo tak, že 500 voličů zastupoval volitel, jenž odevzdával hlas. Předsedou sněmu království Českého byl nejvyšší zemský maršálek, předsedou sněmu moravského a Slezského byli zemští hejtmané, kteréž všecky jmenoval panovník. Zemské sněmy volily ze svého středu výbory, které spravovaly zemské jmění a vedly zemskou správu v době, kdy sněmy nezasedaly. Poněvadž pravomoc zemských sněmů byla únorovými patenty, jak už řečeno, proti slibům diplomu říjnového značně okleštěna, bylo vlastně nejdůležitějším právem vysílati zástupce do nižší sněmovny společného říšského zastupitelstva ve Vídni, jež slulo **říšskou radou**.

Říšská rada skládala se ze dvou komor, z nichž vyšší byla sněmovna panská. V té zasedali kromě arciknížat císařského domu, katolických arcibiskupů a knížat biskupů, náčelníci předních rodin šlechtických, které jmenoval císař dědičně, a jiné osoby, které pro zásluhy ve veřejném životě

Dr. Fr. Lad. Rieger počátkem let šedesátých.

byly od něho jmenovány členy doživotně. Z občanských Čechů byl mezi nimi jediný František Palacký. Do sněmovny dolní neboli poslanecké vysílaly jednotlivé sněmy zemské své zástupce. Zvláštní postavení Uher jevilo se však tím, že říšská rada měla býti dvojí: širší, která by za přítomnosti všech, tedy též uherských členů rokovala o záležitostech společných říši

celé, a **užší**, která za nepřítomnosti poslanců z Uher měla se usnášeti o zákonech pro země neuherské.

Oktrojované patenty únorové narazily pro svůj příkrý rozpor s tím, co sliboval diplom říjnový, na tuhý odpor všech neněmeckých národů v říši, který se nejhouževnatěji a nejvytrvaleji jevil v Uhrách. Sněm tohoto království sešel se v dubnu r. 1861 a únorové patenty jednomyslně zamítal. Skutečně také Maďaři svých poslů na říšskou radu vídeňskou nikdy nevyslali, rovněž tak se zachovali Chorvaté a Italové z Benátska, takže širší rada říšská vůbec nikdy se nesešla. Avšak o tom, jak se zachovati dále, různily se náhledy v Pešti. Vládnoucí strana na sněmu, vedená Františkem Deákem, malou většinou žádala pro Uhry obnovu ústavy z r. 1848 a královskou korunovaci. Druhá strana, ovládaná duchem Ludvíka Košuta, nechtěla vůbec jednati s vídeňským dvorem. František Josef zamítl žádosti strany Deákovy, sněm uherský rozpustil a vyhlásil v Uhrách výjimečný stav.

Nový spor Maďarů s panovníkem sliboval přinésti lepší časy Slovákům, kteří na sněmě v Pešti neměli zástupce vůbec. Jejich i ostatních uherských Slovanů zájmy zastával jediný osvícený muž, podkarpatský Rus **Adolf Dobrjanskij**, jehož slova však bez účinku zanikala ve vřavě maďarské. Ještě zasedal sněm v Pešti, když se 6. června 1861 sešli přední mužové slovenští v Turčanském Sv. Martině, kde svoje požadavky shrnuli v pamětní spis, sepsaný Št. Daxnerem, jejž předložili uherskému sněmu, aniž se však dočkali odpovědi. Požadavky jejich byly velmi skrovné, neboť za prohlášení Slovenska zvláštním správním územím, za zřízení slovenské právnické akademie a za prohlášení rovnoprávnosti slovenštiny v úřadě, církvi a škole byli podavatelé pamětního spisu ochotni uznati maďarštinu za státní řeč v Uhrách. Když pak zakrátko na to byl peštský sněm rozpuštěn, obrátili se Slováci se svými žádostmi přímo k císaři zvláštní deputací. Výsledek jejich zakročení byl velmi hubený. Založení **Matice slovenské**, osvětového spolku, který vydáním dobrých slovenských kněh vykonal veliký kus záslužné práce, a zřízení tří slovenských gymnasií, toť bylo vše, čeho Slováci dosáhli.

V dubnu 1861 ustavily se také sněmy zemí neuherských. Jak vychytrale Schmerlingovy volební řády pracovaly pro němectví, zjevno z toho, že sněmové český a moravský měli většinu německou. Nicméně český sněm byl jednomyslný v žádosti, aby se František Josef dal korunovati za krále českého. Císař také sněmovní deputaci, která tuto žádost tlumočila, učinil závazný, všelikou pochybnost vylučující slib, že tak učiní. Ovšem od slibu ke skutku bylo daleko, jak bylo zvykem císařovým. Šlechta v zemích našich rozštěpila se ve dvě skupiny: **ústavověrnou**, která byla ochotna přijmouti únorové patenty se všemi jejich důsledky a **historickou**, jejíž vůdcové hr. Jindřich Clam Martinic a hr. Lev Thun usilovali o obnovu české státní samostatnosti. Čeští poslanci občanští více než o státní samostatnost zasazovali se s počátku o to, aby se ústavní zřízení v Rakousku přiblížilo zásadám diplomu říjnového. Teprve, když se snahy ty rozbíjely o tvrdošíjný odpor ústavověrných Němců, došlo prostřednictvím dějepisce W. W. Tomka k těsnějšímu sblížení mezi historickou šlechtou a občanskými poslanci českými, jejichž vůdci byli **Palacký** a zeť jeho **Dr. Fr. L. Rieger.**

Říšskou radu vídeňskou sice čeští poslanci z Čech a Moravy obeslali,

Ústup rakouské armády po bitvě u Hradce Králové.

(Kresba A. Becka.)

Dr. Karel Sladkovský.
(Podle fotografie.)

leč za nepřítomnosti Maďarův a Italů bylo postavení jejich tam velmi svízelné, neboť tak řečení autonomisté, přející zemské samosprávě, byli v rozhodné menšině; náleželiť k nim vedle Slovanů jen nemnozí Němci ze zemí alpských, kdežto dvojnásobnou skoro většinu tvořili Němci smýšlení centralistického. Tato většina vedla si velmi stranicky, jmenovitě předseda její odnímal při každé příležitosti slovo českým mluvčím. Roztrpčenost z toho vedla k tomu, že již r. 1862 čeští poslanci říšskou radu opustili a po příkladu Maďarů nastoupili cestu trpné neboli passivní oposice, v níž setrvali plných šestnáct let. Také v panské sněmovně promluvil Fr. Palacký jen jednou. Vida, že mluví k hluchým uším, opustil ji, aby se do ní již nikdy nevrátil.

Čeští poslanci, nejsouce zastoupeni na radě říšské, věnovali všechno úsilí práci na sněmech zemských, kde vykonáno v několika letech mnoho dobrého v oboru samosprávy obecní, okresní a zemské, školství obecného i středního a jazykové rovnoprávnosti v životě veřejném. Snahy ty byly horlivě podporovány tiskem, znenáhla se rozvíjejícím, třebaže také záhy od vlády pronásledovaným. Významno bylo, že r. 1861 po dlouhé době zase skutkem se stalo heslo: „Praga caput regni" (Praha hlavou říše), neboť tehdy ponejprv zvoleno zastupitelstvo hlavního města většinou české.

Pohříchu byly snahy tyto v zárodku ohroženy rozkolem, který se stal počátkem neblahého stranictví v národě, jež vzmáhajíc a šiříc se později přivodilo mnohé zlo. Zevním podnětem k rozkolu mezi Staročechy a Mladočechy byla různost názorů na nové povstání Poláků v ruském záboru r. 1863. Staročeši vedením Palackého a Riegra, k nimž přidružila se většina poslanců a jejich voličů, odsuzovali toto povstání, tušíce, že z něho vzejde Polákům útisk jen ještě horší, kdežto Mladočeši s **drem K. Sladkovským** v čele mu přáli. Skutečnou příčinou rozkolu však bylo, že Mladočeši s nelibostí nesli vždy těsnější součinnost Staročechů s historickou šlechtou. Nicméně zlé účinky rozkolu objevily se v plném rozsahu teprve později.

Passivní oposice řady národů přirozeně ochromovala vážnost říšské rady. Jmenovitě v Uhřích stupňovalo se jitření tak, že odpíráno i placení daní, které zvláště na statcích šlechtických bylo nutno vymáhati vojenskými exekucemi; také branci nedostavovali se k odvodům. Právě v té době přiostřil se spor mezi Rakouskem a Pruskem o prvenství v Německu tak, že dával tušiti blízkou válku. Za okolností takových byl v červenci 1865 propuštěn Schmerling a jeho nástupcem jmenován hr. Richard Belcredi, dosud pražský místodržitel. Z jeho návodu vydal císař 20. září 1865 manifest, kterým suspendoval únorovou ústavu, t. j. zrušil dočasně její platnost. Belcredi, který se měl pokusiti o novou úpravu zřízení ústavního, jal se

vyjednávati s čelnými sněmy zemskými, jmenovitě s českým, kde při nových volbách v kurii velkostatkářské nabyla většiny šlechta historická, a uherským, kde strana Deákova vytrvale stála na tom, že ústava z r. 1848 dříve musí býti obnovena a král korunován, než se může jednati o jiném. Také český sněm žádal znovu korunovaci královskou a obdržel po druhé závazný slib, že se stane po jeho vůli. Dříve však, než jednání Belcrediova dospěla k jakému konci, byla říše a s ní především naše vlast znovu stržena do víru válečného.

Záminkou k válce rakousko-pruské r. 1866 byl sice spor o správu Holštýna a Šlesvika, kteréžto země oba státy dvě léta před tím společnou válečnou výpravou byly odňaly království Dánskému; vpravdě však jednalo se v ní o to, kdo z obou soků má míti prvenství ve spolku Německém. Ve valce této, která počala v červnu r. 1866, mělo Rakousko za spojence nejmocnější státy německé, mezi nimi čtyři království. Avšak ze spojenců těch jediný král saský přispěl Rakousku vydatnější pomocí vojenskou, ustoupiv hned na počátku války se vší svou brannou mocí do Čech. Naproti tomu získalo Prusko vedle menších států německých za spojence zánovní království Italské, čímž Rakousko donuceno síly své rozděliti na dvě strany. Kdežto na jihu vedena válka na souši i na moři vítězně, zle dařilo se zbraním rakouským na bojišti severním.

Prusové třemi mohutnými proudy vtrhli do Čech, nenalezše odporu v pohraničních průsmycích, k obraně tak výborně způsobilých, jakož dosvědčuje minulost nejednou. V řadě krvavých menších bojů v severovýchodních Čechách porazili jednotlivé rozptýlené sbory rakouské, které jim kladly marný odpor. Konečně srazily se obě soustředěné nepřátelské armády, počtem sobě téměř rovné, dne 3. července v bitvě na severozápad od Hradce Králové. Když se brzy po poledni podařilo Prusům opanovati postavení na výšinách u Chlumu a tím vpadnouti voji rakouskému do zad, rozviklaly se jeho šiky a daly se na ústup, který se posléze proměnil ve zmatený útěk. Jen rakouské dělostřelectvo a jízdectvo, složené ponejvíce ze sborů českých se zasloužilo, že osud prchající armády, jejíž rozptýlené zbytky počaly se zase sbírati až na Moravě, nebyl ještě horší.

S neobyčejnou rychlostí obsadili Prusové po bitvě u Hradce Králové velikou část Čech. Již 8. července vstoupili po 122 letech zase vojensky do Prahy. Také učiněn pokus, aby nespokojenosti národa českého s únorovou ústavou, nedávno teprv zrušenou, bylo užito k odpadnutí jeho od Rakouska. Ve velikém množství rozšiřována od Prusů mezi českým obyvatelstvem brožurka „Pláč koruny České", sepsaná novinářem Ant. Kotíkem a vytištěná ovšem beze jména spisovatelova, a vojenským jejich velitelstvím veřejně vyhlášeno provolání k obyvatelstvu staroslavného království Českého v tomto směru. Než národ český zachoval v trudných těchto chvílích přese všechna bolestná zklamání z dob starších i nedávných věrnost svému králi a všecky tyto pokusy Prusů zůstaly bez ohlasu. Naproti tomu zřizovali Maďaři v Pruském Slezsku vedením generála Jiřího Klapky z dobrovolníků na podporu vojska pruského legii, která však do boje už nezasáhla.

Zatím co vítězové ustupující armádu rakouskou tlačili Moravou, kde svedeny ještě některé krvavé šarvátky, pořád důrazněji na jih k Dunaji,

staly se zakročením francouzského císaře Napoleona III. již i první pokusy o mír. 22. července ujednán v Mikulově klid zbraní, který již po málo dnech proměněn v příměří za účelem jednání o mír konečný. K tomu došlo 10. srpna téhož roku v Praze. Jednota zemí koruny České opět byla v sázce, neboť pruský král Vilém I. zamýšlel zabrati Čechy, ne-li celé, aspoň na pravém břehu Labe; avšak vzdal se tohoto úmyslu pro vytrvalý odpor svého předního ministra hr. Bismarcka, jehož záměrům na příští sjednocení Německa pod náčelnictvím krále pruského nehodilo se připojení značného počtu neněmeckého obyvatelstva pod jeho žezlo. Za to však musilo Rakousko zaplatiti značnou válečnou náhradu a vystoupiti ze spolku Německého, který v dosavadním svém složení zrušen. Prusku ponecháno, aby zavedlo v Německu pořádek nový. Byl to zárodek k obnovení říše Německé pod žezlem krále pruského, k čemuž skutečně také záhy došlo. Na jihu ztratilo Rakousko svou poslední državu v Benátsku, které František Josef postoupil Napoleonovi III., ten pak je odevzdal poražené Italii, k jejímuž plnému sjednocení stal se takto další důležitý krok.

První dobu po válce byl vídeňský dvůr ovládán jedinou myšlenkou, myšlenkou odvety za porážku u Hradce Králové a její následky. Myšlence té, která nikdy nebyla uskutečněna, obětoval František Josef v osudném poblouzení budoucnost své říše, neboť v tom, co se stalo po r. 1866, nutno spatřovati první počátky jejího příštího zániku. Brzy po válce svěřil totiž císař řízení zahraničních záležitostí baronu Beustovi, před tím ministrovi saskému, muži nepěkné povahy a cizinci poměrů rakouských naprosto neznalému. Beust, jehož pro své záměry záhy získali vůdcové maďarské oposice, naléhal na rychlé její uspokojení tak, aby říše rozdělena byla jen ve dva státy, z nichž by východní ovládán byl Maďary, západní pak Němci. Myšlenka nebyla nová. Nehledě k tomu, že se od let již o ni houževnatě zasazovala v Uhrách strana Deákova, již na bývalé říšské radě projevovali někteří němečtí centralisté souhlas s takovýmto řešením. Jednání, které tudíž bylo s maďarskou oposicí navázáno, postupovalo dosti rychle přes varovné hlasy, ozývající se ze sněmů českého a moravského. Belcredi, marně odporující rostoucímu vlivu Beustovu, odstoupil počátkem r. 1867 a tento stal se předsedou ministerstva.

Od té chvíle spěly věci k rychlému zakončení. Vyrovnání s Maďary bylo smluveno a uznáno císařem, mělo však též dodatečně býti schváleno říšskou radou. 8. června r. 1867 dal se František Josef na hradě v Budíně slavně korunovati za krále uherského. Ve své bláhovosti se domníval, že všem bojům v jeho říši nadešel konec. Maďarům, kteří loňského roku zřizovali Klapkovu legii na pomoc Prusům, odměnilo se Rakousko uznáním samostatnosti Uher, Čechům za neochvějnou věrnost ve válce pruské tím, že je vrhlo v jícen molochu germanisace. A nad vchodem do dvorního hradu ve Vídni skvělo se i nadále zlatými literami heslo: „Spravedlnost je základem říši“ . . .

Uherským vyrovnáním byla říše rozdělena ve dví, což se od r. 1868 zračilo také v novém jejím pojmenování: monarchie Rakousko-Uherská. Země koruny Uherské měly vlastní vládu, zodpovědnou sněmu, složenému z tabule magnátů a tabule representantů (sněmovny panské a poslanecké).

Prvním předsedou samostatného uherského ministerstva stal se hr. Julius Andrássy, jeden z těch, kteří v dubnu r. 1849 hlasovali pro sesazení rodu Habsbursko-Lotrinského. Pro země neuherské, jež úředně nazývány „království a země na říšské radě zastoupené", zřízeno rovněž zvláštní ministerstvo, zodpovědné říšské radě. Poněvadž však čeští poslanci, kteří se po nových volbách na sněmě českém a moravském octli zase v menšině, říšské rady neuznávali, ovládali ji centralističtí Němci, od nichž nebylo nesnadno vymoci schválení uherského vyrovnání.

Obsah jeho byl krátce takový, že oba státy monarchie byly centralistické s převahou Němců v jednom a Maďarů ve druhém. Vedle osoby panovníkovy byly oběma státům společny ještě i záležitosti zahraniční, vojenské a finanční náklady na ně. Pro správu těchto záležitostí zřízeno ve Vídni ještě třetí, tak řečené společné ministerstvo říšské o třech členech, zodpovědné delegacím, t. j. výborům, jež za tím účelem po 60 členech volila jak říšská rada, tak sněm uherský. Delegace scházely se střídavě ve Vídni a v Pešti.

Pro království a země na říšské radě zastoupené vešla 21. prosince r. 1867 v platnost nová ústava, zvaná „prosincovkou". Byla v podstatě obnovou bývalé únorové ústavy Schmerlingovy, která pozměněna jen potud, pokud toho vyžadovalo schválené právě vyrovnání uherské. Pro další vývoj věci je důležito, že paragraf 14. této ústavy dával vládě právo vydávati nařízení s platností zákona pro případ potřeby. Původně toto ustanovení, značící vlastně ukrytý absolutismus, bylo myšleno jako pouhé opatření z nouze, na př. při pohromách živelních a podobných příležitostech v době, kdy říšská rada právě nezasedala. Pozdější vlády však často zneužívaly tohoto článku k provádění svých záměrů, jichž schválení způsobem zákonným docíliti nemohly. Uherská ústava takového ustanovení neměla.

POČÁTKY KONCŮ.

(1867—1879.)

Proti jednostrannému vyrovnání s Maďary zdvihl se prudký odpor národů slovanských, zvláště Čechů. Zemští sněmové český a moravský přijali adresy, v nichž žádáno za uznání historických práv zemí koruny České, a odepřeli zvoliti ze svého středu poslance do nižší sněmovny rady říšské. Avšak vláda vídeňská oba ty sněmy rozpustila a při nových volbách dosáhla většiny německé, která volby ty provedla. Poslanci čeští, tak řečená státoprávní oposice, tudíž sněm opustili, a krok svůj odůvodnili památnou deklarací z 23. srpna r. 1868, Riegrem sepsanou. Prohlášení podobného obsahu vydali téhož dne čeští poslanci z Moravy. Rovněž se důsledně návodem Fr. Palackého říšské rady vzdalovali.

Prosincová ústava obsahovala nejednu zásadu vpravdě svobodomyslnou, vídeňské vlády nerozpakovaly se však jednati v duchu docela opačném, aby udusily státoprávní oposici, vzmáhající se ve všech kruzích českého lidu. Obětí pronásledování stalo se především české novinářstvo, rozkvetlé od r. 1861. České noviny byly často zabavovány, s jejich redaktory zavá-

děno trestní řízení a když byli českými porotami osvobozováni, byly líčením jejich pří pověřovány poroty německé, které je odsuzovaly.

Práva shromažďovacího, ústavou zaručeného, použito k pořádání hojných táborů lidu, leč i ty bývaly vládními zástupci rozpouštěny a řečníci na nich poháněni k soudům. Nechuť českého lidu ke všemu, co pocházelo z Vídně, šla tehdy tak daleko, že na svou škodu zamítal i to nemnohé, co odtamtud přicházelo dobrého, na příklad nové školské zákony z r. 1869, postavivší obecné školství na základy, na nichž spočívá v podstatě dosud.

Nižádné příležitosti nebylo opomenuto, aby dal český lid na jevo, co hárá v jeho srdci. V srpnu r. 1867 byla do Prahy vrácena česká koruna, odvezená do Vídně před rokem ze strachu před Prusy. Úmyslně byl sice vlak státní dráhy, korunu vezoucí, vypraven tak, že Moravou a Čechami projížděl v hodinách nočních. Avšak ohně, planoucí na návrších podál dráhy, tisícové lidu, shromáždění na nádražích, jásavě pozdravující symbol české státní samostatnosti, hlasitě mluvili do Vídně. Též oslavy kulturní vyznívaly v mohutné projevy národního sebevědomí. Ze slavností tohoto druhu nejpamátnější je slavnost položení základního kamene k budově **Národního divadla**, na které od let již pořádány byly dobrovolné sbírky, dne 16. května r. 1868. Praha neviděla ještě průvodu tak velkolepého, jako byl onen, který se zmíněného dne od invalidovny v Karlíně ubíral ke staveništi na nábřeží.

Významnější stala se tato slavnost projevy, které byly na ní prosloveny. Stařičký Fr. Palacký doporučoval svému národu vzdělání za hlavní zbraň v boji proti nepříteli, Slovák Dr. I. Hurban, někdy druh Štúrův, okázale prohlašoval národní jednotu větve české a slovenské.

Čím bezohledněji a pádněji na ni dopadala tvrdá pěst Vídně, tím více se zocelovala česká státoprávní oposice. Odkud může se československý národ pro budoucnost nadíti pomoci v konečném boji o svou státní samostatnost, ukázaly jasně dvě události, kterými na sebe upoutal pozornost zahraničí. Když r. 1867 byla v Moskvě pořádána národopisná výstava, vypravili se tam hromadně přední mužové čeští s Palackým a Riegrem v čele a podnikli též zájezd do Petrohradu. Všude byli čeští hosté okázale vítáni, nad jiné srdečné bylo však oslovení, kterým přijal české poselstvo car Alexandr II. Slovanské vědomí, vštěpované národu již od jeho buditelů, touto poutí nemálo zmohutnělo, ovšem že málo radosti připravilo vládě vídeňské. Možno-li větší ještě pohoršení způsobilo Vídni, když Fr. L. Rieger v létě r. 1869 odevzdal Napoleonu III. pamětní spis, ve kterém poukazoval na důležitost a význam české samostatnosti pro rovnováhu v Evropě. Císař francouzský přijal spis sice vlídně, neučinil však ničeho, aby uskutečnil, co v něm bylo požadováno. Zakrátko se ukázalo, že jednání to bylo na jeho škodu.

Rostoucí odpor Čechů, nesnáze vnitřní a povážlivě zakalený obzor zahraniční, vše to nutilo Františka Josefa k novému pokusu o vyrovnání s národem českým. R. 1870 vyzval polského státníka hraběte Alfréda Potockého, aby sestavil nové ministerstvo, které by se pokusilo o smír. Potocki byl státník vpravdě rakouský, jemuž upřímně šlo o vnitřní uklidnění říše. Ač byl Polákem tělem duší, zamítal myšlenku některými německými centralisty pronášenou, aby se Haliči dostalo takové samosprávy, že by vlastně

byla vyloučena z předlitavské části monarchie, čímž by byli Němci v jejím zbytku nabyli dokonalé nadvlády. Hned po nastoupení vlády rozpustil český sněm, který po nových volbách nabyl zase české většiny a jal se jednati s českými vůdci. Podporován byl v této snaze královským reskriptem ze 26. září 1870, kterým císař znovu sliboval českou královskou korunovaci a vyrovnání. Jednání to však se rozbilo pro stanovisko českých vůdců, na nichž bylo žádáno, aby vstoupili do říšské rady a uznali vyrovnání uherské z r. 1867. Česká státoprávní oposice stála však na tom, že bez předchozího vyrovnání s národem českým říšské rady obeslati nelze. Proto odstoupil Potocki, jehož nástupcem stal se v únoru 1871 hr. Karel Hohenwart, který se úkolu Potockým opuštěného ujal mnohem důrazněji. Nutkaly ho k tomu důtklivě události zahraniční.

V létě r. 1870 vypukla válka mezi Francií a Pruskem, jejíž vyhlášení dovedl zchytralý Bismarck vnutiti Francii. K úžasu Napoleona III., který se nadál při nejmenším aspoň neúčasti Německa jižního, vystoupilo však Německo celé jako jeden muž po boku Pruska a právě státy jihoněmecké, které r. 1866 osvědčily ve spolku s Rakouskem tolik nápadné lhostejnosti, vedly si nejbojovněji. Rychlost německých vítězství uvedla v údiv celou Evropu. Rána za ránou dopadala na nešťastnou Francii, až nadešel den 2. září, den bitvy u Sedanu, v níž byl zajat sám poražený Napoleon III. Zpráva o tom vedla 4. září v Paříži k nové revoluci, kterou Francie prohlášena po třetí za republiku. Ač nová vláda nabízela čestný mír, neustali Němci ve válce, směřujíce k Paříži, kterou oblehli. Vždy zřejměji rýsovaly se jejich úmysly, toužící po zabrání Alsas a Lotrink Německem. Tehdy nalezl se na celé zeměkouli jediný parlament, který důrazně protestoval proti zamýšlenému násilí. Byl to sněm království Českého, jehož hlas nebyl sice s to, aby zmařil o několik měsíců později provedení tohoto úmyslu, avšak nebyl zapomenut ve vděčné mysli třetí republiky. Na události v Rakousku největší vliv mělo, že Prusko a panovnický rod Hohenzollerský octly se u svého cíle, když 18. ledna 1871 v zámku Versaillském před tváří obležené Paříže všecky státy německé se sjednotily ve spolkovou říši, jejíž císařská koruna odevzdána Vilémovi I., králi pruskému a jeho dědicům. Od chvíle, kdy první Hohenzoller přijal z ruky českobratrského biskupa v Královci korunu krále pruského, uplynulo na den 170 let. Vědomí, že rostoucí moci Hohenzollerů třeba pro uchování moci vlastní čeliti obnovou státu Českého, vedlo Františka Josefa k povolání ministerstva Hohenwartova, v němž také dva Čechové zaujali důležité odbory, totiž Josef Jireček vyučování a Karel Habětínek spravedlnost.

Hrabě Hohenwart projevil upřímnou snahu o uspokojení českého národa, předloživ sněmu českému 18 tak řečených fundamentálních článků, ve kterých byl stanoven poměr království Českého k ostatním zemím soustátí. Sněm tento zahájen byl místodržitelem hrabětem Chotkem za nepřítomnosti německé menšiny dne 14. září. Za velikého jásotu a nadšení čten tu královský reskript, o dva dny dříve daný, v němž panovník uznával dějinná práva království českého a vyslovoval ochotu uznání to stvrditi korunovací korunou svatého Václava. Fundamentální články jsou sněmem českým přijaty a na podobném projevu usnesl se také sněm moravský, který

jmenovitě žádal, aby při osobě panovníkově obnoven byl někdejší úřad nejvyššího kancléře českého jakožto náčelníka vlády pro země koruny České.

Již radoval se český národ tomu, že po dlouhých dobách strádání ocitl se u cíle dávných svých tužeb. Avšak ani tehdy ještě nezasvitla mu jeho hvězda. Když se ve velké korunní radě dne 20. a 21. října jednalo o konečné stvrzení fundamentálních článkův, opřeli se tomu důrazně zástupcové vlády uherské a říšský kancléř hrabě Beust. Také vlivy zahraničné pracovaly k tomu, aby vyrovnání s národem českým bylo zmařeno, což se vskutku stalo propuštěním ministerstva Hohenwartova 30. října r. 1871.

Vyrovnání Hohenwartovo bylo posledním opravdovým a vážným pokusem o dohodu mezi národem českým a Habsburky. Prohlížíme-li fundamentální články nyní po půl století střízlivě, shledáváme arci, že by praktické jejich provedení bylo narazilo na velmi mnohé obtíže. Jimi byl by vešel v život tak značný počet zákonodárných sborů, že by sotva rok byl stačil na to, aby jeho průběhem všecky se zhostily svých úkolů. Nicméně opětné zklamání nadějí, kdy český národ byl cíli blízek již na dosah ruky, přirozeně způsobilo bolestné rozčarování. Od té chvíle přestával znenáhla český národ doufati, že by mohl dosíci spravedlivého uznání svých práv od Rakouska a rodu Habsburského.

Nová vláda Auerspergova, jejíž duší byl urputný nepřítel národa českého ministr Lasser, neštítila se nižádných prostředků ke zlomení státoprávní české oposice, kteráž i nadále setrvávala důsledně v trpném odporu proti radě říšské. Konečně r. 1873 provedla i změnu volebního řádu do ní v ten rozum, že zemským sněmům odňato právo vysílati zástupce své do poslanecké sněmovny říšské rady a zavedeny volby přímé. Čeští poslanci vzdalovali se však i potom říšské rady, a když byli zbavováni svých mandátů, voleni českým lidem s velikou jednomyslností opět a opět. Zároveň pro-

Dr. Eduard Grégr.
(Podle fotografie J. F. Langhanse.)

následovala pak vláda Auerspergova přes to, že nazývala se svobodomyslnou, každý odpor, žaláře plnily se politickými provinilci, právo shromažďovací a spolčovací omezováno všemožně a českému novinářstvu bylo podstoupiti pronásledování, které v ničem nezadalo době Schmerlingově, ba zabavován i královský reskript z 12. září. Leč ne dosti na tom. Po pádu Hohenwartově provedla nová vláda i změnu ve složení sněmu království Českého, který nabyl prostředky nejnemravnějšími většiny německé. Tu vystoupili čeští poslanci i ze sněmu zemského, takže národ český nebyl v zákonodárných sborech zastoupen vůbec. Leč jednotný postup české státoprávní oposice ohrožován byl vždy více rozkolem, bujícím mezi Staročechy a Mladočechy.

Spor mezi těmito nejstaršími politickými stranami českými oživl s nebývalou prudkostí, když trpná oposice rozšířena i na zemský sněm. Nepřítomnosti českých poslanců použili Němci na veliký svůj prospěch ve všech zemských ústavech a zvláště v obecném školství. Vidouce tyto újmy počali Mladočeši se svými vůdci drem Karlem Sladkovským a bratry **Eduardem** a **Juliem Grégry** usilovali o to, aby obeslán byl českými poslanci alespoň zemský sněm. Spor o tuto věc veden byl na obou stranách s prudkou vášnivostí, až konečně sedm mladočeských poslanců do sněmu za souhlasu svého voličstva 15. září r. 1874 skutečně vstoupilo. Krok jejich došel ohlasu i v jiných okresech volebních, čímž byli i staročeští poslanci donuceni r. 1878 následovati jejich příkladu.

Bohužel byl bratrovražedný stranický boj, zastavený jen na chvíli pod dojmem žalostné zprávy o smrti stařičkého Fr. Palackého 26. května 1876, veden tak bezohledně, že se proň počalo zapomínati na odpor proti Vídni. Je nesporno, že vinou tohoto zápasu utrpěla česká státoprávní oposice velikou újmu, neboť ve Vídni se jí přestávali báti.

•

Nemohla-li se česká státoprávní oposice za drahně let svého trvání vykázati valnými výsledky, měla nesporně tu dobrou stránku, že její zásluhou všude v Čechách a krokem volnějším na Moravě sílilo a mohutnělo národní uvědomění ve všech vrstvách obyvatelstva. O to strastiplnější byl osud Slovákův a Rusů v novém státě Uherském, kteříž upadli v bídu hmotnou i mravní nikdy před tím nebývalou, a to především vinou samy vlády. Uherské volby staly se záhy proslulými po vší Evropě. Nejhrubší násilí, úskok, opíjení neuvědomělých voličů kořalkou, vojenské zakročování — toť byly zjevy, které provázely každé volby, jak do sněmu, tak do shromáž-

dění župních. Není divu, že za takových poměrů nedostal se do konce devatenáctého století do uherského říšského sněmu ani jediný Slovák, tím méně Rus, který by tam mohl vystoupiti na obranu svého lidu.

Uherské vlády, co se jich koliv vystřídalo od r. 1867, pracovaly vědomě k ochuzení nemaďarského obyvatelstva, aby je tím snáze mravně zotročily. Přirozené bohatství země úmyslně bylo zanedbáváno, a pokud se tak nedělo, octly se hornictví, hutnictví, průmysl a obchod skoro výhradně v rukou maďarských neb aspoň židovských. Jen na velkostatcích, které byly majetkem maďarské šlechty světské i duchovní, byla půda vzdělávána v duchu novověkých pokroků. Za takových poměrů se vzmáhalo od konce let šedesátých na Slovensku a v Podkarpatské Rusi vystěhovalectví, hlavně do Ameriky. Každoročně na tisíce ochuzených nebožáků odcházelo s téměř holýma rukama do dalekého zámoří, aby si tam těžkou prací v dolech a průmyslových závodech hledalo lepšího bydla, než jaké mohl jim poskytnouti vydrancovaný domov. Toto vylidňování bylo vládě vhod, neboť tím spíše mohla doufati, že zbylé obyvatelstvo bude pomaďarštěno.

K tomu cíli pracovala všemi prostředky neštítíc se nijaké nemravnosti a násilí nejhrubšího zrna. Hned Andrassijova vláda uvedla v r. 1868 v život tak řečený zákon o národnostech, který prohlašoval maďarštinu sice za jazyk státní, ale jinak uznával rovnoprávnost nemaďarských národností, jejichž jazykům slibovalo se právo ve škole, ve zřízení župním a církevním. Na pohled byl to zákon přijatelný, neboť se zdálo, že zaručuje národnostem alespoň nejmenší míru práv. Leč skutečnost byla jiná. Zákon úmyslně byl sepsán výrazy tak kulatými, že nebylo nesnadno nejen jej obcházeti, nýbrž i přímo jednati proti jeho obsahu a duchu. Na řečništi sněmovním, v novinách a v písemnictví vystupovali jednotlivci, kteří hlásali, že nesmí v Uhrách býti jiného národu než maďarského. Odrodilý Slovák Bela Grünwald na př. hlásal zcela nepokrytě, že při malém svém počtu mohou se Maďaři udržeti jen násilným pomaďařováním národností, především Slováků.

Záhy jala se peštská vláda v tomto duchu jednati. R. 1874 byly zrušeny všecky slovenské střední školy, o rok později pak rozpuštěna „Slovenská Matice", jejíž peněžité hotovosti i knihovna byly zabaveny. Účel obojího opatření byl zřejmý. Slováci měli býti zbaveni všech prostředků k vyššímu vzdělání, aby tím snáze podlehli v nerovném zápase. I do škol obecných, pokud nebyly církevní, vždy více vnikala maďarština, vláda okázale odměňovala a vyznamenávala učitele, kteří horlivě pomaďařovali, zdálo se, že osud Slováků jest zpečetěn. Slovem mluveným i tištěným hlásalo se Slovákům, že jsou jazykem i povahou národ zcela odchylný od Čechů, s nimiž prý nemají nic společného. Kulturní spolek maďarský v duchu snah Grünwaldových, sehnal r. 1874 od nesvědomitých neb poblouzněných rodičů na 400 slovenských dětí, které dal dopraviti dovnitř Uher, aby tam Maďary byly vychovány. Tato loupež dětí opakovala se v dobách potomních se zdarem tu větším, jindy menším. Na věky zůstane hroznou hanbou v dějinách lidské vzdělanosti.

Posledním útočištěm slovenské řeči zůstávaly již toliko evangelické církve, které požívajíce z dob minulých vždy ještě značné samosprávy, odolávaly jakž takž útokům výbojné maďarisace. Průkopníky nových lepších

dob stalo se několik málo zanícených slovenských jinochů, kteří po zrušení domácích gymnasií odešli studovat na české střední školy na Moravu a později na vysoké školy do Prahy. Ti navrátivše se domů přinesli s sebou vědomí, že Čech i Slovák jsou jeden národ, jedna krev, že zasluhují stejnou měrou, aby byli svobodni.

*

Směrnici dalšímu vývoji vnitřních poměrů v obou částech říše vytkly zase události zahraničné. Touha po odvetě za porážku u Hradce Králové vyprchala již z mysli těch, kdo řídili zahraniční politiku říše. Rychlost a pádnost německých vítězství za války francouzské 1870—1871 byla tak překvapující, že si netroufal Beust do ní zasáhnouti, ač pro uskutečnění této odvety byl tento zloduch Rakouska povolán z ciziny. Byla však ještě příčina jiná, totiž vůčihledě rostoucí vliv maďarský při vídeňském dvoře. Mělo-li za Litavou býti uskutečněno pomaďaření všech uherských národností, vyžadoval toho nutně cíl maďarské politiky, aby před Litavou neobmezeně vládli Němci. Proto pracovali Maďaři k nejtěsnějšímu spolku s nově vzniklou říší Německou.

Nedlouho po pádu Hohenwartově byl Beust propuštěn a jeho místo zaujal Julius Andrassy, dosud předseda vlády uherské, který ihned zaujal stanovisko Německu přátelské. Zatím počala na sebe veřejnou pozornost obraceti otázka východní. R. 1875 vypuklo povstání proti Turkům v Hercegovině, které rozšířilo se záhy do Bosny a vedlo ve svých důsledcích k tomu, že v dubnu 1877 vypovědělo Rusko Turkům novou válku. Překonavše počáteční nezdary pronikli Rusové bezmála k branám Cařihradu, načež svolilo Turecko k míru ve Sv. Štěpáně, kterým mimo jiné utvořeno veliké samostatné Bulharsko.

Leč tento mír byl proti mysli Anglii a Německu, s nímž za jedno bylo též Rakousko-Uhersko. Nátlakem těchto mocností bylo Rusko donuceno svoliti ke kongresu v Berlíně, který zasedaje v létě r. 1878 mír Svatoštěpánský znamenitě okleštil a oslabil vliv Ruska na Balkáně. Chování Bismarkovo mělo za následek, že se rozešlo staré, již od napoleonských válek trvající přátelství mezi královským rodem pruským a carským rodem ruským, aby ustoupilo stykům chladné zdvořilosti. Že se nezlepšil na kongresu v Berlíně napiatý poměr rakousko-ruský, jest ovšem samozřejmo.

Kongres ten totiž pověřil Rakousko-Uhersko, aby vojensky obsadilo a na neurčito spravovalo Bosnu a Hercegovinu. Obsazení čili okupace těchto zemí, podniknutá hned po rozchodu kongresu s nedostatečnými silami vojenskými změnila se brzy v krvavou výpravu, neboť povstalo proti ní se zbraní v ruce jednak domácí obyvatelstvo, jednak i řadové turecké vojsko v jednotlivých posádkách, zanechané z Cařihradu bez všelikých rozkazův. I vyžadovala tato výprava, s počátku pokládaná za vojenskou „procházku", na životech i penězích oběti bezmála tolik, jako skutečná válka. Po 30 let spravovalo Rakousko-Uhersko obě země svým úřednictvem, v němž zase převahu měl živel německý a maďarský na úkor slovanského, a podle svých zákonů, ač na př. soudní rozsudky se pronášely jménem sultána tureckého. Rakousko-Uhersko postavilo za tu dobu hojně vojenských tvrzí a silnic a

zřídilo též něco železnic, zvelebilo jakž takž školství, avšak lásky domácího obyvatelstva získati si nedovedlo jednak proto, že úřady v zemi svěřovány, jak už řečeno, cizincům neznalým jejich jazyka a potřeb, jinak však z té příčiny, že za celá desítiletí nebylo s to, aby rozřešilo otázku nejpalčivější, totiž otázku sedláků, robotujících mohamedánským statkářům.

Ve dvojím směru stala se okupace Bosny pro Rakousko-Uhersko velevítanou: v oboru politiky zahraniční zatlačila je na sráznou šikmou plochu, po níž se zřítilo do propasti konečné záhuby, v oboru politiky vnitřní, pak přivodila konec českého trpného odporu.

Události na kongresu v Berlíně a po něm následovavší vedly k prvním pokusům o sblížení carského absolutického Ruska s republikánskou Francií. Bismark jsa takto ohrožen na dvou stranách současně hledal a nalezl oporu v Rakousko-Uhersku. Osudná byla jednání jeho s Andrassym, jichž výsledkem byla smlouva mezi oběma státy, kterou si zaručovaly vzájemnou pomoc vojenskou pro případ, že by některý z nich byl napaden. Teprv po 35 letech vzklíčilo símě smlouvou tou zaseté. František Josef podepsal ji 7. října 1879, německý císař Vilém I., který si netajil, že to znamená konečný rozchod s Ruskem, ji podepsal 15. října 1879. Avšak již nazejtří po osudném podpisu svého panovníka, 8. října 1879, Andrassy vzdal se úřadu z příčin posud ne zcela jasných. Později (r. 1883) přistoupila ke spolku rakousko-německému též Italie, jejíž hlavním městem od zrušení posledního zbytku světského panství papežského 20. září 1870 se stal Řím. Vůdčí úloha v tomto trojspolku vždycky náležela Německu a jmenovitě Rakousko-Uhersko podléhalo vždy více vlivu severního souseda, který se nezřídka vměšoval i do domácích záležitostí jeho vnitřních. Dobře dí francouzský dějepisec, že není druhého příkladu v dějinách, aby se poražený stát vítězi oddal tou měrou, až se stal vykonavatelem jeho vůle.

Ještě po jiné stránce měla okupace Bosny důležité následky. Ústavověrna strana na vídeňské radě říšské, vedená drem Eduardem Herbstem, obávala se z obsazení Bosny posílení živlu slovanských v říši. Z té příčiny odepřela potřebné úvěry, které vlastní její vláda na ní žádala. Kníže Ad. Auersperg se svou vládou odstoupil a nahrazen hr. Ed. Taaffem, jemuž panovník přímo uložil, aby provedl smír mezi národy v říši.

SOUMRAK RAKOUSKO-UHERSKA.

(1879—1914)

František Josef měl ode dne, kdy vstoupil na trůn, za heslo slova: viribus unitis, t. j. spojenými silami. Heslo jistě krásné a ušlechtilé, leč pohříchu nikdy nebyly skutky v tak příkrém odporu se slovy, jak tomu bylo v případu tomto, neboť národní (později také třídní) protivy nikdy se nepřiostřily tak jako za posledních let Františka Josefa. Také výzva jeho k novému ministrovi, aby sjednal mír mezi národy, zůstala pouhým prázdným slovem bez skutečného obsahu. Hr. Taaffe, málo mladší císaře,

byl kdysi druhem jeho dětských her, později dospěv, stal se jeho osobním důvěrníkem. Kamkoli byl postaven, všude sloužil svému císaři věrně a oddaně, až si získal neobmezenou jeho důvěru. Zchytralý tento státník nesledoval sice cílů dalekých, nýbrž protloukal se podle vlastního doznání ode dne ke dni, dovedl se však při vesle vládním udržeti mnohem déle než kdokoli z jeho předchůdcův od počátku doby ústavní.

První jeho snahou bylo, aby Čechové vstoupili do rady říšské. Řada okolností byla mu v tom díle nápomocna. Dlouholetý trpný odpor, nevedoucí k výsledkům zjevným, působil znenáhla obecnou rozmrzelost. Odpor k Vídni ochaboval zvláště od smrti nesmiřitelného Fr. Palackého. Nejvíce však na ruku šla Taaffovi česká historická šlechta, oblouzená jeho úlisným chováním, která ku podivu rychle vzdala se zásad tak dlouho a tak houževnatě hájených a za 10 mandátů vyhrazených jí v kurii velkostatkářské při nových volbách do říšské rady, ale bez všelikých záruk jiných projevila ochotu jíti do Vídně. Tím byl rozhodnut osud české státoprávní oposice, neboť jejího příkladu následovali také občanští poslanci z Čech (Moravané vstoupili do říšské rady hned po uzákonění přímých voleb), tísnění tlakem veřejného mínění, které počínalo doufati, že činnou politikou dobude se pro český národ tolik výhod, aby se později mohl s novým důrazem hlásiti, by splněny byly jeho snahy státoprávní.

Ponejprv od dob Hohenwartových povolán do rady korunní i důvěrník národu českého dr. Alois Pražák, vůdce českých poslanců z Moravy. Dr. Pražák stal se prvním českým ministrem-krajanem, t. j. nespravoval určitého odboru, nýbrž spisy z ostatních ministerstev, pokud se týkaly zemí koruny České, měly mu býti předkládány ku schválení.

Poselstvo české ve Vídni, v němž rozhodující převahu měli poslanci staročeští za vedení dra F. L. Riegra, po vstupu do říšské rady v říjnu 1879 přimklo se k Polákům a konservativní straně německé, složené z poslanců zemí alpských, kteří všichni usilovali o rozšíření zemské samosprávy neboli autonomie. Tak vznikl tak řečený „železný kruh" autonomistické pravice, proti níž německá strana ústavověrná zahájila nejtužší odpor. Nelze upříti, že se poselstvo české domohlo leckterého nepopiratelného úspěchu jak v ohledu hmotném tak mravním. V příčině poslední jmenovitě vytknouti sluší nařízení ministra Stremayera z 30. dubna r. 1880, jímž se v duchu patentu z 8. dubna r. 1848 při všech úřadech a soudech v celém království Českém jazyku českému přiznává úplná rovnoprávnost s německým. Taaffe zjednal také r. 1883 zemskému sněmu v Čechách trvale českou většinu, na Moravě však zůstávala i nadále většina německá. Na druhé straně však rovněž je pravda, že vstoupením na radu říšskou vzdala se praktická politika česká aspoň na ten čas snah státoprávních, směřujících k obnově historických práv zemí koruny České přes to, že při svém vstupu do rady říšské podali čeští poslanci ohražení v ten smysl, že v ničem nezadávají svému státoprávnímu přesvědčení.

Úspěchy, jichž se dodělalo staročeské poselstvo ve Vídni, neuspokojovaly však českého voličstva, které nadto znepokojováno bylo ruchem velkoněmeckým, který se za vlády Taaffovy počal vzmáhati mezi Němci

rakouskými vůbec, v německých městech zemí koruny České pak zvláště. R. 1886 vytasili se poslanci němečtí na sněmě království Českého ponejprv s návrhem, aby soudní okresy v Čechách byly rozhraničeny na české a německé. Když pak tento nebezpečný, v posledních svých důsledcích k roztržení nedílnosti království Českého směřující návrh nebyl připuštěn k projednání, opustili němečtí poslanci sněm a vzdalovali se ho do r. 1890. Toho zalekla se vláda Taaffova, kteráž od té doby počala nejedním skutkem příkrým vystupovati proti národu českému. Tak jmenovitě zrušil tehdejší ministr vyučování bar. Gautsch z důvodů prý úsporných řadu českých středních škol, z nichž některé po mnohá léta byly vydržovány obětavostí českých obcí a nedávno teprv převzaty do správy státní. Vším tím vzmáhal se odpor v obyvatelstvu proti straně staročeské a při sněmovních volbách r. 1889 nabyli Mladočeši, kteří se stavěli již proti vládě Taaffově rozhodně nepřátelsky, převážné většiny mezi lidovými poslanci sněmovními.

To však bylo hr. Taaffovi pohnutkou, aby tím spíše vyhledával smíru s Němci, i sezval počátkem r. 1890 předáky německé i staročeské k poradám do Vídně, na těch pak stala se předběžná dohoda, kterou vyhověno z valné části požadavkům německým za nepatrné ústupky Čechům. Jmenovitě přislíbeno Němcům rozhraničení soudních okresů dle národnosti a rozdělení některých sborů doposud společných. V důsledcích těchto „punktací" vídeňských provedl sice zemský sněm ještě téhož roku rozdělení zemské školní rady a zemědělské rady v obory český a německý, ale další provádění punktací vídeňských zákonem znemožněno rostoucím odporem českého lidu, živeným hlavně poslanci mladočeskými a jejich tiskem. Proto přestala vláda Taaffova na některých opatřeních, která mohla provésti z vlastní své moci úřední. Z těch nejbolestněji dotklo se českého národu nařízení ministra spravedlnosti hr. Schönborna z 3. února r. 1890, podle něhož nebyli všichni soudní úředníci v krajinách německých povinni znáti jazyk český.

Tím, že podařilo se jim zmařiti vídeňské punktace aspoň v kusech pro národ český nejnebezpečnějších, jakož i opětovným ujišťováním, že ujmou se opět politiky státoprávní, ovládli Mladočeši veřejné mínění v Čechách úplně a při všeobecných volbách do říšské rady r. 1891 zvítězili kandidáti jejich veskrze proti Staročechům. Přes to nevzdala se vláda Taaffova úmyslu provésti punktace vídeňské a zřídila jmenovitě po přání Němců nový okresní soud v Teplici bez dobrozdání sněmu, kterého zákon vyžaduje. Na to odpovědělo mladočeské poselstvo ve Vídni tím, že r. 1892 podalo na říšské radě návrh na obžalobu původce tohoto nařízení hr. Schönborna, leč návrh nedošel většiny. Téhož roku opustil i český ministr-krajan dr. Pražák svůj úřad. R. 1893 učinila vláda Taaffova poslední pokus, aby na sněmě království Českého vymohla souhlas pro svoje předlohy rozhraničovací, leč i tento pokus selhal, když poslanci národní strany svobodomyslné neboli mladočeské ponejprv užili tak řečené obstrukce tím, že hlučným odporem jednání sněmovní úplně zmařili 17. května 1893. Za úplný tento zmar svých punktací mstila se vláda Taaffova pronásle-

dováním české oposice, která v odvetu za to oživovala zase ruch státoprávní tím, že na sněmě podávala státoprávní adresy k panovníkovi, pořádala tábory lidu a schůze, zvláště pak zavedla pravidelné výroční oslavy královského reskriptu z 12. září r. 1871.

Jiným projevem nespokojenosti s punktacemi a stavem české politiky vůbec bylo hnutí tak řečené **Omladiny***) v Praze, sdružení to pokrokové mládeže, zejména z kruhů studentských a dělnických. Hnutí to projevovalo se nejen ve směru národním, nýbrž i společenském neboli sociálním, usilujíc stejnou měrou o státní samostatnost jako o polepšení stavu tříd dosud uhnětených a politicky bezprávných, především stavu dělnického. Z nepřátelských projevů proti sobě vzala si vláda záminku k pronásledování tohoto hnutí, jež zakončeno v soudní síni. Předákům Omladiny kladlo se za vinu, že zřídili tajný spolek s úmysly velezrádnými a skutečně také mnozí z nich jako domnělí náčelníci spiknutí (na př. A. Rašín, K. St. Sokol, Al. Hajn) byli r. 1894 pro velezradu odsouzeni k těžkému žaláři. Žel, že mnohoslibné toto hnutí, když se brány žaláře uvězněným zase otevřely, se roztříštilo, neboť členové Omladiny se zakrátko rozešli do různých stran a směrů.

Vzmáhajícím se rozporům národním hodlala vláda Taaffova uniknouti značným rozšířením volebního práva do říšské rady. Volební kurie měly sice býti zachovány, avšak v městech a na venkově mělo býti zavedeno hlasovací právo všeobecné, které mělo náležeti každému 24letému muži, byl-li zachovalý a uměl-li čísti a psáti. Vláda doufala, že poselstvo takto zvolené odloží všechny spory národní a bude se zabývati výhradně jen věcmi hospodářskými. Než osnova nového zákona volebního narazila na nejtužší odpor Němců a to nejen ústavověrných, nýbrž i konservativních z někdejšího železného kruhu pravice, jakož i Poláků. Tyto strany způsobily 12. listopadu r. 1893 pád vlády Taaffovy, vítané kdysi s tolikerými nadějemi českým národem, který se s ním rozcházel v úplném nepřátelství. Taaffe vystřídán kníž. Windischgrätzem, jehož vláda, opírajíc se o spolek polsko-německý, zaujala stanovisko národu českému nepřátelské, leč padla již po dvou letech a nové období v dějinách českých zápasů politických značí Polák hr. Kazimír Badeni, jehož vláda nastoupila 2. října 1895.

Badeni byl státník velkého důmyslu a rozhledu, měl pevné přesvědčení, že nelze vládnout trvale nepřátelsky proti národu českému, ale bohužel neměl z vlastního názoru potřebné znalosti poměrů v Čechách, jmenovitě pak znalosti lidí, takže vysocí úředníci, smýšlející protičesky, mařili často i nejlepší jeho úmysly. Vláda jeho uvedla se tím, že provedla značné rozšíření volebního práva do říšské rady, jež uděleno i oněm státním občanům, kteří ho posud postrádali. Pro tyto nové voliče vyhrazeno 72 nových poslanců. Z jara r. 1897 konaly se ponejprv všeobecné volby do říšské rady na základě volebního zákona, jenž umožňoval jmenovitě také stavu dělnickému, aby projevil svou vůli. Od drahných let již vnikalo do Rakouska z Francie a Německa učení socialistické, směřující k vyrovnání protiv

*) Názvu toho užito bylo již r. 1848 pro hnutí srbských studentů, pečujících o svoji národnost.

mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, mezi velkým kapitálem a pracující chudinou. Hnutí toto, které ve svých konečných cílech sledovalo sbratření všech jednotlivců i národů úplným společenským převratem, od vlád dřívějších pronásledované, zmohutnělo již tak, že z voleb r. 1897 vyšlo i dosti hojně sociálních demokratů. Čeští mezi nimi naprosto zamítli státoprávní program, k němuž se až doposud hlásili všichni národní poslanci čeští aspoň zásadně. Snaha, by se stav dělnický neodcizoval konečným cílům české politiky, vedla ke zřízení nové strany národních dělníků, která se později, přijavši do lůna svého i jiné vrstvy národní, nazvala stranou národních socialistů. Téhož r. 1897 ustavila se i nová strana radikálně pokroková, která si vytkla za účel důrazněji, než činili vládnoucí dosud Mladočeši, vymáhati české státní právo, jakož i žádoucí opravy společenské. Než na tomto rozkladu nebylo dosti. Již v letech osmdesátých shromáždil prof. T. G. Masaryk kolem sebe družinu vědců, jižto se nazvali stranou realistů, později pokrokovou. Z přetřásání otázek čistě vědeckých přešla strana tato k praktické politice, ve které postupovala s počátku společně s Mladočechy, od r. 1900 však samostatně; hlavní váhu kladla na pokrok kulturní a vedle historického dovolávala se též práva přirozeného. Čistě zájmové hnutí zastupovala jiná mladá strana, totiž zemědělská neboli agrární, která již při volbách do zemského sněmu r. 1895 prorazila s dvěma svými kandidáty, od té doby pak mohutněla při každých následujících volbách zemských i říšských.

Přes tuto stranickou roztříštěnost shodovali se všichni národní poslanci čeští v přesvědčení, že nejdříve nutno řešiti otázku jazykovou, poněvadž v místech většinou obývaných Němci, jež tito počali vyhlašovati za svoje uzavřené prý území, děla se českým menšinám příkoří nejrozmanitější. Badeni, který již r. 1896 vydal nařízení, připouštějící jazyky český a polský za jazyky jednací při soudech a úřadech ve Slezsku, vyhověl této tužbě a vydal 6. dubna pro Čechy a 22. dubna r. 1897 pro Moravu svoje jazyková nařízení, jimiž se pro obě země zaváděla úplná dvojjazyčnost a to nejen ve styku úřadů se stranami, nýbrž i ve vnitřním styku mezi úřady samými. Úředníkům, neznalým jazyka českého, ustanovena lhůta, do které se mu měli přiučiti. Než tato nařízení měrou nikdy předtím nebývalou pobouřila Němce, kteří žádali, aby bezvýjimečně byla odvolána. Proti českým menšinám v mnohých německých místech strhly se hrubé výtržnosti, v říšské radě chopili se Němci pusté obstrukce, neštítící se ani hrubého násilí, jehož zakusili zvláště slovanští členové tehdejšího předsednictva, Polák Abrahamowicz a svobodomyslný Čech dr. Kramář. Když pak i ve Vídni samé události se na ulici projevy polskému státníku nepřátelské, byl Badeni 28. listopadu r. 1897 z úřadu propuštěn. Císař osvědčil při té příležitosti osudnou slabost povahy, povoliv nátlaku vídeňské ulice, ač několik hodin předtím ujišťoval náčelníka vlády svou neochvějnou důvěrou

Na krátko vystřídal Badeniho baron Gautsch, který 5. března r. 1898 odvolal nařízení svého předchůdce a nahradil je novými, jež rozdělovala Čechy na tři jazyková pásma: české, německé a českoněmecké, Moravu celou pak prohlásil za území smíšené. Čeští poslanci stran národních ne-

mohli se ovšem spokojiti s touto novotou, jednak že hájili zásadu, aby se mohl jak Čech tak Němec všude v celé zemi domáhati svého práva jazykem svým, jinak i proto, že se rozlišování Moravy a Čech příčilo jejich přesvědčení státoprávnímu. Téhož dne 5. března nastoupila po odstouplém Gautschovi nová vláda hr. Fr. Thuna, v níž svobodomyslný český poslanec dr. Jos. Kaizl převzal ministerstvo financí, nikoli ovšem jako důvěrník své strany, nýbrž na vlastní zodpovědnost. Než ani této vládě nepodařilo se ukonejšiti odpor Němců, žádajících vždy důtklivěji za zrušení i nařízení Gautschových. Nástupce Thunův (od října r. 1899) hr. Clary-Aldringen podlehl nátlaku německé oposice a 17. října téhož roku odvolal nařízení Gautschova. Hněv lidu českého nad tím propukl jak obstrukcí českých poslanců na radě říšské, tak i okázalými projevy nevole v českých městech i na venkově. To vše přivodilo pád vlády Claryovy již v několika dnech.

Dr. Antonín Rezek.

Nová vláda Arnošta šl. Körbra (od ledna r. 1900) vytkla si za úkol odstraniti obstrukci jak českou tak německou. Na usmíření českých poslanců obnovila úřad českého ministra-krajana, k němuž povolala učence **dra Antonína Rezka,** který nejsa poslancem, neměl závazků stranických. Körber hleděl spor českoněmecký, který se od dob Badeniových omezoval skoro výhradně na otázku jazykovou, zatlačiti do pozadí zájmy hospodářskými. Než to se mu nepodařilo ani po rozpuštění říšské rady, naopak z nových voleb přišli do Vídně vedle Mladočechů, kteří se udrželi v převážné většině, také již i někteří poslanci strany agrární a národně sociální, odhodlaní k odporu nejkrajnějšímu. Všecky pokusy Körbrovy o usmíření české oposice selhaly z té příčiny, poněvadž tento ministr nechtěl připustiti změny ve stavu otázky jazykové bez předchozího souhlasu Němců. Tím stávalo se neudržitelným postavení dra Rezka, který tudíž v červnu r. 1903 opustil ministerstvo a úřad jeho zůstal na ten čas neobsazen. Teprve v srpnu r. 1904 povolán v něj právník prof. dr. Ant. Randa, ale ještě 13. prosince téhož roku odstoupil Körber sám, když se mu nepodařilo ani českou oposici usmířiti, ani Němce pro sebe trvale získati.

Česká obstrukce na říšské radě zastavena teprv za nové vlády, v jejíž

čelo se postavil po druhé bar. Gautsch a ve které setrval i Randa, neboť tato vláda prohlásila se za neodvislou na všechny strany a slíbila splniti dávný požadavek český pro zřízení druhé české university na Moravě. Leč splniti tento slib stalo se jí nemožným, poněvadž zatím vstoupila v popředí otázka všeobecného rovného a tajného práva hlasovacího. Otázka ta náležela již od dřívějška k zásadním tužbám českých národních stran a svobodomyslní poslanci čeští navrhli ji již za vlády hr. Taaffa. Když pak volání po všeobecném právu hlasovacím zachvátilo všechny vrstvy obyvatelstva, předložil Gautsch na přání koruny říšské radě osnovu zákona, jímž se všeobecné právo hlasovací skutečně zavádělo, leč původní osnova

Dr. Josef Fořt.
(Podle fotografie J. F. Langhanse.)

Dr. Bedřich Pacák.
(Podle fotografie J. F. Langhanse.)

Gautschova narazila na tak tuhý odpor Němců, obávajících se, že spravedlivý volební řád je připraví o posavadní většinu, že v květnu r. 1906 vládě nezbylo než odstoupiti. Týž osud potkal po kratinkém trvání též novou vládu kn. Hohenlohe.

Provésti volební opravu podařilo se teprve ministerstvu bar. Becka, který dosáhl od sněmovny schválení a od panovníka stvrzení nového volebního řádu do říšské rady, který zavádí sice všeobecné a tajné, nikoli však rovné právo hlasovací, neboť přes to, že měli slovanští poslanci nepatrnou číselnou většinu, přiznával obyvatelstvu německému počet poslanců daleko větší, než mu dle lidnatosti náleží. Beck povolal do své vlády dva svobodomyslné Čechy: **dra Jos. Fořta** jakožto ministra obchodu a **dra Bedř. Pacáka** jakožto nástupce Randova v ministerstvu krajanském. Většina poselstva českého ve Vídni zahájila za tohoto ministerstva tak řečenou politiku positivní, směřující k tomu, by dosazováním Čechů do vlivných úřadů postupně zjednáván byl průchod českému právu. Poli-

tika tato připadala ovšem mnohým velmi zdlouhavou, leč dobré její stránky osvědčily se teprve po říjnovém převratu r. 1918, neboť díky jí měli jsme ve všech vlivných úřadech tolik dobře zapracovaných uvědomělých Čechů, že mohli v daném okamžiku ihned pokračovati pro vlastní stát v práci, kterou dříve vykonávali pro stát cizí. Leč první volby do říšské rady, které byly dle nového řádu v květnu r. 1907, přivodily úplnou změnu ve složení českého poselstva. Kdežto na jedné straně nápadný byl vzrůst sociální demokracie, vykázala na straně druhé největší počet poslanců strana agrární. Tento výsledek měl v listopadu r. 1907 za následek částeč-

Dr. František Fiedler.
(Podle fotografie J. F. Langhanse.)

Dr. Albín Bráf.
(Podle fotografie J. F. Langhanse.)

nou změnu vlády, z které vystoupili Fořt a Pacák, z nichž první nahrazen byl Mladočechem **drem Frant. Fiedlerem.**

Než na provedení nejobtížnějšího svého úkolu, na rozřešení otázky české, nestačila ani vláda Beckova, po jejímž pádu v říjnu r. 1908 nastoupil baron Rich. Bienerth s ministerstvem nejdříve prozatímním, které se teprve počátkem r. 1909 ustavilo trvaleji a v němž zasedli **dr. Alb. Bráf** jakožto ministr orby a dr. Jan Žáček jakožto ministr-krajan. Uzákonění všeobecného hlasovacího práva bylo posledním velikým činem rakouské říšské rady. Co dále následovalo, nebyl než nepřetržitý řetěz národních a třídních sporů, za nichž nejednou sahaly rozličné strany k hlučné obstrukci. Vlády často se střídající čím dále zřejměji stranily choutkám německé panovačnosti přes to, že zpravidla býval v každém kabinetě český národ zastoupen dvěma zástupci. Úkolem českých ministrů za okolností takových bylo spíše zabraňovati ještě horšímu než vymáhati co dobrého. Bohužel, také v českém národě přibývalo stranickosti a poslední volby do říšské rady

r. 1911 děly se pod zorným úhlem stranických vášní. Pro naprostou neplodnost byla však tato říšská rada z jara r. 1914 odročena a nesvolána potom dlouho, až zase rostoucí tíseň za světové války k tomu nutila.

Za nepřetržitých sporů národních a třídních bylo celkem jednání vídeňské rady říšské málo plodné. Poslední vlády zhusta si vypomáhaly tím, že i věci velmi důležité uváděly v život bez součinnosti, někdy i přímo proti vůli zákonodárného sboru čtrnáctým článkem ústavy, odhalujíce takto všemu světu, že říšská rada je vlastně jen nuznou clonou, za níž se skrývá starý absolutismus.

Na zemských sněmech nebyly poměry hrubě lepší. Na Moravě došlo sice r. 1905 mezi poslanci obou národů k jakés takés dohodě. Pro ty, kdo neměli dosud volebního práva do sněmu, zřízena nová kurie a počet poslanců tím značně rozmnožen. Česká sněmovní většina byla tím sice zabezpečena trvale, avšak sněm v otázkách jazykových dělil se na kurii českou a německou. Bez souhlasu té i oné nemohlo nic v oboru jazykovém býti uzákoněno. Zvláště důležitý byl zákon školský, po svém navrhovateli zvaný Perkův, jenž vycházel ze zásady, že dítě nesmí býti přijato do školy, jejíž vyučovacímu jazyku nerozumí. Byl to nesporně proti poměrům dosavadním značný pokrok, leč provádění zákona přece ukazovalo le' kde, že se praxe uchyluje od ducha a příkazu zákona.

Mnohem neutěšeněji vyvíjely se poměry na sněmu království Českého, kde německá menšina, tajně podporována vídeňskými vládami, čím dál úsilovněji se domáhala uzavřeného německého území. Obstrukce německá nabývala rozměrů takových, že od r. 1908 stalo se jednání sněmovní už docela nemožným. Nemajíc prostředků k vedení zemské správy, ocitovala se nejbohatší země Rakouska v nesnázích vždy větších. Vláda vídeňská rozťala osudný uzel činem stejně rázným jako nezákonným. Tak řečenými „Anenskými patenty" 26. července 1913 zrušila vůbec zemský výbor a nahradila jej „zemskou správní komisí" složenou výhradně z úředníků státních a zodpovědných vládě a panovníkovi.

Přese všechny pokusy nepodařilo se žádné vládě rakouské uspokojivě rozřešiti otázku českou, jež od počátku života konstitučního stála v popředí politických otázek rakouských. Naopak, vlny boje národního dmuly se vždy prudčeji a mocněji. Útočný postup obyvatelstva německého proti českým menšinám v území smíšeném vedl k založení obranných spolků českých: Národní Jednoty Pošumavské (r. 1884) a Severočeské (r. 1885), dle jejichž vzoru založeny podobné jednoty též na Moravě. Drobné, ale úsilovné a vytrvalé práci těchto jednot je děkovati, že nám zachovaly mnohý kus rodné půdy, jinak ztracené, že zachránily národu mnohou českou duši, jinak odcizenou. Poněvadž pak ze vzniku mladých politických stran v letech devadesátých mnohé důležité otázky posuzovány s hlediska čistě stranického, uznávala se všeobecně potřeba společného nejvyššího národního tribunálu, v němž by zastoupeny byly všechny politické strany české a který by národní důležitosti posuzoval s hlediska prospěchu všenárodního. Zřízení takového dostalo se nám r. 1903 Národní radou, o jejíž organisaci zásluhy největší získal si první její předseda dr.

Jos. Herold. Oktroyem začal František Josef svoje panování, jemuž délkou není příkladu v novějších dějinách světových, oktroyem v království Českém je bezmála ukončil. Všeobecný rozvrat působil v zahraničí dojem, že se říše jeho řítí do neodvratné zkázy. Uherská její část povrchnímu pozorovateli zahraničnímu neposkytovala obrazu tak neutěšeného, ve skutečnosti však nebylo ani tam o nic lépe; útisk nemaďarských národností nabyl rozměrů takových, že i tu bylo potřebí jen popudu zevního, aby se celá ta na odiv stavěná budova státu domněle maďarského sesula.

Když všecky prostředky svrchu vylíčené nevedly dosti rychle k cíli, totiž k úplnému pomaďarštění národností nemaďarských, chopily se vlády maďarské prostředků ráznějších a bezohlednějších. Nebylo v tom mezi nimi rozdílu, ať stál v čele jejich ten či onen, rozdíl byl jen v tom, že některá vláda zcela nepokrytě se přiznávala ke svým cílům, jiná zchytrale je zakrývala domnělými zájmy státními. Slovákům a Rusům bylo v trudných těch dobách vypíti kalich utrpení až na dno.

R. 1891 počato se zřizováním maďarských opatroven dětských, které se záhy rozmnožily jako jedovaté býlí a odcizovaly jim útlé děti, odrostlé sotva kolébce. Když r. 1896 Maďaři slavili okázale (historicky ovšem předčasně) tisícileté trvání svého státu ve střední Evropě, zdálo se skutečně, že není daleká chvíle, kdy Slováků a Rusů v Uhřích již nebude. Veřejných škol slovenských ubývalo, do církevních vždy více vnikala maďarština, zákon hr. Alberta Apponyia z r. 1907 pomaďařoval vůbec školy soukromé. Slovák nemohl doma dosíci vyššího vzdělání jinak než prostřednictvím jazyka cizího, každý projev národního vědomí na školách středních a vysokých byl trestán krutě a nemilosrdně.

Konečně sáhli Maďaři na poslední útulek slovenského práva v církvích. Za biskupy v diecesích katolických byli dosazováni výhradně Maďaři a odrodilci, kteří ve svých seminářích pečovali, aby také mladší duchovenstvo bylo vychováváno jejich duchem a směrem. Zanedlouho i chrám i kazatelna staly se prostředkem maďarisace, jako jím již byla škola. Neméně krutá rána zasazena i církvi evangelické. Církev augsburského vyznání v Uhřích dělila se na čtyři distrikty neboli obvody, z nichž každý sám dosazoval volbou církevní hodnostáře. Tak řečený distrikt předdunajský zahrnoval skoro celé Slovensko, takže Slováci tvořili v něm čtyři pětiny voličův. Aby se i tuto Slovákům odňala většina, došlo k novému rozdělení distriktů, při čemž předdunajský násilně a nepřirozeně byl roztržen, čímž byli Slováci stlačeni do menšiny.

V Podkarpatské Rusi panujícím Maďarům nemálo proti mysli byla obliba, které docházelo v lidu pravoslaví, neboť v něm zlé svědomí maďarské spatřovalo lnutí k říši carské. Trestní řízení, které z té příčiny bylo bezprostředně před světovou válkou zavedeno proti mnohým osobám, vzbudilo rozruch daleko za hranicemi Uher.

V neblahých těch okolnostech bylo slovenské písemnictví odkázáno téměř výhradně na obětavost jednotlivců, novinářstvu pak nečetnému počtem bylo projíti trpkou školou žalářování a pokutování, kdežto pamflety, hlásající Slovákům vlastním jejich jazykem, že nemají s Čechy

nic společného, byly nejen vládou štědře podporovány, nýbrž namnoze zdarma mezi lidem rozšiřovány. Že neuhasla docela poslední jiskra národního uvědomění mezi Slováky, o to nemalá zásluha náleží „Národním Novinám", které přese všechnu strázeň doby hlásaly z Turč. sv. Martina Slovákům vytrvalost a vzdor, sotva by se však byly udržely bez podpory z Čech a Moravy.

Postavení slovenského novinářstva bylo tím obtížnější, že neměli Slováci téměř ani možnosti veřejně přednésti své stížnosti a tužby. Byltˇ volební řád do uherského sněmu sdělán tak uměle a volby děly se pod tlakem tak hrubé moci, že se dlouhý čas nepodařilo Slovákům prorazití se svým kandidátem ani v jediném volebním okrese. Bludička lepší budoucnosti kmitla se aspoň katolickým Slovákům, když se koncem devatenáctého století utvořila mezi Maďary tak zvaná katolická strana lidová, která na svůj prapor napsala také rovnoprávnost nemaďarských národností. Záhy však bludička pohasla, neboť se ukázalo, že všechny ty pěkné předvolební sliby nebyly než vějička chytře nalíčená na hlasy katolických Slováků. Teprv když r. 1899 byl vyhlášen zákon o tak řečených „čistých volbách", kterým chtěli Maďaři smýti se sebe evropskou už hanbu krvavých výtržností každé volby provázejících, nastal malý obrat k lepšímu. Při volbách r. 1901 byli ponejprv zvoleni čtyři slovenští poslanci hlavně zásluhou mladší inteligence, studovavší v Praze a přimknuvši se tam k české straně realistické. Pohříchu však ani tohoto počtu neudrželi Slováci trvale.

Při všem hrubém násilí, kterého se dopouštěli na nemaďarských národnostech, dovedli však Maďaři díky hojným stykům své šlechty s vynikajícími státníky a jinými vlivnými osobnostmi zahraničními dlouho udržovati v Evropě klamné zdání, že Uhry jsou státem dobře spravovaným, opravdu pokrokovým a svobodomyslným. Volební výtržnosti líčeny za hranicemi jako bezvýznamné události místní, pravý stav věci bedlivě utajován. Než pravda hlásila se k slovu. Nalezly se zraky, které rozeznaly skutečnost od šalby, počali se v evropské veřejnosti ozývati hlasové, kteří umělé lži strhovali škrabošku s tváře. Z nich váhu největší mělo slovo anglického novináře R. W. Setona Watsona, jenž na svých cestách po Uhřích bedlivě si všímal života jak veřejného tak i soukromého. Zkušenosti své, jež budily úžas čtenářů, složil v několika spisech, na kterých se podepsal přijatým jménem Scotus Viator, t. j. cestující Skot. Ukazoval v nich, jak ubíjejí Maďaři Slováky a Rusy nejen mravně, nýbrž i hmotně, nutíce je stále k stěhování do zámoří. Knihy ty vzbudily živý ohlas mezi vzdělaným obecenstvem anglickým. Nebylo-li ještě zcela jasno v hlavách řídících státníků evropských o nemadarských národnostech v Uhřích, počala mlha šalby ustupovati jasnému poznání v západní evropské inteligenci.

*

Od válek napoleonských stala se vůdčí silou myšlenka národní. Utvořila sjednocenou Italii, utvořila nové jednotné Německo, avšak úkol její nebyl ještě ukončen. Planula jmenovitě mocně v prsou Jihoslovanů na polo-

ostrově Balkánském, směřujíc jednak k osvobození oněch bratří, kteříž úpěli ještě pode jhem tureckým, jinak však také k sjednocení jich v jeden stát. Měla tedy tato myšlenka dva protivníky: Turecko a Rakousko-Uhersko, spravující Bosnu. Čím pro sjednocenou Italii se stalo malé království Sardinské, tím pro sjednocení Srbstva bylo neveliké království Srbské, které po různých rozvratech dob předchozích dospělo k znamenitému vývoji od r. 1903, kdy na jeho trůn dosedl moudrý a rozvážný, ale i rázný a odhodlaný Petr I. Karadorděvič. V panování svém uplatňoval bystře zkušenosti získané dlouhým pobytem v západní Evropě, jmenovitě ve Francii.

Hmotný i kulturní rozkvět malého Srbska byl trnem v oku rozhodujícím státníkům ve Vídni a v Pešti, kteří se obávali, že by mohutněním národní myšlenky na Balkáně mohla monarchie přijíti o Bosnu. Z té příčiny odhodlali se k rozhodnému činu, kterým zatlačili poměry evropské na sám práh světové války. Koncem r. 1908 totiž Rakousko-Uhersko Bosnu a Hercegovinu, země až dosud jen obsazené, zabralo pro sebe. Původce tohoto činu, tehdejší říšský ministr věcí zahraničních bar. Lexa z Aehrenthalu, dříve dlouholetý velvyslanec rakouský v Petrohradě, oznámil sice svůj úmysl v Rusku, ale tak, že zabrání Bosny pokládala carská říše za svou urážku. Bylo-li pobouřeno Rusko, ještě více bylo pobouřeno Srbsko, avšak i v zabraných zemích samých, jimž oktroyována zvláštní ústava jakožto třetí části říše, projevilo se v domácím obyvatelstvu velmi málo nadšení pro novou státní příslušnost. Vše nasvědčovalo již od jara 1909 tomu, že velká srážka jest neodvratná. Velikému úsilí evropské diplomacie podařilo se zažehnati ještě jednou bouři již se stahující. Nikoli však na dlouho.

Spolek s Německem a Italií, jakož i dobývačné záměry na Balkáně vedly Rakousko-Uhersko k tomu, že již od počátku osmdesátých let minulého století počalo za příkladem militaristického Německa měrou nikdy před tím nebývalou rozmnožovati svou brannou moc. Již po nešťastné válce 1866 byla zavedena všeobecná branná povinnost, po uherském vyrovnání v každé polovici říše zřízena vedle společné armády ještě i zemská obrana, která postupem let rozmnožena, zbudována a vystrojena tak, že nezadala společné armádě v ničem. Velení pro uherskou zemskou obranu bylo maďarské, pro Chorvatsko chorvatské, ale pro zemskou obranu všech zemí neuherských německé. Další důležitý krok k zmohutnění branné moci stal se r. 1888, kdy v obou částech říše přijat zákon o domobraně, rozšiřující povinnost brannou pro případ války od 19 do 42 let. Téměř v předvečer světové války tomuto zbrojení posazena koruna novým zákonem, který pro případ války zavazoval k vojenským úkonům všecky muže do 50ti let. Že vše to stálo obrovské náklady peněžité a že rozpočet vojenský pohlcoval největší část státních příjmů na úkor jiných zájmů neméně důležitých, jest ovšem samozřejmo.

Přesvědčení, že děla a bodáky jsou nejbezpečnější oporou trůnu, bylo jednou z těch nemnohých věcí, ve kterých se František Josef shodoval naprosto se svým ustanoveným nástupcem, arciknížetem Františkem Ferdi-

nandem, se kterým se jinak rozcházel ve mnohém. Soukromý a rodinný život Františka Josefa byl velmi neutěšený, provázený mnohými pohromami. Největší dějinný význam z nich měla předčasná a násilná smrt jeho jediného syna, korunního prince Rudolfa. Princ ten neschvaloval závislosti říše otcovy na Německu, byl smýšlení pokrokovějšího než otec, avšak českému národu stejně málo nakloněný přes to, že si za několikaletého pobytu v Praze, kde vojákoval, získal osobními vlastnostmi mnoho náklonnosti v obyvatelstvu. Mravně však byl zpustlý a konečně byl ubit při pustém kvasu za okolností dosud záhadných 30. ledna 1889 na loveckém zámečku Mayerlingu.

Tak měl se státi dědicem po Františku Josefovi syn mladšího jeho bratra Karla Ludvíka z druhého manželství, již jmenovaný arcikníže František Ferdinand. Jak už řečeno, bylo mezi ním a strýcem hojně neshod, nejen pro nerovný sňatek arciknížete s Žofií, hraběnkou Chotkovou, k němuž dal František Josef svolení teprv, když se arcikníže zřekl nároků na nástupnictví pro děti, které by z tohoto manželství pošly, nýbrž i pro různosti velmi podstatné v názorech politických. Arcikníže následník jmenovitě netajil se svou nechutí k Maďarům, kteří tudíž s obavou přihlíželi k okamžiku, ve kterém vstoupí na trůn. Nicméně čím více přibývalo Františku Josefovi věku, tím častěji bylo jej zastupovati arciknížeti — následníkovi, třeba že jeho vliv jevil se více ve věcech vojenských než politických.

PROBOUZENÍ NÁRODNÍHO VĚDOMÍ.

Po pádu Bachovu neobyčejně rychle mohutněl jarý život v našich zemích. Obnovené právo spolčovací vedlo v městech i na venkově k zakládání četných spolků čtenářských, divadelních, pěveckých, které vesměs probouzely národní vědomí svým způsobem. Jim jest děkovati v první řadě, že za příkladem Prahy počala se naše města zbavovati německého nátěru, tam pak, kde živel český byl skutečně neb uměle v menšině, hlásil se bujaře k životu. Značně volněji než v Čechách postupovala národní obroda v městech moravských. Avšak příklad, daný r. 1892 hanáckým Prostějovem, došel záhy následování v jiných městech sesterské země.

Nad jiné velikých zásluh o vzpružení národního ducha získalo si české **Sokolstvo.** Vycházejíce z osvědčené a již starým Řekům dobře známé zásady, že zdravý duch sídlí v zdravém těle, položili zakladatelé první jednotě, založené r. 1862 v Praze, do vínku dva úkoly: pěstovati tělesnou silu i mravní výchovu. Jména **Jindřicha Fügnera** (též spoluzakladatele českého těsnopisu) a jeho zetě **Dra Miroslava Tyrše** jsou nerozlučně spojena s počátky českého Sokolstva. Pražská jednota stala se mateřskou pro další jednoty, které pak zakládány hojně nejen u nás, nýbrž i v zahraničí, kdekoli žijí Čechové ve větším množství, na př. v Americe. Jak vžívaly se zásady sokolské, toho svědectvím byly a jsou všesokolské slety v Praze, z nichž první pořádán byl r. 1882 v rozměrech ještě dosti skrovných. Zá-

Dr. Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner.

jezdy Sokolstva do Haliče a jmenovitě na slovanský jih utužovaly slovanské bratrství, zájezdy do Francie, z nichž první pořádán byl r. 1889 do Paříže, podávalo Sokolstvo přátelskou ruku gymnastům velké republiky na západě.

Za úspěchy, kterých se národ náš do konce devatenáctého století dodělal na všech polích vzdělanosti hmotné i duševní, vděčí především svému školství. Nejdůležitější odvětví školské, jehož působení zasahuje nejširší vrstvy lidové, totiž školy obecné, zůstávalo dlouho s nepatrnými jen proměnami celkem ve stavu tom, jak bylo zřízeno za Marie Terezie. Bachova vláda jmenovitě úzkostlivě dbala toho, aby školské vyučování nepřekročilo mezí, vykázaných obsahem školních čítanek. Po r. 1860 škol počtem valně přibylo, jazyk český v nich pak čím dále tím důrazněji počal se domáhati svého práva. K záslužnému činu vzchopil se sněm království Českého zákonem z r. 1866, jímž ustanoveno, že napříště jediný jen jazyk smí býti na školách vyučovacím; i děleny odtud školy obecné na české a německé.

Avšak proměna nejzávažnější udála se říšskými zákony z r. 1868 a 1869, jimiž posavadní zřízení tereziánské úplně jest zvráceno. Docházka do školy prohlášena povinnou, dozor nad školami odňat církvi a ponechána jí toliko péče o vyučování náboženské, jinak dozírali k nim inspektoři

státní. Jakkoli zákony těmi značně obmezena samospráva obcí, jimž uloženo značně břemen, avšak dopřáno jen velmi poskrovnu práv na školu, nelze popříti, že zákony ty způsobily mnoho dobrého a blahodárného. Vědění obecné značně se rozšířilo i prohloubilo, zvláště přibráním nauk přírodních do učiva. Z nové školy vycházeli a doposud vycházejí tisíce národně probudilých jinochů a dívek, odchovaných osvíceným a vlastenecky nadšeným učitelstvem, do života praktického i do škol vyšších.

Místo někdejších škol hlavních, které novými zákony školskými veskrz zrušeny, zakládány nové školy měšťanské, později občanskými zvané, pro chlapce i dívky. O nynější rozkvět škol obecných a měšťanských stejnou zásluhu má obětavost obcí jako horlivá a nadšená práce učitelstva, které nepřestávajíc pracovati o svém dalším sebevzdělání sestoupilo se v četné učitelské spolky, jejichž přední zásluhou je neobyčejný vzrůst českého písemnictví vychovatelského a literatury pro mládež.

V řadách učitelstva českého vznikla také myšlenka na zřízení veledůležitého spolku obranného, jehož mnohé zdárné výsledky jsou patrny. Školní zákony neobsahovaly totiž ustanovení o tom, aby do školy smělo býti přijato jen dítě znalé jazyka vyučovacího. Poněvadž však marny zůstávaly také snahy o vymožení zákona zemského, který by tuto zásadu stanovil, stávalo se, že rok co rok množství českých dítek v území s německou většinou obyvatelstva bylo odnárodňováno ve školách cizojazyčných. Aby každoroční této ztrátě učiněna byla alespoň částečně přítrž, založena r. 1880 Ústřední matice školská, která si vytkla šlechetný účel zřizovati a vydržovati pro českou mládež české školy v území zněmčeném. Založení kulturního tohoto spolku vzbudilo po všem národě veliké nadšení a vzácnou obětavost. Chuďas závodil a dosud závodí s boháčem, aby přispěl svou hřivnou k této národní dani. Mnohé obce německé, v nichž byly původně české školy matiční, byly donuceny, aby je převzaly v náklad vlastní, když potřeba jejich způsobem zákonným náležitě byla prokázána. Avšak Ústřední matice školská neobmezila blahodárnou svou působnost jen na zřizování škol obecných, nýbrž založila i některé školy střední na Moravě a ve Slezsku. Ústřední matice školská nestala se pro tu chvíli zbytečnou ani na Moravě, kde sice zemský sněm r. 1906 přijal výše zmíněný zákon Perkův. — Podobný cíl jako Ústřední matice školská sleduje starší spolek „Komenský", který vydržuje z dobrovolných sbírek české školy pro naše děti v Rakousích a především v jejich hlavním městě.

Mnohoslibné počátky lepších časů, jež nastávaly jazyku českému na školách středních po událostech r. 1848, záhy byly spáleny jako první jarní květy pozdním mrazem. Vláda Bachova zavedla v nich po roce 1854 němčinu za výhradní jazyk vyučovací. Teprve válka r. 1859 způsobila jako v oborech jiných, nápravu také v tomto směru, a střední školy rozdělovány na české a německé. Poněvadž však českých gymnasií a reálek, vydržovaných nákladem státním, bylo tak poskrovnu, že daleko nedostačovaly potřebám vědychtivé mládeže české, ujaly se zřizování jich vlastenecké obce české samy a vydržovaly je s krajní obětavostí, až stát, uznav jejich potřebu, převzal je do své správy. Při tom vznikla také v Čechách myšlenka

spojiti studium gymnasijní a reálné, z nichž ono se opírá hlavně o jazyk latinský a řecký, toto pak jmenovitě o nauky přírodní, v jedno, a raziti takto cestu příští jednotné škole střední. První ústav toho druhu, podle jehož vzoru zakládány později jiné podobné, vznikl péčí města i sousedních obcí v Táboře r. 1863.

Moravě dostalo se prvních středních škol s vyučovacím jazykem českým teprve po nešťastné válce pruské r. 1866 zřízením českých gymnasií v Brně a v Olomouci. Postupem času i v této sesterské zemi rozmnožil se počet středních škol českých, počátkem našeho století hlavně reálek péčí zemského výboru moravského. I tu přispěla rukou pomocnou Ústřední matice školská. Tomuto spolku náleží také zásluha o české gymnasium v Opavě, dlouho to jedinou českou střední školu ve vévodství Slezském, kterou Matice založila a drahně času sama vydržovala. Teprve v nejnovějších dobách přibývá českých středních škol i v této zemi.

Konečně i to je hodno zaznamenati, že národu českému náleží čest, že v Rakousku první uskutečnil oprávněnou tužbu ženské mládeže po vyšším vzdělání. Také zde sáhlo se k svépomoci; některé osvícené paní sestoupily se na popud básnířky Elišky Krásnohorské v spolek Minervu, který od r. 1890 vydržoval první ženské gymnasium v Praze. Svízelné byly počátky ženského studia v Čechách, než všecky překážky překonala neutuchající horlivost zakladatelek Minervy, která konečně vymohla svým odchovankám přístup ke studiu na fakultách filosofické a lékařské. Působení Minervy dvojím směrem je památné. Její příklad vedl jednak k následování, takže zakládány dívčí střední školy péčí měst a spolků také jinde v historických našich zemích, jinak vzbudil i ušlechtilou snahu, aby žena vůbec byla postavena na roveň muži. Bezprostředně před světovou válkou dodělalo se toto usilování úspěchu tím, že v městském okresu mladoboleslavském byla za poslance království Českého zvolena první žena, spisovatelka Božena Viková-Kunětická. Zvolení její mělo ovšem cenu jen zásadní, poněvadž sněm, jak výše řečeno, té doby nezasedal, jistě však bylo průpravou k době popřevratové, která cení ženu stejně jako muže.

Oč utěšeněji vzkvétalo přese všechnu nepřízeň a často i proti vůli vídeňských vlád české školství obecné a střední v zemích historických, tím žalostnější byl jeho stav pro náš národ na Slovensku z příčin vyložených už výše.

Není divu, že národ, který tolik obětí hmotných i sil duševních vynaložil na mravní a osvětovou výchovu své mládeže, naděje to své budoucnosti, choval v hlubinách srdce svého vřelou tužbu, aby viděl soustavu svého školství dovršenu a korunovánu českými školami vysokými. Snahy o ně počínají se od obnovení života konstitučního v Rakousku. I podařilo se dosti záhy vymoci rozdělení vysokých škol technických v Praze, jež založeny byvše původně od českých stavů, staly se zatím ústavem státním, na samostatná oddělení české a německé (r. 1870); ale opatření podobné v příčině university, kterou zakladatel její v první řadě zřídil pro syny této vlasti, národu českému dlouho vytrvale odpíráno, ač sami nepřátelé jeho

nejednou vědeckou jeho zdatnost uznali veřejně a s pochvalou. Tak jen někteří profesoři vykládali česky, zevnější ráz university zůstával i nadále německý, mateřština naše v ní popelkou. Teprve, když poslanci čeští r. 1879 po druhé vstoupili do rady říšské, vytkli si vrátiti učení Karlovo národu českému za jeden z předních svých úkolů. Neusilovali marně, neboť říšským zákonem ze dne 28. února r. 1882 rozdělena byla universita pražská ve dvě samostatná vysoká učení: české a německé, která obě prohlášena výslovně za pokračování starého učení Karlo-Ferdinandova. I otevřeny ještě na podzim téhož roku fakulta právnická a filosofická, o dvě léta později též lékařská, načež se česká universita r. 1892 stala úplnou, když při ní zřízena také fakulta bohoslovecká.

Zmíněný zákon nemohl ovšem býti pokládán za splnění našich tužeb v tomto směru. Vypravení české university zůstávalo vždy daleko za vybavením university německé, první léta jejího trvání byla poskvrněna vládním nařízením, že posluchači práv, hodlající se ucházeti o službu státní, jsou povinni zkoušky z jednoho předmětu skládati německy, a stálo mnoho úsilí, než potupné a pokořující nařízení bylo odvoláno. Teprve převrat z 28. října 1918 zjednal českému národu spravedlnost i na tomto poli. Za to všechny snahy o druhou českou universitu v Brně zůstávaly marny, dokud Rakousko trvalo, ač slibů bylo dosti. Také tuto stala se česká technika, zřízená v Brně r. 1899, předchůdkyní dnešní university Masarykovy.

Přes nedostatečné svoje vybavení proslula však česká universita brzy daleko za hranicemi vlasti. Právníci Dr. Antonín Randa a Dr. Emil Ott byli vysoce váženi v Rakousku, jazykozpytec Dr. Jan Gebauer a dějepisec Dr. Jaroslav Goll proslavili jméno české v cizině; nad jiné však pronikavá byla činnost prof. Dra T. G. Masaryka, o níž bude nutno v další části ještě pojednati zvláště.

Veliký tento rozvoj českého školství středního a zvláště vysokého věrně se zrcadlí v mohutném rozkvětu české literatury vědecké, o níž podán bude dále podrobnější nástin a která se prohloubila i rozšířila do té míry, že na mnohých polích vědění lidského čestně závodí s písemnictvím jiných národů. Žádná doba předchozí nevyrovná se nynější ani počtem ani prohloubeností děl vědeckých.

Česká literatura vědecká vykazuje již také mnohé publikace velmi obsáhlé a druhdy i z míry nákladné. Již v letech šedesátých stal se za redakce dra Fr. Lad. Riegra a spolupůsobení Jak. Malého první, velmi zdárný pokus o český slovník naučný, který však daleko překonán **Ottovým slovníkem naučným.** V 28 objemných svazcích obsahuje výsledky téměř všeho vědění lidského, všímaje si především světa českého a slovanského vůbec. Také v oboru literatury populární, směřující k tomu, aby se poznatky vědecké podávaly lidu slohem prostým a snadno srozumitelným, staly se již některé mnohoslibné počátky, kteréž uvésti v soustavu pokouší se spolek **„Svaz Osvětový“** šířením vědomostí do nejširších vrstev lidových poučnými přednáškami, rozšiřováním vhodné literatury a vůbec hmotnou i mravní podporou všeho, co přispívá k zvelebení obecné vzdělanosti. Podobně prohlubuje vzdělání nejširších vrstev dělnických **„Dělnická Akademie“.**

Vynikající podíl na úspěchu české práce vědecké mají učené a odborné spolky, mezi nimiž **„Královská česká společnost nauk"** působí zdárně již na druhé století. Vypsali jsme již výše skromné počátky této společnosti, která s počátku, jakkoli sloužila účelům česky vlasteneckým, měla (jako všechna téměř zřízení doby tehdejší) zevní ráz německý. Působením hlavně statečného Fr. Palackého zaveden do jednání a zpráv jejích také jazyk český, který odtud přirozeně nabýval převahy. Vedle starší této společnosti nad jiné úspěšně působí na rozvoj české literatury naukové **„Česká akademie věd, umění a slovesnosti"**, k jejímuž vzniku první základ položil mecenáš, stavební rada Josef Hlávka. Za svého trvání vykonala Česká akademie přemnoho dobrého jednak tím, že vydala mnohá nákladná díla vědecká, která by bez jejího přispění sotva kdy byla spatřila světlo, jednak i tím, že cizinu seznamovala i seznamuje s vědeckým a uměleckým snažením českým.

Ze sbírek vědeckých čelné místo vždy ještě náleží a zajisté i v budoucnosti náležeti bude sbírkám **„Společnosti Musea Českého"** v Praze. Společnost byla založena už r. 1818 podnětem hrabat Klebelsbergra, Kolovrata a Sternberga; má nyní nádhernou vlastní budovu, která tvoří velebné zakončení jižní strany Václavského náměstí, dále vlastní knihovnu, čítající přes 200.000 svazků a 150 časopisů, bohaté sbírky mincí a pečetidel, předmětů národopisných, zoologických, botanických, mineralogických (zvlášť bohatých a dobře sestavených), předhistorických a j. Štědrá přízeň soukromníků i veřejnosti učinila sbírky ty nepřebraným pokladem zajímavostí z různých časův i zemí, ale především osvěty, jež se týkají vlasti naší v minulosti i přítomnosti. Postupem času vznikla vedle zemského i rozličná musea odborná, jako **„Museum hlavního města Prahy"**, **„Umělecko-průmyslové"**, **„Národopisné"** a j. v. Velice pozoruhodny jsou sbírky **„Musea Náprstkova"** na Betlemském náměstí, které hlavně za přispění českých cestovatelů po cizině téměř ze všech konců zeměkoule sebral V. Náprstek. Dle vzoru pražského zakládají se nyní musejní společnosti a zřizují musea i v mnohých venkovských městech.

Zvýšenou pozornost věnuje v dobách nejnovějších národ český školství odbornému, zvláště školám průmyslovým, obchodním i řemeslnickým, které se zřizují péčí státu, obcí i soukromých společností. Účelem jejich jest vychovati odborně vzdělané a zdatné průmyslníky, obchodníky a řemeslníky, získávat způsobilé pracovníky také těmto, u nás pohříchu dlouho neprávem zanedbávaným oborům a klestiti takto v národě cestu blahobytu hmotnému, bez něhož není možný rozkvět snah osvětových. Jakkoli počínají se jeviti teprve nyní první počátky účinků tohoto snažení, vykonáno přece již i v těchto oborech mnohé, co národu našemu zjednává místo mezi ostatními. Svědčila o tom mimo jiné zvláště Jubilejní výstava r. 1891 v Královské Oboře. Byla pořádána na památku první výstavy průmyslové, která právě sto let před tím za Leopolda II. vábila Pražany.

Jaký rozdíl za jediné století! Tehdy stačila jediná prostorná síň k tomu, aby pojala obraz české práce. Po stu letech tísnil se na rozsáhlém prostoru v malebných skupinách pavilon na pavilon, všechny naplněny ukázkami

vzorných plodů přičinlivosti a práce. Nad jiné pak poutal k sobě kroky každého navštěvovatele prostorný a velkolepý palác průmyslový, stojící v popředí výstaviště. Důmysl, dovednost i píle předkládaly tu užaslým zrakům velkolepou podívanou.

Jubilejní výstava vzbudila po všech vlastech našich radostný rozruch, který jest možný jen v národě, jenž neklesá pod tíhou utrpení a nepřeceňuje sil svých ve chvílích šťastnějších. Ze všech končin, kde hlaholí jazyk náš svatováclavský, sjížděli se navštěvovatelé a vraceli se opět domů radostně vzrušeni jsouce a posilněni k práci další. Jenom nadšení, s kterým provázel národ český dobudování a otevření Národního divadla, rovnalo se obecnému zájmu pro Jubilejní výstavu. Leckdy bylo na ní spatřiti pestré a malebné kroje našich venkovanů, přicházejících až od Domažlic, ze vzdálených končin Moravy, ba i uherského Slovenska. I není poslední zásluhou výstavy Jubilejní, že zplodila myšlenku, aby světu vůbec a českému našemu světu zvláště postaven byl před oči obraz národního ducha jak se jeví ve všem jeho žití i konání soukromém a veřejném. Příbytek a jeho zařízení, kroj, způsob života, obyčeje a zvyky, písně a pověry, lidové umění, práce z povinnosti i pro zábavu — zkrátka vše, co jakýmkoli způsobem přispívá k osvětlení národní svéráznosti, bohužel vůčihledě již mizející před ničivým duchem času, mělo se státi předmětem nové výstavy Národopisné.

Ještě nebyla Jubilejní výstava nadobro uzavřena, a již přiložena pilná ruka k zahájení výstavy nové. Přípravou k Národopisné výstavě v Praze byly četné výstavky krajinské po městech venkovských v letech 1892—1894. Studentstvo, učitelstvo, duchovenstvo i jiní osvícení vlastenci závodili v pilném sbírání a ladném pořádání zajímavých předmětů národopisných. Co bylo v krajinských těchto výstavkách nejkrásnějšího a nejcennějšího, zasíláno do Prahy, aby zdobilo velikou výstavu tamní.

V letních měsících roku 1895 opět oživly končiny v Královské Oboře. Opět pospíchali tisícové a tisícové, aby se pokochali pohledem na obraz veleutěšený. Bylo možno spatřiti tam mnoho krásného, nejvíce pozornosti budila však zajisté česká vesnice, jejíž rázovité části zůstaly pro paměť ještě i několik let po výstavě zachovány. Všem nám, kdo navštívili jsme velezdařilou tuto výstavu, utkví dojista v celku svém i v částech jednotlivých v upomínce krásné a trvalé.

Prchli krásní dnové Národopisné výstavy, ale ten zanechala účinek, že pilný obrátila zřetel ke studiu našeho lidu a jeho života. **Národopisné museum**, dnešního dne umístěné ve zvláštní budově v Kinského zahradě na rozhraní Prahy a Smíchova, je trvalým odkazem výstavy z r. 1895, a také v museích venkovských zařaďovány jsou od té doby předměty národopisné s horlivostí nebývalou.

Vůbec lze rozhraní století devatenáctého a dvacátého v Čechách nazvati obdobím výstavním, neboť po obou zmíněných výstavách, následovala ještě třetí, totiž výstava architektů a inženýrů, svědčící o pokrocích našich také v oborech těchto. R. 1908 pořádala Pražská obchodní a průmyslová komora druhou Jubilejní výstavu, která předčila všechny své předchůd-

kyně obrovskými rozměry. Národ český vzpomíná výstav těch tím radostněji, že byly výhradně plodem vlastní jeho práce a píle. Němečtí naši krajané se jich totiž až na některé skrovné výjimky r. 1891 a 1908 činně nezúčastnili, takže všecky výstavy ty byly svým původem, obsahem i zevním rázem výhradně české.

KNIHA OSMÁ.

SVĚTOVÁ VÁLKA. — REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ.

(1914—29. únor 1920.).

Světová válka!

Nejhroznější ze všech válek!

Postavena byla proti sobě milionová vojska, národ proti národu, bylo bojováno na souších, mořích i ve vzduchu, druhdy kvetoucí krajiny obráceny byly v pouště, města se svými historickými a uměleckými památkami v sutiny, příšerné hrůzy plnily přes čtyři léta ovzduší světa. Běsná litice válečná použila nejdokonalejších a nejzhoubnějších zbraní, jaké lidský duch jen mohl vymysliti na vraždění lidstva. Smrtelné stony milionů pronikaly nebesa úpějíce o právo a spravedlnost, volajíce lidství.

A když moře běd a utrpení rozlilo se po národech, vyšli synové a otcové naši do končin země, aby bránili právo, spravedlnost a lidství. Vylévali svatou krev v zápasu s tyranstvím a nejhrubším násilím. Potoky slz a krve smývaly staleté křivdy s našeho národu, odplavily rmut a kal, který na něj nanášel rod Habsburský od staletí.

Za děsivého lomozu střel a podkopů kácely se trůny, zbudované loupežemi a výboji. Mapa Evropy, ba téměř celé zeměkoule podstatně se měnila.

Přišel na zápasiště veliký muž, náš slavný Osvoboditel T. G. Masaryk, a z drápů teutonského draka vysvobodil bělostnou holubici, naši svobodu, naši samostatnost.

Proto tak velikým dějinným událostem, jimž není příkladu od počátku světa, věnujeme zvláštní knihu na paměť našim synům a dcerám i budoucím.

V DUSNÉM OVZDUŠÍ.

Spolek rakousko-německý, ujednaný r. 1879, který se přistoupením Italie r. 1883 rozšířil na Trojspolek, nikdy nebyl upřímně míněn a nespočíval na pevných základech. V Rakousko-Uhersku jen Němci a Maďaři o něj stáli v té naději, že jim zaručí trvalou nadvládu nad obyvatelstvem neněmeckým a nemaďarským, které jej snášelo jako nutné zlo, proti němuž na ten čas nebylo pomoci. V Německu však vždycky pokládali spolek za prostředek, aby utužován byl německý vliv v mezinárodních zápasech, k šíření německé moci a bezprostředního i prostředního vlivu německého ve světové politice, zkrátka všeho toho, co se uvyklo v novější době nazývati německým imperialismem.*) Smlouva o spolek, která vždy po pěti letech byla obnovována, uváděla Rakousko-Uhersko vždy ve větší závislost od Německa nejen v oboru politiky zahraniční, nýbrž i vnitřní. To se dělo zvýšenou měrou zvláště od té doby, kdy na císařský trůn německý zasedl 15. června 1888 Vilém II., tehdy mladý ještě muž, plný chvástavé osobivosti, který sám za nejvyšší zákon prohlásil vůli královu. Z mnohých příkladů budiž uveden aspoň jeden. Oprava volebního řádu na základě všeobecného, ač nikoli ještě rovného práva hlasovacího, která připravila pád dlouholeté vlády hr. Taaffa, byla, jak nyní už je zjištěno, zmařena mimo jiné i tím, že německý velvyslanec ve Vídni proti ní protestoval z obavy, že zjedná ve vídeňském parlamentě většinu slovanskou.

V neúřední Italii, totiž v italském národě, Trojspolek nejen nikdy nebyl oblíben, nýbrž dokonce nenáviděn. Italie přistoupila sice r. 1883 ke spolku s Německem a Rakouskem z dočasné žárlivosti na Francii, rozšiřující si povážlivě, jak se zdálo italským státníkům, svou moc a vliv na Středozemském moři, leč národ nesdílel toho názoru. Naopak, tajná společnost „Italia irredenta" (t. j. Italie nespojená) pracovala horečně namnoze i pro-

*) Politické smýšlení přívrženců císařství.

jevy násilnými k tomu, aby k Italii byly připojeny ony části Rakouska, obydlené Vlachy, které mu zbývaly ještě po r. 1866.

Přes to, že Trojspolek směřoval ostřím především proti Rusku a Francii, nepřestávali v Německu okázale se ucházeti o přátelství Ruska, které však pokusy toho druhu přijímalo s chladnou zdvořilostí. Spolek rakousko-německý přirozeně přivodil mezi Francií a Ruskem sblížení, které se zvláště hlučně projevovalo jásavými pozdravy obyvatelstva při návštěvě ruského válečného loďstva v přístavech francouzských, až vedlo k dohodě mezi oběma státy r. 1891. Tak tu tedy proti Trojspolku středoevropskému stála jako protiváha dohoda rusko-francouzská. Nelze popříti, že spojení republikánské Francie s absolutním Ruskem, kde „samoděržaví" (t. j. absolutní moc panovníkova) za cara Alexandra III. dostoupilo vrcholu, chovalo v sobě mnoho nepřirozeného, co však zatlačovalo v pozadí obava z přepadení Trojspolkem. Tento stav zachoval se i za cara Mikuláše II., nastoupivšího po smrti otcové r. 1894, ba nezměnilo se na něm celkem mnoho ani když se Rusko po nešťastné válce s Japonskem manifestem z 30. října 1905 stalo podle jména státem ústavním. První i druhá „gosudarstvenna duma" (říšský sněm) byla po krátkém trvání rozpuštěna, načež následkem nového volebního řádu ve třetí dumě r. 1907 nabyly vrchu živly zpátečnické a nepřející národnostem neruským. Ve Francii zatím touha po odvetě za rok 1870 a 1871, původně velmi horoucí, s léty ustupovala čím dále více obavě, že rychle mohutnějící Německo ji znovu napadne. Veliký státník Bismark dovedl nejen jednotu Německa zříditi, nýbrž i sjednocenou říši utvrditi a zvelebiti tak, že rychlý její rozvoj sledován byl v ostatní Evropě s utajeným dechem. Německý průmysl záhy po sjednocení říše rychle se vzmáhal, obchod se šířil a prohluboval jak na souši tak na moři, na němž Vilém II. spatřoval budoucnost Německa, až počal nebezpečně soutěžiti se světovým obchodem anglickým. Byla obava nikoli bezdůvodná, že bude Anglie Německem zbavena hrdého jména „královny moří". Obyvatelstvo v Německu neobyčejně rychle houstlo. Bismark se zbavil přebytku obyvatelů tím, že pro ně získal rozsáhlé kolonie čili osady v Africe. Tyto osady zároveň se staly nevyčerpatelným zdrojem surovin a výhodným odběratelem německého průmyslu. V té době ve Francii počet obyvatelů se v podstatě však neměnil.

Německo tímto způsobem pokračovalo i tehdy, když Vilém II. brzy po svém nastoupení v březnu 1890 Bismarka formou na pohled sice milostivou, ale v jádře hrubě nevděčnou propustil z úřadu. Bismarkovi nástupci byli pouhými vykonavateli vůle Viléma II., který si v panovačné osobivosti vlastně byl kancléřem sám.

Anglie se tak ocitovala v postavení velmi choulostivém. Na moři ji den ze dne více ohrožovala rostoucí moc Německa, leč přivinouti se těsněji k dohodě rusko-francouzské bránila jí dlouho stará žárlivost na Rusko pro jeho moc v Asii a zvláště vliv na dálném východě při Tichém oceáně. Leč důvod k žárlivosti na Rusko odpadl, když po výše zmíněné nešťastné válce japonské r. 1904 a 1905 Rusko, jsouc na dálném východě povážlivě ochromeno, bylo chtěj nechtěj nuceno zase větší zřetel obraceti k východu blízkému, jmenovitě k Turecku evropskému a asijskému. I tam zasahoval mocný vliv Německa. Nejen armáda turecká byla německými důstojníky k válečné po-

hotovosti náležitě vybavena a vycvičena, nýbrž Turecko i hospodářsky mělo býti uvedeno v područí Trojspolku. Politika rakouská od let již byla ochotnou služebnicí Německa, které prostřednictvím Srbska, Rumunska a Bulharska chtělo svému průmyslu zjednati odbyt do Turecka. Účelu tomu sloužila také hlavní síť balkánských železnic, dokončená r. 1888, která vycházejíc z Bělehradu, štěpí se v Niši ve dva směry. Jeden z nich vede k Soluni, druhý k Cařihradu. K tomuto poslednímu připojila se t. zv. dráha bagdadská, která procházejíc napříč Malou Asií k Bagdadu měla končiti u zálivu Perského. Plány pro tuto dráhu vypracovali němečtí inženýři a i stavba prováděna byla německým nákladem. Zde tedy nalezl se styčný bod pro zájmy jak Ruska, které nemohlo pustiti se zřetele odvěký cíl své politiky, Cařihrad, tak Anglie, kterou by dostavěním bagdadské dráhy ohrožovalo Německo v blízkosti její nejdůležitější osady Přední Indie. Pak došlo ku konci panování Eduarda VII., jenž zemřel r. 1910, k dohodě Anglie s Ruskem a ovšem i s Francií, nevázané arci přesnou nějakou smlouvou, kterou však tvůrce její sám nazval „srdečnou dohodou". Tak proti Trojspolku Německa, Rakouska a Italie, který pro případ válečné zápletky důvodně mohl spoléhati také na pomoc Turecka, stála tu Trojdohoda Francie, Ruska a Anglie, k níž přirozeně nesly se i sympatie křesťanských států na Balkáně.

Tím, že se Evropa rozstoupila ve dva tábory, přirozeně všude se vzmáhalo nákladné zbrojení na suchu i moři. Hlavním jeho ohniskem zůstávalo Německo, hlavním jeho podněcovatelem sám císař Vilém II., který v častějších projevech veřejných neopomenul žádné příležitosti, aby vyhrůžkami často nevybíravými neukazoval na vojenské prvenství Německa v Evropě. Těžké břímě obrovských nákladů vojenských dolehlo na Evropu. Nechybělo ovšem též pokusů, by odvrácena byla příšera hrozící světové války. Nejvážnější z nich byl návrh Ruska, podaný dne 24. srpna 1898 evropským státům na obmezení zbrojení a přátelské vyřizování sporů rozhodnutím mezinárodního soudu. Návrh vzbudil původně mnoho nadšení u všech opravdových přátel míru, leč praktické jeho výsledky byly nevalné. Mezinárodní soud, který potom byl zřízen v Haagu, zůstával obmezen na věci podřadné a hrozivý mrak obrovské světové srážky válečné visel nad Evropou dále jako před tím. Ba nejednou zdálo se, že z mraku vyšlehne blesk a jen svrchovanému napietí všech sil evropských státníků dařilo se od případu k případu ještě válku odvrátiti. Tak na př. spor o Maroko mezi Francií a Německem jen s krajním úsilím byl vyrovnán na konferenci v Algecirasu r. 1906, rovněž jen sebezapíravé zdrželivosti Ruska děkovalo Rakousko za to, že nebylo mečem pomstěno zabrání Bosny a Hercegoviny r. 1908. Další vývoj vedl však již k válce neodvratně.

V PŘEDVEČER SVĚTOVÉ VÁLKY.

Požár vznikl na Balkáně. Hospodářská závislost balkánských států na Rakousko-Uhersku a tím i Německu, dovršená zabráním Bosny a Hercegoviny, jakož i okolnost, že ještě valná část jejich národních příslušníků

úpěla pode jhem Turecka, vždy více se podřizujícímu vlivu německému, vedla k těsnějšímu sblížení slovanských států balkánských. Usiloval o ně horlivě Milovan Milovanovič, srbský státník po západoevropsku vzdělaný, jemuž bohužel nebylo dopřáno, aby klidil ovoce svého snažení. Slovanský sjezd v Sofii r. 1910 stal se zvláště památný tím, že na něm byly v podstatě vyrovnány všecky dosavadní spory mezi Bulharskem a Srbskem. Tak počátkem r. 1912 za tajného souhlasu Ruska ujednán byl vojenský spolek mezi Srbskem, Bulharskem a Černou Horou, k němuž přistoupilo též Řecko proti Turecku, které již od loňského roku válčilo s Italií o Tripolis. 12. října 1912 opověděla Černá Hora Turecku válku, v několika dnech následovali ostatní spojenci. Ráz na ráz vítězili spojenci. Srbové zvítězivše u Kumanova smyli hanbu Kosova pole a Bulhaři zase u Lozengradu porazili Turky. Srbové postupovali na jih do Makedonie a na západ Albanií k moři Jaderskému, doufajíce, že obsadí Drač a stanou u cíle dávných tužeb: získati přístav na tomto moři. I Řekové vítězně postupovali.

Průběh balkánské války velmi nelibě překvapil Německo a zvláště Rakousko, kde najisto čekáno, že Turecko zvítězí. Události ukázaly, že zvláště srbské vojsko daleko převyšuje armádu tureckou, vycvičenou důstojníky německými. Když tedy stísněné Turecko bylo ochotno smlouvati o mír, Trojspolek rád podal mu pomocnou ruku a jeho vyslanci vymohli na mírovém sjezdě v Londýně, jehož předběžné práce byly zahájeny v posledních dnech r. 1912, že zřízen byl nový samostatný stát Albanie, čímž Srbsko znovu odtrženo od moře Jaderského.

Zklamaní Srbové hledali odtud pro sebe přístup k moři Egejskému, což se ovšem nemohlo státi jinak, než na účet Bulharů, kteří dobyvše v březnu 1913 Odrinu (Drinopole) postoupili téměř k branám Cařihradu. Tím arci ochladl poměr srbsko-bulharský, přes to však nemusilo dojíti ještě k nejhoršímu, kdyby na královském stolci bulharském nebyl seděl princ Ferdinand Koburský, kníže původu německého a katolík, muž spíše chytrácký než nadaný, který nikdy nedovedl v sobě zapříti Němce a provozoval spíše svou politiku osobní, než politiku národu, který mu dobrovolně podal žezlo.

Ve spolkové smlouvě balkánských států bylo též ustanoveno, že pro případ neshod rozsudím bude ruský car, jehož výroku všichni spojenci slibovali se podrobiti bezpodmínečně. Než král Ferdinand nevyčkal v záležitosti makedonské, jak rozhodne car Mikuláš — což mělo se státi každým okamžikem — a rozkázal svému vojsku zahájiti útok na Srbsko. Jak praví Denis, chtěli Bulhaři dle rozkazu generála Savova zahájiti útok, aniž prohlásili válku a tak zasaditi protivníkům těžké rány, by tito přinuceni byli k rozhodným ústupkům, a tím uchvátiti sporné území tak, aby Evropa postavena byla před hotovou věc. Král Ferdinand vydal rozkaz k útoku po dlouhé rozmluvě s rakouským vyslancem, hr. Tarnowskim. Z nastalého bratrovražedného boje se těšily Berlín i Vídeň, neboť bezpečně se domnívaly, že Bulhaři zvítězí nad Srbskem, jejž nenáviděly. Avšak i tentokrát naděje se nesplnily, neboť již po několika dnech Srbové zvítězili nad řekou Bregalnicí, což téměř úplně zhroutilo Bulharsko, proti němuž chopili se zbraní i Řekové, kdežto Rumuni téměř bez boje obsadili bulharskou Dobrudži a Turci dobyli opět Odrinu. Ferdinand Koburský odpykal svoji

věrolomnost potupným pro Bulharsko mírem v Bukurešti 10. srpna 1913, jímž ze všech mnohoslibných výsledků první balkánské války zbyla Bulharsku jen část jv. Makedonie a přístup k Egejskému moři se starým, ale zanedbaným přístavem Dedeagačem.

Takový byl konec obou válek balkánských, předehry to k světové válce. Úplně vypuditi Turky z Evropy se sice nepodařilo, za to však Řecko, Černá Hora, Rumunsko a zvláště Srbsko byly jimi značně rozšířeny a posíleny. V Německu a Rakousku výsledek ten nenávist k Srbsku jen ještě zvýšil. Vojenská strana při dvoře Františka Josefa, vedená náčelníkem generálního štábu Fr. Conradem z Hötzendorfu po příkladu berlínského spojence neustále řinčícího šavlí, nutkala k válce a prahla po okamžiku, by mohla napadnouti nenáviděný slovanský stát, dvojí válkou v jediném roce přirozeně vyčerpaný. Příležitost se dostavila brzy.

V létě r. 1914 byla v Bosně připravována velká vojenská cvičení, při nichž zastupoval marasmem již sklíčeného Františka Josefa dědic jeho trůnu, na duchu zatížený arcikníže František Ferdinand s chotí Žofií. Jejich návštěva v hlavním městě Sarajevě byla ustanovena na den 28., dle pravoslavného kalendáře 15. června 1914. Již sama volba dne byla projevem nenávisti ke všemu srbskému, byl to Vidovdan, den smutku pro každého Srba, připomínající mu, že v ten den porážkou na Kosovu poli 1389 počíná poroba Srbstva. V tento den tedy bylo obyvatelstvo sarajevské nuceno zdobiti domy, aby jásavě vítaly muže, který byl živou připomínkou, že Srbsko v Bosně tureckou porobu vyměnilo za porobu německo-maďarskou. Když se arciknížecí manželé ubírali k sarajevské radnici, byla na jejich povoz vržena puma, která se však minula cíle. Setkání arciknížecích manželů s obecním zastupitelstvem, které František Ferdinand oslovil řečí nanejvýš nemilostivou, bylo ledově mrazivé. Když pak se arcikníže s chotí vracel z radnice, bylo z davu, naplňujícího ulice, po nich několikráte střeleno a tentokráte rány zasáhly svůj cíl: oba manželé zakrátko zemřeli. Jak bylo hned na místě zjištěno, provedl čin ten mladý student, patřící k tajnému sdružení tak řečené „Národní Obrany".

Rafie na orloji dějin kvapem se blížila k hodině dvanácté.

VÝBUCH.

Výstřely, kterými student G. Princip skolil rakouského arciknížetenásledníka a jeho choť, byly Rakousku záminkou, že vypovědělo Srbsku válku, z níž vzplanula světová válka. Ale kdyby i nebylo této záminky, byla by jistě vypukla pod jinou. Ovzduší evropské bylo již od let přesyceno napětím mezi Trojspolkem a Trojdohodou. Schůzky císaře Viléma II. s arcivévodou Františkem Ferdinandem před jeho odjezdem do Bosny na Konopišti, náčelníků rakouského a německého stanu v Karlových Varech nebyly jistě jen náhodné. Vídeň i Berlín s nelibostí pozorovaly, jak se Italie čím dále více od nich odvrací, byť i z Trojspolku stále ještě nevystupovala.

Rakouský zahraniční ministr hrabě Leopold Berchtold, nástupce Aerenthalův v petrohradském velvyslanectví a později v úřadu nejvyššího správce politiky zahraniční, úplně podléhající nenávistným vlivům maďarským, byl též znepokojen chováním Rumunska, kde neustále mohutněl proud národní, ačkoli na trůně jeho seděl od r. 1866 stařičký již král Caról I., kníže původu německého, pocházející z katolické linie Hohenzollerů Sigmaringských. Smrt arciknížete Františka Ferdinanda jen urychlila, co dávno již uzrálo. Bylo to v zájmu Německa a Rakouska, aby se na Rusko udeřilo dříve, než bude hotovo se svými válečnými přípravami, hlavně se sítí strategicky důležitých drah, které dle jejich odhadu vyžadovaly doby nejméně ještě tří let. Pro Německo nadto stala se po 28. červnu důležitou také úvaha jiná. Dokud byl živ František Josef, nebylo pochyby, že věrně vytrvá při spolku německo-rakouském, byť ho více pokořoval a činil odvislým, než dodával mu lesku a volnosti v jednání. František Josef nikdy nezapřel, že se cítí býti panovníkem německým. To bylo lze očekávati i u jeho nástupce Františka Ferdinanda. Leč výstřely sarajevské změnily v té příčině mnoho, ne-li všechno. František Josef byl marasmem sklíčený stařec, František Ferdinand byl mrtev. Dle pořadu prvorozenství, stanoveného pragmatickou sankcí, přešlo následnictví na arciknížete Karla Františka Josefa, nejstaršího vnuka císařova bratra. O tom nebylo již tak jisto, že neochvějně setrvá při spolku s Německem. Byl to mladý muž, potud málo vychovaný pro příští svůj nesnadný a zodpovědný úkol, o němž bylo známo, že mnoho podléhá vlivům cizím, zvláště pak své manželky Zity z rodu francouzkých Bourbonů, panovavších před sjednocením Italie v Parmě. Vše tedy utvrzovalo v Berlíně přesvědčení, že je nutno jednati rychle.

Sarajevská událost stala se vítanou záminkou k výbuchu. Již v červenci bylo smluveno tajně mezi Františkem Josefem a Vilémem II., že bude napadeno Srbsko. Jak by se to mělo státi, o tom však v korunní radě Františka Josefa nebylo jednoty. Společný ministr války Alexander Krobatin navrhoval, aby Srbsko bylo napadeno vojensky, aniž mu byla opověděna válka; uherský ministerský předseda hr. Št. Tisza radil toliko k zakročení diplomatickému, ovšem ostrému, nakonec zvítězil návrh rakouského ministerského předsedy hr. Stürgkha, aby se nejdříve zasáhlo diplomaticky, ale tak, aby nutně došlo k válce.

Vše to bylo pečlivě tajeno. Hned po sarajevském atentátu vyslovil srbský vyslanec ve Vídni rakouskému zahraničnímu ministerstvu srdečnou soustrast svého státu a panovníka nad neblahým činem, což bylo vzato s uspokojením na vědomí. Od smrti arciknížete Františka Ferdinanda míjel den po dni a na pohled byl v Evropě úplný klid. Rakouský ministr války a náčelník hlavního stanu odjeli na obvyklou letní dovolenou, císař Vilém II. vyjel si na zotavenou na moře, president Francouzské republiky Raymond Poincaré s min. předsedou Vivianim dokonce podnikli návštěvu při carském dvoře v Rusku, kde byli přijati velmi okázale. V Evropě se již mínilo, že událost 28. června mine bez následků, leč 23. červenec přinesl rozčarování.

Toho dne podal rakouský vyslanec v Bělehradě srbské vládě poslední návrhy čili „ultimatum“ žádaje, aby přijaty byly v 48 hodinách, nemá-li

býti Srbsko vojensky obsazeno. Osudná ta listina, již sepsal hr. Forgách, důvěrný přítel uher. min. předsedy hr. Tiszy, obsahovala mimo úvod 10 článků. V úvodu se praví, že soudním vyšetřováním bylo zjištěno, jak oba útočníci na arcivévodu-následníka, Princip a Cabrinovič, přišli do Sarajeva podloudně ze Srbska, kde dříve již svůj plán smluvili s některými důstojníky a úředníky. V desíti následujících článcích žádá se dostiučinění pro Rakousko a potrestání vinníků. V nevelké knížce, nadepsané „Válka", věnované památce syna v boji padlého, podal Arnošt Denis podrobný jejich rozbor. Jsou psány slohem v mluvě diplomatů nezvykle tvrdým a pro Srbsko vesměs pokořující, ba namnoze státní jeho svrchovanost ohrožující. Tak na př. bylo žádáno, aby bělehradský úřední list prohlásil, že srbští důstojníci a úředníci jsou mravními původci sarajevského atentátu. To také mělo býti zvláštním denním rozkazem ohlášeno srbské armádě. Prohlášení to bylo velmi příkré a ponižující pro srbskou vládu.

Srbská vláda jen s obdivuhodným krajním sebezapřením a nejzazší snahou po míru slušným a zdvořilým způsobem odpověděla na vyzývavé rakouské ultimatum. V zásadě přistoupila na všecky rakouské podmínky, tak hluboce Srbsko pokořující, toliko jen žádala jisté dorozumění se ve příčině článků o vyšetřování účastníků a zasvěcenců spiknutí proti životu následníka.

Jest patrno, že odpověď Srbska při dobré vůli mohla býti podkladem k smírnému vyřešení sporu. Ale té v Rakousku nebylo, neboť bylo berlínským spojencem pobádáno, aby Srbsko stůj co stůj napadlo.

Rakouský vyslanec v Bělehradě přijav odpověď na ultimatum, v několika minutách opustil vyslanectví, přespal v železničním voze a nazejtří odjel.

Kostky byly vrženy.

Ještě neuplynula osudná lhůta 48 hodin a již se ukazovalo, že válka nezůstane omezena jen na Rakousko a Srbsko. 24. července ruský zahraniční ministr Sazonov telegraficky žádal ve Vídni, aby lhůta k odpovědi na ultimatum byla Srbsku prodloužena. Ve Vídni toho však nedbali a všechno slovansky cítící obyvatelstvo širé Rusi správně chápalo, že nedbali, poněvadž nechtěli. 26. července objevila se na nárožích všech míst v Rakousko-Uhersku černožlutá návěští, jež pamětníkům navždy utkví v paměti. Nařizovala se jimi mobilisace, t. j. uvedení na válečný stav celé polovice rakousko-uherské armády, totiž 8 sborů. Byly mobilisovány sbory české a moravské, neboť Vídeň chtěla, aby slovanskou krev proléval především zase Slovan, leč současná mobilisace haličských sborů nasvědčovala tomu, jak ve Vídni očekávají, že Rusko se ujme napadeného Srbska. 28. července Rakousko opovědělo Srbsku válku, kterou nazejtří zahájilo střelbou na Bělehrad a spolu vydalo tajný rozkaz na mobilisaci všeobecnou. V té době konány byly však již i v Rusku první přípravy válečné. Hořící doutnák byl z berlínského návodu přiložen Vídní ke skladišti prachu; následovati nemohl než výbuch.

Od vynálezu telegrafu nikdy ještě tento tak horečně nepracoval jako v těchto posledních červencových dnech r. 1914. Depeše stíhala depeši, návrh následoval za návrhem. Zvláště Anglii náleží čest, že se nejúsilovněji vynasnažovala, aby válka, když už ji nebylo možno vůbec zamezití, aspoň se

nerozšířila ve všeobecný požár evropský a světový. Leč všecky její snahy rozbíjely se o hanebnou úlohu, kterou v tomto dějství hrálo Německo. Marně pokouší se bývalý císař německý Vilém II. ve svých pamětech, které koncem roku 1922 vydal, ospravedlniti sebe a svou říši. Tajná vojenská porada v Postupimi vypracovala podrobný plán budoucí války. Německo mělo se především vrhnouti na Francii, do které hodlalo mimo jiné také proniknouti skrze Belgii, kdežto Rakousko mělo především držeti v šachu Rusy. Doufajíc, že Anglie nezasáhne do války, mínilo Německo v několika nedělích opanovati Paříž a diktovati Francii svou vůli. Že starší mezinárodní úmluvy, jimiž bylo i Německo vázáno, zaručovaly Belgii nestrannost čili neutralitu, toho němečtí generálové a státníci nedbali, ano říšský kancléř německý přímo prohlásil, že úmluvy ty považuje za bezcenné cáry. Všecky návrhy, aby obmezena byla válka, odbývalo Německo poukazem na svého vídeňského spojence, bez něhož prý nemůže jednati, potají však jej povzbuzovalo k neústupnosti. Za to vzácný doklad mírumilovnosti podala Francie, která nařídila, hodlajíc předejíti každé možné srážce, všem svým posádkám při hranici německé, aby ustoupily o 10 kilometrů do vnitrozemí. Ale když Německo 1. srpna vypovědělo válku Rusku, nezbylo Francii než mobilisovati též. Na čí bedra spadala vina za roznícený požár, nebylo v soudné Evropě nikde pochybnosti. Projevila to na př. sama Italie, třetí člen Trojspolku, která téhož dne 1. srpna prohlásila ústy svého zahraničního ministra, že Trojspolek má účel obranný, tudíž že se nemůže zúčastniti vypuknuvší války útočné. Odtud již události rychle pokračovaly. Německo 2. srpna přepadlo a vojensky obsadilo malé Lucembursko, rovněž neutralitou chráněné, 3. srpna vypovědělo též válku Francii. Současně žádalo Belgii, aby svolila ke svobodnému průchodu jeho vojskům do Francie. Když pak hanebné toto porušení mezinárodního práva bylo odmítnuto, vtrhli Němci 4. srpna vojensky do nepřipravené Belgie. Ale tu setkal se Vilém II. s nepřítelem, jehož se nenadál. Přepadení Belgie způsobilo obrovské vzrušení v Anglii, která doposud poctivě se vynasnažovala, by válka byla omezena. Po 4. srpnu nemohla již Anglie lhostejně se dívati, co se děje na pevnině a proti ústředním mocnostem — jak úředně nazýván vojenský spolek německo-rakouský, když zúčastnila se ho Italie — stála tu Trojdohoda jako jeden muž.

Německo bylo velmi překvapeno, že Anglie válečně vystoupila; jeho nenávist byla vybičována na nejvyšší stupeň. „Bůh trestej Anglii!" bylo na počátku války heslem, jímž se Němci navzájem pozdravovali.

I poslední, velmi slabý záblesk naděje, že válka bude znemožněna, pohasl. Po léta ukolébávala sociální demokracie různých evropských států národy v naději, že napříště je válka nemožna, poněvadž prý v den, kdy by vypukla, dělnictvo zahájí všeobecnou stávku. 4. srpen ukázal, že byl to klam. Téhož dne byla schůze říšského sněmu německého, na které zpráva o nastalé válce byla nesmírně nadšeně přijata jako dávno očekávaná, osvobozující zvěst, a všechny strany, nevyjímaje ani demokraty, ochotně povolily žádané prostředky. Císař Vilém II. právem mohl prohlásiti, že nezná již německých stran, že zná toliko německý národ.

S jakými pocity přijal český národ zprávu, že válečná lavina počala se pohybovati?

V první chvíli projevovány byly většinou pocity čistě lidské, litováno bylo obětí, kterých si lítice válečná vyžádá, brzy však počalo se uvažovati o možných politických důsledcích války. Jedna věc byla od první hodiny světové války jasná: zvítězí-li ústřední mocnosti, kráčí národ československý v ústrety dnům daleko horším, než byly nejhorší z těch, jež prožil v minulosti. V kruzích smýšlejících rozhodně národně, hlavně sokolských, bylo jasno, že nesmí se již opakovati případ z r. 1866, kdy byl národ za neochvějnou věrnost k dynastii a říši odkopnut. Odpověď na otázku, co činiti, mohly ovšem dáti teprve dny příští.

Ty a podobné úvahy přetřásány byly ovšem jen v myslích jednotlivců a v soukromých hovorech důvěrných přátel, neboť slídičství po velezradě vystrčilo tykadla současně již s rozkazem mobilisačním. Nicméně mobilisace byla provedena celkem v pořádku a bez rušivých příhod. Naši vojáci nastupovali ke svým oddílům se zaťatými zuby a sevřenými pěstmi, ale nastupovali.

Z politických stran českých, které ještě před nedávnem byly v tuhém zápasu mezi sebou, jediná, počtem nečetná strana státoprávně-pokroková, hned od prvopočátku byla si vědoma, že nastávající válka může vésti k národnímu osamostatnění. Byly-li však doma v prvních dnech války cíle a prostředky ještě málo ujasněny, nebyli Čechové zahraniční ani na okamžik v rozpacích, co činiti. Rozptýlené houfy českých vystěhovalců vystoupily hned na obranu práva a spravedlnosti proti násilí. Česká osada v Paříži, sestávající většinou z drobných lidí, jako řemeslníků, studentů, umělců a j., byla sdružena v několika spolcích, hlavně v Sokole. Pařížská jednota hned po zprávě o smrti rakouského následníka okázale projevovala příchylnost svou Francii, zemi svobody, a nenávist k Rakousku, žaláři národů, v němž úpěl také národ vlastní. Jakmile válka vypukla, přešli pařížští Sokolové od slov k činu, ke kterému je pobídl 5. srpna Arnošt Denis nadšenou řečí. Tento dávný přítel Čechoslováků bystře poznal, že udeřila osudová hodina, která může smazati ponížení jeho vlasti původní a vrátiti samostatnost jeho vlasti druhé. Rozsáhlá zahrada v Palais Royal, která již v XVIII. století za veliké revoluce byla jevištěm nejednoho památného výjevu, stala se odtud cílem, ke kterému směřovaly denně kroky čackých Sokolů, postupujících v sevřených řadách, aby se tam cvičili ve zbrani. Nesmírný jásot vydral se ze všech sokolských hrdel, když došla zpráva, že vláda 20. srpna svolila, by dobrovolníci byli zařazeni do cizinecké legie. Tak vznikla slova *legie* a *legionáři*, která se zakrátko stala tak známými po všech oblastech jazyka československého.

Odvedenci odvezeni byli za nadšených projevů Pařížanů k vojenskému výcviku do Bayonnu v jižní Francii, kde z prvních 300 českých mužů s malířem Kupkou v čele zřízena setnina s názvem „Na zdar". Výcvik byl záhy ukončen, takže již 18. října mohla setnina odejíti na bojiště, přijavši před odjezdem za nesmírného jásotu hojně shromážděného obyvatelstva z rukou městského starosty a přítele Čechů Garata prapor v českých barvách, dar

to bayonnských paní a dívek. Toť byl skrovný počátek československých legií ve Francii. Símě hořčičné, které záhy vzklíčilo.

Mocnější ještě než ve Francii, kde byla česká kolonie obmezena skoro výhradně jen na Paříž, objevilo se hnutí pro národní svobodu v Rusku již proto, že tam bylo českých usedlíků mnohem více než ve Francii. Již v šedesátých letech minulého století usadilo se na Volyňsku (dnes jsou tyto končiny většinou v držení Polska) hojně českých zemědělců, kteří tu založili své osady, až vzrostl jejich počet na 60.000 duší. Měli nejen hodně českých besed čtenářských a hospodářských, nýbrž i dobře zřízené vlastní obecné školství. Jiné, ovšem rozptýlené české osady rolnické byly na Kavkaze a při Černém moři. Než i v městech bylo hojně českých řemeslníků, průmyslníků a jiných usedlíků. Pivovarství na př. po všech končinách širé Rusi bylo z velké části v českých rukou.

Také na Rusi byla nastalá válka našimi krajany radostně přijata, jako chvíle, kdy osvobozena bude jejich stará vlast. Hned od prvopočátku jevil se však mezi ruskými Čechy dvojí názor o konečném cíli války. Jedni si přáli. aby na trůně obnoveného samostatného Českého království usedl některý princ z ruské dynastie Romanovců (tak řečený směr kijevský), jiní přáli si z osvobozené vlasti míti republiku (směr petrohradský). V první chvíli shodovali se však všichni v tom, že proti Rakousku a jeho spojenci je nutno vystoupiti se vším důrazem. Rozhodujícím byl den 4. září, kdy v Carském Sěle u Petrohradu přijal car Mikuláš II. deputaci, v níž vedle Čechů Červeného, Klecandy a Koníčka byl též Slovák Országh. Deputace žádala za svolení ke zřízení samostatné československé vojenské družiny, která vskutku povolena, avšak jen pro ony Čechoslováky, kteří byli ruskými státními příslušníky. Car projevil při této příležitosti jako při jiných své slovanské cítění, mluviloť se mimo jiné na př. též o osvobození Slováků ze jha uherského; bohužel jeho vrtkavost a kolísavost, hlavně pak slabost povahy, podléhající často vlivům cizím, přejícím Němcům a Německu, jichž nikdy nebyl nedostatek ani v okolí jeho nejbližším, nedovolily mu tak mnohý dobrý úmysl uskutečniti. Den sv. Václava, 28. září 1914 byl slavným pro ruské Čechy. V Kijevě světil se slavnostně za přítomnosti vynikajících hodnostářů z vysokých ruských kruhů vojenských, úřednických a duchovních, jakož i za nesmírného jásotu obyvatelstva prapor pro družinu československých bojovníků, která se zatím sestavila v počtu 800 mužů pod velením podplukovníka Sazontoviče. Jaroslav Heyduk, letitý už muž, převzal prapor se slibem, že jej ponese ke cti a slávě. Nejstarší tito českoslovenští bojovníci čeští na Rusi sami se nazvali „Starodružinníky". Již v říjnu odešli na bojiště.

*

Světová válka průběhem svým stala se nejstrastiplnějším zápolením národů, které znají dějiny. Blednou proti němu hrůzy třicetileté války, neboť na mnohem rozložitější bojiště vstupují nikoli statisíce, nýbrž miliony vojska; také tak rozmanitých a zkázonosných zbraní nikdy ještě nebylo užito jako v této válce. Německo využilo všech nejnovějších technických vynálezů na vraždění lidstva. Ke starším zbraním přibyly smrtonosné strojní

pušky, létadly vrhajícími výbušné pumy bojovalo se ve vzduchu, na moři zápolily nejen válečné koráby všeho druhu a rozměru od torpédoborců do obrovských dreadnoughtů, nýbrž hbité ponorky projížděly i pod hladinou mořskou a torpédovaly nepřátelské lodi. Ba Němci užívali proti všem pravidlům mezinárodního práva otrávených střel a neštítili se zneužíti vědy k hromadnému vraždění lidí vypouštěním otravných plynů na nepřítele. Leč věda, která dovedla vynalézati prostředky vraždění, vynalézala též prostředky obranné, které se neminuly účinkem.

Úkolem tohoto díla přirozeně nemůže býti, aby podrobně vypsány byly všechny děje světové války. Omezíme se jen na nejdůležitější a pokusíme se ukázati, jaká úloha v nich připadala národu našemu. Jmenovitě nelze nám promlouvati o bojích v německých zámořských osadách. Stačí toliko stručně pověděti, že v prvních dvou letech světové války byly Němcům odňaty téměř úplně všecky jejich kolonie. Z Číny je vypudili Japonci, kteří hned v srpnu 1914 se spojili s Dohodou, z ostrovů v Tichém oceáně Angličané za částečné pomoci Japonců. Z bývalých svých država v Africe byli Němci vypuzeni od Angličanů a Francouzů, dílem též od Portugalců, jejichž republika přistoupila k Dohodě několik měsíců po Japonsku.

„NEŽ OPADNE SE STROMŮ LISTÍ..."

Jako obrovský, vše strhující dravý proud valila se od 4. srpna vojska německá do Belgie a Francie, zatím co na východním a jižním bojišti ještě konány byly přípravy k válce. Evropa s utajeným dechem sledovala rychlý pád belgických pevností, jejichž silné tvrze neodolaly drtivým účinkům těžkých houfnic, vyrobených ve Škodově zbrojovce v Plzni, jež klestily Němcům cestu. Když tito vtrhli 7. srpna do města Lutychu (pevnost sama vzdala se až 17. srpna), nabídli Belgii poznovu, aby dovolila jejich vojskům svobodný průchod do Francie. Když pak hanebné nabídnutí to bylo zamítnuto, ohlásili Němci strašlivou válku. Za vyhrůžkou v zápětí následoval čin. Od dob Hunnů neviděla snad Evropa ještě řádění tak zběsile barbarského, jakého se dopouštěli Němci v nešťastné, přepadené Belgii. Ohněm a dělostřelbou celé osady smeteny s povrchu zemského, památné stavby byly terčem německé palby, slavná universitní knihovna v Louvainu, chovající mimo jiné mnoho vzácných rukopisů, spálena, běs divokých vítězů se obracel i proti bezbranným starcům, ženám a dětem, kteří hromadně vražděni. Hrůza a zděšení provázely surové vítěze přes Louvaine a Brusel, jichž nebylo možno obhájiti, ač zatím Belgičanům na pomoc přikvapili již Francouzové a též první voje anglické, přeplavivší se na pevninu. Padl Namur a v první polovici října, dokonce též Antverpy, pokládané za nedobytné. Tím nadlouho rozhodnut osud Belgie, neboť téměř celá země byla v rukou dobyvatelů. Sám král Albert s vládou ji opustil a usadil se ve francouzském Le Havru.

Zatím již i Francii bylo píti z kalichu hořkosti plným douškem. Mnohoslibný s počátku pokus Francouzů o vpád do Alsas ztroskotal v několika dnech, neboť Němci valili se s obrovskou přesilou do nitra Francie několika proudy, které všechny směřovaly k jejímu srdci, k Paříži. Slavné vítězství generála Castelnaua u Nancy zadrželo sice postup Němců ve francouzském Lotrinsku, nebylo však s to, aby odvrátilo nebezpečenství, hrozící hlavnímu městu, kolem něhož vždy úžeji svíral se kruh nepřátel. Již objevovaly se nad ním německé vzducholodi, v předměstích bylo slyšeti zdálky temné dunění děl, zdálo se, že osud Paříže je zpečetěn. 2. září opouští vláda Paříž, aby přesídlila do Bordeaux, sám císař Vilém II. je o brzkém svém vítězoslavném vjezdu do Paříže přesvědčen tak pevně, až utěšuje své vojáky slibem „než opadne se stromů listí", že se vrátí domů. Na štěstí bylo jinak.

Právě tato chvíle zoufalství zkula tím pevněji pouta přátelství mezi Dohodou. V Londýně podepsaly Francie, Anglie a Rusko smlouvu, kterou se zavazují, že setrvají ve válce až do konečného pokoření nepřítele a žádný stát že nepodepíše míru zvláštního bez účasti obou ostatních spojenců. Co stanovila litera smlouvy, zpečetila zakrátko krev na bojištích. V památné bitvě na Marně, která počala 5. září a trvala až do 11., kdy Němci dali se na ústup, odrazil nejvyšší velitel francouzský maršál Joffre dle plánu, jejž vypracoval v dohodě s obhájcem Paříže Gallienim, skvěle další postup Němců a osvobodil Paříž trvale. Bitvou na Marně bylo vlastně rozhodnuto o konečném výsledku války na bojišti západním, třebas uplynuly ještě čtyři roky, než vichřice válečná doběsnila. To postřehl bystře sám náčelník německého hlavního stanu hr. Moltke, který po bitvě na Marně panovníkovi svému radil důtklivě, aby sjednal s Francií mír stůj co stůj. Byl za to v nemilosti propuštěn a nahražen hladkým dvořanem hr. Falkenhaynem, jenž lépe dovedl hověti svéhlavosti a samolibosti svého pána. Škoda, přeškoda, že pro velikou únavu vojsk nemohlo vítězství na Marně, za něhož ponejprv v nejširší známost vešlo jméno generála Foche, od Francouzův a Angličanů býti využitkováno dalším nepřetržitým útokem proti ustupujícím Němcům. Paříž byla tak zachráněna, ale severovýchodní Francie nadále zůstávala v moci Němců.

Bylo již zjevno, že než opadá listí, Němci doma nebudou. Od bitvy na Marně neslo se jejich úsilí hlavně k tomu, aby pronikli ke Calais a tím znemožnili dopravu pomocných vojsk a válečného materiálu z Anglie do Francie. Tím se v říjnu a první polovici listopadu těžiště války na západě přesunulo z okolí pařížského na sever Francie. Tam rozvinula se řada úporných bojů, jejichž střediskem jsou od 1. do 5. listopadu starobylé Ypry. Zásluhou generála Foche, který tu velí, a jeho anglického spojence Frenche podržela tu Dohoda všecka důležitá místa svých posic, avšak Ypry německou dělostřelbou téměř smeteny s povrchu zemského. Zatím bojováno se střídavým štěstím také na místech jiných, při čemž Němci místo čelem na západ nuceni jsou obraceti se čelem k severu. Tak vznikla od hranic německo-francouzsko-švýcarských až k moři dlouhá fronta německá, proti níž stála neméně dlouhá fronta francouzsko-anglická. Na jižní části tohoto úseku Němci bombardují vytrvale Remeš a jmenovitě do památné kathedrály sypou dešť kulí. Té doby teče v Champagni také již i česká krev. Dobrovolníci setniny „Na

zdar" utkali se s nepřítelem. Leč nadešel podzim se svými pliskanicemi, zima byla za dveřmi a počasí nutilo obě strany ke změně válečné taktiky. Jak Němci tak Francouzové s Angličany se uchýlili po celé délce svých front do silně opevněných zákopů, válka pohyblivá se změnila v t. zv. válku posiční, za které denně hřměla sta dělových jícnů proti zákopům nepřátelským, ale příležitosti k podnikům velikého slohu prozatím nebylo.

*

Že veliké vítězství spojenců na Marně vůbec bylo možno, nemalou zásluhu o to zajisté mělo Rusko, které tou dobou hrdinně zápolilo na východě. Bylo již řečeno, že německý válečný plán směřoval k tomu, aby pokud jen možno nejrychleji Německo zdrtilo Francii, kdežto Rakousko mělo zadržovati ruský nápor. V Rusku všude prohlášení války Německu a Rakousku bylo přijato jednomyslně jako válka národní, čemuž nasvědčoval i souhlas všech stran v dumě bez rozdílu politického přesvědčení. Jisté pochybnosti mohlo buditi jen chování Poláků, jejichž bývalé království bylo od konce XVIII. století rozděleno mezi Rusko, Prusko a Rakousko. Také Polákům ve všech záborech bylo jasno, že světovou válkou nadešla pro ně hodina osvobození a sjednocení. Než na které straně k tomu hledati cestu, nebylo mezi Poláky jednoty, jako bylo mezi Čechy. Poláci nejen z povinnosti bojovali ve třech různých armádách proti sobě, nýbrž i dobrovolci jejich shromažďovali se v obou protivných táborech. Jedni hledali osvobození a sjednocení u Dohody, druzí u mocností ústředních. Na té i oné straně tvořily se polské dobrovolnické legie. Manifestem z 14. srpna podával nejvyšší velitel ruských vojsk, velkokníže Nikolaj Nikolajevič Polákům bratrskou ruku k trvalému smíru, nabízeje jim, že jejich tužby splní ruské zbraně, bohužel však došla jeho slova ohlasu jen částečného, poněvadž za posledních let před světovou válkou vytvořil se vinou ruské vlády a obratnými pletichami německými, prováděnými přímo v carské rodině, poměr rusko-polský vskutku nevalně utěšeně.

Obrovská rozlehlost Ruska, hlavně však nedostatek železnic při hranicích nepřátelských států způsobily, že mobilisace ruská postupovala mnohem volněji než německá, ba i rakouská. Boje v Belgii a Francii byly již v plném proudu, když se na východě ruská vojska teprv v polovici srpna hotovila k nástupu.

Císař František Josef jmenoval nejvyšším velitelem rakousko-uherských vojsk arcivévodu Bedřicha, velikého boháče a smutně proslulého pána na Těšíně, utiskovatele všeho českého v tamější krajině. Jest to známý „markýz Géro" z Bezručových písní. Za války zván byl „Bedřichem Krvavým" a to nikoli bez příčiny. Za lichvářský nájem propůjčil svůj těšínský zámek za sídlo rakouského hlavního stanu, odkudž potom řízeny byly všecky vojenské pohyby rakouských vojsk, však nikoli duchem neschopného vojevůdcovství Bedřicha, nýbrž generálem Conradem z Hötzendorfu. V dlouhém oblouku podél ruské hranice rozloženo bylo pět rakouských armád v Haliči, z nichž Danklova první vnikla do ruského Polska. Současně dvě ruské armády opanovaly valnou část východního Pruska. Němci tohoto prudkého útoku v té době neočekávali. A tu se vynořilo

jméno generála Hindenburga, za hranicemi dosud neznámého, jenž během války stal se modlou Němců. Císař Vilém, ač muže toho druhdy v nemilosti dal do výslužby, povolal ho nyní za vrchního velitele na východní frontu. Hindenburg sjednotiv rozptýlená vojska německá zvítězil nad Rusy u Tannenberku v okolí Mazurských jezer ve dnech 26.—28. srpna. Záhadou zůstalo chování se druhé ruské armády, vedené hr. Rennenkampfem, mužem německého původu. Hindenburg obrátil se proti němu a řadou bojů zbavil východní Prusy nepřátel.

Rusové od 22. srpna vnikali do Haliče, kde rakouská vojska před nimi všude ustupovala. Rychlý postup Rusů, blížících se do karpatských průsmyků, budil nejradostnější naděje na Moravě a v Čechách. Praha i jiná města naplňovala se haličskými běženci, z nichž polští Židé zvláště svým vzezřením budili pozornost. České hospodyně již se těšily, jak vyčastují Rusy o nadcházejícím posvícení.

Současný postup armády Danklovy a Auffenbergovy do Lublinské gubernie stal se osudným Lvovu, jehož již 3. září se zmocnili Rusové. Po velké porážce rakouských vojsk u Ravy Ruské jsou Dankl a Auffenberg nuceni ustupovati do Haliče zpět za San. Tam je následovaly i zbytky rakouských vojsk od Lvova 11. září. Rakouská úřední zpráva oznamovala tuto dokonalou porážku slovy, že rakouská vojska se „odpoutala" od nepřítele. Koncem září oblehli Rusové tvrdý Přemyšl, ba ohrozili Krakov, kdežto jiné ruské oddíly pokoušely se dobýti karpatských průsmyků a vniknouti na Slovensko.

Bylo-li ještě potřebí důkazu, že vojenským spolkem s Německem octlo se Rakousko v jeho područí, vylíčené události jej podaly, neboť německá i rakouská vojska na východě byla v říjnu sloučena pod vrchní velitelství Hindenburgovo, který smělým soustředěným útokem na Varšavu chtěl Halič vybaviti z ruské moci. Záměr ten však hned s počátku narazil na tuhý odpor v severní části bojiště, kde Rennenkampf zmařil Němcům pokus překročiti Němen a znovu vtrhl do východních Prus. Hindenburg toho nedbaje podnikl s vojsky spojenými v pěti proudech útok proti Varšavě, čímž byl Nikolaj Nikolajevič nucen stáhnouti své síly zpět za Vislu a San. Přemyšl z prvního nebezpečí byl osvobozen, všecky známky nasvědčovaly, že ani na východním bojišti nebude rozhodnuto tak rychle, jak se soudilo po prvním vítězném postupu Rusů. Rusové zadržovali útoky německé, ba místy přecházeli k útoku sami, dosáhnuvše značných úspěchů v severní části bojiště, mohli znovu oblehnouti Přemyšl, ohroziti Krakov a dobývati karpatských průsmyků. Ale ani Hindenburg nepřestal útočiti a tak na prahu zimy, koncem listopadu došlo k mnohadennímu, ve svém výsledku nerozhodnému zápolení o poříčí čtyř řek Bzury, Ravy, Pilice a Nidy. Celkem udrželi se Rusové ve svých postaveních, leč nastalá zima, vždy důrazněji se ozývající, donutila soky také zde, aby válku pohyblivou proměnili v zákopovou.

*

Bylo-li koncem roku 1914 již zjevno, že německý válečný plán proti Francii ztroskotal v základní myšlence, bylo-li zápolení rakousko-německé proti Rusku při nejmenším nerozhodné, skončila trestná výprava ra-

kouská do Srbska hanbou rakouských zbraní, jakých málo znají dějiny. Po vypuknutí války s Ruskem sice sama rakouská úřední zpráva prohlásila Srbsko za bojiště vedlejší, než stará zášť planula ve Vídni a Pešti dále a od říznosti bosenského velitele, generála Potiorka se očekávalo, že vykoná žádoucí pomstu. Než ukázalo se, že ani ve válce neznamená hmotná převaha všechno a že nelze podceňovati takových sil mravních, jakými jsou hrdinství a obětavost lidu, vědoucího že zápasí o své bytí a nebytí. Bojiště na jihu rozšířilo se tím, že 7. srpna opověděla Černá Hora ve věrném bratrském přátelství se Srbskem Rakousko-Uhersku válku. První dny minuly za občasného ostřelování Bělehradu s podunajských dělových člunů. 12. srpna překročili Rakušané Sávu, současně též Drinu, kdežto třetí proud vniknul do srbského nitrozemí z jihozápadu od bosenského Vyšegradu. Zvláště přechod Driny byl velmi svízelný, vyžádav si mnoho obětí. Podle plánu Potiorkova měly se všechny tři proudy spojiti v nitru Srbska, zničiti jeho brannou moc rozhodnou bitvou a celé je obsaditi. „Vavříny", jichž si dobyli Němci v Belgii a Francii ničením osad, mučením a vražděním bezbranného obyvatelstva, nedaly ovšem spáti ani hordám Potiorkovým a jmenovitě maďarští vojáci smutně se vyznamenali zběsile řádíce. Nejtíže dolehl ten osud na nešťastné město Šabac, kde byli domácí obyvatelé, když Rakušané 16. srpna tam vnikli, bez soudu hromadně vražděni na ulicích. Leč všeho do času. Ustupující Srbové soustředivše se nastoupili 18. srpna od obrany k útoku a hnali vetřelce neodolatelným tlakem zpět k Sávě a Drině, takže již 21. srpna bylo Srbsko sproštěno nepřítele. Byl-li přechod Driny při vnikání do Srbska obtížný, při ústupu, vlastně útěku, stala se řeka hrobem tisícům prchajících. Rakouská úřední zpráva nestyděla se zakrývati pohromu svých vojsk očividnou lží, že prý jim bylo rozkázáno ustoupiti, aby některé jejich části posílily armády v Haliči.

Pokusy Srbů, vniknouti do Uher neměly zdaru, za to větší úspěch sliboval aspoň s počátku jejich postup v Bosně, podniknutý společně s Černohorci. Než rakouská přesila je vytlačila a koncem října připravoval se Potiorek k novému vpádu do Srbska. Drina překročena po druhé a jižní srbská armáda ustoupila před přesilou do vnitrozemí, čímž severní armáda, stojící v silných opevněních u ústí Driny byla nucena spěchati jí na pomoc. Na tu chvíli čekal Potiorek, neboť cesta na Bělehrad byla uvolněna. Generál Frank 2. prosince, v den vstupu Františka Josefa na trůn, oznamoval tomuto, že pokořený Bělehrad leží u jeho nohou. Vídeň i Pešť nesmírně jásaly. Ale ne nadlouho. Již v několika dalších hodinách úřední zprávy stydlivě oznámily, že nepřítel mohutně útočí. Srbové vskutku porazili šťastným útokem, jenž vyšel od Rudniku, střed rakouské armády a již 7. prosince byli Rakušané všude na ústupu, který se záhy změnil v nezřízený, zmatený útěk. Za nesmírného nadšení obyvatelstva slavil král Petr 15. prosince triumfální vjezd do osvobozeného Bělehradu. Tenkráte nebylo již možno lháti o ústupu nařízeném. Hněv hlavního stanu v Těšíně odpykávají neschopný Potiorek, na místě něhož přejal velitelství na srbské frontě arcivévoda Evžen, i podřízený jemu dobyvatel Bělehradu Frank, propuštěním z činné služby.

Než se rok 1914 schýlil ke konci, bylo Srbsko úplně osvobozeno po druhé. Avšak současně již hrozilo mu nebezpečenství nové.

Od vypuknutí světové války mohly ústřední mocnosti spoléhati pro případ potřeby na pomoc jen jediného spojence docela bezpečně. Turecko, značně sice oslabené předchozí balkánskou válkou, hořelo touhou po pomstě a vládnoucí strana mladoturecká viděla jedinou spásu v Německu. Když tedy počali Turci koncem října neopověděvše války potápěti ruské lodi a stříleti na otevřená města při Černém moři, vypověděla jim Dohoda 3. listopadu válku. Že boj s nimi nebude snadný, toho svědectvím byl sultánův manifest 12. listopadu obracející se nejen k jeho vlastním poddaným, nýbrž ke všem vyznavačům Mohamedovým vůbec, ve kterém se nastávající válka pro ně prohlašuje za svatou. Slova ta směřovala především do Egypta a Indie, kde zvlášť Anglie mohla býti zraněna velmi citelně.

Válka námořní nevykazuje za rok 1914 událostí důležitějších. Německé válečné loďstvo, Vilémova chlouba v míru, netroufalo si opustiti přístavy a změřiti své síly s nepřítelem. Některé německé koráby, které zpráva o světové válce zastihla na širém moři, nemohly se již vrátiti a provozovaly nějaký čas loupežnictví na obchodních lodích nepřátelských. Do konce roku byly však všechny učiněny neškodnými. Za to již v tomto roce zahájili Němci válku ponorkovou. Hbité jejich ponorky potápěly nejen nepřátelské lodi válečné, obchodní, ba i nemocniční, nýbrž obořovaly se na obchodní koráby států ve válce nezúčastněných. Za to se mohutné loďstvo anglické mstilo tím, že pevně blokovalo, to jest uzavíralo vstup do obchodních přístavů německých. Koncem roku počal se ve spojených státech ústředních objevovati následkem toho nedostatek leckterého předmětu denní spotřeby. Zvlášť v oboru průmyslu válečného byly ústřední moci odkázány samy na sebe, pročež mnohé továrny mírové byly přeměněny na výrobu předmětů válečných a dělnictvo jejich podřízeno kázni vojenské. Teď se teprv v Rakousku poznával celý dosah osudného zákona z r. 1912 o válečných úkonech.

*

Dávno již opadlo se stromů listí a chlubná přípověď, již dal Vilém svým vojákům, skutkem se nestala, naopak dlouhá zákopová válka, nastávající od zimy 1914, byla dobou, kdy mocnosti dohodové mohly řádně se připraviti a doháněti, oč byly za připraveným nepřítelem. Nejen vojáci v poli těžce strádali, nýbrž i občanské obyvatelstvo v říši Habsburské, pokud nebylo německé a maďarské, neslo těžký kříž utrpení. Ukazatelem poměrů byla Praha; co se odehrávalo v ní, dělo se v jiném měřítku též v jiných českých a moravských městech. V prvních dnech po vyhlášení války neobyčejně vzrostlo sebevědomí německého a zvláště německo-židovského obyvatelstva. Po zprávách o vpádu Němců do Francie a Belgie vítězoslavný úsměv hrál příslušníkům vítězného plemene kolem rtů, konaly se slavnostní průvody k pomníku Radeckého, ulicemi pražskými zazníval zpěv dávno zapomenuté vojenské písně o princi Evženovi a třeskné zvuky pochodu Radeckého, kdežto české obyvatelstvo chodilo se smutnými zraky a zamlklé se svěšenými hlavami. Za několik dní, když Rusové vtrhli do Haliče a jejich příchod do Moravy a Čech nebyl nepodobný pravdě, změnila se situace rázem. Čechům jiskřily zraky, mlčení přestěhovalo se na rty německé a tak

mnohý účastník nedávných slavnostních průvodů nejednou dával okázale na jevo „své" češství, o kterém doposud nevěděl nikdo.

Zatím rakouská soldateska řádila strašně ve východní Haliči a v Bosně, podezřívajíc domácí obyvatelstvo z dorozumění s nepřítelem. Vraždy a popravy staly se zjevem všedním, plnily se žaláře a internační tábory, zřizované po různých končinách říše, do kterých k nucenému pobytu byly odváděny osoby podezřelé. Slídičství a udavačství slavilo orgie, neznajíc ve svých obětech rozdílu pohlaví ani věku. A na to všecko byli čeští vojáci nuceni hleděti a nadto bylo jim rozkazováno vražditi své slovanské bratry. Záhy proskakovaly zvěsti, že čeští vojáci se vzdávají a přebíhají k nepříteli. Zprávy ty potvrzovalo kruté týrání českých vojáků v poli, ano i z návodu hlavního stanu v Těšíně pronásledování českého národu vůbec. Novinám bylo nejpřísněji zakázáno i sebe kratší zmínkou dotknouti se války, její příčin a jejího vedení. Nebylo téměř českého listu, v němž by „vybílená" místa nesvědčila o řádění censury. Některé noviny, jako na př. „České Slovo", „Samostatnost" policie zakázala vydávati; týž osud stihl — zatím jen na několik dní — i nejstarší politický časopis „Národní Listy". Volnost projevu v českých časopisech byla neustále omezována, ano dokonce policie vnucovala jim vlastní svoje výrobky, pravdu hrubě urážející. A nebylo naděje, že bude lépe. Říšská rada nebyla již od jara 1914 svolávána, občanská práva byla hned na počátku války dočasně zrušena.

A bylo ještě hůře. Tajně byly rozšiřovány letáky nejvyššího ruského velitelství, v nichž Čechům a Slovákům bylo slibováno, že brzy budou vysvobozeni z rakouského žaláře. Letáky ty shazovaly ruské vzducholodi na stanoviště českých pluků, přinášeli je vojáci přicházející na dovolenou a jinak byly tajně rozšiřovány. Běda tomu, u něhož byl leták nalezen.

Vojenské soudy neznaly milosrdenství a odsuzovaly i výrostky sotva škole odrostlé. Nejhůře řádil soud v Moravské Ostravě, hlavnímu stanu v Těšíně nejbližší, který dal popraviti několik osob, mezi nimi 23. listopadu Sl. Kratochvíla a 23. prosince Josefa Kotka, redaktora národně-sociálního „Pokroku" v Prostějově pro řeč, kterou odsuzoval válku.

Tou dobou seděl již vůdce národně-sociální strany V. J. Klofáč, jehož řeči v delegacích proti maďarsko-německé politice zahraniční byly ještě v čerstvé paměti, ve vojenském vězení na Hradčanech, byv 5. září na letním pobytu zatčen. Politických procesů vůbec přibývalo, mnohé z nich však vlekly se do nekonečna. Čeští vojáci zatím nepřestávali přebíhati k Rusům. Značnou měrou bylo to dojista i zásluhou českých starodružinníků, kteří rozděleni jsouce po menších tlupách k účelům výzvědným podél celé haličské fronty, měli s krajany v rakouské vojenské uniformě hojně styků. Úbytek, který tím nastával rakouské armádě, počal její hlavní stan patrně již pociťovati. Pluky 28. (pražský) a 36. (mladoboleslavský) byly později rozpuštěny, ale výstraha ta budila málo ohlasu v ostatních sborech českých. Brzy plnily se zajatecké tábory ruské českými vojíny, mezi nimiž většina neměla vroucnější tužby než postaviti se proti nepříteli své vlasti, proti nenáviděnému Rakousku se zbraní v ruce. Než této jejich radosti nebylo prozatím vyhověno, jednak pro značné neporozumění i nechuť rozhodujících kruhů ruských, jednak pro časté neshody, mnohdy rázu osobního, mezi

ruskými Čechy, vedoucími až dosud celou akci osvobození čsl. zajatců a vytvoření československého vojska. Rozumí se, že o tom všem nedovídalo se české obecenstvo z rakouských úředních zpráv, které napořád hlásaly jen vítězství neb nařízený ústup a hladké „odpoutání" od nepřítele. Přece však se o těchto věcech hojně mluvilo, arci jen šeptem a při zavřených dveřích v kroužku důvěrných přátel. Přese všechny na pohled nepřekonatelné překážky dovedli si přece někteří jednotlivci opatřovati spolehlivé zprávy o tom, co se děje na bojištích a připravuje v kancelářích diplomatů. Sdružení toto, kterému po říjnovém převratu dal poslanec V. J. Klofáč vlašské jméno „Maffie", scházelo se čas od času v příbytku advokátů nejdříve dra V. Boučka, později dra Přemysla Šámala ve Vodičkově ulici. Jejich přičiněním dostávaly se pak pravdivější zprávy též i mezi širší obecenstvo. Koncem roku 1914 bylo již zjevno, že proti ústředním mocnostem a zvláště Rakousku povstává nepřítel nový: **národ československý.** Poměrně malá jeho část stála již za hranicemi ve zbrani nebo čekala v zajateckých táborech toužebně na okamžik, kdy se jí bude moci uchopiti; obrovská většina připravovala odboj doma, odboj nekrvavý, ale neméně důrazný. Nebylo lze odloučiti odboje domácího od zahraničního, bylo však potřebí ruky, která by oba ty různorodé proudy svedla v tok jediný, směřující k společnému cíli. Na štěstí ve veliké této dějinné době našel se v našem národu veliký muž. Byl to prof. **Dr. T. G. Masaryk.** Dne 18. prosince 1914 na dlouhou dobu opouštěl vlast. Jitřenka československé samostatnosti opět vycházela po třech stoletích.

MASARYK OSVOBODITEL.

Je nyní na čase, abychom stručně se porozhlédli po předchozím životě muže, který v dějinách našeho osamostatnění hrál nejdůležitější, ba jedinečnou úlohu. Klikatá, plná svízelů ba nejednou trnitá byla cesta, po které jíti bylo Dr. T. G. Masarykovi, než byl r. 1882 z Vídně povolán za profesora filosofie na českou universitu do Prahy. Narodil se 7. března 1850 v Hodoníně na moravském Slovácku z chudičkých rodičů, z nichž otec Josef, rodilý z uherského Slovenska byl kočím na císařském velkostatku. Touha po studiích dvakrát odvedla mladého Tomáše od řemesla do školní lavice. Studie vykonal v Brně a Vídni, jsa výhradně odkázán sám na sebe, sice na školách německých, avšak vyšel z nich jako svérázný, uvědomělý Čech.

Do Prahy přišel Masaryk téměř neznám, záhy však upoutal na sebe pozornost všeobecnou. Nejdříve mezi studentstvem, jehož se stal miláčkem. Ve svých přednáškách neuchvacoval, nýbrž přesvědčoval, měl vzácný dar, že uměl prostými slovy jadrně mluviti o věcech nejsložitějších. Jeho neobyčejná sčetlost, podporovaná znalostí mnohých jazyků živých i mrtvých, pronikavý úsudek a bohaté zkušenosti z cest, jež stále konal po Evropě i Americe, to vše jej oprávňovalo mluviti o předmětech u nás posud neznámých. Znal nedostatky i přednosti našeho písemnictví krásného i vědeckého, všude přikládal ruku k horlivé činnosti o nápravu. Do nejširších vrstev proniklo jméno Masarykovo r. 1886, kdy ve spolku s jazykozpytcem

Janem Gebaurem a jinými spolupracovníky vystoupil proti pravosti rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. Ač mu tento boj připravil mnoho trpkostí, provedl jej vítězně. Ukázal, že domnělé staré tyto památky pocházejí z počátku století devatenáctého a že národu, který měl Husa, Chelčického a Komenského, není potřebí, aby se opájel šalbou sebelíbivější. Pravda a jen pravda za všech okolností stala se mu životním vodítkem. Je na snadě, že duch tak bystrý nemohl si nevšimnouti neutěšených souvěkých poměrů politických.

Rodný domek T. G. Masaryka v Hodoníně.
(Podle originálu akad. malíře R. Livory. Ze soukromé obrazárny pana presidenta republiky.)

Masaryk vždy navazoval na naši minulost, mnoho přemýšlel o smyslu našich dějin, dospěl k poznání, že humanita je hybnou jejich silou, že jí také naši buditelé provedli národní obrození. Avšak pokládal za chybu lpěti výhradně jen na minulosti, byl jist, že třeba si také všimnouti živého zdroje života souvěkého. Jako husitští naši předkové zvítězili nad celou Evropou, poněvadž jiné národy převyšovali vzdělaností, tak měl Masaryk za to, že i nyní domůže se národ náš postavení lepšího, bude-li vzdělání v něm pokud možno nejobsáhlejší. Proto spatřoval nápravu ne v mocnáři, ne ve vládách, nýbrž jen v drobné práci, kterou měl každý jednotlivec konati v oboru své působnosti. Tento směr Masarykův, jež hlásal týdenník „Čas", byl nazýván *realistickým* a nebylo původně úmyslem jeho zakládati proň zvláštní

stranu, nýbrž chtěl jej uplatňovati ve stranách všech. Možnost toho připadala mu nejvýhodnější v tehdejší straně mladočeské, která mu také při všeobecných volbách do říšské rady r. 1891 zjednala poslanecký mandát za městskou skupinu západočeskou. Tak se stal z Masaryka praktický politik.

Tehdy byl Masaryk ještě rakouským vlastencem v nejušlechtilejším smyslu slova. Vycházel z předpokladu, že žijeme v Rakousku, z něhož se vyprostiti nemůžeme, že tudíž je naší povinností vlastními silami dodělati se v něm bytu co nejlepšího. Mluvě o české otázce v Rakousku pronesl 18. listopadu 1892 mimo jiné tato slova: „Chceme samostatnost českých zemí, chceme abychom o sobě rozhodovati mohli sami, chceme národní život plný a dokonalý. Všecko, co národ pro svoji státní a lidskou osvětu může a má, to my plně a cele chceme činiti."

Pro neshody v názorech vzdal se Masaryk po nějakém čase mandátu poslaneckého a vrátil se ke své katedře. Než tato doba je právě vyplněna nejúsilovnější prací literární a přednáškovou. Realistický směr Masarykův vždy více nabýval vyznavačů, čím menšími úspěchy mohla se vykazovati tehdejší česká politika. Na rozhraní století byl již počet jeho přívrženců tak značný, že se 1. dubna 1900 mohli ustaviti ve zvláštní stranu, zvanou původně lidovou, později **pokrokovou.** Její mluvčí „Čas" stal se deníkem. Je příznačné pro budoucnost, že tato strana hned od počátku mnoho pozornosti věnovala Slovensku. Masaryk sám nejen v Praze shromažďoval kolem sebe slovenské posluchače vysokých škol, nýbrž prodlévaje od r. 1893 často na letním bytě ve vsi Bystřičce u Turč. sv. Martina měl hojně příležitosti působiti přímo na slovenský lid. Pravidelné zprávy o probouzejícím se ruchu na Slovensku psával do „Času" mladý student **Milán Rastislav Štefánik,** pozdější spolupracovník Masarykův za světové války.

Vedle několika spisů, v nichž osvětloval své názory politické a společenské, věnoval Masaryk té doby největší úsilí činnosti přednáškové. Mluvíval veřejně nejen ve schůzích politických a studentských, ale i v dělnických. Otázkou sociální zabýval se Masaryk podrobně již od let jinošských. Nebyl bezpodmínečným vyznavačem nauky Karla Marxe, zakladatele mezinárodní strany sociálních demokratů, ba proti některým jeho názorům vystoupil zcela nepokrytě slovem mluveným i tištěným, neobmezoval také snažení sociální jen na jedinou třídu dělnictva průmyslového, nýbrž chtěl a chce, aby mezi námi vůbec nebylo chudých a nuzných. Avšak svými přednáškami stal se Masaryk záhy miláčkem také dělnictva, takže když později znovu vystoupil jako kandidát poslanectví, byl jediný uchazeč občanský, proti kterému strana sociálně demokratická nepostavila protikandidáta.

Tato doba nastala již za všeobecného volebního práva r. 1907, kdy byl Masaryk zvolen znovu za poslance do říšské rady za skupinu východomoravských měst valašských. Tehdy měl za spolupracovníka ze strany pokrokové ještě prof. dra **Drtinu,** při nových volbách r. 1911 zůstal však jediným jejím zástupcem. Než právě toto poslední období parlamentní činnosti ve Vídni znamená rozhodný obrat v zásadním smýšlení prof. Masaryka. Z někdejšího rakouského vlastence stal se zapřísáhlý nepřítel říše, v níž nabyl přesvědčení, že je zralá k zániku, také jeho názory o revoluci, kterou dříve zamítal rozhodně jakožto přežitek dob minulých, změnily se

podstatně. Tak dalekosáhlá změna ve smýšlení u muže tak rozvážného, kterým vždy býval prof. Masaryk, stěží by byla pochopitelná, kdyby klíč k ní nepodávaly politické procesy jihoslovanské, krátce za sebou následující.

R. 1909 stáli před soudem v Záhřebě 53 obžalovaní Jihoslované, kterým se kladlo za vinu, že chtěli Bosnu a Hercegovinu odtrhnouti od Rakouska a připojiti k Srbsku. Zabrání Bosny Rakouskem mělo tím býti odůvodněno jako nutný čin sebeobrany. Obžalované usvědčoval nejvíce jakýsi ničema Jiří Nastič, zaprodaný rakouskému vyslanectvu v Bělehradě. Prof. Masaryk zajel tehdy do Záhřeba i Bělehradu, odhalil podvody Nastićovy a měl o svých zkušenostech velikou řeč ve vídeňské říšské radě. Její účinek byl mnohonásobný a pronikl daleko za hranice Rakouska. Usvědčil rakouskou zahraniční správu, že se pro ničemné své cíle neštítí ani podvodu, utvrdil v Srbech, Chorvatech a Slovincích touhu po národním sjednocení a položil trvalé základy k přátelství mezi národem naším a Jihoslovany, přátelství, které se tolikrát osvědčilo za světové války i po ní. Odsouzení se odvolali, avšak k druhému líčení již nedošlo, poněvadž císař zastavil další trestní řízení proti nim. Nespravedlivě odsouzeným dostalo se milosti, ač měli nárok na právo.

Možno-li, větší ještě rozruch způsobilo, když dějepisec Jindřich Friedjung předložil veřejnosti nové doklady o činnosti velkosrbské strany v Bosně. Povrchnímu pozorovateli mohlo se zdáti, že tentokrát je věc mnohem závažnější, poněvadž Friedjung měl své doklady od příštího dědice trůnu, arcivévody Františka Ferdinanda. Vždy bdělý dr. Masaryk i tentokráte šel po stopě a zjistil, že domnělé doklady Friedjungovy jsou rovněž padělky, za které padělateli Vasičovi, jenž ostatně později byl v Bělehradě odsouzen na pět let do vězení, rakouské vyslanectví v Bělehradě zaplatilo značný peníz. Proces Friedjungův před vídeňskou porotou 1909 skončil pro dvorního dějepisce žalostně, neboť mu, chtěl-li ujíti odsouzení, nezbývalo než doznati, že se stal lehkověrnou obětí podvodu. Ve svých delegačních řečech odsoudil Masaryk příkře nemravnost prostředků, kterými se rakouská zahraniční správa pokoušela srážku se Srbskem vyvolati stůj co stůj.

Tak blížil se rok 1914. Bezprostředně před válkou vydal Masaryk po německu v Lipsku své největší dílo „Rusko a Evropa" o dvou dílech (vycházelo současně též česky). Kniha tato po nejedné stránce byla studenou sprchou pro ty mezi námi, kdož očekávali osvobození jedině a výhradně od Ruska. Poukazuje na zvláštní vývoj ruských dějin ve středověku, na neustálé nárazy vzdělanosti západní a východní, odsuzuje prof. Masaryk zcela rozhodně carský absolutismus a jeho nelidovost, ba protilidovost.

Válka zastihla prof. Masaryka v Německu, odkud hodlal se vydati do Francie a Anglie. Cíl jeho cesty byl svrchovaně ušlechtilý, hodný velikého státníka, zamýšlel totiž prostřednictvím svých známostí mezi čelnými státníky západoevropskými pokusiti se o smír mezi Srby a Bulhary, mezi nimiž ovšem po druhé balkánské válce bylo mnoho nedorozumění. Poněvadž všechny vlaky byly zabrány pro vojsko, byl Masaryk nucen setrvati asi ještě týden v Německu, než mohl nastoupiti cestu domů. Mohutný dojem učinily naň pořádek a kázeň při nástupu vojenských oddílů německých,

jejich připravenost a pohotovost. Jiným dojmem působilo naň to, co viděl doma. Stůjtež zde vlastní jeho slova, která o tom pronesl později ve své řeči v Petrohradě dne 18. května 1917:

„Silný dojem, který trvá dodnes a je rozhodný pro mne i mé jednání, byli naši čeští vojáci. Totiž, že oni sami šli na frontu neochotně, že velmi brzy odpírali bojovat a že se vzdávali. Když jsem povážil, že je to lid — ne političtí vůdcové — prostý lid, mužstvo, když jsem pozoroval některé ty pluky a oddíly, když je vedli na nádraží, jak měli své slovanské nebo české praporečky, když jsem viděl, že jeden pluk přinesl ohromně veliký český prapor a důstojníci, třeba že zuřili přece v Praze si netroufali odporovat, když jsem četl nebo slyšel zprávy, jak naši vojáci na vagonech, ve kterých byli odváženi, psali křídou „vývoz čerstvého masa do Srbska" nebo „do Ruska", když jsem slyšel, jak zpívali „Červený šátečku, kolem se toč, táhneme na Rusa, nevíme proč" atd., to všechno na mne udělalo ohromný dojem. Já jsem se zastyděl, že my, političtí vůdcové, byli jsme bezradní ještě v okamžiku, kdy už naši vojáci zvedli revoluci. To hnutí vyšlo skutečně z lidu. Já jsem cítil, že naše vojsko dělá, co my vůdcové jsme hlásali." Bylo rozhodnuto. Masaryk, někdy zásadní odpůrce revoluce, připomenul si slovo anglického státníka, že „národové nemají dělat revoluci, ale mají být vždy připraveni, aby revoluci mohli začít." Pochopil, že udeřila osudová hodina a přikročil od úvah hned k činu.

Výše zmíněná Maffie sdružila se kol prof. Masaryka. Kromě dvou advokátů, v jejichž bytech se scházela, byli vynikajícími jejími členy staří jeho spolupracovníci prof. Drtina a spisovatel dr. Herben, nad jiné důležité poslání připadlo později dru. Eduardu Benešovi, profesoru obchodní akademie v Praze. Výborně byla Maffie hned od počátku zpravena o všem, co se obmýšlelo ve Vídni, odkud zprávy dodával básník J. S. Machar. Prostý ministerský sluha Jos. Douba odnášel v noci nejdůležitější spisy se stolu ministra vnitra, a když je opsal pro Machara, kladl je tam znovu. Avšak i o zahraničí měla Maffie přesné zprávy, k čemuž nemálo přispěly dvě cesty Masarykovy do Holandska za prvních měsíců války. Pro další jeho činnost zvláště důležita byla cesta druhá, na níž se v Rotterdamě dověděl, od Setona Watsona, že na jaře chystají se k válce proti Rakousku Italie a Rumunsko. Aby se osobně přesvědčil, je-li tomu tak, vydal se prof. Masaryk v průvodu své dcery Olgy, která jej pak provázela na všech cestách, 18. prosince 1914 do Italie, k čemuž se mu dostalo cestovního pasu, neboť již dříve byl několikrát v Italii na zotavenou. Původně mínil se z Italie ještě vrátiti, avšak neučinil tak, když se mu dostalo výstrahy, že rakouská policie již větří pravý cíl jeho cesty.

Skutečně přesvědčil se Masaryk za několikadenního pobytu v Italii, že válka její proti Rakousku je přede dveřmi. Odešel tudíž do Švýcar, aby odtamtud řídil odboj československý proti Rakousko-Uhersku. Hodlal v tom směru rozvinouti rozsáhlou činnost v zemích všech zahraničních jeho nepřátel, získávati přízeň ciziny pro svoje snahy, avšak také roznítiti a usměrniti odboj doma, jak dalece tam byl možný. Počátky jeho práce nadmíru byly svízelné. Na českou samostatnost nepomýšlel z rozhodujících státníků v Evropě nikdo, cílem války jim bylo, aby se Rakousko přetvořilo ve spolek

samostatných států, jejichž spojením r. 1526 zřízeno. To byl ovšem konečný cíl všech českých stran před válkou, avšak Masarykovi nastával obtížný úkol přesvědčiti je, že vypuknutím války změnil se také cíl české politiky. Byla to práce obrovská, neboť rozličné, namnoze vynucené projevy pro zbraně rakouské v Čechách a na Moravě byly vládním tiskem přeceňovány a budily nelibý dojem v kruzích dohodových. Vždyť na počátku války sám Denis pochyboval, že s Čechy lze Dohodě počítati. Co tu bylo nedorozumění a předsudků, jež odkliditi bylo Osvoboditeli s cesty, měla-li vésti k vítězství.

KŘÍŽOVOU CESTOU.

Značné rozšíření bojiště průběhem r. 1915 přirozeně rozmnožilo nesnáze Masarykova úkolu v cizině. Přistoupilo-li Turecko a jak později seznáme, také Bulharsko k mocnostem ústředním, bylo toto spojení vyváženo vstupem Italie do války po boku Dohody. Zvolna ubíhal měsíc po měsíci neblahého toho roku. Dohoda nikde nemohla se vykázati rozhodnými úspěchy válečnými, postup parního válce, jak s oblibou byly nazývány spousty ruských vojsk, byl obrácen v ústup, anglo-francouzská výprava na Cařihrad skončila žalostným nezdarem, Srbsko bylo dokonale zhrouceno a na dlouhý čas vyřazeno z evropských státův. A přece mnohé zjevy ukazovaly oku bystrému, že ústřední mocnosti a jejich spojenci jsou již zasaženi v místě nejcitlivějším, že třeba jen vyčkati času a dokončiti všechny přípravy, aby proti nim mohla býti vedena rána rozhodná.. To viděl i Masaryk a neumdléval přes okamžité svízele v práci.

Víme, že spolek Italie s Německem a Rakouskem nikdy neměl přirozených základů. Hned od počátku světové války vydržovalo Rakousko značnou brannou moc také na hranicích italských, aby se zajistilo proti možným překvapením. Zatím, kdy lid toužil po válce s Rakouskem, úřední Italie chovala se první měsíce války nerozhodně, jako by vyčkávala, na kterou stranu se nakloní váha. Však již 24. prosince 1914 vystoupila z této zdrželivosti, obsadivši svou posádkou přístavní město Valonu v Albanii. Zároveň se počala Italie domáhati náhrady územní pro sebe za to, že Rakousko vpádem do Srbska porušilo rovnováhu na Balkáně. Marně vymlouval se hr. Berchtold, že Rakousko nehodlá zabrati Srbska trvale. K naléhání Německa, které správně poznávalo, že by se přístupem Italie k Dohodě válka značně protáhla, byl tento státník počátkem r. 1915 ve svém úřadě vystřídán bar. Štěp. Burrianem, posud ministrem říšských financí, který projevil značnější povolnost tím, že nabídl Italii postoupit jižní Tyroly s Tridentem, zdrží-li se činné účasti na válce. To však bylo Italii málo, neboť její snahy nesoucí se za úplným ovládnutím Jaderského moře směřovaly mnohem dále. Marně snažil se ze všech sil obratný německý vyslanec v Římě, kníže Bülow, mající v Italii mnohé styky nejen politické, nýbrž i příbuzenské, zadržeti proud veřejného mínění, prahnoucího po válce. Dohoda získala Italii pro sebe smlouvou podepsanou v Londýně 26. dubna, kterou se jí slibovalo,

že budou splněny všechny její tužby na Jaderském moři. Nejen četní Jihoslované v Přímoří měli po válce býti vydáni Italii, nýbrž téměř celá Dalmacie.

Draze koupila si Dohoda italskou pomoc na úkor Jižního Slovanstva. Londýnská smlouva přirozeně dotkla se velmi bolestně nejen Jihoslovanů pracujících v dohodových státech o lepší příští svého lidu, nýbrž i prof. Masaryka, příčíc se jeho citu pro spravedlnost. Užíval svého vlivu mezi dohodovými státníky ve prospěch věci jihoslovanské, a nebyla-li osudná smlouva o válce provedena v rozsahu celém, je to v neposlední řadě zásluhou jeho. Símě bratrství československo-jihoslovanského, jež zasel odhalením padělků Nastičových a Vasičových, za společného utrpení větové války klíčilo utěšeně.

Když nedávno před tím vypověděla trojspolkovou smlovu, vyhlásila Italie 23. května 1915 Rakousku (prozatím nikoliv ještě Německu) válku. Kdož očekávali, že přístupem Italie k Dohodě vezme válka rychlý, rozhodující obrat, záhy se trpce zklamali. Italská vojska přestoupila hned přes hranice, kde se Rakousko obmezilo jen na obranu na všech stranách v postaveních od let již technicky skvěle vybudovaných. Italský nástup přinesl poněkud úlevu Rusům, kteří tou dobou již byli nuceni nastoupiti ústup z Haliče, neboť značné síly rakouské byly z této země přesunuty na bojiště italské, rozhodného úspěchu se však italské zbraně v roce 1915 nedodělaly. Jejich postup při hranici tyrolské a korutanské, znamenající jen místní úspěchy, byl záhy zadržen překážkami přírodními i umělými. Alpská příroda s mohutnými horskými velikány, jejich ledovce a soutěsky, neschůdné přechody, úzká údolí nedovolující rozvinouti válečného šiku, hojnost pevnůstek a tvrzí, jež ostražitý Conrad dal nastavěti již v míru, to vše způsobilo, že italský útok záhy byl zadržen, a boje již v létě nabyly rázu obtížné a zdlouhavé války zákopové. Zbývala jen východní část hranice při řece Soči, kde se mohli Italové pokusiti s lepší vyhlídkou ve zdaru o útok; vskutku překročili Soči poblíž jejího ústí, avšak další postup zarazil se o neschůdný útvar Krasu, plného slují a výmolů. Tři veliké bitvy byly bojovány v létě a na podzim na Soči. Vyžádaly si na obou stranách nesmírných obětí, leč touženého rozhodnutí nepřinesla žádná z nich. Třetí bitvu na Soči podnikli Italové, jen za tím účelem, aby poněkud ulevili Srbsku, které tou dobou kráčelo již ke Golgotě svého utrpení. Od 19. října 1915 byla Italie ve stavu válečném i s Bulharskem. Druhým činitelem, který teprv r. 1915 vlastně zahájil skutečné nepřátelství na bojišti, bylo Turecko. Rusové a Angličané srazili se s ním nejdříve. V lednu vtrhli Turci třemi proudy na Kavkaz a pronikli dosti hluboko. Záhy se však ukázalo, že to byla past nalíčená na ně od Rusů, mistrů v horské válce. Střed jejich utrpěl velkou porážku, za které sám vojevůdce turecký upadl v zajetí. Obě křídla turecká, z nichž levé postupovalo podél Černého moře k severu, pravé pak od jezera Vanského, byla tím donucena k ústupu, který zvláště pro pravé křídlo byl svízelný, poněvadž je hnal přímo v ústrety postupujícím Angličanům. Pohříchu nemohlo toto vítězství náležitě býti využitkováno, poněvadž Rusové byli v létě nuceni značnou část svých vojsk poslati na posílení své fronty ustupující z Haliče, pozornost Turků pak všecka byla upoutána k Darda-

nelám. Tak nastal na bojišti rusko-tureckém pro delší dobu bezděčný klid zbraní.

Jiným pěkným úspěchem mohla se Dohoda vykázati v Egyptě. Dle plánů vypracovaných důstojníky německými pokusili se Turci ze Syrie několikrát o útok na Suezský průplav. Je zjevno, jak těžkou ranou bylo by bývalo pro Anglii, která má tudy nejkratší spojení s nejdůležitější svou osadou v Přední Indii, kdyby se byl úmysl ten podařil. Na štěstí byl zmařen tuhou houževnatostí obránců, jakkoli též útočníci projevili mnoho statečnosti a opovrhování nebezpečím, jakož i věrností egyptských kmenů, na něž nepůsobilo hrubě sultánovo prohlášení války za svatou válku náboženskou. Za to však jiné dva podniky Dohody proti Turkům skončily dokonalým nezdarem, jeden ovšem jen dočasným, druhý však trvalým.

Od počátku války turecké shromažďovali Angličané vojenské síly při zálivu Perském. Úkolem jejich bylo proniknouti do Mezopotamie, opanovati Bagdad, pohádkové město středověkých kalifů a spojiti se odtud s Rusy postupujícími mimo jezero Vanské. Ač kladlo výpravě obrovské překážky jmenovitě vražedné podnebí, Evropanům nezvyklé, dařilo se jí s počátku ku podivu dobře, neboť pronikla do nevelikě vzdálenosti k Bagdadu, tam však střetla se s tuhým odporem nepřítele. Ustupující Angličané, pronásledováni nejen Turky, nýbrž i kmeny arabskými, roznícenými pro svatou válku, zavřeli se v Kut el Amaře, kde vzdorovali hrdinně drahně měsícův, ač nakažlivé nemoci zle kosily jejich řady. Konečně, když došel poslední náboj a poslední skýva chleba, nezbylo statečné posádce než vzdáti se 28. dubna 1916.

Daleko horší, poněvadž nenapravitelný, byl neúspěch Dohody na čtvrtém tureckém bojišti. Rozčlenění Balkánského poloostrova na jihovýchodě je svého druhu jedinečné na povrchu zemském. Úžina Dardanelská, na níž na evropském břehu vybíhá štíhlý a neschůdný poloostrov Gallipolský, spojuje Egejské moře s Marmarským, toto pak druhá úžina Bosporus, nad nímž ve velebné kráse trůní Cařihrad, s Černým mořem. Němci Turkům nejen vycvičili vojsko po svém způsobu, nýbrž zřídili na evropském i asijském břehu obou úžin dlouhou řadu tvrdých opevnění. Přes to pojalo anglické vojenské velení odvážný úmysl proraziti oběma úžinami, opanovati Cařihrad a dosíci takto přímého spojení po Černém moři s ruským spojencem na východě. Jednou z hlavních vad v počátečním válčení Dohody byla nejednotnost velení v cílech i prostředcích. Tak tomu bylo i v tomto případě. Francouzské velení neschvalovalo tohoto záměru, neboť tušilo, že nemožno jej provésti, nakonec se však podrobilo. Skutečně pokoušelo se od konce února francouzské a anglické loďstvo proniknouti Dardanellami, bylo však s tvrzí na obou březích zasypáváno takovým ohněm, že po těžkých ztrátách zanechalo pokusů dalších. První nezdar neodstrašil však anglické houževnatosti. Co nebylo lze provésti loďstvem samotným, o to se pokusila Dohoda znovu za podpory vojskem pozemním. Od konce dubna vylodili Angličané a Francouzové svoje vojska (hlavně z osad) na poloostrově Gallipolském. Avšak dlouhá řada připravených zákopů, nepřetržitý dešť kulí s tvrzí uvítaly francouzské Senegalce z Afriky a anglické Australany. Spousta mrtvol byla cena, kterou si vykupovali volný postup. Byl-li některý

zákop vzat, z druhého, třetího, čtvrtého šla též hrůza. Slabina odvážného podniku objevila se brzy také i po stránce jiné. Dohodovým mocnostem bylo velmi nesnadno doplňovati a zásobovati vojska na bojišti tak vzdáleném, kdežto hbité německé ponorky ohrožovaly jejich koráby dopravní, ba i samo válečné loďstvo v Dardanellách. Celé léto uplynulo za těchto přetěžkých, ale marných bojů. Těžké ztráty na životech a statcích poučily konečně dohodové velení, že bude výhodnější, použije-li sil na poloostrově Gallipolském jinde. Již koncem r. 1915 počato s odvážením dohodových vojsk a v lednu roku příštího byl jich poloostrov zas už docela prost.

Skutečnost, že Francouzové a zvláště Angličané byli nuceni značnou část svých vojsk obrátiti proti Turkům, byla neposlední z příčin, proč konec roku 1915 na západním bojišti ve Francii nalezl oba protivníky v podstatě v týchž postaveních, ve kterých je zastihl jeho počátek. Na západě vedla se po celý rok zdlouhavá válka zákopová, při čemž Němci byli celkem v obraně. Po bitvě na Marně totiž nahlédli, že nepronikncu do Paříže, a proto se odhodlali vynutiti rozhodnutí na ruském bojišti.

Zákopová válka pozůstávala v tom, že po celé délce obou nepřátelských postavení táhly se zákopy v rovnoběžných řadách, jichž bývalo až i osm a deset proti sobě. V nich bylo vojínům té i oné strany pobývati často dlouhé týdny, než byli vystřídáni. Nebyl to pobyt utěšený, zvláště za jarních a podzimních plískanic, kdy noha obránců zapadala do bláta. Cizopasný hmyz je obtěžoval, stálá, téměř oboustranná dělostřelba nedovolovala skoro ani vykročiti ze zákopů, takže bylo třeba vojsko střídati, doplňovati a zásobovati toliko v noci pod ochranou tmy. U východu ze zákopů stály strojní pušky, zakryté chvojí a hlínou, vždy pohotové k práci. Největší překážkou pro útok byl ostnatý drát, napiatý před první řadou zákopů. Někdy jej ovšem rozstřílela dobře mířená dělostřelba, jindy jej v noci silnýma nůžkama přestříhali smělí odvážlivci, kteří takto připravili přiměřeně širokou cestu útočníkům, v jejichž čele kráčeli zpravidla vrhači ručních granátů, stejně nebezpečných drátu ještě napiatému, jako lidem. Občas podařilo se té neb oné straně opanovati první zákop nepřítelův, avšak za ním stála dlouhá řada jiných.

Únavné zápasy, nevykazující pro žádnou stranu makavých úspěchů, nebyly však marné, neboť poskytly Anglii a Francii času a příležitosti dost, aby mužstvem i střelivem se mohly vyrovnati nepříteli k válce dávno připravenému. V obou zemích rozvinul se obrovský válečný průmysl, pro nějž nakvap byly upravovány továrny všeho druhu. Hned po bitvě na Marně propustila Francie z činné služby vojenské všecky dělníky průmyslové a odkázala je do válečných továren. V nich pracovalo také na 200.000 uprchlých dělníků belgických, kdežto z jiných běženců byla přes zimu belgická armáda zase doplněna tak, že byla schopna boje. Nemenší úsilí projevila též Anglie a záhy počal se vyrovnávati původní nepoměr mezi mocnostmi dohodovými a ústředními, zvláště v oboru dělostřeleckém.

Ovšem, také ústřední mocnosti, vyplýtvavše v prvních měsících války mnoho ze svých zásob, musily je doplňovati a nesložily rukou v klín. Však v té příčině octly se záhy v značné nevýhodě, poněvadž jsouce blokovány loďstvem anglickým, byly odkázány samy na sebe a mnohých surovin po-

čalo se již nedostávati. Také plížil se již k nim volným sice, ale bezpečným krokem stín hladu, jenž ohrožoval zvláště Rakousko. Poněvadž se na počátku války v klamné naději, že bude brzy ukončena, plýtvalo také potravinami, objevil se záhy jejich nedostatek a Rakousko bylo již r. 1915 nuceno zříditi válečný obilní ústav, kterému všichni zemědělci byli povinni odváděti svoje přebytky hospodářských plodin, jež pak stát sám odměřoval obyvatelstvu. Dne 11. dubna 1915 prodáván chléb ponejprv na lístky, tak řečené „chlebenky", po nichž záhy prodávány byly i jiné potraviny a potřeby v domácnosti v odměřeném množství na lístky.

Naproti tomu Francie a Anglie měly tu velikou výhodu, že kromě vlastních zdrojů mohly si opatřovati suroviny pro válečný průmysl a potraviny ze zámoří, zvláště z Ameriky. Arci dovoz těchto věcí byl znesnadňován řáděním německých ponorek, které stupňovaly svou slídivost i ničivou činnost. Pro budoucnost zvláštní význam mělo, že 7. května 1915 německá ponorka potopila na irském pobřeží dopravní loď „Lusitanii", vezoucí do Evropy mnoho válečné výzbroje, avšak i na 1400 cestujících. Mezi utonulými bylo hojně občanů amerických.

Ruku v ruce s horečnou prací v oboru válečného průmyslu snažily se obě strany rozmnožiti i mužstvo. V Rakousku a Německu odvod stíhal odvod, avšak i Francie napiala po této stránce všechny síly. Ostrovní osamocenost říše Britské mohla jí po tu chvíli dopřáti před jinými státy evropskými přednosti, že neměla všeobecné branné povinnosti. Avšak příliv dobrovolníků byl tak značný, že do konce r. 1915 mohla Anglie postaviti do pole na dva miliony vojáků. Přicházeli nejen ze země mateřské, nýbrž i z osad: Kanady, Australie, jižní Afriky a odjinud, takže brzy měla Anglie více vojáků, nežli zbraní pro ně. Této branné moci dostalo se nejen znamenitého opatření, nýbrž i výborného výcviku zásluhou generála Kitschenera, vůdce skvěle osvědčeného z několika osadních válek.

Jakmile byl některý sbor anglický vyzbrojen, byl hned přepravován do Francie a brzy poznali Němci účinky anglické houževnatosti. Proto vší silou snažili se proniknouti v severní části své fronty směrem na město Calais, kde moře dělící Anglii od pevniny je nejužší. Ale jakkoli obětovali tam množství životů i válečných prostředků, cíle svého nedosáhli. Nepomohlo jim ani, že v tomto úseku bojiště 22. dubna ponejprv užili nového válečného prostředku, totiž otravných plynů, vypouštěných proti nepříteli. Koncem května bylo již zjevno, že nadlidské námaze Francouzů a jejich spojenců podařilo se postup Němců na Calais zadržeti trvale. Krvavými boji na řece Aisně obhájili Francouzové v téže době město Soissons a zmařili v březnu nový pokus Němců o proniknutí k Paříži přes Verdun, kde dokonce zatlačili Němce poněkud zpět.

Nadešel květen a s ním osudný průlom u Gorlice v Haliči. Francouzské velitelství cítilo mravní povinnost přispěti na pomoc ohroženému spojenci ruskému. To se mohlo státi jen mohutným pokusem o průlom zákopů na západě. Nejvhodnější k tomu místo zdálo se býti okolí města Arrasu. Na tomto úseku velel osvědčený už generál Foch. Dne 9. května prudce udeřil na postavení německá a docílil překvapujících výsledků, neboť Němci ustrašeně utíkali z prvních řad svých zákopů. Vynikající podíl na tomto

úspěchu měla česká setnina „Na zdar", která jej zaplatila asi 40 padlými. Vítězství Fochovo nebylo však trvalé. Boje ukázaly, že Francie a Anglie posud ještě ani mužstvem ani válečnými prostředky nejsou s nepřítele. Ustrašení Němci totiž stáhnuvše nakvap posily, zastavili další postup Francouzů, který prozatím neměl následků jiných než ten, že fronta německá značně ustoupila. Odvetou za to útočili Němci v druhé polovici června znovu mocně, ale marně na Verdun.

Západním spojencům nastala na podzim znovu povinnost přikročiti k útoku, neboť Srbsko mělo býti vydáno v šanc německo-rakouskému vpádu. To byl účel útoků francouzských v krajinách Champagni a Artois, aby na sebe upoutaly pokud možno nejvíce sil nepřátelských a zabránily jejich dopravě do Srbska. Boje ty, zvláště dlouhá a krvavá bitva v Champagni (od 25. září do 6. října) nestačily sice, aby prolomena byla německá fronta, nýbrž toliko ji zatlačily, při čemž Francouzové získali značně zajatců a veliké kořisti. Jeden výsledek měly však přece: v německém říšském sněmu alespoň socialisté již volali po míru bez záborů. Hlasy ty vyvolala příšera hladu, vždy dotěrněji vystupující v ústředních mocnostech.

Pro Rusy znamená rok 1915 těžkou pohromu, neboť nejen neudrželi zisků roku minulého, nýbrž nebyli ani s to, aby zabránili nepříteli vniknouti hluboko do vlastního státu. Po celé jaro útočili Rusové na průsmyky středních Karpat, a to jednak od Krakova, jinak z Bukoviny, které se zmocnili i s hlavním městem. Než jen velmi zvolna Rusové postupovali, platíce místní úspěchy velmi draze ztrátami na lidech i válečném náčiní. Bylo by nesnadno pochopiti, proč bylo plýtváno zvláště střelivem pro děla, kteráž okolnost záhy se stala Rusům osudnou, kdybychom si neuvědomili cíle těchto úporných zápasů: proniknouti do uherských nížin, opanovati Pešť, odtud proti toku Dunaje i Vídeň a šlápnouti takto aspoň jedné nepřátelské hydře přímo na hlavu. Ovšem i ve Vídni a zvláště v Pešti chápali dosah nebezpečí. Hrabě Tisza, uherský ministerský předseda, osobně vyžádal si v Německu pomoc, načež německé vojsko se utábořilo kolem Užockého průsmyku.

Za těchto tuhých, leč bezvýsledných bojů v Karpatech výborně prospívali Rusům čeští dobrovolci, kterým již před koncem r. 1914 bylo konečně dovoleno, aby se přímo na bojišti doplňovali českými válečnými zajatci. Tak na př. v Dukle přešly jejich zásluhou dva prapory pražského pěšího pluku k Rusům i s důstojníky. Jak už výše řečeno, byl za to pluk rozpuštěn.

Účinky německé pomoci brzo se projevily, když rakouské armádě se podařilo největší část Bukoviny znovu opanovati. Rusům bylo nutno na jaře upustiti od dalších pokusů o Karpaty, neboť Rakušané ohrožovali je z Bukoviny. Tito zamýšleli táhnouti z Dněstru a osvoboditi tvrdý Přemysl, obléhaný již po několik měsíců. To se jim však nezdařilo, neboť pevnost byla hladem nucena vzdáti se Rusům již 22. března. O měsíc později navštívil Přemyšl sám car Mikuláš.

Zatím náčelník rakouského vojenského štábu generál Conrad vypátral, že slabina ruského postavení v Haliči je u Gorlice. Pojal úmysl učiniti tam průlom se zdrcující přesilou. Němci radostně přijali ten plán, neboť

přesvědčili se již loni, že pochod na Paříž nebude „pouhou vojenskou procházkou", jak před tím se domnívali. Conrádův plán rýsoval jim vábivou vyhlídku, že donutí Rusko ke zvláštnímu míru, načež by byly německé armády uvolněny pro boj s Francií a Anglií. Sobě však si vyhradili vrchní velení, aby opětně ukázali, že spojenec na nich závisí.

Ve vší tichosti byla z vojsk rakouských a německých sestavena veliká armáda útočná, zvláště výborně opatřená dělostřelectvem, nad níž velení převzal generál Mackensen. Postup německých vojsk z Prus, odkud Hindenburg již v únoru vytiskl Rusy novou krvavou bitvou v okolí mazurských jezer, do Kuronska odvrátil pozornost Rusů, kteří nakvap posílali v tyto strany posily z ostatních částí fronty od vyhlédnutého místa průlomu. Rusové již první dny boje se přesvědčili, jak osudně chybili, že v Karpatech vyplýtvali značnou část svých zásob střeliva. A ruský válečný průmysl byl tehdy daleko za průmyslem německým a západních spojenců. Avšak i zrada přičinila, že Rusko bylo k boji oslabeno, neboť ruským dělům byly často dodávány náboje špatné nebo i docela nepotřebné.

Dne 1. května r. 1915 ohlašovalo hřímání a chrlení střel z nesčetných jícnů dělových na ruská postavení na řece Dunajci počátek osudného obratu v ruském válčení. Němci překročivše řeku zběsile bojovali o město Gorlici, v němž Rusové hrdinsky se marně bránili. Hořící nádrže nafty, v okolí hojně se prýštící, hrůzostrašně plameny a dýmem jakoby otevíraly hrůzy pekel. Osud ruské armády v Haliči byl rozhodnut. Rakušané současně postupovali k Tarnovu, do něhož vnikli 6. května, načež Rusové ustoupili k Sanu. Také byli nuceni opustiti poslední svoje stanoviště v průsmycích karpatských.

Rusové s čerstvými posilami pokusili se ještě zadržeti nepřítele na Sanu, ale převaha jeho dělostřelby vymohla přechod této řeky 16. května, ačkoliv na dolním jejím toku hájili se Rusové ještě drahně dní v opevněném předmostí u Sieňavy. Mladoboleslavský pěší pluk odepřel na tomto místě bojovati proti Rusům. Postup německých a rakouských vojsk byl tím poněkud sice zdržen, ale nikoli zadržen. Rána dopadala za ranou. Dne 3. června vstoupili Němci a Rakušané vítězoslavně zase do Přemyšlu, jejž Rusové v noci před tím vyklidili, nahlédnuvše bezúčelnost, ba nemožnost jeho obrany. V téže asi době překročili za ustupujícími Rusy též Dněstr. Další boje byly pak vedeny o Lvov, v němž se Rusové bránili ještě v ulicích, když do něho vnikli Rakušané a Němci 22. června.

Pádem Lvova octla se téměř celá Halič v rukou vítězů. Mackensen, jenž úkol svůj provedl s přesností téměř mathematickou, obrátil potom vojska svá čelem k severu a přenesl bojiště do ruského Polska. Zdálo se, teď že už nic nepřekáží k provedení původního plánu Hindenburgova, by Rusové jako kleštěmi byli sevřeni dvojím současným mohutným náporem od severu a jihu. Chystal se mocný obchvat ruských vojsk, leč nedošlo k němu, neboť velkokníže Nikolaj Nikolajevič nastoupil v nebezpečném tomto postavení mistrný ústup, který náleží k nejznamenitějším vojenským výkonům všech věků. Těžké arci byly oběti, kterých si ústup ten vyžádal. Když 3. srpna padl tvrdý Ivangorod, nebylo již lze mysliti na obhájení Varšavy, která ztracena pro Rusy 9. srpna. Ústup velel také vydati pev-

nosti severní. Jen tak dokázal Nikolaj Nikolajevič, že se ramena německo-rakouských klešti nesevřela a koncem září stojí zase již ruská fronta sjednocena od Rigy až k východní Haliči, kde blížící se zima zase záhy proměnila pohyblivou válku v zákopovou.

Je nesporno, že průlom u Gorlice a vše, co po něm následovalo, byl těžkou pohromou pro Dohodu vůbec a Rusko zvláště, třebaže se nezdařil poslední cíl výpravy, obchvat ruských vojsk a jejich zničení. Do opojné číše vítězoslavného jásotu v Berlíně a Vídni však padla hořká kapka pelyňku. Nedošla s jistotou očekávaná žádost Ruska za zvláštní mír. Ba právě naopak, cítě těžkou zodpovědnost v osudové chvíli, opustil car Mikuláš své posavadní ústraní a vstoupil sám na jeviště válečné. 6. září byl velkokníže Nikolaj Nikolajevič jmenován vojenským správcem na Kavkaze a vrchního velitelství nad armádami ruskými v Evropě ujímá se car sám.

Mezi Němci, kteří krok za krokem za ustupujícími Rusy vnikali do jejich říše, nebyl již vlastní strůjce tohoto ústupu Mackensen. Ten zatím v zátiší své pracovny připravoval plány na zhroucení jiného nepřítele nešťastného Srbska, v němž od konce r. 1914 byl jakýs takýs klid zbraní, nehledíme-li k neustálému ostřelování Bělehradu dělovými čluny dunajskými, na něž si obyvatele města ponenáhlu zvykli jako na zjev všední. Nebylo-li zatím krvavé práce na bojišti, nesměli Srbové založiti ruce v klín, neboť jim bylo zápasiti s nepřítelem jiným, neméně strašným, totiž s nákazou tyfovou, kterou zavinili Rakušané. Na překotném, bezhlavém úprku ze Srbska koncem r. 1914 zanechali na sta, ba na tisíce nepohřbených mrtvol, které šířily nákazu. A sotva tento nepřítel byl jakž takž zdolán, objevuje se zase Mackensen se svými vojáky a děly.

Ústřední mocnosti měly mnoho důvodů, by po delší přestávce zas obrátily pozornost k Srbsku. Nebyla to jen uražená ješitnost Rakouska, jehož výpravy do Srbska doposud končily nevídanou ostudou, nýbrž i důvody věcné. Při vzmáhajícím se nedostatku mohl jim poskytnouti sponec turecký mnoho surovin a potravin, jichž samy neměly. Docíliti však přímého spojení s Tureckem nebylo možno jinak, než úplným opanováním Srbska. Na tento úkol arci nestačily síly Rakouska samotného, podalo mu tudíž Německo pomocnou ruku tím ochotněji, poněvadž mu zas jednou mohlo ukázati, že bez jeho pomoci není ničím.

Ještě dříve, než zahouklo první dělo Mackensenovo, vedl se o Srbsko nekrvavý boj za zelenými stoly diplomatů. Ani opanování Srbska nebylo by ještě zjednalo přímého spojení s Tureckem, k tomu nutně potřebovaly ústřední mocnosti získati Bulharsko, poražené v druhé balkánské válce. Nebylo jim nesnadno získati bulharského krále Ferdinanda, neboť byl z německé krve a z malicherné ješitnosti prahnul po pomstě za Bregalnici, i předního ministra Radoslavova. Dohoda marně usilovala, aby Bulharsko aspoň neúčastnilo se nastávajícího boje, marně Rusko zakročilo, když 21. září 1915 král Ferdinand odhodlal se svoji armádu mobilisovati. Bulharsko již delší dobu chovalo se podezřele, takže obyvatelstvo z pohraničních krajin houfně se stěhovalo do srbského vnitrozemí, které se tím přelidňovalo.

Proti tolika nepřátelům nemohlo se nešťastné, ale chrabré Srbsko na ten čas nadíti pomoci odnikud. V národě rumunském bylo sice již od počátku r. 1915 mocné hnutí proti ústředním mocnostem, avšak uvážíme-li, že jižní křídlo ustupující armády ruské dotýkalo se téměř hranice rumunské, pochopíme, proč rumunští státníci a vojevůdci nepovažovali právě tuto chvíli za vhodnou, aby válečně zakročili. Pomoc Bulharska ústředním mocnostem bylo by arci mohlo vyvážiti Řecko, se kterým mělo Srbsko od první balkánské války spojeneckou smlouvu. Leč v podivné té zemi odehrával se tuhý zápas mezi národem a králem Konstantinem, jenž měl za manželku sestru císaře Viléma. Národ, za nějž mluvil znamenitý státník ministr Venizelos, přál si dostáti závazkům spojeneckým a skutečně za dva dny po Bulharsku mobilisovalo 23. září též Řecko; krále však táhly svazky příbuzenské k ústředním mocnostem. Aby provedl svou, neváhal propustiti Venizela. Nemohl sice zabrániti, že Angličané a Francouzové od Dardanel vyslali Srbsku, bohužel příliš pozdě, malou pomoc, která zaujala pevné postavení v okolí Soluně, to však bylo také vše, co pro nebohé Srbsko vykonal, a nebýti toho, že Dohoda, jejíž válečné lodi kotvily v přístavu athénském, prohlásila blokádu řeckého pobřeží, kdož ví, zda by nebyl také činně přispěl k ubití Srbska, které takto v nastávajícím nerovném zápase zůstalo docela osamoceno.

Poslední tři měsíce r. 1915 jsou nejsmutnější kapitolou v dějinách Srbska, po dlouhá staletí tak bohatých utrpením. Jako kdysi u Gorlice počal Mackensen i v Srbsku svůj podnik obrovskou dělostřelbou, jež od 5. října po dva dny zasypávala Bělehrad ničivými pozdravy. 7. října za ranní tmy Rakušané s německou podporou překročili za velikých ztrát Dunaj a útočili na bělehradskou pevnost. Na to útočníci vnikli do hořícího města, avšak i tam ještě zoufale bojovali o každou ulici, ba o každý dům. Téhož dne Němci jižněji překročili Sávu a vnikli do Bělehradu od jihu. Marná byla nadlidská námaha obránců, pomalu a v pořádku Srbové ustupovali 9. října ze svého hlavního města. Současně 7. října překročila ještě jiná německá armáda dále na východ na třech místech Dunaj a po hrdinném odporu Srbů u Smedereva vnikla do údolí Moravy. Brzy zjednáno spojení s armádami bojujícími u Bělehradu a Rakušané z Bosny znovu překročili Drinu, kdežto Bulhaři byli Srbům v týle. Koncem října překročila další německá vojska Dunaj u Staré Ršavy a docílila v údolí Timoku spojení s Bulhary. Srbská vojska se z tohoto kouta ještě včas zachránila.

Srbským hrdinům, sevřeným takto mohutným obloukem nepřátel, nezbylo než ustoupiti. Poněvadž zatím Rakušané vnikli již i na Černou Horu, zbývala jedině cesta k hranicím Albanie. Ústup tento, trvající po celý listopad za neustálých bitek zadních vojů, vedl přes Kosovo, hrob srbské samostatnosti z r. 1389 a svědka srbské vítězoslávy z první balkánské války. Ústup ten byl svízelnější než ruský z Haliče, neboť vedl drsnějšími a neschůdnějšími krajinami, nepřetržitými lijáky zaplavovanými.

Král Petr a vojvoda Putnik, oba staří a choří, ale nepozbývající naděje v lepší budoucnost, byli neseni na nosítkách. Nesnadno říci, zda mezi ustupujícími více ztrát způsobila smrtonosná zbraň nepřátel, či hlad a zima. Celá ta dlouhá křížová cesta byla značena nejen mrtvolami, nýbrž i spou-

stami nesnadno přenosného válečného náčiní, které Srbové sami ničili, aby ho nemohl upotřebiti nepřítel. Jen málokteří, mezi nimi několik českých dobrovolců, vstoupivších do srbské armády z bývalého zajateckého tábora v Niši, dostali se až do Valcny, kde se jich ujali Italové. Ti je dali později dopravit na ostrov Asinaru k oddechu a pozdějšímu výcviku válečnému. Mnohem více však bylo těch, kdož osudnou „cestou Smrti" nedošli až do konce. Tělesně zchátralé, rozedrané a téměř bezbranné, ale s neochablou touhou po dalším boji za vlast dostaly se zbytky srbské armády do Drače a Skadru. Díky pomoci francouzské a anglické dostalo se jim tam jakéhosi občerstvení a odpočinku. Poněvadž nikdo přes tíseň okamžiku v Srbsku nepomýšlel na mír, dala je v lednu 1916 Dohoda na svých lodích dopraviti na ostrov Korfu, kamž přesídlila také srbská vláda.

Od počátku světové války bojovalo se také na hranicích černohorských se štěstím střídavým. Teprve za podzimního vpádu do Srbska r. 1915 uspořádána také do této země veliká výprava rakouská, která si otevřela cestu dobytím tvrze na Lovčenu, klíči k Černé Hoře. Již 13. ledna 1916 byli Rakušané v Cetyni a 25. ledna naplnily se časopisy vídeňské, peštské a berlínské jásotem, že Černá Hora kapitulovala. Ne veliké Rusko, proti kterému byla vedena hlavní rána, ne nenáviděné Srbsko, ale malá Černá Hora kapitulovala! Z řetězu nepřátel ústředních mocností vypadl článek nejmenší. Podivné bylo při tom jednání starého černohorského krále Nikity. Tento někdy národem zbožňovaný junák z válek tureckých a národní pěvec první složil zbraň. Bude úkolem spravedlivého soudu budoucnosti, aby rozsoudila ochromilo-li stáří někdejší svěžest jeho sil či podlehl-li na sklonku života kouzlu zlata, nabídnutého nepřítelem, jak se o něm tvrdilo s mnoha stran. Pokořenému Srbsku vstával také již mstitel a to ve frontě soluňské. Vyloďování anglických a francouzských vojsk z Dardanell dělo se pohříchu s počátku velmi zdlouhavě, takže nebylo pomyšlení na to, aby odvrátila od Srbska kalich jeho utrpení. Časem vzrostla však tato armáda, jíž velel hrdinný nejvyšší obhájce Verdunu, francouzský generál Sarrail, do té míry, že mohla útočně vystoupiti proti Bulharům, ustoupila však zpět k Soluni, když zbytky srbských vojsk dosáhly Albanie. Prozatím spokojoval se Sarrail tím, aby vybudoval své výpravě pevnou základnu v táboře soluňském a opatřil ji pro budoucnost vším potřebným k útoku velkého slohu. Soluňský tábor znamenal pro Německo a Rakousko stálou hrozbu v boku a dával nepříjemné svědectví, že dobytí balkánského poloostrova není úplné a držení jeho bezpečné. Tehdy ovšem netušil ještě nikdo, že právě soluňská fronta bude první, jež otřese v samých základech hrdou budovou německých vítězství; nepříjemná však přece jen už tehdy byla pro spojené vítěze.

•

Přehlížíme-li válečné události roku 1915, shledáváme, že nebyly pro Dohodu nikterak utěšené. Jen zasvěcenec mohl tušiti, že to byl pro ni rok příprav, rok horečné práce pro budoucnost, zkrátka rok tvrdé školy válečné. Na štěstí pro národ československý bylo zasvěcenců takových dost i v něm, nejen v zahraničních jeho zlomcích, nýbrž i v domácí Maffii. Přes

všechen útisk časopisectva, které bylo nuceno psáti proti lepšímu svému přesvědčení aneb bylo zastavováno, již se objevovaly známky, ukazující, že se blíží začátek konců. Každého půl roku konaly se nové vojenské odvody a vojenská povinnost nezákonně rozšířena — důkaz to, jak značně ubylo Rakousku vojenských sil ztrátami na bojištích, ale i přebíháním slovanských vojáků k nepříteli. Zvláštní pozornost byla při odvodech věnována českým dělníkům, učitelům a Sokolům. Z dělníků ti, kdož nemohli být pro tělesnou neschopnost oblečeni do vojenského kabátu, byli vysíláni k nucené práci do vojenských továren, namnoze ve vzdálených zemích alpských. Učitelstvu kladl hlavní stan za vinu, že dlouholetým působením ve škole vštípilo českým vojákům ducha odboje proti Rakousku. Nelze se ubrániti úsměvu nad malichernými prostředky, kterými rakouská vyučovací správa chtěla horempádem napraviti, co podle jejího mínění za dlouhou dobu bylo zameškáno. Dětem odnímány staré dobré čítanky a vnucovány nové, ze kterých se sice mnoho dovídaly o Vídni, Pešti, Berlíně a Cařihradě, o domnělých ctnostech členů panovnické rodiny, ale nic, pranic o své vlasti. Učitelé byli šmahem odváděni na vojnu, takže brzy nastal ve školách citelný jich nedostatek a vyučování musilo býti všelijak obmezováno a zkracováno. Běda učiteli-vojákovi, k jehož jménu byla v seznamu odvedenců připsána písmena p. v., což znamenalo „politischverdächtig", t. j. politicky podezřelý. Ten byl zpravidla zařazen do některého pluku německého neb maďarského a při první příležitosti postaven na místo nejnebezpečnější. U Sokolů pak pouhá příslušnost k tomuto vlasteneckému tělocvičnému sdružení byla dostatečným důvodem, aby napořád byli bráni na vojnu a tam bedlivě hlídáni. Stejně ovšem vedlo se i všem jiným českým lidem, kteří zdáli se c. a k. úřadům jakkoli politicky závadnými.

Rok 1915 přinesl však také jiné zjevy dříve nevídané. Hlavně zásluhou židovských běženců z Haliče, kteří za pohostinství v českých zemích odměňovali se skupováním všech předmětů denní potřeby, nastal citelný nedostatek, drahota vůčihledě rostla a nestydaté lichvářství bujelo hlavně tak řečeným řetězovým obchodem, který kupoval zboží, aby je se ziskem zas prodával dále, nikoli však spotřebitelům, ale dalšímu překupníkovi. Z nejsmutnějších úkazů světové války byly ve všech větších městech zástupy starců, žen a bohužel i dětí, které po dlouhé hodiny, později dokonce i celé noci stály za každého počasí v dlouhých řadách před pekařskými, kupeckými a jinými krámy, s toužebností čekajíce na příjezd vozu s potravinami. Vtip lidu nazval tyto zástupy čekajících „frontami". Lichva, která bohužel svedla i nejednu lakotnou duši mezi našimi krajany, „fronty" a nedostatečné vyučování ve školách nejvíce přispěly ku všeobecné znemravnělosti doby válečné a poválečné.

Ačkoli vojenské soudy nepřestávaly ve své hrozné práci, ačkoliv internační tábory v alpských zemích plnily se podezřelými osobami, proti kterým nebylo lze nastoupiti přímé obžaloby soudní, bylo to vše přece ještě málo Bedřichu Krvavému, jemuž trnem v oku byl tehdejší místodržitel v Praze kníže Fr. Thun. Bedřich již od počátku války naléhal na to, aby byl Thun vystřídán řízným nějakým generálem, jak tomu bylo později po

ústupu Rusů v Haliči. Thun byl zajisté rakouský vlastenec, jakých bylo v tehdejším Rakousku vskutku poskrovnu, byl upřímně oddán císaři a jeho rodu, jedním slovem černožlutý od hlavy k patě. Byl však také český státoprávník, který miloval svou rodnou zemi, třebas ovládal český jazyk jen nedostatečně, ale byl příliš dobrý znalec svých krajanů, než aby mohl nepoznati, že válka bouří jejich slovanské cítění. Proto snažil se sice potlačiti vše, co jakkoli vyznívalo proti Rakousku, na druhé straně však se důrazně vzpíral různým opatřením výstředním, která od Vídně požadoval hlavní stan v Těšíně. Na jaře 1915 těžký neduh oční donutil Thuna, aby se vzdal úřadu; nesplnilo se sice ani tentokráte vroucí přání Bedřicha Krvavého, místodržitelem v Čechách nestal se generál, nýbrž hr. Max Coudenhove, posud náčelník zemské správy v Opavě, typ rakouského, bezpáteřného byrokrata. Bedřich Krvavý i potom ještě sice usiloval o vojenskou vládu v Čechách, ustal však v tomto počínání, shledav, že obmezený Coudenhove je zcela povolným nástrojem Vídně.

Podnětem k opětovným žádostem za dosazení vojenské vlády v Čechách bylo Bedřichu Krvavému neustálé přebíhání českých vojáků k Rusům a Srbům. Dělo se tak nejen ve větších oddílech, jak jsme vypravovali již výše, nýbrž ve větším ještě množství jednotlivci. Českým vojákům měl býti dán výstražný příklad, občanské obyvatelstvo mělo býti zbaveno všeho přímého styku se svými syny a bratry ve vojenských kabátech. Výstrahou mělo býti zastřelení českého vojína Josefa Kudrny, otce sedmi dětí, vyznamenaného za statečnost na srbském bojišti, který se v podnapilém stavu dopustil přestupku proti vojenské kázni na nádraží v Benešově. Ač se nezřídka u německých a maďarských pluků přiházely věci nepoměrně horší, zůstalo bezvýsledným všechno zakročování ve prospěch Kudrny, který byl zastřelen 7. května na vojenském cvičišti v Motole u přítomnosti veškeré pražské posádky. Hned potom byly české pluky přikazovány do posádek v Uhrách neb do měst převahou německých v severních Čechách. Jejich stanoviště zaujaly pak pluky německé, rumunské a především maďarské. Jmenovitě maďarští vojáci vedli si v českých městech s divokou bezuzdností, jež ovšem trestána nebyla.

Domníval-li se hlavní stan v Těšíně, že těmi a takovými prostředky odvrátí český národ od odboje proti Vídni, přesvědčil se záhy o omylu. Odboj mohutněl nepřerušeně dále za hranicemi i doma. Pro české politické strany nebylo většinou již sporu o tom, na kterou stranu mají se přikloniti. Nechybělo ani v žádné z nich lidí bázlivých a nerozhodných, ba v dalším průběhu války stal se dokonce pokus, aby z těchto živlů byla zřízena nová všenárodní strana rakouská. Ovšem i ta chtěla míti po válce Rakousko jiné, než bylo předválečné. Než pokus ten žalostně ztroskotal. Strana agrární již v květnu 1915 vyslala do Švýcar za prof. Masarykem poslance J. Düricha, vůdcové strany svobodomyslné dr. K. Kramář a dr. A. Rašín řídili hnutí doma. Zajímavy byly zvláště úvahy dra Rašína o válečných půjčkách, které je sice na oko, na rozkaz policie, doporučovaly, ale vtipným čtenářům — a těch bylo na štěstí nepoměrně více — naznačovaly, aby neupisovali. Strana sociálně-demokratická, jejíž hlavní jádro tvořilo dělnictvo, byla celkem téhož smýšlení jako ostatní občanské vrstvy, toliko

mezi jejími vůdci nebylo jednoty v názoru na válku. Tak řečené křídlo plzeňské, vedené poslanci Habrmanem a Pikem, nepokrytě hlásalo odpor proti Rakousku, kdežto křídlo pražské chovalo se velmi zdrželivě, což možno do jisté míry vysvětliti událostmi v českém hnutí zahraničním.

V prosinci 1914, kdy byli Rusové pány největší části Haliče, objevil se v Paříži ruský Čech Sv. Koníček, který tu počal pracovati pro českou věc tak, aby prostě české země připadly k Rusku. Zároveň velmi prudce se obracel proti hnutí socialistickému vůbec. Prof. Masaryk, sotva přijel do Švýcar, postřehl velmi bystře nebezpečí takového podnikání, které by bylo od snah po samostatnosti nejen odvrátilo množství českého lidu, pokud smýšlel socialisticky, nýbrž i jinak bylo svrchovaně nebezpečné v době, kdy osudy států západních namnoze řídili státníci, kteří sami vyšli ze stran socialistických. Nebylo také politicky prozíravé sázeti vše na jednu, t. j. ruskou kartu, neboť skuteční znalci Ruska — a takovým prof. Masaryk bez odporu byl — dobře věděli, že je to obr na hliněných nohou a že v dalekých těch krajích jsou možna překvapení všeho druhu. Na štěstí podařilo se prof. Masarykovi počínání Koníčkovo hned v zárodku zmařiti.

Odtud nevymklo se již vedení odboje zahraničního z rukou prof. Masaryka, všeobecně již uznávaného za vůdce, který vycházel ze zásady, že hnutí zahraniční musí jíti ruku v ruce s hnutím domácím, a to tak, že hlavní slovo vždycky připadne Praze. Mělo se ukázati světu, že touha po osvobození není jen v prsou jednotlivců za hranicemi. Proto navázal prof. Masaryk hned po příjezdu do Švýcar trvalé a bezpečné spojení s domácí „Mafií". O poměrech doma zpravovaly prof. Masaryka návštěvy z Čech, kterým se občas podařilo dostati se do Švýcar. Tak vyhledali jej tam několikráte dr. Beneš, dr. Třebický a poslanec Habrman, se kterým Masaryk, jak sám po návratu do vlasti vypravoval, na mapě studoval obrysy příštího Československého státu. Nejčastěji však spojení mezi ním a domovem obstarávali obchodní cestující, a to tak bystře a důmyslně, že policie, která sice věděla a viděla, že spojení tu jest, nikdy ničeho podstatného se nedopátrala, co by mohlo usvědčiti někoho podezřelého. Zprávy ze Švýcar soustřeďovaly se hlavně v redakci někdejšího Masarykova časopisu „Času", jenž ovšem byl policií zastaven jako řada jiných časopisů pražských a venkovských. Vůbec pronásledování tisku neochablo, spíše se stupňovalo.

Zato přičiněním prof. Masaryka dostalo se české věci čestného časopiseckého zastoupení v cizině. Za jeho předsednictví ustavilo se v březnu 1915 „Národní sdružení", později přezvané „Národní radou", které počalo vydávati dva časopisy; jeden v jazyku francouzském, který by vzdělanou cizinu bezpečně zpravoval o českém národním hnutí a jeho cílech, druhý jazykem českým, který by krajany doma zpravoval o pravém stavu na bojištích a o postupu našich snah. Peněžité prostředky na jich vydávání opatřeny byly dobrovolnými sbírkami, z nichž na předním místě třeba jmenovati štědré dary našich krajanů zámořských. V Americe jméno prof. Masaryka již dříve mělo zvuk nejlepší, neboť na svých cestách přednášíval krajanům, kdekoli byli usazeni větším počtem. Když pak se stalo

známo, že prof. Masaryk se postavil v čelo hnutí za naše státní osamostatnění, rozvířilo se mezi americkými Čechy a Slováky radostné závodění. Dr. Fisher a někdejší Masarykův žák Tvrzický postavili se mu v čelo a i nejchudší Čechoslovák v Americe, žijící z denní mzdy za těžkou práci v dolech, spěchal, aby v řadě dárců nebyl poslední. Tak mohlo se dosti záhy přikročiti k provedení aspoň první části Masarykova plánu a již 1. května 1915 vyšlo první číslo časopisu „La Nation tchèque", jehož řízení ujal se sám obětavý dávný přítel náš Arnošt Denis.

S obtížemi většími setkalo se vydávání zahraničního časopisu českého. Švýcary byly přeplněny vyzvědači rakouské a německé policie, švýcarská vláda chtějíc se vyhnouti všem nepříjemnostem se sousedy, činila chystanému listu značné obtíže, takže se sdružení rozhodlo vydávati jej nikoli v Ženevě, jak zamýšlelo původně, nýbrž v blízkém městečku Annemassu na území již francouzském, kde zase zdržoval vydávání nedostatek českých liter v tiskárně, jež bylo třeba teprve líti. To vše zavinilo, že „Československá Samostatnost", redigovaná drem Lvem Sychravou, mohla teprv na podzim r. 1915 spatřiti světlo. Oba časopisy byly hojně rozšiřovány také po zemích našich, kam mohly býti dopravovány jen podloudně.

V nejsmutnějším období války, dva měsíce po průlomu u Gorlice, nadešel den, který by v dobách míru byl jinak přivábil do Prahy tisíce věrných Čechů a Slováků, na sta hostí ze světa slovanského a spřátelené ciziny vůbec. 6. července 1915 dovršovalo se půl tisíciletí od okamžiku, kdy největší Čech vydechl duši v plamenech hořící hranice. Staroměstské náměstí naplněno bylo davy zasmušilého a důstojně klidného lidu, když tiše a neokázale padla rouška s pomníku Mistra Jana Husi. Lad. Šaloun výstižně v něm zobrazil nejen postavu mistrovu, nýbrž i vše, co jeho vystoupení v českých dějinách přivodilo. Množství věnců složených u pomníku mluvilo výmluvněji než sebe slavnostnější řeč. Policie, která viděla nebezpečí pro zmírající Rakousko v krabičkách zápalek, opatřených červencmodrobílými nálepkami, měla ovšem plné ruce práce, aby strhala s věnců slovanské trikolory. Jinak minul den, ve Vídni tak obávaný, bez jakékoli rušivé příhody.

Byla-li slavnost Husova v Praze na venek neokázalá, tím vroucnější byla v srdci každého Čecha. Ba, ani v internačních táborech nedali si Češi tam držení ujíti příležitosti, aby neoslavovali svým způsobem mučednické smrti Husovy. Namnoze účastnili se těchto oslav též internovaní jiných národností, a to nejen slovanských. Pro mnohého účastníka byla ovšem Husova oslava osudnou, neboť konečně měla policie v rukou, po čem marně dřív pátrala: důkaz velezrady, pro kterou mohl býti provinilec odevzdán soudu.

Tím významnější byly oslavy Husovy za hranicemi. Nejvýznamnější v Ženevě, kde ve velké síni reformace k přečetnému obecenstvu promluvil prof. Arnošt Denis, přispěchavší schválně z Paříže, o dějinném významu Husově. Po něm Masaryk krátkým francouzským proslovem dovodil, co znamená odkaz Husův pro dobu přítomnou a zakončil slovy: „Mezi českým národem a Rakouskem není smíru." Boj proti Rakousku na život a na smrt byl vyhlášen a Rakousko mělo o jednoho nepřítele více.

Každá válka ovšem vyžaduje obětí, a bylo-li málo těch, které český národ přinesl až doposud, přinášel i další. V květnu 1915 byli zatčeni dr. Scheiner a dr. K. Kramář. Co znamenalo zatčení prvního z nich, o tom svědčily prohlídky, jež v zápětí na to následovaly v četných jednotách sokolských. Ve svém vůdci mělo býti raněno všechno Sokolstvo. Na štěstí nepřinesly prohlídky na jevo nic z toho, co se očekávalo, neboť Maffie měla své důvěrníky již i v úřadech politických a policejních, kteří včas varovali vyhlédnuté oběti. Málomocnému svému vzteku dala Vídeň průchod tím, že v listopadu rozpustila Českou Obec Sokolskou.

Značilo-li zatčení Scheinerovo žalobu na jeho výkvět, znamenalo zatčení dra Kramáře a dra Rašína, jež následovalo v červnu, že na lavicích obžalovaných ve Vídni zasedl celý český národ. V září byl dále zatčen Vinc. Červinka, redaktor „Národních Listů", později J. Zamazal, úředník sladovny v Brodku na Moravě. Všichni čtyři byli uvězněni ve věži vojenské věznice ve Vídni, které se záhy dostalo nelichotného jména „věže smrti". Kramářovi kladena za vinu velezrada, neboť od let prý již pracoval pro Rusko. Osudnou stala se mu též návštěva, kterou krátce před jeho odjezdem vykonal italskému konsulovi v Praze. Varoval jej tehdy před přemrštěnými požadavky Italie na úkor Jihoslovanů — důkaz, že i v této věci domácí Maffie byla v úplné shodě s Masarykem. Rašínovi vytýkala žaloba, že pracoval proti rakouským válečným půjčkám a tím k ochromení vojenské moci státu, Červinka a Zamazal byli viněni z vyzvědačství. Všichni obžalovaní vedli si velmi neohroženě a sebevědomě. První dny jejich pobytu ve „věži smrti" ovšem byly krušné, později však, když se obeznámili s domácími zvyklostmi, dovedli si i ve vězení opatřovati zprávy o všem, co se dělo doma i za hranicemi. Dostávalo se jim jich jednak od šlechetného kněze P. Drábka, jinak též od statečných paní Karly Rašínové a Naděždy Kramářové, jež časem zajížděly návštěvou ke svým manželům. Po dlouhém vyšetřování byla konečně všem obviněným doručena žaloba a veřejné přelíčení, budící pozornost po vší Evropě, počalo 6. prosince r. 1915. Zatím co válečné události řítily se znovu vpřed, vléklo se přelíčení, při němž si obžalovaní vedli stejně důstojně jako jejich obhájce dr. Körner, důmyslně a bystře do 3. června 1916.

Zatím zahraniční vedení českého odboje pracovalo vytrvale dále. Prof. Masaryk chápal, že pobytu jeho ve Švýcařích jest již na mále, neboť okolnosti vyžadovaly nutně přímého jeho zakročení u vlád anglické a francouzské. Brzy dostalo se mu zastoupení v dru Benešovi, který po zatčení Kramářově a Rašínově tušil, že záhy mohlo by dojíti i na něho. 3. září překročil hranice u Aše a dostal se šťastně do Švýcar, kde mu prof. Masaryk svěřil další řízení české věci, sám pak odešel po krátkém pobytu ve Francii do Anglie, kde 19. října zahajuje přednášky na slovanském institutě, zásluhou Setona Watsona při královské universitě v Londýně. Při zahajovací přednášce byl přečten vřelý pozdravný přípis tehdejšího ministerského předsedy lorda Asquitha.

Jmenování Masaryka profesorem na universitě v Londýně bylo odpovědí anglické vlády na trestní vyhledávání proti němu, které právě tenkráte zahájila vídeňská vláda. Dlouho se tvářila, jako by o Masarykovi

vůbec ani nevěděla. Leč účinky jeho činnosti za hranicemi doléhaly na ni již tak tísnivě, že počala jednati. Masaryk byl zbaven své profesury v Praze, ovšem i platu, a poněvadž se ho policie nemohla zmocniti nepřítomného, vymstila se na bezbranných ženách. V listopadu byly zatčeny a do vazby odvedeny Masarykova dcera Alice a choť prof. Beneše.

Vše to a mnoho jiného, čeho nelze uváděti dopodrobna, vyžadovalo arciť hodně obětí od jednotlivců, nezadrželo však vítězného postupu české věci, jak toho svědectvím je památné prohlášení české státní neodvislosti 14. listopadu 1915. Nejvýznačnější části památného toho projevu se čtou:

„Vystupujeme na politickou veřejnost v okamžiku, kdy se ústup vítězné ruské armády od nepřátel využitkuje proti Rusku a jeho spojencům. Stavíme se na stranu bojujících slovanských národů a jejich spojenců bez ohledu na úspěch nebo neúspěch, protože hájí právo; rozhodnutí o tom, na čí straně v osudném zápolení národů je právo, je zásadní otázkou politické mravnosti, které se dnes nemůže vyhnouti už žádný čestný a opravdový politik, žádný uvědomělý národ." Po úvodních těchto větách následuje projev srdečné bratrské lásky k Rusům, Srbům i Polákům a odsuzuje se zpronevěra Ferdinanda Koburského. Český národ, který svobodnou volbou r. 1526 přijal Habsburky za své krále, byl jimi oklamán, když proti smlouvě počali z Rakouska tvořiti stát centralistický a poněmčující. Proti tomuto rušení daného slova mohl se český národ brániti teprv od dob svého probuzení, hlavně od r. 1848. Podavši stručný nástin vývoje rakouských dějin od zmíněného roku, praví prohlášení dále: „Válka nynější protivy mezi národem českým a Rakousko-Uherskem přiostřila." V dalším se připomíná s trpkostí, že Rakousko počalo válku bez vyslechnutí parlamentu vůbec a některého politika českého a slovanského zvláště, děje se zmínka o krutém pronásledování žalářem a šibenicí, o vynucování projevů ve prospěch Rakouska. „Za takové situace český národ nemůže dále mlčeti. Proto utvořil se zahraniční komitét české emigrace, aby cizinu o pravém stavu věci informoval a státním politikům a publicistice (novinářské veřejnosti) spojenců a neutrálních států tužby českého národu přednášel a český program hájil. Všecky české strany domáhaly se samostatnosti národa dosud v rámci Rakousko-Uherska; průběh bratrovražedné války a bezohledného násilí Vídně nutí nás domáhati se samostatnosti bez ohledu na Rakousko-Uhersko. Usilujeme o samostatný Československý stát." Prohlášení končí větou: „Rakousko-Uhersko a Německo bojují se svým tureckým a bulharským spojencem pro věc špatnou a ztracenou."

Prohlášení dané v Paříži 14. listopadu 1915 podepsali kromě Masaryka a Düricha zástupcové českého zahraničí ve Francii, Anglii, Americe a na Rusi. Památné je tím, že ponejprv v úředním prohlášení děje se zmínka o samostatném státě Československém, nikoli jen o Českém. Sami Slováci, mezi nimi M. R. Štefánik, usilovali o to, aby se české snahy v cizině nestěžovaly mluvením o Čechoslovácích. Bylo nutno dříve na evropském západě rozptýliti staré předsudky o méněcennosti Čechů. To se již stalo a hlavně zásluhou setniny „Nazdar" šířilo se správné vědomí o nás. Bylo

možno již i západní Evropě ukázati, že národ československý jest jeden kmen o dvou sesterských větvích.

Prohlášení z 15. listopadu bylo takřka úředním potvrzením války mezi národem naším a Rakouskem, kterou prof. Masaryk 6. července opověděl v Ženevě. Ještě v listopadu 1915 ustavila se Česká národní rada pod předsednictvím prof. Masaryka, jejímž vynikajícím členem stal se vedle Ed. Beneše, (jeho bratr Vojta na cestách po Americe horlivě pracoval mezi našimi zámořskými krajany), Slovák dr. M. R. Štefánik. Jména jeho nečteme na prohlášení výše zmíněném, nýbrž Slováky tam zastupuje Bohdan Pavlů, jenž uniknuv do ruského zajetí jal se v Petrohradě vydávati český časopis „Čechoslovák", dále Albert Mamatey a Ivan Daxner, předseda a tajemník americké Slovenské ligy.

Příčina, proč prohlášení nepodepsal M. R. Štefánik byla ta, že se právě léčil z těžkého úrazu před nedávnem utrpěného. Nicméně brzy stal se hlavní slovenskou složkou v Národní radě pařížské, jakkoli původně měl úmysl býti jen vojákem nikoli politikem. M. R. Štefánik narodil se v Brezové v Nitranské stolici jako syn evangelického faráře. Na dobu svých gymnasijních studií, konaných na ústavech maďarských vzpomínal vždy s největší trpkostí. Ze dvou gymnasií maďarských byl vyloučen jen proto, že netajil svého slovanského uvědomění. Přes to však nemohla mu zkušební komise při zkoušce dospělosti, kterou konal v Bratislavě, či jak se tehdy ještě říkalo v Prešpurce, odepříti nejvyššího uznání pro neobyčejné vědomosti. Měl mnoho smyslu pro básnictví a hudbu, avšak vedle lásky k národu nejvíce jeho srdce zaujala láska k říši hvězd. Astronomická studia konal na české universitě v Praze, kde též nabyl hodnosti doktora filosofie, částečně i v Curychu a Miláně. Za svého pobytu v Praze býval hostem v rodině básníka Jar. Vrchlického. Pobyt ten zcelil v něm přesvědčení, že jediná spása pro Slováky je v nejtěsnějším přilnutí k Čechům. V tom smyslu pracoval s jinými mladými krajany sdruženými kol Šrobárova „Hlasu". Aby zdokonalil své vědění odešel r. 1904 mladý učenec do Paříže, kde záhy obrátil na sebe pozornost slavného astronoma Jansena a stal se assistentem hvězdárny Meudonské. Jeho vědecké práce, psané francouzsky a italsky, zjednaly mu takové jméno, že již 1907 stal se ředitelem nově založené hvězdárny na Mont Blancu. Za účely studijními procestoval značnou část Evropy, Asie, severní Afriky, ba pobyl nějaký čas i na souostroví Tahiti v Tichém oceaně. V Paříži nalezl druhý domov a navázal hojné styky s předními francouzskými kruhy spisovatelskými a politickými. Za války vykonaly tyto styky naší věci služby neocenitelné.

Jakmile vypukla světová válka, nerozpakoval se M. R. Štefánik ani na okamžik, odložil své přístroje astronomické, a jakkoli byl zdraví dosti chatrného, vstoupil jako dobrovolník leteckého sboru do cizinecké legie francouzské. Jako prostý voják neštítil se s počátku ani prací nejvšednějších, schopnostmi a odvahou získal však brzy hodnost důstojnickou, r. 1917 stal se majorem, v únoru 1918 plukovníkem a v červenci téhož roku brigádním generálem francouzské armády. Prvních ostruh dobyl si v květnu 1915 u Arrasu, na podzim téhož roku vidíme jej u soluňské armády gen. Sarraila. Odtud byl s důležitým poselstvím vyslán do srbského hlavního

stanu, na zpáteční cestě však porouchalo se jeho letadlo a on sám utrpěv úraz, musil se delší dobu léčiti v Paříži. Právě v té době bylo vydáno prohlášení z 14. listopadu. Sotva ozdravěl, stal se Štefánik členem Národní rady v Paříži a jal se horlivě pracovati v duchu svého hesla: „Věřit, milovat, pracovat." Štefánikovým dílem jmenovitě byla audience prof. Masaryka, vrátivšího se v lednu z Anglie do Paříže, u tehdejšího francouzského ministerského předsedy Aristida Brianda 3. února 1916, jenž ujistil představitele českého odboje svým vřelým zájmem pro československou samostatnost.

Generál Dr. M. R. Štefánik.

Viděli jsme svrchu, že rok 1915 svými válečnými příběhy nebyl celkem utěšený pro Dohodu. Pro československou věc nekončil však bez radostných výhledů do budoucnosti. V zahraničí prohlašuje Masaryk žádost o samostatný Československý stát, ve vídeňském žaláři rokují Kramář a Rašín ve chvílích oddechu o příštím jeho spořádání, doma roste vzdor a na východním bojišti vzniká již zárodek příští slavné československé armády. Česká družina v ruské armádě, která dostala v červnu 1915 nového velitele podplukovníka Trojanova, mohutněla přílivem nových dobrovolců z českých a slovenských zajatců tak, že již 1. ledna 1916 stál v Haliči první československý pluk. Ovšem příbuzní těch, o kterých se rakouská policie dověděla, že jsou jeho příslušníky, pykali těžkým strádáním za odvahu svých synův a bratří.

CESTOU K VÍTĚZSTVÍ.

Válečné události r. 1915 poučily Dohodu o dvojím: o potřebě, aby se válečnou výzbrojí nejen nepříteli vyrovnala, nýbrž jej i předčila, a o nutnosti jednotnějšího vedení války na všech bojištích.

V prvním směru stalo se již v roce uplynulém a ovšem i následujícím vskutku velmi mnoho. Válečné továrny ve Francii a Anglii pracovaly horečně, nové vznikaly ve Spojených státech amerických, které prozatím nezasáhly do války přímo, zatím co ze západní Evropy tekly tam proudy zlata za objednané zbraně a střelivo. Ba, pro úplné vítězství odhodlala se Anglie k oběti pro ni velmi těžké. Ostrovní její poloha dopřávala jí, že do té doby byla jediným státem v Evropě, který neměl všeobecné branné povinnosti. I tu Anglie zavedla, nikoli proto, že by počet dobrovolníků byl malý — přesahoval počátkem r. 1916 již 2,000.000 mužů, — nýbrž aby mohla dohodě poskytovati pomoc stálou a bezpečnou. Avšak pro Anglii byl tu i důvod sebeobrany. Neustálé nájezdy německých ponorek na pobřežní města, nevítané návštěvy německých letadel za mlhavých nocí nad města nitrozemská, do kterých vhazovala svoje smrtonosné pozdravy, to vše ji nutilo, aby si pořídila obrannou armádu i pro sebe.

Koncem května 1916 přijaly obě sněmovny anglické téměř jednomyslně zákon o všeobecné branné povinnosti na čas války pro všechny schopné muže od 18—42 let. Ze zákona bylo vyloučeno jediné Irsko, odkud i nadále byli přijímáni jen dobrovolníci, neboť koncem dubna pokusili se Němci v neklidné té zemi vyvolati vzpouru, která však potlačena byla hned v zárodku. Z nového zákona neradoval se dlouho vlastní jeho původce, lord Kitchener, tento znamenitý a neochabující organisátor anglické branné moci. Utonul 5. června 1916, když válečná loď, na které se s důležitým poselstvím ubíral do Ruska, byla německou ponorkou v okolí Orkneyských ostrovů potopena. Kitchener zemřel, ale duch jeho žil dále.

Mohutné hnutí pro válku nastalo průběhem r. 1916 též na Rusi. Smutné zkušenosti minulého roku poučily Rusko, že jest mu postarati se o řádný válečný průmysl. Proto nově byly tu k tomu účelu zakládány továrny, v nichž výborně se osvědčovali čeští inženýři v kancelářích a dělníci — zajatci v dílnách. Ačkoli bylo hojně vyráběno zbraní a střeliva, přece jen vše to nestačovalo uhrazovati potřeby milionové armády. Zůstalo tedy Rusko i nadále odkázáno na pomoc dohodových spojenců, leč v tom ohromnou překážkou byla jeho odlehlost. Po naprostém nezdaru Dohody v Dardanelách nebylo pro spojence do Ruska cesty jiné než buď Tichým oceánem a Sibiří, nebo Severním mořem ledovým. První byla nadmíru dlouhá a nákladná, druhá sice značně kratší, nikoli však méně obtížná. Mělť Rusko při počátku války na severu jediný větší přístav Archangelsk, který však valnou část roku je zamrzlý. V okolí Murmaně, kde moře nezamrzá, byly sice již před válkou vykonány přípravy pro železniční spojení s Petrohradem, avšak teprv tvrdá zkouška války donutila Rusy, aby starý úmysl proměnili v čin. Stavba dráhy v močálovité krajině v sychravém podnebí studeném, věru nebyla práce snadná, byla však provedena. Tisíce válečných

zajatců bylo ze svých táborů přivedeno do nehostinných těchto končin k stavbě. Také nejeden Čechoslovák na ní pracoval, nejeden z nich i v bažinatých pustinách nalezl hrob.

Dohodové státy zkrátka plnou měrou těžily z výhod, které jim poskytovala plavba po moři, třebaže německými ponorkami často ztěžována. Jinak tomu bylo u mocností ústředních a jejich spojenců. Rok 1915 přinesl rozpáleným hlavám v Německu důkladné ochlazení z myšlenky o válce krátké a slavné. Blokáda pobřeží učinila z nich obleženou pevnost, ve které se objevoval již nedostatek všeho k obraně potřebného. Turecko nadobro zklamalo se v nadějích v účinky svaté války, jemu i Bulharsku stál Sarrail u Soluna nebezpečně v týle. V Německu docházelo z hladu a nouze k častým dělnickým stávkám, ba i ke krvavým výtržnostem.

Hůře ještě bylo v Rakousko-Uhersku. Čím více se prodlužovaly a houstly řady žen a dětí ve frontách před potravinovými obchody, tím horečněji hlásaly jejich zraky, že je tu již příšera hladu. Stát převzal sice do vlastních rukou zásobování obyvatelstva, vpravdě však nedával mu nic než hrst všelijakých lístků, na něž něco koupiti bylo obtížno, často i nemožno. Ve frontách docházelo k výjevům, při kterých musilo zakročovati mužstvo policejní a četnické. Poněvadž z dávek státem přikazovaných nebylo skoro lze žíti, vypravovali se zámožnější z měst na venek, aby se zásobovali o vlastní újmě. Šťasten, kdo si přivezl trochu brambor nebo mouky. Ukázala se pravá povaha lidí. Nebylo nedostatek příkladů šlechetné lidumilnosti, ale také hlíza lichvy šířila se jako morová rána. Na všech stranách vyhublé bledé líce, horečně planoucí oči, úmrtnost pro bídnou výživu vzmáhala se jak mezi dospělými, tak zvláště mezi dětmi. Nedostatek uhlí a svítiva činil zimní měsíce chudině krušnějšími než kdy jindy. Ani ve vojsku nebylo lépe. Ty tam byly časy z prvních dnů války, kdy všeho bylo nadbytek. Zatím, kdy arcivévodové, generálové a jiní vysocí důstojníci i teď ještě bohopustě hýřili, odbýváni byli vojáci v poli, ba i choří a ranění v nemocnicích bídným, nezáživným chlebem a nechutnou stravou.

Leč i po jiné stránce ukazovalo se, že síla ústředních mocností je v základech už podlomena. Opotřebované válečné náčiní bylo třeba nahražovati novým, tomu však na velikou překážku byl veliký nedostatek kovů. Po příkladu Německa sáhlo tedy i Rakousko tak řečenými „rekvisicemi" na majetek soukromníků. Co se hodilo, vše se pobralo. Mosazný hmoždíř a měděné nádobí kuchyňské byly před pátravými zraky rekvisičních komisí právě tak málo jisty, jako kliky u dveří, ba i s věží chrámových a zvonic sňato mnoho zvonů. Zvuční tito hlasatelé míru a lásky putovali do zbrojních továren, aby přijali novou podobu smrtících zbraní. Bylo při tom zničeno mnoho předmětů starých a vzácných a v zemích českých řádilo se zase jako obyčejně nejhůře. Leč i řídnoucí řady válečného mužstva velel nelítostný moloch války stále doplňovati. Tak odvody stíhaly odvody a zanedlouho octl se mnohý hoch sotva škole odrostlý ve vojenském stejnokroji vedle vrásčitého muže, jehož hlava prokvétala již jíním blížícího se stáří. Vojenská povinnost byla totiž rozšířena od 18. do 50. roku, povinnost válečných úkonů dokonce do 55. roku. Stalo se tak zcela nezákonně a neústavně jediným škrtnutím pera císařova. Byloť Rakousko (nikoli však

Uhry, kde říšský sněm zasedal) jediným válčícím státem v Evropě, ve kterém nebyl slyšen hlas národů, ve kterém nebyl svolán žádný zákonný sbor.

Dokonávající císař dokonávajícího Rakouska svémocně vše nařizoval ze své pracovny. Že se při odvodech zle vedlo všem lidem jakkoli politicky podezřelým, třebas ani nebyli tělesně způsobilí, netřeba podotýkati. A také hmotně řítila se říše Habsburků neodvratně v propast záhuby. Opětované válečné půjčky, od neněmeckého a nemaďarského obyvatelstva upisované neochotně a ve skrovné jen míře, nestačily nenasytnému jícnu molocha války. Rakousko-uherská banka tiskla vesele papírové peníze, zatím co zlaté a stříbrné zmizely z oběhu hned v prvních dnech války a jen tu a tam byly úzkostlivě schovávány v tajných úkrytech jednotlivců. Vždyť i drobné mince niklové odputovaly do zbrojovek a místo nich dány v oběh peníze železné.

Rostoucí tato tíseň ústředních mocností byla pravděpodobně pohnutkou k jediné námořní bitvě svedené za světové války na otevřeném moři. Od jejího počátku kotvilo německé válečné loďstvo, tato v míru pýcha Vilémova, v průplavě Kielském. Teď bylo jeho úkolem proraziti blokádu loďstva anglického, v případě vítězství otevírala se mu možnost proplouti kolem západního pobřeží Skandinavie do Severního ledového moře a znemožniti spojení Ruska se západními spojenci v těchto stranách. V mlhavé noci vyplulo německé loďstvo do průlivu Kattegatu 31. května 1916. Záhy narazilo na silný předvoj loďstva anglického, na nějž se obořilo a který ovšem zdaleka nestačil na mohutnou převahu německého loďstva. Proto utrpěl s počátku značné ztráty, ale bil se statečně, až připlulo hlavní loďstvo anglické, které bylo hned signalisováno. Rozvinula se veliká bitva, v níž německé loďstvo dlouho nevydrželo a vrátilo se do původního svého stanoviště. Němci chlubně vyhlašovali do světa veliké vítězství, avšak také v Londýně a jiných anglických městech osvětlovali okna. Uvážíme-li, že německé loďstvo nedosáhlo žádného ze svých cílů, že mělo na lidech i bitevních jednotkách ztráty větší než nepřítel, že návratem do Kielského průplavu bylo na zbytek války odsouzeno k trvalé nečinnosti, snadno posoudíme, která strana měla větší právo mluviti o vítězství. Ponorkám a jednotlivým lodím ovšem i nadále bylo volné pole k zhoubné činnosti otevřeno.

Otázku jednotného vedení v Dohodě nebylo možno tak utěšeně řešiti jako doplňování výzbroje. Všickni spojenci byli sice věrni danému slovu neustávati ve válce, dokud nebudou ústřední moci úplně přemoženy, avšak přesvědčení o potřebě jednotného vedení neproniklo ještě tou měrou, aby nejvyšší velitelství bylo svěřeno jedinému jen muži. Náhradou dosti nedostatečnou za to byly občasné schůzky dohodových generálů a státníků, ze kterých časem vznikla dohodová nejvyšší rada vojenská. Tak bylo již v prosinci 1915 smluveno, že v létě příštího roku, nejpozději však počátkem července podnikne dohoda na všech stranách útok současně. Jak uvidíme, nebylo lze dodržeti tohoto plánu docela přesně pro překvapení přichystaná nepřítelem.

Překážkou v jednotném postupu byly také pověsti, které se od počátku roku 1916 počaly trousiti Evropou, jako by Rusko pomýšlelo na mír

zvláštní. Vojenské kruhy ruské sice tyto pověsti rozhodně vyvracely, ba na důkaz úplné shody se spojenci vypravily na západní bojiště do Francie pomocný sbor ruský; také nemůže býti sporu o tom, že úmyslu takového neměl ani car Mikuláš II., který při všech svých ostatních chybách byl muž poctivý a otevřený, neschopný klamu a lsti. Bohužel, byly však známky, které domněnky, že by Rusko ke zvláštnímu míru bylo nakloněno, posilovaly. Vždyť bylo v Rusku četně Němců v úřednictvu a důstojnictvu, ba i mnozí domácí lidé žili stále ještě ve starých dobách dávného přátelství ruskopolského, třebaže toto ve skutečnosti pominulo již před více jak 30 lety. Vliv této Německu přátelské strany nebyl nepatrný a dosahoval až do nejvyšších kruhů dvorských. Sám ministerský předseda Stürmer náležel k této straně a z jeho skutků přesvědčovali se západní spojenci nejednou, že jejich věc nepřirostla mu k srdci. Uvažme dále, že manželka carova byla rodem kněžna německá, která často byla viněna (dnes ještě nelze říci, zda právem), že přeje německým zbraním. Buď jak buď, jisto je, že velikého vlivu na tuto ženu, jež měla silný sklon k náboženské blouznivosti, domohl se dobrodruh Řehoř Rasputin, který zneužívaje osudné této slabosti pracoval pro zvláštní mír.

•

Z evropských bojišť oživlo počátkem r. 1916 nejdříve zase francouzské, a to v úseku, který doposud byl v poměrném klidu. Proti radám Hindenburgovým, který marně varoval, ač správně, jak ukázaly výsledky, rozhodl se německý hlavní stan pokusiti se o pevnost Verdun na Moose. Nesnadno je postihnouti účel tohoto podniku, k němuž se Němci připravovali celou zimu. Dostati se tudy k Paříži nebylo pravděpodobno, dobytí Verdunu mohlo přivoditi toliko zkrácení fronty, výhodné dokonce pro obě strany, ale nic více. Podnik zdál se tím méně obtížným čím lépe věděli dobře připravení Němci, že pevnost je opatřena nedostatečně. Jsa zbaven železničního spojení, jež bylo v dostřelu německých děl, mohl býti Verdun zásobován mužstvem i střelivem toliko po jediné silnici v automobilech. Avšak obtížnou tuto službu konali Francouzové tak vzorně, že hned nastoupily klid a rozvaha, jakmile pominulo první překvapení, ačkoli organisace celé dopravní služby počala teprve v prvních dnech boje. 21. února 1916 podnikli Němci vedením svého korunního prince první útoky na Verdun a vystupňovaly je v největší zuřivost 24. února, kdy této hrozné žatvě smrti přihlížel sám císař Vilém II. čekaje, brzo-li nastoupí v čele svých vítězných vojsk triumfální pochod dobytým městem. Nedočkal se. Všecky útoky byly odraženy a Němci v polovici března přistoupili k pravidelnému obléhání. Občanské obyvatelstvo bylo za třeskutých mrazů vyhoštěno z města, které nesmírně utrpělo bezohledným bombardováním. Ve velitelství nad posvátným tímto úsekem, zkropeném krví tolika tisíců neznámých, kteří tu naposled vydechli v statečné obětavosti za vlast, vystřídalo se několik vůdců, z nichž nejhrdinněji vedl si druhý obránce Verdunu, generál Pétain. 24. června znovu se pokusili Němci o vzetí města útokem, opět marně a od té doby ochabuje jejich úsilí. Boje v těchto stranách trvaly až do pozdního

podzimku, nepřinesly však Němcům nijakého prospěchu, naopak Francouzi protiútoky značně zatlačili Němce. Chrabrá obrana Verdunu vzbudila v celé Evropě zasloužený obdiv. Němci ztratili tu na půl milionu vojáků. Avšak i nekrvavou oběť vyžádal si Verdun. Jako šel po bitvě na Marně Moltke, tak šel po nezdaru u Verdunu strůjce tohoto podniku hrabě Falckenhayn. Velitelství nad vojsky německými a spojeneckými převzal na všech frontách oslavovaný Hindenburg, jehož pravou rukou stal se zlopověstný generál Ludendorff.

Že se v letních měsících značně ulehčilo Verdunu, toho zásluha náleží velké bitvě na řece Sommě, kterou přesně podle plánu v prosinci minulého roku smluveného, zahájili Francouzi a Angličané 1. července 1916. Anglické vojsko, pocházející již ze všeobecné branné povinnosti, pod novým vůdcem Douglasem Haigem přestálo tu svůj křest ohněm. Účelem spojeneckého útoku bylo provésti průlom v německých řadách směrem na Cambrai. Cíle tohoto bitva na Sommě, nejdelší a jistě také z nejkrvavějších na západním bojišti, sice nedosáhla, ale vymohla značný ústup Němců, kteří se houževnatě bránili a couvali do nových, připravených stanovišť. Lijáky proměnily koncem října a v listopadu tuto krajinu ve velkou bařinu, v níž dále bojovati nebylo možno. Vítězství klonilo se již ke spojencům.

Po mnohé stránce vykazuje bitva na Sommě zjevy pozoruhodné, svědčící, že stav věcí na bojišti západním se měnil ve prospěch spojenců. Němci nebyli již útočníky, nýbrž v obraně, převaha německého dělostřelectva tenkrát ponejprv ustoupila výrobkům anglického a francouzského válečného průmyslu, otravné plyny nebyly již překvapením, spojenci dovedli se jim nejen ubrániti, nýbrž i sami jimi útočiti. V této bitvě ponejprv objevily se anglické tanky, obrovské to, každou překážku v cestě drtící, útočné automobily. Největší převahu osvědčily však útočníci nad Němci v oboru vzduchoplaveckém. Hojná jejich létadla nejen že se vznášela nad bojištěm a přímo zasahovala do boje, nýbrž i daleko v nepřátelském týle ničila nepřátelské zásoby a skladiště.

Nás ovšem bitva na Sommě zajímá nejvíce proto, že se v ní opět shledáváme s naší slavnou setninou „Na zdar", která se vyznamenala zvláště 4. července u vsi Belloy, kde hrdinně odrazila několik německých protiútoků, ba vysvobodila dokonce 26 svých již zajatých druhů.

Přes to, že únavná bitva na Sommě při ústupu Němcův a obrovských jejich ztrátách, které nebyly hrubě menší než u Verdunu, znamenala nesporně velký úspěch zbraní spojeneckých, způsobil její výsledek, že totiž kýženého průlomu přece jen dosaženo nebylo, ve Francii jisté zklamání, jehož hrot docela nezaslouženě se obrátil proti výborně osvědčenému dosavadnímu vrchnímu veliteli francouzskému, Joffreovi. Byl sice povýšen na polního maršála, spolu však zbaven vrchního velitelství, ve kterém ho 15. prosince 1916 vystřídal generál Nivelle.

Kdežto tedy francouzsko-anglický útok na Sommě počal přesně ve smluvený čas, byli Rusové nuceni počíti s útokem dříve, než vykonali všechny potřebné přípravy. Příčinou toho bylo překvapení, které na italském bojišti připravil rakouský generál Conrad. Z rakouských vojevůdců on samojediný snad měl před očima konečný cíl války. Snil o rozšíření staré

monarchie Habsburků, jak do Ruského Polska, tak úplným zabráním Srbska, Černé Hory a severní Albanie, snil však též o dokonalém vytlačeni nenáviděné Italie z moře Jaderského. Tento poslední cíl měla především na zřeteli rakouská výprava, která po dobytí Černé Hory vnikla do Albanie a 26. února 1916 dobyla Drače. Leč překvapení mnohem nemilejší chystal Conrad Italům v samé jejich vlasti. Chopil se podniku toho tím důrazněji, čím méně bylo Německo ochotno podporovati svého spojence proti Italii, se kterou dosud nebylo ve válečném stavu. Conrad tedy připravil mohutný vpád z jižních Tyrol do severní Italie, jehož účelem bylo odtrhnouti italskou armádu na Soči od bratří bojujících na západě. Mnoho bylo v této výpravě podobného současnému německému útočení na Verdun. Onde velel německý korunní princ, tuto měla bojechtivost rakouských vojsk vzpružiti přítomnost příštího dědice trůnu, arcivévody Karla Františka Josefa.

15. května 1916 počal překvapující nástup rakouských vojsk v území mezi řekami Adiží a Brentou, který se brzy změnil ve velkou krvavou bitvu. Na obou křídlech se Italům sice podařilo jakž takž zadržeti postup nepřítele, ve středu však valil se tento tak neodolatelným tlakem vpřed, že již 30. května octlo se v jeho moci Asiago, které při zoufalém zápase obránců zaplatily potoky krve, jmenovitě i české. Tu bylo potřebí pomoci zvenčí a ta vskutku přišla. Rusové přikročili dříve než bylo smluveno k útoku a tím zachránili Italii. Conrad byl nucen kvapně značnou část svých vojsk z Italie vysílati na bojiště východní, to dodalo ducha Italům, kteří sami postoupivše z obrany k útoku, opanovali nejen znovu Asiago, nýbrž po celé šíři bojiště zatlačovali Rakušany do pohraničných hor, kde počíná znovu zdlouhavá a nerozhodná válka zákopová.

Ruský útok prospěl Italům, že nejen mohli vniknuvšího nepřítele vypuditi, nýbrž bylo jim lze vrátiti se zase k starému svému válečnému plánu a převésti hlavní bojiště zase na Soči. Tu pak dodělali se velikého úspěchu tím, že 9. srpna 1916 padla po tuhých bojích do jejich rukou starobylá Gorice, kterou zhoubné střely ovšem připravily o nejednu její krásu. Novou velkou bitvou na Soči obhájili pak Italové všechny svoje zisky.

Věci Dohody prokázalo Rusko svým červnovým útokem neocenitelnou službu nejen záchranou Italie, nýbrž i po důležité stránce jiné. Do té chvíle byla Italie ve válce sice s Rakouskem, Bulharskem a Tureckem, nikoli však s Německem, které do posledního okamžiku namáhalo se křečovitě, aby nerozmnožovalo řady svých nepřátel. Po pádu Gorice cítila se Italie již dost silnou, aby přestala sledovati jen vlastní své cíle a přimkla se k Dohodě zúplna. 27. srpna 1916 opověděla Italie Německu válku.

Po velkém ústupu z Haliče zotavila se ruská armáda přes zimu tou měrou, že mohla zase pomýšleti na postup útočný. Podle plánu dohodové nejvyšší vojenské rady měli Rusové počátkem července podniknouti útok v jižním úseku své fronty od řeky Pripeti k hranicím rumunským, kde velel znamenitý vůdce, generál Brusilov. Svrchu vylíčená tíseň Italie však ho donutila, aby se chopil činu o měsíc dřív, ač všechny jeho přípravy nebyly ještě ukončeny, což na celkový výsledek útoku mělo vliv nepříznivý. Na štěstí rozmohla se v některých částech rakousko-uherského vojska neká-

zeň, kterou zavinila velkopanská lehkomyslnost jeho velitele, arcivévody Josefa Ferdinanda, který nestaraje se o nepřítele, klidně se bavil hostinami a lovy. 4. června počal Brusilov útok směrem na Luck a již o tři dny později byli jeho vojáci v městě, zanedlouho padlo i Dubno a Rusové překročili Styr. O dokonalém překvapení nepřítele svědčily spousty rakouských a německých zajatců, jichž se do konce srpna počítalo na 400.000. Jižní křídlo ruské v kratinkém čase opanovalo zas Bukovinu a blížilo se k průsmykům karpatským, ve východní Haliči ohrožovali Rusové od jihu i severu zase Lvov. Nebýti tuhého odporu německých armád, které tu bojovaly po boku rakouských vojsk, mohlo dojíti k rozhodné katastrofě vojenské staré monarchie. Němci zase zachránili Rakousko-Uhersko a z jeho vládců učinili si zase poslušnější služebníky vlastních zájmů.

Mohutný rozmach Brusilova ukázal, že ruská síla ještě nezemřela, nýbrž jen dlouho spala. Zdálo se, že pověstný ruský parní válec se rozejel zase plnou silou. Leč ku podivu, právě koncem srpna počíná útočnost Brusilova povážlivě ochabovati a parní válec náhle se zastavuje. Praví se sice, že příčinou toho je zase nedostatek střeliva, ale také Stürmer a všichni ostatní přátelé Němců v Rusku jsou při bdělé práci. Ochabnutí ruské útočnosti nastalo právě v okamžiku, který vyžadoval jejího zmnohonásobení, neboť 27. srpna 1916 vypovědělo Rumunsko válku mocnostem ústředním a jejich spojencům a touže dobou přejal, jak už výše zmíněno, po Falckenhaynovi řízení vojenských operací na všech frontách Hindenburg.

Vstup Rumunska do války po boku Dohody arciť dávno již nebyl tajemstvím. Obrovskou většinou prahl národ po zkřížení zbraní s nenáviděným Rakouskem, vždyť za Karpatami v Sibiňsku a východních Uhřích usazeno bylo na miliony Rumunů, kterým se pod maďarskou hrůzovládou o nic nedařilo lépe než nebohým Slovákům.

První úspěchy Brusilova byly tak rozhodné, že se Rakousko zas ocitovalo na pokraji záhuby. Kleslo tak hluboko, že se neostýchalo přijmouti pomocný sbor turecký do Karpat, když se k nim blížili Rusové. Monarchie, která po staletí hlásala, že kořen jejího bytí tkví v obraně křesťanské osvěty proti tureckému barbarství, jest odkázána na pomoc těch, kteří dvakrát ohrožovali Vídeň. Ale jinak mnohé okolnosti od války zrazovaly. Vojenská moc rumunská nestačila na obranu dlouhé hranice, válečného průmyslu v zemi téměř nebylo, zdar podniku závisel výhradně na rychlém spojení a těsné součinnosti s Rusy, kteří by mocným náporem vytrvale dále strhli na sebe větší část válečné síly nepřátelské.

Rumuni hned v prvních dnech války vnikli hluboko do Sibiňska, opanovali značnou část země a také na Bukovině se spojili s Rusy, leč pomoc ruská byla velice skrovná a jejich útočnost, jak již řečeno, právě v té době ochabla. Kdo podezřívali Rusko, že usiluje o zvláštní mír, tvrdili, že Rasputinovi a ostatním temným živlům na Rusi přišlo zakročení Rumunska velmi vhod, aby se přiblížili svému cíli. Děla a jiné válečné náčiní od Dohody musilo býti Rumunsku dopravováno Ruskem přes Archangelsk nebo dokonce přes Sibiř. Obojí cesta byla velmi zdlouhavá a mnoho ze zaslaného nebylo dodáno ani na bojiště, nýbrž zadrženo cestou pod záminkou, že je toho potřebí pro armádu ruskou.

Po třetí zasáhl Mackensen drtivou rukou do průběhu světové války. V líbezném podbalkánském městě Trnovu vypracoval plán na zničení Rumunska, který také hned prováděl. Počátkem září vtrhl v čele bulharských vojsk do rumunské Dobrudže na pravém břehu Dunaje, kde s počátku bojováno bylo se střídavým štěstím. Vedle Rumunů bojovali tu i Rusové, mezi nimiž byli také jihoslovanští zajatci na Rusi. K nim se dobrovolně přidružilo asi 1000 Čechoslováků, omrzelých z nekonečných průtahů při tvoření našich legií na Rusi. Tak nejeden náš krajan zpečetil v bažinatých těchto končinách svou krví to, co telegrafoval do Bukurešti v den vyhlášení války prof. Masaryk jménem Československé národní rady v Paříži, že válka rumunská jest i bojem za československou samostatnost. Rumunům podařilo se do jisté míry zastaviti prudký postup Mackensena, který už 6. září dobyl pevnosti Tutrakanu, ale stalo se tak jenom přeskupením sil, čímž byla značně oslabena fronta sedmihradská. Tohoto oslabení ihned útočně využil hr. Falckenhayn, který po svém nezdaru u Verdunu stal se velitelem rakousko-německých vojsk v Sibiňsku. Krvavými boji donutil Rumuny, že úplně vyklidili zemi a vybojoval si také průchod karpatskými průsmyky do Valašské nížiny. Také tu, jako u Gorlice a v Srbsku, vítězila drtivá převaha německé dělostřelby. Jemu v ústrety postupoval s novou armádou Mackensen, který 25. listopadu 1916 překročil u Svišťova Dunaj, čímž hlavní město Bukurešť bylo ohroženo od severu i jihu současně. Rumuni hájili ho se zoufalou odhodlaností, ale neobhájili. Již 6. prosince jsou nepřátelé v Bukurešti a Rumunům, kteří stále marně očekávali vydatnější pomoc ruskou, nezbylo než ustoupiti za Seret, kde konečně se s nimi spojili Rusové, ač v počtu nedostatečném. Zároveň ruský hlavní stan rozkázal úplně vykliditi Dobrudži, takže do konce roku 1916 bylo Rumunsko z pravého břehu Dunaje vytlačeno docela. Opakovalo se, co dříve již stalo se v Belgii a Srbsku. Vláda, pozbyvši hlavního města, přesídlila do Jass v Multansku. Porážka Rumunska byla tedy dokonalá, leč i nepřítel vyčerpal své síly tou měrou, že na další útočení za Seret prozatím nebylo pomyšlení. A co nejvíce zklamalo vítěze bylo, že kořist vítězství byla velmi nepatrná, neboť Rumuni, zoufale se na ústupu bráníce, ničili soustavně vše, co mohlo jakkoli prospěti nepříteli. Zvláště Němcům hněvem se svíralo srdce a zatínala pěst při úchvatném, ale hrůzyplném pohledu na hořící zřídla petrolejová, kterými oplývá Rumunsko jako málokterá jiná země. Vždyť přece tolik potřebovali petroleje, ani ne tak k osvětlování příbytků v nastávající zimě, jako pro ničivou práci svých ponorek...

Poraženému, od Ruska celkem opuštěnému a z větší části z vlastní země vypuzenému Rumunsku pohasla tak i poslední naděje, že by mu mohla přijíti pomoc od jihu, ze Soluně. Sarrailova fronta soluňská ovšem nebyla nečinná, proměňujíc již od konce minulého roku své postavení v silný opevněný tábor. Dostalo se jí částečného posílení vojsky ruskými a italskými, hlavně však nově organisovanou srbskou armádou. Z pohromy posledních měsíců r. 1915 vzpamatovalo a zotavilo se srbské vojsko, díky vydatné pomoci západních spojenců, hlavně Francie, tak, že již během léta 1916 mohlo býti dopraveno k Soluni. V nešťastném Srbsku řádil vojenský guvernér, rakouský generál Rhemen.

Oživlá srbská armáda dokazovala, že Srbstvo nezhynulo, i když jeho vlast úpí pod tvrdou rukou nepřítele. Největší nesnáze působilo Sarrailovi obojaké chování Řecka, kde národ, jehož jménem mluvil znamenitý státník Venizelos, bouřlivě si přál, aby dodržena byla spojenecká smlouva, kterou mělo Řecko již od balkánských válek se Srbskem. Avšak král Konstantin, švakr císaře Viléma II., byl svými sklony v příkrém rozporu s vůlí svého lidu. Bylo nebezpečí, aby se mobilisovaná řecká armáda nepřipojila k ústředním mocnostem. Vskutku překročili Němci a Bulhaři bez odporu athénské vlády 23. května 1916 řeckou hranici, směřujíce na Soluň. Řecké vojsko, chránící hranici, dostalo rozkaz z Athén, aby ustoupilo bez boje; tak byla Bulharům a Němcům otevřena cesta na Soluň. Teprve nyní zakročila energicky Dohoda v Athénách. Obojetný Konstantin povolil sice nátlaku Dohody a vydal rozkaz propustiti záložníky, leč bylo již pozdě potud, že v Kavale vzdal se Bulharům celý armádní sbor řecký až na jeden pluk, který přešel k Sarrailovi, Němci jej pak dopravili do Zhořelce a chovali tam v internaci až do konce války.

Jednání královo setkávalo se s odporem vlasteneckého obyvatelstva, takže vznikla proti němu přímo revoluce, kterou řídil Venizelos. Národ projevoval svou vůli tím, že mnoho řeckých dobrovolníků se hlásilo pod prapory Sarrailovy. Několik dohodových válečných lodí obsadilo přístav v Athénách a vylodilo mužstvo v městě. Když však lidé z tábora Konstantinova počali v prvních dnech prosince na veřejné ulici vražditi anglické a francouzské námořníky, tu teprv zakročila Dohoda přísněji blokádou proti řecké vládě, ale pořád ještě nikoli proti osobě Konstantinově, který prý byl stále šetřen na přání carovo. A skutečně nepříjemnosti v Řecku byly úplně vyrovnány teprve po ruské revoluci.

Tou dobou mohl se již Sarrail vykázati prvním rozhodným úspěchem. 12. září 1916 počal nástup jeho vojsk v Macedonii proti Němcům a Bulharům, kteří sami počali útočiti již o měsíc dříve. Účelem jeho jest jednak přispěti stísněnému Rumunsku, jinak však též pokusiti se znovu dobýti Srbska, po čemž zvláště toužila srbská vojska. Ačkoliv území, v němž se válčilo, jest svrchovaně neschůdné a podzim blížil se kvapem, přece armády Sarrailovy úspěšně postupovaly. Zásluhu o to má v první řadě plamenné hrdinství Srbů, kteří chtěli pomstíti zradu bulharskou, a pak převaha dělostřelecká, která jako na Sommě byla i zde na straně Dohody.

Vítězní Srbové po tuhých bojích vstoupili za nesmírného jásotu obyvatelstva do Bitolje, prvního většího města své vlasti. Pro podzimní nepohody nebylo možno v těchto končinách dále bojovati.

Výprava Sarrailova sice neodvrátila od Rumunska kalich hořkosti, nicméně bylo dobytí Bitolje ziskem vysoké ceny mravní, neboť byl to první a velmi důležitý krok k osvobození srbské vlasti. Z válečných událostí mimoevropských v r. 1916 budiž vzpomenuto dobytí tvrdého Erzerumu 16. února 1916 knížetem Nikolajem-Nikolajevičem. Tím osvobozena byla nešťastná Armenie, kde po celý předešlý rok Turci przniIi své ruce hromadným vražděním křesťanského obyvatelstva, budícím úžas a opovržení všeho vzdělaného lidstva. Pravé ruské křídlo pak postupovalo podél

Černého moře, hodlajíc se časem probíti až k Cařihradu, překonávajíc mnohé svízele. Angličané zase se odhodlali k důmyslné a nákladné výpravě na poloostrov Sinajský, aby jednak ochránili Suezský průplav a jednak později podnikli útok do Palestiny.

*

Že průběhem roku 1916 se věci na bojištích pro ústřední mocnosti celkem zhoršily, toho důkazem bylo rostoucí běsnění Vídně a Pešti proti všemu slovanskému vůbec a českému zvlášť. Od té doby, co se policejním ředitelem v Praze stal zapřisáhlý nenávistník Čechů Kunz, rostl útisk časopisectva, plnily se žaláře a přibývalo surovostí. Básník J. S. Machar neprostředkoval již mezi Vídní a českou Maffií, neboť byl tou dobou také již ve vídeňském žaláři, kde se octl též jiný český básník, Viktor Dyk. Také nad Petrem Bezručem zvítězil Bedřich Krvavý — „markýz Gero" —, který byl zpravidla poražen v bitvách. Žáčkům středních škol vtloukal místodržitel Coudenhove rakouské vlastenectví zakazováním spisů Jiráskových a oběžníky zemské školní rady, kterými se profesorům přísně nařizovalo nezmiňovati se ve škole o „zvrhlém" Macharovi. Kunz ovšem také si přispíšil s osvědčováním rakouského vlastenectví, jak mu rozuměl on. Zastavil množství českých časopisů, těm pak, které zůstaly při životě, vnucoval odporné články, vyrobené v policejním ředitelství k otiskování. Tak dostalo se českému obecenstvu z takového hanopisu ponejprv úředního potvrzení o činnosti Masarykově za hranicemi a o tom, že Dürich v létě 1916 odjel z Francie na Rus. Ale nic naplat. České obecenstvo rozumělo již, jak má čísti rakouské úřední zprávy, a kde se vzaly, tu se vzaly, ocitovaly se v jeho rukou nevelíké lístky strojem psané se skromným názvem „Hlasatel". To Maffie zpravovala o pravém stavu věcí na bojištích a o práci našich lidí za hranicemi.

Z četných politických procesů před vojenskými soudy toho roku přirozeně nejvíce pozornosti budilo přelíčení s drem Kramářem a soudruhy, počavši již v prosinci minulého roku. Žalovaní byli souzeni zeměbraneckým divisijním soudem, složeným z důstojníků rozličných hodností, z nichž jenom dva byli právníci povoláním: auditor dr. Peutelschmied, který jednání řídil, a vojenský státní zástupce dr. Preminger, který žalobu sepsal a zastával. Objemná žaloba byla hroznou ukázkou rakouského vojenského soudnictví. Obšírně líčila vývoj slovanské myšlenky v Čechách od dob Dobrovského a Kollárových a vším, co se stalo i nestalo, byli vinni dr. Kramář a společníci. Sám císař František Josef, kterému byl žalobní spis před podáním předložen, se vyslovil, že nenalézá v něm dosti průkazů pro vinu obžalovaných. To však nevadilo. Přelíčení, které se vleklo celého půl roku, bylo velmi zajímavé pro statečnost obžalovaných a bystrost jejich obhájce dra Körnera, leč svrchovaně nudné pro pány vojenské soudce, kteří věděli, jaký rozsudek musí vynésti, hned jak k soudu zasedli. 31. května 1916 bylo líčení ukončeno a po třídenní přestávce 3. června rozsudek, pracně odůvodněný novým objemným spisem zněl pro všechny čtyři, na trest smrti.

Proces Kramářův byl přirozeně všude v cizině sledován s největším zájmem a český národ cítil dobře, že v těchto čtyřech mužích je souzen a odsouzen on sám. Obžalovaným ovšem zbývalo ještě odvolání k nejvyššímu vojenskému soudu, to však neznamenalo než pouhý odklad, neboť i jemu byl rozsudek nařízen z hlavního stanu v Těšíně jako stolice první. Než i ve vysokých kruzích úřednických rozumělo se odsouzení Kramářovu dobře, a místodržitel Coudenhove na důkaz, že porozuměl také on, opovážil se vydati výnos, kterým prohlašoval němčinu za jediný úřední jazyk ve vnitřní státní službě, takže všecka úřední hlášení písemná i ústní musila se konati jen po německu.

Nejinak než s Kramářem byl by rakouský hlavní stan asi jednal se zahraničními českými pracovníky, jen kdyby je byl měl v moci. K veliké nelibosti vojenských kruhů byla sice z vazby propuštěna dr. Alice Masaryková, které se ujalo vyslanectví Spojených států amerických, za to však zabaveno jmění Masarykovi, Dürichovi a Sychravovi a v článcích, jež policie, jak už zmíněno, vnucovala novinám, mluvilo se o nich hanlivě a potupně.

Mstivost rakouské vlády nesvedla jich ovšem s nastoupené dráhy. Veliký pokrok učinila československá věc za hranicemi tím, že r. 1916 američtí krajané naši podali presidentovi Spojených států pamětní spis o tužbách našich po samostatnosti, sepsaný Karlem Perglerem. Ale především bylo snahou Národní rady v Paříži na všech bojištích postaviti československá vojska, neboť národ náš nechtěl míti svobodu darovanou, chtěl si ji vybojovati. Při tom zvláště je hodno pozoru, že naši předáci nepřijali na to peněz z ciziny, ač jim několikráte byly nabízeny. Také po této stránce měla česká samostatnost býti dílem vlastním. Nejméně dařily se pokusy o české vojsko prozatím v Italii, kde nebylo pro ně porozumění. Za to v Anglii vymohl prof. Masaryk v srpnu 1916 svolení vlády ke zřízení českého dobrovolnického sboru. Při poměrně malém počtu našich krajanů ve Velké Britanii neznamenal ovšem počet asi 100 ozbrojenců mnoho číselně, dojista však nebyl bez významu mravního. Svědčil, že naši krajané v cizině, ať jsou usedlí kdekoli, všude smýšlejí jednostejně. Za to hojněji přibývalo československých dobrovolníků ve Francii, nejslibněji, jak se zdálo, vyvíjelo se však tvoření českého vojska na Rusi, kde podle mínění Masarykova měly býti zřízeny z československých zajatců armády dvě: jedna pro frontu ruskou, druhá pro francouzskou.

Bohužel, tyto snahy dlouho narážely na dvě veliké nesnáze: neporozumění v ruských vládních kruzích a povážlivé neshody ve vlastním našem táboře na Rusi. Poměry v různých zajateckých táborech byly velmi rozdílné a aspoň s počátku složité tím, že do táborů byli shromažďováni rakousko-uherští zajatci vůbec a teprv později oddělováni podle národností. Mnohé tábory byly daleko odlehlé od bojiště, namnoze až v střední Asii a východní Sibiři, kam nesnadno docházely pravdivé zvěsti o událostech na bojištích. R. 1916 byl sice vymožen na vládě všeobecný souhlas, aby českoslovenští zajatci mohli vstupovati do ruského vojska, leč z různých příčin dělo se tak dosti zdlouhavě a namnoze bránili československým zajatcům v tom sami velitelé táborů, smýšlením přízniví

Němcům. Nicméně již za letních útoků Brusilova bojovala pod jeho prapory československá brigáda o dvou plucích. Části její byly rozděleny po celé frontě a osvědčily se všude znamenitě. Moravané, jejichž předkové na Bílé hoře byli poslední, byli v ní první. Nesplnily se ani naděje, že k rychlejšímu tvoření českých vojsk dojde působením J. Červinky, rodilého Čecha, generála v ruských službách.

Mnohem více ještě ohrožovaly tvoření českých vojsk rostoucí spory mezi ruskými Čechy. Skupina všeslovanská, která toužila po splynutí s Ruskem, zakládala všechny své naděje jen a jen na vítězství ruských zbraní. Skupina petrohradská v této době však již dobře pochopila snahy Masarykovy a přála si, aby celé hnutí revoluční také na Rusi bylo řízeno Národní Radou s téhož hlediska a k témuž cíli. Správu Svazu čsl. spolků na Rusi měli však v rukou kijevští Čechové, kteří stále kolísali mezi těmito dvěma směry. Poslanec Josef Dürich, který v létě r. 1916 přijel na Rus jako vyslanec z vlasti a místopředseda Národní Rady pařížské, uprostřed divokého zmatku ruských poměrů ztratil brzo správnou orientaci a podlehl přání skupiny všeslovanské, stav se hříčkou v rukou ruské vlády Stürmerovy, tak málo přející našim snahám. Dürich ovšem za války ničím se neprovinil proti své cti osobní, jak mu president Masaryk výslovně potvrdil koncem r. 1922.

Mluvčím směru petrohradského byl list „Čechoslovák", jejž vydával, jak již řečeno, Bohdan Pavlů. On i jeho spolupracovníci Čermák a Jiří Klecanda, dále dr. Patejdl, Šeba, Chalupa a dr. Kudela pracovali pro jednotné vystupování naše za hranicemi vůbec a tedy pro prof. Masaryka. Bohužel nepodařilo se rozpory tyto odkliditi ani dru. Štefánikovi, který se zvláště ve vojenských kruzích ruských těšil velké úctě. Jeda v srpnu r. 1916 Ruskem na bojiště rumunské, se zármutkem pozoroval tyto spory. Nebylo však nikoho, kdo by jich litoval více, než sám prof. Masaryk, který ukazuje na to, že Rakousko střílí do nás, telegrafuje z Paříže: „My se nebudeme hádat, místo abychom stříleli na nepřítele!"

Dočasně zvítězil směr ruský, neboť ruská vláda sama zřídila 12členný sbor s Dürichem v čele pro tvoření českých vojsk, ač bylo nebezpečí, stane-li se vítězství to trvalým, že ruská vláda užije československých zajatců k zalidnění některé dosud neobydlené části Sibiře. Ruská vláda poukázala také tomuto sboru finanční prostředky. To bylo přímo proti duchu naší zahraniční revoluce, která se řídila heslem „Vlastní silou." Na štěstí toto vítězství trvalé nebylo. Když se dr. Štefánik v prosinci 1916 vracel z Rumunska do Ruska, přesvědčil se návštěvou v několika táborech zajateckých, že srdce Čechoslováků planou pro boj s Rakouskem a hlasatele jeho prof. Masaryka. — Dürich byl vyloučen z Národní Rady a ruské vládě oznámeno, že není představitelem čsl. hnutí na Rusi. — Revoluce pak naráz přinesla jasno a ukázala, která orientace byla správná.

Koncem r. 1916 všecky známky nasvědčovaly již tomu, že v Rusku záhy dojde k domácí revoluci. Avšak i v mocnostech ústředních ukazovaly se zjevy dokazující, že nespokojenosti z dlouhé a neplodné války

v obyvatelstvu přibývá. Nejvýmluvnějším hlasatelem jejím stal se sociální demokrat dr. Bedřich Adler, který 27. října 1916 veřejně zastřelil rakouského ministerského předsedu hr. Pavla Stürgkha. A to nebyl Stürgkh ještě nejhorší člen rakouské strany válečné, jemu se mohlo vytýkati nejvýše, že byl příliš povolný pokynům hlavního stanu.

Jeho nástupcem jmenoval František Josef, jehož dny byly již sečteny, bar. Körbera. Brzy potom vydali oba spojenci František Josef i Vilém II. 5. listopadu k Polákům manifest, ve kterém jim slibovali obnovu bývalé jejich říše z dobytých krajin v Polsku ruském, k nímž měla býti připojena i Halič. Manifest tento nesplnil nadějí, které v něj kladli jeho původcové, neboť nehrubě rozmnožil řady polských dobrovolníků v armádách ústředních mocností, za to však blahodárně účinkoval jinak.

Vyloučením Haliče z Předlitavska byli by se stali Němci většinou obyvatelstva v něm a neněmecké národnosti byly by se octly v témž trudném postavení, ve kterém byly nemadarské národnosti v Uhřích. Úvaha ta vedla k radostnému sjednocení všech politických stran českých, jež odloživše rozdíly stranické, upialy všechen svůj zřetel k jedinému cíli, k záchraně své ohrožené národnosti. 18. listopadu 1916 sestoupily se všecky politické strany české v „Národní Svaz", v jehož čelo postaven agrární poslanec Fr. Staněk, a zvolili ze svého středu „Národní výbor", jehož předsedou stal se stařičký dr. K. Mattuš, spolubojovník někdy Palackého a Riegrův z dob boje státoprávního.

Radostné té chvíle, kdy konečně Češi nalezli sami sebe, nepřečkal dlouho František Josef I. Zemřel dne 21. listopadu 1916 u vysokém věku, po panování téměř 68letém. Zanechal po sobě památku panovníka-věrolomce a mrtvolu jeho provázely do hrobky kletby milionů těch, jež připravil o živitele, on, který několik let před smrtí vyslovil krásné a ušlechtilé heslo: „Vše pro dítě". Jeho panování učinilo z Rakousko-Uherska pravý žalář národův a František Josef I. je bez odporu jedním z hlavních bořitelů habsburské říše. Denis, promlouvaje o jeho smrti, končí svůj článek o jeho říši, slovy: „Hrobaři, odneste tu mrchu! Ať na těchto zříceninách zrodí se svět míru — svobody — bratrství! Místo pro národ český!" O Františku Josefovi samém pak praví, že byl „manžel bez něhy, otec bez srdce, pobožnůstkář bez víry, král bez statečnosti, šlechtic beze cti a nejúhlavnější nepřítel Čechů a Slovanů . . ."

Neveselé bylo dědictví, které po prastrýci přejímal jeho dědic, poslední císař rakouský, Karel I. Uprostřed krvavého běsnění válečného přejímal říši rozvrácenou uvnitř, z které závislost na německém spojenci učinila téměř jeho vasala. Při vstupu na trůn bylo mu teprve 29 let, nabyl prostředního vzdělání, neměl zkušeností, byl nerozhodný a kolísavý jako jeho předchůdce, mnoho podléhal vlivu své choti, snad chtěl i ukončiti válku, avšak neměl dosti statečnosti, aby se vymanil z německého područí. Vše toužil sám viděti, sám poznati, jako jeho spojenec Vilém II., i on dlel v automobile a železničním voze více než ve své pracovně. Aby podal důkaz, že jeho nastoupením počíná nová doba, obklopoval se novými lidmi, jejichž znalosti měl stejně málo, jako jeho předchůdce. Nástupcem odstou-

pivšího Körbra v hodnosti rakouského ministerského předsedy stal se hr. Clam-Martinic a řízení zahraničních záležitostí státu převzal hr. Ot. Czernin, někdy rakousko-uherský vyslanec v Bukurešti.

*

Ještě rok 1916 neuplynul, když pojednou z úst panovníka, od něhož se toho nejméně bylo naditi, zaznělo spásonosné slovo, na něž miliony čekaly od prvního dne světové války, slovo: mír. Jak ukázal vývoj pozdější, vyzvání k míru Německem učiněné koncem r. 1916 bylo neupřímné, ba šalebné. Snad jednou z jeho pohnutek byla pochybnost, může-li Německo tak neobmezeně při změně na trůně ještě spoléhati na Rakousko jako dosud, dojista nejvíce působila tu snaha rozdmychati dohasínající již jiskru válečného nadšení nově v mohutný plamen a vinu za pokračování ve válce pokrytecky svaliti na bedra protivníků.

K nemalému podivu Evropy předložil dne 12. prosince 1916 z rozkazu svého císaře německý říšský kancléř zástupcům Spojených států severoamerických, Španělska a Švýcarska v Berlíně notu, kterou projevuje Německo ochotu k míru, nezmiňuje se však v ní ani slovem o podmínkách, za kterých bylo by ochotno k míru přistoupiti. První odpovědi dostalo se Německu od Ruska armádním rozkazem z 25. prosince 1916, kterým car Mikuláš II. prohlašoval, že Rusko ještě nedosáhlo žádného ze svých válečných cílů, že tedy chvíle k vyjednávání ještě nenadešla. Úřední odpovědi Dohody jako celku dostalo se Německu notou, kterou jejím jménem podal francouzský ministr Briand 30. prosince 1916 americkému vyslanci v Paříži. Německá nabídka se v ní prohlašuje za neupřímnou, a dokud Německo nenapraví všech způsobených křivd a škod, které jím podrobně byly vypsány, nemůže o míru býti řeči.

Neočekávaně zasáhl do pletiva jednání činitel, stojící doposud docela opodál, president Spojených států severoamerických, Woodrov Wilson, filosof na presidentském stolci, občanským povoláním jako Masaryk vysokoškolský profesor. Bezprostředně před vánočními svátky 21. prosince zaslal všem válčícím mocnostem notu, jejíž obsah těsně přiléhal k náladě nastávajících svátků míru. Vyzýval válčící moci, aby každá z nich oznámila své podmínky míru, zároveň ponejprv vyslovuje myšlenku o zřízení svazu nebo-li ligy národů, která by příště všecky spory mezinárodní urovnávala po dobrém a znemožnila pro budoucnost, aby opakovány byly hrůzy, jakých jevištěm byl Starý svět za světové války. První odpovědělo Wilsonovi Německo, které 27. prosince 1916 suše prohlašuje, že by bylo ochotno s protivníky vyjednávati přímo, ani tentokráte však neoznamuje ještě svých podmínek. Dohoda odpověděla teprve 10. ledna 1917. Je zásadně pro ligu národů, dříve však je nezbytno ukončiti válku přítomnou. Vedle nápravy všech učiněných škod a křivd prohlašuje Dohoda základní podmínkou míru, samostatnost utlačovaných malých národů, mezi nimiž výslovně jsou jmenováni Čechoslováci.

První tento pokus o mír byl nedochůdče, které zemřelo, sotva se zrodilo. Zemřelo na neupřímnost Německa. Přece však nezaniklo bez

ohlasu, neboť z dalekého zámoří šlo Evropou mnohoslibné heslo, vyslovené ústy presidenta Wilsona, heslo: sebeurčení národů. Pro nás pak nad jiné důležitou byla okolnost, že otázka naší samostatnosti vymkla se po prvé z rámce říše Rakousko-uherské a octla se na foru světovém. Přestala tak býti věcí vnitřní politiky rakouské, ale stala se věcí její politiky zahraniční.

ŽÁCI KOMENSKÉHO STÁVAJÍ SE BOJOVNÍKY ŽIŽKOVÝMI.

Že ani rok 1917, čtvrtý již rok světové války, nepřinesl dávno želaného rozhodnutí na bojištích, toho příčinou ne sice jedinou, ale jistě nikoli poslední bylo, že se zřítil jeden z hlavních pilířů Dohody, že Rusko vlastně toho roku již přestalo válčiti. Obrovský převrat, jejž toho roku provedla revoluce na Rusi, převrat, jehož konce na ten čas nelze ještě dohlédnouti, měl za následek vyřazení Ruska z řad mocností bojujících a poutal pozornost Evropy daleko více než události na bojištích. Pro nás Čechoslováky má ruská revoluce důležitý význam tím, že od počátku za své přijala heslo Wilsonovo o sebeurčení národů tak, aby každý národ o svých osudech rozhodoval sám. To vedlo sice ve svých důsledcích k rozdrobení obrovské východní říše, však z jejích trosek také vyrostla československá zahraniční armáda, naše legie, které nám připravily osvobození.

Není nám možno pro omezenost místa uvažovati o všech příčinách ruské revoluce, jež svými kořeny namnoze sahají do daleké minulosti. Již od dob Petra Velikého trýzní Ruska bylo jeho činovnictvo, t. j. úřednictvo, které celkem málo jsouc vzdělané a nestojící na výši doby, provozovalo jménem samoděržavného, t. j. zcela neomezeného cara pravou krutovládu, mstíc každý projev nespokojenosti popravami, žalářováním a vypovídáním do Sibiře. Na těchto poměrech nezměnilo se hrubě mnoho, když po nešťastné válce s Japonskem stalo se Rusko podle jména státem ústavním. Úplatnost jako rakovina rozežírala činovnictvo, které od hanebného svého hospodaření čas od času odvracelo pozornost lidu pořádáním židovských pogromů, t. j. krvavým pronásledováním obyvatelstva židovského. Jindy ovšem pogromy takové vznikaly přímo z vůle lidu samého, který nejsa školsky vzděláván, vykazoval obrovské množství lidí neznalých čtení a psaní, čili negramotných.

Vůbec otázka selská byla nejbolavější stránkou veřejné správy v Rusku. Důležitý pokrok stal se tím, že car Alexander II. r. 1861 zrušil nevolnictví mužíků, t. j. sedláků, avšak i potom obrovské lány půdy zůstávaly v rukou velkostatkářů, hlavně šlechty, která sídlíc po největší část roku ve velkých městech bez vlastní zásluhy tyla z potu mužíků. Což divu, že u negramotného ruského mužíka ochotného sluchu docházelo, co mu našeptávali zřízenci tajných revolučních spolků, že půda náleží tomu, kdo ji vzdělává vlastní rukou.

O socialismu ve smyslu západoevropském na Rusi nelze mluviti před koncem XIX. století již proto, že továrního průmyslu a tudíž i továrního dělnictva, v němž má hlavní svou oporu, dlouho téměř nebylo, a když vznikl, vyvíjel se velmi ponenáhlu. Nicméně od devadesátých let minulého století přetřásá se na Rusi nejen v dělnictvu, nýbrž zvlášť i ve vzdělanstvu hojně heslo, které zakladatel vědeckého socialismu Karel Marx r. 1846 dal všem nemajetným: „Proletáři všech zemí — spojte se!", uvažuje se o tom, jak by správu továren bylo lze převésti do rukou dělníkův a zrušiti poměr mzdový. Poněvadž vláda krutě pronásledovala každé hnutí socialistické, uchylovali se jeho vůdcové do ciziny, odkud spisy a novinami, tajně do Ruska dopravovanými, šířili svoje zásady a rozpalovali mysli. Ostatně jako v západoevropském, nebylo ani v ruském socialismu jednoty v nazírání o prostředcích k dosažení jednotného cíle. Sama ruská sociální demokracie rozštěpila se ve dvě skupiny. Mluvčím radikálův, usilujících všemi, třeba sebe násilnějšími prostředky o zvrácení dosavadních hospodářských řádů, stal se Vladimír Iljič Uljanov, který přijal jméno Lenin, aby ušel nástrahám carských pochopů. Jeho konečným cílem byl komunismus, t. j. společenství všeho majetku. Mírnější strana, vedená Juliem Martovem, zamítala komunismus a domáhala se změny hospodářských řádů povlovným vývojem v rámci ústavním. Na sjezdě v Londýně r. 1903 dosáhl Lenin ponejprv většiny pro svoje názory. Odtud strana jeho nazývá se bolševiky, t. j. většináři, kdežto přívrženci Martova přijali jméno menševiků, t. j. menšinářů.

Již před válkou bylo tedy ústrojí státního zřízení v Rusku velmi povážlivě rozvikláno. A k tomu ještě přišla válka, dlouhá, únavná, válka vyžadující přemnoho obětí na životech a statcích. Ruské činovnictvo neukázalo se ve velké chvíli lepším, než kdykoli dříve. Velké jeho části válka byla vítaným zdrojem k nečestnému obohacování. Nezdar ruských zbraní, jež s počátku tolik slibovaly, padal většinou na jeho vrub. V čele státu spatřuje světodějná doba ubohého, slabého, kolísavého cara, žalostnou loutku ničemův a dobrodruhů. A k tomu ke všemu připojil se hlad, tento hrozný podpalovač všech revolucí, a nedostatek paliva za tuhých mrazů ve velikých městech. Obojí bylo zaviněno ochablostí dopravy. I duch prvních válečných dnů pohasl krutou zkouškou tří válečných let. Slovansky uvědomělí vzdělanci přáli si ovšem, aby důrazně bylo pokračováno ve válce, ale tisícové hladovějících s utajeným dechem naslouchali pověstem o zvláštním míru bez územních ztrát a náhrad, připravovaném za carovými zády a tisícové rtův opakovali denně slovo: mír, mír, mír. Tak došlo před tváří nepřítele k ruské revoluci.

Za první její předehru lze považovati, že 30. prosince 1916 ve vlnách Něvy byla nalezena zohavená mrtvola ubitého Rasputina, v němž všichni bez rozdílu spatřovali zlého démona Ruska. Než k úvahám nezbylo mnoho času, neboť události valily se překotně. Dne 8. března 1917 došlo z hladu v Petrohradě k všeobecné stávce a již nazejtří ozývala se revoluční hesla z úst tisíců, procházejících ulicemi hlavního města. V ministerstvu Stürmerova nástupce Trepova není jednoty v názoru o tom, jak čeliti neočeká-

vanému hnutí. Jedni radili k mírnosti, ale na konec vítězil tvrdý hlas ministra vnitra, aby se sáhlo ke starému, na Rusi tolikrát již osvědčenému prostředku, k potlačení hnutí policií a vojskem. Již 10. března tekla na ulicích krev. Když 11. března povoláno bylo do ulic vojsko, zdráhalo se stříleti do lidu a namnoze se s ním bratřilo. Nejspolehlivější opora carského trůnu se kácela. Mnohé scény z počátků ruské revoluce připomínají období z počátků veliké revoluce francouzské na konci XVIII. století. Tak na př. úkazem z 9. března odročil car Mikuláš dumu (sněm), avšak tato se nerozchází a vojsko vyslané proti ní nejen jí nerozehnalo, nýbrž dalo se jí k disposici a obsadilo všecky východy sněmovny, aby mohla volně rokovati. Dobytí pevnosti Petropavelské zpečetilo osud carství v Rusku, jako kdysi dobytí Bastilly v Paříži zpečetilo osud království ve Francii.

Duma zvolila ze svého středu výkonný výbor, avšak vedle této prozatímní vlády vznikly již i počátky vlády jiné, dělníci a vojáci totiž volili si své sověty, neboli rady, po jednom pro každý tisíc dělníků a pro každou setninu vojska. Úplná amnestie dumou prohlášená otevřela brány žalářů zástupům politických vězňů, duma horlivě pracovala pro další válku, ale z ulic zaznívalo volání po míru.

Zvěst o revoluci v Petrohradě, kde její vítězství do 15. března bylo úplné, vzbudila radostný ohlas i v jiných ruských městech a dostala se záhy i na frontu, kde generálové téměř všichni nabízeli své služby dumě. Car Mikuláš II. dověděl se o dosahu událostí petrohradských teprv ze soukromého telegramu své choti, neboť úředním telegramům, které mu zaslal předseda dumy Rodzianko, nevěnoval dosti pozornosti, poznamenav o nich doslovně: „Ten tlusťoch zas mi napsal různé nesmysly, na něž mu nebudu ani odpovídati!" Potom ovšem opustil ihned svůj hlavní stan v Mohilevě, avšak do Petrohradu nedojel, neboť jej cestou zadržel generál Russkij, získaný již pro dumu, ve Pskově. V noci z 15. na 16. březen podepsal car ve svém železničním voze listinu, kterou se vzdává trůnu za sebe i svého jediného syna Alexeje ve prospěch bratra svého Michala, od jehož rázné odhodlanosti se očekávalo namnoze, že učiní konec všem zmatkům a zavede pořádek. Avšak bylo již pozdě, velkokníže Michal vzdal se vladařství a o vládní formě mělo rozhodnouti ruské ústavodárné shromáždění. Zatím duma již sama zřídila vládu s oblíbeným knížetem Lvovem v čele, v níž zastoupeny byly všecky strany dumy. Byly to převahou strany občanské, neboť mezi 13 členy vlády byl jen jediný socialista, ministr spravedlnosti, později ministr války Alexander Kerenský. Jejím předním úkolem bylo vykonati všecky potřebné přípravy pro svolání ústavodárného shromáždění, které se mělo sejíti jak možná nejdříve na základě rovného, všeobecného práva hlasovacího. Také velkokníže Michal prohlásil, že přijme carskou korunu jen tehdy, nabídne-li mu ji sněm ústavodárný.

Zřeknuv se trůnu, byl bývalý car Mikuláš z Mohileva, kam se vrátil, zakrátko převezen ke své rodině do letního sídla Carského Sěla u Petrohradu, později však, když počaly se trousiti pověsti, že zpátečnická strana

hodlá jej opět dosaditi na trůn, byl v srpnu 1917 i s rodinou dopraven do sibiřského města Tobolska.

Zatím vláda knížete Lvova ve shodě s dumou jala se zaváděti nejrozsáhlejší svobody. Úplná svoboda tisková, spolčovací a shromažďovací, naprostá rovnost všech náboženství, to vše a mnoho jiného bylo krásným ovocem březnové revoluce ruské. Ovšem, rozvážným lidem namanovala se otázka, není-li to najednou příliš mnoho pro velmi různorodé obyvatelstvo ohromné říše, jehož valná část byla negramotná. Nikdo netušil, co chová v sobě tajemné lůno budoucnosti, všichni se téměř opíjeli bezmeznou radostí nad koncem útisků a nad neobmezenou svobodou, která se dostavila tak beze všeho přechodu. Leč radostné opojení z revoluce nebylo jen údělem Ruska, nýbrž bylo sdíleno i v dohodových státech západních, zvláště když nový ruský ministr zahraniční Miljukov ujišťoval, že Rusko setrvá ve válce až do konce, a ministr války Gučkov konal k tomu vskutku potřebné přípravy. Ba i daleko za oceánem v Americe vzbudila ruská revoluce radostný ohlas a byla neposledním důvodem k tomu, že se několik dní po ní Spojené státy americké odhodlaly tasiti meč ve prospěch Dohody. — —

Ne tak růžově hleděl na ruskou revoluci T. G. Masaryk. I on sice zaslal Rodziankovi jménem rady československé pozdravný telegram, věděl však dobře, že událostmi březnovými není vše ještě ukončeno. Masaryk mnohem lépe než státníci západní znal skutečné poměry ruské z knižního studia i z vlastního názoru. Pochopil, že uhodila chvíle, která vyžaduje jeho přítomnosti na Rusi.

Nechutné spory mezi Čechy na Rusi trvale zakončil sjezd zástupců vojska, zajatců i Čechů na Rusi usedlých, konaný v Kijevě v květnu r. 1917. Usnesl se jednomyslně podříditi se nadále Národní Radě československé s Masarykem v čele. Vskutku záhy byla také zřízena drem. Girsou odbočka této rady v Petrohradě. Ještě nebylo jednání sjezdové u konce, když se objevil na Rusi Masaryk, nadšeně jsa vítán nejen krajany, nýbrž i ruským vzdělanstvem.

Co viděl Masaryk v Petrohradě, bohužel, utěšené nebylo. Vláda kn. Lvova nevedla si dosti rázně, ustupujíc vždy více nátlaku radikálního směru bolševického. Již v květnu ji opouští Gučkov, po němž ministerstvo války přejímá Kerenský a Miljukov. 20. července pak odstupuje Lvov s vládou celou a jeho nástupcem stává se Kerenský. Příčinou sporu mezi občanskými a socialistickými ministry bylo jednak, že mužíci na mnohých místech zabírali bez náhrady velkostatkářskou půdu, hlavně však uznání ústředního sovětu pro Ukrajinu za nejvyšší správní úřad této země. Ve skutečnosti znamenalo uznání to odtržení Ukrajiny od Ruska a socialisté hlásali nepokrytě, že sebeurčení národů nutno prováděti do důsledků, třeba by si národ přál i úplného odtržení od státu, k němuž náležel dosud.

Zmatků v Rusku přibývalo, poněvadž jménem socialistů čím dále hlasitěji vystupovali výstřední komunisté. Počátek světové války uvítal Lenin, prodlévající tou dobou ve Švýcařích, s opojným nadšením, neboť spatřoval v ní vhodnou chvíli, aby požár komunistické revoluce v Rusku

byl roznícen a odtud rozšířil se po celé zeměkouli. Německá vláda s netajenou škodolibostí sledovala časopisecké výklady Leninovy, poněvadž oslabovaly Rusko; po březnové revoluci neváhal již Ludendorf déle a vypravil v dubnu 1917 Lenina přes Švédsko na Rus. Byla to hra velmi dobře promyšlená. Lenin měl rozvrátiti Rusko a umožniti, aby Německo mohlo všechny své síly vrhnouti proti Francii. Leč byla to i hra velmi nebezpečná, neboť kdo mohl ručiti za to, že dílo rozvratu zastaví se na

Prof. T. G. Masaryk se spolupracovníky Odbočky čs. Národní rady v Rusku.

Po pravé straně prof. Masaryka sedí Dr. Girsa, po levé tajemník Nár. Rady Jiří Klecanda a prof. Maxa.

(Kijev 1917.)

hranici rusko-německé? Buď jak buď, jisto je, že se účinky přítomnosti Leninovy projevily velmi záhy. Aby získal jádro ruského lidu pro sebe, vyzýval mužíky k zabírání velkostatkářské půdy, a v městech i na venkově získával přívržence hlásáním brzkého míru. Brzy vzrostla jeho moc tou měrou, že již v červenci 1917 mohli se bolševici v Moskvě, kde tehdy dlel i Masaryk, a v jiných městech pokusiti o násilný převrat, který však tehdy ještě byl potlačen.

Že za okolností takových byl stav na ruské válečné frontě velmi svízelný, jest arci samozřejmo. K bojům s nepřítelem aspoň ve větších rozměrech sice nedocházelo, přes to však vojenská zkáza Ruska postupovala

kroky mílovými. Bylo osudnou chybou vlády kn. Lvova, že vedle sebe trpěla vedlejší vládu vojenských a dělnických sovětů. Jejich vyslanci domlouvali na frontě vojákům, unaveným dlouhou válkou, aby odhodili zbraň a šli domů. Němci z protějších zákopů nestříleli, naopak vycházejíce z nich, bratřili se s Rusy a vybízeli je k témuž. Německá a rakouská propaganda v zákopech fedrovala Lenina a komunismus jako jedinou spásu Ruska. V jednom takovém letáku ze dne 17. května 1917 čteme doslovně: „Poslouchejte Lenina, to je skutečný vlastenec, který chce pro vás jen to nejlepší — on zná Německo a ví, že na německé slovo možno spoléhati." Což divu, že ruští vojáci z fronty utíkali hromadně, když po zrušení trestu smrti nebylo jim téměř čeho se báti. Na smutném tom stavu nezměnilo se mnoho, když se ministrem války stal Kerenský, který měl upřímnou vůli dostáti všem vojenským závazkům Ruska. Kerenský byl mistr slova, krasořečník uchvacující výmluvností, na kterou však přespříliš spoléhal, nemaje dosti odhodlanosti k rázným skutkům. Kerenský sám vydal se na frontu, chodil od sboru ke sboru, od pluku k pluku a řečnil k vojákům, kterým rozdával rudé prapory, odznak socialismu. Vojákům jiskřily zraky při plamenných jeho řečech, ale sotva sešel řečník s očí, odhazovali zbraň a opouštěli frontu jako dříve.

Poměrně nejlepší kázeň byla v jižním úseku fronty, aspoň s tím se tedy Kerenský pokusil o útočný postup. Již jméno nového vrchního velitele generála Kornilova slibovalo mnoho. Znamenitý tento vojín častokrát osvědčil svou odvahu, nejvíce dobrodružným útěkem z rakouského zajetí, k němuž mu dopomohl prostý slovenský voják Mrňák. 1. července útočí Kornilov jižně od Dněstru, jiný oddíl ruský snaží se obklíčením Břežan proniknouti ke Lvovu. Bohužel, jiskra nadšení uhasla v několika dnech ve všeobecné omrzelosti, takže výsledků prvních dnů nemohlo býti využitkováno. Přece však v tomto hlubokém temnu všeobecného mravního úpadku skvěle září jeden světlý bod — Z b o r o v. Od Bílé hory u Zborova ponejprv zase bojovala česká vojska pod vlastním praporem červeným a bílým, jako samostatná jednotka bitevní; splnila se předpověď Denisova: Žáci Komenského stali se opět bojovníky Žižkovými.

Jak již řečeno, československé vojsko na Rusi vzrostlo do konce r. 1916 na brigádu o dvou plucích, avšak jejich příslušníci byli jakožto zvědové v malých houfech rozptýleni u různých sborů po délce ruské fronty. Gučkov svolil, aby československá brigáda se shrnula v bojovou jednotku. Stalo se tak na Ukrajině a při červencovém útoku byla naše brigáda přikázána vojskům, bojujícím v okolí Břežan. Nadešel slavný den 2. července 1917, kdy bylo našim hochům přestáti krvavý křest ohněm, neboť dostali rozkaz ztéci nepřátelské zákopy u městečka Zborova, nedaleko Tarnopole v severovýchodní Haliči. Časným jitrem počal památný boj. Poněkud byl sice úkol junáků našich usnadněn tím, že rakouská pěchota pluku plzeňského a jindřichohradeckého, jako jindy, také teď nekladla valného odporu, leč vedle ní byli tu i Maďaři a říšští Němci, všichni v obrovské přesile a dobře vyzbrojeni. Tím skvělejší byl výkon Čechoslováků, kteří jako by byli někde na cvičišti a ne v krvavém boji, křepce a neodolatelným tlakem dobývali zákopu za zákopem, nepřátele rubali a

jímali, až celé bojiště vyklidili. Na 4000 zajatců a veliká kořist odňatá nepříteli, svědčily o velikosti vítězství, které nebývalou měrou vzpružilo mysli našinců všude, nejen mezi bojujícími, ale i u nás doma. Na 200 mrtvých neznámého jména přineslo u Zborova vlasti oběť života, mezi raněnými byli i slavní potom vůdcové Husák a Syrový, z nichž Syrový tu ztratil oko.

Co mohlo býti vykonáno po Zborovu, kdyby hrdinnost Čechoslováků byla našla následování ve vojsku ruském! Bohužel však rakovina nekázně a rozvratu rozežírala je už tak, že nebylo pomyšlení na využitkování úspěchu z prvních dnů červencových. Když bavorský princ Leopold 19. července s říšskými Němci zahájil útok na Tarnopol, odhazovali Rusové

Ve zborovských zákopech.

zbraň a vzdávali se houfně. Také Rakušané opanovali brzy potom poznovu Bukovinu, celkem bez namáhavých bojů. V těchto chvílích smutku a bolesti nad rozvratem slavné kdysi ruské armády, připadl československé brigádě čestný, leč i obtížný úkol krýti její ústup, který se dosti často zvrhal ve zmatený úprk, do Ukrajiny. Také této svízelné povinnosti dostáli naši hrdinové znamenitě, při čemž se zvláště vyznamenal mladistvý kapitán Gajda, rodem Moravan.

První samostatné vítězství Čechoslováků ve světové válce u Zborova, o němž sám Brusilov se vyslovil, že třeba se hluboce pokloniti takovým vojákům, přirozeně naplnilo radostí též vůdce zahraniční naší revoluce prof. Masaryka, leč ani ono ani další vývoj ruské revoluce nevyrušily ho z vědeckého klidu, kterým prováděl své dílo. Záhy podařilo se mu obrátiti pozornost vlivné veřejnosti v Rusku na naši věc. Slovo jeho

mělo váhu nemalou, byloť o něm dobře známo, jakkoli často a nepokrytě káral různé zlořády bývalé carské vlády, že vždycky byl a nikdy nepřestal býti upřímným přítelem ruskému národu. Jako kdysi v starém Římě tvrdý Cato každou svou řeč končíval slovy, že Carthago musí být zničeno, tak i Masaryk neúnavně slovem i písmem hlásal potřebu rozbití Rakousko-Uherska, i potřebu osvoboditi jeho malé národy vůbec, tedy nejen Čechoslováky, nýbrž i Jihoslovany, Poláky a Rumuny. Rýsoval si smělý záměr, že bude možno zříditi z rakouských zajatců těchto národností velkou armádu o čtvrt milionu bojovníků, jichž polovice by se užilo na Rusi, druhé ve Francii. Masaryk, který již dříve odmítl jakoukoli finanční podporu z ciziny prohlášením, že si nechceme svobody vyžebrávati, nýbrž dobývati, spatřoval v té době možnost dospěti k cíli pouze ve zřízení mohutné armády, složené z rakouských příslušníků samých. Bolševický převrat, který nastal zanedlouho, zmařil sice velkolepý plán tento v celku, nebyl však s to, aby zmařil provedení podstatné jeho části, totiž zřízení aspoň armády československé.

Přihlášek do československého vojenského sboru stále přibývalo. Kerenský, stav se ministrem války také tu jako jinde projevil více ochoty slovem než skutkem. Masaryk sám pak často přemýšlel o tom, je-li jednání jeho srovnatelné se zásadami humanity, avšak dospěv k poznání, že boj v obraně je nejen dovolen, nýbrž přímo příkazem, smířil ducha Žižkova s duchem Petra Chelčického. Slyšme krásná slova, jež napsal do pamětní knihy prvního československého pluku M. Jana Husi. „Máme v naší minulosti veliký příklad národní obrany — války husitské. V nich Žižka stal se vzorem českého vojína a zároveň dal výraz jedné stránce naší národní duše; po Žižkovi a proti němu v Bratřích máme vzor lidskosti a zároveň výraz druhé stránky naší národní bytosti. Jak sloučit v sobě Žižku a Chelčického? Jak sloučit ty dva prvky organicky? O tom zase přemýšlím, když se teď dívám na naše prvé československé vojsko. Čech svou zeměpisnou polohou a svým sousedem je nucen být udatným, je nucen být udatným uvědoměle — promyšlená udatnost, toť Žižka a Chelčický v každém z nás. Válka Čechovi a Slovákovi není účelem, jen prostředkem, zabezpečujícím naší národní samostatnost. Chceme, musíme být samostatnými."

Vytvoření československé armády na Rusi ze zajatců bylo vrcholným dílem revoluční činnosti Masarykovy, dílem vyžadujícím neoblomné vůle a krajního napětí sil. Všude byl, všude radil a pomáhal, o vše se staral. Jádrem naší armády stala se ovšem pěchota, rozdělená ve střelecké pluky. Jaké lásce těšil se u našich vojáků jejich nejvyšší velitel, o tom svědčí, když se ke starším čtyřem plukům, které si daly jména předních mužů českých dějin: M. J. Husi, Jana Žižky, Jiří Poděbradského a Prokopa Velikého přibyly další, pátý pluk nazval se plukem T. G. Masaryka. Tento postaral se pro novou armádu též o dělostřelectvo, technické a jiné pomocné sbory, aby československá armáda byla nejen dobře vyzbrojena a opatřena, nýbrž v každém směru neodvislá a soběstačná. I nejprostší český legionář byl si vědom zásluh nejvyššího velitele a brzy nemluvilo se o něm jinak, než jako „o tatíčkovi Masarykovi". Uskutečniti dávný jeho záměr, aby větší český sbor odešel z Ruska na bojiště francouzské, ani nebylo

možno po tom, o čem hned budeme vypravovati, přece se mu však podařilo ještě včas vypraviti asi tisíc československých bojovníků pod Ot. Husákem do Francie.

Zatím proud revolučního hnutí na Rusi trhal již všechny hráze a veliká říše octla se na prahu občanské války. 3. září 1917 dobyli Němci bez velké námahy tvrdé Rigy při Baltském moři. V osudné té chvíli, kdy bylo zřejmo, že si nepřítel uvolňuje cestu na Petrohrad, kterou mu usnadňovaly odstředivé snahy neruských národností při baltských krajinách, neměl Kerenský zase než slova, krásná, ale prázdná slova. Vida, že místo nich je

T. G. Masaryk u první čsl. brigády po zborovské bitvě.

Po pravé straně prof. Masaryka stojí prof. Maxa, po levé, za prof. Masarykem Rudolf Medek, plukovník Namontov a tajemník Jiří Klecanda.

potřebí skutků, vytáhl generál Kornilov v čele posledních zbytkův ukázněného ještě vojska 9. září z fronty na obranu Petrohradu. Kerenský váhá některou chvíli, brzy však učiní rozhodnutí osudné. Zrádcem vlasti prohlásil Kornilova, kterého dal zajmouti, Rusko prohlásil za republiku, řízenou 5 direktory, jimž sám byl v čele. Mohlo-li co ještě odvrátiti hrozící záhubu, mohlo to býti toliko bezodkladné svolání ústavodárného sněmu, leč Kerenský odložil volby do něho na listopad. Sám ani nepozoroval, že se vedení vymklo z jeho rukou.

Podvratná práce Leninova získala již většinu posádky petrohradské a bouře za noci ze 6. na 7. listopad byly předzvěstí brzkého pádu Kerenského. Ten již 12. listopadu prchl před vítěznými bolševiky, kteříž ustavili svou vládu. Také ve všech jiných městech ruských přecházela moc na bolševiky a veřejnou správu přejaly sověty dělníkův a vojáků. Od té doby

byl Lenin pánem Ruska. Aby získal pro sebe mužíky, schválil zákonem, že velkostatkářská půda může býti zabírána bez náhrady, což dosud na některých místech již se dělo nezákonně. Toto svolení bylo ovšem v příkrém odporu s komunistickou naukou o společenství majetku.

Lenin si ovšem netajil, že jeho podnik nedojde uznání všeobecného. Proto se odhodlal slibovaný ráj na zemi podepříti ostřím bodákův a někdejší jeho odpůrce, nyní přední důvěrník Trocký (Bronstein) zřídil za tím účelem novou, tak řečenou rudou armádu, nikoli však proti nepříteli, ohrožujícímu hlavní město říše, ale proti domácím protivníkům, kteří nepřisahali na rudý prapor. První své vavříny klidila rudá armáda při rozehnání ústavodárného sněmu, do kterého byly volby v listopadu skutečně vykonány, jehož život však nebyl delší jediného dne, poněvadž jeho většina smýšlela protibolševicky.

Po jedné stránce splnil Lenin svoje sliby doslova. Trocký z jeho návodu vyzval koncem listopadu všecky válčící moci, aby složily zbraně a zahájily mírové jednání. Když mocnosti Dohody vyzvání to zamítly, podepsal Lenin 19. prosince smlouvu o příměří sám. Došlo v **Brestu Litevském** k jednání o mír mezi Ruskem s jedné a Německem, Rakousko-Uherskem i Tureckem s druhé strany. Bolševickou vládu ruskou zastupoval vedle Trockého Joffe, leč dostavilo se také i poselstvo ústřední rady z Ukrajiny. V samých počátcích však uvázlo toto jednání na mrtvém bodu pro různost názorů o pobaltských krajích. Joffe s Trockým nebránili v zásadě jejich odtržení od Ruska, v duchu sebeurčení národů však žádali, aby národové tito sami rozhodli o svém osudu, kdežto Němci hodlali všecky pobaltské krajiny až k Finskému zálivu podržeti pro sebe. Když proto jednání uvázlo docela, rozkázal vojenský poradce německý při mírovém jednání gen. Hofmann svým vojskům, aby dále vnikala do Ruska. Ukrajinci nedbajíce petrohradských soudruhů, podepsali však 9. února 1918 o své újmě mír, od něhož si zvláště vyhladovělé Rakousko slibovalo hojné zásobování, a německá vojska obsadivše Kijev a Oděsu blížila se Krimu. Tím i petrohradští byli zastrašeni do té míry, že obnovili jednání a podepsali 3. března 1918 potupný mír, kterým se Rusko vzdávalo Ukrajiny, Polska, Litvy, zemí baltských a části Kavkazu.

Tak v niveč se rozplynuly luzné naděje, které vzbudil březen 1917. Rusko bylo ve skutečnosti již průběhem tohoto roku vyřazeno z mocností dohodových, nikoli však válčících, naopak kráčelo v ústrety válce nové, hroznější předešlé, válce občanské. I bylo svědectvím moudré prozíravosti Masarykovy, že dal armádě československé rozkaz úplné nestrannosti. Dokazoval svým junákům, že jsou hosty v domě sice bratrově, ale přece jen hosty, kteří nemají práva vměšovati se do domácích různic hostitelových. Bylo toho potřebí též pro zachování potřebné kázně v armádě samé, neboť hnutí bolševické nezůstalo docela bez ohlasu i v některé části československého legionářstva. Když již naše vojsko docela bylo zabezpečeno před německým dostřelem, opustil Masaryk v den svých narozenin 7. března 1918 Rusko, aby přenesl těžiště své působnosti za oceán do Ameriky.

*

Hroutící se Rusko strhlo v propast záhuby — na štěstí nikoli trvalé — i Rumunsko, jehož vojska držela frontu od Bukoviny až k Černému moři. Zima, jež následovala po nezdařeném polním tažení r. 1916 byla dobou příprav pro další tuhý odpor. Hlavně francouzskou pomocí byla rumunská armáda výborně vyzbrojena a vybavena, její bojovný duch pak neochabl, ani když po rozvratu ruské armády počali ruští vojáci utíkati též z bojiště multánského. Mackensen ovšem pokládal chvíli za příhodnou, aby dokončil dílo zhouby, proto mohutně udeřil na Rumuny, leč třínedělní bitvou na Seretu v srpnu 1917 utrpěl dokonalou porážku.

Bylo-li Rumunsko přes to donuceno k míru, nestalo se tak jeho vinou, ale zradou bolševického Ruska. Když Lenin ujednal příměří, bylo i chrabré Rumunsko, nemohoucí již spoléhati na pomoc ruskou a jinak obklopené zevšad státy nepřátelskými, nuceno k témuž. I vyskytl se na západě dobrodružný plán, aby nově utvořená československá armáda byla z Ukrajiny převedena do Multan na pomoc Rumunsku. Než tomu se vším důrazem opřel T. G. Masaryk a že jednal moudře a prozíravě, ukázalo záhy jednání v Brestu Litevském. Před podepsáním osudné listiny nezbývalo Rumunsku než také jednati o mír, jenž podepsán v Bukurešti 6. února 1918. Rumunsko pozbylo některých svých území, o něž se rozdělily Rakousko-Uhersko s Bulharskem a octlo se v úplné hospodářské a správní závislosti na vítězích.

Hrabě Czernin mohl se pochlubiti pěkným úspěchem: po Rusku vyřadil z válčících mocností Rumunsko. Tušil, jak brzy uvadne jeho vavřín? Vskutku nedaleká poměrně fronta soluňská nasvědčovala zřejmě, odkud přijde první trhlina do pyšné budovy dosavadních vítězství ústředních mocností. V r. 1917 nebyla sice ještě s to, aby ztísněnému Rumunsku mohla podati pomocnou ruku, avšak učinila již vše, aby brzy po potupném míru mohla je pokořené sice, ale nezlomné v životních silách, jako ztraceného syna zpět uvésti v náruč Dohody.

Rok 1917 uplynul na soluňské frontě bez značnějších bojů, jakkoli byla dosti posílena nejen sbory dohodovými, než i hojnými dobrovolníky Venizelovými. Byl-li dopřán jakýs takýs klid zbraním, není tím řečeno, že to byl klid mrtvý, naopak, na frontě byl čilý ruch připravující obrat budoucnosti. Tisíce dělníků pracovalo neúnavně na stavbě vojenských silnic a cest; prohlubovalo a vrtalo množství studnic, aby se dostalo obyvatelstvu i vojsku dobré pitné vody. Vysušovalo močály, pařeniště to bahenní zimnice, která s počátku přivodila soluňské frontě více ztrát než nepřítel. Zavodňovalo stepi, vůbec přeměňovalo divokou pustinu v úrodný, vlídný a schůdný kraj, jakým Macedonie bývala před panstvím tureckým.

Avšak i po jiné stránce byla soluňská fronta zabezpečena, totiž v týle. Ruská revoluce odstraněním panství carova, uvolnila západním státům Dohody ruce potud, že mohli důrazněji zakročiti proti pletichářství řeckého krále Konstantina, kterého přes nepřátelské jeho smýšlení ochraňoval dříve Mikuláš II. z obavy, že by převrat na trůně řeckém mohl najíti též ohlasu v Rusku. 9. června 1917 byl král Konstantin donucen vzdáti se trůnu ve prospěch svého mladšího syna Alexandra a zakrátko

odešel do Švýcar. 27. srpna vrátil se Venizelos vítězoslavně do Athen, aby se opět postavil v čelo vlády, a jedním z prvních jeho činů bylo, že přerušil diplomatické styky s Německem. Místo zdeptaného Rumunska vstoupilo na válečné jeviště Řecko.

NAPĚTÍ.

Znamenala-li ruská revoluce a vše, co s ní souviselo, podstatné oslabení Dohody, nebyl rok 1917 prost zjevů takových, které ji značně přiblížily ke konečnému cíli. Zocelily vůli zbývajících členů Dohody k vítězství a zjednaly jí nové spojence, na prvním místě Spojené státy severoamerické neboli Unii, jak je budeme krátce nazývati. Od počátku XIX. století spravovalo se mohutné toto soustátí zásadou: Amerika Američanům, to jest nestrpělo vměšování Evropy do svých záležitostí, jako navzájem nevměšovalo se do zápletek evropských. Touto zásadou řídil se president Wilson i v prvních měsících světové války, čímž ovšem není řečeno, že na ní neměla Unie zájmu vůbec. Oba válčící tábory ucházely se o hmotnou i mravní přízeň Unie. Po stránce první nepoměrně více těžila Dohoda, pro kterou mnohé továrny se změnily ve zbrojovky, dodávajíce jí zbraně i střelivo, také potraviny byly hojně dodávány do západních států dohodových. Blokované Německo a jeho spojenci ani těchto výhod neměly. Tím houževnatější byla práce Němců domácích, jichž je v Unii na 7 milionů, i evropských, aby tiskem, veřejnými přednáškami a jinak získávali veřejnost americkou pro věc ústředních mocností. Za peníze z Německa dodávané pořádali dělnické stávky v zbrojovkách a nejeden požár, nejeden výbuch, nejedno poškození strojů bylo dílem jejich rukou.

Vše to nevybočovalo ještě z mezí svrchu zmíněné americké politiky, avšak přiostřující se ponorková válka donutila konečně Unii vzdáti se dosavadní zdrželivosti. Potopení Lusitanie bylo prvním znamením na poplach. Na ostrý protest Wilsonův poukazovala německá vláda k tomu, že od dubna roku 1915 prohlásila vody kolem Anglie a Francie za pásmo válečné, ale poněvadž se na to ponorková válka vskutku poněkud zmírnila, zdálo se, že potopení Lusitanie nebude míti následků povážlivějších. Ale poměr Unie k Německu přiostřil se znovu, když prohlásilo Německo v únoru 1916, že jeho ponorky potopí bez výstrahy každou ozbrojenou obchodní loď. To se týkalo i Spojených států, neboť případ Lusitanie opakoval se ještě několikrát, třebaže ztráty na životech amerických občanů, nikdy již nebyly tak veliké jako tenkrát. Veřejné mínění počalo se zřejmě odvraceti od Německa, obě veliké politické strany, na které se dělí občanstvo Unie téměř od jejího vzniku, demokratická i republikánská, domáhaly se zadostiučinění za potápěné lodi americké. 31. ledna 1917 odevzdal zástupce Německa ve Washingtoně sdělení, že od 2. února povede se bezohledná ponorková válka proti lodím jak nepřátelským tak i neutrálním, a to nejen kolem Anglie a Francie, ale i v moři Středozemském.

Rozhodnutí to bylo již výronem zoufalství, ve kterém se ocitovaly Německo a mocnosti s ním spojené. V Německu i v Rakousku byl již citelný hlad, zvláště mezi dělnictvem a středními vrstvami. Přibývalo úmrtnosti a nemocí, i suroviny pro válečnou výrobu pomalu již docházely. Jediné východiště z tohoto bědného stavu spatřovala vojenská strana německá pouze v bezohledné válce ponorkové, od níž si slibovala, že přiměje nejdřív Anglii, pak ostatní dohodové spojence k míru. Vedoucí činitelé válečného loďstva přímo stanovili lhůtu, do kdy bude Anglie úplně pokořena. Nebylo snadno získati pro tento záměr rakouského císaře Karla, který si nepředstavoval věc tak růžově, i bylo potřebí silného nátlaku z Berlína, by konečně svolil. Ovšem i v Německu byli lidé podezíraví, kteří dobře tušili, že bezohledná ponorková válka nutně povede ke srážce s Unií. Leč jejich hlasy byly umlčeny stranou vojenskou, ve které jedni nadobro podceňovali vojenské možnosti soustátí sic obrovského, leč nemajícího téměř vojska, jiní — a těch byla většina — soudili, že mír bude vynucen dříve, než první americký voják stane na západním bojišti. To i ono ukázalo se býti klamem, pro Německo velmi osudným.

Na vyzvání Německa odpověděl Wilson činem velmi odhodlaným. Nazejtří po dni, na který Německo prohlásilo počátek bezohledné ponorkové války, přerušila Unie 3. února 1917 styky s Německem, jehož vyslanec opustil Washington. Při nedávných volbách presidentských byl sice Wilson po druhé zvolen hlavou Unie jakožto kandidát strany demokratické, leč i protivná strana republikánská nazírala na vyzývavost Německa jako on. Proto tak s jednomyslným téměř souhlasem přijala washingtonská sněmovna poselství, které jí přečetl Wilson 2. dubna. Praví se v něm mimo jiné: „My nesledujeme sobeckého cíle, netoužíme po výboji. Nevyhledáváme odškodnění pro sebe samy, hmotné náhrady za oběti, které přijímáme dobrovolně. Jsme pouze bojovníky za práva lidskosti. Budeme zcela spokojeni, budou-li tato práva zajištěna ochranou víry a svobody národů." 6. dubna 1917 následovalo vyhlášení války Německu. S Rakouskem bylo však stále ještě jednáno a válka byla mu vypovězena teprve 7. prosince 1917. Za příkladem Unie šly pak většinou ostatní státy americké, z asijských Čína a Siam, válka stala se opravdu světovou.

Z důvodů nezištných, za nejvyšší statky lidstva vstoupila Unie do války, která všude od obrovských průmyslových měst do nejodlehlejší farmy vzbudila obrovské nadšení. Jako Anglie zavedla si též Unie na čas války všeobecnou brannou povinnost a zanedlouho stáli již statisícové bojovníků pod prapory.

Ovšem, bylo je třeba dříve vycvičiti, a poněvadž neměla k tomu Unie dosti schopných lidí sama, vypravilo se z Francie veliké poselstvo, jehož občanské části v čele byl bývalý ministr Viviani, vojenské pak maršál Joffre, vítěz na Marně. Továrny na výrobu zbroje se rozhlučely ještě více než dříve, pracujíce nyní pro vlastní stát. Již v červnu 1917 byl na francouzském bojišti jeden oddíl americký, do konce roku pak bylo ve Francii přes půl milionu amerického vojska pod generálem Pershingem. Dříve však ještě, než vojáci, připluly do Francie tisícihlavé zástupy amerických inženýrů a dělníků, kteří v několika měsících vykonali pravé divy práce.

Prohlubovali a rozšiřovali přístavy, stavěli železnice a zřizovali tábory a továrny, takže vojsko z dalekého zámoří přicházelo již do hotového. Ve Spojených státech nezapomínali, že v bojích za jejich svobodu koncem XVIII. století tekla také krev francouzská; nyní splácela Unie své nejstarší přítelkyni v Evropě dávný čestný dluh měrou vrchovatou.

Zvláště radostně uvítali vstup Unie do války naši krajané, rozptýlení v osadách tu větších, tu menších po celém rozsáhlém soustátí. Jak už řečeno, jejich obětavost podporovala českou zahraniční revoluci finančně a osamostatňovala ji. Také již dříve nejeden americký Čech a Slovák dobrovolně se přihlásil do cizinecké legie některých dohodových států, teď však z povinnosti konali službu vojenskou. A konali ji přeochotně, vidouce, že pod hvězdnatým praporem nové své vlasti bojují za svobodu vlasti staré, které mnohý z nich ani nepoznal.

Však byl také již nejvyšší čas, že se dostalo Dohodě nové vzpruhy z dalekého západu. Vývoj ruské revoluce, bezohledná ponorková válka, vše to hrozilo jí velkým nebezpečím, které ještě stupňovala šířící se pokleslost myslí ve Francii. Mnohoslibný počátek bitvy na Sommě vzbudil přemrštěné naděje, který konec její neuskutečnil. Dlouhá válka přirozeně přinášela únavu tím více, poněvadž Francie krvácela z přečetných ran, zasazených jí surovým nepřítelem. Nejbohatší, poněvadž nejprůmyslovější kraje Francie byly zničeny a zpustošeny, válka ukládala mnoho újmy a odříkání, její konec byl zdánlivě nedohledný a mnozí soudili, že lepší je špatný mír než žádný. Dočasné této pokleslosti chytře využitkovali Němci v naději, že se jim na francouzské frontě podaří totéž, co na ruské. Německý úskok a německý peníz pracovaly ruku v ruce s ochablostí sklíčených duší. Pojednou počaly se v rukou francouzských vojáků objevovati letáky, v nichž vybízeni, by odložili zbraně, leckde se pokoušeli němečtí vojáci bratřiti se s francouzskými.

Skutečně také nechybělo r. 1917 na pokusech, aby byla skončena válka. Námět papeže Benedikta XV. zanikl sice hned v zárodku, poněvadž jej zamítl Wilson, jenž prohlásil, že nechce mluviti s nynějšími vládci Německa, nýbrž s německým národem samým. Avšak také mezinárodní socialisté připravovali na září do Štokholmu sjezd, na kterém se mělo jednati o míru. Francouzští socialisté nedbajíce toho, že angličtí a američtí jejich soudruzi pozvání jejich odmítli, zvolili sice poselstvo, leč vláda odepřela mu pasy na cestu do Švédska.

Všem těmto zmatkům, jejichž ohlas nezřídka ozýval se i ve sněmovnách, konec učinil 20. listopad 1917, kdy provedena ve Francii poslední za světové války změna ve vládě, změna velmi šťastná, neboť v čelo její dostal se Jiří Clemenceau, který zároveň převzal ministerstvo války. Stařec věkem, jinoch srdcem, uchvacující řečník, u kterého však na rozdíl od Kerenského za slovem vždy následoval čin, rozhodl se Clemenceau vzpružiti zase všecky síly Francie a s ostatními spojenci válku vésti až do vítězného konce. To se mu také zdařilo.

Poněvadž Rusko r. 1917 pro Dohodu vojensky znamenalo nemnoho a poněvadž důraznější zasažení vojsk amerických mohlo se očekávati teprv roku příštího, spočinula hlavní tíha války toho roku zase na bedrech

Francie, Anglie a Italie. Na bojišti západním chystala nejvyšší rada dohodová na jaro veliký útok na postavení Němců v těch místech, kde byli Paříži nejblíže. Hindenburg však zmátl poněkud nepřítele tím, že v polovici března jal se pošinovati německá postavení na celé čáře od Arrasu až k Soissonsu asi o 20 km zpět do nových postavení, jejichž jednotlivé úseky byly předem již silně opevněny. Tato nová svoje postavení nazvali Němci sami linií Hindenburgovou. Mnoho již viděly Belgie a Francie za této války německého barbarství, leč nikdy ještě neřádili Němci, s počátku málo tísnění nepřítelem, tak zběsile, jako na tomto ústupu. Celé vsi srovnali se zemí, káceli lesy, pustošili vinice, takže se ve zpustošené krajině nevyznal mnohý domorodec, který v ní prožil všechen svůj věk. Počátkem dubna útočila Anglie vítězně mezi Lensem a Arrasem, 16. dubna počal mohutný útok francouzský mezi Soissonsem a Remeší. Počátek jeho byl mnohoslibný, neboť donutil Němce k ústupu a vítězům padla do rukou veliká kořist. Leč další postup Francouzů zarazil se v hrozných bojích na tak řečené „Cestě damské". (Chemin des Dames). Tísnivá nálada v zázemí, o které jsme se zmínili, přirozeně působila i na vojsko ve frontě a tak jediným ziskem krvavého útočení Nivellova bylo trvalé vybavení Soissonsu z německých spárů.

Sama tehdejší vláda nařídila zastaviti další útoky na Chemin des Dames a 16. května vystřídán Nivelle ve vrchním velitelství Pétainem. Opakovalo se totéž, co loňského roku po bitvě na Sommě. Obětí nadějí prvními úspěchy vysoce napjatých, ale později zklamaných, stal se vojevůdce jistě schopný a znamenitý. Kdežto Nivelle byl přesvědčen, že třeba nepřítele neustálými překvapujícími útoky unavovati až do úplného vyčerpání jeho sil, vycházel Pétain ze zásady, že velké podniky třeba odložiti, až armáda americká stane v plném počtu na bojišti. Proto další boje ve Francii byly rázu jen místního a nezměnily mnoho v postaveních obou stran, třebaže mnohé z nich byly velmi krvavé. Na podzim dobyta byla poslední postavení na Chemin des Dames.

Naši českoslovenští hoši ze setniny „Na zdar" měli též účast v dubnových bojích Nivellových, později spatřujeme je, jak v září zápolí v místních bojích v okolí Verdunu.

Tam dostalo se jim za chrabrost neobyčejného vyznamenání tím, že sám vrchní velitel Pétain vlastní rukou připial na jejich praporec čestný kříž. Na vánoce byli dopraveni do Paříže ke krátkému oddechu, který však byl počátkem nové radostné práce.

Jedním z prvních činů nového ministerstva Clemenceauova bylo, že president Poincaré podepsal 19. prosince 1917 dekret, kterým svoloval zříditi zvláštní československou armádu ve Francii. Byl to nejkrásnější vánoční dar, kterého se mohlo dostati naší zahraniční revoluci. Vedle stávající již československé armády v Rusku, vznikala nyní druhá ve Francii. Jejím jádrem zůstávala setnina „Na zdar" a sbor Husákův z Ruska, který se brzo rozmnožil hojnými přihláškami dobrovolníků prodlévajících po tu chvíli ještě na Asinaře.

Znamenalo-li tedy válčení ve Francii r. 1917 při nejmenším aspoň uvolnění francouzsko-anglického postupu, dožila se Italie toho roku těžké

*

porážky a bolestného zklamání. Nehledíme-li k rozličným bojům místním, i toho roku zase pokoušel se Cadorna v květnu a srpnu velikými bitvami na Soči proniknouti k Terstu. Zvláště v srpnové bitvě prolito i mnoho české krve na Piavě, s. v. od Gorice. Cadorna nesporně postoupil, ale k cíli svému — k Terstu — nedostal se ani nyní. Zatím stahoval se nad Italií těžký mrak. Císař Karel I. hned po svém vstupu na trůn převzal podle jména vrchní velitelství nad vlastním vojskem sám a náčelníkem hlavního stanu, který přeložen do Badenu u Vídně, jmenoval generála Arze, kdežto Conrad zbaven byv této hodnosti stal se velitelem na frontě tyrolské.

Conrad bystře postřehl, že Cadorna velmi zvolna sice, ale vůčihledě k Terstu se blíží. Snad ještě jednu, dvě bitvy na Soči a mohlo býti rozhodnuto o předním přístavě rakouském. Bylo potřebí jednati rychle, ale Rakousko vlastními silami na úkol ten nestačilo jako u Gorlice, v Srbsku a v Rumunsku, i tu musilo zase pomoci Německo. Jeho vojenské kruhy rády se chopily vítané příležitosti, která mohla utužiti opět poddanský poměr Rakouska k Německu, vždyť k mladému císaři a zvláště k jeho choti, vždy byla v Berlíně jistá nedůvěra. Také chvíle byla příhodná, neboť veřejné mínění v Italii, nemohoucí se dočkati už opanování Terstu, upadalo v podobnou ochablost, jak tomu bylo ve Francii po bitvě na Sommě.

24. října zahájili Němci veliký útok od Italských Alp proti Caporettu, současně Rakušané útočili od hranice korutanské. Překvapení Italové se zděsili, a mnohé jejich oddíly obrátily se na divoký, zmatený útěk.

Mackensen nebyl tomuto boji přítomen, ale jeho duch a způsob válčení jej ovládaly. Následkem toho musila býti vyklizena Gorice a také sočská armáda ustupovala. Všechen zisk posavadní války, zaplacený potoky krve, byl ten tam, téměř za jediný den. Množství zajatců a veliká kořist zůstávala v rukou Němců, ti však nespokojili se jen kořistí, kterou jim poskytlo bojiště, nýbrž loupili v palácích a soukromých příbytcích a dlouhé vlaky odvážely naloupené předměty za Alpy. Teprv na Piavě zastavil se ústup Italů, leč značná část Benátska zůstala na delší dobu v rukou nepřátel.

Caporetto vyžádalo si mimo jiné oběti také Cadornu, kterého ve vrchním velitelství nahradil Diaz. Štěstí ještě, že Conrad neměl dostatek sil, aby v okolí Asiaga útočil důrazněji a že Německo brzy zase odvolalo největší část svých vojsk z Italie do Francie. Porážka Italů vzbudila mohutný dojem u západních spojenců. Na zprávu o ní pospíšil generál Foch do Italie a řídil opevňovací práce na Piavě, za ním dlouhé řetězy vlaků přivážely francouzská a anglická pomocná vojska. Je-li staré přísloví, že není nic na světě tak zlého, aby nemělo také stránky dobré, porážka Italů přinesla také dobré to, že v Dohodě čím dále více pronikalo poznání o potřebě jednotného velení na všech frontách současně, které se soustřeďovalo čím dále, tím více v rukou Fochových. Nedostavil se ani mravní účinek italské porážky, kterého se nadáli vítězové. Byla-li v Italii před Caporettem ochablost myslí, neštěstí vlasti vzpružilo měrou nebývalou všechny národní síly a nové ministerstvo Orlandovo, které sdružovalo zá-

stupce všech čelných politických stran, vytklo si účel týž, jako ministerstvo Clemenceauovo ve Francii.

Porážka Italie hnula konečně také otázkou českých legií v této zemi. Již sice počátkem r. 1917 byli všichni rakouští zajatci československé národnosti soustředěni v jediném táboře, leč o užití jich nechtěla dlouho italská vláda slyšeti. Než v československém táboře bylo rušno.

Byl to prostý vojín Jan Čapek z Orlové ve Slezsku, který nepřestával ústně i četnými psanými a hektografovanými letáky hlásati svým krajanům odboj proti nenáviděnému Rakousku. Jej sluší považovati za vlastního otce italských legií, on byl také jeden z prvních, který v nich položil za vlast život. Mravní podpory dostávalo se mu od české kanceláře v Římě, řízené Fr. Hlaváčkem, která se záhy změnila v odbočku československé „Národní rady" v Paříži. Nicméně bylo potřebí příjezdu hlavního tajemníka této rady Ed. Beneše do Italie v září 1917, aby odpor italské vlády byl zlomen. Nejvíce překážek kladl ministr zahraničí baron Sonnino, který byl ochoten přijmouti Čechoslováky nejvýš do pracovních oddílů dělnických za frontou. Předstíral důvody lidskosti a vskutku nikde nebyli legionáři od Rakušanů zajatí popravováni tak ukrutně, jako později na frontě italské. Českoslovenští zajatci věděli ovšem, co je očekává, padnou-li v zajetí, ale to jich neodstrašovalo, koncem r. 1917 stál malý vojenský sbor československý — třeba ještě anonymně — již i na bojišti v Italii. Průlom byl učiněn.

Z válečných událostí mimoevropských r. 1917 hodným pozoru jsou zvláště veliké úspěchy Angličanů v Asii proti Turkům, nad nimiž velení převzal vítěz nad Rumuny, německý generál hr. Falckenhayn. Po vzetí Kut-El Amary, jejíž kapitulace roku loňského jest odčiněna a pomstěna, vstupují Angličané 11. března vítězně do Bagdadu, čarovného města východu, dějiště pohádek „Tisíce a jedné noci". Koncem září bylo Angličanům ještě jednou bojovati o Bagdad, jehož si vítězně obhájili, leč dalšímu jejich pronikání na sever přítrž učinila vzmáhající se cholera.

Cennější ještě byly úspěchy Angličanů v Palestině. Nový anglický velitel Allenby postoupiv ze Sinaje, dobyl s malou pomocí francouzskou a italskou řady přímořských míst, načež podnikl soustředěný útok na Jerusalem. 9. prosince vlály bílé prapory s věží a minaretů města, které bylo středem židovstva, kolébkou křesťanstva a jest i posvátné světu mohamedánskému. Jak radostný rozruch bylo by vzetí jeho po všem světě křesťanském vzbudilo ve středověku? Teď v kolotavém víru zběsilé války málokdo si uvědomil, že bylo potřebí ho dobývati křesťanům, nejen na moslimských Turcích, nýbrž i na jejich křesťanských spojencích německých a rakousko-uherských. Jaká to změna v názorech od středověkých výprav křížových do této poslední křížové výpravy dvacátého století?

•

Čím déle zuřila válka, tím hůře bylo v ústředních mocnostech, zvláště v Rakousko-Uhersku. Příšera hladu dotírala na obyvatelstvo již docela zjevně, suroviny nezbytné k vedení války vůčihledě již docházely. Sám

hrabě Czernin byl, jak se ještě zmíníme níže, nucen na jaře 1917 doznati, že Rakousko nevydrží již války déle, než do konce toho roku. Naděje kladené v pozdější míry Brest-Litevský a Bukureštský záhy se rozplynuly v niveč jako lesklá bublina mýdlová. Poměry dospěly tak daleko, že sami kovodělníci ze zbrojovek v Praze okázalými průvody ulicemi dávali na jevo nespokojenost s bídnou výživou. Bylo potřebí krajního napětí sil dobročinnosti soukromé, aby se mohlo čeliti všeobecnému nedostatku, hydře lichvy a bezcitnému hromadění zisků válečných zbohatlíků. Všem pamětníkům hrozných těch dnů nesmazatelným písmem zapsalo se v mysl svépomocné sdružení ušlechtilých paní a mužů, které sbíráním milodarů zachránilo tisíce, ba statisíce nebožákův od smrti hladem. Nazvalo se „Českým srdcem".

Politický rok 1917 přinesl českému národu veliké nebezpečí. Byly chvíle, kdy se zdálo, že všechno úsilí naší zahraničné revoluce bude zmařeno předčasnými pokusy o mír. Nabídka papežova, jak jsme poznali, arci neznamenala mnoho, také kusý sjezd mezinárodní sociální demokracie ve Štokholmě nepřiblížil mír ani o krůček k uskutečnění. Česká sociální demokracie byla na něm zastoupena A. Němcem, G. Habrmanem a drem. Šmeralem, avšak i v této straně mocně již se hlásilo vědomí národní a vždy více klonilo se dělnictvo k umírněnému směru Habrmannovu, jehož mluvčím stal se též Fr. Modráček. Leč nejnebezpečnější bylo, že od samého počátku r. 1917 zasazoval se o mír též císař Karel sám, tím nebezpečnější pro naši věc, že ve Francii a Anglii bylo mezi rozhodujícími státníky vždy ještě dosti těch, kdo si přáli zachování Rakouska, ovšem Rakouska spravedlivého ke všem národům a vymanivšího se z područí Německa.

Dva bratři císařovny Zity, Sixt a Xaver konali vojenskou službu v armádě belgické. Prvý z nich navázal styky s Juliem Cambonem, před světovou válkou velvyslancem v Berlíně, od něhož zvěděl čtyři základní podmínky, za kterých by Francie byla ochotna k míru. Byly: 1. Vrácení Alsas a Lotrink Francii. 2. Obnova Belgie. 3. Albanie se vydá Srbsku. 4. Cařihrad připadne Rusku. Důvěrník rakouského císaře hr. Tomáš Erdődy, se kterým se princ Sixt sešel ve Švýcařích, oznámil je Karlovi I., který hned navázal jednání. Dvakrát (23. a 24. března a znovu 8. a 9. května) dlel Sixt tajně ve Vídni a rozmlouval s Karlem a do jisté míry i s Czerninem. Při tom však objevil se rozpor v názorech císařových a ministrových, neboť císař svoloval vrátiti Alsasy a Lotrinky Francii, Czernin odporoval. Výsledkem první návštěvy byl vlastnoruční tužkou psaný list císařův princi Sixtovi, kterým zásadně přijímá výše uvedené podmínky s jistými výhradami ve příčině čtvrté z nich.

Jednání naráželo na veliké obtíže. Francie byla ochotna k míru toliko s Rakouskem, nikoli též s Německem. Anglický ministr Lloyd George vzal obsah tajného listu Karlova na vědomí radostně, obtíže však činila Italie, žádající pro sebe neústupně Terst, k jehož odstoupení bylo ve Vídni velmi málo chuti. Císař Karel sám ostatně choval se velmi obojetně. 3. dubna 1917 navštívil Viléma II. v Homburku, což měl princ Sixt západním spojencům vyložiti tak, že chce přemluviti německého spojence

k míru všeobecnému, kdyby se mu to nepodařilo, že jest ochoten jednati o zvláštní mír pro svou říši. Návštěva ta vzbudila na západě mnoho nedůvěry, a když potom 12. dubna Czernin podal oběma císařům pamětní spis, že Rakousko nevydrží ve válce déle než do konce roku, nezůstal obsah jeho utajen. Požadavky Italie zmařily jednání docela a následkem byl rakousko-německý vpád do Benátska na podzim 1917.

Velmi nehezkou úlohu sehrál ve vleklém tom jednání ministr hrabě Czernin, který později popřel, že by o něm byl měl jakou vědomost, ba měl v dubnu 1918 i smutnou odvahu, že prohlásil za podvod ovšem na přání a ujištění samého císaře Karla fotografický snímek vlastního listu Karlova z 23. dubna 1917, když jej Clemenceau uveřejnil tiskem. Pro nás Čechoslováky jest zvlášť zajímavé, že se v celém tom dlouhém jednání ani jediným slovem nestala zmínka o národě našem a jeho příštím postavení v Rakousku, kdyby bylo zachováno.

Císařův pokus o zvláštní mír, na štěstí zmařený hned v zárodku, nebyl jediné nebezpečí, hrozící naší věci. Již jsme se zmínili, že někteří našinci z různých politických stran usilovali o zřízení nové strany všenárodní, přející si zachování Rakouska s vnitřní jeho přestavbou. Snahy ty nabývaly povážlivých rozměrů zvlášť od zatčení dra. Rašína. Rozhodnější živlové, pracující zřejmě k rozluce s Rakouskem, sdružili se kolem neohroženého novináře Fr. Síse, jehož týdenník „Národ" stal se mluvčím myšlenky úplné samostatnosti. Hojná vybílená místa v něm bývala ovšem svědectvím, že ještě je cíl daleký, přece však proti prvním rokům války tisku poněkud se uvolnilo. Mizely pomalu z novin vnucované články nadepsané „Ze zlaté knihy našeho vojska", mimo jiné i pro nedostatek papíru čím dále citelnější. Vlahá předzvěst jara osvobození vanula českým vzduchem r. 1917.

Jakmile vypukla březnová revoluce v Rusku, pochopili ve Vídni, že je nemožno, aby i nadále Rakousko zůstávalo jediným válčícím státem, ve kterém sbor zákonodárný nebyl ještě připuštěn k slovu. Vše nutkalo svolati říšskou radu, která již od jara 1914 měla nucené prázdniny. Vládě Martinicově jednalo se přirozeně o to, aby čeští poslanci nevystupovali aspoň zřejmě protirakousky. Tu nastávala velmi obtížná úloha dru. Ot. Trnkovi, od dob Stürgkhových jedinému českému zástupci v radě koruny; statečný ten muž však v ničem nezadal svému českému přesvědčení.

Co předcházelo svolání říšské rady, nebylo pro vládu příliš vábivé. Velikášství Němců rostlo s každým skutečným i domnělým vítězstvím ústředních mocností. Jejich volání po zavedení německé státní řeči pro celou říši, z níž by vyloučena byla Halič a po rozdělení Čech na dva správní obvody: českoněmecký a ryze německý, to vše uvádělo českou krev do varu a zvonilo umíráčkem nenarozené ještě všenárodní straně. Utišujícím olejem do tohoto kypění mělo býti prohlášení Czerninovo z 16. dubna 1917, že se po válce dostane všem národům v říši spravedlivé odměny za jejich oběti. Leč takovýmto povšechným slibům z nouze přestalo se po zkušenostech v minulosti věřiti již dávno.

Dříve ještě, než se říšská rada konečně sešla 30. května, přinesl radostný tento měsíc vídeňské vládě řadu překvapení. Po příkladu

českého národního Svazu spojili se také jihoslovanští poslanci na říšské radě v jednotný klub a tím dali na jevo, že hodlají pracovati o sjednocení rakouských Slovinců a Chorvatů se srbskými bratry za Dunajem a Sávou. Také Poláci na sjezdu v Krakově prohlásili několik dní před zahájením říšské rady, že se budou domáhati obnovy svého samostatného státu s východem k moři. Avšak nejmužnější a nejstatečnější slovo padlo v Praze proslulým prohlášením českých spisovatelů z 19. května 1917, za jehož vlastního původce nutno pokládati básníka Jaroslava Kvapila. Úvodem připomíná prohlášení, podepsané 219 spisovateli nejrůznějších směrů politických i literárních, českému poselstvu na říšské radě, že je tou dobou jediným povolaným mluvčím, který může tlumočiti národní naše snahy, když není staroslavného sněmu království Českého, který by k tomu byl oprávněn nejvíce. Zapřísahá české poslance, aby se postarali o obnovu všech ústavních práv, která počátkem války byla zrušena, jmenovitě pak o amnestii pro ony svoje členy, kteří byli buď internováni, buď vojenskými soudy z příčin nikoli vojenských odsouzeni do žalářův a k smrti. „— — všechna naše politika," praví se dále, „musí míti stejně veliké, osvobozující hledisko, jemuž jest arci z minulosti třeba staré české poctivosti, staré obětavosti a oddanosti, starého, slavného zřetele na čest národa a na soud budoucnosti." Vyzývá pak poselstvo české k důraznému hájení programu národní samostatnosti, „neboť český lid se ho nikdy nevzdal, ze srdcí československých nikdy nevymizela víra v slavné příští jeho splnění!" Prohlášení pak vrcholí větou závěrečnou: „Nedovedete-li učiniti zadost všemu, čeho národ po Vás žádá a co Vám ukládá, vzdejte se raději svých mandátů, prve než na říšskou radu vejdete a odvolejte se k své nejvyšší instanci: k svému národu!"

Prohlášení vzbudilo ohlas po všech našich vlastech. Časopisy dnů následujících přinášely dlouhé sloupce jmen jednotlivců i sdružení, přijímajících prohlášení českých spisovatelů za své. Bylo úvodem k mohutným projevům roku následujícího, působilo však na českou mysl i jinak. Kdykoli v některém koncertě dozněly poslední akordy Smetanovy „Mé vlasti", kdykoli Libuše v jeho slavnostní opeře pronášela proroctví, že „český národ neskoná", kdykoli později v městském divadle vinohradském, jež opět uvedlo na scénu starou Tylovu hru „Fidlovačku", slepec dozpíval dojemnou píseň „Kde domov můj?", dům otřásal se v základech hřímavým potleskem a nadšeným jásotem obecenstva, které dříve vstávalo z donucení při zvucích t. zvané hymny rakouských národů, nyní pak o své újmě povstáním vzdávalo čest lásce k domovu. Bouřlivé projevy ty neplatily jen skladateli, mnohem více tomu, co vyslovil zvukem a slovem, co teď háralo v prsou tisíců. Co dělo se v Praze, opakovalo se při vhodných příležitostech i po venkově.

Prakticky dostavil se brzy jeden účinek z prohlášení českých spisovatelů. 2. července 1917 podepsal totiž císař Karel všeobecnou amnestii pro politické odsouzence a internovane. Byli to skoro výhradně Slované, jmenovitě Čechoslováci, pak Italové a Rumuni, počtem na 18.000. Tak nabyli svobody zase Kramář, Rašín a společníci, také Klofáč opustil vězení, z něhož se nedostal před soud, poněvadž vyšetřování jeho se pro-

tahovalo pod záminkou, že v Bělehradě byly nalezeny papíry jej usvědčující, jejichž studium prý vyžaduje mnoho času. Rozumí se, že všichni jmenovaní a mnozí jiní přímo ze žalářův a internačních táborů se vraceli do Maffie, jejíž činnost stupňovala se tou měrou, kterou se blížilo rozhodnutí. Vojenská strana Bedřicha Krvavého dala své rozmrzelosti nad amnestií průchod tím, že dala novinám k otištění ruskou úřední zprávu o bitvě u Zborova, která náhodou byla bojována téhož dne 2. července. Ponejprv potvrdil českému čtenáři pramen úřední, že za hranicemi je samostatná československá armáda a jak zdatně si vede.

Svaz českých poslanců na radě říšské byl zatím jevištěm sporů mezi živly rozhodnějšími, k nimž se klonil i předseda Staněk, a těmi, kdož se pořád ještě nemohli rozloučiti s Rakouskem. Avšak skutečné smýšlení obrovské většiny českého lidu v prvé schůzi tlumočil neohrožený poslanec strany státoprávně-pokrokové Antonín Kalina, který žádal bezpodmínečně samostatný Československý stát.

Také jiní poslanci čeští mluvili ve'mi ostře proti Rakousku a jeho vládě; daleko za hranicemi pozornost budila řeč posl. Stříbrného o nelidském běsnění v internačních táborech. Bylo zřejmo, že vláda Clam-Martinicova nepřivodí mírnější nálady v českém Svazu, proto odstoupila, leč skutky její dědičky, ministerstva Seidlerova, neukazovaly též na to. Když hlavně zásluhou Čechů byl zamítnut Seidlerův návrh na přepracování platné dosud ústavy prosincové, byla říšská rada 15. července odročena a sešla se zas teprve 25. září.

Tohoto mezidobí užili rozhodnější živlové v českém národě k tužšímu semknutí proti některým brzdícím snahám. Opět jednalo se o zřízení strany všenárodní, tentokráte však nikoli pro upevnění Rakouska, nýbrž na jeho rozbití. Tento účel měly porady některých čelných politiků, konané v září 1917 v líbezném lázeňském místě Luhačovicích na moravském Slovácku. Pohříchu měly porady ty úspěch jen částečný, vedly totiž jen ku spojení čtyř občanských stran v jedinou. Strany: národní (staročeská), národně-svobodomyslná (mladočeská), státoprávně-pokroková a část strany pokrokové (realistické) sdružily se v českou státoprávní demokracii, mimo jejíž rámec zůstávali agrárníci, lidovci (klerikálové) a obě strany socialistické. K národním socialistům připojili se příštího roku oni realisté, kteří nepřistoupili k státoprávní demokracii.

Tím docíleno, když se říšská rada opět sešla, zjednodušení politického stranictví a živlové Rakousku nepřátelští mohli vystupovati rozhodněji a důrazněji proti vládě Seidlerově, v níž zatím provedeny některé osobní změny. Památnou stala se zvláště řeč poslance Staňka z 9. listopadu 1917 tím, že vyslovovala nepokrytě lásku a přichylnost českého poselstva i jeho voličů k Francii.

3. prosince sešly se také delegace, leč byly hned zas odročeny pod záminkou, že se hr. Czernin musí vydati do Brestu Litevského k jednání o mír.

ROZHODNUTÍ.

Rok 1917 nepřinesl sice ještě Dohodě na bojištích úspěchů konečných, stal se však rozhodujícím obratníkem pro revoluci československou, jejíž domácí i zahraniční proud slily se v tok jediný. Nová vítězství Němců na počátku r. 1918 a mír v Brestu Litevském značně sice povzbudily Vídeň, jejíž troufalost oživla znovu, zocelila však také odpor lidu československého. Porady v Luhačovicích velmi zjednodušily poměry v stranách občanských, též obě socialistické strany české se důvěrně sblížily a všechny ovládala jedna snaha, jedna vůle, jedna myšlenka: osvoboditi se ze žaláře národů. Od polovičky března přinášely noviny postupně vzpomínky na události z r. 1848, jejichž sedmdesátiletí se právě dovršovalo. A český čtenář rozuměl, proč se mu připomínají.

Hned 6. ledna 1918 sešli se v Obecním domě hlavního města Prahy, zbudovaném teprv nedlouho před válkou, říští i zemští poslanci z Čech, Moravy a Slezska za předsednictví Frant. Staňka. Od staletí byl to zase první generální sněm zemí koruny České. Jeho snesení žádalo za spojení historických zemí českých s větví slovenskou, žádalo za sebeurčení malých národů, tedy i československého, zamítalo názor, jako by sebeurčení to mohlo býti řešeno v rámci rakouské ústavy, a žádalo, aby národ náš při mírovém jednání byl zastoupen vlastními svými zástupci. Touha po sjednocení s větví slovenskou vždy horoucněji se projevující, působila Vídni rozpaky největší. I ve chvílích, kdy se kolísavý Karel I. odhodlával k nějakému vyrovnání s naším národem, vždy myslil jen na historické jeho země a naprosto vylučoval ze svých úvah Slovensko. Bylť se dal korunovati na krále uherského a korunovační přísaha jej zavazovala zachovati celistvost Uher. Kromě toho Maďaři byli tou dobou vlastně pány říše. Proto i usnesení generálního sněmu v Obecním domě připravilo vládě veliké rozpaky, které se projevily tím, že je dovolila censura novinám otisknouti teprv po více jak třech nedělích.

O dva dny později přišlo překvapení jiné. V poselstvu z 8. ledna 1918 oznámil president Wilson 14 bodů, jejichž přijetí činil podmínkou míru. Žádalo se v nich zrušení tajné diplomacie, obnova hospodářských styků, vyklizení všech obsazených území, náhrada škod, vrácení Alsas a Lotrink Francii, zřízení samostatného Polska a založení ligy národů, která by války v budoucnosti ne-li znemožnila, aspoň znesnadnila. Pro nás přirozeně nejdůležitější byl bod desátý, týkající se Rakousko-Uherska, podle něhož jeho národům má se dostati „možnosti samostatného vývoje". Arci byla to slova potěšitelná, leč i nejasná, připouštějící různý výklad. Ze stylisace zřejmě bylo viděti, že v zákulisí světových událostí stále se jedná o zachování říše Rakousko-uherské, třeba v jiné podobě. Jak si představuje možnost samostatného vývoje, pověděl právě generální sněm. Aby se pak rozptýlily poslední mlhy nejasnosti, o to pracovati bylo úkolem revoluce zahraniční, jejíž vůdce prof. Masaryk, jak uvidíme, neopomenul ničeho, čeho bylo třeba.

Také jeho spolupracovníci napjali všechny síly. Po předchozích poradách v Paříži, které hlavně měly urovnati napiatý poměr mezi Jihoslo-

vany a Italy, sešel se 9. dubna 1918 v Římě sjezd utlačovaných národností, jehož jednání bylo nepřetržitým řetězem žalob a stesků na útisky neněmeckých a nemaďarských národností. Češi, zastoupení Benešem, Štefánikem a Sychravou, vedli si důstojně, ale rázně na tomto sjezdu, jenž přinesl jeden plodný výsledek hned. Po dlouhém a svízelném jednání svolila konečně italská vláda 21. dubna ke zřízení československých legií ze zajatců, kteří davem se hrnuli pod prapor červenobílý. Zanedlouho stála na Piavě již třetí československá dobrovolnická armáda, podřízená se sestrami francouzskou a ruskou Národní Radě v Paříži.

Na důkaz, že československá domácí i zahraniční revoluce jsou nádoby spojité, sešlo se dne 13. dubna zase valné shromáždění ze všech národních vrstev v Obecním domě v Praze, k němuž hlasem chvějícím se pohnutím promluvil krásnou řeč starešina českého spisovatelstva Alois Jirásek. Vzpomenuv obrovských ztrát na životech, připomenul, že jsou obětmi války, které jsme nechtěli. Národ je pevně odhodlán žíti životem samostatným, marny jsou všechny pokusy odvrátiti jej od této snahy. Skončil touto přísahou:

„Národe československý!

Shromáždili jsme se zde, jako povolaní zástupcové tvoji, abychom nahoru i dolů manifestovali, že všechen národ, sjednocen tak, jak toho dějiny tvoje nejsou pamětníky, stojí jako žulová hradba za vším tím, co tvoje poselstvo v památných svých a historických deklaracích zjevilo. Tak zde stojíme! A v pevné, nezlomné důvěře v konečné vítězství nejsvětějších práv svých, v důvěře ve vítězství spravedlnosti, ve vítězství práva nad násilím, svobody nad porobou, demokracie nad výsadami a pravdy nad klamem ve velkém rozhranění dějin světových, zvedáme ruce své a při drahé památce předků, před očima vzkříšeného národa a nad hroby padlých v mohutném souzvuku všech duší svých slibujeme dnes a pro všechnu budoucnost: Zůstaneme, kde jsme stanuli! Věrni v práci, věrni v zápase, věrni v utrpení, věrni až do hrobu! Vytrváme, dokud nezvítězíme! Vytrváme, až pozdravíme samostatnost svého národa! Zdráv buď, národe československý! Zůstávej ratolestí rostoucí, přijdiž čas tvůj! Rostiž a vzkvétej a rozkvétej svobodný ve vlastech svých a ve velké bratrské rodině národů světa pro štěstí svoje i pro blaho příštího osvobozeného lidstva!"

Tisíce hrdel volalo svorně: „Přísaháme." To byla mluva jasná a nedvojsmyslná.

Hned nazejtří po památné této přísaze zakončil hr. Otakar Czernin svou politickou dráhu v propadlišti hanby. Po návratu z Brestu Litevského, opojen vítězoslávou promluvil totiž k členům městské rady vídeňské řeč, v níž odsoudil českou zahraniční revoluci a opovážil se mluviti o „ubohém, bídném Masarykovi." Zároveň však učinil narážku stejně nejapnou jako nepravdivou na loňské jednání o mír, který nabídl císař Karel. Francouzský min. předseda Clemenceau odpověděl tím, že dal otisknouti fotografický snímek vlastnoručního listu, který Karel I. odevzdal princi Sixtovi pro presidenta republiky francouzské. Ušlechtilost povah se projevila. Hr. Czernin prohlásil, že vůbec o nijakém vyjednávání nevěděl, císař Karel

zase, že prý jeho list, pokud se týká nejpodstatnější části, totiž odstoupení Alsas a Lotrink Francii, je zfalšován. Následek byl, že hr. Czernin odstoupil, aby byl nanovo vystřídán Burrianem a císař, aby smířil hněv německého spojence, uvrhl hynoucí svou říši ve větší od něho ještě závislost než byla.

Za několik dní rozklenul se nad naší vlastí a její matičkou Prahou měsíc máj, překrásný, radostný máj, překrásný nejen nádhernou pohodou, leč více ještě svornými projevy neoblomné vůle národní, máj, na který nezapomene nikdo z těch, jimž bylo dopřáno prožíti jej doma. Hned první den toho měsíce byl toho dokladem. Ulicemi procházely nejen zástupy dělníků, jak tomu bývalo jindy toho dne, nýbrž i zástupy všech vrstev občanských, jednotné s nimi. Všem bez rozdílu planuly zraky radostnou nadějí na brzké vzkříšení svobody přes to, že právě v té době bída našich zemí dostupovala vrcholu, což však nevadilo vídeňské vládě, aby z nich vyvážela poslední zbytky. Byl to skutečně svátek všeho národa.

Zvolna blížil se den, kdy před 70 roky byl v Praze zahájen první slovanský sjezd. Okolnost, že na 16. květen 1918 připadalo půlstoletí od položení základního kamene k Národnímu divadlu, stala se podnětem k novému slovanskému sjezdu, ba více k novému sjezdu utiskovaných národů, který byl důstojnou odezvou římského kongresu z předešlého měsíce. Byliť tu zastoupeni kromě Ukrajinců a Lužických Srbů, jimž poměry toho nedovolovaly, nejen všichni Slované, nýbrž i Rumuni a Vlaši. Výrazem jednoty československé byl příjezd předního slovenského pěvce Hviezdoslava, který zavítal z Dolního Kubína. Václavské náměstí a přilehlé ulice byly přeplněny davy jásajícího lidu, zasazení slovanské lípy na dolním konci zmíněného náměstí mluvilo zřetelně, co hýbalo myslemi všech. V těch krásných chvílích zdálo se, jakoby bylo zapomenuto, že daleko odtud zuří litice válečná. Předmětem nejsrdečnější pozornosti byli hosté jihoslovanští a heslo „Věrnost za věrnost" stalo se od té doby poutem vížícím dva bratrské národy. Vrcholem slavností byly řeči, které v musejním Pantheonu pronesli dr. Kramář a cizí hosté, všichni svorně zdůrazňujíce touhu po samostatnosti, národním sjednocení a sebeurčení. Policie pozorujíc, že se slavnosti daleko vymykají z rámce pouhé vzpomínky kulturní, zapověděla dne 17. května všecky slavnosti další a cizím hostem byl nařízen odjezd z Prahy. Byla to bláhová naděje, že policejním rozkazem možno shladiti s povrchu zemského co háralo v prsou milionů. Před odjezdem vydali účastníci slavností provolání, kterým oznamovali, že neustanou v boji za dobytí samostatných států svým národům, censura však nedovolila je otisknouti.

Mohutné ty projevy nemohly ujíti pozornosti v cizině. Ve výroční den vstupu Italie do války dne 24. května dostaly nově se tvořící československé legie v Italii prapor, při čemž sám ministerský předseda Orlando uznal nárok Čechoslováků na samostatnost. Dne 30. června pak odevzdal president Poincaré 21. českosl. pluku červenobílý prapor, dar Paříže v jeho stanovišti ve Vogesách. Vojsko československé bylo už všude uznanou mocí, zbývalo ještě, aby uznána byla též samostatná československá vláda, která prozatím ovšem mohla pracovati jen za hranicemi. O to se

přičinil se svými spolupracovníky prof. Masaryk, který r. 1918 dlel ponejvíce v Americe.

Již před Masarykem pobýval v Americe r. 1917 dr. Štefánik. Jeho přičiněním bylo v časopisectvu hojněji než dříve poukazováno na revoluci československou, ba zájem o ni vnikal i do sborů zákonodárných, hlavní kus práce v tomto směru však zbývalo vykonati Masarykovi, neboť Štefánik přirozeně zajímal se nejvíce o věci vojenské, řídě nástup a výcvik amerických Čechoslováků, z nichž první byli s americkou armádou ve Francii již v listopadu 1917. Zatím Masaryk opustiv, jak už vypravováno, Rusko, vydal se přes Sibiř a Japonsko, kde krátce prodlel, do Ameriky, kam přibyl koncem dubna 1918. Dne 5. května přibyl do Chicaga, kde byl uvítán místními i vzdálenějšími krajany, jichž se sešlo na 50.000. Zřídka kdy který panovník byl vítán tak jásavě a radostně. Již okolnost ta sama vzbudila v Americe velikou pozornost, zanedlouho pak rozvinoval náčelník zahraniční české revoluce horečnou činnost tiskem a přednáškami. Všude dokazoval znovu a znovu, že je nutno rozbíti Rakousko-Uhersko a zříditi samostatné státy pro ujařmené jeho národy. Horlivost jeho nesla kýžené ovoce. Jestliže české Národní sdružení prostřednictvím svých odboček, rozložených po všech větších amerických městech, jež dříve odvádělo pravidelnou dobrovolnou daň na revoluci, zvýšily se z ní její fondy tak, že z nich mohly býti hraženy všechny útraty. Podobně si vedla i liga Slovenská. Kouzlu Masarykovy osobnosti, jeho prosté, neuchvacující, ale přesvědčující výmluvnosti, břitkosti jeho pera podařilo se odstraniti každý nelad, každou neshodu, jichž s počátku, zvláště pro různost v názorech náboženských mezi Čechy a Slováky, převahou upřímně katolickými, bývalo dost a dost. Všichni jednotně a svorně spěli za týmž cílem.

Za pobytu v Americe nezapomínal starostlivý „tatíček" svých hochů na Rusi a Sibiři a seznáme v jiné souvislosti, co pro ně vykonal. Nemenší péči věnoval i výpravě československých vojáků v armádě americké. Již dříve bojovalo na 2500 českosl. dobrovolců z Ameriky v armádě francouzské a jedna setnina v kanadské, nyní pak kol 50.000 českosl. amerických občanův odešlo do armády americké.

Není jediného většího města v Unii, v němž obývají naši krajané větším počtem, aby ho nebyl Masaryk navštívil a v něm nepracoval. Pro dobu přítomnou zvláště důležita je návštěva jeho v Pittsburgu, hlavním středisku Slováků, kteří se tu živí těžkou mozolnou prací hornickou. Mezi představiteli českého Národního sdružení a Slovenské ligy došlo tu za přítomnosti prof. Masaryka k dohodě z 30. května, kterouž umluveno, že bude příští Československý stát demokratickou republikou a že Slovensko bude v ní míti vlastní správu a vlastní sněm. Tohoto článku smlouvy dovolávají se za našich dnů neustále ti, jimž spojení Slovenska se zeměmi historickými je trnem v oku, zapomínají však obmyslně, že v závěru smlouvy praví se výslovně: „Podrobné ustanovenia o zariadení Československého štátu ponechávajú sa oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstavitel'om."

Masaryk neúnavně pracoval nejen mezi krajany, nejen se snažil československé revoluci získati přízeň veřejného mínění v Americe, nýbrž uži-

val ve prospěch naší věci svých známostí osobních. Jeho činnost v té příčině dosahovala vrcholu od 19. června 1918, kdy ponejprv vešel v osobní styk s presidentem Wilsonem. V „Bílém domě" (paláci presidentovu) ve Washingtoně sešli se tu ponejprv tváří v tvář dva politikové-filosofové, dva zastánci lidskosti a demokracie, jeden skutečná, druhý nastávající hlava lidového státu. Dohodli se záhy.

Brzy dostavily se výsledky horlivé spolupráce Masarykovy a jeho spolupracovníků na obou stranách Atlantského oceánu. Dne 30. června, v týž den, kdy francouzský president odevzdával hochům 21. českého pluku prapor, uznala Francie československou Národní Radu v Paříži za prozatímní vládu příštího samostatného státu. Dne 9. srpna následovala jejího příkladu Anglie a 3. září Unie. Stál-li československý národ od počátku světové války srdcem a cítěním v táboře Dohody, uznala jej nyní za spojence Dohoda i formálně. Doložme ještě, že v červenci znova se zřídil v Praze Národní výbor, takže v něm byly zastoupeny všecky politické strany podle t. zv. klíče, totiž podle poměru hlasů, které každá z nich dostala při posledních všeobecných volbách do říšské rady r. 1911. Národní výbor pracoval tak, aby se mohl ujmouti vlády doma ihned, jakmile udeří hodina osvobození. A hodina ta blížila se již kvapným krokem, neboť po měsících trapné nejistoty a kolísání válečného štěstí připravoval se již i rozhodný obrat na bojištích.

Zhroucení Ruska znovu vzpružilo naděje vojenské strany Německa. Částečně již před ním, hlavně však po míru v Brestu Litevském Němci převáděli množství vojska z východu na bojiště západní. Ještě jednou, naposledy už v dějinách této hrozné války nabývají číselné převahy nad spojenci dohodovými a ta jim otevírá možnost nové útočnosti. Německý hlavní stan obírá se myšlenkou novým prudkým útokem zničiti Angličany a Francouze dříve ještě, než se armáda americká dostaví v plné síle. „Teď anebo nikdy" stalo se jeho heslem. Připojme hned, že provádění tohoto záměru neminulo se sice s počátku s jistým překvapením, avšak hlavní předpoklad zdaru selhal naprosto. Francouzská statečnost s nasazením všech sil zadržela tento poslední nával a Unie vyvinula ve vystrojení a vysílání svých vojsk do Francie tak netušenou rozhodnost a pohotovost, že již v červnu Němci na číselnou svou převahu spolehnouti nemohli. Německé ponorky, tato chlouba a naděje Viléma II., nebyly s to, aby nějak podstatně rušily přepravu vojsk přes oceán.

Podrobnosti útočného plánu německého byly vskutku důmyslné. Spojení armád anglické a francouzské mělo býti rozraženo, Francouzové měli býti donuceni k ústupu na Paříž, Angličané zase na přístavy severofrancouzské, které jim zachovávaly spojení s domovem. Sen, za kterým se honil panovačný Vilém od počátku války, opanování Paříže, zdálo se, že jest uskutečnitelný na dosah ruky, opanování severofrancouzských přístavů znamenalo zničení Anglie, tedy to, čeho nedokázala válka ponorková, zdar v obojím směru současně znamenal najisto konec války a triumf vítězného Německa.

Proto podniknut útok na Basiris aux Bois, kde spojení obou armád bylo dost volné a opevnění nevalné. Překvapení se Němcům vskutku

podařilo. Dne 21. března jsou skutečně obě armády rozraženy a Francouzi opravdu ustupují na Paříž, Angličané na sever. Než postup Němců není tak rychlý, jak si slibovali, neboť údolí Oisy a tím cestu na Paříž hájí stejně neústupně jako důmyslně, generál Pellé. Střely z obrovského dalekonosného děla německého dolétají sice už do pařížských ulic, lidé malomyslní vyzývají znovu vládu, aby opustila srdce Francie a přesídlila někam do bezpečí. Na štěstí však šedý Clemenceau není mužem bledé bázně. Nezastírá si velikosti nebezpečí, leč necouvá před ním.

Pomoci mohlo z tísně toliko jednotné velení. Dosáhlo-li německé vedení průlomem u Basiris aux Bois nesporného úspěchu, dosáhla Dohoda většího tím, že konečně ji nouze donutila přijmouti zásadu jednotného velení, které přechází na osvědčeného generála Ferdinanda Foche, muže tehdy 67letého. Jsa již od ledna 1918 předsedou Výkonného spojeneckého komitétu, přejal 26. března velitelství proti postupujícím Němcům, 24. dubna na celé západní frontě s titulem generalissima, o něco později na všech dohodových frontách vůbec.

Od chvíle, kdy se ujal velitelství Foch, soustřeďovaly se boje na severu hlavně v okolí Amiensu, na jihu v okolí Montdidieru. Do konce března byl postup Němců zastaven a zatím v týle tvořila se s horečným kvapem armáda záložní, jež obnovila spojení Francouzů s Angličany. Od prvních dnů dubna byla postavení dohodová zase pevná a Foch byl hotov útočiti sám; tu by byl ve svém pravém živlu, neboť hlavní zásadou jeho válečnictví bylo neustálými útoky unavovati nepřítele až do úplného vyčerpání sil.

A tak kromě územního zisku nepřinesl tento první útok Němcům nijakého viditelného prospěchu, nezdar však nepodlomil jejich útočné síly. Foch se k vlastnímu útoku nedostal, neboť od 9. dubna snažili se Němci znovu prudkými útoky proniknouti k severofrancouzským přístavům a tak provésti aspoň jednu část zamýšleného plánu. I tu připravili v prvních dnech Angličanům velké ztráty a donutili je k ústupu, leč přispěchavší pomoc francouzská i tu zarazila další jejich pokroky.

Do třetice ještě pokusili se Němci o nové překvapení v květnu na Chemin de Dames, které se jim skutečně podařilo, takže překročili Aisnu a 30. května dostihli k Marně, kde setkali se s Američany. Po druhé již za světové války zalévají se břehy této řeky lidskou krví, po druhé stál Němec takřka před branami Paříže, čekaje, že se budou opakovati události z r. 1871. Leč jaké zklamání! Američané, jejichž bojovou pohotovost Němci vždy podceňovali nevěříce, že by synové státu, v němž voják je zjevem téměř neznámým, mohli čeliti vojsku, jež od dvou století bylo základním pilířem státu, dokázali Němcům, že idea je mocnější než hrubá síla. Foch sevřel nepřítele na obou bocích mezi Remeší a Soissonem, jehož trosky padly do rukou nepřítele, a nadobro zastavil jeho postup na Paříž. Po druhé zachránila Marna Francii, s ní Dohodu a s touto právo a spravedlnost.

Poslední německý útok ve světové válce zahájen byl 15. července západně i východně od Remeše. Město za těchto bojů strašlivě trpělo, zvláště nádherná jeho kathedrála, místo posvátné vzpomínkou, že v ní bý-

vali korunováni králové francouzští. Byl-li odražen i tento poslední útok, lví podíl na zásluze o to náleží statečným Američanům a novému způsobu odrážení útoků, který nařídil geniální Foch. Výzvědná služba byla totiž tak zdokonalena, že Dohoda nyní na hodinu přesně věděla, kdy a kde budou Němci útočiti! Obranu soustředil Foch teprve na druhé linii a tak Němci teprve ve chvíli, kdy se domnívali, že vítězství už je jejich, byli rozdrceni vlastním protiútokem, ztrativše při tom všechny domnělé zisky vítězného útoku.

V období mezi třetím a posledním útokem německým ve Francii pokusilo se již také Rakousko o svůj poslední útok v Italii. Bylo to jen křečovité škubání svalů těla již dokonávajícího. Poměry v rakousko-uherské armádě byly již takové, že podnik velkého slohu s ní byl kusem veliké odvahy. Dlouhá válka, stravování čím dále bídnější, nekonečné přesunování jednotlivých oddílů z místa na místo, hlavně však šalebná hra, kterou hrálo Rakousko-Uhersko s utlačovanými národy, to vše jitřilo velikou nespokojenost v neněmeckých i nemaďarských sborech; ale i ostatní sbory, složené z Němců a Maďarů, byly již unaveny a neukázněné. Mezi slovanskými vojáky na mnohých místech vznikly zjevné vzpoury. Hned počátkem r. 1918 odepřeli poslušnost slovanští námořníci v Kotoru. Leč nedosti připravený jejich podnik byl potlačen v samém zárodku. Povážlivější byla vzpoura, provedená 21. května plzeňskou pěchotou, která byla posádkou v Rumburce. Záminkou byla zmenšená dávka chleba, konečným úmyslem dobrých těch hochů, jejichž síly nebyly úměrné k jejich nadšení, bylo zmocniti se Prahy, Plzně a jiných středisek a rozlámati konečně nenáviděná pouta. Zdar jejich podniku měl bohužel krátké trvání. V podvečer téhož dne byli zjímáni v lese u Boru poslušným vojskem nakvap sehnaným z nejbližších posádek a hroby popravených z nich jsou svědectvím, že rakouské vojenské soudy neumoudřily se ještě ani ve chvíli, kdy život státu, jemuž sloužily, se počítal jen na dny. Největší vzpouru provedl však na italské frontě takřka před tváří nepřítele o něco později slovinský pluk lublaňský. S takovýmto vojskem podnikati nové útoky bylo jistě povážlivé. Rakousko-Uhersko se toho odvážilo a pravoslavný Srb, generál Boroevič postaven v čelo útočících davů na důkaz, že jsou na světě Slované, kteří pracují pro zachování Rakousko-Uherska, nikoli proti němu.

15. června přešlo rakouské vojsko k novému útoku na Piavě. Dostalo se na pravý břeh, ale u Montella zaražen byl jeho postup. Tu přestály krvavý svůj křest československé legie italské, jichž hrdinná účast vyžádala si kromě jiných obětí také život statečného Jana Čapka. Horší osud zastihl asi 50 nešťastníků, kteříž upadli v rakouské zajetí. Byli vesměs popraveni a zemřeli smrtí potupnou sice v očích katů, leč mučednickou pro svatou věc. Když 24. dubna r. 1921 byly ostatky některých z nich slavně pohřbívány v Praze, každé srdce opravdu česky cítící vzdávalo jim zasloužený hold. Mrtví z lesíka u Boru zasílali pozdrav mrtvým na Piavě, vždyť ti i oni zemřeli ve službách téže myšlenky. Úspěch Boroevičův žil životem jepice. Mocný italský protiútok záhy jej donutil k ústupu za rozvodněnou Piavu, jejíž dravé vlny pochovaly mnohý život, jejž ve předešlých dnech ušetřila smrtonosná zbraň.

Rozhodující obrat pro světovou válku vůbec znamená měsíc červenec 1918, kdy počal útočiti na západním bojišti Foch sám. Úloha překvapovati protivníka vypadla z rukou Ludendorfových a přešla na Foche, jenž od 17. července, náležitě jsa posílen Američany, počal poslední mnohoměsíční bitvu světové války. Němci zoufale kladouce odpor a za obrovských ztrát počali již 19. července ustupovati. 8. srpna rozvinul Foch, který den před tím byl jmenován maršálem Francie, spojenecký útok u Amiensu a Montdidieru, který rovněž končil německým ústupem. Právem nazval Ludendorf 8. srpen černým dnem pro Němce. Od té chvíle brzy zde, brzy onde napadal Foch ustrašeného nepřítele, který posud ještě se bránil houževnatě, ač viděl, že věc jeho jest již ztracena, a zanedlouho boj zuřil již po celé délce fronty. Byl to úvod k uskutečnění velkolepého Fochova plánu na obchvat Němců, směřující k Metám a k Rýnu. Výsledek bojů byl všude jeden a týž, krok za krokem ustupovali Němci k poslední své naději, k linii Hindenburgově, které dosáhli.

Dobytí této linie byl jistě úkol nesnadný, při vyčerpanosti sil německých však nikoli nemožný. Dříve ještě než se Foch oň pokusil, došly z jiného bojiště zprávy, že se zřítila budova vítězoslávy ústředních mocností na východě. Dlouhá zdánlivá nečinnost dohodové fronty soluňské byla jak jsme poznali, dobou svízelných, ale nutných prací přípravných, které musily býti vykonány, než se mohlo přikročiti k rozhodnému činu. Nový velitel soluňské fronty Franchet d'Esperey seznal na podzim 1918, že chvíle k němu nadešla. Bulharsko bylo téměř již nadobro rozvráceno vnitřním rozkladem, který v něm hlodal již od let. Bída v zemi byla nesmírná, vojsko neukázněné, špatně živené, otrhané, občanské obyvatelstvo roztrpčené klnulo původcům války, trůn Ferdinanda Koburského počal povážlivě kolísati. Vojáci již hromadně utíkali od praporů a věrní spojenci němečtí, když bylo jim zle na západě, odvolali z Bulharska značnou část svého vojska. Jest jistě významno, že vlastní původce bulharské účasti ve světové válce, ministerský předseda Radoslavov nevytrval na svém místě až do konce. Úkolem jeho nástupce Malinova bylo vyvléci Bulharsko z tísně s pohromami pokud možná nejmenšími. 15. září udeřil Franchet na Bulhary u Dobropolje a čtyřdenním bojem podařilo se mu vraziti mocný klín do bulharské armády, jejíž jedna část v divokém zmatku prchala do údolí řeky Černé, druhá nemnoho pořádněji ustupovala k Vardaru. Již 26. září bylo dohodové vojsko na hranicích Bulharska, jehož poslové objevili se o dva dny později v Soluni, aby nabídli úplnou kapitulaci, neboť Bulharsko bylo si vědomo své nemohoucnosti. Příměří vykoupeno tím, že celé Bulharsko až k Dunaji obsadily pluky dohodové. Nejsa jist životem, vzdal se Ferdinand Koburský 3. října trůnu ve prospěch svého syna Borise. Hanbou pokryt a proklínán obyvatelstvem, jemuž sliboval býti dobrým otcem, odcházel na své statky do Uher. Před ním již zmizel z Bulharska jeho zlý duch Radoslavov. V přestrojení za říšsko-německého poddůstojníka ujížděl tajně do Berlína, kam jej táhlo neslovanské jeho srdce.

Zatím, kdy Bulharsko pokrýval smutek, ozýval se ze ssutin měst a vsí v Srbsku jásot, když současně tam vtrhlo vojsko dohodové. Přirozeně nejnadšeněji byli vítáni vlastní krajané ve zbrani, kteří se již u Dobropolje

nejvíce vyznamenali. Když dohodové vojsko vtrhlo 12. října do Niše, jásot obyvatelstva nebral konce. 31. října byli Srbové s dohodovými spojenci již na Dunaji a vtrhli do Banátu. Dříve již odvedl Mackensen do Uher značné ještě zbytky své armády dříve vítězné, nyní na hlavu poražené, ze Srbska i z Rumunska, neboť toto vypovědělo válku Rakousku i Německu znovu. Potupný mír Bukureštský dlouho netrval.

Po kapitulaci Bulharska přirozeně nemohlo ve válce setrvati dlouho ani Turecko, jehož stav nebyl o nic lepší. 1. října dobyli Angličané Damašku, této perly východu, také od Bagdadu pronikli daleko na sever. Turecku nezbývalo než kráčeti ve šlépějích Bulharska a kapitulovati. Oba státy očekávali svůj osud od nastávající mírové konference. Z protivníků Dohody setrvávali na bojišti už jen vlastní dva původcové války: Rakousko-Uhersko a Německo, leč i jejich hodina již se blížila.

Zatím co půda poloostrova Balkánského duněla pod kroky vítězných vojsk dohodových, vojenská moc obou těchto hlavních záškodníků světového míru byla již v posledním tažení. Na západě bojovalo se již v samé linii Hindenburgově. Foch usiloval především o to, aby rozrazil trojúhelník, jejž tvoří města Cambrai, Saint Quentin a Mezières. Dobytím St. Quentinu zbraněmi anglickými 2. října byla podstatná část této úlohy vykonána. Co připravovali Němci r. 1915 po Gorlici Nikolaji Nikolajeviči a čemu on unikl tak skvěle, to hrozilo nyní jim samým, den ze dne vždy úžeji svíraly se kleště obchvatu po obou jich bocích, dokonalá záhuba byla neodvratná.

Čím byl Zborov pro československé vojsko na Rusi roku předešlého, tím stalo se město Vouzieres 12. října 1918 našim legiím ve Francii, neboť jen jejich skvělou pomocí dosáhli tu Francouzové velikého vítězství. V polovici října byla již v moci dohodových vojsk první skupina opevnění linie Hindenburgovy po celé délce. V posledních dnech říjnových vedlo si německé vojsko v dlouhé řadě obranných bojů po celé délce fronty z Belgie až do Lotrinska zoufale, leč vždy ještě zachovávalo pořádek a kázeň. Avšak sám Ludendorf, toto ztělesnění neochabující německé bojovnosti, seznal již, že záhuba zeje na dosah ruky, a ztratil již dávno naději nejen v německé vítězství, ale i v možnost obrany. Již 1. října žádal naléhavě, aby vláda německá obrátila se na Wilsona s nabídkou míru. V Berlíně prodlévali, a tu sám Hindenburg naléhal a Ludendorf znovu odůvodňoval naléhavou nutnost žádosti o mír těmito slovy: „Jsme dosud v čestné situaci. Ale každé chvíle může dojíti k průlomu a potom by naše mírová nabídka přišla ve chvíli krajně nepříznivé. Mám pocit, že hrajeme hazardní hru. Každé chvíle a kdekoli může nám selhati některá divise."

V té době stává se říšským kancléřem německým princ Max Badenský, který podal 5. října prostřednictvím švýcarské vlády Wilsonovi žádost za mírové jednání, která však byla odmítnuta s poukazem na události na frontě.

Zatím hromadný ústup Němců po celé frontě neděl se již v pořádku a kázni, nýbrž byl divoký a zmatený, neboť jatky minulých dnů zkrušily německé sebevědomí a obrátily je v hrůzu a zděšení. Také týl armády se

hýbal, bolševické výtržnosti a hromadné stávky byly neklamnou známkou, že také v Německu schyluje se k revoluci.

Nedala na sebe dlouho čekati. 7. listopadu vypukla v Mnichově, 9. listopadu v Berlíně a zakrátko všecky německé státy, pokud byly monarchické, prohlašují se za republiky. Do nedávna zbožňovaný, nyní proklínaný císař Vilém ujíždí se svým synem do vyhnanství v Hollandsku, aby ušli hněvu svého lidu, kterému slibovali tvrdý německý mír a úplné pokoření všech nepřátel. Poslední kancléř doby císařské, princ Max Bádenský, vzdal se úřadu a v čelo jednotné německé republiky vstoupil socialista Ebert. V den revoluce mnichovské 7. listopadu Německo odhodlalo se k prosbě o příměří, které mu Dohoda povolila s výhradou, že vykoná bezpodmínečně vše, co mu nařídí její plnomocník Foch.

Příměří se ujednávalo v železničním voze na zvláštní vedlejší koleji železniční trati za městečkem Rethondes. Vyjednávání bylo provázeno zjevy, které svědčily, že i německý lid již nad vrch hlavy je syt strašlivé a nákladné války. Nejen trůny se kácely, ale i bolševické hnutí projevovalo se silně; tak vzbouřené námořnictvo v severním moři vztýčilo na svých korábech rudé vlajky. Jako studená sprcha dopadaly na rozpálené hlavy německých vyjednavačů podmínky kapitulace, které jim klidně diktoval Foch, nepřipouštěje nijaké námitky, ani nedovoluje zmírnění. S trpkými asi pocity v duši podepisovali kapitulační listinu, leč nezbývalo než podepsati. Stalo se tak 11. listopadu a téhož dne v jedenáct hodin zastaveny boje na všech frontách. Přechod z příměří do trvalého míru zůstaven budoucí mírové konferenci.

Nejdůležitější podmínky německé kapitulace byly: Němci musili ihned vykliditi všechna obsazená území ve Francii, Belgii a Lucembursku, dále Alsasy a Lotrinky, v dalších 16 dnech zavazovali se vykliditi celý levý břeh a neutrální pásmo v šíři 10 km na pravém břehu Rýna. Musili propustiti zajatce, vydati množství vozidel a válečného materiálu, konečně nedávno ujednané míry Litevsko-Brestský a Bukureštský byly prohlášeny za neplatné.

Dříve ještě než německá, dokonala vojenská moc rakousko-uherská, ba dokonalo Rakousko-Uhersko samo. Rozvrat v jeho vojsku byl již dokonalý, slovanští vojáci odpírali vůbec již poslušnost, ale i Maďaři hojně opouštěli prapory. Zchytralý hrabě Michal Károlyi, který již od r. 1917 byl v důvěrném jednání s předními kruhy dohodovými, doufal, že zachová celistvost Uher, dokáže-li Dohodě, že maďarští vojáci bojují proti ní nedobrovolně. V tom se ovšem zklamal, vždyť vše, co předcházelo, vinilo jej z nepravdy, nicméně jeho politika značně oslabila vojenskou moc Rakousko-Uherska a urychlila jeho pád.

24. října podnikl Diaz útok na celé frontě. Piava překročena na několika místech a též do Tyrol vnikali vítězové bez valného odporu nepřítele. Československá divise asi o 25.000 mužů bojovala v těchto dnech v okolí Gardského jezera, bojovala neohroženě a s chutí, vždyť věděla, že je to poslední boj s odvěkým nepřítelem, že není již třeba se báti potupné smrti pro případ zajetí jako v červnu, neboť v nejbližších dnech již zalehla

*

PROFESOR T. G. MASARYK PROHLAŠUJE NEODVISLOST ČESKOSLOVENSKÉHO NÁRODA VE FILADELFII

DNE 26. ŘÍJNA 1918

sem radostná, tak dlouho toužebně očekávaná zpráva o převratu v Praze 28. října.

Co následovalo, stěží lze si představiti. Kdekterá silnice a cesta, vše bylo zaplaveno hordami nezřízených, rozpoutaných, v divokém úprku střemhlav se řítících zbytků „slavné" někdy rakousko-uherské armády. Překocené vozy, opuštěná děla, koňské mršiny ucpávaly místy divoký ten proud a brzdily jeho pohyb vpřed. Na železničních stanicích sváděly se o odjíždějící vlaky hotové zápasy, poslední vědomí soudružnosti zaniklo, heslem každého stalo se: Spas se, kdo a jak můžeš. Desítky tisíců zajatců, množství drahocenného válečného nářadí stalo se kořistí vítězů. A v této chvíli, kdy hroutilo se staré Rakousko k neslavnému pádu, byl císař Karel I. ještě prostoduchý dost, aby k sobě povolal českého socialistického poslance Tusara, kterého žádal, aby se k českému vojsku na italskou frontu vypravilo poselstvo, které by ho požádalo, aby setrvalo ve zbrani, alespoň několik dní, co by se aspoň nejcennější válečné zásoby dopravily do bezpečí. Bylo již pozdě. Den po pražském převratu 29. října žádal císař Karel o příměří, které mu bylo povoleno za podobných podmínek, jaké o několik dní později byly uloženy Němcům na bojišti západním. 3. listopadu podepsal Karel I. listinu kapitulační a téhož dne vstoupili Italové do Tridentu a Terstu, dávno kýžených cílů svých tužeb. Světová válka v hlavních rysech byla dobojována.

*

Zatím co se vojenská síla ústředních mocností a jejich spojenců svíjela posledními křečovitými záchvaty odporu, konala československá revoluce doma i za hranicemi závěrečné přípravy k velikému dílu osvobozovacímu. Hned první dni nového zasedání říšské rady byly velmi rušné, neboť české poselstvo vystoupilo s obžalobou na ministerstvo Seidlerovo, které jsouc opojeno mírem v Brestu-Litevském, opovážilo se císařským nařízením, tedy činem neústavním, slíbiti českým Němcům splnění dávné jejich tužby, totiž rozdělení Čech na kraje národně ohraničené, což v podstatě znamenalo roztržení nedílné země. Jmenovitě poslanec dr. Stránský ohlásil při této příležitosti Rakousku boj nesmiřitelný.

Následek byl, že Seidlerovo ministerstvo odstoupilo. Nová vláda, v jejíž čelo postaven profesor Hussarek, muž velmi prostředních schopností, byla již posledním hrobařem Rakouska.

Události na bojištích nutkaly k tomu, že již 1. října byla říšská rada svolána znovu. Hussarek sliboval přestavbu Rakouska na základě národnostním, avšak po zkušenostech minulosti jeho slova již nedošla sluchu. Nazejtří 2. října odpověděl mu poslanec Staněk velikou řečí, z níž ovšem doma proniklo jen málo co, která však vzbudila obrovský rozruch za hranicemi, zvláště v kruzích dohodových. Jejím jádrem bylo prohlášení, že příští vláda československá samojediná je oprávněna mluviti za československý národ na mírové konferenci. 9. října prohlásil dr. Zahradník, že Čechové opouštějí říšskou radu a to navždy.

Tonoucí chytal se stébla. 10. října prohlásil císař Karel I., který svou poslední naději viděl už jen v hraběti M. Károlyiovi, spojení Dalmacie, Bosny s Hercegovinou a Chorvatsko-Slavonska v jedinou zemi. Měl to býti první krok k nové federativní úpravě říše na základě národnostním, které skutečně také již ohlašoval další Karlův manifest ze 16. října. Avšak bylo již pozdě. Události příliš rychle řítily se vpřed, než aby bylo možno od Rakousko-Uherska odvrátiti konečný jeho osud rozkladu a zániku. Národní výbor odmítl také manifest ten 20. října veřejným prohlášením, stejně důstojným a klidným, jako rozhodně zamítavým.

Již před tím (14. října) konaly se v Praze a v jiných větších městech hojné tábory dělného lidu. Praha podobala se toho dne městu obleženému. Na náměstích a křižovatkách ulic byly rozestaveny strojní pušky, vojsko ve zbrani tábořilo pod širým nebem, jiné bylo v pohotovosti v kasárnách. Na táborech mluvilo se velmi ostře proti vývozu potravin ze země beztak již vyhladovělé, a mnozí řečníci, vybočivše z tohoto rámce, dovozovali, že konec jest již vladaření panovníků „z boží milosti". Přes to však vojsko nezakročilo a nedošlo k výjevům rušivým. Vláda cítila již smrtelnou agonii staré říše.

Také jinak projevovala se slabost a nerozhodnost vídeňské vlády, která patrně nevěděla si již rady, natož pomoci. „Národní Listy", které po návratu Rašínovu z vězení psaly zase protirakousky, byly na mnoho neděl zastaveny, opětné jejich vycházení činil místodržitel Coudenhove závislým na splnění jistých podmínek, které však redaktoři listu odmítli co nejrozhodněji. Přes to netroufala si již vláda zameziti obnovu tohoto nejstaršího českého denníku. V tisku vůbec mohlo se již mluviti volněji. Censura zabavovala sice ještě dokonce i zprávy z říšské rady, přes to však volně prošlo tiskem mnohé, co by ještě před půl rokem zcela jistě censura nepropustila.

*

Zatím již nemohly si ústřední mocnosti déle zapírati své vojenské nemohoucnosti a dokonalé porážky. 7. října přišla do Washingtonu německá a rakouská nabídka míru. 8. října odpověděl Wilson Německu, které 12. října přijalo jeho 14 článků, prozatím však ještě nikoli Rakousko-Uhersku. Tomu dostalo se odpovědi Wilsonovy teprv 19. října, a to v tom smyslu, že o svém osudu musí jeho národové rozhodnouti sami. Zvláště vřele ujímá se Wilson splnění národních tužeb Jihoslovanů, neboť Čechoslováci zatím rozhodli o sobě již sami.

Po úradě se svými spolupracovníky v Paříži prohlásil totiž Masaryk dosavadní Národní Radu za prozatímní vládu neodvislého Československa, ve které sám převzal předsednictví a finance, Beneš vnitro a zahraničí, Štefánik válku. Veřejně bylo to prohlášeno 14. října. Současně jmenováni první diplomatičtí zástupci vzkříšeného Československa při státech dohodových: Slovák dr. Osuský pro Londýn, dr. Sychrava pro Paříž, dr. Borský pro Řím, Karel Pergler pro Washington a Slovák Bohdan Pavlů pro Rusko. 18. října přijal Wilson prohlášení československé neodvislosti a uznal ji, proto výše zmíněná nota Rakousko-Uhersku předpokládá již Českoslo-

vensko jakožto stát samostatný a neodvislý. Velké osvobozovací dílo Masarykovo v cizině bylo dokonáno, co ještě zbývalo učiniti, bylo úkolem domova. Již 20. listopadu 1918 mohl Masaryk Osvoboditel vstoupiti v Novém Yorku na loď, aby mohl již jako skutečný president Československé republiky nastoupiti cestu k domovu, kterého po 4 roky nespatřil.

Císař Karel I. zatím provedl poslední změnu svého rakouského ministerstva. Právník evropského jména, prof. Jos. Lammasch byl místo Hussarka povolán, aby provedl přestavbu Rakouska ve svaz národních států. Lammasch byl Němec, jakých v předválečném Rakousku vskutku bylo málo, muž spravedlivý a nenáročný, který bystře postřehl, že se Rakousko svou politikou octlo na bludných cestách, vedoucích k neodvratné záhubě, nejednou varoval, dokud ještě byl čas, tiskem i řečmi v panské sněmovně, leč tehdy nebyl hlas jeho slyšen. Nyní právě jemu, jenž Rakousko nad vše miloval, který horoucně si přál jeho upevnění a uklidnění, bylo určeno osudem, aby podepsal jeho úmrtní list.

Mezi vůdci domácí i zahraniční revoluce bylo smluveno, že se přední členové „Maffie" sejdou v Ženevě s dr. Benešem, aby porokovali o prohlášení československé neodvislosti také doma.

Vláda Lammaschova vydala ochotně pasy k cestě do Švýcar a tak odjeli dne 24. října poslanci Habrmann, Kalina, Klofáč, Kramář a Staněk, vůdce Maffie Šámal a znalci peněžnictví Preis a Svoboda. S těmi, kdo zůstali doma, bylo ujednáno, že k převratu nedojde, dokud se odjíždějící ze Ženevy nevrátí. Leč úmluvy této dodržeti nebylo již možná, poněvadž události příliš rychle následovaly za sebou. Cestou byl poslanec Klofáč povolán k císaři Karlovi, který se již neklamal o tom, že panování jeho je u konce, a žádal jen odevzdaně, aby se osamostatnění Československa stalo pokud možno bez krveprolití a násilností.

Předzvěstí toho, co následovalo příštího dne, bylo poselstvo dr. Beneše ke krajanům, které bez překážky otiskly všecky české listy 27. října. Vyzývá v něm krajany k důstojnému klidu, vzájemné lásce a podpoře, varuje před lichvou a předražováním.*)

VELIKÝ DEN.

Z podzimní mlhy zrodil se slavný, přepamátný v našich dějinách den 28. října 1918. Bylo pondělí, den pracovní, přes to však od časného jitra proudily pražskými ulicemi proudy lidu, jejichž srdce prudčeji bušila nedočkavou touhou po rozhodnutí, jehož příští tušil každý v nejbližších okamžicích. A vskutku, předtucha neklamala. Kolem 10. hodiny dopolední oznamovaly vývěsky na redakcích novin a brzy potom i zvláštní výtisky,

*) Není bohužel možno v rámci těchto dějin pojednati o všech fázích světové války tak, jak bychom si sami přáli, ježto by obsah těchto vzrostl nadmíru. Čtenáře naše odkazujeme však na obsáhlé pojednání o světové válce v nově přepracovaném a bohatě rozšířeném díle prof. Dra Jar. Kosiny „Světové dějiny".

že zahraniční ministr rakousko-uherský hr. Julius Andrássy zaslal Wilsonovi tuto notu:

„Odpovídajíce na notu pana presidenta Wilsona z 18. října, zaslanou vládě rakousko-uherské, a ve smyslu rozhodnutí pana presidenta, pojednati odděleně s Rakouko-Uherskem o otázce příměří a míru, klade si rakousko-uherská vláda za čest prohlásiti, že stejně jako s dřívějšími projevy pana presidenta souhlasí také s jeho názorem, obsaženým v poslední notě o právech národů rakousko-uherských, zejména o právech Čechoslováků a Jihoslovanů.

Poněvadž tedy Rakousko-Uhersko přijalo veškeré podmínky, na kterých učinil pan president závislým vstup do vyjednávání o příměří a míru, nepřekáží po názoru rakousko-uherské vlády již nic zahájení tohoto jednání.

Rakousko-uherská vláda prohlašuje tudíž ochotu, aniž by vyčkala výsledku jiného vyjednávání, vejíti v jednání o mír mezi Rakousko-Uherskem a odpůrčími státy a o okamžitém příměří na všech frontách rakousko-uherských, a žádá pana presidenta Wilsona, aby ráčil učiniti příslušné přípravy."

Jak podivně hraje někdy osud s lidmi! Julius Andrássy-otec ujednal r. 1879 osudnou spojeneckou smlouvu Německa s Rakousko-Uherskem, Julius Andrassy-syn byl povolán, aby dokonavší říši zatlačil oči k poslednímu odpočinku. Jeho nota nepřipouštěla pochybností, zahraniční i domácí revoluce československá i jihoslovanská zvítězily na celé čáře.

Zatím co se ulice a náměstí plnily místy až k ucpání, co z tisíců hrdel ozývaly se zvuky národních písní, co se lidé neznámí se slzami radosti v očích na potkání objímali, co přečetní řečníci mluvili k radostně rozrušenému lidu, co čeští vojáci okázale odhazovali s čepice t. zv. rakouské jablíčko, co jiní s úřadů počali snímati rakouské dvouhlavé orly, co obchodníci se svých výkladů kvapem odstraňovali dvojjazyčné a docela i ryze německé vývěsní štíty, co dav mužů i žen, starců i dětí se pestřil odznakem slovanské trikolory, v Obecním domě pražském sešlo se pět mužů, v jejichž rukou octli se otěže chvíle. Byli to náčelníci Národního výboru, doma zbylí poslanci: Soukup, Stříbrný, Švehla, Rašín a Slovák Šrobár. Ti vydali k národu provolání, které se v několika minutách ve statisících výtisků rozšířilo. Četlo se:

„Lide československý!

Tvůj odvěký sen stal se skutkem. Stát Československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných, svobodných, kulturních států světa. Národní výbor, nadaný důvěrou veškerého lidu československého, přejal jako jediný, oprávněný a odpovědný činitel do svých rukou správu svého státu.

Lide československý! Vše co podnikáš, podnikáš od tohoto okamžiku jako nový, svobodný člen velké rodiny samostatných a svobodných národů. Novými činy v těchto chvílích zahajují se nové, bohdá slavné dějiny Tvoje.

Nezklameš očekávání celého kulturního světa, který se žehnáním na rtech vzpomíná Tvých slavných dějin, jež vyvrcholily v nesmrtelné výkony

československých legií na západním bojišti a Sibiři. Celý svět sleduje Tvoje kroky do nového života, Tvůj vstup do země zaslíbené. Zachovej štít čistý, jako jej zachovalo Tvé národní vojsko: československé legie. Buď si stále vědom, že jsi občanem Českého státu, nejen se všemi právy, nýbrž i povinnostmi.

Na počátku velikého díla ukládá Ti Národní výbor, ode dneška Tvá vláda, aby Tvé chování a Tvá radost byly důstojny veliké chvíle nynější. Naši osvoboditelé Masaryk a Wilson nesmějí býti zklamáni ve svém přesvědčení, že dobyli svobody lidu, který dovede sám sobě vládnouti, ni jediným rušivým činem nesmějí býti zkaleny nynější veliké okamžiky, ni jediný z Vás nesmí se dopustiti něčeho, co by mohlo vrhnouti stín na čisté jméno národa.

Každý z Vás musí bezvýhradně šetřiti všeho, co jinému jest svato. Svobody osobní, majetku soukromého nesmí býti dotčeno. Podrobte se bezvýhradně rozkazu Národního výboru.

V Praze dne 28. října 1918.

Za Národní výbor československý:

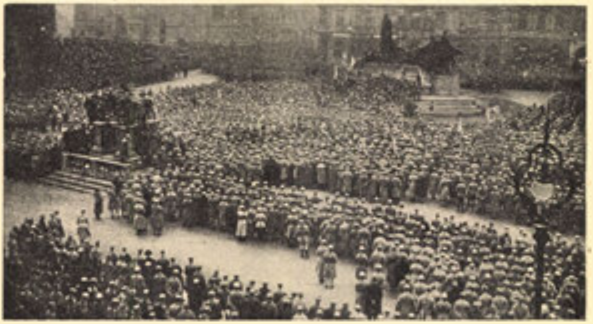
Dr. Fr. Soukup, dr. Vavro Šrobár, Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, dr. Alois Rašín.

Samostatný, neodvislý, ze třistaletého jha vyproštěný národní stát Československý stal se skutkem. Velmi případně vystihl význam této schůze pěti dějepisec prof. Jos. Pekař slovy, jež připojil k pamětní desce, později zasazené nad místem, kde posvátné rozhodnutí se stalo: „Touto místností kráčely dějiny. Zde, očekávaje zhroucení Rakouska a připravuje české osvobození, zasedal Národní výbor, zde v den triumfu dne 28. října 1918 ujal se vlády České země. Zde naplnilo se slovo Komenského: Vláda věcí tvých se k tobě vrátí, lide český."

Pražský lid opravdu vzorně poslechl výzvy Národního výboru, nikomu nebyl zkřiven ani vlas na hlavě, zbytečny byly zvláště obavy mnohých, jejichž zlé svědomí chvělo se strachem, že nadešla chvíle odplaty podle zásady: Oko za oko, zub za zub. Nic takového se nestalo, a zůstane věčnou slávou 28. října, že minul bez krveprolití. Tím ovšem nemá býti řečeno, že celá naše revoluce byla nekrvavá, naopak legie naše za samostatnost domova prolily mnoho krve. Jsouť odboj domácí a zahraniční nádoby spojité, jeden bez druhého nebyl by měl oprávněnosti a smyslu. Revoluce domácí byla by vedla jen ke zbytečnému týrání lidí a novým útiskům národním, kdyby se nebyla opírala o vojenskou moc za hranicemi, tato pak by zase zbytečně prolévala krev, kdyby její boje nebyly bývaly projevem vůle lidu doma. Vojenské velitelství v Praze učinilo sice ještě chabý pokus, aby zvrátilo čin Národního výboru, leč pokus ten selhal nadobro.

Téhož dne 28. října vydává Národní výbor pro osamostatněný již stát první zákon, psaný rukou Rašínovou, jehož hlavní představou je, že dosavadní zákony a nařízení zůstávají pro udržení pořádku v platnosti, tedy pro historické země zákony rakouské, pro Slovensko uherské. Vskutku také pravá revoluce prováděla se nikoli na ulicích, kde rozjařený, rozradostněný lid odstraňoval jen zevní znaky nenáviděné moci svržené,

nýbrž v kancelářích, odkud hned téhož dne vycházely deputace s náčelníky úřadů k Národnímu výboru, aby mu slibovaly věrnost. Teď teprve ukázaly se aspoň pro Čechy, Moravu a Slezsko dobré stránky t. zv. positivní politiky předválečné, kdysi u nás tolik kaceřované, jež usadila ve všech důležitějších úřadech, nevyjímajíc ani nejvyšší, tolik uvědomělých našinců, že chod státního stroje se převratem nezastavil ani na vteřinu, ba že v několika dnech mohly býti organisovány všechny nejvyšší státní úřady jako ministerstva, nejvyšší správní soud, atd. Co zachránili v prvních dnech po převratu naši železniční úředníci a zřízenci národního majetku, určeného k vývozu, jak obrovskou vykonali práci při návratu našich vojáků z front a při dopravě cizích vojáků od nás domů, je prostě nemožno odhadnouti.

Přísaha vojska a lidu dne 8. listopadu 1918 na Staroměstském náměstí v Praze.

Ještě dva, tři dny po převratu tonula Praha v moři praporů a chvěla se jásotem tisíců, než se obyvatelstvo počalo zase znenáhla vraceti k dennímu, všednímu zaměstnání. Slavně byli na př. uvítáni při návratu domů hoši 28. pražského pluku, které nadšeně pozdravil poslanec dr. Zahradník. Zpráva o událostech pražských rychlostí blesku roznesla se po našich vlastech. S jásotem byla uvítána na venkově, města, pokud byla úplně neb aspoň většinou česká, provedla očistu ponejvíce ještě v odpoledních a večerních hodinách téhož dne. Co se událo v Praze, opakovalo se 29. října v Brně a jiných větších městech moravských, při čemž mnohým z nich rázem spadla s tváře škraboška domnělé německé většiny. Dne 30. října ozvalo se i Slovensko ústy Matúše Dúly, který jménem Národní Rady československé prohlásil v Turčanském sv. Martině spojení Slovenska s historickými zeměmi českými.

Prohlášení československé samostatnosti byl čin velmi odvážný. Nezapomínejme, že se stal v době, kdy byl sice již osud ústředních mocností

zpečetěn, kdy se však ještě na dvou frontách bojovalo. Splnilo se, oč Masaryk usiloval od prvopočátku, národ československý nepřijal své samostatnosti od nikoho darem, vybojoval si ji sám. Co obepíná vzpomínku na 28. říjen přímo svatozáří, je vzácná svornost a jednomyslnost všech vrstev a tříd bez rozdílu, nebývalá nikdy před tím a bohužel, ani po tom v dějinách československých.

Ovšem neobešlo se sestavení obrozeného Československého státu bez nesnází a zkoušek, které mu připravovaly národní menšiny, jmenovitě Němci a Maďaři. Za převratu a v první chvíli po něm byli Němci v našich zemích velmi krotcí. Mezi prvními, kdo přišli Národnímu výboru gratulovat k hladkému provedení převratu, byl říšskoněmecký konsul v Praze Gebsattel. Avšak již v několika dnech změnilo se jejich chování obratem ruky. Vidouce, že se náš lid nemstí za křivdy minulosti, hned počali Wilsonovy nauky o sebeurčení národů využívati pro sebe, žádajíce, aby z území převahou německého byl zřízen zvláštní útvar „Deutschböhmen", kdežto moravští Němci snili o jakémsi „Sudetenlandu", obojí ve zřejmé snaze, aby připojeni byli k tvořící se republice Rakouské a s ní k Německu.

Porážka Německa probouzela k novému životu velkoněmeckou myšlenku z r. 1848, ale neprobudila ji. Dokonce zvláštní zemská vláda se sídlem původně ve Vídni, později v Liberci a v Teplicích, konečně v saské Žitavě byla zřízena pro nemožnou tuto zemi a jejím zemským hejtmanem stal se dr. Rich. Lodgmann, rodilý z Hradce Králové, pocházející z přistěhovalé rodiny skotského původu, národně zcela obojaké.

Národnímu výboru nezbývalo než obsazovati země až k hranicím brannou mocí. Té však bylo v první chvíli nedostatek, neboť zatím co cizí vojsko odjíždělo z našich posádek do svých domovů, české pluky vracely se teprve domů z front a to nikoli bez obtíží, neboť zvláště v rakouských městech nechtěli jich propouštěti, leč vydají-li zbraně. Zatím však formovala se již nová branná moc československá na Žofíně (nyní Slovanském ostrově). Ode dne převratu přihlašovali se tam přečetní dobrovolníci, členové sokolských a dělnických jednot, vysloužilci a zběhové z bývalé armády císařské, kteří se pod všelijakými záminkami skrývali a nyní ochotně se dávali do služeb osvobozené vlasti. Dr. Scheiner, náčelník České obce sokolské, stal se organisátorem nové branné moci, která musila procházeti od města k městu, ode vsi ke vsi, až k hranicím zemským. Postup stal se rychlejším, když se první české a moravské pluky vrátily domů. Obsazením Liberce 16. a Opavy 18. prosince lze tento nekrvavý celkem odboj německý pokládati za ukončený. Německý lid neosvědčoval celkem tolik síly k odporu, kolik jí plýtvali jeho vůdcové na schůzích a v novinách. Dr. Lodgmann statečně prchl do Žitavy, což mu nevadilo, aby se zakrátko vrátil.

Hůře však bylo na Slovensku, kde veřejná správa byla vesměs v rukou Maďarů nebo odrodilců, tak řečených Maďaronů. Po pádu dynastie Habsburské a po úkladném zavraždění poslední její opory hr. Tiszy, ujal se vlády v republice Maďarské několikrát již zmíněný hr. M. Károlyi, jenž opíraje se o rozsáhlé svoje známosti v kruzích dohodových, snažil se kře-

(Reprodukce podle fotografie F. J. Langhanse v Praze.)

čovitě o zachování jednoty Uher a tudíž i o zachování Slovenska při nich. Než snaha po utvoření národních států byla mocnější. Národní rada všech tří jihoslovanských kmenů prohlásila 24. listopadu, že sídla jejich v Rakousko-Uhersku spojují se se Srbskem v jednotný stát a skutečně již 1. prosince bylo prohlášeno království Srbů, Hrvatů a Slovinců (krátce Jugoslavie). Několik dní před tím též uherští Rumuni prohlásili své sjednocení se soukmenovci v království Rumunském. Vojenské osvobození krajin Srbska a Rumunska, o něž se jednalo, postavilo připravovanou mírovou konferenci před dokonanou událost právě tak, jak to učinil převrat z 28. října ve příčině Československa.

Slovensku bylo ještě jednou prožíti hrůzy maďarského panství, které se mohlo opírati o značnou moc vojenskou. Proti ní slabé byly síly tvořící se československé armády, která neměla s dostatek zbraní a střeliva. Tak nepodařilo se do konce listopadu obsaditi více než část západního Slovenska v Pováží, zatím co Rumuni obsadili Podkarpatskou Rus, která se dle dobrovolného rozhodnutí své americké národní rady přičlenila k republice Československé jako samosprávná její část. Obrat k lepšímu nastal teprv, když se v prosinci vrátili domů legionáři nejdřív italští a pak i francouzští. Ti hned pospíšili na Slovensko a také Dohoda sama zakročila důrazněji proti maďarskému řádění, hrozíc opatřeními odvetnými. Odtud se již obsazování Slovenska, které řídil italský generál Piccione, dělo hladčeji a dovršeno opanováním Prešpurka, který se stal hlavním slovenským městem a znovu obdržel prastaré jméno **Bratislava.** V patách za československým vojínem kráčel na Slovensko i český učitel, soudce, úředník a zřízenec, aby po jařmu trvavším bezmála 900 let kladli v zemi základy novému lepšímu životu. Počátkem r. 1919 byl Československý stát již v hlavních rysech zbudován.

•

Národní výbor, který v dohodě se zahraniční vládou v Paříži převzal podle ženevských úmluv správu obrozeného státu, byl v prvních dnech po převratu zahrnut prací dnem i nocí.

Vzorná kázeň obyvatelstva, jeho nadšení a obětavost, ochotná pomoc úřadů a spolků, to vše mu ji značně usnadňovalo, přes to však rostly úkoly jeho každou hodinou. Nemohlo dlouho zůstati při tomto opatření prozatímném, bylo třeba zříditi vládu řádnou a po delší dobu trvalou, leč i vládu zodpovědnou sboru zákonodárnému. Při všeobecném rozruchu a neklidu, který byl přirozeným následkem posledních dnů, nebylo arci pomyšlení na volby, které by se mohly státi pravdivým obrazem smýšlení lidu. Národní výbor se tudíž rozhodl, že se rozšíří o nové členy ze zástupců všech politických stran podle klíče již zmíněného a výbor takto rozmnožený že se ustaví v zákonodárný sbor, který ze svého středu vytvoří vládu. Předním úkolem zákonodárného sboru, který byl o jedné jen komoře a nazval se revolučním Národním Shromážděním, mělo býti vypracování ústavy pro republiku. Také národní menšiny byly vyzvány, aby vyslaly své zástupce, ale jak Němci tak Maďaři odepřeli a tak byl v revolučním Národním

Shromáždění zastoupen toliko národ československý, národ, který si republiku vybojoval a v ní podle mírových smluv je svrchovaný.

13. listopadu zakončil Národní výbor své předběžné práce vyhlášením prozatímné ústavy. Podle ženevských úmluv stal se obrozený stát Československý republikou a jejím prozatímným presidentem muž, který měl o ni zásluhy největší, prof. dr. T. G. Masaryk. 14. listopadu na to sešlo se v budově bývalého zemského sněmu na Malé Straně ponejprv revoluční Národní Shromáždění o 256 členech, mezi nimiž byli 44 Slováci.

Okamžik velebný a památný nadešel, když za hrobového ticha na řečniště vstoupil dr. Kramář, aby oznámil výsledek ženevských porad. Ticho netrvalo dlouho, nýbrž měnilo se v bouřlivý jásot, když řečník oznamoval, že všecky svazky s bývalou říší a dynastií jsou přetrhány, že jmenovitě se zrušuje pragmatická sankce, poslední pouto, které k ní vázalo národ československý. Bouře jásotu a potlesku dostupovala vrcholu, když končil Kramář slovy: „A my svobodni a volni prohlašujeme, že náš stát Československý jest **svobodnou Československou republikou.** A abychom doplnili všechno to, pak prosím vás, abyste prvním presidentem Československé republiky zvolili Tomáše Masaryka." Nebylo potřebí hlasovati, hřímavé volání: „Výborně!", dlouhotrvající potlesk mluvily místo zdvižených rukou. Kramář jen zjistil skutečnost, když po utišení radostné bouře pronesl: „Prohlašuji tedy prof. dra. Tomáše G. Masaryka jednomyslně zvoleným presidentem Československé republiky."

V ustavující schůzi zvolilo si též revoluční Národní Shromáždění předsedou Fr. Tomáška, jemuž k ruce dáni 4 místopředsedové. Téhož dne 14. listopadu zahájila své práce první vláda republiky za předsednictví Dra. Kramáře. Byla věrným obrazem národní jednolitosti, neboť všechny strany, jež se o republiku zasazovaly, byly v ní přiměřeně zastoupeny podle svého počtu. Dva její členové dleli ještě za hranicemi, totiž ministr zahraničí dr. Beneš byl úřadem svým posud poután k Paříži, kam se počátkem roku 1919 za ním odebral také předseda ministerstva dr. Kramář, aby tam společným úsilím hájili zájmy republiky na mírové konferenci, kdežto ministra války dra. M. R. Štefánika před nedávnem odvolala tvrdá povinnost do vzdálené Sibiře. Jména ostatních členů prvního našeho ministerstva buďtež uvedena dle stran, ke kterým se který z nich hlásil. Československá národní demokracie, jak se za republiky přezvala bývalá státoprávní demokracie, měla v něm kromě předsedy Kramáře ministra financí dra. A. Rašína a ministra obchodu dra. Ad. Stránského. Stranu agrární, která nedávno přijala nové jméno republikánské strany zemědělské a malorolnické, zastupovali ministr vnitra Ant. Švehla, ministr zemědělství K. Prášek, veřejných prací Fr. Staněk a železnic dr. I. Zahradník. Z československé sociální demokracie byli v prvním kabinetě ministr školství a národní osvěty G. Habermann, spravedlnosti dr. Fr. Soukup a sociální péče dr. Lev Winter. Národní socialisté, kteří později přijali nové jméno československých socialistů, vyslali tam ministra národní obrany Václava Klofáče, pošt J. Stříbrného a zásobování dr. B. Vrbenského. Stranu lidovou (dříve křesťansko-sociální neboli klerikální) zastupoval ministr umění dr. M. Hruban a Slovensko, jež aspoň v prvních dnech po přihlášení k re-

publice nebylo ještě porušeno vášnivým stranictvím, ministr zdravotnictví a tělesné výchovy dr. V. Šrobár. Poněvadž se tou dobou Slovensko teprv obsazovalo a bylo často potřebí rychlého rozhodování na místě samém, převzal Šrobár jakožto muž místních poměrů dobře znalý, současně též plnomocné ministerstvo pro Slovensko a sídlel zpravidla v Bratislavě.

Byl-li v Praze rušný 5. listopad, kdy vítáno bylo poselstvo vracející se ze Ženevy, byli-li jásavě vítáni první legionáři přicházející domů, stal se 21. prosinec 1918 opravdu národním svátkem. Vždyť vracel se z dobrovolného vyhnanství, které trvalo zrovna 4 roky a 3 dny, do něhož odcházel jako rab Rakouska, do osvobozené vlasti muž, který o její samostatnost

Příjezd prvního presidenta republiky československé Dra T. G. Masaryka do Prahy.
(Podle fotografie atel. Dvořák-Brunner v Praze.)

měl zásluhy největší, vracel se za jásavých pozdravů tisíců, T. G. Masaryk. Počasí toho dne bylo nevlídné. Ostrý vítr proháněl se ulicemi a chvílemi s olověných oblak sypal metelici sněhovou na stověžaté město, jen chvílemi roztrhaly se nízké šedé mraky a modrou oblohou probleskly paprsky chladného zimního slunce. Pravý to obraz let právě minulých, kdy dlouhé chvíle pochyb a úzkostí se střídaly s okamžiky radostné víry a naděje. Leč pravým obrazem nálady přítomnosti nebyla příroda, nýbrž teplý žár nesoucí se z tisícerých jiskrných zraků, ozývající se z tisíců plesajících hrdel, šelestící tlukotem tisíců srdcí. Nikdy nevracel se žádný panovník do svého sídelního města tak triumfálně, jako toho dne do Prahy tvůrce a teď již první občan osvobozené republiky.

Opustiv Ameriku, zdržel se Masaryk ještě na krátko ve Francii a Italii, vyhledal v obou zemích družiny československých vojáků ještě tam

se zdržujících a pospíšil do vlasti. 20. prosince večer minul pohraničnou československou stanici Horní Dvořiště a přibyl do Budějovic, kde přespav v železničním voze, nazejtří byl již v Praze. Na vzletné přivítání spisovatelem Al. Jiráskem odpověděl prostým, srdečným svým způsobem, vybízeje všech ke společné práci na budování československé demokracie. Hustým špalírem rozradostněných davů zajel na Staroměstské náměstí, aby se před pomníkem Husovým poklonil duchu největšího Čecha, načež po mostě Svat. Čecha odjel na Menší Město. Téhož ještě dne v revolučním Národním Shromáždění složil přísahu na svou čest a svědomí, že bude jako president vždy dbáti blaha republiky. Pak již na dlouhou řadu dní hostil jej pražský hrad. V někdejším sídle českých králů nyní se usadil prostý vědec, muž z lidu, kterému se neodcizil nikdy, demokrat v nejkrásnějším, v nejušlechtilejším slova smyslu.

Den na to 22. prosince přijal president vládu a poslance, ke kterým pronesl první svoje poselství. Zahájil je slovy, která v nejvyšší bolesti napsal J. A. Komenský v „Kšaftu umírající matky Jednoty", kdy zoufalství zápasilo v něm s vírou v lepší budoucnost, která se právě stala skutkem:

„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí Tvých k Tobě zase se navrátí, ó, lide český, a pro tuto naději Tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdědila a přes těžké a nesnadné časy přechovala, nýbrž i v čemkoli dobrém skrze práci synů mých a požehnání boží, rozhojnění jsem přijala, to všecko Tobě odkazuji." Nastínil stručnými rysy práci za války vykonanou, zmínil se o úkolech nejbližších dnův a zakončil přáním, aby se mohla republika opírati o zdatnou demokratickou armádu. Tímto poselstvím zahájil T. G. Masaryk činnost svou jako hlava státu doma.

Čím byl tento muž pro naši revoluci za světové války, vystihl stručně, leč obsažně Seton Watson (Scotus Viator) ve veřejném prohlášení, jež odevzdal novinám po své první návštěvě v republice již osvobozené. Praví: „Program, který mi prof. Masaryk uložil při tajné schůzce v jednom rotterdamském hotelu v říjnu 1914, byl splněn téměř do poslední litery v říjnu 1918 po čtyřletém obtížném boji. Není to pochlebenství, ale úplná pravda, jestliže řeknu, že není druhého muže v Evropě se stejnou zodpovědností, který tak široce a jasně definoval všeobecnou politiku nejen českou, nýbrž i evropskou, nebo který byl schopen ji napsati. Až přijde čas, kdy bude možno uveřejniti jeho soukromá memoranda, která psal v březnu 1915 a v lednu 1916 pro informaci dohodových státníků, tu úcta k němu ještě více stoupne."

SIBIŘSKÁ ANABASE.*)

Příměřím 11. listopadu 1918 byla sice světová válka v hlavních rysech ukončena, leč Evropě nenastal tím trvalý klid, neboť v Rusku i nadále

*) „Anabasis" byl název knihy, v níž ve starověku Xenofon vypsal osudy strastiplné výpravy řeckých bojovníků, které koncem IV. stol. př. Kr. najal Kyros Mladší, místo-

zuřila občanská válka se všemi svými hrůzami a právě uprostřed tohoto prudkého příboje vášní stálo nejpočetnější vojsko československé zahraniční, armáda naše na Rusi, která prohlášením dohodových mocností ze 7. února 1918 byla uznána za část československé armády ve Francii. Bylo také, jak víme, úmyslem prof. Masaryka dopraviti ji na bojiště západní.

Když se hroutila ruská fronta, bylo na Rusi asi 50.000 našich bojovníků, rozdělených na dvě divise. Tolikéž asi dalších mužů bylo přihlášeno ze zajateckých táborů, pro ty však nebylo prozatím ještě šatstva, obuvi, prádla, střeliva, výzbroje atd. Na formování jejich v pohotové vojsko

Čsl. legionáři před ešelonem.

mohlo se pomýšleti teprv drahně později. Prof. Masaryk věren jsa své zásadě, by Čechoslováci nezasahovali do vnitřních ruských rozbrojů, pečoval ještě v poslední čas svého pobytu v Rusku, aby od vlád jednotlivých federativních států, na které se někdy veliké Rusko rozpadávalo, byla uznána neutralita československé armády. Dosáhl toho skutečně od ukrajinské vlády 15. ledna a od petrohradské 10. února 1918. Obě též slíbily, že nebudou překážeti dopravě našich hochů do Francie, která se měla provésti přes Sibiř a Ameriku. Jednalo se hlavně o přepravu mořem, pro tu neměly

držitel v Malé Asii, proti svému bratrovi, perskému králi Artaxerxovi, a již po bitvě u Kunax, kde Kyros padl, vedl Xenofon za nesmírných útrap a bojů zpět do vlasti. — Také prof. Masaryk v telegramu, zaslaném z Ameriky našim legiím na Sibiř, nazval jejich pochod „anabasí". Slovo to ujalo se pro československou výpravu v Rusku a Sibiři všeobecně.

však Anglie a Francie dosti lodí, u vlády japonské nenalezl Masaryk k tomu dosti ochoty, aby je propůjčila, též Unie byla příliš zaměstnána svými úkoly vlastními, než aby mohla poskytnouti dostatečné loďstvo k přepravě hned.

Avšak okamžité přepravě československých vojsk postavily se v cestu překážky jiného druhu. Když se schylovalo k hanebnému míru v Brestu Litevském, stála první divise československého sboru ve Volyni východně od hranic haličských se štábem v Poloném, druhá divise sboru, jehož vrchní velitelství bylo v Kijevě, byla rozdělena po levém břehu Dněpru se štábem v Jagotině. Když se ke Kijevu, jenž od 8. února byl v moci bolševiků, blížili Němci, dostala první divise rozkaz, aby ustoupila za Dněpr a spojila se s druhou. Soustředila se u Žitomíru a vykonala v pěti dnech pochod do Kijeva, kterým prošla 1. března. Téhož dne vtrhli tam i Němci, nebyli však s to, aby zabránili první naší divisi přechod přes Dněpr a spojení s druhou. Brzy potom opustil, jak už pověděno, prof. Masaryk Rus a vydal se do Ameriky, klada před odchodem znovu svým hochům důrazně na srdce, by se pokud možná varovali každého zasahování do vnitřních poměrů ruských.

Spojený sbor nastoupil pochod k Urálu a předním jeho cílem byla Penza. Němci ovšem postřehli nebezpečí, kterým ohrožoval československý sbor jejich další záměry, proto snažili se jej zaskočiti a další pochod mu znemožniti. Tak došlo k boji u Bachmače, v němž získali naši hoši stejné vavříny jako loni u Zborova.

Bachmač je důležitý železniční uzel, ve kterém se křižují železnice od Varšavy a Kijeva. Německé vedení usilovalo útokem od západu i severu opanovati Bachmač dříve, než usednou všichni Čechoslováci do ešelonů (vojenských vlaků). 10. března počal památný boj a skončil 13. března porážkou Němců, takže i poslední bojující mohli toho dne v Bachmači usednouti do vlaků. Pomoc rudých gardistů v tomto boji nebyla Čechoslovákům mnoho platna, neboť neosvědčili mnoho hrdinství, ba namnoze překáželi vítězům, neboť nechtěli je pustiti do vlaků ze strachu před Němci. Bitva u Bachmače, která vynesla našim hochům značnou kořist a stála Němce třikrát větší oběti než Čechoslováky, byla bojem zadního voje, jenž úplně dosáhl svého cíle, aby totiž zajistil našemu sboru volný provoz Ukrajinou. Ten se také vskutku pak již děl zcela nerušeně, ba ukrajinský sovětský velitel Antonov Ovsejanko veřejně děkoval Čechoslovákům za bratrský dar hojných zbraní. Mnohem horší poměry však nastaly, když se náš sbor octl na území sovětského Ruska.

S počátku se zdálo, že provoz československých vojsk také tuto půjde hladce, neboť Jiří Klecanda vyjednal 15. března 1918 se sověty v Moskvě a v Penze další svobodný odjezd k Vladivostoku. Leč zpráva o tom vzbudila nesmírný postrach mezi sověty sibiřskými, namnoze teprv se tvořícími, které se bály, že Čechoslováci obrátí zbraň proti nim. Již v Penze došlo k prvním nepříjemnostem, které dávaly tušiti, že nezbude našim hochům než probíjeti se na východ.

Sovětský komisař v Penze nechtěl totiž propustiti našich vojsk, leda vydají-li zbraně. Bylo to důsledkem toho, že ústřední komisař věcí zahra-

ničních Čičerin, někdy diplomat ve službách carských, prohlašoval československý sbor za protirevoluční a také komisař vojenský Trocký choval se k němu záludně, hodlaje je cestou zadržeti a internovati. Po svízelném jednání se sovětem v Penze i s ústředím ujednáno konečně 26. března, že odzbrojení Čechoslováků má býti jen částečné; každý ešelon měl podržeti 168 pušek a po jednom kulometu, tolik asi, mnoholi bylo potřebí proti lupičským bandám, tvořícím se z německých a maďarských zajatců, vše ostatní mělo býti vydáno. Když se již s odevzdáváním zbraní počalo, vytasil se ústřední sovět s podmínkou novou, by československý sbor opustili ruští důstojníci, kteří v něm doposud sloužili. Učinili tak hlavně důstojníci vyšší, takže velitelství téměř všech pluků převzali našinci. Po té projelo vskutku prvních 12 československých ešelonů nerušeně sibiřskou drahou k Vladivostoku, kam zanedlouho přesídlila také ruská odbočka naší Národní Rady, hlavně aby z československých zajatců, prodlévajících doposud v Sibiři, vytvořila druhý armádní sbor.

Bohužel, v samých počátcích své slavné anabase byla československá výprava zasažena bolestnou ztrátou. Jiří Klecanda, jeden z nejnadanějších a nejobětavějších činovníků naší revoluce na Rusi, jehož vynikající práce vzpomenul vděčně ve svém prvním poselstvu president Masaryk, zemřel 28. dubna po krátké, bolestné nemoci a pohřben jest v Omsku.

Právě tou dobou počala však doprava československých vojsk váznouti. Příčinou byl jednak strach sovětského ústředí, by se Čechoslováci nespojili cestou s atamanem Semenovem, který z Mandžurska v čele neukázněných svých pluků bolševické panství v Sibiři ohrožoval stejně důrazně jako barbarsky bezohledně, jinak však vůle nového německého vyslance v Moskvě, kam přesídlilo sovětské ústředí z Petrohradu, hr. Mirbacha. Ten vedl si po míru v Brestu-Litevském tak zpupně, jako by skutečným pánem sovětského Ruska byl sám. Mirbachovi jednalo se o to, by se co nejrychleji dostali domů říšskoněmečtí i rakouskouherští zajatci ze Sibiře, jichž mělo býti použito na frontách jiných, neméně pak o to, aby Německu a jeho spojencům ulevil v rostoucím hladu přívozem obilin z Ruska a chabnoucí jejich válečný průmysl aby oživil nepřebraným bohatstvím Sibiře. V těchto snahách zdáli se mu českoslovenští vojáci býti nebezpečnou překážkou. Události ukázaly, že se v tom nemýlil, a že vše to, v co doufaly ústřední mocnosti od míru v Brestu Litevském, se obrátilo v niveč, je vskutku jejich zásluhou, kterou zapůsobily podstatně na urychlení konce války.

Tyto úvahy vedly sovětské ústředí k tomu, že pod nátlakem Mirbachovým žádalo čím dále tím naléhavěji, aby se doprava československého vojska z Ruska děla nikoliv přes Sibiř, nýbrž směrem severním na Archangelsk. Provésti úmysl ten bylo věru nesnadno, neboť naše vojsko bylo po jednotlivých oddílech rozptýleno po celé magistrále od Penzy až k Vladivostoku. Nejvíce se mu však příčil duch vojska, které tušilo správně, že se tím ukládá o jeho záhubu. Tuto předtuchu jen ještě posílila zpráva, že byl prof. Maxa, který se jakožto plnomocník Národní Rady vypravil do Moskvy vyjednávat, tam zatčen a uvězněn. Příhoda sama o sobě nepatrná rozhodla konečně o dalším postupu našich hochů na Sibiř.

V Čeljabinsku, vlastním východišti sibiřské dráhy stály 14. května 1918 v nádraží dva vlaky 3. a 6. našeho pluku. Touž dobou čekalo tam na znamení k odjezdu několik vlaků s rakousko-uherskými zajatci, ponejvíce Maďary a Němci, vracejícími se domů. Zajatci měli hlad a prosili našich lidí o potraviny, kterých se jim také dostalo. Za tento projev ušlechtilé lidskosti odměnil se kterýsi surovec mezi zajatci tím, že mrštil, když se jeho vlak hnul, kusem železa po našich vojácích a jednoho z nich poranil. Zdivočilost tato rozpěnila krev Čechoslováků, kteří vlak již se rozjíždějící zadrželi a vypátravše viníka, ubili jej v návalu hněvu. Místní sovět jal se věc vyšetřovati a povolal k svědeckému výslechu hlídku, která při oné příhodě na nádraží konala službu. Hlídka se dostavila, leč nebyla vyslechnuta, nýbrž bez výslechu uvězněna. Když nevyřízena zůstala žádost československého velitelství o propuštění uvězněných, o řádné vyšetření celého případu, zakročil v městě osobně výbor důstojnictva i mužstva 6. pluku, než ani ten nepochodil lépe, ba i jeden jeho člen byl zadržen a uvězněn. Naše vojsko, rozezlené tímto postupem, vtrhlo v podvečer do města a vymohlo svobodu všem uvězněným.

O dva dny později (16. května) sešli se v Čeljabinsku důvěrníci československé armády k předporadám pro chystaný jejich sněm. Důvěrníci zamítli rozhodně cestu na Archangelsk a žádali důrazně za další přepravu přes Sibiř. Nezradil jich z toho nový telegram Maxův z Moskvy, který důtklivě varoval před opakováním příhody z 14. května v Čeljabinsku, neboť telegram ten byl všeobecně pokládán za vynucený moskevským ústředím. Událost na nádraží v Čeljabinsku sama o sobě byla jistě nehrubě významná a ve spleti obrovské války přímo nepatrná, leč Trockému stala se vítanou záminkou, by se pokusil nenáviděných Čechoslováků docela se zbaviti rozkazem, aby vydali všechny zbraně a rozpustili veškeré své sbory. Odpovědí bylo, že Čechoslováci prostě odepřeli vydati zbraně a důvěrníci zvolili ze svého středu výkonný výbor o 11 členech, jehož předsedou byl Pavlů. Vojáci rozhodli se jeti do Vladivostoku „vlastním pořádkem". Ve skutečnosti znamenalo to boj se sověty a nebylo věru vinou československé armády, že nebylo možno dodržeti oné přísné neutrality, kterou jim před odjezdem tak důtklivě na srdce kladl Masaryk.

Tento se z Ameriky sice ohradil v telegramu Čičerinovi z 30. června proti porušení daného slova velmi důrazně, pohříchu však marně. Od čeljabinské příhody docházelo vskutku často ku srážkám Čechoslováků se sovětskými tlupami, ve kterých však našinci vždy byli jen v obraně. Pro bezpečnost bylo nutno celou magistrálu delší než 10 tisíc kilometrů zajistiti. S počátku velkou překážkou v tom bylo, že československá armáda byla rozptýlena ve čtyřech hlavních oddílech, mezi kterými původně nebylo spojení. Nejvýchodnější oddíl byl ve Vladivostoku, kamž přibyl již koncem května, 29. června obsadil město i s přístavem a byl v něm v poměrném bezpečí; druhému oddílu, zadrženému v okolí Irkutska ve východní Sibiři, velel Gajda, třetímu v okolí Čeljabinska Vojcziechovsky. Nejpočetnější část, která zbraní vůbec nevydala, stála posud pod velením Čečkovým v okolí Penzy.

Sovět v Čitě ze strachu před Semenovem přiměl roztříštěné české

vojsko k prudkým bojům. V jeho a jiných sovětů službách bylo i mnoho německých a maďarských zajatců. Masaryk nahlédnuv, že pro tu chvíli je přeprava československého vojska z Ruska na západní frontu nemožná, podal vládě americké pamětní spis, kterým ji požádal o všemožnou hmotnou i mravní podporu pro naše vojsko ve Vladivostoku, kde měla býti zřízena nová fronta. Československým vojákům nařídil Masaryk, aby bojovali především s Němci a Maďary, s Rusy jen potud, pokud se s nimi spojují, jinak aby i nadále zachovávali nestrannost.

Gajda vedl si zatím tak statečně a důrazně, že bolševici z Irkutska s ním umluvili příměří do 15. června. Statečný tento mladistvý vůdce obrátil se za příměří na západ k Omsku a 9. června dosáhl spojení se skupinou Čeljabinskou po krvavé porážce bolševiků.

Nejobtížnější postavení měla však skupina Čečkova. O Penzu došlo 29. června ke krvavému boji, po kterém vítězní Čechoslováci obsadili město. Bohužel tekla tu (a opakovalo se to i na místech jiných) česká krev na stranách obou, neboť k rudým vojákům sovětským přidružili se i někteří čeští zajatci, zachváceni vidinou komunistického ráje na zemi. Jistě duch předků husitských ovládal naši armádu na Rusi, avšak i stín Lipan ji provázel. V kořisti, kterou získali vítězové v Penze, bylo mimo jiné hojně z těch zbraní, které byli dříve odvedli Čechoslováci odjíždějící na Sibiř. Nejpernější kus práce nastal oddílu Čečkovu za Volhou, kde po prudkém boji padla v jeho moc 4. července Samara, načež dosáhl 6. července též on spojení s čeljabinskou skupinou. Kamkoli se dostali Čechoslováci, všude zanikly vlády sovětské a skoro současně ustavovaly se vlády národní v duchu první revoluce z r. 1917, jedna v Samaře, druhá v Omsku. Pohříchu nebylo však mezi nimi žádoucího souladu, jakmile se po pádu sovětů počalo jednati o zřízení něčeho nového, ba zhusta jednaly obě vlády docela protichůdně. Z tohoto obratu vznikla myšlenka zříditi novou frontu proti ústředním mocnostem na Volze. 3. srpna slíbili spojenci s Unií v čele československému vojsku pro ten případ všelikou pomoc i došlo k zpětnému pohybu jeho k Volze. Po tomto prohlášení, vyhlásilo sovětské ústředí bývalým spojencům a ovšem i českému vojsku válku.

Z Ameriky dodáváno bylo skutečně hojně šatstva, zbraní a jiných potřeb, naše vojsko bylo naplněno nadějemi nejlepšími. Zdály se býti tím oprávněnější, že již 11. července vtrhl Gajda vítězně po tuhém zápolení do Irkutska, načež drobnými boji v následujících dnech vyčistil krajinu kolem Bajkalského jezera. 31. srpna dosaženo konečně spojení všech částí československé armády, jež utuženo, když v polovici září byla prolomena bolševická fronta u Čity. Za pomoci Japonců zajišťoval pak nejvýchodnější oddíl československé armády amurskou a mandžurskou odbočku magistrály.

Magistrála byla tedy obsazena, leč bylo nutno také její držení zabezpečiti obsazením přilehlých krajin. V té příčině největší důležitost měl rudný kraj kolem Jekatěrinburku, odkud mohlo býti těženo hojně surovin, potřebných pro nezbytnou opravu magistrály, na mnohých místech porouchané a poškozené. Nebýti československého vojska, všechno toto veliké bohatství bylo by po míru v Brestu Litevském odveženo do Německa a zemí jeho spojenců. Pohříchu stal se postup Čechoslováků na

Jekatěrinburk předehrou jedné z nejkrvavějších tragedií, které znají dějiny. Již od 25. dubna dlela v řečeném místě carská rodina, byvši tam přestěhována z Tobolska, kde se sověty necítily dosti bezpečny před protirevolucí. Postup Čechoslováků vybičoval zběsilost bolševiků do nejkrajnější krvelačnosti, takže v noci na 17. červenec byli beze všeho soudu zastřeleni bývalý car Mikuláš a 12 osob z jeho rodiny a družiny, mezi nimi jeho choť a děti. Těžce odpykal nešťastný poslední samovládce Ruska hříchy svých předkův i vlastní. Krvavý čin po vší Evropě vyvolal zděšení a hrůzu, československé vojsko, které vtrhlo do Jekatěrinburku 25. července, nemohlo ho však již odčiniti.

Avšak i nově se tvořící fronta na Volze musila býti zabezpečena na sever i jih. Pád Simbirska 22. července znamenal velký úspěch ve směru prvním a vrchol jeho smělé přepadení a obsazení Kazaně slabými poměrně silami československými 7. srpna. V obojím případě bojovali po boku našinců též protibolševičtí Rusové, třeba však podotknouti, že dobytí Kazaně stalo se bez vědomí vrchního velitelství, které si netajilo, že trvale tohoto místa obhájiti nelze. Nicméně jak v Simbirsku tak v Kazani padla do rukou vítězů veliká kořist, tuto jmenovitě značná část zlatého pokladu ruského. Čechoslováci bedlivě jej opatrovali, nebyli však s to, aby zmařili r. 1919 na Sibiři jeho vydání bolševikům. Masaryk schválil denním rozkazem z Ameriky postup československých vojsk.

Od 23. července do 4. srpna zasedal zatím valný sjezd československé revoluce v Omsku, k němuž se již v květnu konaly předporady v Čeljabinsku. Z vojáků a našich ruských krajanů sestoupil se tu sněm, jehož výkonnou mocí stala se nově zřízená odbočka Národní Rady o 12 odborech na způsob ministerstev. Byl v ní na př. zvláštní odbor vojenský, osvětový, slovenský a t. p. Sjezd vydal trojí prohlášení: jedno Masarykovi, v němž uvádí důvody, proč uložená nestrannost zachována býti nemohla, druhé do domova, jímž přistupuje k Jiráskovu prohlášení z 13. dubna, a třetí k ruskému národu, jímž ujišťuje dle pravdy, že boj Čechoslováků nikterak nesměřuje k tomu, aby na Rusi byly zase zavedeny řády předrevoluční.

Nově zřízená a německou pomocí dobře vypravená rudá armáda počala zatím projevovati útočného ducha. Československé vojsko sice poněkud vzrostlo novými dobrovolci ze zajatců sibiřských, také se počali k němu přidávati po jednotlivu i v menších zástupech zajatci z jiných utlačovaných národností rakouských, kteří později byli včleněni do našeho vojska, vše to však nedostačovalo proti veliké přesile, a to tím méně, poněvadž očekávaná vojenská pomoc od spojenců stále nedocházela. Dohoda posílala sice za naším vojskem hojně zbraní, šatstva a jiných potřeb, vysílala na místo též vojenské znalce, lékaře a jiné pomocné oddíly, nikoliv však značnou moc brannou. Tou byli zastoupeni ve východní Sibiři toliko Japonci, kteří se však omezovali na hájení amurské a mandžurské odbočky magistrály. Čím dále více se ukazovalo, že myšlenka nové fronty na Volze je neuskutečnitelná. Masaryk často rokoval se Štefánikem o těchto nesnázích, poradám těm často byl přítomen francouzský generál Janin, ustanovený za nejvyššího velitele všech dohodových vojsk v Sibiři. K úkolu tomu hodil se výborně mimo jiné i proto, že byl z těch nemnohých Francouzů, kteří se již

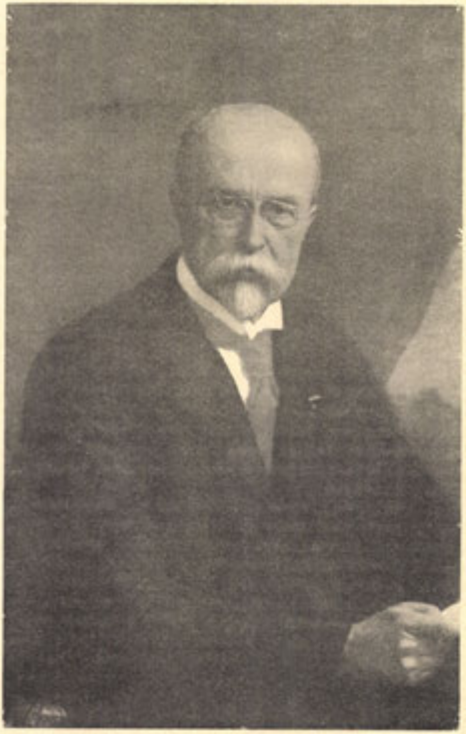
před světovou válkou zajímali o český národ a ovládal zcela správně jeho jazyk. Když Unie 27. září zcela rozhodně prohlásila, že jest jí nemožno vyslati vojsko do Sibiře a dále na Volhu, nezbývalo, než fronty na této řece docela se vzdáti. Poněvadž se zatím blížil již konec války na západě a zhroucení ústředních mocí bylo již jen otázkou několika dní, odevzdal Masaryk, zaneprázdněný jinými starostmi, další řízení československé armády na Rusi docela do rukou Štefánikových a Janinových.

Počátek ústupu od Volhy k Uralu stal se vyklizením Kazaně, odkud plukovník Švec počátkem září vyvedl obratně československou posádku do bezpečí. Ráz naráz následovalo opuštění i jiných míst, a když 8. října nastala potřeba vykliditi nejdůležitější opěrný bod Samaru, nezbývalo než po celé frontě nastoupiti ústup k novému shromaždišti Ufě. Celkem byl ústup ten spořádaný, přece však v některých oddílech, vysílených útrapami dnů minulých, vzbudil ochablost myslí, ba i některé projevy nekázně. Jeden z nejschopnějších důstojníků naší armády, plukovník Jiří Švec, jmenovaný právě velitelem první divise, rozrušil se bolestí nad výtržnostmi nekázně tou měrou, že se v železničním voze 25. října zastřelil. V hodinách, kdy srdce jeho vlasti jásalo nad dokonaným převratem, byly tělesné jeho ostatky 28. října v Čeljabinsku pohřbeny. Hrdinova smrt zanechala ve vojsku hluboký dojem, projevy nekázně se již neopakovaly, naopak roznítil se duch nové odhodlanosti, kterého také bylo potřebí, neboť anabase daleko nebyla ještě u konce. Radostná zvěst o převratu v Praze dne 28. října, když se dostala k sluchu legionářů, přirozenou touhu po domově v prsou jejich ovšem jen stupňovala.

Nadcházela zima, sibiřská zima, kterou bylo našim hochům přežíti v tepluškách (železničních vozech) magistrály v různých úsecích. Byla to doba poměrného odpočinku a klidu, za kterého se však nikterak nezahálelo. S velikou dychtivostí byl očekáván ohlášený příjezd generála Štefánika z Ameriky, od něhož se očekávalo, že přiveze s sebou hotový plán na vyklizení Sibiře. Poněvadž mezi vyššími veliteli nebylo již Rusů, byli Čeček, Gajda a Syrový povýšeni na generály a tento převzal vrchní velitelství nad československou armádou v Sibiři.

V zimě z r. 1918 na 1919 československá armáda v Sibiři značně se rozmnožila jednak novými zajatci ze sibiřských táborů, jinak však také příslušníky jiných utlačovaných národností rakouských, kteří tou dobou byli již za pomoci našeho vojska zformováni v bojové oddíly. Byli to Poláci, sibinští Rumuni, Jihoslované a Karpatorusové, z nerakouských národností Lotyši. Ti všichni byli přičleněni k armádě naší, jíž byl za účelem odpočinku vykázán úkol držeti magistrálu. Nebyl to úkol snadný, neboť vydržování a zásobování všemi potřebami mnoha tisíců vojáků na prostoře poměrně velmi rozlehlé vyžadovalo krajního napietí sil, leč provádělo se velmi správně a bez velikých poruch. Vděčně vzpomínají mnozí naši legionáři účinné a vydatné pomoci Japonska, kam důstojníci zásobovacího sboru ze Sibiře často zajížděli.

V té době vykonali naši lidé obrovský kus práce na opravě železnic a silnic, mostů a vůbec prostředků dopravních, hrubě na mnohých místech porušených vojenskými událostmi posledních měsícův i zlobou bolševiků.

T. G. Masaryk.

Foto F. J. Langhans v Praze.

Potřebné suroviny dodával průmysl, rozkvetlý přičiněním českých inženýrů a dělníků. V těch dlouhých zimních měsících oživly hutě a továrny, opuštěné dříve občanskou válkou, oživly radostnou prací našich lidí u vědomí, že pracují pro sebe.

Avšak bylo potřebí také postarati se o duševní potřeby vojska. V té příčině vykonal osvětový odbor sibiřské odbočky Národní Rady práci tak úctyhodnou, že sotva mu nalezneme příkladu rovného v dějinách. Pro vojsko byly vydávány časopisy politické i zábavné, poučné i humoristické a množství knih a brožur. Jaký to byl čin, pochopíme, uvážíme-li, že výprava všeho, od sazby rukopisův až do odevzdání do rukou čtenářů děla se v tėpluškách. Sibiřská anabase nalezla i svoje básníky (Rudolf Medek, Josef Kopta), ilustrátory, a zvláštní odbor sochařský a kamenický označoval pomníky místa, kde spí naši krajané věčný sen daleko od vlasti, za kterou položili životy.

Nový netušený obrat pro naši armádu nastal vývojem ruských věcí na Sibiři. Národní vláda v Omsku neměla dlouhého trvání, její ministr války, admirál Kolčak, odstraniv pětičlenné direktorium, které ji posud vedlo, prohlásil se 18. listopadu 1918 diktátorem. Brzy se ukázalo, že je to muž neschopný, násilnický a nadto i povážlivě churavý. Opověděl sice nesmiřitelné nepřátelství bolševikům, avšak pravým jeho cílem bylo opětné nastolení neobmezené moci carské. Ve svém sídle obklopil se spoustou důstojníků, kteří bohopustým hýřením budili obecné pohoršení. Jeho násilnické počínání brzy proti němu roznítilo branný odpor, který nevycházel vždy jen od bolševiků. Ti, kdo chtěli Rusku zachrániti ovoce první revoluce, pozorovali s hrůzou, že jim v Kolčakovi povstává nepřítel neméně nebezpečný než v sovětech.

V tu asi dobu přibyl očekávaný Štefánik do Vladivostoku. Bohužel, byl znamenitý tento muž tehdy již velmi podlomen ve svých tělesných silách. Smrtonosná choroba, jejíž postup urychlila nezvyklá námaha posledních let a horečný chvat života vojenského, tak rozdílný od tichého klidu vědecké pracovny, zářila z jeho očí, často zamykala výmluvná jeho ústa uprostřed řeči. Ihned nastoupil Štefánik cestu od pluku k pluku, aby osobním stykem seznal přání a tužby, touhy a žádosti vojska. Mnohé z toho, co viděl, bylo prvnímu našemu ministrovi války nesnadno pochopitelné, na západě, kde se až doposud pohyboval výhradně, v žádné armádě ještě nepoznal řádů tak demokratických, jak tomu bylo při našem vojsku v Sibiři. Žádná ze západních armád neměla vlastního sněmu ani sborů plukovních a rotních důvěrníků, vše to vzbuzovalo v Štefánikovi obavu, aby nebylo na západě pokládáno za zařízení bolševická. Proto přistoupil především k úplné přeměně dosavadní sibiřské odbočky Národní Rady, kterou zrušil a místo ní zřídil pět odborů svého ministerstva války. Přirozeným následkem bylo rozladění, ba místy zřejmá nespokojenost mezi mužstvem, které se bálo o sněm československé revoluce. Dne 19. ledna 1919 jmenován byl B. Pavlů politickým plnomocníkem při českosl. armádě a vrchní její velení převzal gen. Janin.

Nedlouho po tom opustil Štefánik Sibiř a vrátil se do Francie, kde bylo potřebí jeho přítomnosti při jednání mírovém. Osudnou chybou bylo,

že již po jeho odjezdu byl 28. února 1919 vojsku oznámen poslední jeho rozkaz, v němž se oznamuje, že sněm svolán nebude, nařizuje se, aby sbory plukovních a rotních důvěrníků zanechaly činnosti, spolu se však důrazně vytýká, že se tím nepromlčuje právo legionářů na účast při budování budoucí ústavy Československé republiky. Mnozí cítili se tím zklamáni.

Kolčak zatím zahájil boj proti bolševikům, boj v prvních počátcích úspěšný. Sám gen. Gajda byl tím oslněn tak, že vyžádav si dovolenou u československé armády, vstoupil do jeho služeb. Jeho příkladu následovali též poslední ruští důstojníci, kteří mezi Čechoslováky ještě zbyli. Kolčak byl si dobře vědom, jak veliká síla spočívá v armádě československé, kterou by byl rád získal pro své záměry celou neb aspoň značnou její část. Proto úsilovně lákal opět a opět Čechoslováky, aby opustili vlaky a usadili se v kasárnách blízkých měst. Prostý rozum našich lidí vzepřel se této žádosti a neuposlechli. Vystoupení Kolčakovo uvedlo naši armádu v postavení velmi tísnivé. Řekli jsme již, že povstalci proti jeho hrůzovládě nebývali vždy jen bolševici; Čechoslováky však všechno, co stálo proti Kolčakovi, pokládalo za jeho spojence a napadalo je. Květen a červen r. 1919 byly vyplněny těmito drobnými srážkami, za kterých naši hoši v sebeobraně byli nuceni nezřídka bojovati proti těm, kterým by podle hlasu svého srdce raději byli pomáhali.

Postup Kolčakův způsobil, že posledního rozkazu Štefánikova v části armády poslechnuto nebylo. Československá posádka v Jekatěrinburku zvolila si důvěrníky pro příští sněm, kteří hned 24. března zahájili předporady. Od nich ozvala se dne 9. dubna ponejprv žádost, aby z vojska byla do Čech vypravena deputace, která by vylíčila svízelné jeho postavení v Sibiři, a navzájem tam aby vyslán byl některý člen revolučního Národního Shromáždění, aby se na vlastní oči přesvědčil o stavu věcí. Když se 20. května 1919 v Tomsku sešel valný sněm, ač povolen nebyl, žádalo vojsko důrazně, aby nemusilo bojovati na podporu vlády Kolčakovy. Spor byl likvidován v Irkutsku, kde se vojenskému vedení podařilo isolovati delegáty vojenského sněmu a donutiti je k podepsání prohlášení, že přiznávají zákonnou platnost všech příkazů sibiřských zástupců domácí vlády; současně však bylo slíbeno, že všechny žádosti a přání budou předložena ke konečnému rozhodnutí vládě republiky a poselstvu Národního Shromáždění. Delegáti byli dopraveni do Vladivostoku a tam internováni. Vojenské části, které stály za nimi, byly jakž takž uklidněny a čekaly na příchod poselstva z vlasti.

Doma v Čechách zatím vše planulo touhou, aby co nejdříve mohli sibiřští hrdinové býti přivítáni v osvobozené vlasti. V té věci nebylo různosti, náhledy však počaly se rozcházeti v mínění, jak se má československá armáda vrátiti. Před velkonocemi r. 1919 prohlásil sice v revolučním Národním Shromáždění ministr Švehla v zastoupení nepřítomného ministerského předsedy dra Kramáře, že se vláda přičiní o to, aby Sibiř co nejdříve byla vyklizena, avšak počáteční úspěchy Kolčakovy proti bolševikům oslepily některé z našinců, kteří z dálky nepoznávali pravé podstaty jeho vlády, do té míry, že žádali, aby československé vojsko, spojic

se s Kolčakem, probilo se vítězně cestou na západ přes Moskvu do vlasti. Myšlenka tato oživovala zvláště, když na jihu evropského Ruska vzniklo mocné hnutí protibolševické, v jehož čele se postavil bývalý carský generál Denikin. Ten postupoval s počátku tak šťastně, že se některou chvíli zdálo, že pád Moskvy do rukou jeho vojska jest neodvratný. Zvláště dr. Kramář po odstoupení z úřadu ministerského předsedy horoval pro vítězný pochod československých vojsk na Moskvu. Myšlence té byli nakloněni též někteří vyšší důstojníci československé armády na Sibiři a s počátku aspoň také politický komisař Pavlů. V mužstvu samém však bylo málo chuti k podniku stejně odvážnému jako nebezpečnému a také doma narážela myšlenka ta na mnohé odpůrce. Poukazovalo se, jak dlouhý pochod spojený s krvavými boji bylo by podstoupiti armádě málo zabezpečené v týle. Ostatně podnik jak Kolčakův tak Denikinův zhroutil se po mnohoslibných počátcích v úplnou pohromu.

Také ve většině vlády československé nedošla myšlenka ta ohlasu, neboť 5. června telegrafoval zahraniční ministr Beneš na Sibiř, že v nejbližších dnech vydá se na cestu poselstvo, v jehož čele byli spisovatelé F. V. Krejčí, člen revolučního Národního Shromáždění a Jaroslav Hilbert s pomocí lékařskou a jinou, a že se se západními mocnostmi již vyjednává o dodání potřebných lodí k přepravě československé armády z Vladivostoku. Dne 12. srpna skutečně přijelo očekávané poselstvo z domova a přineslo vzkaz od presidenta Masaryka i nové vlády Tusarovy, aby se do ruských zmatků nezasahovalo a Sibiř co nejrychleji vyklidila. Poselstvo vykonalo návštěvu jednotlivých vojenských sborů, povzbuzovalo k trpělivosti a pracovalo k odstranění všech neshod způsobených. Ponenáhlu nastávalo uklidnění myslí a vše s touhou čekalo na lodi, které měly armádu dopraviti domů. Zatím co sám generál Janin v dohodě s ministrem Benešem řídil postup vzdálenějších oddílů k Vladivostoku, zuřila občanská válka v Rusku evropském i asijském dále.

V době, kdy Denikin spěl k vrcholu svých úspěchů, odvrátilo se válečné štěstí od Kolčaka, jak jinak ani nemohlo býti při jeho povaze a neukázněnosti jeho vojsk. V okamžiku zoufalství pokusil se Kolčak křečovitě získati pomoc československé armády neb aspoň dobrovolníků z ní, leč usilování jeho zůstalo marné při setrvačnosti ministra Beneše na zásadě, aby Čechoslováci do vývoje ruských věcí nezasahovali již nikterak. Sám generál Gajda opustil Kolčaka, v němž se trpce zklamal, a nastoupil cestu k domovu. Doprava československých vojsk do Vladivostoku znovu byla ohrožena, když v listopadu 1919 padl Omsk, posavadní sídlo vlády Kolčakovy, v moc bolševiků. Neúspěch Kolčakův měl i za následek, že se 12. listopadu vzdal místa politického komisaře B. Pavlů, jehož místo zaujal dr. Girsa. Vše planulo touhou po návratu domů. Konečně opustili poslední Čechoslováci úsek magistrály mezi Krasnojarskem a Irkutskem a spěli k Vladivostoku. Ještě r. 1919 bylo vyklizení Sibiře zahájeno. Nejdříve posláni domů ranění a nemocní, 9. prosince vstoupily na palubu dva prapory 1. československého pluku ve zbrani a s hojnou kořistí.

Ještě však nebylo překonáno všechno nebezpečí. Poslední československé ešelony, směřující k Vladivostoku napadali postupující bolševici a

tak znovu teče na dalekém východě československá krev, na štěstí již naposledy, neboť 7. února 1920 ujednané příměří zabezpečilo posledním našim vojákům volný odjezd do Vladivostoku. Téhož dne byl od bolševiků v Irkutsku zastřelen zajatý Kolčak. Odtud nic nepřekáželo již v dopravě československé armády domů. Bylo sice ještě překonati nejednu nesnáz, plynoucí z nájezdu tlup Semenova a z nedostatku dopravních lodí, celkem však děl se již odjezd našich lidí nerušeně. Odjezd všech Čechoslováků vyžádal si doby téměř tří čtvrtí roku. Poslední loď s naším vojskem opustila přístav ve Vladivostoku dne 2. září 1920. Pokryti nesmrtelnou slávou a jásavě vítáni krajany vraceli se účastníci sibiřské anabase domů. Xenofon vypravuje, jak jeho lidé radostně volali dospěvše k přístavům: „Moře, moře!"; naši sibiřští legionáři, jimž dopřál osud se vrátiti, volali na hranicích vlasti: „Vlasti, svobodná vlasti!" Pověst o blanických rytířích přestala býti pověstí a stala se krásným skutkem.

Celkem dopraveno z Ruska domů 67.750 osob. Dne 30. listopadu 1920 vrátil se poslední jejich oddíl do osvobozené vlasti.

MÍR.

Rok 1918 skončil úplným zhroucením ústředních mocností, dokonalým vítězstvím vznešené myšlenky sebeurčení národů nad staletým útiskem a jařmem, rok 1919 počíná ve znamení mírové konference v Paříži, jejíž předním úkolem bylo upraviti poválečnou mapu nové Evropy. Konference ta zahájila celé jednání za předsednictví Clemenceauova 18. ledna a stala se skvělým shromaždištěm vynikajících diplomatů a vojínů ze států na obou polokoulích. Se stísněnou myslí zasedl za konferenční stůl president Wilson se svým průvodem. Přibyl do Evropy, aby dovršil dílo svého života, leč základní myšlenka tohoto díla, liga národů, která by pro všechnu budoucnost znemožnila války, obracela se již v niveč odporem se strany, se které se toho bylo nejméně naditi. Bez odporu dopustil se Wilson chyby, že k mírovému jednání přibral jen zástupce své strany demokratické, ač protivná strana republikánská za války svorně s ním pracovala o dosažení všech jejích cílů. Buď jak buď, v Unii počalo zase nabývati vrchu staré heslo: Amerika Američanům, a touha nevměšovati se do záležitostí evropských. To bylo také hlavní příčinou, proč při nové volbě r. 1920 Wilson hodnosti presidentské po třetí už nedosáhl.

Všude v Evropě bylo ještě plno válečného a poválečného varu a kvasu, když mírová konference počala zasedati. V Rusku zuřila občanská válka, v Německu, zmítaném vášněmi revoluce, konaly se 19. ledna říšské volby. Sněmovna z nich vyšlá přijala 6. února ve Výmaru republikánskou ústavu a zvolila Eberta presidentem. Rakousko-Uhersko se rozpadlo, Československo osamostatnělo, značné části bývalé říše zabraly Polsko, Jugoslavie a Rumunsko, Maďarsko a Rakousko se prohlásily samostatnými republikami. Vídeň, která tolik děkovala jeho předkům za svůj

rozkvět, zachovala se s nevděkem k poslednímu rakouskému císaři Karlovi, který byl od zhroucení jižní fronty na venkovském zámečku téměř vězněn, než mu byl dovolen odchod do exilu ve Švýcařích. Rakousko, německé Rakousko, jak neustále zdůrazňovali jeho předáci, nehrubě se těšilo ze své samostatnosti, srdce veliké většiny rakouských Němců toužila po Berlíně a po spojení s ním. K témuž cíli směřovalo i zřízení Lodgmannovy vzdorovlády v zemích našich, o které jsme se již zmínili.

Za okolností takových byl úkol mírové konference nad pomyšlení nesnadný a nebylo ani jinak možno, nežli že konference zchladila nejednu naději příliš vysoko vypiatou, že přivodila také nejedno zklamání. Pro urychlení prací byla zřízena tak řečená rada desíti, nad níž jako instance vyšší a poslední stála rada čtyř, Wilson, Lloyd George, Clemenceau a Orlando. Zpracování přemnohých sporných otázek, oboru politického, vojenského, finančního a obchodního převzala řada odborných komisí.

Ke zdolání úkolů tak obrovských byla by konference potřebovala naprostého klidu, kterého však nebylo. Již v březnu nastal nový obrat v Maďarsku. Vida, že bývalé celistvosti Uher nedosáhne od Dohody, sáhl předseda Maďarské republiky hrabě Michal Károlyi k prostředku zoufalému, vzdal se totiž náhle vlády a odevzdal ji do rukou bolševiků, jejíž nauky hlásali mezi dělnictvem mnozí maďarští zajatci, vrátivši se z Ruska. Bela Kun stal se zahraničním ministrem a hlavou nové vlády. Hned jal se shromažďovati značné vojenské síly při hranicích východního Slovenska, číhaje na vhodnou příležitost přepadnouti tuto zemi. Naskytla se mu již v květnu tím, že naše hlídky neopatrně překročily demarkační čáru, značící prozatímní východní hranice našeho státu.

Hordy maďarských bolševiků vrhly se hned na Slovensko, loupež, žhářství a trýznění zajatcův i obyvatelstva provázely jejich pochody. Na štěstí byla branná moc československá zásluhou franc. generála Maurice Pellé, který v této krátké, nucené válce převzal vrchní velitelství, již do té míry pohotově, že poměrně snadno mohla zadržeti, později dokonce odraziti nebezpečný nájezd. V bojích těch nové vavříny získal plukovník Šnejdárek, který již ve francouzských legiích se osvědčil důstojníkem zdatným a řízným, a tak minula celkem šťastně tato episoda, která si ovšem vyžádala nových obětí na lidských životech a hmotných statcích, přec však měla později nepříznivý pro nás účinek při vyměřování východní hranice našeho státu.

Panství bolševiků v Maďarsku ostatně nemělo dlouhého trvání. Již v srpnu 1919 nabyli v zemi vrchu zase monarchisté, přející si opětného nastolení rodu Habsbursko-Lotrinského. Ti povolali ke správě země arcivévodu Josefa, leč Dohoda, která právem spatřovala v obnově panství tohoto rodu kdekoliv a v jakékoliv formě svrchované nebezpečí pro evropský mír, nedopustila toho a tak se musil arcivévoda již po několika dnech vlády vzdáti. Vystřídal jej admirál Horthy, který prohlášen zemským správcem.

Zatím mírová konference byla již v plném proudu svých prací. Zástupci naší republiky byli vedle četných přibraných odborníků dr. E. Beneš

pro věci politické a dr. K. Kramář pro věci hospodářské. Kramář setrval v Paříži až do konce jednání, i když jeho ministerstvo odstoupilo.

Ovocem obtížného jednání na mírové konferenci, na kterém s každým z poražených států bylo jednáno zvláště, byla řada smluv, podepsaných v různých zámcích okolo Paříže, takže souhrn jich bylo lze nazvati mírem Pařížským. Jím vznikly některé státy zcela nové, jiné jako Československo a Polsko, byly obnoveny, opět jiné, jako Rumunsko, Jugoslavie a Italie značně rozšířeny. Ovšem nebylo lze Wilsonovy myšlenky o sebeurčení národů provésti do posledních důsledků tak, aby obnovené a nové státy byly jen jednojazyčné, proto mírové smlouvy zaručují národnostním menšinám právo volného rozvoje. Ze smluv těch přirozeně nás zajímají ony, jež se týkají Československa.

Smlouvou ve Versaillích ze dne 28. června 1919, kterou byly sjednány zásady míru mezi dohodou a Německem, bylo Československo mezinárodně, též od Německa, uznáno za neodvislý stát národní, t. j. stát, ve kterém národ československý je svrchovaný při všem šetření práv národních menšin. Jádrem jeho staly se historické země české, totiž Čechy, Morava a Slezsko v rozsahu, který měly ku konci vlády Marie Terezie, pak Slovensko a Podkarpatská Rus, která se, jak už řečeno, dobrovolně připojila k Československu jako samosprávná jeho část. Ve Slezsku dostalo se našemu státu malého zvětšení tím, že k němu připojeno z pruského vládního okresu Ratibořského tak řečené Hlučínsko, které druhdy náleželo k Opavsku.

Dne 10. září 1919 podepsána v St. Germainu mírová smlouva mezi Dohodou a republikou Rakouskou, které nedovoleno spojiti se s Německem. Tamže a téhož dne podepsána smlouva mezi mocnostmi „spojenými i přidruženými" a Československem, týkající se úpravy hranic. Podle té získalo Československo též malé rozšíření na jihu připojením Vitorazska v poříčí horní Lužnice s nádražím ve Velenicích (dříve Cmuntu) a Valčicka v moravském Podyjí.

Teprve dne 4. června 1920 došlo v Trianonu k mírové smlouvě s Maďarskem, kterým toto uznalo odstoupení území někdy uherských Rumunsku, Jugoslavii a Rakousku, jakož i Slovenska a Podkarpatské Rusi Československu.

Nejobtížněji utvářela se úprava hranic proti Polsku. Hned po skončení války činili si Poláci nárok na Těšínsko, které po 600 let bylo nesporně državou koruny České, hned je také svými posádkami obsadili, což se neobešlo bez výjevů krvavých. Aby se předešlo dalšímu prolévání krve, svolili místní činitelé k polskému vojenskému obsazení, ponechávajíce konečné rozhodnutí mírové konferenci. Také na pohraniční části stolice Oravské a Spišské činili si Poláci nárok, ač k němu neměli důvodů národnostních ani historických. Podle původního snesení mírové konference měl se konečně osud sporných území nejdříve rozhodnouti plebiscitem, t. j. hlasováním lidu. Plebiscit ten byl však několikrát odložen, na konec pak nedošlo k němu vůbec a nejvyšší rada dohodová rozhodnutím ze dne 28. července 1920 sama rozsoudila spor způsobem, který Československo bo-

lestně zklamal. Těšínsko bylo rozděleno, a to tak, že nynější hranice česko-polská jde celkem podle řeky Olše. Tím ovšem pro Československo vedle několika důležitých závodů průmyslových zachráněno i držení celé železnice z Bohumína do Košic, ztraceno však mnoho našich krajanů ve východním Těšínsku, kteří teprv za posledních desítiletí byli částečně popolštěni, dík úsilí vídeňských vlád, které, nemohouce poněmčovati, snažily se český živel podlomiti všemožnou podporou polštiny v úřadě, ve škole i chrámě. Rozdělení Těšínska má v zápětí takové nesrovnalosti, že na př. město Těšín samo je nyní rozděleno na část českou a polskou. Také části Spiše a Oravy dostalo se Polákům. V Oravě ztratili jsme osudným rozhodnutím červencovým 7 obcí, ve Spiši 11.

Neobešla-li se tedy obnova samostatného Československého státu bez bolestné ztráty, také po jiných stránkách přinesla mírová konference vedle zjevů radostných zklamání. Neutěšené pro nás byly zvláště výsledky její po stránce finanční. Bylo arci samozřejmé, že republika naše musí převzíti ze společných, rakouských i uherských státních dluhů bývalé monarchie část připadající na její území. Bolestné rozčarování však způsobilo, že vedle toho musila zaplatiti 750 milionů francouzských franků za válečné útraty, jmenovitě za vydržování československých legií, ač bojovala naše vojska všude po boku spojenců.

Nebylo to rozčarování jediné. Vřelou tužbou naší i našich bratří jihoslovanských bylo, aby mezi oběma zpřátelenými státy byl zřízen tak řečený korridor, t. j. úzký pruh území, který by jim oběma prostředkoval bezprostřední styk a přímé sousedství. Myšlenka ta nedošla uskutečnění. Náhradou za korridor byla plavba po Dunaji prohlášena za svobodnou a k ochraně Bratislavy, které podunajský obchod slibuje veliký rozkvět do budoucnosti, přidáno rozsáhlé předmostí na pravém břehu Dunaje. Konečně přiznáno Československu právo vlastních vlaků na území rakouském, které by je přímo spojovaly se železnicemi a přístavy jihoslovanskými. — Také plavba po Labi a Odře stala se svobodnou a Československu vyhražena část přístavů v Hamburce, Štětíně a Terstu.

Též Wilsonova myšlenka Ligy národů padla, jak bylo lze předvídati hned na počátku mírové konference, nadobro. Přece však zřízen bez účasti Unie tak řečený Svaz národů, jehož jádrem jsou státy vítězné a neutrální. Státy poražené teprv potom mohou býti do Svazu přijaty, až podají bezpečné záruky naprosté mírumilovnosti. Svaz národů, jehož sídlem je Ženeva, má prozatím ovšem více jen význam mravní, nemaje náležité výkonné moci, o kterou by opíral svoje rozhodnutí. Nicméně již v leckterém sporu mezinárodním pronesl slovo rozhodné a uklidňující. Podobný význam sluší též přiznati Mezinárodnímu úřadu práce, který má pečovati o nápravu sociálních poměrů, hluboce rozvrácených ve všech zemích, které byly ať přímo, či nepřímo zúčastněny na světové válce.

*

Jakkoli tedy zapadla do číše radosti nad osvobozením ze staletého jařma nejedna krůpěj bolesti a zklamání, počal obnovený stát Československý pracovati k tomu, aby si v soutěži národů vzdělaných zjednal místo čestné a důstojné. Republika nemohla a nikdy nemůže zapomenouti, čí pomocí dostalo se jí svobody, proto přirozeně opírá se ve své zahraniční politice, která sleduje cíle vesměs mírové, o mohutné svoje západní spojence ze světové války. Avšak má i dosti samostatnosti, aby v okruhu své působnosti pracovala k uklidnění a míru. V těchto snahách největší překážkou jest jí nepokojný soused maďarský, jehož zástupcové sice podepsali mír Trianonský, a jehož sněm schválil také jeho podmínky, který však nepřestává přímou podporou rozvratných živlů na Slovensku a v Podkarpatské Rusi ohrožovati bezpečnost naší republiky. Nebezpečí to stejnou měrou pociťují také království Srbů, Hrvatů a Slovinců, jakož i Rumunsko ve svých územích, která před světovou válkou náležela k Uhrám. Společné toto nebezpečenství vedlo přirozeně ke sblížení těchto tří států. Heslo vyslovené za světové války: Věrnost za věrnost, projevilo se v srpnu 1920 umluvením vojenského spolku mezi republikou naší a Jugoslavií původně na dva roky, po uplynutí této lhůty byl však spolek prodloužen a utužen. V dubnu 1921 přistoupilo k němu i Rumunsko, které již za bolševického vpádu na Slovensko se ukázalo republice Československé přítelem dobrým a spolehlivým. Tak vznikla Malá Dohoda, které se záhy podařilo rozptýliti mlhy počáteční nedůvěry, s níž se setkávala na západě. Schůze v Bělehradě, Praze a Mariánských Lázních v r. 1922 vedly k utužení Malé Dohody, která tou dobou pracuje o to, aby do svého kruhu pojala též Polsko.

Pohotovost Malé Dohody a věrnost její k Velké projevila se po dvakráte průběhem r. 1921, kdy bývalý císař Karel se pokusil nenadálým objevením v Uhrách získati pro sebe zas korunu uherskou. Jeho pokusy došly mocného ohlasu v Maďarsku, kde strana monarchistická sílila a sílí nadějí, že korunovanému králi ze starého rodu se podaří obrátiti v niveč mír Trianonský a obnoviti staré území koruny sv. Štěpána. První pokus Karlův byl dne 27. března 1921 sice zmařen dosti snadno, při druhém pokuse dne 21. října téhož roku bylo však potřebí ostrého zakročení Malé Dohody, aby byl vetřelec z Maďarska vyhoštěn. Československo jmenovitě mobilisovalo svou armádu a dalo rozhodně na jevo, že nižádného pokusu o opětné nastolení Habsburků ve svém sousedství nestrpí. Malá Dohoda osvědčila se tu znamenitě. Karel byl z Uher vyvezen a dopraven na Madeiru v Atlantském oceáně. Smrtí, která jej tam zasáhla v mladém věku dosti neočekávaně 1. dubna 1922, zdá se, že nebezpečí to na dozírnou dobu jest odvráceno.

Tou dobou pracuje československá zahraniční politika hlavně na vybudování svých obchodních styků s cizinou. S řadou cizích států má již smluveny obchodní smlouvy, o jiných se vyjednává.

PRVNÍ LÉTA REPUBLIKY.

Za mírové konference budovalo zatím revoluční Národní Shromáždění základy nového státu. První zákon republiky, o kterém jsme se již zmínili, nařizoval zachovávání posavadních rakouských a uherských zákonův a nařízení, ovšem pokud nebyly v odporu s novým stavem věcí. Bylo potřebí nových změn a novot v zákonodárství i správě, bylo potřebí rychle pracovati na odklizení běd válečných. Veliký byl tedy úkol, jenž očekával revoluční Národní Shromáždění. Bohužel ukázalo se velmi záhy, jak rychle se zapomíná, brzy vyprchalo krásné ono nadšení posledních měsíců válečných, které sjednocovalo všechen národ v jediný tábor se společnou vůlí, nesoucí se za společným cílem. Sotva bylo svrženo nenáviděné jařmo habsburské, již se objevovaly zase staré vady naší národní povahy, které již v minulosti tolik natropily zla. Opět přicházela k slovu nejednou vášeň stranická a třídní, kde měl rozhodovati zájem národní a státní, opět vedla neshoda v názorech k výbuchům náruživosti a k tříštění na nové strany a straničky, opět leckdy jednala lehkomyslnost, pachtící se po úspěchu okamžitém místo rozvahy, pomýšlející také na zítřek.

Uvažme k tomu, že všechna Evropa byla ještě v neklidu a varu, že k nám z ciziny zanášena hesla, která se posuzovala podle své libivosti a nepodivíme se, že leckterý zákon z prvních počátků republiky musil býti v čase poměrně krátkém měněn, doplňován, ano i docela rušen.

Leč bylo by křivdou nevzpomenouti toho, že už revoluční Národní Shromáždění vykonalo mnohé dílo ceny trvalé. Na prvním místě třeba vzpomenouti osamostatnění československé měny, které v březnu 1919 provedl náš první finanční ministr dr. Rašín. Vycházeje ze zásady, že potřeby státní je třeba hraditi běžnými příjmy z daní a jiných zisků, nikoli půjčkami, odpoutal včas naši republiku od rakousko-uherské banky a tím zachránil novou naši měnu od pohromy, ve kterou upadla většina našich sousedů neomezeným tiskem papírových peněz.

Mnoho vykonalo revoluční Národní Shromáždění též v oboru sociálním a kulturním. Zákon o 8hodinné době pracovní poskytl dělníkovi příležitost, aby po namáhavé práci nalezl též chvíli pro odpočinek a vzdělání. Zákon ten byl nápodoben i v mnohých státech jiných. Zákon o pozemkové reformě nařizuje rozdělení plodné půdy, přesahující rozměr 250 hektarů. Má na zřeteli především prospěch malých zemědělců.

V oboru kulturním byly sice trpce zklamány naděje kladené v mír Versailleský, který svolil k vrácení jen velmi nepatrné části památek naší minulosti, rozchvácených do ciziny. Revoluční Národní Shromáždění však mělo bedlivou péči, aby se hlavně školství doplnilo a rozšířilo měrou žádoucí. Nové university Masarykova v Brně a Komenského v Bratislavě, jiné školy vysoké, odborné a střední, zakládané hlavně v městech zněmčilých, staly se ukazatelem doby nové. Žel, že nepokračovalo stejným krokem též zřizování a vydržování škol obecných a občanských v poněmčilém území, takže se Ústřední Matice Školská a jiné obranné jednoty nestaly, bohužel, zbytečnými podnes. Největší pokrok stal se na Slovensku, kde rozložena hustá síť škol všeho druhu. Teprv až odroste a do života

vstoupí generace vychovaná v těchto školách, ukáže se v plném rozsahu, jak obrovský kus práce tu byl vykonán za několik málo měsíců.

Nový zákon o volbách do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku udělil volební právo všem zachovalým mužům i ženám dovršivším 21. rok života. Dle tohoto zákona pak provedeny v červnu 1919 nové volby ve všech téměř obcích, při čemž ve velké většině nabyly vrchu strany socialistické. Dle toho změněno složení revolučního Národního Shromáždění podle nového klíče, totiž podle číselného poměru hlasů, které každá strana při obecních volbách obdržela. Zároveň odstoupila vláda dra. Kramáře, který tou dobou dlel ještě při mírovém jednání v Paříži. Jednoho člena ve vládě Kramářově již nebylo. Vraceje se po úmorné práci za války a po ní při konferenci v Paříži domů, zahynul nešťastnou náhodou 4. května 1919 ministr války dr. M. R. Štefánik. Skromný a netoužící po oslavách, chtěl se vyhnouti okázalému vítání, vzlétl na letišti v Campo Formiu v severovýchodní Italii a zaměřil přímo na Bratislavu. Na samém prahu zaslíbené země, které tolik let již nespatřil, pro jejíž osvobození tolik byl vykonal, vzňalo se jeho letadlo a zřítilo u Vajnor k zemi. Nalezeny byly už jen zuhelnatělé mrtvoly Štefánikova a jeho druhů. Mohutný orel klesl s výšin, které tak často brázdil, zasažen byv přímo do perutí.

Odstoupením vlády Kramářovy končí se první období společné práce všech státotvorných stran československých. Nová vláda, v jejíž čelo postaven dosavadní vyslanec ve Vídni Vlastimil Tusar, mohla se opírati o většinu složenou jen ze stran socialistických a z republikánské strany dříve agrární. Její členové byli vybráni také jen z nich. Postavení vlády Tusarovy bylo velmi svízelné, hlavně z té příčiny, že ve straně sociální demokracie čím dále tím více počaly se přes odpor živlů rozvážnějších uplatňovati vlivy komunistické, hlásané hlavně bývalými zajatci vojenskými, vracejícími se z Ruska. Vedení strany sociálně demokratické snažilo se dlouho křečovitě seč jen bylo, zachovati jednotu strany, ustupovalo tudíž v mnohém levému křídlu komunistickému, přece však nebylo s to, aby konečně zabránilo trvalé roztržce a ustavení komunistů ve zvláštní stranu, která později ve voleném Národním Shromáždění se spojila s komunisty německými a maďarskými v jednotnou stranu mezinárodní. Tlaku těchto živlů dlužno přičísti, že vláda Tusarova při vázaném hospodářství jako za války péči o výživu obyvatelstva svalovala na bedra státu a tím jej nutila k vydáním, na které nestačily jeho síly. Vedle rozvratu hospodářského, válkou vystupňovaného, hrozil státu v samých jeho začátcích i nový rozvrat finanční.

Vyvrcholením činnosti revolučního Národního Shromáždění za vlády Tusarovy bylo vypracování a přijetí ústavní listiny republiky Československé, jakož i řady jiných zákonů listinu tuto doplňujících a v podrobnostech vysvětlujících. Všechna světla v zasedací síni bývalého zemského sněmu na Malé Straně, v níž shromáždění rokovalo, zazářila hromadně, když předseda Tomášek právě o půlnoci na 29. únor 1920 oznamoval, že ústavní listina je schválena a přijata. Jakým se nese duchem, toho výmluvným hlasatelem jest úvod k ní navržený poslancem drem. Janem Herbenem. Stůjte zde z něho aspoň slova závěrečná: „Při tom my, národ českosloven-

*

ský, prohlašujeme, že chceme usilovati, aby tato ústava i všechny zákony naší země byly prováděny v duchu našich dějin stejně jako v duchu moderních zásad, obsažených v hesle sebeurčení; neboť chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový."

První hlava ústavní listiny obsahuje ustanovení všeobecná a její § 1. se čte: „Lid je jediný zdroj veškeré státní moci v republice Československé." Je tedy republika naše stát demokratický, v důsledku čehož došlo i k odstranění titulů šlechtických i všech společenských nesrovnalostí obojího pohlaví. Zmíněná zásada jest obsahem totožná s onou, kterou na říšském sněmu v Kroměříži r. 1849 výmluvně, ale marně hájil dr. F. L. Rieger. V čele republiky je volený president. Území republiky jest jednotné a nedílné, hranice jeho mohou býti měněny jen novým ústavním zákonem. Patří k němu na základě dobrovolné dohody též Podkarpatská Rus, které se zaručuje nejrozsáhlejší samospráva s vlastním sněmem, pokud jen s jednotou státu je slučitelná. Její budoucí sněm bude rozhodovati o věcech jazykových, vyučovacích, náboženských a místní správy. Zemskou vládu v Podkarpatské Rusi řídí guvernér, odpovědný také sněmu v Užhorodě. — Státní občanství Československé republiky jest jediné a jednotné.

Druhá hlava ústavní listiny pojednává o moci zákonodárné, o složení a působnosti Národního Shromáždění a obou jeho sněmoven. Pro celou republiku vykonává moc zákonodárnou Národní Shromáždění o dvou komorách: sněmovně poslanecké a senátu. Působnost bývalých zemských sněmů tím zanikla. — Sněmovna poslanecká má 300 členů, volených na 6 let všeobecným, přímým a tajným právem hlasovacím podle zásady poměrného zastoupení, v senátě zasedá 150 členů, volených na 8 let podle týchž zásad. Voliti do sněmovny poslanecké je nejen právem, nýbrž i povinností každého občana bez rozdílu pohlaví (též vojínů v činné službě), který dovršil 21. rok věku a vyhovuje ostatním podmínkám zákona volebního, zvolenec musí míti činné právo volební a býti nejméně třicetiletý. Do senátu volí každý občan a občanka, překročivší 26. rok, pro zvolení do senátu vyžaduje se věk nejméně 45 let. Mandáty poslanců a senátorů neověřují si, jak tomu bývá zvykem jinde, sněmovny samy, nýbrž zvláštní volební soud. Župané a okresní náčelníci, členové volebního soudu, členové ústavního soudu a přísedící župních zastupitelstev nejsou volitelni ani do sněmovny poslanecké ani do senátu. V první schůzi, které se zúčastní, je každý poslanec a senátor povinen složiti slib věrnosti republice, jakož i slib, že bude svůj mandát zastávati dle nejlepších svých sil. Za svoje hlasování, mluvení a jednání v sněmovnách nejsou poslanci a senátoři zodpovědni než předsednictvu své komory a nesmějí za ně býti stíháni, mimo sněmovnu ovšem podléhají veřejným zákonům jako kterýkoliv občan jiný, mohou však soudu býti vydáni jen se souhlasem své komory. — Na vyzvání presidentovo scházejí se obě sněmovny dvakráte do roka: k zasedání jarnímu, počínajícímu v březnu a podzimnímu v říjnu. Avšak i k mimořádným zasedáním má president právo povolávati sněmovny, a to jednak z vlastního rozhodnutí, jinak, žádá-li o to nadpoloviční většina sněmovny poslanecké nebo senátu. President republiky má právo rozpustiti obě sně-

movny, neb i jen jednu z nich, před ukončením pravidelného volebního období, načež do 60 dnů musí následovati volby nové. V každé sněmovně rozhoduje se prostou většinou za přítomnosti aspoň třetiny všech členů, leč k vypovědění války a ke změně ústavy je potřebí třípětinové většiny všech členů každé sněmovny. Také pro obžalobu presidenta, vlády neb některého jejího člena je potřebí dvoutřetinové většiny za přítomnosti nejméně dvou třetin všech poslancův a senátorů. Každá sněmovna volí si vlastní předsednictvo a sama se usnáší o svém jednacím řádu. Společné schůze poslanecké sněmovny i senátu nazývají se Národní Shromáždění, kterému předsedá předseda sněmovny poslanecké. Místopředsedou je předseda senátu a pro Národní Shromáždění platí jednací řád sněmovny poslanecké. Návrhy zákonů mohou vycházeti buď od vlády, buď od kterékoli sněmovny, jen zákon o rozpočtu a branný musí dříve býti předloženy sněmovně poslanecké. K uzákonění návrhu je nutno přijetí jeho v souhlasném znění oběma sněmovnami. Zákon branný a rozpočtový je senát povinen vyříditi do měsíce ode dne dodání sněmovnou poslaneckou, pro jiné zákony má lhůtu 6 neděl, která však může být vzájemnou dohodou prodloužena. Neshodnou-li se obě sněmovny po dvakrát o některém návrhu zákona, může vláda, stalo-li se její usnesení jednomyslně, nařiditi plebiscit, t. j. o sporné věci rozhodne hlasování všech voličů do sněmovny poslanecké. Jen změna ústavy nemůže býti provedena plebiscitem. Zákony usnesené sněmovnami potvrzuje president republiky, má však právo do měsíce osnovu zákona se kterou nesouhlasí, vrátiti s příslušným odůvodněním. Zákon podpisuje president republiky, předseda vlády a ministr výkonem zákona pověřený.

Na případy mimořádné pomýšlí § 54. ústavní listiny. Nastane-li potřeba opatření, k němuž jinak bylo by potřebí zákona v době, kdy sněmovny nezasedají, vykoná je zvláštní mimořádný výbor, do kterého sněmovna poslanecká volí po 16 členech a tolika též náhradnících, senát po 8 členech a náhradnících. Výbor ten volí se na rok a podle zásady poměrného zastoupení. — Nemá však práva voliti presidenta republiky neb jeho náměstka, vypovídati válku, měniti ústavu a zatěžovati obyvatelstvo trvalými finančními břemeny. Rozhodnutí výboru toho, která přezkoušeti má právo ústavní soud, nabývají prozatímné platnosti zákonné, podepíší-li je president a vláda, musí však nejdéle do dvou měsíců po jejich sejití býti schválena oběma sněmovnami, jinak pozbývají platnosti.

Třetí hlava ústavní listiny pojednává o moci vládní i výkonné. Náčelníkem státu je president republiky, jímž smí býti občan její nejméně pětatřicítiletý. Volí jej na 7 let Národní Shromáždění, v němž musí býti zastoupena aspoň nadpoloviční většina členův obou sněmoven, ke zvolení je potřebí tří pětin hlasů všech přítomných. Je-li dvojí volba bezúspěšná, dochází k volbě užší mezi dvěma kandidáty, kteří měli nejvíce hlasů. Volba nového presidenta provede se v posledních čtyřech nedělích úřadování presidenta starého, kdo zastával důstojenství presidentské dvakrát po 7 let za sebou, nesmí již po třetí býti zvolen, leč až po uplynutí nového sedmiletí. Toto ustanovení ústavy neplatí však pro prvního presidenta T. G. Masaryka. Zemře-li president nebo vzdá-li se svého důstojenství, musí nová volba býti provedena do 14 dnů, po ten čas zastupuje předseda

vlády presidenta. Náměstek presidentův volí se k návrhu vlády Národním Shromážděním jen tehdy, je-li president sám déle než 6 měsíců churav neb jinak zaneprázdněn tak, že úřadu svého zastávati nemůže. Úřad náměstka presidentova končí však tím okamžikem, kterým se ujímá president zas úřadu sám. President zastupuje stát na venek, sjednává a potvrzuje mezinárodní smlouvy, přijímá a potvrzuje cizí vyslance, se souhlasem Národního Shromáždění vypovídá válku a sjednává mír, svolává, odročuje a rozpouští Národní Shromáždění, jmenuje a propouští ministry a jmenuje vysokoškolské profesory vůbec, dále soudce, státní úředníky a důstojníky, počínajíc VI. hodnostní třídou; je vrchním velitelem branné moci a má právo udělovati milost. President slibuje před Národním Shromážděním na svou čest a svědomí, že bude dbáti blaha republiky i lidu a šetřiti ústavních a jiných zákonů. President republiky není odpověděn z výkonu svého úřadu. Z projevů jeho souvisících s úřadem presidentovým odpovídá vláda. Obžalován může býti toliko pro velezradu na návrh sněmovny poslanecké, soudí nad ním senát. Trestem může býti jen ztráta úřadu presidentského a způsobilosti tohoto úřadu později znovu nabýti.

Vládu, jejího předsedu a členy jmenuje a propouští president. Pravidelným sídlem vlády je Praha. Členové vlády skládají do rukou presidentových slib na zachování ústavy a nestranné úřadování. Žádný z nich nesmí býti členem nějaké společnosti výdělečné. Vláda je zodpovědna poslanecké sněmovně. Vysloví-li tato vládě nedůvěru neb odepře-li na její žádost vysloviti jí důvěru, musí se vláda zříci úřadu. Za porušení ústavy mohou členové vlády býti pohnáni k trestnímu stíhání, které provádí senát na návrh sněmovny poslanecké. Vláda rozhoduje sborově o věcech politické povahy, jakož i o jmenování úředníkův a důstojníků od VIII. hodnostní třídy. Každé vládní nařízení musí býti podepsáno předsedou vlády neb jeho náměstkem, ministry, jimž uloženo nařízení prováděti, vždy nejméně polovičkou členů vlády.

Čtvrtá hlava ústavní listiny týká se moci soudcovské. Stanoví zásadu, že „nikdo nesmí býti odňat svému zákonnému soudci." Jen v oboru trestním smějí za jistých okolností zřizovány býti soudy výjimečné na obmezenou dobu. Pro celou republiku je zřízen jednotný nejvyšší soud, jehož sídlem je Brno. Poroty mohou případně býti načas zastaveny. V době války může pro činy spáchané jen v této době býti rozšířena moc soudů vojenských též na osoby občanské. Soudnictví jest úplně odděleno od správy a soudcům všech druhů zaručena jest úplná neodvislost, neboť se mají při svých rozhodnutích spravovati výhradně zákonem. Rozsudky pronášejí se jménem republiky, líčení je veřejné a ústní, také rozsudky pronášejí se veřejně. Presidentovi náleží právo amnestie, „promíjeti neb zmírňovati tresty a právní následky odsouzení trestními soudy, zvláště též ztrátu volebního práva do Národního Shromáždění a jiných zastupitelských sborů, jakož i nařizovati, aby soudní trestní řízení nebylo zahajováno nebo nebylo v něm pokračováno."

Nad jiné důležita je pátá hlava ústavní listiny, nadepsaná „Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské." Rovnost všech občanů je zaručena hned prvním článkem, podle kterého „výsady pohlaví, rodu a povolání se

neuznávají." Všem obyvatelům republiky bez rozdílu původu a státní příslušnosti zaručuje se ochrana života a majetku. Jen na základě zákona může býti omezena osobní svoboda, jen na základě zákona smí vláda od jednotlivce vyžadovati osobního výkonu. Také omezení vlastnictví je přípustno jen dle zákona, jinak má každý občan právo v hranicích republiky volně se usazovati, nabývati nemovitostí a provozovati činnost výdělečnou. Také právo stěhovati se do ciziny může býti obmezeno jenom zákonem, rovněž všecky daně a jiné veřejné dávky musí se zakládati na zákoně. Zabezpečuje se svoboda tisková, právo shromažďovací a spolčovací. Vědecké badání a umění jsou svobodné, listovní tajemství zaručeno. Státní správě náleží dozor nad vyučováním a výchovou. Svoboda svědomí a náboženství jest úplná a žádnému vyznání se nebrání konati svoje obřady, nejsou-li na újmu veřejné mravnosti. Všechna vyznání jsou si před zákonem rovna. Manželství jest pod ochranou zákona, branná povinnost všeobecná.

Bylo již zmíněno, že v revolučním Národním Shromáždění neměly zastoupení národnostní menšiny našeho státu, ač jim bylo nabídnuto. Je zajisté důkazem neobyčejné smířlivosti, plynoucí ze zásad humanity, ochotné zapomenouti křivdy minulosti a nemstíti jich, že šestá a poslední hlava ústavní listiny, pojednávající o ochraně menšin národních, náboženských a raçových (t. j. plemenných) dobrovolně poskytla těmto menšinám více, než byla povinna dle úmluv mírových. „Jakýkoli způsob násilného odnárodňování je nedovolený. Nešetření této zásady může zákon prohlásiti za jednání trestné." Tyto závěrečné věty zmíněné hlavy samy o sobě jsou svědectvím blahovůle československé většiny. Nikomu příslušnost k některé národnosti, víře nebo raçi nesmí býti překážkou k nabývání veřejných úřadů neb činnosti výdělečné. V místech, kde je větší počet příslušníků menšin národních, náboženských a raçových má býti postaráno o vyučování jejich dítek v mateřském jazyku, má se jejich zařízením lidumilným, školským a náboženským dostati též příslušných podílů z obecních a jiných veřejných fondů.

S ústavní listinou v obsahové spojitosti je řada jiných zákonů, kterými se ona listina připravuje, doplňuje a po případě zevrubněji vysvětluje. Do skupiny první náleží zvláště zákon z 19. prosince 1919, kterým se ukládá obcím povinnost sestaviti voličské seznamy a vésti patrnost všech změn. Seznamy mají dvakrát do roka býti vyloženy k veřejnému nahlédnutí a každý občan je oprávněn proti nim uváděti důvodné námitky.

Z průvodních zákonů k ústavní listině, které mají taktéž vesměs datum 29. února 1920, buďtež uvedeny tři nejdůležitější, totiž zákon jazykový, volební řád a zákon o zřízení župním a okresním. V souhlase s ustanovením mírových úmluv, které prohlašují republiku naši za stát národní, ustanovuje první článek zákona jazykového, že jazyk československý je jazykem státním, v němž děje se všechno úřadování při státních úřadech, soudech a podnících, jest velícím a služebním jazykem branné moci. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku úřaduje se zpravidla česky, na Slovensku spisovným nářečím slovenským. Upraviti otázku jazykovou v Podkarpatské Rusi jest úkolem budoucího jejího sněmu, který má při tom dbáti jednotnosti státu. Štědře pamatuje jazykový zákon na národnostní menšiny, jsa dalek oněch

křivd, jež bylo zakoušeti neněmeckým a nemaďarským národnostem bývalé říše. V okresích, kde je podle posledního sčítání lidu aspoň 20% obyvatelstva jiného jazyka než československého, jsou státní úřady povinny přijímati a vyřizovati podání také v jazyku tom, ovšem vedle vyřízení jazykem státním. Také samosprávné sbory jsou povinny v celé republice přijímati a vyřizovati podání v jazyce státním, připouštějí se však pro národní menšiny výhody obdobné jako při úřadech státních. Vyučování pro národní menšiny děje se jejich jazykem. Zákon ovšem ustanovuje jen zásady, praktické jejich provedení je zůstaveno vládnímu nařízení, které však po tu chvíli ještě vydáno nebylo.

Také volební řád do Národního Shromáždění zaručuje národním menšinám zastoupení takové, o jakém se jim před převratem ani nesnilo. Území celé republiky je pro volby do sněmovny poslanecké rozděleno celkem na 23 volební kraje, z nichž připadá na Pražský 45, Pardubický 11, Královéhradecký 12, Mladoboleslavský 17, Českolipský 13, Lounský 17, Karlovarský 12, Plzeňský 17, Budějovický 13, Jihlavský 9, Brněnský 16, Olomoucký 17, Uhersko-Hradištský 8, Ostravský 14, Trnavský 9, Novozámecký 11, Sv. Martinský 11, Báňsko-Bystřický 7, Sv. Mikulášský 6, Košický 7, Prešovský 10, Těšínský 9 a Užhorodský 9. Zúčastniti se volby je až na jisté výhrady závaznou povinností každého voliče. Kandidátní listiny předkládají jednotlivé politické strany nejpozději tři neděle před výkonem volby. Nevolí se tedy poslanec jednotlivě, nýbrž celé kandidátní listiny jednotlivých politických stran. Každému voliči musí býti dodány všechny kandidátní listiny ve volebním kraji vyhlášené, musí se jimi vykázati před volební komisí a ve zvláštní místnosti, ve které není svědků, vloží listinu, pro kterou se rozhodl, do obálky a vhodí ji před komisí do urny. Po skončeném hlasování sčítá volební komise za přítomnosti dohlédacího úřadu a důvěrníků kandidujících stran odevzdané hlasy. Druhý den po volbě sejde se krajská komise v hlavním městě volebního kraje. Součet všech platných hlasů, všem stranám odevzdaných, rozdělí se počtem mandátů, které se mají v dotyčném volebním kraji obsaditi; podíl beze zlomků tvoří tak řečené číslo volební. Volební komise přikáže pak každé straně tolik mandátů, kolikrát jest obsaženo volební číslo v celkovém počtu hlasů pro ni odevzdaných. Kandidáti stávají se poslanci v tom pořadu, ve kterém jsou uvedeni na kandidátní listině. Ústřední volební komise při ministerstvu vnitra provádí pak ještě druhé a třetí sčítání hlasů. Bere v úvahu zlomky zbývající po sčítání prvním v jednotlivých volebních krajích a podle jejich velikosti obsazuje uprázdněné ještě mandáty politickým stranám. Uprázdní-li se mandát poslanecký, nedochází k volbě náhradní, nýbrž do sněmovny se povolá pořadem nejbližší kandidát strany, jíž příslušel poslanec bývalý. — Obdobně konají se též volby do senátu. Obojí volba děje se v neděli.

Velice dalekosáhlou změnu slibuje do budoucnosti zákon o zřízení okresním a župním, vzniklý ze snahy, aby správa celé republiky stala se jednotnou. Podle zákona toho mají v budoucnosti pominouti staré historické útvary zemské a místo nich rozdělí se republika na 21 župu, každá z nich zase na přiměřený počet okresů. Okresy jsou nejnižší stolicí správní, která má převzíti působnost dosavadních okresních politických správ (býv.

okresních hejtmanství), ale i samosprávných okresních úřadů. V čele okresu bude okresní náčelník, který má k ruce osmičlenný volený okresní výbor s hlasem v některých věcech rozhodujícím, v jiných jen poradným. Druhou stolicí správní budou župy, v čele každé z nich bude župan s voleným župním zastupitelstvem o 35 členech, které rozhoduje hlavně o hospodářských, dopravních, zdravotních a humanitních zájmech župy, nesmí však jednati o věcech politických. — Provedení tohoto zákona bude však vyžadovati asi drahné doby. Teprv od počátku r. 1923 zřizují se postupně nové župy na Slovensku, kde se potřeba nové úpravy jeví citelněji nepoměrem mezi některými župami příliš velikými a jinými zas velmi malými z dob uherských. V zemích historických dosud úřadují zemské politické správy (býv. místodržitelství) a zemské výbory.

Z ostatních průvodních zákonů k ústavní listině zmíníme se jen ještě o zákoně z 9. března 1920, jednajícím o volbě presidenta republiky. Volbu provádí nejpozději 14 dní před ukončením presidentova sedmiletí anebo 14 dní od uprázdnění presidentské hodnosti Národní Shromáždění, t. j. společná schůze poslanecké sněmovny a senátu bez debaty a lístky. Schůzi řídí předseda poslanecké sněmovny, předseda senátu je místopředsedou. Při prvním hlasování rozhoduje třípětinová většina přítomných, jichž musí býti aspoň nadpoloviční většina každé komory. Nevedlo-li první hlasování k výsledku, následuje druhé, bylo-li i to bezvýsledné, přikročí se k volbě užší, do které se pojmou dva kandidáti, kteří při druhé volbě měli nejvíce hlasů. Při rovnosti hlasů rozhoduje los. Člen vlády, poslanec neb senátor pozbývá tohoto úřadu zvolením za presidenta.

*

Když ukončilo revoluční Národní Shromáždění své práce, rozešlo se a v dubnu 1920 předsevzaty volby do sněmovny poslanecké i senátu podle nového volebního řádu. Tím vstoupila republika naše v nové období života, neboť vstupem Němců a Maďarů do sněmoven podstatně změnil se ráz jejich dosavadního jednání. Kdo doufali, že výhody poskytnuté menšinám zákonem jazykovým, volebním řádem a velice mírným postupem vlády Tusarovy, smíří je s novým stavem věcí, dožili se trpkého zklamání. Jednotlivé strany, na které se tříští též národní menšiny, rozcházejí se sice v názoru o rozhodnějším či mírnějším postupu, celkem však jsou za jedno v tom, že republiku naši popírají. Jejich odpor nečelí tak proti dočasné vládě, jako spíše proti státu samému.

Vláda Tusarova nepřečkala dlouho nových voleb. Když komunisté ustavili se v samostatnou stranu, ukázalo se, že nelze sestaviti nové ministerstvo z členů sněmoven. Proto president Masaryk v září r. 1920 povolal k vládě tak řečený kabinet úřednický, jemuž v čelo postaven náčelník zemské politické správy v Brně Jan Černý.

Této nové vládě se podařilo mnohé neshody uvésti na pravou míru a považovati zájem celku nad zájmy stran.

Pět českých stran vyslalo po jednom důvěrníku do komise, která se měla napřed dohodovati o všech sporných věcech, jež měly býti předloženy

sněmovnám. Tak vznikla t. zv. „pětka", v níž zasedali dr. Al. Rašín za národní demokracii, A. Švehla za republikánskou stranu rolnickou, Rud. Bechyně za sociální demokracii, Jiří Stříbrný za českosl. socialisty a P. Šrámek za stranu lidovou.

Zajišťuje soukromými poradami většinu pro všechny důležitější potřeby státní, umožnil tento sbor, že po roce mohla úřednická vláda Černého býti zas vystřídána vládou parlamentní. Dr. Beneš stal se jejím předsedou, z „pětky" však do ní vstoupil jediný P. Šrámek. I nadále však podržela „pětka" svůj rozhodující vliv. K úplné vážnosti „pětky" však bylo potřebí, aby sama nesla zodpovědnost za věci, jichž sama byla tvůrcem, jinými slovy řečeno bylo potřebí, aby „pětka" celá přímo vstoupila do vlády. Stalo se tak 7. října 1922, kdy bylo k veslu povoláno ministerstvo A. Švehly. Pracuje úsilovně na uklidnění a k všestrannému zvelebení mladého státu přes všechny překážky.

Ty jsou ovšem četné a veliké. Posud ještě trpí naše republika poválečnou hospodářskou tísní. Vlna drahoty klesá velmi zvolna, všeobecné poměry průmyslové doposud zaviňují mnoho nezaměstnanosti. Dosud ještě národním naším tělem lomcuje horečka válečných a poválečných nectností. Posud ještě nevymizela docela lichva, neláska a nesnášenlivost, dosud je mezi námi dosti těch, kdo si matou svobodu tak těžkými obětmi vykoupenou s nekázní a libovůlí. Bylo by těžkou křivdou neuznati, že v mnohém se již stal a posud děje potěšitelný pokrok, řád a vnitřní klid se upevňují, pokud dovolují všeobecné, stísněné poválečné poměry evropské, přibývá chuti k práci, a je naše republika jistě nejspořádanější mezi nástupnickými státy, které vznikly na troskách bývalého Rakousko-Uherska, ba ve střední Evropě vůbec. Ale bylo by též osudné si zapírati, jak málo ještě stalo se obecným majetkem poznání, které vyjádřil Jan Kollár slovy: „Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou."

Smutným toho dokladem je, že za krátkou dobu své obnovy stal se náš stát jevištěm útoku na život vynikajících státníků. V obou případech byl útok podniknut od zbloudilé mládeže. Krátce před odjezdem na mírové jednání v Paříži bylo střeleno na dr. K. Kramáře 9. ledna 1919, na štěstí tentokráte se minula smrtonosná zbraň cíle. Nepoměrně horší následky měl výstřel nezralého a svedeného mladíka na dra Aloise Rašína, jenž právě ubíral se do úřadu dne 5. ledna 1923. Rána byla smrtelná a zakladatel československé měny jí po dlouhém utrpení 18. února podlehl.

Zjevů tak žalostných nelze omlouvati poukazováním k tomu, že se věci takové děly a dějí také jinde, že posud žijeme v poměrech mimořádných. Nad rakví Rašínovou uvědomily si státotvorné strany československé, že je potřebí, aby byla republika chráněna před každým úrazem vnitřním, ať pochází odkudkoliv. Výsledkem těchto úvah stal se zákon na ochranu republiky z 19. března 1923, který se snaží, pokud možno, každému vnitřnímu nebezpečí čeliti.

*

Bude potřebí ještě mnoho práce a obezřelého postupu, aby se srdce příslušníků obou větví našeho národního kmene setkala v jednotném tlu-

kotu. Bude tu potřebí překonati ještě mnohé překážky, jež dosud kalí bratrský poměr československý. A až se práce ta podaří, až budou oba kmeny jedno tělo, jeden duch, potom v jasné záři Svobody spěti bude náš Československý národ k metám, o kterých snili jeho osvoboditelé při těžkém a nadlidském svém díle Osvobození.

Nejhorší útisky v každém směru bylo za panství maďarského prožíti Podkarpatské Rusi. Všestranná zanedbanost, v níž obyvatelstvo této země bylo maďarskými vládami ponecháváno zcela úmyslně, je příčinou, že k vybudování samosprávy, ústavou jí zaručené, doposud nemohlo býti přikročeno. Proto také neměla Podkarpatská Rus zástupce v revolučním Národním Shromáždění. Však i v tomto směru dějí se již pilné přípravy, takže samospráva Podkarpatské Rusi jest již jen otázkou času dohledného. Zatím pečovala republika o zvelebení této dříve macešsky zanedbávané země hlavně ve dvou oborech: v hospodářském a školském, a osvětovém vůbec. Až vstoupí do praktického života generace hospodářsky zajištěnější a vzdělanější, než byli její předkové, pak zajisté i tu všemohoucí lékař čas vyhojí rány, které zasadila plemenná nenávist a zloba.*)

*) Podobizny osobností o naši samostatnost zvláště zasloužilých viz na příloze „Maffie" a na snímku českého národního výboru 28. října 1918, na str. 725.

Čtenáři a čtenářko,

končíme knihu života našeho předrahého národa Československého.

Úmyslně prodleli jsme při poslední době, v níž národ náš veden záři svých národních ideálů nadlidsky zápasil ve světovém zápolení o svá práva a pravdu a kdy zrodila se naše Československá republika.

Bylo by nevděkem nevzpomenouti na konci našeho vypravování všech, kteří nám svojí prací připravovali příští lepších dnů.

Jsou to řady mužův a žen, kteří slovem i písmem budili národní vědomí, kdy dusné temno rozestřel rod Habsburský a jeho pomahači nad naším národem. Vděčně vzpomínáme jejich obětavého usilování, práci, jejich setby, z níž vyklíčilo ovoce, jehož zrání se nedočkali.

Vděčně vzpomínáme dále všech, kteří ve svatém nadšení pod praporem a vedením našeho velikého Osvoboditele T. G. Masaryka zápasili doma i za hranicemi, ve starém i novém světě, v zámoří za naši svobodu, naši samostatnost. Zvláště tu vděčně vzpomínáme našich hrdinných legionářů, do nichž vtělil se duch božích bojovníků, husitských předků.

Vděčně vzpomínáme všech, kteří trpěli v žalářích, i těch, které vydal Habsburk v objetí potupné, pro nás však slavné mučednické smrti.

Jako fénix, báječný pták starověku, vznesla se osvobozená naše vlast z rumu a popele hroutícího se starého světa.

Čtenáři a čtenářko, jak šťastni jste, že stojíte na prahu naší tak těžce vykoupené samostatnosti a můžete se těšiti ze svobody, po níž marně toužili od Bílé hory naši předkové! Nikdy však nezapomínejte, že svobody nestačí dobýti, ale že třeba ji též zachovati i do příštích věků. A to jest úkolem každého z nás, úkolem velikým a svaté krvi předků, prolité za svobodu, pravdu, spravedlnost, lidství těžce odpovědným.

Jako národ náš po staletí důvěřoval v lepší příští doby, tak důvěřujeme ve Vás, čtenáři a čtenářko, že ze všech sil se přičiníte, abyste toho ovoce zachovali svým potomkům do dalekého budoucna.

Jak tato kniha života našeho národu na svých stranách dosvědčuje, jest třeba hledati naši spásu, naši lepší, šťastnou budoucnost v mravnosti a vzdělanosti, ve květech ctností jednoho každého z nás, jest třeba každému z nás povznášeti se k ušlechtilému všelidství v duchu našich dějin.

Nikdy nezapomínejme slov našeho velikého Osvoboditele a prvního našeho presidenta T. G. Masaryka: Ne násilím, ale mírně, ne mečem, ale pluhem, ne krví, ale prací, ne smrtí, ale životem k životu — toť odpověď českého genia, toť smysl našich dějin a odkaz velikých předků.

Naše vlast nikdy nepovede válek výbojných, ale bude vždy ochranitelkou pokoje a míru. Běda však tomu, kdo by chtěl na ni zločinně sahati a naše svatá práva deptati, neboť pozná, že žádná oběť nebude nám dosti veliká, abychom jí pro vlast nepřinesli.

Jen tak bude moci budoucí historie zaznamenati, že nás veliká doba nenašla malými, že jsme dovedli svobodu nejen získati, nýbrž i našim budoucím zachovati.

Jen tak splní se proroctví, jímž v dálavách od vlasti, nadchnut svatým nadšením svým i svých druhů, spatřujících po přejití válečné vichřice ve svých vidinách vzdálenou domovinu znovuzrozenou, omlazenou, slavnou, krásnou a spanilou, pozdravil básník-legionář Rudolf Medek:

Zem tolikrát zdraná a zbičovaná,
zem krásná a smavá a milovaná,
ty budeš žít, ty budeš žít!
Ve jménu pravdy na slávu svých dětí,
jež nedaly zahynout v přetěžké době
ni budoucím, ni tobě!
Ty budeš žít, ty budeš žít,
Evropy srdce na věky živé,
na slávu novému pokolení!
Zdravé a silné a krásné plémě
ty porodíš, šťastna a vykoupena.
Tep tvého srdce, krve tvé hlas
svět celý k světlu volati bude.
Jak mocná stěna
zdravé a silné, krásné tvé plémě
svou hrudí chránit štěstí tvé bude
na věky, rodná země!

PŘEHLED JMENNÝ

OBSAH

KNIHA PRVNÍ

(Do roku 1306.)

Nejstarší dějiny Čech až do vymření rodu Přemyslovského.

Země a lid československé republiky v pravěku.

Na úsvitě dějin.

Pokřesťanění a sjednocení českého státu.

Rozkvět českého státu za Boleslava I. a II.

Jaro českého státu.

KNIHA DRUHÁ

(1306—1419)

Bohatýrská doba první samostatnosti české říše.

Otec vlasti.

Na úsvitě doby husitské.

Mistr Jan Hus.

Za Husem.

KNIHA TŘETÍ

(1419—1526.)

Doba husitská. — Husitský král. — Doba Vladislavská. Osiření trůnu českého státu.

KNIHA ČTVRTÁ

(1526—1620.)

Konec bývalé samostatnosti českého státu. Cestou k Bílé hoře.

KNIHA PÁTÁ

(1620—1740.)

Doba poroby.

KNIHA ŠESTÁ

(1740—1848.)

Svítání.

KNIHA SEDMÁ

(1848—1914.)

Vlastní silou.

KNIHA OSMÁ

(1914—29. únor 1920.)

Světová válka. — Republika československá.

